तत्र संसारनिमित्तक्रियानिवृत्तिर्भावसंवरः। तन्निरोधे तत्पूर्वककर्मपुद्गलादानविच्छेदो द्रव्य संवरः ॥ इदं विचार्यते–कस्मिन् गुणस्थाने कस्य संवर इति ॥ उच्यते–मिथ्यादर्शनकर्मोदयवशीकृत आत्मामिथ्यादृष्टि । तत्र मिथ्यादर्शनप्राधान्येन यत्कर्म आस्रवति तन्निरोधाच्छेषे सासादनसम्यग्दृष्ट्यादौ तत्संवरो भवति ॥

तत्र संसार–निमित्त–क्रिया–निवृत्ति	=वहां संसारके(परिभ्रमणको)कारणरूप (मिथ्यात्व-रागादि परणतिरूप) क्रियाकात्याग होना
भावसंवरः । तत्-निरोधे (१ तत्-पूर्वक-	=सो भाव संवर है। तिस(संसार निमित्त क्रिया)के रोकनमें तिस(क्रिया)के निमित्त से(आनेवाले)
कर्मपुद्गल–आदान विच्छेदः द्रव्यसंवरः ॥	=कर्मपुद्गलोंके ग्रहणका अभाव अथवा निवारण हो सो द्रव्य सवर है
इदम् विचार्यते कस्मिन् गुणस्थाने	=यह विचार कियाजाता कि किस गुणस्थानमें
कस्य संवरः इति। उच्यते-मिथ्यादर्शन-कर्म-	=किस (आस्रव)का स वर होता है– कहा गया है कि मिथ्यादर्शन कर्मके
उदयवशीकृतः आत्मा मिथ्यादृष्टिः, तत्र	=उदयकरि वशमेंहुआ जीव मिथ्यादृष्टि है । वहां [मिथ्यादृष्टि गुणस्थान में]
मिथ्यादर्शन,प्राधान्येन यत्-कर्म-आस्रवति	=मिथ्यात्वकी श्रेष्ठता वा मुख्यताकरि जो कर्म आता है,
तत्-निरोधात् शेषे सासादन–सम्यग्दृष्टि	=तिस (मिथ्यादर्शन के) निरोध वा अभाव करि शेष (गुणस्थान) सासादन सम्यग्दृष्टि
आदौ तत्–स वर भवति ।	=आदिकमें उस[कर्म] का स वर होता है । अर्थात् उस कर्म प्रकृतियोंके आगमनका निरोध है ।

(१) "तन्निरोधेन तत्पूर्वकर्मपुद्गलादानविच्छेदो द्रव्यसंवरः ।" सर्वार्थसिद्धि प्रथमावृत्ति पृष्ठ ४०१ द्वितीयावृत्तिमें 'तन्निरोधेन' के स्थानमें 'तन्निरोधे' है। "तन्निरोधे तत्पूर्वककर्मपुद्गलादानविच्छेदो द्रव्यसंवरः तीन हस्तलिखित प्रतियोंका राजवार्तिक, वार्तिक ८ तथा श्लोकवार्तिक मुद्रित पृष्ठ ४८८ में है हमारी समझमें दोनों पाठ ठीक हैं क्योंकि प्रथम पाठमें 'तन्निरोधेन =तिसके रोकनसे तत्पूर्व =तत्पूर्वक(जैसे भूर्तं भूतपूर्व =भूतमविपूर्वक) यहां स्वार्थमें अर्थात् अपने अर्थमें कन् (=क)प्रत्यय है जैसे बाल+कन् (स्वार्थे) =बालक, यही अर्थ त्रितीय पाठका है जैसे तन्निरोधे =उसके निरोधमें अर्थात् उसके निरोध होने पर इत्यादि । हमने बहु मतानुसार तृतीय पाठ लिया है।इसका तात्पर्य तत्वार्थ राजवार्तिक में निम्नप्रकार लिखा है "तस्य संसारकारणस्य भावसंवरस्य निरोधे तत्पूर्वकस्य कर्मपुद्गलस्य निरासो द्रव्यसंवरः इति निश्चीयते ।" तस्य संसारकारकस्य भावसवरस्य निरोधे तत् पूर्वकस्य =तिस संसारका कारण भावसंवरका रुकाव होजाने पर उसके निमित्त से कर्म पुद्गलस्य निरास-द्रव्य-संवर इति निश्चीयते =उत्पन्न होने वाली पुद्गल कर्म वर्गणाओं का अभाव द्रव्य संवर ऐसा निर्णीत है
(२)विचार्यते यह वाच्य वार्‌ प्रथम स्वादिगण परस्मैपदके धातुमें वि उपसर्ग लगानेसे और चर्‌ के अ की क्योंकि प्रमाणका व लिङ् लगानेसे

किंपुनस्तन्मिथ्यात्व नपुसकवेदनरकायुर्नरकगत्येकद्वित्रिचतुरिन्द्रियजातिहुण्डसंस्थानासम्प्राप्तसृपाटिकासंहनननरकगतिप्रायोग्यानुपूर्व्यातपस्थावरसूक्ष्मापर्याप्तकसाधारणशरीरसंज्ञकषोडशप्रकृतिलक्षणम्॥ असंयमस्त्रिविधः।अनन्तानुबन्ध्यप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानोदयविकल्पात्।तत्प्रत्ययस्य कर्मणस्तदभावे संवरोऽवसेयः॥ तद्यथा—निद्रानिद्राप्रचलाप्रचलास्त्यानगृद्ध्यनन्तानुबन्धिक्रोधमानमायालोभस्त्रीवेदतिर्यगायुस्तिर्यग्गतिचतुः संस्थानचतुः संहननतिर्यग्गतिप्रायोग्यानुपूर्व्यो

किम्१'''पुन''तत्१'''मिथ्यात्व१' 'नपुसकवेद-नरकायु=	और (=पुन') वह (=तत्) कर्म क्या है॥(उत्तर) मिथ्यात्व, नपुंसकवेद, नरकआयु,
नरकगति-एक-द्वि-त्रि-चतुरिन्द्रियजाति-	=नरकगति, एकेन्द्रियजाति, द्वीन्द्रियजाति, त्रीन्द्रियजाति, चतुरिन्द्रियजाति,
हुण्डसंस्थान-असम्प्राप्तसृपाटिकासंहनन-	=हुण्डकसंस्थान, असम्प्राप्तसृपाटिकासंहनन,
नरकगतिप्रायोग्यानुपूर्व्य-आतप-स्थावर-सूक्ष्म	=नरकगतिप्रायोग्यानुपूर्वी आतप, स्थावर, सूक्ष्म,
अपर्याप्तक,साधारणशरीरसंज्ञक-षोडशप्रकृति-लक्षणम्१॥	=अपर्याप्तक, साधारण शरीर नामा सोलह (ये) प्रकृतियोंके लक्षण हैं, सारांश—उक्त सोलह कर्मप्रकृतियोंका संवर (आस्रवका रुकाव) सासानादिक गुणस्थानोंमें हुआ।
अनन्तानुबन्धि-अप्रत्याख्यान-प्रत्याख्यान-उदय-	=अनन्तानुबन्धीके उदय, अप्रत्याख्यानावरणके उदय, प्रत्याख्यानावरणके उदय
विकल्पात्१'असंयम१'त्रिविधः१'	=भेदसे असंयम तीन प्रकार है
तत्प्रत्ययस्य१'''कर्मणः१' ''तद्-अभावे१'संवरः१'अवसेयः१'॥	=उस (असंयम)के न होनेमें उस (असंयम)के निमित्तक कर्मका संवर मानना चाहिये अर्थात् असंयम तीन प्रकारका है अनन्तानुबन्धी उदयकृत, अप्रत्याख्यानावरणका उदयकृत प्रत्याख्यानावरणका उदयकृत सो इस असंयमके निमित्तसे जिन प्रकृतियोंका आस्रव होता है सो तिस असंयमके अभावसे तिनका संवर होता है
तद्यथा' निद्रानिद्रा-प्रचलाप्रचला-स्त्यानगृद्धि-	=जैसे निद्रानिद्रा, प्रचलाप्रचला, स्त्यानगृद्धि
अनन्तानुबन्धि-क्रोध-मान-माया-लोभ-	=अनन्तानुबंधी क्रोध, अनन्तानुबंधीमान, अनन्तानुबंधीमाया, अनन्तानुबंधीलोभ
स्त्रीवेद-तिर्यगायु-तिर्यग्गति-चतुर्-	=स्त्रीवेद, तिर्यगायु, तिर्यग्गति, चार (न्यग्रोधपरिमंडल, स्वाति, कुब्जक, वामन)
संस्थान-चतुर्-संहनन-तिर्यग्गतिप्रायोग्यानुपूर्वी-	=संस्थान, चार (वज्रनाराच, नाराच, अर्धनाराच, कीलक) संहनन तिर्यग्गतिप्रायोग्यानुपूर्वी,

द्योताप्रशस्तविहायोगतिदुर्भगदुःस्वरानादेयनीचैर्गोत्रसञ्ज्ञिकाना पञ्चविंशतिप्रकृतीनामनन्तानुबन्धिकषायोदयकृतासंयमप्रधानास्रवाणामेकेन्द्रियादयः सासादनसम्यग्दृष्ट्यन्ता बन्धकाः । तदभावे तासामुत्तरत्र संवरः ॥ अप्रत्याख्यानावरणक्रोधमानमायालोभमनुष्यायुर्मनुष्यगत्यौदारिकशरीरतदङ्गोपाङ्गवज्रर्षभनाराचसंहननमनुष्यगतिप्रायोग्यानुपूर्व्यनाम्नां दशानां प्रकृतीनामप्रत्याख्यानकषायोदयकृतासंयमहेतुकानामेकेन्द्रियादयोऽसंयतसम्यग्दृष्ट्यन्ता बन्धकाः । तदभावादूर्ध्वं तासां संवरः ॥

उद्योत-अप्रशस्तविहायोगति-दुर्भग-दुःस्वर-अनादेय-नीचैर्गोत्र-	=उद्योत अप्रशस्तविहायोगति, दुर्भग, दुःस्वर, अनादेय, नीचगोत्र,
संज्ञिकानाम्॥ 'पंचविंशति-प्रकृतीनाम्॥'	=(ये) नामधारक पच्चीस प्रकृतियोंका
अनन्तानुबंधिकषाय-उदय-कृत-असंयम-प्रधान-	=अनन्तानुबंधी कषायके उदयभूत, असंयमको मुख्यकरि
आस्रवाणाम्॥' बन्धकाः॥' एकेन्द्रिय आदयः॥'	=आस्रवोंके बांधने वाले एकेन्द्रिय आदिक
सासादनसम्यग्दृष्टि-अन्ताः॥';	=सासादनसम्यग्दृष्टि (दूसरे गुणस्थानवर्ती) पर्यंत जीव होते थे,
तद्-अभावे॥' तासाम्॥'	=उस (अनन्तानुबंधीकषाय उदयकृत असंयमके न होनेपर) तिन (पच्चीस प्रकृतियों) का
उत्तरत्र॥' संवरः॥',	=संवर यहां (सासादनसम्यग्दृष्टि) से अगले (गुणस्थान)में हुआ ।
अप्रत्याख्यानावरणक्रोध-मान-माया-	=अप्रत्याख्यानावरणक्रोध, अप्रत्याख्यानावरणमान, अप्रत्याख्यानावरणमाया,
लोभ-मनुष्यायुः-मनुष्यगति-औदारिकशरीर-	=अप्रत्याख्यानावरणलोभ, मनुष्यआयु, मनुष्यगति, औदारिक शरीर,
तद्-अंगोपांग-वज्रर्षभनाराच संहनन-मनुष्यगति+	=उस (औदारिक)के अंगोपांग, वज्रर्षभनाराच संहनन, मनुष्यगति+
प्रायोग्यानुपूर्व्य-नाम्नाम्॥' 'दशानाम्॥'	=प्रायोग्यानुपूर्वी नामकी दश
प्रकृतीनाम्॥' अप्रत्याख्यानकषाय-उदयकृत-असंयम-	=प्रकृतियोंका अप्रत्याख्यानकषाय उदयकृत असंयमके
हेतुकानाम्॥' बन्धकाः॥' एकेन्द्रिय-आदयः॥' असंयतसम्यग्दृष्टि-	=निमित्तक (आस्रवोंके) बांधनेवाले जीव (=बन्धकाः
अन्ताः॥', तद्-अभावात्॥'	

सम्यग्मिथ्यात्वगुणेनायुर्न बध्यते । प्रत्याख्यानावरणक्रोधमानमायालोभानां चतसृणां प्रकृतीनां प्रत्याख्यानकषायोदयकारणासंयमास्रवाणामेकेन्द्रियप्रभृतयः संयतासंयतावसाना बन्धकाः ॥ तदभावादुपरिष्टात्तासां संवरः ॥ प्रमादोपनीतस्य तदभावे निरोधः ॥ प्रमादेनापनीतस्य कर्मणः प्रमत्तसंयतादूर्ध्वं तदभावान्निरोधः प्रत्येतव्यः । किं पुनस्तदसद्वेद्यारति-

सम्यङ्मिथ्यात्व-गुणेन आयुः न बध्यते ।	=मिश्र अथवा सम्यग्मिथ्यात्व (तीसरे) गुणस्थानद्वारा आयु नहीं बाँधीजाती है अर्थात् तीसरे गुणस्थानमें आयुका बन्ध नहीं होता है
प्रत्याख्यानावरणक्रोध-मान-माया-लोभानाम् (१)चतसृणाम् प्रकृतीनाम् प्रत्याख्यानकषाय-	=प्रत्याख्यानावरण क्रोध, प्रत्याख्यानावरणमान, प्रत्याख्यानावरणमाया =प्रत्याख्यानावरणलोभ चार प्रकृतियोंके प्रत्याख्यानावरणकषायके
उदय-कारण-असंयम-आस्रवाणाम् बन्धकाः	=उदय निमित्तक जो असंयम तिसकरि आस्रवोंके बाँधनेवाले
एकेन्द्रिय-(२)प्रभृतयः संयतासंयत-अवसानाः,	=एकेन्द्रिय आदिक(=प्रभृतय) संयतासंयत (पाचवाँ गुणस्थान) पर्यन्त जीवोंके
तद्-अभावात् उपरिष्टात्	=उस (असंयम)के न होनेसे ऊपर अर्थात् पाचवां गुणस्थानमे अग्रिम (गुणस्थान) में
तासाम्	=तिन (प्रत्याख्यानावरण क्रोध मान माया लोभ चार प्रकृति)का
संवरः ; प्रमाद-उपनीतस्य तद्-	=संवर होता है ॥ प्रमाद सहितके (=उपनीतस्य) उस (प्रमाद) के
अभावे निरोधः ; प्रमादेन अपनीतस्य	=न होनेपर संवर (=निरोध) होता है । प्रमादकरि रहित (जीव)के
कर्मणः निरोधः ; प्रमत्तसंयतात् ऊर्ध्वम्	=कर्मका निरोध (संवर) प्रमत्तसंयत (छठवा गुणस्थान) से ऊपर (=ऊर्ध्वम्)
तद्-अभावात् प्रत्येतव्यः	=उस(प्रमाद) के न होने (के निमित्त)से जाननी चाहिये ।
किम् पुनः तद् असद्वेद्य-अरति-	=(प्रश्न)पुनि वह (निरोध वा संवर) क्या है (उत्तर) असाता वेदनीय अरति

(१) तिसृणाम् और चतसृणाम्के संबन्धमें देखो टिप्पणी सूत्र १४ अध्याय ८ पृष्ठ ७५ पर

(२) प्रभृतय -प्रभृति अव्यय है तदारभ्य तबसे लेकर अर्थ है । बहुव्रीहि समासमें यह शब्द पीछे रहता है । जैसे इन्द्र प्रभृतयो देवा इन्द्रादिक देवता हैं इसलिये एकेन्द्रियप्रभृतय यह वाक्य बहुव्रीहि समास है (पद्मचन्द्र कोष पृष्ठ २५५)

(३)उपरिष्टात् और उपरि अव्यय हैं - ऊपर ऊंचे, इनके साथ षष्ठी विभक्ति जैसे यहां पर और इनके साथ द्वितिया विभक्ति मिलतो है पद्मचन्द्र कोष पृष्ठ ७८

द्योताप्रशस्तविहायोगतिदुर्भगदुःस्वरानादेयनीचैर्गोत्रसञ्ज्ञिकानां पञ्चविंशतिप्रकृतीनामनन्तानुबन्धिकषायोदयकृतासंयमप्रधानास्रवाणामेकेन्द्रियादयः सासादनसम्यग्दृष्ट्यन्ता बन्धकाः। तदभावे तासामुत्तरत्र संवरः ॥ अप्रत्याख्यानावरणक्रोधमानमायालोभमनुष्यायुर्मनुष्यगत्यौदारिकशरीरतदङ्गोपाङ्गवज्रर्षभनाराचसंहननमनुष्यगतिप्रायोग्यानुपूर्व्यनाम्नां दशानां प्रकृतीनामप्रत्याख्यानकषायोदयकृतासंयमहेतुकानामेकेन्द्रियादयोऽसंयतसम्यग्दृष्ट्यन्ता बन्धकाः। तदभावादूर्ध्वं तासां संवरः ॥

द्योत-अप्रशस्तविहायोगति-दुर्भग-दुःस्वर-अनादेय-नीचैर्गोत्र- =द्योत अप्रशस्तविहायोगति, दुर्भग, दुःस्वर, अनादेय, नीचगोत्र,
संज्ञिकानाम् पंचविंशति-प्रकृतीनाम् =(ये) नामधारक पचीस प्रकृतियोंका
अनन्तानुबंधिकषाय-उदय-कृत-असंयम-प्रधान- =अनन्तानुबंधी कषायके उदयभूत, असंयमको मुख्यकरि
आस्रवाणाम् बन्धकाः एकेन्द्रिय आदयः =आस्रवोंके बांधने वाले एकेन्द्रिय आदिक
सासादनसम्यग्दृष्टि-अन्ताः; =सासादनसम्यग्दृष्टि (दूसरे गुणस्थानवर्ती) पर्यंत जीव होते थे,
तद्-अभावे तासाम् =उस (अनन्तानुबंधीकषाय उदयकृत असंयमके न होनेपर) तिन (पचीस प्रकृतियों) का
उत्तरत्र संवरः, =संवर यहां (सासादनसम्यग्दृष्टि) से अगले (गुणस्थान)में हुआ।
अप्रत्याख्यानावरणक्रोध-मान-माया- =अप्रत्याख्यानावरणक्रोध, अप्रत्याख्यानावरणमान, अप्रत्याख्यानावरणमाया,
लोभ-मनुष्यायुः-मनुष्यगति-औदारिकशरीर- =अप्रत्याख्यानावरणलोभ, मनुष्यआयुः, मनुष्यगति, औदारिक शरीर,
तद्-अंगोपांग-वज्रर्षभनाराच संहनन-मनुष्यगति+ =उस (औदारिक)के अंगोपांग, वज्रवृषभनाराच संहनन, मनुष्यगति+
प्रायोग्यानुपूर्व्य-नाम्नाम् दशानाम् =प्रायोग्यानुपूर्वी नामकी दस
प्रकृतीनाम् अप्रत्याख्यानकषाय-उदयकृत-असंयम- =प्रकृतियोंका अप्रत्याख्यानकषाय उदयकृत असंयमके
हेतुकानाम् बन्धकाः एकेन्द्रिय-आदयः असंयतसम्यग्दृष्टि- =निमित्तक (आस्रवोंके) बांधनेवाले जीव (=बंधकाः) एकेन्द्रिय
अन्ताः, तद्-अभावात्

तत ऊर्ध्वं संख्येयभागे त्रिंशत् प्रकृतयो देवगतिपंचेन्द्रियजातिवैक्रियिकाहारकतैजसकार्मण-शरीरसमचतुरस्रसंस्थानवैक्रियिकाहारकशरीराङ्गोपाङ्गवर्णगन्धरसस्पर्शदेवगतिप्रायोग्यानुपूर्व्या-गुरुलघूपघातपरघातोच्छ्वासप्रशस्तविहायोगतित्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकशरीरस्थिरशुभसुभगसु-स्वरादेयनिर्माणतीर्थंकराख्या बध्यंते॥ तस्यैव चरमसमये चतस्रः प्रकृतयो हास्यरतिभयजुगुप्सा संज्ञा बन्धमुपयान्ति ॥ ता एतास्तीव्रकषायास्रवास्तदभावान्निर्दिष्टाद्भागादूर्ध्वं संव्रियन्ते ॥ अनि-वृत्तिबादरसाम्परायस्यादिसमयादारभ्य संख्येयेषु भागेषु पुंवेदक्रोधसञ्ज्वलनौ

ततः ऊर्ध्वम् संख्येयभागे त्रिंशत्	=उस (अपूर्वकरण गुणस्थानके आदिके संख्यात भाग) से ऊपर संख्यात भागमें तीस
प्रकृतयः देवगति-पंचेन्द्रियजाति-वैक्रियिक-आहारक-	=प्रकृतियें देवगति, पंचेन्द्रियजाति, वैक्रियिकशरीर, आहारकशरीर,
तैजस-कार्मणशरीर-समचतुरस्रसंस्थान-वैक्रियिक-	=तैजसशरीर, कार्मणशरीर, समचतुरस्रसंस्थान, वैक्रियिकशरीर,
आहारकशरीरांगोपांग-वर्ण-गंध-रस-स्पर्श	=आहारकशरीरआंगोपांग, वर्ण, गंध रस स्पर्श,
देवगतिप्रायोग्यानुपूर्व्य अगुरुलघु-उपघात-	=देवगतिप्रायोग्यानुपूर्व्य, अगुरुलघु, उपघात
परघात-उच्छ्वास-प्रशस्तविहायोगति-त्रस-बादर-पर्याप्त	=परघात, उच्छ्वास, प्रशस्तविहायोगति, त्रस, बादर, पर्याप्त,
प्रत्येकशरीर-स्थिर शुभ-सुभग-सुस्वर-आदेय-निर्माण	=प्रत्येकशरीर, स्थिर शुभ, सुभग सुस्वर आदेय, निर्माण
तीर्थंकर-आख्याः बध्यन्ते ॥	=तीर्थंकरनामा बांधी जाती हैं अर्थात् बन्ध को प्राप्त होतीं हैं
तस्य एव चरम-समये चतस्रः प्रकृतयः	=तिस (अपूर्वकरणगुणस्थान) के ही अन्तके समयमें चार प्रकृतियें
हास्य-रति-भय-जुगुप्सासंज्ञाः बन्धम् उपयान्ति ॥	=हास्य-रति-भय-जुगुप्सा नामा बन्ध को प्राप्त होती हैं ॥
ताः एताः तीव्रकषाय आस्रवाः तद्-अभावात्	=वे इतनी (२+३०+४-प्रकृतियें) तीव्रकषाय आस्रव वालीं तीव्र कषायके अभावसे
निर्दिष्टात् भागात् ऊर्ध्वम् संव्रियन्ते।	=कहे हुये भागसे ऊपर विरोधी गई हैं या संवर को प्राप्त होता है अर्थात् आठवां अपूर्व करण गुण स्थानमें ३६ प्रकृतियें तीव्र कषाय संबन्धी हैं सो जिस जिस भागमें जो जो प्रकृति बंधती है उसके ऊपर ऊपर भागमें वाही वाही प्रकृतियें संवरको प्राप्त हैं
अनिवृत्तिबादरसांपरायस्य आदिसमयात्	=अनिवृत्तिबादर साम्पराय नववां गुणस्थानके आदि समयसे
आरभ्य संख्येयेषु भागेषु पुंवेद-क्रोधसंज्वलनौ	=आरम्भ करि संख्यात भागोंमें पुरुष वेद क्रोध सज्वलन

शोकास्थिराशुभायशःकीर्तिविकल्पः॥ देवायुर्बन्धारम्भस्य प्रमाद एव हेतुरप्रमादोऽपि तत्प्रत्यासन्नस्तदूर्ध्वं तस्य संवरः॥ कषाय एवास्रवो यस्य कर्मणो न प्रमादादिस्तस्य तन्निरोधे निरासोऽवसेयः॥ स च कषायः प्रमादादिविरहितः तीव्रमध्यमजघन्यभावेन त्रिषु गुणस्थानेषु व्यवस्थितः तत्रापूर्वकरणस्यादौ सङ्ख्येयभागे द्वे कर्मप्रकृती निद्राप्रचले बध्येते ।

शोक–अस्थिर–अशुभ–अयशः कीर्ति–विकल्पः, =शोक,अस्थिर,अशुभ,अयश कीर्ति विकल्प है, अर्थात् प्रमाद करि सहित जीवके असातावेदनीय, अरति,शोक,अस्थिर, अशुभ,अयश कीर्ति ये छह प्रमादके निमित्तसे बंध होते थे सो प्रमादका अभाव होने पर तिनका संवर होता है, अप्रमत्त आदि अगले गुणस्थानोंमें तिन उक्त छह प्रकृतियों का बंध नहीं होता है

देव–आयु–बन्ध–आरम्भस्य प्रमाद–हेतुः एव अप्रमादः अपि तत्–प्रत्यासन्नः
=देव आयुके बन्धके आरम्भका कारण प्रमाद ही है
=प्रमाद रहित भी उस (प्रमाद सहित) के अति निकटस्थ (=प्रत्यासन्न) है
अर्थात् देव आयुका बन्ध प्रमत्त संयत (छठवाँ गुणस्थानवर्ती) और अप्रमत्त संयत (सातवाँ गुणस्थानवर्ती) निके होता है।

तद्–ऊर्ध्वम्
=उन (प्रमत्त संयत और अप्रमत्त संयत) के ऊपर (अपूर्व करणादि गुणस्थानवर्तीनिके)
तस्य संवरः ॥ यस्य कर्मणः आस्रवः कषायः एव न प्रमाद–आदिः तस्य निरासः तत्–निरोधे अवसेयः।
=तिस (देव आयुका) संवर होता है॥ जिस कर्मका आस्रव (का कारण) =कषाय ही है (और) प्रमादादि कारण नहीं है तिस (कर्म) का परित्याग अर्थात् निरास्रव =उस (कषाय) के अभावमें वा रोकनेमें जानना चाहिये कहीं निरास्रव पाठ है कहीं निरास।

सः च कषायः प्रमाद–आदि–विरहितः तीव्र मध्यम–जघन्य–भावेन त्रिषु
=वह कषाय भी (=च) प्रमादादि (भाव) करि वर्जित तीव्र =मध्यम, हीन परिणाम करि (यथासंख्य) तीन (अपूर्वकरण आठवा, अनिवृत्तिकरण नववां, सूक्ष्म साम्पराय दशवां)

गुणस्थानेषु व्यवस्थितः तत्र अपूर्वकरणस्य आदौ संख्येयभागे
=गुणस्थानोंमें अवस्थित वा विद्यमान है तहां (उक्त तीन गुणस्थान में)
=अ ... ज्र

तदभावात्तदुत्तरत्र तेषां संवरः ॥ केवलेनैव योगेन सद्वेद्यस्योपशान्तकषायक्षीणकषाय सयोगानां बन्धो भवति। तदभावादयोगकेवलिनस्तस्य संवरो भवति॥ उक्तः संवरस्तद्धेतुप्रतिपादनार्थमाह

तदभावात् उत्तरत्र	=यहां (सूक्ष्मसाम्परायगुणस्थान) से ऊपर =उत्तर) उस (मन्द कषाय)के न होनेसे
तेषाम् संवरः । केवलेन एव योगेन सद्वेद्यस्य	=तिन (उक्त सोलह प्रकृतियों)का संवर होता है। अकेले ही योगकरि सातावेदनीयका
उपशान्तकषाय-क्षीणकषाय	=उपशांतकषाय (ग्यारहवां गुणस्थान) क्षीणकषाय (बारहवां गुणस्थान)
सयोगानाम् बन्धः भवति ।	=सयोगकेवली (तेरहवां गुणस्थानवर्तियों)के बन्ध होता है अर्थात् उक्त तीन गुणस्थानोंमें केवल योगके निमित्तसे सातावेदनीय प्रकृतिका बन्ध होता है
तदभावात् अयोगकेवलिनः तस्य संवरः	=उस (योग)के अभावसे अयोग केवलीके तिस (सातावेदनीय का) संवर
भवति। उक्तः संवरः तद्धेतुप्रतिपादनार्थम् आह	=होता है। संवर कहा गया है, उस (संवर)के कारण कहनेके लिये कहते हैं कि

कषायके निमित्त से या कारणसे कर्मकी प्रकृतियें बंधती हैं। अनिवृत्तिकरण नवमें गुणस्थानमें मध्यम कषाय के निमित्तसे अथवा हेतुसे कर्म की प्रकृतियें बन्धको प्राप्त होती हैं और सूक्ष्मसाम्पराय गुणस्थान में सूक्ष्मकषाय अर्थात् सूक्ष्म या मंद लोभ कषायके निमित्तसे प्रकृतियोंका आस्रव होता है (ख) आठवां अपूर्वकरण गुणस्थानके सात भागोंमेंसे पहिले भागमें निद्रा,प्रचला दो प्रकृतियों की बन्धसे व्युच्छित्ति होती है पहले भागसे अगले भागोंमें इन दो प्रकृतियों का संवर होता है दूसरे भागसे पांचवां भाग तक शून्य छठवें भागमें देवगति आदि उक्त तीस प्रकृतियों की बन्धसे व्युच्छित्ति होती है, छठवां भागसे ऊपर सातवां भाग तथा नवमां,दशवां इत्यादिक अगले गुणस्थानोंमें उक्त तीस प्रकृतियें का संवर होता है और सातवां भागमें अर्थात् अन्तके समय विषे चार हास्य-रति-भय जुगुप्सा प्रकृतियोंकी बन्धसे व्युच्छित्ति होती है ऐसे तीव्र कषाय निमित्तक ३६ प्रकृतियोंकी बन्धसे अपूर्व करणमें व्युच्छित्ति होती है। गोम्मट० कर्म० [ग] नवमां गुणस्थानके आदि समयसे संख्यात संख्यातभागमें पुरुषवेद और संज्वलन क्रोध बन्धको प्राप्त होते हैं उक्त संख्यात भागोंसे ऊपरके भागोंमें तथा अगले गुणस्थानोंमें इनका संवर होता है उक्त संख्यात भागों से ऊपर शेष संख्यात भागोंमें संज्वलनमान संज्वलनमाया बंधती है ॥ इन पश्चात्में कहे हुये संख्यात भागोंसे ऊपर तथा अगले गुणस्थानोंमें संज्वलनमान,संज्वलनमायाका संवर होता है नवमें गुणस्थानके अन्त समयमें संज्वलन लोभ बंधता है इस समयसे ऊपर गुणस्थानोंमें इस संज्वलन लोभका भी संवर होता है जिस२ भागमें जो२ प्रकृतियें बंधती हैं तिस तिस भागके ऊपर२ भागोंमें उस२ प्रकृतिका संवर होता है उक्त पांच प्रकृतियें मध्यम कषायके निमित्तसे बंधती हैं। (घ) दशमें गुणस्थानमें सूक्ष्म लोभ कषाय वा मंद लोभ कषायके निमित्तसे उक्त १६ प्रकृतियोंका आस्रव होता है सो इस गुणस्थानके अन्त समयमें इन सोलह प्रकृतियोंकी व्युच्छित्ति होती है इस गुणस्थानके आगे इन सोलह प्रकृतियोंका संवर होता है ग्यारहवें तथा बारहवें गुणस्थानोंमें किसी प्रकृति की व्युच्छित्ति नहीं होती है ॥

बध्येते॥ तत ऊर्ध्वं शेषेषु संख्येयेषु भागेषु मानमायासंज्वलनौ बन्धमुपगच्छत ॥ तस्यैव चरमसमये लोभसंज्वलनो बन्धमेति । ता एता प्रकृतयो मध्यमकषायास्रवास्तदभावे निर्दिष्टस्य भागस्योपरिष्टात्संवरमाप्नुवन्ति ॥ पंचानां ज्ञानावरणानां चतुर्णां दर्शनावरणानां यशःकीर्तेरुच्चैर्गोत्रस्य पंचानामन्तरायाणां च मन्दकषायास्रवाणां सूक्ष्मसाम्परायो बन्धक

बध्येते। ततः ऊर्ध्वम् शेषेषु संख्येयेषु भागेषु मानमायासंज्वलनौ बन्धम् उपगच्छतः । तस्य एव चरम-समये लोभ-संज्वलनः बन्धम् एति । ता एता प्रकृतयः मध्यम-कषाय-आस्रवाः तद्-अभावे निर्दिष्टस्य भागस्य उपरिष्टात् संवरम् आप्नुवन्ति । पंचानाम् ज्ञानावरणानाम् चतुर्णाम् दर्शनावरणानाम् यशःकीर्तेः उच्चैः गोत्रस्य च पंचानाम् अन्तरायाणाम् मन्द-कषाय-आस्रवाणाम् सूक्ष्मसाम्परायः बंधक

=बांधे जाते हैं। तिन (संख्यात भागों)से ऊपर बचेहुये संख्यात भागोंमें
=मानसंज्वलन, मायासंज्वलन बन्धको प्राप्त होते हैं।
=तिस(अनिवृत्तिबादरसाम्परायगुणस्थान)के ही अन्त समयमें लोभ-
=संज्वलन बन्धको प्राप्त होता है, वे इतनी अर्थात् उपर्युक्त पांच पुरुषवेद, क्रोध-संज्वलन, मानसंज्वलन, मायासंज्वलन, लोभसंज्वलन
=प्रकृतियें मध्यम कषाय आस्रववाली अथवा मध्यम कषायद्वारा आगमनवाली
=उस (मध्यम कषाय)के न होने पर कथित भागसे ऊपर (=उपरिष्टात्)
=संवरको प्राप्त होती हैं। पांच (मति-श्रुत-अवधि मनःपर्यय-केवल)
=ज्ञानावरण प्रकृतियोंका, चार (चक्षु-अचक्षु अवधि केवल) दर्शनावरण प्रकृतियोंका
=यश कीर्तिका, उच्च गोत्रका और (=च)पांच (दान-लाभ भोग-उपभोग वीर्य)
=अन्तरायकी (कर्म प्रकृतियों)के मन्द कषायकीर आस्रवोंका
=बांधने वाला सूक्ष्म साम्पराय दशवां गुणस्थान है अर्थात् दशवां गुणस्थानमें सूक्ष्म लोभके होनके कारणसे उक्त सोलह प्रकृतियों का आस्रव होता है

(१) "यश कीर्तिरुच्चैर्गोत्रस्य" सर्वार्थ सिद्धिवृत्तिकी दोनों मुद्रित आवृत्तियोंमें तथा एक हस्त लिखित प्रतिके पत्र ७८ पर यह पाठ है सो अशुद्ध है शुद्ध पाठ "यशः कीर्तेरुच्चैर्गोत्रस्य" है जैसा कि दो हस्त लिखित प्रतियोंके और तत्त्वार्थ राजवार्तिक (मुद्रित)के पत्र २४ १७१ व ३१६पर मिलता है क्योंकि यशःकीर्ति उच्चैर्गोत्रस्य = यशः कीर्ति उच्चै गोत्रस्य और यशः कीर्तेरुच्चैर्गोत्रस्य = यशः. कीर्ति उच्च कीर्ति शब्दको है और कीर्तेः षष्ठी विभक्ति कीर्ति शब्दकी है । च मन्द कषायास्रवाणां ।

इष्टे स्थाने धत्ते इति धर्मः । शरीरादीनां स्वभावानुचिन्तनमनुप्रेक्षा । क्षुदादिवेदनोत्पत्तौ कर्मनिर्जरार्थं सहनं परिषहः । परिषहस्य जयः परिषहजयः । चारित्रशब्द आदिसूत्रे व्याख्यातार्थः । एतेषां गुप्त्यादीनां संवरक्रियायाः साधकतमत्वात् करणनिर्देशः । संवरोऽधिकृतोऽपि स इति तच्छब्देन परामृश्यते गुप्त्यादिभिः साक्षात्सम्बन्धार्थः ॥ किं प्रयोजनम् ? अवधारणार्थम् । स एष संवरो गुप्त्यादिभिरेव नान्येनोपायेनेति ॥ तेन तीर्थाभिषेकदीक्षाशीर्षोपहार-

इष्टे स्थाने धत्ते इति धर्मः, शरीरादीनाम्	=(स्वर्ग-मोक्षादि)वांछित सुखस्थानमें(आत्माको) धरता है ऐसा धर्म है। शरीरादिकोंके
स्वभाव अनुचिंतनम् अनुप्रेक्षा, क्षुधा आदि-वेदना	=लक्षण वा स्वरूप बारम्बार चिंतवन सो अनुप्रेक्षा है। भूखादिकी पीड़ा वा व्याधि
उत्पत्तौ कर्म-निर्जरा अर्थम् सहनम्	=आनेपर कर्म के क्षय होनेके लिये(वह वेदना)सहीजाय अथवा झेलीजाय
परिषहः, परिषहस्य जयः परिषहजयः ।	=सो परीषह है। उक्त वेदनाका न्यक्कार, अर्थात् निरादर करना सो परीषहजय है अर्थात् पीड़ाके सहनमें समभाव रखना, शोक क्लेश रहित परिणामोंसे सहना सो परीषहजय है
चारित्र-शब्द आदि-सूत्रे	=चारित्र शब्दका प्रथम सूत्र(सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः)में
व्याख्यात-अर्थः, एतेषाम् गुप्ति-आदीनाम् संवर	=अर्थ कहा गया है। इन गुप्ति आदिकके संवरकी
क्रियायाः साधकतमत्वात् करण-निर्देशः ।	=क्रियाका उत्कृष्ट साधकपनासे(इस सूत्रमें)हेतुरूप उपदेश अथवा कथन (कियागया) है।
संवरः अधिकृतः	=(इस अध्यायके आरम्भमें)संवर(तत्त्व)अधिकृत है अर्थात् संवर तत्त्वका प्रकरण वा विषय है
अपि (१)सः इति तत्-शब्देन परामृश्यते ।	=तौ भी(सूत्रमें)स ऐसे तत् शब्द द्वारा(उस संवरको)परामर्श व विचार किया जाता है कि
गुप्ति-आदिभिः	=(सशब्द) गुप्ति-समिति-धर्म-अनुप्रेक्षा-परिषहजय-चारित्र करि(उस संवरके)
साक्षात् सम्बन्ध-अर्थ (२)किम्	=प्रत्यक्ष सम्बन्धके लिये है(प्रश्न)संवरका स शब्दकरि गुप्ति आदिके साथ सम्बन्ध करनेका क्या
प्रयोजनम् अवधारण-अर्थम्, सः एष संवरः	=प्रयोजन है?(उत्तर)नियम बतावनेके लिये (सूत्रमें स शब्द)है,सो यह संवर
गुप्ति आदिभिः एव न अन्येन उपायेन इति, तेन	=गुप्तादिकरि ही होता है न(कि किसी)दूसरे साधन करि,तिस (अवधारण वा नियम)से
तीर्थ अभिषेक-दीक्षा-शीर्षउपहार	=तीर्थमें स्नान करना(भेष मात्र)दीक्षाका लेना,देवी-देवता-चंडी आदि पर मस्तकका अर्पण

(१)स = स प्रथमा विभक्ति एकवचन पुल्लिंगतत् शब्दका है इसलिये अनुवादमें स शब्दकेलिये तत् शब्द द्वारा लाये हैं(२)किम् दोनों मुद्रित प्रतियोंमें

स गुप्तिसमितिधर्मानुप्रेक्षापरिषहजय चारित्रैः ॥ २ ॥

यत संसारकारणादात्मनो गोपन भवति सा गुप्ति । प्राणिपीडापरिहारार्थं सम्यगयनं समिति ।

स गुप्तिसमितिधर्मानुप्रेक्षापरिषहजयचारित्रैः =स गुप्ति समिति धर्म अनुप्रेक्षा-परिषहजय—चारित्रैः ।

सूत्रार्थ —स ¦ गुप्ति— =वह (संवर) गुप्ति करि अर्थात् संसार में परिभ्रमणके कारणोंसे आत्माका बचाव अथवा रक्षण करि

समिति— =समितिसे अर्थात् प्राणियोंको दुःख न होनेदेनेके लिये यत्नाचाररूप प्रवर्तन द्वारा,

धर्म— =धर्मद्वारा अर्थात् शान्ति और सुखस्थानमें आत्माको धरनेवाला वा लेजाने वाला ऐसे दशलक्षणरूप धर्म करि

अनुप्रेक्षा— =भावनासे अर्थात् शरीरादि परद्रव्य,ज्ञानमय आत्मद्रव्यऔर अन्य२ धार्मिकद्रव्योंके स्वभावका बारबार चिंतवनसे

परिषहजय— =परीसहोंके जीतनकरि अर्थात् बाह्याभ्यन्तर कारणोंसे क्षुधा तृषा शीत उष्ण इत्यादि दुःखोंके आन पर उनको शान्ति पूर्वक क्लेशरहित परिणामों द्वारा सहन करतेरहनसे

चारित्रैः ¦ भवति ‍। =और चारित्रकरि अर्थात् संसारके परिभ्रमणके कारणरूप बाहिर अभ्यन्तर क्रियाका त्याग द्वारा होती है

वृत्त्यनुवाद —यत ¦ संसार =जिससे (पांचपरिवर्त रूप)संसार परिभ्रमणके

कारणात् ¦ आत्मन ¦ गोपनं ¦ =निमित्तसे अथवा हेतुसे आत्माका रक्षण अथवा बचाव

भवति ‍। सा ¦ गुप्ति ¦ =होता है सो गुप्ति है,(वह गुप्ति मनोगुप्ति, वचनगुप्ति कायगुप्ति तीन प्रकारकी होती है)

प्राणि-पीडा-परिहार-अर्थम् ¦ =जीवोंका दुःख, क्लेश वा पीडा दूरकरने के लिये, नाश करने के लिये,

सम्यग् अयनम् ¦ समिति ¦ =अच्छे प्रकारसे (अर्थात् यत्नाचार रूपसे)आश्रय(=अयन)या प्रवर्तन सो समितिहै । सम्यक सम्यग् सम्यग्रूपहैं

[१] इस सूत्रका दोनों सम्प्रदायोंमें पाठ और अर्थ एक है । व्याधि या पीडाकी सहन भेदन है सो परिषह है यहाँ पर षह शब्दमें प्रकार है सो कर्मणि प्रकार है अर्थात् कर्मविप्रयोगके अर्थ में है ऐसा ही अर्थ तत्वार्थ राजवार्तिक मुद्रित पृष्ठ ३२०में किया है कि"परिषूवास्सह कम एव कार. । परिषह इति परीषह यही अर्थ तत्वार्थ श्लोकवार्तिक मुद्रित पृष्ठ ४८७में किया है परिषह्यते इति परीषहाः व्याधि या पीडाका सहजाना (मरत) पांच व्रतोंको भी संवरका कारण सूत्रमें क्यों कहा ? (उत्तर) द्रव्य संग्रह ग्रन्थकी " वदसमि

तपो धर्मेऽन्तर्भूतमपि पृथगुच्यते उभयसाधनत्वख्यापनार्थं संवरं प्रति प्राधान्यप्रतिपादनार्थं च ॥ ननु च तपोऽभ्युदयाङ्गमिष्टम् देवेन्द्रादिस्थानप्राप्तिहेतुत्वाभ्युपगमात्, कथं निर्जराङ्गं स्यादिति ॥ नैष दोष एकस्यानेककार्यदर्शनादग्निवत् । यथाऽग्निरेकोऽपि क्लेदनभस्माङ्गारादिप्रयोजन उपलभ्यते

वृत्त्यनुवाद

तपः "धर्मे" अन्तर्भूतम् "अपि"	='तप' धर्ममें (देखो सूत्र ६ अध्याय ९) गर्भित है तो भी
पृथक् "उच्यते" उभयसाधनत्व–ख्यापन–अर्थम्"	=भिन्न कहा गया है और दोनों [संवर और निर्जरा]का कारणपना(=साधनत्व) जतावनेके लिये
संवरम् प्रति "प्राधान्य–प्रतिपादन–अर्थम्" "च" ।	=और (=च) संवर प्रति मुख्यता जतावनके लिये (तप शब्दका सूत्रमें न्यारा प्रयोग किया) है।
	=भावार्थ इसका यह है कि–धर्मका संवर होनेका कारण दूसरे सूत्रमें कहा है और छठवाँ सूत्रसे विदित है कि तप धर्ममें अन्तर्गत है तब फल अथवा परिणाम यह हुआ कि तप संवरके उत्पन्न होनेका कारण होगया फिर इस तीसरे सूत्रमें तपको संवरका कारण कहना निष्फल हुआ, उत्तरमें कहते हैं (क) यह कि तप संवर और निर्जरा दोनोंका कारण है (ख) यह कि तीन गुप्ति, पांच समिति तप के अतिरिक्त अन्य नौ धर्म, बारह अनुप्रेक्षा और बाईस परीषहजय, और पाच चारित्र इन सब छप्पन (५६) संवरके कारणोंमेंसे तप संवरके होनेका सबसे मुख्य वा प्रधान कारण है इसलिये तपको न्यारा इस तीसरे सूत्र द्वारा कहा गया है ॥
ननु "च" देव इन्द्र आदि स्थान प्राप्ति–हेतुत्व–अभ्युपगमात्"	=पुनि प्रश्न, देव इन्द्रादिक पदवियोंके प्राप्तिका कारणपना (तपको) माननेसे
तपः–अभ्युदय–अङ्गम्" "इष्टम्" ,निर्जरा–अङ्गम्"	=तप वृद्धिका प्रिय(=इष्ट) अंग वा उपाय हुआ,(कर्मके) क्षयका (=निर्जरा) अंग वा उपाय
कथम् "स्यात् इति" । न "एषः" "दोषः" "अग्निवत्"	=कैसे हुआ,(उत्तर) यह दूषण नहीं है। अग्निके समान
एकस्य" "अनेक–कार्य–दर्शनात्"	=एक(वस्तु)के बहुत कार्य देखने से (तप कर्मक्षय और इन्द्रादिक पदवियोंका कारण होता है)
यथा "अग्निः" "एकः" "अपि" क्लेदन भस्म–अङ्गार–आदि–	=जैसे एक अग्निसे भी(=अपि) वस्तुका पचाना अवयव(=अंग) आदिका भस्मकरना
प्रयोजनः" उपलभ्यते T	=कार्य प्राप्त किये जाते हैं । (प्रयोजन शब्द बहुव्रीहि समासमें है अत पुल्लिंगमें है)।

देवताराधनादयो निवर्तिता भवन्ति ॥ रागद्वेषमोहोपात्तस्य कर्मणोऽन्यथा निवृत्त्यभावात् ॥ संवरनिर्जराहेतुविशेषप्रतिपादनार्थमाह—॥ तपसा निर्जरा च ॥ ३ ॥

देवता आराधन-आदय ॥"(१)निवर्तिता ॥ भवन्ति ॥=देवताकी पूजा वा सेवा आदिक (संवरके कारणोंमेंसे) निराकरण (=निवर्तिता) होते हैं राग-द्वेष-मोह-उपात्तस्य ॥ कर्मण ॥"अन्यथा"=क्योंकि राग द्वेष और मोहद्वारा उपार्जित कर्मकी अन्य प्रकारसे निवृत्ति—अभावात् ॥" =निवृत्ति नहीं होती है । साराश यह है कि आस्रवका निरोधरूप जो संवर वह गुप्ति-समिति-धर्म अनुप्रेक्षा—परिषहजय और चारित्र द्वारा ही होता है तीर्थमें स्नानादिक करि नहीं होता है इस आशयका द्योतक"स"शब्द सूत्रमें है क्योंकि राग,द्वेष,मोह,कषाय आदिसे आत्मामें उत्पन्न हुये कर्मोंकी निवृत्ति संवरके अतिरिक्त अन्य प्रकारसे नहीं होसकती है ॥

संवर निर्जरा हेतु विशेष-प्रतिपादन अर्थम् ॥ "आह"=संवर तथा निर्जरा के कारण विशेष जाननके लिये कहते हैं कि

(२)तपसा निर्जरा च ॥ ३ ॥ = (३)तपसा निर्जरा च भवति ३ ॥

सूत्रार्थ —तपसा ॥" निर्जरा ॥" च"भवति ॥ =तपकरि निर्जरा भी (=च) होती है अर्थात् भी (=च) से प्रगट है कि तपसे कुछ और भी होता है और निर्जरा भी होती है—भावार्थ—तपकरि संवर तो होता ही है निर्जरा भी होती है इसलिये सूत्रमें 'च' शब्द संवरके समुच्चयके लिये है ॥

(१) सर्वार्थसिद्धिकी दो मुद्रितप्रतियोंमें और एक हस्त लिखित प्रतिके पत्र १७१ पर'निर्वर्तिता'पाठ है सो सर्वथा अशुद्ध है, निवर्तिता पाठ शुद्ध है क्योंकि निवर्तिता का अर्थ निराकरण निषेधका है परन्तु निर्वर्तिता का अर्थ इससे उलटा पूर्ण या समाप्तिका है स्पष्ट है कि यहांपर निरा नहीं है अन्य तीन हस्त लिखित प्रतियोंके पत्र१७१,९५,७६ पर पाया जाता है छापनसे रह गया है क्योंकि अन्यथा अनुवाद, तात्पर्य नहीं हो सक्ता है करणस आवश्यक है ॥ (२) संवरके समस्त कारणोंमें प्रधान वा श्रेष्ठ तप है इस प्रकार इसके कहनके लिये बावजूद सूत्रमें पृथक् ग्रहण किया गया है सर्वेषु संवरहेतुषु प्रधान तप इत्यस्य(– इति-भाव्य) =समस्त संवरके कारणोंमेंसे तप प्रधान(कारण) है ऐसे इस (प्रधान कारण)के प्रतिपत्त्यर्थ च पृथग्ग्रहणं क्रियते-तत्वार्थराजवार्तिक पृष्ठ ३२ ॥ –निरूपणके लिये(ह (३)श्वेताम्बरमा के समाप्यतद ॥ ४

तपो धर्मेऽन्तर्भूतमपि पृथगुच्यते उभयसाधनत्वख्यापनार्थं संवरं प्रति प्राधान्यप्रतिपादनार्थं च ॥ ननु च तपोऽभ्युदयाङ्गमिष्टम् देवेन्द्रादिस्थानप्राप्तिहेतुत्वाभ्युपगमात्, कथं निर्जराङ्गं स्यादिति ॥ नैष दोष एकस्यानेककार्यदर्शनादग्निवत् । यथाऽग्निरेकोऽपि क्लेदनभस्माङ्गारादिप्रयोजन उपलभ्यते

वृत्त्यनुवाद—तपः धर्मे अन्तर्भूतम् अपि ='तप' धर्ममें (देखो सूत्र ६ अध्याय ९) गर्भित है तो भी

पृथग् उच्यते उभयसाधनत्व–ख्यापन–अर्थम् =भिन्न कहागया है और दोनों [सम्वर और निर्जरा]का कारणपना (=साधनत्व) जतावनेके लिये

संवरम् प्रति प्राधान्य–प्रतिपादन–अर्थम् च । =और (=च) संवर प्रति मुख्यता जतावनेके लिये (तप शब्दका सूत्रमें न्यारा प्रयोग किया) है।

=भावार्थ इसका यह है कि–धर्मको संवर होनेका कारण दूसरे सूत्रमें कहा है और छठवां सूत्रसे विदित है कि तप धर्ममें अन्तर्गत है तब फल अथवा परिणाम यह हुआ कि तप संवरके उत्पन्न होनेका कारण होगया फिर इस तीसरे सूत्रमें तपको संवरका कारण कहना निष्फल हुआ, उत्तरमें कहते हैं (क) यह कि तप संवर और निर्जरा दोनोंका कारण है (ख) यह कि तीन गुप्ति, पांच समिति, तप के अतिरिक्त अन्य नौ धर्म, बारह अनुप्रेक्षा और बाईस परीषहजय, और पांच चारित्र इन सर्व छप्पन (५६) संवरके कारणोंमेंसे तप संवरके होनेका सबसे मुख्य वा प्रधान कारण है इसलिये तपको न्यारा इस तीसरे सूत्र द्वारा कहा गया है ॥

ननु च देव इन्द्र आदि स्थान प्राप्ति-हेतुत्व-अभ्युपगमात् =पुनि प्रश्न, देव इन्द्रादिक पदवियोंके प्राप्तिका कारणपना (तपको) माननेसे

तपः अभ्युदय–अङ्गम् इष्टम्, निर्जरा–अङ्गम् =तप बुद्धिका प्रिय(=इष्ट) अंग वा उपाय हुआ, (कर्मके) घटका(=निर्जरा) अंग वा उपाय

कथम् स्यात् इति । न एषः दोषः अग्निवत् =कैसे हुआ, (उत्तर) यह दूषण नहीं है। अग्निके समान

एकस्य अनेक–कार्य–दर्शनात् =एक(वस्तु)के बहुतकार्य देखने से (तप कर्मक्षय और इन्द्रादिक पदवियोंका कारण होता है)

यथा अग्नेः एकः अपि क्लेदन भस्म–अङ्ग–आदि– =जैसे एक अग्निके भी(=अपि) वस्तुका पकाना अवयव(=अंग) आदिका भस्मकरना

प्रयोजनः उपलभ्यते । =कार्य प्राप्त किये जाते हैं। (प्रयोजन शब्द बहुव्रीहि समासमें है अत पुल्लिंगमें है)।

देवताराधनादयो निवर्तिता भवन्ति ॥ रागद्वेषमोहोपात्तस्य कर्मणोऽन्यथा निराकरणाभावात् । संवरनिर्जराहेतुविशेषप्रतिपादनार्थमाह—॥ तपसा निर्जरा च ॥ ३ ॥

[illegible]

(१) तपसा निर्जरा च ॥ ३ ॥ = (२) तपसा निर्जरा च भवति ३ ॥

सूत्रार्थ—[illegible]

[illegible]

तपो धर्मेऽन्तर्भूतमपि पृथगुच्यते उभयसाधनत्वख्यापनार्थं संवरं प्रति प्राधान्यप्रतिपादनार्थं च ॥ ननु च तपोऽभ्युदयाङ्गमिष्टम् देवेन्द्रादिस्थानप्राप्तिहेतुत्वाभ्युपगमात्, कथं निर्जराङ्गं स्यादिति ॥ नैष दोष एकस्यानेककार्यदर्शनादग्निवत् । यथाऽग्निरेकोऽपि क्लेदनभस्माङ्गारादिप्रयोजन उपलभ्यते

वृत्त्यनुवाद —तपः' 'धर्मे' 'अन्तर्भूतम्' 'अपि'	='तप' धर्ममें (देखो सूत्र ६ अध्याय ९) गर्भित है तो भी
पृथग् उच्यते । उभयसाधनत्व—ख्यापन—अर्थम्' '	=भिन्न कहागयाहै और दोनों [संवर और निर्जरा]का कारणपना (=साधनत्व) जतावनेकेलिये
संवरम्' प्रति' प्राधान्य—प्रतिपादन—अर्थम्' ' 'च' ।	=और (=च) संवर प्रति मुख्यता जतावनके लिये (तप शब्दका सूत्रमें न्यारा प्रयोग किया) है।
	=भावार्थइसका यह है कि—धर्मको संवर होनेका कारण दूसरे सूत्रमें कहा है और छठवां सूत्रसे विदित है कि तप धर्ममें अन्तर्गत है तब फल अथवा परिणाम यह हुआ कि तप संवरके उत्पन्न होनेका कारण होगया फिर इस तीसरे सूत्रमें तपको संवरका कारण कहना निष्फल हुआ, उत्तरमें कहते हैं (क) यह कि तप संवर और निर्जरा दोनोंका कारण है (ख) यह कि तीन गुप्ति, पांच समिति, तप के अतिरिक्त अन्य नौ धर्म, बारह अनुप्रेक्षा और बाईस परीषहजय, और पांच चारित्र इन सर्व छप्पन (५६) संवरके कारणोंमेंसे तप संवरके होनेका सबसे मुख्य वा प्रधान कारण है इसलिये तपको न्यारा इस तीसरे सूत्र द्वारा कहा गया है ॥
ननु' 'च' देव इन्द्र आदि स्थान प्राप्ति-हेतुत्व अभ्युपगमात्'	=पुनि प्रश्न, देव इन्द्रादिक पदवियोंके प्राप्तिका कारणपना (तपको) माननेसे
तप—अभ्युदय—अङ्गम्' ' 'इष्टम्' ' ', निर्जरा—अङ्गम्' ' '	=तपवृद्धिका प्रिय (=इष्टम्) अंग वा उपाय हुआ, (कर्मके) क्षयका (=निर्जरा) अंग वा उपाय
कथम्' स्यात् । इति' । न' एष' 'दोष' ' अग्निवत्'	=कैसे हुआ, (उत्तर) यह दूषण नहीं है। अग्निके समान
एकस्य' ' 'अनेक—कार्य—दर्शनात्' '	=एक (वस्तु) के बहुतकार्य देखने से (तप कर्मक्षय और इन्द्रादिक पदवियोंका कारण होता है)
यथा' अग्नेः' 'एक' ' अपि' क्लेदन भस्म—अंग—आदि—	=जैसे एक अग्निके भी (=अपि) वस्तुका पचाना अवयव (=अंग) आदिका भस्मकरना
प्रयोजन' ' उपलभ्यते ।	=कार्य प्राप्त किये जाते हैं। (प्रयोजन शब्द बहुव्रीहि समासमें है अत पुल्लिंगमें है)।

देवताराधनादयो निवर्तिता भवन्ति ॥ रागद्वेषमोहोपात्तस्य कर्मणोऽन्यथा निवृत्त्यभावात् । संवरनिर्जराहेतुविशेषप्रतिपादनार्थमाह—॥ तपसा निर्जरा च ॥ ३ ॥

देवता आराधन आदय-॥ (१)निवर्तिता ॥ भवन्ति॥=देवताकी पुजा वा सेवा आदिक (संवरके कारणोंमेंते) निराकरण (=निवर्तिता) होते हैं
राग-द्वेष-मोह-उपात्तस्य॥ कर्मण॥ 'अन्यथा'=क्योंकि राग द्वेष और मोहद्वारा उपार्जित कर्मकी अन्य प्रकारसे
निवृत्ति-अभावात् ॥ =निवृत्ति नहीं होती है । साराश यह है कि आस्रवका निरोधरूप जो संवर वह गुप्ति-
समिति-धर्म अनुप्रेक्षा-परिषहजय और चारित्र द्वारा ही होता है तीर्थमें स्नानादिक करि
नहीं होता है इस आशयका द्योतक "स" शब्द सूत्रमें है क्योंकि राग,द्वेष,मोह,कषाय आदिसे
संवर-निर्जरा-हेतु-विशेष प्रतिपादन अर्थम् ॥ "आह॥"=संवर तथा निर्जरा के कारण विशेष जाननेके लिये कहते हैं कि आत्मामें उत्पन्न हुये कर्मों की निवृत्ति संवरके अतिरिक्त अन्य प्रकारसे नहीं होसक्ती है ॥
(२)तपसा निर्जरा च ॥ ३ ॥ = (३)तपसा निर्जरा च भवति ३ ॥
सूत्रार्थ —तपसा॥ निर्जरा॥ च॰भवति॥ =तपकरि निर्जरा भी (=च) होती है अर्थात् भी (=च) से प्रगट है कि तपसे कुछ
और भी होता है और निर्जरा भी होती है—भावार्थ—तपकरि संवर तो होता ही
है निर्जरा भी होती है इसलिये सूत्रमें 'च' शब्द संवरके संग्रहके लिये है ॥

नहीं है अन्य तीन हस्त लिखित प्रतियोंके पत्र १७१ ६४ ७५ पर पाया जाता है उपमसे रह गया है क्योंकि अन्यथा अनुवाद, तात्पर्य नहीं हो सक्ता है
(१) सर्वार्थसिद्धिकी दो मुद्रितप्रतियोंमें और एक हस्त लिखित प्रतिके पत्र १७१ पर'निर्वर्तिता'पाठ है सो सर्वथा अशुद्ध है निवर्तिता पाठ शुद्ध
है क्योंकि निवर्तिता का अर्थ निराकरण निषेधका है परन्तु निर्वर्तिता का अर्थ इससे उलटा पूर्ण वा समाप्तिका है स्पष्ट है कि यहांपर निरा
करणसे आशय है ॥ (२) संवरके समस्त कारणोंमें प्रधान या श्रेष्ठ तप है इस प्रकार इसके कहनेके लिये अथवा सूत्रमें पृथक् ग्रहण किया गया है
सर्वेषु संवरहेतुषु प्रधान तप इत्यस्य(=इति अस्य) =समस्त संवरके कारणोंमेंसे तप प्रधान(कारण) है ऐसे इस (प्रधान कारण)के
प्रतिपत्त्यर्थं च पृथग्ग्रहणं क्रियते—तत्त्वार्थराजवार्तिक पृष्ठ ३२ ॥=निरूपणके लिये(सूत्रमें) च भिन्न ग्रहण कियागया है(देखो राजवार्तिकपृष्ठ३२०)
(३) श्वेताम्बराम्नायके सभाष्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्रमें तथा भाष्यानुसारिणीतत्त्वार्थ टीकामें और सर्वत्र हमारे यहां इस सूत्रका एक पाठ और
तपसा निर्जरा च—तपसा संवरो भवति भवतिनिर्जरा च—तपसे संवर होता है निर्जरा भी होती अर्थात् तप
कारणं भवति, निर्जराकारणमपि (=निर्जराकारणम्-अपि) भवति—तप संवरका कारण हो

तपो धर्मेऽन्तर्भूतमपि पृथगुच्यते उभयसाधनत्वख्यापनार्थं संवरं प्रति प्राधान्यप्रतिपादनार्थं च ॥ ननु च तपोऽभ्युदयाङ्गमिष्टम् देवेन्द्रादिस्थानप्राप्तिहेतुत्वाभ्युपगमात्, कथ निर्जराङ्गं स्यादिति ॥ नैष दोष एकस्यानेककार्यदर्शनादग्निवत् । यथाऽग्निरेकोऽपि क्लेदनभस्मांगारादिप्रयोजन उपलभ्यते

वृत्यनुवादः—तपः "धर्मे" अन्तर्भूतम्" "अपि"	='तप' धर्ममें (देखा सूत्र ६ अध्याय ९) गर्भित है तो भी
पृथग् "उच्यते" उभयसाधनत्व—ख्यापन—अर्थम्"	=भिन्न कहागयाहै और दोनों [संवरऔर निर्जरा]का कारणपना(=साधनत्व)जतावनेकेलिये
संवरम्" प्रति "प्राधान्य—प्रतिपादन—अर्थम्" "च" ।	=और (=च)संवर प्रति मुख्यता जतावनके लिये(तप शब्दका सूत्रमें न्यारा प्रयोग किया)है।
	=भावार्थइसका यह है कि—धर्मको संवर होनेका कारण दूसरे सूत्रमें कहा है और छठ्वां सूत्रसे विदित है कि तप धर्ममें अन्तर्गत है तब फल अथवा परिणाम यह हुआ कि तप संवरके उत्पन्न होनेका कारण होगया फिर इस तीसरे सूत्रमें तपको संवरका कारण कहना निष्फल हुआ, उत्तरमें कहते है (क) यह कि तप संवर और निर्जरा दोनोंका कारण है (ख) यह कि तीन गुप्ति, पांच समिति, तप के अतिरिक्त अन्य नौ धर्म, बारह अनुप्रेक्षा और बाईस परीषहजय, और पांच चारित्र इन सर्व छप्पन (५६) संवरके कारणोंमेंसे तप संवरके होनेका सबसे मुख्य वा प्रधान कारण है इसलिये तपको न्यारा इस तीसरे सूत्र द्वारा कहा गया है ॥
ननु "च" देव इन्द्र आदि स्थान-प्राप्ति-हेतुत्व-अभ्युपगमात्"	=पुनि प्रश्न, देव इन्द्रादिक पदवियोंके प्राप्तिका कारणपना (तपको) माननेसे
तपः—अभ्युदय—अङ्गम्" "इष्टम्" ,निर्जरा—अङ्गम्"	=तपवृद्धिका प्रिय(=इष्टम्)अंग वा उपायहुआ,(कर्मके) क्षयका(=निर्जरा)अंग वा उपाय
कथम् "स्यात् इति" । न "एषः" दोषः" अग्निवत्"	=कैसे हुआ,(उत्तर) यह दूषण नहीं है । अग्निके समान
एकस्य" "अनेक—कार्य—दर्शनात्"	=एक(वस्तु)के बहुतकार्य देखने से (तपकर्मक्षय और इन्द्रादिक पदवियोंका कारण होताहै)
यथा "अग्नेः" "एकः" "अपि" क्लेदन भस्म—अंग—आदि—	=जैसे एक अग्निके भी(=अपि) वस्तुका पकाना अवयव(=अंग) आदिका भस्मकरना
प्रयोजनः" उपलभ्यते	=कार्य भोग्य किये जाते हैं । (प्रयोजन शब्द बहुव्रीहि समासमेंहै अत पुल्लिंगमें है)।

देवताराधनाद्यो निवर्तिता भवन्ति ॥ रागद्वेषमोहोपात्तस्य कर्मणोऽन्यथा निवृत्त्यभावात् ॥ संवरनिर्जराहेतुविशेषप्रतिपादनार्थमाह—॥ तपसा निर्जरा च ॥ ३ ॥

देवता आराधन आदयः (१)निवर्तिता भवन्ति=देवताकी पुजा वा सेवा आदिक (संवरके कारणोंमेंसे) निराकरण (=निवर्तिता) होते हैं राग-द्वेष-मोह-उपात्तस्य कर्मणः अन्यथा=क्योंकि राग द्वेष और मोहद्वारा उपार्जित कर्मकी अन्य प्रकारसे निवृत्ति-अभावात् =निवृत्ति नहीं होती है। सारांश यह है कि आस्रवका निरोधरूप जो संवर वह गुप्ति-समिति-धर्म अनुप्रेक्षा-परिषहजय और चारित्र द्वारा ही होता है तीर्थमें स्नानादिक करि नहीं होता है इस आशयका द्योतक "स" शब्द सूत्रमें है क्योंकि राग, द्वेष, मोह, कषाय आदिसे आत्मामें उत्पन्न हुये कर्मोंकी निवृत्ति संवरके अतिरिक्त अन्य प्रकारसे नहीं होसक्ती है॥

संवर निर्जरा हेतु विशेष प्रतिपादन अर्थनेः "आह"=संवर तथा निर्जरा के कारण विशेष जाननेके लिये कहते हैं कि

(२)तपसा निर्जरा च ॥ ३ ॥ = (३)तपसा निर्जरा च भवति ३ ॥

सूत्रार्थ—तपसा निर्जरा च भवति=तपकरि निर्जरा भी (=च) होती है अर्थात् भी (=च) से प्रगट है कि तपसे कुछ और भी होता है और निर्जरा भी होती है—भावार्थ—तपकरि संवर तो होता ही है निर्जरा भी होती है इसलिये सूत्रमें 'च' शब्द संवरके संग्रहके लिये है॥

नहीं है अन्य तीन हस्त लिखित प्रतियोंके पत्र १७१,८५,७९ पर पाया जाता है, छपनेसे रह गया है क्योंकि अन्यथा अनुवाद, तात्पर्य नहीं हो सक्ता है (२) सर्वार्थसिद्धिकी दो मुद्रितप्रतियोंमें और एक हस्त लिखित प्रतिके पत्र १७१ पर 'निवर्तिता' पाठ है सो अन्यथा अशुद्ध है, निवर्तिता पाठ शुद्ध है क्योंकि निवर्तिता का अर्थ निराकरण निषेधका है परन्तु निर्वर्तिता का अर्थ इससे उलटा पूर्ण या समाप्तिका है, स्पष्ट है कि यहांपर निरा करणसे आशय है॥ (४) संवरके समस्त कारणोंमें प्रधान वा श्रेष्ठ तप है इस प्रकार इसके कहनेके लिये पृथक् सूत्रमें पृथक् ग्रहण किया गया है सर्वेषु संवरहेतुषु प्रधानं तप इत्यस्य (=इति-अस्य) =समस्त संवरके कारणोंमेंसे तप प्रधान(कारण) है ऐसे इस (प्रधान कारण)के प्रतिपादनार्थं च पृथग्ग्रहणं क्रियते—तत्त्वार्थराजवार्तिक पृष्ठ ३२ ॥=निरूपणके लिये(सूत्रमें)च भिन्न ग्रहण कियागया है(देखो राजवार्तिक पृष्ठ३२०) (३)श्वेताम्बरमान्य समाप्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्रमें तथा भाष्यानुसारिणीतत्त्वार्थ टीकामें और सबसे हमारे यहां इस सूत्रका एक पाठ और भी है। तपसा निर्जरा च=तपसा संवरो भवति भवति निर्जरा च=तपसे संवर होता है निर्जरा भी होती है अर्थात् तपसा निर्जरा च=तपो संवर कारणं भवति निर्जराकारणमपि (=निर्जराकारणम्-अपि) भवति=तप संवरका कारण होता है निर्जराका कारण भी होता है॥

तपो धर्मेऽन्तर्भूतमपि पृथगुच्यते उभयसाधनत्वख्यापनार्थं संवरं प्रति प्राधान्यप्रतिपादनार्थं च ॥ ननु च तपोऽभ्युदयाङ्गमिष्टम् देवेन्द्रादिस्थानप्राप्तिहेतुत्वाभ्युपगमात्, कथ निर्जराङ्ग स्यादिति ॥ नैष दोष-एकस्यानेककार्यदर्शनादग्निवत् । यथाऽग्निरेकोऽपि क्लेदनभस्मांगारादिप्रयोजन उपलभ्यते

वृत्यनुवाद

तप ३ "धर्मे ३ अन्तम् तम् ३ '''अपि*	='तप' धर्ममें (देखा सूत्र ६ अध्याय ९) गर्भित है तो भी
पृथग *उच्यते T उभयसाधनत्व–ख्यापन–अर्थम् ३ '''	=भिन्न कहागया है और दोनों [सवर और निर्जरा]का कारणपना(=साधनत्व)जतावनेकेलिये
संवरम् ३ प्रति*प्राधान्य–प्रतिपादन–अर्थम् ३ '''च* ।	=और (=च)सवर प्रति मुख्यता जतावनके लिये(तप शब्दका सूत्रमें न्यारा प्रयोग किया)है।
	=भावार्थ इसका यह है कि–धर्मको सवर होनेका कारण दूसरे सूत्रमें कहा है और छठवां सूत्रसे विदित है कि तप धर्ममें अन्तर्गत है तब फल अथवा परिणाम यह हुआ कि तप सवरके उत्पन्न होनेका कारण होगया फिर इस तीसरे सूत्रमें तपको सवरका कारण कहना निष्फल हुआ , उत्तरमें कहते है (क) यह कि तप सवर और निर्जरा दोनोंका कारण है (ख) यह कि तीन गुप्ति, पाच समिति, तप के अतिरिक्त अन्य नौ धर्म, बारह अनुप्रेक्षा और बाईस परीषहजय, और पांच चारित्र इन सर्व छप्पन (५६) सवरके कारणोंमेंसे तप सवरके होनेका सबसे मुख्य वा प्रधान कारण है इसलिये तपको न्यारा इस तीसरे सूत्र द्वारा कहा गया है ॥
ननु*च*देव इन्द्र आदि स्थान प्राप्ति-हेतुत्व-अभ्युपगमात् ३	=पुनि प्रश्न, देव इन्द्रादिक पदवियोंके प्राप्तिका कारणपना (तपको) माननेसे
तप–अभ्युदय–अगम् ३ '''इष्टम् ३ ''',निर्जरा–अगम् ३ '''	=तप वृद्धिका प्रिय(=इष्टम्)अंग था उपाय हुआ,(कर्मके) क्षयका(=निर्जरा) अंग वा उपाय
कथम्*स्यात् ३ इति* । न*एष ३ 'दोष' ३ अग्निवत्*	=कैसे हुआ,(उत्तर) यह दूषण नहीं है । अग्निके समान
एकस्य ३ ''अनेक–कार्य–दर्शनात् ३ ''	=एक(वस्तु)के बहुत कार्य देखने से (तप कर्मक्षय और इन्द्रादिक पदवियोंका कारण होता है)
यथा*अग्ने ३ 'एक ३ 'अपि*क्लेदन भस्म–अंग–आदि–	=जैसे एक अग्निके भी(=अपि) वस्तुका पकाना अवयव(=अंग) आदिका भस्मकरना
प्रयोजन ३ ' उपलभ्यते T	=कार्य प्राप्त किये जाते हैं । (प्रयोजन शब्द बहुव्रीहि समासमें है अतः पुल्लिंगमें है)।

देवताराधनादयो निवर्तिता भवन्ति ॥ रागद्वेषमोहोपात्तस्य कर्मणोऽन्यथा निवृत्त्यभावात् ॥
संवरनिर्जराहेतुविशेषप्रतिपादनार्थमाह—॥ तपसा निर्जरा च ॥ ३ ॥

देवता आराधन-आदयः॥(१)निवर्तिता॥ भवन्ति॥=देवताकी पूजा वा सेवा आदिक (संवरके कारणोंमेंसे) निराकरण (=निवर्तिता) होते हैं
राग-द्वेष-मोह-उपात्तस्य॥ कर्मण॥ अन्यथा॰=क्योंकि राग द्वेष और मोहद्वारा उपार्जित कर्मकी अन्य प्रकारसे
निवृत्ति-अभावात्॥ =निवृत्ति नहीं होती है । सारांश यह है कि आस्रवका निरोधरूप जो संवर वह गुप्ति-समिति-धर्म अनुप्रेक्षा-परीषहजय और चारित्र द्वारा ही होता है तीर्थमें स्नानादिक करि नहीं होता है इस आशयका द्योतक "स" शब्द सूत्रमें है क्योंकि राग,द्वेष,मोह,कषाय आदिसे आत्मामें उत्पन्न हुये कर्मों की निवृत्ति संवरके अतिरिक्त अन्य प्रकारसे नहीं होसकती है ॥
संवर निर्जरा हेतु-विशेष प्रतिपादन अर्थम्॥ आह॥=संवर तथा निर्जरा के कारण विशेष जाननेके लिये कहते हैं कि

(२)तपसा निर्जरा च ॥ ३ ॥ = (३)तपसा निर्जरा च भवति ३ ॥

सूत्रार्थ:—तपसा॥ निर्जरा॥ च॰भवति॥ =तपकरि निर्जरा भी (=च) होती है अर्थात् भी (=च) से प्रगट है कि तपसे कुछ और भी होता है और निर्जरा भी होती है—भावार्थ—तपकरि संवर तो होता ही है निर्जरा भी होती है इसलिये सूत्रमें 'च' शब्द संवरके संग्रहके लिये है ॥

(१) सर्वार्थसिद्धिकी दो मुद्रितप्रतियोंमें और एक हस्त लिखित प्रतिके पत्र १७१ पर निर्वर्तिता पाठ है सो नयथा अशुद्ध है, निवर्तिता पाठ शुद्ध है क्योंकि निवर्तिता का अर्थ निराकरण निषेधका है परन्तु निर्वर्तिता का अर्थ इससे उलटा पूर्ण वा समाप्तिका है, स्पष्ट है कि यहांपर निरा- नहीं है अन्य तीन हस्त लिखित प्रतियोंके पत्र१७१ ६४,७३ पर पाया जाता है उपमसे रह गया है क्योंकि अन्यथा अनुपात, तात्पर्य नहीं हो सकता है करणसे प्रयोजन है ॥ (२) संवरके समस्त कारणोंमें प्रधान वा श्रेष्ठ तप है इस प्रकार इसके कहनेके लिये यद्यपि सूत्रमें पृथक् ग्रहण किया गया है
सर्वेषु संवरहेतुषु प्रधान तप इत्यस्य(=इति-अस्य) =समस्त संवरके कारणोंमेंसे तप प्रधान(कारण) से इस (प्रधान कारण)के
प्रतिपादनार्थं च पृथग्ग्रहणं क्रियते—तत्त्वार्थराजवार्तिक पृष्ठ ३२ ॥=निरूपणके लिये(सूत्रमें)भी लिया [illegible]
(३)इत्तागपरमा०में समाप्यतस्पार्थादि [illegible]

सक्लेशाप्रादुर्भावपरात्कायादियोगनिरोधेसति तन्निमित्तं कर्म नास्रवतीतिसवर प्रसिद्धिरवगन्तव्या सा त्रितयी कायगुप्तिर्वाग्गुप्तिर्मनोगुप्तिरिति। तत्राशक्तस्य मुनेर्निरवद्यप्रवृत्तिख्यापनार्थ माह—

ईर्याभाषैषणादाननिक्षेपोत्सर्गाः समितयः ॥ ५ ॥

संक्लेश–अप्रादुर्भाव–परात् =संक्लेशकी आधिक्यतासे(=परात्) रहित(=अप्रादुर्भाव) अर्थात् जिससे आधिक संक्लेश न हो।
काय–आदि–योग–निरोधे सति तत्–निमित्तम् =ऐसा काय आदिक योगोंके निरोध होनेपर उन (योगोंके निरोध) के कारण
कर्म "न आस्रवति इति संवर प्रसिद्धिः अवगन्तव्या" =कर्म नहीं आता है ऐसे संवरकी विख्याति जानना चाहिये भावार्थ मन-वचनकायके योगोंके रोकनेमें इतना आधिक संक्लेश न सहै कि शरीर छूट जाय सम्यक् विशेषणकी विलक्षणताकारिसंक्लेशकी आधिक्यतासे वर्जित काय आदि योगोंके निरोध होने पर उसके निमित्तसे कर्म नहीं आते हैं सो संवर जानो

सा "त्रितयी" "कायगुप्ति" "वाग् गुप्ति" "मनोगुप्ति" =सो गुप्ति तीन, काय गुप्ति–वचन गुप्ति–मनोगुप्ति
इति तत्र अशक्तस्य मुनेः निरवद्य =ऐसे हैं॥ तहां (गुप्तिरूप रहनेमें) असमर्थ मुनिके निर्दोष
प्रवृत्ति–ख्यापन–अर्थम् आह। =प्रवृत्तिके प्रगट (करने) के लिये (आचार्य अग्रिम सूत्र में) कहते हैं कि

ईर्याभाषैषणादाननिक्षेपोत्सर्गा समितयः=ईर्या भाषा-एषणा-आदान निक्षेप-उत्सर्गा समितयःभवन्ति
सम्यक् पदके लाने पर सूत्र ऐसे होगया कि सम्यगीर्या,सम्यग् भाषा,सम्यग् एषणा,सम्यग् आदाननिक्षेप,सम्यग् उत्सर्ग समितयः भवन्ति॥

सूत्रार्थ,—सम्यग् "ईर्या" सम्यग् "भाषा" सम्यग् "एषणा" =यत्नसे चलना, यत्न से बोलना, यत्न से शुद्ध निर्दोष आहार लेना
सम्यग् "आदान–निक्षेपौ" सम्यग् "उत्सर्गः" "समितयः" =यत्नसे उपकरणादि उठावना धरना,यत्नसे मलमूत्रादि क्षेपण(पांच)समितियें हैं
भावार्थ धर्मार्थ सूर्योदयके पश्चात मनुष्य तिर्यंचोंके चलने से तुषारादि जिस मार्गमेंसे जातारहाहो ऐसे पथमें चार हाथ परिमाण आगेकी भूमिको देखकर मुनि धीरें २ चलें कि जीवोंकी हिंसा न हो सो सम्यगीर्या समिति है।[ख]हित मित (=थोड़ा) संदेह रहित प्रिय वचनोंका बोलनासो सम्यग्भाषा समिति है [ग] दिनसे एकवार निर्दोष आहार लेना है सो सम्यगेषणासमिति है(घ)शरीर,पुस्तक कमण्डल,पीछी आदिकी नेत्रोंसे देखकर यत्नसे उठाना रखना सो सम्यगादान निक्षेपणसमिति है।(ङ) शुद्ध जंतु रहित भूमिपर मल मूत्र क्षेपनकरैप्रासुक जलसे शौच क्रिया करना सो सम्यगुत्सर्गसमिति है

तथातपोऽभ्युदयकर्मक्षयहेतुरित्यत्रकोविरोध संवरहेतुत्वादादावुद्दिष्टायागुप्ते स्वरूपप्रतिपत्त्यर्थमाह

॥ सम्यग्योगनिग्रहो गुप्ति ॥ ४ ॥

योगो व्याख्यात कायवाङ्मन कर्म योग इत्यत्र । तस्य स्वेच्छाप्रवृत्तिनिवर्तन निग्रह । विषय सुखाभिलाषार्थप्रवृत्तिनिषेधार्थ सम्यग्विशेषणम् ॥ तस्मात् सम्यग्विशेषणविशिष्टात् ।

तथा तपस् अभ्युदय कर्म क्षय हेतु इति अत्र क	=जैसे तपकी वृद्धि और कर्मके क्षयका कारण है । ऐसे (कथनमें) यहां क्या
विरोध ; सवर हेतुत्वात् आदौ	=विरोध हुआ अर्थात् कुछ भी विरोध नहीं हुआ । सवरके कारणपनेमेंसे आदिमें
उद्दिष्टाया गुप्ते स्वरूप प्रतिपत्ति अर्थम् आह	=उपदेश कियागया गुप्तिका स्वरूप जतावनेके लिये (उत्तर सूत्रमें) कहते हैं कि
सम्यग्योगनिग्रहो गुप्ति ॥ ४ ॥	=सम्यग्-योग-निग्रह गुप्ति भवति ॥४॥
सूत्रार्थ —सम्यक् योग-	=भले प्रकार अर्थात् विषय सुखकी अभिलाषारहित मनवचन कायकी क्रियाका
निग्रह	=रोकना वा वशमें करना अर्थात् मन वचन कायकी यथेष्ट प्रवृत्तिका रोकना
गुप्ति भवति ।	=सो गुप्ति है (मनोगुप्ति-वचनगुप्ति-कायगुप्ति तीन हैं)
वृत्यानुवाद —काय-वाङ्मन कर्म योग इति अत्र	=शरीर, वचन, और मनकी क्रिया (है सो) योग है ऐसा
	=इस स्थानमें (अर्थात् छठवें अध्यायके प्रथम सूत्रमें)
योग व्याख्यात । तस्य	=योग कहागया है या वर्णनकिया गया है । तिस (योग) की
स्व-इच्छा-प्रवृत्ति-निवर्तनम् निग्रह ।	=स्वाभिलापाकी प्रवृत्तिका मेटना निग्रह है अर्थात् मनको वचनको और कायको अपने २ भिन्न २ विषयोंकी बुरी प्रवृत्तियोंसे रोकना सो निग्रह है
विषय-सुख-अभिलाष-अर्थ-प्रवृत्ति-निषेध-अर्थम्	=विषय सुखके वांछारूप प्रयोजन (स्वार्थ) की प्रवृत्तिके अभावके लिये
सम्य	

पृथकापदच्छेद= (१) उत्तमक्षमा-उत्तममार्दव-उत्तमआर्जव-उत्तमशौच-उत्तमसत्य-उत्तमसंयम-उत्तमतप-उत्तमत्याग-उत्तमआकिंचन्य-उत्तमब्रह्मचर्याणि १''' धर्मः १''

सूत्रार्थ :—उत्तमक्षमा१''',=शरीरकी स्थितिके लिये आहारके निमित्त मुनिदूसरोंके घरोंमें जावें और दुष्टजन निंदा—हास्य अनादर मारन शरीरकाघात आदिक करें तौभी मुनिके परिणामोंमें मलीनता का न होना सो उत्तमक्षमा है।

(२) उत्तममार्दवम् १''', =(क) श्रेष्ठजाति (ख)प्रधानकुल (ग) रूप (सौन्दर्य) (घ)ऐश्वर्य (धनआदि विभूति),(ङ) विज्ञान अर्थात् अनेक पदार्थ विषयक आनुभविक ज्ञान (च) श्रुत अर्थात् शास्त्र सम्पत्ति, (छ) लाभ (ऐहिक वा पारलौकिक पदार्थ के लाभ) (ज)वीर्य इन आठमदके दबावसे प्रभाव से, वा लीनतासे जो अभिमान तिसका अभाव (सो उत्तममार्दव है ।) संक्षेपतः नम्रताका वर्तन तथा गर्व-राहित्य होना यह मार्दवका लक्षण है ।

(३) उत्तमआर्जवम् १''', =(मन—वचन—कायके) योगोंकी सरलता, सिधाई, कपट राहित्य, कुटिलता का अभाव अथवा वक्रता का अभाव (सो उत्तम आर्जव है) अर्थात् धोखा देना वा मिथ्या भाषण, कपटादि वा मायाचार व्यवहारासे दूसरेको ठगनेका अभाव ऐसा आर्जवधर्मका लक्षण है ।

(४) उत्तमशौचम् १''', =उत्कृष्टपने लोभसे उपराम, निवृत्ति, हटना वा छुटकारा सो शौच वा पवित्रता है भावार्थ जो अन्यके धन स्त्री आदिकमें अभिलाषाका (लोभका) अभाव तथा षट् कायके जीवोंका हिंसाका अभाव सो शौच है, अथवा जीने का लोभ, पाजे स्त्री पुत्र मित्रादिक के जीवितका लोभ,अर अपना आरोग्यपना चाहना तथा स्त्रीपुत्रादिक के आरोग्यता रहनेका लोभ, अपने इंद्रिय प्रबल रहनेका लोभ तथा स्त्री पुत्रादिकों की इंद्रियोंके प्रबलता रहने का लोभ अपने उपभोगकी सामग्री मिलनेका,स्थिर रहनेका लोभ ऐसेचार प्रकारके लोभका परिणाममें अभाव है और संतोष भावका प्रगट होना सो शौच है ।

(१) इन धर्मों में 'उत्तम' शब्द लगा है सो अपनी ख्याति, लाभ,पूजा, प्रतिष्ठा आदिकके लिये ये धर्म धारण करे तो उत्तम धर्म नहीं है इसलिये अर्थात सांसारिककी इच्छा रहित धर्मों का धारण करना ही उत्तम धर्म कहलाता है । (२) नीचैर्वृत्त्यनुत्सेकौ(=नीचै वृत्ति अनुत्सेकौ) मार्दव लक्षणम्=नम्रताका प्रवर्तन तथा गर्वराहित्य होना यह मार्दवका लक्षण है (समाष्य० पृष्ठ १९५) मृदुका अर्थ कोमल है उस मृदु शब्दसे भाव वा कर्म अर्थ में तद्धित अण् प्रत्यय होनेसे मार्दव बनता है । मृदोर्भावः कर्म वा मार्दवम् अर्थात् मृदुका जो भाव वा कर्म है वह मार्दव है (३) सरल अर्थ वाचक ऋजु शब्दसे भाव वा कर्म अर्थमें अण् प्रत्यय होनेसे आर्जव बनता है (ऋजोर्भावः कर्म वा आर्जवम्) अर्थात् ऋजुका जो भाव वा कर्म है वह आर्जव है अथवा सरल भाव वा सरल कर्म यह आर्जव है(समाष्य० पृष्ठ १९१)(४) अलोभ शौचलक्षणम् ।=लोभ का अभाव होना यह शौचका लक्षण है शुचि भाव शुचि कर्म वा शौचम्=शुचिका भाव वा शुचि(=पवित्र कर्म शौच है (समाष्य० पृष्ठ १९१)

सम्यगित्यनुवर्तते तेनेर्यादयो विशेष्यन्ते । सम्यगीर्या सम्यग्भाषा सम्यगेषणा सम्यगादान निक्षेपौ सम्यगुत्सर्ग इति । ता एता पंच समितयो विदितजीवस्थानादिविधेर्मुने प्राणिपीडापरिहाराभ्युपाया वेदितव्याः ॥ तथा प्रवर्तमानस्यासयमपरिणामनिमित्तकर्मास्रवाभावात्संवरो भवति ॥ तृतीयस्य संवरहेतोर्धर्मस्य भेदप्रतिपत्त्यर्थमाह—

उत्तमक्षमामार्दवार्जवशौचसत्यसंयमतपस्त्यागाकिंचन्यब्रह्मचर्याणिधर्म

शब्दानुवाद—सम्यग् * इति॰ अनुवर्तते T तेन॥ ईर्या आदय ॥ विशेष्यन्ते T ।

सम्यग * ईर्या ॥ सम्यग् * भाषा॥ सम्यग् * एषणा॥ सम्यग् * आदान-निक्षेपौ ॥ सम्यग् * उत्सर्ग ॥ इति॰ । ता ॥ एता ॥ पंच ॥ समितय ॥ विदित-जीवस्थानादि-विधे ॥ मुने॥ प्राणिन्-पीडा परिहार अभ्युपायो॥ वेदितव्या ॥ तथा॰ प्रवर्तमानस्य॥ असंयम-परिणाम-निमित्त-कर्म-आस्रव-अभावात् ॥ संवर ॥ भवति T तृतीयस्य॥ संवर-हेतो ॥ धर्मस्य॥ भेद-प्रतिपत्तिअर्थम्॥॥ आह T

=सम्यग् ऐसा (शब्द चौथे सूत्रसे) आता है तिस (सम्यग् शब्दसे) ईर्या =आदिक (पांचों समितियें) विशेषणकी गई हैं अर्थात् प्रत्येकके प्रथम विशेषण वा गुणवाचक शब्द सम्यग् लगाया गया है ।

=तथ) सम्यगीर्या, सम्यग् भाषा सम्यग् एषणा

=सम्यग् आदान (=उठावना) निक्षेप (=रखना) सम्यग् उत्सर्ग ऐसे (५ समिति) हुई

=ते इतना पांचसमितियें जीवके स्थान (यानि) आदिक भेदकी विधिके ज्ञाता

=मुनिके प्राणियोंकी पीडादूर करनेका शुभ उपाय (=अभ्युपाय) जानना चाहिये

=तथा (सम्यक्) प्रवर्तमानके असंयम परिणामके निमित्तसे कर्मका

=आस्रव (=आगमन) होताथा तिस (असंयम परिणाम) के अभावसे संवर होता है

=तीसरा संवरका कारण धर्मके भेदजाननेके लिये [अग्रिम सूत्रमें] कहते हैं कि

(२ उत्तमक्षमामार्दवार्जवशौच १) सत्यसंयमतपस्त्यागाकिंचन्यब्रह्मचर्याणिधर्म ॥ ६ ॥

(१) श्वेताम्बर आम्नायके सभाष्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्र और भाष्यानुसारिणी तत्त्वार्थटीकामें 'उत्तम क्षमा' उत्तमक्षमा के स्थानमें है। उक्त भाष्योंमें मुद्रित सर्वार्थसिद्धि वृत्तिमें तत्त्वार्थराजवार्तिकोंमें तत्त्वार्थश्लोकवार्तिकों में " शौचसत्य " और अन्य अन्य प्रतियोंमें कहीं कहीं पर भी ...

किमर्थमिदमुच्यते ? आद्यं प्रवृत्तिनिग्रहार्थं, तत्रासमर्थानां प्रवृत्त्युपायप्रदर्शनार्थं द्वितीयम्। इदं पुनर्दशविधधर्माख्यानं समितिषु प्रवर्तमानस्य प्रमादपरिहारार्थं वेदितव्यम्। शरीरस्थितिहेतुमार्गणार्थं परकुलान्युपगच्छतो भिक्षो र्दुष्टजनाक्रोसप्रहसनावज्ञाताडनशरीरव्यापादनादीनां सन्निधाने॥ कालुष्यानुत्पत्तिः क्षमा॥ जात्यादिमदावेशादभिमानाभावो मार्दवं॥ माननिर्हरणम् योगस्यावक्रता

वृत्यनुवाद — किम्, "अर्थम्," इदम्, "उच्यते ? =कौन अर्थ या किसलिये यह (दश प्रकार धर्म) कहा गया है।

आद्यम्, "प्रवृत्ति–निग्रह–अर्थम्," । तत्र =(उत्तर) प्रवृत्तिके रोकनेके लिये प्रथम (गुप्ति कही गई है) तहां (गुप्तिविषैं)

असमर्थानाम्, प्रवृत्ति–उपाय–प्रदर्शन–अर्थम्, =असमर्थों को प्रवृत्तिके उपायके प्रगट करनेके लिये

द्वितीयम्, । =दूसरी (समिति है) अर्थात् पहिले तो गुप्ति कही सो तो सर्व प्रवृत्तिके रोकने को कही पश्चात् तिस गुप्ति विषैं असमर्थ होय तब प्रवृत्ति करी चाहिये तिससे भले प्रकार यत्नसे प्रवर्तनके लिये समिति कही।

इदम्, पुनः दशविधधर्म–आख्यानं, "समितिषु" =बहुरि (=पुनः) यह दश प्रकारके धर्मका कथन समितियोंमें

प्रवर्तमानस्य, प्रमाद–परिहार अर्थम्, "वेदितव्यम्," =प्रवर्तनेवाले मुनिके प्रमादके दूर करनेके लिये जानना चाहिये॥

शरीर–स्थिति–हेतु–मार्गणा–अर्थम्, =शरीरकी विद्यमानताके कारण आहार (=मार्गणा)के लिये

पर–कुलानि, "उपगच्छतः," भिक्षोः, दुष्टजन– =अन्यके घरोंको जाते हुये मुनिके दुष्ट मनुष्य करि

आक्रोश–प्रहसन–अवज्ञा–ताडन– =निंदा वा गाली(=आक्रोश) हास्य (=प्रहसन) अनादर (=अवज्ञा) मारन (=ताडन)

शरीर–व्यापाद–आदीनाम्, सन्निधाने, =शरीरका घात (=व्यापादन) आदिकोंके निकटहोनेपर

कालुष्य–अनुत्पत्तिः, क्षमा, जाति–आदि– =मलीनताका [भावो में]अभाव होना (=अनुत्पत्तिःसो(उत्तम)क्षमा है, जाति आदि

मद–आवेशात्, अभिमान–अभावः, मार्दवम्, =(आठ)मदकी लीनतासे वा प्र वेससे अभिमानका अभाव (सो उत्तम मार्दव है।

मान–निर्हरणम्, योगस्य, अवक्रता, =मद कारका नाशसे उत्सा(मन वचन-कायके) योगकी कुटिलता का अभाव, अथवा उपर्युक्त योगो की सरलता, सिधाई, अर्थात माया …

उत्तमसत्यम्॥, =अच्छे प्रशंसनीय मनोंमें यथार्थ ठीक ठीक ज्यों का त्यों (=साधु) वाक्यकहना सो उत्तम सत्य है(देखोपृष्ठ२०

[१] उत्तमसंयम॥, =संक्षेपसे संयम धर्म दो प्रकार है (क) (प्राणिसंयम) (ख) इन्द्रिय संयम, ईर्या समिति आदिकमें प्रवर्ततेहुए मुनिके जीवोंकी रक्षाके लिये एकेन्द्रियादि प्राणियोंकी पीड़ा करनेका त्याग सो प्राणि संयम है और शब्द रूप गंध रस और स्पर्शवाले इन्द्रियोंके विषयमें रागका अभाव सो इन्द्रिय संयम है।

(२) उत्तमतपः॥, =कर्मके नाशके लिये तपाताप(सो तप है) (यह बाह्य-अभ्यन्तर भेदोंसे बारह प्रकारका है(अध्याय ९सूत्र १९,२०)

(३) उत्तमत्यागः॥, =संयमीयोंके योग्य ज्ञानादिकका देना (सो त्याग धर्म है)अथवा चेतन अचेतनरूप परिग्रहका त्याग सो त्याग है, (परिग्रहनिवृत्तिस्त्यागः=परिग्रहे निवृत्तिः त्यागः=परिग्रहका छोड़ना सो त्याग है(राजवार्तिक पृष्ठ ३२५)

(४) उत्तमाकिञ्चन्यम्॥ =विद्यमान शरीर तथा धर्म उपकरण (=धर्म साधन सामग्री) आदिमें भी कि मेरा यह है(=ममत्व) ऐसे अनुराग या परिणामकी निवृत्ति (सो आकिञ्चन्य नवम धर्म है) अर्थात् आत्मस्वरूपसे भिन्न शरीरादिकमें ममत्वरूप परिणामोंका अभाव (सो उत्तमाकिञ्चन्य धर्म है)

(५) उत्तमब्रह्मचर्यम् ॥ =अपनी तथा परकी समस्त प्रकारकी स्त्रीयोंकी कथा वार्तालाप स्मरणादि रागादिका अभाव वा निषेध (=त्याग) और ब्रह्म (अपनी आत्मा)में ही रमण करना (सो ब्रह्मचर्य है। अथवा अपनी अपनी इच्छासे स्वच्छन्द प्रवृत्ति निवारणकरके गुरुके निकट रहना सो ब्रह्मचर्य है अर्थात् ब्रह्म कहिये गुरु तिन विषैं चरण कहिये तिनके अनुसार प्रवर्तना सो ब्रह्मचर्य है ब्रह्मचर्य=अस्वतन्त्रता गुरुकी आधीनता अब्रह्मसे निवृत्ति, मैथुनमें निवृत्ति और व्रतोंकी भावना॥ (पूर्व स्त्रियोंके भोग किये थे तिनको स्मरण न करने करि, स्त्रियोंकी कथाके श्रवण न करनेसे स्त्रियोंकी संगति जहां न हो तहां शयन आसन करनेसे ब्रह्मचर्य परिपूर्ण ठहरता है।

(१) योगनिग्रहः संयमः =योगोंका जो निग्रह है अर्थात् काय वाक् तथा मनोरूप जो तीन प्रकारके योग हैं उनको अपने वशमें रखना (=निग्रह)सो संयम है(समाप्य पृष्ठ ११७(२)यह शब्द सकलितामें है और इसकी प्रथमा f प

कर्मक्षयार्थं तप्यत इति तप ॥ तदुत्तरत्र वक्ष्यमाणद्वादशविकल्पमवसेयम्॥ संयतस्य योग्यं ज्ञाना-
दिदानत्याग ॥ उपात्तेष्वपि शरीरादिषु संस्कारापोहाय ममेदमित्यभिसन्धिनिवृत्तिराकिंच
न्यम्॥ नास्ति किंचनास्याकिंचन तस्य भावःकर्म वा आकिंचन्यम्॥ अनुभूताङ्गनास्मरणकथा-
श्रवणस्त्रीसंसक्तशयनासनादिवर्जनाद् ब्रह्मचर्यं परिपूर्णमवतिष्ठते॥स्वतन्त्रवृत्तिनिवृत्त्यर्थो वा

कर्म-क्षय-अर्थं (१)तप्यते इति (२)तप तद्-उत्तर-अत्र =कर्मके नाशके लिये तपा जाय ऐसा तप है, यहांसे(अत्र) आगे(उत्तर) उस(तप)के
वक्ष्यमाण-द्वादशविकल्पम् अवसेयम् =बारह भेद कहे जावेंगे अथवा निश्चय किये जावेंगे।
संयतस्य योग्यम् ज्ञानादिदानम् त्यागः ॥ =संयमीको योग्य ज्ञानादिकका देना सो त्याग है।
उपात्तेषु अपि शरीरादिषु संस्कार-अपोहाय =विद्यमान(=उपात्तेषु) शरीरादिकमें भी(=अपि) संस्कारके त्यागके लिये
मम इदम् इति अभिसन्धि-निवृत्ति आकिंचन्यम् =मेरा(=मम) यह है(=इदं) ऐसे अनुरागकी(=अभिसंधि) निवृत्ति(सो) आकिंचन्य है
न अस्ति किंचन अस्य आकिंचनः तस्य भाव =नहीं कुछ जाके (अर्थात् कुछ जामें) सो आकिंचन है जिसका भाव
कर्म वा आकिंचन्यम् =अथवा कर्म सो आकिंचन्य है अर्थात् आत्म स्वरूपसे भिन्न शरीरादिकमें
ममत्वरूप परिणामोंका अभाव सो उत्तम आकिंचन्य धर्म है।
अनुभूत-अङ्गना-स्मरण- =भोगी हुई(=अनुभूत) स्त्रियोंके(=अंगना)(भोगोंकी कलाकी गुणोंकी) स्मृति वर्जनेसे
(३) कथाश्रवण-स्त्रीसंसक्तशयन- =(इनकी) कथाके सुननेके त्यागसे (वर्जनात्) स्त्रियोंके पास सोना
आसनादि-वर्जनात् (४)ब्रह्मचर्यम् परिपूर्णम् अवतिष्ठते =बैठने आदिकके निषे(=वर्जनात्) ब्रह्मचर्य परिपूर्ण ठहरता है
स्वतन्त्र-वृत्ति-निवृत्ति-अर्थ वा =अथवा (=वा) स्वाधीन(=स्वतन्त्र) स्वछन्द(=स्वतन्त्र) प्रवर्तनके रोकनेके लिये

(१) तप्=दाह=जलाना, भ्वादि प्रथमगणका उभय (आत्मने तथा परस्मैपद) सकर्मक सेट् धातु है (पाइयसद्दकोश पृष्ठ १८७) इसमें य (=यक्) और ते लगानेसे कर्मणि प्रयोग 'तप्यते' बनता है। (२)तप=प्रथमा विभक्ति, एक वचन, नपुंसकलिंग तपस् शब्दका (पयस् शब्दके सदृश) है। (३) तत्त्वार्थराजवार्तिक मुद्रित पृष्ठ ३९५में "तत्कथा श्रवण 'कथाश्रवण'के स्थानमें है इसलिये उनकी कथाके सुननेके ऐसा अनुवाद किया गया है। (४) ब्रह्मचर्य अथवा ब्रह्मचर्य दोनों प्रकारसे लिखा जाता है (देखो पाइयसद्दकोश, पृष्ठ २६७)

सर्वार्थ-सिद्धि

२०

आर्जवम् ॥ प्रकर्षप्राप्तलोभान्निवृत्तिः शौचम्॥ सत्सुप्रशस्तेषु जनेषु साधुवचनं सत्यमित्युच्यते॥ ननु चैतद्भाषासमितावन्तर्भवति ? नैष दोषः-समितौ प्रवर्तमानो मुनिः साधुष्वसाधुषु च भाषाव्यवहारं कुर्वन् हितं मितञ्च ब्रूयात् अन्यथा रागादनर्थदण्डदोषः स्यादितिवाक्समितिरित्यर्थः॥इह पुनः सन्तः प्रव्रजितास्तद्भक्ता वा एतेषु साधु सत्यं ज्ञानचारित्रलक्षणादिषु बह्वपि कर्तव्यमित्यनुज्ञायते, धर्मोपबृंहणार्थं ॥ समितिषु वर्तमानस्य प्राणीन्द्रियपरिहारस्संयमः ॥

आर्जवम्॥, प्रकर्षप्राप्त-लोभात्-निवृत्तिः॥	=सो उत्तम आर्जव है उत्कृष्टपने लोभसे उपराम वा छुटकारा,हटना वा निवृत्ति
शौचम्॥ । सत्सु॥ प्रशस्तेषु॥ जनेषु॥ साधु-	=सो सौच अथवा पवित्रताहै। अच्छे प्रशंसनीय जनोंमें यथार्थ ठीकठीक(=साधु)
वचनम्॥ सत्यम्॥ इति॥ उच्यते॥ ननु॥ च॥	=वाक्य कहना सत्य (=उत्तम सत्य धर्म) ऐसा कहागया है। बहुरि तर्क
एतत्॥ भाषासमितौ॥ अन्तर्भवति॥	=यह (=एतत्॥) (उत्तम सत्य धर्म) भाषा समितिमें गर्भित होता है
न॥ एषः॥ दोषः॥ समितौ॥ प्रवर्तमानः॥	=(उत्तर) यह दूषण नहीं है समितिमें प्रवर्तने वाला
मुनिः॥ साधुषु॥ असाधुषु॥ च॥ भाषा-व्यवहारं॥	=मुनि साधुपुरुषों में और (=च) असाधुपुरुषोंमें वचनका उच्चारण
कुर्वन्॥ हितम्॥ मितम्॥ च॥ ब्रूयात्॥ अन्यथा॥	=करते हुवे हित और परिमित वा मर्यादा लिये हुये वचन बोले यदि ऐसा न करेतो
रागात्॥ अनर्थ-दण्ड-दोषः॥ स्यात् इति वाक्समितिः॥ इत्यर्थः॥	=रागसे अनर्थ दण्डका दूषण आवे ऐसा वचन समिति हैऐसा अभिप्राय हुआ
इह॥ पुनः॥ सन्तः॥ प्रव्रजिताः॥	=बहुरि यहां (=इह) अर्थात् सत्यधर्मविषैं मुनि शिष्यों वा शिष्यों(=प्रव्रजिताः॥)
तद्भक्ताः॥ वा एतेषु॥ साधु॥ सत्यं॥ ज्ञान-चारित्र-	=अथवा उनके भक्त अर्थात् श्रावक इनमें उत्तम (=साधु) सत्य ज्ञान-चारित्र
लक्षणादिषु॥ बहु-अपि॥ कर्तव्यम्॥	=लक्षणादिक(केसिखानेवा सिखाने)में बहुतभी(भाषा व्यवहार)किया जाना योग्यहोताहै
इति॥ अनुज्ञायते॥ धर्म-उपबृंहण-अर्थम्॥,	=इस प्रकार धर्मकी वृद्धिके लिये आज्ञा वा अनुमिति दीगई हैअर्थात्भाषासमिति
	का धारक मुनि सर्व प्रकारके मनुष्योंसे उनके हितरूप और सीमाको लिये हुये वचन बोलेगा परन्तु
	सत्य धर्ममें शास्त्र ज्ञान सीखने तथा सिखानेके लिये मुनि श्रावकोंमें बहुत भी वर्तालाप होता है।
समितिषु॥ वर्तमानस्य॥	=(ईर्या भाषा-एषणा-आदान-निक्षेप) समितियोंमें प्रवर्तक मुनि
प्राणि-इन्द्रिय-परिहारः॥ संयमः॥,	=(एकेन्द्रियादिक) प्राणियोंको

अनित्याशरणसंसारैकत्वान्यत्वाशुच्यास्रवसंवरनिर्जरालोकबोधि-दुर्लभधर्मस्वाख्यातत्वानुचिन्तनमनुप्रेक्षाः ॥ ७ ॥

तन्मय होजाता है वैसे आत्मा क्षमादिकमें तन्मय होजाता है तब क्रोधादिक नहीं उत्पन्न होते हैं यह आत्मा अनित्यादिक निम्नलिखित बारह अनुप्रेक्षाओंको चिंतवन करता रहता है। वे बारह भावना निम्न लिखित सातवां सूत्रमें आचार्य वर्णन करते हैं॥

(१)सूत्रम्–अनित्याशरणससारैकत्वान्यत्वाशुच्यास्रवसंवरनिर्जरालोकबोधिदुर्लभधर्मस्वाख्यातत्वानुचिन्तनमनुप्रेक्षा ॥ ७ ॥

पदच्छेदः–अनित्या-अशरण ससार-एकत्व-अन्यत्व(२)अशुचि-आस्रव-संवर निर्जरा-लोक-बोधिदुर्लभ धर्म स्वाख्यातत्त्व-अनुचिन्तनम् अनुप्रेक्षा ॥ ७ ॥

(क) अनित्य–अनुचिंतनम् (ख)अशरण–अनुचिंतनम् =(क) अनित्य-अनुप्रेक्षा (ख) अशरण-अनुप्रेक्षा
(ग) संसार अनुचिंतनम् (घ) एकत्व-अनुचिंतनम् =(ग) संसार-अनुप्रेक्षा (घ) एकत्व-अनुप्रेक्षा
(ङ) अन्यत्व-अनुचिंतनम् (च) अशुचि-अनुचिंतनम् =(ङ) अन्यत्व-अनुप्रेक्षा (च) अशुचि-अनुप्रेक्षा
(छ) आस्रव अनुचिंतनम् (ज)संवर अनुचिंतनम् =(छ) आस्रव-अनुप्रेक्षा (ज) संवर-अनुप्रेक्षा
(झ) निर्जरा अनुचिंतनम् (ञ) लोक-अनुचिंतनम् =(झ)निर्जरा अनुप्रेक्षा (ञ) लोक-अनुप्रेक्षा
(ट) बोधिदुर्लभ–अनुचिंतनम् (ठ)धर्मस्वाख्यातत्त्व-अनुचिंतनम् =(ट)बोधिदुर्लभ-अनुप्रेक्षा (ठ) धर्मस्वाख्यातत्त्व अनुप्रेक्षा

(१) इस सूत्रका हमारे यहां एकसा पाठ है, कहीं कहीं पर बोधिदुर्लभ पाठ है कहीं २ पर 'बोधिदुर्लभ पाठ है 'अर्थोत्सहाप्यप्रेक्षा' इससे दोनों पाठ ठीक हैं कहीं पर तत्त्व पाठ है कहीं पर 'तत्त्व पाठ है दोनों ठीक है (देखो अध्याय १ पृष्ठ १२) (२) समासपक्षमें 'अशुचि'के स्थानमें 'अशुचित्व' पाठ है और 'धर्मस्वाख्यातत्त्व' के स्थानमें 'धर्मस्वाख्यातत्व' पाठ है हमारे यहां अर्थप्रकाशिकामें भी 'धर्मस्वाख्यातत्वानुप्रेक्षा' वाक्य है। अब देखे है कि "धर्मका यथार्थतया स्वाख्यात कहिये भले प्रकार बहुत सुन्दर कहा है अर्थ प्रकाशिका पृष्ठ ६४६ अन्तरके लिये देखो पृष्ठ २६ 'अशुचि' शब्दमें प्रत्यय लगानेसे अशुचित्व बन जाता है। अशुचि = अपवित्र, अशुचित्व = अपवित्रता' अपवित्रपना, अपवित्र होना ॥

गुरुकुलावासो ब्रह्मचर्यम् ॥ दृष्टप्रयोजनपरिवर्जनार्थमुत्तमविशेषणम् ॥ तान्येवभाव्यमानानि धर्मव्यपदेशभाञ्जि स्वगुणप्रतिपक्षदोषसद्भावभावनाप्रणिहितानि संवर कारणानि भवन्ति ॥ आह क्रोधाद्यनुत्पत्ति क्षमादिविशेषप्रत्यनीकालम्बनादित्युक्त तत्रकस्मात्क्षमादीनयमवलम्बते नान्यथा प्रवर्तेत इत्युच्यते । यस्मात्तप्ताय पिण्डवत्क्षमादि परिणतेनात्महितैषिणा कर्तव्या –

गुरुकुल-आवासः ब्रह्मचर्यम् (१ दृष्ट-प्रयोजन- =गुरुकुलमें रहना (सो) ब्रह्मचर्य है । लौकिक (=दृष्ट) मनोरथ (जैसे ख्याति लाभादिके)
परिवर्जन-अर्थम् उत्तम- =निषेधके लिये (इस सूत्रमें) उत्तम शब्द (क्षमा–मार्दव आर्जव-शौच इत्यादिके साथ)
विशेषणम् ; तानि एव =गुणवाचक (शब्द) है । वे (उत्तम क्षमादि) ही
(२) भाव्यमानानि धर्म-व्यपदेशभाञ्जि =विचारणीय या भावनाके योग्य धर्म संज्ञक भेद (अर्थात् धर्मके भेद)
स्वगुण-प्रतिपक्ष-दोष- =अपने (धर्मोंके) गुणकी और इनके प्रतिपक्षी (जे क्रोधादिक) तिनके दोषोंकी
सद्भाव-भावना-प्रणिहितानि =विद्यमानता (=सद्भाव)की भावनामें प्राप्त वा स्थापित (=प्रणिहितानि)
संवर-कारणानि भवन्ति ॥ =संवरके कारण होते हैं अर्थात् उत्तम क्षमादिके गुण और उन उत्तम क्षमादि दश धर्मोंके विरुद्ध क्रोधादिक दोषोंका चिन्तवन किये क्रोधादिक दूषणोंका अभाव होते सन्ते तिनके निमित्तसे कर्मोंका आस्रव होता था, तिस (आस्रव) का निरोध होते संवर होता है।

आह—क्रोध-आदि- अनुत्पत्तिः क्षमादि-विशेष- =प्रश्न करता है कि क्रोधादिकका न उपजना क्षमादिकके विशेषरूपकरि
प्रत्यनीक-आलम्बनात् =जो क्रोधादिकोंके विरुद्ध हैं वा जो क्रोधादिकोंके शत्रु हैं (=प्रत्यनीक) आलम्बनसे होता है
इति उक्तम् तत्र कस्मात् क्षमादीन् अयम् अवलम्बते =ऐसा वर्णित है तहां किस प्रकारसे (=कस्मात्) क्षमादिकको यह (आत्मा) ग्रहण करता है कि
न अन्यथा प्रवर्तेत इति =(यह आत्मा) अन्यथा वा उलटे प्रकारसे (अर्थात् क्रोधादिकरूप) न प्रवर्ते ऐसे (प्रश्न पर)
उच्यते । यस्मात् तप्त-अयस्-पिण्ड- =कहा जाता है कि जैसे (अग्निमें) तपाया हुआ (=तप्त) लोहेका (=अयस्) पिंड होता है उसके
वत् क्षमादि-परिणतेन आत्महितैषिणा =सदृश (=वत्) क्षमादिकोंमें परिणत (=परिणतेन) आत्महितकी इच्छा करने वालेसे
कर्तव्या ॥ =(निम्न द्वादश अनुप्रेक्षा किया जाना चाहिये अर्थात् लोहेकापिंड तपाये हुये अग्निसे

(१) दृष्ट=लौकिक (पञ्चरत्नकोष पृष्ठ १६२ देखो (२ भव्य –

अनित्याशरणसंसारैकत्वान्यत्वाशुच्यास्रवसंवरनिर्जरालोकबोधि-दुर्लभधर्मस्वाख्यातत्वानुचिन्तनमनुप्रेक्षाः ॥ ७ ॥

तन्मय होजाता है तैसे आत्मा क्षमादिकोंमें तन्मय होजाता है तब क्रोधादिक नहीं उत्पन्न होते हैं यह आत्मा अनित्यादिक निम्नलिखित बारह अनुप्रेक्षाओंको चिंतवन करता रहता है। वे बारह भावना निम्न लिखित सातवां सूत्रमें आचार्य वर्णन करते हैं॥

(१)सूत्रम्–अनित्याशरणसंसारैकत्वान्यत्वाशुच्यास्रवसंवरनिर्जरालोकबोधिदुर्लभधर्मस्वाख्यातत्वानुचिन्तनमनुप्रेक्षा ॥ ७ ॥

पदच्छेदः–अनित्या अशरण ससार-एकत्व-अन्यत्व(२)अशुचि-आस्रव-संवर निर्जरा-लोक-बोधिदुर्लभ धर्म स्वाख्यातत्व-अनुचिन्तनम्१।१ अनुप्रेक्षा१।१ ॥ ७ ॥

(क) अनित्य–अनुचिंतनम्१।१ (ख)अशरण–अनुचिंतनम्१।१ =(क) अनित्य अनुप्रेक्षा१।१ (ख) अशरण-अनुप्रेक्षा१।१
(ग) ससार अनुचिंतनम्१।१ (घ) एकत्व-अनुचिंतनम्१।१ =(ग) ससार अनुप्रेक्षा१।१ (घ) एकत्व-अनुप्रेक्षा१।१
(ङ) अन्यत्व-अनुचिंतनम्१।१ (च) अशुचि-अनुचिंतनम्१।१ =(ङ) अन्यत्व-अनुप्रेक्षा१।१ (च) अशुचि-अनुप्रेक्षा१।१
(छ) आस्रव-अनुचिंतनम्१।१ (ज)संवर-अनुचिंतनम्१।१ =(छ) आस्रव अनुप्रेक्षा१।१ (ज) संवर-अनुप्रेक्षा१।१
(झ) निर्जरा-अनुचिंतनम्१।१ (ञ) लोक-अनुचिंतनम्१।१ =(झ)निर्जरा अनुप्रेक्षा१।१ (ञ) लोक-अनुप्रेक्षा१।१
(ट) बोधिदुर्लभ–अनुचिंतनम्१।१ (ठ)धर्मस्वाख्यातत्व-अनुचिंतनम्१।१=(ट)बोधिदुर्लभ-अनुप्रेक्षा१।१ (ठ धर्मस्वाख्यातत्व-अनुप्रेक्षा१।१

(१) इस सूत्रका हमारे यहां एकसा पाठ है, कहीं कहीं पर निर्जरा-दुर्लभ पाठ है कहीं २ पर 'निर्जरा-दुर्लभ' पाठ है 'अघोरहास्याप्रेक्षा' सूत्रसे दोनों पाठ ठीक हैं कहीं पर तत्त्व पाठ है कहीं पर 'तत्त्व पाठ है दोनों ठीक है (देखो अध्याय १ पृष्ठ १२) (२) समाधानमें 'अशुचि'के स्थानमें 'अशुचित्व' पाठ है और 'धर्मस्वाख्यातत्व' के स्थानमें 'धर्मस्वाख्याततत्त्व' पाठ है हमारे यहां अर्थ प्रकाशिकामें भी 'धर्मस्वाख्यातत्वानुप्रेक्षा' वाक्य है। अर्थ ऐसे है कि "धर्मके अरहंतनेव स्वाख्यात कहिये भले प्रकार बहुत सु तरह कहा है अर्थ प्रकाशिका पृष्ठ ६४९ अन्तरके लिये देखो पृष्ठ २६ 'अशुचि' शब्दमें प्रत्यय लगानेसे अशुचित्व बन जाता है। अशुचि = अपवित्र, अशुचित्व = अपवित्रता' अपवित्रपन, अपवित्र होना ॥

द्वित्वेन सिद्धिव्रतवचनेन कथनात्, किंच समयप्रभकोत्तमैः श्रीसिद्धसेनगणिभिस्तत्त्वार्थव्याख्यायां कुर्वद्भिः 'संज्ञिनः समनस्काः' इति (तत्त्वा० अ० २ सू० २५) सूत्रं व्याकुर्वद्भिः दीर्घकालिक्यैव संज्ञया संज्ञिनां ग्रहणमावश्यकमिति निर्धारयद्भिः श्रीमद्धरिभद्रसूरिनिर्मिता श्रीनन्दीसूत्रवृत्तिरेव साक्षितया दर्शिता, न चैतदपि सिद्धर्षीणां महाशयानां अभियुक्तानां च श्रीमतां हरिभद्रसूरीणां बहोरन्तरस्याभावे युज्यमानं, ततोऽप्रमेयमेतत् यदुत श्रीमन्तो हरिभद्राचार्याः पूर्वश्रुतव्यवच्छेदकालस्य समीपकाले सत्तां बभ्रुः श्रीमन्तः सिद्धर्षयश्च वैक्रमीयायां दशमायां शताब्द्यां, तथा च अत्र कथनापि श्रीमतां श्रीमद्धरिभद्रदीक्षितत्वोक्तिः सा गुर्वन्यथात्वबोधप्रभावलब्धदीक्षाख्यैयात्, अत एव च प्रत्यक्षसत्याप्तीयप्रभाप्रयोगोत्तमैः श्रीमन्मुनिचन्द्रसूरिभिर्ललितविस्तरायाः पञ्जिकां कुर्वद्भिः "स्वकृतौ पुनर्गुरुतया चक्रे नमस्यामसौ" इत्यारम्भपद्यावयवेनातिशायितां ललितविस्तराया दर्शयद्भिस्तत्र ग्रन्थबोधशिष्यत्व, हरिदीक्षितत्वे हि न तथापूर्वत्वातिशायितेति सम्यगवधेयं सुधीभिः, किं च-प्रस्तावे द्वितीये मनुजगतेर्वर्णनां कुर्वाणैः १०५ पृष्ठे 'समरादित्यकथेवानेकवृत्तान्ते'ति दृष्टान्तीकुर्वद्भिर्या समरादित्यकथा दृष्टान्तत्वेनोपात्ता सा हरिभद्रसूरिप्रणीतेति नोभयोः समानकालभवत्वे युज्येत तत्, पुनः यथा श्रीमद्भिर्हरिभद्रसूरिभिः 'गुणसेण अग्गिसम्मे' त्यादिकथाकल्पनीकृत्य व्याख्या समरादित्यकथा वर्णितैरपि समरादित्यकथायामुपमितेः कथेयमाविर्भाविवेति तत एव चामीषां सिद्धव्याख्यानिकत्वमिति प्रभावकचरित्रीयेतत्प्रबन्धावलोककानां न नूनं, तथैव च "अरिकल्प्याख्यातपूर्वमपि' इत्यनेन मुनिचन्द्राचार्या 'कृतिरियमाचार्यसिद्धव्याख्यानिकस्ये'ति न्यायावतारवृत्ती स्वयं दीपणे च तृतीये 'सिद्धव्याख्याता प्रकरणमिदमकरोदि'त्यादि श्रीमन्तो राजशेखराः सूरयः चकृशुः, स्वयमपि प्रस्तावे आद्ये उपक्रमे च स्पष्टमेवाख्यान्ति, परमेतावता प्रबन्धेन तेषां प्राचीनतमत्वाऽमितुल्यता च सिद्धिमाप्नुवानेति निष्टङ्कितं ५। पद्यां च पृच्छायां ग्रन्थकृद्भिरेव "यत्रानुसरयथात्रा०" इति पदत्रय प्रन्यासो

ॐ नमः

श्री उपमितिभवप्रपञ्चकथाया अनुक्रमणिका ।

कश्चित्, अत एव मध्यपुरुषवृत्तान्तं बहुधा परमुखेनैव व्याहृतं, यत्र क्वचनापि स्वमुखेन तत्रापि अन्यपर्यायेणैव नाम्नः कथास्वम्यादृष्टिः, प्रस्तावनायुक्तस्तु निबन्धो नानुकरणजः किंतु भिन्नभिन्नकालीनभवव्यवसायदर्शनपरः ।

श्रीमद्भिः सिद्धर्षिभिर्विहिता भविष्यन्ति ग्रन्था अनेकाख्यापि अधुना उपदेशमालायाः धर्मदासगणिवर्यनिर्मिताया लघ्वी बृहती चेति वृत्तिद्वयं श्रीसिद्धसेनार्कसूत्रितस्य न्यायावतारसूत्रस्य तर्कप्रकरणाख्या वृत्तिश्चेति प्रस्तुतग्रन्थव्यतिरिक्तं न किञ्चिदुपलभ्यते, श्रीचन्द्रचरितमपि वर्तमानमेव गद्यमयं तत्कर्तृकया गीयते परं तत् न सम्यक् अवगमपथमवतीर्यतेऽस्माकं, परमपि प्रकरणं तथाविधमन्यमाविध वा स्यात् येन न निषेद्धुमशक्नुमः ॥ श्रीमद्भिर्यानि यानि पात्राणि अत्र न्यस्तानि तेषु केषाञ्चित् कोष्ठकेषु निवेशः सौकर्याय अनुक्रमोऽकारादिना तु तेषां परेषां चान्वेषणावबोधसौकर्यायेति तत् कोष्ठकप्रकाराश्रितक्रमप्रमापकात् प्रयोजनीयः । अस्मिन् मुद्रितेऽपि कलिकातामुद्रितायां वस्तूनां दौर्लभ्यात् प्राप्यागतस्य विक्षेपणात् पत्राकाराभावात् मुनिवराणां सूपयोगितायाः अभावात् प्रयासोऽयं जैनपुस्तकोद्धारकोशवत्कः, किं च यदिः शोधने एतस्य श्रीमतां सिद्धसूरीणां प्राक्तनी प्राक् संलेखं पट्टपञ्चिकोपनसमये स्वसमीप पुस्तकमवलम्बितं, यदेव संशोधितेऽप्यस्मिन् स्खलनानां दुर्वारत्वात् संशोध्य वाचयन्तु वाचकमायाः, अस्तु च विदग्धवाचकं मिथ्यादुष्कृतं न इति प्रार्थयन्ते आनन्दोदयः श्रमणसङ्घचरणकमलचञ्चरीकाः सूरतबन्दरात् वैक्रमीये रसमुन्यङ्कभूमिते वत्सरे ।

कश्चित्, अथ तत्र मध्यपुरुषस्तास्य यदृच्छया परमुखेनैव व्याख्यातं यत्र कथनानि समासेन तथापि कल्पकर्तृभिरपि तथा ...

समावरण इति—समावरणाभिग्रहे पञ्चैवाकारा भवन्ति, शेषेष्वभिग्रहेषु दण्डकप्रमार्जनादिषु चत्वार इति गाथाऽक्षरार्थः॥१०१॥ भावार्थस्तु 'अभिग्गहेसु पाउरणं कोइ पच्चक्खाति, तस्स पंच—अणाभोग० सहसागार० (महत्तरा०) चोलपट्टागार० सव्वसमाहिवत्तियागार० सेसेसु चोलपट्टागारो णत्थि, निव्विगतीए अट्ठ नव य आगारा इत्युक्तं, तत्थ दस विगतीओ—खीरं दधि णवणीयं घयं तेल्लं गुडो मधुं मज्जं मंसं ओगाहिमगं च, तत्थ पंच खीराणि गावीणं महिसीणं अजाणं एळियाणं उट्टीणं, उट्टीणं दधिं णत्थि, णवणीतं घतपि, ते दधिणा विणा णत्थित्ति, दधिणवणीतघताणि चत्तारि, तेल्लाणि चत्तारि खर (तिल) अदसिकुसुंभसरिसवाण, एताओ विगतीओ, सेसाणि तेल्लाणि निव्विगतीतो, लेवाडाणि पुण होन्ति, दो वियडा—कट्ठणिप्फण्णं उच्छुमाईपिट्ठण य फाणित्ता, दोण्णि गुडा दवगुडो पिंडगुडो य, मधूणि तिण्णि, मच्छियं कोन्तियं भामरं, पोग्गलाणि तिण्णि, जलयरं थलयरं खहयरं, अथवा चम्मं मंसं सोणितं, एताओ णव विगतीतो, ओगाहिमगं दसमं, ताविताए महहिताए एगं ओगाहिमगं चलचलेंतं पच्चति सफेण विविधतविया, सेसाणि अ ओगवाहीणं कप्पति, जति णज्जति अह एगेण चेव

1 अभिग्रहेषु प्रावरणं कोऽपि प्रत्याख्याति तस्य पञ्च—अनाभोग सहसा महत्तरा चोलपट्ट० सर्वसमाधि शेषेषु चोलपट्टाकारो नास्ति निर्विकृतौ अष्टौ नव वा आकाराः। तत्र विकृतयो दश—क्षीरं दधि नवनीतं घृतं तैलं गुडो मधु मद्यं मांसं अवगाहिमं च तत्र पञ्च क्षीराणि गवां महिषीणां अजानां एडकानां उष्ट्रीणां उष्ट्रीणां दधि नास्ति नवनीतं घृतमपि ते दध्ना विना (न स्त इति) दधिनवनीतघृतानि चत्वारि तैलानि चत्वारि तिलातसीकुसुम्भसर्षपाणां एता विकृतयः शेषाणि तैलानि निर्विकृतयः लेपकृतानि पुनर्भवन्ति द्वे मद्ये—काष्ठनिष्पन्नं इक्ष्वादिपिष्टेन च फाणिता द्वौ गुडौ—द्रवगुडः पिण्डगुडश्च, मधूनि त्रीणि—माक्षिकं कौन्तिकं भ्रामरं पुद्गलानि त्रीणि—जलचरं स्थलचरं खचरं च अथवा चर्म मांसं शोणितं एता नव विकृतयः अवगाहिमं दशमं तापिकायाम् भृतायां एकमवगाहिमं चलचलत् पच्यते प्रथमेन द्वितीयं तृतीयं च शेषाणि च योगवाहिनां कल्पन्ते यदि ज्ञायते अथैकेनैव

तहेव'त्ति गाथार्थः ॥ १५९९ ॥ 'सत्तेकस्थानस्य तु' एकस्थानं नाम प्रत्याख्यानं तत्र सप्ताकारा भवन्ति, इह चेदं सूत्र— 'एगट्ठाण'मित्यादि एगट्ठाणगं जहा अंगोवंगं ठवितं तेण तहावट्ठितेणेव समुद्दिसियव्वं, आगारा से सत्त, आउंटणपसारणा णत्थि, सेसं जहा एक्कासणए । अष्टैवाचाम्लस्याकारा, इदं च बहुवक्तव्यमितिकृत्वा भेदेन वक्ष्यामः 'गोण्णं णामं तिविधं' मित्यादिना ग्रन्थेन, असम्मोहार्थं तु गाथैव व्याख्यायते, 'पञ्चाभक्तार्थस्य तु' न भक्तार्थोऽभक्तार्थः, उपवास इत्यर्थः, तस्य पंचाकारा भवन्ति, इह चेदं सूत्रं—'सूरे उग्गते'इत्यादि, तस्स पंच आगारा—अणाभोग० सहसा० पारि० महत्तरा० सव्वसमाधि० जति तिविधस्स पच्चक्खाति तो विकिंचणिया कप्पति, जति चतुविधस्स पच्चक्खाति पाणं च णत्थि तदा न कप्पति, तत्थ छ आगारा—लेवाडेण वा अलेवाडेण वा अच्छेण वा बहुलेण वा ससित्थेण वा असित्थेण वा वोसिरति, छप्पाणे इत्येतदपि व्याख्यातमेव, 'चरिमे च चत्वार' इत्येतच्चरिमं दुविधं—दिवसचरिमं भवचरिमं वा, दिवसचरिमस्स चत्तारि, अण्णत्थणाभोगेणं सहसाकारेणं महत्तराकारेणं सव्वसमाहिवत्तियागारेणं, भवचरिमं आवज्जीविय तस्सवि एते चत्तारित्ति गाथार्थः ॥ १६०० ॥ पञ्च चत्वारश्चाभिग्रहे, निर्विकृतौ अष्टौ नव वा आकाराः,

१ एकस्थानकं यथा अङ्गोपाङ्गं स्थापितं तेन तथावस्थितेनैव समुद्देष्टव्यं, आकाराश्चास्य सप्त, आकुञ्चनप्रसारणे नास्ति, शेषं यथैकाशनके । तस्य पञ्चाकाराः—अनाभोग सहसा पारि० महत्तराकार सर्वसमाधि यदि त्रिविधं प्रत्याख्याति तदा पारिष्ठापनिकी कल्पते यदि चतुर्विधस्य प्रत्याख्याति पानकं च नास्ति तदा न कल्पते तत्र षडाकाराः—लेपकृता वा अलेपकृता वा अच्छेन वा बहलेन वा ससिक्थेन वा असिक्थेन वा व्युत्सृजति । षट्पानाः एते भवन्ति, चरमं द्विविधं—दिवसचरमं भवचरमं च दिवसचरमे चत्वारः अनाभोग सहसा महत्तरा सर्वसमाधि भवचरमं यावज्जीविकं तस्याप्येते चत्वारः ।

पेयस्साता, आसुकारिसं च दुक्खं आतं अण्णस्स या, ताहे तस्स पसमणणिमित्तं पाराविज्जति ओसहं या विज्जति, एत्यंतरा जाते तहेव विवेगो, सप्तैव च पुरिमार्द्धे-पुरिमार्द्धं प्रथमप्रहरद्वयकालावधिप्रत्याख्यानं गृह्यते तत्र सप्त आकारा भवन्ति, इह च इद सूत्रं-'सूरे उग्गते' इत्यादि, षडाकारा गतार्थाः, नवरं महत्तराकारः सप्तमः, असावपि सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्याने साकारे कृताधिकारे अयंव व्याख्यात इति न प्रतन्यते, एकासने अष्टावेव, एकाशन नाम सकृदुपविष्टपुताचालनेन भोजनं, तत्राष्टावाकारा भवन्ति, इह चेदं सूत्रं—

'एकासण'मित्यादि 'अण्णत्थ अणाभोगेणं सहसाकारेणं सागारियागारेणं आउंटणपसारणेणं गुरुअब्भुट्ठाणेणं पारिट्ठावणियागारेणं महत्तरागारेणं सव्वसमाहिवत्तियागारेणं वोसिरति। (सूत्र)

अणाभोगसहसाकारा तहेव, सागारियं अद्धसमुद्दिट्ठस्स आगतं जति वोलति पडिच्छति, अह थिरं ताहे सज्झायवाघातोत्ति उट्ठेउं अण्णत्थ गतूणं समुद्दिसति, हत्थं पादं वा सीसं वा(आउंटेज्ज)पसारेज्ज वा ण भज्जति, अब्भुट्ठाणारिहो आयरिओ पाहुणगो वा आगतो अब्भुट्ठतव्वं तस्स, एव समुद्दिट्ठस्स पारिट्ठावणिया जति होज्ज कप्पति, महत्तरागारसमाधि तु

1 प्रत्याख्याता आशुकारि च दुःखं आतमन्यस्य वा तदा तस्य प्रशमनानिमित्तं पार्यते औषधं वा दीयते अत्रान्तरे जाते तथैव विवेकः। अनाभोगसहसाकारौ तथैव सागारिकेऽर्धसमुद्दिष्टे आगतः यदि व्यतिक्राम्यति प्रतीक्ष्यते अथ स्थिरस्तदा स्वाध्यायव्याघात इति उत्थायान्यत्र गत्वा समुद्दिशति हस्तं पादं वा शीर्षं वा आकुञ्चयेत् प्रसारयेत् वा न भज्यते अभ्युत्थानार्ह आचार्यः प्राघूर्णको वाऽऽगतोऽभ्युत्थातव्यं तस्य एवं समुद्दिष्टे पारिष्ठापनिकी यदि भवेत् कल्पते महत्तराकारसमाधी तु तथैव।

सहितं गृह्यते, तत्र द्वावेवाकारौ, आकारो हि नाम प्रत्याख्यानापवादहेतुः, इदं च सूत्रं 'सूरे उग्गए णमोक्कारसहियं पच्चक्खाइ' इत्यादि सागारं व्याख्यातमेव, षट् चेति पौरुष्या तु, इह च पौरुषी नाम-प्रत्याख्यानविशेषस्तस्यां षट् आकारा भवन्ति, इह चेदं सूत्रम्—

पोरुसिं पच्चक्खाति, उग्गते सूरे चउव्विहंपि आहारं असणं ४ अण्णत्थऽणाभोगेण सहसाकारेण पच्छन्नकालेण दिसामोहेण साधुवयणेणं सव्वसमाहिवत्तियागारेण वोसिरइ ।

अनाभोगसहसाकारसंगतिः पूर्ववत्, प्रच्छन्नकालादीनां त्विदं स्वरूपं-पच्छण्णातो दिसा य रएण रेणुणा पव्वएण वा अण्णएण वा अंतरिते सूरो ण दीसति, पोरुसी पुण्णत्तिकाउं पारितो, पच्छा णातं ताहे ठाइतव्व ण भग्ग, जति भुंजति तो भग्ग, एवं सव्वेहिवि, दिसामोहेण कस्सइ पुरिसस्स कम्हिवि खेत्ते दिसामोहो भवति, सो पुरिमं पच्छिमं दिसं जाणति, एवं सो दिसामोहेण-अइरुग्गयंपि सूरं बहुं उस्सूरीभूतंति मण्णति णाते ठाति, साधुणो भणंति-उग्घाडपोरुसी ताव सो पमिमितो, पारित्ता जिमति अन्नो वा जिमइ, तेणं से भुंजंतस्स कहितं ण पूरितत्ति, ताहे ठाइयव्वं, समाधी णाम तेण य पोरुसी

1 प्रच्छन्ना दिशो रजसा रेणुना पर्वतेन वाऽन्येन वाऽभ्यन्तरिते सूर्यो न दृश्यते पौरुषी पूर्णेतिकृत्वा पारितवान् पश्चात् ज्ञातं यदा ज्ञातव्यं न भग्नं यदि भुङ्क्ते तदा भग्न सर्वैरप्येवं दिग्मोहेन कस्यचित् पुरुषस्य कस्मिन्नपि क्षेत्रे दिग्मोहो भवति स पूर्वां पश्चिमां दिशं जानाति एवं स दिग्मोहेन अचिरोद्गतमपि सूर्यं बहु उत्सूरीभूतमिति मन्यते ज्ञाते तिष्ठति साधवो भणन्ति- उद्घाटा पौरुषी तावत् स प्रतिमितः पारयित्वा जिमति अन्यो वा जिमति तेन तस्य भुञ्जानाय कथितं न पूरितमिति तदा स्थातव्यं । समाधिर्नाम तेन च पौरुषी

॥८५२॥

पच्चक्खाता, आतुरस्स व दुक्खं जातं अण्णस्स वा, ताहे तस्स पसमणणिमित्तं पारावेज्जति ओसहं वा दिज्जति, एत्थंतरा णाते तहेव विवेगो, सड्ढीय च पुरिमार्द्धं–पुरिमार्द्धं प्रथमप्रहरद्वयकालावधिप्रत्याख्यानं गृह्यते तत्र सप्त आकारा भवन्ति, इह च इदं सूत्रं–'सूरे उग्गते' इत्यादि, षडाकारा गतार्थाः, नवरं महत्तराकारः सप्तमः, महत्तापि सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्याने साकारे कृताधिकारे अत्रैव व्याख्यात इति न प्रतन्यते, एकासने अष्टावेव, एकासनं नाम सकृदुपविष्टपुताचालनेन भोजनं, तत्राष्टावाकारा भवन्ति, इह चेदं सूत्रं—

'एक्कासण'मित्यादि 'अण्णत्थ अणाभोगेणं सहसाकारेणं सागारियागारेणं आउंटणपसारणेणं गुरुअब्भुट्ठाणेणं पारिट्ठावणियागारेणं महत्तरागारेणं सव्वसमाहिवत्तियागारेणं वोसिरति। (सूत्र)

अणाभोगसहसाकारा तहेव, सागारियं अद्धसमुद्दिट्ठस्स आगतं जति वोलति पडिच्छति, अह थिरं ताहे सज्झायवाघातोत्ति उट्ठेउं अण्णत्थ गंतूणं समुद्दिसति, हत्थं पादं वा सीसं वा (आउंटेज्ज) पसारेज्ज वा ण भज्जति, अब्भुट्ठाणारिहो आयरिओ पाहुणगो वा आगतो अब्भुट्ठेतव्वं तस्स, एवं समुद्दिट्ठस्स पारिट्ठावणिया जति होज्ज कप्पति, महत्तरागारसमाधि तु

---

१ प्रत्याख्याता आतुरस्य च दुःखं जातमन्यस्य वा तदा तस्य प्रशमनानिमित्तं पार्यते औषधं वा दीयते अत्रान्तरे ज्ञाते तथैव विवेकः। अनाभोग सहसाकारौ तथैव सागारिकेऽर्धसमुद्दिष्टे आगतः यदि व्यतिक्रामति प्रतीक्ष्यते अथ स्थिरस्तदा स्वाध्यायव्याघात इति उत्थायान्यत्र गत्वा समुद्दिश्यते हस्तं पादं वा शीर्षं वा आकुञ्चयेत् प्रसारयेत् वा न भज्यते, अभ्युत्थानार्ह आचार्यः प्राघूर्णको वाऽऽगतोऽभ्युत्थातव्यं तस्य, एवं समुद्दिष्टे पारिष्ठापनिकी यदि भवेत् कल्पते महत्तराकारसमाधी तु तथैव।

फासिय पालिय चेव, सोहिय तीरियं तहा । किट्टिममाराहिअ चेव, एरिसयमी पयइयव्वं ॥ १५९१ ॥

स्पृष्टं-प्रत्याख्यानग्रहणकाले विधिना प्राप्तं पालितं चैव-पुनः पुनरुपयोगप्रतिजागरणेन रक्षितं शोभितं-गुर्वादिप्रदानशेषभोजनासेवनेन तीरितं-पूर्णेऽपि कालावधौ किञ्चित्कालावस्थानेन कीर्तितं-भोजनवेलायाममुकं मया प्रत्याख्यातं तत् पूर्णमधुना भोक्ष्य इत्युच्चारणेन आराधितं-तथैव एभिरेव प्रकारैः सम्पूर्णैर्निष्ठां नीतं यस्मादेवंभूतमेव तदाज्ञया कृतं भवति अप्रमादाच्च महत्कर्मक्षयकारणं तस्मात् इहापि प्रयतितव्यमिति एवंभूत एव प्रत्याख्याने यत्नः कार्य इति गाथार्थः ॥ १५९२ ॥ साम्प्रतमनन्तरपारम्पर्येण तत्प्रत्याख्यानगुणानाह—

पच्चक्खाणम्मि कए आसवदाराइं हुंति पिहियाइं । आसववुच्छेएणं तण्हावुच्छेअणं होइ ॥ १५९४ ॥
तण्हावोच्छेएण य अउलोवसमो भवे मणुस्साणं । अउलोवसमेण पुणो पच्चक्खाणं हवइ सुद्धं ॥ १५९५ ॥
तत्तो चरित्तधम्मो कम्मविवेगो तओ अपुव्वं तु । तत्तो केवलनाणं तओ अ मुक्खो सयासुक्खो ॥ १५९६ ॥

प्रत्याख्याने कृते-सम्यग्निवृत्तौ कृतायां किम्?-आश्रवद्वाराणि भवन्ति पिहितानि-तद्विषयमतिषद्धानि कर्मबन्धद्वाराणि भवन्ति स्थगितानि, तथाऽऽश्रवोऽ, आश्रवव्यवच्छेदेन च कर्मबन्धद्वारस्थगनेन च संवरणेनेत्यर्थः, किं?-तृष्णाव्यवच्छेदनं भवति-तद्विषयाभिलाषनिवृत्तिर्भवतीति गाथार्थः ॥ १५९४ ॥ तृष्णाव्यवच्छेदेन च तद्विषयाभिलाषनिवृत्त्या च अतुलः-अनन्यसदृशः उपशमो-मध्यस्थपरिणामो भवति मनुष्याणां-आयते पुरुषाणां, पुरुषप्रणीतः पुरुषप्रधानश्च धर्म इति ख्यापनार्थं मनुष्यग्रहणम्, अन्यथा स्त्रीणामपि भवत्येव, अतुलोपशमेन पुनः-अनन्यसदृशमध्यस्थपरिणामेन पुनः

प्रत्याख्यानं—सफलत्वं भवति—शुक्लं जायते निष्कलङ्कमिति गाथार्थः ॥ १५९५ ॥ ततः प्रत्याख्यानाच्चारित्रधर्मः स्फुरतीति वाक्यशेषः, कर्मविवेकः—कर्मनिर्जरा ततः—चारित्रधर्मात्, ततश्चेति चिरावस्थिते ततश्च—तस्मात् कर्मविवेकात् 'अपूर्व'मिति क्रमेणापूर्वकरणं भवति, ततः—अपूर्वकरणाच्छ्रेणिक्रमेण केवलज्ञानं, ततश्च—केवलज्ञानात् भवोपग्राहिकर्म-क्षयेण मोक्षः सदासौख्यः—अपवर्गो नित्यसुखो भवति, एवमिदं प्रत्याख्यानं सकलकल्याणैककारणं यतो यत्नेन कर्तव्य-मिति गाथार्थः ॥ १५९६ ॥ इदं च प्रत्याख्यानं महोपायैर्भेदात् द्वादशविधं भवति आकारसमन्वितं च इष्यते चाल्पते वा, अत इदमभिधित्सुराह—

नमुक्कारपोरिसीए पुरिमड्ढेगासणेगठाणे य । आयंबिल अभत्तट्ठे चरमे य अभिग्गहे विगई ॥ १५९७ ॥
दो छच्च सत्त अट्ठ सत्तट्ठ य पंच छच्च पाणंमि । चउ पंच अट्ठ नव य पत्तेयं पिंडए नवए ॥ १५९८ ॥
दो चेव नमुक्कार आगारा छच्च पोरिसीए उ । सत्तेव य पुरिमड्ढे एगासणगंमि अट्ठेव ॥ १५९९ ॥
सत्तेगट्ठाणस्स उ अट्ठेवायंबिलंमि आगारा । पंचेव अभत्तट्ठे छप्पाणे चरिमि चत्तारि ॥ १६०० ॥
पंच चउरो अभिग्गहि निव्वीए अट्ठ नव य आगारा । अप्पाउरणे पंच उ हवंति सेसेसु चत्तारि ॥ १६०१ ॥

नमस्कार इत्युपलक्षणात् नमस्कारसहिते पौरुष्यां पुरिमार्द्धे एकाशने एकस्थाने च आचाम्ले अभक्तार्थे चरमे च अभिग्रहे विकृतौ, किं ?, यथासङ्ख्यमेते आकाराः, द्वौ षट् च सप्त अष्टौ सप्ताष्टौ पञ्च षट् पाने चतुः पञ्च अष्टौ नव प्रत्येकं पिण्डको नवक इति गाथाद्वयार्थः ॥ १५९७–१५९८ ॥ भाष्यार्थमाह—द्वावेव नमस्कारे आकारौ, इह च नमस्कारग्रहणान्नमस्कार

फासिय पालिय चेव, सोहिय तीरिय तहा । किट्टिअमाराहिअ चेव, एरिसयमी पयइयव्वं ॥ १५९३ ॥

स्पृष्टं-प्रत्याख्यानग्रहणकाले विधिना प्राप्तं पालितं चैव-पुनः पुनरुपयोगप्रतिजागरणेन रक्षितं शोभितं-गुर्वादिप्रदानशेषभोजनासेवनेन तीरितं-पूर्णेऽपि कालावधौ किञ्चित्कालावस्थानेन कीर्तितं-भोजनवेलायाममुकं मया प्रत्याख्यातं सत् पूर्णमधुना भोक्ष्य इत्युच्चारणेन आराधितं-तथैव एभिरेव प्रकारैः सम्पूर्णनिष्ठां नीतं यस्मादेवंभूतमेव तदाज्ञापालनादप्रमादाच्च महत्कर्मक्षयकारणं तस्मात् ईदृक्षि प्रयतितव्यमिति एवंभूत एव प्रत्याख्याने यत्नः कार्य इति गाथार्थः ॥ १५९३ ॥ साम्प्रतमनन्तरपारम्पर्येण तत्प्रत्याख्यानगुणानाह-

पच्चक्खाणमि कए आसवदाराइ हुंति पिहियाइ । आसववुच्छेएण तण्हावुच्छेअणं होइ ॥ १५९४ ॥

तण्हावोच्छेदेण य अउलोवसमो भवे मणुस्साणं । अउलोवसमेण पुणो पच्चक्खाणं हवइ सुद्धं ॥ १५९५ ॥

तत्तो चरित्तधम्मो कम्मविवेगो तओ अपुव्वं तु । तत्तो केवलनाणं तओ अ मुक्खो सयासुक्खो ॥ १५९६ ॥

प्रत्याख्याने कृते-सम्यग्निवृत्तौ कृतायां किम् ?-आश्रवद्वाराणि भवन्ति पिहितानि-तद्विषयप्रतिबद्धानि कर्मबन्धद्वाराणि भवन्ति स्थगितानि, तथाकृते, आश्रवव्यवच्छेदेन च कर्मबन्धद्वारस्थगनेन च संवरणेनेत्यर्थः, किं ?-तृष्णाव्यवच्छेदनं भवति-तद्विषयाभिलापनिवृत्तिर्भवतीति गाथार्थः ॥ १५९४ ॥ तृष्णाव्यवच्छेदेन च तद्विषयाभिलापनिवृत्त्या च अतुलः-अनन्यसदृशः उपशमो-मध्यस्थपरिणामो भवति मनुष्याणां-जायते पुरुषाणां, पुरुषप्रणीतः पुरुषप्रधानश्च धर्म इति स्थापनार्थं मनुष्यग्रहणम्, अन्यथा स्त्रीणामपि भवत्येव, अतुलोपशमेन पुनः-अनन्यसदृशमध्यस्थपरिणामेन पुनः

प्रत्याख्याने—सफलत्वं भवति—शुद्धं जायते निष्कलङ्कमिति गाथार्थः ॥ १५९५ ॥ ततः प्रत्याख्यानाच्चारित्रधर्मः स्फुरतीति वाक्यशेषः, कर्मविवेकः—कर्मनिर्जरा ततः—चारित्रधर्मात्, ततश्चेति चिरावर्त्यते ततश्च—तस्माच्च कर्मविवेकात् 'अपूर्व'मिति क्रमेणापूर्वकरणं भवति, ततः—अपूर्वकरणाच्छ्रेणिक्रमेण केवलज्ञानं, ततश्च—केवलज्ञानात् भवोपग्राहिकर्मक्षयेण मोक्षः सदासौख्यः—अपवर्गो नित्यसुखो भवति, एवमिदं प्रत्याख्यानं सकलकल्याणैककारणं अतो यत्नेन कर्त्तव्यमिति गाथार्थः ॥ १५९६ ॥ इदं च प्रत्याख्यानं महोपाधिभेदात् द्वादशविधं भवति आकारसमन्वितं वा गृह्यते पाल्यते वा, अत इदमभिधित्सुराह—

नमुक्कारपोरिसीए पुरिमड्ढेगासणेगठाणे य । आयंबिल अभत्तट्ठे चरमे य अभिग्गहे विगई ॥ १५९७ ॥
दो छच्च सत्त अट्ठ सत्तट्ठ य पंच छच्च पाणंमि । चउ पंच अट्ठ नव य पत्तेयं पिंडए नवए ॥ १५९८ ॥
दोच्चेव नमुक्कारे आगारा छच्च पोरिसीए उ । सत्तेव य पुरिमड्ढे एगासणगंमि अट्ठेव ॥ १५९९ ॥
सत्तेगट्ठाणस्स उ अट्ठेवायंबिलंमि आगारा । पंचेव अभत्तट्ठे छप्पाणे चरिमि चत्तारि ॥ १६०० ॥
पंच चउरो अभिग्गहि निव्वीए अट्ठ नव य आगारा । अप्पाउरणे पंच उ हवंति सेसेसु चत्तारि ॥ १६०१ ॥

नमस्कार इत्युपलक्षणात् नमस्कारसहिते पौरुष्यां पुरिमार्द्धे एकाशने एकस्थाने च आचाम्ले अभक्तार्थे चरमे च अभिग्रहे विकृतौ, किं ?, यथासङ्ख्यमेते आकाराः, द्वौ षट् च सप्त अष्टौ सप्ताष्टौ पञ्च षट् पाने चतुः पञ्च अष्टौ नव प्रत्येकं पिण्डको नवक इति गाथाद्वयार्थः ॥ १५९७-१५९८ ॥ भावार्थमाह—द्वावेव नमस्कारे आकारौ, इह च नमस्कारग्रहणान्नमस्कार

फासिय पालिय चेव, सोहिय तीरियं तहा । किट्टिअमाराहिअ चेव, परिसयमी पयइयव्व ॥ १५९३ ॥

स्पृष्टं-प्रत्याख्यानग्रहणकाले विधिना प्राप्तं पालितं चैव-पुनः पुनरुपयोगप्रतिजागरणेन रक्षितं शोभितं-गुर्वादिप्रदानशेषभोजनासेवनेन तीरितं-पूर्णेऽपि कालावधौ किञ्चित्कालावस्थानेन कीर्त्तितं-भोजनवेलायाममुकं मया प्रत्याख्यातं तत् पूर्णमधुना भोक्ष्य इत्युच्चारणेन आराधितं-तथैव एभिरेव प्रकारैः सम्पूर्णैर्निष्ठां नीतं यस्मादेवम्भूतमेव तदाज्ञापालनादप्रमादाच्च महत्कर्मक्षयकारणं तस्माद् ईदृक्षि प्रयतितव्यमिति एवंभूत एव प्रत्याख्याने यत्नः कार्य इति गाथार्थः ॥ १५९३ ॥ साम्प्रतमनन्तरपारम्पर्येण तत्प्रत्याख्यानगुणानाह—

पच्चक्खाणम्मि कए आसवदाराइ हुंति पिहियाइं । आसववुच्छेएण तण्हावुच्छेअण होइ ॥ १५९४ ॥

तण्हावोच्छेदेण य अउलोवसमो भवे मणुस्साणं । अउलोवसमेण पुणो पच्चक्खाणं हवइ सुद्धं ॥ १५९५ ॥

तत्तो चरित्तधम्मो कम्मविवेगो तओ अपुव्वं तु । तत्तो केवलनाणं तओ अ मुक्खो सयासुक्खो ॥ १५९६ ॥

प्रत्याख्याने कृते-सम्यग्निवृत्तौ कृतायां किम् ?-आश्रवद्वाराणि भवन्ति पिहितानि-तद्विषयप्रतिबद्धानि कर्मबन्धद्वाराणि भवन्ति स्थगितानि, तथावृत्तेः, आश्रवव्यवच्छेदेन च कर्मबन्धद्वारस्थगनेन च संवरणेनेत्यर्थः, किं ?-तृष्णाव्यवच्छेदनं भवति-तद्विषयाभिलाषनिवृत्तिर्भवतीति गाथार्थः ॥ १५९४ ॥ तृष्णाव्यवच्छेदेन च तद्विषयाभिलाषनिवृत्त्या च अतुलः-अनन्यसदृशः उपशमो-मध्यस्थपरिणामो भवति मनुष्याणां-जायते पुरुषाणां, पुरुषप्रणीतः पुरुषप्रधानश्च धर्म इति ख्यापनार्थं मनुष्यग्रहणम्, अन्यथा स्त्रीणामपि भवत्येव, अतुलोपशमेन पुनः-अनन्यसदृशमध्यस्थपरिणामेन पुनः

'अर्द्धं कुक्कुट्याः पच्यते अर्द्धं प्रसवाय कल्प्यते' इति, अपरिणताना अज्ञानं च न जायते, एवं तु सामान्यविशेषभेदनिरूपणायां सुखावसेय सुखश्रद्धेय च भवति इति गाथार्थः ॥ १५९० ॥ तथा चाह—

असणं पाणग चेव, खाइम साइम तहा। एव पच्चक्खियमी, सद्दहिउं जे सुह होइ ॥ १५९१ ॥

अशने पानके चैव खादिमे स्वादिमे तथा, एवं प्रत्याख्याते—सामान्यविशेषभावेनाख्याते, तथावबोधात् श्रद्धातुं सुखं भवति, सुखेन श्रद्धा प्रवर्तते, उपलक्षणार्थत्वात् दीयते पाल्यते च सुखमिति गाथार्थः ॥ १५९१ ॥ आह—मनसाऽन्यथा समधारिते प्रत्याख्याने त्रिविधस्य प्रत्याख्यान करोमीति वागन्यथा विनिर्गता चतुर्विधस्येति गुरुणाऽपि तथैव दत्तमत्र कः प्रमाणं ?, उच्यते, शिष्यस्य मनोगतो भाव इति, आह च—

अन्नत्थ निवडिए वंजणमि जो खलु मणोगओ भावो। त खलु पच्चक्खाणं न पमाणं वंजणच्छलणा ॥१५९२॥

अन्यत्र निपतिते व्यञ्जने—त्रिविधप्रत्याख्यानचिन्तायां चतुर्विध इत्येवमादौ निपतिते शब्दे यः खलु मनोगतो भावः प्रत्याख्यातुः खलुशब्दो विशेषणे अधिकृततरसंयमयोगकरणापरतचेतसोऽन्यत्र निपतिते न तु तथाविधप्रमादात् यो मनोगतो भाव भावः तत् खलु प्रत्याख्यान प्रमाणं, अनेनापान्तरालगतसूक्ष्मविषयान्तरप्रतिषेधमाह, आयाया एव प्रवर्तकत्वात्, व्यवहारदर्शनस्य चाधिकृतत्वात्, अतः न प्रमाण व्यञ्जनं—सच्छिद्याचार्ययोर्वचनं, किमिति ?, छलनाऽसौ व्यञ्जनमात्रं, तदन्यथाभावसद्भावादिति गाथार्थः ॥ १५९२ ॥ इदं च प्रत्याख्यानं प्रधाननिर्जराकारणमिति विधिवदनुपालनीय, तथा चाह—

हेतुत्वेन सदैव स्वादयतीत्यर्थः । विचित्रं निरुक्तं पाठात्, भ्रमति च रौति च भ्रमर इत्यादिप्रयोगदर्शनात्, साधुरेवायमन्वर्थ इति गाथार्थः ॥ १५८८ ॥ उक्तः पदार्थः, पदविग्रहस्तु समासभाक्पदविषय इति नोक्तः । अधुना चालनामाह—

सव्वोऽवि य आहारो असणं सव्वोऽवि वुच्चई पाणं । सव्वोऽवि खाइमंति य सव्वोऽवि य साइमं होई ॥१५८९॥

यद्यनन्तरोदितपदार्थापेक्षया अशनादीनि ततः सर्वोऽपि चाहारश्चतुर्विधोऽपीत्यर्थः अशनं, सर्वोऽपि चोच्यते पानं सर्वोऽपि च खादिमं सर्व एव स्वादिमं भवति, अन्यथा विशेषात्, तथाहि—यथैवाशनमोदनमण्डकादि क्षुधं शमयति तथैव पानकं द्राक्षाक्षीरपानादि खादिममपि च फलादि स्वादिममपि ताम्बूलपूगफलादि, यथा च पानं प्राणानामुपग्रहे वर्तते एवमशनादीन्यपि, तथा चत्वार्यपि खे मान्ति चत्वार्यपि वा स्वादयन्ति आस्वाद्यन्ते चेति न कश्चिद् विशेषः, तस्मादयुक्तमेव भेद इति गाथार्थः ॥ १५८९ ॥ इयं चालना, प्रत्यवस्थानं तु यद्यपि एवमेव तथापि [तुल्यार्थत्वमात्रमपि] रूढितो नीतितः प्रयोजनं संयमोपकारकमस्ति एवं कल्पनायाः, अन्यथा दोषः, तथा चाह—

जइ असणमेव सव्वं पाणग अविवज्जणमि सेसाणं । हवइ य सेसविवेगो तेण विहत्ताणि चउरोऽवि ॥ १५९० ॥

यद्यशनमेव सर्वमाहारजातं गृह्यते ततः शेषापरिभोगेऽपि पानकादिवर्जने—उदकादिपरित्यागे शेषाणामाहारभेदानां निवृत्तिर्न कृता भवतीति वाक्यशेषः, ततः का नो हानिरिति चेत्? भवति शेषविवेकः—भवति च शेषाहारभेदपरित्यागः, तदक्तन्यायोपपन्नत्वात्, प्रेक्षापूर्वकारितया त्यागपालनं न्यायः, स चेह सम्भवति, तेन विभक्तानि चत्वार्यपि अशनादीनि, तदक्त भावेऽपि तद्भेदपरित्यागे एतदुपपद्यत एवेति चेत्, सत्यमुपपद्यते दुरवसेयं तु भवति, तस्यैव देशस्य कस्यचिदेव नेति

इत्यस्य ल्युडन्तस्य भवत इत्यशनं भवति, तथा 'पा पाने' इत्यस्य पीयत इति पानमिति, 'खाद भक्षणे'इत्यस्य च ण्वु-ल्यादिमनप्रत्ययान्तस्य खाद्यत इति खादिमं भवति, एवं 'स्वद स्वर्द आस्वादने' इत्यस्य च स्वाद्यत इति स्वादिमं अथवा स्वार्थे स्वार्थे च, 'अन्यत्रे'ति परिवर्जनार्थे यथा 'अन्यत्र द्रोणभीष्माभ्यां, सर्वे योधाः पराङ्मुखा' इति, तथा आभोगनमा-भोगः न आभोगोऽनाभोगः, अत्यन्तविस्मृतिरित्यर्थः, तेन, अनाभोगं मुक्त्वेत्यर्थः, तथा सहसाकरणं सहसाकारः—अति प्रवृत्तियोगादनिवर्तनमित्यर्थः, तेन तं मुक्त्वा—व्युत्सृजतीत्यर्थः । एष पदार्थः, पदविग्रहस्तु समासमाश्रित्यविषय इति क्वचि-देव भवति न सर्वत्र, स च यथासम्भवं प्रदर्शित एव, चालनाप्रत्यवस्थाने च निर्युक्तिकारः स्वयमेव दर्शयिष्यतीति सूत्र-समुदायार्थः ॥ अधुना सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्येदमेव निरूपयन्नाह—

असणं पाणगं चेव, खाइमं साइमं तहा । एसो आहारविही, चउव्विहो होइ नायव्वो ॥ १५८७ ॥

आसु खुहं समेई, असणं पाणाणुवग्गहे पाणं । खे माइ खाइमंति य, साएइ गुणे तओ साई ॥ १५८८ ॥

अशनं—मण्डकौदनादि, पानं चैव—द्राक्षापानादि, खादिमं—फलादि तथा स्वादिमं—गुडताम्बूलपूगफलादि, एष आहार-विधिश्चतुर्विधो भवति ज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥ १५८७ ॥ साम्प्रतं समयपरिभाषया शब्दार्थनिरूपणायाह—आसु—शीघ्रं क्षुधां—बुभुक्षां शमयतीत्यशनं, तथा प्राणानाम्—इन्द्रियादिलक्षणानां उपग्रहे—उपकारे यत् वर्तत इति गम्यते तत् पानमिति, खमिति—आकाशं तच्च मुखविवरमेव तस्मिन् मातीति खादिमं, स्वादयति गुणान्—रसादीन् संयमगुणान् वा यतस्ततः स्वादिमं,

यास्यतीति । अथान्तरेऽध्ययनशब्दार्थो निरूपणीयः, स चान्यत्र न्यक्षेण निरूपितत्वान्नेह प्रतन्यते, गतो नामनिष्पन्नो निक्षेपः, साम्प्रतं सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षेपस्यावसरः, स च सूत्रे सति भवति, सूत्रं चानुगमे, स च द्विधा–सूत्रानुगमो निर्युक्त्यनुगमश्च, तत्र निर्युक्त्यनुगमस्त्रिविधः, तद्यथा–निक्षेपनिर्युक्त्यनुगम उपोद्घातनिर्युक्त्यनुगमः सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्यनुगमश्चेति, तत्र निक्षेपनिर्युक्त्यनुगमोऽनुगतो वक्ष्यते च, उपोद्घातनिर्युक्त्यनुगमस्त्वाभ्यां द्वारगाथाभ्यामवगन्तव्यः, तद्यथा–'उद्देसे णिद्देसे य' इत्यादि, 'किं कतिविध'मित्यादि, सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्यनुगमस्तु सूत्रे सति भवति, सूत्रं च सूत्रानुगम इति, स चावसरप्राप्त एव, युगपच्च सूत्रादयो व्रजन्ति, तथा चोक्तं–"सुत्तं सुत्ताणुगमो सुत्तालावयगतो य णिक्खेवो। सुत्तप्फासियनिज्जुत्ति णया य समगं तु वच्चंति ॥ १ ॥" अथाक्षेपपरिहारौ न्यक्षेण सामायिकाध्ययने निरूपितावेव नेह वितन्येते इत्यलं विस्तरेण । तच्चेदं सूत्रं–

सूरे उग्गए णमोक्कारसहितं पच्चक्खाति चउव्विहंपि आहारं असणं पाणं खाइमं साइमं, अण्णत्थ णाभोगेणं सहसाकारेणं वोसिरामि ।

अस्य व्याख्या–तल्लक्षण–'संहिता च पदं चैव, पदार्थः पदविग्रहः । चालना प्रत्यवस्थानं, व्याख्या तन्त्रस्य षड्विधा ॥ १ ॥' तत्रास्खलितपदोच्चारणं संहिता निर्दिष्टैव, अधुना पदानि–सूर्ये उद्गते नमस्कारसहितं प्रत्याख्याति, चतुर्विधमपि आहारं अशनं पानं खादिमं स्वादिमं, अन्यत्रानाभोगेन सहसाकारेण व्युत्सृजति । अधुना पदार्थ उच्यते–तत्र 'अश भोजने'

१ सूत्रं सूत्रानुगमः सूत्रालापकगतश्च निक्षेपः । सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिर्नयाश्च युगपदेव व्रजन्ति ॥ १ ॥

इत्यस्य ल्युडन्तस्य अश्यत इत्यशनं भवति, तथा 'पा पाने' इत्यस्य पीयत इति पानमिति, 'खाद भक्षणे' इत्यस्य च खन्यादिमनप्रत्ययान्तस्य खाद्यत इति खादिमं भवति, एवं 'स्वद स्वर्द आस्वादने' इत्यस्य च स्वाद्यत इति स्वादिमं अन्यत्रा सार्थं स्वार्थं च, 'अन्यत्रे'ति परिवर्जनार्थं यथा 'अन्यत्र द्रोणभीष्माभ्यां, सर्वे योधाः पराङ्मुखा' इति, तथा आभोगनमाभोगः न आभोगोऽनाभोगः, अत्यन्तविस्मृतिरित्यर्थः, तेन, अनाभोगं मुक्त्वेत्यर्थः, तथा सहसाकरणं सहसाकारः—अति प्रवृत्तियोगादनिवर्तनमित्यर्थः, तेन तं मुक्त्वा—व्युत्सृजतीत्यर्थः। एष पदार्थः, पदविग्रहस्तु समासभाक्पदविषय इति क्वचिदेव भवति न सर्वत्र, स च यथासम्भवं प्रदर्शित एव, चालनाप्रत्यवस्थाने च निर्युक्तिकारः स्वयमेव दर्शयिष्यतीति सूत्रसमुदायार्थः॥ अधुना सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्येदमेव निरूपयन्नाह—

असणं पाणग चेव, खाइमं साइम तहा। एसो आहारविही, चउव्विहो होइ नायव्वो॥ १५८७॥
आसुं खुहं समेई, असणं पाणाणुवग्गहे पाणं। खे माइ खाइमंति य, साएइ गुणे तओ साई॥ १५८८॥

अशनं—मण्डकौदनादि, पानं चैव—द्राक्षापानादि, खादिमं—फलादि तथा स्वादिमं—गुडताम्बूलपूगफलादि, एष आहारविधिश्चतुर्विधो भवति ज्ञातव्य इति गाथार्थः॥ १५८७॥ साम्प्रत समयपरिभाषया शब्दार्थनिरूपणायाह—आशु—शीघ्रं क्षुधां—बुभुक्षां शमयतीत्यशनं, तथा प्राणानाम्—इन्द्रियादिलक्षणानां उपग्रहे—उपकारे यद् वर्तत इति गम्यते तत् पानमिति, खमिति—आकाशं तच्च मुखविवरमेव तस्मिन् मातीति खादिमं, स्वादयति गुणान्—रसादीन् संयमगुणान् वा यतस्ततः स्वादिमं,

दस एते सव्वे बायालीसं दोसा णिवरिसिरा, एते कन्तारे दुर्भिक्षादिसु ण भज्जंतित्ति गाथार्थः ॥ २५० ॥ इदानीं भावशु द्धमाह—रागेण वा–अभिष्वङ्गलक्षणेन द्वेषेण वा–अप्रीतिलक्षणेन, परिणामेन च–इहलोकाद्याशंसालक्षणेन स्तम्भादिना वा वक्ष्यमाणेन न दूषितं–न कलुषितं यत् तु–यदेव तत् खल्विति–तदेव खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् प्रत्याख्यानं भाववि शुद्धं 'मुणेयव्वं'ति ज्ञातव्यमिति गाथासमासार्थः ॥ अवयवत्थो पुण–रागेण एस पूइज्जदित्ति अहवि एवं करेमि तो पुज्जिहामि एवं रागेण करेति, दोसेण तहा करेमि जहा लोगो ममहुत्तो पडति तेण एतस्स ण अहायति एवं दोसेण, परिणामेण णो इहलोगट्ठताए णो परलोगट्ठयाए नो कित्तिअसयण्णसद्दहेतुं वा अण्णपाणवत्थलोभेण सयणासणवत्थहेतुं वा, जो एव करेति त भावसुद्धं ॥२५१॥ एभिर्निरन्तरव्यावर्णितैः षड्भिः स्थानैः अश्रद्धानादिभिः प्रत्याख्यानं न दूषित–न कलुषित यत् तु–यदेव तत् शुद्ध ज्ञातव्यं । तत्प्रतिपक्षे–अश्रद्धानादौ सति अशुद्धं तु–अशुद्धमेवेति गाथार्थः ॥ २५२ ॥ परिणामेन वा न तद्दूषितमित्युक्त तत्र परिणामं प्रतिपादयन्नाह—स्तम्भात्–मानात्, क्रोधात्–अप्रीतात्, अनाभोगात्–वि स्मृतेः अनापृच्छातः असन्ततेः (तातः) परिणामात् अशुद्धः अपायो वा निमित्त यस्मादेव तस्मात् प्रत्याख्यानचिन्ताया विद्वा

१ दश एते सर्वे द्विचत्वारिंशत् दोषा निर्मं प्रतिपिद्धाः एते कान्तारदुर्भिक्षादिषु न भज्यन्ते इति । २ अवयवार्थः पुनः रागेणैव पूज्यते इममपि एवं करोमि ततः पूजयिष्ये एवं रागेण करोति द्वेषेण तथा करोमि यथा लोको ममाभक्तो पतति तेनैव पातियते एव द्वेषेण परिणामेन नेहलोकार्थाय न परलोकार्थाय न कीर्तियशःशब्दहेतोर्वा अन्नपानवस्त्रलोभेन शयनासनवस्त्रहेतोर्वा न एवं करोति तद् भावशुद्धं ।

न् प्रमाण निश्चयनचलनेनेति गाथार्थः ॥ २५१ ॥ थंभेणं एसो माणिज्जति अहंपि पच्चक्खामि तो माणिज्जामि, कोवेण पडिचोयणाइ अवाडिओ णेच्छति जेमेउं कोहेण अब्भत्तट्ठं करेति, अणाभोगेण ण याणति किं मम पच्चक्खाणंति किमिपण सभरितं भग्गं पच्चक्खाणं, अणापुच्छा णाम अणापुच्छाए चेव भुंजति मा वारिज्जिहामि जहा तुमे अब्भत्तट्ठो पच्चक्खाओ त्ति, अहवा जेमेमि तो भणिहामि वीसरितंति, 'असवति'त्ति णत्थि एत्थ किंचि भोत्तव्वं वरं पच्चक्खातंति परिणामतोऽणु- ओत्ति दारं । सो पुव्वसण्णितो इहलोगअसकित्तिमादि, अहवा एसेव थंभादि अणाउत्ति, अहं पच्चक्खामि, मा णिब्भुभी हामित्ति, अहवा एए ण पच्चक्खाति । एवं ण कप्पति विदू णाम जाणगो तस्स सुद्धं भवति सो अण्णधा ण करेति जम्हा, कम्हा ?, जाणगो, तम्हा विदू पमाणं, जाणंतो सुद्धं परिहरतित्ति भणितं होति, सो पमाणं, तस्स सुद्धं भवतीत्यर्थः । 'पच्च क्खाणं समत्तं' मूलद्वारगाथाया प्रत्याख्यानमिति द्वारं व्याख्यातं । शेषाणि तु प्रत्याख्यात्रादीनि पञ्च द्वाराणि नामनिष्पन्न निक्षेपान्तर्गतान्यपि सूत्रानुगमोपरि व्याख्यास्यामः, किमिति?, अत्रोच्यते, येन प्रत्याख्याने सूत्रानुगमेन परमार्थतः समाप्ति

---

१ स्तम्भेनैव मान्यते अहमपि प्रत्याख्यामि ततो मानयिष्ये, क्रोधेन प्रतिचोदनया निर्भर्त्सितो नेच्छति जेमितुं क्रोधेनाभक्तार्थं करोति अनाभोगेन न जानाति किं मम प्रत्याख्यानमिति किमिवैव स्मृतं भग्नं प्रत्याख्यानं अनापृच्छा नाम अनापृच्छयैव भुनक्ति मा वारयिष्यति यथा त्वयाऽभक्तार्थः प्रत्याख्यात इति अथवा जेमामि ततो भणिष्यामि विस्मृतमिति असदिति नास्त्यत्र किञ्चिद् भोक्तव्यं वरं प्रत्याख्यातमिति परिणामतोऽशुद्ध इति द्वारं । स पूर्वसंस्थित इहलोकाया- कीर्त्यादि, अथवैष एव स्तम्भादिरनाभोग इति अहं प्रत्याख्यामि मा निर्भर्त्सयिष्यमिति अथवैते न प्रत्याख्याति एवं न कल्पते विद्वान्नाम ज्ञायकः तस्य शुद्धं भवति योऽन्यथा न करोति यस्मात्, कस्मात् ?, ज्ञायकः, तस्माद्विद्वान् प्रमाणं, जानानः शुद्धं परिहरतीति भणितं भवति, स प्रमाणं ।

दस एते सव्वे बाताळीसं दोसा णिद्दपविसिद्धा, एते कन्तारे दुर्भिक्षादिसु ण भज्जतित्ति गाथार्थः ॥ २५० ॥ इदानीं भावशु द्धमाह—रागेण वा-अभिष्वङ्गलक्षणेन द्वेषेण वा-अप्रीतिलक्षणेन, परिणामेन च-इहलोकाद्याशंसालक्षणेन स्तम्भादिना वा वक्ष्यमाणेन न दूषितं-न कलुषितं यत् तु-यदेव तत् खल्विति-तदेव खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् प्रत्याख्यानं भाववि शुद्धं 'मुणेयव्वं'ति ज्ञातव्यमिति गाथासमासार्थः ॥ अवयवत्थो पुण-रागेण एस पूइज्जइत्ति अहंपि एवं करेमि तो पुज्जिहामि एवं रागेण करेति, दोसेण तहा करेमि जहा लोगो ममहुत्तो पडति तेण एतस्स ण अहायति एवं दोसेण, परिणामेण णो इहलोगट्ठताए णो परलोगट्ठयाए नो किंचिजसयण्णसद्दहेतुं वा अण्णपाणवत्थलोभेण सयणासणवत्थहेतुं वा, जो एवं करेति त भावसुद्धं ॥२५१॥ एभिर्निरन्तरव्यावर्णितैः षड्भिः स्थानैः श्रद्धानादिभिः प्रत्याख्यानं न दूषितं-न कलुषितं यत् तु-यदेव तत् शुद्धं ज्ञातव्यं । तत्प्रतिपक्षे-अश्रद्धानादौ सति अशुद्धं तु-अशुद्धमपेति गाथार्थः ॥ २५२ ॥ परिणामेन वा न तद्दूषितमित्युक्तं तत्र परिणामं प्रतिपादयन्नाह—स्तम्भात्-मानात्, क्रोधात्-अप्रीतात्, अनाभोगात्-वि स्मृतेः अनापृच्छातः असन्ततेः (तातः) परिणामात् अशुद्धः अपायो वा निमित्तं यस्मादेव तस्मात् प्रत्याख्यानचिन्ताया विद्वा

१ दश एते सर्वे द्विचत्वारिंशत् दोषा नियमं प्रतिषिद्धाः एते कान्तारदुर्भिक्षादिषु न भज्यन्ते इति । २ अवयवार्थः पुनः रागेण पूज्यते इममपि एवं करोमि ततः पूजयिष्ये एवं रागेण करोति द्वेषेण तथा करोमि यथा लोके ममावर्तो पतति तेनैव माहियते एवं द्वेषेण परिणामेन नेहलोकार्थाय न परलोका र्थाय न कीर्तिवर्णयशःशब्दहेतोर्वा अन्नपानवस्त्रलोभेन शयनासनवस्त्रहेतोर्वा न एवं करोति तत् भावशुद्धं ।

अणुभासइ गुरुवयणं अक्खरपयवंजणेहिं परिसुद्धं। पंजलिउडो अभिमुहो तं जाणणु भासणासुद्धं ॥२४९॥ (भा०)
कंतारे दुब्भिक्खे आयंके वा महई समुप्पन्ने। जं पालियं न भग्गं तं जाणणु पालणासुद्धं ॥ २५० ॥ (भा०)
रागेण व दोसेण व परिणामेण व न दूसियं जं तु। तं खलु पच्चक्खाणं भावविसुद्धं मुणेयव्वं ॥ २५१ ॥ (भा०)
एएहिं छहिं ठाणेहिं पच्चक्खाण न दूसियं जं तु। तं सुद्धं नायव्वं तप्पडिवक्खे असुद्धं तु ॥ २५२ ॥ (भा०)
थद्धा कोहा अणाभोगा अणापुच्छा असंतइ। परिणामओ असुद्धो अवाव जम्हा विउ पमाणं ॥ २५३ ॥ (भा०)

पच्चक्खाण समत्तं

कृतिकर्मणः—वन्दनकस्येत्यर्थः विशुद्धिं—निरवद्यकरणक्रियां प्रयुङ्क्ते यः सः प्रत्याख्यानकाले अन्यूनातिरिक्तां विशुद्धिं मनोवाक्कायगुप्तः सन् प्रत्याख्यानपरिणामत्वात् प्रत्याख्यान जानीहि विनयतो—विनयेन शुद्धमिति गाथार्थः ॥ २४८ ॥ अधुनाऽनुभाषणाशुद्धं प्रतिपादयन्नाह—कृतकृतिकर्मा प्रत्याख्यानं कुर्वन् अनुभाषते गुरुवचनं, कथमुत्तरेण स्वरेण भणतीत्यर्थः, कथमनुभाषते?—अक्षरपदव्यञ्जनैः परिशुद्धं, अनेनानुभाषणामेवमाह, णवरं गुरु भणति वोसिरति, इमोवि भणति—वोसिरामो त्ति, सेस गुरुभणितसरिसं भाणितव्वं। किंभूतः सन्?, कृतप्राञ्जलिरभिमुखस्तज्जानीह्यनुभाषणाशुद्धमिति गाथार्थः ॥ २४९ ॥ साम्प्रतमनुपालनाशुद्धमाह—कान्तारे—अरण्ये दुर्भिक्षे—कालविभ्रमे आतङ्के वा—ज्वरादौ महति समुत्पन्ने सति यत् पालितं यन्न भग्नं तज्जानीह्यनुपालनाशुद्धमिति। पेत्थ उग्गमदोसा सोलस उप्पादणाएवि दोसा सोलस एसणादोसा

1 परं गुरुर्भणति—व्युत्सृजति अयमपि भणति व्युत्सृजाम इति शेषं गुरुभणितसदृशं भणितव्यम्। 2 अत्रोद्गमदोषाः षोडश उत्पादनाया अपि दोषाः षोडश एषणादोषाः

भूतैः प्रज्ञप्ता–प्ररूपिता, कैः?–तीर्थकरैः–ऋषभादिभिः, तामहं वक्ष्ये, कथं?–समासेन–संक्षेपेणेति गाथार्थः ॥ २४५ ॥ अधुना षड्विधत्वमुपदर्शयन्नाह—सा पुनः शुद्धिरेवं षड्विधा, तद्यथा श्रद्धानशुद्धिः ज्ञानशुद्धिश्च विनयशुद्धिः अनुभाषणाशुद्धिश्चैव, तथाऽनुपालनाविशुद्धिश्चैव भावशुद्धिर्भवति षष्ठी, पाठान्तरं वा 'सोहीसद्दहण' त्यादि, तत्र शुद्धिशब्दो द्वारोपलक्षणार्थः, निर्युक्तिगाथा चेयमिति गाथासमासार्थः ॥ १५८६ ॥ अवयवार्थं तु भाष्यकार एव वक्ष्यति, तत्राद्य द्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

पच्चक्खाणं सव्वण्णुदेसियं जं जहिं जया काले । तं जो सद्दहइ नरो तं जाणसु सद्दहणसुद्धं ॥ २४६ ॥ (भा०)

पच्चक्खाणं जाणइ कप्पे जं जंमि होइ कायव्वं । मूलगुणे उत्तरगुणे तं जाणसु जाणणासुद्धं ॥ २४७ ॥ (भा०)

प्रत्याख्यानं सर्वज्ञभाषितं–तीर्थकरप्रणीतमित्यर्थः 'य'दिति यत् सप्तविंशतिविधस्यान्यतमं, सप्तविंशतिविधं च पञ्चविधं साधुमूलगुणप्रत्याख्यानं दशविधमुत्तरगुणप्रत्याख्यानं द्वादशविधं श्रावकप्रत्याख्यानं 'यत्र' जिनकल्पे चतुर्यामे पञ्चयामे वा श्रावकधर्मे वा 'यदा' सुभिक्षे दुर्भिक्षे वा पूर्वाह्णे पराह्णे वा काल इति–चरमकाले तत् यः श्रद्धत्ते नरः तत् तदभेदोपचारात् तस्यैव तथापरिणतत्वाज्जानीहि श्रद्धानशुद्धमिति गाथार्थः ॥ २४६ ॥ ज्ञानशुद्धं प्रतिपाद्यते, तत्र—प्रत्याख्यानं जानाति–अवगच्छति कल्पे–जिनकल्पादौ यत् प्रत्याख्यानं यस्मिन् भवति कर्त्तव्यं मूलगुणोत्तरगुणविषयं तज्जानीहि ज्ञानशुद्धमिति गाथार्थः ॥ २४७ ॥ विनयशुद्धमुच्यते, तत्रेयं गाथा—

किइकम्मस्स विसोही पउंजई जो अहीणमइरित्तं । मणवयणकायगुत्तो तं जाणसु विणयओ सुद्धं ॥ २४८ ॥ (भा०)

वा सविग्गअण्णसंभोइयाण जधा एताणि दाणकुलाणि सङ्ढगकुलाणि वा, अतरंतो संभोइयाणवि उवदिसेज्ज ण दोसो, अह पाणगस्स सण्णाभूमिं वा गतेण सत्तट्ठीभत्तादिगं वा होज्ज ताहे साधूणं अमुगत्थ उवारिंपि एव उवदिसेज्जा । उवदे सत्ति गतं । अहासमाही णाम दाणे उवदेसे अ अहासामत्थं, जति तरति आणेउ देति, अह न तरति तो दवावेज्ज वा उवदिसेज्ज वा, जधा जधा साधूणं अप्पणो वा समाधी तधा तधा पयतितव्व अहासमाधित्ति वक्खाणिय । अमुमेवार्थ मुपदर्शयन्नाह भाष्यकारः—

संविग्गअण्णसंभोइयाण देसेज्ज सड्ढगकुलाइं । अतरंतो वा संभोइयाण देज्जा जहसमाही ॥ २४४ ॥ (भा०)

गतार्था, णेवरमतरंतस्स अण्णसंभोइयस्सवि दातव्वं । साम्प्रतं प्रत्याख्यानशुद्धिः प्रतिपाद्यते, तथा चाह भाष्यकारः—

सोही पचक्खाणस्स छव्विहा समणसमयकेऊहिं । पन्नत्ता तित्थयरेहिं तमहं वुच्छं समासेणं ॥ २४५ ॥ (भा०)

सा पुण सद्दहणा जाणणा य विणयाणुभासणा चेव । अणुपालणा विसोही भावविसोही भवे छट्ठा ॥ १५८६ ॥

शोधन शुद्धिः, सा प्रत्याख्यानस्य—प्रागुनिरूपितशब्दार्थस्य षड्विधा—षट्प्रकारा श्रमणसमयकेतुभिः—साधुसिद्धान्तचिह्न

---

१ संविग्नेभ्योऽन्यसांभोगिकेभ्यो वैतानि दानकुलानि श्राद्धकुलानि वा अशक्नुवन् सांभोगिकेभ्योऽप्युपदिशेन्न दोषः अथ पानकस्य संज्ञाभूमिं वा गतेन संखडीभक्तादिकं वा भवेत् तदा साधुभ्योऽमुकत्र संखडीत्येवमुपदिशेत् उपदेश इति गतं यथासमाधिर्नाम दाने उपदेशे च यथासामर्थ्यं यदि शक्नोति आनीय ददाति अथ न शक्नोति तदा दापयेदुपदिशेद्वा, यथा यथा साधूनामात्मनो वा समाधिस्तथा तथा प्रवर्तितव्यं यथासमाधीति व्याख्यातं ।
२ नवरमशक्नुवतोऽन्यसांभोगिकस्यापि दातव्यं

लाभ इत्यत आह—न च विरतिपालनात् वैय्यावृत्यं प्रधानतरमतः सत्यपि च लाभे किं तेनेति गाथार्थः ॥ १५८२ ॥ एव विनेयजनहिताय पराभिप्रायमाशङ्क्य गुरुराह—न 'त्रिविधं' करणकारणानुमतिभेदभिन्न 'त्रिविधेन' मनोवाक्काययोगत्रयेण 'प्रत्याख्याति' प्रत्याचष्टे प्रक्रान्तमशनादि अतोऽनभ्युपगतोपालम्भचोदकमते, यतश्चैवम् अन्यस्मै दानम् तच्छुद्धस्य—आशंसादिदोषरहितस्य तथाशनादेरिति गम्यते, तेन हेतुभूतेन कारणं मुक्तिक्रियागोचरमन्यदानकरण तथाऽनभ्युपगमादिति गाथार्थः ॥१५८३॥ किंच—तस्मात् मुनेः—साधोः न भवति तद् भङ्गहेतुः—प्रक्रान्तप्रत्याख्यानभङ्गहेतुः, दानोपदेशो च नेह प्रतिषिद्धौ, तत्रात्मनाऽऽनीय वितरण दान स्वयमेव—आत्मनैवानुपालनीयं प्रत्याख्यानमुक्तं निर्युक्तिकारेण, दानोपदेशौ च नेह प्रतिषिद्धौ, यथासमाधिना वा यथासामर्थ्येन 'अन्येभ्यो' दानमाश्रावकादिकुलाख्यानं तूपदेश इति, यस्मात् एवं तस्मात् यथावुपदिशेद्वा, यथासमाधिना वा यथासामर्थ्येन 'अन्येभ्यो' बालादिभ्य इति गाथार्थः ॥ १५८४ ॥ अमुमेवार्थं स्पष्टयन्नाह 'कथं'इत्यादि, निगदसिद्धा, इत्थ पुण सामायारी—सयं अभुंजतोवि साहूणं आणेत्ता भत्तपाणं देज्जा, संते वीरियं ण निगूहितव्वं अप्पणो, संते वीरिए अण्णो णाऽऽणावेयव्वो, जधा अण्णो अमुगस्स आणेधु दिंति, तम्हा अप्पणो संते वीरिए आयरियगिलाणबालवुड्ढपाहुणगादीण गच्छस्स वा सणायकुलेहितो वा असण्णातपर्हि वा लद्धिसपुण्णो आणेत्ता देज्ज वा दवावेज्ज वा परिभिवइ वा संलढीए वा दवावेज्ज, दाणेत्ति गतं, उपदिसेज्ज

---

१ अत्र पुनः सामाचारी—स्वयमभुञ्जानोऽपि साधूभ्य आनीय भक्तपाने दद्यात् सद्वीर्ये न निगूहितव्यमात्मनः सति वीर्येऽन्यो नाऽऽज्ञापयितव्यः यथाऽन्यो अमुकस्मै आनीय ददाति तस्मात् आत्मनः सति वीर्ये आचार्यग्लानबालवृद्धप्राघूर्णकादिभ्यो गच्छस्य वा स्वज्ञातीयकुलेभ्यो पाश्वग्रामीयेभ्यो वा लब्धिसंपूर्ण आनीय दद्यात् दापयेद्वा, परिचितेभ्यो वा स्वकुला वा दापयेद् , दानमिति गत, उपदिशेद्वा

ना संविग्गमण्णसंभोइयाण जधा एताणि दाणकुलाणि सड्ढगकुलाणि वा, अतरंतो संभोइयाणवि उवदिसेज्ज ण दोसो, अह पाणगस्स सण्णाभूमिं वा गतेण संखडीभत्तादिगं वा होज्ज ताहे साधूणं अणुगत्थ सत्ताहित्ति एवं उवदिसेज्जा । उवदे सत्ति गतं । अहासमाही णाम दाणे उवदेसे अ अहासामत्थं, जति तरति आणेउं देति, अह न तरति तो दवावेज्ज वा उवदिसेज्ज वा, जधा जधा साधूणं अप्पणो वा समाधी तथा तथा पयतितव्वं अहासमाधित्ति वक्खाणितं । अमुमेवार्थ मुपदर्शयन्नाह भाष्यकारः—

संविग्गअण्णसंभोइयाण देसेज्ज सड्ढगकुलाइं । अतरंतो वा संभोइयाण देज्जा जहसमाही ॥ २४४ ॥ (भा०)

गतार्था, णेवरमतरंतस्स अण्णसंभोइयस्सवि दातव्वं । साम्प्रतं प्रत्याख्यानशुद्धिः प्रतिपाद्यते, तथा चाह भाष्यकारः—

सोही पच्चक्खाणस्स छव्विहा समणसमयकेऊहिं । पण्णत्ता तित्थयरेहिं तमहं वुच्छं समासेणं ॥ २४५ ॥ (भा०)

सा पुण सद्दहणा जाणणा य विणयाणुभासणा चेव । अणुपालणा विसोही भावविसोही भवे छट्ठा ॥ १५८६ ॥

शोधन शुद्धिः, सा प्रत्याख्यानस्य—प्रागुनिरूपितशब्दार्थस्य षड्विधा—षट्प्रकारा श्रमणसमयकेतुभिः—साधुसिद्धान्तचिह्न

---

१ संविग्नेभ्योऽन्यसांभोगिकेभ्यो यथैतानि दानकुलानि श्राद्धकुलानि वा अशक्नुवन् सांभोगिकेभ्योऽप्युपदिशेत् दोषः । अथ पानकस्य संज्ञाभूमि वा गतेन संखडीभक्तादिकं वा भवेत् तदा साधुभ्योऽनुगत्य संखडीमेवमुपदिशेत्, उपदेश इति गतं यथासमाधिर्नाम दाने उपदेशे च यथासामर्थ्यं यदि शक्नोति आनीय ददाति अथ न शक्नोति तदा दापयेदुपदिशेद्वा यथा यथा साधूनामात्मनो वा समाधिस्तथा तथा प्रयतितव्यं यथासमाधीति व्याख्यातं ।
२ यथासमाधि अशक्नुवतोऽन्यसांभोगिकायापि दातव्यं

लाभ इत्यत आह—न च विरतिपालनात् वैय्यावृत्त्यं प्रधानतरमतः सत्यपि च लाभे किं तेनेति गाथार्थः ॥ १५८२ ॥ एवं विनेयजनहिताय पराभिप्रायमाशङ्क्य गुरुराह—न 'त्रिविधं' करणकारणानुमतिभेदभिन्न 'त्रिविधेन' मनोवाक्काययोगत्रयेण 'प्रत्याख्याति' प्रत्याचष्टे अकान्तमशनादि अतोऽनभ्युपगतोपालम्भभयोदक्रमते, यतश्चैवम् अन्यस्मै दानमशनादेरिति गम्यते, तेन हेतुभूतेन कारण भुजिक्रियागोचरमन्यदानकरण तच्छुद्धस्य—आशंसादिदोषरहितस्य ततः—तस्मात् मुनेः—साधोः न भवति तद्भङ्गहेतुः—अकान्तप्रत्याख्यानभङ्गहेतुः, तथाऽनभ्युपगमादिति गाथार्थः ॥१५८३॥ किंच—स्वयमेव—आत्मनैवानुपालनीयं प्रत्याख्यानमुक्तं निर्युक्तिकारेण, दानोपदेशो च नेह प्रतिषिद्धौ, तत्रात्मनाऽऽनीय वितरणं दानं दानमात्रकादिकुलाख्यानं तूपदेश इति, यस्मादेवं तस्मात् दद्यादुपदिशेद्वा, यथासमाधिना वा यथासामर्थ्येन 'अन्येभ्यो' बालादिभ्य इति गाथार्थः ॥ १५८४ ॥ अमुमेवार्थं स्पष्टयन्नाह 'कय'इत्यादि, निगदसिद्धा, एत्थ पुण सामायारी—सयं अभुंजतोवि साहूणं आणेत्ता भत्तपाण देज्जा, संत वीरियं ण निगूहितव्वं अप्पणो, सते वीरिए अण्णो णाऽऽणावेयव्वो, जधा अण्णो अमुगस्स आणेतु दिंति, तम्हा अप्पणो संते वीरिए आयरियगिलाणबालवुड्ढपाहुणगादीण गच्छस्स वा संणायकुलेहितो वा असण्णातघरेहिं वा लद्धिसपुण्णो आणेत्ता देज्ज वा दवावेज्ज वा परिविएसु वा संसट्ठीए वा दवावेज्ज, दाणेत्ति गतं, उवदिसज्ज

1 अत्र पुनः सामाचारी—स्वयमभुञ्जानोऽपि साधुभ्य आनीय भक्तपाने दद्यात् सद्वीर्यं न निगूहितव्यमात्मनः, सति वीर्येऽन्यो नाऽऽज्ञापयितव्यः यथाऽन्यो अमुकस्मै आनीय ददातु तस्मात् आत्मनः सति वीर्ये आचार्यग्लानबालवृद्धप्राघूर्णकादिभ्यो गच्छस्य वा सज्ञातीयकुलेभ्यो असज्ञातीयेभ्यो वा लब्धिसंपूर्ण आनीय दद्यात् दापयेद्वा, परिविष्टेभ्यो वा संसृष्टया वा दापयेत्, दानमिति गतं, उपदिशेत्

भणिय दसविहमेय पच्चक्खाण गुरूवएसेण । कयपच्चक्खाणविहिं इत्तो वुच्छं समासेण ॥ १५८० ॥
आह जइ जीवघाए पच्चक्खाए न कारए अन्न । भगभयाऽसणदाणे धुव कारवणे य मणु दोसे ॥ १५८१ ॥
नो कयपच्चक्खाणो, आयरियाईण दिज्ज असणाई । न य विरईपालणाओ वेयावच्चं पहाणयर ॥ १५८२ ॥
नो तिविहतिविहेण पच्चक्खइ अन्नदाणकारवण । सुद्धस्स तओ मुणिणो न होइ तब्भगहेउत्ति ॥ १५८३ ॥
सयमेवणुपालणिय दाणुवएसो य नेह पडिसिद्धो । ता दिज्ज उवइसिज्ज व जहा समाहीइ अन्नेसिं ॥१५८४॥
कयपच्चक्खाणोऽवि य आयरियगिलाणबालवुड्ढाण । दिज्जासणाइ संते लाभे कयवीरियायारो ॥ १५८५ ॥

भणितं दशविधमेतत् प्रत्याख्यान गुरूपदेशेन, कृतं प्रत्याख्यानं येन स तथाविधस्तस्य विधिम् 'अतः' ऊर्ध्वं वक्ष्ये 'समासेन' संक्षेपेणेति गाथार्थः ॥ १५८० ॥ प्रत्याख्यानाधिकार एवाह परः, किमाह ?—यथा जीवघाते—प्राणातिपाते प्रत्याख्याते सत्यसौ प्रत्याख्याता न कारयत्यन्यमिति—न कारयति जीवघातं अन्यप्राणिनमिति, कुतः ?—भङ्गभयात्—प्रत्याख्यानभङ्गभयादित्यर्थः, भावार्थः—अशनम् इत्यशनम्—ओदनादि तस्य दानम्—अशनदानं तस्मिन्नशनदाने, अशनशब्दः पा नाद्युपलक्षणार्थः, ततश्चैतदुक्तं भवति—कृतप्रत्याख्यानस्य सतः अन्यस्मै अशनादिदाने ध्रुवं कारणमिति—अवश्यं भुजिक्रिया कारणं, अशनादिलाभे सति मोक्तुर्भुजिक्रियासद्भावात्, ततः किमिति चेत्, ननु दोषः—प्रत्याख्यानभङ्गदोष इति गाथार्थः ॥ १५८१ ॥ अतः—'नो कयपच्चक्खाणो आयरियाईण दिज्ज असणाई' यतश्चैवमतः न कृतप्रत्याख्यानः पुमानाचार्यादिभ्य आदिशब्दादुपाध्यायतपस्विशैक्षकग्लानबालादिपरिग्रहः दद्यात्, किम् ?—अशनादि, स्यादेतत्—ददतो वैयावृत्त्य

अंगुट्ठपिंधं करेति, जाव ण मुयामि ताव न खेमेमित्ति, जाव वा गंठिं ण मुयामि, जाव घरं ण पविसामि, जाव सेओ ण णस्सति जाव वा एवतिया उस्सासा पाणियमंचिताए वा जाव एत्तिया थिबुगा उस्साबिंदूथिबुगा वा, जाव एस दीवगो जलति ताव अहं ण भुंजामित्ति, न केवलं भत्ते अण्णेसुवि अभिग्गहविसेसेसु संकेत भवति, एवं ताव सावयस्स, साधुस्सवि पुण्णे पच्चक्खाणे किं अपच्चक्खाणी अच्छउ? तम्हा तेणवि कातव्व संकेतमिति । व्याख्यातं संकेतद्वार, साम्प्रतमद्धाद्वारमतिपिपादयिषयाह—

अद्धा पच्चक्खाणं जं तं कालप्पमाणछेएणं । पुरिमड्ढपोरिसीए मुहुत्तमासद्धमासेहिं ॥ १५७२ ॥

अद्धा—काले प्रत्याख्यानं यत् कालप्रमाणच्छेदेन भवति, पुरिमार्द्धपौरुषीभ्यां मुहूर्त्तमासार्द्धमासैरिति गाथासङ्क्षेपार्थः ॥ १५७२ ॥ अवयवत्थो पुण अद्धा णाम कालो कालो जस्स परिमाणं तं कालेणावबद्धं कालियपच्चक्खाणं, तंजथा णमोक्कार पोरिसि पुरिमड्ढएकासणग अद्धमासमासं, चसद्देण दोण्णि दिवसा मासा वा जाव छम्मासित्ति पच्चक्खाणं, एतं अद्धापच्चक्खाणं । गतमद्धाप्रत्याख्यानं, इदानीं उपसंहरन्नाह—[प्र० २१५००]

---

१ अङ्गुष्ठचिह्नं करोति यावत् मुञ्चामि तावत् जेमामि यावद्वा ग्रन्थिं न मुञ्चामि यावद्वा गृहं न प्रविशामि यावद्वा स्वेदो न नश्यति यावद्वा एतावन्त उच्छ्वासाः पानीयमञ्चिकायां वा यावदेतावन्तः स्तिबुका अवश्यायबिन्दवो वा यावदेष दीपको ज्वलति तावदहं न भुञ्जे न केवलं भक्तेऽन्येष्वपि अभिग्रहविशेषेषु संकेतं भवति एवं तावत् श्रावकस्य साधोरपि पूर्णे प्रत्याख्याने किमप्रत्याख्यानी तिष्ठतु? तस्मात् तेनापि कर्तव्यं संकेतमिति । २ अवयवार्थः पुनः अद्धा नाम कालः, कालो यस्य परिमाणं तत् कालेनावबद्धं कालिकप्रत्याख्यानं तद्यथा—नमस्कारसहितं पौरुषी पूर्वार्धैकाशनार्धमासमासानि चशब्देन द्वौ दिवसौ मासौ वा यावत् षण्मासाः इति प्रत्याख्यानं एतदद्धाप्रत्याख्यानं

सर्वमशनं सर्वं वा पानकं सर्वखाद्यभोज्य—विविधं खाद्यप्रकारं भोज्यप्रकारं च व्युत्सृजति—परित्यजति सर्वभावेन—सर्वप्रकारेण भणितमेतन्निरवशेषं तीर्थकरगणधरैरिति गाथासमासार्थः ॥ १५७७ ॥ वित्थरत्थो पुण जो भोअणस्स सव्वस्स वोसिरति पाणगस्स अणेगविधस्स खज्जपाणमादियस्स खाइमस्स अंबाइयस्स साइमं अणेगविधं मधुमादि एवं सव्वं आय वोसिरति एतं णिरवसेसं । गतं निरवशेषद्वारम् , इदानीं संकेतद्वारविस्तरार्थप्रतिपादनायाह—

अंगुट्ठमुट्ठिगंठीघरसेउस्सासथिबुगजोइक्खे । भणियं सकेयमेयं धीरेहिं अणंतनाणीहिं ॥ १५७८ ॥

अङ्गुष्ठ मुष्टिग्रन्थ्यादिग्रन्थः अङ्गुष्ठमुष्टिग्रन्थिगृहस्वेदोच्छ्वासस्तिबुकज्योतिष्कान् तान् चिह्नं कृत्वा यत् क्रियत प्रत्याख्यान तत् भणितम्—उक्त संकेतमेतत्, कैः ?—धीरैः—अनन्तज्ञानिभिरिति गाथासमासार्थः ॥ १५७८ ॥ भवयवत्थो पुण केतं नाम चिंध, सह केतेन सकेत, सचिह्नमित्यर्थः, 'साधू सावगो वा पुण्णेवि पच्चक्खाणे किंचि चिण्ह अभिगिण्हति, जाव एय साधार्थं ण जिमेमिति, ताणिमाणि चिह्नानि, अंगुट्ठमुट्ठिगंठिघरसेउस्सासथिबुगजोइक्खाणि, तत्थ ताव सावगो पोरुसीपच्चक्खाइतो ताये छेत्तं गतो, घरे वा ठितो ण ताव जेमेति, ताये ण किर वट्टति अपच्चक्खाणस्स अच्छितुं, तदा

1 विस्तरार्थः पुनर्यो भोजनं सर्वप्रकारं व्युत्सृजति पानीयमनेकविधं खाद्यपानीयादि खाद्यमाम्रादि स्वाद्यमनेकविधं मध्वादि एतत् सर्वं यावद्व्युत्सृजति एतत् निरवशेषं । 2 अवयवार्थः पुनः केतं नाम चिह्नं साधुः श्रावको वा पूर्णेऽपि प्रत्याख्याने किंचिच्चिह्नं अभिगृह्णाति यावदेवं तावदहं न जेमामि तानी मानि चिह्नानि अङ्गुष्ठः मुष्टिग्रन्थिगृहं स्वेदश्विबुकच्छ्वासाः स्तिबुको दीपः, तत्र तावत् श्रावकः पौरुषीप्रत्याख्यानवान् यदा क्षेत्रं गतः गृहे वा स्थितः न तावत् जेमति, तदा किल न वर्तते अप्रत्याख्यानेन स्थातुं, तदा

छहति, पडिणीएण वा पडिसिद्ध होज्जा, दुब्भिक्खं वा वट्टइ हिंडंतस्सवि ण लब्भति, अथवा आणति जथा ण जीवामित्ति ताथे णिरागारं पच्चक्खाति । व्याख्यातमनाकारद्वारम् , अधुना कृतपरिमाणद्वारमधिकृत्याह—

दत्तीहि उ कवलेहि व घरेहिं भिक्खाहिं अहव दव्वेहिं । जो भत्तपरिच्चाय करेइ परिमाणकडमेयं ॥ १५७६ ॥

दत्तीभिर्वा कवलैर्वा गृहैर्भिक्षाभिरथवा द्रव्यैः—ओदनादिभिराहारायामितमानैर्यो भक्तपरित्यागं करोति 'परिमाणकडमेवं'—ति कृतपरिमाणमेतदिति गाथासमासार्थः ॥ १५७६ ॥ अवयवत्थो पुण दत्तीहिं अज्ज मए एगा दत्ती दो वा १-४-५ दत्ती, किं वा दत्तीए परिमाणं?, चवगपि(सित्थगंपि)एक्कसिं छुब्भति एगा दत्ती, डोयलियपि जत्तियाओ वारावो पल्हाडेति तावतियाओ ताओ दत्तीओ, एव कवले एक्केण २ जाव बत्तीस दोहि ऊणिया कवलेहिं, घरहिं एगादिएहिं २ ३ ४ । भिक्खाओ एगादियाओ २ ३ ४, दव्वं अमुगं ओदणे खज्जगविही वा आयंबिलं वा अमुगं वा कुसणं पढमादियभिक्खा । गत कृतपरिणामद्वारं, अधुना निरवशेषद्वारावयवार्थं अभिधातुकाम आह—

सव्वं असणं सव्वं पाणगं सव्वखज्जभुज्जविहं । वोसिरइ सव्वभावेण एयं भणियं निरवसेसं ॥ १५७७ ॥

---

१ लभते प्रत्यनीकेन वा प्रतिषिद्धं भवेत् दुर्भिक्षं वा वर्तते हिंडमानेनापि न लभ्यते अथवा जानाति यथा न जीविष्यामीति तदा निराकारं प्रत्याख्याति । २ अवयवार्थः पुनर्दत्तिभिः अद्य मया एका दत्तिर्द्वे वा ३ ४ ५ दत्तयः किं वा दत्तेः परिमाणं? सिक्थकमप्येकदा क्षिपति एका दत्तिः दर्वीमपि यावतो वारान् प्रस्फोटयति तावत्यस्ता दत्तयः एवं कवले एकेन यावत् द्वात्रिंशता द्वाभ्यामूना कवलाभ्यां गृहैरेकादिभिः भिक्षा एकादिकाः २ ३ ४ द्रव्यम् ओदनः खाद्यकविधिर्वा आचामाम्लं वा अमुकं वा द्विदलं प्रथमादि भिक्षा ।

विभासा, अति थोवं ताधे जे णमोक्कारइत्ता पोरुसिइत्ता वा तेसिं विसज्जेज्जा जे ण वा पारणइत्ता जे वा असहू विभासा, एव गिलाणकज्जेसु मण्णवरे वा कारणे कुलगणसंघकज्जादिविभासा, एवं जो भत्तपरिच्चागं करेति सागारकडमेतंति । गत साकारद्वार, इदानीं निराकारद्वार व्याचिख्यासुराह—

निज्जायकारणमी मयहरगा नो करति आगार । कंतारविसिदुब्भिक्खयाइ एयं निरागार ॥ १५७५ ॥

निश्चयेन यात–अपगतं कारणं–प्रयोजनं यस्मिन्नसौ निर्यातकारणस्तस्मिन् साधी महत्तरा–प्रयोजनविशेषास्तत्फला-भावाच्च कुर्वन्त्याकारान् कार्याभावादित्यर्थः, क्व ?—कान्तारवृत्तौ दुर्भिक्षतायां च–दुर्भिक्षभावे चेति भाषा, अत्र यत् क्रियते तदप्यभूत प्रत्याख्यान निराकारमिति गाथार्थः ॥ १५७५ ॥ भावत्थो पुण णिज्जातकारणस्स तस्स जया णत्थि एत्थ किंचिवि घिप्ति ताहे महत्तरगादि आगारे ण करेति, अणाभोगसहसक्कारे करेज्ज, किं निमित्तं ?, कट्ठं वा अंगुलिं वा मुहे छुहेज्ज मणाभोगेणं सहसा वा, तेण दो आगारा कज्जति, त कहिं होज्जा ?, कंतारे जया सिणपल्लिमादीसु, कंतारेसु वित्ती ण

---

१ विभाषा यदि स्तोक तदा ये नमस्कारसहितका पौरुषीका वा तेषां विसर्जयेत् ये न वा पारणकर्त्तो ये वाऽसहिष्णवस्तविभाषा एवं ग्लानकार्येषु मण्णवरस्मिन् वा कार्ये कुलगणसंघकार्यादिविभाषा एव यो भक्तपरित्यागं करोति साकारकृतमेतत् । २ भावार्थः पुनर्निर्यातकारणस्य तस्य यदा नास्ति यत्र किंचिदपि तदा महत्तरादीनाकारान् न करोति अनाभोगसहसाकारौ कुर्यात्, किंनिमित्तं ? काष्ठं वाऽङ्गुलिं वा मुखे क्षिपेत् अनाभोगेन सहसा वा तेन द्वावाकारौ क्रियते, तत् क भवेत् ? कान्तारे यथा सिनपल्ल्यादिषु, कान्तारेषु वृत्तिं न

पढमसंघयणेण जिणकप्पेण य समं वोच्छिण्णं, तम्हि पुण काले आयरियपज्जंता थेरा तदा करेंता आसत्ति । व्याख्यातं नियमितद्वार, साम्प्रतं साकारद्वारं व्याचिख्यासुराह—

मयहरगागारेहिं अण्णत्थवि कारणंमि जायंमि । जो भत्तपरिचाय करेइ सागारकडमेयं ॥ १५७४ ॥

अयं च महानयं च महान् अनयोरतिशयेन महान् महत्तरः, आक्रियन्त इत्याकाराः, प्रभूतैर्विविधाकारसत्ताख्यापनार्थं बहुवचनमतो महत्तराकारैर्हेतुभूतैरन्यत्र वा—अन्यस्मिंश्चानाभोगादौ कारणजाते सति भुजिक्रियां करिष्येऽहमित्येवं यो भक्त-परित्यागं करोति सागारकृतमेतदिति गाथार्थः ॥१५७४॥ अवयवत्थो पुण सह आगारेहिं सागारं, आगारा उवरिं सुत्ताणुगमे भण्णिहिंति, तत्थ महत्तरागारेहिं—महल्लपयोयणेहिं, तेण अभत्तट्ठो पच्चक्खाओ ताधे आयरिएहिं भण्णति—अमुगं गामं गंतव्वं, तेण निवेइयं जधा मम अज्ज अब्भत्तट्ठो, जति ताव समत्थो करेतु जातु य, ण तरति अण्णो भत्तट्ठितो अभत्तट्ठिओ वा सो तरति सो वच्चतु, णत्थि अण्णो तस्स वा कज्जस्स असमत्थो ताधे तस्स चेव अभत्तट्ठियस्स गुरू विसज्जयन्ति, एरिसस्स तं जेमंतस्स अणभिलासस्स अभत्तट्ठितणिज्जरा जा सा से भवति गुरुणिओएण, एवं तस्सूरठमेवि विणस्सति अयत्

१ प्रथमसंहननेन जिनकल्पेन च समं व्यवच्छिन्नं तस्मिन् पुनः काले आचार्याः जिनकल्पिकाः स्थविरास्तदा कुर्वन्त आसन् ॥ अवयवार्थः पुनः साकारं आकारा उपरि सूत्रानुगमे भणिष्यन्ते तत्र महत्तराकारैः—महाप्रयोजनैः तेनाभक्तार्थः प्रत्याख्यातः तदाऽऽचार्यैर्भण्यते—अमुकं ग्रामं गन्तव्यं तेन निवेदितं यथा ममाद्याभक्तार्थः यदि तावत्समर्थः करोतु यातु च न शक्नोति अन्यो भक्तार्थोऽभक्तार्थो वा यः शक्नोति स व्रजतु, नास्त्यन्यस्तस्य वा कार्यस्य असमर्थः तदा तमेवाभक्तार्थिकं गुरवो विसृजन्ति ईदृशस्य तं जेमतोऽनभिलाषस्याभक्तार्थनिर्जरा या सा तस्य भवति गुरुनियोगेन एवमुत्सूरकामेऽपि विनश्यति भक्तं

विभासा, जति थोवं ताथे जे णमोक्कारइत्ता पोरुसिइत्ता वा तेसिं विसज्जेज्जा जे ण वा पारणइत्ता जे वा असहू विभासा, एव गिलाणकज्जेसु अण्णतरे वा कारणे कुलगणसंघकज्जादिविभासा, एस जो भत्तपरिच्चागं करेति सागारकडमेतंति । गत साकारद्वार, इदानीं निराकारद्वार व्याचिख्यासुराह—

निज्जायकारणमी मयहरगा नो करेंति आगार । कंतारविसिदुब्भिक्खयाइ एय निरागारं ॥ १५७८ ॥

निश्चयेन यातं—अपगतं कारण—प्रयोजन यस्मिन्नसौ निर्यातकारणस्तस्मिन् साधौ महत्तराः—प्रयोजनविशेषास्तत्फला-भावात्र कुर्वन्त्याकारान् कार्याभावादित्यर्थः, क?—कान्तारवृत्तौ दुर्भिक्षतायां च—दुर्भिक्षभावे चेति भावः, अत्र यत् क्रियते तदेवभूतं प्रत्याख्यान निराकारमिति गाथार्थः ॥ १५८५ ॥ भावत्थो पुण णिज्जातकारणस्स तस्स जधा णत्थि एत्थ किंचिवि वित्ति ताहे महत्तरगादि आगारे ण करेति, अणाभोगसहसक्कारे करेज्ज, किं निमित्तं ?, कट्ठ वा अंगुलिं वा मुखे छुभेज्ज अणाभोगेण सहसा वा, तेण दो आगारा कज्जति, त कहिं होज्जा ?, कंतारे जधा सिणपल्लिमादीसु, कंतारेसु वित्ती य

---

१ विभाषा यदि स्तोक तदा ये नमस्कारसहितकाः पौरुषीका वा तेषां विसर्जयेत् ये न वा पारणकाले ये वाऽसहिष्णवस्तविभाषा। एवं ग्लानकार्येषु अन्यतरस्मिन् वा कार्ये कुलगणसंघकार्यादिविभाषा, एष यो भक्तपरित्यागं करोति साकारकृतमेतत्। २ भावार्थः पुनर्निर्यातकारणस्य तस्य यथा नास्ति अत्र काचिद्वृत्तिः तदा महत्तरादीनाकारान् न करोति अनाभोगसहसाकारौ कुर्यात् किंनिमित्त ? काष्ठं वाऽङ्गुलिं वा मुखे क्षिपेत् अनाभोगेन सहसा वा तेन द्वावाकारौ क्रियते, तत् क्व भवेत् ? कान्तारे यथा शबरपल्ल्यादिषु कान्तारेषु वृत्तिश्च

पढमसंघयणेण जिणकप्पेण य समं वोच्छिण्णं, तम्हि पुण काले आयरियपज्जंता थेरा तदा करेंता आसति । व्याख्यातं नियन्त्रितद्वार, साम्प्रतं साकारद्वारं व्याचिख्यासुराह—

मयहरगागारेहिं अन्नत्थवि कारणंमि जायंमि । जो भत्तपरिच्चाय करेइ सागारकडमेयं ॥ १५७४ ॥

अय च महानय च महान् अनयोरतिशयेन महान् महत्तरः, आक्रियन्त इत्याकाराः, प्रभूतैरेवंविधाकारसत्तास्थापनार्थं बहुवचनमतो महत्तराकारैरेतुभूतैरन्यत्र वा—अन्यस्मिन्वाऽनाभोगादौ कारणजाते सति भुजिक्रियां करिष्येऽहमित्येवं यो भक्त परित्यागं करोति सागारकृतमेतदिति गाथार्थः ॥१५७४॥ अवयवत्थो पुण सह आगारेहिं सागारं, आगारा उवरिं सुत्ताणुगमे भण्णिहिंति, तत्थ महत्तरागारेहिं—महल्लपयोयणेहिं, तेण अभत्तट्ठो पच्चक्खातो ताहे आयरिएहिं भण्णति—अमुगं गामं गंतव्यं, तेण निवेइयं जथा मम अज्ज अब्भत्तट्ठो, जति ताव समत्थो करेतु जातु य, ण तरति अण्णो भत्तट्ठितो अभत्तट्ठिओ वा जो तरति सो वच्चतु, णत्थि अण्णो तस्स वा कज्जस्स असमत्थो ताधे तस्स चेव अभत्तट्ठियस्स गुरू विसज्जयन्ति, एरिसस्स तं जेमंतस्स अणभिलासस्स अभत्तट्ठितणिज्जरा जा सा से भवति गुरुणिओएण, एवं वसूरलंमेवि विणस्सति भत्तं

1 प्रथमसंहननेन जिनकल्पेन च समं व्यवच्छिन्नं तस्मिन् पुनः काले आचार्याः जिनकल्पिका आचिरात्तदा कुर्वन्त आसन् । २ अवयवार्थः पुनः सहाकारैः साकारं आकारा उपरि सूत्रानुगमे भणिष्यन्ते तत्र महत्तराकारैः—महाप्रयोजनैः तेनाभक्तार्थः प्रत्याख्यातः तदाऽऽचार्यैर्भण्यते—अमुकं ग्रामं गन्तव्यं तेन निवेदितं यथा ममाद्याभक्तार्थः यदि तावत्समर्थः करोतु यातु च न शक्नोति अन्यो भक्तार्थोऽभक्तार्थो वा यः शक्नोति स व्रजतु, नास्त्यन्यस्तस्य वा कार्यस्य असमर्थः तदा तमेवाभक्तार्थिकं गुरवो विसृजन्ति ईदृशस्य तं जेमतोऽनभिलाषस्याभक्तार्थनिर्जरा या सा तस्य भवति गुरुनियोगेन एवमुद्धरितेऽपि विनश्यति भक्तं

च तप अमुके अमुके–अमुकदिवसे पष्ठाष्टमादि हृष्टेन–नीरुजेन ग्लानेन वा–अनीरुजेन कर्तव्यं यावदुच्छ्वासो यावदायुरिति गाथासमासार्थः ॥ १५७१ ॥ एतत् प्रत्याख्यानमुक्तस्वरूपं नियन्त्रितं धीरपुरुषप्रज्ञप्तं–तीर्थकरगणधरप्ररूपितं यद् गृह्णन्ति–प्रतिपद्यन्ते अनगारा–साधवः 'अनिभृतात्मानः' अनिदाना अप्रतिबद्धाः क्षेत्रादिष्विति गाथासमासार्थः ॥ १५७२ ॥ इदं चाधिकृतप्रत्याख्यानं न सर्वकालमेव क्रियते, किं तर्हि ?, चतुर्दशपूर्विजिनकल्पिकेषु प्रथम एव वज्रऋषभनाराचसंहनने,(अधुना तु)एतद् व्यवच्छिन्नमेव, आह–तदा पुनः किं सर्व एव स्थविरादयः कृतवन्तः आहोस्विज्जिनकल्पिकादय एवेति?, उच्यते, सर्व एव,तथा चाह–स्थविरा अपि तदा(दा)चतुर्दशपूर्व्यादिकाले, अपिशब्दादन्ये च कृतवन्त इति गाथासमासार्थः ॥१५७३॥ भावत्थो पुण नियंटितं णाम णियमितं, जथा एत्थ कायव्वं, मयाऽवस्सं जथा एत्थ अवस्स कायव्वंति, मासे २ अमुगहिं दिवसहिं चउत्थादि छट्ठादि अट्ठमादि एवतिओ छट्ठेण अट्ठमेण वा, हट्ठो ताव करेति चेव, जति गिलाणो हवति तथावि करति चेव, णवरि ऊसासधरो, एत च पच्चक्खाणं पढमसंघयणी अपडिबद्धा अणिस्सिता इहं च परत्थ य, अवधारणं मम असमत्थस्स अण्णो काहिति, एव सरीरए अप्पडिबद्धा अणिस्सिता कुव्वंति, एतं पुण चोद्दसपुव्वीसु

1 भावार्थः पुनर्नियन्त्रितं नाम नियमितं यथाऽत्र कर्तव्यं अवश्यमेवात्र यथाऽवश्यं कर्तव्यमिति मासे २ अमुष्मिन् दिवसे चतुर्थादि षष्ठादि अष्टमादि एतावत् षष्ठेनाष्टमेन वा, हृष्टस्तावत् करोत्येव यदि ग्लानो भवति तथापि करोत्येव परं उच्छ्वासधरः, एतच्च प्रत्याख्यानं प्रथमसंहननिनोऽप्रतिबद्धा अनिश्रिताः, अत्र अमुत्र च, अवधारणं ममासमर्थस्यान्यः करिष्यति, एवं शरीरेऽप्रतिबद्धा अनिश्रिताः कुर्वन्ति एतत् पुनश्चतुर्दशपूर्विभिः

सार्थः ॥ १५६८ ॥ स इदानीं तपःकर्म प्रतिपद्यते तदतिक्रान्ते काल एतत् प्रत्याख्यानं—एवंविधमतिक्रान्तकरणादति
क्रान्तं भवति ज्ञातव्यमिति गाथासमासार्थः ॥ १५६९ ॥ भावत्थो पुण पज्जोसवणाए तव तेहिं चेव कारणेहिं न करइ,
जो वा न समत्थो उववासस्स गुरुतवस्सिगिलाणकारणेहिं सो अतिक्कंते करेति, तधेव विभासा । व्याख्यातमतिक्रान्त
द्वारं, अधुना कोटीसहितद्वारं विवृण्वन्नाह—प्रस्थापकश्च—प्रारम्भकश्च दिवसः प्रत्याख्यानस्य निष्ठापकश्च—समाप्तिदिव
सश्च यत्र—प्रत्याख्याने 'समिति' त्ति मिलतः द्वावपि पर्यन्तौ तद् भण्यते कोटीसहितमिति गाथासमासार्थः ॥ १५७० ॥
भावत्थो पुण अस्य पच्चक्खाणस्स कोणो कोणो य मिलति, कधं?—गोसे आवस्सए अभत्तट्ठो गहितो अहोरत्तं अच्छिऊण
पच्छा पुणरवि अभत्तट्ठं करेति, बितियस्स पट्ठवणा पढमस्स निट्ठवणा, एते दोऽवि कोणा एगट्ठा मिलिता, अट्ठमादिसु
दुहतो कोडिसहितं जो चरिमदिवसो तस्सवि एगा कोडी, एवं आयंबिलनिव्वीतियएगासणा एगट्ठाणगाणिवि, अथवा इमो
अण्णो विही—अभत्तट्ठं कतं आयंबिलेण पारितं, पुणरवि अभत्तट्ठं करेति आयंबिलं च, एवं एगासणगादीहिवि संजोगो कातव्वो,
णिव्वीतिगादिसु सव्वेसु सरिसेसु विसरिसेसु य । गतं कोटिसहितद्वारं, इदानीं नियन्त्रितद्वारं व्यक्षेण निरूपयन्नाह—मास २

१ भावार्थः पुनः पर्युषणायां तथैव कारणैर्न करोति यो वा न समर्थ उपवासस्य गुरुतपस्विग्लानकारणैः सोऽतिक्रान्ते करोति तथैव विभाषा ।
२ भावार्थः पुनरस्य प्रत्याख्यानस्य कोणः कोणश्च मिलतः कथं? प्रत्यूषे आवश्यकेऽभक्तार्थो गृहीतः अहोरात्रं स्थित्वा पश्चात् पुनरपि अभक्तार्थं करोति द्वितीयस्य
प्रस्थापना प्रथमस्य निष्ठापना एतौ द्वावपि कोणौ एकत्र मिलितौ अष्टमादिषु द्विधातः कोटीसहितं चरमदिवसः (च) तस्याप्येका कोटी एवमाचाम्लनिर्वि
कृतिकैकस्थानैकाशनान्यपि अथवाऽयमन्यो विधिः—अभक्तार्थः कृत आचामाम्लेन पारयति पुनरप्यभक्तार्थं करोति आचामाम्लं च एवं एकाशनादिभिरपि
संयोगः कर्त्तव्यः निर्विकृतिकादिषु सर्वेषु सदृशेषु विसदृशेषु च ।

च तप' अमुकं अमुके—अमुकदिवसे एतावत् षष्ठादि हृष्टेन—नीरुजेन ग्लानेन वा—अनीरुजेन कर्त्तव्यं यावदुच्छ्वासो यावदायुरिति गाथासमासार्थः ॥ १५७१ ॥ एतत् प्रत्याख्यानगुणस्वरूपं नियमितं धीरपुरुषप्रज्ञप्तं—तीर्थकरगणधरप्ररूपितं यद् गृह्णन्ति—प्रतिपद्यन्ते अनगारा—साधवः 'अनिभृतात्मानः' अनिदाना अप्रतिबद्धाः क्षेमादिष्विति गाथासमासार्थः ॥ १५७२ ॥ इदं चाधिकृतप्रत्याख्यानं न सर्वकालमेव क्रियते, किं तर्हि ?, चतुर्दशपूर्विजिनकल्पिकेषु प्रथम एव वज्रऋषभनाराचसंहनने,(अधुना तु)एतद् व्यवच्छिन्नमेव, आह—तदा पुनः किं सर्व एव स्थविरादयः कृतवन्तः आहोस्विज्जिनकल्पिकादय एवेति?, उच्यते, सर्व एव,तथा चाह—स्थविरा अपि तदा(त्वा)चतुर्दशपूर्व्यादिकाले, अपिशब्दादन्ये च कृतवन्त इति गाथासमासार्थः॥१५७३॥ भावत्थो पुण नियंटितं णाम णियमितं, जया एत्थ कायव्वं, अवयाऽ[illegible] जया एत्य अवस्सं कायव्वंति, मासे २ अमुगेहिं दिवसेहिं चउत्थादि छट्ठादि अट्ठमादि एवतिओ छट्ठेण अट्ठमेण वा, हट्ठो ताव करेति चेव, जति गिलाणो हवति तथावि करेति चेव, णवरि ऊसासधरो, एत च पच्चक्खाणं पढमसंघतणी अपडिबद्धा अणिस्सिता इत्थ य परत्थ य, अवधारयं मम असमत्थस्स अण्णो काहिति, एव सरीरए अप्पडिबद्धा अणिस्सिता कुव्वंति, एतं पुण चोद्दसपुव्वीसु

1 भावार्थः पुनर्नियन्त्रितं नाम नियमितं यथाऽत्र कर्तव्यं अवश्यमेव यथाऽऽवश्यं कर्तव्यमिति मासे २ अमुष्मिन् दिवसे चतुर्थादि षष्ठादि अष्टमादि एतावत् षष्ठाष्टमेन वा हृष्टस्तावत् करोत्येव यदि ग्लानो भवति तथापि करोत्येव परं उच्छ्वासधरः, एतच्च प्रत्याख्यानं प्रथमसंहननिनोऽप्रतिबद्धा अनिश्रिता अत्र चामुत्र च, अवधारणं ममासमर्थस्यान्यः करिष्यति, एवं शरीरेऽप्रतिबद्धा अनिश्रिताः कुर्वन्ति एतत् पुनश्चतुर्दशपूर्विभिः

सार्थः ॥ १५६८ ॥ स इदानीं तपःकर्म प्रतिपद्यते तदतिक्रान्ते काले एतत् प्रत्याख्यान–एवंविधमतिक्रान्तकरणादतिक्रान्तं भवति ज्ञातव्यमिति गाथासमासार्थः ॥ १५६९ ॥ 'भायरिओ पुण पज्जोसवणाए तवं तेहिं चेव कारणेहिं न करेइ, जो वा न समत्थो उववासस्स गुरुतवस्सिगिलाणकारणेहिं सो अतिकंते करेति, तथेव विभासा । व्याख्यातमतिक्रान्तद्वारं, अधुना कोटीसहितद्वारं विवृण्वन्नाह—प्रस्थापकश्च–प्रारम्भकश्च दिवसः प्रत्याख्यानस्य निष्ठापकश्च–समाप्तिदिवसश्च यत्र–प्रत्याख्याने 'समिंति' त्ति मिलतः द्वावपि पर्यन्तौ तद् भण्यते कोटीसहितमिति गाथासमासार्थः ॥ १५७० ॥ भावत्थो पुण जत्थ पच्चक्खाणस्स कोणो कोणो य मिलति, कथं?–गोसे आवस्सए अभत्तट्ठो गहितो अहोरत्तं अच्छिऊण पच्छा पुणरवि अभत्तट्ठं करेति, बितियस्स पट्ठवणा पढमस्स निट्ठवणा, एते दोऽवि कोणा एगट्ठा मिलिता, अट्ठमादिसु दुहतो कोडिसहितं जो चरिमदिवसे तस्सवि एगा कोडी, एवं आयंबिलनिव्वीतियएगासणा एगट्ठाणगाणिवि, अथवा इमो अण्णो विही–अभत्तट्ठं कतं आयंबिलेण पारितं, पुणरवि अभत्तट्ठं करेति आयंबिलं च, एवं एगासणगादीहिवि संजोगो कातव्वो, णिव्वीतिगादिसु सव्वेसु सरिसेसु विसरिसेसु य । गतं कोटिसहितद्वारं, इदानीं नियन्त्रितद्वारं व्यक्षेण निरूपयन्नाह—मास २

१ भावार्थः पुनः पर्युषणायां तपस्तैरेव कारणैर्न करोति यो वा न समर्थ उपवासाय गुरुतपस्विग्लानकारणैः सोऽतिक्रान्ते करोति तथैव विभाषा । २ भावार्थः पुनर्यत्र प्रत्याख्यानस्य कोणः कोणश्च मिलतः कथं? प्रत्यूषे आवश्यकेऽभक्तार्थो गृहीतः अहोरात्रं स्थित्वा पश्चात् पुनरपि अभक्तार्थं करोति द्वितीयस्य प्रस्थापना प्रथमस्य निष्ठापना एतौ द्वावपि कोणौ एकत्र मिलितौ अष्टमादिषु द्विधातः कोटीसहितं यश्चरमदिवसः (स) तस्याप्येका कोटी एवमाचामाम्लनिर्विकृतिकैकासनैकस्थानकान्यपि अथवाऽयमन्यो विधिः–अभक्तार्थः कृत आचामाम्लेन पारयति पुनरप्यभक्तार्थं करोति आचामाम्लं च एवं एकासनादिभिरपि संयोगः कर्त्तव्यः, निर्विकृतिकादिषु सर्वेषु सदृशेषु विसदृशेषु च ।

च तप अमुकं अमुके–अमुकदिवसे एतावत् षष्ठादि हृष्टेन–नीरुजेन ग्लानेन वा–अनीरुजेन कर्तव्यं यावदुच्छ्वासो यावदायुरिति गाथासमासार्थः ॥ १५७१ ॥ एतत् प्रत्याख्यानमुक्तस्वरूपं नियन्त्रितं धीरपुरुषप्रज्ञप्तं–तीर्थकरगणधरप्ररूपितं यद् गृह्णन्ति–प्रतिपद्यन्ते अनगारा–साधवः 'अनिभृतात्मानः' अनिदाना अप्रतिबद्धाः क्षेत्रादिष्विति गाथासमासार्थः ॥ १५७२ ॥ इदं चाधिकृतप्रत्याख्यानं न सर्वकालमेव क्रियते, किं तर्हि ?, चतुर्दशपूर्विजिनकल्पिकेषु प्रथम एव वज्रऋषभनाराचसंहनने,(अधुना तु)एतद् व्यवच्छिन्नमेव, आह–तदा पुनः किं सर्व एव स्थविरादयः कृतवन्तः आहोस्विज्जिनकल्पिकादय एवेति?, उच्यते, सर्व एव,तथा चाह–स्थविरा अपि तदा(वा)चतुर्दशपूर्व्यादिकाले, अपिशब्दादन्ये च कृतवन्त इति गाथासमासार्थः ॥१५७३॥ भावत्थो पुण नियंटिंत णाम णियमितं, जथा एत्थ कायव्वं, अथवाऽवस्सं कायव्वं, मासे २ अमुगेहिं दिवसेहिं चतुत्थादि छट्ठादि अट्ठमादि एवतिओ छट्ठेण अट्ठमेण वा, हट्ठो ताव करेति चेव, जति गिलाणो हवति तथावि करेति चेव, णवरि ऊसासधरो, एत च पच्चक्खाणं पढमसंघतणी अपडिबद्धा अणिस्सिता इह य परत्थ य, अवधारणं मम असमत्थस्स अण्णो काहिति, एव सरीरए अप्पडिबद्धा अणिस्सिता कुव्वंति, एवं पुण चोद्दसपुव्वीसु

1 भावार्थः पुनर्नियन्त्रितं नाम नियमितं यथाऽत्र कर्तव्य अथवाऽवश्यं कर्तव्यमिति मासे २ अमुष्मिन् दिवसे चतुर्थादि षष्ठादि अष्टमादि एतावत् षष्ठाष्टमेन वा हृष्टस्तावत् करोत्येव, यदि ग्लानो भवति तथापि करोत्येव परं उच्छ्वासधरः एतच्च प्रत्याख्यानं प्रथमसंहननिनोऽप्रतिबद्धा अनिश्रिताः, मम चामुत्र च अवधारणं ममासमर्थस्यान्यः करिष्यति एवं शरीरेऽप्रतिबद्धा अनिश्रिताः कुर्वन्ति एतत् तु चतुर्दशपूर्विभिः

करणादनागतं ज्ञातव्य भवतीति गाथार्थः ॥१५६७॥ इमो पुण एत्थ भावत्थो—अणागत पच्चक्खाण, जधा अणागतं तवं करेज्जा, पज्जोसवणागहणं एत्थ विकिट्ठ कीरति, सव्वजहन्नो अट्ठमं जधा पज्जोसवणाए, तथा चातुम्मासिए छट्ठं पक्खिए अब्भत्तट्ठं अण्णेसु य ण्हाणाणुजाणादिसु तहिं ममं अंतराइयं होज्जा, गुरु—आयरिया तेसिं कातव्वं, ते किं ण करेंति ?, असहू होज्जा, अथवा अण्णा काइ आणत्तिगा होज्जा कायव्विया गामंतरादि गेलण्णस्स वा आणेयव्व सरीरवेयावडिया वा, ताधे सो उववासं करेति गुरुवेयावच्चं च ण सक्केति, जो अण्णो दोण्हवि समत्थो सो करेतु, जो वा अण्णो समत्थो उववासस्स सो करेति णत्थि ण वा लभेज्जा न याणेज्ज वा विधिं ताधे सो चेव पुव्व उववास कातूणं पच्छा तद्दिवस भुंजेज्जा, तवसी णाम खमओ तस्स कातव्वं होज्जा, किं तदा ण करेति ?, सो तीरं पत्तो पज्जोसवणा उस्सारिता, असहुत्ते वा सयं पारावितो, ताधे सयं हिंडितुं समत्थो णत्थि अब्भासे तत्थ भत्तं, णत्थि ण लहति सेसं जधा गुरूणं विभासा, गेलण्ण—आणति जधा तहिं

---

१ अयं पुनरत्र भावार्थः—अनागतं प्रत्याख्यानं यथाऽनागतं तपः कुर्यात्, पर्युषणाग्रहणमत्र विशिष्टं क्रियते सर्वजघन्यमष्टमं यथा पर्युषणायां तथा चातुर्मासिके षष्ठं पाक्षिकेऽभक्तार्थं अन्येषु वा स्नानानुयानादिषु तदा ममान्तरायिकं भविष्यति गुरवः—आचार्यास्तेषां कर्तव्यं ते किं न कुर्वन्ति ? असहिष्णवो वा स्युः अथवा अन्या वा काचिदाज्ञप्तिः कर्तव्या भवेत् ग्रामान्तरगमनादिका ग्लानस्य वाऽऽनेतव्यं शरीरवैयावृत्त्यं वा तदा स उपवासं करोति गुरुवैयावृत्त्यं च न शक्नोति योऽन्यो द्वयोरपि समर्थः स करोतु, अन्यो वा यः समर्थ उपवासस्य स करोति नास्ति न वा लभेत न जानीयाद्वा विधिं तदा स चैवोपवासं पूर्वं कृत्वा पश्चात् तद् (पर्व) दिवसे भुञ्जीत तपस्वी नाम क्षपकस्तस्य कर्तव्यं भवेत् किं तदा न करोति ? स तीरं प्राप्तः पर्युषणा समापिता असहिष्णुर्वाऽहं स्वयं पारितवान् तदा स्वयं हिण्डितुं समर्थो नास्ति समीपे तत्र भक्तं, नास्ति न लभते शेषं यथा गुरूणां विभाषा ग्लानत्व—आज्ञापति यथा तत्र

दिवसे असहू होति, विण्णेण वा भासितं अमुगं दिवसं कीरहिति, अथवा सयं चेव सो गंडरोगादीहिं तेहिं दिवसेहिं असहू भवतित्ति, सेसविभासा अथा गुरुम्मि, कारणा कुलगणसंघे आयरियगच्छे वा तधेव विभासा, पच्छा सो अणागतकाले काऊणं पच्छा सो खेमेज्जा पज्जोसवणातिसु, तस्स आ किर णिज्जरा पज्जोसवणादीहि तहेव सा अणागते काले भवति। गतमनागतद्वारम्, अधुनाऽतिक्रान्तद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

पज्जोसवणाइ तव जो खलु न करेइ कारणज्जाए। गुरुवेयावच्चेण तवस्सिगेलन्नयाए वा ॥ १५६८ ॥
सो दाइ तवोकम्म पडिवज्जइ त अइच्छिए काले। एय पच्चक्खाणं अइक्कंतं होइ नायव्व ॥ १५६९ ॥
पट्ठवणओ अ दिवसो पच्चक्खाणस्स निट्ठवणओ अ। जहियं समिति दुन्निवि त भण्णइ कोडिसहियं तु ॥ १५७० ॥
मासे २ अ तवो अमुगो अमुगे दिणम्मि एवइओ। हट्ठेण गिलाणेण व कायव्वो जाव ऊसासो ॥ १५७१ ॥
एय पच्चक्खाण नियंटिय धीरपुरिसपन्नत्त। ज गिण्हतऽणगारा अणिस्सि(स्स)अप्पा अपडिबद्धा ॥ १५७२ ॥
चउदसपुव्वी जिणकप्पिएसु पढमम्मि चेव सघयणे। एयं विच्छिन्नं खलु थेरावि तया करेसी य ॥ १५७३ ॥

पर्युषणायां तपो यः खलु न करोति कारणजाते सति, तदेव दर्शयति गुरुवैयावृत्त्येन तपस्विग्लानतया चेति गाथासमा

---

१ दिवसेऽसहिष्णुर्भवति वैद्येन वा भाषित अमुष्मिन् दिवसे करिष्यते अथवा स्वयमेव स गण्डरोगादिभिस्तेषु दिवसेषु असहिष्णुर्भवतीति शेषविभाषा यथा गुरौ कारणात् कुलगणसङ्घेषु आचार्ये गच्छे वा तथैव विभाषा पश्चात्सोऽनागतकाले कृत्वा पश्चात् स क्षेमेत् पर्युषणादिषु, तस्य वा किल निर्जरा पर्युषणादिभिस्तथैव साऽनागते काले भवति।

करणादनागतं ज्ञातव्यं भवतीति गाथार्थः ॥१५५७॥ इमो पुण एत्थ भावत्थो—अणागत पच्चक्खाण, जधा अणागतं तवं करेज्जा, पज्जोसवणागहणं एत्थ विकिट्ठं कीरति, सव्वजहन्नो अट्ठमं जधा पज्जोसवणाए, तथा चातुम्मासिए छट्ठं पक्खिए अब्भत्तट्ठं अण्णेसु य ण्हाणाणुजाणादिसु तहिं ममं अंतराइयं होज्जा, गुरू—आयरिया तेसिं कातव्वं, ते किं ण करेंति ?, असहू होज्जा, अथवा अण्णा काइ आणत्तिगा होज्जा कायव्विया गामंतरादि सेहस्स वा आणेयव्व सरीरवेयावडिया वा, ताधे सो उववासं करेति गुरुवेयावच्चं च ण सक्केति, जो अण्णो दोण्हवि समत्थो सो करेतु, जो वा अण्णो समत्थो उववासस्स सो करति णत्थि ण वा लभेज्जा न याणेज्ज वा विधिं ताधे सो चेव पुव्व उववासं काऊणं पच्छा तद्दिवसं भुंजेज्जा, तवसी णाम खमओ तस्स कातव्वं होज्जा, किं तदा ण करेति ?, सो धीर एतो पज्जोसवणा उस्सारिता, असहुत्ते वा सयं पारावितो, ताधे सय हिंडितुं समत्थो आणि अब्भासे तस्य भत्तं, णत्थि ण लहति सेसं जधा गुरूणं विभासा, गेलण्णं—जाणति जधा तहिं

---

१ अयं पुनरत्र भावार्थः—अनागतं प्रत्याख्यानं यथाऽनागतं तपः कुर्यात् पर्युषणाग्रहणमत्र विकृष्टं क्रियते सर्वजघन्यमष्टमं यथा पर्युषणायां, तथा चातुर्मास्यां षष्ठं पाक्षिकेऽभक्तार्थं, अन्येषु च स्नानानुयानादिषु तदा ममान्तरायिकं भविष्यति गुरवः—आचार्यास्तेषां कर्तव्यं ते किं न कुर्वन्ति ? असहिष्णवो वा स्युः अथवा अन्या वा आज्ञप्तिः कर्तव्या भवेत् ग्रामान्तरगमनादिका शैक्षस्य वाऽऽनेतव्यं शरीरवैयावृत्त्यं वा तदा स उपवासं करोति गुरुवैयावृत्त्यं च न शक्नोति योऽन्यो द्वयोरपि समर्थः स करोतु, अन्यो वा यः समर्थ उपवासस्य स करोति नास्ति न वा लभेत न जानीयाद्वा विधिं तदा स चैव पूर्वमुपवासं कृत्वा पश्चात् तद् (तस्मिन्) दिवसे भुञ्जीत तपस्वी नाम क्षपकस्तस्य कर्तव्यं भवेत् किं तदा न करोति ?, स धीरः मासात् पर्युषणा उत्सारिता असहिष्णुत्वाद्वा स्वयं पारितवान् तदा स्वयं हिण्डितुं समर्थो नास्ति समीपे तस्य भक्तं, नास्ति न लभते शेषं यथा गुरूणां विभाषा ग्लानत्वे—जानाति यथा तत्र

मनाकारं, 'परिमाणकृत'मिति दत्त्यादिकृतपरिमाणमिति भावना 'निरवशेष'मिति समग्राशनादिविषय इति गाथार्थः ॥ १५६४ ॥ 'सङ्केतं चेव'त्ति केतं-चिह्नमङ्गुष्ठादि सह केतेन सङ्केतं सचिह्नमित्यर्थः, 'अद्धा य'त्ति कालाख्या, अद्धा माश्रित्य पौरुष्यादिकालमानमपीत्यर्थः, 'प्रत्याख्यानं तु दशविधं' प्रत्याख्यानशब्दः सर्वत्रानागतादौ सम्बध्यते, तुशब्द स्त्वेवकारार्थस्तस्य व्यवहितोपन्यासात् दशविधमेव, इह चोपाधिभेदात् स्पष्ट एव भेद इति न पौनरुक्त्यमाशङ्कनीयमिति। आह-इदं प्रत्याख्यानं प्राणातिपातादिप्रत्याख्यानवत् किं साधुः स्वयमकरणादिभेदभिन्नमनुपालनीय आहोश्विद न्यथा?, अन्यथैवेत्याह-स्वयमेवानुपालनीय, न पुनरन्यकारणे अनुमतौ वा निषेध इति, आह च-'दाहुवदेसे जध समाहि'त्ति अभ्याहारदाने यतिभ्यदानोपदेशे च 'यथा समाधिः' यथा समाधानमात्मनोऽप्यपीडया प्रवर्तितव्यमिति वाक्य शेषः, उक्तं च-'भावितजिणवयणाणं ममत्तरहियाण णत्थि हु विसेसो। अप्पाणंमि परंमि य तो वज्जे पीडमुभओवि॥१॥'त्ति गाथार्थः ॥ १५६५ ॥ साम्प्रतमनन्तरोपन्यस्तदशविधप्रत्याख्यानाद्यभेदावयवार्थाभिधित्सयाऽऽह—

होही पज्जोसवणा मम य तया अंतराइयं हुज्जा। गुरुवेयावच्चेणं तवस्सिगेलन्नयाए वा ॥ १५६६ ॥

सो दाइ तवोकम्मं पडिवज्जे तं अणागए काले। एयं पच्चक्खाणं अणागयं होइ नायव्वं ॥ १५६७ ॥

भविष्यति पर्युषणा मम च तदा अन्तरायं भवेत्, केन हेतुनेत्यत आह-गुरुवैयावृत्त्येन तपस्विग्लानतया वेत्युपल क्षणमिदमिति गाथासमासार्थः ॥ १५६६ ॥ स इदानीं तपःकर्म प्रतिपद्येत तदनागतकाले तद्प्रत्याख्यानमेवम्भूतमनागत

1 भावितजिनवचनानां ममत्वरहितानां नास्त्येव विशेषः। आत्मनि परस्मिंश्च ततो वर्जयेत् पीडामुभयोरपि ॥ १ ॥

त्तरगुणप्रत्याख्यानं, अधुना सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानमुच्यते, तत्रेयं गाथा—'पच्चक्खाणं' गाहा। अथवा देशोत्तरगुणप्रत्याख्यानं श्रावकाणामेव भवतीति तदधिकार एवोक्तं, सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानं तु लेशत उभयसाधारणमपीत्यतस्तदभिधित्सयाऽऽह—

पच्चक्खाणं उत्तरगुणेसु खमणाइयं अणेगविहं। तेण य इहयं पगयं तंपि य इणमो दसविहं तु ॥ १५६३ ॥

अणागयमइक्कंत कोडिसहिअं नियंटिअं चेव। सागारमणागारं परिमाणकडं निरवसेसं ॥ १५६४ ॥

संकेयं चेव अद्धाए, पच्चक्खाणं तु दसविहं। सयमेवणुपालणियं, दाणुवएसे जह समाही ॥ १५६५ ॥

व्याख्या—प्रत्याख्यानं प्राग्निरूपितशब्दार्थं, 'उत्तरगुणेषु' उत्तरगुणविषयं प्रकरणात् साधूनां तावदिदमिति—क्षपणादि, क्षपणग्रहणाच्चतुर्थादिपरिग्रहः, आदिग्रहणाद्विचित्राभिग्रहपरिग्रहः, 'अनेकविधं'मित्यनेकप्रकारं, प्रकारश्च वक्ष्यमाणस्तनान कविधेन, चशब्दादुक्तलक्षणेन च, 'अत्रे'ति सामान्येनोत्तरगुणप्रत्याख्याननिरूपणाधिकारे, अथवा चशब्दस्यैवकारा र्थत्वात् तेनैव,'अत्रे'ति सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानप्रक्रमे प्रकृतम्—उपयोगोऽधिकार इति पर्यायस्तदपि चेदं दसविधं तु—मूला पेक्षया दशविधं दशप्रकारकमेवेति गाथार्थः॥१५६३॥अधुना दशविधमेवोपन्यस्यन्नाह—'अणागत०'गाथा, अनागतकरणा दनागतं, पर्युषणादावाचार्यादिवैयावृत्त्यकरणान्तरायसद्भावादारत एव तत्तपःकरणमित्यर्थः, एवमतिक्रान्तकरणादति क्रान्तं, भावना प्राग्वत्। 'कोटिसहित'मिति कोटीभ्यां सहितं कोटिसहितं—मिलितोभयप्रत्याख्यानकोटि, चतुर्थादिकरण मेवेत्यर्थः, 'नियन्त्रितं चेव' नितरां यन्त्रितं नियन्त्रितं प्रतिज्ञातदिनादौ ग्लानाद्यन्तरायभावेऽपि नियमात् कर्तव्यमिति हृदयं, 'साकारं' आक्रियन्त इत्याकाराः—प्रत्याख्यानापवादहेतवोऽनाभोगादयः सहाकारैः साकारं, तथाऽविद्यमानाकार

न तद् गृह्यते, किं तर्हि ?, सर्वायुष्कक्षयलक्षणमिति मरणमेवान्तो मरणान्तः तत्र भवा मारणान्तिकी 'कालात्' (पूर्वपदात्) इति ठञ् (पा० ४-४-६४) संलिख्यतेऽनया शरीरकषायादीति संलेखना–तपोविशेषलक्षणा तस्याः जोषणं–सेवनं तस्याराधना–अखण्डकालस्य करणमित्यर्थः, चशब्दः समुच्चयार्थः । एत्थ सामायारी–आसेवितगिहिधम्मेण किल सावगेण पच्छा णिक्खमितवं, एवं सावगधम्मो उज्जमितो होति, ण सक्कति ताधे भत्तपच्चक्खाणकाले संथारसमणेण होतव्वंति विभासा । आह च–'अपश्चिमा मारणान्तिकी संलेखनाजोषणाऽऽराधना' अतिचाररहिता सम्यक् पालनीयेति वाक्यशेषः, अथ के पुनरस्या अतिचारा इति तानुपदर्शयन्नाह–'इमीए समणोवासएणं०' अस्या–अनन्तरोदितसंलेखनासेवनाराधनायाः श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न समाचरितव्याः, तद्यथा–इहलोकाशंसाप्रयोगः, इहलोको–मनुष्यलोकस्तस्मिन्नाशंसा–अभिलाषस्तस्याः प्रयोग इति समासः श्रेष्ठी स्याममात्यो वेति, एवं 'परलोकाशंसाप्रयोगः' परलोको–देवलोक, एवं जीविताशंसाप्रयोगः, जीवितं–प्राणधारणं तत्राभिलाषप्रयोगः–यदि बहुकालं जीवेयमिति, इयं च वस्त्रमाल्यपुस्तकवाचनादिपूजादर्शनात् बहुपरिवारदर्शनाच्च, लोकश्लाघाश्रवणाच्चैवं मन्यते–जीवितमेव श्रेयः प्रत्याख्यातानशनस्यापि, यत एवंविधा मदुद्देशेनेयं विभूतिर्वर्तत इति, 'मरणाशंसाप्रयोगः' न कश्चित् प्रतिपन्नानशनं गवेषयति न सपर्ययाऽऽद्रियते नैव कश्चित् श्लाघते, ततस्तस्यैवंविधश्चित्तपरिणामो जायते–यदि शीघ्रं म्रियेऽहमपुण्यकर्मेति, 'भोगाशंसाप्रयोग' जन्मान्तरे चक्रवर्ती स्याम् वासुदेवो महामण्डलिकः शुभरूपवानित्यादि । उक्तः श्रावकधर्मः, व्याख्यातं सप्रभेदं देशो

1 अत्र सामाचारी–आसेवितगृहिधर्मेण किल श्रावकेण पश्चान्निष्क्रमितव्यम् एवं श्रावकधर्मो उद्यमितः न शक्नोति तदा भक्तप्रत्याख्यानकाले संस्तारश्रमणेन भवितव्यं विभाषा ।

क्रिया, तत्र निसर्गः—स्वभावः अधिगमस्तु यथावस्थितपदार्थपरिच्छेद इति, आह—मिथ्यात्वमोहनीयकर्मक्षयोपशमादेरिद भवति कथमुच्यते निसर्गेण वेत्यादि ?, उच्यते, स एव क्षयोपशमादिर्निसर्गाधिगमजन्मेति न दोषः, उक्तं च—"ऊसरदेसं दड्ढिल्लयं च विज्झाइ वणदवो पप्प । इय मिच्छस्स अणुदये उवसमसम्मं लभति जीवो ॥ १ ॥ जीयादीणमधिगमो मिच्छत्तस्स खु खयोवसमभावे । अधिगमसम्मं जीवो पावेइ विसुद्धपरिणामो ॥ २ ॥" त्ति, अलं प्रसङ्गेन, इह भवोदधौ दुष्प्रापां सम्यक्त्वादिभावरत्नावाप्तिं विज्ञायोपलब्धजिनप्रवचनसारेण श्रावकेण नितरामप्रमादपरेणातिचारपरिहारपरता भवितव्यमित्यस्यार्थस्योक्तस्यैव विशेषख्यापनायानुक्तशेषस्य चाभिधानायेदमाह ग्रन्थकारः 'पञ्चातिचारविशुद्ध'मित्यादि सूत्र, इदं च सम्यक्त्वं प्रागुनिरूपितशङ्कादिपञ्चातिचारविशुद्धमनुपालनीयमिति शेषः, तथा अणुव्रतगुणव्रतानि—प्रागनिरूपितस्वरूपाणि इत्थमतिचाररहितान्येवानुपालनीयानि, तथाऽभिग्रहाः—कृतलोचघृतप्रदानादयः शुद्धा—भङ्गाद्यतिचाररहिता एवानुपालनीयाः, अन्ये च प्रतिमादयो विशेषकरणयोगाः सम्यक्परिपालनीयाः, तत्र प्रतिमाः—पूर्वोक्ताः 'दसणवयसामाइय' इत्यादिना ग्रन्थेन, आदिशब्दादनित्यादिभावनापरिग्रहः, तथा अपश्चिमा मारणान्तिकी सलेखनाजोषणाराधना चातिचाररहिता पालनीयेत्यध्याहारः, तत्रैव पश्चिमैवापश्चिमा मरणं—प्राणत्यागलक्षणं, इह यद्यपि प्रतिक्षणमावीचीमरणमस्ति तथाऽपि

1 ऊपरदेशं दग्धं च विध्यायति वनदवः प्राप्य । एवं मिथ्यात्वस्यानुदये औपशमिकसम्यक्त्वं लभते जीवः ॥ १ ॥ जीवादीनामधिगमो मिथ्यात्वस्य क्षयोपशमभावे । अधिगमसम्यक्त्वं जीवः प्राप्नोति विशुद्धपरिणामः ॥ २ ॥

अईयारविसुद्धं अणुव्वयगुणव्वयाइं च अभिग्गहा अन्नेऽवि पडिमादओ विसेसकरणजोगा, अपच्छिमा मारणंतिया संलेहणाझूसणाराहणया, इमीए समणोवासएण इमे पंच०, तंजहा—इहलोगाससप्पओगे परलोगाससप्पओगे जीवियाससप्पओगे मरणाससप्पओगे कामभोगाससप्पओगे ॥ १४ ॥ (सूत्रं)

अत्र पुनः श्रमणोपासकधर्मे पुनःशब्दोऽवधारणार्थः, अत्रैव न शाक्यादिश्रमणोपासकधर्मे, सम्यक्त्वाभावेनाणुव्रताद्यभावादिति, वक्ष्यति च—'एत्थ पुण समणोवासगधम्मे मूलवत्थु संमत्त'मित्यादि, पञ्चाणुव्रतानि प्रतिपादितस्वरूपाणि त्रीणि गुणव्रतानि उक्तलक्षणान्येव 'यावत्कथिकानी'ति सकृद्गृहीतानि यावज्जीवमपि भावनीयानि, चत्वारीति संख्या 'शिक्षापदव्रतानी'ति शिक्षा—अभ्यासस्तस्य पदानि—स्थानानि तान्येव व्रतानि शिक्षापदव्रतानि, 'इत्वराणी'ति तत्र प्रतिदिवसानुष्ठेये सामायिकदेशावकाशिके पुनः पुनरुच्चार्ये इति भावना, पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ न प्रतिदिवसाचरणीयाविति । आह—अस्य श्रमणोपासकधर्मस्य किं पुनर्मूलवस्त्विति ?, अत्रोच्यते, सम्यक्त्वं, तथा चाह ग्रन्थकार—'एवस्स पुणो समणोवासग०' अस्य पुनः श्रमणोपासकधर्मस्य, पुनःशब्दोऽवधारणार्थः अस्यैव, शाक्यादिश्रमणोपासकधर्मे सम्यक्त्वाभावात् न मूलवस्तु सम्यक्त्वं, वसन्त्यस्मिन्नणुव्रतादयो गुणास्तद्भावभावित्वेनेति वस्तु मूलभूतं द्वारभूतं च तद् वस्तु च मूलवस्तु, तथा चोक्तम्—"द्वारं मूलं प्रतिष्ठानमाधारो भाजनं निधिः । द्विषट्कस्यास्य धर्मस्य, सम्यक्त्वं परिकीर्तितम्॥१॥" सम्यक्त्वं—प्रशमादिलक्षणं, उक्तं च—"प्रशमसंवेगनिर्वेदानुकम्पास्तिक्याभिव्यक्तिलक्षणं सम्यक्त्व"(तत्त्वा० भाष्ये अ०१सू०२)मिति, कथं पुनरिदं भवत्यत आह—'तन्निसग्गेण०' तत्—वस्तुभूतं सम्यक्त्वं निसर्गेण वाऽधिगमेन वा भवतीति

दीतोक्ति विभाषा। इदमपि च शिक्षापदव्रतमतिचाररहितमनुपालनीयमिति, अत आह–अतिथिसंविभागस्य–प्रागुक्तनिरु पितशब्दार्थस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा–'सचित्तनिक्षेपण' सचित्तेषु–व्रीह्या दिषु निक्षेपणमन्नादेरदानबुद्ध्या मातृस्थानतः, एवं 'सचित्तपिधानं' सचित्तेन फलादिना पिधानं–स्थगनमिति समासः, भावना प्रागूवत्,'कालातिक्रम' इति कालस्यातिक्रमः कालातिक्रम इति उचितो यो भिक्षाकालः साधूनां समतिक्रम्यानागत वा भुङ्क्तेऽतिक्रान्ते वा, तदा च किं तेन लब्धेनापि कालातिक्रान्तत्वात् तस्य, उक्तं च–"काले दिण्णस्स पहेयणस्स अग्घो ण तीरते काउं। तस्सेव अकालपणामियस्स गेण्हतया णत्थि ॥ १ ॥" 'परव्यपदेश' इत्यात्मव्यतिरिक्तो योऽन्यः स परस्तस्य व्यपदेश इति समासः, साधोः पोषधोपवासपारणकाले भिक्षायै समुपस्थितस्य प्रकटमन्नादि पश्यतः श्रावकोऽभिधत्ते–परकीयमिदमिति, नास्माकीनमतो न ददामि, किञ्चिद्याचितो वाऽभिधत्ते–विद्यमान एवामुकस्यैदमस्ति, तत्र गत्वा मार्गयत यूयमिति, 'मात्सर्यं' इति याचितः कुप्यति सदपि न ददाति, 'परोन्नतिवैमनस्यं च मात्सर्य'मिति, एतेन तावद् द्रमकेण याचितेन दत्तं किमहं ततोऽप्यून इति मात्सर्याद् ददाति, कषायकलुषितेनैव चित्तेन ददतो मात्सर्यमिति, व्याख्यातं सातिचारं चतुर्थं शिक्षापदव्रतं, अधुना इत्येष श्रमणोपासकधर्म्मः। आह–कानि पुनरणुव्रतादीनामित्वराणि यावत्कथिकानीति ?, अत्रोच्यते—

इत्थ पुण समणोवासगधम्मे पञ्चाणुव्वयाइं तिन्नि गुणव्वयाइं आवकहियाइं, चत्तारि सिक्खावयाइं इत्त रियाइं, एयस्स पुणो समणोवासगधम्मस्स मूलवत्थुं सम्मत्तं, तंजहा–तं निसग्गेण वा अभिगमेण वा पञ्च

१ भविष्यदिति विभाषा। २ काले दत्तस्य पथ्यदनस्यार्घो न शक्यते कर्तुम्। तस्यैवाकालदत्तस्य ग्राहका न सन्ति ॥ १ ॥

मईयारविसुद्धं अणुव्वयगुणव्वयाइं च अभिग्गहा अन्नेऽवि पडिमादओ विसेसकरणजोगा, अपच्छिमा मारणंतिया संलेहणाझूसणाराहणया, इमीए समणोवासएण इमे पंच०, तंजहा—इहलोगाससप्पओगे परलोगाससप्पओगे जीवियाससप्पओगे मरणाससप्पओगे कामभोगाससप्पओगे ॥ १३ ॥ (सूत्रं)

अत्र पुनः श्रमणोपासकधर्मे पुनःशब्दोऽवधारणार्थः, अत्रैव न शाक्यादिश्रमणोपासकधर्मे, सम्यक्त्वाभावेनाणुव्रताद्यभावादिति, वक्ष्यति च—'एत्थ पुण समणोवासगधम्मे मूलवत्थुं संमत्त'मित्यादि, पञ्चाणुव्रतानि प्रतिपादितस्वरूपाणि त्रीणि गुणव्रतानि उक्तलक्षणान्येव 'यावत्कथिकानी'ति सकृद्गृहीतानि यावज्जीवमपि भावनीयानि, चत्वारीति संख्या 'शिक्षापदव्रतानी'ति शिक्षा—अभ्यासस्तस्य पदानि—स्थानानि तान्येव व्रतानि शिक्षापदव्रतानि, 'इत्वराणी'ति तत्र प्रतिदिवसानुष्ठेये सामायिकदेशावकाशिके पुनः पुनरुच्चार्ये इति भावना, पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ न प्रतिदिवसाचरणीयाविति । आह—अस्य श्रमणोपासकधर्मस्य किं पुनर्मूलवस्त्विति ?, अत्रोच्यते, सम्यक्त्वं, तथा चाह ग्रन्थकारः—'एतस्स पुणो समणोवासग०' अस्य पुनः श्रमणोपासकधर्मस्य, पुनःशब्दोऽवधारणार्थः अस्यैव, शाक्यादिश्रमणोपासकधर्मे सम्यक्त्वाभावात् न मूलवस्तु सम्यक्त्वं, तत्र त्वस्मिन्नणुव्रतादयो गुणाः सद्भावभाषित्वेनेति वस्तु मूलभूतं द्वारभूतं च तद् वस्तु च मूलवस्तु, तथा चोक्तम्—"द्वारं मूलं प्रतिष्ठानमाधारो भाजनं निधिः । द्विषट्कस्यास्य धर्मस्य, सम्यक्त्वं परिकीर्तितम् ॥१॥" सम्यक्त्वं—प्रशमादिलक्षणं, उक्तं च—"प्रशमसंवेगनिर्वेदानुकम्पास्तिक्याभिव्यक्तिलक्षणं सम्यक्त्व"(तत्त्वा० भाष्ये अ० १ सू० २)मिति, कथं पुनरिदं भवत्यत आह—'तन्निसग्गेण०' तत्—वस्तुभूतं सम्यक्त्वं निसर्गेण वाऽधिगमेन वा भवतीति

र्णेतोऽपि विभाषा । इदमपि च शिक्षापदव्रतमतिचाररहितमनुपालनीयमिति, अत आह—अतिथिसंविभागस्य—प्रागुनिरूपितशब्दार्थस्य श्रमणोपासकेनामी पश्चातिचारा ज्ञातव्याः न समाचरितव्याः, तद्यथा—'सचित्तनिक्षेपणं' सचित्तेषु—व्रीह्यादिषु निक्षेपणमन्नादेरदानबुद्ध्या मातृस्थानतः, एवं 'सचित्तपिधानं' सचित्तेन फलादिना पिधानं—स्थगनमिति समासः, भावना प्राग्वत्, 'कालातिक्रम' इति कालस्यातिक्रमः कालातिक्रम इति उचितो यो भिक्षाकालः साधूनां तमतिक्रम्यानागतं वा भुक्तेऽतिक्रान्ते वा, तदा च किं तेन लब्धेनापि कालातिक्रान्तत्वात् तस्य, उक्तं च—"काले दिण्णस्स पहेयणस्स अग्घो ण तीरते काउं । तस्सेव अकालपणामियस्स गेण्हंतया णत्थि ॥ १ ॥" 'परव्यपदेश' इत्यात्मव्यतिरिक्तो योऽन्यः स परस्तस्य व्यपदेश इति समासः, साधोः पोषधोपवासपारणकाले भिक्षायै समुपस्थितस्य प्रकटमन्नादि पश्यतः श्रावकोऽभिधत्ते—परकीयमिदमिति, नास्माकीनमतो न ददामि, किञ्चिद्याचितो वाऽभिधत्ते—विद्यमान एवामुकस्येदमस्ति, तत्र गत्वा मार्गयत यूयमिति, 'मात्सर्यं' इति याचितः कुप्यति सदपि न ददाति, 'परोन्नतिवैमनस्यं च मात्सर्य'मिति, एतेन तावद् द्रमकेण याचितेन दत्तं किमहं ततोऽप्यून इति मात्सर्याद् ददाति, कषायकलुषितेनैव चित्तेन ददतो मात्सर्यमिति, व्याख्यातं सातिचारं चतुर्थं शिक्षापदव्रतं, अधुना इत्येष श्रमणोपासकधर्म्मः । आह—कानि पुनरणुव्रतादीनामित्वराणि यावत्कथिकानीति ?, अत्रोच्यते—

इत्थ पुण समणोवासगधम्मे पंचाणुव्वयाइं तिन्नि गुणव्वयाइं आवकहियाइं, चत्तारि सिक्खावयाइं इत्तरियाइं, एयस्स पुणो समणोवासगधम्मस्स मूलवत्थुं सम्मत्तं, तंजहा—तं निसग्गेण वा अभिगमेण वा पंच

१ भविष्यतीति विभाषा । २ काले दत्तस्य प्रहेणकस्यार्घो न शक्यते कर्तुम् । तस्यैवाकालदत्तस्य ग्राहका न सन्ति ॥ १ ॥

भण्णो भाण पडिलेहेति, मा अंतराइयदोसा ठवितगदोसा य भविस्संति, सो जति पढमाए पोरुसीए णिमंतेति अत्थि णमोक्कारसहिताइत्तो तो गेण्हति, अध ण णत्थि ण गेण्हति, तं पट्ठवियव्वं होति, जति घणं लग्गेज्जा ताधे गेण्हति संरक्खावयिज्जति, जो वा उग्घाडाए पोरिसिए पारेति पारणइत्तो अण्णो वा तस्स दिज्जति, पच्छा तेण सावगेण समगं गम्मति, संघाडगो वच्चति, एगो ण वट्टति पेसितुं, साधू पुरओ सावगो मग्गतो, घरं णेऊण आसणेण उवणिमंतिज्जति, जति णिविट्ठगा तो लट्ठयं, अध ण णिवेसति तधावि विणओ पउत्तो, ताधे भत्तं पाणं सयं चेव देति, अथवा भाणं धरेति भज्जा देति, अधवा ठितीओ अच्छति जाव दिण्णं, साधूवि सावसेस दव्वं गेण्हति, पच्छाकम्मपरिहारणट्ठा, दाऊण वंदितुं विसज्जति, विसज्जेत्ता अणुगच्छति, पच्छा सयं भुंजति, जं च किर साधूण ण दिण्णं तं सावगेण ण भोत्तव्वं, जति पुण साधू णत्थि ताधे देसकालवेलाए दिसालोगो कातव्वो, विसुद्धभावेण चिंतियव्वं–जति साधुणो होंता तो णित्थारितो

---

१ अन्यो भाजनं प्रतिलिखति माऽन्तरायिका दोषाः स्थापनादोषाश्च भूवन् स यदि प्रथमायां पौरुष्यां निमन्त्रयते अस्ति नमस्कारसहितकर्ता गृह्णाति अथ नास्ति न गृह्णाति तत् प्रस्थापयितव्यं भवेत् यदि घनं लगेत् तदा गृहीत्वा संरक्षयेत् यो वोद्घाटपौरुष्यां पारयति पारणकर्ता वा तस्मै दीयते पश्चात्तेन श्रावकेन सम गन्तव्यं संघाटको व्रजति एको न वर्तते प्रेषितुं साधुः पुरतः श्रावकः पृष्ठतः गृहं नीत्वाऽऽसनेन निमन्त्रयति यदि निविष्टा वरं तदा निविशन्ति तथापि विनयः प्रयुक्तो (भवति) तदा भक्तं पानं वा स्वयमेव ददाति अथवा भाजनं धारयति भार्या ददाति अथवा स्थित एव तिष्ठति यावद्दत्तं साधुरपि सावशेषं द्रव्यं गृह्णाति पश्चात्कर्मपरिहरणाय दत्त्वा वन्दित्वा विसर्जयति विसृज्यानुगच्छति पश्चात् स्वयं भुङ्क्ते यच्च किल साधुभ्यो न दत्तं न तच्छ्रावकेण भोक्तव्यं, यदि पुनः साधुर्नास्ति तदा देशकालवेलायां दिगालोकः कर्तव्यः विशुद्धभावेन चिन्तयितव्यं–यदि साधवोऽभविष्यन् तदा निस्तारितोऽ-

संविभागोऽतिथिसंविभागः, संविभागग्रहणात् पश्चात्कर्मादिदोषपरिहारमाह, नामशब्दः पूर्ववत्, 'न्यायागताना'मिति न्यायः द्विजक्षत्रियविट्शूद्राणां स्ववृत्त्यनुष्ठानं स्वस्ववृत्तिश्च प्रसिद्धैव प्रायो लोकरूढ्या तेन तादृशा न्यायेनागतानां-प्राप्तानाम्, अनेनान्यायागतानां प्रतिषेधमाह, कल्पनीयानामुद्गमादिदोषपरिवर्जितानामनेनाकल्पनीयानां निषेधमाह, भक्तपानादीनां द्रव्याणाम्, आदिग्रहणाद् वस्त्रपात्रौषधभेषजादिपरिग्रहः, अनेनापि हिरण्यादिव्यवच्छेदमाह, 'देशकालश्रद्धासत्कारक्रमयुक्तं' तत्र नानाव्रीहिकोद्रवकङ्गुगोधूमादिनिष्पत्तिभाग् देशः सुभिक्षदुर्भिक्षादिः कालः विशुद्धचित्तपरिणामः श्रद्धा अभ्युत्थानासनदानवन्दनानुव्रजनादिः सत्कारः पाकस्य पेयादिपरिपाट्या प्रदानं क्रमः, एभिर्देशादिभिर्युक्तं-समन्वितं, अनेनापि विपक्षव्यवच्छेदमाह, 'परया' प्रधानया भक्त्येति, अनेन फलप्राप्तौ भक्तिकृतमतिशयमाह, आत्मानुग्रहबुद्ध्या न पुनर्यत्यनुग्रहबुद्ध्येति, तथाहि-आत्मपरानुग्रहपरा एव यतयः संयताः मूलगुणोत्तरगुणसम्पन्नाः साधवस्तेभ्यो दानमिति सूत्राक्षरार्थः। [1] एत्थ सामायारी-सावगेण पोसहं पारेंतेण णियमा साधूणमदातुं ण पारेयव्वं, अन्नदा पुण अनियमा-दातुं वा पारेति पारितो वा देइत्ति, तम्हा पुव्वं साधूणं दातुं पच्छा पारेतव्वं, कहं ?, जाधे देसकालो ताधे अप्पणो सरीरस्स विभूसं कातुं साधुपडिस्सयं गंतुं णिमंतेति, भिक्खं गेण्हधत्ति, साधूण का पडिवत्ती ?, ताधे अण्णो पडलं अण्णो मुहणंतयं

1 अत्र सामाचारी-श्रावकेण पोषधं पारयता नियमात् साधुभ्योऽदत्त्वा न पारयितव्यं अन्यदा पुनरनियमः दत्त्वा वा पारयति पारयित्वा वा ददातीति तस्मात् पूर्वं साधुभ्यो दत्त्वा पारयितव्यं कथं ? यदा देशकालस्तदाऽऽत्मनः शरीरस्य विभूषां कृत्वा साधुप्रतिश्रयं गत्वा निमन्त्रयते भिक्षां गृह्णीतेति साधूनां का प्रतिपत्तिः ?-तदाऽन्यः पटलं अन्यो मुखानन्तकं

अण्णो भाणं पडिलेहेति, मा अंतराइयदोसा ठवितगदोसा य भविस्संति, सो जति पढमाए पोरुसीए णिमंतेति अत्थि णमोक्कारसहिताइत्तो सो गेण्हति, अधव णत्थि ण गेण्हति, तं वहितव्वयं होति, जति पुण छगेज्झा ताधे गेण्हति संचिक्खावियव्वति, जो वा उग्घाडाए पोरिसिए पारेति पारणइत्तो अण्णो वा तस्स दिज्जति, पच्छा तेण सावगेण समगं गम्मति, संघाडगो वच्चति, एगो ण वट्टति पेसितु, साधू पुरओ सावगो मग्गतो, घरं णेऊण आसणेण उवणिमंतिज्जति, जति णिविट्ठगा तो लट्ठय, अध ण णिवसति तधावि विणयो पउत्तो, ताधे भत्तं पाणं सय चेव देति, अधवा भाणं धरेति भज्जा देति, अधवा ठितीओ अच्छति जाव दिण्णं, साधूवि सावसेस दव्वं गेण्हति, पच्छाकम्मपरिहारणट्ठा, दातूण वंदितुं विसज्जति, विसज्जेत्ता अणुगच्छति, पच्छा सयं भुंजति, जं च किर साधूण ण दिण्णं तं सावगेण ण भोत्तव्वं, जति पुण साधू णत्थि ताधे देसकालवेलाए दिसालोगो कातव्वो, विसुद्धभावेण चिंतियव्वं—जति साधुणो होंता तो णित्थारितो

१ अन्यो भाजनं प्रतिलेखयति मा—अन्तरायिका दोषा भूवन् स्थापनादोषाश्च स यदि प्रथमायां पौरुष्यां निमन्त्रयते यदि नमस्कारसहितकः गृह्णाते- ऽथ च नास्ति न गृह्णाति तदा प्रत्याख्यानभङ्गः भवेत् यदि पुन कल्पते तदा गृह्णाति संरक्षते यो योद्घाटपौरुष्यां पारयति पारणकवान् वा तस्मै दीयते पश्चात् तेन श्राव- केन समं गच्छन् संघाटकः व्रजति एको न वर्तेत प्रवेष्टुं साधुः पुरतः श्रावकः पृष्ठतः गृहं नीत्वा आसनेन निमन्त्रयति यदि निविष्टा तत्र ताप निविशन्ति तथापि विनयः प्रयुक्तः (भवति) तदा भक्तं पानं वा स्वयमेव ददाति अथवा भाजनं धारयति भार्या ददाति अथवा स्थित एव तिष्ठति यावत् साधुरपि सावशेषं द्रव्यं गृह्णाति पश्चात्कर्मपरिहारार्थाय दत्वा वन्दित्वा विसर्जयति विसर्ज्यानुगच्छति पश्चात् स्वयं भुङ्क्ते यच्च किल साधुभ्यो न दत्तं न तच्छ्रावकेण भोक्तव्यं यदि पुन- साधवोऽपि तदा देशकालवेलायां दिगालोकः कर्तव्यः विशुद्धभावेन चिन्तयितव्यं—यदि साधवोऽभविष्यन् तदा निस्तारितोऽ-

धम्मं झाणं झायति, जधा एते साधुगुणा अहं असमत्थो मंदभग्गो धारेतुं विभासा । इदमपि च शिक्षापदव्रतमतिचाररहितमनुपालनीयमित्यत आह–'पोसधोववासस्स समणो' ० पोषधोपवासस्य निरूपितशब्दार्थस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा–अप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितशय्यासंस्तारौ, इह संस्तीर्यते यः प्रतिपन्नपोषधोपवासेन दर्भकुशकम्बलीवस्त्रादिः स संस्तारः शय्या प्रतीता प्रत्युपेक्षण–गोचरापन्नस्य शय्यादेश्चक्षुषा निरीक्षणं न प्रत्युपेक्षणं अप्रत्युपेक्षणं दुष्टम्–उद्भ्रान्तचेतसा प्रत्युपेक्षणं दुष्प्रत्युपेक्षणं ततश्चाप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितौ शय्यासंस्तारौ चेति समासः, शय्यैव वा संस्तारः शय्यासंस्तारः, इत्येवमन्यत्राप्यक्षरगमनिका कार्येति, उपलक्षणं च शय्यासंस्तारावुपयोगिनः पीठ(फल)कादरपि । एत्थ पुण सामायारी–कतपोसधो णो अप्पडिलेहिया सेज्जं दुरूहति, संथारगं वा दुरुहइ, पोसहसालं वा सेवइ, दब्भवत्थं वा सुद्धवत्थं वा भूमीए संथरति, काइयभूमितो वा आगतो पुणरवि पडिलेहति, अण्णधातियारो, एवं पीढगादिसुवि विभासा । तथा अप्रमार्जितदुष्प्रमार्जितशय्यासंस्तारौ, इह प्रमार्जनं–शय्यादेरासेवनकाले वस्त्रोपान्तादिनेति, दुष्टम्–अविधिना प्रमार्जने शेषं भावितमेव, एवं उच्चारप्रश्रवणभूमावपि, उच्चारप्रश्रवणं निष्ठ्यूतखेलमलाद्युपलक्षणं, शेषं भावितमेव । तथा पोषधस्य सम्यक्–प्रवचनोक्तेन विधिना निष्प्रकम्पेन चेतसा अननुपालनम्–अनासेवनम् । एत्थं भावना–कतपोसधो

१ धर्मध्यानं ध्यायति यथा साधुगुणानेतानहं मन्दभाग्योऽसमर्थो धारयितुं विभाषा । २ अत्र पुनः सामाचारी–कृतपोषधो नाप्रतिलिख्य शय्यामारोहति संस्तारकं वारोहति पोषधशालां वा सेवते दर्भवस्त्रं वा शुद्धवस्त्रं वा भूमौ संस्तृणाति कायिकीभूमित आयातो वा पुनरपि प्रतिलिखति अन्यथाऽतिचारः एवं पीठकादिष्वपि विभाषा । ३ अत्र भावना कृतपोषधो

अपिरचित्तो आहारे ताव सव्वं देसे वा पत्थेसि, विदियदिवसे पारणगस्स वा अप्पणो अट्ठाए आढवि कारेइ, करेइ वा इमे २ वत्ति कहे भणिय बट्ठइ, सरीरसक्कारे सरीरं पट्ठेति, दाढियास केसे वा रोमराइं वा सिंगाराभिप्पायेण संठवेति, दाहे वा सरीर सिचति, एवं सव्वाणि सरीरविभूसाकरणाणि(ण)परिहरसि बंभचेरे, इहलोए परलोए वा भोगे पत्थेति संवा- धेति वा, अथवा सद्दफरिसरसरूवगंधे वा अहिलसति, कइया बंभचेरपोसहो पूरिहि, चइत्ता मो बंभचेरेणंति, अवावारे सावज्जाणि वावारेति कतमकत वा चिंतेइ, एवं पचसियारसुद्धो अणुपालेतव्वोत्ति। उक्तं सातिचारं तृतीयशिक्षापदव्रतं, अधुना चतुर्थमुच्यते, तच्च सूत्रम्—

अतिहिसंविभागो नाम नायागयाणं कप्पणिज्जाणं अन्नपाणाईणं दव्वाणं देसकालसद्धासक्कारकम सुद्धं पराए भत्तीए आयाणुग्गहबुद्धीए संजयाणं दाणं, अतिहिसंविभागस्स समणो० इमे पंच० तंजहा— सचित्तनिक्खेवणया सचित्तपिहणया कालाइक्कमे परववएसे मच्छरिया य ११ ॥ (सूत्रं)

इह भोजनार्थं भोजनकालोपस्थाय्यतिथिरुच्यते, तत्रात्मार्थं निष्पादिताहारस्य गृहिव्रतिनः मुख्यः साधुरेवातिथिस्तस्य

१ अंपरिचित आहार तावत् सर्वं देश वा प्रार्थयते द्वितीयदिवसे पारणकार्थं आत्मार्थं आढवि करोति इम पेयमिद देहि कथावामवत्तं वर्तते ... शरीरं ... इमश्रुकेशान् वा रोमराजिं वा शृङ्गाराभिप्रायेण संस्थापयति ... वा शरीरं सिञ्चति एवं सर्वाणि शरीरविभूषाकरणानि न ... इहलोके परलोके वा भोगान् प्रार्थयते संस्थापयति वा अथवा शब्दस्पर्शरसरूपगन्धानभिलषति कदा ब्रह्मचर्यपोषधः पूर ... ब्रह्मचर्येणेति । अव्यापारे सावद्यान् व्यापारयति कृतमकृतं वा चिन्तयति एवं पञ्चातिचारशुद्धोऽनुपालनीयः ।

धम्मं झाणं झायति, जधा एते साधुगुणा अहं असमत्थो मंदभग्गो धारेतुं विभासा । इदमपि
द्वितमनुपालनीयमित्यत आह–'पोसधोववासस्स समणो'॰पोषधोपवासस्य निरूपितशब्दार्थस्य अ
ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा–अप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितशय्यासंस्तारो, इह संस्तीर्यते
दर्भकुशकम्बलीवस्त्रादिः स संस्तारः शय्या प्रतीता प्रत्युपेक्षण–गोचरापन्नस्य शय्यादेश्चक्षुषा नि
पेक्षणं दुष्टम्–उद्भ्रान्तचेतसा प्रत्युपेक्षणं दुष्प्रत्युपेक्षण ततश्चाप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितो शय्या
वा संस्तारः शय्यासंस्तारः, इत्येवमन्यत्राक्षरगमनिका कार्येति, उपलक्षण च शय्यासंस्ताराद्युपयोगि
पुण सामायारी–कतपोसधो णो अप्पडिलेहिया सज्ज दुरुहति, संथारग वा दुरुहइ, पोसहसालं पु
वत्थं वा भूमीए संथरति, काइयभूमितो वा आगतो पुणरवि पडिलेहति, अण्णधातियारो,
तथा अप्रमार्जितदुष्प्रमार्जितशय्यासंस्तारो, इह प्रमार्जन–शय्यादेरासेवनकाले वस्त्रोपा
प्रमार्जनं शेषं भावितमेव, एव उच्चारप्रश्रवणभूमावपि, उच्चारप्रश्रवणं निष्ठ्यूतखेलमलाद्युप
पोषधस्य सम्यक्–प्रवचनोक्तेन विधिना निष्प्रकम्पेन चेतसा अननुपालनम्–अनासेवनम्

१ धर्मध्यानं ध्यायति, यथा साधुगुणानेतानहं मन्दभाग्योऽसमर्थो धारयितुं विभाषा । २ अथ पुनः सामाचारी
संस्तारकं वारोहति पोषधशालां वा सेवते दर्भवस्त्र वा शुद्धवस्त्रं वा भूमौ संस्तृणाति कायिकीभूमित आगतो व
एव पीठकादिष्वपि विभाषा । ३ अत्र भावना कृतपोषधो

अधिरचित्तो आहारे ताव सव्वं देसं वा पत्थेति, बितियदिवसे पारणगस्स वा अप्पणो अट्ठाए आवत्तिं करेइ, करेइ वा इमं २ वत्ति कल्ले घणियं पइइ, सरीरसक्कारे सरीरं उव्वट्टेति, दाढियाउ केसे वा रोमराई वा सिंगाराभिप्पायेण संठवेति, दाहे वा सरीरं सिंचति, एवं सव्वाणि सरीरविभूसाकरणाणि(ण)परिहरति बंभचेरे, इहलोए परलोए वा भोगे पत्थेति संबाधेति वा, अथवा सद्दफरिसरसरूवगंधे वा अभिलसति, कइया बंभचेरपोसहो पूरिहिइ, चइया मो बंभचेरंपति, अव्वावारे सावज्जाणि वावारेति कतमकत वा चिंतेइ, एवं पंचअतियारसुद्धो अणुपालेयव्वोत्ति । उक्तं सातिचारं तृतीयशिक्षापदव्रतं, अधुना चतुर्थमुच्यते, तच्च सूत्रम्—

अतिहिसंविभागो नाम नायागयाणं कप्पणिज्जाणं अन्नपाणाईणं दव्वाणं देसकालसद्धासक्कारकम जुअं पराए भत्तीए आयाणुग्गहबुद्धीए संजयाणं दाणं, अतिहिसंविभागस्स समणो० इमे पंच० तंजहा— सचित्तनिक्खेवणया सचित्तपिहणया कालइक्कमे परववएसे मच्छरिया य १२ ॥ (सूत्रं)

इह भोजनार्थं भोजनकालोपस्थाय्यतिथिरुच्यते, तत्रात्मार्थं निष्पादिताहारस्य गृहिव्रतिनः मुख्यः साधुरेवातिथिस्तस्य

1 अव्यापृत आहारे तावत् सर्वं देशं वा प्रार्थयते द्वितीयदिवसे पारणकस्य पारणकार्थं आवर्तिं करोति इमं वेदमिदं चेति कथायामसाव्य करोते शरीरसत्कारे शरीरं वर्तयति श्मश्रुकेशान् वा रोमराजिं वा शृङ्गाराभिप्रायेण संस्थापयति सिञ्चति वा शरीरं सिञ्चति एवं सर्वाणि शरीरविभूषाकरणानि च परिहरन्ति ब्रह्मचर्ये ऐहलौकिकान् पारलौकिकान् वा भोगान् प्रार्थयते संबाधयति वा अथवा शब्दस्पर्शरसरूपगन्धानभिलष्यति कदा ब्रह्मचर्यपोषधः पूरयिष्यति समाप्तः मो ब्रह्मचर्यमिति । अव्यापारे सावद्यान् व्यापारयति कृतमकृतं वा चिन्तयति एवं पञ्चातिचारशुद्धोऽनुपालनीयः ।

धम्मं झाणं झायति, जधा एते साधुगुणा अहं असमत्थो मंदभग्गो धारेतु विभासा । इदमपि च शिक्षापदव्रतमतिचाररहितमनुपालनीयमित्यत आह—'पोसधोववासस्स समणो'० पोषधोपवासस्य निरूपितशब्दार्थस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा—अप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितशय्यासंस्तारौ, इह संस्तीर्यते यः प्रतिपन्नपोषधोपवासेन दर्भकुशकम्बलीवस्त्रादिः स संस्तारः शय्या प्रतीता प्रत्युपेक्षण—गोचरापन्नस्य शय्यादेश्चक्षुषा निरीक्षण न प्रत्युपेक्षणं अप्रत्युपेक्षणं दुष्टम्—उद्भ्रान्तचेतसा प्रत्युपेक्षणं दुष्प्रत्युपेक्षणं ततश्चाप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितौ शय्यासंस्तारौ चेति समासः, शय्यैव वा संस्तारः शय्यासंस्तारः, इत्येवमन्यत्राक्षरगमनिका कार्येति, उपलक्षणं च शय्यासंस्ताराद्युपयोगिनः पीठ(फल)कादेरपि । एत्थ पुण सामायारी—कतपोसधो णो अप्पडिलेहिया सज्जं दुरूहति, संथारगं वा दुरुहइ, पोसहसालं वा सेवइ, दब्भवत्थं वा सुद्धवत्थं वा भूमीए संथरति, काइयभूमितो वा आगतो पुणरवि पडिलेहति, अण्णधातियारो, एवं पीढगादिसुवि विभासा । तथा अप्रमार्जितदुष्प्रमार्जितशय्यासंस्तारौ, इह प्रमार्जनं—शय्यादेरासेवनकाले वस्त्रोपान्तादिनेति, दुष्टम्—अविधिना प्रमार्जनं शेषं भावितमेव, एवं उच्चारप्रश्रवणभूमावपि, उच्चारप्रश्रवणं निष्ठ्यूतश्लेष्ममलाद्युपलक्षणं, शेषं भावितमेव । तथा पोषधस्य सम्यक्—प्रवचनोक्तेन विधिना निष्प्रकम्पेन चेतसा अननुपालनम्—अनासेवनम् । एत्थ भावना—कतपोसधो

१ धर्मध्यानं ध्यायति, यथा साधुगुणानेतानहं मन्दभाग्योऽसमर्थो धारयितुं विभाषा । २ अत्र पुनः सामाचारी—कृतपोषधो नाप्रतिलिख्य शय्यामारोहति संस्तारकं वारोहति पोषधशालां वा सेवते दर्भवस्त्रं वा शुद्धवस्त्रं वा भूमौ संस्तृणाति कायिकीभूमित आगतो वा पुनरपि प्रतिलिखति अन्यथाऽतिचारः एवं पीठकादिष्वपि विभाषा । ३ अत्र भावना कृतपोषधो

पोषधः ब्रह्मचर्यपोषधः, ब्रह्म चरणीयं चर्य्यं 'अचो यदि'त्यस्मादधिकारात् 'गदमदचरयमश्चानुपसर्गात्' (पा० ३-१-१००) इति यत्, ब्रह्म—कुशलानुष्ठाने, यथोक्तं—"ब्रह्म वेदा ब्रह्म तपो, ब्रह्म ज्ञानं च शाश्वतम्।" ब्रह्म च तत् चर्यं चेति समासः चर्यं पूर्ववत्। तथा अव्यापारपोषधः। एत्थ पुण भावत्थो एस—आहारपोसधो दुविधो—देसे सव्वे य, देसे अमुगा विगती आयंबिलं वा एक्कसिं वा दो वा, सव्वे चउव्विधोऽवि आहारो अहोरत्तं पच्चक्खातो, सरीरपोसधो ण्हाणुव्वट्टणवण्णगविलेवणपुप्फगंधतंबोलाणं वत्थाभरणाण च परिच्चागो य, सोवि देसे सव्वे य, देसे अमुगं सरीरसक्कारं करेमि अमुगं न करेमित्ति, सव्वे अहोरत्तं, बंभचेरपोसधो देसे सव्वे य, देसे दिवा रत्तिं एक्कसिं दो वा वारेत्ति, सव्वे अहोरत्तिं बंभचारी भवति, अव्वावारे पोसधो दुविहो देसे सव्वे य, देसे अमुगं वावारं ण करेमि, सव्वे सव्ववावारे हलसगडघरपरक्कमादीओ ण करेति, एत्थ जो देसपोसधं करेति सामाइयं करेति वा ण वा, जो सव्वपोसधं करेति सो णियमा कयसामाइओ, जति ण करेति तो णियमा वंचिज्जति, तं कहिं ?, चेतियघरे साधूमूले वा घरे वा पोसधसालाए वा उम्मुक्कमणिसुवण्णो पढंतो पोत्थगं वा वायतो

---

१ अत्र पुनर्भावार्थः एषः—आहारपोषधो द्विविधः—देशतः सर्वतश्च देशे अमुका विकृतिः आचाम्लं वा एकशो द्विर्वा सर्वतश्चतुर्विधोऽप्याहारोऽहोरात्रं प्रत्याख्यातः शरीरपोषधः स्नानोद्वर्त्तनवर्णकविलेपनपुष्पगन्धताम्बूलानां वस्त्राभरणानां च परित्यागात् सोऽपि देशतः सर्वतश्च देशतोऽमुकं शरीरसत्कारं करोम्यमुकं न करोमि सर्वतोऽहोरात्रं ब्रह्मचर्यपोषधो देशतः सर्वतश्च देशतो दिवा रात्रौ वा एकशो द्विर्वा सर्वतोऽहोरात्रं ब्रह्मचारी भवति अव्यापारपोषधो द्विविधो देशतः सर्वतश्च देशतोऽमुकं व्यापारं न करोमि सर्वतः सकलव्यापारान् हलशकटगृहपराक्रमादिकान् न करोति अत्र यो देशपोषधं करोति सामायिकं करोति वा न वा यः सर्वपोषधं करोति स नियमात् कृतसामायिकः यदि न करोति तदा नियमाद्वञ्च्यते तत् क्व ? चैत्यगृहे साधुमूले वा गृहे वा पोषधशालायां वा उन्मुक्तमणिसुवर्णः पठन् पुस्तकं वा वाचयन्

स्यत्तो तत्र स्वयं गमनायोगात् वृत्तिप्राकारप्रत्यासन्नवर्तिनो बुद्धिपूर्वकं क्षुत्कासितादिशब्दकरणेन समयावसितकार्यं बोधयतः शब्दस्यानुपातनम्—उच्चारणं तादृग् येन परकीयश्रवणविवरमनुपततीति, तथा रूपानुपातः—अभिगृहीतदेशाद् बहिः प्रयोजनभावे शब्दमनुच्चारयत एव परेषां समीपानयनार्थं स्वशरीररूपदर्शनं रूपानुपातः, तथा बहिः पुद्गलप्रक्षेपः अभिगृहीतदेशाद् बहिः प्रयोजनभावे परेषां प्रबोधनाय लेष्ट्वादिक्षेपः पुद्गलप्रक्षेप इति भावना, देशावकाशिकमेतदर्थमभिगृह्यते मा भूद् बहिर्गमनागमनादिव्यापारजनितः प्राण्युपमर्द इति, स च स्वयं कृतोऽन्येन वा कारित इति न कश्चित् फले विशेषः प्रत्युत गुणः स्वयंगमने ईर्यापथविशुद्धेः परस्य पुनरनिपुणत्वादशुद्धिरिति कृतं प्रसङ्गेन ॥ व्याख्यातं द्वितीयं शिक्षापदव्रतं, अधुना तृतीयमुच्यते, तच्चेदं सूत्रम्—

पोसहोववासे चउव्विहे पन्नत्ते, तंजहा—आहारपोसहे सरीरसक्कारपोसहे बंभचेरपोसहे अव्वावारपोसहे, पोसहोववासस्स समणो० इमे पंच०, तंजहा—अप्पडिलेहियदुप्पडिलेहियसिज्जासंथारए अप्पमज्जियदुप्पमज्जियसिज्जासंथारए अप्पडिलेहियदुप्पडिलेहियउच्चारपासवणभूमीओ अप्पमज्जियदुप्पमज्जियउच्चारपासवणभूमीओ पोसहोववासस्स सम्मं अणणुपाल(ण)या ॥ ११ ॥ (सूत्र)

इह पौषधशब्दो रूढ्या पर्वसु वर्तते, पर्वाणि चाष्टम्यादितिथयः, पूरणात् पर्व, धर्मोपचयहेतुत्वादित्यर्थः, पौषधे उपवसनं पौषधोपवासः नियमविशेषाभिधानं चेदं पौषधोपवास इति, अयं च पौषधोपवासश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—'आहारपौषधः' आहारो भक्तं तन्निमित्तं पौषधः आहारपौषधः, आहारनिमित्तं धर्मपूरणं पर्वेति भावना, एवं शरीरसत्कार

पोषधः ब्रह्मचर्यपोषधः, अत्र चरणीय चर्य्यं 'अमो यदि'त्यस्मादधिकारात् 'गदमदचरयमश्चानुपसर्गात्' (पा० ३–१–१००) इति यत्, ब्रह्म–कुशलानुष्ठानं, यथोक्तं–"ब्रह्म वेदा ब्रह्म तपो, ब्रह्म ज्ञानं च शाश्वतम् ।" ब्रह्म च तत् चर्यं चेति समासः शेष पूर्ववत् । तथा अव्यापारपोषधः । एत्थ पुण भावत्थो एस–आहारपोसधो दुविधो–देसे सव्वे य, देसे अमुगा विगती आयंबिलं वा एक्कसिं वा दो वा, सव्वे चतुव्विधोऽवि आहारो अहोरत्तं पच्चक्खातो, सरीरपोषधो ण्हाणुव्वट्टणवण्णगविलेवणपुप्फगंधतंबोलाण वत्थाभरणाणं च परिच्चागो य, सोवि देसे सव्वे य, देसे अमुगं सरीरसक्कारं करेमि अमुगं न करेमित्ति, सव्वे अहोरत्तं, बंभचेरपोषधो देसे सव्वे य, देसे दिया रत्तिं एक्कसिं दो वा वारेत्ति, सव्वे अहोरत्तिं बंभयारी भवति, अव्वावारे पोसधो दुविहो देसे सव्वे य, देसे अमुगं वावारं ण करेमि, सव्वे सव्ववावारे हलसगडघरपरकम्मादीओ ण करेति, एत्थ जो देसपोसधं करेति सामाइयं करेति वा ण वा, जो सव्वपोसधं करेति सो णियमा कयसामाइतो, जति ण करेति तो णियमा वंचिज्जति, तं कहिं ?, चेतियघरे साधूमूले वा घरे वा पोसधसालाए वा उम्मुक्कमणिसुवण्णो पढंतो पोत्थगं वा वायंतो

---

१ अत्र पुनर्भावार्थः पुनः–आहारपोषधो द्विविधः–देशतः सर्वतश्च देशे अमुका विकृतिः आचाम्लं वा एकशो द्विर्वा सर्वश्चतुर्विधोऽप्याहारोऽहोरात्रं प्रत्याख्यातः, शरीरपोषधः स्नानोद्वर्तनवर्णकविलेपनपुष्पगन्धताम्बूलानां वस्त्राभरणानां च परित्यागः सोऽपि देशतः सर्वतश्च देशतोऽमुकं शरीरसत्कारं करोम्यमुकं न करोमि सर्वतोऽहोरात्रं ब्रह्मचर्यपोषधो देशतः सर्वतश्च देशतो दिवा रात्रौ वा एकशो द्विर्वा सर्वतोऽहोरात्रं ब्रह्मचारी भवति अव्यापारपोषधो द्विविधो देशतः सर्वतश्च देशतोऽमुकं व्यापारं न करोमि सर्वतः सर्वव्यापारान् हलशकटगृहपरकर्मादिकान् न करोति अत्र यो देशपोषधं करोति सामायिकं करोति वा न वा यः सर्वपोषधं करोति स नियमात् कृतसामायिकः यदि न करोति तदा नियमाद्वञ्च्यते तत् क ? चैत्यगृहे साधुमूले वा गृहे वा पोषधशालायां वा उन्मुक्तमणिसुवर्णः पठन् पुस्तकं वा वाचयन्

पोषधः ब्रह्मचर्यपोषधः, अत्र चरणीयं चर्य्यं 'अचो यदि'त्यस्मादधिकारात् 'गदमदचरयमश्चानुपसर्गात्' (पा० ३-१-१००) इति यत्, ब्रह्म—कुशलानुष्ठानं, यथोक्तं—"ब्रह्म वेदा ब्रह्म तपो, ब्रह्म ज्ञानं च शाश्वतम् ।" ब्रह्म च तत् चर्यं चेति समासः शेषं पूर्ववत् । तथा अव्यापारपोषधः । ऐत्थ पुण भावत्थो एस—आहारपोसधो दुविधो—देसे सवे य, देसे अमुगा विगती आयंबिलं वा एक्कसिं वा दो वा, सवे चतुविधोऽवि आहारो अहोरत्तं पच्चक्खातो, सरीरपोसधो ण्हाणुव्वट्टणवण्णगविलेवणपुप्फगंधतंबोलाण वत्थाभरणाणं च परिच्चागो य, सोवि देसे सवे य, देसे अमुगं सरीरसक्कारं करेमि अमुगं न करेमित्ति, सवे अहोरत्तं, बंभचेरपोसधो देसे सवे य, देसे दिया रत्तिं एक्कसिं दो वा वारेत्ति, सवे अहोरत्तिं बंभयारी भवति, अवावारे पोसधो दुविहो देसे सवे य, देसे अमुगं वावारं ण करेमि, सवे सयलवावारे हलसगडघरपरक्कमादीओ ण करेति, एत्थ जो देसपोसधं करेति सामाइयं करेति वा ण वा, जो सवपोसधं करेति सो णियमा कयसामाइओ, जति ण करेति तो णियमा वंचिज्जति, तं कहिं ?, चेतियघरे साधूमूले वा घरे वा पोसधसालाए वा उम्मुक्कमणिसुवण्णो पढंतो पोत्थगं वा वायंतो

---

१ अत्र पुनर्भावार्थः पुनः—आहारपोषधो द्विविधः—देशतः सर्वतश्च देशे अमुका विकृतिः आचाम्लं वा एकशो द्विर्वा सर्वतश्चतुर्विधोऽप्याहारोऽहोरात्रं प्रत्याख्यातः शरीरपोषधः स्नानोद्वर्तनवर्णकविलेपनपुष्पगन्धताम्बूलानां वस्त्राभरणानां च परित्यागात्, सोऽपि देशतः सर्वतश्च देशतोऽमुकं शरीरसत्कारं करोम्यमुकं न करोमि सर्वतोऽहोरात्रं ब्रह्मचर्यपोषधो देशतः सर्वतश्च देशतो दिवा रात्रौ वा एकशो द्विर्वा सर्वतोऽहोरात्रं ब्रह्मचारी भवति अव्यापारपोषधो द्विविधो देशतः सर्वतश्च देशतोऽमुकं व्यापारं न करोमि सर्वतः सकलव्यापारान् हलशकटगृहपराक्रमादिकान् न करोति अत्र यो देशपोषधं करोति सामायिकं करोति वा न वा यः सर्वपोषधं करोति स नियमात् कृतसामायिकः यदि न करोति तदा नियमाद्वञ्च्यते तत् क्व ? चैत्यगृहे साधुमूले वा गृहे वा पोषधशालायां वा उन्मुक्तमणिसुवर्णः पठन् पुस्तकं वा वाचयन्

स्यतो तत्र स्वयं गमनायोगात् वृत्तिप्राकारप्रत्यासन्नवर्तिनो बुद्धिपूर्वकं क्षुत्कासितादिशब्दकरणेन समवासितकान् बोधयतः शब्दस्यानुपातनम्–उच्चारणं ताहग् येन परकीयश्रवणविवरमनुपतत्यसाविति, तथा रूपानुपातः–अभिगृहीतदेशाद् बहिः प्रयोजनभावे शब्दमनुच्चारयत एव परेषां समीपानयनार्थं स्वशरीररूपदर्शनं रूपानुपातः, तथा बहिः पुद्गलप्रक्षेपः अभिगृहीत देशाद् बहिः प्रयोजनभावे परेषां प्रबोधनाय लेष्टादिक्षेपः पुद्गलप्रक्षेप इति भावना, देशावकाशिकमेतदर्थमभिगृह्यते मा भूद् बहिर्गमनागमनादिव्यापारजनितः प्राण्युपमर्द इति, स च स्वयं कृतोऽन्येन वा कारित इति न कश्चित् फले विशेषः प्रत्युत गुणः स्वयंगमने ईर्यापथविशुद्धेः परस्य पुनरनिपुणत्वादशुद्धिरिति कृतं प्रसङ्गेन ॥ व्याख्यातं सातिचारं द्वितीय शिक्षापदव्रतं, अधुना तृतीयमुच्यते, तत्रेदं सूत्रम्—

पोसहोववासे चउव्विहे पन्नत्ते, तंजहा–आहारपोसहे सरीरसक्कारपोसहे बंभचेरपोसहे अव्वावारपोसहे, पोसहोववासस्स समणो॰ इमे पंच॰, तंजहा–अप्पडिलेहियदुप्पडिलेहियसिज्जासंथारए अप्पमज्जियदुप्पमज्जिय सिज्जासंथारए अप्पडिलेहियदुप्पडिलेहियउच्चारपासवणभूमीओ अप्पमज्जियदुप्पमज्जियउच्चारपासवण भूमीओ पोसहोववासस्स सम्मं अणणुपाल(ण)या ॥ ११ ॥ (सूत्र)

इह पौषधशब्दो रूढ्या पर्वसु वर्तते, पर्वाणि चाष्टम्यादितिथयः, पूरणात् पर्व, धर्मोपचयहेतुत्वादित्यर्थः, पौषधे उपव सनं पौषधोपवासः नियमविशेषाभिधानं चेदं पौषधोपवास इति, अयं च पौषधोपवासश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–'आहा रपौषधः' आहारः प्रतीतः तद्विषयस्तन्निमित्तं पौषधं आहारपौषधः, आहारनिमित्तं धर्मपूरणं पर्वेति भावना, एवं शरीरसत्कार

पोषधः ब्रह्मचर्यपोषधः, अत्र चरणीयं चर्य्यं 'अचो यदि'त्यस्मादधिकारात् 'गदमदचरयमश्चानुपसर्गात्' (पा० ३-१-१००) इति यत्, ब्रह्म—कुशलानुष्ठानं, यथोक्तं—"ब्रह्म वेदा ब्रह्म तपो, ब्रह्म ज्ञानं च शाश्वतम् ।" ब्रह्म च तत् चर्यं चेति समासः शेषं पूर्ववत् । तथा अव्यापारपोषधः । एत्थ पुण भावत्थो एस—आहारपोसधो दुविधो—देसे सव्वे य, देसे अमुगा विगती आयंबिलं वा एक्कसिं वा दो वा, सव्वे चतुविधोऽवि आहारो अहोरत्तं पच्चक्खातो, सरीरपोषधो ण्हाणुव्वट्टणवण्णगविलेवणपुप्फगंधतंबोलाण वत्थाभरणाणं च परिच्चागो य, सोवि देसे सव्वे य, देसे अमुगं सरीरसक्कारं करेमि अमुगं न करेमित्ति, सव्वे अहोरत्तं, बंभचेरपोसधो देसे सव्वे य, देसे दिया रत्तिं एक्कसिं दो वा वारेत्ति, सव्वे अहोरत्तिं बंभयारी भवति, अव्वावारे पोसधो दुविहो देसे सव्वे य, देसे अमुगं वावारं ण करेमि, सव्वे सयलवावारे हलसगडघरपरक्कमाईओ ण करेति, एत्थ जो देसपोसधं करेति सामाइयं करेति वा ण वा, जो सव्वपोसधं करेति सो णियमा कयसामाइओ, जति ण करेति तो णियमा वंचिज्जति, तं कहिं ?, चेतियघरे साधूमूले वा घरे वा पोसधसालाए वा उम्मुक्कमणिसुवण्णो पढंतो पोत्थगं वा वायतो

---

१ अत्र पुनर्भावार्थ एषः—आहारपोषधो द्विविधः—देशतः सर्वतश्च देशे अमुका विकृतिः आचाम्लं वा एकशो द्विर्वा सर्वतश्चतुर्विधोऽप्याहारोऽहोरात्रं प्रत्याख्यातः शरीरपोषधः स्नानोद्वर्त्तनवर्णकविलेपनपुष्पगन्धताम्बूलानां वस्त्राभरणानां च परित्यागः सोऽपि देशतः सर्वतश्च देशतोऽमुकं शरीरसत्कारं करोम्यमुकं न करोमि सर्वतोऽहोरात्रं ब्रह्मचर्यपोषधो देशतः सर्वतश्च देशतो दिवा रात्रौ वा एकशो द्विर्वा सर्वतोऽहोरात्रं ब्रह्मचारी भवति अव्यापारपोषधो द्विविधो द्विधा देशतश्च देशतोऽमुकं व्यापारं न करोमि सर्वतः सकलव्यापारान् हलशकटगृहपराक्रमादिकांश्च न करोति अत्र यो देशपोषधं करोति सामायिकं करोति वा न वा यः सर्वपोषधं करोति स नियमात् कृतसामायिकः यदि न करोति तदा नियमाद्वञ्च्यते तत् क ? चैत्यगृहे साधुमूले वा गृहे वा पोषधशालायां वा उन्मुक्तमणिसुवर्णः पठन् पुस्तकं वा वाचयन्

वाग्दुष्प्रणिधानं कृतसामायिकस्यासभ्यनिष्ठुरसावद्यवाक्प्रयोग इति, उक्तं च—"[1]कयसामइओ पुव्वं बुद्धीए पेहिऊण भासेज्जा। सइ णिरवज्जं वयणं अण्णह सामाइयं ण भवे ॥ २ ॥" कायदुष्प्रणिधानं कृतसामायिकस्याप्रत्युपेक्षितादिभूतलादौ करचरणादीनां देहावयवानामनिभृतस्थापनमिति, उक्तं च—"[2]अणिरिक्खियापमज्जिय थंडिले ठाणमादि सेवेन्तो। हिंसाभावेवि ण सो कयसामइओ पमादाओ ॥ १ ॥" सामायिकस्य स्मृत्यकरणं—सामायिकस्य सम्बन्धिनी या स्मरणा स्मृतिः—उपयोगलक्षणा तस्या अकरणम्—अनासेवनमिति, एतदुक्तं भवति—प्रबलप्रमादवान् नैव स्मरत्यस्यां वेलायां मया यत्सामायिकं कर्तव्यं कृतं न कृतमिति वा, स्मृतिमूलं च मोक्षसाधनानुष्ठानमिति, उक्तं च—"[3]ण सरइ पमादजुत्तो जो सामइयं कदा हु कातव्वं। कयमकयं वा तस्स हु कयंपि विफलं तयं णेयं ॥ १ ॥" सामायिकस्यानवस्थितस्य करणं अनवस्थितकरणं, अनवस्थितमल्पकालं वा करणानन्तरमेव त्यजति, यथाकथञ्चिद्वाऽनवस्थितं करोतीति, उक्तं च—"[4]काऊण तक्खणं चिय पारेवि करेवि वा जहिच्छाए। अणवट्ठियं सामइयं अणादराओ न तं सुद्धं ॥ १ ॥" उक्तं सातिचारं प्रथमं शिक्षापदमधुना द्वितीयं प्रतिपादयन्नाह—

दिसिव्वयगहियस्स दिसापरिमाणस्स पइदिणं परिमाणकरणं देसावगासियं, देसावगासियस्स समणो० इमे पञ्च०, तंजहा—आणवणप्पओगे पेसवणप्पओगे सद्दाणुवाए रूवाणुवाए बहिया पुग्गलपक्खेवे ॥ १० ॥ (सूत्र)

---

१ कृतसामायिकः पूर्वं बुद्ध्या प्रेक्ष्य भाषेत। सदा निरवद्यं वचनमन्यथा सामायिकं न भवेत् ॥ १ ॥ २ अनिरीक्ष्याप्रमृज्य स्थण्डिलं स्थानादि सेवमानः। हिंसाऽभावेऽपि न स कृतसामायिकः प्रमादात् ॥ १ ॥ ३ न स्मरति प्रमादयुक्तो यः सामायिकं तु कदा कर्तव्यम्। कृतमकृतं वा तस्य हु कृतमपि विफलं तकत् ज्ञेयं ॥ १ ॥ ४ कृत्वा तत्क्षणमेव पारयति करोति वा यदृच्छया। अनवस्थितं सामायिकमनादरात् न तत् शुद्धम् ॥ १ ॥

दिग्व्रतं प्राग् व्याख्यातमेव तद्गृहीतस्य दिक्परिमाणस्य दीर्घकालस्य यावज्जीवसंवत्सरचतुर्मासादिमेयस्य योज
नशतादिरूपस्यात् अस्यहं वापत्परिमाणस्य गमनमपाकत्यात् प्रतिदिने–प्रतिदिवसमित्येतच प्रहरमुहूर्त्ताद्युपलक्षणं प्रमाण-
करणे–दिवसादिगमनयोग्यदेशस्थापने प्रतिदिनप्रमाणकरणे देशावकाशिकं, दिग्व्रतगृहीतदिक्परिमाणस्यैकदेशः–अंशः
तस्मिन्नवकाशः–गमनादिचेष्टास्थानं देशावकाशस्तेन निर्वृत्तं देशावकाशिकं, एतच्चाणुव्रतादिगृहीतदीर्घतरकालावधिवि
रतेरपि प्रतिदिनमल्पोपलक्षणमिति पूज्या वर्णयन्ति, अन्यथा तद्विषयसंक्षेपाभावात् भावे वा पृथक्शिक्षापदभावप्र
सङ्गादित्यलं विस्तरेण। एवं च सम्पदिट्ठतं आयरिया पण्णवयेति, जधा सप्पस्स पुव्वं से बारसजोयणाणि विसओ आसि,
पच्छा विज्जावादिएण ओसारेंतेण जोयणे दिट्ठिविसओ से ठवितो, एवं सावओवि दिसिवतागारे बहुयं अवरज्झियाव,
पच्छा देसावगासिएण तपि ओसारेति। अथवा विसदिट्ठतो–अगतेण पक्काए अंगुलीए ठविते, एवं विभासा। इदमपि
निरतिचारमतिचाररहितमनुपालनीयमित्यत आह–'देसा०' देशावकाशिकस्य–प्राग्निरूपितशब्दार्थस्य श्रमणोपासकेनामी
पञ्चातिचारा ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा–'आनयनप्रयोगः' इह विशिष्टे देशावधि(धि)के भूदेशाभिग्रहे परतः स्वयं
गमनायोगाद्यदन्यः सचित्तादिद्रव्यानयने प्रयुज्यते सन्देशकप्रदानादिना त्वयेदमानेयमित्यानयनप्रयोगः, बलात्
विनियोज्यः प्रेष्यः तस्य प्रयोगः यथाऽभिगृहीतप्रविचारदेशव्यतिक्रमभयात् त्वयाऽवश्यमेव गत्वा मम गवाद्यानेयमिदं वा
तत्र कर्तव्यमित्येवंभूतः प्रेष्यप्रयोगः। तथा शब्दानुपातः स्वगृहवृत्तिप्राकारकादिव्यवच्छिन्नभूदेशाभिग्रहेऽपि बहिः प्रयोजनो

अत्र च सम्प्रदायगम्यो भावार्थः–यथा पूर्वं तस्य सर्पस्य द्वादश योजनानि विषय आसीत् पश्चाद्विद्यावादिनाऽपसारयता योजने तत्र दृष्टिविषयः
स्थापितः, एवं श्रावकोऽपि दिग्व्रताकारे बहुतरमपि पश्चाद् देशावकाशिकेन तदप्यपसारयति। अथवा विषदृष्टान्तः–अपवर्तकेनाङ्गुल्यां स्थापितं एवं विभाषा

वाग्दुष्प्रणिधानं कृतसामायिकस्यासभ्यनिष्ठुरसावद्यवाक्प्रयोग इति, उक्तं च—"कयसामइओ पुव्वं बुद्धीए पेहिऊण भासेज्जा। सइ णिरवज्जं वयणं अण्णह सामाइयं ण भवे ॥ २ ॥" कायदुष्प्रणिधानं कृतसामायिकस्याप्रत्युपेक्षितादिभूतलादौ करचरणादीनां देहावयवानामनिभृतस्थापनमिति, उक्तं च—"अणिरिक्खियापमज्जिय थंडिले ठाणमादि सेवन्तो। हिंसाभावेवि ण सो कडसामइओ पमादाओ ॥ १ ॥" सामायिकस्य स्मृत्यकरणं—सामायिकस्य सम्बन्धिनी या स्मरणा स्मृतिः—उपयोगलक्षणा तस्या अकरणम्—अनासेवनमिति, एतदुक्तं भवति—प्रबलप्रमादवान् नैव स्मरत्यस्यां वेलायां मया यत्सामायिकं कर्तव्यं कृतं न कृतमिति वा, स्मृतिमूलं च मोक्षसाधनानुष्ठानमिति, उक्तं च—"ण सरइ पमायजुत्तो जो सामइयं कदा तु कातव्वं। कतमकतं वा तस्स हु कयंपि विफलं तयं णेयं ॥ १ ॥" सामायिकस्यानवस्थितस्य करणं अनवस्थितकरणं, अनवस्थितमल्पकालं वा करणानन्तरमेव त्यजति, यथाकथञ्चिद्वाऽनवस्थितं करोतीति, उक्तं च—"कातूण तक्खणं चिय पारेति करेति वा जधिच्छाए। अणवट्ठियं सामइयं अणादरातो न तं सुद्धं ॥ १ ॥" उक्तं सातिचारं प्रथमं शिक्षापदव्रतमधुना द्वितीयं प्रतिपादयन्नाह—

दिसिव्वयगहियस्स दिसापरिमाणस्स पइदिणं परिमाणकरणं देसावगासियं, देसावगासियस्स समणो० इमे पञ्च०, तंजहा—आणवणप्पओगे पेसवणप्पओगे सद्दाणुवाए रूवाणुवाए बहिया पुग्गलपक्खेवे ॥ १० ॥ (सूत्रं)

---

१ कृतसामायिकः पूर्वं बुद्ध्या प्रेक्ष्य भाषेत। सदा निरवद्यं वचनमन्यथा सामायिकं न भवेत् ॥ १ ॥ २ अनिरीक्षिताप्रमृज्य स्थण्डिले स्थानादि सेवमानः। हिंसाभावेऽपि न स कृतसामायिकः प्रमादात् ॥ १ ॥ ३ न स्मरति प्रमादयुक्तो यः सामायिकं [illegible] कदा कर्तव्यं। कृतमकृतं वा तस्य हु कृतमपि विफलं तकत् ज्ञेयं ॥ १ ॥ ४ कृत्वा तत्क्षणमेव पारयति करोति वा यदृच्छया। अनवस्थितं सामायिकमनादरात् न तत् शुद्धम् ॥ १ ॥

दिग्व्रतं प्राग् व्याख्यातमेव तद्गृहीतस्य दिक्परिमाणस्य दीर्घकालस्य यावज्जीवसंवत्सरचतुर्मासादिभेदस्य योजनशतादिरूपस्यात् प्रत्यहं तावत्परिमाणस्य गन्तुमशक्यत्वात् प्रतिदिनं–प्रतिदिवसमित्येतच्च प्रहरमुहूर्ताद्युपलक्षणं प्रमाणकरणं–दिवसादिगमनयोग्यदेशस्थापनं प्रतिदिनप्रमाणकरणं देशावकाशिकं, दिग्व्रतगृहीतदिक्परिमाणस्यैकदेशः–अंशः तस्मिन्नवकाशः–गमनादिचेष्टास्थानं देशावकाशस्तेन निर्वृत्तं देशावकाशिकं, एतच्चाणुव्रतादिगृहीतदीर्घतरकालावधि-रितेरपि प्रतिदिनसंक्षेपोपलक्षणमिति वृद्धा वर्णयन्ति, अन्यथा तद्विषयसंक्षेपाभावात् भावे वा पृथक्शिक्षापदमावम सङ्ख्यादित्यलं विस्तरेण। एत्थ य सप्पदिट्ठंतं आयरिया पण्णवयंति, जधा सप्पस्स पुव्वं से बारसजोयणाणि विसओ आसि, पच्छा विज्जावादिएण ओसारेंतेण जोयणे विद्धिविसओ से ठवितो, एवं सावओवि दिसिव्वतागारे बहुय अवरज्झित्याय, पच्छा देसावगासिएणं तंपि ओसारेति। अथवा विसदिट्ठंतो–अगतेण एक्काए अंगुलीए ठवितं, एव विभासा। इदमपि निष्प्रमतमतिचाररहितमनुपालनीयमित्यत आह–'देसा॰ देशावकाशिकस्य–प्राग्निरूपितशब्दार्थस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा–'आनयनप्रयोगः' इह विशिष्टे देशावि(धि)के भूदेशाभिग्रहे परतः स्वयं गमनायोगाद्यदन्यः सचित्तादिद्रव्यानयने प्रयुज्यते सन्देशकप्रदानादिना त्वयेदमानेयमित्यानयनप्रयोगः, बलाद् विनियोज्यः प्रेष्यः तस्य प्रयोगः यथाऽभिगृहीतप्रविचारदेशव्यतिक्रमभयात् त्वयाऽवश्यमेव गत्वा मम गवाद्यानेयमिदं वा तत्र कर्तव्यमित्येवभूत प्रेष्यप्रयोगः। तथा शब्दानुपातः स्वगृहवृतिप्राकारकादिव्यवच्छिन्नभूदेशाभिग्रहेऽपि बहिः प्रयोजनो

अत्र च सर्पदृष्टान्तमाचार्याः प्रज्ञापयन्ति यथा पूर्वं तस्य सर्पस्य द्वादश योजनानि विषम् आसीत् पश्चाद्विद्यावादिनाऽपसारयता योजने तस्य दृष्टिविषः स्थापितः पूर्वं श्रावकोऽपि दिग्व्रताकारे बहुपरमप्रमाणम् आसीत् तत् देशावकाशिकेन तदल्पपरिमाणं करोति। अथवा विषदृष्टान्तः–सर्वदेहे व्याप्तमङ्गुलौ स्थापितं एवं विभाषा

स्यात् श्रमण इव चोक्त न तु श्रमण एवेति यथा समुद्र इव तडाग' न तु समुद्र एवेत्यभिप्रायः । तथोपपातो विशेषका, साधुः सर्वार्थसिद्ध उत्पद्यते श्रावकस्त्वच्युते परमोपपातेन जघन्येन तु द्वावपि सौधर्म एवेति, तथा चोक्त–"अविराधिय-सामण्णस्स साहुणो सावगस्स व जहण्णो । सोधम्मे उववातो भणिओ तेलोक्कदंसीहिं ॥ १ ॥" तथा स्थितिर्भेदिका, साधो रुत्कृष्टा त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि जघन्या तु पल्योपमपृथक्त्वमिति, श्रावकस्य तूत्कृष्टा द्वाविंशतिः सागरोपमाणि जघन्या तु पल्योपममिति । तथा गतिर्भेदिका, व्यवहारतः साधुः पञ्चस्वपि गच्छति, तथा च कुरुटोत्कुरुटौ नरकं गतौ कुणाला-दृष्टान्तेनेति श्रूयते, श्रावकस्तु चतसृषु न सिद्धगतावपीति, अन्ये च व्याचक्षते–साधुः सुरगतौ मोक्षे च, श्रावकस्तु चत सृष्वपि । तथा कषायाश्च विशेषकाः, साधुः कषायोदयमाश्रित्य सञ्ज्वलनापेक्षया चतुस्त्रिद्व्येककषायोदयवानकषायोऽपि भवति छद्मस्थवीतरागादिः, श्रावकस्तु द्वादशकषायोदयवान् अष्टकषायोदयवांश्च भवति, यदा द्वादशकषायवांस्तदाऽनन्तानुबन्ध वर्जा गृह्यन्ते, एते चाविरतस्य विज्ञेया इति, यदा त्वष्टकषायोदयवान् तदाऽनन्तानुबन्ध्यप्रत्याख्यानकषायवर्ज्या इति, एते च विरताविरतस्य । तथा बन्धश्च भेदकः, साधुर्मूलप्रकृत्यपेक्षया अष्टविधबन्धको वा सप्तविधब धको वा षड्विधब धको वा एकविधबन्धको वा, उक्तं च–"सत्तविहबंधगा हुंति पाणिणो आउवज्जगाणं तु । तह सुहुमसंपराया छव्विहबंधा विणि दिट्ठा ॥ १ ॥ मोहाउयवज्जाणं पगडीण ते उ बंधगा भणिया । उवसंतखीणमोहा केवलिणो एगविहबंधा ॥ २ ॥ ते पुण

१ अविराद्धश्रामण्यस्य साधोः श्रावकस्यापि जघन्यतः । सौधर्मे उपपातो भणितस्त्रैलोक्यदर्शिभिः ॥ १ ॥ २ सप्तविधबन्धका भवन्ति प्राणिन आयुर्वर्जानां तु । तथा सूक्ष्मसंपरायाः षड्विधबन्धा विनिर्दिष्टाः ॥ १ ॥ मोहायुर्वर्जानां प्रकृतीनां ते तु बन्धका भणिताः । उपशान्तक्षीणमोहाः केवलिन एकविधबन्धकाः ॥ २ ॥ ते पुन

दुसमयठिईयस्स बंधगा ण पुण संपरायस्स । सेलेसीपडिवण्णा अबंधगा होंति विण्णेया ॥ २ ॥" श्रावकस्तु सप्तविध बन्धको वा सप्तविधबन्धको वा । तथा वेदनाकृतो भेदः, साधुरष्टानां सप्तानां चतसृणां वा प्रकृतीनां वेदकः, श्रावकस्तु नियमादष्टानामिति । तथा प्रतिपत्तिकृतो विशेषः, साधुः पञ्च महाव्रतानि प्रतिपद्यते, श्रावकस्त्वेकमणुव्रतं द्वे त्रीणि चत्वारि पञ्च वा, अथवा साधुः सकृत् सामायिकं प्रतिपद्य सर्वकालं धारयति, श्रावकस्तु पुनः २ प्रतिपद्यत इति । तथाऽति क्रमो विशेषकः, साधोरेकव्रतातिक्रमे पञ्चव्रतातिक्रमः, श्रावकस्य पुनरेकस्यैव, पाठान्तरं वा, किं च—इतरस्य सर्वशब्दं न प्रयुङ्क्ते, मा भूदेशविरतेरप्यभाव इति, आह च—'सामाइयंमि उ कए' 'सव्वंति भाणिऊणं' गाथा, सर्वमित्यभिधाय—सर्वं सावद्यं योगं परित्यजामीत्यभिधाय विरतिः खलु यस्य 'सर्वा' निरपेक्षा नास्ति, अनुमतेर्नित्यप्रवृत्तत्वादिति भावना, स एवंभूतः सर्वविरतिवादी 'चुक्कइ'त्ति भ्रश्यति देशविरतिं सर्वविरतिं च प्रत्यक्षमृषावादित्वादित्यभिप्रायः । पर्याप्तं प्रसङ्गेन प्रकृत प्रस्तुमः । इदमपि च शिक्षापदव्रतमतिचाररहितमनुपालनीयमित्यत आह—'सामाइयस्स समणो' [गाहा], सामा- यिकस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा—मनोदुष्प्रणिधानं, प्रणिधानं—प्रयोगः दुष्टं प्रणिधानं दुष्प्रणिधानं मनसो दुष्प्रणिधानं मनोदुष्प्रणिधानं, कृतसामायिकस्य गृहसत्केतिकर्तव्यतासुकृतदुष्कृतपरिचिन्त नमिति, उक्तं च—"सामाइयति (सु)कातुं घरचिन्तं जो उ चिंतये सड्ढो । अट्टवसट्टमुवगतो निरत्थयं तस्स सामइयं ॥ १ ॥

---

१ द्विसमयस्थितिकस्य बन्धका न पुनः सांपरायिकस्य । शैलेशीप्रतिपन्ना अबन्धका भवन्ति विज्ञेयाः ॥ २ ॥ २ सामायिकं(तु) कृत्वा गृहचिन्तां (यः) चिन्तयेच्छ्राद्धः । आर्तवशार्तमुपगतो निरर्थकं तस्य सामायिकम् ॥ १ ॥

पडिक्कमति, पच्छा आलोएत्ता वंदति आयरियादी अधारातिणिया, पुणोवि गुरु वंदित्ता पडिलेहित्ता णिविट्ठो पुच्छति पढति वा, एवं चेतियाइएसुवि, जदा सगिहे पोसधसालाए वा आवासए वा तत्थ णवरि गमणं णत्थि, जो इड्ढीपत्तो(सो) सव्विड्ढीए एति, तेण जणस्स उच्छाहोवि आढिता य साधुणो सुपुरिसपरिग्गहेण, जति सो कयसामाइतो एति ताधे आसहत्थिमादिणा जणेण य अधिकरणं वट्टति, ताधे ण करेति, कयसामाइएण य पादेहिं आगंतव्वं, तेणं ण करेति, आगतो साधुसमीवे करेति, जति सो सावओ तो ण कोइ उट्ठेति, अह अहाभद्दओ ता पूता कता होतुत्ति भण(ण्ण)ति, ताधे पुव्वरइतं आसणं कीरति, आयरिया उट्ठिता य अच्छति, तत्थ उट्ठेंतमणुट्ठेंते दोसा विभासितव्वा, पच्छा सो इड्ढी पत्तो सामाइयं करेइ अणेण विधिणा—करेमि भन्ते! सामाइयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि दुविधं तिविधेण जाव नियमं पज्जु वासामित्ति, एव सामाइयं काउ पडिक्कंतो वंदित्ता पुच्छति, सो य किर सामाइयं करेंतो मउडं अवणेति कुंडलाणि णाममुद्दं

1 प्रतिक्रामति पश्चात् आलोच्य वन्दते आचार्यादीन् यथारात्निकं, पुनरपि गुरुं वन्दित्वा प्रतिलिख्य निविष्टः पृच्छति पठति वा, एवं चैत्यादिष्वपि यदा स्वगृहे पौषधशालायां वा आवासके वा तदा नवरं गमनं नास्ति य ऋद्धिप्राप्तः स सर्वर्ध्याऽऽयाति तेन जनस्योत्साहः अपि च साधव आदृताः सुपुरुषपरिग्रहेण यदि स कृतसामायिक आयाति तदाऽश्वहस्त्यादिना जनेन चाधिकरणं वर्तते ततो न करोति कृतसामायिकेन च पादाभ्यामागन्तव्यं तेन न करोति आगतः साधु समीपे करोति यदि स श्रावकस्तदा न कोऽपि अभ्युत्तिष्ठति, अथ यथाभद्रकस्तदाऽऽदरो मा भूदिति भण्यते तदा पूर्वरचितमासनं क्रियते आचार्याश्चोत्थितास्तिष्ठन्ति तत्रोत्तिष्ठत्यनुत्तिष्ठति च दोषा विभाषितव्याः पश्चात् स ऋद्धिप्राप्तः सामायिकं करोत्यनेन विधिना—करोमि भदन्त! सामायिकं सावद्यं योगं प्रत्याख्यामि द्विविधं त्रिविधेन यावन्नियमं पर्युपासे इति एवं सामायिकं कृत्वा प्रतिक्रान्तो वन्दित्वा पृच्छति, स किल सामायिकं कुर्वन् मुकुटं अपनयति कुण्डले नाममुद्रां

दुष्कृतंचोत्थापारणमादी चोसिरति। एसा विधी सामाइयस्स। आह—सावद्ययोगपरिवर्जनाद्विरूपत्वात् सामायिकस्थः श्रावको वस्तुतः साधुरेव, स कस्माद् इत्वरं सर्वसावद्ययोगप्रत्याख्यानमेव न करोति त्रिविधं त्रिविधेनेति?, अत्रोच्यते, सामान्येन सर्वसावद्ययोगप्रत्याख्यानस्यागारिणोऽसम्भवादारम्भेष्वनुमतेरव्यवच्छिन्नत्वात्, कनकादिषु चाऽऽत्मीयपरिग्रहाद् निवृत्तेः, अन्यथा सामायिकोत्तरकालमपि तद्ग्रहणमसङ्गात्, साधुश्रावकयोश्च प्रपञ्चेन भेदाभिधानात्। तथा चाह ग्रन्थकारः—

सिक्खा दुविहा गाहा, उववायठिती गती कसाया य। बंधता वेदेन्ता पडिवज्जाइक्कमे पंच ॥ १ ॥

इह शिक्षाकृतः साधुश्रावकयोर्महान् विशेषः, सा च शिक्षा द्विधा—आसेवनाशिक्षा ग्रहणशिक्षा च, आसेवना—प्रत्युपेक्षणादिक्रियारूपा, शिक्षा—अभ्यासः, तत्रासेवनाशिक्षामधिकृत्य सम्पूर्णामेव चक्रवालसामाचारीं सदा पालयति साधुः, श्रावकस्तु न तत्कालमपि सम्पूर्णामपरिज्ञानादसम्भवाच्च, ग्रहणशिक्षां पुनरधिकृत्य साधुः सूत्रतोऽर्थतश्च जघन्येनाष्टौ प्रवचनमातरः उत्कृष्टतस्तु बिन्दुसारपर्यन्तं गृह्णातीति, श्रावकस्तु सूत्रतोऽर्थतश्च जघन्येनाष्टौ प्रवचनमातरः उत्कृष्टतस्तु षड्जीवनिकायां यावत् सूत्रतोऽर्थतस्तु पिण्डैषणां यावत्, नतु तामपि सूत्रतो निरवशेषामर्थत इति। सूत्रप्रामाण्याच्च विशेषः, तथा चोक्तम्—"सामाइयंमि उ कते समणो इव सावओ हवइ जम्हा। एतेण कारणेणं बहुसो सामाइयं कुज्जा ॥ १ ॥" इति, गाथाक्षरं मार्ग व्याख्यातमेव, केवलमस्तु व्याख्यायते—सामायिके प्रागुक्तनिरूपितशब्दार्थे, तुशब्दोऽवधारणार्थः, सामायिक एव कृते न शेषकाले श्रमण इव—साधुरिव श्रावको भवति यस्मात्, एतेन कारणेन बहुशः—अनेकशः सामायिकं कुर्यादि

१ दुष्कृतं प्रत्याख्याति गुरुसमीपे एष विधिः सामायिकस्य।

पडिक्कमति, पच्छा आलोएत्ता वंदति आयरियादी अधारातिणिया, पुणोवि गुरुं वंदित्ता पडिलेहित्ता णिविट्ठो पुच्छति पढति वा, एवं चेतियाइएसुवि, जदा सगिहे पोसधसालाए वा आवासए वा तत्थ णवरि गमणं णत्थि, जो इड्ढीपत्तो(सो) सव्विड्ढीए एति, तेण जणस्स उच्छाहोवि आढिता य साधुणो सुपुरिसपरिग्गहेणं, जति सो कयसामाइतो एति ताधे आसहत्थिमादिणा जणेण य अधिकरणं वट्टति, ताधे ण करेति, कयसामाइएण य पादेहिं आगतव्वं, तेण ण करेति, आगतो साधुसमीवे करेति, जति सो सावओ तो ण कोइ उट्ठेति, अह अहाभद्दओ ता पूता कता होतुत्ति भण(ण्ण)ति, ताधे पुव्वरइतं आसणं कीरति, आयरिया उट्ठिता य अच्छंति, तत्थ उट्ठेतमणुट्ठेंते दोसा विभासितव्वा, पच्छा सो इड्ढी पत्तो सामाइयं करेइ अणेण विधिणा—करेमि भन्ते! सामाइयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि दुविधं तिविधेण जाव नियमं पज्जु वासामित्ति, एवं सामाइयं काउं पडिक्कंतो वंदित्ता पुच्छति, सो य किर सामाइयं करेंतो मउडं अवणेति कुंडलाणि णाममुद्दं

1 प्रतिक्रमति पश्चात् आलोच्य वन्दते आचार्यादीन् यथारात्निकं, पुनरपि गुरुं वन्दित्वा प्रतिलिख्य निविष्टः पृच्छति पठति वा एवं चैत्यादिष्वपि यदा स्वगृहे पौषधशालायां वा आवासके वा तदा नवरं गमनं नास्ति, य ऋद्धिप्राप्तः स सर्वर्द्ध्याऽऽयाति तेन जनस्योत्साहः अपि च साधव आदृताः सुपुरुषपरिग्रहेण, यदि स कृतसामायिक आयाति तदाऽश्वहस्त्यादिना जनेन चाधिकरणं वर्तते ततो न करोति कृतसामायिकेन च पादाभ्यामागन्तव्यं तेन न करोति आगतः साधु समीपे करोति, यदि स श्रावकस्तदा न कोऽपि समुत्तिष्ठति अथ यथाभद्रकस्तदाऽऽदृतो भवत्विति भण्यते तदा पूर्वरचितमासनं क्रियते आचार्या उत्थिताश्च आसते तत्रोत्थितमनुत्थिते च दोषा विभाषितव्याः पश्चात् स ऋद्धिप्राप्तः सामायिकं करोत्यनेन विधिना—करोमि भदन्त! सामायिकं सावद्यं योगं प्रत्याख्यामि द्विविधं त्रिविधेन यावन्नियमं पर्युपासे इति एवं सामायिकं कृत्वा प्रतिक्रान्तो वन्दित्वा पृच्छति स किल सामायिकं कुर्वन् मुकुटं अपनयति कुण्डले नाममुद्रां

पुष्फतंबोलपावारगमादी वोसिरति। एसा विधी सामाइयस्स। आह—सावद्ययोगपरिवर्जनादिरूपत्वात् सामायिकस्य कृतसामायिकः श्रावको वस्तुतः साधुरेव, स कस्मात् इत्वरं सर्वसावद्ययोगप्रत्याख्यानमेव न करोति त्रिविधं त्रिविधेनेति?, अत्रोच्यते, सामान्येन सर्वसावद्ययोगप्रत्याख्यानस्यागारिणोऽसम्भवादारम्भेष्वनुमतेरव्यवच्छिन्नत्वात्, कनकादिषु चाऽऽत्मीयपरिग्रहाव्निवृत्तेः, अन्यथा सामायिकोत्तरकालमपि तद्ग्रहणप्रसङ्गात्, साधुश्रावकयोश्च प्रपञ्चेन भेदाभिधानात्। तथा चाह ग्रन्थकारः—

सिक्खा दुविधा गाहा, उववातठिती गती कसाया य। बंधता वेदेन्ता पडिवज्जाइक्कमे पंच ॥ १ ॥

इह शिक्षाकृतः साधुश्रावकयोर्महान् विशेषः, सा च शिक्षा द्विधा—आसेवनाशिक्षा ग्रहणशिक्षा च, आसेवना—प्रत्युपेक्षणादिक्रियारूपा, शिक्षा—अभ्यासः, तत्रासेवनाशिक्षामधिकृत्य सम्पूर्णामेव चक्रवालसामाचारीं सदा पालयति साधुः, श्रावकस्तु न तत्कालमपि सम्पूर्णामपरिज्ञानादसम्भवाच्च, ग्रहणशिक्षां पुनरधिकृत्य साधुः सूत्रतोऽर्थतश्च जघन्येनाष्टौ प्रवचनमातरः उत्कृष्टतस्तु बिन्दुसारपर्यन्तं गृह्णातीति, श्रावकस्तु सूत्रतोऽर्थतश्च जघन्येनाष्टौ प्रवचनमातरः उत्कृष्टतस्तु षड्जीवनिकायां यावदुभयतोऽर्थतस्तु पिण्डैषणां यावत्, न तु तामपि सूत्रतो निरवशेषामर्थत इति। सूत्रमासाम्याच्च विशेषः, तथा चोक्तम्—"सामाइयंमि तु कए समणो इव सावओ हवइ जम्हा। एएण कारणेणं बहुसो सामाइयं कुज्जा ॥ १ ॥" इति, गाथासूत्रं प्राग् व्याख्यातमेव, लेशतस्तु व्याख्यायते—सामायिके प्राग्निरूपितशब्दार्थे, तुशब्दोऽवधारणार्थः, सामायिक एव कृते न शेषकालं श्रमण इव—साधुरिव श्रावको भवति यस्मात्, एतेन कारणेन बहुशः—अनेकशः सामायिकं कुर्यादि

1 पुष्पताम्बूलप्रावारकादि व्युत्सृजति एष विधिः सामायिकस्य।

पडिक्कमति, पच्छा आलोएत्ता वंदति आयरियादी अधारातिणिया, पुणोवि गुरुं वंदित्ता पडिलेहित्ता णिविट्ठो पुच्छति पढति वा, एवं चेतियाइएसुवि, जदा सगिहे पोसधसालाए वा आवासए वा तत्थ णवरि गमणं णत्थि, जो इड्ढीपत्तो(सो) सविड्ढीए एति, तेण जणस्स उच्छाहोवि आढिता य साधुणो सुपुरिसपरिग्गहेणं, जति सो कयसामाइओ एति ताधे आसहत्थिमादिणा जणेण य अधिकरणं वट्टति, ताधे ण करेति, कयसामाइएण य पादेहिं आगतव्वं, तेणं ण करेति, आगतो साधुसमीवे करेति, जति सो सावगो तो ण कोइ उट्ठेति, अह अहाभद्दओ ता पूता कता होतुत्ति भण(ण्ण)ति, ताधे पुव्वरइतं आसणं कीरति, आयरिया उट्ठिता य अच्छंति, तत्थ उट्ठेतमणुट्ठेंते दोसा विभासितव्वा, पच्छा सो इड्ढी पत्तो सामाइयं करेइ अणेण विधिणा—करेमि भन्ते! सामाइयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि दुविधं तिविधेण जाव नियमं पज्जु वासामित्ति, एवं सामाइयं काउं पडिक्कंतो वंदित्ता पुच्छति, सो य किर सामाइयं करेंतो मउडं अवणेति कुंडलाणि णाममुद्दं

1 प्रतिक्रामति पश्चाद् आलोच्य वन्दते आचार्यादीन् यथारात्निकं, पुनरपि गुरुं वन्दित्वा प्रतिलिख्य निविष्टः पृच्छति पठति वा एवं चैत्यादिष्वपि यदा स्वगृहे पौषधशालायां वा आवासके वा तदा नवरं गमनं नास्ति य ऋद्धिप्राप्तः स सर्वर्द्ध्याऽऽयाति तेन जनस्योत्साहः अपि च साधव आदृताः सुपुरुषपरिग्रहेण यदि स कृतसामायिक आयाति तदाश्वहस्त्यादिना जनेन चाधिकरणं वर्तते ततो न करोति कृतसामायिकेन च पादाभ्यामागन्तव्यम् तेन न करोति आगतः साधु समीपे करोति यदि स श्रावकस्तदा न कोऽपि समुत्तिष्ठति अथ यथाभद्रकस्तदाऽऽदृतो भवत्विति भण्यते तदा पूर्वरचितमासनं क्रियते आचार्याश्चोत्थिता आसते तत्रोत्थितानुत्थिते च दोषा विभाषितव्याः पश्चात् स ऋद्धिमान् सामायिकं करोत्यनेन विधिना—करोमि भदन्त! सामायिकं सावद्यं योगं प्रत्याख्यामि द्विविधं त्रिविधेन यावन्नियमं पर्युपासे इति एवं सामायिकं कृत्वा प्रतिक्रान्तो वन्दित्वा पृच्छति स किल सामायिकं कुर्वन् मुकुटं अपनयति कुण्डले नाममुद्रां

सावएण कथं कायव्वंति ?, इह सावगो दुविधो—इड्ढीपत्तो अणिड्ढिपत्तो य, जो सो अणिड्ढिपत्तो सो चेतियघरे साधुसमीपे वा घरे वा पोसधसालाए वा जत्थ वा विसमति अच्छते वा निव्वावारो सव्वत्थ करेति तत्थ, चरसु ठाणेसु णियमा कायव्वं—चेतियघरे साधुमूले पोसधसालाए घरे आवासगं करेंतोत्ति, तत्थ जति साधुसगासे करेति तत्थ का विधी ?, जति परं परभयं नत्थि जतिवि य केणइ समं विवादो णत्थि जति कस्सइ ण धरेइ मा तेण अंछवियंछियं कज्जिहिति, जति य धारणगं दट्ठूण न गेण्हति मा भज्जिहितित्ति, जति वावार ण वावारेति, ताधे घरे चेव सामायिकं काऊणं वच्चति, पंचसमिओ तिगुत्तो ईरियावहउवउत्ते जहा साधू भासाए सावज्जं परिहरंतो एसणाए कट्ठं लेट्ठुं वा पडिलेहित्तु पमज्जेत्तु, एव आदाणे णिक्खेवणे, खेलसिंघाणे ण विगिंचति, विगिंचतो वा पडिलेहेति य पमज्जति य, जत्थ चिट्ठति तत्थवि गुत्तिणिरोधं करेति। एताए विधीए गंता तिविधेण णमित्तु साधुणो पच्छा सामाइयं करेति, 'करेमि भन्ते ! सामाइयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि दुविधं तिविधेणं जाव साधू पज्जुवासामित्ति काऊण, पच्छा इरियावहियाए

---

1 श्रावकेण कथं कर्तव्यमिति ? इह श्रावको द्विविधः—ऋद्धिप्राप्तोऽनृद्धिप्राप्तश्च । योऽनृद्धिप्राप्तः स चैत्यगृहे साधुसमीपे वा गृहे वा पौषधशालायां वा यत्र वा विश्राम्यति तिष्ठति वा निर्व्यापारः सर्वत्र करोति तत्र चतुर्षु स्थानेषु नियमात् कर्तव्यं—चैत्यगृहे साधुमूले पौषधशालायां गृहे वा आवश्यकं कुर्वन्निति तत्र यदि साधुसकाशे करोति तत्र को विधिः ?—यदि परं परभयं नास्ति यदि च केनापि सार्धं विवादो नास्ति यदि कस्यचित् धारयति मा तेनाकर्षविकर्षं भूदिति यदि धारणकं दृष्ट्वा न गृह्णीत मा भाङ्क्षीदिति यदि व्यापारं न करोति तदा गृह एव सामायिकं कृत्वा व्रजति पञ्चसमितस्त्रिगुप्त ईर्यापथयुक्तो यथा साधुः भाषायां सावद्यं परिहरन् एषणायां लोष्टुं काष्ठं वा प्रतिलिख्य प्रमृज्य एवमादाने निक्षेपे श्लेष्मसिङ्घाणे न विवेचति विवेचन् वा प्रतिलिखति च प्रमार्ष्टि च, यत्र तिष्ठति तत्रापि गुप्तिनिरोधं करोति एतेन विधिना गत्वा त्रिविधेन नत्वा साधून् पश्चात् सामायिकं करोति—करोमि भदन्त ! सामायिकं सावद्यं योगं प्रत्याख्यामि द्विविधं त्रिविधेन यावत् साधून् पर्युपासे इति कृत्वा, पश्चात् ऐर्यापथिकी

तृतीयाणुव्रतं, व्याख्यातानि गुणव्रतानि, अधुना शिक्षापदव्रतानि उच्यन्ते, तानि च चत्वारि भवन्ति, तद्यथा—सामायिकं देसावकाशिकं पौषधोपवासः अतिथिसंविभागश्चेति, तत्राद्यशिक्षापदव्रतप्रतिपादनायाह—

सामाइअं नाम सावज्जजोगपरिवज्जणं निरवज्जजोगपडिसेवणं च। सिक्खा दुविहा गाहा उववायठिई गई कसाया य। बंधता वेयंता पडिवज्जाइक्कमे पंच॥ १॥ सामाइअंमि उ कए समणो इव सावओ हवइ जम्हा। एएण कारणेणं बहुसो सामाइयं कुज्जा॥ २॥ सव्वंति भाणिऊणं विरई खलु जस्स सव्विया नत्थि। सो सव्वविरइवाई चुक्कइ देसं च सव्वं च॥ ३॥ सामाइयस्स समणो० इमे पञ्च०, तंजहा—मणदुप्पणिहाणे वइदुप्पणिहाणे कायदुप्पणिहाणे सामाइयस्स सइअकरणया सामाइयस्स अणवट्ठियस्स करणया ९॥ (सूत्रम्)॥

समो—रागद्वेषवियुक्तो यः सर्वभूतान्यात्मवत् पश्यति, आयो लाभः प्राप्तिरिति पर्यायाः, समस्यायः समायः, समो हि प्रतिक्षणमपूर्वैर्ज्ञानदर्शनचरणपर्यायैर्निरुपमसुखहेतुभिरधःकृतचिन्तामणिकल्पद्रुमोपमैर्युज्यते, स एव समायः प्रयोजनमस्य क्रियानुष्ठानस्येति सामायिकं समाय एव सामायिकं, नामशब्दोऽलङ्कारार्थः, अवद्य—गर्हितं पापं, सहावद्येन सावद्यः योगो—व्यापारः कायिकादिस्तस्य परिवर्जनं—परित्यागः कालावधिनेति गम्यते, तत्र मा भूत् सावद्ययोगपरिवर्जनमात्रमपापव्यापारासेवनशून्यमित्यत आह—निरवद्ययोगप्रतिसेवनं चेति, अत्र सावद्ययोगपरिवर्जननिरवद्ययोगप्रतिसेवनेऽप्यहर्निशं यत्नः कार्य इति दर्शनार्थं चशब्दः परिवर्जनप्रतिसेवनक्रियाद्वयस्य तुल्यकक्षतोद्भावनार्थः।[1] एत्थ पुण सामायारी—सामाइय

१ अत्र पुनः सामाचारी सामायिकं

सावएण कथं कायव्वंति ?, इह सावगो दुविधो—इड्ढीपत्तो अणिड्ढिपत्तो य, जो सो अणिड्ढिपत्तो सो चेतियघरे साधुसमीपे वा घरे वा पोसधसालाए वा जत्थ वा विसमति अच्छते वा णिव्वावारो सव्वत्थ करेति तत्थ, चउसु ठाणेसु णियमा कायव्वं—चेतियघरे साधुमूले पोसधसालाए घरे आवासगं करेंतोत्ति, तत्थ जति साधुसगासे करेति तत्थ का विधी ?, जति परं परभयं नत्थि जतिवि य केणइ समं विवादो णत्थि जति कस्सइ ण धरेइ मा तेण अंछवियंछियं कज्जिहिति, जति य धारणगं दट्ठूण न गेण्हति मा भज्जिहिति, जति वावारं ण वावारेति, ताधे घरे चेव सामायिकं काऊणं वच्चति, पंचसमिओ तिगुत्तो ईरियाउवउत्ते जहा साधू भासाए सावज्जं परिहरंतो एसणाए कट्ठं लेट्ठुं वा पडिलेहिय पमज्जितु, एव आदाणे णिक्खेवणे, खेलसिंघाणे ण विगिंचति, विगिंचंतो वा पडिलेहेति य पमज्जति य, जत्थ चिट्ठति तत्थवि गुत्तिणिरोधं करेति । एताए विधीए गन्ता तिविधेण णमिउं साधुणो पच्छा सामाइयं करेति, 'करेमि भन्ते ! सामाइयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि दुविधं तिविधेणं जाव साधू पज्जुवासामित्ति काऊणं, पच्छा इरियावहियाए

---

1 श्रावकेण कथं कर्त्तव्यमिति ? इह श्रावको द्विविधः—ऋद्धिप्राप्तोऽनृद्धिप्राप्तश्च, यः सोऽनृद्धिप्राप्तः स चैत्यगृहे साधुसमीपे वा गृहे वा पौषधशालायां वा यत्र वा विश्राम्यति तिष्ठति वा निर्व्यापारः सर्वत्र करोति तत्र चतुर्षु स्थानेषु नियमात् कर्त्तव्यं—चैत्यगृहे साधुमूले पौषधशालायां गृहे वा-ऽऽवश्यकं कुर्वन्निति तत्र यदि साधुसकाशे करोति तत्र को विधिः ?—यदि परं परभयं नास्ति यदि च केनापि सार्धं विवादो नास्ति यदि कस्यचित् न धारयति मा तेनाकर्षविकर्षं भूदिति यदि धारणकं दृष्ट्वा न गृह्णाति मा भाङ्क्षीदिति यदि व्यापारं न करोति तदा गृह एव सामायिकं कृत्वा व्रजति पञ्चसमितस्त्रिगुप्त ईर्योपयुक्तो यथा साधुः भाषायां सावद्यं परिहरन् एषणायां लेष्टुं काष्ठं वा प्रतिलिख्य प्रमृज्य एवमादाने निक्षेपे श्लेष्मसिंघाणे न त्यजति त्यजन् वा प्रतिलिखति च प्रमार्ष्टि च, यत्र तिष्ठति तत्रापि गुप्तिनिरोधं करोति एतेन विधिना गत्वा त्रिविधेन नत्वा साधून् पश्चात् सामायिकं करोति—करोमि भदन्त ! सामायिकं सावद्यं योगं प्रत्याख्यामि द्विविधं त्रिविधेन यावत् साधून् पर्युपासे इतिकृत्वा पश्चात् ऐर्यापथिकी

ध्यानाचरितः समासः, अप्रशस्तं ध्यानं अपध्यानं, इह देवदत्तश्रावककोङ्कणकसाधुप्रभृतयो ज्ञापकं, 'प्रमादाचरितं' प्रमादेनाचरितं इति विग्रहः, प्रमादस्तु मद्यादिः पञ्चधा, तथा चोक्तम्—"मज्जं विसयकसाया विकहा णिद्दा य पंचमी भणिया" अनर्थदण्डत्वं चास्योक्तशब्दार्थद्वारेण स्वबुद्ध्या भावनीयं, 'हिंसाप्रदानं' इह हिंसाहेतुत्वादायुधानलविषादयो हिंसोच्यते, कारणे कार्योपचारात्, तेषां प्रदानमन्यस्मै क्रोधाभिभूतायानभिभूताय वा न कल्पते, प्रदाने त्वनर्थदण्ड इति, 'पापकर्मोपदेशः' पातयति नरकादाविति पापं तत्प्रधानं कर्म पापकर्म तस्योपदेश इति समासः, यथा—कृष्यादि कुरुत, तथा चोक्तं—"छित्ताणि कसह गोणे दमेह इच्चादि सावगजणस्स । णो कप्पति उवदिसिउं जाणियजिणवयणसारस्स ॥ १ ॥" इदमतिचाररहितमनुपालनीयमित्यतोऽस्यैवातिचाराभिधित्सयाऽऽह—'अणट्ठदंडे'त्यादि, अनर्थदण्डविरमणस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न समाचरितव्याः, तद्यथा—कन्दर्पः—कामः तद्धेतुर्विशिष्टो वाक्प्रयोगः कन्दर्प उच्यते, रागोद्रेकात् प्रहासमिश्रो मोहोद्दीपको नर्मेति भावः । इह सामाचारी—सावगस्स अट्टहासो न कप्पति, जति णाम हसितव्वं तो ईसिं चेव विहसितव्वंति । कौकुच्यं—कुत्सितसंकोचनादिक्रियायुक्तः कुचः कुकुचः तद्भावः कौकुच्यं—अनेकप्रकारा मुखनयनोष्ठकरचरणभ्रूविकारपूर्विका परिहासादिजनिका भाण्डादीनामिव विडम्बनक्रियेत्यर्थः । एत्थ सामायारी—तारिसगाणि भासिउं ण कप्पति जारिसेहिं लोगस्स हासो उप्पज्जति, एवं गतीए ठाणेण वा ठाविउन्ति । मौखर्य—धार्ष्ट्यप्रायमसत्या

---

१ क्षेत्राणि कृषत वा दमयत इत्यादि श्रावकजनस्य । न कल्पते उपदेष्टुं ज्ञातजिनवचनसारस्य ॥ १ ॥ २ श्रावकस्याट्टहासो न कल्पते यदि नाम हसितव्यं तर्हि ईषदेव विहसितव्यमिति । ३ अत्र सामाचारी—तादृशानि भाषितुं न कल्पते यादृशैर्लोकस्य हास्यमुत्पद्यते एवं गत्या स्थानेन वा स्थापयितुमिति

सम्बन्धमसापित्समुप्पते, मुंहेण वा अरिमाणेति, जधा कुमारामच्चेणं सो चारभडो विसज्जितो, रण्णा णिवेदितं, ताए ओसिकाए चित्ति दिण्णा, अण्णता रुट्ठेण मारितो कुमारामच्चो । संयुक्ताधिकरणं—अधिक्रियते नरकादिष्वनेनेत्यधिकरणं—वास्तूदूखलशिलापुत्रकगोधूमयन्त्रकादि संयुक्तं—अर्थक्रियाकरणयोग्यं संयुक्तं च तदधिकरणं चेति समासः । एत्थ समाचारी—सावगेण संजुत्ताणि चेव सगडादीनि न धरेतव्वाणि, एवं वासीपरसुमादिविभासा। 'उपभोगपरिभोगातिरेक' इति उपभोगपरिभोगशब्दार्थो निरुपित एव तदतिरेकः । एत्थवि सामायारी—उवभोगातिरित्तं जदि तेल्लामलए बहुए गेण्हति ततो बहुगा ण्हायगा वच्चंति तस्स लोलियाए, अण्हयिण्हायगा ण्हायंति, एत्थ पूतरगाआउक्कायवधो, एवं पुप्फतंबोलमादिविभासा, एवं ण वट्टति, का विधी सावगस्स उवभोगे ण्हाणे ?, घरे ण्हायव्व णत्थि ताहे तेल्लामलएहिं सीसं घंसित्ता सव्वे साडेतूणं ताहे तडागाईतडे निविट्ठो अंजलीहिं ण्हाति, एव जेसु य पुप्फेसु पुप्फकुंथुयाणि ताणि परिहरति । उक्तं सातिचारं

१ मुखेन वाऽरिमानयति, यथा कुमारामात्येन स चारभटो विसृष्टः राज्ञो निवेदितं तया औषिक्या वृत्तिर्दत्ता अन्यदा रुष्टेन मारितः कुमारामात्यः । २ अत्र सामाचारी श्रावकेण संयुक्तानि शकटादीनि न धारणीयानि एवं वासीपरश्वादिविभाषा । ३ अत्रापि सामाचारी—उपभोगातिरिक्तं यदि तैलामलकादीनि बहूनि गृह्णाति ततो बहवः स्नानकारका व्रजन्ति-तस्य लौल्येन अस्नेऽस्नापका अपि स्नान्ति अत्र पूतरकाप्कायवधः एवं पुष्पतांबूलादिविभाषा एवं न वर्त्तते को विधिः श्रावकस्योपभोगे स्नाने ?—गृहे स्नातव्यं नास्ति तदा तैलामलकैः शीर्षं घृष्ट्वा सर्वानपि शातयित्वा तडागादितटे निविष्टोऽञ्जलिभिः स्नाति, एवं येषु पुष्पेषु पुष्पकुन्थवस्तानि परिहरति ।

ध्यानाचरितः समासः, अप्रशस्तं ध्यानं अपध्यानं, इह देवदत्तश्रावककौकुणकसाधुप्रभृतयो ज्ञापकं, 'प्रमादाचरितं' प्रमादेनाचरित इति विग्रहः, प्रमादस्तु मद्यादिः पञ्चधा, तथा चोक्तम्—"मज्जं विसयकसाया विकथा णिद्दा य पचमी भणिया' अनर्थदण्डत्वं चास्योक्तशब्दार्थद्वारेण स्वबुद्ध्या भावनीयं, 'हिंसाप्रदानं' इह हिंसाहेतुत्वादायुधानलविषादयो हिंसोच्यते, कारणे कार्योपचारात्, तेषां प्रदानमन्यस्मै क्रोधाभिभूतायानभिभूताय वा न कल्पते, प्रदाने त्वनर्थदण्ड इति, 'पापकर्मोपदेशः' पातयति नरकादाविति पापं तत्प्रधानं कर्म पापकर्म तस्योपदेश इति समासः, यथा—कृष्यादि कुरुत, तथा चोक्तं—"छित्ताणि कसघ गोणे दमेध इच्चादि सावगजणस्स। णो कप्पति उवदिसिउं आणियजिणवयणसारस्स ॥ १ ॥" इदमतिचाररहितमनुपालनीयमित्यतोऽस्यैवातिचाराभिधित्सयाऽऽह—'अणट्ठदंडे'त्यादि, अनर्थदण्डविरमणस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न समाचरितव्याः, तद्यथा—कन्दर्पः—कामः तद्धेतुर्विशिष्टो वाक्प्रयोगः कन्दर्प उच्यते, रागोद्रेकात् प्रहासमिश्रो मोहोद्दीपको नर्मेति भावः। इह सामाचारी—सावगस्स अट्टट्टहासो न कप्पति, जति णाम हसियव्वं तो ईसिं चेव विहसितवंति। कौकुच्यं—कुत्सितसंकोचनादिक्रियायुक्तः कुचः कुकुचः तद्भावः कौकुच्यं—अनेकप्रकारा मुख-नयनोष्ठकरचरणभ्रूविकारपूर्विका परिहासादिजनिका भाण्डादीनामिव विडम्बनक्रियेत्यर्थः। एत्थ सामायारी—तारिसगाणि भासितुं ण कप्पति जारिसेहिं लोगस्स हासो उप्पज्जति, एवं गतीए ठाणेण वा ठासितुन्ति। मौखर्यं—धार्ष्ट्यप्रायमसत्या

१ क्षेत्राणि कृष या दमय इत्यादि श्रावकजनस्य। न कल्पते उपदेष्टुं ज्ञातजिनवचनसारस्य ॥ १ ॥ २ श्रावकस्याट्टहासो न कल्पते यदि नाम हसितव्यं तर्हि ईषदेव विहसितव्यमिति। ३ अत्र सामाचारी—तादृशि भाषितुं न कल्पते यादृशैर्लोकस्य हास्यमुत्पद्यते एवं गत्या स्थानेन वा स्थापयितुमिति

सम्मत्तमत्तापिरसमुप्पत्ते, मुंहेण वा अरिमाणेति, जधा कुमारामच्चेणं सो वारमडओ विसज्जितो, रण्णा णिवेदितं, ताए जीविकाए वित्ति दिण्णा, अण्णत्ता रुट्ठेण मारितो कुमारामच्चो। संयुक्ताधिकरणं—अधिक्रियते नरकादिष्वनेनेत्यधिकरणं—वास्युदूखलशिलापुत्रकगोधूमयन्त्रकादि संयुक्तं—अर्थक्रियाकरणयोग्यं संयुक्तं च तदधिकरणं चेति समासः। एत्थ सामाचारी—सावगेण संजुत्ताणि चेव सगडादीणि न धरेतव्वाणि, एव वासीपरसुमादिविभासा। 'उपभोगपरिभोगातिरेक' इति उपभोगपरिभोगशब्दार्थो निरूपित एव तदतिरेकः। एत्थवि सामायारी—उवभोगातिरित्तं जदि तेल्लामलए बहुए गेण्हति ततो बहुगा ण्हायगा वच्चंति तस्स लोलियाए, अण्हविण्हायगा ण्हायंति, एत्थ पूतरगाआउक्कायवधो, एवं पुप्फतंबोलमादिविभासा, एवं ण वट्टति, का विधी सावगस्स उवभोगे ण्हाणे ?, घरे ण्हायव्व णत्थि ताहे तेल्लामलएहिं सीसं घंसित्ता सव्वे साडेतूण ताहे तलागादितडे णिविट्ठो अंजलीहिं ण्हाति, एव जेसु य पुप्फेसु पुप्फकुंथुयाणि ताणि परिहरति। वर्क सातिचारं

---

१ मुखेन वाऽरिमानयति यथा कुमारामात्येन स चारभटो विसृष्टः राज्ञो निवेदितं तया जीविका वृत्तिर्दत्ता अन्यदा रुष्टेन मारितः कुमारामात्यः। २ अत्र सामाचारी श्रावकेण संयुक्तानि शकटादीनि न धारणीयानि एवं वासीपरश्वादिविभाषा। ३ अत्रापि सामाचारी—उपभोगातिरिक्तं यदि तैलामलकादीनि बहूनि गृह्णाति ततो बहवः स्नानकारका व्रजन्ति तस्य लौल्येन अन्येऽस्नायका अपि स्नान्ति अत्र पूतरकाप्कायवधः एवं पुष्पताम्बूलादिविभाषा एवं न वर्तते को विधिः श्रावकस्योपभोगे स्नाने ?—गृहे स्नातव्यं नास्ति तत्र तैलामलकैः शीर्षं घृष्ट्वा सर्वाणि शाटयित्वा तडागादीनां तटे निविष्टोऽञ्जलिभिः स्नाति, एवं येषु पुष्पेषु पुष्पकुन्थवस्तानि परिहरति।

ध्यानाचरितः समासः, अप्रशस्तं ध्यानं अपध्यानं, इह देवदत्तश्रावककोङ्कणकसाधुप्रभृतयो ज्ञापकं, 'प्रमादाचरितं' प्रमादेनाचरित इति विग्रहः, प्रमादस्तु मद्यादिः पञ्चधा, तथा चोक्तम्—"मज्जं विसयकसाया विकहा णिद्दा य पंचमी भणिया" अनर्थदण्डत्वं चास्योक्तशब्दार्थद्वारेण स्वबुद्ध्या भावनीयं, 'हिंसाप्रदानं' इह हिंसाहेतुत्वादायुधानलविषादयो हिंसोच्यते, कारणे कार्योपचारात्, तेषां प्रदानमन्यस्मै क्रोधाभिभूतायानभिभूताय वा न कल्पते, प्रदाने त्वनर्थदण्ड इति, 'पापकर्मोपदेशः' पातयति नरकादाविति पापं तत्प्रधानं कर्म पापकर्म तस्योपदेश इति समासः, यथा—कृष्यादि कुरुत, तथा चोक्तं—"छित्तंणि कसह गोणे दमेह इच्चादि सावगजणस्स। णो कप्पति उवदिसिउं आणियजिणवयणसारस्स ॥ १ ॥" इदमतिचाररहितमनुपालनीयमित्यतोऽस्यैवातिचाराभिधित्सयाऽऽह—'अणट्ठदंडे'त्यादि, अनर्थदण्डविरमणस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न समाचरितव्याः, तद्यथा—कन्दर्पः—कामः तद्धेतुर्विशिष्टो वाक्प्रयोगः कन्दर्प उच्यते, रागोद्रेकात् प्रहासमिश्रो मोहोद्दीपको नर्मेति भावः। इह सामाचारी—सावगस्स अट्टहासो न कप्पति, जति णाम हसितव्वं तो ईसिं चेव विहसितव्वंति। कौकुच्यं—कुत्सितसंकोचनादिक्रियायुक्तः कुचः कुकुचः तद्भावः कौकुच्यं—अनेकप्रकारा मुखनयनोष्ठकरचरणभ्रूविकारपूर्विका परिहासादिजनिका भाण्डादीनामिव विडम्बनक्रियेत्यर्थः। एत्थ सामायारी—तारिसगाणि भासिउं ण कप्पति जारिसेहिं लोगस्स हासो समुप्पज्जति, एवं गतीए ठाणेण वा ठातितुन्ति। मौखर्यं—धार्ष्ट्यप्रायमसत्या

---

१ क्षेत्राणि कृष गा दमय इत्यादि श्रावकजनस्य। न कल्पते उपदेष्टुं ज्ञातजिनवचनसारस्य ॥ १ ॥ २ श्रावकस्याट्टहासो न कल्पते यदि नाम हसितव्यं तर्हि ईषदेव विहसितव्यमिति। ३ अत्र सामाचारी—तादृशि भाषितुं न कल्पते यादृशैर्लोकस्य हास्यमुत्पद्यते एवं गत्या स्थानेन वा स्थातुमिति

सम्मज्जमला पित्वमुप्पवे, मुंडेण मा अरिमाणेति, जधा कुमारामच्चेणं सो चारभडो विसज्जितो, रण्णा णिवेदितं, ताए जीविकाए वित्ति दिण्णा, अण्णता रुट्ठेण मारितो कुमारामच्चो। संयुक्ताधिकरणं—अधिक्रियते नरकादिष्वनेनेत्यधिकरणं—वास्युदूखलशिलापुत्रकगोधूमयन्त्रकादि संयुक्तं—अर्थक्रियाकरणयोग्यं संयुक्त च तदधिकरणं चेति समासः। ऍत्थ समायारी—सावगेण संजुत्ताणि चेव सगडादीनि न धरेतव्वाणि, एव वासीपरसुमादिविभासा। 'उपभोगपरिभोगातिरेक' इति उपभोगपरिभोगशब्दार्थों निरूपित एव तदतिरेकः। ऍत्थवि सामायारी—उवभोगातिरित्तं जदि तेल्लामलए बहुए गेण्हति ततो बहुगा ण्हायगा वच्चंति तस्स लोलियाए, अण्हविण्हायगा ण्हायंति, ऍत्थ पूतरगाआउक्कायवधो, एवं पुप्फतंबोलमादिविभासा, एवं ण वट्टति, का विधी सावगस्स उवभोगे ण्हाणे ?, घरे ण्हायव्व णत्थि ताहे तेल्लामलएहिं सीसं घंसित्ता सव्वे साडेतूणं ताहे तडागाईतडे निविट्ठो अंजलिहिं ण्हाति, एव जेसु य पुप्फेसु पुप्फकुंथुताणि ताणि परिहरति। उक्तं सातिचारं

---

1 मुण्डेन काभिरमासयति यथा कुमारामात्येन स चारभटो विसृष्टः राज्ञो निवेदितं तया जीविका वृत्तिर्दत्ता अन्यदा रुष्टेन मारितः कुमारामात्यः। 2 अत्र सामाचारी श्रावकेण संयुक्तानि शकटादीनि न धारणीयानि एवं वासीपरश्वादिविभाषा। 3 अत्रापि सामाचारी—उपभोगातिरिक्तं यदि तैलामलकादीनि बहूनि गृह्णाति ततो बहवः स्नानकारका व्रजन्ति-तस्य लौल्येन अन्येऽस्नायका अपि स्नान्ति अत्र पूतरकाप्कायवधः, एवं पुष्पताम्बूलादिविभाषा एवं न वर्तते को विधिः श्रावकस्योपभोगे स्नाने ?—गृहे स्नातव्यं नास्ति तदा तैलामलकैः शीर्षं घृष्ट्वा सर्वाणि शातयित्वा तडागादितटे निविष्टोऽञ्जलिभिः स्नाति, एवं येषु पुष्पेषु पुष्पकुन्थवस्तानि परिहरति।

पच्छा रुक्खे छिंदिसु मुल्लेण जीवति, एवं पणिगादि पडिसिद्धा हवंति, साडीकम्मं—सागडीयत्तणेण जीवति, तत्थ बंधवधमाई दोसा, भाडीकम्मं—सएण भडोवक्खरेण भाडएण वहइ, परायगं ण कप्पति, अण्णेसिं वा सगडं बइल्ले य न देति, एवमादी कातु ण कप्पति, फोडिकम्मं—उदत्तेणं हलेण वा भूमीफोडणं, दंतवाणिज्जं—पुव्विं चेव पुलिंदाणं मुल्लं देति दंते देज्जा यत्ति, पच्छा पुलिंदा हत्थी घातेंति, अचिरा सो वाणियओ एहितत्तिकाउं, एवं धीम्मरगाणं संखमुल्लं देंति, एवमादी ण कप्पति, पुव्वाणीतं किणति, लक्खवाणिज्जेऽवि एते चेव दोसा—तत्थ किमिया होंति, रसवाणिज्जं—कल्लालत्तणं सुरादि तत्थ पाणे बहु दोसा मारणअक्कोसवधादी तम्हा ण कप्पति, विसवाणिज्जं—विसविक्कयो से ण कप्पति, तेण बहूण जीवाणं विराधणा, केस वाणिज्जं—दासीओ गहाय अण्णत्थ विक्किणति जत्थ अग्घंति, एत्थवि अणेगे दोसा परवसत्तादयो, जंतपीलणकम्मं—तेल्लियं जंत उच्छुजन्तं चक्कादि तंपि ण कप्पते, णिल्लंछणकम्मं—वद्धेउं गोणादि ण कप्पति, दवग्गिदावणताकम्मं—वणदवं देति

1 पश्चान्मूल्यान् छित्वा मूल्येन जीवति एवं पण्याद्याः प्रतिषिद्धा भवन्ति शाकटिककर्म—शाकटिकत्वेन जीवति तत्र बन्धवधादिका दोषाः भाटीकर्म—स्वकीयेन भाण्डोपस्करेण भाटकेन वहति परकीयं न कल्पते अन्येभ्यो वा शकटं बलीवर्दौ च न ददाति एवमादि कर्तुं न कल्पते स्फोटिकर्म—उदरेण हलेन वा भूमिस्फोटनं दन्तवाणिज्यं—पूर्वमेव पुलिन्द्रेभ्यो मूल्यं ददाति दन्तान् दद्यातेति, पश्चात् पुलिन्द्रा हस्तिनो घातयन्ति अचिरात् स वणिक् आयास्यतीति कृत्वा एवं धीवराणां शङ्खमूल्यं ददाति एवमादि न कल्पते पूर्वानीतं क्रीणाति लाक्षावाणिज्येऽपि एत एव दोषास्तत्र कृमयो भवन्ति रसवाणिज्यं—कल्पत्वं सुरादि तत्र पाने बहवो दोषाः मारणाक्रोशवधादयस्तस्मान्न कल्पते विषवाणिज्यं विषविक्रयस्तस्य न कल्पते तेन बहूनां जीवानां विराधना केशवाणिज्य—दासीर्गृहीत्वाऽन्यत्र विक्रीणाति यत्रार्घन्ति अत्राप्यनेके दोषाः परवशत्वादयः, यन्त्रपीडनकर्म—तैलिक यन्त्रं इक्षुयन्त्रं चक्रादि तदपि न कल्पते निर्लाञ्छनकर्म—वर्धयितुं गवादीन् न कल्पते, दवाग्निदापनताकर्म वनदवं ददाति

खेत्तकम्मणिमित्तं जधा उत्तरावहे पच्छा दहे तरुणगं तणं उट्ठेति, तत्थ सत्ताणं सयसहस्साण वधो, सरदहतलागपरिसोसणताकम्मं–सरदहतलागादीणि सोसति पच्छा वाविज्जंति, एवं ण कप्पति, असतीपोसणताकम्मं–असतीओ पोसेति जधा गोल्लविसए जोणीपोसगा दासीण भाडिं गेण्हेति, प्रदर्शनं चैतत् बहुसावद्यानां कर्मणां एवंजातीयानां, न पुनः परिगणनमिति भावार्थः । उक्तं सातिचारं द्वितीयं गुणव्रतं, साम्प्रतं तृतीयमाह—

अणत्थदंडे चउव्विहे पन्नत्ते, तंजहा–अवज्झाणायरिए पमत्तायरिए हिंसप्पयाणे पावकम्मोवएसे, अणत्थदंडवेरमणस्स समणोवा० इमे पंच० तंजहा–कंदप्पे कुक्कुइए मोहरिए संजुत्ताहिगरणे उवभोगपरिभोगाइरेगे ८ ॥ (सूत्रम्)

अनर्थदण्डशब्दार्थः, अर्थः–प्रयोजनं, गृहस्थस्य क्षेत्रवास्तुधनशरीरपरिजनादिविषयं तदर्थं आरम्भो–भूतोपमर्दोऽर्थदण्डः, दण्डो निग्रहो यातना विनाश इति पर्यायाः, अर्थेन–प्रयोजनेन दण्डोऽर्थदण्डः स चैव भूतविषयः उपमर्दनलक्षणो दण्डः क्षेत्रादिप्रयोजनमपेक्षमाणोऽर्थदण्ड उच्यते, तद्विपरीतोऽनर्थदण्डः–प्रयोजननिरपेक्षः, अनर्थः अप्रयोजनमनुपयोगो निष्कारणतेति पर्यायाः, विनैव कारणेन भूतानि दण्डयति सः, यथा कुठारेण महास्कन्धशाखादिषु प्रहरति कृकलासपिपीलिकादीन् व्यापादयति कृतसङ्कल्पः, न च तद्व्यापादने किञ्चिदतिशयोपकारि प्रयोजनं येन विना गार्हस्थ्यं प्रतिपालयितुं न शक्यते, सोऽयमनर्थदण्डः चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–'अपध्यानाचरित' इति अपध्यानेनाचरितः अप-

1 क्षेत्रकर्मनिमित्तं यथोत्तरापथे पश्चात् दग्धे तरुणं तृणमुत्तिष्ठते तत्र सत्त्वानां शतसहस्राणां वधः सरोह्रदतडागपरिशोषणताकर्म–सरोह्रदतडागादीनि शोषति पश्चाद् वाप्यन्ते एवं न कल्पते, असतीपोषणताकर्म–असतीः पोषयति यथा गौडविषये योनिपोषकाः दासीनां भाटिं गृह्णन्ति

इमे च अण्णे भोयणतो परिहरति—असणे अणंतकाय अल्लगमूलगादि मसं च, पाणे मंसरसमज्जादि, खादिमे उदुंबरका उंबरवडपिप्पलपिलंखुमादि, सादिमं मधुमादि, अचित्तं च आहारेयव्वं, जदा किर ण होज्ज अचित्तो तो उस्सग्गेण भत्तं पच्चक्खातितव्वं ण तरति ताधे अववाएण सचित्तं अणंतकायबहुबीयगवज्जं, कम्मतोऽवि अकम्मा ण तरति जीवितुं ताधे अच्चंतसावज्जाणि परिहरिज्जंति । इयमपि चातिचाररहितमनुपालनीयमित्यतस्तस्यैवातिचारानभिधित्सुराह—'भोगणतो समणोवासएण' भोजनतो यद्व्रतमुक्त तदाश्रित्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा—'सचित्ताहारः' सचित्तं चेतना सज्ञानमुपयोगोपधानमिति पर्यायाः,सचित्तश्चासौ आहारश्चेति समासः, सचित्तो वा आहारो यस्य सचित्तमाहारयति इति वा मूलकन्दलीकन्दकार्द्रकादिसाधारणप्रत्येकतरुशरीराणि सचित्तानि सचित्तं पृथिव्याद्या हारयतीति भावना । तथा सचित्तप्रतिबद्धाहारो यथा वृक्षे प्रतिबद्धो गुन्दादि पक्वफलानि वा । तथा अपक्वौषधभक्षणतयाभिदं प्रतीतं, सचित्तसंमिश्राहार इति वा पाठान्तरं, सचित्तेन समिश्र आहारः सचित्तसमिश्राहारः, यद्वादि पुष्पादि वा संमिश्रं, तथा दुष्पक्वौषधिभक्षणता दुष्पक्वाः—अस्विन्ना इत्यर्थः तद्भक्षणता, तथा तुच्छौषधिभक्षणता तुच्छा हि असारा मुद्गफलीप्रभृतयः, अत्र हि महती विराधना अल्पा च तुष्टिः, यद्विभिरप्यैहिकोऽप्यपायः सम्भाव्यते । एत्य

1 इदं चान्यत् भोजनतः परिहरति—अशनेऽनन्तकायं आर्द्रकमूलकादि मांसं च, पाने मांसरसमद्यादि खाद्ये उदुम्बरकाकोदुम्बरवटपिप्पलकादि स्वाद्ये मध्वादि अचित्तं चाहर्तव्यं यदा किल न भवेत् अचित्त उत्सर्गेण भक्तं प्रत्याख्यातव्यं न शक्नोति तदाऽपवादेन सचित्त अनन्तकायबहुबीजवर्जं कर्मतोऽप्य कर्मा न शक्नोति जीवितुं तदाऽत्यन्तसावद्यानि परिह्रियन्ते । 2 चाम

सिंगालायकोदाहरणं—खेत्तरक्खगो सिंगालो खाति, राया णिग्गच्छति, मग्गणे पडिगओ, तथावि खायति, रण्णा कोउयेणं पोट्टं फालावितं केत्तियाओ लइयाओ होज्जंति, णवरि फेणो अण्णं किंचि णत्थि, एवं भोजन इति गतं । अधुना कर्मतो यत् व्रतमुक्तं तदप्यतिचाररहितमनुपालनीयं इत्यतोऽस्यातिचारानभिधित्सुराह—

कम्मओ ण समणोवा० इमाइं पन्नरस कम्मादाणाइं जा०, तंजहा—इंगालकम्मे वणकम्मे साडीकम्मे भाडीकम्मे फोडीकम्मे, दंतवाणिज्जे लक्खवाणिज्जे रसवाणिज्जे केसवाणिज्जे विसवाणिज्जे, जंतपीलणकम्मे निल्लंछणकम्मे दवग्गिदावणया सरदहतलायसोसणया असईपोसणया ७ ॥ (सूत्र) ॥

कर्मतो णं व्रतमुक्तं णमिति वाक्यालङ्कारे तदाश्रित्य श्रमणोपासकेनामूनि—प्रस्तुतानि पञ्चदशेतिसङ्ख्या कर्मादानानी त्यगाद्यजीवनोपायाभावेऽपि तेषामुत्कटज्ञानावरणीयादिकर्महेतुत्वादादानानि कर्मादानानि ज्ञातव्यानि न समाचरितव्यानि । तदर्थेस्यादि पूर्ववत्, अङ्गारकर्म—अङ्गारकरणविक्रयक्रिया, एवं वनच्छेदशकटभाटकस्फोटना दन्तलाक्षारसविषकेशवाणिज्यं च यन्त्रपीडननिर्लाञ्छनदवदापनसरोह्रदादिपरिशोषणासतीपोषणान्यपि द्रष्टव्यमित्यक्षरार्थः । भावार्थ स्त्वयं—'इंगालकम्मं'ति, इंगाला निड्हिउं विक्किणति, तत्थ छण्हं कायाणं वधो तं न कप्पति, वणकम्मं—जो वणं किणति,

१ शृगालोदाहरणं क्षेत्ररक्षकः शृगालं खादति, राजा निर्गच्छति मार्गणे प्रतिगतः, तथापि खादति राज्ञा कौतुकेनोदरं पाटितं कियत्का खादिता भवेयुरिति नवरं फेनः, अन्यत्किमपि नास्ति । २ अङ्गारकर्मेति—अङ्गारान् निर्दह्य विक्रीणाति तत्र षण्णां कायानां वधस्तन्न कल्पते, वनकर्म यो वनं क्रीणाति

इमं च अण्णं भोयणतो परिहरति—असणे अणंतकायं अल्लगमूलगादि मस च, पाणे मसरसमज्जादि, सादिमे उदुंबरका उंबरवडपिप्पलपिलंखुमादि, सादिमं मधुमादि, अचित्तं च आहारेयव्व, जदा किर ण होज्ज अचित्तो तो उस्सग्गेण भत्तं पच्चक्खातितव्वं ण तरति ताधे अववाएण सचित्त अणंतकायबहुबीयगवज्जं, कम्मतोऽवि अकम्मा ण तरति जीवितु ताधे अर्णतसावज्जाणि परिहरिज्जंति । इदमपि चातिचाररहितमनुपालनीयमित्यतस्तस्यैवातिचारानभिधित्सुराह—'भोयणतो समणोवासएणं' भोजनतो यदुक्तमुक्त तदाश्रित्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा—'सचित्ताहारः' सचित्तं चेतना सज्ञानमुपयोगोपधानमिति पर्यायाः, सचित्तश्चासौ आहारश्चेति समासः, सचित्तो वा आहारो यस्य सचित्तमाहारयति इति वा मूलकन्दलीकन्दकार्द्रकादिसाधारणप्रत्येकतरुशरीराणि सचित्तानि सचित्तं पृथिव्याद्या हारयतीति भावना । तथा सचित्तप्रतिबद्धाहारो यथा वृक्षे प्रतिबद्धो गुन्दादि पक्वफलानि वा । तथा अपक्वौषधभक्षणत्वमिद प्रतीतं, सचित्तसमिश्राहार इति वा पाठान्तरं, सचित्तेन संमिश्र आहारः सचित्तसंमिश्राहारः, वल्लयादि पुष्पादि वा संमिश्रं, तथा दुष्पक्वौषधिभक्षणता दुष्पक्वाः—अस्विन्ना इत्यर्थः तद्भक्षणता, तथा तुच्छौषधिभक्षणता तुच्छा हि असारा मुद्गफलीप्रभृतयः, अत्र हि महती विराधना अल्पा च तुष्टिः, बहिभिरप्यैहिकोऽप्यपायः सम्भाव्यते । परय

१ इदं चान्यत् भोजनतः परिहरति—अशनेऽनन्तकाय आर्द्रकमूलकादि मांसं च, पाने मांसरसमद्यादि खाद्ये गुम्बरकाकोदुम्बरवटपिप्पलप्लक्षादि स्वाद्ये मध्वादि अचित्तं चाहर्तव्यं, यदा किल न भवेत् अचित्तं तदुत्सर्गेण भक्तं प्रत्याख्यातव्यं न शक्नोति तदाऽपवादेन सचित्तं अनन्तकायबहुबीजवर्जं कर्मतोऽप्य कर्मा न शक्नोति जीवितुं तदाऽनन्तसावद्यानि परिहियन्ते । २ मम

सिंगालायकोदाहरणे—सेतरक्खगो सिंगालो खाति, राया णिग्गच्छति, मग्गणे पडिगतो, तथापि लायति, रण्णा कोरपुणं पोट्टं फालावितं केसियाओ लइताओ होज्जन्ति, णवरि फेणो अन्नं किंचि णत्थि, एवं भोजन इति गतं । अधुना कर्मतो यद् व्रतमुक्तं तदप्यतिचाररहितमनुपालनीय इत्यतोऽस्यातिचारानभिधित्सुराह—

कम्मओ णं समणोवा० इमाइं पन्नरस कम्मादाणाइं जा०, तंजहा—इंगालकम्मे वणकम्मे साडीकम्मे भाडीकम्मे फोडीकम्मे, दंतवाणिज्जे लक्खवाणिज्जे रसवाणिज्जे केसवाणिज्जे विसवाणिज्जे, जंतपीलणकम्मे निल्लंछणकम्मे दवग्गिदावणया सरदहतलायसोसणया असईपोसणया ७ ॥ (सूत्र) ॥

कर्मतो यद् व्रतमुक्तं णमिति वाक्यालङ्कारे तदाश्रित्य श्रमणोपासकेनामूनि—प्रस्तुतानि पञ्चदशसंख्या कर्मादानानी त्यनाभोगादुपायाभावेऽपि तेषामुत्कटज्ञानावरणीयादिकर्महेतुत्वादादानानि कर्मादानानि ज्ञातव्यानि न समाचरितव्यानि । तथेत्यादि पूर्ववत्, अङ्गारकर्म—अङ्गारकरणविक्रयक्रिया, एवं वनच्छेदशकटभाटकस्फोटना दन्तलाक्षारसविषकेशवाणिज्य च यंत्रपीडननिर्लाञ्छनदवदापनसरोह्रदादिपरिशोषणासतीपोषणान्यपि द्रष्टव्यमित्यक्षरार्थः । भावार्थस्त्वयं—'इंगालकम्म'ति, इंगाला निप्फाइत्तु विक्किणति, तत्थ छण्हं कायाणं वधो तं न कप्पति, वणकम्मं—जो वणं किणति,

---

१ शिवाशालक सस्यस्य क्षेत्ररक्षकः शिवाः खादति राजा निर्गच्छति मार्गणे प्रतिगतः तथापि खादति राज्ञा कौतुकेनोदरं पाटितं शिवस्य यावत् चर्मपुटिकानि नवरं फेनः, अन्यत्किमपि नास्ति । २ अङ्गारकर्मेति—अङ्गारान् निर्माय विक्रीणाति तत्र षण्णां कायानां वधस्तन्न कल्पते वनकर्म यो वनं क्रीणाति

इमं च अण्णं भोयणतो परिहरति—असणे अणंतकायं अल्लगमूलगादि मसं च, पाणे मंसरसमआदि, खादिमे उदुंबरका उंबरवडपिप्पलपिलखुमादि, सादिमं मधुमादि, अचित्तं च आहारेयव, जदा किर ण होज्ज अचित्तो तो उस्सग्गेण भत्तं पच्चक्खातिवतं ण तरति ताधे अववाएण सचित्तं अणंतकायबहुबीयगवज्जं, कम्मतोऽपि अकम्मा ण तरति जीवितु ताधे अच्चंतसावज्जाणि परिहरिज्जंति । इदमपि चातिचाररहितमनुपालनीयमित्यतस्तस्यैवातिचारानभिधित्सुराह—'भोयणतो समणोवासएण' भोजनतो यद्व्रतमुक्त तदाश्रित्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा—'सचित्ताहार' सचित्तं चेतना सज्ञानमुपयोगोपधानमिति पर्यायाः, सचित्तश्चासौ आहारश्चेति समासः, सचित्तो वा आहारो यस्य सच्चित्तमाहारयति इति वा मूलकन्दलीकन्दकार्द्रकादिसाधारणप्रत्येकतरुशरीराणि सचित्तानि सचित्तं पृथिव्याद्या हारयतीति भावना । तथा सचित्तप्रतिबद्धाहारो यथा वृक्षे प्रतिबद्धो गुन्दादि पक्वफलानि वा । तथा अपक्वौषधभक्षणत्यमि द प्रतीतं, सचित्तसंमिश्राहार इति वा पाठान्तरं, सचित्तेन संमिश्र आहारः सचित्तसंमिश्राहारः, पहयादि पुष्पादि वा संमिश्रं, तथा दुष्पक्वौषधिभक्षणता दुष्पक्वाः—अस्विन्ना इत्यर्थः तद्भक्षणता, तथा तुच्छौषधिभक्षणता तुच्छा हि असारा मुद्गफलीप्रभृतयः, अत्र हि महती विराधना अल्पा च तुष्टिः, बुद्धिमद्भिरप्यैहिकोऽप्यपायः सम्भाव्यते । एत्थ

१ इदं चान्यत् भोजनतः परिहरति—अशनेऽनन्तकायं आर्द्रकमूलकादि मांसं च, पाने मांसरसमादि खाद्ये उदुम्बरकोदुम्बरवटपिप्पलकादि स्वाद्ये मध्वादि अचित्त चाहरेत्, यदा किल न भवेत् अचित्त उत्सर्गेण भक्तं प्रत्याख्यातुं न शक्नोति तदाऽपवादेन सचित्तं अनन्तकायबहुबीजवर्जं, कर्मतोऽप्य कर्मा न शक्नोति जीवितुं तदाऽप्यनन्तकायादीनि परिह्रियन्ते । २ भज

मे गंतव्वं, अन्नोवि ण विसज्जितव्वो, अणाणाए कोवि गतो होज्ज से विसुमरियखेत्तगतेण लद्धं तं ण गेण्हेज्जति। [ग्रं० २१०००] उक्तं सातिचारं प्रथमं गुणव्रतं अधुना द्वितीयमुच्यते, तत्रेदं सूत्रं—

उवभोगपरिभोगवए दुविहे पन्नत्ते तंजहा—भोअणओ कम्मओ अ। भोअणओ समणोवा० इमे पंच०—सच्चित्ताहारे सच्चित्तपडिबद्धाहारे अप्पउलिओसहिभक्खणया दुप्पउलिओसहिभ० तुच्छोसहिभक्खणया ७॥

उपभुज्यत इत्युपभोगः, उपशब्दः सकृदर्थे वर्तते, सकृद्भोग उपभोगः—अशनपानादि, अथवाऽन्तर्भोगः उपभोगः—आहारादि, उपशब्दोऽन्तर्वचनः, परिभुज्यत इति परिभोगः, परिशब्दोऽभ्यावृत्तौ वर्तते, पुनः पुनर्भोगः वस्त्रादेः परिभोग इति, अथवा बहिर्भोगः परिभोग एवमेव वसनालङ्कारादेः, अत्र परिशब्दो बहिर्वाचक इति, एतद्विषयं व्रतं—उपभोगपरिभोगव्रतं, एतत् तीर्थकरगणधरैर्द्विविधमुक्तं, तयोरुदाहरणोपन्यासार्थः, भोजनतः कर्मतश्च, तत्र भोजनत उत्सर्गेण निरवद्याहारभोजिना भवितव्यं, कर्मतोऽपि प्रायो निरवद्यकर्मानुष्ठानयुक्तेनेत्यक्षरार्थः। इह चेयं सामाचारी—'भोयणतो सावगो उस्सग्गेण फासुगं आहारं आहारेज्जा, तस्सासति अफासुगमवि सचित्तवज्जं, तस्स असती अणंतकायबहुबीयगाणि परिहरितव्वाणि,

१ न गन्तव्यं अन्योऽपि न विसर्जनीयः अनाज्ञया कोऽपि गतो भवेत् विस्मृतक्षेत्रे च गतेन लब्धं तत्र गृहीतव्यं इति। २ भोजनतः श्रावक उत्सर्गेण प्रासुकमाहारमाहारेत्, तदभावेऽप्रासुकमपि सचित्तवर्जं, तदसति अनन्तकायबहुबीजकानि परिहर्तव्यानि,

क्षेत्रवृद्धिः [इति]—एकतो योजनशतपरिमाणमभिगृहीतमन्यतो दश योजनानि गृहीतानि तस्यां दिशि समुत्पन्ने कार्ये योजनशतमध्यादपनीयान्यानि दश योजनानि तत्रैव स्वबुद्ध्या प्रक्षिपति, सम्वर्द्धयत्येकत इत्यर्थः, स्मृतेर्भ्रंशः—अन्तर्द्धानं स्मृत्यन्तर्द्धानं किं मया परिगृहीतं कया मर्यादया व्रतमित्येवमननुस्मरणमित्यर्थः, स्मृतिमूलं नियमानुष्ठानं, तद्भ्रंशे तु नियमत एव नियमभ्रंश इत्यतिचारः। एत्थ य सामाचारी—जदं जं पमाणं गहितं तस्स उवरिं पव्वतसिहरे रुक्खे वा मक्कडो पक्खी वा सावयस्स वत्थं आभरणं वा गेण्हितु पमाणातिरेकं उवरि भूमिं वच्चेज्जा, तत्थ से ण कप्पति गंतुं, जाधे तु पडितं अण्णेण वा आणितं ताधे कप्पति, इयं पुण अट्ठावयउज्जेंतगचित्तकूडअंजणगमंदरादिसु पव्वतेसु भवेज्जा, एवं अधेवि कूवियादिसु विभासा, तिरियं जं पमाणं गहितं तं तिविधेणवि करणेण णातिक्कमितव्वं, खेत्तवुड्ढी सावगेण ण कायव्वा, कथं ?, सो पुव्वेण भंडं गहाय गतो जाव तं परिमाणं ततो परेण भंडं अग्घतित्तिकातुं अवरेण जाणि जोयणाणि पुव्वदिसाए संछुभति, एसा खेत्तवुड्ढी से ण कप्पति कातुं, सिय अति वोलीणो होज्जा णियत्तियव्वं, वित्थारिते य

1 अत्र च सामाचारी ऊर्ध्वं यत् प्रमाणं गृहीतं तस्योपरि पर्वतशिखरे वृक्षे वा मर्कटः पक्षी वा श्रावकस्य वस्त्रमाभरणं वा गृहीत्वा प्रमाणातिरेकमुपरि भूमिं व्रजेत् तत्र तस्य न कल्पते गन्तुं, यदा तु पतितं अन्येन वा आनीतं तदा कल्पते इदं पुनः अष्टापदहेमकूटसम्मेतसुप्रतिष्ठोज्जयन्तचित्रकूटाञ्जनमन्दरादिषु पर्वतेषु भवेत् एवमधोऽपि कूपिकादिषु विभाषा तिर्यग् यत् प्रमाणं गृहीतं तत् त्रिविधेनापि करणेन नातिक्रमितव्यम् क्षेत्रवृद्धिः श्रावकेन न कर्तव्या कथं ?, स पूर्वस्यां भाण्डं गृहीत्वा गतो यावत्तत्प्रमाणं ततः परतो भाण्डमर्घतीतिकृत्वाऽपरस्यां यानि योजनानि (तानि) पूर्वस्यां दिशि क्षिपति एषा क्षेत्रवृद्धिस्तस्य न कल्पते कर्तुं, स्यादतिक्रान्तो भवेत् निवर्तितव्यं विस्मृते च

ण गंतव्वं, अप्पोवि ण विसज्जितव्वो, अणाणाए कोवि गतो होज्ज जं चिसुमरियखेत्तगतेण कप्पं तं ण गेण्हेज्जति। [म० २१०००] उक्तं सातिचारं प्रथमं गुणव्रतं अधुना द्वितीयमुच्यते, तच्चेदं सूत्रं—

उवभोगपरिभोगवए दुविहे पन्नत्ते तंजहा—भोअणओ कम्मओ अ । भोअणओ समणोवा० इमे पंच०— सच्चित्ताहारे सच्चित्तपडिबद्धाहारे अप्पउलिओसहिभक्खणया दुप्पउलिओसहिभ० तुच्छोसहिभक्खणया ७ ॥

उपभुज्यत इत्युपभोगः, उपशब्दः सकृदर्थे वर्तते, सकृद्भोग उपभोगः—अशनपानादि, अथवाऽन्तर्भोगः उपभोगः—आहारादि, उपशब्दोऽत्रान्तर्वचनः, परिभुज्यत इति परिभोगः, परिशब्दोऽत्रावृत्तौ वर्तते, पुनः पुनर्भोगः वस्त्रादेः परिभोग इति, अथवा बहिर्भोगः परिभोग एवमेव वसनालङ्कारादेः, अत्र परिशब्दो बहिर्वाचक इति, एतद्विषयं व्रतं—उपभोगपरिभोगव्रतं, एतत् तीर्थकरगणधरैर्द्विविधं प्रज्ञप्तं, तदर्थेयुदाहरणोपन्यासार्थः, भोजनतः कर्मतश्च, तत्र भोजनत उत्सर्गेण निरवद्याहार भोजिना भवितव्यं, कर्मतोऽपि प्रायो निरवद्यकर्मानुष्ठानयुक्तेनेत्यक्षरार्थः । इह चेयं सामाचारी—'भोयणतो सावगो उस्सग्गेण फासुगं आहारं आहारेज्जा, तस्सासति अफासुगमवि सचित्तवज्जं, तस्स असती अणंतकायबहुबीयगाणि परिहरितव्वाणि,

१ न गन्तव्यं अल्पोऽपि न विसर्जनीयः अनाज्ञया कोऽपि गतो भवेत् बहिःस्थक्षेत्रे च गतेन कल्पं तत्र गृहीतव्यम् इति। २ भोजनतः श्रावक उत्सर्गेण प्रासुकमाहारमाहारेत्, तस्मिन्नसति अप्रासुकमपि सचित्तवर्जं, तस्मिन्नसति अनन्तकायबहुबीजकानि परिहर्तव्यानि,

रतणाणि सावगस्स विक्किणियाणि तेण परिग्गहपरिमाणाइरित्ताईतिकाउं न गहियाणि, सावगेण णेच्छित, सो पूइतो। एवं चातिचाररहितमनुपालनीयं, तथा चाह–'इच्छापरिमाणस्स समणोवासएणं०' इच्छापरिमाणस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न समाचरितव्याः, तद्यथेति पूर्ववत्, क्षेत्रवास्तुप्रमाणातिक्रमः तत्र शस्योत्पत्तिभूमिः क्षेत्रं, तच्च सेतुकेतुभेदाद् द्विभेदं, तत्र सेतुक्षेत्रं अरघट्टादिसेक्यं, केतुक्षेत्रं पुनराकाशपतितोदकनिष्पाद्यं, वास्तु–अगारं तदपि त्रिविधं खातमुच्छ्रितं खातोच्छ्रितं च, तत्र खातं–भूमिगृहकादि उच्छ्रितं–प्रासादादि, खातोच्छ्रितं–भूमिगृहस्योपरि प्रासादः, एतेषां क्षेत्रवास्तूनां प्रमाणातिक्रमः, प्रत्याख्यानकालगृहीतप्रमाणोल्लङ्घनमित्यर्थः। तथा हिरण्यसुवर्णप्रमाणातिक्रमस्तत्र हिरण्यं–रजतमघटितं घटितं वा अनेकप्रकारं द्रम्मादिः, सुवर्णं प्रतीतमेव तदपि घटितापटितं, एतद्ग्रहणाच्चेन्द्रनीलमरकतादिपरिग्रहः, अक्षरगमनिका पूर्ववदेव, तथा धनधान्यप्रमाणातिक्रमः, तत्र धन–गुडशर्करादि, गोमहिष्यजाविकाकरभतुरगादयश्चान्ये, धान्यं–व्रीहिकोद्रवमुद्गमाषतिलगोधूमयवादि, अक्षरगमनिका प्राग्वदेव, तथा द्विपदचतुष्पदप्रमाणातिक्रमः, तत्र द्विपदानि–दासीमयूरहंसादीनि, चतुष्पदानि–हस्त्यश्वमहिष्यादीनि, अक्षरगमनिका पूर्ववदेव, तथा कुप्यप्रमाणातिक्रमः, तत्र कुप्यं–आसनशयनभाण्डककरोटकलोहाद्युपस्करजातमुच्यते, एतद्ग्रहणाच्च वस्त्रकम्बलपरिग्रहः, अक्षरगमनिका पूर्ववदेव, तान् क्षेत्रवास्तुप्रमाणातिक्रमादीन् समाचरन्नतिचरति पञ्चमाणुव्रतमिति। एत्थ य दोसा जीवघातादि भणितव्वा। उक्तं सातिचारं पञ्चमाणुव्रतम्, इत्युक्तान्यणुव्रतानि, साम्प्रतमेतेषामेवाणुव्रतानां परिपालनाय भावनाभूतानि

१ रतणाणि सावगाय विक्केतुं नीताणि, तेण परिग्गहप्रमाणातिरित्ताणीतिकृत्वा न गृहीतानि श्रावकेण नेष्टं स पूजितः २ अत्र च दोषा जीवघातादयो भणितव्याः

गुणव्रतान्यभिधीयन्ते—तानि पुनस्त्रीणि भवन्ति, तद्यथा—दिग्व्रतं उपभोगपरिमाणं अनर्थदण्डपरिवर्जनमिति, तत्राद्य-गुणव्रतस्वरूपाभिधित्सयाऽऽह—

दिसिवए तिविहे पन्नत्ते—उड्ढदिसिवए अहोदिसिवए तिरियदिसिवए, दिसिवयस्स समणो० इमे पंच० तंजहा—उड्ढदिसिपमाणाइक्कमे अहोदिसिपमाणाइक्कमे तिरियदिसिपमाणाइक्कमे खित्तवुड्ढी सइअन्तरद्धा १॥ (सूत्रं)

दिशो ह्यनेकप्रकाराः शास्त्रे वर्णिताः, तत्र सूर्योपलक्षिता पूर्वा शेषाश्च पूर्वदक्षिणादिकास्त्वनुक्रमेण द्रष्टव्याः, तत्र दिशां व्रतं दिक्षु वा गतमर्यादासु पूर्वादिविभागेषु मया गमनाद्यनुष्ठेयं न परत इत्येवंभूतं दिग्व्रतं, एतच्चोपतः त्रिविधं भवति तीर्थकरगणधरैः, तद्भेदानुदाहरणोपन्यासमाह—ऊर्ध्वादिग् ऊर्ध्वं दिग् तत्सम्बन्धि तस्यां वा व्रतं ऊर्ध्वदिग्व्रतं, एतावती दिगूर्ध्वं पर्वताद्यारोहणादवगाहनीया न परत इत्येवंभूतं इति भावना, अधो दिग् अधोदिक् तत्सम्बन्धि तस्यां वा व्रतं अधोदिग्व्रतं—अधोदिग्व्रतम्, एतावती दिगधः कूपाद्यवतरणादवगाहनीया न परत इत्येवंभूतमिति हृदयं, तिर्यक् दिशस्तिर्यग् दिशः—पूर्वादिकास्तासां सम्बन्धि तासु वा व्रतं तिर्यग्व्रतं, एतावती दिग् पूर्वेणावगाहनीया एतावती दक्षिणेनेत्यादि, न परत इत्येवंभूतमिति भावार्थः। अस्मिंश्च सत्यवगृहीतक्षेत्राद् बहिः स्थावरजङ्गमप्राणिगोचरो दण्डः परित्यक्तो भवतीति गुणः। इदमतिचाररहितमनुपालनीयमतोऽस्यातिचारानभिधित्सुराह—'दिसिवयस्स समणो०' दिग्व्रतस्य उक्तरूपस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न समाचरितव्याः, तद्यथा—ऊर्ध्वदिक्प्रमाणातिक्रमः यावत्प्रमाणं परिगृहीतं तस्यातिक्रमणमित्यर्थः, एवमन्यत्रापि भावना कार्या, अधोदिक्प्रमाणातिक्रमः, तिर्यग्दिक्प्रमाणातिक्रमः, क्षेत्रस्य वृद्धिः

रैतनाणि सावगस्स विक्किणियाणि तेण परिग्गहपरिमाणाइरित्ताइत्तिकाउं न गहियाणि, सावगेण णेच्छित, सो पुट्ठो। इय चातिचाररहितमनुपालनीयं, तथा चाह–'इच्छापरिमाणस्स समणोवासएणं०' इच्छापरिमाणस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न समाचरितव्याः, तद्यथेति पूर्ववत्, क्षेत्रवास्तुप्रमाणातिक्रमः तत्र सस्योत्पत्तिभूमिः क्षेत्रं, तच्च सेतुकेतुभेदात् द्विभेदं, तत्र सेतुक्षेत्रं अरघट्टादिसेच्यं, केतुक्षेत्रं पुनराकाशपतितोदकनिष्पाद्यं, वास्तु–अगारं तदपि त्रिविधं खातमुच्छ्रितं खातोच्छ्रितं च, तत्र खात–भूमिगृहकादि उच्छ्रितं–प्रासादादि, खातोच्छ्रित–भूमिगृहस्योपरि प्रासादः, एतेषां क्षेत्रवास्तूनां प्रमाणातिक्रमः, प्रत्याख्यानकालगृहीतप्रमाणोल्लङ्घनमित्यर्थः। तथा हिरण्यसुवर्णप्रमाणातिक्रमस्तत्र हिरण्यं–रजतमघटितं घटितं वा अनेकप्रकारं द्रम्मादिः, सुवर्णं प्रतीतमेव तदपि घटितापटितं, एतद्ग्रहणाच्चेन्द्रनीलमरकताद्युपलग्रहः, अक्षरगमनिका पूर्ववदेव, तथा धनधान्यप्रमाणातिक्रमः, तत्र धन–गुडशर्करादि, गोमहिष्यजाविकाकरभतुरगा धन्ये, धान्यं–व्रीहिकोद्रवमुद्गमाषतिलगोधूमयवादि, अक्षरगमनिका प्राग्वदेव, तथा द्विपदचतुष्पदप्रमाणातिक्रमः, तत्र द्विपदादीनि–दासीमयूरहंसादीनि, चतुष्पदानि–हस्त्यश्वमहिष्यादीनि, अक्षरगमनिका पूर्ववदेव, तथा कुप्यप्रमाणातिक्रमः, तत्र कुप्यं–आसनशयनभाण्डककरोटकलोहाद्युपस्करजातमुच्यते, एतद्ग्रहणाच्च वस्त्रकम्बलपरिग्रहः, अक्षरगमनिका पूर्ववदेव, तान् क्षेत्रवास्तुप्रमाणातिक्रमादीन् समाचरन्नतिचरति पञ्चमाणुव्रतमिति। एत्थ य दोसा जीवघायादि भणितव्वा। उक्तं सातिचारं पञ्चमाणुव्रतम् इत्युक्तान्यणुव्रतानि, साम्प्रतमेतेषामेवाणुव्रतानां परिपालनाय भावनाभूतानि

१ रत्नानि श्रावकाणां विक्रेतुं नीतानि, तेन परिग्रहप्रमाणातिरिक्तानीति कृत्वा न गृहीतानि श्रावकेण नेच्छं स पृष्टिः २ अत्र च दोषा जीवघातादयो भणितव्याः

गुणव्रतान्यभिधीयन्ते—तानि पुनस्त्रीणि भवन्ति, तद्यथा—दिग्व्रतं उपभोगपरिमाणं अनर्थदण्डपरिवर्जनमिति, तत्राद्य-गुणव्रतस्वरूपाभिधित्सयाऽऽह—

दिसिवए तिविहे पन्नत्ते—उड्ढदिसिवए अहोदिसिवए तिरियदिसिवए, दिसिवयस्स समणो० इमे पंच० तंजहा—उड्ढदिसिपमाणाइक्कमे अहोदिसिपमाणाइक्कमे तिरियदिसिपमाणाइक्कमे खित्तवुड्ढी सइअंतरद्धा ६॥ (सूत्र)

दिशो ह्यनेकप्रकाराः शास्त्रे वर्णिताः, तत्र सूर्योपलक्षिता पूर्वा शेषाश्च पूर्वदक्षिणादिकास्तदनुक्रमेण द्रष्टव्याः, तत्र दिशा सम्बन्धि दिक्षु वा व्रतमेतावत्सु पूर्वादिविभागेषु मया गमनाद्यनुष्ठेयं न परत इत्येवंभूतं दिग्व्रतं, एतच्चौघतः त्रिविधं प्रज्ञप्तं तीर्थकरगणधरैः, तद्यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः, ऊर्ध्वादिग् ऊर्ध्वं दिग् तत्सम्बन्धि तस्यां वा व्रतं ऊर्ध्वं दिग्व्रतं, एतावती दिगूर्ध्वं पर्वताद्यारोहणादवगाहनीया न परत इत्येवंभूतं इति भावना, अधो दिग् अधोदिक् तत्सम्बन्धि तस्यां वा व्रत अधोदिग्व्रतं—अधोदिग्व्रतम्, एतावती दिगध इन्द्रकूपाद्यवतरणादवगाहनीया न परत इत्येवंभूतमिति हृदयं, तिर्यक् दिशस्तिर्यग् दिशः—पूर्वादिकास्तासां सम्बन्धि तासु वा व्रतं तिर्यग्व्रतं, एतावती दिग् पूर्वेणावगाहनीया एतावती दक्षिणेनेत्यादि, न परत इत्येवंभूतमिति भावार्थः । अस्मिंश्च सत्यवगृहीतक्षेत्राद् बहिः स्थावरजङ्गमप्राणिगोचरो दण्डः परित्यक्तो भवतीति गुणः । इदमतिचाररहितमनुपालनीयमतोऽस्यातिचारानभिधित्सुराह—'दिसिवयस्स समणो०' दिग्व्रतस्य उक्तरूपस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न समाचरितव्याः, तद्यथा—ऊर्ध्वदिक्प्रमाणातिक्रमः यावत्प्रमाणं परिगृहीतं तस्यातिलङ्घनमित्यर्थः, एवमन्यत्रापि भावना कार्या, अधोदिक्प्रमाणातिक्रमः, तिर्यग्दिक्प्रमाणातिक्रमः, क्षेत्रस्य वृद्धिः

परशब्देनोच्यते तस्य कन्याफललिप्सया स्नेहसम्बन्धेन वा विवाहकरणमिति, अंवि य-उस्सग्गे णियगावच्चाणवि परणसंवरणं ण करेति किमंग पुण अण्णेसिं ?, जो वा असियाण आगारं करेइ, तत्तिया कप्पति, सेसा ण कप्पंति, ण वट्टति महती दारिया दिज्जउ गोवणे वा संखो छुपेज्जेति भणित। काम्यन्त इति कामाः-शब्दरूपगन्धा भुज्यन्त इति भोगा-रसस्पर्शाः, कामभोगेषु तीव्राभिलाषः, तीव्राभिलाषो नाम तदध्यवसायित्वं, तत्साखेदं करोति-समाप्तरतोऽपि योषि मुखोपस्थकर्णकक्षान्तरेष्वतृप्ततया प्रक्षिप्य लिङ्गं मृत इव आस्ते निश्चलो महतीं वेलामिति, दन्तनखोत्पलपत्रकादिभिर्वा मदनमुद्दीपयति, वाजीकरणानि चोपयुङ्क्ते, योषिद्वाच्यदेशं वा मृदुनाति। एतानीत्वरपरिगृहीतगमनादीनि समाचरन्नतिचरति चतुर्थाणुव्रतमिति। एत्थ य आदिल्ला दो अतियारा सदारसंतुट्ठस्स भवंति णो परदारविवज्जगस्स, सेसा पुण दोण्हवि भवन्ति, दोसा पुण इत्तरियपरिग्गहिताऽगमणे बितिएण सद्धिं वेरं होज्ज मारेज्ज ताडेज्ज वा इत्यादयः, एवं सेसेसुवि भाणियव्वा। उक्तं सातिचारं चतुर्थाणुव्रतं। अधुना पञ्चमं प्रतिपाद्यते, तत्रेदं सूत्रम्—

अपरिमियपरिग्गहं समणो० इच्छापरिमाणं उवसंपज्जइ, से परिग्गहे दुविहे पन्नत्ते, तंजहा-सचित्तपरिग्गहे अचित्तपरिग्गहे य, इच्छापरिमाणस्स समणोवा० इमे पंच०—धणधन्नपमाणाइक्कमे खित्तवत्थुपमाणाइक्कमे हिरन्नसुवन्नपमाणाइक्कमे दुपयचउप्पयपमाणाइक्कमे कुवियपमाणाइक्कमे ५ ॥ (सू०)

१ अपि च उत्सर्गे निजकापत्यानामपि परणसंवरणं न करोति किं पुनरन्येषां ? यो वा यावतामाकारं करोति तावन्तः कल्पन्ते शेषा न कल्पन्ते न युज्यते महती दारिका ददातु गोपने वा पङ्कः क्षिपत्विति भणितुं। २ अत्र चाद्यौ द्वावतिचारौ स्वदारसंतुष्टस्य भवतः न परदारविवर्जकस्य शेषाः पुनर्द्वयोरपि भवन्ति दोषाः पुनरित्वरपरिगृहीतागमने द्वितीयेन सार्धं वैरं भवेत् मारयेत् ताडयेद्वा, एवं शेषेष्वपि भणितव्याः

'अपरिमितपरिग्गहं समणोवासतो पच्चक्खाति' परिग्रहणं परिग्रहः अपरिमितः—अपरिमाणः तं श्रमणोपासकः प्रत्याख्याति, सचित्तादेः अपरिमाणात् परिग्रहात् विरमतीति भावना, इच्छायाः परिमाणं २ तदुपसम्पद्यते, सचित्तादिगोचरे च्छापरिमाणं करोतीत्यर्थः । स च परिग्रहो द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथेत्येतत् प्राग्वत्, सह चित्तेन सचित्तं—द्विपदचतुष्पदादि तदेव परिग्रहः अचित्तं—रजतकुप्यादि तदेव चाचित्तपरिग्रहः । एत्थ य पंचमअणुव्वते अणियत्तस्स दोसे नियत्तस्स य गुणे, तत्थोदाहरणम्—लुद्धनंदो कुसीमूलिये लद्धु विणहो नंदो सावगो पूइतो भंडागारवती ठवितो, अहवावि वाणिणी रतणाणि विकिणति छुहाए मरंती, सट्ठेण भणिता—एत्तिअपरिक्खओ णत्थि, अण्णस्स णीवामि, ताए भण्णति—जं जोग्गं तं देहि, सो पत्थ देइ, सुभक्खे तीए भत्तारो आगतो, पुच्छति—रयणाणि कहिं ?, भणति—विकियाणि मए, कहं ?, सा भणइ—गोहुममेइयाए एक्कक दिन्ने अमुगस्स वाणियगस्स, सो वाणियगो तेण भणिओ—रयणा अप्पेह पूरं वा मोल्लं देहि, णो नेच्छइ, तओ रण्णो मूलं गतो परिसे अग्गे यहमाणे पतस्स पतेण पत्थियं दिण्णं, सो विणासितो, पढम पुण वाणि

1 अत्र च पञ्चमाणुव्रते अनिवृत्तस्य दोषा निवृत्तस्य च गुणाः, तत्रोदाहरणं—लोभनन्दः कुसीमूलिकायां लब्ध्वा विनष्टः नन्दः श्रावकः पूजितो भाण्डागारपतिः स्थापितः अथवा—ऽपि वणिग्भार्या रत्नानि विक्रीणाति क्षुधा म्रियमाणा श्राद्धेन भण्यते—ईयत्प्रतीक्षको नास्ति अन्यस्य पार्श्वे नीतानि तया भण्यते—यद्योग्यं तद्देहि स ददाति सुभिक्षे तस्या भर्त्ताऽऽगतः पृच्छति—रत्नानि क्व ? भणति—विक्रीतानि मया कथं ? सा भणति—गोधूमसेतिकयैकैकं दत्तममुकस्मै वणिजे स वणिक् तेन भणितः—रत्नान्यर्पय पूरं वा मूल्यं देहि, स नेच्छति ततो राज्ञो मूलं गतः—[illegible] वर्तमाने [illegible] स विनाशितः प्रथमं पुनरपि

परशब्देनोच्यते तस्य कन्याफललिप्सया स्नेहसम्बन्धेन वा विवाहकरणमिति, अवि य—उत्तमगो णियगावचाणवि परणसंवरणं ण करेति किमंग पुण अण्णेसिं १, जो वा जत्तियाण आगारं करेइ, तत्तिया कप्पंति, सेसा ण कप्पंति, ण घट्टति महती दारिया दिज्जउ गोधणे वा सखो दुपेज्जेति भणित। काम्यन्त इति कामाः—शब्दरूपगन्धा भुज्यन्त इति भोगा—रसस्पर्शाः, कामभोगेषु तीव्राभिलाषः, तीव्राभिलाषो नाम तदध्यवसायित्वं, तस्माच्चेदं करोति—समाप्तरतोऽपि योषि मुखोपस्थकर्णकक्षा न्तरेष्वतृप्ततया प्रक्षिप्य लिङ्गं मृत इव आस्ते निश्चलो महतीं वेलामिति, दन्तनखोत्पलपत्रकादिभिर्वा मदनमुत्थापयति, वाजीकरणानि चोपयुङ्क्ते, योषिद्वाच्यदेशं वा मृद्नाति। एतानीत्वरपरिगृहीतागमनादीनि समाचरन्नतिचरति चतुर्थाणु व्रतमिति। एत्थ य आदिल्ला दो अतियारा सदारसंतुट्ठस्स भवंति णो परदारविवज्जगस्स, सेसा पुण दोण्हवि भवन्ति, दोसा पुण इत्तरियपरिग्गहियागमणे बिदिएण सद्धिं वेरं होज्ज मारेज्ज ताडेज्ज वा इत्यादय", एवं सेसेसुवि भाणियव्वा। उक्तं सातिचारं चतुर्थाणुव्रतं। अधुना पञ्चमं प्रतिपाद्यते, तत्रेदं सूत्रम्—

अपरिमियपरिग्गहं समणो० इच्छापरिमाणं उवसंपज्जइ, से परिग्गहे दुविहे पन्नत्ते, तंजहा—सचित्तपरिग्गहे अचित्तपरिग्गहे य, इच्छापरिमाणस्स समणोवा० इमे पंच०—धणधन्नपमाणाइक्कमे खित्तवत्थुपमाणाइक्कमे हिरन्नसुवन्नपमाणाइक्कमे दुपयचउप्पयपमाणाइक्कमे कुवियपमाणाइक्कमे ५ ॥ (सू०)

१ अपि च उत्तमो निजकापत्यानामपि परणसंवरणं न करोति किं पुनरन्येषां ? यो वा यावतामाकारं करोति तावन्तः कल्पन्ते शेषा न कल्पन्ते न युज्यते महती दारिका दद्यात् गोधने वा सखः क्षिपत्विति भणितं। २ अत्र चाद्यौ द्वावतिचारौ स्वदारसंतुष्टस्य भवतः न परदारविवर्जकस्य शेषाः पुनर्द्वयोरपि भवन्ति दोषाः पुनरित्वरपरिगृहीतागमने द्वितीयेन सार्धं वैरं भवेत् मारयेत् ताडयेद्वा एवं शेषेष्वपि भणितव्याः

देवेस्त पुच्छाणि १, तेहिं भणितं—अम्हे बालभावे पणीतं मेथुणं पच्चक्खायं, अण्णदा अम्हाणं किहवि संजोगो जातो, तं च विवरीयं समायरियं, जद्दिवसं एगस्स बंभचेरपोसधो तद्दिवसं बितियस्स पारणगं, एवं अम्ह चरंगवाणि चेव कुमारगाणि, धिज्जातितो संबुद्धो। एते इहलोए गुणा, परलोए पधाणपुरिसत्त देवत्ते पहाणाओ अच्छराओ मणुयत्ते पधाणाओ माणुसीतो पिउला य पंचलक्खणा भोगा विपत्संपयोगा य आसण्णसिद्धिगमणं चेति। इदं चातिचाररहितमनुपालनीयं, तथा चाह—'सदारसंतोसस्स' इत्यादि, स्वदारसन्तोषस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न समाचरितव्यास्तद्यथा—इत्वरपरिगृहीतागमनं अपरिगृहीतागमनं अनङ्गक्रीडा परविवाहकरणं कामभोगतीव्राभिलाष', तत्रेत्वरकालपरिगृहीता कालतःस्तोकादित्वरपरिगृहीता, भाटिप्रदानेन कियन्तमपि कालं दिवसमासादिकं स्ववशीकृतेत्यर्थः, तस्या गमनम्—अभिगमो मैथुनासेवना इत्वरपरिगृहीतागमनं, अपरिगृहीताया गमनं अपरिगृहीतागमनं, अपरिगृहीता नाम वेश्या अन्य सत्कगृहीतभाटी कुलाङ्गना वाऽनाथेति, अनङ्गानि च—कुचकक्षोरुवदनादीनि तेषु क्रीडनमनङ्गक्रीडा, अथवाऽनङ्गो मोहोदयोद्भूतः तीव्रो मैथुनाध्यवसायाख्यः कामो भण्यते तेन तस्मिन् वा क्रीडा कृतकृत्यस्यापि स्वलिङ्गेन आहार्यैः काष्ठफलपुस्तकमृत्तिकाचर्मादिघटितप्रजननैर्योषिद्वाच्यप्रदेशासेवनमित्यर्थः, परविवाहकरणमितीह स्वापत्यव्यतिरिक्तमपत्यं

१ रेवत्यादि एतो ? ताभ्यां भणितं—बाल्ये प्रत्याख्यातं मैथुन प्रत्याख्यातं अन्यदाऽस्माकं कथमपि संयोगो जातः तच विपरीतमाचरित दिवसे एकस्य ब्रह्मचर्यपोषधः तद्दिवसे द्वितीयस्य पारणकमेवमावां गृहगतावेव कुमारौ धिग्जातीयः संबुद्धः। एते ऐहलौकिका गुणाः पारलोके प्रधानपुरुषत्वं देवत्वे प्रधाना अप्सरसो मनुजत्वे प्रधाना मानुष्यो विपुलाश्च पञ्चलक्षणा भोगाः प्रियसंप्रयोगाश्चासन्नसिद्धिगमनं च।

पंचेहिं मित्तेहिं गहिताणि वट्टंति, तेसिं पुव्वसंठितीए संजोगो कतो, अण्णदा सो दारगो ताए गणियाए पुव्वमाताए सह उग्गो, सा से भगिणी धम्म सोतु पव्वइता, ओहीणाणमुप्पण्णं, गणियाघरं गता, तेण गणियाए पुत्तो जातो, अज्जा गहाय परियंदाइ, कहं ?, पुत्तोऽसि मे भत्तिज्जओऽसि मे दारगा देवरोऽसि मे भायासि मे, जो तुज्झ पिता सो मज्झ पिया पती य ससुरो य भाता य मे, जा तुज्झ माया सा मे माया भाउज्जाइया सवत्तिणी सासू य, एवं नाऊण दोसे पज्जेयव। एते इहलोए दोसा परलोए पुण णपुंसगत्तविरूवपियविप्पयोगादिदोसा भवन्ति, णियत्तस्स इहलोए परलोए य गुणा, इहलोए कच्छे कुलपुत्तगाणि सड्ढाणि आणवपूरे, एगो य धिज्जातिओ दरिद्दो, सो थूलेसरे उववासेण वरं मग्गति, कोवे (र)। चाउवेज्जभत्तस्स मोल्लं देहि, जा पुण्णं करेसि, तेण वाणमंतरेण भणितं—कच्छे सावगाणि कुलपुत्ताणि भज्जपतियाणि, एयाण भत्त करेहि, ते महप्फलं होहिति, दोण्णि वारा भमितो गतो कच्छं, दिण्णं दाणं सावयाणं भत्त दक्खिणं च, भणति—साहध किं तुम्हं तवचरणं जेण तुम्हे

---

१ मासीभिर्मित्रैर्गृहीतौ वर्तेते, तयोः पूर्वसंस्थित्या संयोगः कृतः अन्यदा स दारकस्तया गणिकया पूर्वमात्रा सह कृतः। सा तस्य भगिनी धर्मं श्रुत्वा प्रव्रजिता अवधिज्ञानमुत्पन्नं गणिकागृहं गता तेन गणिकायाः पुत्रो जातः, आर्या गृहीत्वा परिरमयति (बालापयति) कथं ? पुत्रोऽसि मे भ्रातृव्योऽसि मे दारक ! देवरोऽसि मे भ्राताऽसि मे यस्तव पिता स मम पिता पतिः श्वशुरो भ्राता च मे या तव माता सा मे माता भ्रातृजाया श्वश्रूः सपत्नी च एवं ज्ञात्वा दोषान् वर्जयितव्यं। एते इहलोके दोषाः परलोके पुनर्नपुंसकत्वविरूपत्वप्रियविप्रयोगादयो दोषा भवन्ति निवृत्तस्येहलोके परलोके च गुणाः, इहलोके कच्छे कुलपुत्री श्राद्धौ आनन्दपुरे एकश्च द्विजातीयो दरिद्रः स स्थूलेश्वरं (व्यन्तरं) उपवासेनाराध्य वरं मार्गयति—कुबेर ! चातुर्वेद्यभक्तस्य मूल्यं देहि यतः पुण्यं करोमि तेन व्यन्तरेण कथितं—कच्छे श्रावकौ कुलपुत्री भार्यापती, एतयोर्भक्तं देहि तव महत्फलं भविष्यति, द्विर्भ्रमितो गतः कच्छं, दत्तं दानं श्रावकयोर्भक्तं दक्षिणा च भणति—कथयतं किं युवयोस्तपश्चरणं येन युवां

देवेस्स पुज्जाणि ?, तेहिं भणितं–अम्हे बालभावे एगंतरं मेथुणं पच्चक्खायं, अण्णदा अम्हाणं किहवि संजोगो जातो, विवरीयं समावडियं, जदियसं एगस्स बंभचेरपोसधो तद्दियसं बितियस्स पारणगं, एवं अम्ह परंगताणि चेव कुमारग धिज्जातितो सयुत्तो । एते इहलोए गुणा, परलोए पधाणपुरिसत्त देवत्ते पहाणातो अच्छराओ मणुयत्ते पधाणाओ म सीतो पिवला य पंचलक्खणा भोगा पियसंपयोगा य आसण्णसिद्धिगमणं चेति । इदं चातिचाररहितमनुपालनीय, तथ चाह–'सदारसंतोसस्स' इत्यादि, स्वदारसन्तोषस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न समाचरितव्यास्तद्यथा–इत्वरपरिगृहीतागमनं अपरिगृहीतागमनं अनङ्गक्रीडा परविवाहकरणं कामभोगतीव्राभिलाष', तत्रेत्वरकालपरिगृहीता कालशब्दलोपादित्वरपरिगृहीता, भाटिप्रदानेन कियन्तमपि काल दिवसमासादिकं स्ववशीकृतेत्यर्थः, तस्या गमनम्–अभिगमो मैथुनासेवना इत्वरपरिगृहीतागमनं, अपरिगृहीताया गमनं अपरिगृहीतागमनं, अपरिगृहीता नाम वेश्या अन्य-सत्कगृहीतभाटी कुलाङ्गना वाऽनाथेति, अनङ्गानि च–कुचकक्षोरुवदनादीनि तेषु क्रीडनमनङ्गक्रीडा, अथवाऽनङ्गो मोहो-दयोद्भूतः तीव्रो मैथुनाध्यवसायाख्यः कामो भण्यते तेन तस्मिन् वा क्रीडा कृतकृत्यस्यापि स्वलिङ्गेन आहार्यैः काष्ठ फलपुस्तकमृत्तिकाचर्मादिघटितप्रजननैर्योषिद्वाच्यप्रदेशासेवनमित्यर्थः, परविवाहकरणमितीह स्वापत्यव्यतिरिक्तमपत्य

---

१ देवस्यापि इज्यौ ? ताभ्यां भणितं–आवाभ्यां बाल्ये एकान्तरितं मैथुनं प्रत्याख्यातं अन्यदाऽऽवयोः कथमपि संयोगो जातः तत्र विपरीतमापतितं यद्दिवसे एकस्य ब्रह्मचर्यपोषधः तद्दिवसे द्वितीयस्य पारणकमेवमावां गृहगतावेव कुमारौ धिग्जातीयः संवृत्तः । एते ऐहलौकिका गुणा, परलोके प्रधानपुरुषत्वं देवत्वे प्रधाना अप्सरसो मनुजत्वे प्रधाना मानुष्यो विपुलाश्च पञ्चलक्षणा भोगाः प्रियसंप्रयोगाआसन्नसिद्धिगमनं च ।

पंचेहिं मित्तेहिं गहिताणि पट्ठति, तेसिं पुव्वसंठितीए सञ्जोगो कतो, अण्णदा सो दारगो ताए गणियाए पुव्वमाताए सह छग्गो, सा से भगिणी धम्म सोतु पव्वइता, ओहीणाणमुप्पण्णं, गणियाघर गता, तेण गणियाए पुत्तो आतो, अज्जा गहाय परियंदाइ, कहं ?, पुत्तोऽसि मे भत्तिज्जओऽसि मे दारगा देवरोऽसि मे भायासि मे, जो तुज्झ पिता सो मज्झ पिया पती य ससुरो य भाता य मे, जा तुज्झ माया सा मे माया माउज्जाइया सवत्तिणी सासू य, एय नाऊण दोसे पज्जेयव्वं। एते इहलोए दोसा परलोए पुण णपुसगत्तविरूवपियविप्पयोगादिदोसा भवन्ति, णियत्तस्स इहलोए परलोए य गुणा, इहलोए कच्छे कुलपुत्तगाणि सद्वाणि आणदपूरे, एगो य धिज्जातिओ दरिद्दो, सो धूलेसरे चवयासेण वरं मग्गति, कोवे (र)[1] घाउवेज्जभत्तस्स मोत्तं देहि, जा पुण्णं करेमि, तेण वाणमंतरेण भणितं—कच्छे सावगाणि कुलपुत्ताणि भज्जपतियाणि, एयाण भत्तं करेहि, ते महप्फलं होहिति, दोण्णि वारा भणितो गतो कच्छं, दिण्णं दाणं सावयाण भत्त दक्खिणं च, भणति—साहय किं तुज्झं तवचरणं जेण तुज्झे

[1] मत्तीर्मित्रैर्गृहीतानि वर्तन्ते, तयोः पूर्वसंस्थित्या संयोगः कृतः, अन्यदा स दारकस्तया गणिकया पूर्वमात्रा सह लग्नः सा तस्य भगिनी धर्मं श्रुत्वा प्रव्रजिता अवधिज्ञानमुत्पन्नं गणिकागृहं गता, तेन गणिकायाः पुत्रो जातः आर्या गृहीत्वा परिवर्तति (दोलायति) कथं ? पुत्रोऽसि मे भ्रातृव्योऽसि मे दारक ! देवरोऽसि मे भ्राताऽसि मे यस्तव पिता स मम पिता पतिः श्वशुरो भ्राता च मे या तव माता सा मे माता भ्रातृजाया श्वश्रूः सपत्नी च एवं ज्ञात्वा दोषान् परिवर्जितव्य । एते इहलोके दोषाः परलोके पुनर्नपुंसकत्वविरूपत्वप्रियविप्रयोगादयो दोषा भवन्ति निवृत्तस्येहलोके परलोके च गुणाः इहलोके कच्छे कुलपुत्री माद्री आनन्दपुरे एकश्च धिग्जातीयो दरिद्रः, स स्थूलेश्वरं (व्यन्तरं) उपवासेनाराध्य वरं मार्गयति—कुबेर ! धातुवेधभक्तस्य मूल्यं देहि यतः पुण्यं करोमि तेन व्यन्तरेण कथितं—कच्छे श्रावकौ कुलपुत्री भार्यापती, एतयोर्भक्तं देहि तत् महत्फलं भविष्यति द्विर्भणितो गतः कच्छं, दत्तं दानं श्रावकयोर्भक्तं दक्षिणा च भणति—कथयतं किं युवयोस्तपश्चरणं येन युवां

पुच्छा, सेट्ठो णेच्छति, महिला अभिप्पायं णातुं तुण्हिका अच्छति, कातो तुम्हे आणीता ?, ताए सिट्ठं, तेण भणितं–अम्हे चेव तुम्हे पुत्ता, इयरेसिं सिट्ठं मोइया पव्वइता, एते अणिग्गिसाणं दोसा। बितिय–धूताएवि समं वसेज्जा, जधा गुव्विणीए मज्जाए दिसागमणं, पेसितं जधा स धूता आता, सोऽवि सा वयहरति जाय जोव्वणं पत्ता, अण्णा (अण्ण) णगरे दिण्णा सो ण याणति जधा दिण्णत्ति, सो पवियत्तो तम्मि णगरे मा भंडं विणस्सिहितित्ति परिसारत्त ठितो, तस्स तीए धूताए समं घडितं, तहवि ण याणति, पसे पासारत्ते गतो सणगरं, धूतागमणं, दट्ठूणं विलियाणि, णियसु ताए मारितो अप्पा, इयरोऽवि पव्वतितो। ततिय–गोट्ठीए सम चेडो अच्छति, तस्स सा माता हिंडति, सुण्हा से णियगएवि णो साहइ पतिं, सा तस्स माता देवकुलट्ठितेहिं धुत्तेहिं गच्छती दिट्ठा, तेहिं परिभुत्ता, मातापुत्ताणं पोत्ताणि परियत्तिताणि, तीए भण्णति–मति ताए कीस ते उवरित्ति पोत्तं गहितं ?, हा पाव ! किं ते कतं ?, सो णट्ठो पव्वइतो। चउत्थं–अमच्चाणि गणियाए उज्झिताणि,

---

1 बुभुक्षितः स इतरे नेच्छति महेला अभिप्रायं ज्ञात्वा तूष्णीका तिष्ठति कुतो यूयमानीताः ? तयोक्तं, तेन भणितं–वयमेव युष्माकं पुत्राः इतरेषां शिष्टं, मोचिताः प्रव्रजिताः, एतेऽनिगूहनायां दोषाः। द्वितीयं–दुहित्राऽपि समं वसेत् यथा गर्भिण्या भार्याया दिग्गमनं प्रेषितं यथा ते दुहिता जाता सोऽपि तावद् व्यवहरति यावद्यौवनं प्राप्ता अन्यस्मिन् नगरे दत्ता स न जानाति यथा दत्तेति स प्रमादात्वर् तस्मिन्नगरे मा भाण्डं विनंक्ष्यतीति वर्षारात्रं स्थितः, तत्र तया दुहित्रा समं संयोगो जातः तथापि न जानाति गते वर्षारात्रे गतः स्वनगरं दुहित्रागमनं दृष्ट्वा विलज्जितौ निजेन तया मारित आत्मा इतरोऽपि प्रव्रजितः। तृतीयं–गोष्ठ्या समं चेटस्तिष्ठति तस्य सा माता हिण्डते स्नुषा तस्या निजकेऽपि न कथयति पतिं सा तस्य माता देवकुलस्थि- तैर्धूर्तैर्गच्छन्ती दृष्टा तैः परिभुक्ता मातृपुत्रपोतेषु परावृत्ते, तया भण्यते–मदीयायाः कथं त्वयोपरितनं वस्त्रं गृहीतं ? हा पाप ! किं त्वया कृतं ? स नष्टः प्रव्रजितः। चतुर्थं–अमात्यं गणिकयोज्झितं,

ओरालियपरदारगमणे वेउब्बियपरदारगमणे, सदारसंतोसस्स समणोवा० इमे पंच०, तंजहा–अपरिगहियागमणे इत्तरियपरिग्गहियागमणे अणंगकीडा परवीवाहकरणे कामभोगतिव्वाभिलासे ४ ॥ (सू०)

आत्मव्यतिरिक्तो योऽन्यः स परस्तस्य दाराः–कलत्रं परदारास्तस्मिन् (तेषु)गमनं परदारगमनं, गमनमासेवनरूपतया द्रष्टव्यं, श्रमणोपासकः प्रत्याख्यातीति पूर्ववत्, स्वकीया दाराः–स्वकलत्रमित्यर्थः, तेन (तैः) तस्मिन् (तेषु) वा संतोषः स्वदारसन्तोषः तं वा प्रतिपद्यते, इयमत्र भावना–परदारगमनप्रत्याख्याता यासेव परशब्दः प्रवर्त्तते, स्वदारसन्तुष्टस्त्वेकानेकस्वदारव्यतिरिक्तान्यः सर्वास्य एवेति, शेषाक्षः पूर्ववत्, तच्च परदारगमनं द्विविध प्रज्ञप्तं, तद्यथेति पूर्ववत्, औदारिकपरदारगमनं–स्त्र्यादिपरदारगमनं वैक्रियपरदारगमनं–देवाङ्गनागमनं, तथा चउत्थे अणुव्वते सामण्णेण अणियत्तस्स दोसा–मातरमवि गच्छेज्जा, उदाहरणं–गिरिणगरे तिण्णि वयंसियाओ, ताओ उज्जेंतं गताओ, चोरेहिं गहिताओ, णेत्तुं पारसकूडे विक्कीताओ, ताण पुत्ता डहरगा घरेसु उज्झियता, तेवि मित्ता जाता, मातामिलोहेण वाणिज्जेणं गता पारसउलं, ताओ य गणियाओ सहदेसियाउत्ति भाडिं देंति, तेवि तासिं सयाहिं सयाहिं गया, एगो सावगो, ताहिं यऽप्पणीयाहिं मातमिस्सियाहिं समं

---

१ चतुर्थेऽणुव्रते सामान्येनानिवृत्तस्य दोषा मातरमपि गच्छेत् उदाहरणं–गिरिनगरे तिस्रो वयस्याः ता उज्जयन्तं गताश्चौरैर्गृहीताः, नीता पारसकूले विक्रीताः, तासां पुत्राः क्षुल्लका गृहेषु उज्झिताः तेऽपि मित्राणि जाताः, मातृलोभेन वाणिज्येन गताः पारसकूलं ताश्च गणिकाः सदेशीया इति भाटीं ददति तेऽपि भवितव्यतया स्वकीयासु २ (मातृ पार्श्वे) गताः एकः श्रावकः ताभिरात्मीयाभिर्मातृभिराभिः सम–

पविसति [1] ववहारगहिंसादि ण वेति, ण य तेसिं आयोगठाणेसु ठाति। इदं चातिचाररहितमनुपालनीयं, तथा चाह 'पूछगे त्यादि स्थूलकादत्तादानविरमणस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातीचारा ज्ञातव्याः, न समाचरितव्याः, तद्यथा—स्तेना हृतं, स्तेनाः—चौरास्तैराहृतं—आनीतं किञ्चित् कुङ्कुमादि देशान्तरात् स्तेनाहृतं तत् समर्घमिति लोभाद् गृह्णतोऽतिचारः, तस्करा—चौरास्तेषां प्रयोगः—हरणक्रियायां प्रेरणमभ्यनुज्ञा तस्करप्रयोगः, तान् प्रयुङ्क्ते—हरत यूयमिति, विरुद्धनृपयोर्यद् राज्यं तस्यातिक्रमः—अतिलङ्घनं विरुद्धराज्यातिक्रमः, न हि ताभ्यां तत्र तदाऽतिक्रमोऽनुज्ञातः, 'कूटतुलाकूटमानं' तुला प्रतीता मानं—कुडवादि, कूटत्वं—न्यूनाधिकत्वं, न्यूनया ददतोऽधिकया गृह्णतोऽतिचारः, तेन—अधिकृतेन प्रतिरूपकं— सदृशं तत्प्रतिरूपकं तस्य विविधमवहरणं व्यवहारः—प्रक्षेपस्तत्प्रतिरूपको व्यवहारः, यथात्र घटते व्रीह्यादि घृतादिषु पलञ्जीयसादि तस्य प्रक्षेप इतियावत्, तत्प्रतिरूपकेण वा वसादिना व्यवहरणं तत्प्रतिरूपकव्यवहारः, एतानि समाचरन् अतिचरति तृतीयाणुव्रतमिति। दोसो पुण तेणाहडगहिते रायावि हणेज्जा, सामी वा पच्चभिजाणेज्जा ततो दंडेज्ज वा मारेज्ज वा इत्यादयः, दोषा अपि वक्तव्याः। उक्तं सातिचारं तृतीयाणुव्रतं, इदानीं चतुर्थमुपदर्शयन्नाह—

परदारगमण समणो० पच्चक्खाति सदारसंतोस वा पडिवज्जइ, से य परदारगमणे दुविहे पन्नत्ते, तंजहा—

---

१ प्रविशति तदा व्यवहारकौशल्यादि न करोति न च तेषामायोगस्थानेषु तिष्ठति। २ दोषाः पुनः स्तेनाहृते गृहीते राजापि हन्यात्, स्वामी वा प्रत्यभिजानीयात् ततो दण्डयेद् मारयेद्वा,

व्याख्या—अदत्तादानं द्विविधं-स्थूलं सूक्ष्मं च, तत्र परिस्थूलविषयं चौर्यारोपणहेतुत्वेन प्रतिपिद्धमिति, दुष्टाध्यवसायपूर्वकं स्थूलं, विपरीतमितरत्, स्थूलमेव स्थूलकं स्थूलकं च तत् अदत्तादानं चेति समासः, तच्छ्रमणोपासकः प्रत्याख्यातीति पूर्ववत्, सेशब्दः मागधदेशीप्रसिद्धो निपातस्तच्छब्दार्थः, तच्चादत्तादानं द्विविधं प्रज्ञप्तं-तीर्थकरगणधरैर्द्विप्रकारं प्ररूपितमित्यर्थः, तद्यथेति पूर्ववत्, सह चित्तेन सचित्तं-द्विपदादिलक्षणं वस्तु तस्य क्षेत्रादौ सुन्यस्तदुर्न्यस्तविस्मृतस्य स्वामिनाऽदत्तस्य चौर्यबुद्ध्याऽऽदानं सचित्तादत्तादानं, आदानमिति ग्रहणं, अचित्तं-वस्त्रकनकरत्नादि तस्यापि क्षेत्रादौ सुन्यस्तदुर्न्यस्तविस्मृतस्य स्वामिनाऽदत्तस्य चौर्यबुद्ध्याऽऽदानमचित्तादत्तादानमिति, अदत्तादाने के दोषाः?, अकज्जंते या के गुणा?, एत्थ इमं चेवोदाहरणम्—जधा एगा गोट्ठी, सावगोऽवि ताए गोट्ठीए, एगत्थ य पगरणं वट्टति, अणे गते गोट्ठीलएहिं परं पेछित, थेरीए एक्केक्को मोरपुत्तपाएसु पट्टतीए अंकितो, पभाए रण्णो णिवेदितं, राया भणति—कथ ते जाणियव्वा?, थेरी भणति—एते पादेसु अंकिता, णगरसमागमे दिट्ठा, दो तिण्णि चत्तारि सव्वा गोट्ठी गहिता, एगो सावगो भणति—ण हरामि ण लंछितो य, तेहिंवि भणितं—ण एस हरति मुक्को, इतरे सासिता, अविय सावयेण गोट्ठिं ण पविसितव्व, जं किंचिवि पयोयणेण

1 भज्यमाने वा के गुणाः? अत्रेदमेवोदाहरणं—यथैका गोष्ठी श्रावकोऽपि तस्यां गोष्ठ्यां एकत्र च प्रकरणं वर्तते जने गते गोष्ठिकैर्द्दष्टं मुषितं स्थविरयैकैको मयूरपुत्रपादैः प्रतिहन्यमानाऽङ्कितः प्रभाते राज्ञो निवेदितं राजा भणति—कथं ते ज्ञातव्याः?, स्थविरा भणति—एते पादेष्वङ्किताः, नगरसमागमे दृष्टाः द्वौ त्रयः सर्वा गोष्ठी गृहीता एकः श्रावको भणति—न मुष्णामि न च लाञ्छितः तैरपि भणितं—नैष मुष्णाति मुक्तः इतरे शासिताः अपि च श्रावकेन गोष्ठ्यां न प्रवेष्टव्यं यत् केनापि प्रयोजनेन

पेविसति वा ववहारगहिंसादि ण देति, ण य तेसिं आयोगठाणेसु ठाति। इदं चातिचाररहितमनुपालनीयं, तथा चाह 'थूलगे त्यादि स्थूलकाददत्तादानविरमणस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातीचारा ज्ञातव्याः, न समाचरितव्याः, तद्यथा—स्तेनाहृतं, स्तेनाः—चौरास्तैराहृतं—आनीतं किञ्चित् कुङ्कुमादि देशान्तरात् स्तेनाहृतं तत् समर्घमिति लोभात् गृह्णतोऽतिचारः, तस्कराः—चौरास्तेषां प्रयोगः—हरणक्रियायां प्रेरणमभ्यनुज्ञा तस्करप्रयोगः, तान् प्रयुङ्क्ते—हरत यूयमिति, विरुद्धनृपयोर्यद् राज्यं तस्यातिक्रमः—प्रविलङ्घनं विरुद्धराज्यातिक्रमः, न हि ताभ्यां तत्र तथाऽतिक्रमोऽनुज्ञातः, 'कूटतुलाकूटमानं' तुला प्रतीता मानं—कुडवादि, कूटत्वं—न्यूनाधिकत्वं, न्यूनया ददतोऽधिकया गृह्णतोऽतिचारः, तेन—अधिकृतेन प्रतिरूपकं—सदृशं तत्प्रतिरूपकं तस्य विविधमवहरणं व्यवहारः—प्रक्षेपस्तत्प्रतिरूपको व्यवहारः, यथात्र घटते व्रीह्यादि घृतादिषु पलञ्जीवसादि तस्य प्रक्षेप इतियावत्, तत्प्रतिरूपकेण वा वसादिना व्यवहरणं तत्प्रतिरूपकव्यवहारः, एतानि समाचरन्नतिचरति तृतीयाणुव्रतमिति। दोसो पुण तेणाहडगहिते रायावि हणेज्जा, सामी वा पच्चभिजाणेज्जा ततो दंडेज्ज वा मारेज्ज वा इत्यादयः, शेषा अपि वक्तव्याः। उक्तं सातिचारं तृतीयाणुव्रतं, इदानीं चतुर्थमुपदर्शयन्नाह—

परदारगमण समणो० पच्चक्खाति सदारसंतोस वा पडिवज्जइ, से य परदारगमणे दुविहे पन्नत्ते, तंजहा—

---

१ प्रतिपत्ति तदा व्यवहारप्रमीदयादि न ददाति न च तेषामायोगस्थानेषु तिष्ठति। २ दोषाः पुनः स्तेनाहृते गृहीते राजापि हन्यात्, स्वामी वा प्रत्यभिजानीयात् ततो दण्डयेत् मारयेद्वा,

—— ममायावधेरमणे । इद चातिचाररहितमनुपालनीयम्, तथा चाह—'थूलग

व्याख्या—अदत्तादानं द्विविधं—स्थूलं सूक्ष्मं च, तत्र [illegible] —णोपासकेनामी पञ्चातिचाराः ज्ञातव्याः इपरिज्ञया
तायपूर्वर्थं स्थूलं, विपरीतमितरत्, स्थूलतोऽप्य इ [illegible] —ऽभ्याख्यानं अभिशंसनम्—असदध्यारोपण, तथथा—
स्यारीति पूर्ववत्, रोशब्दः [illegible] वा अभ्याख्यानं रहस्याभ्याख्यानं, एतदुक्तं
प्रकारं प्रकपितमित्यर्थः, तत्थेति पूर्ववत्, तत्र विसेस [illegible] —नि, स्वदारे मन्त्रभेदः स्वदारमन्त्र
स्वामिनाऽदत्तस्य चौर्यबुद्धयाऽऽदानं [illegible] असद्भूतं लिख्यत इति
पुनर्न्यस्तविस्मृतस्य स्वामिनाऽदत्तस्य चौर्यबुद्धयाऽऽदानमनिदत्तादानमिति [illegible] एतानि समाचरति
एत्थ इमं चेयोदाहरणम्—जधा एगा गोट्ठी, सावगोऽवि ताए गोट्ठीए [illegible] —भेज्ज वा, एवं [illegible]
पेसितं, थेरीए एक्केको मोरपुत्तपादेसु पढमीए अंकितो, पभाए रण्णो णिवेदितं [illegible] आणि [illegible]
भणति—एते पादेसु अंकिता, णगरसमागमे दिट्ठा, दो तिण्णि चत्तारि सत्ता गोट्ठी गहिता [illegible] गो दिवीय
लंछितो य, तेहिंवि भणितं—ण एस हरति मुक्को, इतरे सासिता, अविय सावयेण गोट्ठिं ण पविसितव्वं [illegible] —सेण

---

१ वक्रियमाये वा के गुणाः ? अत्रेदमेवोदाहरणं—यथैका गोष्ठी श्रावकोऽपि तस्यां गोष्ठ्यां [illegible] गोष्ठीर्ये [illegible]
स्थविरयैकैको मयूरपुत्रपादैः प्रतिकृत्याऽङ्किताः प्रभाते राज्ञो निवेदितं, राजा भणति—कथं ते ज्ञातव्याः ? स्थविरा भणति—एते पादेष्वङ्किता [illegible]
दृष्टा द्वौ त्रयः सर्वा गोष्ठी गृहीता एकः श्रावको भणति—न मुष्णामि न च काङ्क्षितः तैरपि भणितं—नैष मुष्णाति मुक्त इतरे शासिता अपि च [illegible]
गोष्ठ्यां न प्रवेष्टव्यं यत् केनापि प्रयोजनेन

कप्पडियत्तणेण पविसति, ताणं तद्दिवसं पगतं, कप्पडिओ य मग्गति, तीए य वहितव्वं लग्गादि, ताधे णियगपादिं पाडेति, अण्णातपच्चाए ताधे पुणरवि गंतुं महता रिद्धीए आगतो सयणाण समं मिलितो, परोवदेसेण वयस्साण सव्वं करेति, ताए अप्पा मारितो। मोसुवदेसे परिवायगो मणुस्सं भणति—किं किलिस्ससि ?, जइ ते अदि रुच्चति णिसण्णो चेव दव्वं पिदयायमि, आहि फिरातयं उच्छिण्णो मग्गाहि, पच्छा काळदेसेहिं मग्गेज्जासि, जाधे य वाउलो जणवाणगहणेण ताधे भणिज्जासि, सो तधेव भणति, जाधे विसयवति ताधे ममं सक्खिं उद्दिसेज्जासि, एवं करणे उ हारितो जिवो(न)वदावितो य, कूडलेहकरणे भइरधी अण्णे य उदाहरणा। उक्तं सातिचारं द्वितीयाणुव्रतं, अधुना तृतीयं प्रतिपादयन्नाह—

थूलगअदत्तादाणं समणो०, से अदिन्नादाणे दुविहे पन्नत्ते, तंजहा—सचित्तादत्तादाणे अचित्तादत्तादाणे अ। थूलादत्तादाणवेरमणस्स समणोवासएणं इमे पंच अइयारा जाणियव्वा, तंजहा—तेनाहडे तक्करप्पओगे विरुद्धरज्जाइक्कमणे कूडतुलकूडमाणे तप्पडिरूवगववहारे ३ ॥

---

१ कार्पटिकत्वेन प्रविशति तयोस्तद्दिवसे प्रकृतं कार्पटिकश्च मार्गयति पश्चात् तस्यैवं चापकारि, तदा निजकपादिं पातयति अज्ञातपत्रया तदा पुनरपि गत्वा महता महत्या आगतः स्वजनैः समं मिलति परोपदेशेन वयस्यानां करणति सर्वं तयाऽऽत्मा मारितः। मृषोपदेशे परिव्राजको मनुष्यं भणति—किं क्लाम्यसि ? यदि ते यदि रोचते निषण्ण एव द्रव्यमुपार्जयामि याहि किरातकं (प्रत्ययभूतं) उच्छन्नं मार्गय पश्चात् कालदेशैः मार्गयेः यदा च व्याकुलो जनदानग्रहणेन तदा भणेः स तथैव भणति यदा विसंवदति तदा मां साक्षिणमुद्दिशेरिति एवं करणेऽपि पातितो जितो च हापितश्च, कूटलेखकरणे भणितयो अन्ये चोदाहरणानि

ये पसत्सितो, एवमाविया गुणा मुसावायवेरमणे। इद चातिचाररहितमनुपालनीयम्, तथा चाह–'थूलगमुसावायवेरमणस्स' व्याख्या—स्थूलकमृषावादविरमणस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचाराः ज्ञातव्याः ज्ञपरिज्ञया न समाचरितव्याः, तद्यथेति पूर्ववत्, सहसा–अनालोच्य अभ्याख्यानं सहसाऽभ्याख्यानं अभिशंसनम्–असद्ध्यारोपणं, तद्यथा–चौरस्त्वं पारदारिको वेत्यादि, रहः–एकान्तस्तत्र भवं रहस्यं तेन तस्मिन् वा अभ्याख्यानं रहस्याभ्याख्यानं, एतदुक्तं भवति–एकान्ते मन्त्रयमाणान् वक्ति–एते हीदं चेदं च राजापकारित्वादि मन्त्रयन्ति, स्वदारे मन्त्रभेदः स्वदारमन्त्रभेदः–स्वदारमन्त्र[भेद]प्रकाशनं स्वकलत्रविश्रब्धविनिवेदितगुह्यस्यामन्त्रितान्यकथनमित्यर्थः, कूटम्–असद्भूतं लिख्यत इति लेखः तस्य करण–क्रिया कूटलेखक्रिया–कूटलेखकरणं अन्यमुद्राक्षरबिम्बस्वरूपलेखकरणमित्यर्थः, एतानि समाचरन्नतिचरति द्वितीयाणुव्रतमिति, तत्रापायाः प्रदर्श्यन्ते, 'सहसाऽब्भक्खाणं सलपुरिसो सुणेज्जा सो वा इतरो वा मारिज्जेज्ज वा, एवं गुणो, वेसित्ति मएण अप्पाणं सं वा विरोभेज्जा, एव रहस्सब्भक्खाणेऽवि, सदारमंतभेदे जो अप्पणो भज्जाए सद्धिं आणि रहस्से वोसिताणि ताणि अण्णेसिं पगासेति पच्छा सा लज्जिता अप्पाणं परं वा मारेज्जा, तत्थ उदाहरणम्–मधुरायाणिगो दिसीय ताए गतो, भज्जा सो आवे ण पवि ताचे बारसमे वरिसे अण्णेण समं पडिता, सो भागवो, रत्तिं अभायपेसेण

1 च भर्त्सिता एवमादिका गुणा मृषावादविरमणे। 2 सहसाऽभ्याख्यानं सत्पुरुषः शृणुयात् स वेतरो वा मारयेत् एव गुणाः ... सं वा विराधयेत् एवं रहोऽभ्याख्यानेऽपि स्वदारमन्त्रभेदे च आत्मनो भार्यया समं यानि रहसि उक्तानि तान्यन्येषां प्रकाशयति पश्चात् सा लज्जिताऽऽत्मानं परं वा मारयेत् तत्रोदाहरणं–मधुरावणिक् दिग्यात्रायै गतः भार्या तस्य ... द्वादशे वर्षेऽन्येन समं स्थिता स आगतः रात्रौ ...

कप्पडियत्तणेण पविसति, ताणं सद्दियर्स पगतं, कप्पडिओ य मग्गति, तीए य वहितवगं लज्जगादि, ताधे भियगपतिं याहेति, अण्णातधआए ताधे पुणरयि गंतुं महता रिद्धीए आगतो सयणाण सर्व मिलितो, परोवदेसेण वयस्साण सव्वं कधेति, ताए अप्पा मारितो। मोसुवतेसे परिपायगो मणुस्सं भणति—किं किलिस्सासि !, मई ते अधि रुचति मिसण्णो चेव दव्वं पिढयायेमि, आदि फिराडयं उरिछण्णो मग्गाहि, पच्छा कामुदेसेहिं मग्गेज्जासि, जाधे य पाउलो अणवाणगहणेण ताधे भणिज्जासि, सो तधेय भणति, आधे पिसंयदत्ति ताधे ममं सक्खि उद्दिसेज्जसि, एवं करणे च हारितो जितो(न)दवावितो य, कूडलेहकरणे भइरधी अण्णे य उदाहरणा। उक्तं सासिचारं द्वितीयाणुमतं, अधुना तृतीयं प्रतिपादयन्नाह—

थूलगअदत्तादाण समणो०, से अदिन्नादाणे दुविहे पन्नत्ते, तंजहा—सचित्तादत्तादाणे अचित्तादत्तादाणे अ। थूलादत्तादाणवेरमणस्स समणोवासएणं इमे पंच अइयारा जाणियव्वा, तंजहा—तेनाहडे तक्करपओगे विरुद्धरज्जाइक्कमणे कूडतुल्लकूडमाणे तप्पडिरूवगववहारे ६ ॥

1 कार्पटिकत्वेन प्रविशति तयोत्पादितो प्रहर्त कार्पटिकश्च मार्गयति, तस्याश्च महत्तीर्थं लज्जादि, तदा भिक्षपतिं वीहयति [illegible] तदा पुनरपि गत्वा महत्या ऋद्ध्या आगतः स्वजनैः सर्वं मिलति, परोपदेशेन वयस्यानां कथयति सर्वं तयाऽऽत्मा मारितः। मृषोपदेशे परिव्राजको मनुष्यं भणति—किं क्लाम्यसि !, यदि ते यदि रोचते निषण्ण एव द्रव्यमुपार्जयामि याहि किराटक (मुण्डमूर्त) उपानह मार्गय, पश्चात् कामोद्देशे मार्गयेः यदा च व्याकुलो [illegible] तदा भणेः, स तथैव भणति यदा विसंवदति तदा मां साक्षिणमुद्दिशेरिति एवं करणेऽपि पराजितो जितो च दापितश्च, कूटलेखकरणे भणितो अन्य चोदाहरणानि

णं होज्जा अण्णा जीविता ताधे दुपदो असय उक्खिपति उत्तारेति वा भारं एवं वहाविज्जति, वइल्लाणं जधा साभाविया ओवि भाराओ ऊणओ कीरति, हलसगडेसुवि वेलाए मुयति, आसहत्थीसुवि एस विही, भत्तपाणवोच्छेदो ण कस्सइ कातवो, तिव्वछुहो मा मरेज्ज, तधेव अणट्ठाए दोसा परिहरेज्जा, सावेक्खो पुण रोगणिमित्तं वा वायाए वा भणेज्जा—अज्ज ते ण देमित्ति, संतिणिमित्तं वा उववासं कारावेज्जा, सव्वत्थवि जतणा जधा थूलगपाणातिवातस्स अतिचारो ण भवति तधा पयतितव्वं, णिरवेक्खबंधादिसु य लोगोवघातादिया दोसा भाणियव्वा। उक्तं सातिचारं प्रथमाणुव्रतं, अधुना द्वितीयमुच्यते, तत्रेदं सूत्र—

थूलगमुसावायं समणोवासओ पच्चक्खाइ, से य मुसावाए पंचविहे पन्नत्ते, तंजहा—कन्नालीए गवालीए भोमालिए नासावहारे कूडसक्खिज्जे। थूलगमुसावायवेरमणस्स समणोवासएणं इमे पंच०, तंजहा—सहस्सब्भक्खाणे रहस्सब्भक्खाणे सदारमंतभेए मोसुवएसे कूडलेहकरणे २॥

अस्य व्याख्या—मृषावादो हि द्विविधः—स्थूलः सूक्ष्मश्च, तत्र परिस्थूलवस्तुविषयोऽतिदुष्टविवक्षासमुद्भवः स्थूलो, विपरीत

---

१ न सवेद्न्या जीविका तदा द्विपदो वै स्वयमुत्क्षिपति उत्तारयति वा भारं एवं वाहयते वलिवर्दानां यथा स्वाभाविकमपि भारादूना क्रियते हलशकटे ष्वपि वेलायां मुञ्चति अश्वहस्त्यादिष्वप्येष एव विधिः भक्तपानव्यवच्छेदो न कस्यापि कर्तव्यः तीव्रक्षुधा मा मृत तदैवानर्थाय दोषान् (तस्मात्) परिहरेत्, सापेक्षः पुनः रोगनिमित्तं वा वाचा वा भणेत्—अद्य तुभ्यं न ददामीति, शान्तिनिमित्तं चोपवासं कारयेत्, सर्वत्रापि यतना यथा स्थूलप्राणातिपातस्यातिचारो न भवति तथा प्रवर्तितव्यं निरपेक्षबन्धादिषु च लोकोपघातादयो दोषा भणितव्याः।

स्स्थतरः, तत्र स्थूल एव स्थूलकः २ आसौ मृषावादश्चेति समासः, तं श्रमणोपासकः प्रत्याख्यातीति पूर्ववत्, स च मृषावादः पञ्चविधः प्रज्ञप्तः—पञ्चप्रकारः प्ररूपितस्तीर्थकरगणधरैः, तद्यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः, कन्याविषयमनृतं अभिन्नकन्यकामेव भिन्नकन्यकां वक्ति विपर्ययो वा, एवं गवानृतं अल्पक्षीरामेव गां बहुक्षीरां वक्ति विपर्ययो वा, एवं भूम्यनृतं परसत्कामेवात्मसत्कां वक्ति, व्यवहारे वा नियुक्तोऽनाभवद्व्यवहारस्यैव कस्यचित् भागाद्यभिभूतो वक्ति—अस्येयमाभवतीति, न्यस्यते—निक्षिप्यत इति न्यासः—रूप्यकाद्यर्पणं तस्यापहरणं न्यासापहारः, अदत्तादानरूपत्वादस्य कथं मृषावादत्वमिति ?, उच्यते, अपलपतो मृषावाद इति, कूटसाक्षित्वं उत्कोचमात्सर्याद्यभिभूतः प्रमाणीकृतः सन् कूटं वक्ति, अविषवादयन्नस्यात्रैवान्तर्भावो वेदितव्यः। मुसावादे के दोसा ? अकरन्ते वा के गुणा ?, तत्थ दोसा कण्णगं चेव अकण्णगं भणंते भोगंतरायदोसा पदुट्ठा वा आतघातं करेज्ज कारवेज्ज वा, एवं सेसेसुवि भाणियव्वं। णासावहारे य पुरोहितोदाहरणम्—सो जधा नमोक्कारे, गुणे उदाहरणं—कोंकणगसावगो मणुस्सेण भणितो, घोडए णासंते आहणाहित्ति, तेण आहतो मतो य करणं णीतो, पुच्छितो—को ते सक्खी ?, घोडगसामिएण भणियं, एतस्स पुत्तो मे सक्खी, तेण दारएण भणितं—सच्चमेतम्ति, तुट्ठा पूजितो सो, लोगेण

---

१ मृषावादे च दोषाः ? अक्रियमाणे वा के गुणाः ? तत्र दोषाः कन्यकामेवाकन्यकां भणति भोगान्तरायदोषाः प्रद्विष्टा वाऽऽत्मघातं कुर्यात्कारयेद्वा एवं शेषेष्वपि भणितव्यम्। न्यासापहारे च पुरोहितोदाहरणं—स यथा नमस्कारे, गुणे उदाहरणं—कोङ्कणकश्रावको मनुष्येण भणितः—घोटकं पलायन्तं आहरे- (?) इति तेनाहतो मृतश्च करणं नीतः [illegible] कस्ते साक्षी ? घोटकस्वामिकेन भणितं—एतस्य पुत्रो मे साक्षी तेन दारकेण भणितं—सत्यमेतदिति तुष्टाः (सभ्याः) पूजितः स लोकेन

सेमुणाला उप्पलपउमोपसोभिता, सा य मगरगाहेहिं दुरवगाहा, ण य ताणि उप्पलादीणि कोइ घेत्तुं समत्थो, जो य पच्छो रण्णा आदिस्सति सो चुयति—पचो पुक्खरिणीतो पउमाणि आणेहित्ति, ताथे सेमो ण्हाऊण नमोऽत्थु णं अरहंताणं भणित्तु जदिह निरावराधी तो मे देवता साणेज्झं देंतु, सागारं भत्तं पच्चक्खायित्तुं ओगाढो, देवतासाण्णेज्झेणं मगरपुट्ठी ठितो बहूणि उप्पलपउमाणि गेण्हित्तुत्तिण्णो, रण्णा हरिसितेण खामितो उवगूढो य, पडिपक्खणिग्गहं कातूण भणितो—किं ते वरं देमि ?, तेण णिरुंभमाणेणवि पव्वज्जा परिता पव्वइतो, एते गुणा पाणातिपातवेरमणे। इदं चातिचाररहितमनुपाल नीयं, तथा चाह—'थूलगे'त्यादि, स्थूलकप्राणातिपातविरमणस्य विरतेरित्यर्थः श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचाराः 'जाणियव्वा' ज्ञपरिज्ञया न समाचरितव्याः—न समाचरणीयाः, तद्यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः, तत्र बन्धनं बन्धः—संयमनं रज्जुदामनकादि भिर्हननं वधः ताडनं कसादिभिः छविः—शरीरं तस्य छेदः—पाटनं करपत्रादिभिः भरणं भारः अतीव भरणं अतिभारः— प्रभूतस्य पूगफलादेः स्कन्धपृष्ठ्यादिष्वारोपणमित्यर्थ , भक्त—अशनमोदनादि पानं—पेयमुदकादि तस्य च व्यवच्छेदः—निरो धोऽदानमित्यर्थः, एतान् समाचरन्नतिचरति प्रथमाणुव्रत, तदत्रायं तस्य विधिः—

१ समृणाला उत्पलपद्मोपशोभिता सा च मकरग्राहैर्दुरवगाहा न च तान्युत्पलादीनि कोऽप्युत्पाटयितुं समर्थः यश्च वध्यो राज्ञाऽऽदिश्यते स च्यवते–इतः पुष्करिणीतः पद्मान्यानयेति तदा क्षेम स्नात्वा नमोऽस्तु अर्हद्भ्यो भणित्वा यद्यहं निरपराधस्तदा मह्यं देवता साम्निध्यं ददातु साकारं भक्तप्रत्याख्यायावगाढः देवतासान्निध्येन मकरपृष्ठिस्थितो बहून्युत्पलपद्मानि गृहीत्वोत्तीर्णः राज्ञा हृष्टेन क्षामित उपगूढश्च प्रतिपक्षनिग्रहं कृत्वा भणितः–किं ते वरं ददामि ?, तेन निरुध्यमानेनापि प्रव्रज्या चीर्णा प्रव्रजितः, एते गुणाः प्राणातिपातविरमणे।

बंधो दुविधो—दुप्पदाणं चतुप्पदाणं च, अट्ठाए अणट्ठाए य, अणट्ठाए न वट्टति बंधेउं, अट्ठाए दुविधो—निरवेक्खो सावेक्खो य, णिरवेक्खो णेच्चलं धणितं जं बंधति, सावेक्खो जं दामगंठिणा जं च सक्केति पलीवणगादिसु मुंचितुं छिंदितुं वा तेण संसरपासएण बंधेतव्वं, एवं ताव चतुप्पदाणं, दुपदाणंपि दासो वा दासी वा चोरो वा पुत्तो वा ण पढंतगादि जति बज्झति तो सावेक्खाणि बंधितव्वाणि रक्खितव्वाणि य जधा अग्गिभयादिसु ण विणस्संति, ताणि किर दुपदचतुप्पदाणि सावगेण गेण्हितव्वाणि जाणि अबद्धाणि चेव अच्छंति, वहो तधा चेव, वधो णाम तालणा, अणट्ठाए णिरवेक्खो णिद्दयं तालेति, सावेक्खो पुण पुव्वमेव भीतपरिसेण होतव्वं, मा हणणं कारिज्जा, जति करेज्ज ततो मम्मं मोत्तूणं ताहे लताए दोरेण वा एक्कं दो तिण्णि वारे तालेति, छविच्छेदो अणट्ठाए तधेव णिरवेक्खो हत्थपादकण्णणक्काइं णिद्दयताए छिंदति, सावेक्खो गंडं वा अरुयं वा छिंदेज्ज वा डहेज्ज वा, अतिभारो ण आरोवेतव्वो, पुव्वं चेव जा वाहणाए जीविया सा मोत्तव्वा,

---

१ बन्धो द्विविधो-द्विपदानां चतुष्पदानां च अर्थायानर्थाय च अनर्थाय न वर्तते बद्धुं, अर्थाय द्विविधः—निरपेक्षस्सापेक्षश्च निरपेक्षो निश्चलं धनितं यद् बध्नाति सापेक्षो यद् दामग्रन्थिना यच्च शक्नोति प्रदीपनकादिषु मोचयितुं छेत्तुं वा तेन संसारपाशकेन बद्धव्यं एवं तावत् चतुष्पदानां द्विपदानामपि दासो वा दासी वा चोरो वा पुत्रो वा न पठनादिषु यदि बध्यते तदा सापेक्षाणि बद्धव्यानि रक्षितव्यानि च यथाग्निभयादिषु न विनश्यन्ति ते किल द्विपदचतुष्पदाः श्रावकेण गृहीतव्याः ये अबद्धा एव तिष्ठन्ति, वधोऽपि तथैव, वधो नाम ताडनं अनर्थाय निरपेक्षो निर्दयं ताडयति सापेक्षः पुनः पूर्वमेव भीतपर्षदा भवितव्यं मा हननं कुर्यात् यदि कुर्यात् ततो मर्म मुक्त्वा तदा लतया दवरकेण वा एकशो द्विस्त्रिर्वा ताडयति छविच्छेदोऽनर्थाय तथैव निरपेक्षो हस्तपादकर्णनासिकादीन् निर्दयतया छिनत्ति, सापेक्षो गण्डं वा अरुर्वा छिन्द्यात् दहेद्वा अतिभारो नारोपयितव्यः पूर्वमेव या वाहनाजीविका सा मोक्तव्या

सेमुणाला उप्पलपउमोपसोभिता, सा य मगरगाहेहिं दुरवगाहा, ण य ताणि उप्पलादीणि कोइ उचिणिउं समत्थो, जो य
वज्झो रण्णा आदिस्सति सो मुच्चति—पत्तो पुक्खरिणीतो पउमाणि आणेहित्ति, ताधे सेमो उद्देऊण नमोऽत्थु णं अरहंताणं
भणितु जदिह निरावराधी तो मे देवता साणेज्झं देतु, सागारं भत्तं पच्चक्खायितु ओगाढो, देवदासाणेज्झेणं मगरपुट्ठी
ठितो बहूणि उप्पलपउमाणि गेण्हितुत्तिण्णो, रण्णा हरिसितेण खामितो उवगूढो य, पडिपक्खणिग्गहं कातूण भणितो—किं
ते वरं देमि ?, तेण णिरुंभमाणेणयि पवज्जा चरिता पवइतो, एते गुणा पाणातिपातवेरमणे। इदं चातिचाररहितमनुपाल
नीय, तथा चाह—'थूलगे'त्यादि, स्थूलकप्राणातिपातविरमणस्य विरतेरित्यर्थः श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचाराः 'जाणियव्वा'
ज्ञपरिज्ञया न समाचरितव्याः—न समाचरणीयाः, तद्यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः, तत्र बन्धनं बन्धः—संयमनं रज्जुदामनकादि
भिर्हननं वधः ताडनं कसादिभिः छविः—शरीरं तस्य छेदः—पाटनं करपत्रादिभिः भरणं भारः अतीव भरणं अतिभारः—
प्रभूतस्य पूगफलादेः स्कन्धपृष्ठ्यादिष्वारोपणमित्यर्थः, भक्तं—अशनमोदनादि पानं—पेयमुदकादि तस्य च व्यवच्छेदः—निरो
धोऽदानमित्यर्थः, एतान् समाचरन्नतिचरति प्रथमाणुव्रतं, तदत्रायं तस्य विधिः—

1 मृणाला उत्पलपद्मोपशोभिता सा च मकरादिर्दुरवगाहा न च तान्युत्पलादीनि कोऽप्युच्चेतुं समर्थः यश्च वध्यो राज्ञाऽऽदिश्यते स मुच्यते—इतः पुष्करिणीतः पद्मान्यानयेति तदा क्षेम उत्थाय नमोऽस्तु अर्हद्भ्यो भणित्वा यद्यहं निरपराधस्तदा मह्यं देवता साहाय्यं ददातु साकारं भक्तं प्रत्याख्यायावगाढः, देवतासान्निध्येन मकरपृष्ठिस्थितो बहून्युत्पलपद्मानि गृहीत्वोत्तीर्णः, राज्ञा हृष्टेन क्षामित उपगूढश्च प्रतिपक्षनिग्रहं कृत्वा भणितः—किं ते वरं ददामि ? तेन निरुध्यमानेनापि प्रव्रज्या चीर्णा प्रव्रजितः एते गुणाः प्राणातिपातविरमणे।

बंधो दुविधो–दुपदाणं चतुप्पदाणं च, अट्ठाए अणट्ठाए य, अणट्ठाए न वट्टति बंधेतुं, अट्ठाए दुविधो–निरवेक्खो सावेक्खो य, णिरवेक्खो णेच्चलं धणितं जं बंधति, सावेक्खो जं दामगंठिणा जं च सक्केति पलीवणगादिसु मुंचितुं छिंदितुं वा तेण संसरपासएण बंधेतव्वं, एवं ताव चतुप्पदाणं, दुपदाणंपि दासो वा दासी वा चोरो वा पुत्तो वा ण पढंतगादि जति बज्झति तो सावेक्खाणि बंधितव्वाणि रक्खितव्वाणि य जधा अग्गिभयादिसु ण विणस्संति, ताणि किर दुपदचतुप्पदाणि सावगेण गेण्हितव्वाणि जाणि अबद्धाणि चेव अच्छंति, वहो तधा चेव, वधो णाम तालणा, अणट्ठाए णिरवेक्खो णिद्दयं तालेति, सावेक्खो पुण पुव्वमेव भीतपरिसेण होतव्वं, मा हणणं कारिज्जा, जति करेज्ज ततो मम्मं मोत्तूणं ताहे लताए दोरेण वा एक्कं दो तिण्णि वारे तालेति, छविच्छेदो अणट्ठाए तधेव णिरवेक्खो हत्थपादकण्णणक्काई णिद्दयताए छिंदति, सावेक्खो गंडं वा अरुयं वा छिंदेज्ज वा डहेज्ज वा, अतिभारो ण आरोवेतव्वो, पुव्वं चेव जा वाहणाए जीविया सा मोत्तव्वा,

---

1 बन्धो द्विविधो–द्विपदानां चतुष्पदानां च अर्थायानर्थाय च अनर्थाय न वर्तते बद्धुं अर्थाय द्विविधः–निरपेक्षः सापेक्षश्च निरपेक्षो यन्निश्चलं बध्नाति, सापेक्षो यद्दामग्रन्थिना यच्च शक्नोति प्रदीपनकादिषु मोचयितुं छेत्तुं वा तेन संसरत्पाशकेन बद्धव्यं एवं तावत् चतुष्पदानां द्विपदानामपि दासो वा दासी वा चौरो वा पुत्रो वा पठनादिप्रमत्तो यदि बध्यते तदा सापेक्षाणि बद्धव्यानि रक्षितव्यानि च यथाऽग्निभयादिषु न विनश्यन्ति, ते किल द्विपदचतुष्पदाः श्रावकेण ग्रहीतव्या ये अबद्धा एव तिष्ठन्ति वधोऽपि तथैव वधो नाम ताडनं अनर्थाय निरपेक्षो निर्दयं ताडयति, सापेक्षः पुनः पूर्वमेव भीतपर्षदा भवितव्यं मा घातं कुर्या यदि कुर्यात् ततो मर्म मुक्त्वा तदा लतया दवरकेण वा एकद्वित्रीन् वारान् ताडयति छविच्छेदोऽप्यनर्थाय तथैव निरपेक्षो हस्तपादकर्णनासिकादि निर्दयतया छिनत्ति, सापेक्षो गण्डं वा अरुर्वा छिन्द्याद् दहेद्वा अतिभारो नारोपयितव्यः पूर्वमेव या वाहनेनाजीविका सा मोक्तव्या

अ, तत्थ समणोवासओ सकप्पओ जावज्जीवाए पच्चक्खाइ, नो आरंभओ, थूलगपाणाइवायवेरमणस्स समणोवासएण इमे पंच अइयारा जाणियव्वा, तंजहा–बंधे वहे छविच्छेए अइभारे भत्तपाणवुच्छेए १। (सूत्र)॥

अस्य व्याख्या–स्थूला:–द्वीन्द्रियादय:,स्थूलत्वं चैतेषां सकललौकिकजीवत्वप्रसिद्धे:, एतदपेक्षयैकेन्द्रिया: (णां) सूक्ष्माणि मेना(न)जीवत्वसिद्धेरिति, स्थूला एव स्थूलकास्तेषां प्राणा:–इन्द्रियादय: तेषामतिपात: स्थूलप्राणातिपात: तं श्रमणोपासका आवक इत्यर्थ: प्रत्याख्याति, तस्माद् विरमत इति भावना । स च प्राणातिपातो द्विविध: प्रज्ञप्त:, तीर्थकरगणधरैर्द्विविध: प्ररूपित इत्यर्थ:, 'तद्यथे'त्युदाहरणोपन्यासार्थ:, सङ्कल्पजश्चारम्भजश्च, सङ्कल्पाज्जात: सङ्कल्पज:, मनस: सङ्कल्पाद् द्वीन्द्रियादिप्राणिन: मांसास्थिचर्मनखवालदन्ताद्यर्थं व्यापादयतो भवति, आरम्भाज्जात: आरम्भज:, तत्रारम्भो–हलदन्ताळखननखात(खनन) प्रकारस्तस्मिन् शङ्खचन्दणकपिपीलिकाधान्यगृहकारकादिसङ्घट्टनपरितापापद्रावणलक्षण इति, तत्र श्रमणोपासक: सङ्कल्पतो यावज्जीवयापि प्रत्याख्याति, न तु यावज्जीवयैव नियमत इति, 'नारम्भज'मिति, तस्यावश्यतयाऽऽरम्भसद्भावादिति, आह–एवं सङ्कल्पत: किमिति सूक्ष्मप्राणातिपातमपि न प्रत्याख्याति ?, उच्यते, एकेन्द्रिया हि प्रायो दुष्परिहारा: सद्मवासिनां सङ्कल्प्यैव सचित्तपृथ्व्यादिपरिभोगात्, तत्थ पाणातिपाते कज्जमाणे के दोसा ? अकज्जंते के गुणा ?, तत्थ दोसे उदाहरणं कोंकणगो, तस्स भज्जा मया, पुत्तो य से अत्थि, तस्स दारगस्स दाइयभएण दारियं ण लभति, ताधे सो अप्पलवस्तेण रमंतो

1 तत्र प्राणातिपाते क्रियमाणे के दोषा: ? अक्रियमाणे च के गुणा: ? तत्र दोषे उदाहरणं कोङ्कणक: तस्य भार्या मृता पुत्रश्च तस्य अस्ति तस्य दारकस्य दायादभयेन दारिकां न लभते तदा सोऽल्पवयस्केन रममाणो

विंधति। गुणे उदाहरणं सत्तवदिओ। बितियं उज्जेणीए दारगो, माळवेहिं हरितो सावगदारगो, सूतेण कीतो, सो तेण भणितो–छावगे ऊसासेहि, तेण मुक्का, पुणो भणिओ मारेहिसि, सो णेच्छति, पच्छा पिट्टिजुमारस्सो, सो पिट्टिज्जंतो कूवति, पच्छा रण्णा सुतो, सद्दावेतूण पुच्छितो, ताधे साहति, रण्णाधि भणिओ णेच्छति, ताधे हत्थिणा तासितो तधावि णेच्छति, पच्छा रण्णा सोसरक्खो ठवितो, अण्णता थेरा समोसढा, तेसिं अंतिए पव्वइतो। ततियं गुणे उदाहरणं–पाडलिपुत्ते नगरे जितसत्तू राया, खेमो से अमच्चो पत्तियाए बुद्धीए सपण्णो समणोवासगो सावगगुणसंपण्णो, सो पुण रण्णो हितकारी अण्णेहिं दळभदभोइयाणं अप्पितो, तस्स विणासणणिमित्तं खेमसंतिए पुरिसे दाणमाणेहिं सक्कारेंति, रण्णो अभिमरए पउंजंति, गहिता य भणंति हम्ममाणा–अम्हे खेमसंगता तेण चेव खेमेण णिउत्ता, खेमो गहितो भणाति–अहं सवसत्तायं खेमं करेमि किं पुण रण्णो सरीररक्खत्ति ?, तधावि पज्झो आणत्तो, रण्णो य असोगवणियाए(ए) अगाहा पुक्खरिणीसंकमणपत्तमि

१ विध्यति। गुणे उदाहरणं सत्यव्रितः द्वितीयं, उज्जयिन्या दारको मालवैर्हृतः श्रावकदारकः, सूतेन क्रीतः स तेन भणितः–छागकान् मारय तेन मुक्ताः पुनर्भणितः–मारयसि न नेच्छति पश्चात्पिट्टयितुमारब्धः स पिट्यमानः कूजति पश्चात् राज्ञा श्रुतः शब्दयित्वा पृष्टः तदा कथयति राज्ञापि भणितो नेच्छति तदा हस्तिना त्रासितोऽपि नेच्छति पश्चाद्राज्ञा शीर्षरक्षकः स्थापितः अन्यदा स्थविराः समवसृतास्तेषामन्तिके प्रव्रजितः। तृतीयमुदाहरणं गुणे–पाटलिपुत्रे नगरे जितशत्रू राजा क्षेमनामा अमात्यः पारिणामिक्या बुद्ध्या संपन्नः श्रमणोपासकः श्रावकगुणसंपन्नः स पुना राज्ञो हितकारी अन्येषां दृढभक्तभोजिनामर्पितः तस्य विनाशननिमित्तं क्षेमसत्कान् पुरुषान् दानसन्मानाभ्यां सत्कारयन्ति राज्ञोऽभिमारकान् प्रयुञ्जन्ति गृहीताश्च भणन्ति हन्यमानाः–वयं क्षेमसत्काः तेन क्षेमेण नियुक्ताः क्षेमो गृहीतो भणति अहं सर्वसत्त्वानां क्षेमं करोमि किं पुना राज्ञः शरीरस्येति ? तथापि वध्य आज्ञप्तः राज्ञश्चाशोकवनिकायामगाधा पुष्करिणी संक्रमणप्रति–

भ, तत्थ समणोवासओ सकप्पओ जावज्जीवाए पचक्खाइ, नो आरंभओ, थूलगपाणाइवायवेरमणस्स समणोवासएण इमे पंच अइयारा जाणियव्वा, तंजहा–बधे वहे छविच्छेए अइभारे भत्तपाणवुच्छेए ?। (सूत्रं)॥

अस्य व्याख्या–स्थूलाः–द्वीन्द्रियादयः,स्थूलत्वं चैतेषां सकललौकिकजीवत्वप्रसिद्धेः, एतदपेक्ष्यैकेन्द्रियाः (णां) सूक्ष्माधिगमेना(न)जीवस्यसिद्धेरिति, स्थूला एव स्थूलकास्तेषां प्राणाः–इन्द्रियादयः तेषामतिपातः स्थूलप्राणातिपातः तं श्रमणोपासकः श्रावक इत्यर्थः प्रत्याख्याति, तस्माद् विरमत इति भावना । स च प्राणातिपातो द्विविधः प्रज्ञप्तः, तीर्थकरगणधरैर्द्विविधः प्ररूपित इत्यर्थः, 'तद्यथे'त्युदाहरणोपन्यासार्थः, सङ्कल्पजश्चारम्भजश्च, सङ्कल्पाज्जातः सङ्कल्पजः, मनसः सङ्कल्पाद् द्वीन्द्रियादिप्राणिनः मांसास्थिचर्मनखवालदन्ताद्यर्थं व्यापादयतो भवति, आरम्भाज्जातः आरम्भजः, तत्रारम्भो–हलदन्तालखननखत(खनन) प्रकारस्तस्मिन् शङ्खचन्दणकपिपीलिकाधान्यगृहकारकादिसङ्घट्टनपरितापापद्रावणलक्षण इति, तत्र श्रमणोपासकः सङ्कल्पतो यावज्जीवयापि प्रत्याख्याति, न तु यावज्जीवयैव नियमत इति, 'नारम्भज'मिति, तस्यावश्यतयाऽऽरम्भसद्भावादिति, आह–एवं सङ्कल्पतः किमिति सूक्ष्मप्राणातिपातमपि न प्रत्याख्याति ?, उच्यते, एकेन्द्रिया हि प्रायो दुष्परिहाराः सम्यगासिना सङ्कल्प्यैव सचित्तपुष्प्यादिपरिभोगात्, तत्थ पाणातिपाते कज्जमाणे के दोसा ? अकज्जंते के गुणा ?, तत्थ दोसे उदाहरणं कोंकणगो, तस्स भज्जा मया, पुत्तो य से अत्थि, तस्स दारगस्स दाइयमएण दारिया ण लभति, ताधे सो अप्पलक्खेण रमंतो

1 तत्र प्राणातिपाते क्रियमाणे के दोषाः ? अक्रियमाणे च के गुणाः ? तत्र दोषे उदाहरणं कोङ्कणकः तस्य भार्या मृता पुत्रश्च तस्य अस्ति, तस्य दारकस्य दायादभयेन दारिका न लभते, तदा सोऽल्पव्यक्षेण रममाणो

बिंधति। गुणे उदाहरणं सत्तवट्ठिओ। बितियं उज्जेणीए दारगो, मालवेहिं हरितो सागयवारगो, सूतेण कीतो, सो तेण भणितो—छागगे ऊसासेहि, तेण मुक्का, पुणो भणिओ मारेहित्ति, सो णेच्छति, पच्छा पिट्टेउमारद्धो, सो पिट्टिज्जंतो कूवति, पच्छा रण्णा सुतो, सद्दावेतूण पुच्छितो, साधे साहति, रण्णावि भणिओ णेच्छति, ताधे हत्थिणा तासितो तथावि णेच्छति, पच्छा रण्णा सोयरक्खो ठवितो, अण्णता थेरा समोसढा, तेसिं अंतिए पव्वइतो। ततियं गुणे उदाहरणं—पाडलिपुत्ते नगरे जियसत्तू राया, खेमो से अमच्चो चउविधाए बुद्धीए सपण्णो समणोवासगो सावगगुणसंपण्णो, सो पुण रण्णो हितत्थिकाते अण्णेसिं दुडभडभोइयाणं अप्पितो, तस्स विणासणणिमित्तं खेमसंतिए पुरिसे दाणमाणेहिं सक्कारेंति, रण्णो अभिमरए पउंजंति, गहिता य भणंति हम्ममाणा—अम्हे खेमसंगता तेण चेव खेमेण णिउत्ता, खेमो गहितो भणति—अहं सव्वसत्ताणं खेमं करेमि किं पुण रण्णो सरीरस्सत्ति!, तथावि वज्झो आणत्तो, रण्णो य असोगवणियाए(ए) अगाहा पुक्खरिणीसंछण्णपसभि-

१ विध्यति। गुणे उदाहरणं सत्त्ववृद्धिः। द्वितीयं उज्जयिन्यां दारको मालवैर्हृतः सागरवारकः सूतेन क्रीतः स तेन भणितः—छागलम् मारय तेन मुक्तः, पुनर्भणितः—मारयेति स नेच्छति पश्चाद्विहन्तुमारब्धः स पिट्यमानः कूजति पश्चाद् राज्ञा श्रुतः शब्दयित्वा पृष्टः तदा कथयति राज्ञापि भणितो नेच्छति तदा हस्तिना त्रासितस्तथापि नेच्छति पश्चाद्राज्ञा शौचरक्षकः स्थापितः अन्यदा स्थविराः समवसृतास्तेषामन्तिके प्रव्रजितः। तृतीयमुदाहरणं गुणे—पाटलिपुत्रे नगरे जितशत्रुः राजा क्षेमस्तस्य अमात्यश्चतुर्विधया बुद्ध्या संपन्नः श्रमणोपासकः श्रावकगुणसंपन्नः, स पुना राज्ञो हितकार्येऽन्येषां दुष्टभटभोजिकानाम् अप्रियः तस्य विनाशननिमित्तं क्षेमसत्कान् पुरुषान् दानसन्मानाभ्यां सत्कारयन्ति राज्ञोऽभिमरकान् प्रयुञ्जन्ति गृहीताश्च भणन्ति हन्यमानाः—वयं क्षेमसङ्गताः तेनैव क्षेमेण नियुक्ताः क्षेमो गृहीतो भणति अहं सर्वसत्त्वानां क्षेमं करोमि किं पुना राज्ञः शरीरस्येति! तथापि वध्य आज्ञप्तः राज्ञश्चाशोकव-निकायामगाधा पुष्करिणी पंकजच्छन्ना—

दारिया दिट्ठा चोरोत्ति गहिया, परिणीया य, अण्णया य घग्घुक्केण रमंति, रायाणिउ तेण पोत्तेण वाहेंति, इयरा पोत्त देंति, सा विलग्गा, रण्णा सरिय, मुक्का य पव्वइया, एवं विउगुंछाफलं । परपाषण्डानां—सर्वज्ञप्रणीतपाषण्डव्यतिरिक्तानां प्रशंसा प्रशंसनं प्रशंसा स्तुतिरित्यर्थः । परपाषण्डानामोघतस्त्रीणि शतानि त्रिषष्ठ्यधिकानि भवन्ति, यत उक्तम्—"असीयसयं किरियाण अकिरियवाईण होइ चुलसीती । अण्णाणिय सत्तट्ठी वेणइयाण च बत्तीस ॥ १ ॥ गाहा", इयमपि गाथा विनेयजनानुग्रहार्थं ग्रन्थान्तरप्रतिबद्धाऽपि लेशतो व्याख्यायते—'असियसयं किरियाण'ति अशीत्युत्तरं शतं क्रियावादिना, तत्र न कर्त्तारं विना क्रिया सम्भवति तामात्मसमवायिनीं वदन्ति ये तच्छीलाश्च ते क्रियावादिनः, ते पुनरात्माद्यस्तित्वप्रतिपत्तिलक्षणाः अनेनोपायेनाशीत्यधिकशतसङ्ख्या विज्ञेयाः, जीवाजीवाश्रवबन्धसंवरनिर्जरापुण्यापुण्यमोक्षाख्यान् नव पदार्थान् विरचय्य परिपाट्या जीवपदार्थस्याधः स्वपरभेदावुपन्यसनीयौ, तयोरधो नित्यानित्यभेदौ, तयोरप्यधः कालेश्वरात्मनियतिस्वभावभेदाः पञ्च न्यसनीयाः, पुनश्चैवं विकल्पाः कर्त्तव्याः—अस्ति जीवः स्वतो नित्यः कालत इत्येको विकल्पः, विकल्पार्थश्चाय—विद्यते खल्वयमात्मा स्वेन रूपेण नित्यश्च कालतः, कालवादिनः, उक्तेनाभिलापेन द्वितीयो विकल्पः ईश्वरवादिनः, तृतीयो विकल्प आत्मवादिनः 'पुरुष एवेदं सर्व'मित्यादि, नियतिवादिनश्चतुर्थो विकल्पः, पञ्चमविकल्पः स्वभाववादिनः, एवं स्वत इत्यत्यजता लब्धाः पञ्च विकल्पाः, परत इत्यनेनापि पञ्चैव लभ्यन्ते, नित्यत्या

---

१ दारिका दृष्टा चौर इति गृहीता परिणीता च अन्यदा च घाघ्रकेण रमन्ते राजानं पोतेन वाहयन्ति इतरा पोतं ददति सा विलग्ना राज्ञा स्मृतं मुक्ता च प्रव्रजिता एवं विजुगुप्साफलं ।

परित्यागेन चैते दश विकल्पाः एवमनित्यत्वेनापि दशैव, एकत्र विंशतिर्जीवपदार्थेन लब्धाः, अजीवादिष्वप्यष्टस्वेवमेव प्रतिपदं विंशतिर्विकल्पानामतो विंशतिर्नवगुणा शतमशीत्युत्तरं क्रियावादिनामिति । 'अकिरियाणं च भवति चुल-सीति' त्ति अक्रियावादिनां च भवति चतुरशीतिर्भेदा इति, न हि कस्यचिदवस्थितस्य पदार्थस्य क्रिया समस्ति, तद्भाव एवावस्थितेरभावादित्येवं वादिनोऽक्रियावादिनः, तथा चाहुरेके—"क्षणिकाः सर्वसंस्काराः, अस्थितानां कुतः क्रिया ?। भूतिर्येषां क्रिया सैव, कारकं सैव चोच्यते ॥ १ ॥" इत्यादि, एते चात्मादिनास्तित्वप्रतिपत्तिलक्षणा अमुनोपायेन चतुरशीतिर्द्रष्टव्याः, एतेषां हि पुण्यापुण्यवर्जितपदार्थसप्तकन्यासस्तथैव जीवस्याधः स्वपरविकल्पभेदद्वयोपन्यासः, असत्त्वादात्मनो नित्यानित्यभेदौ न स्तः, कालादीनां तु षण्णां पदानां यदृच्छा न्यस्यते, पश्चाद्विकल्पमेवाभिलापः,—नास्ति जीवः स्वतः कालत इत्येको विकल्पः, एवमीश्वरादिभिरपि यदृच्छावसानैः, सर्वे च षड् विकल्पाः, तथा नास्ति जीवः परतः कालत इति षडेव विकल्पाः, एकत्र द्वादश, एवमजीवादिष्वपि षट्सु प्रतिपदं द्वादश विकल्पाः एकत्र, सप्त द्वादशगुणाश्चतुरशीतिर्विकल्पा नास्तिकानामिति । 'अण्णाणिय सत्तट्ठिं' त्ति अज्ञानिकानां सप्तषष्टिर्भेदा इति, तत्र कुत्सितं ज्ञानमज्ञानं तदेषामस्तीति अज्ञानिकाः, नन्वेवं लघुत्वात् प्रक्रमस्य प्राक् बहुव्रीहिणा भवितव्यं ततश्चाज्ञाना इति स्यात्, नैष दोषः, ज्ञानान्तरमेवाज्ञानं मिथ्यादर्शनसहचारित्वात्, ततश्च जातिशब्दत्वात् गौरखरवदरण्यमित्यादिवदज्ञानिकत्वमिति, अथवा अज्ञानेन चरन्ति तत्प्रयोजना वा अज्ञानिकाः—असञ्चिन्त्य कृतबन्धवैफल्यादिप्रतिपत्तिलक्षणाः, अमुनोपायेन सप्तषष्टिर्ज्ञातव्याः, तत्र जीवादिनवपदार्थान् पूर्ववत् व्यवस्थाप्य पर्यन्ते चोत्पत्तिमुपन्यस्याधः सप्त सदाद्याः उपन्यसनीयाः,

दारिया विट्ठा चोरोत्ति गहिया, परिणीया य, अण्णया य वज्झुक्केण रमति, रायाणिउ तेण पोत्तेण पाहेंति, इयरा पोत्त देंति, सा विलग्गा, रण्णा सरिय, मुक्का य पव्वइया, एयं वितिगुंछाफलं । परपापण्डानां—सर्वज्ञप्रणीतपाषण्डव्यतिरिक्तानां प्रशंसा प्रशंसनं प्रशसा स्तुतिरित्यर्थः । परपापण्डानामोघतस्त्रीणि शतानि त्रिषष्ट्यधिकानि भवन्ति, यत उक्तम्—"असीयसय किरियाणं अकिरियवाईण होइ चुलसीती । अण्णाणिय सत्तट्ठी वेणइयाणं च बत्तीस ॥ १॥ गाहा", इयमपि गाथा विनेयजनानुग्रहार्थं ग्रन्थान्तरप्रतिबद्धाऽपि लेशतो व्याख्यायते—'असियसयं किरियाण'त्ति अशीत्युत्तरं शतं क्रियावादिनां, तत्र न कर्त्तारं विना क्रिया सम्भवति तामात्मसमवायिनीं वदन्ति ये तच्छीलाश्च ते क्रियावादिनः, ते पुनरात्माद्यस्तित्वप्रतिपत्तिलक्षणाः अनेनोपायेनाशीत्यधिकशतसङ्ख्या विज्ञेयाः, जीवाजीवाश्रवबन्धसंवरनिर्जरापुण्यापुण्यमोक्षाख्यान् नव पदार्थान् विरचय्य परिपाट्या जीवपदार्थस्याधः स्वपरभेदावुपन्यसनीयौ, तयोरधो नित्यानित्यभेदौ, तयोरप्यधः कालेश्वरात्मनियतिस्वभावभेदाः पञ्च न्यसनीयाः, पुनश्चेत्थं विकल्पाः कर्त्तव्याः—अस्ति जीवः स्वतो नित्यः कालत इत्येको विकल्पः, विकल्पार्थश्चाय—विद्यते खल्वयमात्मा स्वेन रूपेण नित्यश्च कालतः, कालवादिनः, उक्तेनैवाभिलापेन द्वितीयो विकल्पः ईश्वरवादिनः, तृतीयो विकल्प आत्मवादिनः 'पुरुष एवेदं सर्व'मित्यादि, नियतिवादिनश्चतुर्थो विकल्पः, पञ्चमविकल्पः स्वभाववादिनः, एवं स्वत इत्यत्यजता लब्धाः पञ्च विकल्पाः, परत इत्यनेनापि पञ्चैव लभ्यन्ते, नित्यत्वा

१ दारिका दृष्टा चोर इति गृहीता परिणीता च अन्यदा च वाह्यमीलका रमन्ते राजकुलं पोतेन वाहयन्ति, इतरः पोतं ददाति सा विलग्ना राज्ञा स्मृतं मुक्ता च प्रव्रजिता एतत् विचिकित्साफलं ।

काले किया रायगिहे गणियाए पोट्टे उववन्ना, गब्भगया चेव अरइं जणेति, गब्भपाडणेहि य न पडइ, जाया समाणी उज्झिया, सा गंधेण तं वणं वासेति, सेणिओ य तेण पएसेण निग्गच्छइ सामिणो वंदगो, सो खंधावारो तीए गंधं न सहइ, रण्णा पुच्छियं—किमेयंति, कहियं दारियाए गंधो, गंतूण दिट्ठा, भणति—एसेव पढमपुच्छत्ति, गओ सेणिओ, पुच्छ दिट्ठवुत्तंते कहिते भणइ राया—कहिं एसा पच्चणुभविस्सइ सुहं दुक्खं वा ?, सामी भणइ—एएण कालेण वेदियं, सा तव चेव भज्जा भविस्सति अग्गमहिसी, अट्ठ संवच्छराणि जाव तुम्हं रममाणस्स पुट्ठीए हंसोवलीलं काही तं जाणिज्जासि, वंदित्ता गओ, सो य अवहरिओ गंधो, कुलपुत्तएण साहरिया, संवड्डिया जोव्वणत्था जाया, कोमुइवारे अम्मयाए समं आगया, अभओ सेणिओ (य) पच्छण्णा कोमुइवारं पेच्छंति, तीए दारियाए अंगफासेण अज्झोववण्णो णाममुद्दं दसियाए तीए बंधति, अभयस्स कहियं—णाममुद्दा हारिया, मग्गाहि, तेण मणुस्सा दारेहिं ठविया, एक्केक्कं माणुस्सं पलोएउ नीणिज्जइ, सा

---

१ काले कृपा राजगृहे गणिकाया उदरे उत्पन्ना, गर्भगतैवारतिं जनयति गर्भपातनैरपि च न पतति जाता सत्युज्झिता सा गन्धेन तद्वनं वासयति श्रेणिकश्च तेन प्रदेशेन निर्गच्छति स्वामिनो वन्दनाय स स्कन्धावारस्तस्या गन्धं न सहते राजा पृष्टं—किमेतदिति ? कथितं दारिकाया गन्धः गत्वा दृष्टा भणति—एषैव प्रथमपृच्छेति गतः श्रेणिकः पृष्टे दृष्टे वृत्तान्ते कथिते भणति राजा—क्वैषा प्रत्यनुभविष्यति सुखं दुःखं वा ? स्वामी भणति—एतेन कालेन वेदितं सा तवैव भार्या भविष्यति अग्रमहिषी अष्ट संवत्सरान् यावत्तव रममाणस्य पृष्ठौ हंसोड्डीनं करिष्यति तां जानीयाः वन्दित्वा गतः स चापहृतो गन्धः कुलपुत्रकेन संहृता च यौवनस्था जाता कौमुदीवासरेऽम्बया सममागता अभयः श्रेणिकश्च प्रच्छन्नौ कौमुदीवासरं प्रेक्षेते तस्या दारिकाया अङ्गस्पर्शे अध्युपपन्नो नाममुद्रां तस्या दशायां बध्नाति अभयाय कथितं—नाममुद्रा हारिता मार्गय तेन मनुष्या द्वारि स्थापिताः एकैको मनुष्यः प्रलोक्य निष्काश्यते, सा

पभाए घिप्पिहितित्ति, सो य भमंतो त विज्जासाहयं पेच्छइ, तेण पुच्छिओ भणति–विज्जं साहेमि, चोरो भणति–केण दिण्णा ?, सो भणति–सावगेण, चोरेण भणियं–इम दव्वं गिण्हाहि, विज्जं देहि, सो सड्ढो वितिगिच्छति–सिज्झेज्जा न यत्ति, तेण दिण्णा, चोरो चिंतेइ–सावगो कीडियापवि पावं नेच्छइ, सच्चमेयं, सो साहिउमारद्धो, सिद्धा, इयरो सड्ढो गहिओ, तेण आगासगएण लोओ भेसिओ ताहे सो मुक्को, सड्ढावि दोवि जाया, एवं निवितिगिच्छेण होयव्वं, अथवा विद्वज्जुगुप्सा, विद्वांस–साधवः विदितसंसारस्वभावाः परित्यक्तसमस्तसङ्गाः तेषां जुगुप्सा–निन्दा, तथाहि–तेऽस्नानात्, प्रस्वेदजलक्लिन्नमलत्वात् दुर्गन्धिवपुषो भवन्ति तान् निन्दति–को दोषः स्यात् यदि प्रासुकेन वारिणाऽङ्गक्षालनं कुर्वीरन् भगवन्तः ?, इयमपि न कार्या, देहस्यैव परमार्थतोऽशुचित्वात्, एत्थं उदाहरणं–एको सड्ढो पच्चंते वसति, तस्स धूयाविवाहे कहवि साहवो आगया, सा पिउणा, भणिया–पुत्तग ! पडिलाहेहि साहुणो, सा मंडियपसाहिया पडिलाभेति, साहूण जल्लगंधो तीए अग्घाओ, चिंतेइ–अहो अणवज्जो भट्टारगेहिं धम्मो देसिओ जइ फासुएण ण्हाएज्जा ?, को दोसो होज्जा ?, सा तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंता

१ प्रभाते गृहीष्यते इति स च भ्राम्यन् तं विद्यासाधकं प्रेक्षते तेन पृष्टो भणति–विद्यां साधयामि चौरो भणति–केन दत्ता ? स भणति–श्रावकेण चौरेण भणितं–इदं द्रव्यं गृहाण विद्यां देहि स श्राद्धो विचिकित्सति सिध्येद्वा न वेति तेन दत्ता चौरश्चिन्तयति–श्रावकः कीटिकाया अपि पापं नेच्छति सत्यमेतत् स साधयितुमारब्धः सिद्धा इतरः श्राद्धो गृहीतः तेनाकाशगतेन लोको भापितः तदा स मुक्तः श्रावकावपि जातौ एवं निर्विचिकित्सेन भवितव्यं । २ यथोदाहरणं एकः श्राद्धः प्रत्यन्ते वसति तस्य दुहितृविवाहे कथमपि साधवः आगताः सा पित्रा भणिता–पुत्रिके ! प्रतिलम्भय साधून् सा मण्डितप्रसाधिता प्रतिलम्भयति साधूनां जल्लगन्धस्तयाऽऽघ्रातः चिन्तयति–अहो भगवद्भिः भट्टारकैर्धर्मो देशितः यदि प्रासुकेन स्नायात् को दोषो भवेत् ? सा तस्य स्थानस्यानालोचितप्रतिक्रान्ता

कालं किच्चा रायगिहे गणियाए पोट्टे उववन्ना, गब्भगता चेव अरइं जणेति, गब्भपाडणेहि य न पडइ, जाया समाणी उज्झिया, सा गंधेण तं वणं वासेति, सेणिओ य तेण पएसेण निग्गच्छइ सामिणो वंदगो, सो खंधावारो तीए गंधं न सहइ, रण्णा पुच्छियं—किमेयंति, कहियं दारियाए गंधो, गंतूण दिट्ठा, भणति—एसेव पढमपुच्छति, गओ सेणिओ, पुच्छिवुत्तंते कहिते भणइ राया—कहिं एसा पच्चणुभविस्सइ सुहं दुक्खं वा ?, सामी भणइ—एएण कालेण वेदियं, सा तव चेव भज्जा भविस्सति अग्गमहिसी, अट्ठ संवच्छराणि जाव तुज्झं रममाणस्स पुट्ठीए हंसोवड्डीलीं काही तं जाणिज्जासि, वंदित्ता गओ, सो य अवहरिओ गंधो, कुलपुत्तएण साहरिया, संवड्ढिया जोव्वणत्था जाया, कोमुइवारे अम्मयाए समं आगया, अभओ सेणिओ (य) पच्छण्णा कोमुइयारं पेच्छंति, तीए दारियाए अंगफासेण अज्झोववण्णो णाममुद्दं दसियाए तीए बंधति, अभयस्स कहियं—णाममुद्दा हारिया, मग्गाहि, तेण मणुस्सा दारेहिं ठविया, एक्केक्कं माणुस्सं पलोएत्ते णीणिज्जइ, सा

---

१ कालं कृत्वा राजगृहे गणिकाया उदरे गतवा, गर्भगतैवारतिं जनयति गर्भपातनैरपि च न पतति जाता समुज्झिता सा गन्धेन तद्वनं वासयति श्रेणिकश्च तेन प्रदेशेन निर्गच्छति स्वामिनो वन्दनाय स स्कन्धावारस्तस्या गन्धं न सहते राज्ञा पृष्टं—किमेतदिति ? कथितं दारिकाया गन्धः गत्वा दृष्टा भणति—एषैव प्रथमपृच्छेति गतः श्रेणिकः पर्युपास्ति पृष्टान्ते कथिते भणति राजा—क्वैषा प्रत्यनुभविष्यति सुखं दुःखं वा ? स्वामी भणति—एतावता कालेन वेदितं सा तवैव भार्या भविष्यति अग्रमहिषी अष्ट संवत्सरान् यावत्तव रममाणस्य पृष्ठे हंसोड्डीनं करिष्यति तां जानीयाः। वन्दित्वा गतः। स चापहृतो गन्धः। कुलपुत्रकेण संहृता संवृद्धा च यौवनस्था जाता कौमुदीवासरेऽम्बया सममागता अभयः श्रेणिकश्च प्रच्छन्नौ कौमुदीवासरं प्रेक्षेते तस्या दारिकाया अङ्गस्पर्शेनाध्युपपन्नो नाममुद्रां दशायां बध्नाति अभयाय कथितं—नाममुद्रा हारिता मार्गय तेन मनुष्या द्वारि स्थापिताः। एकैकशो मनुष्यः प्रलोक्य निष्कास्यते ॥

लेहसालाओ आगया दो पुत्ता पियंति, एगो चिंतेति—एयाओ, मच्छियाओ सकाए तस्स सगुलो वाउ जामो, मओ य, बिइओ चिंतेइ—न मम माया मच्छिया वेइ जीओ, एते दोसा। काङ्क्षणं काङ्क्षा—सुगतादिप्रणीतदर्शनेषु ग्राहोऽभिलाष इत्यर्थः, तथा चोक्तं—'कंखा अन्नन्नदंसणग्गाहो' सा पुनर्द्विभेदा—देशकाङ्क्षा सर्वकाङ्क्षा च, देशकाङ्क्षा एकदेशविषया, एकमेव सौगतं दर्शनं काङ्क्षति, चित्तजयोऽत्र प्रतिपादितोऽयमेव च प्रधानो मुक्तिहेतुरित्यतो घटमानकमिदं न दूरापेतमिति, सर्वकाङ्क्षा तु सर्वदर्शनान्यवकाङ्क्षति, अहिंसादिप्रतिपादनपराणि सर्वाण्येव कपिलकणभक्षाक्षपादादिमतानीह लोके च नात्यन्तक्लेश- प्रतिपादनपराण्यतः शोभनान्येवेति, अथवैहिकामुष्मिकफलानि काङ्क्षति, प्रतिषिद्धा चेयमर्हद्भिरतः प्रतिषिद्धानुष्ठानादेनां कुर्वतः सम्यक्त्वातिचारो भवति, तस्मादैकान्तिकमव्याबाधमपवर्गं विहायान्यत्र काङ्क्षा न कार्येति, एत्थोदाहरणं, राया कुमारामच्चो य आसेणावहिया अडविं पविट्ठा, छुहापरद्धा वणफलाणि खायंति, पडिनियत्ताण राया चिंतेइ, लड्डुयपूयलग मादीणि सव्वाणि खामि, आगया दोवि जणा, रण्णा सूयारा भणिया—जं लोए पयरइ तं सव्वं सव्वं रंधेहत्ति, उवट्ठवियं च रन्नो, सो राया पेच्छणयदिट्ठंतं करेइ, कप्पडिया बलिएहिं धाडिज्जइ, एवं मिट्ठस्स अवगासो होहितित्ति कणकुंडगमंडगादीणिवि

१ लेखशालाकात् आगतौ द्वौ पुत्रौ पिबतः एकश्चिन्तयति—एता मक्षिकाः, सद्गुलो तस्य वायुश्चेत् मृतश्च द्वितीयश्चिन्तयति—न मम माता मक्षिका वमति जीवितः एते दोषाः। २ अत्रोदाहरणं राजा कुमारामात्यश्चाश्वेनापहृतावटवीं प्रविष्टौ क्षुधापरिगतौ वनफलानि खादतः प्रतिनिवृत्तो राजा चिन्तयति—लड्डुकपूपादीनि सर्वाणि खादामि, आगतौ द्वावपि ततो राजा सूदा भणिताः—यल्लोके प्रचरति तत् सर्वं सर्वं रन्धयतेति उपस्थापितं च राज्ञे स राजा प्रेक्षणकदृष्टान्तं करोति कार्पटिका बलिभिर्धाव्यन्ते एवं मिष्टस्यावकाशो भविष्यतीति कणकुण्डकमण्डकादीन्यपि

लक्खणाणि, तेहिं सूलेण भिन्नो, अमच्चेण वमणविरेयणाणि कयाणि, सो आभागी भोगाण जाओ, इयरो विणट्ठो। विचिकित्सा मतिविभ्रमः, युक्त्यागमोपपन्नेऽप्यर्थे फलं प्रति सम्मोहः, किमस्य महतस्तपःक्लेशायासस्य सिकताकणकवलनादेरायत्यां मम फलसम्पद् भविष्यति किं वा नेति, उभयथेह क्रियाः फलवत्यो निष्फलाश्च दृश्यन्ते कृषीवलानां, न चेयं शङ्कातो न भिद्यते इत्याशङ्कनीयं, शङ्का हि सकलासकलपदार्थभाक्त्वेन द्रव्यगुणविषया इयं तु क्रियाविषयैव, तत्त्वतस्तु सर्वे एवे भावो मिथ्यात्वमोहनीयोदयतो भवन्तो जीवपरिणामविशेषाः सम्यक्त्वातिचारा उच्यन्ते, न सूक्ष्मेक्षिकाऽत्र कार्येति, इयमपि न कार्या, यतः सर्वज्ञोक्तकुशलानुष्ठानाद् भवत्येव फलप्राप्तिरिति, अत्र चौरोदाहरणं—सावगो नंदीसरवरगमण दिव्वगंधाणं(तं) दयसंघरिमेण मित्तस्स पुच्छणं विज्जाए दाणं साहणं मसाणे चउप्पायं सिक्कं, हेट्ठा इंगाला खायरो य सूलो, अट्ठसयं वारा परिजवित्ता पाओ सिक्कगस्स छिज्जइ एवं बितिओ तइए चउत्थे य छिण्णे आगासेणं वच्चति, तेण विज्जा गहिया, किण्हचउद्दसिरत्ति साहेइ मसाणे, चोरो य नगरारक्खिएहिं परिरब्भमाणो तत्थेव अतियओ, ताहे वेढेउं सुसाणे ठिया

---

१ लक्षणानि, तैः शूलेन भिन्नः अमात्येन वमनविरेचनानि कृतानि स भोगानामाभागी जातः इतरो विनष्टः। २ चौरोदाहरणं श्रावकस्य नन्दीश्वरगमनं देवसंघातेन दिव्यगन्धाः मित्रस्य पृच्छा विद्याया दानं साधनं श्मशाने चतुष्पादं शिक्यकमधस्तात् अङ्गाराः खादिरश्च शूलः अष्टशतं वारान् परिजप्य पादः शिक्यस्य छिद्यते एवं द्वितीयः तृतीये चतुर्थे च छिन्ने आकाशेन व्रजति तेन विद्या गृहीता कृष्णचतुर्दशीरात्रौ साधयति श्मशाने चौरश्च नगररक्षकैर्वेष्टयमानस्तत्रैवागतः वेष्टयित्वा श्मशानं (ते) स्थिताः

लेहसालाओ आगया दो पुत्ता पियंति, एगो चिंतेति—पयाओ, मच्छियाओ संकाए तस्स पग्गुलो याव जाओ, मओ य, बिइओ चिंतेइ—न मम माया मच्छिया देइ जीओ, एते दोसा । कांक्षणं कांक्षा—सुगतादिप्रणीतदर्शनेषु ग्राहोऽभिलाप इत्यर्थः, तथा चोक्तं—'कंखा अन्नन्नदंसणग्गाहो'सा पुनर्द्विभेदा—देशकांक्षा सर्वकांक्षा च, देशकांक्षैकदेशविषया, एकमेव सौगतं दर्शन कांक्षति, चित्तजयोऽत्र प्रतिपादितोऽयमेव च प्रधानो मुक्तिहेतुरित्यतो घटमानकमिद न दूरापेतमिति, सर्वकांक्षा तु सर्वदर्शनान्यवकांक्षति, अहिंसादिप्रतिपादनपराणि सर्वाण्येव कपिलकणभक्षाक्षपादादिमतानीह लोके च नात्यन्तक्लेश प्रतिपादनपराण्यतः शोभनान्येवेति, अथवैहिकामुष्मिकफलानि कांक्षति, प्रतिषिद्धा चेयमर्हद्भिरतः प्रतिषिद्धानुष्ठानादेनां कुर्वतः सम्यक्त्वातिचारो भवति, तस्मादैकान्तिकमव्याबाधमपवर्गं विहायान्यत्र कांक्षा न कार्येति, एत्थोदाहरणं, राया कुमारामच्चो य आसेणावहिया अडविं पविट्ठा, छुहापरद्धा वणफलाणि खायंति, पडिनियत्ताण राया चिंतेइ, लडुयपूयलग मादीणि सव्वाणि खामि, आगया दोवि जणा, रण्णा सूयारा भणिया—जं लोए पयरइ तं सव्वं सव्वे रंधेहत्ति, उवट्ठवियं च रण्णो, सो राया पेच्छणयदिट्ठंतं करेइ, कप्पडिया बलिएहिं धाडिज्जइ, एवं मिट्ठस्स अवगासो होहितित्ति कणकुंडगमंडगादीणिवि

1 लेखशालायाः आगतौ द्वौ पुत्रौ पिबतः एकश्चिन्तयति—पयः मक्षिकाः शङ्कया तस्य वल्गुलो यावज्जातो मृतश्च द्वितीयश्चिन्तयति—न मह्यं माता मक्षिका दद्यात् जीवितः एते दोषाः । 2 अत्रोदाहरणं राजा कुमारामात्यश्चाश्वेनापहृतावटवीं प्रविष्टौ क्षुधापरिगतौ वनफलानि खादतः प्रतिनिवृत्तयो राजा चिन्तयति—लड्डुकपूपादीनि सर्वाणि खादामि, आगतौ द्वावपि जनौ राज्ञा सूदा भणिताः—यल्लोके प्रचरति तत् सर्वं सर्वे राध्यतेति उपस्थापितं च राज्ञे स राजा प्रेक्षणकदृष्टान्तं करोति, कार्पटिका बलिभिर्निष्कास्यन्ते एवं मिष्टस्यावकाशो भविष्यतीति कणकुण्डकमण्डकादीन्यपि

णामविशेषा इत्यर्थः, ये सम्यक्त्वमतिचरन्ति, श्राद्धस्याः सुपरिज्ञया न समाचरितव्याः, नासेव्या इति भावार्थः । 'तद्यथे'-त्युदाहरणप्रदर्शनार्थः, शङ्का काङ्क्षा विचिकित्सा परपाषण्डप्रशंसा परपाषण्डसंस्तवश्चेति, तत्र शङ्कनं शङ्का, भगवदर्हत्-प्रणीतेषु पदार्थेषु धर्मास्तिकायादिष्वत्यन्तगहनेषु मतिदौर्बल्यात् सम्यगनवधार्यमाणेषु संशय इत्यर्थः, किमेवं स्यात् नैव-मिति, संशयकरणं शङ्का, सा पुनर्द्विभेदा-देशशङ्का सर्वशङ्का च, देशशङ्का देशविषया, यथा किमयमात्माऽसङ्ख्येयप्रदे-शात्मकः स्यादथ निष्प्रदेशो निरवयवः स्यादिति, सर्वशङ्का पुनः सकलास्तिकायजात एव किमेवं नैवं स्यादिति । मिथ्यादर्शनं च त्रिविधम्-अभिगृहीतानभिगृहीतसंशयभेदात्, तत्र संशयो मिथ्यात्वमेव, यदाह-"पयमक्खरं च एक्कं जो न रोएइ सुत्तनिद्दिट्ठं । सेसं रोयंतोवि हु मिच्छद्दिट्ठी मुणेयव्वो ॥ १ ॥"[1] तथा-"सूत्रोक्तस्यैकस्याप्यरोचनादक्षरस्य भवति नरः । मिथ्यादृष्टिः सूत्रं हि नः प्रमाणं जिनाज्ञा च(जिनाभिहितं)॥१॥ एकस्मिन्नप्यर्थे सन्दिग्धे प्रत्ययोऽर्हति हि नष्टः । मिथ्यात्वदर्शनं तत्सम्यादिहेतुर्भवगतीनाम् ॥ २॥" तस्मात् मुमुक्षुणा व्यपगतशङ्केन सता जिनवचनं सत्यमेव सामान्यतः प्रतिपत्तव्यं, संशया-स्पदमपि सत्यं, सर्वज्ञाभिहितत्वात्, तदन्यपदार्थवत्, मतिदौर्बल्यादिदोषात्तु कार्त्स्न्येन सकलपदार्थस्वभावावधारणमशक्यं छद्मस्थेन, यदाह-"न हि नामानाभोगश्छद्मस्थस्येह कस्यचिन्नास्ति । ज्ञानावरणीयं हि ज्ञानावरणप्रकृति कर्म ॥ १ ॥" इह चोदाहरण-जो भक्खं करेइ सो विणस्सति, जहा सो पेज्जायओ, पेज्जाए मासा जे परिभज्जमाणा ते छूढा, अंधगारए

---

1 पदमक्षरं चैकं यो न रोचयति सूत्रनिर्दिष्टम् । शेषं रोचयन्नपि मिथ्यादृष्टिर्ज्ञातव्यः ॥ १ ॥ २ यः शङ्कां करोति स विनश्यति यथा स पेयापायी, पेयायां माषा ये परिभृज्यमानास्ते क्षिप्ताः अन्धकारे

अण्णया तस्स पोट्टसरणी आया, सो चीवरेहिं वेढिओ तेहिं अणुकंपाए, सो भट्टारगाणं नमोक्कारं करेंतो कालगओ देवो वेमाणिओ जाओ, ओहिणा तम्मणियसरीरं पेच्छइ, ताहे समूसणेण हत्थेण परिवेसेति, सड्ढाण ओहावणा, आयरियाण आगमणं, कहणं च, तेहिं भणियं—जाह अगगहत्थं गिण्हिऊण भणह—नमो अरहताणंति, बुज्झ गुज्झगा २, तहिं गंतूण भणिओ संबुद्धो वंदित्ता लोगस्स कहेइ—जहा नत्थि एत्थ धम्मो तम्हा परिहरेज्जा ॥

अत्राह—इह पुनः को दोषः स्याद् येनेत्थं तेषामशनादिप्रतिषेध इति?, उच्यते, तेषां तद्भक्तानां च मिथ्यात्वस्थिरीकरणं, धर्मबुद्ध्या ददतः सम्यक्त्वलाञ्छना, तथा आरम्भादिदोषश्च, करुणागोचरं पुनरापन्नानामनुकम्पया दद्यादपि, यदुक्तं—"सव्वेहिंपि जिणेहिं दुज्जयजियरागदोसमोहेहिं। सत्ताणुकंपणट्ठा दाणं न कहिंचि पडिसिद्धं ॥ १ ॥" तथा च भगवन्तस्तीर्थकरा अपि त्रिभुवनैकनाथाः प्रव्रिव्रजिषवः सांवत्सरिकमनुकम्पया प्रयच्छन्त्येव दानमित्यलं विस्तरेण। प्रकृतमुच्यते—'संमत्तस्स समणोवासएण'मित्यादि सूत्रं, अस्य व्याख्या 'सम्यक्त्वस्य' प्राग्निरूपितस्वरूपस्य श्रमणोपासकेन—श्रावकेण 'एते' वक्ष्यमाणलक्षणाः अथवाऽमी ये प्रक्रान्ताः पञ्चेति सङ्ख्यावाचकः अतिचारा मिथ्यात्वमोहनीयकर्मोदयादात्मनोऽशुभाः परि

---

१ अन्यदा तस्यातीसारो जातः स चीवरैर्वेष्टितस्तैरनुकम्पया स भट्टारकेभ्यो नमस्कारं कुर्वन् कालगतो देवो वैमानिको जातः अवधिना तच्चनिकाशरीरं प्रेक्षते तदा समूषणेन हस्तेन परिवेषयति श्राद्धानामपभ्राजना आचार्याणामागमनं कथनं च तैर्भणितं—यातायहस्तं गृहीत्वा भणत—नमोऽर्हद्भ्य इति बुध्यस्व गुह्यक! २ तैर्गत्वा भणितः संबुद्धो वन्दित्वा लोकाय कथयति—यथा नास्त्यत्र धर्मस्तस्मात्परिहरेत ॥ १ ॥ सर्वैरपि जिनैर्जितदुर्जयरागद्वेषमोहैः। सत्त्वानुकम्पनार्थं दानं न कुत्रापि प्रतिषिद्धम् ॥ १ ॥

णामविशेषा इत्यर्थः, यैः सम्यक्त्वमतिचरति, ज्ञातव्याः ज्ञपरिज्ञया न समाचरितव्याः, नासेव्या इति भावार्थः । 'तद्यथे'-त्युदाहरणप्रदर्शनार्थः, शङ्का काङ्क्षा विचिकित्सा परपाषण्डप्रशंसा परपाषण्डसंस्तवश्चेति, तत्र भगवदर्हत्प्रणीतेषु पदार्थेषु धर्मास्तिकायादिष्वत्यन्तगहनेषु मतिदौर्बल्यात् सम्यगनवधार्यमाणेषु संशय इत्यर्थः, किमेवं स्यात् नैव-मिति, संशयकरणं शङ्का, सा पुनर्द्विभेदा-देशशङ्का सर्वशङ्का च, देशशङ्का देशविषया, यथा किमयमात्माऽसङ्ख्येयप्रदे-शात्मकः स्यादथ निष्प्रदेशो निरवयवः स्यादिति, सर्वशङ्का पुनः सकलास्तिकायजात एव किमेवं नैवं स्यादिति । मिथ्यादर्शनं च त्रिविधम्-अभिगृहीतानभिगृहीतसंशयभेदात्, तत्र संशयो मिथ्यात्वमेव, यदाह-"पयमक्खरं च एक्कं जो न रोएइ सुत्तनिद्दिट्ठं । सेसं रोयंतोवि हु मिच्छद्दिट्ठी मुणेयव्वो ॥ १ ॥" तथा-"सूत्रोक्तस्यैकस्याप्यरोचनादक्षरस्य भवति नरः । मिथ्यादृष्टिः सूत्रं हि नः प्रमाणं जिनाज्ञा च (जिनाभिहितं) ॥ १॥ एकस्मिन्नप्यर्थे सन्दिग्धे प्रत्ययोऽर्हति हि नष्टः । मिथ्यात्वदर्शनं तत्प्रथमहेतुर्भवगतीनाम् ॥ २॥" तस्मात् मुमुक्षुणा व्यपगतशङ्केन सता जिनवचनं सत्यमेव सामान्यतः प्रतिपत्तव्यं, संशया-स्पदमपि सत्यं, सर्वज्ञाभिहितत्वात्, तदन्यपदार्थवत्, मतिदौर्बल्यादिदोषात्तु कार्त्स्न्येन सकलपदार्थस्वभावावधारणमशक्यं छद्मस्थेन, यदाह-"न हि नामानाभोगश्छद्मस्थस्येह कस्यचिन्नास्ति । ज्ञानावरणीयं हि ज्ञानावरणप्रकृति कर्म ॥ १ ॥" इह चोदाहरणं-जो संकं करेइ सो विणस्सति, जहा सो पेज्जायओ, पेज्जाए मासा जे परिभज्जमाणा ते छूढा, अंधगारए

1 पदमक्षरं चैकं च यो न रोचयति सूत्रनिर्दिष्टम् । शेषं रोचयन्नपि मिथ्यादृष्टिर्ज्ञातव्यः ॥ १ ॥ २ यः शङ्कां करोति स विनश्यति यथा स पेयापायी पेयायां माषा ये परिभज्यमानास्ते क्षिप्ताः अन्धकारे

घायाइ चिंतिज्जइ—तत्थ थूलगमुसावाये थूलगअदत्तादाणे पच्चक्खाते दुविहं तिविहेण १ थूलगमुसावाय दुविहं तिविहेण अदत्तादाणे पुण दुविह दुविहेण २ एवं एयकमेण छब्भगा नायव्वा, एवं मेहुणपरिग्गहेसु पत्तेय पत्तेयं छ २, सव्वे मिलिया अट्ठारस, एते मुसावायं पढमघरगसमुच्चमाणेण लद्धा १८, एवं बीयादिघरेसुवि पत्तेयं ...

सव्वे ते मेलिया अम्हर भवंति, ...

इयाणिं सब्भावसावओ, सावओ साहू पुच्छइ, तेहिं कहियं, तारे दिण्णा धूया, सो सावओ सुपगे घरं करेइ, अण्णया तस्स मायापियरो भत्तं भिक्खुगाण करेंति, ताहे भणंति—अज्ज पव्वसिं पब्बाहि, सो गओ, भिक्खुएहिं विज्जाए मंतिऊण फलं दिण्णं, ताए वाणमंतीरए अहिट्ठिओ घरं गओ स सावयभूय भणइ—भिक्खुगाणं भत्तं देमो, सा नेच्छइ, ताणि सयणो य आरद्धो सज्झेउं, साविया आयरियाण गेतुं कहेति, तेहिं जोगपडिभेओ दिण्णो, सो से पाणिएण दिण्णो, सा वाणमंतरी नट्ठा, साभाविओ जाओ पुच्छइ कहं घत्ति ?, कहिए पडिसेहेति, अण्णे भणंति—तीए मयणमिज्जाए यमाविओ, सो तो सामाविओ जाओ, भणइ—अम्मापिउछंदेण मणा विसंचिट्ठत्ति, तं फिर फासुगं साहूणं दिण्णं, एरिसा केत्तिया आयरिया होहिंति तम्हा परिहरेज्जा। वित्तीकंतारेणं देज्जा, सोरट्ठो सड्ढओ उज्जेणिं वच्चइ दुक्काले तवण्णिएहिं समं, तस्स पत्थयणं, खीणं भिक्खुएहिं भण्णइ—अम्हएहिं घहाहि पत्थयणं तो तुज्झवि दिज्जिहिति, तेण पडिवण्णं,

1 इदानीं सद्भावश्रावकः, श्रावकः साधून् पृच्छति तैः कथितं तदा दत्ता दुहिता स श्रावकः पृथग्गृहं करोति अन्यदा तस्य मातापितरौ भक्तं भिक्षुकेभ्यः कुरुतः तौ भणतः अद्यैकदा आगच्छ, स गतः भिक्षुकैर्विद्यया अभिमन्त्र्य फलं दत्तं तदा व्यन्तर्याऽधिष्ठितो गृहं गतः स श्रावकभूतः भणति—भिक्षुकेभ्यो भक्तं ददमः सा नेच्छति, तानि स्वजनाश्च आरब्धाः समर्थयितुं श्राविकाऽऽचार्याणां गत्वा कथयति तैः योगप्रतिभेदो दत्तः स तस्यै पानीयेन दत्तः सा व्यन्तरी नष्टा स्वाभाविको जातः पृच्छति—कथं वेत्ति ? कथिते प्रतिषेधति अन्ये भणन्ति—तया मदनफलेन वमितः स ततः स्वाभाविको जातो भणति—मातापित्रोश्छन्देन मनाक् स्थितोऽस्मि इति तदिदं प्रासुकं साधुभ्यो दत्तं ईदृशाः कियन्त आचार्याः भविष्यन्ति तस्मात् परिहरेत्। वृत्तिकान्तारेण दद्यात् सौराष्ट्रः श्रावक उज्जयिनीं व्रजति दुष्काले तच्चनिकैः समं, तस्य पथ्यदनं क्षीणं भिक्षुकैर्भण्यते—अस्मदीयं वह पथ्यदनं तर्हि तुभ्यमपि दीयते इति तेन प्रतिपन्नं

सक्केणाहओ पच्छा ठिओ, एवं रायाभिओगेण देंतो नाइक्कमति, केत्तिया एयारिसया होहिंति जे पयाइस्सति, तम्हा न दायव्वो । गणाभिओगेण वरुणो रहमुसले निउत्तो, एव कोऽवि सावगो गणाभिओगेण भत्तं दवाविज्जा दिंतोवि सो नाइचरइ धम्मं, बलाभिओगोवि एमेव, देवयाभिओगेण जहा एगो गिहत्थो सावओ जाओ, तेण वाणमंतराणि चिरपरिचियाणि उज्झियाणि, एगा तत्थ वाणमंतरी पओसमावण्णा, गावीरक्खगो पुत्तो तीए वाणमंतरीए गावीहिं सम अवहरिओ, ताहे वइण्णा साहइ तज्जंती—किं मम उवासि न वत्ति ?, सावगो भणइ, नवरि मा मम धम्मविराहणा भवतु, सा भणइ—मम अच्चेहि, सो भणइ—जिणपडिमाणं अवसाणे ठाहि, आमं ठामि, तेण ठविया, ताहे दारगो गावीओ आणीयाओ, एरिसा केत्तिया होहिंति तम्हा न दायव्वं, दवाविज्जंतो णातिचरति । गुरुनिग्गहेण भिक्खुउवासगपुत्तो सावग घूयं मग्गति, ताणि न देंति, सो कवडसड्ढत्तणेण साधू सेवेति, तस्स भावओ उवगयं, पच्छा साहइ—एएण कारणेण पुव्विं दुक्कोमि,

1 पक्षेणाहतः पश्चात् स्थितः एवं राजाभियोगेन ददद् नातिक्रामति कियन्त एतादृशो भविष्यन्ति ये मंस्यन्ति तस्मान्न दातव्यः । गणाभियोगेन वरुणो रथमुसले नियुक्तः एवं कोऽपि श्रावको गणाभियोगेन भक्तं दापयेत् दददपि स नातिचरति धर्मं । बलाभियोगोऽप्येवमेव । देवताभियोगेन यथैको गृहस्थः श्रावको जातः तेन व्यन्तराश्चिरपरिचिता उज्झिताः एका तत्र व्यन्तरी प्रद्वेषमापन्ना गोरक्षकः पुत्रस्तस्याः व्यन्तर्या गोभिः सममपहृतः, तदा अर्चयन्ती कथयति तर्जयन्ती—किं मामुपाससि न वेत्सि ? श्रावको भणति—परं मा मे धर्मविराधना भूत् सा भणति—मामर्चय स भणति—जिनप्रतिमायाः पार्श्वे तिष्ठ ओं तिष्ठामि तेन स्थापिता दारको गावश्च आनीताः ईदृशाः कियन्तो भविष्यन्ति तस्मान्न दातव्यं दाप्यमानो नातिचरति । गुरुनिग्रहेण भिक्षुगणकपुत्रः श्रावकं दुहितरं याचते न तौ दत्तः स कपटश्रावकतया साधून् सेवते तस्य भावेनोपगतं पश्चात् कथयति—एतेन कारणेन पूर्वमागतोऽस्मि

इयाणिं सब्भावसावओ, सावओ साहू पुच्छइ, तेहिं कहियं, ताहे दिण्णा पूया, सो सावओ सुयगं घरं करेइ, अण्णया तस्स मायापियरो भत्तं भिक्खुगाण करेंति, ताहे भणंति—अज्ज एक्कसिं वच्चाहि, सो गओ, भिक्खुएहिं विज्जाए मंतिऊण फलं दिण्णं, ताए पाणमंतीरए अहिट्ठिओ घरं गओ तं सावयधूयं भणइ—भिक्खुगाणं भत्तं देमो, सा नेच्छइ, ताहे वि सयणो य आरद्धो सज्जेउं, साविया आयरियाण गंतुं कहेति, तेहिं जोगपडिभेओ दिण्णो, सो से पाणिएण दिण्णो, सा पाणमंतरी नट्ठा, साभाविओ जाओ पुच्छइ कहं थत्ति ?, कहिए पडिसेहेति, अण्णे भणंति—वीए मयणसिंजाए पभाविओ, सो तो साभाविओ जाओ, भणइ—अम्मापिउच्छलेण मणा पिबंपिबत्ति, त किर फासुगं साहूणं दिण्णं, एरिसा केत्तिया आयरिया होहिंति तम्हा परिहरेज्जा। विपरीतकंतारेणं देज्जा, सोरट्ठो सड्ढओ उज्जेणिं वच्चइ तुक्काडे तच्चण्णिएहिं समं, तस्स पत्थयणं, खीणं भिक्खुएहिं भण्णइ—अम्हएहिं वहाहि पत्थयणं तो तुम्हावि दिज्जिहिति, तेण पडिवण्णं,

---

1 इदानीं सद्भावश्रावकः श्रावकः साधून् पृच्छति तैः कथिते तदा पूजा दत्ता स श्रावकः सुगतगृहं करोति अन्यदा तस्य मातापितरौ भक्तं भिक्षुकाणां कुरुतः तौ भणतः अद्यैकशः व्रज स गतः, भिक्षुभिर्विद्यया मन्त्रयित्वा फलं दत्तं तया पानमन्त्रपरिगतो गृहं गतः तां श्रावकदुहितरं भणति—भिक्षुकेभ्यो भक्तं दद्मः, सा नेच्छति तावता स्वजनश्च आरब्धः सज्जयितुं श्राविका आचार्याणां गत्वा कथयति तैः योगप्रतिभेदो दत्तः स तस्यै पानीयेन दत्तः सा मन्त्री नष्टा स्वाभाविको जातः पृच्छति—कथं ? कथिते प्रतिषेधति अन्ये भणन्ति—तया मदनशिञ्जया प्रभावितः स ततः स्वाभाविको जातो भणति—मातापितृच्छलेन मनाक् पिबंपिबत इति, तत्किल प्रासुकं साधुभ्यो दत्तं ईदृशाः कियन्त आचार्या भविष्यन्ति तस्मात् परिहरेत्। विपरीतकान्तारेण दद्यात् सौराष्ट्रः श्रावक उज्जयिनीं व्रजति तुक्काडे तच्चनिकैः सार्धं, तस्य पथ्यदनं क्षीणं, भिक्षुकैर्भण्यते—अस्मदीयं वह पथ्यदनं तर्हि युष्मभ्यमपि दीयते इति तेन प्रतिपन्नं

संकेणाहमो पच्छा ठिओ, एव रायाभिओगेण देंतो नाइक्कमति, केत्तिया एयारिसया होहिंति ते पदरसति, तम्हा न दायणो। गणाभिओगेण वरुणो रहमुसले निउत्तो, एव कोऽवि सावगो गणाभिओगेण भत्त दवाविओ इतोवि सो नाइचरइ धम्म, बलाभिओगोवि एमेव, देवयाभिओगेण जहा एगो गिहत्थो सावओ आओ, तेण वाणमतराणि पिरपरिचियाणि उज्झियाणि, एगा तत्थ वाणमंतरी पओसमावण्णा, गावीरक्खगो पुत्तो तीए वाणमंतरीए गावीहिं समं अवहरिओ, ताहे तइण्णा साहइ तज्जती–किं मम च्चएससि न यत्ति ?, सावगो भणइ, नवरि मा मम धम्मविराहणा भवउ, सा भणइ–मम अच्चेहि, सो भणइ–जिणपडिमाण अवसाणे ठाहि, आम ठामि, तेण ठविया ताहे दारगो गावीओ आणीयाओ, एरिसा केत्तिया होहिंति तम्हा न दायव, दवाविज्जतो णातिचरति। गुरुनिग्गहेण भिक्खुउवासगपुत्तो सावगं धूयं मग्गति, ताणि न देंति, सो कवडसड्ढत्तणेण साधू सेवेति, तस्स भायओ उवगय, पच्छा साहइ–एएण कारणेण धुतिं कुणेमि,

---

1 शकेनाहतः पश्चात् स्थितः एवं राजाभियोगेन ददत् नातिक्रामति कियन्त एतादृशो भविष्यन्ति ये ... तस्मान्न दातव्यम्। गणाभियोगेन वरुणो रथमुसले नियुक्तः एवं कोऽपि श्रावको गणाभियोगेन भक्तं दाप्यते इतरथापि स नातिचरति धर्मम्। बलाभियोगोऽप्येवमेव। देवताभियोगेन यथैको गृहस्थः श्रावको जातः तेन व्यन्तराणि परिचितानि उज्झितानि एका तत्र व्यन्तरी प्रद्वेषमापन्ना गोरक्षकः पुत्रस्तया व्यन्तर्या गोभिः समं अपहृतः तदा तर्जयन्ती कथयति तर्जयन्ती–किं मामुज्झसि न वेत्ति ? श्रावको भणति–नवरं मा मे धर्मविराधना भूत् सा भणति–मामर्चय स भणति–जिनप्रतिमानां पार्श्वे तिष्ठ ओं तिष्ठामि तेन स्थापिता तदा दारको गावश्च आनीताः ईदृशाः कियन्तो भविष्यन्ति तस्मान्न दातव्यं दाप्यमानो नातिचरति। गुरुनिग्रहेण भिक्षुरुपासकपुत्रः श्रावकं दुहितरं याचते न तौ दत्तः स कपटश्राद्धतया साधून् सेवते तस्य भावोऽपगतः पश्चात् कथयति–एतेन कारणेन धूर्ततामकार्षम्

इयाणिं सब्भावसावओ, सावओ साहू पुच्छइ, तेहिं कहियं, ताहे दिण्णा धूया, सो सावओ जुयगं घरं करेइ, अण्णया तस्स मायापियरो भत्तं भिक्खुगाण करेंति, ताहे भणंति—अज्ज एक्कसिं पयाहि, सो गओ, भिक्खुएहिं विज्जाए मंतिऊण फलं दिण्णं, ताए वाणमंतीए अहिट्ठिओ घरं गओ तं सावयधूयं भणइ—भिक्खुगाणं भत्तं देमो, सा नेच्छइ, दासाणि सयणो य आरद्धो सज्जेउं, साविया आयरियाण गंतुं कहेति, तेहिं जोगपडिभेओ दिण्णो, सो से पाणिएण दिण्णो, सा वाणमंतरी नट्ठा, साभाविओ जाओ पुच्छइ कहं वत्ति ?, कहिए पडिसेवेति, अण्णे भणंति—तीए मयणमिंजाए धमाविओ, सो तो साभाविओ जाओ, भणइ—अम्मापिउछलेण मए विचरियंति, तं किर फासुगं साहूणं दिण्णं, एरिसा केत्तिया आयरिया होहिंति तम्हा परिहरेज्जा। वित्तीकंतारेणं देज्जा, सोरट्ठो सड्ढओ उज्जेणिं वच्चइ पुरिसे तच्चण्णि-एहिं समं, तस्स पत्थयणं, खीणं भिक्खुएहिं भण्णइ—अम्हएहिं सहाहि पत्थयणं तो तुम्हवि दिज्जिहिति, तेण पडिवण्णं,

---

1 इदानीं सद्भावश्रावकः श्रावकः साधून् पृच्छति तैः कथितं तदा दत्ता पुत्रिका स श्रावकः पृथग्गृहं करोति अन्यदा तस्य मातापितरौ भक्तं भिक्षुकेभ्यः कुरुतः तौ भणतः—अद्यैकदा आगच्छ, स गतः भिक्षुभिर्विद्यया मन्त्रयित्वा फलं दत्तं तया व्यन्तर्याऽधिष्ठितो गृहं गतः तां श्रावकदुहितरं भणति—भिक्षुकेभ्यो भक्तं दद्मः सा नेच्छति, दासाः स्वजनश्च आरब्धाः सज्जयितुं, श्राविकाऽऽचार्याणां गत्वा कथयति तैः योगप्रतिभेदो दत्तः स तस्मै पानीयेन दत्तः सा व्यन्तरी नष्टा स्वाभाविको जातः पृच्छति—कथं वेति ? कथिते प्रतिसेवते अन्ये भणन्ति—तया मदनमिञ्जया वमितः स तदा स्वाभाविको जातो भणति—मातापितृच्छलेन मया विचरितम् इति तत्किल प्रासुकं साधुभ्यो दत्तं, ईदृशाः कियन्त आचार्या भविष्यन्ति तस्मात् परिहरेत्। वृत्तिकान्तारेण दद्यात् सौराष्ट्रः श्रावक उज्जयिनीं व्रजति पुरुषैः तच्चणिकैः समं तस्य पथ्यदनं क्षीणं भिक्षुभिर्भण्यते—अस्माभिः सह पथ्यदनं ततो युष्मभ्यमपि दीयते इति तेन प्रतिपन्न

सक्केणाहओ पच्छा ठिओ, एवं रायाभिओगेण देंतो नाइक्कमति, केत्तिया पयारिस्सया होहिंति जे पयइस्सति, तम्हा न दायव्वो। गणाभिओगेण वरुणो रहमुसले निउत्तो, एव कोऽवि सावगो गणाभिओगेण भत्त दवाविज्जा दिंतोवि सो नाइयरइ धम्मं, बलाभिओगोवि एमेव, देवयाभिओगेण जहा एगो गिहत्थो सावओ जाओ, तेण वाणमंतराणि चिरपरिचियाणि उज्झियाणि, एगा तत्थ वाणमंतरी पओसमावण्णा, गावीरक्खगो पुत्तो तीए वाणमंतरीए गावीहिं सम अवहरिओ, ताहे तइण्णा साहइ उव्वंती—किं मम उज्झसि न वत्ति ?, सावगो भणइ, नवरि मा मम धम्मविराहणा भवतु, सा भणइ—मम अच्चेहि, सो भणइ—जिणपडिमाण अवसाणे ठाहि, आम ठामि, तेण ठविया, ताहे दारगो गावीओ आणीयाओ, एरिसा केत्तिया होहिंति तम्हा न दायव्वं, दवाविज्जंतो णातिचरति। गुरुनिग्गहेण भिक्खुउवासगपुत्तो सावगं धूयं मग्गति, ताणि न देंति, सो कवडसड्ढत्तणेण साधू सेवेति, तस्स भावओ उवगयं, पच्छा साहेइ—एएण कारणेण पुव्विं ढुक्कोमि,

1 शक्रेणाहतः पश्चात् स्थितः एवं राजाभियोगेन ददत् नातिक्रामति कियन्तः प्रतारको भविष्यन्ति ये प्रतारयिष्यन्ति तस्मान्न दातव्यः। गणाभियोगेन वरुणो रथमुसले नियुक्तः एवं कोऽपि श्रावको गणाभियोगेन भक्तं दाप्यते ददपि स नातिचरति धर्म। बलाभियोगोऽप्येवमेव। देवताभियोगेन यथा एको गृहस्थः श्रावको जातः तेन व्यन्तराणि चिरपरिचितानि उज्झितानि एका तत्र व्यन्तरी प्रद्वेषमापन्ना गोरक्षकः पुत्रस्तया व्यन्तर्या गोभिः सममपहृतः, तदा प्रतीर्णा कथयति उर्वन्ती—किं मामुज्झसि न वेति ? श्रावको भणति—नवरं मा मे धर्मविराधना भूत् सा भणति—मामर्चय स भणति—जिनप्रतिमायाः पार्श्वे तिष्ठ, ओमिति तिष्ठामि तेन स्थापिता दारको गावश्च आनीताः ईदृशाः कियन्तो भविष्यन्ति तस्मान्न दातव्यं दाप्यमानो नातिचरति। गुरुनिग्रहेण भिक्षुउपासकपुत्रः श्रावकं दुहितरं याचते न तौ दत्तः स कपटश्रावकतया साधून् सेवते तस्य भावोपगतं पश्चात् कथयति—एतेन कारणेन पूर्वमागतोऽस्मि

तं सव्वलोगो आढाति, कत्तिओ नाढाति, ताहे से सो गेरुओ पओसमावण्णो छिद्दाणि मग्गति, अण्णया रायाए निमं-तिओ पारणए नेच्छति, बहुसो २ राया निमंतेइ ताहे भणइ—जइ नवरं मम कत्तिओ परिवेसेइ तो नवरं जेमेमि, राया भणइ—एवं करेमि, राया समणुन्नो कत्तियस्स घरं गओ, कत्तिओ भणइ—संदिसह, राया भणति—गेरुअस्स परिवेसेहि, कत्तिओ भणति—न वट्टइ अम्हं, तुम्ह विसयवासित्ति करेमि, चिंतेइ—जइ पव्वइओ होंतो न एवं भवंतं, पच्छा तेण परिवेसियं, सो परिवेसिज्जतो अंगुलिं चालेति, किह ते !, पच्छा कत्तिओ तेण निव्वेएण पव्वइओ नेगमसहस्सपरिवारो मुणिसुव्वयसमीवे, बारसंगाणि पढिओ, बारस वरिसाणि परियाओ, सोहम्मे कप्पे सक्को जाओ, सो परिवायओ तेणाभिओगेण आभिओगिओ एरावणो जाओ, पेच्छिय सक्कं पलाओ गहिय सक्को विलग्गो, दो सीसाणि कयाणि, सक्कोवि दो जाया, एवं जावइयाणि सीसाणि विउव्वति तावतियाणि सक्को विउव्वति सक्करूवाणि, ताहे नासिउमारद्धो,

---

१ तं सर्वलोक आद्रियते कार्त्तिको नाद्रियते तदा तस्मै स गैरिकः प्रद्वेषमापन्नश्छिद्राणि मार्गयति अन्यदा राज्ञा निमन्त्रितः पारणके नेच्छति बहुशो २ राजा निमन्त्रयति तदा भणति—यदि परं कार्त्तिको मां परिवेषयति तर्हि नवरं जेमामि राजा भणति—एवं करोमि राजा समनुज्ञः कार्त्तिकस्य गृहं गतः कार्त्तिको भणति—संदिश राजा भणति—गैरिकं परिवेषय, कार्त्तिको भणति—न वर्ततेऽस्माकं युष्माकं विषयवासीति करोमि चिन्तयति—यदि प्रव्रजितोऽभविष्यं नैवमभविष्यत् पश्चात्तेन परिवेषितं स परिवेष्यमाणोऽङ्गुलिं चालयति कथं त्वम् ! पश्चात् कार्त्तिकस्तेन निर्वेदेन प्रव्रजितो नैगमसहस्रपरिवारो मुनिसुव्रतसमीपे द्वादशाङ्गानि पठितः द्वादश वर्षाणि पर्यायः सौधर्मे कल्पे शक्रो जातः, स परिव्राट् तेनाभियोगेनाभियोगिक ऐरावणो जातः दृष्ट्वा च शक्रं पलायितः गृहीत्वा शक्रो विलग्नः द्वे शीर्षे कृते शक्रोऽपि द्वौ जातौ एवं यावन्ति शीर्षाणि विकुर्वति तावन्ति शक्ररूपाणि विकुर्वति शक्रः तदा नंष्टुमारब्धः

रुद्रविष्णुसुगतादीनि अन्यतीर्थिकपरिगृहीतानि वा(अर्हत्)चैत्यानि—अर्हत्प्रतिमालक्षणानि यथा भौतपरिगृहीतानि वीरभद्रमहाकालादीनि वन्दितुं वा नमस्कर्तुं वा, तत्र वन्दनं—अभिवादनं, नमस्करणं—प्रणामपूर्वकं प्रशस्तध्वनिभिर्गुणोत्कीर्तनं, को दोषः स्यात् ?, अन्येषां तद्भक्तानां मिथ्यात्वादिस्थिरीकरणादिरिति, तथा पूर्वं—आदौ अनालप्तेन सता अन्यतीर्थिकैः नैवालप्तुं वा संलप्तुं वा, तत्र सकृत् सम्भाषणमालपनं पौनःपुन्येन संलपनं, को दोषः स्यात् ?, ते हि तप्ततरायोगोलकल्पाः खल्वासनादिक्रियायां नियुक्ता भवन्ति, तत्प्रत्ययः कर्मबन्धः, तथा तेन वा प्रणयेन गृहागमनं कुर्युः, अथ च श्रावकस्य स्वजनपरिजनोऽगृहीतसमयसारस्तैः सह सम्बन्धं यायादित्यादि, प्रथमालप्तेन त्वसम्भ्रमं लोकापवादभयात् कीदृशस्त्वमित्यादि वाच्यमिति, तथा तेषामन्यतीर्थिकानां अशनं—घृतपूर्णादि पानं—द्राक्षापानादि खादिमं—त्रपुषफलादि स्वादिमं—कक्कोललवङ्गादि दातुं वा अनुप्रदातुं वा न कल्पत इति, तत्र सकृद् दानं पुनः पुनरनुप्रदानमिति, किं सर्वथैव न कल्पत इति ?, न, अन्यथा राजाभियोगेनेति—राजाभियोगं मुक्त्वा बलाभियोगं मुक्त्वा देवताभियोगं मुक्त्वा गुरुनिग्रहेण—गुरुनिग्रहं मुक्त्वा वृत्तिकान्तारं मुक्त्वा, एतदुक्तं भवति—राजाभियोगादिना ददपि न धर्ममतिक्रामति ।

इह चोदाहरणानि, [1]'कहं रायाभिओगेण देंतो णातिचरति धम्मं ?, तत्रोदाहरणम्—हत्थिणागरे नयरे जियसत्तू राया, कत्तिओ सेट्ठी नेगमसहस्सपढमासणिओ सावगवण्णगो, एवं कालो वच्चइ, तत्थ य परिव्वायगो मासंमासेण खमइ,

1 कथं राजाभियोगेन ददन्नातिचरति धर्मं हस्तिनापुरे नगरे जितशत्रू राजा कार्तिकः श्रेष्ठी नैगमसहस्रप्रथमासनिकः श्रावकवर्णकः एवं कालो व्रजति, तत्र च परिव्राजको मासंमासेन क्षपयति

स सव्वलोगो आढाति, कत्तिओ नाढाति, ताहे से सो गेरुओ पओसमावण्णो छिद्दाणि मग्गति, अण्णया रायाए निमंतिओ पारणए नेच्छति, बहुसो २ राया निमंतेइ ताहे भणइ—जइ नवरं मम कत्तिओ परिवेसेइ तो नवरं जेमेमि, राया भणइ—एवं करेमि, राया समणूसो कत्तियस्स घरं गओ, कत्तिओ भणइ—संदिसह, राया भणति—गेरुयस्स परिवेसेहि, कत्तिओ भणति—न वट्टइ अम्हं, तुम्ह विसयवासित्ति करेमि, चिंतेइ—जइ पव्वइओ होंतो न एवं भवंतं, पच्छा णेण परिवेसियं, सो परिवेसेज्जंतो अंगुलिं चालेति, किह ते ?, पच्छा कत्तिओ तेण निव्वेएण पव्वइओ नेगमसहस्सपरिवारो मुणिसुव्वयसमीवे, बारसंगाणि पढिओ, बारस वरिसाणि परियाओ, सोहम्मे कप्पे सक्को जाओ, सो परिव्वायओ तेणाभिओगेण आभिओगिओ एरावणो जाओ, पेच्छिय सक्कं पलाओ गहिय सक्को विलग्गो, दो सीसाणि कयाणि, सक्कोवि दो जाया, एवं जावइयाणि सीसाणि विउव्वति तावतियाणि सक्को विउव्वति सक्करूवाणि, ताहे नासिउमारद्धो,

१ तं सर्वलोक आद्रियते कार्तिको नाद्रियते तदा तस्मै स गैरिकः प्रद्वेषमापन्नश्छिद्राणि मार्गयति अन्यदा राज्ञा निमन्त्रितः पारणके नेच्छति बहुशो २ राजा निमन्त्रयति तदा भणति—यदि परं कार्तिको मां परिवेषयति तर्हि नवरं जेमामि राजा भणति—एवं करोमि राजा समनुष्यः कार्तिकस्य गृहं गतः कार्तिको भणति संदिश राजा भणति—गैरिकं परिवेषय कार्तिको भणति—न वर्तते अस्माकं, युष्माकं विषयवासीति करोमि चिन्तयति—यदि प्रव्रजितोऽभविष्यं नैवमभविष्यत् पश्चादनेन परिवेषितं स परिवेष्यमाणोऽङ्गुलिं चालयति कथं तव ? पश्चात् कार्तिकस्तेन निर्वेदेन प्रव्रजितो नैगमसहस्रपरिवारो मुनिसुव्रतसमीपे द्वादशाङ्गानि पठितः द्वादश वर्षाणि पर्यायः सौधर्मे कल्पे शक्रो जातः, स परिव्राट् तेनाभियोगेनाभियोगिक ऐरावणो जातः दृष्ट्वा च शक्रं पलायितः गृहीत्वा शक्रो विलग्नः द्वे शीर्षे कृते शक्रोऽपि द्वौ जातौ एवं यावन्ति शीर्षाणि विकुर्वति तावन्ति शक्ररूपाणि विकुर्वति शक्रः तदा नंष्टुमारब्धः।

छब्भंगा, एते य थूलगमेहुणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसुवि पत्तेयं छ २, मेलिया छत्तीसं, एते य थू-
लादाणपढमघरममुंचमाणेण लद्धा, बितियाइसुवि घरेसु पत्तेय २ छत्तीसं २, मेलिया दो सया सोलसुत्तरा, ए-
वायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियाइसुवि पत्तेयं दो दो सया सोलसुत्तरा, सव्वेवि मिलिया दुवालस
एए य मूलाओ आरब्भ सव्वेवि दो सहस्सा पंचसया बाणउया, दुवालससया छण्णउया २, मिलिया छसहस्सा
असीया, ततश्च यदुक्तं प्राक् 'चउसंजोगाण पुण चउसट्ठिसयाणऽसीयाणि'त्ति, इयाणिं पंचगचारणिया, तत्थ थूलग
थूलगमुसावायं थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं थूलगपरिग्गहं च पच्चक्खाइ दुविहंतिविहेण १ पाणातिवायाति २

गाथा भावितार्थैवेत्यभिहितमानुषङ्गिकं, प्रकृतं प्रस्तुमः, तत्र यस्मात् श्रावकधर्मस्य तावत् मूलं सम्यक्त्वं तस्मात् तदुपगतमेव विधिमभिधातुकाम आह—

तत्थ समणोवासओ पुव्वामेव मिच्छत्ताओ पडिक्कमइ, सम्मत्तं उवसंपज्जइ, नो से कप्पइ अज्जप्पभिइं अन्नउत्थिए वा अन्नउत्थियदेवयाणि वा अन्नउत्थियपरिग्गहियाणि अरिहंतचेइयाणि वा वंदित्तए वा नमंसित्तए वा पुव्विं अणालत्तएणं आलवित्तए वा संलवित्तए वा तेसिं असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा दाउं वा अणुप्पयाउं वा, नन्नत्थ रायाभिओगेणं गणाभिओगेणं बलाभिओगेणं देवयाभिओगेणं गुरुनिग्गहेणं वित्तीकंतारेणं, से य सम्मत्ते पसत्थसमत्तमोहणियकम्माणुवेयणोवसमखयसमुत्थे पसमसंवेगाइलिंगे सुहे आयपरिणामे पन्नत्ते, सम्मत्तस्स समणोवासएणं इमे पंच अइयारा जाणियव्वा न समायरियव्वा, तंजहा—संका कंखा वितिगिच्छा परपासंडपसंसा परपासंडसंथवे (सूत्रम्) ॥

अस्य व्याख्या—श्रमणानामुपासकः श्रमणोपासकः श्रावक इत्यर्थः, श्रमणोपासकः 'पूर्वमेव' आदावेव श्रमणोपासको भवन् मिथ्यात्वात्–तत्त्वार्थाश्रद्धानरूपात् प्रतिक्रामति–निवर्त्तते, न तन्निवृत्तिमात्रमत्राभिप्रेतं, किं तर्हि?, तन्निवृत्तिद्वारेण सम्यक्त्वं–तत्त्वार्थश्रद्धानरूपं उप–सामीप्येन प्रतिपद्यते, सम्यक्त्वमुपसम्पन्नस्य सतः न 'से' तस्य 'कल्पते' युज्यते 'अद्यप्रभृति' सम्यक्त्वप्रतिपत्तिदिवसादारभ्य, किं न कल्पते?–अन्यतीर्थिकान्–चरकपरिव्राजकभिक्षुभौतादीन् अन्यतीर्थिकदेवतानि–

छब्भंगा, एते य थूलगमेहुणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसुवि पत्तेयं छ २, मेलिया छत्तीसं, एते य थूलगाद त्तादाणपढमघरममुंचमाणेण लद्धा, बितियाइसुवि घरेसु पत्तेय २ छत्तीसं २, मेलिया दो सया सोलसुत्तरा, एते थूलगमुसा वायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियाइसुवि पत्तेय दो दो सया सोलसुत्तरा, सव्वेवि मिलिया दुवालस सया छण्णउया, एए य मूलाओ आरब्भ सव्वेवि दो सहस्सा पंचसया चाणउया, दुवालससया छण्णउया १, मिलिया छसहस्सा चत्तारि सया असीया, ततश्च यदुक्तं प्राक् 'पंचसंजोगाण पुण चउसट्ठिसयाणऽसीयाणि'त्ति, इयाणिं पंचगचारणिया, तत्थ थूलगपाणाइवायं थूलगमुसावायं थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं थूलगपरिग्गहं च पच्चक्खाइ दुविहंतिविहेण १ पाणातिवायादि २ १ थूलगपरि ग्गहं दुविहं दुविहेण २ एवं पुव्वक्कमेण छब्भंगा, एए थूलगमेहुणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बीयाइसुवि पत्तेयं २ छ छ, मेलिया छत्तीसं, एते य थूलगादत्तादाणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बीयादिसुवि पत्तेयं २ छत्तीसं २, मिलिया दो सया सोलसुत्तरा, एए य थूलगमुसावायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियाइसुवि पत्तेयं २ दो सया सोलसुत्तरा २, मेलिया दुवालस सया छन्नउया, एए य थूलगपाणातिवायपढमघरममुंचमाणेण लद्धा, बितियाइसुवि पत्तेयं २ दुवालस सया छण्णउया, सव्वेवि मेलिया सत्तसहस्सा सत्तसया छाउत्तरा, ततश्च यदुक्तं प्राक् 'सत्तत्तरीसयाइं छउत्तराइं तु पंचसंजोए' एतद् भावितं, 'उत्तरगुणअविरयमेलियाण जाणाहि सव्वग्गं'ति उत्तरगुणगाही एगो चेव भेओ, अविरयसम्मदिट्ठी बितिओ, एएहिं मेलियाण सव्वेसिं पुव्वभणियाण भेयाण जाणाहि सव्वग्गं इमं जातं, परूवणं पडुच्च तं पुण इमं—सोलस चेवेत्यादि

गाथा भाविताऽर्थैवेत्यभिहितमानुषङ्गिकं, प्रकृतं प्रस्तुमः, तत्र यस्मात् श्रावकधर्मस्य तावत् मूलं सम्यक्त्वं तस्मात् तद्गतमेव विधिमभिधातुकाम आह—

तत्थ समणोवासओ पुव्वामेव मिच्छत्ताओ पडिक्कमइ, सम्मत्तं उवसंपज्जइ, नो से कप्पइ अज्जप्पभिइं अन्नउत्थिए वा अन्नउत्थियदेवयाणि वा अन्नउत्थियपरिग्गहियाणि अरिहंतचेइयाणि वा वंदित्तए वा नमंसित्तए वा पुव्विं अणालत्तएणं आलवित्तए वा संलवित्तए वा तेसिं असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा दाउं वा अणुप्पयाउं वा, नन्नत्थ रायाभिओगेणं गणाभिओगेणं बलाभिओगेणं देवयाभिओगेणं गुरुनिग्गहेणं वित्तीकंतारेणं, से य सम्मत्ते पसत्थसमत्तमोहणियकम्माणुवेयणोवसमखयसमुत्थे पसमसंवेगाइलिंगे सुहे आयपरिणामे पन्नत्ते, सम्मत्तस्स समणोवासएणं इमे पंच अइयारा जाणियव्वा न समायरियव्वा, तंजहा—संका कंखा वितिगिच्छा परपासंडपसंसा परपासंडसंथवे (सूत्रम्) ॥

अस्य व्याख्या—श्रमणानामुपासकः श्रमणोपासकः श्रावक इत्यर्थः, श्रमणोपासकः 'पूर्वमेव' आदावेव श्रमणोपासको भवन् मिथ्यात्वात्—तत्त्वार्थाश्रद्धानरूपात् प्रतिक्रामति—निवर्तते, न तन्निवृत्तिमात्रमत्राभिप्रेतं, किं तर्हि?, तन्निवृत्तिद्वारेण सम्यक्त्वं—तत्त्वार्थश्रद्धानरूपं उप—सामीप्येन प्रतिपद्यते, सम्यक्त्वमुपसम्पन्नस्य सतः न 'से' तस्य 'कल्पते' युज्यते 'अद्यप्रभृति' सम्यक्त्वप्रतिपत्तिकालादारभ्य, किं न कल्पते?—अन्यतीर्थिकान्—चरकपरिव्राजकभिक्षुभौतादीन् अन्यतीर्थिकदेवतानि—

एते य थूलगादत्तादाणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसुवि पत्तेयं दुयालस २, सव्वेऽवि मेलिया बावत्तरि, एते य थूलगमुसावायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसु पत्तेयं बावत्तरि २, सव्वेवि मेलिया चत्तारि सया बत्तीसा, एय थूलगमुसावाओ तिगसंजोएण थूलगादत्तादाणेण सह चारिओ इयाणिं थूलगमेहुणेण सह चारिज्जइ, तत्थ थूलगमुसावायं थूलगमेहुणं थूलगपरिग्गहं च पच्चक्खाति दुविहंतिविहेण १ थूलगमुसावायं थूलगमेहुणं २ १ थूलगपरिग्गहं पुण दुविहंदुविहेण २ एव पुव्वक्कमेण छब्भंगा, एए थूलगमेहुणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसुवि पत्तेयं २ छ २ हवंति, सव्वेऽवि मेलिया छत्तीसं, एते य थूलगमुसावायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसुवि पत्तेयं छत्तीसं २ हवंति, सव्वेऽवि मेलिया दो सया सोलसुत्तरा, चारिओ तिगसंजोएण थूलगमुसावाओ, इयाणिं थूलगादत्तादाणादि चिंतिज्जइ, तत्थ थूलगादत्तादाणं मेहुणं परिग्गहं च पच्चक्खाइ दुविहंतिविहेण १ थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं २ १ थूलगपरिग्गहं पुण दुविहंदुविहेण २, एव पुव्वक्कमेण छब्भंगा, एते य थूलगमेहुणपढमघरममुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसुवि पत्तेयं छ २, सव्वेऽवि मेलिया छत्तीसं, एते य थूलगादत्तादाणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियाइसु पत्तेयं छत्तीसं २, सव्वेऽवि मेलिया दो सया सोलसुत्तरा, एते य मूलाओ आरब्भ सव्वेऽवि अडयाला छ सया बत्तीसा चउसया सोलसुत्तरा दो सया य बत्तीसा चउसया सोलसुत्तरा दो सया, एए सव्वेऽवि मेलिया इगवीससयाइं सट्ठाइं भंगाणं भवंति, ततश्च यदुक्तं प्राग् 'तिगसंजोगाण दसण्ह भंगसया एक्कवीसई सट्ठा' तदेतद् भावितं, इयाणिं चउक्कचारणिया, तत्थ थूलगपाणाइवायं थूलगमुसावायं थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं च पच्चक्खाति दुविहंतिविहेण १ थूलगपाणातिवायाइ २-२ थूलगमेहुणं पुण दुविहंदुविहेण २, एवं पुव्वक्कमेण छब्भंगा, थूलगपरिग्गहेणवि छ, एएवि मेलिया

दुवालस, एते य थूलगादत्तादाणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसुवि पत्तेयं दुवालस २, सव्वेवि मेलिया बावत्तरि, एते य थूलगमुसावायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियासुवि पत्तेयं बावत्तरि २, सव्वेवि मेलिया चत्तारि सया बत्तीसा, एते य थूलगपाणातिवायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसुवि पत्तेयं चत्तारि २ सया बत्तीसा, सव्वेवि मेलिया दो सहस्सा पंच सया बाणउया, इयाणिं अण्णो विगप्पो–थूलगपाणाइवायं थूलगमुसावायं थूलगमेहुणं थूलगपरिग्गहं च पच्चक्खाति दुविहं दुविहेण २, एवं पुव्वक्कमेण छब्भंगा, एते च थूलगमेहुणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसु पत्तेयं २ छ छ सव्वे मेलिया छत्तीसं, एते य थूलगमुसावायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसुवि पत्तेयं छत्तीसं २, सव्वेवि मेलिया दो सया सोलसुत्तरा, एए थूलगपाणाइवायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसुवि पत्तेयं २ दो २ सया सोलसुत्तरा, सव्वेवि मेलिया दुवालस सया छन्नउया, इयाणिं अण्णो विगप्पो–थूलगपाणाइवायं थूलगअदत्तादाणं थूलगमेहुणं थूलगपरिग्गहं च पच्चक्खाति दुविहं तिविहेण १, थूलगपाणातिवायं थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं २ १ थूलगपरिग्गहं च पुण दुविहं दुविहेण २, एवं पुव्वक्कमेण छब्भंगा, एते य थूलगमेहुणस्स पढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसुवि छ २, मेलिया छत्तीसं, एते य थूलगादत्तादाणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसुवि पत्तेयं छत्तीसं २, सव्वेऽवि मेलिया दो सया सोलसुत्तरा, एते य थूलगपाणाइवायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसुवि पत्तेयं दो दो सया सोलसुत्तरा, सव्वेऽवि मेलिया दुवालस सया छण्णउया, इदाणिमण्णो विगप्पो–थूलगमुसावायं थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं थूलगपरिग्गहं च पच्चक्खाति दुविहं तिविहेण १ थूलगमुसावायादि २ १ थूलगपरिग्गहं पुण दुविहं दुविहेण २, एवं पुव्वक्कमेण

एते य थूलगादत्तादाणपढमघरगमसुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसुवि पत्तेयं बुयालस २, सव्वेऽवि मेलिया बावत्तरि, एते य थूलगमुसावायपढमघरगमसुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसु पत्तेयं बावत्तरि २, सव्वेवि मेलिया चत्तारि सया बत्तीसा, एव थूलगमुसावाओ तिगसंजोएण थूलगादत्तादाणेण सह चारिओ इयाणिं थूलगमेहुणेण सह चारिज्जइ, तत्थ थूलगमुसावायं थूलगमेहुणं थूलगपरिग्गहं च पच्चक्खाति दुविहंतिविहेण १ थूलगमुसावायं थूलगमेहुणं २ १ थूलगपरिग्गह पुण दुविहंदुविहेण २ एवं पुव्वक्कमेण छब्भंगा, एए थूलगमेहुणपढमघरगमसुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसुवि पत्तेयं २ छ २ हवंति, सव्वेऽवि मेलि-या छत्तीसं, एते य थूलगमुसावायपढमघरगमसुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसुवि पत्तेयं छत्तीसं २ हवंति, सव्वेऽवि मेलिया दो स या सोलसुत्तरा, चारिओ तिगसंजोएण थूलगमुसावाओ, इयाणिं थूलगादत्तादाणादि चिंतिज्जइ, तत्थ थूलगादत्तादाणं मेहुण परिग्गहं च पच्चक्खाइ दुविहंतिविहेण १ थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं २ १ थूलगपरिग्गहं पुण दुविहदुविहेण २, एवं पुव्वक्कमेण छब्भंगा, एते य थूलगमेहुणपढमघरमसुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसुवि पत्तेयं छ २, सव्वेऽवि मेलिया छत्तीसं, एते य थूलगादत्ता दाणपढमघरगमसुंचमाणेण लद्धा, बितियाइसु पत्तेय छत्तीसं २, सव्वेऽवि मेलिया दो सया सोलसुत्तरा, एते य मूलाओ आरब्भ सव्वेऽवि अट्ठयाला छ सया बत्तीसा चउसया सोलसुत्तरा दो सया य बत्तीसा चउसया सोलसुत्तरा दो सया, एए सव्वेऽवि मेलिया इगवीससयाइं सट्ठाइं भंगाणं भवंति, ततश्च यदुक्तं प्राग् 'तिगसंजोगाण दसण्ह भंगसया एक्कवीसाई सट्ठा' तदेतद् भावितं, इयाणिं चउक्कचारणिया, तत्थ थूलगपाणाइवायं थूलगमुसावायं थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं च पच्चक्खाति दुविहंतिविहेण १ थूल गपाणातिवायाइ २ १ थूलगमेहुणं पुण दुविहंदुविहेण २, एवं पुव्वक्कमेण छब्भंगा, थूलगपरिग्गहेणावि छ, एएवि मेलिया

अट्ठारस, एते य थूलगमुसावादपढमपदममुंचमाणेण लद्धा, एवं बीयादिसुवि पत्तेयं २ अट्ठारस २ हवंति, सव्वेवि मेलिया अट्ठुत्तरं सयं, एवं च थूलगपाणाइवायपढमपदममुंचमाणेण लद्धा, एवं बीयाइसुवि पत्तेयं २ अट्ठुत्तरं २ सयं हवंति, एए य सव्वेवि मेलिया छ सयाणि अडयालाणि, एवं थूलगपाणातिवाओ तिगसंजोएण थूलगमुसावाएण सह चारिओ, एवं अदत्तादाणेण सह चारिज्जति, तत्थ थूलगपाणाइवायं थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं च पच्चक्खाइ दुविहंतिविहेण १ थूलगपाणाइवायं थूलगादत्तादाणं २ १ थूलगमेहुणं पुण दुविहं दुविहेण २ एवं पुव्वक्कमेण छब्भंगा, एवं थूलगपरिग्गहेणवि छ मेलिया दुवालस, एते य अदत्तादाणपढमपदममुंचमाणेण लद्धा, एवं बीयाइसुवि पत्तेयं २ दुवालस २, सव्वेवि मेलिया बावत्तरिं हवंति, एते य पाणाइवायपढमपदममुंचमाणेण लद्धा, एते बितियाइसुवि पत्तेयं बावत्तरि २, सव्वेऽवि मिलिया चत्तारि सया बत्तीसा हवंति, एवं थूलगपाणाइवाओ तिगसंजोगेण थूलगादत्तादाणेण सह चारिओ, इयाणिं थूलमेहुणेण परिग्गहेण सह चारिज्जइ, तत्थ थूलगपाणाइवायं थूलगमेहुणं थूलगपरिग्गहं २ १ पाणातिवायं मेहुणं २ १ परिग्गहं दुविहं दुविहेण २ एवं पुव्वक्कमेण छब्भंगा, एए उ थूलगमेहुणपढमपदममुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसुवि पत्तेयं २ छ छ, सव्वेऽपि मेलिया छत्तीस, एते य थूलगपाणातिवायपढमपदममुंचमाणेण लद्धा, बितियादिसु पत्तेयं २ छत्तीसं, सव्वेवि मेलिया सोलसुत्तरा दो सया। एवं थूलगपाणातिवाओ तिगसंजोएण मेहुणेण सह चारिओ, चारिओ य तिगसंजोएणं पाणातिवाओ, इयाणिं मुसावाओ चिंतिज्जइ, तत्थ थूलगमुसावायं थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं च पच्चक्खाति दुविहं तिविहेण १ थूलगमुसावायं थूलगादत्तादाणं २ १ थूलगमेहुणं पुण दुविहं दुविहेण २ एवं पुव्वक्कमेण छब्भंगा, एवं थूलगपरिग्गहेणवि छ, मेलिया दुवालस,

थायाइ चिंतिज्जइ–तत्थ थूलगमुसावायं थूलगअदत्तादाण पच्चक्खाति दुविहं तिविहेणं १ थूलगमुसावाय दुविहं तिविहेण अदत्तादाणं पुण दुविहं दुविहेण २ एवं पुव्वक्कमेण छब्भगा नायव्वा, एव मेहुणपरिग्गहेसु पत्तेय पत्तेय छ २, सव्वेवि मिलिया अट्ठारस, एते मुसावायं पढमपदगममुयमाणेण लद्धा १८, एवं बीयादिपदेसुवि पत्तेय २ अट्ठारस २ भवन्ति, एए सव्वेवि मेलिया अट्ठुत्तरं सयति, चारिओ थूलगमुसावाओ, इयाणिं थूलगादत्तादाणादि चिंतिज्जति, तत्थ थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं वा पच्चक्खाति दुविहतिविहेण १, थूलगअदत्तादाणं २ ३ थूलगमेहुणं पुण दुविहं दुविहेण २–२ एवं पुव्वक्कमेण छब्भगा नायव्वा, एवं थूलगपरिग्गहेणवि छब्भंगा, मेलिया बारस, एए य थूलगअदत्तादाणं पढमपदमलुंचमाणेण लद्धा, एवं बितियाइसुवि पत्तेय छ २ हवंति, एते सव्वेवि मेलिया बावत्तरि हवंति, चारित थूलगादत्तादाणं, इदाणिं थूलगमे हुणादि चिंतिज्जति, तत्थ थूलगमेहुण थूलगपरिग्गह च पच्चक्खाति दुविधं तिविधेण १ थूलगमेहुणं थूलगपरिग्गह पुण दुविधं दुविधेण २ एव पुव्वक्कमेण छब्भंगा, एते थूलगमेहुणपढमपदमलुंचमाणेण लद्धा, एवं बीयादिसुवि पत्तयं २ छ २ हवति, सव्वेवि मेलिया छत्तीसं, एते य मूलाओ आरब्भ सव्वेवि चोतालसयं अट्ठुत्तरसयं बावत्तरिं छत्तीस मेलिता तिण्णि सताणि सट्ठाणि हवंति, ततश्च यदुक्तं प्राक् 'दुगसंजोगाण दसण्ह तिन्नि सट्ठा सता होंति'त्ति तदेतद् भावित, इदाणिं तिगचारणीयाए थूलगपाणातिवास थूलगमुसावाय थूलगादत्तादाण पच्चक्खाति दुविध तिविधेण १ थूलग पाणातिवात थूलगमुसावाद २ ३ थूलगादत्तादाणं पुण दुविधं दुविधेण २ थूलगपाणातिवायं थूलगमुसावाय २ ३ थूलगादत्तादाण पुण दुविहं एगविहेण ३ एवं पुव्वक्कमेण छब्भगा, एवं मेहुणपरिग्गहेसुवि पत्तेयं २ छ २, सव्वेवि मेलिया

अट्ठारस, एते य थूलगमुसावायपढमपदगममुंचमाणेण छक्का, एवं बीयादिसुवि पत्तेयं २ अट्ठारस २ हवंति, छव्वेवि मेलिया अट्ठु-
त्तरं सयं, एवं च थूलगपाणाइवायपढमपदगममुंचमाणेण छक्का, एवं बीयाइसुवि पत्तेयं २ अट्ठुत्तरं २ सयं हवंति, एए य सव्वेवि
मिलिया छ सयाणि अडयालाणि, एवं थूलगपाणातिवाओ तिगसंजोएण थूलगमुसावाएण सह चारिओ, एवं अदत्तादाणेण
सह चारिज्जति, तत्थ थूलगपाणाइवायं थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं च पच्चक्खाइ दुविहंतिविहेण १ थूलगपाणाइवायं
थूलगादत्तादाणं २ १ थूलगमेहुणं पुण दुविहं दुविहेण २ एवं पुव्वक्कमेण छब्भंगा, एवं थूलगपरिग्गहेणवि छ मेलिया
दुवालस, एते य अदत्तादाणपढमपदगममुंचमाणेण छक्का, एवं बीयाइसुवि पत्तेयं २ दुवालस २, सव्वेवि मेलिया बावत्तरिं
हवंति, एते य पाणाइवायपढमपदगममुंचमाणेण छक्का, एते वितियाइसुवि पत्तेयं बावत्तरि २, सव्वेऽवि मिलिया चत्तारि
सया बत्तीसा हवंति, एवं थूलगपाणाइवाओ तिगसंजोगेण थूलगादत्तादाणेण सह चारिओ, इयाणिं थूलमेहुणेण परिग्ग-
हेण सह चारिज्जइ, तत्थ थूलगपाणाइवायं थूलगमेहुणं थूलगपरिग्गहं २ १ पाणातिवायं मेहुणं २ १ परिग्गहं दुविहं दुवि
हेण २ एवं पुव्वक्कमेण छब्भंगा, एए च थूलगमेहुणपढमपदगममुंचमाणेण छक्का, वितियादिसुवि पत्तेयं २ छ छ, सव्वेऽपि मेलिया
छत्तीस, एते य थूलगपाणातिवायपढमपदगममुंचमाणेण छक्का, वितियादिसु पत्तेयं २ छत्तीसं, सव्वेवि मेलिया सोलसुत्तरा दो स
या। एवं थूलगपाणातिवाओ तिगसंजोएण मेहुणेण सह चारिओ, चारिओ य तिगसंजोएणं पाणातिवाओ, इदाणिं मुसावाओ
चिंतिज्जइ, तत्थ थूलगमुसावायं थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं च पच्चक्खाति दुविहं तिविहेण १ थूलगमुसावायं थूलगा
दत्तादाणं २ १ थूलगमेहुणं पुण दुविहं दुविहेण २ एवं पुव्वक्कमेण छब्भंगा, एवं थूलगपरिग्गहेणवि छ, मेलिया दुवालस,

सय ॥ ६ ॥ अहवा अणुव्वए चेव पडुच्च एक्कगादिसंजोगदुवारेण पभूयतरा भेदा निदसिज्जंति, तत्रैयमेकादिसंयोगपरिमाणप्रदर्शनपराऽन्यकर्तृकी गाथा ॥

पंचण्हमणुव्वयाणं इक्कगदुगतिगचउक्कपणएहिं । पंचगदसदसपणइक्कगे य संजोग कायव्वा ॥ १ ॥

एतीए वक्खाणं—पंचण्हमणुव्वयाणं पुव्वभणियाणं 'एक्कगदुगतिगचउक्कपणएहिं' चिंतिज्जमाणाणं 'पंचगदसदसपणगएक्को य संजोग णातव्वा' एक्केण चिंतिज्जमाणाणं पंच संजोगा, कहं ?, पंचसु घरएसु एगेण पंचेव भवन्ति, दुगेण चिंतिज्जमाणाणं दस चेव, कहं ?, पढमबीयघरेण एक्को १ पढमततियघरेण २ पढमचउत्थघरेण ३ पढमपंचमघरेण ४ बितियततियघरेण ५ बीयचउत्थघरेण ६ बीयपंचमघरेण सत्तमो ७ ततियचउत्थघरेण ८ ततियपंचमघरेण ९ चउत्थपंचमघरेण १० ॥ तिगेण चिंतिज्जमाणाणं दस चेव, कहं ?, पढमबियततियघरेण एक्को १ पढमबितियचउत्थघरेण २ पढमबितियपंचमघरेण ३ पढमतईयचउत्थघरेण ४ पढमततियपंचमघरेण ५ पढमचउत्थपंचमघरेण ६ बितियततियचउत्थघरएण ७ बितियततियपंचमघरेण ८ बितियचउत्थपंचमघरेण ९ ततियचउत्थपंचमघरेण १० । चउक्कगेण चिंतिज्जमाणाणं पंच हवंति, कहं ?, पढमबितियततियचउत्थघरेण एक्को पढमबितियततियपंचमघरेण २ पढमबितियचउत्थपंचमघरेण ३ पढमततियचउत्थपंचमघरेण ४ बितियततियचउत्थपंचमघरेण ५, पंचगेण चिंतिज्जमाणाण एगो चेव भवतित्तिगाथार्थः ॥ १ ॥ एत्थ य एक्कगेण य जे पंच संजोगा दुगेण जे दस इत्यादि, एएसिं चारणीयापओगेण आगयफलगाहाओ तिण्णि—

वयमिक्कगसंजोगाण हुंति पंचण्ह तीसई भंगा । दुगसंजोगाण दसण्ह तिन्नि सट्ठा सया हुंति ॥ १ ॥

संजोगाण वसण्ह भंगसयं इक्कवीसइं सट्ठा । चउसंजोगाण पुणो चउसट्ठिसयाणिऽसीयाणि ॥ २ ॥
सत्तुत्तरिं सयाइ छस्सयाइं च पच संजोए । उत्तरगुण भविरयमेलियाण जाणाहि सव्वग्ग ॥ ३ ॥
सोलस चेव सहस्सा अट्ठसया चेव होंति अट्ठहिया । एसो उवासगाणं वयगहणविही समासेणं ॥ ४ ॥ (प्र०)

व्याख्या—एताश्चतस्रोऽन्य यकृताः सोपयोगा इत्युपन्यस्ताः, एतासिं भावणाविही इमा—तत्र तावदियं स्थापना,

प्रा०	मू०	अ०	मै०	प०
३।३	३।३	३।३	३।३	३।३
३।२	३।२	३।२	३।२	३।२
३।१	३।१	३।१	३।१	३।१
२।३	२।३	२ ३	२।३	२।३
२।२	२।२	२।२	२।२	२।२
२।१	२।१	२।१	२।१	२।१

थूलगपाणातिवायं पच्चक्खाइ दुविहं तिविहेण १ दुविहं दुविहेणं २ दुविहं एगविहेणं ३ एगविहं तिविहेणं ४ एगविहं दुविहेण ५ एगविहं एगविहेण ६, एवं थूलगमुसावायअदत्तादाणमेहुणपरिग्गहेसु, एक्केके छब्भेदा, एए सव्वेवि मिलिया तीसं हवंतित्ति, तत्थ सतुर्फे भाइ 'पच पचगसंजोगाण होंती पंचण्ह तीसइं भंग'त्ति तयं भावितं, इयाणिं दुगचारणिया—थूलगपाणाइवायं थूलगमुसावायं पच्चक्खाति दुविहंतिविहेण १ थूलगपाणाइवायं दुविहंतिविहेण थूलगमुसावायं पुण दुविहं दुविहेण २ थूलगपाणाइवाय २ १ थूलगमुसावायं पुण दुविहं एगविहेण ३ थूलगपाणाइवाय २ १ थूलगमुसावायं पुण एगविहंतिविहेण ४ थूलगपाणाइवायं २ १ थूलगमुसावायं पुण एगविहं दुविहेण ५ थूलगपाणातिवाय २ १ थूलगमुसावायं पुण एगविहएगविहेण ६, एवं थूलगअदत्तादाणमेहुणपरिग्गहेसु एक्केके छब्भंगा, सव्वेवि मिलिया चउवीसं, एए य थूलगपाणाइवाय पढमभंगगमुंचमाणेण लद्धा, एवं सेसि पादिपएसु पत्तेयं चउवीस हवंति, एए य सव्वेवि मिलिया चोयालं सयं, चालिओ थूलगपाणाइवाओ, इयाणिं थूलगमुसा-

सय ॥ ६ ॥ अहवा अणुव्वए चेव पडुच्च एकगादिसंजोगदुवारेण पभूयतरा भेया निदंसिज्जंति, तत्रेयमेकादिसंयोगपरिमाणप्रदर्शनपराऽन्यकर्तृकी गाथा ॥

पंचण्हमणुवयाणं इक्कगदुगतिगचउक्कपणएहिं । पंचगदसदसपणइक्कगो य संजोग कायव्वा ॥ १ ॥

एतीए वक्खाणं—पंचण्हमणुव्वयाणं पुव्वभणियाणं 'एक्कगदुगतिगचउक्कपणएहिं' चिंतिज्जमाणाणं 'पंचगदसदसपणगएक्कगो य संजोग णातव्वा' एक्केण चिंतिज्जमाणाणं पंच संजोगा, कहं?, पंचसु घरएसु एगेण पंचेव भवन्ति, दुगेण चिंतिज्जमाणाणं दस चेव, कह?, पढमबीयघरेण एक्को १ पढमततियघरेण २ पढमचउत्थघरेण ३ पढमपंचमघरेण ४ बितियततियघरेण ५ बीयचउत्थघरेण ६ बीयपंचमघरेण सत्तमो ७ ततियचउत्थघरेण ८ ततियपंचमघरेण ९ चउत्थपंचमघरेण १० ॥ तिगेण चिंतिज्जमाणाणं दस चेव, कहं?, पढमबितियततियघरेण एक्को १ पढमबितियचउत्थघरेण २ पढमबितियपंचमघरेण ३ पढमतईयचउत्थघरेण ४ पढमततियपंचमघरेण ५ पढमचउत्थपंचमघरेण ६ बितियततियचउत्थघरएण ७ बितियततियपंचमघरेण ८ बितियचउत्थपंचमघरेण ९ ततियचउत्थपंचमघरेण १० । चउक्कगेण चिंतिज्जमाणाणं पंच हवंति, कहं?, पढमबितियततियचउत्थघरेण एक्को पढमबितियततियपंचमघरेण २ पढमबितियचउत्थपंचमघरेण ३ पढमततियचउत्थपंचमघरेण ४ बितियततियचउत्थपंचमघरेण ५, पंचगेण चिंतिज्जमाणाण एगो चेव भवतित्तिगाथार्थः ॥ १ ॥ एत्थ य एक्कगेण य जे पंच संजोगा दुगेण जे दस इत्यादि, एएसिं चारणीयापओगेण आगयफलगाहाओ तिण्णि—

वयमिक्कगसंजोगाण हुंति पंचण्ह तीसई भंगा । दुगसंजोगाण दसण्ह तिन्नि सट्ठा सया हुंति ॥ १ ॥

मणेणं वायाए काएण य', एते सत्त भंगा करणेणं, एवं कारवणेणवि एए चेव सत्त भंगा १४, एवं अणुमोयणेणवि सत्त भंगा २१, अहवा न करेइ न कारवेइ मणसा १ अहवा न करेइ न कारवेइ वयसा, २ अहवा न करेइ न कारवेइ कायसा ३ अहवा न करेइ न कारवेइ मणसा वयसा ४ अहवा न करेइ न कारवेइ मणसा कायेणं ५ अहवा न करेइ न कारवेइ वयसा कायसा ६ अहवा न करेइ न कारवेइ मणसा वयसा कायसा ७, एते करणकारावणेहिं सत्त भंगा ७ एवं करणाणुमोयणेहिवि सत्त भंगा ७, एवं कारावणाणुमोयणेहिवि सत्त भंगा, एवं करणकारावणाणुमोयणेहिवि सत्त भंगा ७, एवेते सत्त सत्त भंगाणं एगूणपण्णास विगप्पा भवन्ति, एत्थ इमो एगूणपन्नासइमो विगप्पो—पाणातिवायं न करेइ न कारवेइ करेंतंपि अन्नं न समणुजाणइ मणेणं वायाए काएणंति, एस अंतिमविगप्पो पडिमापडिवन्नस्स समणोवासगस्स तिविहंतिविहेणं भवतीति, एव ताव अतीतकाले पडिक्कमंतस्स एगूणपण्णा भवन्ति, एवं पडुप्पण्णेवि काले संवरेंतस्स एगूणपण्णा भवन्ति, एवं अणागएवि काले पच्चक्खायंतस्स एगूणपन्नासा भवन्ति, एवमेता एगूणपण्णासा तिण्णि सीयालं सावयसयं भवति—

सीयालं भंगसयं जस्स विसोहीऍ होति उवलद्धं । सो खलु पच्चक्खाणे कुसलो सेसा अकुसला उ ॥ १ ॥ एवं पुण पंचहिं अणुव्वएहिं गुणिये सत्तसयाणि पणतीसाणि सावयाणं भवन्ति,—सीयालं भंगसयं गिहिपच्चक्खाणभेयपरियाणं । जोगविभत्तिविभत्तिकालतियेणं गुणेयव्वं ॥ २ ॥ सीयालं भंगसयं पच्चक्खाणम्मि जस्स उवलद्धं । सो खलु पच्चक्खाणे कुसलो सेसा अकुसला य ॥ ३ ॥ सीयालं भंगसयं गिहि-पच्चक्खाणभेयपरिमाणं । तं च विहिणा इमेणं भावेयव्वं पयत्तेणं ॥ ४ ॥ तिण्णि तिया तिण्णि दुया तिण्णिक्किा य हुंति जोगेसुं । तिदुएक्कं तिदुएगं तिदुएगं चेव करणाइं ॥ ५ ॥ पढमे लब्भइ एगो सेसेसु पएसु तिय तिय तियंति । दो नव तिय दो नवगा तिगुणिय सीयाल भंग

णः सप्तम', इह च सम्पूर्णासम्पूर्णोत्तरगुणभेदमनादृत्य सामान्येनैक एव भेदो विवक्षितः, 'अविरयओ चेव अट्ठमओ'त्ति भणितश्चैवाष्टम इति अविरतसम्यग्दृष्टिरिति गाथार्थः ॥ १५५९ ॥ इत्थमेते अष्टौ भेदाः प्रदर्शिताः, एत एव विभज्यमाना द्वात्रिंशद् भवन्ति, कथमित्यत आह—'पणग'त्ति पञ्चाणुव्रतानि समुदितान्येव गृह्णाति कश्चित्, तत्रोक्तलक्षणाः षड् भेदा भवन्ति, 'चउक्कं च'त्ति तथाऽणुव्रतचतुष्टयं गृह्णात्यपरस्तत्रापि षडेव, 'तिग'न्ति एवमणुव्रतत्रयं गृह्णात्यन्यस्तत्रापि षडेव, 'दुगं च'त्ति इत्थमणुव्रतद्वयं गृह्णाति, तत्रापि षडेव, 'एक्कं च'त्ति तथाऽन्य एकमेवाणुव्रतं गृह्णाति, तत्रापि षडेव, 'गिण्हइ वयाइ'ति इत्थमनेकधा गृह्णाति व्रतानि, विचित्रत्वात् श्रावकधर्मस्य, एवमेते पञ्च षट्काम्त्रिंशद् भवन्ति, प्रतिपक्षोत्तरगुणेन सहैकत्रिंशत्, तथा चाह—'अहवावि (य) उत्तरगुणे'त्ति अथवोत्तरगुणान्—गुणव्रतादिलक्षणान् गृह्णाति, समुदितान्यव गृह्णाति, केवलसम्यग्दर्शनिना सह द्वात्रिंशद् भवन्ति, तथा चाह—'अहवावि न गिण्हती किंचि'त्ति अथवा न गृह्णाति तान्यपुत्तरगुणानिति, केवलं सम्यग्दृष्टिरेवेति गाथार्थः ॥ १५६० ॥ इह पुनर्मूलगुणोत्तरगुणानामाधारः सम्यक्त्वं वर्तते तथा चाह—'निस्संकियनिक्कंखिय'गाहा, शङ्कादिस्वरूपमुदाहरणद्वारेणोपरिष्टाद् वक्ष्यामः 'वीरवयणे' महावीरवर्द्धमानस्वामिप्रवचने 'एते' अनन्तरोक्ता द्वात्रिंशदुपासकाः—श्रावका भणिताः—उक्ता इति गाथार्थः ॥ १५६१ ॥ एव चेय बत्तीसविधा करणतियजोगतियकालतिएणं विसेसेज्जमाणा सीयालं समणोवासगसतं भवति, कहं ? पाणाइवायं न करेति मणेणं, अथवा पाणातिवातं न करेति मणेणं वायाए य, अथवा पाणातिपातं न करेइ वायाए, अहवा पाणातिपातं न करेइ काएणं २, अथवा पाणातिपातं न करेति वायाए काएण य ३, अथवा पाणातिपातं न करेति मणेण काएण य, अथवा पाणातिपातं न करेति

मणेणं वायाए काएण य', एते सत्त भंगा करणेणं, एवं कारवणेणवि एए चेव सत्त भंगा १४, एवं अणुमोयणेणवि सत्त भंगा २१, अहवा न करेइ न कारवेइ मणसा १ अहवा न करेइ न कारवेइ वयसा, २ अहवा न करेइ न कारवेइ काएण ३ अहवा न करेइ न कारवेइ मणसा वयसा ४ अहवा न करेइ न कारवेइ मणसा कायेणं ५ अहवा न करेइ न कारवेइ वयसा कायसा ६ अहवा न करेइ न कारवेइ मणसा वयसा कायसा ७, एते करणकारावणेहिं सत्त भंगा ७ एवं करणाणुमोयणेहिवि सत्त भंगा ७, एवं कारावणाणुमोयणेहिवि सत्त भंगा, एवं करणकारावणाणुमोयणेहिवि सत्त भंगा ७, एवेते सत्त सत्त भंगाणं एगूणपण्णासं विगप्पा भवन्ति, एत्थ इमो एगूणपन्नासइमो विगप्पो—पाणातिवायं न करेइ न कारवेइ करेंतंपि अन्नं न समणुजाणइ मणेणं वायाए काएणंति, एस अंतिमविगप्पो पडिमापडिवन्नस्स समणोवासगस्स तिविहंतिविहेणं भवतीति, एव ताव अतीतकाले पडिक्कमंतस्स एगूणपण्णा भवन्ति, एवं पडुप्पण्णेवि काले संवरेंतस्स एगूणपण्णा भवन्ति, एवं अणागएवि काले पच्चक्खायंतस्स एगूणपन्नासा भवन्ति, एवमेता एगूणपण्णासा तिण्णि सीयालं भंगसयं भवति—

सीयालं भंगसयं जस्स विसोहीएँ होति उवलद्धं । सो खलु पच्चक्खाणे कुसलो सेसा अकुसला उ ॥ १ ॥ एवं पुण पंचहिं अणुव्वएहिं गुणियं छच्चसयाणि पणतीसाणि सावयाणं भवन्ति,—सीयालं भंगसयं गिहिपच्चक्खाणभेयपरिमाणं । जोगतियकरणतियकालतिएणं गुणेयव्वं ॥ २ ॥ सीयालं भंगसयं पच्चक्खाणंमि जस्स उवलद्धं । सो खलु पच्चक्खाणे कुसलो सेसा अकुसला य ॥ ३ ॥ सीयालं भंगसयं तिविहं पच्चक्खाणभेयपरिमाणं । तं च विहिणा इमेणं भावेयव्वं पयत्तेणं ॥ ४ ॥ तिन्नि तिया तिन्नि दुया तिन्निक्किक्का य हुंति जोगेसु । तिदुएक्कं तिदुएक्कं तिदुएक्कं चेव करणाइं ॥ ५ ॥ पढमे लब्भइ एगो सेसेसु पएसु तिय तिय तियंति । दो नव तिय दो नवगा तिगुणिय सीयाल भंग-

व्याख्या—तत्राभ्युपेतसम्यक्त्वः प्रतिपन्नाणुव्रतोऽपि प्रतिदिवसं यतिभ्य सकाशात् साधूनामगारिणां च सामाचारीं शृणोतीति श्रावक इति, उक्तं च—"यो अभ्युपेतसम्यक्त्वो, यतिभ्यः प्रत्यहं कथाम्। शृणोति धर्मसम्बद्धामसौ श्रावक उच्यते ॥ १ ॥" श्रावकाणां धर्मः २ तस्य विधिस्तं वक्ष्ये—अभिधास्ये, किंभूतं ?—'धीरपुरुषप्रज्ञप्तं' महासत्त्वमहाबुद्धि तीर्थकरगणधरप्ररूपितमित्यर्थः, यं चरित्वा सुविहिता गृहिणोऽपि सुखान्यैहिकामुष्मिकाणि प्राप्नुवन्तीति गाथार्थः ॥१५५६॥ तत्र—'साभिग्गहा य निरभिग्गहा य' गाहा, अभिगृह्यन्त इत्यभिग्रहाः—प्रतिज्ञाविशेषाः सह अभिग्रहैर्वर्त्तन्त इति साभिग्रहाः, ते पुनरनेकभेदा भवन्ति, तथाहि—दर्शनपूर्वकं देशमूलगुणोत्तरगुणेषु सर्वेष्वेकस्मिंश्च (स्मिन्) वा भवन्त्येव तेषामभिग्रहः, निर्गता—अपेता अभिग्रहा येभ्यस्ते निरभिग्रहा, ते च केवलसम्यग्दर्शनिन एव, यथा कृष्णसत्यकिश्रेणिकादय, इत्थं ओघेन—सामान्येन श्रावका द्विधा भवन्ति, ते पुनर्द्विविधा अपि विभज्यमाना अभिग्रहग्रहणविशेषेण निरूप्यमाणा अष्टविधा भवन्ति ज्ञातव्या इति गाथार्थः ॥१५५७॥ तत्र यथाऽष्टविधा भवन्ति तथोपदर्शयन्नाह—'दुविहतिविहेण' गाहा, इह योऽसौ कश्चनाभिग्रहं गृह्णाति स एवं—'द्विविध'मिति कृतकारितं 'त्रिविधेने'ति मनसा वाचा कायेनेति, एतदुक्तं भवति—स्थूल प्राणातिपातं न करोत्यात्मना न कारयत्यन्यैर्मनसा वचसा कायेनेति प्रथमः, अस्यानुमतिरप्रतिषिद्धा, अपत्यादिपरिग्रह सद्भावात्, तद्व्यापृतिकरणे च तस्यानुमतिप्रसङ्गात्, इतरथा परिग्रहापरिग्रहयोरविशेषेण प्रव्रजिताप्रव्रजितयोरभेदापत्तेरिति भावना, अत्राह—ननु भगवत्यामागमे त्रिविधं त्रिविधेनेत्यपि प्रत्याख्यानमुक्तमगारिणः, तच्च सूत्रोक्तत्वादनवद्यमेव, तदिह कस्मान्नोक्तं निर्युक्तिकारेणेति ?, उच्यते, तस्य विशेषविषयत्वात्, तथाहि—किल यः प्रविव्रजिषुरेव प्रतिमां

प्रतिपद्यते पुत्रादिसन्ततिपालनाय स एव त्रिविधं त्रिविधेनेति करोति, यथा विशेष्यं वा किञ्चिद् वस्तु स्वयम्भूरमणमत्स्यादिकं तथा स्थूलप्राणातिपातादिकं चेत्यादि, न तु सकलसावद्यव्यापारविरमणमधिकृत्येति, ननु च निर्युक्तिकारेण स्थूलप्राणातिपातादावपि त्रिविधत्रिविधेनेति नोक्तो विकल्पः, 'वीरवयणंमि एए बत्तीस सावया भणिया' इति वचनादन्यथा पुनरधिकाः स्युरिति ?, अत्रोच्यते, सत्यमेतत्, किंतु बाहुल्यपक्षमेवाङ्गीकृत्य निर्युक्तिकारेणाभ्यधायि, यत् पुनः कश्चिदवस्थाविशेषे कदाचिदेव समाचर्यते न तत्र समाचार्यनुपाति तन्नोक्तं, बाहुल्येन तु द्विविधं त्रिविधेनेत्यादिभिरेव षड्भिर्विकल्पैः सर्वस्यागारिणः सर्वमेव प्रत्याख्यानं भवतीति न कश्चिद् दोष इत्यलं प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तुमः, 'दुविहं तिविहेण पढमो होइ'त्ति 'द्विविध' मिति स्थूलप्राणातिपातं न करोति न कारयति 'त्रिविधेने'ति मनसा वाचा, यद्वा मनसा कायेन, यद्वा वाचा कायेन, इह च प्रधानोपसर्जनभावविवक्षया भावार्थोऽवसेयः, तत्र यदा मनसा वाचा न करोति न कारयति तदा मनसैवाभिसन्धिरहित एव वाचापि हिंसकमब्रुवन्नेव कायेनैव दुश्चेष्टितादिना करोत्यसञ्ज्ञिवत्, यदा तु मनसा कायेन च न करोति न कारयति तदा मनसाभिसन्धिरहित एव कायेन च दुश्चेष्टितादि परिहरन्नेव अनाभोगाद्वाचैव हिंसकं ब्रूते, यदा तु वाचा कायेन च न करोति न कारयति तदा मनसैवाभिसन्धिमधिकृत्य करोतीति, अनुमतिस्तु त्रिभिरपि सर्वत्रैवास्तीति भावना, एवं शेषविकल्पा अपि भावनीया इति, 'दुविहं एगविहेणं'ति द्विविधमेकविधेन, 'एकविहं चेव तिविहेणं'ति एकविधं चैव त्रिविधेनेति गाथार्थः ॥ १५५८ ॥ 'एगविहं दुविहेणं'ति एकविधं द्विविधेन 'एक्कविहेण छट्ठो होइ' एकविधमेकविधेन षष्ठो भवति भेदः, 'उत्तरगुण सत्तमओ'त्ति प्रतिपन्नोत्तरगु

व्याख्या—तत्राभ्युपेतसम्यक्त्वः प्रतिपन्नाणुव्रतोऽपि प्रतिदिवसं यतिभ्यः सकाशात् साधूनामगारिणां च सामाचारीं शृणोतीति श्रावक इति, उक्तं च—"यो ह्यभ्युपेतसम्यक्त्वो, यतिभ्यः प्रत्यहं कथाम्। शृणोति धर्मसम्बद्धामसौ श्रावक उच्यते ॥ १ ॥" श्रावकाणां धर्मः २ तस्य विधिस्तं वक्ष्ये—अभिधास्ये, किंभूतं ?—'धीरपुरुषप्रज्ञप्तं' महासत्त्वमहाबुद्धितीर्थकरगणधरप्ररूपितमित्यर्थः, यं चरित्वा सुविहिता गृहिणोऽपि सुखान्यैहिकामुष्मिकाणि प्राप्नुवन्तीति गाथार्थः ॥१५५६॥ तत्र—'साभिग्गहा य निरभिग्गहा य' गाहा, अभिगृह्यन्त इत्यभिग्रहाः—प्रतिज्ञाविशेषाः सह अभिग्रहैर्वर्त्तन्त इति साभिग्रहाः, ते पुनरनेकभेदा भवन्ति, तथाहि—दर्शनपूर्वकं देशमूलगुणोत्तरगुणेषु सर्वेष्वेकस्मिंश्च (स्मिन्) वा भवन्त्येव तथामभिग्रहः, निर्गता—अपेता अभिग्रहा येभ्यस्ते निरभिग्रहाः, ते च केवलसम्यग्दर्शनिन एव, यथा कृष्णसत्यकिश्रेणिकादयः, इत्थ ओघेन—सामान्येन श्रावका द्विधा भवन्ति, ते पुनर्द्विविधा अपि विभज्यमाना अभिग्रहग्रहणविशेषेण निरूप्यमाणा अष्टविधा भवन्ति ज्ञातव्या इति गाथार्थः ॥१५५७॥ तत्र यथाऽष्टविधा भवन्ति तथोपदर्शयन्नाह—'दुविहतिविहेण' गाहा, इह योऽसौ कश्चनाभिग्रहं गृह्णाति स ह्येष—'द्विविध'मिति कृतकारितं 'त्रिविधेने'ति मनसा वाचा कायेनेति, एतदुक्तं भवति—स्थूलप्राणातिपातं न करोत्यात्मना न कारयत्यन्यैर्मनसा वचसा कायेनेति प्रथमः, अस्यानुमतिरप्रतिषिद्धा, अपत्यादिपरिग्रहसद्भावात्, तद्व्यापृतिकरणे च तस्यानुमतिप्रसङ्गात्, इतरथा परिग्रहापरिग्रहयोरविशेषेण प्रव्रजिताप्रव्रजितयोरभेदापत्तेरिति भावना, अत्राह—ननु भगवत्यामागमे त्रिविधं त्रिविधेनेत्यपि प्रत्याख्यानमुक्तमगारिणः, तच्च श्रुतोक्तत्वादनवद्यमेव, तदिह कस्मान्नोक्तं निर्युक्तिकारेणेति ?, उच्यते, तस्य विशेषविषयत्वात्, तथाहि—किल यः प्रविव्रजिषुरेव प्रतिमां

प्रतिपद्यते पुत्रादिसन्ततिपालनार्थं स एव त्रिविधं त्रिविधेनेति करोति, तथा विशेष्यं वा किञ्चिद् वस्तु स्वयम्भूरमणमत्स्यादिकं तथा स्थूलप्राणातिपातादिकं चेत्यादि, न तु सकलसावद्यव्यापारविरमणमधिकृत्येति, ननु च निर्युक्तिकारेण स्थूलप्राणातिपातादावपि त्रिविधंत्रिविधेनेति नोक्तो विकल्पः, 'मीसवयणंमि एए बत्तीसं सावया भणिया' इति वचनात् अन्यथा पुनरधिकाः स्युरिति ?, अत्रोच्यते, सत्यमेतत्, किंतु बाहुल्यपक्षमेवाङ्गीकृत्य निर्युक्तिकारेणान्यथापि, यत् पुनः कश्चिदवस्थाविशेषे कदाचिदेव समाचर्यते न तद्बु समाचार्यनुपाति तदोक्तं, बाहुल्येन तु द्विविधं त्रिविधेनेत्यादिभिरेव षड्भिर्विकल्पैः सर्वस्यागारिणः सर्वमेव प्रत्याख्याने भवतीति न कश्चिद् दोष इत्यलं प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तुमः, 'दुविहं तिविहेण पढमो होइ'त्ति 'द्विविध' मिति स्थूलप्राणातिपातं न करोति न कारयति 'त्रिविधेने'ति मनसा वाचा कायेन, यद्वा मनसा कायेन, यद्वा वाचा कायेन, इह च प्रधानोपसर्जनभावविवक्षया भावार्थोऽवसेयः, तत्र यदा मनसा वाचा न करोति न कारयति तदा मनसैवाभिसन्धिरहित एव वाचापि हिंसकमब्रुवन्नेव कायेनैव दुश्चेष्टितादिना करोत्यसंज्ञिवत्, यदा तु मनसा कायेन च न करोति न कारयति तदा मनसाभिसन्धिरहित एव कायेन च दुश्चेष्टितादि परिहरन्नेव अनाभोगाद्वाचैव हिंसकं ब्रूते, यदा तु वाचा कायेन च न करोति न कारयति तदा मनसैवाभिसन्धिमधिकृत्य करोतीति, अनुमतिस्तु त्रिभिरपि सर्वत्रैवास्तीति भावना, एवं शेषविकल्पा अपि भावनीया इति, 'दुविहं एगविहेणं'ति द्विविधमेकविधेन, 'एक्कविहं चेव तिविहेणं'ति एकविधं चैव त्रिविधेनेति गाथार्थः ॥ १५५८ ॥ 'एगविहं दुविहेणं'ति एकविधं द्विविधेन 'एक्कक्कविहेण छट्ठओ होइ' एकविधमेकविधेन षष्ठो भवति भेदः, 'उत्तरगुण सत्तमओ'त्ति प्रतिपन्नोत्तरगु

व्याख्या—तत्राभ्युपेतसम्यक्त्वः प्रतिपन्नाणुव्रतोऽपि प्रतिदिवसं यतिभ्यः सकाशात् साधूनामगारिणां च सामाचारीं शृणोतीति श्रावक इति, उक्तं च—"यो ह्यभ्युपेतसम्यक्त्वो, यतिभ्यः प्रत्यहं कथाम्। शृणोति धर्मसम्बद्धामसौ श्रावक उच्यते ॥ १ ॥" श्रावकाणां धर्म्मः २ तस्य विधिरिदं वक्ष्ये—अभिधास्ये, किंभूत ?—'धीरपुरुषप्रज्ञप्त' महासत्त्वमहाबुद्धि तीर्थकरगणधरप्ररूपितमित्यर्थः, यं चरित्वा सुविहिता गृहिणोऽपि सुखान्यैहिकामुष्मिकाणि प्राप्नुवन्तीति गाथार्थः ॥१५२६॥ तत्र—'साभिग्गहा य निरभिग्गहा य' गाहा, अभिगृह्यन्त इत्यभिग्रहाः—प्रतिज्ञाविशेषा सह अभिग्रहैर्वर्त्तन्त इति साभिग्रहाः, ते पुनरनेकभेदा भवन्ति, तथाहि—दर्शनपूर्वकं देशमूलगुणोत्तरगुणेषु सर्वेष्वेकस्मिंश्च (स्मिन्) वा भवन्त्येव तेषामभिग्रहः, निर्गता—अपेता अभिग्रहा येभ्यस्ते निरभिग्रहा, ते च केवलसम्यग्दर्शनिन एव, यथा कृष्णसत्यकिश्रेणिकादय, इत्थं ओघेन—सामान्येन श्रावका द्विधा भवन्ति, ते पुनर्द्विविधा अपि विभज्यमाना अभिग्रहग्रहणविशेषेण निरूप्यमाणा अष्टविधा भवन्ति ज्ञातव्या इति गाथार्थः ॥१५५७॥ तत्र यथाऽष्टविधा भवन्ति तथोपदर्शयन्नाह—'दुविहतिविहेण' गाहा, इह योऽसौ कञ्चनाभिग्रहं गृह्णाति स ह्येष—'द्विविध'मिति कृतकारितं 'त्रिविधेने'ति मनसा वाचा कायेनेति, एतदुक्तं भवति—स्थूलं प्राणातिपातं न करोत्यात्मना न कारयत्यन्यैर्मनसा वचसा कायेनेति प्रथमः, अस्यानुमतिरप्रतिषिद्धा, अपत्यादिपरिग्रहसद्भावात्, तद्व्यापृतिकरणे च तस्यानुमतिप्रसङ्गात्, इतरथा परिग्रहापरिग्रहयोरविशेषेण प्रव्रजिताप्रव्रजितयोरभेदापत्तेरिति भावना, अत्राह—ननु भगवत्यामागमे त्रिविधं त्रिविधेनेत्यपि प्रत्याख्यानमुक्तमगारिणः, तच्च श्रुतोक्तत्वादनवद्यमेव, तदिह कस्मान्नोक्तं निर्युक्तिकारेणेति ?, उच्यते, तस्य विशेषविषयत्वात्, तथाहि—किल यः प्रविव्रजिषुरेव प्रतिमां

प्राणाः, तथा चोक्तम्—"पञ्चेन्द्रियाणि त्रिविधं बलं च, उच्छ्वासनिश्वासमथान्यदायुः । प्राणा दशैते भगवद्भिरुक्ता, एषां वियोगीकरणं तु हिंसा ॥ २ ॥" तेषां वधः प्राणवधो [न] जीववधस्तस्मिन्, मृषा वचनं मृषावादस्तस्मिन्, असदभिधान इत्यर्थः, 'अदत्त'त्ति उपलक्षणत्वाददत्तादाने परस्वस्याहरण इत्यर्थः, 'मेहुण'त्ति मैथुने अब्रह्मसेवने यदुक्तं भवति, 'परिग्गहे चेव'त्ति परिग्रहे चैव, एतेषु विषयभूतेषु श्रमणानां—साधूनां मूलगुणाः त्रिविधत्रिविधेन योगत्रयकरणत्रयेण नेतव्याः—अनुसरणीयाः, इयमत्र भावना—श्रमणाः प्राणातिपातान्निवर्तन्ते त्रिविधं त्रिविधेन तत्थ 'तिविहं'ति न करेति न कारवेइ करंतंपि अण्णं णाणुजाणेति, 'तिविहेणं'ति मणेणं वायाए काएणं, एवमन्यत्रापि योजनीयमिति गाथार्थः ॥ २४१ ॥ इत्थं तावदुपदर्शितं सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानं, अधुना देशमूलगुणप्रत्याख्यानावसरः, तच्च श्रावकाणां भवतीतिकृत्वा विनेयानुग्रहाय तद्धर्मविधिमेवोघतः प्रतिपिपादयिषुराह—

सावयधम्मस्स विहिं वुच्छामी धीरपुरिसपन्नत्तं । जं चरिऊण सुविहिया गिहिणोवि सुहाइ पावंति ॥ १५५६ ॥
साभिग्गहा य निरभिग्गहा य ओहेण सावया दुविहा । ते पुण विभज्जमाणा अट्ठविहा हुंति नायव्वा ॥ १५५७ ॥
दुविहतिविहेण पढमो दुविहं दुविहेण बीयओ होइ । दुविहं एगविहेणं एगविहं चेव तिविहेणं ॥ १५५८ ॥
एगविहं दुविहेणं इक्किक्कविहेण छट्ठओ होइ । उत्तरगुण सत्तमओ अविरयओ चेव अट्ठमओ ॥ १५५९ ॥
पणय चउक्कं च तिगं दुग च एगं च गिण्हइ वयाइं । अहवाऽवि उत्तरगुणे अहवाऽवि न गिण्हई किंचि ॥ १५६० ॥
निस्संकियनिक्कंखिय निव्वितिगिच्छा अमूढदिट्ठी य । वीरवयणंमि एए बत्तीसं सावया भणिया ॥ १५६१ ॥

नोसुत'त्ति श्रुतप्रत्याख्यानं नोश्रुतप्रत्याख्यानं च 'सुयं पुण पुव्वमेव नोपुव्व' श्रुतप्रत्याख्यानमपि द्विधा भवति–पूर्वश्रुतप्रत्याख्यान नोपूर्वश्रुतप्रत्याख्यानं च, 'पुव्वसुय नवमपुव्वं' पूर्वश्रुतप्रत्याख्यानं नवमं पूर्वं, 'नोपुव्वसुय इम चव' नोपूर्वश्रुतप्रत्याख्यानमिदमेव–प्रत्याख्यानाध्ययनमित्येतच्चोपलक्षणमन्यथाऽऽतुरप्रत्याख्यानमहाप्रत्याख्यानादि पूर्वबाह्यमिति गाथार्थः ॥ २४१ ॥ अधुना नोश्रुतप्रत्याख्यानप्रतिपादनायाह–'नोसुयपच्चक्खाणं' गाहा 'णोसुयपच्चक्खाणं'ति श्रुतप्रत्याख्यानं न भवतीति नोश्रुतप्रत्याख्यान, 'मूलगुणे चेव उत्तरगुणे य' मूलगुणांश्चाधिकृत्योत्तरगुणांश्च, मूलभूता गुणाः २ त एव प्राणातिपातादिनिवृत्तिरूपत्वात् प्रत्याख्यानं वर्तते, उत्तरभूता गुणाः २ त एवाशुद्धपिण्डनिवृत्तिरूपत्वात् प्रत्याख्यान तद्विषय वा अनागतादि वा दशविधमुत्तरगुणप्रत्याख्यानं, 'सव्वं देसे'त्ति मूलगुणप्रत्याख्यानं द्विधा–सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानं देशमूलगुणप्रत्याख्यानं च, सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानं पञ्च महाव्रतानि, देशमूलगुणप्रत्याख्यानं पञ्चाणुव्रतानि, इदं चोपलक्षणं वर्तते यत उत्तरगुणप्रत्याख्यानमपि द्विधैव–सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानं देशोत्तरगुणप्रत्याख्यानं च, तत्र सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यान दशविधमनागतमतिक्रान्तमित्याद्युपरिष्टाद् वक्ष्यामः, देशोत्तरगुणप्रत्याख्यानं सप्तविधं–त्रीणि गुणव्रतानि चत्वारि शिक्षाव्रतानि, एतान्यप्यूर्ध्वं वक्ष्यामः, पुनरुत्तरगुणप्रत्याख्यानमोघतो द्विविध–'इत्तरियमावकहियं च' तत्रेत्वरं–साधूनां किञ्चिदभिग्रहादिः श्रावकाणां तु चत्वारि शिक्षाव्रतानि, यावत्कथिकं तु नियमितं, यत् कान्तारदुर्भिक्षादिष्वपि न भज्यते, श्रावकाणां तु त्रीणि गुणव्रतानीति गाथार्थः ॥ २४२ ॥ साम्प्रतं स्वरूपतः सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानमुपदर्शयन्नाह–'पाणिवहमुसावाए' गाहा, प्राणा–इन्द्रि

मेत्तं दिज्जति, तत्थ साहू मधूरेण घोलेंता निमंतिया, तेहिं भणीं गहियं, मंसं नेच्छेति, सा य रायधूया भणइ–किं तुब्भे ण ताव कतिवमासो पूरइ?, ते भणंति आवजीवाए कत्तियत्ति, किं वा कए वा, ताहे ते धम्मकहं कहेंति, मंसदोसे य परि कहेंति, पच्छा संबुद्धा पव्वतिया, एवं तीसे दव्वपच्चक्खाणं, पच्छा भावपच्चक्खाणं जातं, अधुना अदित्सापत्याख्यानं प्रतिपाद्यते, तत्रेद गाथार्द्धं, अदित्साप्रत्याख्याने 'बंभणसमणा अदिच्छ'त्ति हे ब्राह्मण हे श्रमण अदित्सेति–न मे दातुमिच्छा, न तु नास्ति यद् भवता याचितं, तदभावादित्सैव वस्तुतः प्रतिषेधात्मिकेति प्रत्याख्यानमिति गाथार्थः ॥ २३९ ॥ अधुना प्रतिषेधप्रत्याख्यानव्याचिख्यासयेद गाथाशकलमाह–'असुग दिज्जउ मज्झ'गाहा व्याख्या—असुक घृतादि दीयतां मह्यं, इतरस्त्वाह–नास्ति मे तदिति, न तु दातु नेच्छा, एष इत्थंभूतो भवति प्रतिषेधः, अयमपि वस्तुतः प्रत्याख्यानमेव, प्रतिषेध एव प्रत्याख्यानं २ । ॥ २४० ॥ इदानीं भावप्रत्याख्यानं प्रतिपाद्यते, तत्रेदं गाथार्द्धं 'सेसपयाण य गाहा पच्छद्धा णेयो, इह गाथा प्रतिषोच्यते, निक्षिसिरित्यर्थः, 'गाधृ प्रतिष्ठालिप्सयोर्ग्रन्थे चे'ति धातुवचनात्, 'भावंमि'त्ति द्वारपरामर्शः, भावप्रत्याख्यानं इति । तदेतद्दर्शयन्नाह–'त दुविहं सुतणोसुय'गाहा, 'तद्'भावप्रत्याख्यानं द्विविधं–द्विप्रकारं 'सुत

1 अन्न दीयते तत्र माधवोऽङ्कुरे व्यतिमग्नो निमंत्रिताः तैर्भक्तं गृहीतं मांसं नेच्छन्ति सा च राजसुता भणति–किं युष्माकं न तावत् कार्तिकमासः पूर्णः ?, ते भणन्ति–यावज्जीवं कार्तिक इति किं वा कथं वा ?, तदा ते धर्मकथां कथयन्ति मांसदोषांश्च परिकथयन्ति पश्चात् संबुद्धा प्रव्रजिता एवं तस्या द्रव्यप्रत्याख्यानं पश्चाद् भावप्रत्याख्यानं जातं

मूलगुणावि य दुविहा समणाण चेव सावयाणं च। ते पुण विभज्जमाणा पंचविहा हुंति नायव्वा ॥ १ ॥ (प्र०)
पाणिवहमुसावाए अदत्तमेहुणपरिग्गहे चेव । समणाणं मूलगुणा तिविहंतिविहेण नायव्वा ॥ २४३॥ (भा०)

व्याख्या—नामप्रत्याख्यानं स्थापनाप्रत्याख्यानं 'दविए'त्ति द्रव्यप्रत्याख्यान, 'अदिच्छ'त्ति दातुमिच्छा दित्सा न दित्सा अदित्सा सैव प्रत्याख्यानमदित्साप्रत्याख्यानं 'पडिसेहे'त्ति प्रतिषेधप्रत्याख्यानं, 'एवं भावे'त्ति एवं भावप्रत्याख्यानं च, 'एए खलु छब्भेया पच्चक्खाणंमि नायव्व'त्ति गाथादलं निगदसिद्धमयं गाथासमुदायार्थः। अवयवार्थं तु यथावसरं वक्ष्यामः, तत्र नामस्थापने गतार्थे ॥ २४८ ॥ अधुना द्रव्यप्रत्याख्यानप्रतिपादनायाह—'दवनिमित्तं' गाथाशकलम्, अस्य व्याख्या–द्रव्य निमित्त प्रत्याख्यानं वस्त्रादिद्रव्यार्थमित्यर्थः, यथा केषाञ्चित् साम्प्रतक्षपकाणां, तथा द्रव्ये प्रत्याख्यानं यथा भूम्यादौ व्यय स्थितः करोति, तथा द्रव्यभूतः–अनुपयुक्तः सन् यः करोति तदप्यभीष्टफलरहितत्वात् द्रव्यप्रत्याख्यानमुच्यते, तुशब्दाद् द्रव्यस्य द्रव्याणां द्रव्येण द्रव्यैर्द्रव्येष्विति, क्षुण्णश्चायं मार्गः, 'तत्थ रायसुय'त्ति अत्र कथानकं—एगस्स रण्णो धूया अण्णस्स रण्णो दिण्णा, सो य मओ, ताहे सा पिउणा आणिया, धम्मं पुत्त! करेहि त्ति भणिया, सा पासडीणं दाणं देति, अण्णया कत्तिओ धम्ममासोत्ति मंसं न खामित्ति पच्चक्खाय, तत्थ पारणए अणेगाणि सत्तसहस्साणि मंसत्थाए उवणीयाणि, ताहे

१ एकस्य राज्ञो दुहिताऽन्यस्मै राज्ञे दत्ता स च मृतः तदा सा पित्रानीता धर्मं पुत्रिके! कुर्विति भणिता सा पाषण्डिभ्यो दानं ददाति अन्यदा कार्तिके धर्ममास इति मांसं न खादामीति प्रत्याख्यातं तत्र पारणकेऽनेकानि शतसहस्राणि (पशवो) मांसायोपनीतानि तदा

भत्ते दिज्जति तत्थ साहू मयूरेण चोर्लेता निमंतिया, तेहिं भत्ते गहिये, मंसं नेच्छंति, सा य रायधूया भणइ—किं तुम्हे न ताव कतिपमासो पूरइ?, ते भणंति आमरणंताए-कत्तियत्ति, किं वा कह वा, ताहे ते धम्मकहं कहेंति, मंसदोसे य परि कहेंति, पच्छा संबुद्धा पव्वतिया, एयं तीसे दव्वपच्चक्खाणं, पच्छा भावपच्चक्खाणं जातं, अधुना अदित्साप्रत्याख्यानं प्रतिपाद्यते, तत्रेदं गाथार्द्धं, अदित्साप्रत्याख्याने 'बंभणसमणा अदित्स'त्ति हे ब्राह्मण हे श्रमण अदित्सेति—न मे दातुमिच्छा, न तु नास्ति यद् भवता याचितं, तत्त्वादिदमेव वस्तुतः प्रतिषेधारिमकेति प्रत्याख्यानमिति गाथार्थः ॥ २३९ ॥ अधुना प्रतिषेधप्रत्याख्यानव्याचिख्यासयेदं गाथाशकलमाह—'असुगं दिज्जउ मज्झ'गाहा व्याख्या—असुक घृतादि दीयतां मह्यं, इतरस्त्वाह—नास्ति मे तदिति, न तु दातुं नेच्छा, एष इत्थंभूतो भवति प्रतिषेधः, अयमपि वस्तुतः प्रत्याख्यानमेव, प्रतिषेध एव प्रत्याख्यानं २। ॥ २४० ॥ इदानीं भावप्रत्याख्यानं प्रतिपाद्यते, तत्रेदं गाथार्द्धं 'सेसपयाण य गाहा पच्चक्खाणम्म भावम्मि' शेषपदानामागमनोआगमादीनां साक्षाद्विहानुक्तानां प्रत्याख्यानस्य सम्बन्धिनो गाथा कार्येति योगवाक्यशेषो, इह गाथा प्रतिष्ठोच्यते, निश्चितिरित्यर्थः, 'गाधृ प्रतिष्ठालिप्सयोर्ग्रन्थे चे'ति धातुवचनात्, 'भावंमि'त्ति द्वारपरामर्शः, भावप्रत्याख्यान इति। तदेतद्दर्शयन्नाह—'त दुविहं सुवणोसुय'गाहा, 'तद्'भावप्रत्याख्यानं द्विविधं—द्विप्रकारं 'सुय

१ मन्न दीयते मत्र मायरोऽरूरे व्याभिमज्जतो निमंत्रिताः तैर्भक्ते गृहीते मांसं नेच्छन्ति सा च राजदुहिता भणति—किं युष्माकं न तावत् कार्तिकमासः पूर्णः?, ते भणन्ति—यावज्जीवं कार्तिक इति, किं वा कथं वा?, तदा ते धर्मकथां कथयन्ति मांसदोषांश्च परिकथयन्ति पश्चात् संबुद्धा प्रव्रजिता एवं तस्या द्रव्यप्रत्याख्यानं पश्चाद् भावप्रत्याख्यानं जातं

मूलगुणावि य दुविहा समणाणं चेव सावयाणं च। ते पुण विभज्जमाणा पंचविहा हुंति नायव्वा ॥ १ ॥ (प्र०)
पाणिवहमुसावाए अदत्तमेहुणपरिग्गहे चेव। समणाणं मूलगुणा तिविहंतिविहेण नायव्वा ॥ २४३॥ (भा०)

व्याख्या—नामप्रत्याख्यानं स्थापनाप्रत्याख्यानं 'दविए'त्ति द्रव्यप्रत्याख्यान, 'अदिच्छ'त्ति दातुमिच्छा दित्सा न दित्सा अदित्सा सैव प्रत्याख्यानमदित्साप्रत्याख्यान 'पडिसेहे'त्ति प्रतिषेधप्रत्याख्यानं, 'एवं भावे'त्ति एवं भावप्रत्याख्यानं च, 'एए खलु छब्भेया पच्चक्खाणंमि नायव्व'त्ति गाथादलं निगदसिद्धमयं गाथासमुदायार्थः। अवयवार्थं तु यथावसरं वक्ष्यामः, तत्र नामस्थापने गतार्थे ॥ २४८ ॥ अधुना द्रव्यप्रत्याख्यानप्रतिपादनायाह—'दव्वनिमित्तं' गाथाशकलम्, अस्य व्याख्या—द्रव्यनिमित्तं प्रत्याख्यानं वस्त्रादिद्रव्यार्थमित्यर्थः, यथा केषाञ्चित् साम्प्रतक्षपकाणां, तथा द्रव्ये प्रत्याख्यानं यथा भूम्यादौ व्यवस्थितः करोति, तथा द्रव्यभूतः—अनुपयुक्तः सन् यः करोति तदप्यभीष्टफलरहितत्वात् द्रव्यप्रत्याख्यानमुच्यते, तुशब्दात् द्रव्यस्य द्रव्याणां द्रव्येण द्रव्यैर्द्रव्येष्विति, क्षुण्णश्चायं मार्गः, 'तत्थ रायसुय'त्ति अत्र कथानकं—एगस्स रण्णो धूया अण्णस्स रण्णो दिण्णा, सो य मओ, ताहे सा पिउणा आणिया, धम्म पुत्त! करेहि त्ति भणिया, सा पासडीणं दाणं देति, अण्णया कत्तिओ धम्ममासोत्ति मंसं न खामित्ति पच्चक्खाय, तत्थ पारणए अणेगाणि सत्तसहस्साणि मंसत्थाए उवणीयाणि, ताहे

---

१ एकस्य राज्ञो दुहिताऽन्यस्मै राज्ञे दत्ता स च मृतः, तदा सा पित्राऽऽनीता धर्मं पुत्रिके! कुर्विति भणिता सा पाषण्डिभ्यो दानं ददाति अन्यदा कार्तिको धर्ममास इति मांसं न खादामीति प्रत्याख्यातं तत्र पारणकेऽनेकानि सत्त्वसहस्राणि (पशवो) मांसार्थमुपनीतानि तदा

पच्चक्खाणं पच्चक्खाओ पच्चक्खेय च आणुपुव्वीए। परिसा कहणविही या फलं च आईइ छब्भेया ॥ १५५५ ॥

अस्या व्याख्या—'क्या प्रकथने' इत्यस्य प्रत्याङ्पूर्वस्य ल्युडन्तस्य प्रत्याख्यानं भवति, तत्र प्रत्याख्यायते-निषिध्यते अनेन मनोवाक्कायक्रियाजालेन किञ्चिदनिष्टमिति प्रत्याख्यानं क्रियाक्रियावतोः कथञ्चिदभेदात् प्रत्याख्यानक्रियैव प्रत्याख्यानं प्रत्याख्यायतेऽस्मिन् सति वा प्रत्याख्यानं "कृत्यल्युटो बहुल"मिति (पा० ३-३-११३) वचनादन्यथाऽप्यदोषः प्रति आख्यानं प्रत्याख्यानमित्यादी, तथा प्रत्याख्यातीति प्रत्याख्याता-गुरुर्विनेयश्च, तथा प्रत्याख्यायत इति प्रत्याख्येयं-प्रत्याख्यानगोचरं वस्तु, चशब्दस्त्रयाणामपि तुल्यकक्षतोद्भावनार्थं, आनुपूर्व्या-परिपाट्या कथनीयमिति वाक्यशेषः, तथा परिषद् वक्तव्या, किंभूतायाः परिषदः कथनीयमिति, तथा कथनविधिश्च-कथनप्रकारश्च वक्तव्यः, तथा फलं चैहिकामुष्मिकभेदं कथनीयं, आदावेते षड् भेदा इति गाथासमासार्थः। व्यासार्थं तु यथाऽवसरं भाष्यकार एव वक्ष्यति, तत्राद्यावयवव्यासार्थमभिधित्सुराह—

नामंठवणादविए अइच्छ पडिसेहमेव भावे य। एए खलु छब्भेया पच्चक्खाणंमि नायव्वा ॥ २३८ ॥ (भा०)

दव्वनिमित्तं दव्वे दव्वभूओ य तत्थ रायसुआ। अइच्छापच्चक्खाणं समणसमणा न(अ) इच्छसि ॥ २३९ ॥ (भा०)

असुग दिज्जउ भज्ज नत्थि मम त तु होइ पडिसेहो। सेसपयाण य गाहा पच्चक्खाणस्स भावंमि ॥ २४० ॥ (भा०)

त दुविह सुअनोसुअ सुय दुहा पुव्वमेव नोपुव्वं। पुव्वसुय नवमपुव्वं नोपुव्वसुयं इम चेव ॥ २४१ ॥ (भा०)

नोसुअपच्चक्खाणं मूलगुणे चेव उत्तरगुणे य। मूले सव्वं देसं इत्तरियं आवकहियं च ॥ २४२ ॥ (भा०)

॥ अथ प्रत्याख्यानाध्ययन ॥

व्याख्यातं कायोत्सर्गाध्ययनं, अधुना प्रत्याख्यानाध्ययनमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—अनन्तराध्ययने स्खलनविशेषतोऽपराधव्रणविशेषसम्भवे निन्दामात्रेणाशुद्धस्योत्तरः प्रायश्चित्तभेषजेनापराधव्रणचिकित्सोक्ता, इह तु गुणधारणा प्रतिपाद्यते, भूयोऽपि मूलगुणोत्तरगुणधारणा कार्येति, सा च मूलगुणोत्तरगुणप्रत्याख्यानरूपेति तदेव निरूप्यते, यद्वा कायोत्सर्गाध्ययने कायोत्सर्गकरणद्वारेण प्रागुपात्तकर्मक्षयः प्रतिपादितः, यथोक्तं—'जह करगओ निकिंतई'त्यादि, 'काउस्सग्गे जह सुट्ठियस्से'त्यादि, इह तु प्रत्याख्यानकरणतः कर्मक्षयोपशमक्षयजं फलं प्रतिपाद्यते, वक्ष्यते च—'इहलोइयपरलोइय दुविह फलं होइ पच्चक्खाणस्स । इहलोए धम्मिलाई दामण्णगमाइ परलोए ॥ १ ॥ पच्चक्खाणमिणं सेविऊण भावेण जिणवरुद्दिट्ठं । पत्ता अणंतजीवा सासयसोक्खं लहुं मोक्खं ॥ २ ॥' इत्यादि, अथवा सामायिके चारित्रमुपवर्णितं, चतुर्विंशतिस्तवेऽर्हतां गुणस्तुतिः, सा च दर्शनज्ञानरूपा, एवमिदं त्रितयमुक्तं, अस्य च वितथासेवनमैहिकामुष्मिकापायपरिजिहीर्षुणा गुरोर्निवेदनीयं, तच्च वन्दनपूर्वकमित्यतस्तन्निरूपितं, निवेद्य च भूयः शुभेष्वेव स्थानेषु प्रतीपं क्रमणमासेवनीयमिति तदपि निरूपितं, तथाऽप्यशुद्धस्य सतोऽपराधव्रणस्य चिकित्सा आलोचनादिना कायोत्सर्गपर्यवसानप्रायश्चित्तभेषजेनानन्तराध्ययन उक्ता, इह तु तथाप्यशुद्धस्य प्रत्याख्यानतो भवतीति तन्निरूप्यते, एवमनेकरूपेण सम्बन्धेनायातस्य प्रत्याख्यानाध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि सप्रपञ्चं वक्तव्यानि, तत्र नामनिष्पन्ने निक्षेपे प्रत्याख्यानाध्ययनमिति प्रत्याख्यानमध्ययनं च, तत्र प्रत्याख्यानमधिकृत्य द्वारगाथामाह निर्युक्तिकारः—

पच्चक्खाणं पच्चक्खाओ पच्चक्खेयं च आणुपुव्वीए । परिसा कहणविही या फलं च आईइ छब्भेया ॥ १५५५ ॥

अस्या व्याख्या—'ख्या प्रकथने' इत्यस्य प्रत्याङ्पूर्वस्य ल्युडन्तस्य प्रत्याख्यानं भवति, तत्र प्रत्याख्यायते—निषिध्यतेऽनेन मनोवाक्कायक्रियाजालेन किञ्चिदनिष्टमिति प्रत्याख्यानं क्रियाक्रियावतोः कथञ्चिदभेदात् प्रत्याख्यानक्रियैव प्रत्याख्यानं प्रत्याख्यायतेऽस्मिन् सति वा प्रत्याख्यानं "कृत्यल्युटो बहुल"मिति (पा० ३-३-११३) वचनादन्यथाऽप्यदोषः प्रति आख्यानं प्रत्याख्यानमित्यादौ, तथा प्रत्याख्यातीति प्रत्याख्याता—गुरुर्विनेयश्च, तथा प्रत्याख्यायत इति प्रत्याख्येयं—प्रत्याख्यानगोचरं वस्तु, चशब्दस्त्रयाणामपि तुल्यकक्षतोद्भावनार्थः, आनुपूर्व्या—परिपाट्या कथनीयमिति वाक्यशेषः, तथा परिषद् वक्तव्या, किंभूतायाः परिषदः कथनीयमिति, तथा कथनविधिः—कथनप्रकारश्च वक्तव्यः, तथा फलं चैहिकामुष्मिकभेदं कथनीयं, आदावेते षड् भेदा इति गाथासमासार्थः । व्यासार्थं तु यथाऽवसरं भाष्यकार एव वक्ष्यति, तत्राद्यावयवव्याचिख्यासयाऽऽह—

नामं ठवणा दविए अइच्छ पडिसेहमेव भावे य । एए खलु छब्भेया पच्चक्खाणंमि नायव्वा ॥ २३८ ॥ (भा०)
दव्वनिमित्तं दव्वे दव्वभूओ य तत्थ रायसुआ । अइच्छापच्चक्खाणं समणा समणा न(अ) इच्छंति ॥ २३९ ॥ (भा०)
अमुगं दिज्जउ मज्झं नत्थि मम तं तु होइ पडिसेहो । सेसपयाणं य गाहा पच्चक्खाणस्स भावंमि ॥ २४० ॥ (भा०)
तं दुविहं सुअनोसुअ सुअ दुविहं पुव्वमेव नोपुव्वं । पुव्वसुअ नवमपुव्वं नोपुव्वसुयं इमं चेव ॥ २४१ ॥ (भा०)
नोसुअपच्चक्खाणं मूलगुणे चेव उत्तरगुणे य । मूले सव्वं देसं इत्तरियं आवकहियं च ॥ २४२ ॥ (भा०)

तम्हा उ निम्ममेण मुणिणा उवलद्धसुत्तसारेण ।
काउस्सग्गो उग्गो कम्मखयट्ठाय कायव्वो ॥ १५५४ ॥ काउस्सग्गनिज्जुत्ती समत्ता (ग्रन्थाग्र २८३१०)

व्याख्या—यथा 'करगतो'त्ति करपत्रं निकृन्तति—छिनत्ति विदारयति दारु—काष्ठं, किं कुर्वन्?—आगच्छन् पुनश्च व्रजन्नित्यर्थः, 'इय' एवं कृन्तन्ति सुविहिताः—साधवः कायोत्सर्गेण हेतुभूतेन कर्माणि—ज्ञानावरणादीनि, तथाऽन्यत्राप्युक्तं "संवरेण भवे गुत्तो, गुत्तीए संजमुत्तमे। संजमाओ तवो होइ, तवाओ होइ निज्जरा ॥ १ ॥ निज्जराएऽसुभं कम्मं, खिज्जई कमसो सया। आवस्सग(गेण)जुत्तस्स, काउस्सग्गो विसेसओ॥२॥" इत्यादि, अयं गाथार्थः॥२३७॥ अत्राह—किमिदमित्थमित्यत आह 'काउस्सग्गे' गाहा व्याख्या-कायोत्सर्गे सुस्थितस्य सतः यथा भज्यन्ते अङ्गोपाङ्गानि 'इय' एवं चित्तनिरोधेन 'भिन्दन्ति' विदारयन्ति मुनिवराः—साधवः अष्टविध—अष्टप्रकारं कर्मसङ्घातं—ज्ञानावरणीयादिलक्षणमिति गाथार्थः ॥ १५५१॥ आह—यदि कायोत्सर्गे सुस्थितस्य भज्यन्ते अङ्गोपाङ्गानि ततश्च दृष्टापकारत्वादेवाऽलमनेनेति ?, अत्रोच्यते, सौम्य ! मैवं—'अन्नं इमं' गाहा व्याख्या—अन्यदिदं शरीरं निजकर्मोपात्तमालयमात्रमशाश्वतम्, अन्यो जीवोऽस्याधिष्ठाता शाश्वतः स्वकृतकर्मफलोपभोक्ता च इदं त्यजत्येव, एवं कृतबुद्धिः सन् दुःखपरिक्लेशकरं छिन्धि ममत्वं शरीरात्, किं च—यदनेनाप्यसारेण कश्चिदर्थः सम्पद्यते पारलौकिकस्ततः सुतरां यत्नः कार्य इति गाथार्थः॥१५५२॥ किं चैवं विभावनीयम्—'जावइया' गाहा व्याख्या—याव-

1 संवरेण भवेद्गुप्तो गुप्त्या संयमोत्तमो भवेत्। संयमात्तपो भवति तपसो भवति निर्जरा ॥ १ ॥ निर्जरयाऽशुभं कर्म क्षीयते क्रमशः सदा । आवश्यकेन युक्तस्य कायोत्सर्गो विशेषतः ॥ २ ॥

ज्ञानकुशलजिनप्रणीतधर्मेण जिनवचनः परीक्षासागमपात्रसंभूतकः दुःखानि शारीरमानसानि संसारे—तिर्यग्नरनारका-
मरमनुजभवलक्षणे यानि मयाऽनुभूतानि ततः—तेभ्यो दुर्विषहतराण्यतोऽप्यकृतपुण्यानां नरकेषु—सीमन्तकादिषु अनुप-
मानि—उपमारहितानि दुःखानि, दुर्विषहत्वमेतेषां क्षेत्रगतिसमुत्थदुःखापेक्षयेति गाथार्थः ॥ १५५१ ॥ एतदेवं 'तम्हा'
गाथा, तस्मात् तु निर्ममेन—ममत्वरहितेन मुनिना—साधुना, किम्भूतेन ?—उपलब्धसूत्रसारेण—विज्ञातसूत्रपरमार्थेनेत्यर्थः,
किं ?—कायोत्सर्गः—उक्तस्वरूपः उग्रः—शुभाध्यवसायप्रबलः कर्मक्षयार्थं न तु स्वर्गादिनिमित्तं कर्तव्य इति गाथार्थः ॥१५५४॥
उक्तोऽनुगमः, नयाः पूर्ववत् ॥ शिष्यहितायां कायोत्सर्गाध्ययनं समाप्तम् ।

कायोत्सर्गविवरणं कृत्वा यदवाप्तमिह मया पुण्यम् । तेन खलु सर्वसत्त्वाः पञ्चविधं कायमुज्झन्तु ॥ १ ॥

॥ इत्याचार्यश्रीहरिभद्रकृतायां शिष्यहिताख्यायामावश्यकवृत्तौ कायोत्सर्गाध्ययनं समाप्तं ॥

तम्हा उ निम्ममेण मुणिणा उवलद्धसुत्तसारेण ।
काउस्सग्गो उग्गो कम्मखयट्ठाय कायव्वो ॥ १५५४ ॥ काउस्सग्गनिज्जुत्ती समत्ता (ग्रन्थाग्र २५३९)

व्याख्या—यथा 'करगतो'त्ति करपत्रं निकृन्तति—छिनत्ति विदारयति दारु—काष्ठं, किं कुर्वन् ?—आगच्छन् पुनश्च प्रजन्नित्यर्थः, 'इय' एवं कृन्तन्ति सुविहिताः—साधवः कायोत्सर्गेण हेतुभूतेन कर्माणि—ज्ञानावरणादीनि, तथाऽन्यत्राप्युक्तं "संवरेण भवे गुत्तो, गुत्तीए संजमुत्तमे। संजमाओ तवो होइ, तवाओ होइ निज्जरा ॥ १ ॥ निज्जराएऽसुहं कम्मं, खिज्जई कमसो सया। आवस्सग(गेण)जुत्तस्स,काउस्सग्गो विसेसओ॥२॥" इत्यादि, अयं गाथार्थः॥२३७॥ अत्राह—किमिदमित्थमित्यत आह 'काउस्सग्गे' गाहा व्याख्या-कायोत्सर्गे सुस्थितस्य सतः यथा भज्यन्ते अङ्गोपाङ्गानि 'इय' एवं चित्तनिरोधेन 'भिन्दन्ति' विदारयन्ति मुनिवराः—साधवः अष्टविधं—अष्टप्रकारं कर्मसङ्घातं—ज्ञानावरणीयादिलक्षणमिति गाथार्थः ॥ १५५१॥ आह—यदि कायोत्सर्गे सुस्थितस्य भज्यन्ते अङ्गोपाङ्गानि ततश्च दृष्टापकारत्वादेषालमनेनेति ?, अत्रोच्यते, सौम्य ! मैवं—'अन्नं इमं' गाहा व्याख्या—अन्यदिदं शरीरं निजकर्मोपात्तमालयमात्रमशाश्वतम्, अन्यो जीवोऽस्याधिष्ठाता शाश्वतः स्वकृतकर्मफलोपभोक्ता च इदं त्यजत्येव, एवं कृतबुद्धिः सन् दुःखपरिक्लेशकरं छिन्धि ममत्वं शरीरात्, किं च—यदनेनाप्यसारेण कश्चिदर्थः सम्पद्यते पारलौकिकस्ततः सुतरां यत्नः कार्य इति गाथार्थः॥१५५२॥ किं चैवं विभावनीयम्—'जावइया' गाहा व्याख्या—याव

१ संवरेण भवेद्गुप्तो गुप्त्या संयमोत्तमो भवेत्। संयमात्तपो भवति तपसो भवति निर्जरा ॥ १ ॥ निर्जरयाऽशुभं कर्म क्षीयते क्रमशः सदा । आवश्यकेन युक्तस्य कायोत्सर्गो विशेषतः ॥ २ ॥

तथाऽनवरतबहलसत्तावचना काउस्सग्गे ठिता, सुदंसणस्सवि अट्ठलेजाणि कीरंतुत्ति संघे असी वाहितो, सत्ताणवकवेण पुप्फदामं कतो, मुक्को रन्ना पूइतो, ताहे मित्तवतीए पारियं । तथा 'सोदास'त्ति सोदासो राया, जहा नमोक्कारे, 'समायमणे'त्ति कोइ विराहियसामण्णो सग्गो समुप्पण्णो, वहाए मारेत्ति साहू, पडाविया, तेण विह्ना आगओ, इयरवि काउस्सग्गेण ठिया, न पहवइ, पच्छा तं दट्ठूण उवसंतो । एतदैहिकं फलं, 'सिद्धी सग्गो य परलोए'त्ति सिद्धि:-मोक्षः स्वर्गो-देवलोकः तत्प्राप्त्यादि च परलोके फलमिति गाथार्थः ॥ १५५० ॥ आह-सिद्धिः सकलकर्मक्षयादेवाप्यते, 'कृत्स्नकर्मक्षयान्मोक्षः' इति वचनात्, स कथं कायोत्सर्गफलमिति ?, उच्यते, कर्मक्षयस्यैव कायोत्सर्गफलत्वात्, परम्पराकारणत्वेन विवक्षितत्वात्, कायोत्सर्गफलत्वमेव कर्मक्षयस्य कथं ?, अत आह भाष्यकारः—

जह करगओ निकिंतइ दारुं इंतो पुणोवि वच्चंतो । इय कंतंति सुविहिया काउस्सग्गेण कम्माइं ॥ २३७ ॥ (भा०)

काउस्सग्गे जह सुट्ठियस्स भज्जंति अंगमंगाइं । इय भिंदंति सुविहिया अट्ठविहं कम्मसंघायं ॥ १५५१ ॥

अन्नं इमं सरीरं अन्नो जीवुत्ति एव कयबुद्धी । दुक्खपरिकिलेसकरं छिंद ममत्तं सरीराओ ॥ १५५२ ॥

जावइया किर दुक्खा संसारे जे मए समणुभूया । इत्तो दुव्विसहतरा नरएसु अणोवमा दुक्खा ॥ १५५३ ॥

---

१ तथाऽनवरतम् बालकमात्र (समयम्) कायोत्सर्गे स्थिता सुदर्शनस्यापि अन्या भवन्तीति सभ्येऽसि: मुक्त:, सत्तामयकेन पुष्पदामीकृत:, मुक्तो राजा पूजित: तदा मित्रवत्या पारित: । सोदासेति सौदासो राजा, यथा नमस्कारे ... कश्चिद्विराद्धश्रामण्यः स्वर्ग समुत्पन्नः, वधाय मारयति साधून् साधवः प्रघातिताः, तेन [illegible] आगतः, इतरेऽपि कायोत्सर्गेण स्थिताः, न प्रभवति । पश्चात्तदुपशान्तः

दाराणि थंभेमि, तओ आलग्गो(अहण्णो)सु नागरेसु आगासत्था भणिस्सामि—जाए परपुरिसो मणेणावि न चिंतिओ सा इथिया चालणीए पाणियं छोढूणं गंतूण तिण्णि वारे छटेउं उग्घाडाणि भविस्सति, तओ तुमं चिण्णासिउ सेसनागरिएहिं पाहिं पच्छा जाएज्जासि, तओ उग्घाडेहिसि, तओ किञ्चिही उड्डाहो, पसंसं च पाविहिसि, तहेव कयं पसंस च पत्ता, एयं ताव इहलोइय काउस्सग्गफलं, अन्ने भणंति—वाणारसीए सुभद्दाए काउस्सग्गो कओ, पउगच्छुप्पत्ती भाणियव्वा। राया 'उदिओ दए'त्ति, उदितोदयस्स रण्णो भज्जा(धम्म) लाभागयं णियरोहियस्स उवसग्गाए य समणजायं, कहाणगं जहा नमोक्कारे। 'सेट्ठि-भज्जा य'त्ति चंपाए सुदंसणो सेट्ठिपुत्तो, सो सावगो अट्ठमिचाउद्दसीसु चच्चरे उवासगपडिमं पडिवज्जइ, सो महादेवीए पत्थिज्जमाणो णिच्छइ, अण्णया पोसहकाओ देवपडिमत्ति वत्थे वेढीए घढिउं अतेउरं अतिणीओ, देवीए निब्बंधेवि कए नेच्छइ, पच्छाए कोलाहलो कओ, रण्णा वज्झो आणत्तो, निज्जमाणे भज्जाए से मित्तवतीए साविगाए सुतं,

---

1 द्वाराणि स्तम्भयिष्यामि ततोऽर्गलितेषु नागरेषु आकाशस्था भणिष्यामि—यया परपुरुषो मनसाऽपि न चिन्तितः सा स्त्री चालिन्यामुदकं क्षिप्त्वा गत्वा त्रीन् वारान् छटयति उद्घाटनानि भविष्यन्ति ततस्त्वं परीक्ष्य शेषनागरीः सह बहिः पश्चाद्याचेथाः ततः उद्घाटयिष्यसि ततः क्रियते उड्डाहः प्रशंसां च प्राप्स्यसि तथैव कृतं, प्रशंसां च प्राप्ता एतावदैहलौकिकं कायोत्सर्गफलं अन्ये भणन्ति—वाराणस्यां सुभद्रया कायोत्सर्गः कृतः प्रदकगोलविधिर्भणितव्या। राजा उदितोदय इति उदितोदयस्य राज्ञः भार्या धर्मलाभागतं अन्तःपुरस्थं श्रमणमुपसर्गादिति कथानकं यथा नमस्कारे। श्रेष्ठिभार्या चेति चम्पायां सुदर्शनः श्रेष्ठिपुत्रः श्रावकोऽष्टमीचतुर्दश्योश्चत्वरे उपासकप्रतिमां प्रतिपद्यते स महादेव्या प्रार्थ्यमानो नेच्छति अन्यदा पौषधकायो देवप्रतिमेति देव्या वस्त्रैर्वेष्टयित्वा अन्तःपुर मानीतः, देव्या निर्बन्धे कृतेऽपि नेच्छति, पश्चात् कोलाहलः कृतः, राज्ञा वध्य आज्ञप्तः नीयमानो भार्यया तस्य मित्रवत्या श्राविकया श्रुतं,

तथाऽनवकल्पस्तस्य कन्या काउस्सग्गे ठिता, सुदंसणस्सवि अहुसंठाणि कीरंतुवि खंधे असी वाहितो, तक्कापक्खस्सेव पुप्फदामं कतो, मुसलो रन्ना पूरितो, ताधे मित्तवतीए वारिय। तथा 'सोदास'त्ति सोदासो राया, जहा नमोक्कारे, 'खमगंसमणे'त्ति कोइ विराहियसामण्णो खग्गो समुप्पण्णो, वहाए मारेति साहू, पहाविया, तेण दिट्ठा आगओ, इयरवि काउस्सग्गेण ठिया, न पहवइ, पच्छा तं दट्ठूण उवसंतो। एवमैहिकं फलं, 'सिद्धी सग्गो य परलोए'त्ति सिद्धिः-मोक्षः स्वर्गो-देवलोकः चशब्दात् चक्रवर्तित्वादि च परलोके फलमिति गाथार्थः ॥ १५५० ॥ आह-सिद्धिः सकलकर्मक्षयादेवाप्यते, 'कृत्स्नकर्मक्षयान्मोक्षः' इति वचनात्, स कथं कायोत्सर्गफलमिति ?, उच्यते, कर्मक्षयस्यैव कायोत्सर्गफलत्वात्, परम्पराकारणस्यैव विवक्षितत्वात्, कायोत्सर्गफलत्वमेव कर्मक्षयस्य कथं ?, अत आह भाष्यकारः—

जह करगओ निकिंतइ दारुं इंतो पुणोवि वच्चंतो। इअ कंतंति सुविहिया काउस्सग्गेण कम्माइं ॥ २३७ ॥ (भा०)

काउस्सग्गे जह सुट्ठियस्स भज्जंति अंगमंगाइं। इय भिंदंति सुविहिया अट्ठविहं कम्मसंघायं ॥ १५५१ ॥

अन्न इमं सरीरं अन्नो जीवुत्ति एव कयबुद्धी। दुक्खपरिकिलेसकरं छिंद ममत्तं सरीराओ ॥ १५५२ ॥

जावइया किर दुक्खा संसारे जे मए समणुभूया। इत्तो दुव्विसहतरा नरएसु अणोवमा दुक्खा ॥ १५५३ ॥

---

1 तथाऽनवकल्प [illegible] (अमत्या) कायोत्सर्गे स्थिता सुदर्शनस्यापि [illegible] भक्तिवशात् स्कन्धेऽसिः [illegible] सर्वापक्षेण पुष्पदामीकृतः मुषलो राजा पूरितः तदा मित्रवत्या वारितः। सौदास इति सौदासो राजा यथा नमस्कारे [illegible] [illegible] मारयति साधून्, [illegible] प्रधाविता, तेन दृष्टा आगताः, इतरेऽपि कायोत्सर्गेण स्थिताः, न प्रभवति। पश्चादुपशान्तः

स्सर्गो यथोक्तफलो भवति तस्येति गाथार्थः ॥ १५४८ ॥ तथा–'तिविहाणुवसग्गाणं'गाहा, त्रिविधानां–त्रिप्रकाराणां दिव्यानां–व्यन्तरादिकृतानां मानुषाणां–म्लेच्छादिकृतानां तैरश्चानां–सिंहादिकृतानां सम्यक्–मध्यस्थभावेन अधिसहनायां सत्यां कायोत्सर्गो भवति शुद्धः–अविपरीत इत्यर्थः। तदश्चोपसर्गसहिष्णोः कायोत्सर्गो भवतीति गाथार्थः ॥१५४९॥ द्वारं। साम्प्रतं फलद्वारमभिधीयते, तत्र फलमिहलोकपरलोकापेक्षया द्विधा भवति, तथा चाह ग्रन्थकारः–'इहलोगम्मि' गाहा व्याख्या–इहलोके यत् कायोत्सर्गफलं तत्र सुभद्रोदाहरणं–कथं?, [1]वसंतपुर नगरं, तत्थ जियसत्तुराया, जिणदत्तो सेट्ठी संजय सड्ढओ, तस्स सुभद्दा दारिया भुया, अतीवरूवस्सिणी ओरालियसरीरा सावगा य, सो तं असाहंमियाण न देइ, तच्च नियसड्ढेणं चंपाओ वाणिज्जागएण दिट्ठा, तीए रूवलोभेण कवडसड्ढओ जाओ, धम्मं सुणेइ, जिणसाहू पूजेइ, अण्णया भावो समुप्पण्णो, आयरियाणं आलोएइ, तेहिवि अणुसासिओ, जिणदत्तेण से भाव नाऊण धूया दिण्णा, वित्तो विवाहो, केच्चिरकालस्सवि सो तं गहाय चंप गओ, नणंदसासुमाइयाओ तवण्णियसड्ढिगाओ सा खिंसंति, तओ जुयगं घरं कयं,

[1] वसन्तपुरं नगरं, तत्र जितशत्रू राजा जिनदत्तः श्रेष्ठी संयतश्राद्धः, तस्य सुभद्रा बालिका दुहिताऽतीव रूपिणी उदारशरीरा श्राविका च स ताम् असाधर्मिकाय न ददाति तच्चनिकश्राद्धेन चम्पातो वाणिज्यागतेन दृष्टा, तस्या रूपलोभेन कपटश्राद्धो जातः धर्मं शृणोति जिनसाधून् पूजयति अन्यदा भावः समुत्पन्नः आचार्याणां कथयति तैरप्यनुशिष्टः जिनदत्तेन तस्य भावं ज्ञात्वा दुहिता दत्ता वृत्तो विवाहः कियच्चिरेण कालेन सोऽपि तां गृहीत्वा चम्पां गतः, ननन्दृश्वश्र्वादिकास्तच्चनिकश्राद्धयो निन्दन्ति, ततः पृथग्गृहं कृत

तत्थाजेणे समणा समणीओ य पारणगनिमित्तमागच्छंति, तवविणगसहिया भणंति, एसा संजयाणं दयं रक्खति, भत्तारो से न पत्तियइत्ति, अण्णया कोई वण्णरूवाइगुणगणनिप्फण्णो तरुणभिक्खू पारणगनिमित्तं गओ, तस्स य पादजुयं मज्झम्मि कणग पविट्ठं, सुभद्दाए तं जीहाए लिहिऊण अवणीयं, तस्स निलाडे तिलओ संकंतो, तेणवि वक्खित्तचित्तेण ण जाणिओ, सो नीसरति ताव तवणिगसहियाहिं अथक्कागयस्स भत्तारस्स य दंसिओ, पेच्छ इमं सीलत्थरमिसखंडं भज्जाए सगतं तिलगंति, तेणवि चिंतियं—किमिदमेवंपि होज्जा ?, अहवा चंचलो विसया अणेगभवब्भत्थया य किन्न होहत्ति ?, मंद नेहो जाओ, सुभद्दाए कहवि विदिओ एस वुत्तंतो, चिंतियं च णाए—पावयणीओ एस उड्डाहो कहं फेडिज्ज (फेडेमि) त्ति, पवयणदेवयमभिसंधारिऊण रयणीए काउस्सग्गं ठिया, अहासंनिहिया काइ देवया तीए सीलसमायारे नाऊण आगया, भणियं च तीए—किं ते पियं करेमित्ति, तीए भणियं—उड्डाहं फेडेहि, देवयाए भणियं—फेडेमि, पच्चूसे इमाए नयरीए

---

१ तस्मिंश्च समये श्रमण्यः श्रमणाश्च भावोत्सवनिमित्तमागच्छन्ति, यतिविकलत्वात् भवन्ति—एषा संयतेषु दयां रक्षति, भर्त्ता तस्या न भवेदीति, अन्यदा कोऽपि वर्णरूपादिगुणगणसमन्वितः भावोत्सवनिमित्तं गतः, तस्य च पादपृष्ठे [illegible] मध्ये, सुभद्रया [illegible], तस्य ललाटे तिलकः संक्रान्तः, तेनापि व्याक्षिप्तचित्तेन न ज्ञातः स निस्सरति तावत् तच्चनिकाप्रतीतिभिः [illegible] भर्त्रे च दर्शिता पश्येदं [illegible] भार्यायाः संगतं तिलकमिति तेनापि चिन्तितं—किमिदमेवमपि भवेत् ?, अथवा चञ्चलो विषया अनेकभवाभ्यस्ताश्चेति किं न भवतीति मन्दस्नेहो जातः सुभद्रया कथमपि ज्ञात एष वृत्तान्तः, चिन्तितं चानया—प्रावचनिक एष उड्डाहः कथं स्फेटयामीति ? प्रवचनदेवतामभिसंधार्य रजनौ कायोत्सर्गे स्थिता यथासंनिहिता काचिद्देवता तस्याः शीलसमाचारं ज्ञात्वाऽऽगता भणितं च तया—किं ते प्रियं करोमीति, तया भणितं—उड्डाहं स्फेटय देवतया भणितं—स्फेटयामि प्रत्यूषेऽस्या नगर्या

त्सर्गो यथोक्तफलो भवति तस्येति गाथार्थः ॥ १५४८ ॥ तथा–'तिविहाणुवसग्गाणं'गाहा, त्रिविधानां–त्रिप्रकाराणां दिव्यानां–व्यन्तरादिकृतानां मानुषाणां–म्लेच्छादिकृतानां तैरश्चानां–सिंहादिकृतानां सम्यक्–मध्यस्थभावेन अतिसहनायां सत्यां कायोत्सर्गो भवति शुद्धः–अविपरीत इत्यर्थः । तत्त्वोपसर्गसहिष्णोः कायोत्सर्गो भवतीति गाथार्थः ॥१५४९॥ द्वारं। साम्प्रतं फलद्वारमभिधीयते, तच्च फलमिहलोकपरलोकापेक्षया द्विधा भवति, तथा चाह ग्रन्थकारः–'इहलोगंमि' गाहा व्याख्या–इहलोके यत् कायोत्सर्गफलं तत्र सुभद्रोदाहरणं–कथं ?, वसंतपुरं नगरं, तत्थ जियसत्तुराया, जिणदत्तो सेट्ठी संजय सड्ढओ, तस्स सुभद्दा दारिया धूया, अतीवरूवस्सिणी ओरालियसरीरा साविगा य, सो तं असाहम्मियाणं न देइ, तच्च नियसड्ढेणं चंपाओ वाणिज्जागएण दिट्ठा, तीए रूवलोभेण कवडसड्ढओ जाओ, धम्मं सुणेइ, जिणसाहू पूएइ, अण्णया भावो समुप्पण्णो, आयरियाण आलोएइ, तेहिवि अणुसासिओ, जिणदत्तेण से भावं नाऊण धूया दिण्णा, वित्तो वियाहो, केच्चिरकालस्सवि सो तं गहाय चंपं गओ, नणंदसासुमाइयाओ तच्चण्णियसड्ढिगाओ य खिंसंति, तओ जुयगं घरं कयं,

---

१ वसन्तपुरं नगरं, तत्र जितशत्रू राजा जिनदत्तः श्रेष्ठी संयतश्राद्धः, तस्य सुभद्रा बालिका दुहिताऽतीव रूपिणी उदारशरीरा श्राविका च स तां सार्धर्मिकाय न ददाति तच्चनिकश्राद्धेन चम्पातो वाणिज्यागतेन दृष्टा तदा तल्लोभेन कपटश्राद्धो जातः धर्मं शृणोति जिनसाधून् पूजयति अन्यदा भावः समुत्पन्नः आचार्येभ्यः कथयति तैरप्यनुशिष्टः जिनदत्तेन तस्य भावं ज्ञात्वा दुहिता दत्ता कृतो विवाहः कियच्चिरेण कालेन सोऽपि तां गृहीत्वा चम्पां गतः, ननन्दृश्वश्र्वादिकास्तच्चनिकभक्ताः खिंसन्ति, ततः पृथग्गृहं कृतं

न्तरतमहस्तं च, तत्र 'नाभि'त्ति नाभीओ हेट्ठो चोलपट्टो कायव्वो, करयलेत्ति सामण्णेणं हेट्ठा पलंबकरयले 'जाव कोप्परे'त्ति सोऽवि य कोप्परेहिं धरेयव्वो, एवंभूतेन कायोत्सर्गः कार्यः, उस्सारिए य—काउस्सग्गे पारिए नमोक्कारेण अवसाणे थुई दायव्वेत्ति गाथार्थः ॥ १५४७ ॥ गतं मासद्वारं, साम्प्रतं फलेति द्वारं व्याख्यायते, तत्रोक्तदोषरहितोऽपि यस्यायं कायोत्सर्गो यथोक्तफलो भवति तमुपदर्शयन्नाह—

वासीचंदणकप्पो जो मरणे जीविए य समसण्णो । देहे य अपडिबद्धो काउस्सग्गो हवइ तस्स ॥ १५४८ ॥
तिविहाणुवसग्गाणं दिव्वाणं माणुसाण तिरियाणं । सम्ममहियासणाए काउस्सग्गो हवइ सुद्धो ॥ १५४९ ॥
इहलोगंमि सुभद्दा राया उइओद सिट्ठिभज्जा य । सोदाससग्गथमणं सिद्धी सग्गो य परलोए ॥ १५५० ॥

'वासीचंदनकप्पो'गाहा व्याख्या—वासीचन्दनकल्पः—उपकार्यपकारिणोर्मध्यस्थः, उक्तं च—"जो चंदणेण बाहुं आलिंपइ वासिणा य तच्छेइ । संथुणइ जो य निंदइ महरिसिणो तत्थ समभावा ॥ १ ॥" अनेन परं प्रति माध्यस्थ्यमुक्तं भवति, तथा मरणे—प्राणत्यागलक्षणे जीविते च—प्राणसंधारणलक्षणे चशब्दादिहलोकादौ च समसञ्ज्ञः तुल्यबुद्धिरिस्यर्थः, अनेन चात्मानं प्रति माध्यस्थ्यमुक्तं भवति, तथा देहे च—शरीरे चाप्रतिबद्धः चशब्दादुपकरणादौ च, कायो

१ नाभितोऽधस्तात् चोलपट्टकः कर्तव्यः, करतलेति सामान्येन अधस्तात् प्रलम्बमानकरतलः यावत् कूर्पराभ्यां—सोऽपि च कूर्पराभ्यां धारयितव्यः, उत्सारिते च—कायोत्सर्गे पारिते नमस्कारेणावसाने स्तुतिर्दातव्या । २ यश्चन्दनेन बाहुमालिम्पति वास्या वा तक्ष्णोति । संस्तौति यो वा निन्दति महर्षयस्तत्र समभावाः ॥ १ ॥

'पुच्छ ठति य गुरूणो' गाहा प्रकटार्था ॥ १५४४ ॥ 'चउरंगुल'त्ति चत्तारि अंगुलाणि पायाणं अंतर करेयव्वं, मुहपोत्ति 'उज्जुए'त्ति दाहिणहत्थेण मुहपोत्तिया घेत्तव्वा, वामहत्थे रयहरणं कायव्वं, एतेण विहिणा 'वोसट्ठचत्तदेहो'त्ति पूर्ववत्, काउस्सग्गं करिज्जाहित्ति गाथार्थः ॥ १५४५ ॥ गतं विधिद्वारम्, अधुना दोषावसरः, तत्रेदं गाथाद्वयं–'घोडगे'त्यादि—

आकुंच विसमपाय गायं ठाविवु ठाइ उस्सग्गे । कपइ काउस्सग्गे छपन्न खरपवणसंगेणं ॥ १ ॥ खंभे वा कुड्डे वा अवठंभिय ठाइ काउस्सग्गं तु । माले य उत्तमंगं अवठंभिय ठाइ उस्सग्गं ॥ २ ॥ सबरी वसणविरहिया करेहि सागारियं जह ठवेइ । ठइऊण गुज्झदेसं करेहि सो कुणइ उस्सग्ग ॥ ३ ॥ अवणामिउत्तमंगो काउस्सग्गं जहा कुलवहुव्व । नियलियओविय चलणे वित्थारिय अहव मेलविउं ॥ ४ ॥ काऊण चोलपट्टं अविधीए नाभिमंडलस्सुवरिं । हिट्ठा य जाणुमित्तं चिट्ठइ लंबुत्तरुस्सग्गं ॥ ५ ॥ उच्छाईऊण य थणे चोलगपट्टेण ठाइ उस्सग्गं । दंसाइरक्खणट्ठा अहवा अन्नाणदोसेणं ॥ ६ ॥ मेलित्तु पण्हियाओ चलणे वित्थारिऊण बाहिरओ । ठाउस्सग्गं एसो बाहिरउद्धी मुणेयव्वो ॥ ७ ॥ अंगुट्ठे मेलविउं वित्थारिय पण्हियाओ बाहिं तु । ठाउस्सग्गं एसो भणिओ अब्भिंतरुद्धित्ति ॥ ८ ॥ कप्पं वा पट्टं वा पाउणिउं संजइव्व उस्सग्गं । ठाइ य खलिणं व जहा रयहरणं अग्गओ काउं ॥ ९ ॥ भामेइ तहा दिट्ठिं चलचित्तो वायसुव्व उस्सग्गे । छप्पइयाण भएणं कुणइ य पट्टं कविट्ठं व ॥ १० ॥ सीसं पकंपमाणो जक्खाइट्ठुव्व कुणइ उस्सग्ग । मूयव्व हुहुहुंतो तहेव छिज्जंतमाईसु ॥ ११ ॥ अंगुलिभमुहाओवि य चालंतो तहय कुणइ उस्सग्गं । आलावगगणणट्ठा संठवणत्थं च जोगाणं ॥ १२ ॥ काउस्सग्गंमि ठिओ सुरा जह बुडबुडेइ अव्वत्तं । अणुपेहंतो तह वानरुव्व चालेइ ओट्ठउडे ॥ १३ ॥ एए काउस्सग्गं कुणमाणेण विबुहेण दोसा उ । सम्मं परिहरियव्वा जिणपडिकुट्ठत्तिकाऊणं ॥ १४ ॥

'नाभीकरयलकुप्पर उस्सारे पारियंमि थुइ'त्ति निर्युक्तिगाथाशकलं लेशतोऽनुष्टकायोत्सर्गोपस्थानप्रदर्शनपरं विध्य

म्बरतमहपरं च, तत्र 'नाभि'त्ति नाभीओ हेट्ठा चोलपट्टो कायव्वो, करयलेत्ति सामण्णेणं हेट्ठा पलंबकरयले 'आव कोप्परे'त्ति सोडविय कोप्परेहिं धरेयव्वो, एवंभूतेन कायोत्सर्गः कार्यः, उस्सारिए च—काउस्सग्गे पारिए नमोक्कारेण अवसाणे थुई दायव्वेति गाथार्थः ॥ १५४७ ॥ गतं प्रासङ्गिकं, साम्प्रतं कस्येति द्वारं व्याख्यायते, यथोक्तोपरहितोऽपि यस्यायं कायोत्सर्गो यथोक्तफलो भवति तमुपदर्शयन्नाह—

वासीचंदणकप्पो जो मरणे जीविए य समसण्णो । देहे य अपडिबद्धो काउस्सग्गो हवइ तस्स ॥ १५४८ ॥
तिविहाणुवसग्गाणं दिव्वाणं माणुसाण तिरियाणं । सम्ममहियासणाए काउस्सग्गो हवइ सुद्धो ॥ १५४९ ॥
इहलोगंमि सुभद्दा राया उइओदए सिट्ठिभज्जा य । सोदासखग्गथंभण सिद्धी सग्गो य परलोए ॥ १५५० ॥

'वासीचंदनकप्पो'गाहा व्याख्या—वासीचन्दनकल्पः—उपकार्यपकारिणोर्मध्यस्थः, उक्तं च—"जो चंदणेण बाहुं आलिंपइ वासिणा व तच्छेइ । संथुणइ जो य निंदइ महरिसिणो तत्थ समभावा ॥ १ ॥" अनेन परं प्रति माध्यस्थ्यमुक्तं भवति, तथा मरणे—प्राणत्यागलक्षणे जीविते च—प्राणधारणलक्षणे पश्चात्पादिहलोकादौ च समसंज्ञः तुल्यबुद्धिरित्यर्थः, अनेन चात्मानं प्रति माध्यस्थ्यमुक्तं भवति, तथा देहे च—शरीरे चाप्रतिबद्धः पश्चात्पादुपकरणादौ च, कायो

१ नाभितोऽधस्तात् चोलपट्टकः कर्त्तव्यः, करतलेति सामान्येन अधस्तात् प्रलम्बकरतलः यावत् कूर्पराभ्यां—चोऽपि च कूर्पराभ्यां धारयितव्यः, उत्सारिते च—कायोत्सर्गे पारिते नमस्कारेणावसाने स्तुतिर्दातव्या । २ यश्चन्दनेन बाहुमालिम्पति वास्या वा तक्षति । संस्तौति यो वा निन्दति महर्षयस्तत्र समभावाः ॥ १ ॥

रामित्यर्थः, कस्य ?-कूटवाहिनो-गलीवर्दस्य, तस्य च दोषद्वयमित्याह-'अतिभारेणं भज्जति तुत्तयघाएहि य मरालो' त्ति अतिभारेण भज्यते यतो विषमवाहिन एवातिभारो भवति, तुत्तयघातैश्च विषमवाहोऽयं पीड्यते, तुत्तगो-प्राजनको मरालो-गलिरिति गाथार्थः ॥ २३९ ॥ साम्प्रतं दार्ष्टान्तिकयोजनां कुर्वन्नाह-'एमेव बलसमग्गो'गाहा व्याख्या-इयमन्यकर्तृकी सोपयोगा च व्याख्यायते, 'एमेव'मरालगलीवर्दवत् बलसमग्रः सन्(यो)न करोति मायया करणेन सम्यक्-सामर्थ्यानुरूपं कायोत्सर्गं स मूढः मायाप्रत्ययं कर्म प्राप्नोति नियमत एव, तथा कायोत्सर्गक्लेशं च निष्फलं प्राप्नोति, तथाहि-निर्मायस्यापेक्षारहितस्य स्वशक्त्यनुरूपं च कुर्वत एव सर्वमनुष्ठानं सफलं भवतीति गाथार्थः ॥ अधुना मायावतो दोषानुपदर्शयन्नाह-'मायाए उस्सग्गं'गाहा, मायया कायोत्सर्गं शेषं च तपः-अनशनादि अकुर्वतः 'सहिष्णोः' समर्थस्य कस्य तस्मादन्योऽनुभविष्यति ?, किं-स्वकर्म[वि]क्षेपमनिर्जरितं, शेषता चास्य सम्यक्त्वप्राप्त्योत्कृष्टकर्मापेक्षयेति, उक्तं च-"सत्तण्हं पगडीणं अब्भितरओ उ कोडीकोडीए । काऊण सागराणं जइ लहइ चउण्हमण्णयरं ॥ १ ॥" अन्ये पठन्ति-'एमेवय उस्सग्गं'ति, न चायमतिशोभनः पाठ इति गाथार्थः ॥ १५४० ॥ यतश्चैवमतः-'निक्कूडं सविसेसं'गाहा, 'निष्कूट'-मित्यशठं 'सविशेष'मिति समबलादन्यस्मात् सकाशात्, न चात्महमिकया, किं तु वयोऽनुरूपं, स्थाणुरिवोर्ध्वदेहो निष्कम्पः समशत्रुमित्रः कायोत्सर्गं तु तिष्ठेत्, तुशब्दादन्यच्च भिक्षाटनाद्येवंभूतमेवानुतिष्ठत(ष्ठेत) इति गाथार्थः ॥ १५४१ ॥

इदानीं वयो बलं चाधिकृत्य कायोत्सर्गकरणविधिमभिधत्ते-

---

१ सप्तानां प्रकृतीनामभ्यन्तरे तु कोटीकोट्याः । कृत्वा सागरोपमाणां यदि लभते चतुर्णामन्यतरत् (तर्हि लभते) ॥ १ ॥

तरुणो बलवं तरुणो अ दुब्बलो थेरओ बलसमिद्धो। थेरो अबलो चउसुवि भंगेसु जहाबलं ठाई ॥ १५४२ ॥

तरुणो बलवान् १ तरुणश्च दुर्बलः २ स्थविरो बलसमृद्धः ३ स्थविरो दुर्बलः ४ चतुर्ष्वपि भङ्गकेषु यथाबलं तिष्ठति बलानुरूपमित्यर्थः, न त्वभिमानतः, कथमनेनापि सूत्रेण सुस्थं इत्यवस्थतापि स्थातव्यम्, उत्तरत्रासमाधानग्लाना दावधिकरणसम्भवादिति गाथार्थः ॥ १५४२ ॥ गतं समसङ्ख्यमशठद्वारं, साम्प्रतं शठद्वारावसरस्तत्रेयं गाथा—

पयलायइ पडिपुच्छइ कंटयपवियारपासवणधम्मे । नियडी गेलन्न वा करेइ कूडं हवइ एयं ॥ १५४३ ॥

कायोत्सर्गकरणवेलायां मायया प्रचलयति—निद्रां गच्छति, प्रतिपृच्छति सूत्रमर्थं वा, कण्टकं अपनयति, 'वियार'त्ति पुरीषोत्सर्गाय गच्छति, 'पासवणे'त्ति कायिकां व्युत्सृजति, 'धम्मे'त्ति धर्मं कथयति, 'नियडी' मायया ग्लानत्वं वा करोति कूटं भवत्येतद्—अनुष्ठानमिति गाथार्थः ॥ १५४३ ॥ गतं शठद्वारम्, अधुना विधिद्वारमाख्यायते, तत्रेयं गाथा—

पुव्वं ठंति य गुरुणो गुरुणा उस्सारियंमि पारेंति । ठायंति सविसेसं तरुणा उ अनूणविरिया उ ॥ १५४४ ॥

चउरंगुल मुहपत्ती उज्जूए डब्बहत्थ रयहरणं । वोसठ्ठचत्तदेहो काउस्सग्गं करिज्जाहि ॥ १५४५ ॥

घोडग लयाइ खंभे कुड्डे माले अ सबरि वहु नियले । लंबुत्तर थण उद्धी संजय खलिणे य वायसकविट्ठे ॥ १५४६ ॥

सीसुक्कंपिय मूई अंगुलिभमुहा य वारुणी पेहा । नाहीकरयलकुप्पर उस्सारिय पारियंमि थुई ॥ १५४७ ॥

रामित्यर्थः, कस्य ?-कूटवाहिनो—बलीवर्दस्य, तस्य च दोषद्वयमित्याह—'अतिभारेण भज्यति तुत्तयंघाएहि य मरालो' त्ति अतिभारेण भज्यते यतो विषमवाहिन एवातिभारो भवति, तुत्तयघातैश्च विषमवाहोऽथ पीड्यते, मुधगो—पाइणगो मरालो—गलिरिति गाथार्थः ॥ २१६ ॥ साम्प्रतं दार्ष्टान्तिकयोजनां कुर्वन्नाह—'एमेव बलसमग्गो'गाहा व्याख्या—इयमस्य कर्तृकी सोपयोगा च व्याख्यायते, 'एमेव'मरालबलीवर्दवत् बलसमग्रः सन्(यो)न करोति मायया करणेन सम्यक्—सामर्थ्यानुरूपं कायोत्सर्गं स मूढः मायाप्रत्ययं कर्म प्राप्नोति नियमत एव, तथा कायोत्सर्गक्लेशं च निष्फलं प्राप्नोति, तथाहि—निर्मायस्यापेक्षारहितस्य स्वशक्त्यनुरूपं च कुर्वत एव सर्वमनुष्ठानं सफलं भवतीति गाथार्थः ॥ अधुना मायावतो दोषानुपदर्शयन्नाह—'मायाए उस्सग्गं'गाहा, मायया कायोत्सर्गं शेषं च तपः—अनशनादि अकुर्वतः 'सहिष्णोः'समर्थस्य कथं तस्मादन्योऽनुभविष्यति ?, किं—स्वकर्म[वि]विपमनिर्जरितं, भेषता चास्य सम्यक्त्वप्राप्त्योत्कृष्टकर्मापेक्षयेति, उक्तं च—"सत्तण्ह पगडीणं अब्भिंतरओ उ कोडीकोडीए । काऊण सागराणं जइ लहइ चउण्हमण्णयरं ॥ १ ॥" अन्ये पठन्ति—'एमेवय उस्सग्गं'ति, न चायमतिशोभनः पाठ इति गाथार्थः ॥ १५४० ॥ यतश्चैवमतः—'निक्कूड सविसेसं'गाहा, 'निष्कूट'—मित्यशठ 'सविशेष'मिति समबलादन्यस्मात् सकाशात्, न चाहमहमिकया, किं तु वयोऽनुरूपं, स्थाणुरिवोर्ध्वदेहो निष्कम्पः समशत्रुमित्रः कायोत्सर्गे तु तिष्ठेत्, तस्मादन्यच्च भिक्षाटनाद्येवंभूतमेवानुतिष्ठत(ष्ठेत्) इति गाथार्थः ॥ १५४१ ॥ इदानीं वयो बलं चाधिकृत्य कायोत्सर्गकरणविधिमभिधत्ते—

---

१ सप्तानां प्रकृतीनामभ्यन्तरे तु कोटीकोट्याः । कृत्वा सागरोपमाणां यदि लभते चतुर्णामन्यतरत् (तर्हि लभते) ॥ १ ॥

पायसमा ऊसासा कालपमाणेण हुंति नायव्वा । एय कालपमाणं उस्सग्गेणं तु नायव्वं ॥ १५३९ ॥

'पायसमा ऊसासा काल' गाहा व्याख्या—नवरं पादः—श्लोकपादः ॥ १५३९ ॥ व्याख्याता गमनेत्यादिद्वारगाथा, अधुनाऽऽद्यद्वारगाथागतमशठद्वारं व्याख्यायते, इह विज्ञानयता साम्परायिकेनात्महितमितिकृत्वा स्वबलापेक्षया कायोत्सर्गः कार्यो, अन्यथाकरणेऽनेकदोषप्रसङ्गः, तथा चाह भाष्यकारः—

जो खलु तीसइवरिसो सत्तरिवरिसेण पारणाइसमो । विसमे व कूडवाही निव्विन्नाणे हु से जड्डे ॥ २१५ ॥ (भा०)

समभूमेवि अइभरो उज्जाणे किमुअ कूडवाहिस्स ? । अइभारेणं भज्जइ तुत्तयघाएहि अ मराओ ॥ २१६ ॥ (भा०)

एमेव बलसमग्गो न कुणइ मायाइ सम्मसुस्सग्गं । मायावडिअं कम्मं पावइ उस्सग्गकेसं च ॥ १ ॥ (प्र०)

मायाए उस्सग्ग सेसं च तयं अकुव्वओ सहुणो । को अन्नो अणुहोही सकम्मसेसं अणिज्जरियं ? ॥ १५४० ॥

निक्कूडं सविसेसं वयाणुरूवं बलाणुरूवं च । खाणुव्व उद्धदेहो काउस्सग्गं तु ठाइज्जा ॥ १५४१ ॥

व्याख्या—यः कश्चित् साधुः, खलुशब्दो विशेषणार्थः, त्रिंशद्वर्षः सन् तरुणत्वाद् बलवानातङ्करहितश्च सप्ततिवर्षेणान्येन वृद्धेन साधुना पारणाइसमो—कायोत्सर्गप्रारम्भपरिसमाप्त्या तुल्य इत्यर्थः । विषम इव—चक्रकादाविव कूटवाही बलीवर्द इव निर्विज्ञान एवासौ 'जड' जड्डः, स्वहितपरिज्ञानशून्यत्वात्, तथा चारसहितमेव सम्यक्कायोत्सर्गकरणं स्वकर्मक्षयफलत्वादिति गाथार्थः ॥ २१५ ॥ अधुना दृष्टान्तमेव विवृण्वन्नाह—'समभूमेवि अइभरो' गाहा व्याख्या—समभूमावपि अतिभरविषमवाहित्वात् 'उज्जाणे किमुत कूडवाहिस्स' ऊर्ध्वं यानमस्मिन्निति उद्यानम्—उत्कं तस्मिन्नुद्याने किमुत ?, तुत

गोयरचरियाए सुयक्खंधपरियट्टणे अट्ठ चेव, केसिंचि परियट्टणे पणवीस, तथा चाह–'सुयक्खंधपरियट्टणं मंगलत्थं (उज्जोय) काउस्सग्गं काऊण कीरइ'त्ति गाथार्थः ॥ १५२४ ॥ अत्राह चोदकः—'जुज्जइ अकालपढियाइ' गाथा, युज्यत–संगच्छते घटते अकालपठितादिषु कारणेषु सत्सु अकालपठितमादिशब्दात् काले न पठितमित्यादि, तुष्ठु च प्रतीच्छितादि–दुष्टविधिना प्रतीच्छितं आदिशब्दात् श्रुतहीलनादिपरिग्रहः, 'समणुण्णसमुद्देसे'त्ति समनुज्ञासमुद्देसयोः, समनुज्ञायां च समुद्देसे च कायोत्सर्गस्य करणं युज्यत एवेति योगः, अतिचारसम्भवादिति गाथार्थः ॥ १५२५ ॥ यत् पुनरुद्दिश्यमानाः श्रुतमनतिक्रान्ता अपि निर्विषयत्वादपराधमप्राप्ता अपि 'कुणह उस्सग्गं'ति कुरुत कायोत्सर्गं एषः अकृतोऽपि दोषः कायोत्सर्गशोध्यः परिगृह्यते किं मुधा भवन्त !, न चेत् परिगृह्य(ते) न कर्त्तव्यः तदुद्देसकायोत्सर्ग इति गाथाभिप्रायः ॥ १५२६ ॥ अत्राहाचार्यः–'पाउग्गाई कीरइ' गाहा निगदसिद्धा ॥१५२७॥ 'सुमिणदंसणे राउ'त्ति द्वारं व्याख्यानयन्नाह–'पाणवहमुसावाए' गाहा, सुमिणंमि पाण वहमुसावाए अदत्तमेहुणपरिग्गहे चेव आसेविए समाणे सयमेगं तु अणूणं उस्सासाणं भविज्जाहि, मेहुणे दिट्ठिविप्परियासियाए सय इत्थीविप्परियासियाए अट्ठसयंति ॥ उक्तं च—"दिट्ठीविप्परियासे सय मेहुणंमि थीविपरियासे । ववहारेणट्ठ सय अणभिस्संगस्स साहुस्स ॥ १ ॥" गाथार्थः ॥ १५२८ ॥ 'णावाणतिसंतार'त्ति द्वारत्रयं व्याचिख्यासुराह–'नावाए उत्तरिउं वहगाई' गाहा, गाथेयमन्यकर्तृकी सोपयोगा च निगदसिद्धा, इदानीमुच्छ्वासमानप्रतिपादनायाह—

---

१ गोचरचर्यायां श्रुतस्कन्धपरावर्त्तनेऽष्टैव केषाञ्चित् परावर्त्तने पञ्चविंशतिः, श्रुतस्कन्धपरावर्त्तनं मङ्गलार्थं कायोत्सर्गं कृत्वा क्रियते । २ स्वप्ने प्राणवधमृषावादादत्तमैथुनपरिग्रहेष्वासेवितेषु सत्सु शतमेकमन्यूनमुच्छ्वासानां भवेत्, मैथुने दृष्टिविपर्यासे शतं स्त्रीविपर्यासेऽष्टशतमिति.

पायसमा ऊसासा कालपमाणेण हुंति नायव्वा । एय कालपमाणं उस्सग्गेणं तु नायव्वं ॥ १५३९ ॥

'पायसमा उस्सासा काल' गाहा व्याख्या—नवरं पादः-श्लोकपादः ॥ १५३९ ॥ व्याख्याता गमनेत्यादिद्वारगाथा, अधुनाऽऽद्यद्वारगाथागतमशठद्वारं व्याख्यायते, इह विज्ञानवता शाठ्यरहितेनात्मबलमितिकृत्वा स्वबलापेक्षया कायोत्सर्गः कार्यः, अन्यथाकरणेऽनेकदोषप्रसङ्गः, तथा चाह भाष्यकारः—

जो खलु तीसइवरिसो सत्तरिवरिसेण पारणाइसमो । विसमे व कूडवाही निव्विन्नाणे हु से जड्डे ॥ २१५ ॥ (भा०)

समभूमेवि अइभरो उज्जाणे किमुअ कूडवाहिस्स ? । अइभारेणं भज्जइ तुत्तयघाएहि अ मराओ ॥ २१६ ॥ (भा०)

एमेव बलसमग्गो न कुणइ मायाइ सम्ममुस्सग्गं । मायावडिअं कम्मं पावइ उस्सग्गकेसं च ॥ १ ॥ (प्र०)

मायाए उस्सग्गं सेसं च तयं अकुव्वओ सगुणो । को अन्नो अणुहोही सकम्मसेसं अणिज्जरियं ? ॥ १५४० ॥

निक्कूडं सविसेसं वयाणुरूवं बलाणुरूवं च । खाणुव्व उद्धदेहो काउस्सग्गं तु ठाइज्जा ॥ १५४१ ॥

व्याख्या—यः कश्चित् साधुः, खलुशब्दो विशेषणार्थः, त्रिंशद्वर्षः सन् खलुशब्दात् बलवानातङ्करहितश्च सप्ततिवर्षेणान्येन वृद्धेन साधुना पारणाइसमो-कायोत्सर्गप्रारम्भपरिसमाप्त्या तुल्य इत्यर्थः । विषम इव-उद्दंकादाविव कूटवाही बलीवर्द इव निर्विज्ञान एवासौ 'जड' अज्ञः, स्वहितपरिज्ञानशून्यत्वात्, तथा चात्महितमेव सम्यक्कायोत्सर्गकरणं स्वकर्मक्षयफलत्वादिति गाथार्थः ॥ २१५ ॥ अधुना दृष्टान्तमेव विवृण्वन्नाह—'समभूमेवि अइभरो' गाहा व्याख्या—समभूमावपि अतिभरविरमयाहिस्यात् 'उज्जाणे किमुत कूडवाहिस्स' ऊर्ध्वं यानमस्मिन्नित्युद्यानम्-उत्कं तस्मिन्नुद्याने किमुत ?, कूट

कुज्जइ अकालपढियाइएसु मुच्छ म पडिच्छियाईसु । समणुन्नसमुद्देसे काउस्सगस्स करणं तु ॥ १५३५ ॥
जं पुण उद्दिसमाणा अणइक्कंतावि कुणइ उस्सग्गं। एस अकओवि दोसो परिघिप्पइ किं मुहा भंते!? ॥१५३६॥
पायुग्घाई कीरइ उस्सग्गो मंगलंति उद्देसो। अणुवद्दियमंगलाणं मा हुज्ज कहिंचि णे विग्घं ॥ १५३७ ॥
पाणवहमुसावाए अदत्तमेहुणपरिग्गहे चेव । सयमेगं तु अणूणं ऊसासाणं हविज्जाहि ॥ १५३८ ॥
नावा(ए) उत्तरिउं वहमाई तह नई च एमेव । संतारेण चलेण व गंतुं पणवीस ऊसासा ॥ १ ॥ (प्र०)

गमणं भिक्षादिनिमित्तमन्यग्रामादौ, आगमणं तत्तो चेव, इत्थ इरियावहियं पडिक्कमिऊण पंचवीसुस्सासो काउस्सग्गो कायव्वो॥ १५३९ ॥ तथा चामुमेवावयवं विवृण्वन्नाह भाष्यकारः—'भत्ते पाणे सयणासणे' गाहा, भत्तपाणनिमित्तमन्नग्गामा विगया जइ न ताव वेलेति ता ईरियावहियं पडिक्कमिऊण अच्छंति । आगयावि पुणोऽवि पडिक्कमंति, एवं सयणासणनिमित्तंपि, सयणं—संथारगो वसही वा, आसण—पीढगादि, 'अरहंतसमणसेज्जासु'त्ति चेइघरं गया पडिक्कमिऊणं अच्छंति, एवं समणसेज्जंमि—साहुवसतिमित्यर्थः, 'उच्चारपासवणे'त्ति उच्चारे वोसिरिए पासवणे य जतिवि हत्थमेत्तं गया

१ गमनं भिक्षादिनिमित्तमन्यग्रामादौ आगमनं तत एव ईर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य पञ्चविंशत्युच्छ्वासः कायोत्सर्गः कर्त्तव्यः भक्तपाननिमित्तमन्यग्रामादि गता यदि तावन्न वेलेति तदेर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य तिष्ठन्ति आगता अपि पुनरपि प्रतिक्राम्यन्ति एवं शयनासननिमित्तमपि शयनं संस्तारको वसतिर्वा आसनं पीठादि अर्हच्छ्रमणशय्यास्विति चैत्यगृहं गताः प्रतिक्रम्य तिष्ठन्ति, एवं श्रमणशय्यायामिति साधुवसतौ 'उच्चारप्रस्रवण'इति उच्चारे व्युत्सृष्टे प्रस्रवणे च यद्यपि हस्तमात्रं गता–

सोऽवि आगया पडिक्कमंति, अह मत्तए वोसिरियं होज्ज ताहे जो तं परिट्ठवेति सो पडिक्कमति, छठाणेसु पुण जइ हत्थसयं निसयस्स बाहिं तो पडिक्कमंति, अह अंतो न पडिक्कमंति, एतेसु ठाणेसु काउस्सग्गपरिमाणं पणुवीसं होति ऊसासवि गाथार्थः 'विहारे'त्ति विहारे व्याचिख्यासुराह—'नियपाउयाउ गमणं' गाहा [गाथा] व्यक्तपूर्वी सोपयोगा च निगदसिद्धा च । 'सुत्ते य'त्ति सूत्रद्वारं व्याचिख्यासुराह—'उद्देससमुद्देसे' गाहा व्याख्या—सुत्तस्स उद्देसे समुद्देसे य जो काउस्सग्गो कीरइ तत्थ सत्तावीसमुस्सासा भवंति, अणुण्णवणयाए य, एत्थ जइ असढो सयं चेव पारेइ, अह सढो ताहे आयरिया अट्ठेय ऊसासा, 'पट्ठवणपडिक्कमणमाई' पट्ठविओ कालनिमित्तं जइ लग्गइ अट्ठुस्सासं उस्सग्गं करिय गच्छइ, बितियवारं जति तो सोलसुस्सासं, ततियवारं जइ तो न गच्छति, अण्णो पट्ठविज्जति, अवस्सकज्जे वा देवे वंदिय पुरओ साहू ठवेत्ता अण्णेण समं गच्छति, कालपडिक्कमणेवि अट्ठुस्सासा, आदिसद्दाओ कालगिण्हण पट्ठवणे य

---

1 सोऽप्यागताः प्रतिक्राम्यन्ति, अथ मात्रके व्युत्सृष्टं भवेत् तदा यस्तं परिष्ठापयेत् स प्रतिक्रामेत्, षट्स्थानेषु पुनर्यदि हस्तशतात् बहिस्तदा प्रतिक्रामन्ति अथान्तर्न प्रतिक्रामन्ति एतेषु स्थानेषु कायोत्सर्गपरिमाणं पञ्चविंशतिरुच्छ्वासा इति । सूत्रोद्देशे समुद्देशे च यः कायोत्सर्गः क्रियते तत्र सप्तविंशतिरुच्छ्वासा भवन्ति अनुज्ञायां च, अत्र यद्यशठः स्वयमेव पारयति अथ शठस्तदाऽऽचार्या अष्टावुच्छ्वासान्, प्रस्थापनप्रतिक्रमणादौ—प्रस्थापितः कालनिमित्तं यदि लगति अष्टोच्छ्वासमुत्सर्गं कृत्वा गच्छति द्वितीयवारं यदि तदा षोडशोच्छ्वासे तृतीयवारं यदि तदा न गच्छति अन्यः प्रस्थाप्यते अवश्यकार्ये वा देवान् वन्दित्वा पुरतः साधून् स्थापयित्वाऽन्येन समं गच्छति कालप्रतिक्रमणेऽप्यष्टोच्छ्वासाः, आदिशब्दात् कालग्रहणे प्रस्थापने च

जुञ्जइ अकालपढियाइएसु पुब्बुं अ पडिच्छियाईसु । समणुण्णसमुद्देसे काउस्सग्गस्स करण तु ॥ १५३५ ॥
ज पुण उद्दिसमाणा अणइक्कंतावि कुणइ उस्सग्ग। एस अकओवि दोसो परिघिप्पइ किं मुहा भत्ते ?? ॥१५३६॥
पाभुग्घाई कीरइ उस्सग्गो मगलति उद्देसो। अणुवहियमगलाणं मा हुज्ज कार्हिचि णे विग्घं ॥ १५३७ ॥
पाणवहमुसावाए अदत्तमेहुणपरिग्गहे चेव । सयमेग तु अणूणं ऊसासाणं हवियव्वाहि ॥ १५३८ ॥
नावा(ए) उत्तरिउं वहमाई तह नई च एमेव । सतारेण चलेण व गतु पणवीस ऊसासा ॥ १ ॥ (प्र०)

गैमणं भिक्षादिनिमित्तमन्यग्रामादो, आगमणं तत्तो चेव, इत्थ इरियावहियं पडिक्कमिऊण पंचवीसुस्सासो काउस्सग्गो कायव्वो॥ १५३९ ॥ तथा चामुमेवार्थमर्थं विवृण्वन्नाह भाष्यकार –'भत्ते पाणे सयणासणे' गाहा, भत्तपाणनिमित्तमन्नगामादिगया जइ न ताव वेळेति ता ईरियावहियं पडिक्कमिऊण अच्छंति । आगयावि पुणोऽवि पडिक्कमंति, एवं सयणासणनिमित्तंपि, सयणं–संथारगो वसही वा, आसणं–पीढगादि, 'अरहंतसमणसेज्जासु'त्ति चेइयघरं गया पडिक्कमिऊणं अच्छंति, एवं समणसेज्जंमि–साहुवसतिमित्यर्थः, 'उच्चारपासवणे'त्ति उच्चारे वोसिरिए पासवणे य जतियि हत्थमेत्तं गया

१ गमनं भिक्षादिनिमित्तमन्यग्रामादो आगमनं [illegible] पुनात्रैर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य पञ्चविंशत्युच्छ्वासः कायोत्सर्गः कर्तव्यः भक्तपाननिमित्तमन्यग्रामादि गता यदि तावत् वेळेति तदैर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य तिष्ठन्ति आगता अपि पुनरपि प्रतिक्राम्यन्ति एवं शयनासननिमित्तमपि शयनं संस्तारको वसतिर्वा आसनं पीठादि अर्हच्छ्रमणशय्यास्वि'ति चैत्यगृहं गताः प्रतिक्रम्य तिष्ठन्ति एवं श्रमणशय्यास्विति साधुवसतौ 'उच्चारप्रस्रवणे'इति उच्चारे व्युत्सृष्टे प्रस्रवणे च यद्यपि हस्तमात्रं गता–

देसिय राइय पक्खिय चउमासे या तहेव वरिसे य। एएसु हुंति नियया उस्सग्गा अनियया सेसा ॥ १५२९ ॥
साय सयं गोसऽद्धं तिन्नेव सया हवंति पक्खम्मि। पंच य चाउम्मासे अट्ठसहस्सं च वारिसए ॥ १५३० ॥
चत्तारि दो दुवालस वीसं चत्ता य हुंति उज्जोआ। देसिय राइय पक्खिय चाउम्मासे अ वरिसे य ॥ १५३१ ॥
पणवीसमद्धतेरस सिलोग पन्नत्तरिं च बोद्धव्वा। सयमेगं पणवीसं बे बावन्ना य वारिसिए ॥ १५३२ ॥

निगदसिद्धा, नवरं चेष्टा-गमनादिविषया इति, साम्प्रतं नियतकायोत्सर्गाणामोघत उच्छ्वासमानं प्रतिपादयन्नाह—'साय सि सायं-प्रदोषः तत्र शतमुच्छ्वासानां भवति, चतुर्भिरुद्योतकरैरिति, भावित एवायमर्थः प्राक्, 'गोसद्धं'ति प्रत्यूषे पञ्चाशदुच्छ्वासमानोद्योतकरद्वयं भवति, शेषं प्रकटार्थमिति गाथार्थः ॥ १५३० ॥ उच्छ्वासमानं चोपरिष्टात् वक्ष्यामः 'पायसमा उस्सासा' इत्यादिना। साम्प्रतं दैवसिकादिषूद्योतकरमानमभिधित्सुराह—'चत्तारि'त्तिगाहा भावितार्था ॥ १५३१ ॥ अधुना श्लोकमानमुपदर्शयन्नाह—'पणवीसं'तिगाहा निगदसिद्धैव, नवरं चतुर्भिरुच्छ्वासैः श्लोकः परिगृह्यते ॥ १५३२ ॥ इत्युक्ता नियतकायोत्सर्गवक्तव्यता, इदानीमनियतकायोत्सर्गवक्तव्यतावसरः, तत्रेयं गाथा—

गमणागमणविहारे सुत्ते वा सुमिणदंसणे राओ। नावानइसंतारे इरियावहियापडिक्कमणं ॥ १५३३ ॥
भत्ते पाणे सयणासणे य अरिहंतसमणसिज्जासु। उच्चारे पासवणे पणवीसं हुंति उस्सासा ॥ २३४ ॥ भाष्यम् (भा०)
निययालयाओ गमणं अन्नत्थ उ सुत्तपोरिसिनिमित्तं। होइ विहारो इत्थवि पणवीस हुंति ऊसासा ॥ १ ॥ (प्र०)
उद्देससमुद्देसे सत्तावीसं अणुन्नवणियाए। अट्ठेव य ऊसासा पट्ठवण पडिक्कमणमाई ॥ १५३४ ॥

देसिय राइय पक्खिय चउमासे या तहेव वरिसे य। एएसु हुंति नियया उस्सग्गा अनियया सेसा ॥ १५२९ ॥
साय सयं गोसद्धं तिन्नेव सया हवंति पक्खम्मि। पंच य चाउम्मासे अट्ठसहस्सं च वारिसए ॥ १५३० ॥
चत्तारि दो दुवालस वीसं चत्ता य हुंति उज्जोआ। देसिय राइय पक्खिय चाउम्मासे अ वरिसे य ॥ १५३१ ॥
पणवीसमद्धतेरस सिलोग पन्नत्तरिं च बोद्धव्वा। सयमेगं पणवीसं बे बावन्ना य वारिसिए ॥ १५३२ ॥

निगदसिद्धा, नवरं शेषा–गमनादिविषया इति, साम्प्रतं नियतकायोत्सर्गाणामोघत उच्छ्वासमानं प्रतिपादयन्नाह—'साय त्ति साय–प्रदोषः तत्र शतमुच्छ्वासानां भवति, चतुर्भिरुद्योतकरैरिति, भावित एवायमर्थः प्राक्, 'गोसद्ध'त्ति प्रत्यूषे पञ्चाशदेवमुद्योतकद्वयं भवति, शेषं प्रकटार्थमिति गाथार्थः ॥ १५३० ॥ उच्छ्वासमानं चोपरिष्टाद् वक्ष्यामः 'पायसमा उस्सासा' इत्यादिना। साम्प्रतं दैवसिकादिषूद्योतकरमानमभिधित्सुराह–'चत्तारि'त्तिगाथा भावितार्था ॥ १५३१ ॥ अधुना श्लोकमानमुपदर्शयन्नाह–'पणवीस'त्तिगाथा निगदसिद्धैव, नवरं चतुर्भिरुच्छ्वासैः श्लोकः परिगृह्यते ॥ १५३२ ॥ इत्युक्ता नियतकायोत्सर्गवक्तव्यता, इदानीमनियतकायोत्सर्गवक्तव्यतावसरः, तत्रेयं गाथा—

गमणागमणविहारे सुत्ते वा सुमिणदंसणे राओ। नावानइसंतारे इरियावहियापडिक्कमणं ॥ १५३३ ॥
भत्ते पाण सयणासणे य अरिहंतसमणसिज्जासु। उच्चारे पासवणे पणवीसं हुंति उस्सासा ॥ २३४ ॥ भाष्यम् (भा०)
नियआसयाओ गमणं अन्नत्थ उ सुत्तपोरिसिनिमित्तं। होइ विहारो इत्थवि पणवीसं हुंति ऊसासा ॥ १ ॥ (प्र०)
उद्देससमुद्देसे सत्तावीसं अणुन्नवणियाए। अट्ठेव य ऊसासा पट्ठवण पडिक्कमणमाई ॥ १५३४ ॥

धरेति, एस णयविगप्पो, अत्राचार्यो भणति-मत्थएण वंदामि अहंपि तेसिंति, अण्णे भणंति-अहमवि वंदावेमिचि, तओ अप्पगं गुरूणं निवेदेति चउत्थखामणासुत्तेणं, तच्चेदं—

इच्छामि खमासमणो ! उवट्ठिओमि तुब्भण्हं संतियं अहा कप्पं वा वत्थं वा पडिग्गहं वा कंबलं वा पायपुच्छणं वा (रयहरणं वा) अक्खरं वा पयं वा गाहं वा सिलोगं वा (सिलोगद्धं वा) अट्ठं वा हेउं वा पसिणं वा वागरणं वा तुब्भेहिं (सम्मं) चियत्तेण दिण्णं मए अविणएण पडिच्छियं तस्स मिच्छामि दुक्कडं (सूत्रम्)

निगदसिद्धं, आयरिआ भणंति-'आयरियसंतियं'ति य अहंकारवज्जणत्थं, किं ममात्रेति, तओ जं विणइया तमणुसट्ठिं बहु मन्नति पंचमखामणासुत्तेण, तच्चेदं—

इच्छामि खमासमणो ! कयाइं च मे कितिकम्माइं आयारमंतरे विणयमंतरे सेहिओ सेहाविओ संगहिओ उवगहिओ सारिओ वारिओ चोइओ पडिचोइओ अब्भुट्ठिओऽहं तुब्भण्हं तवतेयसिरीए इमाओ चाउरंत संसारकंताराओ साहट्टु नित्थरिस्सामित्तिकट्टु सिरसा मणसा मत्थएण वन्दामि (सूत्रं)

निगदसिद्धं, संगहिओ-णाणादीहिं सारिओ-हिए पवत्तिओ वारिओ अहियाओ नियत्तिओ चोइओ-खलणाए पडिचोइओ-

1 अहोमि एष नयमो विकल्पः। मस्तकेन वन्देऽहमपि तेषामिति अन्ये भणन्ति-अहमपि वन्दयामीति तत आत्मानं गुरुभ्यो निवेदयन्ति चतुर्थक्षामणासूत्रेण आचार्या भणन्ति-आचार्यसत्कमिति अहङ्कारवर्जनार्थं ततो यद् विनयिताऽऽस्तामनुशास्ति बहु मन्यन्ते पञ्चमक्षामणासूत्रेण संगृहीताः-ज्ञानादिभिः सारिताः-हिते प्रवर्तिताः वारिताः अहितात् निवर्तिताः चोदिताः स्खलनायां प्रतिचोदिताः

वुत्ती २ भवत्थं ववहिवत्ति, पच्छा आयरिओ भणइ-'नित्थारगपारग'त्ति नित्थारगपारगा होहत्ति, गुरूणोत्ति, एवाई वयणाइंति वक्कसेसमयं गाथार्थः ॥ १५५९ ॥ एवं सेसाणवि साहूणं खामणावंदणं करेंति, अह वियालो वाघाओ वा ताहे सत्तण्हं पंचण्हं तिण्ह वा, पच्छा देवसियं पडिक्कमंति, केइ भणंति-सामण्णेण, अन्ने भणंति-खामणाइयं, अण्णे चरि, उस्सग्गाइयं, सेज्जदेवयाए य उस्सग्गं करेंति, पडिक्कंताणं गुरूसु वंदिएसु वड्ढमाणीओ तिण्णि थुईओ आयरिया भणंति, इमेपि अंजलिमउलियग्गहत्था समत्तीए नमोक्कारं करेंति, पच्छा सेसगावि भणंति, तद्दिवसं नवि सुत्तपोरिसी नवि अत्थ पोरुसी थुईओ भणंति जस्स जत्तियाओ एंति, एसा पक्खियपडिक्कमणविही मूलटीकाकारेण भणिया, अण्णे पुण आयरणाणुसारेण भणंति-देवसिए पडिक्कंते खामिए य तओ पढमं गुरू चेव उट्ठित्ता पक्खियं खामेंति अहाराइणियाए, तओ उवविसंति, एव सेसगावि अहाराइणिया खामेत्ता उवविसंति, पच्छा वंदित्ता भणंति-देवसियं पडिक्कंतं पक्खियं,

---

१ पुनः [illegible] यथारात्निको भणति-निस्तारकपारगा भवतेति गुरूणामिति एतानि वचनानीति वाक्यशेषः। एवं शेषाणामपि साधूनां क्षामणावन्दनं कुर्वन्ति अथ विकालो व्याघातो वा तदा सप्तानां पञ्चानां त्रयाणां वा पश्चाद्दैवसिकं प्रतिक्रामन्ति केचित् भणन्ति-सामान्येन अन्ये भणन्ति-क्षामणादिकं अन्ये चरित्रोत्सर्गादिकं शय्यादेवताया उत्सर्गं कुर्वन्ति, प्रतिक्रान्तेषु गुरुषु वन्दितेषु (च) वर्धमानाक्षराः तिस्रः स्तुतयो भणन्ति इमेऽपि अञ्जलि-मुकुलिताग्रहस्ताः समाप्तौ नमस्कारं कुर्वन्ति पश्चाच्छेषा अपि भणन्ति तद्दिवसे नैव सूत्रपौरुषी नैवार्थपौरुषी स्तुतीर्भणन्ति यस्य यावत्य आयान्ति, एषा पाक्षिकप्रतिक्रमणविधिः मूलटीकाकारेण भणितः। अन्ये पुनः आचरणानुसारेण भणन्ति-दैवसिके प्रतिक्रान्ते क्षामिते च ततः प्रथमं गुरव एवोत्थाय पाक्षिकं क्षमयन्ति यथारात्निकं तत उपविशन्ति एवं शेषा अपि यथारात्निकं क्षमयित्वोपविशन्ति पश्चाद्वन्दित्वा भणन्ति-दैवसिकं प्रतिक्रान्तं पाक्षिकं

फरेंति, एस णवयिगप्पो, अन्नायार्यो भणति—मत्थएण वदामि अहंपि तेसिंति, अण्णे भणंति—अहमवि वदायेमिधि, तओ अप्पगं गुरूणं नियेदंति चरत्थखामणासुत्तेणं, तचेदं—

इच्छामि खमासमणो ! उवट्ठिओमि तुब्भण्ह संतिय अहा कप्पं वा वत्थं वा पडिग्गहं वा कंबलं वा पायपुञ्छणं वा (रयहरणं वा) अक्खरं वा पयं वा गाहं वा सिलोगं वा (सिलोगद्धं वा) अट्ठं वा हेउं वा पसिणं वा वागरणं वा तुब्भेहिं (सम्मं) चियत्तेण दिण्णं मए अविणएण पडिच्छियं तस्स मिच्छामि दुक्कडं (सूत्रम्)

निगदसिद्धं, आयरिआ भणति—'आयरियसंतियं'ति य अहंकारवज्जणत्थं, किं ममात्थेति, तओ जं विणइया तमणु सट्ठिं बहु मन्नति पंचमखामणासुत्तेण, तचेदं—

इच्छामि खमासमणो ! कयाइं च मे कितिकम्माइं आयारमंतरे विणयमंतरे सेहिओ सेहाविओ संगहिओ उवगहिओ सारिओ वारिओ चोइओ पडिचोइओ अब्भुट्ठिओऽहं तुब्भण्हं तवतेयसिरीए इमाओ चाउरंत संसारकंताराओ साहट्टु नित्थरिस्सामित्तिकट्टु सिरसा मणसा मत्थएण वन्दामि (सूत्र)

निगदसिद्ध, संगहिओ-णाणादीहिं सारिओ-हिए पवत्तिओ वारिओ अहियाओ नियत्तिओ चोइओ-खलणाए पडिचोइओ-

---

1 करोति एष नवमो विकल्पः। मस्तकेन वन्देऽहमपि तेषामिति अन्ये भणन्ति—अहमपि वन्दयामीति तत आत्मानं गुरुभ्यो निवेदयन्ति चतुर्थक्षामणासूत्रेण संगृहीता—ज्ञानादिभिः मणासूत्रेण आचार्या भणन्ति—आचार्यसत्कमिति चाहङ्कारवर्जनार्थं ततो यत् विनायितास्तमनुषष्टिं बहु मन्यन्ते पञ्चमक्षामणासूत्रेण संगृहीता—ज्ञानादिभिः सारितः—हिते प्रवर्तितः वारितोऽहितात् निवर्तितः चोदितः स्खलनायां प्रतिचोदितः

हेणो २ अवत्थं पणहित्ति, पच्छा आयरिओ भणइ—'नित्थारगपारग'त्ति
वयणाईति वक्कसेसमयं गाथार्थः ॥ १५२९ ॥ एवं सेसाणवि साहूणं खाम
णाई सत्तण्ह पंचण्ह तिण्हं वा, पच्छा देवसियं पडिक्कमंति, केइ भणंति—खाम॰
णुस्सग्गाइयं, सेज्जदेवयाए य उस्सग्गं करेंति, पडिक्कंताणं गुरूसु वंदिएसु वद्धमा
इमेयि अंजलिमउलियग्गहत्था समत्तीए नमोक्कारं करेंति, पच्छा सेसगावि भणंति,
पोरुसी थुईओ भणंति जस्स जत्तियाओ एंति, एसा पक्खियपडिक्कमणविही मूलटीका
आयरणाणुसारेण भणंति—देवसिए पडिक्कंते खामिए य तओ पढमं गुरू चेव उट्ठित्ता पक्खियं
तओ उवविसंति, एव सेसगावि अहाराइणिया खामेत्ता उवविसंति, पच्छा वंदित्ता भणंति—देवसियं पडिक्कंतं पक्खियं

---

१ पुनः पुनरवनतमुत्तमाङ्गं, पश्चादाचार्यो भणति—निस्तारकपारगा भवतेति गुरवस्त्वमिति एतानि वचनानीति वाक्यशेषः। एवं शेषाणामपि साधूनां क्षामणामनन्तरं कुर्वन्ति अत्र विभक्तो व्याघातो वा तदा सप्तानां पञ्चानां त्रयाणां वा, पश्चाद्दैवसिकं प्रतिक्रामन्ति केचिद् भणन्ति—क्षामणेन अन्ये भणन्ति—क्षामणादिक अन्य कायोत्सर्गादिकं शय्यादेवताकायोत्सर्गं कुर्वन्ति, प्रतिक्रान्तेषु गुरुषु वन्दितेषु (च) वर्धमानाक्षराः स्तुतीर्गुरवो भणन्ति इमेऽपि अञ्जलिमुकुलिताग्रहस्ताः समाप्तौ नमस्कारं कुर्वन्ति पश्चाच्छेषा अपि भणन्ति तावदेव नैव सूत्रपौरुषी नैवार्थपौरुषी, स्तुतीर्भणन्ति नैव यावत्योऽधीताः, एष पाक्षिकप्रतिक्रमणविधिर्मूलटीकाकारेण भणितः अपि पुनः आचरणानुसारेण भणन्ति—दैवसिके प्रतिक्रान्ते क्षामिते च ततः प्रथमं गुरुरेवोत्थाय पाक्षिकं क्षमयन्ति यथारात्निक, तत उपविशन्ति एवं शेषा अपि यथारात्निकं क्षमयित्वोपविशन्ति पश्चाद्वन्दित्वा भणन्ति—दैवसिकं प्रतिक्रान्तं पाक्षिक

करेंति, एस णवविगप्पो, अन्नाचार्यो भणति–मत्थएण वदामि अहंपि तेसिंति, अण्णे भणंति–अहमवि वदावेमित्ति, तओ सप्पग गुरुणं निवेदंति चउत्थखामणासुत्तेण, तच्चेदं—

इच्छामि खमासमणो ! उवट्ठिओमि तुब्भण्हं संतियं अहा कप्पं वा वत्थं वा पडिग्गहं वा कंबलं वा पायपुंछणं वा (रयहरणं वा) अक्खरं वा पयं वा गाहं वा सिलोगं वा (सिलोगद्धं वा) अट्ठं वा हेउं वा पसिणं वा वागरणं वा तुब्भेहिं (सम्मं) चियत्तेण दिण्णं मए अविणएण पडिच्छियं तस्स मिच्छामि दुक्कडं (सूत्रम्)

निगदसिद्धं, आयरिआ भणंति–'आयरियसंतियं'ति य अहंकारवज्जणत्थं, किं ममात्रेति, तओ जं विणइया तमणु सद्धिं बहु मन्नंति पंचमखामणासुत्तेण, तच्चेदं—

इच्छामि खमासमणो ! कयाइं च मे किइकम्माइं आयारमंतरे विणयमंतरे सेहिओ सेहाविओ संगहिओ उवगहिओ सारिओ वारिओ चोइओ पडिचोइओ अब्भुट्ठिओऽहं तुब्भण्हं तवतेयसिरीए इमाओ चाउरंत संसारकंताराओ साहट्टु नित्थरिस्सामित्तिकट्टु सिरसा मणसा मत्थएण वन्दामि (सूत्र)

निगदसिद्धं, संगहिओ-णाणादीहिं सारिओ-हिए पवत्तिओ वारिओ अहियाओ नियत्तिओ चोइओ-खलणाए पडिचोइओ-

1 करोति एष नवमो विकल्पः । मस्तकेन वन्देऽहमपि तेषामिति अन्ये भणन्ति–अहमपि वन्दयामीति तत आत्मानं गुरुभ्यो निवेदयन्ति चतुर्थक्षामणासूत्रेण आचार्या भणन्ति–आचार्यसत्कमिति चाहङ्कारवर्जनार्थं ततो यत् विनायितास्तमनुसार्धं बहु मन्यन्ते पञ्चमक्षामणासूत्रेण संगृहीताः–ज्ञानादिभिः सारिताः–हिते प्रवर्तिताः वारिताः–अहितात् निवर्तिताः चोदिताः स्खलनायां प्रतिचोदिताः

धुणो य अवसर्थ खवहिरंथि, पच्छा आयरिओ भणइ–'नित्थारगपारग'त्ति नित्थारगपारगा होहत्ति, गुरुणोत्ति, एताई वयणाइंति अक्खेसमत्थं गाथार्थः ॥ १५२९ ॥ एवं सेसाणवि साहूणं खामणावंदणं करेंति, अह सिवासो वायाओ वा ताहे सत्तण्ह पंचण्हं तिण्ह वा, पच्छा देवसियं पडिक्कमंति, केइ भणंति–सामण्णेणं, अन्ने भणंति–खामणाइयं, अण्णे भरि, गुरुखामणाइयं, सेसदेवयाए य उस्सग्गं करेंति, पडिक्कंताणं गुरुसु वंदिएसु वड्ढमाणीओ तिण्णि थुइओ आयरिया भणंति, इमेयि अंजलिमउलियग्गहत्था समत्तीए नमोक्कारं करेंति, पच्छा सेसगावि भणंति, तद्दिवसं नवि सुत्तपोरिसी नवि अत्थपोरुसी, थुईओ भणंति जस्स जत्तियाओ एंति, एसा पक्खियपडिक्कमणविही मूलटीकाकारेण भणिया, अण्णे पुण आयरणाणुसारेण भणंति–देवसिए पडिक्कंते खामिए य तओ पढमं गुरू चेव उट्ठित्ता पक्खियं खामेंति महाराइणियाए, तओ उवविसंति, एवं सेसगावि महाराइणिया खामेत्ता उवविसंति, पच्छा वंदित्ता भणंति–देवसियं पडिक्कंतं पक्खियं,

---

1 गुरु० गुणवत्त्याऽनुवत्सरिता, पश्चादाचार्यो भणति–निस्तारकपारगा भवतेति गुरुणामिति एतानि वचनानीति वाक्यशेषः। एवं शेषाणामपि साधूनां क्षामणावन्दनकं कुर्वन्ति अथ विकाले व्याघातो वा तदा सप्तानां पञ्चानां त्रयाणां वा, पश्चाद्दैवसिकं प्रतिक्रामन्ति केचिद् भणन्ति–सामान्येन, अन्ये भणन्ति–क्षामणादिक, अन्ये [illegible] गुरुक्षामणादिकं [illegible] कायोत्सर्गं कुर्वन्ति, प्रतिक्रान्तेषु गुरुषु वन्दितेषु (च) वर्धमानाः तिस्रः स्तुतीः आचार्या भणन्ति इमेऽपि अञ्जलिमुकुलिताग्रहस्ताः समाप्तौ नमस्कारं कुर्वन्ति पश्चाच्छेषा अपि भणन्ति तद्दिवसे नैव सूत्रपौरुषी नैवार्थपौरुषी, स्तुतीर्भणन्ति यस्य यावत्य आयान्ति, एषा पाक्षिकप्रतिक्रमणविधिर्मूलटीकाकारेण भणितः अन्ये पुनः आचरणानुसारेण भणन्ति–दैवसिके प्रतिक्रान्ते क्षामिते च ततः प्रथमं गुरुरेवोत्थाय पाक्षिकं क्षमयन्ति यथारात्निकं, तत उपविशन्ति एवं शेषा अपि यथारात्निकं क्षमयित्वोपविशन्ति पश्चाद्वन्दित्वा भणन्ति–दैवसिकं प्रतिक्रान्तं पाक्षिकं

भणिय होति, एव अहण्णेण तिण्णि वक्कोसेणं सव्वे खामिज्जंति, पच्छा गुरु उट्ठेऊणं अहाराइणियाए उवट्ठिओ चेव खामति, इयरेवि अहाराइणियाए सव्वेवि अवणउत्तमंगा भणति—देवसियं पडिक्कंतं पक्खियं खामेमो पण्णरसण्हं दिवसाणमित्यादि, एवं सेसगावि जहाराइणियाए खामेंति, पच्छा वंदित्ता भणति—देवसियं पडिक्कंतं पक्खियं पडिक्कमावेह, तओ गुरु गुरुसंदिट्ठो वा पक्खियपडिक्कमणं कड्ढति, सेसगा जहासत्तिं काउस्सग्गादिसंठिया धम्मज्झाणोवगया सुणेंति, कहिए मुलुत्तरगुणेहिं जं खंडियं तस्स पायच्छित्तनिमित्तं तिण्णि ऊसाससयाणि काउस्सग्गं करेंति, बारसउज्जोयकरत्ति भणिय होति, पारिए उज्जोयकरे थुई कड्ढति, पच्छा उवविट्ठा मुहणंतगं पडिलेहित्ता वंदंति पच्छा रायाण पूसमाणवा मतिक्कंते मंगलिज्जे कज्जे बहुमन्नंति, सगुपरक्कमेण असंडियनियमलस्स सोमणो कालो गओ अण्णोऽवि एवं चेव उवट्ठिओ, एवं पक्खिय विणओवयारं खामेंति बितियखामणासुत्तेणं, तथेदं—

---

१ क्षामयन्ते पश्चात् गुरुरुत्थाय यथाराात्निकमुपस्थित एव क्षमयति, इतरेऽपि यथाराात्निकं सर्वेऽप्यवनतोत्तमाङ्गा भणन्ति—दैवसिकं प्रतिक्रान्तं पाक्षिकं क्षमयामः पञ्चदशसु दिवसेषु, एवं शेषा अपि यथाराात्निकं क्षमयन्ति पश्चात् वन्दित्वा भणन्ति—दैवसिकं प्रतिक्रान्तं पाक्षिकं प्रतिक्रामयत ततो गुरुर्गुरुसंदिष्टो वा पाक्षिकप्रतिक्रमणं कथयति शेषा यथाशक्ति कायोत्सर्गादिसंस्थिता धर्मध्यानोपगताः शृण्वन्ति कथिते मूलोत्तरगुणेषु यत् खण्डितं तस्य प्रायश्चित्तनिमित्तं त्रीण्युच्छ्वासशतानि कायोत्सर्गं कुर्वन्ति द्वादशोद्योतकरानिति भणितं भवति पारिते उद्योतकरे स्तुतिं कथयन्ति पश्चादुपविष्टा मुखानन्तकं प्रतिलिख्य वन्दन्ते, पश्चात् राजानं पुष्यमाणवा अतिक्रान्ते मांगलिके कार्ये बहुमन्यन्ते—स्वगुपराक्रमेणाखण्डितनियमस्य शोभनः कालो गतः एवमेवान्योऽपि उपस्थितः, एवं पाक्षिकविनयोपचारं क्षमयन्ति द्वितीयक्षामणासूत्रेण

इच्छामि खमासमणो ! पियं च मे जं भे हट्ठाणं तुट्ठाणं अप्पायंकाणं अभग्गजोगाणं सुसीलाणं सुव्वयाणं सायरियउवज्झायाणं णाणेण दंसणेण चरित्तेण तवसा अप्पाणं भावेमाणाणं बहुसुभेण भे दिवसो पोसहो पक्खो वतिक्कंतो, अण्णो य भे कल्लाणेणं पज्जुवट्ठिओ सिरसा मणसा मत्थएण वंदामि (सूत्रम्)

निगदसिद्धं, आयरिआ भणंति—साहूहिं समं जमेयं भणियंति, तओ चेइयवंदावणं साधुवंदावणं च निवेदितुं कामा भणन्ति—

इच्छामि खमासमणो ! पुव्विं चेइयाइं वंदित्ता नमंसित्ता तुज्झं पायमूले विहरमाणेणं जे केइ बहुदेवसिया साहुणो दिट्ठा सम(मा)णा वा वसमाणा वा गामाणुगामं दुइज्जमाणा वा, राइणिया संपुच्छंति ओमराइणिया वंदति अज्जा वंदति अज्जियाओ वंदंति सावया वंदंति सावियाओ वंदंति अहंपि निस्सल्लो निक्कसाओ (तिकट्टु) सिरसा मणसा मत्थएण वंदामि ॥ अहमवि वंदावेमि चेइयाइं (सूत्रम्)

निगदसिद्धं, नवरं समणो—वुड्ढवासी वसमाणो—णवविगप्पविहारी, वुड्ढवासी जंघाबलपरिहीणो णव विभागे खेत्तं काऊण विहरति, नवविगप्पविहारी पुण उउबद्धे अट्ठ मासा मासकप्पेण विहरति, एए अट्ठ विगप्पा, वासावासं एगंमि चेव ठाणे

1 आचार्याः भणन्ति—साधुभिः समं यदेतत् भणितमिति, तदभिवन्दनं साधुवन्दनं च निवेदयितुकामा भणन्ति—नवरं श्रमणो—वृद्धवासः वसन्तो (वसन्)—नवविकल्पविहार , वृद्धवासः क्षीणजंघाबलो नव विभागान् क्षेत्रं कृत्वा विहरति नवकल्पविहारः पुनः ऋतुबद्धेऽष्ट मासान् मासकल्पेन विहरति, एतेऽष्ट विकल्पाः वर्षावासमेकस्मिन् स्थाने

[सा]माइयपुव्वयं पडिक्कमंति, तओ वंदणापुव्वयं खामेंति, वंदणं काऊणं तओ सामाइयपुव्वयं काउस्सग्ग करेति, तत्थ चिंतयंति–कम्मि य निउत्ता वयं गुरूहिं ?, तो तारिसयं तवं पवज्जामो जारिसेण तस्स हाणि न भवति, तओ चिंतेति–छम्मासखमणं करेमो ?, न सक्केमो, एगदिवसेण ऊणं ?, तहवि न सक्केमो, एवं जाव पंच मासा, तओ चत्तारि तओ तिन्नि तओ दोत्ति, तओ एगं तओ अद्धमासं चउत्थं आयंबिलं एगट्ठाणयं पुरिमड्ढं निव्विगइयं, नमोकारसहियं चत्ति, एवं जं समत्थो काउं 'चरिमे किं तवं काहं'ति, चरिमे काउस्सग्गे छम्मासमेगूण (दिणादि) हाणी जाव पोरिसि नमो वा, तगसढभाया हियए करेंति, पच्छा वंदित्ता गुरुसक्खयं पवज्जंति, सव्वे य नमोकारइत्तगा समगं उट्ठेंति वोसिरावेंति निसीयंति य, एवं पोरिसिमादिसु विभासा, तओ तिण्णि थुई जहा पुव्वं, मंगलसद्दगं देंति जहा घरकोइलादी सत्ता न उट्ठेंति, तओ देवे वंदंति, तओ बहुवेलं संदिसावेंति, तओ रयहरणं पडिलेहंति, तओ उवधिं संदिसावेंति पडिलेहंति य,

---

१ सामायिकपूर्वकं प्रतिक्रामन्ति ततो वन्दनकपूर्वकं क्षमयन्ति वन्दनं कृत्वा ततः सामायिकपूर्वकं कायोत्सर्गं कुर्वन्ति तत्र चिन्तयन्ति–कस्मिंश्च नियुक्ता वयं गुरुभिः ? तत्तादृशं तपः प्रपद्यामहे यादृशेन तस्य हानिर्न भवति ततश्चिन्तयन्ति–षण्मासक्षपणं कुर्मः ? न शक्नुमः, एकदिवसेनोनं ? तदपि न शक्नुमः, एवं यावत् पञ्च मासाः ततश्चत्वारः त्रयः द्वौ एकः ततोऽर्धमासं चतुर्थभक्तमाचाम्लमेकस्थानकं पूर्वार्धं निर्विकृतिकं नमस्कारसहितं चेति एवं यत्समर्थः कर्तुं तदवलम्बना हृदि कुर्वन्ति पश्चाद्वन्दित्वा गुरुसाक्षिकं चरमे कायोत्सर्गे षण्मासा एकदिनादिहानिर्यावत् पौरुषी नमस्कारसहितं वा एवं यत् समर्थः कर्तुं तदवलम्बना हृदि कुर्वन्ति [illegible] प्रतिपद्यन्ते, सर्वे च नमस्कारसहिते पारकाः समकमुत्तिष्ठन्ति व्युत्सृजन्ति निषीदन्ति च एवं पौरुष्यादिषु विभाषा ततस्तिस्रः स्तुतयो पूर्वं मङ्गलशब्दं ददति यथा गृहकोकिलाद्याः सत्त्वा नोत्तिष्ठन्ति ततो देवान् वन्दन्ते ततो बहुवेलं संदिशन्ति ततो रजोहरणं प्रतिलिखन्ति तत उपधिं संदिशन्ति प्रतिलिखन्ति च

तओ वंदति पडिक्कमणकाले निवेदेंति, अन्ने य भणंति—गुरुसमणंतरं काले निवेयंति, एवं तु पडिक्कमणकाले कुव्वंति जहा पडिक्कमंताणं पुरुमयसाणे चेव पडिक्कमणपेक्खा भवति, गये राइये, इच्चाणि पक्खियं, तत्थिमो विही—जाहे देवसियं पडिक्कंता भवंति निव्वाघायपडिक्कमणेण ताहे गुरू निसियंति, तओ साहू वंदित्ता भणंति—

इच्छामि खमासमणो ! उवट्ठिओमि अब्भितरपक्खियं खामेउं, पन्नरसण्हं दिवसाणं पन्नरसण्हं राईणं जं किंचि अपत्तियं परपत्तियं भत्ते पाणे विणए वेयावच्चे आलावे संलावे उच्चासणे समासणे अंतरभासाए उवरिभासाए जं किंचि मज्झ विणयपरिहीणं सुहुमं वा बायरं वा तुब्भे जाणह अहं न याणामि तस्स मिच्छामि दुक्कडं (सूत्र)

इदं च निगदसिद्धमेव, नवरमन्तरभाषा—आचार्यस्य भाषमाणस्यान्तरे भाषते, उपरिभाषा तूत्तरकाले तदेव किञ्चिद् भाषते, यच्चाचार्यो यदभिधत्त तत् प्रतिपादयन्नाह—'अहमवि खामेमि' गाथा व्याख्या—अहमपि खामेमि तुब्भेत्ति

1 ततो वन्दते प्रतिक्रमणकाले निवेदयन्ति अन्ये च भणन्ति—गुरुसमनन्तरकाले निवेदयन्ति, एवं तु प्रतिक्रमणकाले कुर्वन्ति यथा प्रतिक्रामतां पुरुषमस्थाने एव प्रतिक्रमणापेक्षा भवति। गते रात्रिके इत्यादि पाक्षिके तस्मात् विधिः—यदा दैवसिके प्रतिक्रान्ता भवन्ति निर्व्याघातप्रतिक्रमणेन तदा गुरवो निषीदन्ति ततः साधवो वन्दित्वा भणन्ति— अहमपि क्षमयामि युष्मान् इति भणिते भवति, एवं [illegible] च वक्तव्यं सर्वे

सामाइयपुव्वयं पडिक्कमंति, तओ वंदणपुव्वयं खामेंति, वंदणं काऊणं तओ सामाइयपुव्वयं काउस्सग्गं करेंति, तत्थ चिंतयति—कम्मि य निउत्ता वयं गुरुहिं ?, तो तारिसयं तवं पवज्जामो जारिसेण तस्स हाणि न भवति, तओ चिंतेति—छम्मासखमणं करेमो ?, न सक्केमो, एगदिवसेण ऊणं ?, तहवि न सक्केमो, एवं जाव पंच मासा, तओ चत्तारि तओ तिन्नि तओ दोन्नि, तओ एक्कं तओ अद्धमास चउत्थं आयंबिलं एगट्ठाणयं पुरिमड्ढं निव्वीगइयं, नमोक्कारसहियं वत्ति, तदुक्तं च—'चरिमे किं तवं काहं'ति, चरिमे काउस्सग्गे छम्मासमेगूण (दिणादि) हाणी जाव पोरिसि नमो वा, एवं जं समत्था काउं तमसढभावा हियए करेंति, पच्छा वंदित्ता गुरुसक्खियं पवज्जंति, सव्वे य नमोक्कारइत्तगा समगं उट्ठेंति वोसिरावेंति निसीयंति य, एवं पोरिसिमादिसु विभासा, तओ तिण्णि थुई जहा पुव्वं, मंथरसम्पसद्दगं देंति जहा घरकोइलादी सत्ता न उट्ठेंति, तओ देवे वंदंति, तओ बहुवेलं संदिसावेंति, तओ रयहरणं पडिलेहंति, तओ उवधिं संदिसावेंति पडिलेहंति य,

---

१ सामायिकपूर्वकं प्रतिक्रामन्ति ततो वन्दनकपूर्वकं क्षमयन्ति वन्दनं कृत्वा ततः सामायिकपूर्वकं कायोत्सर्गं कुर्वन्ति तत्र चिन्तयन्ति—कस्मिंश्च नियुक्ता वयं गुरुभिः तत्तादृशं तपः प्रपद्यामहे यादृशेन तस्य हानिर्न भवति ततश्चिन्तयन्ति—षण्मासक्षपणं कुर्मः ? न शक्नुमः, एकदिवसेनोनं ? तथापि न शक्नुमः एवं यावत् पञ्च मासाः ततश्चत्वारः ततस्त्रयः ततो द्वौ तत एकः ततोऽर्धमासः चतुर्थमाचाम्लमेकस्थानकं पूर्वार्धं निर्विकृतिकं नमस्कारसहितं वेति चरमे कायोत्सर्गे षण्मासा एकदिनादिहानिर्यावत् पौरुषी नमस्कारसहितं वा, एवं यत् समर्थाः कर्तुं तदशठभावा हृदि कुर्वन्ति पश्चाद् वन्दित्वा गुरुसाक्षिकं प्रतिपद्यन्ते सर्वे च नमस्कारसहिते पारकाः समकमुत्तिष्ठन्ति व्युत्सृजन्ति निषीदन्ति च एवं पौरुष्यादिषु विभाषा ततस्तिस्रः स्तुतयो यथा पूर्वं मन्थरमल्पशब्दं ददति यथा गृहकोकिलाद्याः सत्त्वा नोत्तिष्ठन्ति ततो देवान् वन्दन्ते ततो बहुवेलं संदिशन्ति ततो रजोहरणं प्रतिलिखन्ति तत उपधिं संदिशन्ति प्रतिलिखन्ति च

केइंति, काउस्सग्गे च तस्सुद्दिनिमित्तं करेंति, तत्थ य पाओसियपुव्वमादीयं अधिकयकाउस्सग्गपज्जंतमइयारं चिंतेइ, आह—किंनिमित्तं पढमकाउस्सग्गे एव राइयाइयारं ण चिंतेति ?, उच्यते,

निद्दामत्तो न सरइ अइआरं मा य घट्टण ऽण्णोऽन्न । किइअकरणदोसा वा गोसाई तिन्नि उस्सग्गा ॥ १५२५॥

निद्दामत्तो—निद्दाभिभूओ न सरइ—न संभरइ सुट्ठु अइयारं मा घट्टणं ऽण्णोऽण्णं अंधयारे पट्टवणे, किंतिअकरण दोसा वा, अंधयारे अदंसणाओ मंदसद्धा न वंदंति, एएण कारणेण गोसे—पच्चूसे आइए तिण्णि काउस्सग्गा भवन्ति, न पुण पाओसिए जहा एक्कोत्ति ॥ १५२५ ॥

एत्थ पढमो चरित्ते दंसणसुद्धीऍ बीयओ होइ । सुयनाणस्स य ततिओ नवरं चिंतंति तत्थ इमं ॥ १५२६ ॥
तइए निसाइयारं चिंतइ चरममि किं तवं काहं ? । छम्मासा एगदिणाइहाणि जा पोरिसि नमो वा ॥ १५२७॥
अहमवि जं न्नामेमी तुब्भेहिं समं अहं च वंदामि । आयरियसंतिय नित्थारगा य गुरुणो अ वयणाइं ॥१५२८॥

ततो चिंतिऊण अइयारं नमोक्कारेण पारेत्ता सिद्धाण थुई काऊण पुव्वभणिएण विहिणा वंदित्ता आलोएंति, तमो-

---

१ कुर्वन्ति कायोत्सर्गे च तत्स्तुतिनिमित्तं कुर्वन्ति तत्र च प्रादोषिकप्रभृतिकं अधिकृतकायोत्सर्गपर्यन्तमतिचारं चिन्तयन्ति । आह—किंनिमित्तं प्रथमकायोत्सर्ग एव रात्रिकातिचारं न चिन्तयन्ति ?,—निद्रामत्तः—निद्राभिभूतो न स्मरति सुष्ठुतिचारं मा घट्टनमन्योऽन्यं अन्धकारे प्रस्थापने कृतिकर्माकरणदोषा वा—अन्धकारे अदर्शनात् मन्दश्रद्धा न वन्दन्ते, एतेन कारणेन प्रत्यूषे आदौ त्रयः कायोत्सर्गा भवन्ति न पुनः प्रादोषिके एक इति । तावच्चिन्तयन्ति यावत् अतिचारं चिन्तयित्वा सिद्धानामपि स्तुतिं कृत्वा पूर्वभणितेन विधिना वन्दित्वाऽऽलोचयन्ति, ततः

'सुकय आणत्तिपिव छोए काऊण'त्ति जहा रण्णो मणुस्सा आणत्तिगाए पेसिया पणामं काऊण गच्छंति, त च काऊण पुणो पणामपुव्वगं निवेदेंति, एवं साहुणोऽवि सामाइयगुरुवंदणपुव्वगं चरित्तादिविसोहिं काऊण पुणो सुकयकिति कम्मा सतो गुरुणो निवेदंति—भगवं ! कय ते पेसणं आयविसोहिकारगंति, वंदणं च काऊण पुणो उक्कुडुया आयरिया भिमुहा विणयरतियंजलिपुडा चिट्ठंति, जाव गुरू थुइगहणं करेंति, ततो पच्छा समत्ताए पढमथुतीए थुई कड्ढंति विण एत्ति, तओ थुई वड्ढंतियाओ कड्ढंति तिण्णि, अहवा वड्ढंतिया थुइओ गुरुथुतिगहणे कए तिण्णिवि गाथार्थः ॥ १५२४ ॥ तओ पाउसिय करेंति, एवं ताव देवसियं करेंति, गतं देवसियं, राइयं इदाणिं, तत्थिमा विही, पढमं चिय सामाइयं कड्ढि ऊण चरित्तविसुद्धिनिमित्तं पणुवीसुस्सासमित्त काउस्सग्ग करेंति, तओ नमोक्कारेण पारित्ता दंसणविसुद्धीनिमित्त चउ वीसत्थयं पढंति, पणुवीसुस्सासमेत्तमेव काउस्सगं करेंति, एत्थवि नमोक्कारेण पारेत्ता सुयणाणविसुद्धीनिमित्तं सुयणाणत्थय,

---

१ यथा राज्ञो मनुष्या आज्ञप्त्या प्रेषिताः प्रणामं कृत्वा गच्छन्ति तच्च कृत्वा पुनः प्रणामपूर्वकं निवेदयन्ति एवं साधवोऽपि सामायिकगुरुवन्दनपूर्वकं चारित्रादिविशुद्धिं कृत्वा पुनः सुकृतकृतिकर्माणः सन्तो गुरुभ्यो निवेदयन्ति—भगवन् ! कृतं तव प्रेषणमात्मविशुद्धिकारकमिति वन्दनं च कृत्वा पुनरुत्कटुका आचार्याभिमुखा विनयरचिताञ्जलिपुटास्तिष्ठन्ति यावद्गुरवः स्तुतिग्रहणं कुर्वन्ति ततः पश्चात् समाप्तायां प्रथमस्तुतौ स्तुतीः कथयन्ति विनय इति ततः स्तुतीर्वर्धमानाः कथयन्ति तिस्रोऽथवा वर्धमानाः स्तुतयः । ततः प्रादोषिकं कालं कुर्वन्ति एवं तावद्दैवसिकं कुर्वन्ति गतं दैवसिकं, रात्रिकमिदानीं तत्राय विधिः—प्रथममेव सामायिकं कथयित्वा चारित्रविशुद्धिनिमित्तं पञ्चविंशत्युच्छ्वासमानं कायोत्सर्गं कुर्वन्ति ततो नमस्कारेण पारयित्वा दर्शनविशुद्धिनिमित्तं चतुर्विंशतिस्तवं पठन्ति पञ्चविंशत्युच्छ्वासमानमेव कायोत्सर्गं कुर्वन्ति अत्रापि नमस्कारेण पारयित्वा श्रुतज्ञानविशुद्धिनिमित्तं श्रुतज्ञानस्तवं

करेंति, काउस्सग्गं च वत्थुतिनिमित्तं करेंति, तत्थ य पाओसियपभिईसु अहिकयकाउस्सग्गेसु अइयारं चिंतेइ, आह—किंनिमित्तं पढमकाउस्सग्गे चेव राइयाइयारं ण चिंतेति ?, उच्यते,

निद्दामत्तो न सरइ अइआरं मा य घट्टण ऽण्णोऽण्णं । किइअकरणदोसा वा गोसाई तिन्नि उस्सग्गा ॥ १५२५॥

निद्दामत्तो—निद्दाभिभूओ न सरइ—न संभरइ सुट्ठु अइयारं मा घट्टणं ऽण्णोऽण्णं अंधयारे वंदंताणं, किइअकरणदोसा वा, अंधयारे अदंसणाओ मंदसद्धा न वंदंति, एएण कारणेणं गोसे—पच्चूसे आइए तिण्णि काउस्सग्गा भवन्ति, न पुण पाओसिए जहा एक्कोत्ति ॥ १५२५ ॥

एत्थ पढमो चरित्ते दंसणसुद्धीएँ बीयओ होइ । सुयनाणस्स य तइओ नवरं चिंतंति तत्थ इमं ॥ १५२६ ॥
तइए निसाइयारं चिंतइ चरमंमि किं तवं काहं ? । छम्मासा एगदिणाइहाणि आ पोरिसि नमो वा ॥ १५२७॥
अहमवि मे न्नामेमी पुव्वेहिँ समं भए च चयामि । आपरियपसतिय निस्सारगा उ गुरुणो अ वयणाइ ॥१५२८॥

तओ चिंतिऊण अइयारं नमोक्कारेण पारेत्ता सिद्धाण थुइं काऊण पुव्वभणिएण विहिणा वंदित्ता आलोएंति, तओ

---

1 कुर्वन्ति कायोत्सर्गं च वस्तुत्रिनिमित्तं कुर्वन्ति, तत्र च प्रादोषिकप्रभृतिषु अधिकृतकायोत्सर्गेषु अतिचारं चिन्तयन्ति । आह—किंनिमित्तं प्रथमकायोत्सर्गे एव रात्रिकातिचारं न चिन्तयन्ति ?,—निद्रामत्तः—निद्राभिभूतो न स्मरति सुष्ठु अतिचारं मा घट्टनमन्योऽन्यं अन्धकारे वन्दमानानां कृतिकर्माकरणदोषा वा—अन्धकारे अदर्शनात् मन्दश्रद्धा न वन्दन्ते एतेन कारणेन प्रत्यूषे आदौ त्रयः कायोत्सर्गा भवन्ति न पुनः प्रादोषिके यथैक इति । चिन्तयित्वा अतिचारं नमस्कारेण पारयित्वा सिद्धानां स्तुतिं कृत्वा पूर्वभणितेन विधिना वन्दित्वाऽऽलोचयन्ति, ततः

पवेंति, एए पायच्छित्तो, [illegible] संथारो [illegible]

तओ अप्पणो गुरूणो निवेदंति [illegible], तओ

इच्छामि खमासमणो ! [illegible] तुब्भाणं [illegible] मा [illegible] मा [illegible]
पायपुञ्छणं वा (रयहरणं वा) [illegible] वा [illegible] वा [illegible] वा [illegible] वा [illegible]
वा वागरणं वा तुब्भेहिं (सयं) [illegible] इच्छं ([illegible]

निगदसिद्धं, आयरिया भणंति—'[illegible]' [illegible] तओ [illegible]
सहि बहु मन्नति [illegible], तओ—

इच्छामि खमासमणो ! [illegible] संवच्छरो [illegible]
इच्छामि खमासमणो ! [illegible] पडिलेहिओ [illegible] तुब्भण्हं [illegible] इमाओ [illegible]
उवगहिओ सारिओ वारिओ चोइओ पडिचोइओ [illegible] मत्थएण वन्दामि (इत्यं)
संसारकंताराओ साहट्टु नित्थारिस्सामि [illegible] मणसा मत्थएण वन्दामि (इत्यं)

निगदसिद्धं संगहिओ-णाणादीहिं सारिओ-हिए पवत्तिओ वारिओ अहियाओ नियत्तिओ चोइओ-खलणाए पडिचोइओ—

1 करोति एष भवमो [illegible] [illegible]
[illegible] आचार्या भवन्ति—[illegible]
[illegible] सारितो [illegible] निवर्तितः चोदितः [illegible] प्रतिचोदितः

[illegible], नमः सदा—सर्वकालं 'सर्वसिद्धेभ्यः' तीर्थसिद्धादिभेदभिन्नेभ्यः, अथवा सर्वं साध्यं सिद्धं येषां ते तथा तेभ्यः, इत्थं सामान्येन सर्वसिद्धनमस्कारं कृत्वा पुनरासन्नोपकारित्वात् वर्तमानतीर्थाधिपतेः श्रीमन्महावीरवर्द्धमानस्वामिनः स्तुतिं कुर्वन्ति—'जो देवाणवि देवो जं देवा पंजली'त्यादि, यो भगवान् महावीरः देवानामपि—भवनवास्यादीनां देवः, पूज्यत्वात्, तथा चाह—यं देवाः प्राञ्जलयो नमस्यन्ति—विनयरचितकरपुटाः सन्तः प्रणमन्ति, तं 'देवदेवमहितं' देवदेवाः—शक्रादयः तैः महितं—पूजितं शिरसा उत्तमाङ्गेनेत्यादरप्रदर्शनार्थमाह, वन्दे, तं कं?—'महावीरं' 'ईर गतिप्रेरणयो'रित्यस्य विपूर्वस्य विशेषेण ईरयति—कर्म गमयति याति वा शिवमिति वीरः, महांश्चासौ वीरश्च महावीरः तं, इत्थं स्तुतिं कृत्वा पुनः फलप्रदर्शनार्थमिदं पठति—'एक्कोऽवि नमोक्कारो जिणवरवसहस्से'त्यादि, एकोऽपि नमस्कारो जिनवरवृषभस्य वर्द्धमानस्य संसारसागरात्तारयति नरं वा नारीं वा, इयमत्र भावना—सति सम्यग्दर्शने परया भावनया क्रियमाण एकोऽपि नमस्कारः तथाभूताध्यवसायहेतुर्भवति यथाभूतात् श्रेणिमवाप्य निस्तरति भवोदधिमित्यतः कारणे कार्योपचारात्तदमुच्यते, अन्यथा चारित्रादिवैफल्यं स्यात्। एतास्तिस्रः स्तुतयो नियमेनोच्यन्ते, केचित्त्वन्या अपि पठन्ति, न च तत्र नियम, 'किइकम्मं' पुणो संडासए पडिलेहिय उवविसंति, मुहपोत्तियं पडिलेहंति ससीसोवरियं कायं पडिलेहित्ता आयरियस्स वंदणं करेंति'त्ति गाथार्थः ॥ १५२३ ॥ आह—किंनिमित्तमिदं वन्दनकमिति ?, उच्यते—

सुकयं आणत्तिं पिव लोगे काऊण सुकयकिइकम्मं । वड्ढंतिया थुईओ गुरुथुइगहणे कए तिन्नि ॥ १५२४ ॥

सिद्धाणं बुद्धाणं पारगयाणं परंपरगयाणं। लोयग्गमुवगयाणं नमो सया सव्वसिद्धाणं ॥ १ ॥ जो देवाणवि देवो जं देवा पंजली नमंसंति। तं देवदेवमहिअं सिरसा वंदे महावीरं ॥ २ ॥ इक्कोऽवि नमुक्कारो जिणवरवसहस्स वद्धमाणस्स। संसारसागराओ तारेइ नरं व नारिं वा ॥ ३ ॥ उज्जिंतसेलसिहरे दिक्खा नाणं निसीहिआ जस्स। तं धम्मचक्कवट्टिं अरिट्ठनेमिं नमंसामि ॥ ४ ॥ चत्तारि अट्ठ दस दो य वंदिआ जिणवरा चउव्वीसं। परमट्ठनिट्ठिअट्ठा सिद्धा सिद्धिं मम दिसंतु ॥ ५ ॥ (सूत्र)

अस्य व्याख्या—सितं ध्मातमेषामिति सिद्धा निर्दग्धकर्मेन्धना इत्यर्थस्तेभ्यः सिद्धेभ्यः, ते च सामान्यतो विद्यासिद्धा अपि भवन्त्यत आह—बुद्धेभ्यः, तत्रावगताशेषाविपरीततत्त्वा बुद्धा उच्यन्ते, तत्र केचित् स्वतन्त्रतयैव तेऽपि स्वतीर्थोन्यत्कारात् इहागच्छन्ति इत्यभ्युपगम्यन्ते अत आह—'पारगतेभ्यः' पारं—पर्यन्तं संसारस्य प्रयोजनव्रातस्य च गताः पारगतास्तेभ्यः, तेऽपि यानादिसिद्धैकजगत्पतीच्छावशात् केचित् तथाऽभ्युपगम्यन्ते अत आह—'परम्परगतेभ्यः' परम्परया एकेनाभिव्य कार्यादागमात् (कश्चित्) प्रवृत्तोऽन्येनाभिव्यक्तकार्यादन्योऽन्येनाप्यन्य इत्येवंभूतया गताः परंपरगतास्तेभ्यः, आह-प्रथमस्य केनाभिव्यक्तकार्यादागमात् प्रवृत्त इति ?, उच्यते, अनादित्वात् सिद्धानां प्रथमस्यानुपपत्तिरिति, अथवा कथञ्चित् कर्मक्षयोपशमात् दर्शनं दर्शनात् ज्ञानं ज्ञानाच्चारित्रमित्येवंभूतया परम्परया गतास्तेभ्यः, तेऽपि च कैश्चित् सर्वलोकापन्ना एवेष्यन्त इत्यत आह—'लोकाग्रमुपगतेभ्यः' लोकाग्रम्—ईषत्प्राग्भाराख्यं समुपगताः तेभ्यः, आह—कथं पुनरिह सकलकर्मविप्रमुक्तानां लोकाग्रं यावद्गतिर्भवति ?, भावे वा सर्वदैव कस्मान्न भवतीति ?, अत्रोच्यते, पूर्वप्रयोगात् दण्डादिच-

तस्येति किमर्थमिति ?, अत्रोच्यते, तन्निगमनत्वाददोषः, तस्यैवंगुणस्य धर्मस्य सारमुपलभ्य को सकर्मा प्रमादी भवेच्चारित्रधर्म इति, यतश्चैवमतः 'सिद्धे भो पयओ नमो जिणमये' इत्यादि, सिद्धे–प्रतिष्ठिते प्रख्याते भो इत्येतदतिशयिनामामन्त्रणं पश्यन्तु भवन्तः प्रयतोऽहं–यथाशक्त्योद्यतः प्रकर्षेण यतः, इत्थं परसाक्षिकं भू(कृ)त्वा पुनर्नमस्करोति–'नमो जिनमते' अर्थात् विभक्तिपरिणामो नमो जिनमताय, तथा चास्मिन् सति जिनमते नन्दिः–समृद्धिः सदा–सर्वकालं, क ?–संयमे–चारित्रे, यथोक्तं–'पढमं णाणं तओ दये'त्यादि, किंभूते संयमे ?–देवनागसुवर्णकिन्नरगणैः सद्भूतभावेनार्चिते, तथा च संयमवन्तः अर्च्यन्त एव देवादिभिः, किंभूते जिनमते ?–लोक्यतेऽनेनेति लोकः–ज्ञानमेव स यत्र प्रतिष्ठितः, तथा जगदिदं ज्ञेयतया, केचित् मनुष्यलोकमेव जगत् मन्यन्ते इत्यत आह–त्रैलोक्यमनुष्यासुरं, आधाराधेयरूपमित्यर्थः, अयमित्थंभूतः श्रुतधर्मो वर्द्धतां–वृद्धिमुपयातु शाश्वतः–अव्यवच्छित्त्या, तथा चोक्तं–'अव्युच्छित्त्या इत्येषा द्वादशाङ्गी न कदाचिन्नासीदि'त्यादि, अन्ये पठन्ति–धर्मो वर्द्धतां शाश्वतं इति, अस्मिन् पक्षे क्रियाविशेषणमेतत्, शाश्वतं वर्द्धतां अप्रच्युत्येति भावना, विजयतां कर्मपरप्रवादिविजयेनेति हृदय, तथा धर्मोत्तर–चारित्रधर्मोत्तरं वर्द्धतु, पुनर्वृद्धयभिधानं मोक्षार्थिना प्रत्यहं ज्ञानवृद्धिः कार्येति प्रदर्शनार्थं, तथा च तीर्थकरनामकर्महेतून् प्रतिपादयतोक्तं–"अपुव्वणाणगहणे"त्ति, 'सुयस्स भगवओ करेमि काउस्सग्गं वंदणवत्तियाए' इत्यादि प्रागवत्, यावद्वोसिरामि । एवं सुत्तं पढित्ता पणुवीसुस्सासमेव काउस्सग्गं करेमि, आह च–'सुयणाणस्स चउत्थो'त्ति, तओ नमोक्कारेण पारित्ता विसुद्धचरणदंसणसुयाइयारा मंगलनिमित्तं चरणदंसणसुयदेसगाणं सिद्धाण थुइं कड्ढेति, भणियं च—'सिद्धाण थुई य'त्ति, सा चेयं स्तुतिः—

श्रुतधर्मस्य प्रोच्यते–'तमतिमिरपडलविद्धंसणस्स सुरगणे'त्यादि, तमः–अज्ञानं तदेव तिमिरं अथवा तमः–बद्धस्पृष्टनिधत्त ज्ञानावरणीय निकाचितं तिमिरं तस्य पटलं–वृन्दं तमस्तिमिरपटलं तद् विध्वंसयति नाशयतीति तमस्तिमिरपटलविध्वंसनः तस्य, तथा चाज्ञाननिरासेनैवास्य प्रवृत्तिः, तथा सुरगणनरेन्द्रमहितस्य, तथा चागममहिमानं कुर्वन्त्यव सुरादयः, तथा सीमां–मर्यादां धारयतीति सीमाधरः, सीम्नि वा धारयतीति तस्येति, तृतीयार्थे षष्ठी, त वन्दे, तस्य वा यत् माहात्म्य तद् वन्दे, अथवा तस्य वन्द इति वन्दनं करोमि, तथाहि–आगमवन्त एव मर्यादां धारयन्ति, किं भूतस्य ?–प्रकर्षेण स्फोटितं मोहजालं–मिथ्यात्वादि येन स तथोच्यते तस्य, तथा चास्मिन् सति विवेकिनो मोहजालविलयमुपयात्येव, इत्थं श्रुतधर्ममभिवन्द्याधुना तस्यैव गुणोपदर्शनद्वारेण प्रमादागोचरता प्रतिपादयन्नाह–'जाईजरामरणे'त्यादि, जातिः–उत्पत्तिः जरा–वयोहानिः मरणं–प्राणत्यागः शोकः–मानसो दुःखविशेषः, जातिश्च जरा च मरणं च शोकश्चेति द्वन्द्वः, जातिजरामरणशोकान् प्रणाशयति–अपनयति जातिजरामरणशोकप्रणाशनस्तस्य, तथा च श्रुतधर्मोक्तानुष्ठानाज्जात्यादयः प्रणश्यन्त्येव, अनेन चास्यानर्थप्रतिघातित्वमाह, कल्यम्–आरोग्यं कल्यमणतीति कल्याणं, कल्यं शब्दयतीत्यर्थः, पुष्कलं–सम्पूर्णं न च तदल्पं किं तु विशालं–विस्तीर्णं सुखं–प्रतीतं कल्याणं पुष्कलं विशालं सुखमावहति–प्रापयतीति कल्याणपुष्कलविशालसुखावहस्तस्य, तथा च श्रुतधर्मोक्तानुष्ठानात् कल्याणमपवर्गसुखमवाप्यत एव, अनेन चास्य विशिष्टार्थप्रसाधकत्वमाह, कामाणी देवदानवनरेन्द्रगणार्चितस्य श्रुतधर्मस्य सारं–सामर्थ्यमुपलभ्य-दृष्ट्वा विशाय कुर्यात् प्रमादं सचेतनः ? चारित्रधर्मे प्रमादः कर्तुं न युक्त इति हृदयम्, आह–सुरगणनरेन्द्रमहितस्येत्युक्तं पुनर्देवदानवनरेन्द्रगणार्चि

तस्येति किमर्थमिति ?, अत्रोच्यते, तदभिगमनत्वाददोषः, तस्यैवगुणस्य धर्मस्य सारमुपलभ्य कः सकर्णः प्रमादी भवेच्चारित्रधर्म इति, यतश्चैवमतः 'सिद्धे भो पयओ नमो जिणमये' इत्यादि, सिद्धे—प्रतिष्ठिते प्रख्याते भो इत्येतदतिशयिनामामन्त्रणं पश्यन्तु भवन्तः प्रयतोऽहं—यथाशक्त्योद्यतः प्रकर्षेण यतः, इत्थं परसाक्षिकं भू(कृ)त्वा पुनर्नमस्करोति—'नमो जिनमते' अर्थाद् विभक्तिपरिणामो नमो जिनमताय, तथा चास्मिन् सति जिनमते नन्दिः—समृद्धिः सदा—सर्वकालं, क्व ?—संयमे—चारित्रे, यथोक्तं—'पढमं नाणं तओ दये'त्यादि, किंभूते संयमे ?—देवनागसुवर्णकिन्नरगणैः सद्भूतभावेनार्चिते, तथा च संयमवन्तः अर्च्यन्त एव देवादिभिः, किंभूते जिनमते ?—लोक्यतेऽनेनेति लोकः—ज्ञानमेव स यत्र प्रतिष्ठितः, तथा जगदिदं ज्ञेयतया, केचित् मनुष्यलोकमेव जगत् मन्यन्ते इत्यत आह—त्रैलोक्यमनुष्यासुरं, आधाराधेयरूपमित्यर्थः, अयमित्थंभूतः श्रुतधर्मो वर्द्धतां—वृद्धिमुपयातु शाश्वतः—द्रव्यार्थादेशान्नित्यः, तथा चोक्तं—'द्रव्यार्थादेशात् इत्येषा द्वादशाङ्गी न कदाचित् नासीदि'त्यादि, अन्ये पठन्ति—धर्मो वर्द्धतां शाश्वतं इति, अस्मिन् पक्षे क्रियाविशेषणमेतत्, शाश्वतं वर्द्धतां अप्रच्युत्येति भावना, विजयतां कर्मपरप्रवादिविजयेनेति हृदय, तथा धर्मोत्तरं—चारित्रधर्मोत्तरं वर्द्धतु, पुनर्वृद्ध्यभिधानं मोक्षार्थिना अन्वह ज्ञानवृद्धिः कार्येति प्रदर्शनार्थं, तथा च तीर्थकरनामकर्महेतून् प्रतिपादयतोक्तं—"अपुव्वणाणगहणे"त्ति, 'सुयस्स भगवओ करेमि काउस्सग्ग वंदणवत्तियाए' इत्यादि प्राग्वत्, यावद्वोसिरामि । एवं सुत्तं पढित्ता पणुवीसुस्सासमेव काउस्सग्गं करेमि, आह च—'सुयणाणस्स चउत्थो'त्ति, तओ नमोक्कारेण पारित्ता विसुद्धचरणदंसणसुयारयारा मंगलनिमित्तं चरणदंसणसुयदेसगाण सिद्धाणं थुइं कड्ढंति, भणियं च—'सिद्धाण थुई य'त्ति, सा चेयं स्तुतिः—

ततस्तावेव कस्मान्न क्रियेते ?, उच्यते, द्रव्यस्तवस्याप्रधानत्वात्, उक्तं च–'दव्वत्थउ भावत्थउ' इत्यादि, अतः श्रावकाः पूजनसत्कारावपि कुर्वन्त्येव,साधवस्तु प्रशस्ताध्यवसायनिमित्तमेवमभिदधति,तथा 'सम्माणवत्तियाए'त्ति सन्मानप्रत्ययं–सन्माननिमित्तं, तत्र स्तुत्यादिभिर्गुणोन्नतिकरणं सन्मानः, तथा मानसः प्रीतिविशेष इत्यन्ये, अथ वन्दनपूजनसत्कारसन्माना एव किंनिमित्तमित्यत आह–'बोहिलाभवत्तियाए' बोधिलाभप्रत्ययं–बोधिलाभनिमित्तं मेत्थ जिनप्रणीतधर्मप्राप्तिर्बोधिलाभो भण्यते, अथ बोधिलाभ एव किंनिमित्तमित्यत आह 'निरुवसग्गवत्तियाए' निरुपसर्गप्रत्ययं–निरुपसर्गनिमित्तं, निरुपसर्गो–मोक्षः, अयं च कायोत्सर्गः क्रियमाणोऽपि श्रद्धा(वि)विकलस्य नाभिलषितार्थप्रसाधनायालमित्यत आह–'सद्धाए मेहाए धिईए धारणाए अणुप्पेहाए वड्ढमाणीए ठामि काउस्सग्गं'ति श्रद्धया हेतुभूतया तिष्ठामि कायोत्सर्गं न बलाभियोगादिना श्रद्धा–निजोऽभिलाषः, एवं मेधया–पटुत्वेन, न जडतया, अन्ये तु व्याचक्षते–मेधयेति मर्यादावर्तित्वेन नासमञ्जसतयेति, एवं धृत्या–मनःप्रणिधानलक्षणया न पुना रागद्वेषाकुलतया, धारणया–अर्हद्गुणाविस्मरणरूपया न तच्छून्यतया, अनुप्रेक्षया–अर्हद्गुणानामेव मुहुर्मुहुरविच्युतिरूपेणानुचिन्तनया न तद्वैकल्येन, वर्द्धमानयेति प्रत्येकमभिसम्बध्यते, श्रद्धया वर्द्धमानया एवं मेधयेत्यादि, एवं तिष्ठामि कायोत्सर्गम्, आह–एवमेव प्राक्करोमि कायोत्सर्गं साम्प्रतं तिष्ठामीति किमर्थमिति ?, उच्यते, 'वर्त्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वा (पा० ३-३ १३१) इतिकृत्वा करोमि करिष्यामीति क्रियाभिमुख्यमुक्तमिदानीं त्वासन्नतरत्वात् क्रियाकालनिष्ठाकालयोः कथञ्चिदभेदात् तिष्ठाम्येव, आह–किं सर्वथा ?, नेत्याह–'अन्नत्थूससिएणमित्यादि पूर्ववत् यावद्वोसिरामि'त्ति, एवं च सुत्त पढिता पणवीसूसासपरिमाणं काउस्सग्गं करेति, 'दंसणविसुद्धीय वद्धव'त्ति,

तृतीयस्तवं चाख्यातीचारशोधनविषयप्रथमकायोत्सर्गविषयेति, ततो नमोक्कारेण पारेत्ता सुयणाणपरिवुड्ढिनिमित्तं भविआणवि-सोहणत्थं च सुयधम्मस्स भगवओ पराए भत्तीए तप्पच्चयगनमोक्कारपुव्वयं थुई पढति, तंजहा—

पुक्खरवरदीवड्ढे धायइसंडे य जंबुद्दीवे य। भरहेरवयविदेहे धम्माइगरे नमंसामि ॥ १ ॥ तमतिमिरपडल-विद्धंसणस्स सुरगणनरिंदमहिअस्स। सीमाधरस्स वंदे पप्फोडियमोहजालस्स ॥ २ ॥ जाईजरामरणसोगप-णासणस्स, कल्लाणपुक्खलविसालसुहावहस्स। को देवदाणवनरिंदगणच्चिअस्स, धम्मस्स सारमुवलब्भ करे पमाय ? ॥ ३ ॥ सिद्धे भो! पयओ णमो जिणमए नंदी सया संजमे, देवंनागसुवण्णकिण्णरगणस्सब्भूअभाव-च्चिए। लोगो जत्थ पइट्ठिओ जगमिणं तेलुक्कमच्चासुरं, धम्मो वड्ढउ सासओ विजयओ धम्मुत्तरं वड्ढउ ॥ ४ ॥ सुअस्स भगवओ करेमि काउस्सग्ग वंदण० अन्नत्थ०। (सूत्रम्)

अस्य व्याख्या—पुष्कराणि—पद्मानि तैर्वरः—प्रधानः पुष्करवरः २ श्चासौ द्वीपश्चेति समासः, तस्यार्द्धं मानुषोत्तराचलार्वाग् वर्ति तस्मिन्, तथा धातकीनां खण्डानि यस्मिन् स धातकीखण्डो द्वीपस्तस्मिंश्च, तथा जम्बोपलक्षितस्तत्प्रधानो वा द्वीपो जम्बूद्वीपस्तस्मिंश्च, एतेष्वर्द्धतृतीयेषु द्वीपेषु महत्तरक्षेत्रप्राधान्याङ्गीकरणतः पश्चानुपूर्व्योपन्यस्तेषु यानि भरतैरावतविदेहानि प्राकृतशैल्या त्वेकवचननिर्देशः द्वन्द्वैकवद्भावाद् भरतैरावतविदेह इत्यपि भवति, तत्र धर्मादिकरणाशीलान् नमस्यामि—'दुर्गति-प्रसृतान् जीवान्, यस्माद् धारयते ततः। धत्ते चैतान् शुभस्थाने, तस्माद् धर्म इति स्मृतः ॥ १ ॥' स च द्विभेदः—श्रुतधर्मश्चारित्रधर्मश्च, श्रुतधर्मेणेहाधिकारः, तस्य भरतादिष्वादौ करणशीलास्तीर्थकरा एवातस्तेषां स्तुतिरुक्ता, साम्प्रतं

ततस्तावेव कस्मान्न क्रियेते ?, उच्यते, प्रव्यक्तसत्त्वादप्रधानत्वात्, उक्तं च–'दव्वत्थव भावत्थव' इत्यादि, अतः श्रावकाः पूज नसत्कारावपि कुर्वन्त्येव, साधवस्तु प्रशस्ताध्यवसायनिमित्तमेवमभिदधति, तथा 'सम्माणवत्तियाए'त्ति सन्मानप्रत्ययं–सन्मान निमित्तं, तत्र स्तुत्यादिभिर्गुणोन्नतिकरणं सन्मानः, तथा मानसः प्रीतिविशेष इत्यन्ये, अथ वन्दनपूजनसत्कारसन्माना एव किंनिमित्तमित्यत आह–'बोहिलाभवत्तियाए' बोधिलाभप्रत्ययं–बोधिलाभनिमित्तं प्रेत्य जिनप्रणीतधर्मप्राप्तिर्बोधिलाभो भण्यते, अथ बोधिलाभ एव किंनिमित्तमित्यत आह 'निरुवसग्गवत्तियाए' निरुपसर्गप्रत्ययं–निरुपसर्गनिमित्तं, निरुप सर्गो–मोक्षः, अयं च कायोत्सर्गः क्रियमाणोऽपि श्रद्धा(दि)विकलस्य नाभिलषितार्थप्रसाधनायालमित्यत आह–'सद्धाए मेहाए धिईए धारणाए अणुप्पेहाए वड्ढमाणीए ठामि काउस्सग्गं'ति श्रद्धया हेतुभूतया तिष्ठामि कायोत्सर्गं न बलाभियोगा दिना श्रद्धा–निजोऽभिलाषः, एवं मेधया–पटुत्वेन, न जडतया, अन्ये तु व्याचक्षते–मेधयेति मर्यादावर्त्तित्वेन नासमञ्जसत येति, एवं धृत्या–मनःप्रणिधानलक्षणया न पुना रागद्वेषाकुलतया, धारणया–अर्हद्गुणाविस्मरणरूपया न तच्छून्यतया, अनुप्रेक्षया–अर्हद्गुणानामेव मुहुर्मुहुरविच्युतिरूपेणानुचिन्तनया न शून्यचित्तत्वेन, वर्धमानयेति प्रत्येकमभिसम्बध्यते, श्रद्धया वर्धमानया एवं मेधयेत्यादि, एवं तिष्ठामि कायोत्सर्गम्, आह–उक्तमेव प्राक्करोमि कायोत्सर्गं साम्प्रतं तिष्ठामीति किमर्थ मिति ?, उच्यते, 'वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वा' (पा० ३ ३ १३१) इतिकृत्वा करोमि करिष्यामीति क्रियाभिमुख्यमुक्तमिदानीं त्वासन्नतरत्वात् क्रियाकालनिष्ठाकालयोः कथञ्चिदभेदात् तिष्ठाम्येव, आह–किं सर्वथा ?, नेत्याह–'अन्नत्थूससिएण'मित्यादि पूर्ववत् यावद्वोसिरामि'त्ति, एवं च सेस पढित्ता पणवीसुस्सासपरिमाणं काउस्सग्गं करेंति, 'दंसणविसुद्धीए हाउ'त्ति,

अस्य व्याख्या—सर्वलोकेऽर्हच्चैत्यानां करोमि कायोत्सर्गमिति, तत्र लोक्यते—दृश्यते केवलज्ञानभास्वतेति लोकः—चतुर्दशरज्ज्वात्मकः परिगृह्यते इति, उक्तं च—“धर्मादीनां वृत्तिर्द्रव्याणां भवति यत्र तत् क्षेत्रम्। तैर्द्रव्यैः सह लोकस्तद्विपरीतं ह्यलोकाख्यम् ॥ १ ॥” सर्वः सत्यधस्तिर्यगूर्ध्वभेदभिन्नः, सर्वश्चासौ लोकश्च २ तस्मिन् सर्वलोके, त्रैलोक्ये इत्यर्थः, तथाहि—अधोलोके चमरादिभवनेषु तिर्यग्लोके द्वीपाचलज्योतिष्कविमानादिषु सन्त्येवार्हच्चैत्यानि ऊर्ध्वलोके सौधर्मादिषु सन्त्येवार्हच्चैत्यानि, तत्राशोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यरूपां पूजामर्हन्तीत्यर्हन्तः—तीर्थकरास्तेषां चैत्यानि—प्रतिमालक्षणानि अर्हच्चैत्यानि, इयमत्र भावना—चित्तम्—अन्तःकरणं तस्य भावे कर्मणि वा वर्णदृढादिलक्षणे ष्यञि कृते चैत्यं भवति, तत्रार्हतां प्रतिमाः प्रशस्तसमाधिचित्तोत्पादनादर्हच्चैत्यानि भण्यन्ते, तेषां किं?—करोमीत्युत्तमपुरुषैकवचननिर्देशेनात्माऽभ्युपगमं दर्शयति, किमित्याह—कायः—शरीरं तस्योत्सर्गः—कृताकारस्य स्थानमौनध्यानक्रियाव्यतिरेकेण क्रियान्तराध्यासमधिकृत्य परित्याग इत्यर्थः, तं कायोत्सर्गं, आह—कायस्योत्सर्ग इति षष्ठ्या समासः कृतः, अर्हच्चैत्यानामिति प्रागुक्तं, तत् किमर्हच्चैत्यानां कायोत्सर्गं करोति?, नेत्युच्यते, षष्ठीनिर्दिष्टं तत्पदं पदद्वयमतिक्रम्य मण्डूकप्लुत्या वन्दनप्रत्ययमित्यादिभिः सम्बध्यते, ततोऽर्हच्चैत्यानां वन्दनप्रत्ययं करोमि कायोत्सर्गमिति द्रष्टव्यम्, तत्र वन्दनम्—अभिवादनं प्रशस्तकायवाङ्मनःप्रवृत्तिरित्यर्थः, तत्प्रत्ययं—तन्निमित्तं, तत्फलं मे कथं नाम कायोत्सर्गादित्यतोऽर्थमित्येवं सर्वत्र भावना कार्या, तथा ‘पूयणवत्तियाए’त्ति पूजनप्रत्ययं—पूजानिमित्तं, तत्र पूजनं—गन्धमाल्यादिभिरभ्यर्चनं, तथा ‘सक्कारवत्तियाए’त्ति सत्कारप्रत्ययं—सत्कारनिमित्तं, तत्र प्रवरवस्त्राभरणादिभिरभ्यर्चनं सत्कारः, आह—यदि पूजनसत्कारप्रत्ययः कायोत्सर्गः क्रियते

खमामि सव्वस्स अहयपि ॥ २ ॥" इत्यादि 'दुराळोइयदुप्पडिक्कंते य उस्सग्गो'त्ति एव खामित्ता आयरियमादी तओ दुरालोइयं वा होज्जा दुप्पडिक्कतं वा होज्जा अणाभोगादिकारणेण ततो पुणोवि कयसामाइया चरित्तविसोहणत्थमेव काउस्सग्गं करेंतित्ति गाथार्थः ॥ १५२२ ॥ 'एस चरित्तुस्सग्गो' गाहा व्याख्या—एस चरित्तुस्सग्गोत्ति चरित्तातियारविसुद्धिनिमित्तोत्ति भणियं होइ, अय च पन्नासुस्सासपरिमाणो ॥१५२३॥ ततो नमोक्कारेण पारेत्ता विसुद्धचरित्ता विसुद्धदेसयाण दंसणविसुद्धिनिमित्तं नामुक्कित्तणं करेंति, चरित्तं विसोहियमियाणिं दंसण विसोहिज्जतित्तिकट्टु, त पुण णामुक्कित्तणमेयं करेंति, 'लोगस्सुज्जोयगरे'त्यादि, अय चतुर्विंशतिस्तवे न्यक्षेण व्याख्यात इति नेह पुनर्व्याख्यायते, चतुर्विंशतिस्तवं चाभिधाय दर्शनविशुद्धिनिमित्तमेव कायोत्सर्गं चिकीर्षवः पुनरिदं सूत्र पठन्ति—

सव्वलोए अरिहंतचेइयाणं करेमि काउस्सग्गं वंदणवत्तियाए पूअणवत्तियाए सक्कारवत्तियाए सम्माणवत्तियाए बोहिलाभवत्तियाए निरुवसग्गवत्तियाए सद्धाए मेहाए धिइए धारणाए अणुप्पेहाए वड्ढमाणीए ठामि काउस्सग्गं (सूत्र) ॥

---

१ क्षमे सर्वस्याहमपि ॥ २ ॥ एव क्षमयित्वाऽऽचार्यादीन् ततो दुरालोचित वा भवेत् दुष्प्रतिक्रान्तं वा भवेत् अनाभोगादिकारणेन ततः पुनरपि कृतसामायिकाश्चारित्रविशोधनार्थमेव कायोत्सर्गं कुर्वन्ति । एष चारित्रोत्सर्ग इति चारित्रातिचारविशुद्धिनिमित्त इति भणित भवति अयं च पञ्चाशदुच्छ्वासपरिमाणः, ततो नमस्कारेण पारयित्वा विशुद्धचारित्रा विशुद्धदेशकानां दर्शनविशुद्धिनिमित्तं नामोत्कीर्तनं कुर्वन्ति चारित्र विशोधितमिदानीं दर्शनं विशोधयिष्यामः इति कृत्वा तत्पुनर्नामोत्कीर्तनमेवं कुर्वन्ति ।

आलोइय निंदिय गुरुसगासे। होइ अइरेगलहूओ ओहरियभरोव्व भारवहो ॥ २ ॥ तथा—उप्पण्णाणुप्पन्ना माया अणुमग्गओ निहंतव्वा। आलोयणनिंदणगरहणाहिं ण पुणो सिया बितियं ॥ ३ ॥ तत्थ य पायच्छित्तं जं मग्गविऊ गुरू उवइसंति। तं तह अणुचरियव्वं अणवत्थपसंगभीएणं ॥ ४ ॥ 'पडिक्कमण'त्ति—'आलोइऊण दोसे गुरुणा पडिदिण्णपायच्छित्ता उ। सामाइयपुव्वगं समणा(धा)मठिया पडिक्कमंति ॥ १ ॥ सम्ममुवउत्ता पयपएण पडिक्कमणं करेंति, अणवत्थपसंगभीया, अणवत्थाए पुण उदाहरणं तिलहारगकप्पहगोत्ति, 'किइकम्मं'ति तओ पडिक्कमित्ता खामणानिमित्त पडिक्कमणायणत्तनिवेयणत्थं च वदंति, तओ आयरियमादी पडिक्कमणत्थमेव दंसेमाणा खामेंति, उक्तं च—आयरियउवज्झाए सीसे साहम्मिए कुलगणे य। जे मे केऽवि कसाया सव्वे तिविहेण खामेमि ॥ १ ॥ सव्वस्स समणसंघस्स भगवओ अंजलिं करिय सीसे। सव्वं खमावइत्ता खमामि सव्वस्स अहयंपि ॥ २ ॥ सव्वस्स जीवरासिस्स भावओ धम्मनिहियनियचित्तो। सव्वं खमावइत्ता

१ आलोच्य निन्दित्वा गुरुसकाशे। भवत्यतिरेकलघुरपहृतभर इव भारवाहः ॥ १ ॥ उत्पन्नानुत्पन्ना माया अनुमार्गं निहन्तव्या। आलोचननिन्दनगर्हणाभिर्न स्याद् द्वितीयवारम् ॥ ३ ॥ तत्र च प्रायश्चित्तं यन्मार्गविदो गुरव उपदिशन्ति। तच्चानुचरितव्यमनवस्थाप्रसङ्गभीतेन ॥ ४ ॥ आलोच्य दोषान् गुरुणा प्रतिदत्तप्रायश्चित्तास्तु। सामायिकपूर्वं श्रमणा धर्मस्थिताः प्रतिक्रामन्ति ॥ १ ॥ सम्यगुपयुक्ताः पदपदेन प्रतिक्रमणसूत्रं कुर्वन्ति अनवस्थाप्रसङ्गभीताः अनवस्थायां पुनरुदाहरणं तिलहारकथिकादिरिति। ततः प्रतिक्रम्य क्षामणानिमित्तं प्रतिक्रमणाध्ययननिवेदनार्थं च वन्दन्ते ततआचार्यादीन् प्रतिक्रमणार्थमेव दर्शयन्तः क्षमयन्ति। आचार्योपाध्यायान् शिष्यान् साधर्मिकान् कुलगणांश्च। ये मया केऽपि कषायिताः सर्वान् त्रिविधेन क्षमयामि ॥ १ ॥ सर्वश्रमणसङ्घस्य भगवतोऽञ्जलिं कृत्वा शीर्षे। सर्वं क्षमयित्वा क्षमे सर्वस्याहमपि ॥ २ ॥ सर्वस्मिन् जीवराशौ भावतो धर्मनिहितनिजचित्तः। सर्वं क्षमयित्वा

आचार्ये स्थिते दैवसिकमित्युक्त तदूगत विधिमभिधित्सुराह—'आ देवसिय पुगुणं चिंतइ' गाहा व्याख्या—निगदसिद्धा, नयर चेट्टा व्यापाररूपाऽवगन्तव्या ॥१५२१॥'नमोक्कारचउवीसग' गाहा व्याख्या—'नमोक्कारे'त्ति काउस्सग्गसमत्तीए नमोक्कारेण पारेंति नमो अरहंताणंति, 'चउवीसग'त्ति पुणो जेहिं इमं तित्थं देसियं तेसिं तित्थगराण उसभादीण चउवीसत्थयं उक्कित्तणं करेंति, लोगस्सुज्जोयगरेणंति भणियं होति, 'कितिकम्मे'त्ति तओ वंदिउकामा गुरु सडासयं पडिलेहित्ता उवविसंति, ताहे मुहणंतग पडिलेहिय ससीसोवरियं कायं पमज्जंति, पमज्जित्ता परेण विणएण तिकरणविसुद्धं कितिकम्मं करेंति, वन्दनकमित्यर्थ, उक्तं च—"आलोयणवागरणासंपुच्छणपूयणाए सज्झाए। अवराहे य गुरूणं विणओ मूलं च वंदणगं ॥१॥" मित्यादि 'आलोयणं'ति एवं च वंदित्ता उत्थाय उभयकरगहियरओहरणाद्धावणयकाया पुव्वपरिचिंतिए दोसे जहारायणियाए संजयभासाए जहा गुरु सुणेइ तहा पवड्ढमाणसंवेगा भयविप्पमुक्का अप्पणो विसुद्धिनिमित्तमालोयंति, उक्तं च—"विणएण विणयमूलं गतूणायरियपायमूलंमि। आणाविज्ज सुविहिओ जह अप्पाणं तह परंपि ॥१॥ कयपावोवि मणुस्सो

1 कायोत्सर्गसमाप्तौ नमस्कारेण पारयन्ति नमोऽर्हद्भ्य इति चतुर्विंशतिरिति पुनर्यैरिदं तीर्थं देशितं तेषां तीर्थकराणामृषभादीनां चतुर्विंशतिस्तवेनोत्कीर्तनं कुर्वन्ति लोकस्योद्योतकरेणेति भणितं भवति कृतिकर्मेति ततो वन्दितुकामा गुरुं संदंशकान् प्रमार्ज्योपविशन्ति ततो मुखानन्तकं प्रतिलिख्य सशीर्षं परितनं कायं प्रमार्जयन्ति प्रमृज्य परेण विनयेन त्रिकरणविशुद्धं कृतिकर्म कुर्वन्ति। आलोचनाव्याकरणसंप्रश्नपूजनासु स्वाध्याये। अपराधे च गुरूणां विनयो मूलं च वन्दनकं। एवं च वन्दित्वोत्थायोभयकरगृहीतरजोहरणा अर्धावनतकायाः पूर्वपरिचिन्तितान् दोषान् यथारात्निकं संयतभाषया यथा [illegible] शृणोति तथा प्रवर्धमानसंवेगा भयविप्रमुक्ता आत्मनो विशुद्धिनिमित्तमालोचयन्ति—विनयेन विनयमूलं गत्वाऽऽचार्यपादमूले। ज्ञापयेत् सुविहितो यथाऽऽत्मानं तथा परमपि ॥ १ ॥ कृतपापोऽपि मनुष्य

आलोइय निंदिय गुरुसगासे। होइ अइरेगलहुओ ओहरियभरोव भारवहो ॥ २ ॥ तथा–उप्पण्णाणुप्पण्णा माया अणुमग्गओ निहंतव्वा। आलोयणनिंदणगरहणाहिं ण पुणो सिया बितियं ॥ ३ ॥ तस्स य पायच्छित्तं जं मग्गविऊ गुरू उवइसति। त तह अणुचरियव्वं अणवत्थपसंगभीएणं ॥ ४ ॥ 'पडिक्कमण'त्ति–'आलोइऊण दोसे गुरुणा पडिदिण्णपायच्छित्ता व। सामाइयपुव्वग समभा(वा)वठिया पडिक्कमंति ॥ १ ॥ सम्ममुवउत्ता पयपएण पडिक्कमणं करेंति, अणवत्थपसंगभीया, अणवत्थाए पुण उदाहरणं तिल्लहारगकप्पहगोत्ति, 'किइकम्मं'ति ततो पडिक्कमित्ता खामणानिमित्तं पडिक्कतापवत्तनिवेयणत्थं च वंदंति, ततो आयरियमादी पडिक्कमणत्थमेव दसेमाणा खामेंति, उक्तं च–आयरियउवज्झाए सीसे साहम्मिए कुलगणे य। जे मे केऽपि कसाया सव्वे तिविहेण खामेमि ॥ १ ॥ सव्वस्स समणसंघस्स भगवओ अंजलिं करिय सीसे। सव्व खमावइत्ता खमामि सव्वस्स अहयंपि ॥ २ ॥ सव्वस्स जीवरासिस्स भावओ धम्मनिहियनियचित्तो। सव्वं खमावइत्ता

---

१ आलोच्य निन्दित्वा गुरुसकाशे। भवत्यतिरेकेण लघुरपहृतभर इव भारवाहः ॥ १ ॥ उत्पन्नानुत्पन्ना माया अनुमार्गं निहन्तव्या। आलोचननिन्दनगर्हणाभिर्न स्यात् द्वितीयवारम् ॥ २ ॥ तस्य च प्रायश्चित्तं यन्मार्गविदो गुरव उपदिशन्ति। तच्चाप्यनुचरितव्यमनवस्थाप्रसङ्गभीतेन ॥ ३ ॥ आलोच्य दोषान् गुरुणा प्रतिदत्तप्रायश्चित्तास्तु। सामायिकपूर्वं समभावावस्थिताः प्रतिक्राम्यन्ति ॥ १ ॥ सम्यगुपयुक्ताः पदपदेन प्रतिक्रमणसूत्रं कुर्वन्त्यनवस्थाप्रसङ्गभीताः अनवस्थायां पुनरुदाहरणं तैलहारकदृष्टान्त इति। ततः प्रतिक्रम्य क्षामणानिमित्तं प्रतिक्रान्ताप्रवृत्तिनिवेदनाय च वन्दन्ते ततः आचार्यादीन् प्रतिक्रमणार्थमेव दर्शयन्तः क्षमयन्ति। आचार्योपाध्यायान् शिष्यान् साधर्मिकान् कुलगणांश्च। ये मया केऽपि कषायिताः सर्वान् त्रिविधेन क्षमयामि ॥ १ ॥ सर्वस्य श्रमणसंघस्य भगवतेऽञ्जलिं कृत्वा शीर्षे। सर्वं क्षमयित्वा क्षमे सर्वस्याहमपि ॥ २ ॥ सर्वस्मिन् जीवराशौ भावतो धर्मनिहितनिजचित्तः। सर्वं क्षमयित्वा

आचार्ये स्थिते दैवसिकमित्युक्त तद्गत विधिमभिधित्सुराह—'आ देवसिय गुरुणं चिंतइ' गाहा व्याख्या—निगदसिद्धा, नवरं चेष्टा व्यापाररूपाऽवगन्तव्या ॥१५२१॥'नमोक्कारचउवीसग' गाहा व्याख्या–'नमोकारे'त्ति काउस्सग्गसमत्तीए नमोक्कारेण पारेंति नमो अरहंताणंति, 'चउवीसग'त्ति पुणो जेहिं इम तित्थं देसियं तेसिं तित्थगराणं उसभादीणं चउवीसत्थएणं उक्कित्तणं करेंति, लोगस्सुज्जोयगरेणंति भणियं होति, 'कितिकम्मे'त्ति तओ वंदिउकामा गुरु संडासए पडिलेहित्ता उवविसंति, ताहे मुहणंतगं पडिलेहिय ससीसोवरियं कायं पमज्जंति, पमज्जित्ता परेण विणएण तिकरणविसुद्धं कितिकम्मं करेंति, वन्दनकमित्यर्थः, उक्तं च–"आलोयणवागरणासंपुच्छणपूयणाए सज्झाए । अवराहे य गुरूणं विणओ मूलं च वंदणगं ॥१॥" मित्यादि 'आलोयणं'ति एवं च वंदित्ता उत्थाय उभयकरगहियरओहरणाद्धायणयकाया पुव्वपरिचिंतिए दोसे जहाराइणियाए संजयभासाए जहा गुरू सुणेइ तहा पवड्ढमाणसंवेगा भयविप्पमुक्का अप्पणो विसुद्धिनिमित्तमालोयंति, उक्तं च–"विणएण विणयमूलं गंतूणायरियपायमूलंमि । जाणाविज्ज सुविहिओ जह अप्पाणं तह परंपि ॥ १ ॥ कयपावोऽवि मणुस्सो

1 कायोत्सर्गसमाप्तौ नमस्कारेण पारयन्ति नमोऽर्हद्भ्य इति चतुर्विंशतिरिति पुनर्यैरिदं तीर्थं देशितं तेषां तीर्थकराणामृषभादीनां चतुर्विंशतिस्तवेनोत्कीर्तनं कुर्वन्ति लोकस्योद्योतकरेणेति भणितं भवति कृतिकर्मेति ततो वन्दितुकामा गुरु संदंशकान् प्रमार्ज्योपविशन्ति ततो मुखानन्तकं प्रतिलिख्य सशीर्षोपरितनं कायं प्रमार्जयन्ति प्रमृज्य परेण विनयेन त्रिकरणविशुद्धं कृतिकर्म कुर्वन्ति । आलोचनाव्याकरणसंप्रश्नपूजनासु स्वाध्याये । अपराधे च गुरूणां विनयो मूलं च वन्दनकं । एवं च वन्दित्वोत्थायोभयकरगृहीतरजोहरणा अर्धावनतकायाः पूर्वपरिचिन्तितान् दोषान् यथारात्निकं संयतभाषया यथा गुरुः शृणोति तथा प्रवर्धमानसंवेगा भयविप्रमुक्ता आत्मनो विशुद्धिनिमित्तमालोचयन्ति–विनयेन विनयमूलं गत्वाऽऽचार्यपादमूले । ज्ञापयेत् सुविहितो यथाऽऽत्मानं तथा परमपि ॥ १ ॥ कृतपापोऽपि मनुष्य

भालोइग निंदिउ गुरुसयासे। होइ अइरेगलहुओ ओहरियभरोव भारवहो ॥ २ ॥ तथा—उप्पण्णाणुप्पन्ना माया अणुमग्गओ निहंतव्वा। आलोयणनिंदणगरहणाहिं ण पुणो सिया बितियं ॥ ३ ॥ तस्स य पायच्छित्तं जं मग्गविऊ गुरू उवइसति। त सह अणुचरियव्व अणवत्थपसंगभीएणं ॥ ४ ॥ 'पडिक्कमणं'ति—'आलोइऊण दोसे गुरुणा पडिदिण्णपायच्छित्ता उ। सामाइयपुव्वग समभा(या)वठिया पडिक्कमंति ॥ १ ॥ सम्मभुवउत्ता पयपयण पडिक्कमणं करेंति, अणवत्थपसंगभीया, अणवत्थाए पुण उदाहरणं तिल्लहारगकप्पक्खोसि, 'कितिकम्मं'ति ततो पडिक्कमित्ता खामणानिमित्तं पडिक्कंगायवत्तानि वेयणरयं च वदंति, ततो आयरियमादी पडिक्कमणरयमेव उवसेमाणा खामेंति, उक्तं च—आयरिउवज्झाए सीसे साहम्मिए कुलगणे य। जे मे केऽपि कसाया सव्वे तिविहेण खामेमि ॥ १ ॥ सव्वस्स समणसंघस्स भगवओ अंजलिं करिय सीसे। सव्व खमावइत्ता खमामि सव्वस्स अहयपि ॥ २ ॥ सव्वस्स जीवरासिस्स भावओ धम्मनिहियनियचित्तो। सव्वं खमावइत्ता

१ आलोच्य निन्दित्वा गुरुसकाशे। भवत्यतिरेकेण लघुकोऽपहृतभार इव भारवाहः ॥ २ ॥ उत्पन्नानुत्पन्ना माया अनुमार्गं निहन्तव्या। आलोचनानिन्दनागर्हणाभिः न स्यात् द्वितीयवारम् ॥ ३ ॥ तस्य च प्रायश्चित्तं यन्मार्गविद् गुरुरुपदिशति। तत्तथाऽनुचरितव्यमनवस्थाप्रसङ्गभीतेन ॥ ४ ॥ आलोच्य दोषान् गुरुणा प्रतिदत्तप्रायश्चित्तास्तु। सामायिकपूर्वं समभावावस्थिताः प्रतिक्रामन्ति ॥ १ ॥ सम्यगुपयुक्ताः पदपदेन प्रतिक्रमणसूत्रं कथयन्त्यनवस्थाप्रसङ्गभीताः अनवस्थायां पुनरुदाहरणं तिलहारकभिक्षुरिति। ततः प्रतिक्रम्य क्षामणानिमित्तं प्रतिक्रमणामसमृद्धविवेदनार्थं च वन्दन्ते तत आचार्यादीन् प्रतिक्रमणार्थमेव पूर्वं क्षमाः क्षमयन्ति। आचार्योपाध्यायान् शिष्यान् साधर्मिकान् कुलगणांश्च। ये मया केऽपि कषायिताः सर्वान् त्रिविधेन क्षमयामि ॥ १ ॥ सर्वश्रमणसङ्घस्य भगवतः अञ्जलिं कृत्वा शीर्षे। सर्वं क्षमयित्वा क्षमे सर्वस्याहमपि ॥ २ ॥ सर्वस्मिन् जीवराशौ भावतो धर्मनिहितनिजचित्तः। सर्वं क्षमयित्वा

आचार्ये स्थिते दैवसिकमित्युक्त तद्गत विधिमभिधित्सुराह—'आ देवसिय दुगुणं चिंतइ' गाहा व्याख्या—निगदसिद्धा, नवरं चेष्टा व्यापाररूपाऽवगन्तव्या ॥१५२१॥'नमोकारचउवीसग' गाहा व्याख्या–'नमोकारे'ति काउस्सग्गसमत्तीए नमोक्कारेण पारेंति नमो अरहंताणंति, 'चउवीसग'त्ति पुणो जेहिं इम तित्थं देसियं तेसिं तित्थगराण उसभादीण चउवीसत्थयणं उक्कित्तणं करेंति, लोगस्सुज्जोयगरेणंति भणियं होति, 'कितिकम्मे'ति तओ वंदिउंकामा गुरु संडासयं पडिलेहित्ता उवविसंति, ताहे मुहणंतगं पडिलेहिय ससीसोवरियं कायं पमज्जंति, पमज्जित्ता परेण विणएण तिकरणविसुद्धं कितिकम्मं करेंति, वन्दनकमित्यर्थः, उक्त च–"आलोयणवागरणासंपुच्छणपूयणाए सज्झाए । अवराहे य गुरूणं विणओ मूलं च वंदणगं ॥१॥" मित्यादि 'आलोयणं'ति एवं च वंदित्ता उस्साय उभयकरगहियरओहरणाद्धायणयकाया पुव्वपरिचिंतिए दोसे अहारायणियाए संजयभासाए जहा गुरू सुणेइ तहा पवड्ढमाणसंवेगा भयविप्पमुक्का अप्पणो विसुद्धिनिमित्तमालोयंति, उक्तं च–"विणएण विणयमूलं गंतूणायरियपायमूलंमि । जाणाविज्ज सुविहिओ जह अप्पाणं तह परंपि ॥ १ ॥ कयपावोवि मणुस्सो

1 कायोत्सर्गसमाप्तौ नमस्कारेण पारयंति नमोऽर्हद्भ्य इति चतुर्विंशतिरिति पुनर्यैरिदं तीर्थं देशितं तेषां तीर्थंकराणामृषभादीनां चतुर्विंशतिस्तवोत्कीर्तनं कुर्वन्ति लोकस्योद्योतकरेणेति भणितं भवति कृतिकर्मेति ततो वन्दितुकामा गुरुं संदंशकान् प्रमार्ज्योपविशन्ति ततो मुखानन्तकं प्रतिलिख्य सशीर्षमुपरितनं कायं प्रमार्जयन्ति प्रमृज्य परेण विनयेन त्रिकरणविशुद्धं कृतिकर्म कुर्वन्ति । आलोचनाव्याकरणसंप्रश्नपूजनासु स्वाध्याये । अपराधे च गुरूणां विनयो मूलं च वन्दनकं । एवं च वन्दित्वोत्थायोभयकरगृहीतरजोहरणा अर्धावनतकायाः पूर्वपरिचिन्तितान् दोषान् यथारात्निकं संयतभाषया यथा गुरुः शृणोति तथा प्रवर्धमानसंवेगा भयविप्रमुक्ता आत्मनो विशुद्धिनिमित्तमालोचयन्ति–विनयेन विनयमूलं गत्वाऽऽचार्यपादमूले । ज्ञापयेत् सुविहितो यथाऽऽत्मानं तथा परमपि ॥ १ ॥ कृतपापोऽपि मनुष्य

आलोइय निंदिय गुरुसगासे। होइ अइरेगलहुओ ओहरियभरोव्व भारवहो ॥ २ ॥ तथा–उप्पण्णाणुप्पन्ना माया अणुमग्गओ निहंतव्वा। आलोयणनिंदणगरहणाहिं ण पुणो सिया बितियं ॥ ३ ॥ तस्स य पायच्छित्तं जं मग्गविऊ गुरू उवइसंति। तं तह अणुचरियव्वं अणवत्थपसंगभीएण ॥ ४ ॥ 'पडिक्कमणं'ति–'आलोइऊण दोसे गुरुणा पडिवण्णपायच्छित्ता उ। सामाइयपुव्वग समभा(या)वठिया पडिक्कमंति ॥ १ ॥ सम्मगुरुवयणा पयंपएण पडिक्कमणं कुणंति, अणवत्थपसंगभीया, अणवत्थाए पुण उदाहरणं तिल्लहारगकप्पडगोत्ति, 'किइकम्मं'ति तओ पडिक्कमित्ता खामणानिमित्तं पडिक्कंतायवत्तनिवेयणत्थं च वदंति, तओ आयरियमाई पडिक्कमणत्थमेव खमेमाणा खामेंति, उक्तं च–आयरियउवज्झाए सीसे साहम्मिए कुलगणे य। जे मे केइवि कसाया सव्वे तिविहेण खामेमि ॥ १ ॥ सव्वस्स समणसंघस्स भगवओ अंजलिं करिय सीसे। सव्वं खमावइत्ता खमामि सव्वस्स अहयंपि ॥ २ ॥ सव्वस्स जीवरासिस्स भावओ धम्मनिहियनियचित्तो। सव्वं खमावइत्ता

---

१ आलोच्य निन्दित्वा गुरुसकाशे। भवत्यतिरेकलघुरपहृतभर इव भारवाहः ॥ २ ॥ उत्पन्नानुत्पन्ना माया अनुमार्गं निहन्तव्या। आलोचननिन्दनागर्हणाभिर्न स्याद् द्वितीयवारम् ॥ ३ ॥ तस्य च प्रायश्चित्तं यन्मार्गविदो गुरव उपदिशन्ति। तत्तथाऽनुचरितव्यमनवस्थाप्रसङ्गभीतेन ॥ ४ ॥ आलोच्य दोषान् गुरुणा प्रतिपन्नप्रायश्चित्तास्तु। सामायिकपूर्वं समभावावस्थिताः प्रतिक्राम्यन्ति ॥ १ ॥ सम्यग्गुरुमुखात् पदंपदेन प्रतिक्रमणसूत्रं कुर्वन्ति अनवस्थाप्रसङ्गभीताः अनवस्थायां पुनरुदाहरणं तैलहारकचित्रकारिणि। ततः प्रतिक्रम्य क्षामणानिमित्तं प्रतिक्रमणाभ्यन्तरनिवेदनार्थं च वन्दन्ते ततआचार्यादीन् प्रतिक्रमणार्थमेव क्षमयन्तः क्षमयन्ति। आचार्योपाध्यायान् शिष्यान् साधर्मिकान् कुलगणांश्च। ये मया केऽपि कषायिताः सर्वान् त्रिविधेन क्षमयामि ॥ १ ॥ सर्वश्रमणसङ्घस्य भगवतः अञ्जलिं कृत्वा शीर्षे। सर्वं क्षमयित्वा क्षमे सर्वस्याहमपि ॥ २ ॥ सर्वस्मिन् जीवराशौ भावतो धर्मनिहितनिजचित्तः। सर्वं क्षमयित्वा

आचार्ये स्थिते दैवसिकमित्युक्त तद्गत विधिमभिधित्सुराह—'जा देवसियं दुगुणं चिंतइ' गाहा व्याख्या—निगदसिद्धा, नवरं चेष्टा व्यापाररूपाऽवगन्तव्या ॥१५२१॥ 'नमोक्कारचउवीसग' गाहा व्याख्या—'नमोक्कारे'त्ति काउस्सग्गसमत्तीए नमोक्कारेण पारेंति नमो अरहंताणंति, 'चउवीसग'त्ति जुगो जेहिं इमं तित्थं देसियं तेसिं तित्थगराणं उसभादीण चउवीसत्थएण उक्कित्तणं करेंति, लोगस्सुज्जोयगरेणंति भणियं होति, 'कितिकम्मे'त्ति ततो वंदिउकामा गुरुं संडासयं पडिलेहित्ता उवविसंति, ताहे मुहणंतगं पडिलेहिय ससीसोवरियं काय पमज्जंति, पमज्जित्ता परेण विणएण तिकरणविसुद्धं कितिकम्मं करेंति, वन्दनकमित्यर्थः, उक्तं च—"आलोयणवागरणासंपुच्छणपूयणाए सज्झाए । अवराहे य गुरूणं विणओ मूलं च वंदणगं ॥१॥" मित्यादि 'आलोयणं'ति पुव्वं च वंदित्ता उट्ठाय उभयकरगहियरओहरणाऽऽवणयकाया पुव्वपरिचिंतिए दोसे अहारायणियाए संजयभासाए जहा गुरू सुणेइ तहा पवड्ढमाणसंवेगा भयविप्पमुक्का अप्पणो विसुद्धिनिमित्तमालोयंति, उक्तं च—"विणएण विणयमूलं गंतूणायरियपायमूलंमि । जाणाविज्ज सुविहिओ जह अप्पाणं तह परंपि ॥ १ ॥ कयपावोवि मणुस्सो

---

१ कायोत्सर्गसमाप्तौ नमस्कारेण पारयंति नमोऽर्हद्भ्य इति चतुर्विंशतिरिति युकैरिदं तीर्थं दर्शितं तेषां तीर्थंकराणामृषभादीनां चतुर्विंशतिस्तवोत्कीर्तनं कुर्वन्ति लोकस्योद्योतकरेणेति भणितं भवति कृतिकर्मेति ततो वन्दितुकामा गुरुं संदंशकान् प्रमार्ज्योपविशन्ति ततो मुखानन्तकं प्रतिलिख्य सशीर्षमुपरितनं कायं प्रमार्जयन्ति प्रमृज्य परेण विनयेन त्रिकरणविशुद्धं कृतिकर्म कुर्वन्ति । आलोचनाव्याकरणसंप्रश्नपूजनासु स्वाध्याये । अपराधे च गुरूणां विनयो मूलं च वन्दनकं । पूर्वं च वन्दित्वोत्थायोभयकरगृहीतरजोहरणा अर्धावनतकायाः पूर्वपरिचिन्तितान् दोषान् यथारात्निकं संयतभाषया यथा [illegible] शृणोति तथा प्रवर्धमानसंवेगा भयविप्रमुक्ता आत्मनो विशुद्धिनिमित्तमालोचयन्ति—विनयेन विनयमूलं गत्वाऽऽचार्यपादमूले । ज्ञापयेत् सुविहितो यथाऽऽत्मानं तथा परमपि ॥ १ ॥ कृतपापोऽपि मनुष्य

आलोइय निंदिय गुरुसगासे । होइ अइरेगलहुओ ओहरियभरोव्व भारवहो ॥ २ ॥ तथा-उप्पण्णाणुप्पण्णा माया अणुमग्गओ निहंतव्वा । आलोयणनिंदणगरहणाहिं ण पुणो सिया बिइयं ॥ ३ ॥ तस्स य पायच्छित्तं जं मग्गविऊ गुरू उवइसंति । तं तह अणुचरियव्वं अणवत्थपसंगभीएणं ॥ ४ ॥ 'पडिक्कमण'त्ति-'आलोइऊण दोसे गुरुणा पडिदिण्णपायच्छित्ता उ । सामाइयपुव्वग समभा(पा)वठिया पडिक्कमंति ॥ १ ॥ सम्ममुवउत्ता पयपएण पडिक्कमण कड्ढंति, अणवत्थपसंगभीया, अणवत्थाए पुण उदाहरणं तिलहारगवहुगोत्ति, 'किइकम्मं'ति तओ पडिक्कमित्ता खामणानिमित्तं पडिक्कंताणमवचाणि धेयणत्थं च वदंति, तओ आयरियमाई पडिक्कमणत्थमेव खमेमाणा खामेंति, उक्तं च-आयरियउवज्झाए सीसे साहम्मिए कुलगणे य । जे मे केऽवि कसाया सव्वे तिविहेण खामेमि ॥ १ ॥ सव्वस्स समणसंघस्स भगवओ अंजलिं करिय सीसे । सव्वं खमावइत्ता खमामि सव्वस्स अहयंपि ॥ २ ॥ सव्वस्स जीवरासिस्स भावओ धम्मनिहियनियचित्तो । सव्वं खमावइत्ता

---

१ आलोच्य निन्दित्वा गुरुसकाशे । भवत्यतिरेकलघुकः अपहृतभर इव भारवाहः ॥ २ ॥ उत्पन्नानुत्पन्ना माया अनुमार्गतः निहन्तव्या । आलोचननिन्दनगर्हणाभिः न पुनः स्याद् द्वितीयवारम् ॥ ३ ॥ तस्य च प्रायश्चित्तं यन्मार्गविदो गुरव उपदिशन्ति । तत्तथाऽनुचरितव्यमनवस्थाप्रसङ्गभीतेन ॥ ४ ॥ आलोच्य दोषान् गुरुणा प्रतिदत्तप्रायश्चित्ताः । सामायिकपूर्वं समभावावस्थिताः प्रतिक्राम्यन्ति ॥ १ ॥ सम्यगुपयुक्ताः पदपदेन प्रतिक्रमणसूत्रं कथयन्त्यनवस्थाप्रसङ्गभीताः अनवस्थायां पुनरुदाहरणं तिलहारकवधूरिति । ततः प्रतिक्रम्य क्षामणानिमित्तं प्रतिक्रान्तानामगुरुनिवेदनार्थं च वन्दन्ते ततः आचार्यादीन् प्रतिक्रमणार्थमेव एवं क्षमयन्ति । आचार्योपाध्यायान् शिष्यान् साधर्मिकान् कुलगणांश्च । ये मया केऽपि कषायाः कृताः सर्वान् त्रिविधेन क्षमयामि ॥ १ ॥ सर्वस्य श्रमणसङ्घस्य भगवतः अञ्जलिं कृत्वा शीर्षे । सर्वं क्षमयित्वा क्षमे सर्वस्याहमपि ॥ २ ॥ सर्वस्मिन् जीवराशौ भावतो धर्मनिहितनिजचित्तः । सर्वं क्षमयित्वा

आचार्ये स्थिते दैवसिकमित्युक्त तद्गत विधिमभिधित्सुराह—'आ देवसियं दुगुण चिंतइ' गाहा व्याख्या—निगदसिद्धा, नवरं चेष्टा व्यापाररूपाऽवगन्तव्या ॥१५२१॥'नमोक्कारचउवीसग' गाहा व्याख्या–'नमोक्कारे'त्ति काउस्सग्गसमत्तीए नमोक्का रेण पारेंति नमो अरहंताणंति, 'चउवीसग'त्ति पुणो जेहिं इमं तित्थं देसियं तेसिं तित्थगराणं उसभादीणं चउवीसत्थयणं उक्कित्तणं करेंति, लोगस्सुज्जोयगरेणंति भणियं होति, 'कितिकम्मे'त्ति तओ वंदिउंकामा गुरुं संडासयं पडिलेहित्ता उवविसंति, ताहे मुहणंतगं पडिलेहिय ससीसोवरियं कायं पमज्जंति, पमज्जित्ता परेण विणएण तिकरणविसुद्धं किइकम्मं करेंति, वन्दनकमित्यर्थः, उक्तं च–"आलोयणवागरणासंपुच्छणपूयणाए सज्झाए। अवराहे य गुरूणं विणओ मूलं च वंदणगं ॥१॥" मित्यादि 'आलोयणं'ति एवं च वंदित्ता उट्ठाय उभयकरगहियरओहरणाअद्धावणयकाया पुव्वपरिचिंतिए दोसे अहारायणि याए संजयभासाए जहा गुरू सुणेइ तहा पवड्ढमाणसंवेगा भयविप्पमुक्का अप्पणो विसुद्धिनिमित्तमालोयंति, उक्तं च– "विणएण विणयमूलं गंतूणायरियपायमूलंमि। जाणाविज्ज सुविहिओ जह अप्पाणं तह परंपि ॥ १ ॥ कयपावोवि मणुस्सो

१ कायोत्सर्गसमाप्तौ नमस्कारेण पारयन्ति नमोऽर्हद्भ्य इति चतुर्विंशतिरिति पुनर्यैरिदं तीर्थं दर्शितं तेषां तीर्थकराणामृषभादीनां चतुर्विंशतिस्तवमुत्की- र्तनं कुर्वन्ति लोकस्योद्योतकरेणेति भणितं भवति कृतिकर्मेति ततो वन्दितुकामा गुरुं संदंशकान् प्रमार्ज्योपविशन्ति ततो मुखानन्तकं प्रतिलिख्य सशीर्षमु- परितनं कायं प्रमार्जयन्ति प्रमृज्य परेण विनयेन त्रिकरणविशुद्धं कृतिकर्म कुर्वन्ति। आलोचनाव्याकरणसंप्रश्नपूजनासु स्वाध्याये। अपराधे च गुरूणां विनयो मूलं च वन्दनकं। एवं च वन्दित्वोत्थायोभयकरगृहीतरजोहरणा अर्धावनतकायाः पूर्वरचितान् दोषान् यथारत्नाधिकं संयतभाषया यथा गुरुः शृणोति तथा प्रवर्धमानसंवेगा भयविप्रमुक्ता आत्मनो विशुद्धिनिमित्तमालोचयन्ति–विनयेन विनयमूलं गत्वाऽऽचार्यपादमूले। ज्ञापयेत् सुविहितो यथाऽऽत्मानं तथा परमपि ॥ १ ॥ कृतपापोऽपि मनुष्य

सए ठाणे'त्ति चक्रमन्यथा यस्य यदैव व्यापारपरिसमाप्तिर्भवति स तदैव सामायिकं कृत्वा तिष्ठतीति गाथार्थः ॥ १५१७ ॥ अयं च विधिः केनचित् कारणान्तरेण गुरोर्व्याघाते सति। 'अह पुण निव्वाघाओ' व्याख्या—यदि पुनर्निर्व्याघात एव सर्वे- सामावश्यक-प्रतिक्रमणं ततः कुर्वन्ति सर्वेऽपि सहैव गुरुणा 'सड्ढादिकहणवाघाते पच्छा गुरु ठंति'त्ति निगदसिद्धमिति गाथार्थ ॥ १५१८ ॥ यदा च पश्चाद् गुरवस्तिष्ठन्ति तदा—'सेसा उ जहासत्ती' गाहा व्याख्या—शेषास्तु साधवो यथा शक्ति-शक्त्यनुरूप यो हि यावन्तं कालं स्थातु समर्थः 'आपुच्छित्ता गुरु ठंति सट्ठाणे सामायिकं काऊण, किंनिमित्तं ?—'सुत्त- त्थसरणहेउं' सूत्रार्थस्मरणनिमित्त—'आयरिए ठियमि देवसियं' आयरिए पुरओ ठिए तस्स सामाइयावसाणे देवसियं अइ यारं चिंतेंति, अण्णे भणंति—जाहे आयरिओ सामाइयं कड्ढइ ताहे तेवि तयट्ठिया चेव सामाइयसुत्तमणुपेहंति गुरुणा सह पच्छा देवसियं'ति गाथार्थः ॥ १५१९ ॥ शेषाश्च यथा शक्तिरित्युक्तं, यस्य कायोत्सर्गेण स्थातुं शक्तिरेव नास्ति स किं कुर्यादिति तद्गतं विधिमभिधित्सुराह—'जो हुज्ज उ असमत्थो' गाहा व्याख्या—यः कश्चित् साधुर्भवेदसमर्थः कायो- त्सर्गेण स्थातु, स किंभूत इत्याह—बालो वृद्धो ग्लानः 'परितंतो'त्ति परिश्रान्तो गुर्वीयावृत्त्यकरणादिना असावपि विकथादिविरहितः सन् ध्यायेत् सूत्रार्थं 'जा गुरु ठंति'त्ति यावद् गुरवस्तिष्ठन्ति कायोत्सर्गमिति गाथार्थः ॥ १५२० ॥

---

1 आपृच्छ्य गुरून् तिष्ठन्ति स्वस्थाने सामायिकं कृत्वा किंनिमित्तं ? सूत्रार्थस्मरणहेतोः। आचार्ये स्थिते दैवसिक—आचार्ये पुरतः स्थिते तत्र सामायिकावसाने दैवसिकमतिचारं चिन्तयन्ति, अन्ये भणन्ति—यदाऽऽचार्यः सामायिकं कथयन्ति तदा तेऽपि तद्वर्तिनः एव सामायिकसूत्रमनुप्रेक्षन्ते गुरुणा सह पश्चाद्दैवसिकं

कायोत्सर्गभङ्गो 'दीहडक्को वे'ति सर्पदष्टे चात्मनि परे वा सहसा—अकाण्ड एवोच्चारयतः, तथैव चाक्रियन्त इत्याकारा एवमाकारैरभङ्गः स्यात् कायोत्सर्ग एवमादिभिरिति गाथार्थः ॥ १५१६ ॥ अधुनौघतः कायोत्सर्गविधिप्रतिपादनायाह—

ते पुण समूरिए चिय पासवणुच्चारकालभूमीओ । पेहित्ता अत्थमिए ठन्तुस्सग्ग सए ठाणे ॥ १५१७ ॥

जइ पुण निव्वाघाए आवास तो करिंति सव्वेवि । सड्ढाइकहणवाघाययाइ पच्छा गुरू ठंति ॥ १५१८ ॥

सेसा उ जहासत्तिं आपुच्छित्ताण ठंति सट्ठाणे । सुत्तत्थसरणहेउं आयरिएँ ठियंमि देवसिय ॥ १५१९ ॥

जो हुज्ज उ असमत्थो बालो वुड्ढो गिलाण परितंतो । सो विकहाइविरहिओ झाइज्जा जा गुरू ठंति ॥ १५२० ॥

जा देवसिअं दुगुणं चिंतइ गुरू अहिंडओऽचिट्ठ । बहुवावारा इअरे एगगुणं ताव चिंतंति ॥ १५२१ ॥

पच्चइयाण व चिट्ठ नाऊण गुरू बहु बहुविहीअ । कालेण तनुचिंतणं पारेई थोयचिट्ठोऽवि ॥ (प्र०१) ॥

नमुक्कारचउवीसगकिइकम्मालोअण पडिक्कमण । किइकम्मदुरालोइअ दुप्पडिक्कंते य उस्सग्गो ॥ १५२२ ॥

एस चरित्तुस्सग्गो दंसणसुद्धीइ तइयओ होइ । सुअनाणस्स चउत्थो सिद्धाण थुई अ किइकम्म ॥ १५२३ ॥

व्याख्या—ते पुनः—कायोत्सर्गकर्त्तारः सत्सूर्य एव दिवसे प्रश्रवणोच्चारकालभूमयः (मीः) प्रत्युपेक्षन्ते, द्वादश प्रश्रवण भूमयः आलयपरिभोगान्तः षट् षट् बहिः, एवमुच्चारभूमयो द्वादश, प्रमाण चासां तिर्यग् जघन्येन हस्तमात्रमधश्चत्वार्यङ्गु लानि यावत् अचेतनं, उत्कृष्टतस्तु स्थण्डिलं द्वादश योजनमानं, न च तेनेहाधिकारः, तिस्रस्तु कालभूमयः—कालमण्डलाख्याः, यावच्चैनमन्य च श्रमणयोगं कुर्वन्ति कालवेलायां तावत् भगवानस्तमुपयात्येव सविता ततश्च 'अत्थमिए ठंति उस्सग्गं

क्षए ठाणे'त्ति एकमन्यथा यस्य यदैव व्यापारपरिसमाप्तिर्भवति स तदैव सामयिकं कृत्वा तिष्ठतीति गाथार्थः ॥ १५१७ ॥ अयं च विधिः केनचित् कारणान्तरेण गुरोर्व्याघाते सति। 'अह पुण निव्वाघाओ' व्याख्या—यदि पुनर्निर्व्याघात एव सर्वे-ष्वावश्यक–प्रतिक्रमणे ततः कुर्वन्ति सर्वेऽपि सहैव गुरुणा 'सड्ढादिकहणवाघाते पच्छा गुरु ठंति'त्ति निगदसिद्धमिति गाथार्थः ॥ १५१८ ॥ यदा च पश्चाद् गुरवस्तिष्ठन्ति तदा—'सेसा उ जहासत्ती' गाथा व्याख्या—शेषास्तु साधवो यथा शक्ति–सत्त्वनुरूपं यो हि यावन्तं कालं स्थातुं समर्थः 'आपुच्छित्ता गुरु ठंति सट्ठाणे सामायिकं काऊण, किंनिमित्तं?–'सुत्त त्थसरणहेउ' सूत्रार्थस्मरणनिमित्तं–'आयरिए ठियंमि देवसियं' आयरिए पुरओ ठिए तस्स सामाइयावसाणे देवसियं अइ यार चिंतेंति, अण्णे भणंति–जाहे आयरिओ सामाइयं कड्ढइ ताहे तेवि तयट्ठिया चेव सामाइयसुत्तमणुपेहंति गुरुणा सह पच्छा देवसिय'ति गाथार्थः ॥ १५१९ ॥ शेषाश्च यथा शक्तिरित्युक्तं, यस्य कायोत्सर्गेण स्थातुं शक्तिरेव नास्ति स किं कुर्यादिति तद्गत विधिमभिधित्सुराह—'जो हुज्ज उ असमत्थो' गाथा व्याख्या—यः कश्चित् साधुर्नैवेत्समर्थः कायो-त्सर्गेण स्थातु, स किंभूत इत्याह–बालो वृद्धो ग्लानः 'परितंतो'त्ति परिश्रान्तो गुर्वैयावृत्त्यकरणादिना असावपि विकथादिविरहितः सन् ध्यायेत् सूत्रार्थं 'जा गुरु ठंति'त्ति यावद् गुरवस्तिष्ठन्ति कायोत्सर्गमिति गाथार्थः ॥ १५२० ॥

---

१ आपृच्छ्य गुरून् तिष्ठन्ति स्वस्थाने सामायिकं कृत्वा, किंनिमित्तं?, सूत्रार्थस्मरणहेतोः। आचार्ये स्थिते दैवसिकं–आचार्ये पुरतः स्थिते तस्य सामा-यिकावसाने दैवसिकमतिचारं चिन्तयन्ति अन्ये भणन्ति–यदाऽऽचार्यः सामायिकं कर्षन्ति तदा तेऽपि तदवस्थिता एव सामायिकसूत्रमनुप्रेक्षन्ते गुरुणा सह पश्चाद्दैवसिकं

पीत्यर्थः, 'किमुत चेष्टा उ'त्ति किं पुनश्चेष्टाकायोत्सर्गकारी, स तु सुतरां न निरुणद्धि इत्यर्थः, किमित्यत आह—'सज्जमरणं निरोहे'त्ति सद्योमरण निरोधे उच्छ्वासस्य, ततश्च 'सुहुमुस्सासं तु जयणाए'त्ति सूक्ष्मोच्छ्वासमेव यतनया मुञ्चति, नोल्बणं, मा भूत् सत्त्वघात इति गाथार्थः ॥ १५१० ॥ अधुना 'कासिते'त्यादिसूत्रार्थप्रचिकटयिषयेदमाह—'कासखुयजंभिए' गाहा व्याख्या—इह कायोत्सर्गे कासक्षुतजृम्भितादीनि यतनया क्रियन्ते, किमिति ?—'मा हु सत्थमणिलोऽणिलस्स तिव्वुण्हो'त्ति मा शस्त्रं भविष्यति कासितादिसमुद्भवोऽनिलो—वायुरनिलस्य—बाह्यस्य वायोः, किंभूतः ?—तीव्रोष्णः, बाह्यानि लापेक्षया अत्युष्ण इत्यर्थः । न च न क्रियन्ते न च निरुध्यन्त एव न 'असमाही य निरोहे'त्ति (सर्वथारोधे) असमाधिश्च चशब्दात् मरणमपि सम्भाव्यते कासितादिनिरोधे सति, 'मा मसगाई'त्ति मा मशकादयश्च कासितादिसमुद्भवपवनश्ले प्माभिहता मरिष्यन्ति जृम्भिते च वदनमवेश करिष्यन्ति ततो हस्तोऽग्रतो दीयत इति यतनेयमिति गाथार्थः ॥ १५११ ॥ आह—निःश्वसितेनेति सूत्रावयवो न व्याख्यायते इति किमत्र कारणम् ?, उच्यते, उच्छ्वसितेन तुल्ययोगक्षेमत्वादिति, इदानीम् 'उड्डुगारितेने'त्यादिसूत्रावयवव्याचिख्यासयाऽऽह—वातनिसर्गः—उद्गारस्वरूप उड्डुगारोऽपि, तत्राय विधिः—यतना शब्दस्य क्रियते न निसृष्टं मुच्यत इति, 'नेव य निरोहो'त्ति नैव च निरोधः क्रियते, असमाधिभावादेव, उड्डुगारे वा हस्तोऽन्तरे दीयत इति 'भमलीमुच्छासु य निवेसो' मा सहसापतितस्यात्मविराधना भविष्यतीति गाथार्थः ॥ १५१२ ॥ साम्प्रतं 'सूक्ष्मैरङ्गसञ्चारै'रित्यादिसूत्रावयवव्याचिख्यासयाऽऽह—वीर्यसयोगतया कारणेन सञ्चाराः सूक्ष्मबादरा दह अवश्यभाविनो, वीर्यं वीर्यान्तरायक्षयोपशमक्षयज आत्मपरिणामो भण्यते योगास्तु—मनोवाक्कायास्तत्र वीर्यसयोग-

तयैवातिचाराः सूक्ष्मबादरा भवन्ति न केवलात् वीर्यादिति देह एव च भवति नादेहस्य, तत्र बही रोमाञ्चादय आदि शब्दात्कम्पादयः 'अन्तो खेलानिलादीया' अन्तः-मध्ये श्लेष्मानिलादयो विचरन्तीत्यर्थः, इति गाथार्थः ॥१५१३॥ अधुना 'सुहुमेहिं दिट्ठिसंचालेहिं' इति सूत्रावयवं व्याख्यानयति—अवलोकनमालोकस्तस्मिन्नवलोके चलं अवलोकचलं दर्शनलालसमित्यर्थः, किं ?—चक्षुः-नयन, यतश्चैवमतो मनोवद्-अन्तःकरणमिव तच्चक्षुर्दुष्कर स्थिरं कर्तुं, न शक्यत इत्यर्थः, यतो रूपैस्तदाक्षिप्यते स्वभावतो वा-स्वभावेन वा नैसर्गिकेण स्वयं चलति, आत्मनैव चलतीति गाथार्थः ॥१५१४॥ यस्मादेवं तस्मात् न करोति निमेष(रोध)यत्नं कायोत्सर्गकारी, किमिति ?,-'तदुवओगे ण झाण झाएज्ज'त्ति तत्र-निर्निमेषयत्ने च उपयोगस्तेन सता मा न ध्यानं ध्यायेत् अभिमतमिति, 'एगनिसिं तु पवन्नो झायइ साहू अणिमिसच्छोऽवि' एकरात्रिकीं तु प्रतिमां प्रतिपन्नो महासत्त्वो ध्यायति समर्थः अनिमेषाक्षोऽपि-अनिमिषे अक्षिणी यस्य सः अनिमिषाक्षः निश्चलनयन इति गाथार्थः ॥१५१५॥ अधुना एवमादिभिराकारैरित्यादिसूत्रावयवव्याचिख्यासयाह—'अगणि'त्ति यदा ज्योतिः स्पृशति तदा प्रावरणाय कल्पग्रहणं कुर्वतो न कायोत्सर्गभङ्गः, आह—नमस्कारमेवाभिधाय किमिति तद्ग्रहणं न करोति ? येन तद्भङ्गो न भवति, उच्यते, नात्र नमस्कारपारणमेवाविशिष्टं कायोत्सर्गमानं क्रियते, किं तु यो यत्परिमाणो यत्र कायोत्सर्ग उक्तस्तत ऊर्ध्वं परिसमाप्तेऽपि तस्मिन्नमस्कारमपठतो भङ्ग इत्यादि, अपरिसमाप्तेऽपि च पठतो भङ्ग एव, स चात्र न भवतीति, एव सर्वत्र भावनीय, 'छिंदिज्ज व'त्ति मार्जारीमूषकादिभिर्वा पुरतो यायात्, अत्राप्यग्रतः सरतो न कायोत्सर्गभङ्गः, 'बोहियखोभाइ'त्ति बोधिका-स्तेनकास्तेभ्य क्षोभ-सम्भ्रमः, आदिशब्दाद्राजादिक्षोभः परिगृह्यते, तत्रास्थानेऽप्युच्चारयतो(ऽनुच्चारयतो)ऽपि न

पीत्यर्थः, 'किमुत चेष्टा ए'त्ति किं पुनश्चेष्टाकायोत्सर्गकारी, स तु सुतरां न निरुणद्धि इत्यर्थः, किमित्यत आह—'उच्चमरणे निरोहे'त्ति सद्योमरणं निरोधे उच्छ्वासस्य, ततश्च 'सुहुमुस्सासं तु जयणाए'त्ति सूक्ष्मोच्छ्वासमेव यतनया मुञ्चति, नोल्बणं, मा भूत् सत्त्वघात इति गाथार्थः ॥ १५१० ॥ अधुना 'कासिते'त्यादिसूत्रार्थमभिव्यक्तीकुर्वन्निदमाह—'कासखुयजंभिए' गाहा व्याख्या—इह कायोत्सर्गे कासक्षुतजृम्भितादीनि यतनया क्रियन्ते, किमिति ?—'मा हु सत्थमणिलोऽणिलस्स तिव्वुण्हो'त्ति मा शस्त्रं भविष्यति कासितादिसमुद्भवोऽनिलो—वायुरनिलस्य—बाह्यस्य वायोः, किंभूतः ?—तीव्रोष्णः, बाह्यानिलापेक्षया अत्युष्ण इत्यर्थः । न च न क्रियन्ते न च निरुध्यन्त एव न 'असमाही य निरोहे'त्ति (सर्वथारोधे) असमाधिश्च शब्दात् मरणमपि सम्भाव्यते कासितादिनिरोधे सति, 'मा मसगाई'त्ति मा मशकादयश्च कासितादिसमुद्भवपवनश्लेष्माभिहता मरिष्यन्ति जृम्भिते च वदनप्रवेशं करिष्यन्ति ततो हस्तोऽग्रतो दीयत इति यतनेयमिति गाथार्थः ॥ १५११ ॥ आह—निःश्वसितेनेति सूत्रावयवो न व्याख्यायते इति किमत्र कारणम् ?, उच्यते, उच्छ्वसितेन तुल्ययोगक्षेमत्वादिति, इदानीम् 'उद्गारितेने'त्यादिसूत्रावयवव्याचिख्यासयाऽऽह—वातनिसर्गः—उक्तस्वरूप उद्गारोऽपि, तत्राय विधिः—यतना सत्त्वस्य क्रियते न निसृष्टं मुच्यत इति, 'नेव य निरोहो'त्ति नैव च निरोधः क्रियते, असमाधिभयादेव, उद्गारे या हस्तोऽन्तरे दीयत इति 'भमलीमुच्छासु य निवेसो' मा सहसापतितस्यात्मविराधना भविष्यतीति गाथार्थः ॥ १५१२ ॥ साम्प्रतं 'सूक्ष्मैरङ्गसञ्चारै'रित्यादिसूत्रावयवव्याचिख्यासयाऽऽह—वीर्यसयोगतया कारणेन सञ्चाराः सूक्ष्मबादरा देहे अवश्यंभाविनो, वीर्यं वीर्यान्तरायक्षयोपशमक्षयजं तस्यात्मपरिणामो भण्यते योगास्तु—मनोवाक्कायास्तत्र वीर्यसयोग-

हित्वा, स्वल्पमपीत्यर्थः। तत्र द्रव्यशुद्धिः क्षारादिना वस्त्रादेर्भावशुद्धिः प्रायश्चित्तादिनाऽऽत्मन एव, द्रव्यमलं कण्टकशिरोभुसकलादि, भावशल्यं तु मायादि, सर्वं ज्ञानावरणीयादि कर्म पापं वर्त्तते, किमिति?—भ्राम्यते येन कारणेन तेन कर्मणा जीवः संसारे–तिर्यग्नारकामरभवानुभवलक्षणे, तथा च दग्धरज्जुकल्पेन भवोपग्राहिणाऽल्पेनापि सता केवलिनोऽपि न मुक्तिमासादयन्तीति दारुणं संसारभ्रमणनिमित्तं कर्मेति गाथार्थः॥ १५०९॥ साम्प्रतम् 'अन्यत्रोच्छ्वसितेने'त्यवयवं विवृणोति—

उस्सासं न निरुंभइ आभिग्गहिओवि किमुअ चिट्ठा उ?। सज्जमरण निरोहे सुहुमुस्सासं तु जयणाए॥ १५१०॥
कासखुअजंभिए मा हु सत्थमणिलोऽनिलस्स तिव्वुण्हो। असमाही य निरोहे मा मसगाई अतो हत्थो॥१५११॥
पायनिसग्गुड्डोए जयणासरस्स नेव य निरोहो। उड्डोए वा हत्थो भमलीमुच्छासु अ निवेसो॥ १५१२॥
वीरियसज्जोगयाए सचारा सुहुमचारा देहे। बाहिं रोमचाई अंतो खेलाणिलाईया॥ १५१३॥
आ(अच)लोअचलं चक्खू मणुव्व तं दुक्करं थिरं काउं। रूवेहिं तय खिप्पइ सभावओ वा सयं चलइ॥ १५१४॥
न कुणइ निमेसजुत्तं तत्थुवओगेण झाण झाइज्जा। एगनिसिं तु पवन्नो झायइ साहू अणिमिसच्छोऽवि॥१५१५॥
अगणीओ छिंदिज्ज व बोहियखोभाइ दीहडक्को वा। आगारेहिं अभग्गो उस्सग्गो एवमाईहिं॥ १५१६॥

ऊर्ध्वं प्रबलः श्वास उच्छ्वासः तं 'न निरुंभइ'त्ति न निरुणद्धि, 'आभिग्गहिओवि' अभिगृह्यत इति अभिग्रहः अभिग्रहेण निर्वृत्त आभिग्रहिकः—कायोत्सर्गस्तदव्यतिरेकात् तत्कर्त्ताऽप्याभिग्रहिको भण्यते, असावप्यभिभवकायोत्सर्गकार्य

इत्थ(द) गाथायुगल यथा सामायिकाध्ययने व्याख्यातं तथैव द्रष्टव्यमिति, साम्प्रतं 'तस्सोत्तरीकरणेने'ति सूत्रावयव विवृण्वन्नाह—

खंडियविराहियाण मूलगुणाण सउत्तरगुणाण । उत्तरकरण कीरइ जह सगडरहंगगेहाणं ॥ १५०७ ॥
पाव छिंदइ जम्हा पायच्छित्त तु भन्नई तेण । पाएण वावि चित्त विसोहए तेण पच्छित्त ॥ १५०८ ॥
दव्वे भावे य दुहा सोही सल्लं च इक्कमिक्क तु । सव्व पाव कम्म भामिज्जइ जेण संसारे ॥ १५०९ ॥

व्याख्या—'खण्डितविराधितानां' खण्डिताः—सर्वथा भग्ना विराधिताः—देशतो भग्ना मूलगुणानां—प्राणातिपातादिविनिवृत्तिरूपाणां सह उत्तरगुणैः—पिण्डविशुद्ध्यादिभिर्वर्तत इति सोत्तरगुणास्तेषामुत्तरकरणं क्रियते, आलोचनादिना पुनः संस्करणमित्यर्थः, दृष्टान्तमाह—यथा शकटरथाङ्गगेहानां—गन्त्रीचक्रगृहाणामित्यर्थः, तथा च शकटानां खण्डितविराधितानां अक्षावलकादिनोत्तरकरणं क्रियत इति गाथार्थः ॥ १५०७ ॥ अधुना 'प्रायश्चित्तकरणेने'ति सूत्रावयवं व्याचिख्यासुराह—'पावं' गाहा, व्याख्या—पाप—कर्मोच्यते तत् पापं छिनत्ति यस्मात् कारणात् प्राकृतशैल्या 'पायच्छित्त'ति भण्यते, तेन कारणेन, संस्कृते तु पापं छिनत्तीति पापच्छिदुच्यते, प्रायसो वा चित्त—जीवं शोधयति—कर्ममलिनं विमलीकरोति तेन कारणेन प्रायश्चित्तमुच्यते, प्रायो वा—बाहुल्येन चित्तं स्वेन स्वरूपेण अस्मिन् सतीति प्रायश्चित्तं, प्रायोग्रहणं संवरादेरपि तथाविधचित्तसद्भावादिति गाथार्थः ॥ १५०८ ॥ अधुना 'विशोधिकरणे'त्यादिसूत्रावयवव्याचिख्यासयाऽऽह—'दव्वे भावे य दुहा सोही' गाहा—द्रव्यतो भावतश्च द्विविधा विशुद्धिः, शल्यं च, 'एक्कमेक्क तु'त्ति एकैकं द्विधैरपि द्रव्यभावभेदेन

आइमकाउस्सग्गे पडिक्कमणे ताव काउ सामइयं। तो किं करेइ बीयं तइअं च पुणोऽवि उस्सग्गं ? ॥ १५०२ ॥
समभावंमि ठियप्पा उस्सग्ग करिय तो पडिक्कमइ। एमेव य समभावे ठियस्स तइय तु उस्सग्गे ॥ १५०३ ॥
सज्झायझाणतवओसहेसु उवएसथुइपयाणेसु। संतगुणकित्तणेसु अ न हुंति पुणरुत्तदोसा उ ॥ १५०४ ॥

व्याख्या—'आदिमकायोत्सर्गे' इति प्रथमकायोत्सर्गे कृत्वा सामायिकमिति योगः 'पडिक्कमणे ताव विविधं काउं सामाइय'त्ति योगः, ता किं करेइ तइयं च सामाइय पुणोऽवि उस्सग्गो' यः प्रतिक्रान्तोपरीति गाथार्थः ॥ १५०२ ॥ चालना चेयम्, अत्रोच्यते—'समभावंमि' गाहा व्याख्या—इह समभावस्थितस्य भावप्रतिक्रमणं भवति नान्यथा, ततश्च समभावे–रागद्वेषमध्यवर्तिनि स्थित आत्मा यस्यासौ स्थितात्मा, 'उस्सग्गं काउ (करिय) तो पडिक्कमति' दिवसातिचारपरिज्ञानाय कायोत्सर्गं कृत्वा गुरोरतिचारं निवेद्य तत्प्रदत्तप्रायश्चित्तं समभावपूर्वकमेव प्रपद्य ततः प्रतिक्रामति, 'एमेव य समभावे ठियस्स तइयं तु उस्सग्ग' एवमेव च समभावे व्यवस्थितस्य सतश्चारित्रशुद्धिरपि भवतीतिकृत्वा तृतीयं सामायिक कायोत्सर्गे प्रतिक्रान्तोत्तरकालभाविनि क्रियत इति गाथार्थः ॥ १५०३ ॥ प्रत्यवस्थानमिदम्—'सज्झायझाण' गाहा व्याख्या निगदसिद्धा, इदानीं 'जो मे देवसिओ अइयारो कओ' इत्यादि सूत्रमधो व्याख्यास्यामस्तत्र 'तस्स मिच्छामि दुक्कडं'ति सूत्रावयवं व्याचिख्यासुराह—

मित्ति मिउमद्दवत्ते छत्ति अ दोसाण छायणे होइ। मित्ति य मेराइ ठिओ दुत्ति दुगुंछामि अप्पाणं ॥ १५०५ ॥
कत्ति कडं मे पावं डत्ति य डेवेमि तं उवसमेणं। एसो मिच्छादुक्कडपयक्खरत्थो समासेणं ॥ १५०६ ॥

कादौ विषये 'आलोए देसिए य अतिचारे' त्ति अवलोकयेत्—निरीक्षेत दैवसिकानतिचारान्—अविधिप्रत्युपेक्षिताप्रत्युपेक्षितादीनिति, ततः 'सव्वे समणाइत्ता' सर्वानतिचारान् मुखवस्त्रिकाप्रत्युपेक्षणादारभ्य यावत् कायोत्सर्गावस्थानमत्रान्तरे च इति 'समाणइत्ता' समाप्य मुखावलोकनेन समाप्तिं नीत्वा एतावन्त एव इति, नातः परमतिचारोऽस्ति ततो 'हृदये' चेतसि दोषान्—प्रतिषिद्धकरणादिलक्षणान् आलोचनीयानित्यर्थः, स्थापयेदिति गाथार्थः ॥ १४९९ ॥ कृत्वा हृदये दोषान् यथाक्रममिति प्रतिसेवनानुलोम्येन आलोचनानुलोम्येन च, प्रतिसेवनानुलोम्य नाम ये यथाऽऽसेविता इति, आलोचनानुलोम्य तु पूर्वं लघव आलोच्यन्ते पश्चाद् गुरव इति, 'जा न ताव पारेति' त्ति यावन्न तावत् पारयति गुरुर्नमस्कारेण, 'ताव सुहुमाणुपाणु' त्ति तावदिति कालावधारण, सूक्ष्मप्राणापानः, सूक्ष्मोच्छ्वासनिश्वास इत्यर्थः, किं ?—'धम्मं सुक्कं च झाएज्जा' धर्मध्यानं प्रतिक्रमणाध्ययनोक्तस्वरूपं शुक्लं ध्यानं च ध्यायेदिति गाथार्थः ॥ १५०० ॥ एवं—

देसिय राइय पक्खिय चाउम्मासे तहेव वरिसे य । इक्किक्के तिन्नि गमा नायव्वा पंचसेएसु ॥ १५०१ ॥

व्याख्या—'देवसिय' त्ति दैवसिके प्रतिक्रमणे दिवसेन निर्वृत्तं दैवसिकं, 'राइय' त्ति रात्रिके, 'पक्खिए' त्ति पाक्षिक 'चाउम्मासे' त्ति चातुर्मासिके तथैव 'वरिसि' त्ति तथैव वार्षिके च, वर्षेण निर्वृत्तं वार्षिकं—सांवत्सरिकमिति भावना, एकैकस्मिन् प्रतिक्रमणे दैवसिकादौ त्रयो गमा ज्ञातव्याः, पञ्चस्वेतेषु दैवसिकादिषु, कथं त्रयो गमाः ?, सामायिकं कृत्वा कायोत्सर्गकरणं, सामायिकमेव कृत्वा प्रतिक्रमणं, सामायिकमेव कृत्वा पुनः कायोत्सर्गम्, इह च यस्माद् दिवसादि दीर्घं दिवसप्रधानं च तस्माद् दैवसिकमादाविति गाथार्थः ॥ १५०१ ॥ अत्राह चोदकः—

आइमकाउस्सग्गे पडिक्कमणे ताव काउ सामइयं। तो किं करेइ बीयं तइअं च पुणोऽवि उस्सग्गे? ॥ १५०२ ॥
सममावंमि ठिअप्पा उस्सग्ग करिय तो पडिक्कमइ। एमेव य समभावे ठियस्स तइयं तु उस्सग्गे ॥ १५०३ ॥
सज्झायझाणतवओसहेसु उवएसथुइपयाणेसु। संतगुणकित्तणेसु अ न हुंति पुणरुत्तदोसा उ ॥ १५०४ ॥

व्याख्या—'आदिमकायोत्सर्गे' इति प्रथमकायोत्सर्गे कृत्वा सामायिकमिति योगः 'पडिक्कमणे ताव विवियं काउं सामाइयं'ति योगः, ता किं करेइ तइयं च सामाइय पुणोऽवि उस्सग्गो' यः प्रतिक्रान्तोपरीति गाथार्थः ॥ १५०२ ॥ भावना चेयम्, अत्रोच्यते—'सममावंमि' गाहा व्याख्या—इह समभावस्थितस्य भावप्रतिक्रमणं भवति नान्यथा, ततश्च सम भावे-रागद्वेषमध्यवर्तिनि स्थित आत्मा यस्यासौ स्थितात्मा, 'उस्सग्ग काउ (करिय) तो पडिक्कमति' दिवसातिचारपरिज्ञानाय कायोत्सर्गं कृत्वा गुरोरतिचारं निवेद्य तत्प्रदत्तप्रायश्चित्तं समभावपूर्वकमेव प्रपद्य ततः प्रतिक्रामति, 'एमेव य समभावे ठियस्स तइय तु उस्सग्ग' एवमेव च समभावे व्यवस्थितस्य ततश्चारित्रशुद्धिरपि भवतीतिकृत्वा तृतीयं सामायिक कायोत्सर्गे प्रतिक्रान्तोत्तरकालभाविनि क्रियत इति गाथार्थः ॥ १५०३ ॥ प्रत्ययस्थानमिदम्—'सज्झायझाण' गाहा व्याख्या निगदसिद्धा, इदानीं 'जो मे देवसिओ अइयारो कओ' इत्यादि सूत्रमधो व्याख्यातत्वादनादृत्य 'तस्स मिच्छामि दुक्कडं'ति सूत्रावयवं व्याचिख्यासुराह—

मित्ति मिउमद्दवत्ते छत्ति अ दोसाण छायणे होइ। मित्ति य मेराइ ठिओ दुत्ति दुगुंछामि अप्पाणं ॥ १५०५ ॥
कत्ति कडं मे पावं डत्तिय डेवेमि तं उवसमेणं। एसो मिच्छादुक्कडपयक्खरत्थो समासेणं ॥ १५०६ ॥

सन् निरेजकायो–निष्प्रकम्पदेह इति भावना, निरुद्धवाक्प्रसरः–मौनव्ययस्थितः सन् आनीते सुखमेकमना–एकाग्रचित्त, सन् कोऽसौ ?–मुनिः–साधुः, किं ?–दैवसिकातिचारं आदिशब्दाद्रात्रिकमह इति गाथार्थः ॥ ततः किमित्याह–यस्मात् कारणात् सम्यग्–अशठभावेन गुरुजनप्रकाशनेन–गुरुजननिवेदनेनेति हृदयं, शुद्ध्यात् तदादिष्टप्रायश्चित्तकरणेन च शोधयस्यात्मानमसौ, अतिचारमलिनं क्षालयतीत्यर्थः, सम्यगतिचारपरिज्ञानमविकल कायोत्सर्गव्यवस्थितस्य भवत्यतः कायोत्सर्गस्थानं कार्यमिति, किंच–यस्माज्जिनैर्भगवद्भिरयं कायोत्सर्गो भणित–उक्त', तस्मात् कायोत्सर्गस्थानं कार्यमिति गाथार्थः ॥ १–२ ॥ यतश्चैवमतः 'काउस्सग्गं मुक्खपहदेसिय'त्ति मोक्षपन्थास्तीर्थकर एव भण्यते तत्प्रदर्शकत्वात्, कारणे कार्योपचारात्, तेन मोक्षपथेन देशित–उपदिष्टः मोक्षपथदेशितस्त्व, 'आणिऊण'त्ति दिवसाद्यतिचारपरिज्ञानोपायतया विज्ञाय ततो धीराः–साधवः, दिवसातिचारज्ञानार्थमित्युपलक्षणं रात्र्यतिचारज्ञानार्थमपि, 'ठायति उस्सग्ग'त्ति तिष्ठन्ति कायोत्सर्गमित्यर्थः, ततश्च कायोत्सर्गस्थान कार्यमेव, सप्रयोजनत्वात्, तथाविधवैयावृत्त्यवदिति गाथार्थः ॥१४९७॥ साम्प्रत यदुक्त 'दिवसातिचारज्ञानार्थ'मिति, तत्रौघतो विषयद्वारेण तमतिचारमुपदर्शयन्नाह—

सयणासणण्णपाणे चेइय जइ सेज्ज काय उच्चारे । समिती भावणगुत्ती वितहायरणमि अइयारो ॥ १४९८ ॥

व्याख्या—शयनीयवितथाचरणे सत्यतिचारः, एतदुक्तं भवति–सस्तारकादेरविधिना ग्रहणादौ अतिचार इति, 'आसण'त्ति आसनवितथाचरणे सत्यतिचारः पीठकादेरविधिना ग्रहणादतिचार इति भावना, 'अण्णपाण'त्ति अन्नपानवितथाचरण सत्यतिचारः अन्नपानस्याविधिना ग्रहणाद्यतिचार इत्यर्थः, 'चेतिय'त्ति चैत्यवितथाचरणे सत्यतिचारः, चैत्यविषय

वितथाचरणमविधिना वन्दन प्रकरणे चेत्यादि, 'अह'त्ति यतिवितथाचरणे सत्यतिचारः, यतिविषयं च वितथाचरणं यथार्ह विनयाप्रकरणमिति, 'सेज्ज'त्ति शय्यावितथाचरणे सत्यतिचारः, शय्या वसतिरुच्यते, तद्विषयं वितथाचरणमविधिना प्रमार्जनादौ स्त्र्यादिसंसक्तायां वा वसत इत्यादि, 'काय' इति कायिकवितथाचरणे सत्यतिचारः, वितथाचरणं चास्थण्डिले कायिकं व्युत्सृजतः स्थण्डिले चाऽप्रत्युपेक्षितादावित्यादि, 'उच्चारे'त्ति उच्चारवितथाचरणे सत्यतिचारः उच्चारः-पुरीषं भण्यते वितथाचरणं चैतद्विषयं यथा कायिकायां, 'समिति'त्ति समितिवितथाचरणे सत्यतिचारः, समितय ईर्यासमिति-प्रमुखाः पञ्च यथा प्रतिक्रमणे, वितथाचरणं चासामविधिनाऽऽसेवनेऽनासेवने चेत्यादि, 'भावने'ति भावनावितथाचरणे सत्यतिचारः, भावनाश्चानित्यत्वादिगोचरा द्वादश, यथा चोक्तम्-'भावयितव्यमनित्यत्वमशरणत्वं तथैकतान्यत्वे । अशुचित्वं संसारः कर्माश्रवसंवरविधिश्च ॥ १ ॥ निर्जरणलोकविस्तरधर्मस्वाख्याततत्त्वचिन्ताश्च । बोधेः सुदुर्लभत्वं च भावना द्वादश विशुद्धाः ॥ २ ॥" अथवा पञ्चविंशतिभावना यथा प्रतिक्रमणे, वितथाचरणं चासामविधिसेवनेनेत्यादि, 'गुत्ति'त्ति गुप्तिवितथाचरणे सत्यतिचारः, तत्र मनोगुप्तिप्रमुखास्तिस्रो गुप्तयः यथा प्रतिक्रमणे, वितथाचरणमपि गुप्तिविषयं यथा समितिष्विति गाथार्थः ॥१४९८॥ इत्थं सामान्येन विपक्षद्वारेणातिचारमभिधायाधुना कायोत्सर्गगतस्य मुनेः क्रियामभिधित्सुराह—

गोसमुहणंतगाई आलोए देसिए य अइयारे । सव्वे समाणइत्ता हियए दोसे ठविज्जाहि ॥ १४९९ ॥
काउं हियए दोसे जहक्कम जा न ताव पारेइ । ताव सुहुमाणुपाणू धम्मं सुक्कं च झाइज्जा ॥ १५०० ॥

गोसः प्रत्यूषो भण्यते, 'मुहणंतग' मुखवस्त्रिका आदिशब्दाच्छेषोपकरणग्रहः, ततश्चैतदुक्तं भवति-गोसादारभ्य मुखवस्त्रि

सन् निरेजकायो—निष्प्रकम्पदेह इति भावना, निरुद्धवाक्प्रसरः—मौनव्यवस्थित सन् जानीते सुसमेकमना—एकाग्रचित्त, सन् कोऽसौ ?—मुनिः—साधुः, किं ?—दैवसिकातिचारं आदिशब्दाद्रात्रिकमप्त इति गाथार्थः ॥ ततः किमित्याह—यस्मात् कारणात् सम्यग्—अशठभावेन गुरुजनप्रकाशनेन—गुरुजननिवेदनेनेति हृदयं, गुरुसन्दात् तदादिष्टप्रायश्चित्तकरणेन च शोधयत्यात्मानमसौ, अतिचारमलिन क्षालयतीत्यर्थः, तथातिचारपरिज्ञानमत्रिफल कायोत्सर्गव्यवस्थितस्य भवत्यतः कायोत्सर्गस्थानं कार्यमिति, किंच—यस्माज्जिनैर्भगवद्भिरयं कायोत्सर्गो भणित—उक्त', तस्मात् कायोत्सर्गस्थान कार्यमिति गाथार्थ ॥ १—२ ॥ यतश्चैवमतः 'काउस्सग्गं मुक्खपहदेसिय'त्ति मोक्षपन्थास्तीर्थकर एव मन्यते तत्प्रदर्शकत्वात्, कारणे कार्योपचारात्, तेन मोक्षपथेन देशित —उपदिष्टः मोक्षपथदेशितस्त, 'जाणिऊण'त्ति दिवसाद्यतिचारपरिज्ञानो पायतया विज्ञाय ततो धीराः—साधवः, दिवसातिचारज्ञानार्थमित्युपलक्षण रात्र्यतिचारज्ञानार्थमपि, 'ठायति उस्सग्ग'त्ति तिष्ठन्ति कायोत्सर्गमित्यर्थः, ततश्च कायोत्सर्गस्थान कार्यमेव, सप्रयोजनत्वात्, तथाविधवैयावृत्त्यवदिति गाथार्थः ॥१४९७॥

साम्प्रत यदुक्त 'दिवसातिचारज्ञानार्थ'मिति, तत्रौघतो विषयद्वारेण तमतिचारमुपदर्शयन्नाह—

सयणासणण्णपाणे चेइय जइ सेज्ज काय उच्चारे । समितीभावणगुत्ती वितहायरणंमि अइयारो ॥ १४९८ ॥

व्याख्या—शयनीयवितथाचरणे सत्यतिचारः, एतदुक्तं भवति—संस्तारकादेरविधिना ग्रहणादौ अतिचार इति, 'आसण'त्ति आसनवितथाचरणे सत्यतिचारः पीठकादेरविधिना ग्रहणाद्यतिचार इति भावना, 'अण्णपाण'त्ति अन्नपानवितथाचरणे सत्यतिचारः अन्नपानस्याविधिना ग्रहणाद्यतिचार इत्यर्थः, 'चेतिय'त्ति चैत्यवितथाचरणे सत्यतिचारः, चैत्यविषय

मम कायोत्सर्गः, कियन्तं कालं यावदित्याह—'जाव अरहंताणं भगवंताणं नमोक्कारेणं न पारेमि' यावदर्हतां भगवतां नमस्कारेण न पारयामि, यावदिति कालावधारणं, अशोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यादिरूपां पूजामर्हन्तीत्यर्हन्तस्तेषामर्हतां भगः—ऐश्वर्यादिलक्षणः स विद्यते येषां ते भगवन्तस्तेषां भगवतां सम्बन्धिना नमस्कारेण 'नमो अरहंताणं' इत्यनेन न पारयामि—न पारं गच्छामि, तावत् किमित्याह—'ताव कायं ठाणेणं मोणेणं झाणेणं अप्पाणं वोसिरामि'त्ति तावच्छब्देन कालनिर्देशमाह, कायं—देहं स्थानेन—ऊर्ध्वस्थानेन तथा मौनेन—वाग्निरोधलक्षणेन, तथा ध्यानेन शुभेन, 'अप्पाणं'ति प्राकृतशैल्या आत्मीयं, अन्ये न पठन्त्येवैनमालापकं, व्युत्सृजामि—परित्यजामि, इयमत्र भावना—काय स्थानमौनध्यानक्रियाव्यतिरेकेण क्रियान्तराध्यासद्वारेण व्युत्सृजामि, नमस्कारपाठं यावत् प्रलम्बभुजो निरुद्धवाक्प्रसरः प्रशस्तध्यानानुगतस्तिष्ठामीति, तथाच कायोत्सर्गपरिसमाप्तौ नमस्कारमपठतस्तद्भङ्ग एव द्रष्टव्य इत्येष तावत् समासार्थः, अवयवार्थं तु भाष्यकारो वक्ष्यति, तत्रेच्छामि स्थातुं कायोत्सर्गमित्याद्य सूत्रावयवमधिकृत्याह—कायोत्सर्गस्थानं न कार्यं, प्रयोजनरहितत्वात्, तथाविधपर्यटनवदिति, अत्रोच्यते, प्रयोजनरहितत्वमसिद्धं, यतः—

काउस्सग्गंमि ठिओ निरेयकाओ निरुद्धवइपसरो। जाणइ सुहमेगमणो मुणि देवसियाइअइयारं॥ १ ॥ (प्र०)
परिजाणिऊण य जओ सम्म गुरुजणपगासणेण तु। सोहेइ अप्पगं सो जम्हा य जिणेहिं सो भणिओ ॥ २ ॥ (प्र०)
काउस्सग्गं मुक्खपहदेसियं जाणिऊण तो धीरा। दिवसाइयारजाणणट्ठयाइ ठायंति उस्सग्गं ॥ १४९७ ॥

व्याख्या—इह च सम्बद्धगाथाद्वयमपार्थक तथापि सोपयोगमितिकृत्वा व्याख्यायते, कायोत्सर्गे उक्तस्वरूपे स्थितः

मित्यर्थः तस्याः करणं तेन हेतुभूतेन, विशुद्धिकरणं च विशल्यकरणद्वारेण भवत्यत आह-'विसल्लीकरणेणं' विगतानि शल्यानि-मायादीनि यस्यासौ विशल्यस्तस्य करणं विशल्यकरणं तेन हेतुभूतेन, 'पावाणं कम्माणं निग्घायणट्ठाए ठामि काउस्सग्गं' पापानां संसारनिबन्धनानां कर्मणां-ज्ञानावरणीयादीनां निर्घातार्थं-निर्घातननिमित्तं व्यापत्तिनिमित्तमित्यर्थः किं ?-'तिष्ठामि कायोत्सर्गं' कायस्योत्सर्गः-कायपरित्याग इत्यर्थः स, एवमुक्तं भवति-अनेकार्थत्वाद् धातूनां तिष्ठामीति-करोमि कायोत्सर्गं, व्यापारवतः कायस्य परित्यागमिति भावना, किं सर्वथा ? नेत्याह-'अन्नत्थूससिएणं'ति अन्यत्रोच्छ्वसितेन, उच्छ्वसितं मुक्त्वा योऽन्यो व्यापारस्तेन व्यापारवत इत्यर्थः, एवं सर्वत्र भावनीयं, तत्रोर्ध्वं प्रबलं वा श्वसितमुच्छ्वसितं तेन, 'नीससिएणं'ति अधःश्वसितं निःश्वसितं तेन निःश्वसितेन, 'खासिएणं'ति कासितं प्रतीतं, 'छीएणं'ति क्षुतं प्रतीतमेव तेन तदपि, 'जंभाइएणं'ति जृम्भितेन, विवृतवदनस्य प्रबलपवननिर्गमो जृम्भितमुच्यते, 'उड्डुएणं'ति उद्गारितं प्रतीतं, 'वायनिसग्गेणं'ति अपानेन पवननिर्गमो वातनिसर्गो भण्यते तेन, 'भमलीए'त्ति भ्रमल्या, इयमाकस्मिकी शरीरभ्रमिलक्षणा प्रतीतैव 'पित्तमूर्च्छया' पित्तमूर्च्छयाऽपि, पित्तप्राबल्यात् मनाग् मूर्च्छा भवति, 'सुहुमेहिं अंगसंचालेहिं' सूक्ष्मैरङ्गसञ्चारैर्लक्ष्यालक्ष्यैर्गात्रविचलनप्रकारै रोमोद्गमादिभिः, 'सुहुमेहिं खेलसंचालेहिं' सूक्ष्मैः खेलसञ्चारैर्यस्मात् सयोगिवीर्यसद्द्रव्यतया ते खल्वन्तर्भवन्ति 'सुहुमेहिं दिट्ठिसंचालेहिं' सूक्ष्मैर्दृष्टिसञ्चारैः-निमेषादिभिः, 'एवमाइएहिं आगारेहिं अभग्गो अविराहिओ होज्ज मे काउस्सग्गो' एवमादिभिरित्यादिशब्दं वक्ष्यामः, आक्रियन्त इत्याकारा आगृह्यन्त इति भावना, सर्वथा कायोत्सर्गापवादप्रकारा इत्यर्थः, तैराकारैर्विद्यमानैरपि न भग्नोऽभग्नः, भग्नः सर्वथा नाशितः, न विराधितोऽविराधितो, विराधितो देशभग्नोऽभिधीयते, भवेद्

मम कायोत्सर्गः, कियन्तं कालं यावदित्याह—'जाव अरहंताणं भगवंताणं नमोक्कारेणं न पारेमि' यावदर्हतां भगवतां नमस्कारेण न पारयामि, यावदिति कालावधारणं, अशोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यादिरूपां पूजामर्हन्तीत्यर्हन्तस्तेषामर्हतां भगः—ऐश्वर्यादिलक्षणः स विद्यते येषां ते भगवन्तस्तेषां भगवतां सम्बन्धिना नमस्कारेण 'नमो अरहंताणं'इत्यनेन न पारयामि—न पारं गच्छामि, तावत् किमित्याह—'ताव कायं ठाणेणं मोणेणं झाणेणं अप्पाणं वोसिरामि'त्ति तावच्छब्देन कालनिर्देशमाह, कायं—देहं स्थानेन—ऊर्ध्वस्थानेन तथा मौनेन—वाग्निरोधलक्षणेन, तथा ध्यानेन शुभेन, 'अप्पाणं'ति प्राकृतशैल्या आत्मीयं, अन्ये न पठन्त्येवैनमालापकं, व्युत्सृजामि—परित्यजामि, इयमत्र भावना—कायं स्थानमौनध्यानक्रियाव्यतिरेकेण क्रियान्तराध्यासद्वारेण व्युत्सृजामि, नमस्कारपाठं यावत् प्रलम्बभुजो निरुद्धवाक्प्रसरः प्रशस्तध्यानानुगतस्तिष्ठामीति, तथाच कायोत्सर्गपरिसमाप्तौ नमस्कारमपठतस्तद्भङ्ग एव प्रष्टव्य इत्येष तावत् समासार्थः, अवयवार्थं तु भाष्यकारो वक्ष्यति, तत्रेच्छामि स्थातुं कायोत्सर्गमित्याद्य सूत्रावयवमधिकृत्याह—कायोत्सर्गस्थानं न कार्यं, प्रयोजनरहितत्वात्, यथाविधपर्यटनवदिति, अत्रोच्यते, प्रयोजनरहितत्वमसिद्धं, यतः—

काउस्सग्गंमि ठिओ निरेयकाओ निरुद्धवइपसरो। जाणइ सुहमेगमणो मुणि देवसियाइअइयारं॥ १ ॥ (प्र०)

परिजाणिऊण य जओ सम्मं गुरुजणपगासणेण तु। सोहेइ अप्पगं सो जम्हा य जिणेहिं सो भणिओ॥ २॥(प्र०)

काउस्सग्गं मुक्खपहदेसियं जाणिऊण तो धीरा। दिवसाइयारजाणणट्ठयाइ ठायंति उस्सग्गं॥ १४९७॥

व्याख्या—इह च सम्यग्गाथाद्वयमन्यकर्तृकं तथापि सोपयोगमितिकृत्वा व्याख्यायते, कायोत्सर्गे यथास्वरूपे स्थितः

अत्रान्तरे अध्ययनशब्दार्थो निरूपणीयः, स चान्यत्र न्यक्षेण निरूपितत्वान्नेहाधिकृतः, गतो नामनिष्पन्नो निक्षेपः, साम्प्रतं सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षेपस्यावसर, स च सूत्रे सति भवति, सूत्रं च सूत्रानुगम इत्यादिप्रपञ्चो वक्तव्यः यावत् तच्चेदं सूत्रं—'करेमि भंते! सामाइयमित्यादि यावत् अप्पाणं वोसिरामि' अस्य संहितादिलक्षणा व्याख्या यथा सामायिकाध्ययने तथा मन्तव्या पुनरभिधाने च प्रयोजनं वक्ष्यामः, इदमपरं सूत्रं—

इच्छामि ठाइउं काउस्सग्गं जो मे देवसिओ अइआरो कओ काइओ वाइओ माणसिओ उस्सुत्तो उम्मग्गो अकप्पो अकरणिज्जो दुज्झाओ दुव्विचिंतिओ अणायारो अणिच्छिअव्वो असमणपाउग्गो नाणे दंसणे चरित्ते सुए सामाइए तिण्हं गुत्तीणं चउण्हं कसायाणं पंचण्हं महव्वयाणं छण्हं जीवनिकायाणं सत्तण्हं पिंडेसणाणं अट्ठण्हं पवयणमाऊणं नवण्हं बंभचेरगुत्तीणं दसविहे समणधम्मे समणाणं जोगाणं जं खंडिअं जं विराहिअं तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सूत्रम्)

अस्य व्याख्या—तल्लक्षणं चेद-संहितेत्यादि, तत्र इच्छामि स्थातुं कायोत्सर्गं यो मे दैवसिकोऽतिचारः कृत इत्यादि संहिता, पदानि तु इच्छामि स्थातुं कायोत्सर्गं मया दैवसिकोऽतिचारः कृत इत्यादीनि, पदार्थस्तु 'इषु इच्छाया'मित्यस्यो त्तमपुरुषस्यैकवचनान्तस्य 'इषुगमियमां छः' इति (पा०७-३-७७) छत्वे इच्छामि भवति, इच्छामि-अभिलषामि स्थातुमिति 'ष्ठा गतिनिवृत्तौ' इत्यस्य तुमुन्प्रत्ययान्तस्य स्थातुमिति भवति, 'कायोत्सर्ग'मिति 'चिञ् चयने' अस्य घञन्तस्य 'निवासच मिति(चिति)शरीरोपसमाधानेष्वादेश्च कः इति (पा० ३-३-४१) चीयते इति कायः देह इत्यर्थः 'सृज विसर्गे' इत्यस्य उत्पूर्वस्य

यमि उत्सर्ग इति भवति, शेषपदार्थो यथा प्रतिक्रमणे तथैव, पदविग्रहस्तु यानि समासभाञ्जि पदानि तेषामेव भवति नाम्येषामिति, तत्र इच्छामि स्थातुं, क ?—कायोत्सर्ग—कायस्योत्सर्गः कायोत्सर्गः तमिति, शेषपदविग्रहो यथा प्रतिक्रमणे, एवं चालना प्रत्यवस्थाने च यथासम्भवमुपरिष्टाद् वक्ष्यामः । तथेदमन्यत् सूत्रं—

तस्सुत्तरीकरणेणं पायच्छित्तकरणेणं विसोहीकरणेणं विसल्लीकरणेणं पावाणं कम्माणं निग्घायणट्ठाए ठामि काउस्सग्गं अन्नत्थ ऊससिएणं नीससिएणं खासिएणं छीएणं जंभाइएणं उड्डुएणं वायनिसग्गेणं भमलिए पित्तमुच्छाए सुहुमेहिं अंगसंचालेहिं सुहुमेहिं खेलसंचालेहिं सुहुमेहिं दिट्ठिसंचालेहिं एवमाइएहिं आगारेहिं अभग्गो अविराहिओ हुज्ज मे काउस्सग्गो जाव अरिहंताणं भगवंताणं नमुक्कारेणं न पारेमि ताव कायं ठाणेणं मोणेणं झाणेणं अप्पाणं वोसिरामि ॥ (सूत्रम्) ॥

अस्य व्याख्या—'तस्योत्तरीकरणेन' 'तस्से'ति तस्य—अनन्तरं प्रस्तुतस्य श्रामण्ययोगजातस्य कथञ्चित् प्रमादात् खण्डितस्य विराधितस्य वोत्तरीकरणेन हेतुभूतेन 'ठामि काउस्सग्ग'मिति योगः, तत्रोत्तरकरणं पुनः संस्कारद्वारेणोपरिकरण मुच्यते, उत्तर च तत् करण च इत्युत्तरकरणं अनुत्तरमुत्तरं क्रियत इत्युत्तरीकरणं, कृतिः—करणमिति, तच्च प्रायश्चित्तद्वारेण भवति अत आह—'पायच्छित्तकरणेणं' प्रायश्चित्तशब्दार्थं वक्ष्यामः तस्य करण प्रायश्चित्तकरणं तेन, अथवा सामायिकादीनि प्रतिक्रमणावसानानि विशुद्धो कर्त्तव्यायां मूलकरण, इदं पुनरुत्तरकरणमतस्तेनोत्तरकरणेन—प्रायश्चित्तकरणेनेति, क्रिया पूर्ववत्, प्रायश्चित्तकरण च विशुद्धिद्वारेण भवत्यत आह—'विसोहीकरणेणं' विशोधन विशुद्धिः अपराधमलिनस्यात्मनः प्रक्षालन-

अत्रान्तरे अध्ययनशब्दार्थो निरूपणीयः, स चान्यत्र न्यक्षेण निरूपितत्वान्नेहाधिकृतः, गतो नामनिष्पन्नो निक्षेपः, साम्प्रतं सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षेपस्यावसरः, स च सूत्रे सति भवति, सूत्रं च सूत्रानुगम इत्यादिप्रपञ्चो वक्तव्यः यावत् तच्चेदं सूत्रं–'करेमि भंते! सामाइयमित्यादि यावत् अप्पाणं वोसिरामि' अस्य संहितादिलक्षणा व्याख्या यथा सामायिकाध्ययने तथा मन्तव्या पुनरभिधाने च प्रयोजनं वक्ष्यामः, इदमपरं सूत्र—

इच्छामि ठाइउं काउस्सग्गं जो मे देवसिओ अइआरो कओ काइओ वाइओ माणसिओ उस्सुत्तो उम्मग्गो अकप्पो अकरणिज्जो दुज्झाओ दुव्विचिंतिओ अणायारो अणिच्छिअव्वो असमणपाउग्गो नाणे दंसणे चरित्ते सुए सामाइए तिण्हं गुत्तीणं चउण्हं कसायाणं पंचण्हं महव्वयाणं छण्हं जीवनिकायाणं सत्तण्हं पिंडेसणाणं अट्ठण्हं पवयणमाऊणं नवण्हं बंभचेरगुत्तीणं दसविहे समणधम्मे समणाणं जोगाणं जं खंडिअं जं विराहिअं तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सूत्रम्)

अस्य व्याख्या—तल्लक्षणं चेद–संहितेत्यादि, तत्र इच्छामि स्थातुं कायोत्सर्गं यो मे दैवसिकोऽतिचारः कृत इत्यादि संहिता, पदानि तु इच्छामि स्थातुं कायोत्सर्गं मया दैवसिकोऽतिचारः कृत इत्यादीनि, पदार्थस्तु 'इषु इच्छाया'मित्यस्यो त्तमपुरुषस्यैकवचनान्तस्य 'इषुगमिष्यमां छः' इति (पा० ७-३-७७) छत्वे इच्छामि भवति, इच्छामि–अभिलषामि स्थातुमिति 'ष्ठा गतिनिवृत्तौ' इत्यस्य तुमुन्प्रत्ययान्तस्य स्थातुमिति भवति, 'कायोत्सर्ग'मिति 'चिञ् चयने' अस्य घञन्तस्य 'निवासच मिति(चिति)शरीरोपसमाधानेष्वादेश्च कः इति (पा० ३-३ ४१) चीयते इति कायः देह इत्यर्थः 'सृज विसर्गे' इत्यस्य उत्पूर्वस्य

च्छि उत्सर्ग इति भवति, शेषपदार्थो यथा प्रतिक्रमणे तथैव, पदविग्रहस्तु यानि समासभाञ्जि पदानि तेषामेव भवति नान्येषामिति, तत्र इच्छामि स्थातुं, क ?–कायोत्सर्गे–कायस्योत्सर्गः कायोत्सर्गः तमिति, शेषपदविग्रहो यथा प्रतिक्रमणे, एवं चालना प्रत्यवस्थाने च यथासम्भवमुपरिष्टाद् वक्ष्यामः । तथेदमन्यच्च सूत्रं—

तस्सुत्तरीकरणेणं पायच्छित्तकरणेणं विसोहीकरणेणं विसल्लीकरणेणं पावाणं कम्माणं निग्घायणट्ठाए ठामि काउस्सग्गं अन्नत्थ ऊससिएणं नीससिएणं खासिएणं छीएणं जंभाइएणं उड्डुएणं वायनिसग्गेणं भमलिए पित्तमुच्छाए सुहुमेहिं अंगसंचालेहिं सुहुमेहिं खेलसंचालेहिं सुहुमेहिं दिट्ठिसंचालेहिं एवमाइएहिं आगारेहिं अभग्गो अविराहिओ हुज्ज मे काउस्सग्गो जाव अरिहंताणं भगवंताणं नमुक्कारेणं न पारेमि ताव कायं ठाणेणं मोणेणं झाणेणं अप्पाणं वोसिरामि ॥ (सूत्रम्) ॥

अस्य व्याख्या—'तस्योत्तरीकरणेन' 'तस्ये'ति तस्य–अनन्तरं प्रस्तुतस्य श्रामण्ययोगसङ्घातस्य क्वचित् प्रमादात् खण्डितस्य विराधितस्य वोत्तरीकरणेन हेतुभूतेन 'ठामि काउस्सग्ग'मिति योगः, तत्रोत्तरकरणं पुनः संस्कारद्वारेणोपरिकरणमुच्यते, उत्तरं च तत् करणं च इत्युत्तरकरणं अनुत्तरमुत्तरं क्रियत इत्युत्तरीकरणं, कृतिः–करणमिति, तच्च प्रायश्चित्तद्वारेण भवति अत आह–'पायच्छित्तकरणेणं' प्रायश्चित्तशब्दार्थं वक्ष्यामः तस्य करणं प्रायश्चित्तकरणं तेन, अथवा सामायिकादीनि प्रतिक्रमणावसानानि विशुद्धौ कर्तव्यायां मूलकरणं, इदं पुनरुत्तरकरणमतस्तेनोत्तरकरणेन–प्रायश्चित्तकरणेनेति, क्रिया पूर्ववत्, प्रायश्चित्तकरणं च विशुद्धिद्वारेण भवत्यत आह–'विसोहीकरणेणं' विशोधनं विशुद्धिः अपराधमलिनस्यात्मनः प्रक्षालन

अत्रान्तरे अध्ययनशब्दार्थो निरूपणीयः, स चान्यत्र न्यक्षेण निरूपितत्वान्नेहाधिकृतः, गतो नामनिष्पन्नो निक्षेपः, साम्प्रतं सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षेपस्यावसरः, स च सूत्रे सति भवति, सूत्रं च सूत्रानुगम इत्यादिप्रपञ्चो वक्तव्यः यावत् तच्चेदं सूत्र–'करेमि भंते! सामाइयमित्यादि यावत् अप्पाणं वोसिरामि' अस्य संहितादिलक्षणा व्याख्या यथा सामायिकाध्ययने तथा मन्तव्या पुनरभिधाने च प्रयोजनं वक्ष्यामः, इदमपरं सूत्र—

इच्छामि ठाइउं काउस्सग्गं जो मे देवसिओ अइआरो कओ काइओ वाइओ माणसिओ उस्सुत्तो उम्मग्गो अकप्पो अकरणिज्जो दुज्झाओ दुव्विचिंतिओ अणायारो अणिच्छिअव्वो असमणपाउग्गो नाणे दंसणे चरित्ते सुए सामाइए तिण्हं गुत्तीणं चउण्हं कसायाणं पंचण्हं महव्वयाणं छण्हं जीवनिकायाणं सत्तण्हं पिंडेसणाणं अट्ठण्हं पवयणमाऊणं नवण्हं बंभचेरगुत्तीणं दसविहे समणधम्मे समणाणं जोगाणं जं खंडिअं जं विराहिअं तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सूत्रम्)

अस्य व्याख्या—तल्लक्षणं चेदं–संहितेत्यादि, तत्र इच्छामि स्थातुं कायोत्सर्गं यो मे दैवसिकोऽतिचारः कृत इत्यादि संहिता, पदानि तु इच्छामि स्थातुं कायोत्सर्गं मया दैवसिकोऽतिचारः कृत इत्यादीनि, पदार्थस्तु 'इषु इच्छाया'मित्यस्यो त्तमपुरुषस्यैकवचनान्तस्य 'इषुगमियमां छः' इति (पा०७-३-७७) छत्वे इच्छामि भवति, इच्छामि–अभिलषामि स्थातुमिति 'ष्ठा गतिनिवृत्तौ' इत्यस्य तुमुन्प्रत्ययान्तस्य स्थातुमिति भवति, 'कायोत्सर्ग'मिति 'चिञ् चयने' अस्य घञन्तस्य 'निवासचि तिति(चिति)शरीरोपसमाधानेष्वादेश्च कः इति (पा० ३ ३ ४१) चीयते इति कायः देह इत्यर्थः 'सृज विसर्गे' इत्यस्य उत्पूर्वस्य

अखदिरो वा' यथा खदिरो भवति द्रुम एव, द्रुमस्तु खदिरः अखदिरो वा—पलाशादिरित्ययं गाथार्थः ॥ १४८८ ॥ अन्ये पुनरिदं गाथाद्वयमतिक्रान्तगाथावयवाक्षेपद्वारेणान्यथा व्याचक्षते, यदुक्तं 'चित्तं चिय तं न तं झाणंती' स्येतदसत्, कथं?, यदि ते 'चित्त झाणे एव झाणमपि चित्तमायत्तं' सामान्येन 'तेन र चित्तं झाणं' किमुच्यते 'चित्तं चित्त न झाणं'ति 'अह नेय झाणमह ते' चिच्चात्, अत्र पाठान्तरेणोत्तरगाथा 'नियमा चित्तं झाणं झाणं चित्त न यावि भइयवं' यतोऽन्यकादि चित्तं न ध्यानमिति, 'अह खदिरो' इत्यादि निदर्शनं पूर्वं, अलं प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तुमः, प्रकृतश्च द्वितीयः उच्छ्रितासिधानः कायोत्सर्गभेद इति, स च व्याख्यात एव, नवरं तत्र ध्यानचतुष्टयाध्यायी लेश्यापरिगतो वेदितव्य इति, अथेदानीं तृतीयः कायोत्सर्गभेदः प्रतिपाद्यते—निगदसिद्धैव, अधुना चतुर्थः कायोत्सर्गभेदः प्रदर्श्यते तत्रयं गाथा—निगदसिद्धैव, नवरं कारणिक एव ग्लानस्थविरादिर्निषण्णकारी वेदितव्यः, वक्ष्यते च—'असढो उ' इत्यादि, अधुना पञ्चमः कायोत्सर्गभेदः प्रदर्श्यते, तत्रेयं गाथा—निगदसिद्धा, नवरं प्रकरणान्निषण्णः स धर्मादीनि न ध्यायतीत्यवगन्तव्यम्, अधुना षष्ठः कायोत्सर्गभेदः प्रदर्श्यते, तत्रेयं गाथा—निगदसिद्धा, अधुना सप्तमः कायोत्सर्गभेदः प्रतिपाद्यते, इह च—निगदसिद्धा, नवरं कारणिक एव ग्लानस्थविरादियों निषण्णोऽपि कर्तुमसमर्थः स निप(व)ण्णकारी गृह्यते, साम्प्रतमष्टमः कायोत्सर्गभेदः प्रदर्श्यते, निगदसिद्धा, इहापि च प्रकरणान्निप(व)ण्णः, स च धर्मादीनि न ध्यायतीत्यवगन्तव्यम्, अधुना नवमः कायोत्सर्गभेदः प्रदर्श्यते, इद च—'अट्ट रुद्द च दुवे' गाहा निगदसिद्धा। 'असढस्सो' गाहा निगदसिद्धैव, नवरं 'कारणियसड्ढवि य निवण्णो'त्ति यो हि गुरुवैयावृत्त्यादिना व्यापृतः कारणिकः स समर्थोऽपि निषण्णः करोतीति ॥१४९५–१४९९॥ इत्थं तावत् कायोत्सर्गस्वरूपः,

त्रिविधे ध्याने सति पूर्वं यदुक्तं चित्तस्यैकाग्रता भवति ध्यानं 'अन्तोमुहुत्तकाल चित्तस्सेगग्गया भवति झाणं'ति वचनात् यच्चाध्ययने तदुक्तं पूर्वमुक्त—'भंगियसुय गुणंतो वट्टइ तिविहेवि झाणंमि' तदेतत् परस्परविरुद्धं कथयतस्त्रिविधे ध्याने सति आपन्नमनेकविषयं ध्यानमिति, तथा च मनसा किञ्चिद्ध्यायति वाचाऽभिधत्ते कायेन क्रियां करोतीति अनेकाग्रता, आचार्य इदमनादृत्य सामान्येनैकाग्रं चित्तं हृदि कृत्वा काकाऽऽह—'चित्तं चिय त न तं झाणं' यदनेकाग्रं तचिरमथ न ध्यानमिति गाथार्थः ॥ १४८५ ॥ आह—उक्तन्यायादनेकाग्रं त्रिविधं ध्यानं तस्य तर्हि ध्यानत्वानुपपत्तिः, न, अभिप्रायापरिज्ञानात्, तथाहि—भा०—'मणसहिएण' मनःसहितेनैव कायेन करोति, यदिति सम्बध्यते, उपयुक्तो यत् करोतीत्यर्थः, वाचा भाषते यच्च मनःसहितया, तदेव भावकरणं वर्तते, भावकरणं च ध्यानं, मनोरहितं तु द्रव्यकरणं भवति, तदर्थं तदुक्तं भवति—इहानेकाग्रतैव नास्ति सर्वेषामेव मनःप्रभृतीनामेकविषयत्वात्, तथाहि—स यत् मनसा ध्यायति तदेव वाचाऽभिधत्ते तत्रैव च कायक्रियेति गाथार्थः ॥१४८६॥ इत्थं प्रतिपादिते सत्यपरस्त्वाह—'जइ ते चित्तं झाणं'यदि ते—तव चित्तं ध्यानं 'अन्तोमुहुत्तकालं चित्तस्सेगग्गया हवइ झाणं'ति वचनात्, एवं ध्यानमपि चित्तमापन्नं, ततश्च कायिकवाचिके ध्यानासम्भव इत्यभिप्रायः, तेन किल चित्तमेव ध्यानं नान्यदिति हृदयं, अथ नैवमिष्यते—मा भूत्, कायिकवाचिके ध्याने न भविष्यत इति, इत्थं तर्हि ध्यानमन्यत्ते—तव चित्तादिति गम्यते, यस्मात्तावत्त्य ध्यानं चित्तमिति गाथार्थः॥१४८७॥ अत्राचार्य आह—अभ्युपगमाददोषः, तथाहि—'नियमा चित्तं झाणं' नियमात्—नियमेन उक्तलक्षणं चित्तं ध्यानमेव, 'झाणं चित्तं न यावि भइयव्वं' ध्यानं तु चित्तं न चाप्येवं भक्तव्यं—विकल्पनीयं, अत्रैवार्थे दृष्टान्तमाह—'जह खइरो होइ दुमो दुमो य खइरो

धर्मं ध्यायति ध्यानं नाशुभमिति गाथार्थः ॥ १४८१ ॥ किञ्च—'अचिरोववन्नगाणं' 'न चिरोपपन्नका अचिरोपपन्नकाः तेषामचिरोपपन्नकानामचिरजातानामित्यर्थः, मुच्छियअव्वत्तसुत्ताणं—मूर्च्छितानामभिघातादिना अव्यक्तानाम्—अव्यक्तचेतसां मत्तानां मदिरादिना सुप्तानां निद्रया, इहाव्यक्तानामिति यदुक्तं तमाव्यक्तचेतसः अव्यक्ताः, तत् पुनरव्यक्तं कीदृगित्याह—'ओहाडियमचट्ठं च होइ पायं चित्तं तु' 'ओहाडिय'न्ति स्थगितं विषादिना तिरस्कृतस्वभावं अव्यक्तं च—अव्यक्तमेव चशब्दोऽवधारणे भवति प्रायश्चित्तमपि, प्रायोग्रहणादन्यथाऽपि सम्भवमाहेति गाथार्थः ॥ १४८२ ॥ स्यादेतत्—एवंभूतस्यापि चेतसो ध्यानताऽस्तु को विरोध इति ?, अत्रोच्यते, नैतदेवं, यस्मात्—आलम्बने धर्मे २ गाढमालम्बने छद्मे २ एकालम्बने स्थिरतया व्यवस्थितमित्यर्थः, चित्तं—अन्तःकरणं उक्तं—भणितं, निरेजन—निष्प्रकम्पं ध्यानं, यतश्चैवमतः शेष—यदस्मादन्यत् तन्न भवति ध्यानं, किंभूतं ?—'मउयमवत्तं भमन्तं वा' मृदु—भावनायामकठोरं अव्यक्तं पूर्वोक्तं भ्रमन्त्या—अनवस्थितं चेति गाथार्थः ॥१४८३॥ आह—यदि मृद्वादि चित्तं ध्यानं न भवति वस्तुतः अव्यक्तत्वात् तत् कथमस्य पश्चादपि व्यक्ततेति ?, अत्रोच्यते—'अन्नासेसोवि' तथाविधोऽवशेषो मनागपि तथ्यमात्र इत्यर्थः, स्थिती—अभिभूत्वा लब्धे धन—आधकालादि सन् पुनर्ज्वलति, 'इय' एवं अव्यक्तं चित्तं मदिरादिसम्पर्कादिना भूत्वा व्यक्तं पुनर्भवत्यग्निवदिति गाथार्थः ॥ १४८४ ॥ इत्थं प्रासङ्गिकं किंचिदप्युक्तं, अधुना प्रकान्तवस्तुशुद्धिः क्रियते, किंच प्रकान्तो, कायिकादि त्रिविधं ध्यानं, यत उक्तं—'भंगियसुयं गुणंतो वट्टइ तिविहेऽवि झाणंमि' इत्यादि, एवं च व्यवस्थिते 'अन्तोमुहुत्तकालं चित्तस्सेगग्गया भवति झाणं' यदुक्तमस्मात् विनेयस्य विरोधाशङ्कया सम्मोहः स्यात्तदपनोदाय प्रसङ्गमाह—'पुव्वं च जं तदुत्तं' ननु

अट्ट रुद्द च दुवे झायइ झाणाइ जो ठिओ संतो । एसो काउस्सग्गो दव्वुसिओ भावउ निसन्नो ॥ १४८९ ॥
धम्मं सुक्कं च दुवे झायइ झाणाइ जो निसन्नो अ । एसो काउस्सग्गो निसन्नुसिओ होइ नायव्वो ॥ १४९० ॥
धम्मं सुक्कं च दुवे नवि झायइ नवि य अट्टरुद्दाइं । एसो काउस्सग्गो निसण्णओ होइ नायव्वो ॥ १४९१ ॥
अट्ट रुद्द च दुवे झायइ झाणाइँ जो निसन्नो य । एसो काउस्सग्गो निसन्नगनिसन्नओ नामं ॥ १४९२ ॥
धम्मं सुक्कं च दुवे झायइ झाणाइँ जो निवन्नो उ । एसो काउस्सग्गो निवन्नुसिओ होइ नायव्वो ॥ १४९३ ॥
धम्मं सुक्कं च दुवे नवि झायइ नवि य अट्टरुद्दाइं । एसो काउस्सग्गो निवण्णओ होइ नायव्वो ॥ १४९४ ॥
अट्ट रुद्द च दुवे झायइ झाणाइँ जो निवन्नो उ । एसो काउस्सग्गो निवन्नगनिवन्नओ नाम ॥ १४९५ ॥
अतरंतो य निसन्नो करिज्ज तहवि य सहु निवन्नो उ । संबाहुवस्सए वा कारणिपसहूवि य निसन्नो ॥ १४९६ ॥

धर्मं च शुक्लं च प्राक्प्रतिपादितस्वरूपे ते एव द्वे ध्यायति ध्याने यः कश्चित् स्थितः सन् एष कायोत्सर्ग उत्सृतोत्सृतो भवति ज्ञातव्यः, पश्चादिह शरीरमुत्सृत भावोऽपि धर्मशुक्लध्यायित्वादुत्सृत एवेति गाथार्थः ॥ गतः खल्वेको भेदोऽधुना द्वितीयः प्रतिपाद्यते—'धम्मं सुक्कं' धर्मं शुक्लं च द्वे नापि ध्यायति नापि आर्त्तरौद्रे एष कायोत्सर्गो द्रव्योत्सृतो भवतीति ज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥ १४७९-१४८० ॥ आह—कस्यां पुनरवस्थाया न शुभं ध्यानं ध्यायति नाप्यशुभमिति ?, अत्रो च्यते—'पयलायंत' प्रचलायमान ईषत् स्वपन्नित्यर्थः, 'सुसुत्त'त्ति सुष्ठु सुप्तः स खलु नैव शुभं ध्यायति ध्यानं—धर्मशुक्ल-लक्षणं अशुभं वा—आर्त्तरौद्रलक्षणं न व्यापारितं कचिद् वस्तुनि चित्तं येन सोऽव्यापारितचित्तः जाग्रदपि एवमेव-नैव

शुभं ध्यायति ध्यानं नाशुभमिति गाथार्थः ॥ १४८१ ॥ किंच—'अचिरोववन्नगाणं' 'न चिरोपपन्नकः अचिरोपपन्नकाः तेषामचिरोपपन्नकानामचिरजातानामित्यर्थः, मुच्छियमव्वत्तमत्तसुत्ताणं—मूर्च्छितानामभिघातादिना अव्यक्तानाम्—अव्यक्तचेतसां मत्तानां मदिरादिना सुप्तानां निद्रया, इहाव्यक्तानामिति यदुक्तं तथाव्यक्तचेतसः अव्यक्ताः, तत् पुनरव्यक्तं कीदृगित्याह—'ओहाडियमव्वत्तं च होइ पायेण चित्तं तु' 'ओहाडिय'त्ति स्थगितं विषादिना तिरस्कृतस्वभावं अव्यक्तं च—अव्यक्तमेव चशब्दोऽवधारणे भवति प्रायश्चित्तमपि, प्रायोग्रहणादन्यथाऽपि सम्भवमाहेति गाथार्थः ॥ १४८२ ॥ स्यादेतत्—एवंभूतस्यापि चेतसो ध्यानताऽस्तु को विरोध इति ?, अत्रोच्यते, नैतदेवं, यस्मात्—आकम्पने छद्म २ एकालम्बने स्थिरतया व्यवस्थितमित्यर्थः, चित्त—अन्तःकरणं दृढ—अचिरं, निरेजन—निष्प्रकम्पं ध्यानं, एतद्वैषमत 'शेष—यदस्मादन्यत् तन्न भवति ध्यानं, किंभूत ?—'मउयमव्वत्त भमन्तं वा' मृदु—भावनायामकठोरं अव्यक्तं पूर्वोक्तं भ्रमन्वा—अनवस्थितं चेति गाथार्थः॥१४८३॥ आह—यदि मृद्वादि चित्तं ध्यानं न भवति वस्तुतः अव्यक्तत्वात् तत् कथमस्य पश्चादपि व्यक्ततेति ?, अत्रोच्यते—'उम्हासेसोवि'उष्माशेषोपो मनागपि तप्यमान इत्यर्थः, सिखी—अग्निर्भूत्वा इन्धे धन —माषकाष्ठादिः सन् पुनर्ज्वलति,'इय' एवं अव्यक्तं चित्तं मदिरादिसम्पर्कादिना भूत्वा व्यक्तं पुनर्भवत्यभिधावदिति गाथार्थः ॥ १४८४ ॥ इत्थं प्रासङ्गिके कियदप्युक्त, अधुना प्रकान्तवस्तुशुद्धिः क्रियते, किंच प्रकान्तं?, कायिकादि त्रिविधं ध्यानं, यत उक्तं—'भणियमुय गुणतो घट्टइ तिविहेऽपि झाणमि' इत्यादि, एवं च व्यवस्थिते 'अन्तोमुहुत्तकालं चित्तस्सेगग्गया भवति झाणं' यदुक्तमस्मात् विनेयस्य विरोधशङ्कया सम्मोहः स्यादतस्तदपनोदाय प्रस्तावमाह—'पुव्वं च जं तदुत्तं' ननु

'वहेयंपि' तथा एतदपि अधिकृतं वेदितव्यमिति गाथार्थः ॥ १४७३ ॥ अधुना स्वरूपतः कायिकं मानसं च ध्यानमावेदय न्नाह—'मा मे एजउ काउ'त्ति एजतु—कम्पतां 'कायो' देह इति, एवं अचलस्य एकाग्रतया स्थितस्येति भावना, किं ?, कायेन निर्वृत्त कायिकं भवति ध्यानं, एवमेव मानसं निरुद्धमनसो भवति ध्यानमिति गाथार्थः ॥ १४७४ ॥ इत्थं प्रतिपादिते सत्याह चोदकः—'जइ कायमणनिरोहे' ननु यथा कायमनसोर्निरोधे ध्यानं प्रतिपादितं भवता 'वायाइ जुज्जइ न एव'त्ति वाचि युज्यते नैवेति, कदाचिदप्रवृत्त्यैव निरोधाभावात्, तथाहि—न कायमनसी यथा सदा प्रवृत्ते तथा वागिति 'तम्हा वती य झाण न होइ' तस्माद् वाग् ध्यानं न भवत्येव, तुशब्दस्यैवकारार्थत्वात् व्यवहितप्रयोगाच्च, 'को वा विसेसोऽत्थ'त्ति को वा विशेषोऽत्र ? येनेत्थमपि व्यवस्थिते सति वाग् ध्यानं भवतीति गाथार्थः ॥ १४७५ ॥ इत्थं चोदकेनोक्ते सत्याह गुरुः—'मा मे चलउ'त्ति मा मे चलतु—कम्पतामितिशब्दस्य व्यवहितः प्रयोगः स च दर्शयिष्यामः, तनुः—शरीरमिति—एवं चलन क्रियानिरोधेन यथा तद् ध्यानं कायिक 'निरेयणो' निरेजिनो—निष्प्रकम्पस्य भवति 'अकुसलभासावियज्जिस्स वाइयं झाण-मेवं तु' अयतभाषाविवर्जिनो—दुष्टवाक्परिहर्तुरित्यर्थः, वाचिकं ध्यानमेव यथा कायिकं, तुशब्दोऽवधारणार्थ इति गाथार्थः ॥ १४७६ ॥ साम्प्रतं स्वरूपत एव वाचिकध्यानमुपदर्शयन्नाह—'एवंविहा गिरा' एवंविधेति निरवद्या गी'—वागुच्यते 'मे'त्ति मया वक्तव्या 'एरिस'त्ति ईदृशी सावद्या न वक्तव्या, एवमेकाग्रतया विचारितवाक्यस्य सतो भाषमाणस्य वाचिकं ध्यानमिति गाथार्थः ॥ १४७७ ॥ एवं तावद् व्यवहारतो भेदेन त्रिविधमपि ध्यानमावेदितं, अधुनैकदैव एकत्रैव त्रिविधमपि दर्शयति—'मणसा वावारंतो' मनसा—मन्तःकरणेनोपयुक्तः सन् व्यापारयन् कायं—देहं वाचं—भारतीं च 'तप्परी

णामो' तत्परिणामो विवक्षितश्रुतपरीणामः, अथवा तत्परिणामो—योगत्रयपरिणामः स तथाविधः शान्तो योगत्रयपरिणामो यस्यासौ तत्परिणामः, अक्षिकश्रुत—दृष्टिवादान्तर्गतमन्यद् वा तथाविधं 'गुणतो' त्ति गुणयन् वर्तते त्रिविधेऽपि ध्याने मनोवाक्कायव्यापारलक्षणे इति गाथार्थः ॥ १४७८ ॥ व्यवसितमानुषङ्गिकं, साम्प्रतं भेदपरिमाणं प्रतिपादयताऽथ उच्छ्रितोच्छ्रितादिभेदो यो नवधा कायोत्सर्ग उपन्यस्तः स यथायोगं व्याख्यायत इति, तत्र—

धम्मं सुक्कं च दुवे झायइ झाणाइँ जो ठिओ संतो । एसो काउस्सग्गो उसिउसिओ होइ नायव्वो ॥ १४७९ ॥
धम्मं सुक्कं च दुवे नवि झायइ नवि य अट्टरुद्दाइं । एसो काउस्सग्गो दव्वुसिओ होइ नायव्वो ॥ १४८० ॥
पयलायंत सुसुत्तो नेव सुहं झाइ झाणमसुहं वा । अव्वावारियचित्तो जागरमाणोवि एमेव ॥ १४८१ ॥
अचिरोववन्नगाणं मुच्छियअव्वत्तमत्तसुत्ताणं । ओहाडियमव्वत्तं च होइ पाएण चित्तंति ॥ १४८२ ॥
गाढालंबणलग्गं चित्तं वुत्तं निरेयणं झाणं । सेसं न होइ झाणं मउअमवत्तं भमंतं वा ॥ १४८३ ॥
उम्हासेसोवि सिही होउ छद्दिंधणो पुणो जलइ । इय अवत्त चित्त होउं वत्तं पुणो होइ ॥ १४८४ ॥
पुव्वं च ज तदुत्तं चित्तस्सेगग्गया हवइ झाणं । आयवमणेगग्गं चित्तं चिय तं न तं झाणं ॥ १४८५ ॥
भा० मणसहिएण उ काएण कुणइ वायाइ भासई जं च । एयं च भावकरणं मणरहियं दव्वकरणं च ॥ १४८६ ॥
चो० जइ ते चित्तं झाणं एवं झाणमवि चित्तमावन्नं । तेन र चित्तं झाणं अह नेवं झाणमम ते ॥ १४८७ ॥
आ० नियमा चित्तं झाणं झाणं चित्तं न यावि भइयव्वं । जह खइरो होइ दुमो दुमो य खइरो अखइरो वा ॥१४८८॥

'वहेयंपि' तथा एतदपि अधिकृतं वेदितव्यमिति गाथार्थः ॥ १४७३ ॥ अधुना स्वरूपतः कायिकं मानसं च ध्यानमावेदय न्नाह—'मा मे एजउ काउ'त्ति एजतु—कम्पतां 'कायो' देह इति, एवं अचलस्य एकाग्रतया स्थितस्येति भावना, किं ?, कायेन निर्वृत्तं कायिकं भवति ध्यानं, एवमेव मानसं निरुद्धमनसो भवति ध्यानमिति गाथार्थः ॥ १४७४ ॥ इत्थं प्रतिपादिते सत्याह चोदकः—'जइ कायमणनिरोहे' ननु यथा कायमनसोर्निरोधे ध्यानं प्रतिपादितं भवता 'वायाइ जुज्जइ न एवं'ति वाचि युज्यते नैवेति, कदाचिदप्रवृत्त्यैव निरोधाभावात्, तथाहि—न कायमनसी यथा सदा प्रवृत्ते तथा वागिति 'तम्हा वती व झाण न होइ' तस्माद् वाग् ध्यानं न भवत्येव, तुशब्दस्यैवकारार्थत्वात् व्यवहितप्रयोगाच्च, 'को वा विसेसोऽस्थ'त्ति को वा विशेषोऽत्र ? येनेत्थमपि व्यवस्थिते सति वाग् ध्यानं भवतीति गाथार्थः ॥ १४७५ ॥ इत्थं चोदकेनोक्ते सत्याह गुरुः—'मा मे चलउ'त्ति मा मे चलतु—कम्पतामितिशब्दस्य व्यवहितः प्रयोगः तं च दर्शयिष्यामः, तनुः—शरीरमिति—एवं चलन क्रियानिरोधेन यथा तद् ध्यानं कायिकं 'निरेइणो' निरेजिनो—निष्प्रकम्पस्य भवति 'अजयाभासविवज्जिस्स वाइयं झाण मेयं तु' अयताभाषाविवर्जिनो—दुष्टवाक्परिहर्तुरित्यर्थः, वाचिकं ध्यानमेव यथा कायिकं, तुशब्दोऽवधारणार्थ इति गाथार्थः ॥ १४७६ ॥ साम्प्रतं स्वरूपत एव वाचिकध्यानमुपदर्शयन्नाह—'एवंविहा गिरा' एवंविधेति निरवद्या गी—र्वागुच्यते 'मे'त्ति मया वक्तव्या 'एरिस'त्ति ईदृशी सावद्या न वक्तव्या, एवमेकाग्रतया विचारितवाक्यस्य सतो भाषमाणस्य वाचिक ध्यानमिति गाथार्थः ॥ १४७७ ॥ एवं तावद् व्यवहारतो भेदेन त्रिविधमपि ध्यानमावेदितं, अधुनैकदैव एकमेव त्रिवि धमपि दर्श्यते—'मणसा वावारंतो' मनसा—अन्तःकरणेनोपयुक्तः सन् व्यापारयन् कायं—देहं वाचं—भारतीं च 'तप्परी

स्तीर्थकरा गणधराश्च, वक्ष्यते च—'भणिअसुत्तं गुणंतो वट्टति तिविहेवि झाणंमि'त्ति गाथार्थः ॥ १४७० ॥ पराभ्युपगतध्यानसाम्यप्रदर्शनेनानभ्युपगतयोरपि ध्यानतां प्रदर्शयन्नाह—'अह एगग्गं' गाहा, हे आयुष्मन्! यदन्येकाग्रं चित्तं क्वचित् वस्तुनि धारयतो वा स्थिरतया देहस्यापिविपिपयत् तेक इति 'निरुंभओ वावि'त्ति निरुन्धानस्य वा तदपि योगनिरोध इव केवलिनः किमित्याह—ध्यानं भवति मानसं यथा ननु तथा इतरयोरपि प्रयोर्वाक्काययोः, एवमेव—एकाग्रधारणादिनैव प्रकारेण तल्लक्षणयोगात् ध्यानं भवतीति गाथार्थः ॥ १४७१ ॥ इत्थं त्रिविधे ध्याने सति यस्य यदोत्कटत्वं तस्य तदेतरसद्भावेऽपि प्राधान्यात् व्यपदेश इति, लोकलोकोत्तरानुगतश्चायं न्यायो वर्त्तते, तथा चाह—'देसिय' गाहा, देशयतीति देशिकः—अध्यायी देशिकेन दर्शितो मार्गः—पन्था यस्य स तथोच्यते व्रजन्—गच्छन् नरपती—राजा लभते शब्दं—प्राप्नोति शब्दं, किंभूतमित्याह—'रायत्ति एस वच्चति' राजा एष व्रजतीति, न चासौ केवलः, प्रभूतलोकानुगतत्वात्, न च तदन्यव्यपदेशः, तेषामप्राधान्यात्, तथा चाह—'सेसा अणुगामिणो तस्स'त्ति शेषाः—अमात्यादयः अनुगामिनः अनुयातारस्तस्य—राज्ञ इत्यतः प्राधान्याद्राजेतिव्यपदेश इति गाथार्थः ॥१४७२॥ अयं लोकानुगतो न्यायः, अयं पुनर्लोकोत्तरानुगतः—'पढमिल्लु' प्रथम एव प्रथमिल्लुकः, प्राथम्यं चास्य सम्यग्दर्शनाख्यप्रथमगुणघातित्वात् तस्य प्रथमिल्लुकस्य उदये, कस्य?, क्रोधस्य अनन्तानुबन्धिन इत्यर्थः 'इतरेवि तिण्णि सत्यस्थि' शेषा अपि त्रयः—अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणसञ्ज्वलनादयस्तत्र—जीवद्रव्ये सन्ति, न चातीताद्यपेक्षया तत्सद्भावः प्रतिपाद्यते, यत आह—'न य ते ण सति तहियं' न च ते—अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणादयो न सन्ति, किंतु सन्त्येव, न च प्राधान्यं तेषामतो न व्यपदेशः, आद्यस्यैव व्यपदेशः,-

न भवति जिणदिट्ठं झाणं तिविहेवि जोगंमि' सदेतन भवति यत् परेणाभ्यधायि, कुतः ?, यस्माज्जि
नैर्दृष्टं ध्यानं त्रिविधेऽपि योगे–मनोवाक्कायव्यापारलक्षण इति गाथार्थः ॥ १४५७ ॥ किं तु ?, कस्यचित्
कदाचित् प्राधान्यमाश्रित्य भेदेन व्यपदेशः प्रवर्तते, तथा चामुमेव न्यायं प्रदर्शयन्नाह—'वायाईधाऊणं'
वातादिधातूनां आदिशब्दात् पित्तश्लेष्मणोर्यो यदा भवत्युत्कटः–प्रचुरो धातुः कुपित इति स प्रोच्यत
उत्कटत्वेन प्राधान्यात्, 'न य इयरे तत्थ दो नत्थि'त्ति न चेतरौ तत्र द्वौ न स्त इति गाथार्थः ॥ १४५८ ॥ 'एमेव
य जोगाणं' एवमेव च योगानां–मनोवाक्कायानां त्रयाणामपि यो यदा उत्कटो योगस्तस्य योगस्य तदा–तस्मिन्
काले निर्देशः, 'इयरे तत्थेक्क दो व णवा' इतरस्तत्रैको भवति द्वौ वा भवतः, न वा भवत्यत्र, इयमत्र भावना–केवलिनः
वाचि उत्कटाया कायोऽप्यस्ति अस्मदादीना तु मनः कायो न वेति, केवलिनः शैलेश्यवस्थायां काययोगनिरोधकाले स एव
केवल इति, अनेन च शुभयोगोत्कटत्वं तथा निरोधश्च द्वयमिति(मपि) ध्यानमित्यावेदित[म्य]मिति गाथार्थ ॥१४५९॥उत्थ
य उत्कटो योगः तस्यैवेतरसद्भावेऽपि प्राधान्यात् सामान्येन ध्यान[त्व]मभिधायाधुना विशेषेण त्रिप्रकारमप्युपदर्शयन्नाह—
'काएवि य' कायेऽपि च अध्यात्मं अधि आत्मनि वर्तत इति अध्यात्मं ध्यानमित्यर्थः, एकाग्रतया एजनादिनिरोधात्,
'वायाए'त्ति तथा वाचि अध्यात्मं एकाग्रतयैवायतभाषानिरोधात्,'मणसस चेव जह होइ'त्ति मनसश्चैव यथा भवत्यध्यात्म एव
कायेऽपि वाचि चेत्यर्थः, एवं भेदेनाभिधायाधुनैकादाचपि दर्शयन्नाह—कायवाङ्मनोयुक्तं त्रिविधं अध्यात्ममाख्यातमन्व

तीर्थकरा गणधराश्च, वल्यते च—'मंगिअसुतं गुणंतो वट्टति तिविहेवि झाणंमि'त्ति गाथार्थः ॥ १४७० ॥ पराभ्युपगतध्यानसाम्यप्रदर्शनेनानभ्युपगतयोरपि ध्यानतां प्रदर्शयन्नाह—'अह एगग्गं' गाहा, हे आयुष्मन् ! यदप्येकाग्रं चित्तं कचित् वस्तुनि धारयतो वा स्थिरतया देहव्यापिविषयत् संक इति 'निरुंभओ वावि'त्ति निरुन्धानस्य वा तदपि योगनिरोध इव केवलिनः किमित्याह—ध्याने भवति मानसं यथा ननु तथा इतरयोरपि द्वयोर्वाक्काययोः, एवमेव—एकाग्रधारणादिनैव प्रकारेण तल्लक्षणयोगात् ध्यानं भवतीति गाथार्थः ॥ १४७१ ॥ इत्थं त्रिविधे ध्याने सति यस्य यदोत्कटत्वं तस्य तदेतरसद्भावेऽपि प्राधान्यात् व्यपदेश इति, लोकलोकोत्तरानुगतश्चायं न्यायो वर्तते, तथा चाह—'देसिय' गाहा, देशयतीति देशिकः—अध्वायी देशिकेन दर्शितो मार्गः—पन्था यस्य स तथोच्यते व्रजन्—गच्छन् नरपती—राजा लभते शब्दं—प्राप्नोति शब्द, किंभूतमित्याह—'रायत्ति एस वच्चति' राजा एष व्रजतीति, न चासौ केवलः, प्रभूतलोकानुगतत्वात्, न च तदन्यव्यपदेशः, तेषामप्राधान्यात्, तथा चाह—'सेसा अणुगामिणो तस्स'त्ति शेषाः—अमात्यादयः अनुगामिनः अनुयायिनस्तस्य—राज्ञ इत्यतः प्राधान्याद्राजेतिव्यपदेश इति गाथार्थः ॥१४७२॥ अयं लोकानुगतो न्यायः, अयं पुनर्लोकोत्तरानुगतः—'पढमिल्लु' प्रथम एव प्रथमिल्लुकः, प्राथम्यं चास्य सम्यग्दर्शनाख्यप्रथमगुणघातित्वात् तस्य प्रथमिल्लुकस्य उदये, कस्य?, क्रोधस्य अनन्तानुबन्धिन इत्यर्थः 'इयरेवि तिण्णि तत्थत्थि' शेषा अपि त्रयः—अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणसंज्वलनादयस्तत्र—जीवद्रव्ये सन्ति, न चातीताद्यपेक्षया तत्सद्भावः प्रतिपाद्यते, यत आह—'न य ते ण संति तहियं' न च ते—अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणादयो न सन्ति, किंतु सन्त्येव, न च प्राधान्यं तेषामतो न व्यपदेशः, आद्यस्यैव व्यपदेशः,

न भवति जिणदिट्ठं झाणं सिथिलेवि जोगंमि' तदेतन्न भवति यत् परेणाभ्यधायि, कुतः?, यस्मात्रि
नैरंष्ट ध्यानं त्रिविधेऽपि योगे—मनोवाक्कायव्यापारलक्षणे इति गाथार्थः ॥ १४५७ ॥ किं तु?, कस्यचित्
कदाचित् प्राधान्यमाश्रित्य भेदेन व्यपदेशः प्रवर्त्तते, तथा चामुमेव न्यायं प्रदर्शयन्नाह—'वायाईधाऊणं'
धातादिधातूना आदिशब्दात् पित्तश्लेष्मणोर्यो यदा भवत्युत्कटः—प्रचुरो धातुः कुपित इति स प्रोच्यते
उत्कटत्वेन प्राधान्यात्, 'न य इयरे तत्थ दो नत्थि'त्ति न चेतरौ तत्र द्वौ न स्त इति गाथार्थः ॥ १४५८ ॥ 'एमेव
य जोगाणं' एवमेव च योगानां—मनोवाक्कायानां त्रयाणामपि यो यदा उत्कटो योगस्तस्य योगस्य तदा—तस्मिन्
काले निर्देशः, 'इयरे तत्थेक दो व णवा' इतरस्तत्रैको भवति द्वौ वा भवत , न वा भवत्यय, इयमत्र भावना—केवलिनः
वाचि उत्कटाया कायोऽप्यस्ति अस्मदादीनां तु मनः कायो न वेति केवलिनः शैलेश्यवस्थायां काययोगनिरोधकाले स एव
केवल इति, अनेन च शुभयोगोत्कटत्वं तथा निरोधश्च द्वयमिति(मपि) ध्यानमित्यावेदित[व्य]मिति गाथार्थः ॥१४५९॥इत्थं
य उत्कटो योगः तस्यैवेतरसद्भावेऽपि प्राधान्यात् सामान्येन ध्यान[त्व]मभिधायाधुना विशेषेण त्रिप्रकारमप्युपदर्शयन्नाह—
'काएवि य' कायेऽपि च अध्यात्मं अधि आत्मनि वर्त्तत इति अध्यात्म ध्यानमित्यर्थः, एकाग्रतया एजनादिनिरोधात्,
'वायाए'त्ति तथा वाचि अध्यात्मं एकाग्रतयैवायतभाषानिरोधात्,'मणसस चेव जह होइ'त्ति मनसश्चैव यथा भवत्यध्यात्मं एव
कायेऽपि वाचि चेत्यर्थः, एवं भेदेनाभिधायाधुनैकदापि दर्शयन्नाह—काययाग्मनोयुक्तं त्रिविधं अध्यात्ममाख्यातयन्त

इत्यनुप्रेक्षा ध्यानादौ ध्यानोपरमे भवतीतिकृत्वा भेदेनोपन्यस्तेति गाथार्थः ॥ १४६२ ॥ इह ध्यायति च शुभं ध्यानमि त्युक्तं, तत्र किमिदं ध्यानमित्यत आह—'अंतोमुहुत्तकालं' द्विघटिको मुहूर्तः भिन्नो मुहूर्तोऽन्तर्मुहूर्तं इत्युच्यते, अन्तर्मुहूर्तकालं चित्तस्यैकाग्रता भवति ध्यानं 'एकाग्रचिन्तानिरोधो ध्यान'(तत्त्वार्थे अ० सूत्र ९२७) मितिकृत्वा, तत् पुनरार्त रौद्र धर्म शुक्लं च ज्ञातव्यमित्येषां च स्वरूपं यथा प्रतिक्रमणाध्ययने प्रतिपादितं तथैव द्रष्टव्यमिति गाथार्थः ॥१४६२–१४६३॥ 'तत्थ उ दो आइल्ला' गाथा निगदसिद्धा । साम्प्रतं यथाभूतो यत्र यथावस्थितो यच्च ध्यायति तदेतदभिधित्सुराह—'संवरियासवदार त्ति' संवृतानि–स्थगितानि आश्रवद्वाराणि–प्राणातिपातादीनि येन स तथाविधः, क्व ध्यायति ?–'अव्वाबाधे अकंटए देसे'त्ति' अव्याबाधे–गान्धर्वादिलक्षणभावव्याबाधाविकले अकण्टके–पाषाणकण्टकादिद्रव्यकण्टकत्रिकल 'देसे' भूभागे, कथं व्यवस्थितो ध्यायति ?–'काऊण थिरं ठाण ठिवो निसण्णो निवण्णो वा' कृत्वा स्थिरं–निष्कम्पं [अव]स्थान–अवस्थितिविशेषलक्षण स्थितो निषण्णो निवण्णो वेति प्रकटार्थं, चेतन–पुरुषादि अचेतनं–प्रतिमादि वस्तु अवलम्ब्य–विषयीकृत्या(त्य) घनं–दृढ मनसा–अन्तःकरणेन यत् ध्यायति, किं ?तदाह–'झायति सुयमत्थं वा' ध्यायतीति सम्बध्यते, सूत्र–गणधरादिभिर्बद्धं अर्थं वा–तद्गोचरं, किंभूतमर्थमत आह–'दवियं तप्पज्जवे वावि' द्रव्य तत्पर्यायान् वा, इह च यदा सूत्र ध्यायति तदा तदेव स्वगतधर्मतालोचयति, न त्वर्थं, यदा त्वर्थं न तदा सूत्रमिति गाथार्थः ॥ १४६४–१४६६ ॥ अधुना प्रागुक्तचोद्यपरिहारायाह—तत्र भणेत्–ब्रूयात् कश्चित्, किं ब्रूयादित्याह–'झाणं जो माणसो परीणामो' ध्यान यो मानस परीणामः, 'ध्यै चिन्तायां'मित्यस्य चिन्तार्थत्वात्, इत्यभाषाक्षोपरमाह–'तं

वायाईयाऊण जो जाई होइ वक्को धाऊ। कुपिओसि सो पयुस्सइ न य इअरे तत्थ दो नत्थि ॥ १४६८ ॥
एमेव य जोगाण तिण्हवि जो जाहि उक्कडो जोगो। तस्स तहिं निद्देसो इअरे तत्थिक्क दो व नया ॥ १४६९ ॥
काए वि य अज्झप्पं वायाइ मणस्स चेव जह होइ। कायवयमणोजुत्तं तिविहं अज्झप्पमाहंसु ॥ १४७० ॥
जइ एगग्गं चित्तं धारयओ वा निरुंभओ वावि। झाणं होइ ननु तहा इअरेसुवि दोसु एमेव ॥ १४७१ ॥
देसियवंसियमग्गो वच्चंतो नरवई लहइ सद्दं। रायत्ति एस वच्चइ सेसा अणुगामिणो तस्स ॥ १४७२ ॥
पढमिल्लुअस्स उदए कोहस्सिअरे वि तिन्नि तत्थत्थि। नय ते ण संति तहियं न य पाहन्नं तहेयमवि ॥ १४७३ ॥
मा मे एजउ काओ त्ति अचलओ काइअं हवइ झाणं। एमेव य माणसियं निरुद्धमणसो हवइ झाणं ॥ १४७४ ॥
जह कायमणनिरोहे झाणं वायाइ जुज्जइ न एवं। तम्हा वई उ झाणं न होइ को वा विसेसुत्थ? ॥ १४७५ ॥
मा मे चलउत्ति तणू जह त झाणं निरेजणो होइ। अजयाभासविवज्जस्स पाइअं झाणमेव तु ॥ १४७६ ॥
एवंविहा गिरा मे वत्तव्वा एरिसा न वत्तव्वा। इय वेयालियवक्कस्स भासओ वाइयं झाणं ॥ १४७७ ॥
मणसा वावारंतो कायं वायं च तप्परीणामो। भंगिअसुअं गुणंतो वट्टइ तिविहेवि झाणंमि ॥ १४७८ ॥

'देहमतिजडुसुद्धी'त्ति देहजाड्यशुद्धिः—श्लेष्मादिमलहाननतः मतिजाड्यशुद्धिः तथावस्थितस्योपयोगविशेषतः, 'सुहदुक्खतितिक्खय'त्ति सुखदुःखतितिक्षा सुखदुःखातिसहनमित्यर्थः, 'अणुप्पेहा' अनित्यत्वाद्यनुप्रेक्षा च तथाऽवस्थितस्य भवति, तथा 'झायइ य सुहं झाणं' ध्यायति च शुभं ध्यानं धर्मशुक्लरूपं, एकाग्रः—एकचित्तः शेषव्यापाराभावात् कायोत्सर्ग इति,

इत्यनुप्रेक्षा ध्यानादौ ध्यानोपरमे भवतीतिकृत्वा भेदेनोपन्यस्तेति गाथार्थः ॥ १४६२ ॥ इह ध्यायति च शुभं ध्यानमि त्युक्तं, तत्र किमिदं ध्यानमित्यत आह—'अंतोमुहुत्तकालं' द्विघटिको मुहूर्तः भिन्नो मुहूर्तोऽन्तर्मुहूर्तं इत्युच्यते, अन्तर्मु हूर्तकालं चित्तस्यैकाग्रता भवति ध्यानं 'एकाग्रचिन्तानिरोधो ध्यान'(तत्त्वार्थे अ० सूत्र ९२७) मितिकृत्वा, तत् पुनरार्त्तं रौद्रं धर्मं शुक्लं च ज्ञातव्यमित्येषां च स्वरूपं यथा प्रतिक्रमणाध्ययने प्रतिपादितं तथैव द्रष्टव्यमिति गाथार्थः ॥१४६२–१४६३॥ 'तत्थ उ दो आइल्ला' गाथा निगदसिद्धा । साम्प्रतं यथाभूतो यत्र यथावस्थितो यच्च ध्यायति तदेतदभिधित्सुराह— 'संवरियासवदारे त्ति' संवृतानि—स्थगितानि आस्रवद्वाराणि—प्राणातिपातादीनि येन स तथाविधः, क्व ध्यायति ?— 'अव्वाबाहे अकुडए देसे'त्ति' अव्याबाधे—गान्धर्वादिलक्षणभावव्याबाधाविकले अकण्टके—पाषाणकण्टकादिद्रव्यकण्टक- विकले 'देश' भूभागे, कथं व्यवस्थितो ध्यायति ?—'काऊण थिरं ठाणं ठिओ निसण्णो निवन्नो वा' कृत्वा स्थिरं—निष्कम्पं [अव]स्थान—अवस्थितिविशेषलक्षणं स्थितो निषण्णो निषण्णो वेति प्रकटार्थं, चेतन—पुरुषादि अचेतनं—प्रतिमादि वस्तु अवलम्ब्य—विषयीकृत्वा(त्य) घन—दृढं मनसा—अन्तःकरणेन यत् ध्यायति, किं ?तदाह—'झायति सुयमत्थं वा' ध्यायतीति सम्बध्यते, सूत्र—गणधरादिभिर्दृब्धं अर्थं वा—तद्गोचरं, किंभूतमर्थमत आह—'दविये तप्पज्जवे वावि' द्रव्यं तत्पर्यायान् वा, इह च यदा सूत्रं ध्यायति तदा तदेव स्वगतधर्मरालोचयति, न त्वर्थं, यदा त्वर्थं न तदा सूत्रमिति गाथार्थः ॥ १४६४–१४६६ ॥ अधुना प्रागुक्तचोद्यपरिहारायाह—तत्र भणेत्—ब्रूयात् कश्चित्, किं ब्रूयादित्याह—'झाणं जो माणसो परीणामो' ध्यानं यो मानसः परीणामः, 'ध्यै चिन्तायां'मित्यस्य चिन्तार्थत्वात्, इत्यमाशङ्क्योत्तरमाह—'तं

'अट्ठविहंपि य कम्मं' अष्टविधं—अष्टप्रकारमपि, चशब्दो विशेषणार्थः तस्य च व्यवहितः सम्बन्धः, अट्ठविहंपि य कम्म अरिभूत च, ततश्चायमर्थः—यस्मात् ज्ञानावरणीयादि अरिभूतं—शत्रुभूत वर्तत भवनिबन्धनत्वाच्छब्दादचेतन च तन कारणेन तज्जयार्थं—कर्मजयनिमित्त 'अब्भुट्ठिया उ'त्ति आभिमुख्येन उत्थिता एव एकान्तगर्वविकला अपि तपो द्वादश प्रकारं संयम च सप्तदशप्रकार कुर्वन्ति निर्ग्रन्थाः—साधव इत्यतः कर्मक्षयार्थमेव तदभिभवनाय कायोत्सर्गः कार्य एवेति गाथार्थः ॥ १४५६ ॥ तथा चाह—तस्स कसाया इति 'तस्य' प्रक्रान्तशत्रुसैन्यस्य कषायाः प्राग्निरू पितशब्दार्थाश्चत्वारः क्रोधादयो नायकाः—प्रधानाः, 'काउस्सग्गमभग्ग करेंति तो तज्जयट्ठाए'त्ति काउस्सग्गं— अभिभवकायोत्सर्गं अभग्नं—अपीडित कुर्वन्ति साधवस्तस्तज्जयार्थं—कर्मजयनिमित्त तपःसंयमवदिति गाथार्थः ॥ १४५७ ॥ गत मूलद्वारगाथायां विधानमार्गणाद्वारम्, अधुना कालपरिमाणद्वारावसरः, तत्रेयं गाथा— संवत्सरमुत्कृष्टं कालप्रमाणं, तथा च बाहुबलिना संवत्सरं कायोत्सर्गः कृत इति, 'अन्तोमुहुत्त च' अभिभवकायो त्सर्गे अन्त्यं—जघन्यं कालपरिमाणं, चेष्टाकायोत्सर्गस्य तु कालपरिमाणमनेकमेवम्भिन्न 'उवरि वोच्छं'ति उपरिष्टाद् वक्ष्याम इति गाथार्थः ॥ १४५८ ॥ उक्तं तावदोघतः कालपरिमाणद्वारं, अधुना भेदपरिमाणद्वारमधिकृत्याह—

उसिउस्सिओ अ तह उस्सिओ अ उस्सियनिसन्नओ चेव। निसन्नुस्सिओ निसन्नो निस्सन्नगनिसन्नओ चेव १४५९॥
निवण्णुस्सिओ निवन्नो निवन्ननिवन्नगो अ नायव्वो। एएसिं तु पयाण पत्तेय परूवण वुच्छं ॥ १४६० ॥
उस्सिअनिसन्नग निवन्नगे य इक्किक्कगमि उ पयमि। दव्वेण य भावेण य चउक्कभयणा उ कायव्वा ॥ १४६१ ॥

उस्सिअउस्सिओ' उच्छ्रितोच्छ्रितः उत्सृतश्च उत्सृतनिषण्णश्चैव निषण्णोत्सृतः निषण्णो निषण्णनिषण्णश्चैवेति गाथार्धः ॥ निसण्णुस्सिओ निवन्नो निवण्णोत्सृतः निष(व)ण्णः निषण्ण निषण्णश्च ज्ञातव्यः, एतेषां तु पदानां प्रत्येकं प्ररूपणा वक्ष्य इति गाथासमासार्थः, अवयवार्थं तु उपरिष्टाद्वक्ष्यामः 'उस्सिय' उत्सृतो निषण्णः निषण्णनिषण्णेषु एकैकस्मिन् पदे 'दव्वेण य भावेण य चउक्कभयणा उ कायव्वा' द्रव्यत उत्सृत ऊर्ध्वस्थानस्थः भावत उत्सृत धर्मध्यानशुक्लध्यायी, अन्यस्तु द्रव्यत उत्सृतः ऊर्ध्वस्थानस्थः न भावतः उत्सृतः ध्यानचतुष्टयरहितः कृष्णादिलेश्यागतपरिणाम इत्यर्थः, अन्यस्तु न द्रव्यत उत्सृतः नोर्ध्वस्थानस्थः भावत उत्सृतः, शुक्लध्यायी अन्यस्तु न द्रव्यतो नापि भावत इत्ययं प्रतीतार्थं एवमन्यपदचतुर्भङ्गिका अपि वक्तव्याः ॥ १४५०–१४६१ ॥ इत्थं सामान्येन भेदपरिमाणे दर्शिते तस्याह चोदकः, ननु कायोत्सर्गकरणे कः पुनर्गुण इत्याहाचार्यः—

देहमइजड्डसुद्धी सुहदुक्खतितिक्खया अणुप्पेहा। झायइ य सुहं झाणं एयग्गो काउसग्गंमि ॥ १४६२ ॥

अंतोमुहुत्तकालं चित्तस्सेगग्गया हवइ झाणं । तं पुण अट्टं रुद्दं धम्मं सुक्कं च नायव्वं ॥ १४६३ ॥

तत्थ य दो आइल्ला झाणा संसारवद्धणा भणिया।
दुन्नि य विमुक्खहेऊ तेसिऽहिगारो न इयरेसिं ॥ १४६४ ॥

सपरिग्गहसपदारा अव्वावाई अकट्टए दस । काऊण थिरं ठाणं ठिओ निसण्णो निवण्णो वा ॥ १४६५ ॥

चेयणमचेयणं वा वत्थुं अवलंबिउं घणं मणसा । झायइ सुभमत्थं वा दवियं तप्पज्जए यावि ॥ १४६६ ॥

तत्थ उ भणिज्ज कोई झाणं जो माणसो परीणामो । तं न हवइ जिणदिट्ठं झाणं तिविहेवि जोगंमि ॥ १४६७ ॥

'अट्ठविहंपि य कम्मं' अष्टविधं—अष्टप्रकारमपि, चशब्दो विशेषणार्थः तस्य च व्यवहितः सम्बन्धः, अट्ठविहंपि य कम्म अरिभूतं च, ततश्चायमर्थः—यस्मात् ज्ञानावरणीयादि अरिभूत—शत्रुभूत वर्त्तते भवनिबन्धनत्वाच्चशब्दात्पेवन च तन कारणेन तज्जयार्थं—कर्मजयनिमित्तं 'अब्भुट्ठिया उ'त्ति आभिमुख्येन उत्थिता एव एकान्तगर्भविकला अपि तपो द्वादश प्रकारं संयमं च सप्तदशप्रकार कुर्वन्ति निर्ग्रन्थाः—साधव इत्यतः कर्मक्षयार्थमेव तदभिभवनाय कायोत्सर्गः कार्य एवेति गाथार्थः ॥ १४५६ ॥ तथा चाह—तस्स कसाया इति 'तस्य' प्रक्रान्तचतुःसैन्यस्य कषायाः प्रागुक्त पितशब्दार्थाश्चत्वारः क्रोधादयो नायकाः—प्रधानाः, 'काउस्सग्गमभग्ग करेंति तो तज्जयट्ठाए'त्ति काउस्सग्गं— अभिभवकायोत्सर्गं अभग्न—अपीडितं कुर्वन्ति साधवस्तत्तज्जयार्थं—कर्मजयनिमित्तं तप'संयमयदिति गाथार्थः ॥ १४५७ ॥ गत मूलद्वारगाथाया विधानमार्गणाद्वारम्, अधुना कालपरिमाणद्वारावसरः, तत्रेय गाथा— संवत्सरमुत्कृष्टं कालप्रमाणं, तथा च बाहुबलिना संवत्सरं कायोत्सर्गः कृत इति, 'अन्तोमुहुत्त च' अभिभवकायो त्सर्गे जघन्यं—जघन्यं कालपरिमाणं, चेष्टाकायोत्सर्गस्य तु कालपरिमाणमनेकभेदभिन्नं 'उयरि वोच्छ'ति उपरिष्टाद् वक्ष्याम इति गाथार्थः ॥ १४५८ ॥ उक्तं तावदोघतः कालपरिमाणद्वारं, अधुना भेदपरिमाणद्वारमधिकृत्याह—

उसिउस्सिओ अ तह उस्सिओ अ उस्सियनिसन्नओ चेव। निसन्नुस्सिओ निसन्नो निस्सन्नगनिसन्नओ चेव १४५९॥
निवणुस्सिओ निवन्नो निवन्ननिवन्नगो अ नायव्वो। एएसिं तु पयाण पत्तेय परूवण वुच्छं ॥ १४६० ॥
उस्सिअनिसन्नग निवन्नगे य इक्किक्कगंमि उ पयंमि। दव्वेण य भावेण य चउक्कभयणा उ कायव्वा ॥ १४६१ ॥

उस्सग्ग विउस्सरणुज्झणा य अवगिरण छड्डण विवेगो। वज्जण चयणुम्मुयणा परिसाडण साडणा चेव ॥१४५१॥
उस्सग्गे निक्खेवो चउक्कओ छक्कओ अ कायव्वो । निक्खेवं काऊणं परूवणा तस्स कायव्वा ॥ १ ॥

सो उस्सग्गो दुविहो चिट्ठाए अभिभवे य नायव्वो ।
भिक्खायरियाइ पढमो उवसग्गभिजुंजणे बिइओ ॥ १४५२ ॥

'नामठवणादविए' अर्थमधिकृत्य निगदसिद्धा, विशेषार्थं तु प्रतिद्वारं प्रपञ्चेन वक्ष्यामः, तत्रापि नामस्थापने गतार्थे, द्रव्योत्सर्गाभिधित्सया पुनराह—'दव्वुज्झणा उ जं जेण' द्रव्योज्झना तु द्रव्योत्सर्गः स्वयमेव 'ज'न्ति यद् द्रव्यमनेषणीयं 'अवकिरति'त्ति येन अपकिरति—उत्सृजति 'जेणे'ति येन करणभूतेन पात्रादिनोत्सृजति,'जत्थ'त्ति यत्र द्रव्ये उत्सृजति द्रव्यभूतो वा—अनुपयुक्तो वा उत्सृजति एष द्रव्योत्सर्गोऽभिधीयते। क्षेत्रोत्सर्ग उच्यते 'जं जत्थ वावि खेत्ते'त्ति यत्क्षेत्रं दक्षिणदेशादुत्सृजति यत्र वाऽपि क्षेत्रे उत्सर्गो व्यावर्ण्यते एष क्षेत्रोत्सर्गः, कालोत्सर्ग उच्यते—'जं जचिर जम्मि वा काले'त्ति यत्कालमुत्सृजति यथा भोजनमधिकृत्य रजनीं साधवः 'जचिरं'ति यावन्तं कालमुत्सर्गो, यस्मिन् वा काले उत्सर्गो व्यावर्ण्यते एष कालोत्सर्ग इति गाथार्थः ॥ १४५८ ॥ भावोत्सर्गप्रतिपादनायाह—

'भावे पसत्थमियरं' 'भावे'त्ति द्वारपरामर्शः, भावोत्सर्गो द्विधा—प्रशस्तः—शोभनं वस्त्वधिकृत्य 'इयर'त्ति अप्रशस्तमशोभनं च, तथा येन भावेनोत्सर्जनीयवस्तुगतेन खरादिना 'अवकिरति अन्नु' उत्सृजति यत् तत् भावेनोत्सर्ग इति तृतीयासमास, तत्र असंयमं प्रशस्ते भावोत्सर्गे त्यजति, अप्रशस्ते तु संयमं त्यजतीति गाथार्थः ॥ १४५९ ॥ पयुक्त येन वा

एक्को काओ दुहा जाओ' एकः कायः-क्षीरकायः द्विधा जातः, घटद्वये न्यासात्, तत्र एकस्तिष्ठति, एको मारितः, जीवन् मृतेन मारितस्तदेतत्कथयेति-ब्रूहि हे मानव ! केन कारणेन ?, कथानकं यथा प्रतिक्रमणाध्ययने परिहरणायामिति गाथार्थः, भारकायश्चात्र क्षीरभृतकुम्भद्वयोपेता कापोती भण्यते, भारश्चासौ कायश्च भारकायः, अण्णे भणंति-भारकायः कापोत्येवोच्यते इति ॥ १४४५ ॥ भावकायप्रतिपादनायाह—

'दुगतिगचउरो' द्वौ त्रयश्चत्वारः पञ्च वा भावा-औदयिकादयः प्रभूता वाऽन्येऽपि 'यत्र' सचेतनाचेतने वस्तुनि विद्यन्ते स भवति भावकायः, भावानां कायो भावकाय इति, 'जीवमजीवे विभासा उ' जीवाजीवयोर्विभाषा सम्यागमानुसारेण कार्येति गाथार्थः ॥ १४४६ ॥ मूलद्वारगाथायां कायमधिकृत्य गतं निक्षेपद्वारम्, अधुनैकार्थिकान्युच्यन्ते, तत्र गाथा—काय' शरीर देहः बोन्दी चय उपचयश्च सङ्घात उच्छ्रयः समुच्छ्रयश्च कडेवरं भस्त्रा तनुः पाणुरिति गाथार्थः ॥ २११ ॥ मूलद्वारगाथायां कायमधिकृत्योक्तान्येकार्थिकानि, अधुना उत्सर्गमधिकृत्य निक्षेपः एकार्थिकानि चोच्यन्ते, तत्र निक्षेपमधिकृत्याह—

नामठवणादविए खित्ते काले तहेव भावे य। एसो उस्सग्गस्स उ निक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १४४७ ॥
वच्चुज्झणा उ जं जेण जत्थ अवकिरइ दव्वभूओ वा। जं जत्थ वावि खित्ते जं जचिर जंमि वा काले ॥ १४४८ ॥
भावे पसत्थमियर जेण व भावेण अवकिरइ जं तु। असंजम पसत्थे अपसत्थे संजम चयइ ॥ १४४९ ॥
सरफरुसाइसवेयणमवेयणं दुरभिगधविरसाई। वयियमवि चयइ दोसेण जेण भावुज्झणा सा उ ॥ १४५० ॥

उस्सग्ग विउस्सरणुज्झणा य अवगिरण छड्डुण विवेगो। वज्जण चयणुम्मुअणा परिसाडण साडणा चेव ॥१४५१॥
उस्सग्गे निक्खेवो चउक्कओ छक्कओ अ कायव्वो । निक्खेवं काऊणं परूवणा तस्स कायव्वा ॥ १ ॥

सो उस्सग्गो दुविहो चिट्ठाए अभिभवे य नायव्वो ।
भिक्खायरियाइ पढमो उवसग्गभिजुंजणे बिइओ ॥ १४५२ ॥

'नामठवणादविए' अर्थमधिकृत्य निगदसिद्धा, विशेषार्थं तु प्रतिद्वारं प्रपञ्चेन वक्ष्यामः, तत्रापि नामस्थापने गतार्थे, द्रव्योत्सर्गाभिधित्सया पुनराह—'वत्थुस्सणा उ जं जेण' द्रव्योत्सर्जना तु द्रव्योत्सर्गः स्वयमेव 'ज'न्ति यद् द्रव्यमनेषणीयं 'अवकिरति'त्ति योगः अवकिरति—उत्सृजति 'जेणे'ति येन करणभूतेन पात्रादिनोत्सृजति,'जत्थ'त्ति यत्र द्रव्ये उत्सृजति द्रव्यभूतो वा—अनुपयुक्तो वा उत्सृजति एष द्रव्योत्सर्गोऽभिधीयते । क्षेत्रोत्सर्ग उच्यते 'जं जत्थ वावि खेत्ते'त्ति यत्क्षेत्रं दक्षिणदेशादुत्सृजति यत्र वाऽपि क्षेत्रे उत्सर्गो व्यावर्ण्यते एष क्षेत्रोत्सर्गः, कालोत्सर्ग उच्यते—'जं जचिर जम्मि वा काले'त्ति यत्कालमुत्सृजति यथा भोजनमधिकृत्य रजनी यावत् 'जचिरं'ति यावन्तं कालमुत्सर्गः, यस्मिन् वा काले उत्सर्गो व्यावर्ण्यते एष कालोत्सर्ग इति गाथार्थः ॥ १४५८ ॥ भावोत्सर्गप्रतिपादनायाह—

'भावे पसत्थमियरं' 'भावे'त्ति द्वारपरामर्शः, भावोत्सर्गो द्विधा—प्रशस्त—शोभन वस्त्वधिकृत्य 'इतरं'ति अप्रशस्तमशोभन च, तथा येन भावेनोत्सर्जनीयवस्तुगतेन खरादिना 'अवकिरति अज्ज' उत्सृजति यत् तत्र भावेनोत्सर्ग इति तृतीयासमासः, तत्र असंयम प्रशस्ते भावोत्सर्गे त्यजति, अप्रशस्ते तु संयम त्यजतीति गाथार्थः ॥ १४५९ ॥ यदुक्तं येन वा

एको काओ दुहा जाओ' एकः कायः—जीरकायः द्विधा जातः, घटद्वये न्यासात्, तत्र एकस्तिष्ठति, एको मारितः, जीवन् मृतेन मारितस्तदेतद्व्येसि—ब्रूहि हे मानव ! केन कारणेन ?, कथानकं यथा प्रतिक्रमणाध्ययने परिहरणायामिति गाथार्थः, भारकायश्चात्र क्षीरमृतकुम्भद्वयोपेता कापोती भण्यते, भारश्चासौ कायश्च भारकायः, अण्णे भणति—भारकायः कापोत्येवोच्यते इति ॥ १४४५ ॥ भावकायप्रतिपादनायाह—

'दुगतिगचउरो' द्वौ त्रयश्चत्वारः पञ्च वा भावा—औदयिकादयः प्रभूता वाऽन्येऽपि 'यत्र' सचेतनाचेतने वस्तुनि विद्यन्ते स भवति भावकायः, भावानां कायो भावकाय इति, 'जीवमजीवे विभासा उ' जीवाजीवयोर्विभाषा सत्यागमानुसारेण कार्येति गाथार्थः ॥ १४४६ ॥ मूलद्वारगाथायां कायमधिकृत्य गतं निक्षेपद्वारम्, अधुनैकार्थिकान्युच्यन्ते, तत्र गाथा—कायः शरीरं देहः बोन्दी चय उपचयश्च सङ्घात उच्छ्रयः समुच्छ्रयश्च कडवर भस्त्रा तनुः पाणुरिति गाथार्थः ॥ २११ ॥ मूलद्वारगाथायां कायमधिकृत्योक्तान्येकार्थिकानि, अधुना उत्सर्गमधिकृत्य निक्षेपः एकार्थिकानि चोच्यन्त, तत्र निक्षेपमधिकृत्याह—

नामठवणादविए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो उस्सग्गस्स उ निक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १४४७ ॥
दव्वुज्झणा उ जं जेण जत्थ अवकिरइ दव्वभूओ वा । जं जत्थ वावि खित्ते ज जचिर जंमि वा काले ॥ १४४८ ॥
भावे पसत्थमियरं जेण व भावेण अवकिरइ जं तु । अस्संजम पसत्थे अपसत्थे संजम चयइ ॥ १४४९ ॥
खरफरुसाइसचेयणमचेयणं दुरभिगंधविरसाई । दवियमवि चयइ दोसेण जेण भावुज्झणा सा उ ॥ १४५० ॥

पमिति, एतदुक्तं भवति—वर्तमानभवे स्थितः पुरस्कृतभवं पश्चात्कृतभवं च आयुष्ककर्म सद्भ्यतया स्मरति, प्रसङ्गेना विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ १४४२ ॥ अधुना मातृकाकायः प्रतिपाद्यते, [मातृकेऽपि] मातृकापदानि 'उप्पण्णेति वे'त्या दीनि तत्समूहो मातृकाकायः, अन्योऽपि तथाविधपदसमूहो यहर्थ इति, तथाचाह भाष्यकारः—'मात यपय'त्ति मातृकापदमिति 'णेमं' 'णेमे'त्ति चिह्नं, अपरमन्योऽपि यः पदसमूहः—पदसङ्घातः स पदकायो भण्यते मातृकापदकाय इति भावना, विशिष्टः पदसमूहः, किं०।—'जे एगपए बहू अत्था' यस्मिन्नेकपदे बहवः अर्थास्तेषां पदानां यः समूह इति, पाठान्तरं वा 'अस्सेकपदे बहू अत्थ'त्ति गाथार्थः ॥ १४४३ ॥ सङ्ग्रहकायप्रतिपादनायाह—'सगहकाओ णेगा' सङ्ग्रहणं सङ्ग्रहः स एव कायः, स किंविशिष्ट ? इत्याह—'णेगावि जत्थ एगवयणेण घेप्पंति'त्ति अमूत्ता अपि यत्रैकवचनेन दिशपन्तो गृह्यन्ते, यथा शालिर्ग्रामः सेना जातो वसति निविष्टा चि, यथासङ्ख्यं, अमूत्तेष्वपि स्तम्बेषु सत्सु जात शालिरिति व्यपदेशः, अमूत्तेष्वपि पुरुषनिकायादिषु वसति ग्रामः, अमूत्तेष्वपि हस्त्यादिषु निविष्टा सेनेति, अयं शाल्यादिरर्थः सङ्ग्रहकायो भण्यते इति गाथार्थः ॥ १४४४ ॥ साम्प्रतं पर्यायकायं दर्शयति—

'पज्जवकाओ' पर्यायकायः पुनर्भवति, पर्यायाः—वस्तुधर्माः यत्र—परमाण्वादौ पिण्डिता यत्र, तथा च परमाणावपि कस्मिंश्चित् सोऽव्यवहारिके यथा वर्णगन्धरसस्पर्शा अनन्तगुणाः अन्यापेक्षया, तथा चोक्तम्—"कारणमेव तदन्त्यं सूक्ष्मो नित्यश्च भवति परमाणुः । एकरसवर्णगन्धो द्विस्पर्शः कार्यलिङ्गश्च ॥ १ ॥" स चैकत्रिकादिरसतत्त्वान्यापेक्षया तिक्तर तिक्ततमादिभेदाद्वानन्त्यं प्रतिपद्यते, पञ्चवर्णादिष्वपि विभाषेत्यर्थं गाथार्थः ॥ अधुना भारकायप्रस्तावे गाथा—

याह चोदकः—'दुहओऽणंतररहिया' 'दुहउ'त्ति वर्त्तमानभावस्थितस्य उभयतः एष्यकालेऽतीतकाले च 'अणतररहिय'त्ति अनन्तरौ एष्यातीतौ अनन्तरौ च तौ रहितौ च वर्त्तमानभवभावेनेति प्रकरणाद् गम्यते अनन्तररहितौ तथापि 'जइ'त्ति यदि तस्यो च्यते 'एवं तो भवा अणतगुण'त्ति एवं सति ततो भवा अनन्तगुणा, तद् भवद्वयव्यतिरिक्ता वर्त्तमानभवभावेन रहिता एष्या अतिक्रान्ताश्च तेऽप्युभयेरंस्ततश्च तदपेक्षयापि द्रव्यत्वकल्पना स्यात्, अथोच्येत—भवत्स्वेवमेव का नो हानिरिति ?, उच्यते, एकस्य—पुरुषादेरेककाले—पुरुषादिकाले भवा न युज्यन्ते—न घटन्ते अनेके—बहव इति गाथार्थः ॥१५३९॥ इत्थं चोदकेनोक्त गुरुराह—'दुहओऽणंतरभविय' 'दुहउ'त्ति वर्त्तमानभवे वर्त्तमानस्य उभयतः एष्येऽतीते चानन्तरभविक,पुरस्कृतपश्चात्कृतभव सम्बन्धीत्युक्तं भवति,यथा तिष्ठति आयुष्कमेव तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात्,न शेषं कर्म विवक्षितं यद् यद्वमयं गाथार्थः॥१५४०॥ पुरस्कृतभवसम्बन्धि त्रिभागाद्यवशेषायुष्कः सामान्येन तस्मिन्नेव भवे वर्त्तमानो बध्नाति, पश्चात्कृतसम्बन्धि पुनस्तस्मिन्भव भवे वेदयति । अतिप्रसङ्गनिवृत्त्यर्थमाह—'तोऽज्झिपरेसुवि जइ त दव्वभवा होज्ज ता तेऽवि' भवेद् इतरेष्वपि—प्रभूतेष्वतीतेषु यद् यद्बमनागतेषु च यद् भोक्ष्यते यदि तस्मिन्नेव भवे वर्त्तमानस्य द्रव्यभवा भवेरंस्ततस्तेऽपि, तदायुष्ककर्मसम्बन्धादिति इदय, न चैतदस्ति, तस्मादसच्चोदकवचनमिति गाथार्थः॥१५४१॥ अस्यैवार्थस्य प्रसाधकं लोकमतीतं निदर्शनमभिधातुकाम आह—'सझासु दोसु सूरो' सन्ध्या च सन्ध्या च सन्ध्ये तयोः सन्ध्ययोर्द्वयोः प्रत्युषप्रदोषभविषययोः सूर्य—आदित्य अदृश्य मानोऽपि—मनुपलभ्यमानोऽपि प्रापणीय—प्राप्यं समतिक्रान्त—समतीतं च यथाऽवभासते—प्रकाशयति क्षेत्रं, तद्यथा—प्रत्युष सन्ध्यायां पूर्वविदेहं भरतं च, प्रदोषसन्ध्यायां तु भरतमपरविदेहं च, तथैव—यथा सूर्यः इदमपि प्रक्रान्तं आवश्य—विश

चमिति, एतदुक्तं भवति—वर्तमानभवे स्थितः पुरस्कृतभवं पश्चात्कृतभवं च आयुष्ककर्म सद्रूप्यतया सूचयति, प्रकाशेना दित्यवदिति गाथार्थः ॥ १४४२ ॥ अधुना मातृकाकायः प्रतिपाद्यते, [मातृकेऽपि] मातृकापदानि 'उप्पन्नेति वे'त्या दीनि तत्समूहो मातृकाकायः, अन्योऽपि तथाविधपदसमूहो वहर्थ इति, तथा चाह भाष्यकारः—'माउयपयं'ति मातृकापदमिति 'णेमं' 'णेमं'ति चिह्नं, नवरसम्योऽपि वा पदसमूहः—पदसङ्घातः स पदकायो भण्यते मातृकापदकाय इति भावना, विशिष्टः पदसमूहः, किं०—'जे एगपए बहू अत्था' यस्मिन्नेकपदे बहवः अर्थाक्षेपो पदानां य' समूह इति, पाठान्तरं वा 'अस्सेकपदे बहू अत्थ'त्ति गाथार्थः ॥ १४४३ ॥ संग्रहकायप्रतिपादनायाह—'संगहकाओ णेगा' संग्रहणं संग्रहः स एव कायः, स किंविशिष्टः ? इत्याह—'णेगावि जत्थ एगवयणेण घेप्पंति'त्ति प्रभूता अपि यत्रैकवचनेन दिश्यन्तो गृह्यन्ते, यथा शालिर्ग्रामः सेना जातो वसति निविष्टेति, यथासङ्ख्यं, प्रभूतेष्वपि स्तम्बेषु सत्सु जातः शालिरिति व्यपदेशः, प्रभूतेष्वपि पुरुषनिलयादिषु वसति ग्रामः, प्रभूतेष्वपि हस्त्यादिषु निविष्टा सेनेति, अयं शाल्यादिरर्थः संग्रहकायो भण्यत इति गाथार्थः ॥ १४४४ ॥ साम्प्रतं पर्यायकायं दर्शयति—

'पज्जवकाओ' पर्यायकायः पुनर्भवति, पर्याया—वस्तुधर्मा यत्र—परमाण्वादौ पिण्डिता बहवः, तथा च परमाणावपि कस्मिंश्चित् साम्व्यवहारिके यथा वर्णगन्धरसस्पर्शा अनन्तगुणाः अन्यापेक्षया, तथा चोक्तम्—"कारणमेव तदन्त्यं सूक्ष्मो नित्यश्च भवति परमाणुः । एकरसवर्णगन्धो द्विस्पर्शः कार्यलिङ्गश्च ॥ १ ॥" स चैकतिक्तादिरसस्तदन्यापेक्षया तिक्ततर तिक्ततमादिभेदादानन्त्यं प्रतिपद्यते, एवं वर्णादिष्वपि विभाषेत्यय गाथार्थः ॥ अधुना भारकायस्तत्र गाथा—

मस्तीत्ययं त्रिकालवचनो निपातः, अभूवन् भवन्ति
तत्रेद गाथाशकलं 'अत्थित्ति बहुपदेसा सेसं पंचत्थिकाया य' तस्याधारणार्थत्वाच्च न्यूना नाप्यधिका इति, अनेन
भविष्यन्ति चेति भावना, बहुप्रदेशास्तु यतस्तेन पञ्चैवास्तिकायाः तुशब्दस्यावधारणार्थत्वाच्च न्यूना नाप्यधिका इति, अनेन
च धर्माधर्माकाशानामेकद्रव्यस्यास्तिकायत्वानुपपत्तिरप्रसमयस्य च प्र(भने)त्यादस्तिकायस्यापत्तिरित्येतत् परिहृतमवग
स्तव्यं, ते चामी पञ्च, तद्यथा—धर्मास्तिकायोऽधर्मास्तिकायः आकाशास्तिकायः जीवास्तिकायः पुद्गलास्तिकायश्चेत्यस्ति-
काया इति हृदयमत्र गाथार्थः ॥ साम्प्रतं द्रव्यकायावसरस्तत्स्वरूपप्रतिपादनायाह—

'जं तु पुरक्खड'त्ति यद् द्रव्यमिति योगः तुशब्दो विशेषणार्थः किं विशिनष्टि?—जीवपुद्गलद्रव्यं, न धर्मास्तिकायादि,
पुरस्कृतः भावो येनेति समासः, भाविनो भावस्य योग्यमभिमुखमित्यर्थः। 'पच्छाकड य भावाओ'त्ति चाशब्दस्य व्यवहितः सम्बन्धः, तत्रैवं प्रयोगः—पश्चात्कृतभावं, चशब्दो
विकल्पवचनः पश्चात् कृत माप्योज्झितो भावः—पर्यायविशेषलक्षणो येन स तथोच्यते, एतदुक्तं भवति—यस्मिन् भावे वर्तते
द्रव्यं ततो वा पूर्वमासीद् भावः तस्मादपेतं पश्चात्कृतभावमुच्यते, 'त होति दव्वदवियं' तदित्थंभूतं द्विप्रकारमपि भाविनो
भूतस्य च भावस्य योग्यं 'दव्वं'ति वस्तु वस्तुवचनो ह्येको द्रव्यशब्दः, किं?—भवति द्रव्यं, भवतिशब्दस्य व्यवहितः सम्बन्धः,
इत्थं द्रव्यलक्षणमभिधायाधुनोदाहरणमाह—'जह भविओ दवदेवादि' यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः भव्यो—योग्यः द्रव्यदया-
विरिति, इयमत्र भावना—यो हि पुरुषादिर्मृत्वा देवत्वं प्राप्स्यति बद्धायुष्कः अभिमुखनामगोत्रो वा स योग्यत्वाद् द्रव्य
देवोऽभिधीयते एवमनुभूतदेवभावोऽपि भावित्वाद् द्रव्यनारकादिमदः परमाणुमदश्च तथाहि—असावपि द्व्यणुकादि

काययोग्यो भवत्येव, तदभेदेनभूतं द्रव्यं कायो भण्यत इति गाथार्थः ॥१५१६॥ आह—किमिति तुल्यविशेषणाजीवपुद्गलद्रव्यमङ्गीकृत्य धर्मास्तिकायादीनामिह व्यवच्छेदः कृत इति ?, अत्रोच्यते, तेषां यथोक्तप्रकारद्रव्यलक्षणाभावात्, सर्वदैवास्तिकायत्वलक्षणभावोपेतत्वात्, आह च भाष्यकारः—'अह अत्थिकायभावो' पञ्चास्तिकायभावः-अस्तिकायत्वलक्षणः, 'इय एसो होज्ज अत्थिकायाणं' 'इय' एवं यथा जीवपुद्गलद्रव्ये विशिष्टपर्याय इति एष्यन्—आगामी भवेत्, केषाम् ?—अस्तिकायानां-धर्मास्तिकायादीनामिति, व्याख्यानाद् विशेषप्रतिपत्तिः, तथा पश्चात्कृतो वा यदि भवत् 'तो ते हविज्ज दव्वत्थिकाय'त्ति ततस्ते भवेयुरिति द्रव्यास्तिकाया इति गाथार्थः ततश्च—'तीयमणागय' अतीतम्—अतिक्रान्तमनागतं भावं यद्—यस्मात् कारणादस्तिकायानां—धर्मास्तिकायादीनां नास्ति—न विद्यते अस्तित्व-विद्यमानत्व, कायत्वापेक्षया सदैव योगादिति हृदयं, 'तेण र'त्ति तेन किल केवलं—शुद्धं 'तेसु' धर्मास्तिकायादिषु नास्ति—न विद्यते, किं ?—'दव्वत्थिकाय'त्ति द्रव्यास्तिकायत्वं, सदैव तद्भावयोगादिति गाथार्थः ॥ १५१७ ॥ आह-यद्येव द्रव्यदेवाद्युदाहरणोक्तमपि द्रव्य न प्राप्नोति, सदैव तद्भावयोगात्, तथाहि—स एव तस्य भावो यस्मिन् वर्तते इति। अत्र गुरुराह—'काम भवियसुरादि' काममित्यनुमत यथा 'भवियसुरादिसु' भव्यात्म ते सुरादयश्चेति विग्रहः आदिशब्दात् द्रव्यनारकादिग्रहः तेषु—तद्रूपपर्याये विचार भावः स एव यत्र वर्तते तदानीं मनुष्यादिभाव इति, किंतु एष्यो—भावी न तावत्प्राप्त तदा, 'तेण र ते दव्वय'त्ति तेन ते किल द्रव्यदया इति, योग्यत्वाद्, योग्यस्य च द्रव्यत्वात्, न चैतद् धर्मास्तिकायादीनामस्ति, एष्यकालेऽपि तद्भावयुक्तत्वादेवेति गाथार्थः॥१५१८॥यथोक्तं द्रव्यलक्षणमपगम्य तद्भावेऽतिप्रसङ्गं च मनस्याधा

तमेदं गायाशकल 'अत्थित्तिमुपदेसा तेणं पंचत्थिकाया य' अस्तीत्ययं त्रिकालवचनो निपातः, अभूवन् भवन्ति भविष्यन्ति चेति भावना, बहुप्रदेशास्तु यतस्तेन पञ्चैवास्तिकायाः तुशब्दस्यावधारणार्थत्वाच्च न्यूना नाप्यधिका इति, अनन च धर्माधर्माकाशानामेकद्रव्यत्वादस्तिकायत्वानुपपत्तिरद्धासमयस्य च ए (अने)कत्वादस्तिकायत्वापत्तिरित्येतत् परिहृतमवग न्तव्य, ते चामी पञ्च, तद्यथा—धर्मास्तिकायोऽधर्मास्तिकायः आकाशास्तिकायः जीवास्तिकायः पुद्गलास्तिकायश्चेत्यस्ति काया इति हृदयमयं गाथार्थः ॥ साम्प्रत द्रव्यकायावसरस्तत्प्रतिपादनायाह—

'जं तु पुरक्खड'त्ति यद् द्रव्यमिति योगः तुशब्दो विशेषणार्थः किं विशिनष्टि?—जीवपुद्गलद्रव्यं, न धर्मास्तिकायादि, ततश्चैतदुक्तं भवति—यद् द्रव्य—यद् वस्तु पुरस्कृतभावमिति—पुरः—अग्रतः कृतो भावो येनेति समासः, भाविनो भावस्य योग्यमभिमुखमित्यर्थः। 'पच्छाकड य भावाओ'त्ति चाशब्दस्य व्यवहितः सम्बन्धः, ततश्चैवं प्रयोगः—पश्चात्कृतभावं, चाशब्दो विकल्पवचनः पश्चात् कृत प्राप्योज्झितो भावः—पर्यायविशेषलक्षणो येन स तथोच्यते, एतदुक्तं भवति—यस्मिन् भावे पर्यव द्रव्यं ततो यः पूर्वमासीद् भावः तस्मादपेतं पश्चात्कृतभावमुच्यते, 'तं होति दवदवियं' तदित्थंभूतं द्विप्रकारमपि भाविनो भूतस्य च भावस्य योग्य 'दव'ति वस्तु वस्तुवचनो ह्येको द्रव्यशब्दः, किं?—भवति द्रव्य, भवतिशब्दस्य व्यवहितः सम्बन्धः, इत्थं द्रव्यलक्षणमभिधायाधुनोदाहरणमाह—'जह भविओ दवदेवादि' यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः भव्यो—योग्यः द्रव्यदेवा दिरिति, इयमत्र भावना—यो हि पुरुषादिर्मृत्वा देवत्व प्राप्स्यति बद्धायुष्कः अभिमुखनामगोत्रो वा स योग्यत्वाद् द्रव्य देवोऽभिधीयते, एवमनुभूतदेवभावोऽपि, आदिशब्दाद् द्रव्यनारकादिग्रहः परमाणुग्रहश्च, तथाहि—असावपि द्व्यणुकादि

काययोग्यो भवत्येव, तत्प्रत्येवंभूतं द्रव्यं कायो भण्यत इति गाथार्थः ॥१४२६॥ आह—किमिति पुद्गलद्रव्यविरहणाज्जीवपुद्गलद्रव्यमङ्गीकृत्य धर्मास्तिकायादीनामिह व्यवच्छेदः कृत इति ?, अत्रोच्यते, तेषां यथोक्तप्रकारद्रव्यलक्षणायोगात्, सर्वदैवास्तिकायत्वलक्षणभावोपेतत्वात्, आह च भाष्यकारः—'जइ अत्थिकायभावो' यद्यस्तिकायभावः अस्तिकायत्वलक्षणः, 'हुज्ज एसो होज्ज अत्थिकायाणं' 'हुज्ज' एवं यथा जीवपुद्गलद्रव्ये विशिष्टपर्याय इति एष्यन्—आगामी भवेत्, केषाम् ?—अस्तिकायानां—धर्मास्तिकायादीनामिति, व्याख्यानात् विशेषप्रतिपत्तिः, तथा पश्चात्कृतो वा यदि भवत् 'तो ते हविज्ज दव्वत्थिकाय'त्ति ततस्ते भवेयुरिति द्रव्यास्तिकाया इति गाथार्थः यतश्च—'तीयमणागय' अतीतम्—अतिक्रान्तमनागते भावे यत्—यस्मात् कारणादस्तिकायानां—धर्मास्तिकायादीनां नास्ति—न विद्यते अस्तित्व—विद्यमानत्व, कायत्वापेक्षया सदैव योगादिति हृदयं, 'तेण र'त्ति तेन किल केवल—शुद्ध 'तेसु' धर्मास्तिकायादिषु नास्ति—न विद्यते, किं ?—'दव्वत्थिकाय'त्ति द्रव्यास्तिकायत्वं, सदैव तद्भावयोगादिति गाथार्थः ॥ १४२७ ॥ आह—यद्येवं द्रव्यदेवाद्युदाहरणोक्तमपि द्रव्यं न प्राप्नोति, सदैव तद्भावयोगात्, तथाहि—स एव तस्य भावो अस्मिन् वर्तते इति। अत्र गुरुराह—'कामं भवियसुरादि' काममित्यनुमतं यथा 'भवियसुरादिसु' भव्यश्चासौ सुरश्चेति विग्रहः आदिशब्दात् द्रव्यनारकादिग्रहः तेषु—तद्विषये विचारे भावः स एव यत्र वर्तते तदानीं मनुष्यादिभाव इति, किंतु एष्यो—भावी न तावत्प्राप्त तदा, 'तेण र ते दव्वदेव'त्ति तेन ते किल द्रव्यतया इति, योग्यत्वात्, योग्यस्य च द्रव्यत्वात्, न चैतद् धर्मास्तिकायादीनामस्ति, एष्यकालेऽपि तद्भावयुक्तत्वादेवेति गाथार्थः॥१४२८॥यथोक्तद्रव्यलक्षणमवगम्य तद्भावेऽतिप्रसङ्गं च मनसाधा

तत्रेदं गाथासकल 'अस्थिसिमपुपदेसा तेणं पंचस्थिकाया उ' अस्तीत्ययं त्रिकालवचनो निपातः, अभूवन् भवन्ति भविष्यन्ति चेति भावना, बहुप्रदेशास्तु यतस्तेन पञ्चैवास्तिकायाः तुशब्दस्यावधारणार्थत्वान्न न्यूना नाप्यधिका इति, अनेन च धर्माधर्माकाशानामेकद्रव्यत्वादस्तिकायत्वानुपपत्तिरद्धासमयस्य च ए (अने)कत्वादस्तिकायत्वापत्तिरित्येतत् परिहृतमवगन्तव्यं, ते चामी पञ्च, तद्यथा—धर्मास्तिकायोऽधर्मास्तिकायः आकाशास्तिकायः जीवास्तिकायः पुद्गलास्तिकायश्चेत्यस्तिकाया इति इदयमत्र गाथार्थः ॥ साम्प्रतं द्रव्यकायावसरस्तत्प्रतिपादनायाह—

'ज तु पुरक्खड'त्ति यद् द्रव्यमिति योगः तुशब्दो विशेषणार्थः किं विशिनष्टि?—जीवपुद्गलद्रव्यं, न धर्मास्तिकायादि, ततश्चैतदुक्तं भवति—यद् द्रव्य—यद् वस्तु पुरस्कृतभावमिति—पुरः—अग्रतः कृतो भावो येनेति समासः, भाविनो भावस्य योग्यमभिमुखमित्यर्थः। 'पच्छाकडं च भावाओ'त्ति चाशब्दस्य व्यवहितः सम्बन्धः, ततश्चैव प्रयोगः—पश्चात्कृतभावं, चाशब्दो विकल्पवचनः पश्चात् कृत प्राप्योज्झितो भावः—पर्यायविशेषलक्षणो येन स तथोच्यते, एतदुक्तं भवति—यस्मिन् भावे वर्त्तत द्रव्यं ततो यः पूर्वमासीद् भावः तस्मादपेतं पश्चात्कृतभावमुच्यते, 'त होति दवदवियं' तदित्यंभूत द्विप्रकारमपि भाविनो भूतस्य च भावस्य योग्य 'दवं'ति वस्तु वस्तुवचनो ह्येको द्रव्यशब्दः, किं—भवति द्रव्य, भवतिशब्दस्य व्यवहितः सम्बन्धः, इत्य द्रव्यलक्षणमभिधायाधुनोदाहरणमाह—'जह भविओ दवदेवादि' यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः भव्यो—योग्यः द्रव्यदेवादिरिति, इयमत्र भावना—यो हि पुरुषादिर्मृत्वा देवत्व प्राप्स्यति बद्धायुष्कः अभिमुखनामगोत्रो वा स योग्यत्वाद् द्रव्य देवोऽभिधीयते, एवमनुभूतदेवभावोऽपि, आदिशब्दाद् द्रव्यनारकादिग्रहः परमाणुग्रहश्च, तथाहि—भवत्यपि द्व्यणुकादि

कायपोग्यो भवत्येव, तदयोग्यभूतं द्रव्यं कायो भण्यत इति गाथार्थः ॥१४५६॥ आह–किमिति तुल्यविशेषणाज्जीवपु-
द्गलद्रव्यमङ्गीकृत्य धर्मास्तिकायादीनामिह व्यवच्छेदः कृत इति ?, अत्रोच्यते, तेषां यथोक्तप्रकारद्रव्यलक्षणा-
योगात्, सर्वदैवास्तिकायत्वलक्षणभावोपेतत्वात्, आह च भाष्यकारः—'अह अस्थिकायभावो' अथास्तिकाय-
भावः–अस्तिकायत्वलक्षणः, 'इय एसो होज्ज अत्थिकायाणं' 'इय' एवं यथा जीवपुद्गलद्रव्ये विशिष्टपर्याय इति
एष्यन्–आगामी भवेत्, केषाम् ?–अस्तिकायानां–धर्मास्तिकायादीनामिति, व्याख्यानाद् विशेषप्रतिपत्तिः, तथा
पश्चात्कृतो वा यदि भवेत् 'तो ते हविज्ज दव्वत्थिकाय'त्ति ततस्ते भवेयुरिति द्रव्यास्तिकाया इति गाथार्थः यतश्च—
'तीयमणागय' अतीतम्–अतिक्रान्तमनागतं भावं यद्–यस्मात् कारणादस्तिकायानां–धर्मास्तिकायादीनां नास्ति–न विद्यते
अस्तित्व–विद्यमानस्य, कायस्यापेक्षया सदैव योगादिति हृदयं, 'तेण र'त्ति तेन किल केवलं–शुद्धं 'तेसु' धर्मास्तिकायादिषु
नास्ति–न विद्यते, किं ?–'दव्वत्थिकाय'त्ति द्रव्यास्तिकायत्वं, सदैव तद्भावयोगादिति गाथार्थः ॥ १४५७ ॥ आह–यद्येव
द्रव्यदेवाद्युदाहरणोक्तमपि द्रव्यं न प्राप्नोति, सदैव तद्भावयोगात्, तथाहि–स एव तस्य भावो यस्मिन् वर्तते इति। अत्र
गुरुराह—'काम भवियसुरादि' काममिति स्वनुमतं यथा 'भवियसुरादिसु' भव्याश्च ते सुरादयश्चेति विग्रहः आदिशब्दात् द्रव्यना-
रकादिग्रहः तेषु–तद्विषये विचार भावः स एव यत्र वर्तते तदानीं मनुष्यादिभाव इति, किंतु एष्यो–भावी न तावत्ता
यत सदा, 'तेण र ते दव्वदेव'त्ति तेन ते किल द्रव्यदेवा इति, योग्यत्वात्, योग्यस्य च द्रव्यत्वात्, न चैतद् धर्मास्तिकायादी-
नामस्ति, एष्यकालेऽपि तद्भावयुक्तत्वादेवेति गाथार्थः ॥१४५८॥ यथोक्तं द्रव्यलक्षणमवगम्य तद्भावेऽतिप्रसङ्गं च मनस्याधा

कायः तथा भावकायश्चेति गाथासमासार्थः ॥ व्यासार्थं तु प्रतिद्वारमेव व्याख्यास्यामः, तत्र नामकायप्रतिपादनायाह— 'काओ कस्सवि'त्ति कायः कस्यचित् पदार्थस्य सचेतनाचेतनस्य वा नाम क्रियते स नामकायः, नामाभिन्न कायो नाम कायः, तथा देहोऽपि—शरीरसमुच्छ्रयोऽपि उच्यते कायः, तथा काचमणिरपि कायो भण्यते, प्राकृते तु कायः। तथा भद्र मपि किञ्चिल्लेखादि 'निकायमाहंसु'त्ति निकायितमाख्यातवन्तः, प्राकृतशैल्या निकायेति गाथार्थः, गतं नामद्वारं, अधुना स्थापनाद्वारं व्याख्यायते—'अक्खे वराडए' अक्षे—चन्दनके वराटके वा—कपर्दके वा काष्ठ—कुट्टिमे पुस्ते वा— वस्त्रकृते चित्रकर्मणि वा प्रतीते, किमित्याह—सतो भावः सद्भावः सत्य इत्यर्थः समाश्रित्य, तथा असतोभावः असद्भावः अतथ्य इत्यर्थः, तं चाश्रित्य, किं?—स्थापनाकायं विजानाहीति गाथार्थः ॥ १४११ ॥ सामान्येन सद्भावासद्भावस्थापनो दाहरणमाह—'लेप्पगहत्थी' यदिह लेप्यकहस्ती हस्तीति स्थापनायां निवश्यते 'एस सब्भाविया भवे ठवण'त्ति एषा सद्भावस्थापना भवतीति, भवत्यसद्भावे पुनर्हस्तीति निराकृतिः—हस्त्याकृतिशून्य एव चतुरस्रादावपि। तदेवं स्थापनाकायोऽपि भावनीय इति गाथार्थः ॥ १४१२ ॥ शरीरकायप्रतिपादनायाह—'ओरालियवउविय' उदारैः पुद्गलैर्निर्वृत्तमौदारिकं विविधा क्रिया विक्रिया तस्यां भवं वैक्रियं प्रयोजनार्थिना आह्रियत इत्याहारकं तेजोमयं तैजसं कर्मणा निर्वृत्तं कार्म्मणं, औदारिकं वैक्रियं आहारकं तैजसं कार्मणं चैव एष पञ्चविध खलु शीर्यन्त इति शरीराणि शरीराण्येव पुद्गलसङ्घातरूपत्वात् काय' शरीरकायः विज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥ गतिकायप्रतिपादनायाह— 'चउसुवि गइ' इयमप्यन्यकर्तृकी गाथा सोपयोगेति च व्याख्यायते—चतसृष्वपि गतिषु—नारकतिर्यग्नरामरलक्षणासु

'देहो'त्ति शरीरसमुच्छ्रयो नारकादीनां यः स गतौ काय इतिकृत्वा गतिकायो भण्यते, भवान्तरे आह चोदकः—'एसो सरीरकाउ'त्ति नन्वेष शरीरकाय उक्तः, तथाहि—औदारिकादिव्यतिरिक्ता नारकतिर्यगादिदेहा इति, आचार्य आह—'विसेसणा होति गतिकाओ'त्ति विशेषणात्—विशेषणसामर्थ्यात् भवति गतिकायः, विशेषणं चात्र गतौ कायो गतिकायः, यथा द्विविधाः संसारिणः—त्रसाः स्थावराश्च, पुनस्त एव स्त्रीपुनपुंसकविशेषेण भिद्यन्त इत्येवमत्रापीति गाथार्थः॥ अथवा सर्वसत्त्वानामपान्तरालगतौ यः कायः स गतिकायो भण्यते, तथा चाह—'जेणुवगहिओ' येनोपगृहीत—उपकृतो व्रजति—गच्छति भवादन्यो भवः भवान्तरं तत्, एतदुक्तं भवति—मनुष्यादिर्मनुष्यभवात् च्युतः येनाश्रयेणा(विग्रहे)पान्तराले देवादिभवं गच्छति स गतिकायो भण्यते, तं कालमानतो दर्शयति—यच्चिरेण 'कालेण'त्ति स च यावता कालेन समयादिना व्रजति तावन्तमेव कालमसौ गतिकायो भण्यत एष खलु गतिकायः, स्वरूपेणैव दर्शयन्नाह—'सतेयगं कम्मगसरीरं' कार्मणस्य प्राधान्यात् सह तैजसेन वर्तत इति सतैजसं कार्मणशरीरं गतिकायस्तदाश्रयेणापान्तरालगतौ जीवगतेरिति भावनी(यम)यं गाथार्थः॥ निकायकायः प्रतिपाद्यते तत्र—'निययं'ति गाथार्द्धं व्याख्यायते 'निययमहिओ य कायो जीवनिकाय'त्ति नियतो—नित्यः कायो निकायः, नित्यता चास्य त्रिष्वपि कालेषु भावात् अधिको वा कायो निकायः, यथा अधिको दाहो निदाह इति, आधिक्यं चास्य धर्माधर्मास्तिकायापेक्षया स्वभेदापेक्षया वा, तथाहि—एकादयो यावदसंख्येयाः पृथिवीकायिकास्तावत् कायस्त एव सजातीयान्यप्रक्षेपापेक्षया निकाय इति, एवमन्येष्वपि विभाषेत्येवं जीवनिकायसामान्येन निकायकायो भण्यते, अथवा जीवनिकायः पृथिव्यादिभेदभिन्नः षड्विधोऽपि निकायो भण्यते तत्समुदायः, एवं च निकायकाय इति, गतं निकायकायद्वारं। अधुनाऽस्तिकायः प्रतिपाद्यते,

कायः तथा भावकायश्चेति गाथासमासार्थः ॥ व्यासार्थं तु प्रतिद्वारमेव व्याख्यास्यामः, तत्र नामकायप्रतिपादनायाह— 'काओ कस्सवि'त्ति कायः कस्यचित् पदार्थस्य सचेतनाचेतनस्य वा नाम क्रियते स नामकायः, नामाश्रित्य कायो नाम कायः, तथा देहोऽपि—शरीरसमुच्छ्रयोऽपि उच्यते कायः, तथा काचमणिरपि कायो भण्यते, प्राकृते तु कायः । तथा पद्मपि किञ्चिल्लेखादि 'निकायमाहंसु'त्ति निकायितमाख्यातवन्तः, प्राकृतशैल्या निकायेति गाथार्थः, गतं नामद्वारं, अधुना स्थापनाद्वारं व्याख्यायते—'अक्खे वराडए' अक्षे—चन्दनके वराटके वा—कपर्दके वा काष्ठ—कुट्टिमे पुस्ते वा—यस्त्रकृते चित्रकर्मणि वा प्रतीते, किमित्याह—सतो भावः सद्भावः तथ्य इत्यर्थः तमाश्रित्य,तथा असतोभावः असद्भावः अतथ्य इत्यर्थः, तं चाश्रित्य, किं ?—स्थापनाकायं विजानाहीति गाथार्थ ॥ १४११ ॥ सामान्येन सद्भावासद्भावस्थापनोदाहरणमाह—'लेप्पगहत्थी' यदिह लेप्यकहस्ती हस्तीति स्थापनायां निवेश्यते 'एस सब्भाविया भवे ठवण'त्ति एषा सद्भावस्थापना भवतीति, भवत्यसद्भावे पुनर्हस्तोति निराकृतिः—हस्त्याकृतिशून्य एव चतुरङ्गादाविति । तदेव स्थापनाकायोऽपि भावनीय इति गाथार्थः ॥ १४१२ ॥ शरीरकायप्रतिपादनायाह—'ओरालियवउविय' उदारैः पुद्गलैर्निर्वृत्तमौदारिकं विविधा क्रिया विक्रिया तस्यां भवं वैक्रियं प्रयोजनार्थिना आह्रियत इत्याहारकं तेजोमयं तैजसं कर्मणा निर्वृत्तं कार्म्मणं, औदारिकं वैक्रियं आहारकं तैजसं कार्मणं चैव एवं पञ्चविधं खलु शीर्यन्त इति शरीराणि शरीराण्येव पुद्गलसङ्घातरूपत्वात् कायः शरीरकायः विज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥ गतिकायप्रतिपादनायाह— 'चउसुवि गईं' इयमप्यन्यकर्तृकी गाथा सोपयोगेति च व्याख्यायते—चतसृष्वपि गतिषु—नारकतिर्यग्नरामरलक्षणासु

तीयमणागयभावे जमत्थिकायाण नत्थि अत्थित्तं । तेन र केवलएसु नत्थी धम्मत्थिकायत्त ॥ १४३७ ॥
काम अविपसुराइसु भावो सो चेव जत्थ वट्टंति । एस्सो न ताव जायइ तेन र ते दव्वखेत्तुत्ति ॥ १४३८ ॥
दुहओऽणतररहिया जइ एव तो भवा अणंतगुणा । एगस्स एगकाले भवा न छुब्भंति उ अणेगा ॥ १४३९ ॥
दुहओऽणतरभविय जइ चिट्ठइ भावओ उ ज पव । दुब्भियरेसुवि अह त दव्वभवा तुम तो तेऽवि ॥ १४४० ॥
ससासु दोसु घरो अदिस्समाणोऽवि पप्प समईय । जह ओमासइ चित्त तहेव एयंपि नायव्वं ॥ १४४१ ॥
माउपपपति नेय नवर अभोयि जो पयसमूहो । सो पयकाओ भण्णइ जे एगपए बहू अत्था २११ ॥ (भा०) ॥
सगहकाओऽणेगावि जत्थ एगवयणेण घिप्पंति । जह सालिगामसेणा जाओ वयरी (त्ति) निविट्ठत्ति ॥१४४२॥
पज्जयकाओ पुण दुति पज्जया जत्थ पिंडिया एक्के । परमाणुमिविक्कमिवि अह वण्णाई अणतगुणा ॥ १४४३ ॥
एगो काओ दुहा जाओ एगो चिट्ठइ एगो मारिओ । जीवतो अ मपण मारिओ मे तव माणव! केण हेउणा? ॥१४४४॥
दुग तिग चउरो पच य भाया पहुआ य जत्थ वट्टंति । सो होइ भावकाओ जीवमजीवे विभासा उ ॥ १४४५ ॥
काए सरीर देहे बुंदी य चय उवचए य संघाए । उस्सय समुस्सए या कलेवरे भत्थ तण पाणू ॥ १४४६ ॥

तत्र 'कायस्स उ निक्खेवो' कायस्य तु निक्षेपः कार्य इति 'बारसग'त्ति द्वादशप्रकारः । 'छक्कओ य उस्सग्गे' षड्विधोत्सर्गविषय षट्प्रकार इत्यर्थः, पश्चार्द्धं निगदसिद्ध तत्र कायनिक्षेपप्रतिपादनायाह—'नामं ठवणा' नामकायः स्थापनाकायः शरीरकायः गतिकायः निकायकायः अस्तिकायः द्रव्यकायश्च मातृकायः संग्रहकायः पर्यायकायः भार

काए उस्सग्गंमि य निक्खेवे हुंति दुन्नि उ विगप्पा। एएसिं दुण्हंपी पत्तेय परूवणं वुच्छं ॥ २२८ ॥ (भा०) ॥

'काए उस्सग्गंमि य' काये कायविषयः उत्सर्गे च—उत्सर्गविषयश्च एव निक्षेपे—निक्षेपविषयौ भवतः द्वौ एव विकल्पौ—द्वावेव भेदौ, अनयोर्द्वयोरपि कायोत्सर्गविकल्पयोः प्रत्येकं प्ररूपणां वक्ष्य इति गाथार्थः ॥ २२८ ॥

कायस्स उ निक्खेवो बारसओ छक्कओ अ उस्सग्गे। एएसिं तु पयाणं पत्तेय परूवणं वुच्छं ॥ १४२९ ॥
नामं ठवणसरीरे गई निकायऽत्थिकाय दविए य। माउय संगह पज्जव भारे तह भावकाए य ॥ १४३० ॥
काओ कस्सइ नामं कीरइ देहोऽवि वुच्चई काओ। कायमणिओऽवि वुच्चइ चउमवि निकायमाइसु ॥ १४३१ ॥
अक्खे वराडए वा कट्ठे पुत्थे व चित्तकम्मे य। सब्भावमसब्भावं ठवणाकायं वियाणाहि ॥ १४३२ ॥
लिप्पगहत्थी हत्थित्ति एस सब्भाविया भवे ठवणा। होइ असब्भावे पुण हत्थित्ति निरागिई अक्खो ॥ १४३३ ॥
ओरालियवेउव्वियआहारगतेयकम्मए चेव। एसो पंचविहो खलु सरीरकाओ मुणेयव्वो ॥ १४३४ ॥
चउसुवि गईसु देहो नेरइयाईण जो स गइकाओ। एसो सरीरकाओ विसेसणा होइ गइकाओ ॥ १ ॥ (प्र०) ॥
जेणुवगहिओ वच्चइ भवंतरं जचिरेण कालेण। एसो खलु गइकाओ सतेयगं कम्मगसरीरं ॥ १४३५ ॥
निययमहिओ य काओ जीवनिकाओ निकायकाओ य। अत्थित्तिपहुपएसा तेण उ पंचत्थिकाया उ ॥ १४३६ ॥
जं तु पुरक्खडभावं दवियं पच्छाकडं च भावाओ। तं होइ दव्वदवियं जह भविओ दव्वदेवाई ॥ २२९ ॥ (भा०)
जह अत्थिकायभावो अपएसो वुच्च अत्थिकायाणं। पच्छाकडुच्च तो ते दविअ दव्वत्थिकाया य ॥ २३० ॥ (भा०) ॥

तीपमणागयभावं अमस्थिकायाण भस्थि अस्थित्त। तेन र केवलपस्तु मत्थी बुम्मत्थिकायत्त ॥ १४३७ ॥
काम भविपसुराहस्तु भावो सो चेव जत्थ वट्टंति। एस्सो न ताव आपइ तेन र ते बुम्मवेसुत्ति ॥ १४३८ ॥
पुरुभोऽणतररहिया जइ एव तो भवा अणंतगुणा। एगस्स एगकाले भवा न छुब्भंति व अणेगा ॥ १४३९ ॥
पुरुभोऽणतरभविय जइ घिढइ भाउअ तु अ चर। छुब्भिपरेसुवि अइ तं बुम्मभवा हुम तो तेऽवि ॥ १४४० ॥
संसास्तु दोस्तु घरो भदिस्समाणोऽवि पप्प समयंप। जइ ओभासइ किसं तहेव एयपि नायव्वं ॥ १४४१ ॥
माउपपत्ति नेप नवर असोवि जो पपसमूहो। सो पपकाओ भमइ जे एगपए बहू भस्था २११ ॥ (भा०)॥
सगहकाओऽणेगावि जत्थ एगपपणेण घिप्पति। जइ सालिगामसेणा आभो बसही (ति) निविठ्ठत्ति ॥१४४२॥
पज्जवकाओ पुण हुति पज्जवा जत्थ पिंडिया मइवे। परमाणुमिमिवंमिवि जइ वन्नाई अणंतगुणा ॥ १४४३ ॥
एगो काओ दुहा जाओ एगो चिट्ठइ एगो मारिओ। जीवंतो अ मएण मारिओ त लवमाणव! केण हेउणा? ॥१४४४॥
दुग तिग चउरो पच य भावा बहुआ य जत्थ वट्टति। सो होइ भावकाओ जीवमजीवे विभासा उ ॥ १४४५ ॥
काए सरीर देहे बुदी य चय उवचए य संघाए। उस्सग्ग समुस्सए वा कलेवरे भत्य तणु पाणू ॥ १४४६ ॥

तत्र 'कायस्स उ निक्खेवो' कायस्य तु निक्षेपः कार्य इति 'बारसउ'त्ति द्वादशप्रकारः। 'छक्को य उस्सग्गे' षड्व
धोत्सर्गविषयः षट्प्रकार इत्यर्थः, पश्चार्द्धं निगदसिद्धं तत्र कायनिक्षेपप्रतिपादनायाह—'नामं ठवणा' नामकायः
स्थापनाकायः शरीरकाय गतिकायः निकायकायः अस्तिकायः द्रव्यकायश्च मातृकायः संग्रहकायः पर्यायकायः भार

काए उस्सग्गंमि य निक्खेवे हुंति दुन्नि उ विगप्पा । एएसिं दुण्हंपी पत्तेय परूवण वुच्छं ॥ २२८ ॥ (भा०) ॥

'काए उस्सग्गंमि य' काये कायविषयः उत्सर्गे च—उत्सर्गविषयश्च एव निक्षेपे—निक्षेपविषयौ भवतः द्वौ एव विकल्पौ—द्वावेव भेदौ, अनयोर्द्वयोरपि कायोत्सर्गविकल्पयोः प्रत्येक प्ररूपणां वक्ष्य इति गाथार्थः ॥ २२८ ॥

कायस्स उ निक्खेवो बारसओ छक्कओ अ उस्सग्गे । एएसिं तु पयाण पत्तेय परूवण वुच्छं ॥ १४२० ॥
नाम ठवणसरीरे गई निकायत्थिकायं दविएँ य । माउय संगह पज्जवे भारे तह भावकाए य ॥ १४१० ॥
काओ कस्सइ नाम कीरइ देहोवि वुचई काओ । कायमणिओवि वुचइ पढमवि निकायमाहंसु ॥ १४११ ॥
अक्खे वराडए वा कट्ठे पुत्थे य चित्तकम्मे य । सब्भावमसब्भाव ठवणाकाय वियाणाहि ॥ १४१२ ॥
लिप्पगहत्थी हत्थिति एस सब्भाविया भवे ठवणा । होइ असब्भावे पुण हत्थित्ति निरागिई अक्खो ॥१४१३॥
ओरालियवेउव्वियआहारगतेयकम्मए चेव । एसो पंचविहो खलु सरीरकाओ मुणेयव्वो ॥ १४१४ ॥
चउसुवि गईसु देहो नेरइयाईण जो स गइकाओ । एसो सरीरकाओ विसेसणा होइ गइकाओ ॥ १॥ (प्र०) ॥
जेणुवगहिओ वचइ भवतरं जचिरेण कालेण । एसो खलु गइकाओ ततेयग कम्मगसरीरं ॥ १४१५ ॥
निययमहिओ य काओ जीवनिकाओ निकायकाओ य । अत्थिसिपञ्चपएसा तेण पचत्थिकाया उ ॥ १४१६ ॥
जं तु पुरक्खडभाव दविय पच्छाकड य भावाओ । त होइ दव्वदविय जह भविओ दव्वदेवाई ॥२२९॥ (भा०)
जइ अत्थिकायभावो अपएसो हुज्ज अत्थिकायाणं । पच्छाकडुव्व तो ते हविज्ज दव्वत्थिकाया य ॥२३०॥(भा०)॥

तपसा पृथिव्यादिसंघट्टनादिजन्यो निर्विगतिकादिना षण्मासान्तेन, तेनाप्यशुध्यमानस्याभूते गुरुतरं छेदविशेषा विशोधयन्तीति गाथार्थः ॥ १४२९–१४२७ ॥ एवं सप्तप्रकारभावव्रणचिकित्सापि प्रदर्शिता, मूलादीनि तु विषयनिरूप णद्वारेण स्वस्थानादवसेयानि, नेह वितन्यन्ते, इत्युक्तमानुषङ्गिक, प्रस्तुत प्रस्तुमः—एवमनेनानेकस्वरूपेण—सम्बन्धेनायातस्य कायोत्सर्गाध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि सप्रपञ्चानि वक्तव्यानि, तत्र नामनिष्पन्ने निक्षेपे कायोत्सर्गाध्ययनमिति कायोत्सर्गः अध्ययनं च, तत्र कायोत्सर्गमधिकृत्य द्वारगाथामाह निर्युक्तिकारः—

निक्खेव १ गद्द ■ विहाणमग्गणा ३ काल ४ भेयपरिमाणे ५ ।

असढ ६ सढे ७ विहि ८ दोसा ९ कस्सत्ति १० फल च ११ दाराइ ॥ १४२८ ॥

'निक्खवगट्ठविहाण' निक्खपति कायोत्सर्गस्य नामादिलक्षणो निक्षेपः कार्यः 'एगट्ठ'त्ति एकार्थिकानि वक्तव्यानि 'विहाणमग्गण' त्ति विधान भेदोऽभिधीयते भेदमार्गणा कार्या 'कालभेदपरिमाणे'त्ति कालपरिमाणमभिभवकायोत्सर्गादीनां वक्तव्य, भेदपरिमाणमुच्छ्रितादिकायोत्सर्गभेदानां वक्तव्यं यावन्तस्त इति, 'असढसढे'त्ति अशठः शठश्च कायोत्सर्गकर्ता वक्तव्यः 'विहि'त्ति कायोत्सर्गकरणविधिर्वाच्यः 'दोस'त्ति कायोत्सर्गदोषा वक्तव्याः 'कस्सत्ति' कस्य कायोत्सर्ग इति वक्तव्य 'फल'त्ति ऐहिकामुष्मिकभेद फल वक्तव्य 'दाराइ'ति एतावन्ति द्वाराणीति गाथासमासार्थः ॥ १४२८ ॥ व्यासार्थं ■ प्रतिद्वार भाष्यकृद्देवाभिधास्यति । तत्र कायस्योत्सर्गः कायोत्सर्ग इति द्विपद नामेतिकृत्वा कायस्य उत्सर्गस्य च निक्षेपः कार्य इति । तथा चाह भाष्यकार —

स्पन्दनादिलक्षणा वार्यते—निषिध्यते, पञ्चमे शल्ये उद्धृते व्रणोऽस्यास्तीति व्रणी तस्य व्रणिनः रोहतस्त्वाच्छत्यस्यति गाथार्थः ॥

'रोहेइ वण छट्ठे' इति रोहयति व्रण षष्ठे शल्ये समुद्धृते सति हितमितभोजी हित—पथ्यं मित—स्तोक अभुञ्जन्नेति, याव च्छल्येन दूषित 'तत्तियमित्त'ति तावन्मात्र छिद्यते, सप्तमे शल्य उद्धृते किं ?—पूतिमांसादीति गाथार्थः ॥ 'तहवि य अठा-ये'ति तथापि च 'अट्ठायमाणे'त्ति अतिष्ठति सति विसर्पतीत्यर्थः, गोनसभक्षितादौ रफ(रुम्फ)कथापि क्रियत, तदङ्गच्छेदः सहास्थिकः, शेषरक्षार्थमिति गाथार्थः ॥ एव तावद् द्रव्यव्रणस्तच्चिकित्सा च प्रतिपादिता, अधुना भावव्रणः प्रतिपाद्यत—

'मूलुत्तरगुणरूवस्स' गाहा, इयमन्यकर्तृकी सोपयोगा चेति व्याख्यायते, मूलगुणाः—प्राणातिपातादिविरमणलक्षणाः पिण्ड विशुद्ध्यादयस्तु उत्तरगुणाः, एते एव रूपं यस्य स मूलगुणोत्तरगुणरूपस्तस्य, तायिनः, परमश्चासौ चरणपुरुषश्चेति समासः तस्य अपराधाः—गोचरादिगोचराः त एव शल्यानि तेभ्यः प्रभवः—सम्भवो यस्य स तथाविधः भावव्रणो भवति ज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥ साम्प्रतमस्यानेकभेदभिन्नस्य भावव्रणस्य विचित्रप्रायश्चित्तभेषजेन चिकित्सा प्रतिपाद्यते, तत्र—

'भिक्खायरियाइ' भिक्षाचर्यादिः शुध्यत्यतिचारः कश्चिद्विकटनयैव—आलोचनयैवेत्यर्थः, आदिशब्दाद् विचारभूम्यादिग मनओ गृह्यते, इह चातिचार एव व्रणः २, एव सर्वत्र योज्य, 'बितिओ'त्ति द्वितीयो व्रणः असम्यगुपक्षित खेलविवेकादा वा असमितोऽस्मीति सहसा अगुप्तो वा मिथ्यादुष्कृतमिति चिकित्सेत्यय गाथार्थः ॥ 'शब्दादिषु इष्टानिष्टेषु रागं द्वेष वा मनसा(मनाक्) गतः अत्र 'तइओ' तृतीयो व्रणः मिश्रभेषज्यचिकित्स्यः, आलोचनाप्रतिक्रमणशोध्य इत्यर्थः, ज्ञात्वा मनपणीय भक्तादि विगिञ्चना चतुर्थ इति गाथार्थः ॥ 'उस्सग्गेणवि सुज्झइ' कायोत्सर्गेणापि शुध्यति अतिचार' कश्चित्, कश्चित्

तपसा पृथिव्यादिसंघट्टनादिरूपो निर्विगतिकादिना षण्मासान्तेन, तेनाप्यशुध्यमानस्तथाभूतं गुरुतरं छेदविशेषा विशोधयन्तीति गाथार्थः ॥ १४१९–१४२७ ॥ एवं सप्तप्रकारमावश्यकचिकित्सापि प्रदर्शिता, मूलादीनि तु विषयनिरूपणद्वारेण स्वस्थानादवसेयानि, नेह वितन्यन्ते, प्रस्तुतमानुपूर्विकं, प्रस्तुतं प्रस्तुमः—एवमनेनानेकस्वरूपेण—सम्बन्धेनायातस्य कायोत्सर्गाध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि सप्रपञ्चानि वक्तव्यानि, तत्र नामनिष्पन्ने निक्षेपे कायोत्सर्गाध्ययनमिति कायोत्सर्गः अध्ययनं च, तत्र कायोत्सर्गमधिकृत्य द्वारगाथामाह निर्युक्तिकारः—

निक्खेवे १ गट्ठ २ विहाणमग्गणा ३ काल ४ भेयपरिमाणे ५ ।
असढ ६ सढे ७ विहि ८ दोसा ९ कस्सत्ति १० फलं च ११ दाराइं ॥ १४२८ ॥

'निक्खेवएगट्ठविहाण' निक्षेपेति कायोत्सर्गस्य नामादिलक्षणो निक्षेपः कार्यः 'एगट्ठ'त्ति एकार्थिकानि वक्तव्यानि 'विहाणमग्गण' त्ति विधानं भेदोऽभिधीयते भेदमार्गणा कार्या 'कालभेदपरिमाणे'त्ति कालपरिमाणमभिभवकायोत्सर्गादीनां वक्तव्यं, भेदपरिमाणमुच्छ्रितादिकायोत्सर्गभेदानां वक्तव्यं यावन्तस्त इति, 'असढसढे'त्ति अशठः शठश्च कायोत्सर्गकर्ता वक्तव्यः 'विहि'त्ति कायोत्सर्गकरणविधिर्वाच्य 'दोस'त्ति कायोत्सर्गदोषा वक्तव्याः 'कस्सत्ति' कस्य कायोत्सर्ग इति वक्तव्य 'फल'त्ति ऐहिकामुष्मिकभेदं फलं वक्तव्यं 'दाराइं'ति एतावन्ति द्वाराणीति गाथासमासार्थः ॥ १४२८ ॥ व्यासार्थं तु प्रतिद्वारं भाष्यकृदेवाभिधास्यति । तत्र कायस्योत्सर्गः कायोत्सर्ग इति द्विपदं नामेतिकृत्वा कायस्य उत्सर्गस्य च निक्षेपः कार्य इति । तथा चाह भाष्यकार —

करण॥
भिषभेषजेनाप॥
प्रतिपादितः, यथोक्तं–"सि
च–"जह करगओ निकंतइ दारुं जंता
स्सग्गे जह सुट्ठियस्स भज्जंति अंगमंगाइं । इय
यिके चारित्रमुपवर्णितं, चतुर्विंशतिस्तवे त्वर्हतां गुणस्तुतिः, सा
धामेवनमैहिकामुष्मिकापायपरिजिहीर्षुणा गुरोर्निवेदनीयं, तच्च वन्दन
च्च स्थानेषु प्रतीप क्रमणमासेवनीयमित्यनन्तराध्ययने तन्निरूपितं, इह तु तथा
भव्जात् प्रतिपाद्यते, तत्र प्रायश्चित्तभेषजमेव तावद्विचित्रं प्रतिपादयन्नाह–

आलोयण पडिक्कमणे मीस विवेगे तहा विउस्सग्गे । तव छेय मूल अणवट्ठया य पारंचिए चेव
आलोयण त्ति आलोचना प्रयोजनतो हस्तशताद् बहिर्गमनागमनादौ गुरोर्विकटना, 'पडिक्कमणे'त्ति प्रतीपं क्रमणं

यथा निकृन्तति दारु यान् पुनरपि व्रजन् । एवं कृन्तन्ति सुविहिताः कायोत्सर्गेण कर्माणि ॥ १ ॥ कायोत्सर्गे यथा सुस्थितस्य भज्यन्ते अङ्गो
सुविहिता अष्टविध कर्मसंघातम् ॥ २ ॥

मूलुत्तरगुणरूवस्स ताइणो परमचरणपुरिसस्स । अवराहसल्लपभवो भाववणो होइ नायव्वो ॥ १ ॥ (प्र०) ॥
भिक्खायरियाइ सुज्झइ अइयारो कोइ वियडणाए उ । बीओ असमिओमित्ति कीस सहसा अगुत्तो वा ? ॥१४२५
सद्दाइएसु राग दोसं च मणा गओ तइयगंमि । नाउ अणेसणिज्जं भत्ताइविगिंचण चउत्थे ॥ १४२६ ॥
उस्सग्गेणवि सुज्झइ अइआरो कोइ कोइ उ तवेण । तेणावि असुज्झमाणं छेयविसेसा विसोहिंति ॥ १४२७ ॥

द्विविधो–द्विप्रकारः 'कायंमि वणो'त्ति चीयत इति कायः–शरीरमित्यर्थः तस्मिन् व्रणः–क्षतलक्षणः, द्वैविध्यं दर्शयति–तस्मादुद्भवोऽस्येति तदुद्भवो–गण्डादिः आगन्तुकश्च ज्ञातव्यः, आगन्तुकः कण्टकादिप्रभवः, तत्रागन्तुकस्य क्रियते शल्योद्धरणं नेतरस्य–तदुद्भवस्येति गाथार्थः ॥ तत्रस्य यथोद्ध्रियते–उत्तरपरिकर्म क्रियते द्रव्यव्रण एव तदेतदभिधित्सुराह–'तणुओ अतिक्खतुंडो' इति तनुरेव तनुकः कृशमित्यर्थः, न तीक्ष्णतुण्डमतीक्ष्णमुखमिति भावना, नास्मिन् शोणितं विद्यत इत्यशोणितं केवलं नवरं त्वग्लग्नं, उद्धृत्य 'अवउज्झति सल्लो'त्ति परित्यज्यते शल्यं प्राकृतशैल्या तु पुल्लिङ्गनिर्देशः, 'सल्लो न मलिज्जइ वणो य' न च मृद्यते व्रणः, अल्पत्वात् शल्यस्येति गाथार्थः ॥ प्रथमशल्यजे अयं विधिः, द्वितीयादिशल्यजे पुनरयं–'लग्गुद्धियंमि' लग्नमुद्धृत लग्नोद्धृत तस्मिन् द्वितीये कस्मिन् ?–अदूरगते शल्य इति योगः, मलाग् लग्नम इति भावना, अत्र 'मलिज्जइ पर ति मृद्यते यदि परं व्रण इति उद्धरणे शल्यस्य, भवेन व्रणस्य, पूरणं कर्णमलादिना तस्यैवैतानि क्रियन्ते दूरगते तृतीये शल्ये इति गाथार्थः ॥ 'मा वेयणा उ तो उद्धरेसु गालंति सोणियं चउत्थे । रुज्झइ लहुंति चिट्ठा वारिज्जइ' इति मा वेदना भविष्यतीति अत उद्धृत्य शल्यं गालयन्ति शोणितं चतुर्थे शल्ये इति, तथा रुह्यतां शीघ्रमिति चेष्टा–परि

अथ कायोत्सर्गाध्ययन

व्याख्यातं प्रतिक्रमणाध्ययनमधुना कायोत्सर्गाध्ययनमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—अनन्तराध्ययने वन्दनाद्यकरणादिना स्खलितस्य निन्दा प्रतिपादिता, इह तु स्खलितविशेषतोऽपराधव्रणविशेषसंभवादेतावताऽशुद्धस्य सतः प्रायश्चित्तभेषजेनापराधव्रणचिकित्सा प्रतिपाद्यते, यद्वा प्रतिक्रमणाध्ययने मिथ्यात्वादिप्रतिक्रमणद्वारेण कर्मनिदानप्रतिषेधः प्रतिपादितः, यथोक्तं—'मिच्छत्तपडिक्कमणं' मित्यादि, इह तु कायोत्सर्गकरणतः प्रागुपात्तकर्मक्षयः प्रतिपाद्यते, वक्ष्यते च—"जह करगओ निकंतइ दारुं जंतो पुणोऽवि वच्चंतो । इय किंतंति सुविहिया काउस्सग्गेण कम्माइं ॥ १ ॥ काउस्सग्गे जह सुट्ठियस्स भज्जंति अंगमंगाइं । इय भिंदंति सुविहिया अट्ठविहं कम्मसंघायं ॥ २ ॥" इत्यादि, अथवा सामायिके चारित्रमुपवर्णितं, चतुर्विंशतिस्तवे त्वर्हतां गुणस्तुतिः, सा च ज्ञानदर्शनरूपा, एवमिदं त्रितयमुक्तं, अस्य च वितथासेवनमैहिकामुष्मिकापायपरिजिहीर्षुणा गुरोर्निवेदनीयं, तच्च वन्दनपूर्वकमित्यतस्तन्निरूपितं, निवेद्य च भूयः शुभेष्वेव स्थानेषु प्रतीपं क्रमणमासेवनीयमित्यनन्तराध्ययने तन्निरूपितं, इह तु तथाऽप्यशुद्धस्यापराधव्रणचिकित्सा प्रायश्चित्तभेषजात् प्रतिपाद्यते, तत्र प्रायश्चित्तभेषजमेव तावद्दशविधं प्रतिपादयन्नाह—

आलोयण पडिक्कमणे मीस विवेगे तहा विउस्सग्गे । तव छेय मूल अणवट्ठया य पारंचिए चेव ॥ १४१८ ॥

'आलोयणे'ति आलोचना प्रयोजनतो हस्तशताद् बहिर्गमनागमनादौ गुरोर्विकटना, 'पडिक्कमणे'त्ति प्रतीपं क्रमणं

---

१ यथा क्रकचो निकृन्तति दारु यान् पुनरपि व्रजन् । एवं कृन्तन्ति सुविहिताः कायोत्सर्गेण कर्माणि ॥ १ ॥ कायोत्सर्गे यथा सुस्थितस्य भज्यन्ते अङ्गो पाङ्गानि । एवं भिन्दन्ति सुविहिता अष्टविधं कर्मसंघातम् ॥ २ ॥

मूलुत्तरगुणरूवस्स ताइणो परमचरणपुरिसस्स । अवराहसल्लपभवो भाववणो होइ नायव्वो ॥ १ ॥ (प्र०) ॥
भिक्खायरियाइ सुज्झइ अइयारो कोइ वियडणाए उ । बीओ असमिओमित्ति कीस सहसा अगुत्तो वा ? ॥१४२५
सद्दाइएसु राग दोसं च मणा गओ तइयगमि । नाउ अणेसणिज्ज भत्ताइविगिंचण चउत्थे ॥ १४२६ ॥
उस्सग्गेणवि सुज्झइ अइयारो कोइ कोइ उ तवेण । तेणवि असुज्झमाणं छेयविसेसा विसोहिंति ॥ १४२७ ॥

द्विविधो-द्विप्रकारः 'कायंमि वणो'त्ति चीयत इति कायः-शरीरमित्यर्थः तस्मिन् व्रणः-क्षतलक्षणः, द्वैविध्यं दर्शयति-तस्मादुद्भवोऽस्येति तदुद्भवो-गण्डादिः आगन्तुकश्च शल्यः, आगन्तुकः कण्टकादिप्रभवः, तत्रागन्तुकस्य क्रियते शल्योद्धरणं नेतरस्य-तदुद्भवस्येति गाथार्थः ॥ यथास्य यथोद्ध्रियते-उत्तरपरिकर्म क्रियते शल्यव्रण एव तदेतदभिधित्सुराह-'तणुओ अतिक्खतुंडो' इति तनुरूप तनुक कृशमित्यर्थः, न तीक्ष्णतुण्डमतीक्ष्णमुखमिति भावना, नास्मिन् शोणितं विद्यत इत्यशोणितं केवल त्वग्लग्नं, उद्धृत्य 'अवउज्झत्ति सल्लो'त्ति परित्यज्यते शल्य प्राकृतशैल्या तु पुल्लिङ्गनिर्देशः, 'सल्लो न मलिज्जइ वणो य' न च मृद्यते व्रणः, अल्पत्वात् शल्यस्येति गाथार्थः ॥ प्रथमशल्यस्थे अयं विधिः, द्वितीयादिशल्यस्थे पुनरयं-'लगु द्धियंमि' समभ्युद्धृत उद्धृत तस्मिन् द्वितीये कस्मिन् ?-अदूरगते शल्य इति योगः, मनाग् दृढलग्न इति भावना, अथ 'मलिज्जइ य'त्ति मृद्यते यदि परं व्रण इति उद्धरणं शल्यस्य, मर्दनं व्रणस्य, पूरणं कर्णमलादिना तस्यैवैतानि क्रियन्ते दूरगते तृतीये शल्य इति गाथार्थः ॥ 'मा वेयणा उ तो उद्धरेतु गालंति सोणियं चउत्थे । रुब्भइ लहुंति चिट्ठा वारिज्जइ' इति मा वेदना भविष्यतीति तत उद्धृत्य शल्यं गालयन्ति शोणितं चतुर्थे शल्य इति, तथा व्रणतो शीघ्रमिति चेष्टा-परि

अथ कायोत्सर्गाध्ययन

व्याख्यातं प्रतिक्रमणाध्ययनमधुना कायोत्सर्गाध्ययनमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—अनन्तराध्ययने वन्दनाद्यकरणादिना स्खलितस्य निन्दा प्रतिपादिता, इह तु स्खलितविशेषतोऽपराधव्रणविशेषसंभवादेवाघतोऽशुद्धस्य सतः प्रायश्चित्तभेषजेनापराधव्रणचिकित्सा प्रतिपाद्यते, यद्वा प्रतिक्रमणाध्ययने मिथ्यात्वादिप्रतिक्रमणद्वारेण कर्मनिदानप्रतिषेधः प्रतिपादितः, यथोक्त—'मिच्छत्तपडिक्कमण' मित्यादि, इह तु कायोत्सर्गकरणतः प्रागुपात्तकर्मक्षयः प्रतिपाद्यते, वक्ष्यते च—"जह करगओ निकंतइ दारुं जंतो पुणोऽवि वचंतो। इय कितंति सुविहिया काउस्सग्गेण कम्माइं ॥ १ ॥ काउस्सग्गे जह सुट्ठियस्स भज्जंति अंगमंगाइं। इय भिंदंति सुविहिया अट्ठविहं कम्मसंघायं ॥ २ ॥" इत्यादि, अथवा सामायिके चारित्रमुपवर्णितं, चतुर्विंशतिस्तवे त्वर्हतां गुणस्तुतिः, सा च ज्ञानदर्शनरूपा, एवमिदं त्रितयमुक्तं, अस्य च वितथासेवनमैहिकामुष्मिकापायपरिजिहीर्षुणा गुरोर्निवेदनीयं, तच्च वन्दनपूर्वकमित्यतस्तन्निरूपितं, निवेद्य च भूयः शुभेष्वेव स्थानेषु प्रतीपं क्रमणमासेवनीयमित्यनन्तराध्ययने तन्निरूपितं, इह तु तथाऽप्यशुद्धस्यापराधव्रणचिकित्सा प्रायश्चित्तभेषजात् प्रतिपाद्यते, तत्र प्रायश्चित्तभेषजमेव तावद्विचित्रं प्रतिपादयन्नाह—

आलोयण पडिक्कमणे मीस विवेगे तहा विउस्सग्गे। तव छेय मूल अणवट्ठया य पारंचिए चेव ॥ १४१८ ॥

'आलोयण'त्ति आलोचना प्रयोजनतो हस्तशताद् बहिर्गमनागमनादौ गुरोर्विकटना, 'पडिक्कमणे'त्ति प्रतीपं क्रमण

---

१ यथा करकचो निकृन्तति दारु यान् पुनरपि व्रजन्। एवं कृन्तन्ति सुविहिताः कायोत्सर्गेण कर्माणि ॥ १ ॥ कायोत्सर्गे यथा सुस्थितस्य भज्यन्ते अङ्गोपाङ्गानि। एवं भिन्दन्ति सुविहिता अष्टविधं कर्मसंघातम् ॥ २ ॥

प्रतिक्रमणं, सहसाऽसमितादौ मिथ्यादुष्कृतकरणमित्यर्थः, 'मीस'त्ति मिश्रं शब्दादिषु रागादिकरणे, विकटना मिथ्यादुष्कृतं चेत्यर्थः, 'विवेगे'त्ति विवेकः अनेषणीयस्य भक्तादेः कथञ्चित् गृहीतस्य परित्याग इत्यर्थः, तथा 'विउस्सग्गे'त्ति तथा व्युत्सर्गे कुस्वप्नादौ कायोत्सर्ग इति भावना, 'तवे'त्ति कर्म तापयतीति तपः–पृथिव्यादिसंघट्टनादौ निर्विकृतिकादि, 'छेदे'त्ति तपसा दुर्दमस्य श्रमणपर्यायच्छेदनमिति हृदय, 'मूल'त्ति प्राणातिपातादौ पुनर्व्रतारोपणमित्यर्थः, 'अणवट्ठया य'त्ति हस्तताडादिप्रदानदोषात् दुष्टतरपरिणामत्वान्न व्रतेषु नावस्थाप्यते इत्यनवस्थाप्यः तद्भावोऽनवस्थाप्यता, 'पारंचिए चेव'त्ति पुरुषविशेषस्य स्वलिङ्गराजपत्न्याद्यासेवनायां पारञ्चिकं भवति, पारं–प्रायश्चित्तानामञ्चति–गच्छतीति पारञ्चिकं, न तत ऊर्ध्वं प्रायश्चित्तमस्तीति गाथार्थः ॥ १४१८ ॥ एवं प्रायश्चित्तभेदप्रमुक्तं, साम्प्रतं व्रणः प्रतिपाद्यते, स च द्विभेदः–द्रव्यव्रणो भावव्रणश्च, द्रव्यव्रणः शरीरक्षतलक्षणः, असावपि द्विविध एव, तथा चाह—

दुविहो कायंमि वणो तदुब्भवागंतुओ य णायव्वो । आगंतुयस्स कीरइ सल्लुद्धरणं न इयरस्स ॥ १४१९ ॥
तणुओ अतिक्खतुंडो असोणिओ केवल तए लग्गो । अवउज्झसि सल्लो सल्लो न मलिज्जइ वणो उ ॥ १४२० ॥
लग्गुद्धियंमि बीए मलिज्जइ पर अदूरगे सल्ले । उद्धरणमलणपूरण दूरयरगए तइयगंमि ॥ १४२१ ॥
मा वेअणा उ तो उद्धरिउं गालंति सोणियं चउत्थे । रुज्झइ लहुंति चिट्ठा वारिज्जइ पंचमे वणिणो ॥ १४२२ ॥
रोहेइ वणं छट्ठे हियमियभोई अभुंजमाणो वा । तित्तियमित्तं छिज्जइ सत्तमए पूइमंसाई ॥ १४२३ ॥
तहवि य अठायमाणो गोणसखाइयाइ रुप्पए वावि । कीरइ तयणछेओ सअट्ठिओ सेसरक्खट्ठा ॥ १४२४ ॥

अजीयेसु दस भेया, एते खंतिपयं अमुयतेण लद्धा । एवं मद्दयादिसु एक्केक्के दस २ लब्मंति, एय सत, एते सोतिंदियमसुयं तण लद्धा, एय चक्खिंदियादियेसुवि एक्केक्के सयं २ जाता सता ५००, एतेवि आहारसण्णाऽपरिणयगेण लद्धा, भयादि- सण्णादिसुवि पत्तेयं २ पंच सया, जाता दो सहस्सा, एते न करेंतित्ति एतेण लद्धा न कारवेदिएतेणवि दो करंते णाणु जाणति एतेणयि दो सहस्सा २०००, जाता ६ सहस्सा, एते मणेण लद्धा ६०००, वायाएवि ६०००, काएणवि छत्ति ६०००, जाता अट्ठारसवि १८००० । 'अक्षताचारचारित्रिणः' अक्षताचार एव चारित्रं, तान् 'सर्वान्' गच्छगतनिर्गतभेदान् 'शिरसा' उत्तमाङ्गेन मनसा—अन्तःकरणेन मस्तकेन वन्दत(वन्दे) इति गाथा, इत्यमभिवन्द्य साधून् पुनरोघतः सकल- सत्त्वक्षामणमैत्रीप्रदर्शनायाह—

खामेमि सव्व जीवे, सव्वे जीवा खमंतु मे । मेत्ती मे सव्वभूएसु, वेरं मज्झं न केणइ ॥ १ ॥

एयमहं आलोइय निन्दिय गरहिय दुगुछिय सम्मं । तिविहेण पडिक्कंतो वंदामि जिणे चउव्वीसं ॥ २ ॥ (सूत्रं)

निगदसिद्धा एवेयं, सवे जीवा खमंतु मेत्ति, मा तेषामप्यक्षान्तिप्रत्ययः कर्मबन्धो भवत्विति करुणयेदमाह । समाप्तौ स्वरूपप्रदर्शनपुरःसरं मङ्गलगाहा—एयेत्यादि निगदसिद्धा, एवं दैवसिकं प्रतिक्रमणमुक्तं, रात्रिकमप्येवम्भूतमेव, नवरं यत्रैव दैवसिकातिचारोऽभिहितस्तत्र रात्रिकातिचारो वक्तव्यः । आह—यद्येवं 'इच्छामि पडिक्कमिउं गोयरचरियाए' इत्यादि सूत्रमनर्थकं, रात्रावस्य असंभवादिति, उच्यते, स्वप्नादौ सम्भवादित्यदोषः । इत्युक्तोऽनुगमः, नयाः प्राग्वत् ॥

इत्याचार्यश्रीमद्धरिभद्रसूरिशक्रविहितायां आवश्यकवृत्तौ शिष्यहितायां प्रतिक्रमणाध्ययनं समाप्तं ॥

इति श्रीमत्सूरिपुरन्दरभवविरहोपाधिशोभितश्रीमद्धरिभद्र-
सूरिविहितविवृतियुत श्रीआवश्यकसूत्रीय चतुर्थ प्रति-
क्रमणाख्यमध्ययनं सपूर्णतामगमत् उत्तरार्धे पूर्वविभाग

अड्ढाइज्जेसु दीवसमुद्देसु पनरससु कम्मभूमीसु जावंत केइ साहू रयहरणगुच्छपडिग्गहधारा पंचमह
व्वयधारा । अट्ठारससहस्ससीलंगधारा अक्खयायारचरित्ता ते सव्वे सिरसा मणसा मत्थएण वंदामि । (सूत्रं)

मनुष्यलोकवर्तीयेषु द्वीपसमुद्रेषु—जम्बूद्वीपधातकीखण्डपुष्करार्द्धेषु पञ्चदशसु कर्मभूमिषु—पञ्चभरतपञ्चैरावतपञ्चविदेहाभिधानासु यावन्तः केचन साधवः रजोहरणगुच्छप्रतिग्रहधारिणः, निह्नवादिव्यवच्छेदायाह—पञ्चमहाव्रतधारिणः, पञ्च महाव्रतानि—प्रतीतानि, अतस्तदेकाङ्गविकलप्रत्येकबुद्धसंग्रहायाह—अष्टादशशीलाङ्गसहस्रधारिणः, तथाहि—केचिद् भगवन्तो रजोहरणादिधारिणो न भवन्त्यपि, तानि चाष्टादशशीलाङ्गसहस्राणि दर्श्यन्ते, तत्रेयं करणगाथा—जोए करणे सन्ना इंदिय भोमाइ समणधम्मे य । सीलंगसहस्साण अट्ठारसगस्स निप्फत्ती ॥ १ ॥

स्थापना त्वियं—

म०	व०	का०							
न क०	न का०	न अ०							
आ०	भ०	मै०	प०						
सो०	च०	घा०	र०	फा०					
पु०	आ०	ते०	वा०	व०	बे०	ते०	च०	पं०	अ०
ख०	मा०	आ०	मु०	स०	सं०	स०	सो०	आ०	ब०

इयं भावना—मणेण न करेइ आहारसण्णाविप्पजढो सोइंदियसंवुडो खंतिसंपन्नो पुढवीकायसंरक्खओ १, मणेण न करेइ आहारसण्णाविप्पजढो सोइंदियसंवुडो खंतिसंपन्नो आउकायसंरक्खओ २ एवं तेउ ३ वाउ ४ वणस्सति ५ बि० ६ ति० ७ च० ८ पं० ९

जे नो करिंति मणसा निज्जियआहारसन्नसोइंदि पुढवीकायारंभे खंतिजुआ ते मुणि वन्दे ॥ १ ॥

ज्ञानमभ्युपगम्य परिहरन्नाह—'अकिरियं परियाणामि किरियं उवसंपज्जामि' अक्रिया—नास्तिवादः क्रिया—सम्यग्वादः। तृतीयं बन्धकारणमाश्रित्याह—'मिच्छत्तं परियाणामि सम्मत्तं उवसंपज्जामि' मिथ्यात्वं—पूर्वोक्तं सम्यक्त्वमपि, एवमग्रस्यापेवाह—'अबोहिं परियाणामि बोहिं उवसंपज्जामि' अबोधिः—मिथ्यात्वकार्यं बोधिस्तु सम्यक्त्वस्येति, इदानीं सामान्येनाह—'अमग्गं परियाणामि मग्गं उवसंपज्जामि' अमार्गो—मिथ्यात्वादिः मार्गस्तु सम्यग्दर्शनादिरिति। इदानीं छद्मस्थत्वात्सेपशुद्धर्थमाह—

जं संभरामि जं च न संभरामि जं पडिक्कमामि जं च न पडिक्कमामि तस्स सव्वस्स देवसियस्स अइयारस्स पडिक्कमामि समणोऽहं संजयविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मो अनियाणो दिट्ठिसंपण्णो मायामोसविवज्जिओ। (सूत्रं)

यत् किञ्चित् स्मरामि यच्च छद्मस्थतानाभोगात्सेति, तथा 'जं पडिक्कमामि जं च न पडिक्कमामि' यत् प्रतिक्रमामि आभोगादिविदितं यच्च न प्रतिक्रमामि सूक्ष्ममविदितं, अनेन प्रकारेण यः कश्चिदतिचारः कृतः 'तस्स सव्वस्स देवसियस्स अइयारस्स पडिक्कमामि'त्ति कण्ठ्यं, इत्थं प्रतिक्रम्य पुनरकुशलप्रवृत्तिपरिहारायात्मानमालोचयन्नाह—'समणोऽहं संजयविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मो अनियाणो दिट्ठिसंपन्नो मायामोसविवज्जिओ'त्ति श्रमणोऽहं तथापि न चरकादिः, किं तर्हि ?, संयतः सामस्त्येन यतः इदानीं, विरतो—निवृत्तः अतीतस्यैष्यस्य च निन्दासंवरणद्वारेण अत एवाह—प्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा, प्रतिहतम्—इदानीमकरणतया प्रत्याख्यातमतीतं निन्दया एष्यमकरणतयेति, प्रधानोऽयं दोष इतिकृत्वा तदशून्यतामात्मनो भवेन प्रतिपादयन्नाह—'अनिदानो' निदानरहितः, सकलगुणमूलभूतगुणयुक्ततां दर्शयन्नाह—'दिट्ठिसंपन्नो' सम्यग्दर्शनयुक्त इत्यर्थः। वक्ष्यमाणद्रव्यवन्दनपरिहारायाह—मायामृषाविवर्जकः (विवर्जितः)—मायागर्भमृषावादपरिहारीत्युक्तं भवति। एवम्भूतः सन् किं ?—

अण्णाणं परिआणामि नाणं उवसंपज्जामि अकिरियं परियाणामि किरियं उवसंपज्जामि मिच्छत्तं परियाणामि सम्मत्तं उवसंपज्जामि अबोहिं परियाणामि बोहिं उवसंपज्जामि अमग्गं परियाणामि मग्गं उवसंपज्जामि (सूत्रं)

य एष नैर्ग्रन्थ्यप्रावचनलक्षणो धर्म उक्तः तं धर्मं श्रद्दध्महे (धे) सामान्येनैवमयमिति 'पत्तियामि'त्ति प्रतिपद्यामहे (धे) प्रीतिकरणद्वारेण 'रोएमि'त्ति रोचयामि, अभिलाषातिरेकेणासेवनाभिमुखतया, तथा प्रीतौ रुचिश्च भिन्ने एव, यतः कश्चिद्दध्यादौ प्रीतिसद्भावेऽपि न सर्वदा रुचिः, 'फासेमि'त्ति स्पृशामि आसेवनाद्वारेणति 'अणुपालेमि' अनुपालयामि पौनःपुन्यकरणेन 'तं धम्मं सद्दहंतो' इत्यादि, तं धर्मं श्रद्दधानः प्रतिपद्यमानः रोचयन् स्पृशन् अनुपालयन् 'तस्स धम्मस्स अब्भुट्ठिओमि आराहणाए'त्ति तस्य धर्मस्य प्रागुक्तस्य अभ्युत्थितोऽस्मि आराधनायाम्—आराधनविषये 'विरओमि विराहणाए'त्ति विरतोऽस्मि—निवृत्तोऽस्मि विराधनायां—विराधनाविषये, एतदेव भेदेनाह—'असंजमं परियाणामि, संजमं उवसंपज्जामि' असंयमं—प्राणातिपातादिरूपं प्रतिजानामीति ज्ञपरिज्ञया विज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया प्रत्याख्यामीत्यर्थः, तथा संयमं—प्रागुक्तस्वरूपं उपसंपद्यामहे(धे) प्रतिपद्याम(हे) इत्यर्थः, तथा 'अबंभं परियाणामि बंभं उवसंपज्जामि' अब्रह्म—वस्त्यनियमलक्षणं विपरीतं ब्रह्म, शेषं पूर्ववत्, प्रधानासंयमाङ्गत्वात्प्राधान्यो निदानपरिहारार्थमनन्तरमिदमाह, असंयमाङ्गत्वादेवाह—'अकप्पं परियाणामि कप्पं उवसंपज्जामि' अकल्पोऽकृत्यमाख्यायते कल्पस्तु कृत्य इति, इदानीं द्वितीयं बन्धकारणमाभिस्याह, यत उक्तं [च]—"असंजमो य एक्को अण्णाणं अविरई य दुविहं" इत्यादि। 'अण्णाणं परियाणामि नाणं उवसंपज्जामि' अज्ञानं सम्यग्ज्ञानादन्यत् ज्ञानं तु भगवद्वचनम्,

अज्ञानभेदपरिहरणायैवाह—'अकिरियं परियाणामि किरियं उवसंपज्जामि' अक्रिया—नास्तिवादः क्रिया—सम्यग्वादः। तृतीयं बन्धकारणमाश्रित्याह—'मिच्छत्तं परियाणामि सम्मत्तं उवसंपज्जामि' मिथ्यात्वं—पूर्वोक्तं सम्यक्त्वमपि, एतत्कार्यत्वादेवाह—'अबोहिं परियाणामि बोहिं उवसंपज्जामि' अबोधिः—मिथ्यात्वकार्यं बोधिस्तु सम्यक्त्वस्येति, इदानीं सामान्येनाह—'अमग्गं परियाणामि मग्गं उवसंपज्जामि' अमार्गो—मिथ्यात्वादिः मार्गस्तु सम्यग्दर्शनादिरिति। इदानीं छद्मस्थत्वाद्शेषमुक्तार्थमाह—

जं संभरामि जं च न संभरामि जं पडिक्कमामि जं च न पडिक्कमामि तस्स सव्वस्स देवसियस्स अइयारस्स पडिक्कमामि समणोऽहं संजयविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मो अनियाणो दिट्ठिसंपण्णो मायामोसविवज्जिओ।(सूत्र)

यत् किंचित् स्मरामि यच्च छद्मस्थानाभोगान्नेति, तथा 'जं पडिक्कमामि जं च न पडिक्कमामि' यत् प्रतिक्रमामि आभोगादिविदितं यच्च न प्रतिक्रमामि सूक्ष्ममविदितं, अनेन प्रकारेण यः कश्चिदतिचारः कृतः 'तस्स सव्वस्स देवसियस्स अइयारस्स पडिक्कमामि'त्ति कण्ठ्यं, इत्थं प्रतिक्रम्य पुनरकुशलप्रवृत्तिपरिहारायात्मानमालोचयन्नाह—'समणोऽहं संजयविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मो अणियाणो दिट्ठिसंपन्नो मायामोसविवज्जिओ'त्ति श्रमणोऽहं तत्रापि न चरकादिः, किं तर्हि?, संयतः सामस्त्येन यतः इदानीं, विरतो—निवृत्तः अतीतस्यैष्यस्य च निन्दासंवरणद्वारेणाऽत एवाह—प्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा, प्रतिहतम्—इदानीमकरणतया प्रत्याख्यातमतीतं निन्दया एष्यमकरणतयेति, प्रधानोऽयं दोष इतिकृत्वा तच्छून्यतामात्मनो भेदेन प्रतिपादयन्नाह—'अनिदानो' निदानरहितः, सकलगुणमूलभूतगुणयुक्ततां दर्शयन्नाह—'दृष्टिसंपन्नः' सम्यग्दर्शनयुक्त इत्यर्थः। वन्द्यमानद्रव्यवन्दनपरिहारायाह—मायामृषाविवर्जकः (विवर्जितः)—मायागर्भमृषा पादपरिहारीत्युक्त भवति। एवंभूतः सन् किं?—

'इदमेवे'ति सामायिकादि प्रत्याख्यानपर्यन्तं द्वादशाङ्गं वा गणिपिटकं, निर्ग्रन्थाः—बाह्याभ्यन्तरग्रन्थनिर्गताः साधवः निर्ग्रन्थानामिदं नैर्ग्रन्थ्यं 'प्रावचन'मिति प्रकर्षेणाभिविधिनोच्यन्ते जीवादयो यस्मिन् तत्प्रावचनम्, इदमेव नैर्ग्रन्थ्यं प्रावचनं किंभूत आह—सता हितं सत्यं, सन्तो—मुनयो गुणाः पदार्था वा तेभ्यो हितं वा सत्यमिति, नयदर्शनमपि स्वविषये सत्यं भवत्यत आह—'अणुत्तरं'ति नास्योत्तरं विद्यत इत्यनुत्तरं, यथावस्थितसमस्तवस्तुप्रतिपादकत्वात् उत्तममित्यर्थः, यदि नामेदृशीत्यम्भूतमन्यदप्येवम्भूतं भविष्यतीत्यत आह—'केवलिय' केवलमद्वितीयं नापर मित्थंभूतमित्यर्थः यदि नामेदमित्थंभूत तथाप्यन्यस्याप्यसम्भवादपवर्गप्रापकैर्गुणैः प्रतिपूर्णं न भविष्यतीत्यत आह—'पडिपुन्न'ति प्रतिपूर्णमपवर्गप्रापकैर्गुणैर्भृतमित्यर्थः, भृतमपि कदाचिदात्मम्भरितया न तन्नयनशीलं भवि ष्यतीत्यत आह—'नेयाउय'ति नयनशीलं नैयायिकं, मोक्षगमकमित्यर्थः, नैयायिकमप्यसंशुद्ध—सङ्कीर्णं नाथपेण नैयायिकं भविष्यति इत्यत आह—'संसुद्ध'ति सामस्त्येन शुद्धं संशुद्धं, एकान्ताकलङ्कमित्यर्थः, एवंभूतमपि कथं चित्तथास्वाभाव्यात्कालमवाप्ति बन्धननिकृन्तनाय (इदमपि तथा) भविष्यतीत्यत आह—'सल्लगत्तण'त्ति कृन्ततीति कर्त्तनं शल्यानि—मायादीनि तेषां कर्त्तनं, भवनिबन्धनमायादिशल्यच्छेदकमित्यर्थ, परमतनिषेधार्थं स्त्वाह— 'सिद्धिमग्ग मुत्तिमग्ग' सेधनं सिद्धिः—हितार्थप्राप्तिः सिद्धेर्मार्गः सिद्धिमार्गः, मोचनं मुक्तिः—अहितार्थकर्म विच्युतिस्तस्या मार्गो मुक्तिमार्ग इति, मुक्तिमार्ग—केवलज्ञानादिहितार्थप्राप्तिद्वारेणाहितकर्मविच्युतिद्वारेण च मोक्ष साधकमिति भावना, अनेन च केवलज्ञानादिविकलाः सकर्मकाश्च मुक्ता इति दुर्नयनिरासमाह, विप्रतिपत्तिनिरा

सार्थमाह—'निज्जाणमग्ग निर्वाणमग्गं' यान्ति तदिति यानं 'कृत्यल्युटो बहुलं' (पा० ३-३-११३) इति वचनात् कर्मणि ल्युट्, निरुपमं यानं निर्यानं, ईषत्प्राग्भाराख्य मोक्षपदमित्यर्थः, तस्य मार्गो निर्याणमार्ग इति, निर्याणमार्गः—विशिष्टस्थानप्राप्तिकारणमित्यर्थः, अनेनानियतसिद्धिक्षेत्रप्रतिपादनपरदुर्णयनिरासमाह, निर्वृतिर्निर्वाणं—सकलकर्मक्षयजमात्यन्तिकं सुखमित्यर्थः, निर्वाणस्य मार्गो निर्वाणमार्ग इति, निर्वाणमार्गः परमनिर्वृतिकारणमिति हृदयं, अनेन च निःसुखदुःखा मुक्तात्मान इति प्रतिपादनपरदुर्णयनिरासमाह, निगमयन्नाह—इदं च "अवितहमविसंधि सव्वदुक्खप्पहीणमग्गं" अवितथं—सत्यं अविसन्धि—अव्यवच्छिन्नं, सर्वदा अपरविदेहादिषु भावात्, सर्वदुःखप्रहीणमार्गं—सर्वदुःखप्रहीणो—मोक्षस्तत्कारणमित्यर्थः, साम्प्रतं परार्थकरणद्वारेणास्य चिन्तामणित्वमुपदर्शयन्नाह—"इत्थंठिआ (इत्यादि) जीवा 'सिज्झंति'त्ति 'अत्र' नैर्ग्रन्थे प्रवचने स्थिता जीवाः सिध्यन्तीत्यणिमादिसंयमफलं प्राप्नुवन्ति 'बुज्झंती'ति बुध्यन्ते केवलिनो भवन्ति 'मुच्चंति'त्ति मुच्यन्ते भवोपग्राहिकर्मणा 'परिनिव्वायंति'त्ति परि—समन्तात् निर्वान्ति, किमुक्तं भवति ?—'सव्वदुक्खाणमंतं करिंति'त्ति सर्वदुःखानां शारीरमानसभेदानां अन्तं—विनाशं कुर्वन्ति—निर्वर्तयन्ति । इत्थमभिधायाधुनाऽस्य चिन्तामणिकल्पे कर्ममलप्रक्षालनसलिलौघे बहुमानमाविष्कुर्वन्नाह—

तं धम्मं सद्दहामि पत्तियामि रोएमि फासेमि अणुपालेमि, तं धम्मं सद्दहंतो पत्तिअंतो रोएंतो फासंतो अणुपालंतो तस्स धम्मस्स अब्भुट्ठिओमि आराहणाए विरओमि विराहणाए असंजमं परिआणामि संजमं उवसंपज्जामि अबंभं परिआणामि बंभं उवसंपज्जामि अकप्पं परियाणामि कप्पं उवसंपज्जामि

पगडीओ बंधति हस्सठिठियाओ य दीहठिठियाओ करेइ मंदाणुभावा य तिव्वाणुभावाओ करेइ, अप्पपदेसाओ बहुपदेसाओ करेइ । एवकारी य नियमा दीहकालं संसारं निव्वत्तेइ । अहवा णाणायारविराहणाए दंसणविराहणा, णाण दंसणविराहणाहिं नियमा चरणविराहणा, एवं तिण्ह विराहणाए अमोक्खो, अमोक्खे नियमा संसारो, तम्हा असज्झाइए ण सज्झाइयमिति गाथार्थः ॥ १४१५ ॥

असज्झाइयनिज्जुत्ती कहिया मे धीरपुरिसपन्नत्ता । संजमतवड्ढगाणं निग्गंथाणं महरिसीण ॥ १४१६ ॥

असज्झाइयनिज्जुत्तिं जुंजंता चरणकरणमाउत्ता । साहू खवेंति कम्मं अणेगभवसंचियमणंतं ॥ १४१७ ॥

असज्झाइयनिज्जुत्ती समत्ता ॥

व्याख्या—गाथाद्वयं निगदसिद्धं ॥ १४१६–१४१७ ॥ अस्वाध्यायिकनिर्युक्तिः समाप्ता ॥

तथा सज्झाए न सज्झाइयं 'तस्स मिच्छामिदुक्कडं' तथा स्वाध्यायिके—अस्वाध्यायिकविपर्ययलक्षणे न स्वाध्यायितं । इत्यमाशातनया योऽतिचारः कृतस्तस्य मिथ्यादुष्कृतमिति पूर्ववत् ।

एय सुत्तनिबद्धं अत्थेणऽण्णपि होति विण्णेयं । तं पुण अज्झाओऽत्थमोहओ संपवक्खामि ॥ १ ॥ तत्तीसाए उवरिं चोत्तीसं बुद्धवयणअतिसेसा । पणतीसं वयणअतिसय छत्तीसं उत्तरज्झयणा ॥ २ ॥ एवं अह समयाए जा सयभिसरिक्खं

१ प्रकृतीर्बध्नाति ह्रस्वस्थितिकाश्च दीर्घस्थितिकाः करोति मन्दानुभावाश्च तीव्रानुभावा करोति अल्पप्रदेशान् बहुप्रदेशाः करोति एवंकारी च नियमात् दीर्घकालिकं संसारं निर्वर्तयति अथवा ज्ञानाचारविराधनायां दर्शनविराधना ज्ञानदर्शनविराधनयोर्नियमाच्चरणविराधना एवं त्रयाणां विराध नयाऽमोक्षः, अमोक्षे नियमात् संसारः, तस्मादस्वाध्यायिके न स्वाध्येयमिति

बीए सववारे । तथा चोक्तं—सपभिसया भवणसे सएगतारे तहेव पण्णत्ते ॥ इय संजमसंसेहिं वहुय भमेतेहिं कालेहिं ॥ ४ ॥ संजमसंजमस्स य पडिसिद्धाविकरणाइयारस्स । होवि पडिक्कमणं पू वेचीसेहिं तु साइ पुण ॥ ४ ॥ भवरा-इयरे सुयं भतम्मव इति णियम सभवि । सब्वो पडाइयारगणो जुगसंजोगादि ओ एस ॥ ५ ॥ एगविहस्सासंजमस्सऽज्झ वीहपज्जवसमूहो । पवडवियारविसोहिं काउं कुणती णमोक्कारं ॥ ६ ॥

णमो चउवीसाए इत्यादि, अथवा प्राक्तनाशुभसेवनायाः प्रतिक्रान्तः अपुनःकरणाय प्रतिक्रामन् नमस्कारपूर्वकं प्रतिक्रमणाह—

नमो चउवीसाए तित्थगराणं उसभादिमहावीरपज्जवसाणाणं (सूत्रम्)

नमश्चतुर्विंशतितीर्थकरेभ्य ऋषभादिमहावीरपर्यवसानेभ्यः, प्राकृते षष्ठी चतुर्थ्यर्थे एव भवति, तथा चोक्तं—
"छट्ठिविभत्तीए भण्णइ चउत्थी[1] । जह हत्था तह पाया नमोऽत्थु देवाहिदेवाण ॥ १ ॥" इत्थं नमस्कृतस्य प्रस्तुतस्य रूपापर्णनायाह—

इणमेव निग्गंथं पावयणं सच्चं अणुत्तरं केवलियं पडिपुण्णं नेआउयं संसुद्धं सल्लगत्तणं सिद्धिमग्गं मुत्तिमग्गं निज्जाणमग्गं निव्वाणमग्गं अवितहमविसंधि सव्वदुक्खप्पहीणमग्गं, इत्थं ठिया जीवा सिज्झंति बुज्झंति मुच्चंति परिनिव्वायंति सव्वदुक्खाणमंतं करेंति (सूत्रं)

---

1 बहुवचनेन द्विवचनं षष्ठीविभक्तौ भण्यते चतुर्थी । यथा हस्तौ तथा पादौ नमोऽस्तु देवाधिदेवेभ्यः ॥ १ ॥

पगडीओ बंधति ह्रस्सठितियाओ य दीहठितियाओ करेइ मंदाणुभावा य तिव्वाणुभावाओ करेइ, अप्पपदसाओ बहुपदेसाओ करेइ । एवंकारी य नियमा दीहकाल संसारं नियत्तेइ । अहवा नाणायारविराहणाए दसणविराहणा, णाण दसणविराहणाहिं नियमा चरणविराहणा, एव तिण्ह विराहणाए अमोक्खे, अमोक्खे नियमा ससारो, तम्हा असज्झाइए ण सज्झाइयमिति गाथार्थः ॥ १४१५ ॥

असज्झाइयनिज्जुत्ती कहिया भे धीरपुरिसपन्नत्ता । सजमतवड्ढगाण निग्गथाणं महरिसीण ॥ १४१६ ॥

असज्झाइयनिज्जुत्तिं जुंजता चरणकरणमाउत्ता । साहू खवेंति कम्म अणेगभवसचियमणत ॥ १४१७ ॥

असज्झाइयनिज्जुत्ती समत्ता ॥

व्याख्या—गाथाद्वयं निगदसिद्ध ॥ १४१६–१४१७ ॥ अस्वाध्यायिकनिर्युक्तिः समाप्ता ॥

तथा सज्झाए न सज्झाइय 'तस्स मिच्छामिदुक्कड' तथा स्वाध्यायिके—अस्वाध्यायिकविपर्ययलक्षण न स्वाध्यायित । इत्थमाशातनया योऽतिचारः कृतस्तस्य मिथ्यादुष्कृतमिति पूर्ववत् ।

एयं सुत्तनिबद्धं अत्थेणऽण्णंपि होति विण्णेयं । त पुण अज्झामोहत्थमोहओ संपवक्खामि ॥ १ ॥ तेत्तीसाए उवरिं चोत्तीसं बुद्धवयणअतिसेसा । पणतीस वयणअतिसय छत्तीसं उत्तरज्झयणा ॥ २ ॥ एवं जह समयाए जा सयभिसरिक्ख

---

१ प्रकृतीर्बध्नाति ह्रस्वस्थितिका दीर्घस्थितिकाः करोति मन्दानुभावाश्च तीव्रानुभावाः करोति अल्पप्रदेशाग्रा बहुप्रदेशाग्राः करोति एवंकारी च नियमात् दीर्घकालिक संसारं निर्वर्तयति, अथवा ज्ञानाचारविराधनायां दर्शनविराधना ज्ञानदर्शनविराधनयोर्नियमाच्चरणविराधना एव त्रयाणां विराध नयाऽमोक्षः अमोक्षे नियमात् संसारः, तस्मादस्वाध्यायिके न स्वाध्येयमिति

गणिसद्माइमहिओ रागे दोसम्मि य सहए सव । सब्बमसज्झायमयं एमाई हुंति मोहाओ ॥ १४१२ ॥

व्याख्या—'महितो'त्ति हृष्टतुष्टो नन्दितो वा परेण गणिवायगो वाहरिज्जंतो वा भवति, तदभिलाषी असज्झाइयवि सज्झायं करेइ, एव रागे, दोस किं वा गणी वाहरिज्जति वायगो वा, अहंपि अहिज्जामि जेण एयस्स पडिसवत्तीभूओ भवामि, अहवा जीवसरीरावयवो असज्झाइय तम्हा असज्झाइयमय-न श्रद्धातीत्यर्थः ॥ १४१३ ॥ इमे य दोसा—

उम्माय च लभेज्जा रोगायक च पाउणे दीह । तित्थयरभासियाओ भस्सइ सो संजमाओ वा ॥ १४१४ ॥

व्याख्या—खेत्तादिगो उम्माओ चिरकालिओ रोगो, आसुघाती आयंको, एतेण वा पावेज्जा, धम्माओ भंसेज्जा—मिच्छदिट्ठी वा भवति, चरित्ताओ वा परिवडइ ॥ १४१४ ॥

इहलोए फलमेय परलोएँ फल न दिंति विज्जाओ । आसायणा सुयस्स उ कुव्वइ दीह च ससारं ॥ १४१५ ॥

व्याख्या—सुयणाणायारविवरीयकारी जो सो णाणावरणिज्ज कम्मं बंधति, तदुदया य विज्जाओ कओवयारा आवि फल न देंति, न सिध्यन्ति इत्यर्थः । विहीए अकरण परिभवो, एवं सुयासायणा, अविहीए वट्टंतो नियमा अट्ठ

1 ह्रष्ट गणी वाचको व्याह्रियमाणो वा भवति । अस्वाध्यायिकेऽपि स्वाध्यायं करोति एव रागे द्वेषे किं वा गणी व्याह्रियते वाचको वा अहमप्यध्येष्ये येनास्य प्रतिस्पर्धीभूतो भवामि यस्मात् जीवशरीरावयवोऽस्वाध्यायिकं तस्मादस्वाध्यायिकमय । इमे च दोषाः—क्षिप्तचित्तादिक उन्मादः चिरकालिको रोग आशुघाती आतङ्कः एतेन वा प्राप्नुयात् धर्मात् भ्रश्येत्—मिथ्यादृष्टिर्वा भवेत् चारित्राद्वा परिपतेत् । श्रुतज्ञानाचारविपरीतकारी यः स ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नाति तदुदयाच्च विद्याः कृतोपचारा अपि फलं न ददति विधेरकरणे परिभवः एव श्रुताशातना अविधौ वर्तमानो नियमात् अष्ट

व्याख्या—अभ्यंतरा मूत्रपुरीषादयः, [1]तेहिं चेव बाहिरे उवलित्तो न कुणइ, अणुवलित्तो पुण अब्भिंतरगतेसुवि तेसु अह अज्झयण करेइ ॥ १४१० ॥ किं चान्यत्—

आउट्टियाऽवराहं सन्निहिया न खमए जहा पडिमा । इह परलोए दंडो पमत्तछलणा इह सिआ व ॥ १४११ ॥

व्याख्या—जा पडिमा 'सन्निहिय'त्ति देवयाहिट्ठिया सा जइ कोइ अणाढिएण 'आउट्टिय'त्ति जाणतो पाहिरसल लित्तो तं पडिमं छिवइ अज्झयण व से कुणइ तो ण खमए—खित्तादि करेइ रोग वा जणेइ मारइ वा, 'इय'त्ति एवं जो असज्झाइए सज्झायं करइ तस्स णाणायारविराहणाए कम्मबंधो, एसो स परलोए व दंडो, इहलोए पमत्त देवया छलेज्जा, स्यात् आणाइ विराहणा धुवा चेव ॥ १४११ ॥ कोई इमेहिं अप्पसत्थकारणेहिं असज्झाइए सज्झायं करेज्जा—

रागेण व दोसेण वऽसज्झाए जो करेइ सज्झाय । आसायणा व का से? को वा भणिओ अणायारो? ॥ १४१२ ॥

व्याख्या—रागेण वा दोसेण वा करेज्जा, अहवा दरिसणमोहमोहिओ भणेज्जा—का अमुत्तस्स णाणस्स आसायणा ? को वा तस्स अणायारो ?, नास्तीत्यर्थः ॥ १४१२ ॥ तेसिमा विभासा—

---

१ तैरेव बहिरुपलिप्तो न करोति अनुपलिप्तः पुनरभ्यन्तरगतेष्वपि तेष्वध्ययनं करोति या प्रतिमा देवताधिष्ठिता सा यदि कोऽपि अनादरेण आवर्त्तो बाह्यमललिप्तां प्रतिमां स्पृशति अध्ययनं वा तस्याः करोति तर्हि न क्षमते—क्षिप्तचित्तादि करोति रोगं वा जनयति मारयति वा, एवं योऽस्वाध्यायिके स्वाध्यायं करोति तस्य ज्ञानाचारविराधनया कर्मबन्धः एष तस्य पारलौकिकस्तु दण्डः इहलोके प्रमत्तं देवता छलयेत् आज्ञादिविराधना ध्रुवैव । कश्चित् एभिरप्रशस्तकारणैरस्वाध्यायिके स्वाध्यायं कुर्यात् । रागेण वा द्वेषेण वा कुर्यात् अथवा दर्शनमोहमोहितो भणेत्—अमूर्त्तस्य ज्ञानस्य काऽऽशातना ? को वा तस्यानाचारः ? तेषामियं विभाषा

देवयत्तो एस, जंपि लोयधम्मविरुद्धं च तं न कायव्वं, अविहीए पमत्तो छम्माइ, तं देवया छलेज्जा, जहा विज्जासाहणवइगुण्णयाए विज्जा न सिज्झइ तहा इहंपि कम्मक्खओ न होइ। वैगुण्यं—वैधर्म्यं विपरीतभाव इत्यर्थः। अम्मयाते सुयधम्मस्स एस धम्मो जं असज्झाइए सज्झाइयवज्जणं, करंतो य सुयणाणायारं विराहेइ, तम्हा मा कुणसु ॥ १४०८ ॥ चोदक आह—जइ दंतमंससोणियाए असज्झाओ ननु देहो एयमओ एव, कहं तेण सज्झायं कुणह ?[१], आचार्य आह—

कामं देहावयवा दंताई अवजुआ, तहवि वज्जा। अणवजुआ न वज्जा लोए तह उत्तरे चेव ॥ १४०९ ॥

व्याख्या—कामं चोदकाभिप्रायअणुमयत्थे सच्चं तम्मओ देहो, तहवि जे सरीराओ अवजुयत्ति—पृथग्भूताः ते वज्जणिज्जा। जे पुण अणवजुत्ता—तत्थत्था ते नो वज्जणिज्जा, इत्युपदर्शने। एवं लोके दृष्टं लोकोत्तरेऽप्येवमेवेत्यर्थः ॥ १४०९ ॥ किं चान्यत्—

अब्भितरमललित्तोवि कुणइ देवाण अच्चणं लोए। बाहिरमललित्तो पुण न कुणइ अवणेइ य तओ णं ॥ १४१० ॥

---

१ तस्य एष भवति लोकधर्मविरुद्धं च तत् कर्त्तव्यं अविधी प्रमत्तो लभ्यते तं देवता छलयेत् यथा विद्यासाधनवैगुण्यतया विद्या न सिध्यति तथा इहापि कर्मक्षयो न भवति। धर्मेतया—श्रुतधर्मस्यैष धर्मः यदस्वाध्यायिके स्वाध्यायस्य वर्जनं कुर्वन् श्रुतज्ञानाचारं विराधयति, तस्मात् मा कार्षीः। यदि दन्तमांसशोणितादिषु अस्वाध्यायिकं ननु देह एतन्मय एव कथं तेन स्वाध्यायं कुरुत ? चोदकाभिप्रायानुमतार्थे सत्यं तन्मयो देहः तथापि ये शरीरात् पृथग्भूताः। वर्जनीयाः, ये पुनः तत्रस्थास्ते न वर्जनीयाः।

व्याख्या—घणे धोयंमि निप्पगळे हत्थसय बाहिरओ पट्टगं दाउं वायए, परिगलमाणेण भिन्ने धंमि पट्टगे तस्स उवरिं छारं दाउ पुणो पट्टग देइ वायइ य, एवं तइयंपि पट्टगं बंधेज्ज वायण देज्जा, तओ परं गळमाणे हत्थसय बाहिरं गंतुं अण्ण पट्टगे य धोविय पुनरनेनैव क्रमेण वायइ। अहवा अण्णत्थ पढंति ॥ १४०५ ॥

एमेव य समणीण वणम्मि इयरंमि सत्त बंधा उ। तहवि य अठायमाणे धोएउं अहव अन्नत्थ ॥ १४०६ ॥

व्याख्या—इयरं तु—उउत्तं, तत्थवि एवं चेव नवरं सत्त बंधा उक्कोसेण कायव्वा, तहवि अठायंते हत्थसय बाहिरओ धोवेउं पुणो वाएति। अहवा अण्णत्थ पढंति ॥ १४०६ ॥

एएसामसंयरेऽसज्झाए अप्पणो उ सज्झाय। जो कुणइ अजयणाए सो पावइ आणमाईणि ॥ १४०७ ॥

व्याख्या—निगदसिद्धा ॥ १४०७ ॥ न केवलमाज्ञाभङ्गादयो दोषा भवन्ति, इमे य—

सुअनाणम्मि अभत्ती लोअविरुद्धं पमत्तछलणा य। विज्जासाहणवइगुन्नधम्मया एव मा कुणसु ॥ १४०८ ॥

व्याख्या—सुयणाणे अणुवयारओ अभत्ती भवति, अहवा सुयणाणभत्तिराएण असज्झाइए सज्झायं मा कुणसु,

---

१ घने धौते निष्पगळे हस्तशताद् बहिः पट्टकं दत्त्वा वाचयति परिगळता भिन्ने तस्मिन् पट्टके तस्योपरि भस्म दत्त्वा पुनः पट्टकं ददाति वाचयति च एवं तृतीयमपि पट्टकं बध्नीयात् वाचनां च दद्यात् ततः परं गळति हस्तशताद् बहिर्गत्वा अन्यं पट्टकं धावित्वा वाचयति अथवाऽन्यत्र पठन्ति। इतरत्वार्तवं तथाप्येतदेव नवरं सप्त बन्धाः उत्कृष्टेन कर्तव्याः तथाप्यतिष्ठति हस्तशताद्बहिर्धावित्वा पुनर्वाचयति अथवाऽन्यत्र पठन्ति इमे च। श्रुतज्ञानेऽनुपचारतोऽभक्तिर्भवति, अथवा श्रुतज्ञानभक्तिरागेणास्वाध्यायिके स्वाध्यायं मा कार्षीः

वेयवसो एस, जंपि लोयधम्मविरुद्धं च तं न कायव्वं, अविही पमत्तो छम्मइ, तं देवया छलेज्जा, जहा विज्जासाहगवइगुण्णयाए विज्जा न सिज्झइ तहा इहंपि कम्मक्खओ न होइ। वैगुण्यं–वैषम्यं विपरीतभाव इत्यर्थः। धम्मयाते सुयधम्मस्स एस धम्मो जं असज्झाइए सज्झायवज्जणं, करतो य सुयणाणायारं विराहेइ, तम्हा मा कुणसु ॥ १४०८ ॥ चोदक आह–जइ दंतमंससोणियाए असज्झाओ णणु देहो एयमओ एव, कहं तेण सज्झायं कुणह?, आचार्य आह–

कामं देहावयवा दंताई अवजुआ तहवि वज्जा। अणवजुआ न वज्जा लोए तह उत्तरे चेव ॥ १४०९ ॥

व्याख्या—कामं चोदकाभिप्रायअणुमयत्थे सच्चं तम्मओ देहो, तहवि जे सरीराओ अवजुयत्ति–पृथग्भूताः ते वज्जणिज्जा। जे पुण अणवजुया–तत्थत्था ते नो वज्जणिज्जा, इत्युपप्रदर्शने। एवं लोके दृष्टं लोकोत्तरेऽप्येवमेवेत्यर्थः ॥ १४०९ ॥ किं चान्यत्—

अब्भितरमललित्तोवि कुणइ देवाण अच्चणं लोए। बाहिरमललित्तो पुण न कुणइ अवणेइ य तओ णं ॥ १४१० ॥

---

१ व्यवहार एषः यदपि लोकधर्मविरुद्धं च तत्र कर्तव्यं अविधौ प्रमत्तो व्याप्यते तं देवता छलयेत् यथा विद्यासाधकवैगुण्यतया विद्या न सिध्यति तथैहापि कर्मक्षयो न भवति। धर्मतया–श्रुतधर्मस्य एषः धर्मो यदस्वाध्यायिके स्वाध्यायस्य वर्जनं कुर्वन् श्रुतज्ञानाचारं विराधयति तस्मात् मा कार्षीः। यदि दन्तमांसशोणितादिष्वस्वाध्यायिकं ननु देह एतन्मय एव कथं तेन स्वाध्यायं कुरुत? चोदकाभिप्रायानुमतार्थे सत्यं तन्मयो देहः तथापि ये शरीरात् पृथग्भूतास्ते वर्जनीयाः ये पुनः तत्रस्थास्ते न वर्जनीयाः।

पट्ठवेंति, अह सुद्धं तो करेंति सज्झाय, नवघारहए सुत्ताइणा णियमा हओ, (तओ)पढमाए पोरिसीए न करेंति सज्झायमिति गाथार्थः ॥ १३९९ ॥

पट्ठवियंमि सिलोगे छीए पडिलेह तिन्नि अन्नत्थ । सोणिय मुत्तपुरीसे घाणालोअं परिहरिज्जा ॥ १४०० ॥

व्याख्या—जदा पट्ठवणाए तिन्नि अज्झयणा समत्ता, तदा उवरिमेगो सिलोगो कड्ढियव्वो, तंमि समत्ते पट्ठवणं सम प्पइ, बितियपादो गयत्थो 'सोणिय'त्ति अस्य व्याख्या—

आलोअंमि चिलमिणी गंधे अन्नत्थ गंतु पकरंति । वाघाइयकालंमी दंडग मरुआ नवरि नत्थि ॥ १४०१ ॥

व्याख्या—जत्थ सज्झायं करेंतेहिं सोणियवच्चिगा दीसंति तत्थ न करेंति सज्झायं, कडगं चिलिमिलिं वा अंतरे दातुं करेंति, जत्थ पुण सज्झायं चेव करेन्ताण मुत्तपुरीसकलेवरादीयाण गंधे अण्णंमि वा असुभगंधे आगच्छंते तत्थ सज्झायं न करेंति, अण्णंपि बंधणसेहणादिआलोयं परिहरेज्जा, एयं सव्वं निव्वाघाए काले भणियं ॥ वाघाइमकालोऽपि एवं चेव, नवरं गंडगमरुगादिट्ठंता न संभवंति ॥ १४०१ ॥

१ प्रस्थापयन्ति यदि शुद्धं तर्हि कुर्वन्ति स्वाध्यायं नवकाराहते श्रुतादिना नियमाद् हतकः प्रथमायां पौरुष्यां न कुर्वन्ति स्वाध्यायं। यदि प्रस्थापने त्रीण्यध्ययनानि समाप्तानि तदोपर्येकः श्लोकः कथयितव्यः तस्मिन् समाप्ते प्रस्थापनं समाप्यते द्वितीयपादो गतार्थः यत्र स्वाध्यायं कुर्वद्भिः शोणितवर्चस्कं दृश्यन्ते तत्र न कुर्वन्ति स्वाध्यायं कटकं चिलिमिलिं वाऽन्तरा दत्त्वा कुर्वन्ति यत्र पुनः स्वाध्यायमेव कुर्वतां मूत्रपुरीषादिकलेवरादिकानां गन्धोऽन्यो वा गन्धोऽशुभ आगच्छति तत्र स्वाध्यायं न कुर्वन्ति अन्यमपि बन्धनसेधनाद्यालोकं परिहरेत् एतत् सर्वं निर्व्याघाते काले भणितं व्याघातकालोऽप्येव मेव नवरं गण्डकमरुकदृष्टान्तौ न संभवतः ।

पभत्तामज्जपरेऽसज्झाए जो करेइ सज्झायं । सो आणाअणवत्थं मिच्छत्त विराहणं पावे ॥ १४०२ ॥

व्याख्या—निगदसिद्धा ॥ १४०२ ॥ 'असज्झाइयं तु दुविहं' इत्यादिमूलद्वारगाथायां परसमुत्थमस्वाध्यायिकद्वारं समपन्न गतं, इदानीमात्मसमुत्थास्वाध्यायिकद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

आयसमुत्थमसज्झाइयं तु एगविध होइ दुविह वा । एगविहं समणाणं दुविहं पुण होइ समणीण ॥ १४०३ ॥

व्याख्या—पूर्वार्द्धं कण्ठ्यं, पश्चार्द्धव्याख्या त्वियम्—एगविहं समणाणं तच्च व्रणे भवति, समणीण दुविहं—व्रणे ऋतुसंभवे चेति गाथार्थः ॥ १४०३ ॥ एवं व्रणे विधान—

धोयम्मि उ निप्पगले बंधा तिन्नेव हुंति उक्कोस । परिगलमाणे जयणा दुविहम्मि य होइ कायव्वा ॥ १४०४ ॥

व्याख्या—पढमं चिय वणो हत्थसयं बाहिं धोविउ निप्पगलो कओ, तओ परिगलंते तिण्णि बंधा जाव उक्कोसेणं गालंता वाएइ, तत्थ जयणा वक्खमाणलक्खणा, 'दुविह'मिति दुविहे वणसंभवे उउयं च । दुविहेऽवि एवं पढमा जयणा कायव्वा ॥ १४०४ ॥

समणो उ वणिव्व भगंदरिव्व बंधं करित्तु वाएइ । तहवि गलंते छारं दाउं दो तिन्नि बंधा उ ॥ १४०५ ॥

---

१ एकविधं श्रमणानां तच्च व्रणे भवति श्रमणीनां द्विविधं । एवं व्रणे विधान–प्रथममेव व्रणो हस्तशतात् बहिः प्रक्षाल्य निष्प्रगलः कृतः । ततः परिगलति त्रयः बन्धाः यावदुत्कृष्टेन गलमानेऽपि वाचयति, तत्र यतना वक्ष्यमाणलक्षणा द्विविधं व्रणसंभवमार्तवं च द्विविधेऽप्येवं प्रथमयतना कर्तव्या

पेच्छेति, अह सुत्तं तो करेंति सज्झायं, नवबारहए सुत्ताइणा णियमा इमो, (तओ) पढमाए पोरिसीए न करेंति सज्झायमिति गाथार्थः ॥ १३९९ ॥

पडुवियम्मि सिलोगे छीए पडिलेह तिन्नि अन्नस्स । सोणिय मुत्तपुरीसे घाणालोअं परिहरिज्जा ॥ १४०० ॥

व्याख्या—जदा पट्ठवणाए तिन्नि अज्झयणा समत्ता, तदा उवरिमेगो सिलोगो कड्ढियव्वो, तंमि समत्ते पट्ठवणं सम प्पइ, बितियपादो गयत्थो 'सोणिय'त्ति अस्य व्याख्या—

आलोअम्मि चिलमिणी गंधे अन्नस्स गंतु पकरेंति । वाघाइयकालम्मी दग मरुआ नवरि नत्थि ॥ १४०१ ॥

व्याख्या—जत्थ सज्झायं करेंतेहिं सोणियवच्चिगा दीसति तत्थ न करेंति सज्झायं, कडगं चिलिमिलिं वा अवरे त्ताउं करेंति, जत्थ पुण सज्झायं चेव करेन्ताण मुत्तपुरीसकडेवरादीयाण गंधे अण्णम्मि वा असुभगंधे आगच्छंते तत्थ सज्झायं न करेंति, अण्णपि वमणलेवणादिआलोयं परिहरेज्जा, एवं सव्वं निव्वाघाए काले भणियं ॥ वाघाइमकालेऽवि एव चेव, नवरं गंडगमरुगादिट्ठंता न सम्भवंति ॥ १४०१ ॥

१ प्रस्थापयन्ति यदि शुद्धं तर्हि कुर्वन्ति स्वाध्यायं नवबारहके सूत्रादिना नियमात् एतस्मात् प्रथमायां पौरुष्यां न कुर्वन्ति स्वाध्यायं। यदि प्रस्थापने क्षीण्यध्ययनानि समाप्तानि तदोपर्येकः श्लोकः कथयितव्यः तस्मिन् समाप्ते प्रस्थापनं समाप्यते द्वितीयपादो गतार्थः यत्र स्वाध्यायं कुर्वते शोणितवर्चिका दृश्यन्ते तत्र न कुर्वन्ति स्वाध्यायं कटकं चिलिमिलिं वाऽपरतः कृत्वा कुर्वन्ति यत्र पुनः स्वाध्यायमेव कुर्वतां मूत्रपुरीषादिकडेवरादिगन्धोऽन्यो वा गन्धोऽशुभ आगच्छति तत्र स्वाध्यायं न कुर्वन्ति अन्यमपि वमनलेपनाद्यालोकं परिहरेत्, एवं सर्वं निर्व्याघाते काले भणितं व्याघातवत्कालेऽप्येवमेव नवरं गण्डगमरुकदृष्टान्तौ न संभवतः ।

पपसामवयरेऽसज्झाए जो करेइ सज्झायं । सो आणाअणवत्थं मिच्छत्त विराहणं पावे ॥ १४०२ ॥

व्याख्या—निगदसिद्धा ॥ १४०२ ॥ 'असज्झाइयं तु दुविहं' इत्यादिमूलद्वारगाथायां परसमुत्थमस्वाध्यायिकद्वारं समाप्तं गतं, इदानीमात्मसमुत्थास्वाध्यायिकद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

आयसमुत्थमसज्झाइयं तु एगविह होइ दुविह वा । एगविहं समणाणं दुविहं पुण होइ समणीणं ॥ १४०३ ॥

व्याख्या—पूर्वार्द्धं कण्ठ्यं, पश्चार्द्धव्याख्या त्वियं—एगविहं समणाणं व्रण एव भवति, समणीणं दुविहं—व्रणे ऋतुसंभवे चेति गाथार्थः ॥ १४०३ ॥ एवं व्रणे विधानं—

धोयम्मि उ निप्पगले बंधा तिन्नेव हुंति उक्कोसं । परिगलमाणे जयणा दुविहंमि य होइ कायव्वा ॥ १४०४ ॥

व्याख्या—पढमं चिय वणो हत्थसयं बाहिं धोविउं निप्पगलो कओ, तओ परिगलंते तिण्णि बंधा जाव उक्कोसेणं गाढंतो वायइ, तत्थ जयणा वक्खमाणलक्खणा, 'दुविह'मिति दुविहे वणसंभवे उउयं च । दुविहेऽवि एवं पढम जयणा कायव्वा ॥ १४०४ ॥

समणो उ वणिव्व भगंदरिव्व बंध करित्तु वाएइ । तहवि गलंते छारं दाउं दो तिन्नि बंधा उ ॥ १४०५ ॥

---

१ एकविध श्रमणानां व्रण एव भवति, श्रमणीनां द्विविधं । एवं व्रणे विधानं—प्रथममेव व्रणो हस्तशतात् बहिः प्रक्षाल्य निष्प्रगलः कृतः ततः परिगलति त्रयो बन्धाः यावदुत्कर्षेण गाढमाश्रितो वाचयति, तत्र यतना वक्ष्यमाणलक्षणा द्विविध व्रणसंभवमार्तवं च द्विविधेऽप्येवं प्रथमतया कर्तव्या

पट्ठवेंति, अइ सुद्धं तो करेंति सज्झाय, नवयारइए सुत्ताइणा णियमा हओ, (ततो) पढमाए पोरिसीए न करेंति सज्झायमिति गाथार्थः ॥ १३९९ ॥

पट्ठवियम्मि सिलोगे छीए पडिलेह तिन्नि अज्झत्थ । सोणिय मुत्तपुरीसे घाणालोअं परिहरिज्जा ॥ १४०० ॥

व्याख्या—जदा पट्ठवणाए तिन्नि अज्झयणा समत्ता, तदा उवरिमेगो सिलोगो कड्ढियव्वो, तंमि समत्ते पट्ठवणं समप्पइ, बितियपादो गयत्थो 'सोणिय'त्ति अस्य व्याख्या—

आलोअंमि चिलमिणी गंधे अन्नत्थ गंतु पकरेंति । वाघाइयकालम्मी गंडग मरुआ नवरि नत्थि ॥ १४०१ ॥

व्याख्या—जत्थ सज्झायं करेंतेहिं सोणियवच्चिगा दीसति तत्थ न करेंति सज्झायं, कडग चिलिमिलिं वा अंतरे दातुं करेंति, जत्थ पुण सज्झायं चेव करेन्ताण मुत्तपुरीसकलेवरादीयाण गंधे अण्णंमि वा असुभगंधे आगच्छंते तत्थ सज्झायं न करेंति, अण्णंपि बघणसेहणादिआलोय परिहरेज्जा, एयं सव्वं निव्वाघाए काले भणियं ॥ वाघाइमकालेऽवि एवं चेव, नवरं गंडगमरुगदिट्ठंता न संभवंति ॥ १४०१ ॥

१ प्रस्थापयन्ति, यदि शुद्धं तर्हि कुर्वन्ति स्वाध्यायं नवकारहते सूत्रादिना नियमात् हतः, ततः प्रथमायां पौरुष्यां न कुर्वन्ति स्वाध्यायं। यदि प्रस्थापने शीघ्रमध्ययनानि समाप्तानि उपरितन एकः श्लोकः कर्षितव्यः तस्मिन् समाप्ते प्रस्थापनं समाप्यते द्वितीयपादो गतार्थः यत्र स्वाध्यायं कुर्वद्भिः शोणितवर्चिका दृश्यन्ते तत्र न कुर्वन्ति स्वाध्यायं कटकं चिलिमिलिं वाऽन्तरा दत्त्वा कुर्वन्ति यत्र पुनः स्वाध्यायमेव कुर्वतां मूत्रपुरीषादिकलेवरादिकानां गन्धोऽन्यो वा गन्धोऽशुभ आगच्छति तत्र स्वाध्यायं न कुर्वन्ति, अन्यमपि बन्धनसेधनाद्यालोकं परिहरेत्, एतत् सर्वं निर्व्याघाते काले भणितं व्याघातिमकालेऽप्येवमेव नवरं गण्डगमरुकदृष्टान्तौ न संभवतः ।

ठामवर्त, तं अण्णेणवि वीसरेण ठवइणाइ, महंतं वसुंभरोवगेण ठवइणाइ, पाभाइयकालग्गहणविही गता, इयाणि पाभाइयपट्ठवणविही, 'गोसे दर' पच्छद्धं, 'गोसि'त्ति, उदितमादिच्चे, दिसालोयं करेत्ता पट्ठवेंति, 'दरपट्ठविए'त्ति अद्ध पट्ठविए जइ छीतादिणा भग्ग पट्ठवणं अण्णो दिसालोयं करेत्ता तत्थेव पट्ठवेति, एवं ततियवाराए। दिसावलोयकरणे इमं कारणं—

आइन्न पिसिय महिया पेहित्ता तिन्नि तिन्नि ठाणाइं। नववारहए काले हउत्ति पढमाइ न पढंति ॥ १३९९ ॥

व्याख्या—'आइण्णा पिसिय'त्ति आइण्णं—पोग्गलं तं कागमादीहिं आणियं होज्जा, महिया वा पडिउमारद्धा, एवमादि एगठाणे ततो वारा उवहए हत्थसयबाहिं अण्णं ठाणं गंतुं पेहेंति—पडिलेहेंति, पट्ठविंतित्ति वुत्तं भवति, तत्थवि पुव्वुत्त विहिणा तिन्नि वारा पट्ठवेंति, एवं बितियठाणेवि असुद्धे तओवि हत्थसयं अन्न ठाणं गंतुं तिन्नि वारा पुव्वुत्तविहाणेण

1 ठामवर्तक, तदन्येनापि विस्वरेणोपहन्यते महता, वसुन्धरोपगेनोपहन्यते प्राभातिककालग्रहणविधिर्गतः इदानीं प्राभातिकप्रस्थापनविधि— उदिते आदित्ये दिगवलोकं कृत्वा प्रस्थापयन्ति अर्धप्रस्थापिते यदि क्षुतादिना भग्न प्रस्थापनं अन्यो दिगवलोकं कृत्वा तत्रैव प्रस्थापयति एवं तृतीयवारायामपि दिगवलोककरणे इदं पुनः कारणं। आचीर्णं पुद्गलं तत् काकादिभिरानीतं भवेत् महिका वा पतितुमारब्धा एवमादिभिरेकस्थाने त्रयः त्रीन् वारान् हतास्तत् बहिरन्यस्मिन् स्थाने गत्वा प्रतिलेखयन्ति प्रस्थापयन्ति इत्युक्तं भवति तत्रापि पूर्वोक्तविधिना त्रीन् वारान् प्रस्थापयन्ति एवं द्वितीयस्थाने ऽप्यशुद्धे ततोऽपि हस्तशतादन्यस्मिन् स्थाने गत्वा त्रीन् वारान् पूर्वोक्तविधानेन

एक्कमि वा गिण्हंतीति ॥ २२५ ॥ 'परवयणे खरमाई' अस्य व्याख्या 'चोयइ खरो पच्छद्धं' चोदक आह–जदि इदृतिमणिट्ठे काल घाओ ततो खरेण रडिते बारह वरिसे उग्घांमउ, अण्णेसुवि अणिट्ठइंदियविसएसु एव चेव कालवहो भवतु[1], आचार्य आह–

चोअग माणुसऽणिट्ठे कालवहो सेसगाण उ पहारो । पाबासुआइ पुव्विं पण्णवणमणिच्छ उग्घाडे ॥२२६(भा०)॥

व्याख्या—माणुससरे अणिट्ठे कालवहो 'सेसग'त्ति तिरिया तेसिं जइ अणिट्ठो पहारसद्दो सुव्वइ तो कालवधो, 'पावा सिय'त्ति मूलगाथायां योऽवयवः अस्य व्याख्या—'पावासुयाय' पच्छद्धं, जइ पामाइयकालग्गहणवेलाए पावासियभज्जा पइणो गुणे समरंती दिवे दिवे रोएज्जा, रुयणवेलाए पुव्वयरो कालो घेत्तव्वो, अहवा सावि पञ्चूसे रोएज्जा ताहे दिया गहु पण्णविज्जइ, पण्णवणमनिच्छाए उग्घाडणकाउस्सग्गो कीरइ ॥ २२६ ॥ 'दयमादीणि'त्ति अस्यावयवस्य व्याख्या—

वीसरसद्दरुयंते अव्वत्तगडिंभगंमि मा गिण्हे । गोसे दरपट्ठविए छीए छीए तिगी पदे ॥ २२७ (भा०)॥

व्याख्या—अच्चायासेण रुयंत वीसरं भण्णइ, तं उवहणए, जं पुण महुरसद्दं घोलमाणं च त न उवहणति, जायमअपिरं

---

1 एकस्मिन् वा द्वयोश्च । चोदयति खरः पश्चार्धं यदि रोदनविते कालवधो रटिते ततः खरेण द्वादश वर्षाण्युपहन्यतां (काल)मन्येष्वपि अनिष्टेन्द्रियविषय ष्वेवमेव कालवधो भवतु । मनुष्यस्वरेऽनिष्टे कालवधः शेषाः—तिर्यञ्चस्तेषां यदि अनिष्टः प्रहारशब्दः श्रूयते तर्हि कालवधः यदि प्राभातिककालग्रहणवेलायां प्रोषितपतिका स्त्री पत्युर्गुणान् स्मरन्ती दिवसे २ रोदिति रोदनवेलायाः पूर्वमेव कालो ग्रहीतव्यः, अथ च साऽपि प्रत्युषसि रुयात् तदा दिवसे गत्वा प्रज्ञाप्यते, प्रज्ञापनामनिच्छन्त्यां उद्घाटनकायोत्सर्गः क्रियते । अत्यायासेन रोदनं तद् विस्वरं भण्यते, उपहन्ति, यद् पुनर्घोलमानं मधुरस्वरं च तन्नोपहन्ति यावद्व्यक्त

ठामवसे, तं मण्णेणवि वीसरेण ठवइणाए, महंते वत्तुंभरोवणेण ठवइणाए, पाभाइयकालग्गहणविही गता, इयाणिं पाभाइयपट्ठवणविही, 'गोसे दर' पच्छद्धं, 'गोसि'त्ति, उदितमाविच्चे, दिसालोयं करेत्ता पट्ठवेंति, 'दरपट्ठविए'त्ति अद्ध पट्ठविए अह छीतादिणा भग्ग पट्ठवण अण्णो दिसालोयं करेत्ता तत्थेव पट्ठवेति, एवं ततियवाराए। दिसावलोयकरणे इम कारणं—

आइन्न पिसिय महिया पेहित्ता तिन्नि तिन्नि ठाणाइं। नववारहए काले हउत्ति पढमाइ न पढंति ॥ १३९९ ॥

व्याख्या—'आइण्णा पिसिय'त्ति आइण्णं—पोग्गलं तं कागमादीहिं आणियं होज्जा, महिया वा पडिउमारद्धा, पढमाई एगठाणे तओ वारा उवहए हत्थसयबाहिं अण्णं ठाणं गंतुं पेहंति—पडिलेहेंति, पट्ठवितित्ति वुत्तं भवति, तत्थवि पुणुव-घिहिणा तिन्नि वारा पट्ठवेंति, एव बितियठाणेवि असुद्धे ततोवि हत्थसयं अन्न ठाणं गंतुं तिन्नि वारा पुणुव्वविहाणेण

१ सावद्यक, वहल्लेमावि विसरेणोपहन्ति महाप्, वस्तुभरोत्पन्नेनोपहन्ति प्राभातिककालग्रहणविधिरेवं इदानीं प्राभातिकप्रस्थापनविधि- र्यस्ते आदित्य दिगवलोक कृत्वा प्रस्थापयन्ति अर्धप्रस्थापिते यदि क्षुतादिना भग्नं प्रस्थापनं अन्यो दिगवलोकं कृत्वा तत्रैव प्रस्थापयति एवं तृतीयवारया- मपि दिगवलोकस्य इद पुनः कारण। आचीर्णं पुद्गलं तत् काकादिभिरानीतं भवेत् महिका वा पतितुमारब्धा एवमादिभिरेकस्थाने उपहते त्रीन् वारान् हस्तशतात् बहिरन्यस्मिन् स्थाने गत्वा प्रतिलेखयन्ति प्रस्थापयन्ति इत्युक्तं भवति तत्रापि पूर्वोक्तविधिना त्रिशो वाराः प्रस्थापयन्ति एवं द्वितीयस्थाने ऽप्यशुद्धे ततोऽपि हस्तशतान्तरतोऽन्यस्मिन् स्थाने गत्वा त्रीन् वारान् पूर्वोक्तविधानेन

कारणतो णे सुज्झति वा पाओसिएण वा सुपडियग्गिएण पट्ठति न गेण्हंति, वेरत्तिय कारणओ न गिण्हंति न सुज्झइ वा, पाओसिय अड्ढरत्तेण वा पट्ठति, तिन्नि वा णो गेण्हति, पाभाइयं कारणओ न गिण्हइ न सुज्झइ वा वेरत्तिएणेव दिवसओ पट्ठति ॥ ११९७ ॥ इयाणिं पाभाइयकालग्गहणविहिं पत्तेयं भणामि—

पाभाइयकालम्मि उ संचिक्खे तिन्नि छीयरुन्नाणि । परवयणे खरमाई पावासुय एवमादीणि ॥ ११९८ ॥

व्याख्या त्वस्या भाष्यकारः स्वयमेव करिष्यति । तत्थ पाभाइयंमि काले गहणविही पट्ठवणविही य, तत्थ गहणविही इमा—

नवकालवेलसेसे उवग्गहियअट्ठया पडिक्कमइ । न पडिक्कमइ वेगो नववारहए धुवमसज्झाओ ॥ ॥(भा०२२४)॥

व्याख्या—दिवसओ सज्झायविरहियाण देसादिकहासंभवरक्खणट्ठा मेहावीतराण य पडिभग्गरक्खणट्ठा, एवं सव्वेसिमणुग्गहट्ठा नवकालग्गहणकाला पाभाइए अणुण्णाया, अओ नवकालग्गहणवेलाहिं सेसाहिं पाभाइयकालग्गाही

---

१ कारणतो न शुध्यति वा प्रादोषिकेण वा सुप्रतिजागरितेन प्रस्थापयन्ति न गृह्णन्ति वैरात्रिकं कारणतो न गृह्णन्ति न शुध्यति वा प्रादोषिकमर्धरात्रिकाल्येनैव प्रस्थापयन्ति त्रीन् वा न गृह्णन्ति प्राभातिकं कारणतो न गृह्णाति न शुध्यति वा वैरात्रिकेणैव दिवसे प्रस्थापयन्ति । इदानीं प्राभातिककालग्रहणविधिं पृथक् भणामि—तत्र प्राभातिके काले ग्रहणविधिः प्रस्थापनविधिश्च—तत्र ग्रहणविधिरयं दिवसे स्वाध्यायविरहितानां देशादिकथासंभववर्जनाय मेधाविनामितरेषां च विस्मरणभयार्थं एवं सर्वेषामनुग्रहार्थाय नवकालग्रहणकालाः प्राभातिकेऽनुज्ञाताः अतो नवकालग्रहणवेलासु शेषासु प्राभातिककालग्राही

कालस्स पडिक्कमति, सेसावि तं वेलं पडिक्कमंति वा न वा, एगो नियमा न पडिक्कमइ, जइ छीयरुदियादीहिं न सुज्झइ तो सो चेव वेरत्तिओ सुपडिजग्गिओ होहितित्ति । सोवि पडिक्कंतेसु गुरुणो कालं निवेदित्ता अणुण्णए सूरिए कालस्स पडिक्कमति, जइ घेप्पंतो नववारे उवहओ कालो तो नज्जइ सुयमसज्झाइयमत्थित्ति न करेंति सज्झायं ॥ २२४ ॥ नववारगहणविही इमो—'सचिक्खे तिण्णि छीतरुण्णाणि'त्ति अस्स व्याख्या—

इक्किक्क तिन्नि वारे छीयाइहयंमि गिण्हए कालं ।
चोएइ खरो वारस अणिट्ठविसए अ कालवहो ॥ २२५ ॥ (भा०) ॥

व्याख्या—एक्कस्स गिण्हओ छीयरुयादिहए सचिक्खऽइत्ति ग्रहणाद्विरमतीत्यर्थः, पुणो गिण्हइ, एवं तिण्णि वारा, तओ परं अण्णो अण्णंमि थंडिले तिण्णि वाराउ, तस्सवि उवहए अण्णो अण्णंमि थंडिले तिण्णि वारा, तिन्हं असई दोण्णि जणा णव वाराओ पूरेइ, दोण्हवि असईए एक्को चेव णववाराओ पूरेइ, थंडिलेसुवि अववाओ, तिसु दोसु वा

1 कालस्य प्रतिक्रामति शेषास्तु तस्यां वेलायां प्रतिक्रामन्ति वा न वा एको नियमात् प्रतिक्रामति यदि क्षुतरोदनादिभिर्न शुध्यति तदा स एव वैरात्रिकः सुप्रतिजागरितः भविष्यतीति । सोऽपि प्रतिक्रान्तेषु गुरोः कालं निवेद्यानुदिते सूर्ये कालस्य प्रतिक्रामति यदि गृह्यमाणो नववारानुपहतः काल- स्तर्हि ज्ञायते क्षुतमसाध्यायिकमस्ति इति न कुर्वन्ति स्वाध्यायम् । नववारग्रहणविधिरयं—एकस्मिन् गृह्णति क्षुतरोदनादिभिर्हते प्रतीक्षते । पुनर्गृह्णाति एवं त्रीन् वारान् ततः परमन्योऽन्यस्मिन् स्थण्डिले त्रीन् वारान् तस्याप्युपहतेऽन्योऽन्यस्मिन् स्थण्डिले त्रीन् वारान्, त्रयाणामसति द्वौ जनौ नव वारान् पूरयतः द्वयोरभावे एक एव नव वारान् पूरयति, स्थण्डिलेष्वप्यपवादः त्रिषु द्वयोर्वा

कारणतो णं सुज्झति वा पाओसिएण वा सुपत्तियगिण्हण पढंति न गेण्हंति, वेरत्तियं कारणओ न गिण्हति न सुज्झइ वा, पाओसिय अड्ढरत्तेण वा पढंति, तिन्नि वा णो गेण्हति, पाभाइयं कारणओ न गिण्हइ न सुज्झइ या वेरत्तिएणेव दिवसओ पढंति ॥ ११९७ ॥ इयाणिं पाभाइयकालग्गहणविहिं पत्तेयं भणामि—

पाभाइयकालंमि उ संचिक्खे तिन्नि छीयरुण्णाणि । परवयणे खरमाई पावासुय एवमादीणि ॥ ११९८ ॥

व्याख्या स्वस्या भाष्यकारः स्वयमेव करिष्यति । तत्थ पाभाइयंमि काले गहणविही पट्ठवणविही य, तत्थ गहणविही इमा—

नवकालवेलसेसे उवग्गहियअट्ठया पडिक्कमइ । न पडिक्कमइ वेगो नववारहए धुवमसज्झाओ ! ॥(भा०२२४)॥

व्याख्या—दिवसओ सज्झायविरहियाण देसादिकहासंभयवज्जणट्ठा मेहावीतराण य पलिभंगवज्जणट्ठा, एवं सव्वेसिमणुग्गहट्ठा नवकालगहणकाला पाभाइए अणुण्णाया, अओ नवकालगहणवेलाहिं सेसाहिं पाभाइयकालग्गाही

---

१ कारणतो न शुध्यति वा प्रादोषिकेण वा शुभतिकालग्रहणेन पठन्ति न गृह्णन्ति वैरात्रिकं कारणतो न गृह्णन्ति न शुध्यति वा प्रादोषिकवैरात्रिकाभ्यामथ पठन्ति वीसु वा न गृह्णन्ति प्राभातिकं कारणतो न गृह्णाति न शुध्यति वा वैरात्रिकेणैव दिवसे पठन्ति । इदानीं प्राभातिककालग्रहणविधिं प्रत्येकं भणामि—तत्र प्राभातिके काले ग्रहणविधिः प्रस्थापनविधिश्च—तत्र ग्रहणविधिरयं दिवसे स्वाध्यायविरहितानां देशादिकथासंभववर्जनाय मेधाविनामितरेषां च भिन्नवर्जनार्थं, एवं सर्वेषामनुग्रहार्थाय नवकालग्रहणकालाः प्राभातिकेऽनुज्ञाताः अतो नवकालग्रहणवेलासु शेषासु प्राभातिककालग्राही

चविसतिणियंमि चरमे बीयपविसका हवंति तिसेव । पाओसिय वेरत्तिय अड्ढवओगा य कुप्पिण भये ॥ ११९७ ॥

गाथाद्वयस्यापि व्याख्या—वेरत्तिए अगहिए सेसेसु तिसु गहिएसु तिण्णि, अड्ढरत्तिए वा अगहिए तिण्णि, दोण्णि कहं ?, उच्यते, पाउसियअड्ढरत्तिएसु गहिएसु सेसेसु अगहिएसु दोण्णि भवे, अहवा पाउसियवेरत्तिए गहिए य दोण्णि, अहवा पाउसियपाभाइएसु अगहिएसु दोण्णि, एगपि कप्पे पाउसिए चेव अणुवहएण उवओगओ सुपडियमिएण सव्वकालेण पढंति न दासो, अहवा वेरत्तिए अड्ढरत्तियेऽगहिए दोण्णि अहवा अड्ढरत्तियपाभाइयगहिएसु दोण्णि अहवा वेरत्तियपाभाइएसु गहिएसु, जदा एक्का तदा अण्णतरं गेण्हइ । कालचउक्ककारणा इमे कालचउक्के गहणं उस्सग्गविही चेव, अहवा पाओसिए गहिए उवहए अड्ढरत्तं पत्तु सज्झाय करेंति, पाभाइओ दियसट्ठा घेत्तव्यो चेव, एवं कालचउक्कं दिट्ठं, अणुवहए पाओसिए सुपडियगिए सव्व राई पढंति, अड्ढरत्तिएणवि घरत्तियं पढंति, वेरत्तिएणवि अणुवहएण सुपडियगिएण पाभाइय असुद्धे उद्दिट्ठं दिवस-भोऽवि पढंति। कालचउक्क अग्गहणकारणा इमे—पाउसियं न गिण्हंति असिवादिकारणओ न सुज्झति वा, अड्ढरत्तियं न गिण्हंति

---

१ [illegible] गृहीतेषु [illegible] अर्धरात्रिके [illegible] कथं ? उच्यते प्रादोषिकवैरात्रिकयोर्गृहीतयोः [illegible] अथवा [illegible] च अथवा प्रादोषिकप्राभातिकयोरगृहीतयोः [illegible] प्रादोषिके [illegible] अथवा वैरात्रिके अर्धरात्रिके [illegible] अथवा अर्धरात्रिकप्राभातिकयोर्गृहीतयोः अथवा वैरात्रिकप्राभातिकयोर्गृही[illegible] गृह्णाति । कालचतुष्क[illegible]—कालचतुष्कग्रहणं उत्सर्गविधिरेव अथवा प्रादोषिके गृहीते उपहतेऽर्धरात्र गृहीत्वा स्वाध्यायं [illegible] कालचतुष्कं दृष्टं, अनुपहते प्रादोषिके सुप्रतिजागरिते सर्वां रात्रिं पठन्ति अर्धरात्रिकेणापि वैरात्रिके [illegible] प्राभातिके कालेऽशुद्धे [illegible] दिवसतोऽपि पठन्ति । कालचतुष्केऽग्रहणकारणानीमानि—प्रादोषिकं न [illegible] न शुध्यति वा अर्धरात्रिकं न गृह्णन्ति

भवति, पढमंमि अगहिए इत्यर्थः, बितिए हाणिपदे कए दुगं भवति, द्वयोरग्रहणत इत्यर्थः, एवममायाविणो तिन्नि वा अगिण्हंतस्स एक्को भवति, अहवा मायाविमुक्कस्स कारणे एकमपि कालमगृह्णतो न दोषः, प्रायश्चित्तं न भवतीति गाथार्थः ॥ ११९४ ॥ कह पुण कालचउक्क ?, उच्यते—

फिडियंमि अड्ढरत्ते कालं घित्तुं सुवंति जागरिया । ताहे गुरू गुणंती चउत्थि सव्वे गुरू सुयइ ॥ ११९५ ॥

व्याख्या—पादोसियं कालं घेत्तुं सवे सुत्तपोरिसिं काउं पुन्नपोरिसीए सुत्तपाढी सुयंति, अत्थचिंतया उक्कालियपाढिणो य जागरंति, जाव अड्ढरत्तो, ततो फिडिए अड्ढरत्ते कालं घेत्तुं जागरिया सुयंति, ताहे गुरू उठेत्ता गुणेंति, जाव चरिमो पत्तो, चरिमजामे सवे उट्ठित्ता वेरत्तियं घेत्तुं सज्झायं करेंति, ताहे गुरू सुयंति । पत्ते पाभाइयकाले जो पाभाइयं कालं घेच्छिहिति सो कालस्स पडिक्कमिउं पाभाइयकालं गेण्हइ, सेसा कालवेलाए पाभाइयकालस्स पडिक्कमंति, ततो आवस्सयं करेंति, एव चउरो काला भवंति ॥ ११९५ ॥ तिण्णि कहं ?, उच्यते, पाभाइए अगहिए सेसा तिन्नि, अहवा—

गहियंमि अड्ढरत्ते वेरत्तिय अगहिए भवइ तिन्नि । वेरत्तिय अड्ढरत्ते अह उवओगा भवे दुण्णि ॥ ११९६ ॥

---

१ भवति प्रथमेऽगृहीते । द्वितीयस्मिन् हानिपदे कृते द्विकं भवति द्वयोरग्रहणत इत्यर्थः, एवममायाविनस्त्रीन् वाऽगृह्णत एको भवति अथवा कथं पुनः कालचतुष्कं ?। प्रादोषिकं कालं गृहीत्वा सर्वे सूत्रपौरुषीं कृत्वा पूर्णायां पौरुष्यां सूत्रपाठिनः स्वपन्ति अर्थचिन्तका उत्कालिकपाठकाश्च जाग्रति यावदर्धरात्रः ततः स्फिटितेऽर्धरात्रे कालं गृहीत्वा जागरिताः स्वपन्ति तदा गुरव उत्थाय गुणयन्ति यावच्चरमः प्राप्तः चरमे यामे सर्वे उत्थाय वैरात्रिकं गृहीत्वा स्वाध्यायं कुर्वन्ति तदा गुरवः स्वपन्ति प्राप्ते प्राभातिककाले यः प्राभातिकं कालं ग्रहीष्यति स कालं प्रतिक्रम्य प्राभातिककालं गृह्णाति शेषाः कालवेलायां प्राभातिककालस्य प्रतिक्राम्यन्ति, तत आवश्यकं कुर्वन्ति, एवं चत्वारः कालाः भवन्ति त्रयः कथं ? उच्यते प्राभातिकेऽगृहीते शेषास्त्रयः, अथवा—

गिण्हइ, तत्थवि उवडिओ निसण्णो वा, नवरं पडियरगोवि अंतो ठिओ चेव पडियरइ, एस पाभाइए गण्हणगहण अववायविही, सेसा काला ठाणासति न घेत्तव्वा, आइण्णतो वा आवियव्वं ॥ ११९२ ॥ कस्स कालस्स कं दिसमभिमुहेहिं ठायव्वमिति भण्णते—

पाओसि अहुरत्ते उत्तरदिसि पुव्व पेहए कालं । वेरत्तियंमि भयणा पुव्वदिसा पच्छिमे काले ॥ ११९३ ॥

व्याख्या—पाओसिए अहुरत्तिए नियमा उत्तराभिमुहो ठाइ, 'वेरत्तिए भयण'त्ति इच्छा उत्तराभिमुहो पुव्वाभिमुहो वा, पाभाइए नियमा पुव्वामुहो ॥ ११९३ ॥ इयाणिं कालग्गहणपरिमाणं भण्णइ—

कालचउक्कं उक्कोसएण जहन्न तियं तु बोद्धव्वं । बीयपएण तु दुगं मायामयविप्पमुक्काणं ॥ ११९४ ॥

व्याख्या—उस्सग्गे उक्कोसेण चत्तारि काला घेप्पंति, उस्सग्गे चेव जहण्णेण तिगं भवति, 'बितियपए'त्ति अववाओ, तए कालदुगं भवति, अमायाविनः कारणे अगृह्यमाणस्येत्यर्थः, अहवा उक्कोसेणं चउक्कं भवति, जहण्णेण हाविपदे तिग

1 गृह्णाति तथाप्यूर्ध्वस्थितो निषण्णो वा नवरं प्रतिचारकोऽपि अन्तःस्थित एव प्रतिचरति एष प्राभातिके ग्रहणेऽपवादविधिः शेषाः कालाः स्थानाभावे न ग्रहीतव्याः, आचरणातो वा ज्ञातव्य । कस्मिन् काले कां दिशमभिमुखैः स्थातव्यमिति । प्रादोषिके अर्धरात्रिके नियमादुत्तराभिमुखस्तिष्ठति वैरात्रिके भजनेति इच्छा उत्तराभिमुखः पूर्वाभिमुखो वा, प्राभातिके नियमात् पूर्वाभिमुखः । इदानीं कालग्रहणपरिमाणं भण्यते—उत्सर्गे उत्कृष्टतश्चत्वारः काला गृह्यन्ते उत्सर्गे एव जघन्येन त्रिकं भवति द्वितीयपदमिति अपवादः तेन कालद्विकं भवति । अथवोत्कृष्टतश्चतुष्कं भवति जघन्येन हानिपदे त्रिक

व्याख्या—जत्थ ठिओ वासाकाले तिसिवि दिसा पेक्खइ तत्थ ठिओ पाभाइय कालं गेण्हइ, सेसेसु तिसुवि कालेसु वासासु (उडुबद्धे सव्वेसु) जत्थ ठिओ चउरोवि दिसाभागे पेच्छइ तत्थ ठिओऽवि गेण्हइ ॥ ११९० ॥ 'उडुबद्धे तारगा तिन्नि' अस्य व्याख्या—

तिसु तिन्नि तारगाओ उडुंमि पाभातिए अदिट्ठेऽवि । वासासु [य] तारगाओ चउरो छन्ने निविट्ठोऽवि ॥११९१॥

व्याख्या—तिसु कालेसु पाओसिए अड्ढरत्तिए वेरत्तिए, जति तिन्नि ताराओ अहणेण पच्छंति तो गिण्हति, उडुबद्धे चेव अब्भादिसंथडे जइवि एक्कंपि तारं न पिच्छंति तहावि पाभाइय कालं गेण्हति, वासाकाले पुण चउरोवि काला अब्भाइसंथडे तारासु अदीसंतासुवि गेण्हंति ॥ ११९१ ॥ 'छन्ने निविट्ठो'त्ति अस्य व्याख्या—

ठाणासइ बिंदूसु अ गिण्ह चिट्ठोवि पच्छिमं कालं । पडियरइ बहिं एक्को एक्को [य] अंतट्ठिओ गिण्हे ॥११९२॥

व्याख्या—जदिवि वसहिस्स बाहिं कालग्गाहिस्स ठाणो नत्थि ताहे अंतो छण्णे उद्धट्ठिओ गेण्हति, अह उद्धट्ठियस्सवि अंतो ठाणो नत्थि ताहे छण्णे चेव निविट्ठो गिण्हइ, बाहिट्ठिओवि एक्को पडियरइ, वासबिंदुसु पडंतेसु नियमा अंतोठिओ

---

१ यत्र स्थितो वर्षारात्रकाले तिस्रोऽपि दिशः प्रेक्षते तत्र स्थितः प्राभातिकं कालं गृह्णाति शेषेषु त्रिष्वपि कालेषु वर्षासु यत्र स्थितश्चतुरो दिशाभागान् प्रेक्षते तत्र स्थितोऽपि गृह्णाति । ऋतुबद्धे तारकास्तिस्रः । त्रिषु कालेषु प्रादोषिके आर्धरात्रिके वैरात्रिके यदि तिस्रस्तारका नयनेन ... तदा गृहीतव्यः ऋतुबद्धे एव अभ्राद्याच्छादिते यद्यपि एकामपि तारिकां न पश्यन्ति तथापि प्राभातिकं कालं गृह्णन्ति वर्षाकाले पुनश्चत्वारोऽपि काला अभ्राद्याच्छादिते व्योम्नि तारकास्वदृश्यमानास्वपि गृह्णन्ति । छन्ने निविष्ट इति । यद्यपि वसतेर्बहिः कालग्राहिणः स्थानं नास्ति तदाऽन्तश्छन्ने ऊर्ध्वस्थितो गृह्णाति अथोर्ध्वस्थितस्याप्यन्तः स्थानं नास्ति तदा छन्ने एव निविष्टो गृह्णाति बहिःस्थितोऽप्येकः प्रतिचरति वर्षाबिन्दुषु पतत्सु नियमादन्तःस्थितो

चाओसिये वंजणरं पक्के मोत्तुं सेसा सव्वे सुणयं पहवेंति, सेसेसु तिसु अड्डरत्त वेरत्तिय पाभाइए य समं वा विसमं वा पहवेंति ॥ १३८७ ॥ किं चान्यत्—

इंदियमाउत्ताणं हणंति कणगा उ तिन्नि उक्कोसं । वासासु य तिन्नि दिसा उउबद्धे तारगा तिन्नि ॥ १३८८ ॥

व्याख्या—सुट्ठु इंदियउवओगउत्तेहिं सव्वकाला पडिजागरियव्वा—चेतव्वा, कणगेसु कालसंखाकओ विसेसो भण्णइ—तिण्णि गिम्हे उवहणंतित्ति, तेण उक्कोसं भण्णइ, चिरेण उवघाउत्ति, तेण सत्त(तिण्णि)अहण्णं सेसं मज्झिमं, अस्य व्याख्या—

कणगा हणंति कालं ति पंच सत्तेव गिम्हि सिसिरवासे । उक्का उ सरेहागा रेहारहितो भवे कणओ ॥ १३८९ ॥

व्याख्या—कणगा गिम्हे तिण्णि सिसिरे पंच वासासु सत्त उवहणंति, उक्का पुणेगावि, अयं चासिं विसेसो—कणगो सण्हरेहो पगासरहिओ य, उक्का महंतरेहा पगासकारिणी य, अहवा रेहारहिओ विप्फुलिंगो पभाकरो उक्का चेव ॥१३८९॥ 'वासासु तिण्णि दिसा' अस्य व्याख्या—

वासासु य तिन्नि दिसा हवंति पाभाइयंमि कालंमि । सेसेसु तीसु चउरो उडुंमि चउरो चउदिसिंपि ॥ १३९० ॥

---

१ प्रादोषिके व्यञ्जनकं मुक्त्वा शेषाः सर्वे शुनकं प्रस्थापयन्ति शेषेषु त्रिषु अर्धरात्रिके वैरात्रिके प्राभातिके च समं वा विषमं वा प्रस्थापयन्ति । सुष्ठु इन्द्रियोपयोगोपयुक्तैः सर्वे कालाः प्रतिजागरितव्याः—ग्रहीतव्याः कनकविषये कालकृतः संख्याविशेषो भण्यते—त्रयो ग्रीष्मे उपघ्नन्तीति तेनोत्कृष्टं भण्यते चिरेणोपघात इति तेन सप्त जघन्यतः शेषं मध्यमम् । कनका ग्रीष्मे त्रयः शिशिरे पञ्च वर्षासु सप्तोपघ्नन्ति उल्का पुनरेकापि अयं चानयोर्विशेषः—कनकः श्लक्ष्णरेखः प्रकाशरहितश्च उल्का महारेखा प्रकाशकारिणी च, अथवा रेखारहितो विस्फुलिङ्गः प्रभाकर उल्कैव । वर्षासु तिस्रो दिशः

दउधरो पुच्छइ अण्णो वा, तेवि सव्व(व)करेंति, जति सव्वेहिवि भणिय—न किंचि सुयं दिट्ठं वा, तो सुद्धे करेंति सज्झायं । अह एगेणवि किंचि विज्जुमादि फुडं दिट्ठं गज्जियादि वा सुयं तो असुद्धे न करेंतित्ति गाथार्थः ॥ ११८५ ॥ अह संकियं—

इक्कस्स दोण्ह व संकियंमि कीरइ न कीरती तिण्ह । सगणंमि संकिए परगणं तु गंतुं न पुच्छंति ॥ ११८६ ॥

व्याख्या—जदि एगेण संदिद्ध—दिट्ठं सुयं वा, तो कीरइ सज्झाओ, दोण्हवि संदिद्धे कीरति, तिण्हं विज्जुमादि एग संदेहे ण कीरइ सज्झाओ, तिण्हं अण्णाण्णसंदेहे कीरइ, सगणंमि संकिए परवयणाओऽसज्झाओ न कीरइ । सेसविभागेण तेसिं चेव असज्झाइयसंभवो ॥ ११८६ ॥ 'जं एत्थं णाणत्तं तमहं वोच्छं समासेण'त्ति—अस्यार्थः

कालचउक्के णाणत्तगं तु पाओसियंमि सव्वेवि । समयं पट्ठवयंती सेसेसु समं व विसमं वा ॥ ११८७ ॥

व्याख्या—एयं सव्वं पाओसियकाले भणियं, इयाणिं चउसु कालेसु किंचि सामण्णं किंचि विसेसियं भणामि

---

1 पूर्वधरः पृच्छति अन्यो वा तेऽपि सर्वं कथयन्ति यदि सर्वैरपि भणित—न किञ्चिद् दृष्टं श्रुतं वा तदा शुद्धे कुर्वन्ति स्वाध्यायम् अथैकेनापि किञ्चिद्विद्युदादि स्फुटं दृष्टं गर्जितादि वा श्रुतं तदाऽशुद्धे न कुर्वन्ति । अथ शङ्कितं—एकेन शङ्कित—दृष्टं श्रुतं वा तर्हि क्रियते स्वाध्यायः द्वयोरपि संदेहे क्रियते, त्रयाणां विद्युदादिके एक (समान) संदेहे न क्रियते स्वाध्यायः, त्रयाणामन्यान्यसंदेहे क्रियते स्वगणे शङ्किते परवचनात् अस्वाध्यायो न क्रियते शेषविभागेन तेषाम् चास्वाध्यायिकसंभवः । यच्च नानात्वं तदहं वक्ष्ये समासेनेति । एतत् सर्वं प्राभातिककाले भणितं इदानीं चतुर्ष्वपि कालेषु किञ्चित् सामान्यं किञ्चित् विशेषितं भणामि—

भेसबभई उस्सग्गं करेंति, उस्सारिएऽवि पंचमंगलयं कड्ढेंति, ताहे वंदणं दाउं निवेएंति—सुहो पाओसिओ कालोत्ति, ताहे दंडधरं मोत्तुं सेसा सव्वे जुगवं पट्ठवेंति, किं कारणम् ?, उच्यते, पुव्वुत्तं जं मरुगादिट्ठंतोत्ति ॥ १३८३ ॥

सन्निहियाण वडारो पट्ठविय पमादि णो दए कालं । बाहिं ठिए पडियरए विसई ताएऽवि दंडधरो ॥ १३८४ ॥

व्याख्या—वडो घंटगो विभागो एगट्ठं, आरिओ आगारिओ सारिओ वा एगट्ठं, वडेण आरिओ वडारो, जहा सो वडारो सन्निहियाण मरुगाण लब्भइ न परोक्खस्स तहा देसकहादिपमादिस्स पच्छा कालं न देंति, 'दारे'त्ति अस्य व्याख्या 'बाहिं ठिए' पच्छद्धं कंठं ॥ १३८४ ॥ सव्वेहिवि पच्छद्धं अस्य व्याख्या—

पट्ठविए वंदिए या ताहे पुच्छंति किं सुयं ? भंते ! । तेवि य कहेंति सव्वं जं जेण सुयं व दिट्ठं वा ॥ १३८५ ॥

व्याख्या—दंडधरेण पट्ठविए वंदिए, एवं सव्वेहि वि पट्ठविए वंदिए पुच्छा भवइ—अज्जो ! केण किं दिट्ठं सुयं वा ?

---

१ मासकाळनुसार्यं कुर्वन्ति कालानिवेदने पञ्चमङ्गलं कथयन्ति ततो वन्दनं दत्त्वा निवेदयन्ति—प्रादोषिकः कालः शुद्ध इति तदा दण्डधरं मुक्त्वा शेषाः सर्वे युगपत् स्वाध्यायं प्रस्थापयन्ति किं कारणं ? उच्यते पूर्वोक्तं मरुकाद् मरुकदृष्टान्त इति । वडो घण्टको विभागः एकार्थाः आरिक आगारिक सारिक इति एकार्थाः । वडेनारिको वडारः यथा स वडारः सन्निहितैर्मरुकैर्लभ्यते न परोक्षेण तथा देशादिविकथाप्रमादवतः पश्चात् कालं न ददति । द्वार विषयस्य व्याख्या—बहिःस्थितः पश्चार्धं कण्ठ्यं । सर्वैरपि पश्चार्धं । दण्डधरेण प्रस्थापिते वन्दिते एवं सर्वैरपि प्रस्थापिते वन्दिते पृच्छा भवति—आर्य ! केनचित् किंचिद् दृष्टं श्रुतं वा ?,

भासअं न करेइ। कालभूमीव गुरुसमीव पट्ठवियस्स(पट्ठियस्स) अह अंतरेण साणमज्जाराई छिंदति, सेसपदा पुव्वभणिया, एएसु सव्वेसु कालवधो भवति ॥ २ ॥

गोणाइ कालभूमीइ हुज्ज संसप्पगा व उट्ठिज्जा ।
कविहसिअ विज्जुयमी गज्जिय उक्काइ कालवहो ॥ २ ॥ (प्र० सिद्ध०) ॥

व्याख्या—पढमयाए आपुच्छिया गुरु कालभूमिं गओ, जइ कालभूमिए गोणं निसन्नं संसप्पगादि वा उट्ठि(ट्ठि)यादि पेच्छेज्ज तो नियत्तए, जइ काल पडिलेहतस्स गिण्हतस्स वा निवेयणाए वा गच्छतस्स कविहसियादि, तेहिं कालवहो भवति, कविहसियं नाम आगासे विकुव्वं मुहं वानरसरिस हासं करेज्जा । सेसा पया गतार्था इति गाथार्थः ॥ २ ॥
कालग्गाही णिव्वाघातेण गुरुसमीवमागतो—

इरियावहिया हत्थंतरेऽवि मंगल निवेयणा दारे । सव्वेहि वि पट्ठविए पच्छा करण अकरण वा ॥ ११८१ ॥

व्याख्या—जइवि गुरुस्स हत्थंतरमेत्ते कालो गहिओ तहावि कालपवेयणाए इरियावहिया पडिक्कमियव्वा, पंचुस्सास

1—भासत्वं न करोति कालग्रहणभूमेः प्रस्थितस्य गुरुसमीप अथान्तरा श्वमार्जारादि छिन्दति, शेषाणि पदानि पूर्वं भणितानि एतेषु सर्वेषु कालवधो भवति । प्रथमतया आपृच्छय गुरुं कालभूमिं गतः यदि कालभूमौ गां निषण्णं संसर्पकादि वा उत्थिता(ता)दि पश्येत् तर्हि निवर्तेत, यदि कालं प्रतिलिखतो गृह्णतः निवेदने वा गच्छतः कपिहसितादि तैः कालवधो भवति, कपिहसितं नामाकाशे वानरसदृशं विकृतं मुखं हासं कुर्यात् शेषाणि पदानि गतार्थानि । कालग्राही गुरुसमीपे निर्व्याघातेनागतः । यद्यपि गुरोर्हस्तान्तरमात्रे कालो गृहीतस्तथापि कालप्रवेदने ईर्यापथिकी प्रतिक्रान्तव्या, पञ्चोच्छ्वास—

मेसवम्क वत्तम्मं करेंति, पस्सारिपऽवि पंचमंगलयं कड्डुति, ताहे वंदणं दाउं निवेदंति—सुद्धो पाओसिओ कालोत्ति, ताहे दंडधरं मोत्तुं सेसा सवे जुगवं पट्ठवेंति, किं कारणम् ?, उच्यते, पुव्वुत्तं जं मरुगाविट्ठंतोत्ति ॥ ११८३ ॥

सन्निहियाण वडारो पट्ठविय पमादि णो दए कालं । बाहि ठिए पडियरए विसई ताएऽवि दंडधरो ॥ ११८४ ॥

व्याख्या—वडो वंटगो विभागो एगट्ठं, आरिओ आगारिओ सारिओ वा एगट्ठं, वडेण आरिओ वडारो, जहा सो वडारो सन्निहियाण मरुगाण लब्भइ न परोक्खस्स तहा देसकहादिपमादिस्स पच्छा कालं न देंति, 'दारे'त्ति अस्स व्याख्या 'बाहि ठिए' पच्छद्धं कंठं ॥ ११८४ ॥ सवेहिवि पच्छद्धं अस्स व्याख्या—

पट्ठविय वंदिए वा ताहे पुच्छंति किं सुयं ? भंते ! । तेवि य कहेंति सव्वं जं जेण सुयं व दिट्ठं वा ॥ ११८५ ॥

व्याख्या—दंडधरेण पट्ठविए वंदिए, एव सवेहि वि पट्ठविए वंदिए पुच्छा भवइ—भंतो ! केण किं दिट्ठं सुयं वा ?

---

१ आवश्यकमनुसर्वं कुर्वन्ति सामायिकेऽपि पञ्चमङ्गल कथयन्ति, ततो वन्दनं दत्त्वा निवेदयन्ति—प्रादोषिकः कालः शुद्ध इति तदा दण्डकधरं मुक्त्वा शेषाः सर्वे युगपद् स्वाध्याय प्रस्थापयन्ति, किं कारणं ? उच्यते पूर्वमुक्त मरुकदृष्टान्त इति । वण्टो वण्टको विभागः एकार्थः आरिक आगारिक सारिक इति एकार्थः । वण्टकारिको वण्टारः, यथा स वण्टारः सन्निहितमरुकेभ्यो लभ्यते न परोक्षेभ्य तथा देशकथादिप्रमादवतः पश्चात् कालं न ददति । द्वार मित्यस्य व्याख्या—बहिःस्थिते पश्चार्धं, कण्ठ्यं । सर्वैरपि पश्चार्धं । दण्डधरेण प्रस्थापिते वन्दिते एवं सर्वैरपि प्रस्थापिते वन्दिते पृच्छा भवति—आर्य ! केनचित् किञ्चिद् दृष्ट श्रुत वा ?

थिंदू छीए[घ] परिणय सगणे वा सकिए भवे तिण्ह । भासत मूढ सकिय इंदियविसए य अमणुण्णे ॥११८०॥

व्याख्या—गेण्हंतस्स अंगे अइ उदगबिंदू पडेज्जा, अहवा अंगे पासओ वा रुधिरबिंदू, अप्पणा परेण वा अदि छीय, अज्झयणं वा करेंतस्स जइ अण्णओ भावो परिणओ, अनुपयुक्त इत्यर्थः, 'सगणे'त्ति सगच्छे तिण्हं साहूण गज्जिए संका, एव विज्जुच्छीयाइसुवि, ॥ ११८० ॥ 'भासत' पच्छद्धस्स पूर्वन्यस्तस्य वा विभासा—

मूढो व दिसिज्झयणे भासतो वावि गिण्हति न सुज्झे। अन्न च दिसज्झयणे सकतोऽनिट्ठविसए वा ॥ ११८१ ॥

व्याख्या—दिसामोहो से जाओ अहवा मूढो दिसं पडुच्च अज्झयणं वा, कहं ?, उच्यते, पढमे उत्तराहुत्तेण ठायव्वं सो पुण पुव्वहुत्तो ठायति, अज्झयणेसुवि पढमं चतुवीसत्थओ सो पुण मूढत्तणओ दुमपुप्फियं सामण्णपुव्वयं कड्ढति। फुडमेव वंजणाभिलावेण भासंतो वा कड्ढति, बुडबुडेंतो वा गिण्हइ, एवं न सुज्झति, 'सकतो'त्ति पुव्वं उत्तराहुत्तेण ठातियव्वं, ततो पुव्वहुत्तेण ठायव्वं, सो पुण उत्तराउ अवराहुत्तो ठायति, अज्झयणेसु वि चउवीसत्थयाउ अन्नं चेव खुड्डियायारगादि

1 पृष्ठतोऽङ्गे वा उदकबिन्दुः पतेत् अथवाऽङ्गे पार्श्वतो वा रुधिरबिन्दुः आत्मना परेण वा यदि क्षुतं अध्ययनं वा कुर्वतो यदान्यतो भावः परिणतः स्वगच्छे त्रयाणां साधूनां गर्जिते शङ्का एवं विद्युत्क्षुतादिष्वपि भाषमाण—पश्चार्धस्य विभाषा। दिग्मोहस्तस्य जातोऽथवा मूढो दिशं प्रतीत्याध्ययनं वा कथं ?, उच्यते प्रथममुत्तराभिमुखेन स्थातव्यं स पुनः पूर्वाभिमुखस्तिष्ठति अध्ययनेष्वपि प्रथमं चतुर्विंशतिस्तवः स पुनर्मूढत्वात् द्रुमपुष्पिकं श्रामण्यपूर्वकं वा कथयति। स्फुटमेव व्यञ्जनाभिलापेन भाषमाणो वा कथयति बुडबुडायमानो वा गृह्णाति एवं न शुध्यति शङ्कमान इति पूर्वं उत्तराभिमुखेन स्थातव्यं ततः पूर्वाभिमुखेन स्थातव्यं स पुनरुत्तरस्मात् अपराभिमुखस्तिष्ठति, अध्ययनेष्वपि चतुर्विंशतिस्तवादन्यदेव क्षुल्लकाचारादि—

भण्णसयमं संकमइ अहवा संकइ किं अमुगिए दिसाए ठिओ ण मत्ति, अज्झयणेवि किं कड्डिमं पाविंति। 'इंदिय विसए य अमणुण्णे त्ति अणिट्ठो पओ, जहा सोइंदिएण रुय मंतरेण वा अट्टहासं कयं, रूवे भिभीसिगादि विकृतरूपं दट्ठं, गंधे कलेवरादिगन्धो रसस्तत्रैव स्पर्शोऽभिघ्याताादि, अहवा इट्ठेसु राग गच्छइ, अणिट्ठेसु इंदियविसएसु दोसन्ति गाथार्थः ॥ १३८१ ॥ एवमादिउवघायवज्जियं कालं घेत्तुं कालनिवेयणाए गुरुसमीव गच्छंतस्स इमं भण्णइ—

जो गच्छंतमि विही आगच्छंतमि होइ सो चेव। जं एत्थ णाणत्तं तमहं वोच्छं समासेण ॥ १३८२ ॥

व्याख्या—एसा भद्दबाहुकया गाहा-ईसे अतिदेसे कएवि सिद्धसेणखमासमणो पुव्वद्धभणियं अतिदेसं वक्खाणइ—

निसीहिआ आसज्ज अकरणे खलिय पडिय वाघाए।
अपमज्जिय भीए वा छीए छिन्ने य कालवहो ॥ १ ॥ (प्र० सिद्ध०) ॥

व्याख्या—यदि णितो आवस्सियं न करेइ, पविसंता निसीहियं करेइ अहवा करणमिति (आसज्ज अकरणे इति)

---

१ कालवयं संक्रामति अथवा शङ्कते किमुकस्यां दिशि स्थितो वर्तेति अध्ययनेऽपि किं कृतं वर्तेति इन्द्रियविषयामनोज्ञ इत्यनिष्टः शब्दः यथा श्रोत्रेन्द्रियेण रुदितं व्यन्तरेण वाऽट्टहासं कृतं रूपे बिभीषिकादि विकृतरूपं दृष्टं गन्धे कलेवरादिगन्धः। अथवेष्टेषु रागं गच्छति अनिष्टेष्विन्द्रियविषयेषु द्वेषमिति। एवमाद्युपघातवर्जितं कालं गृहीत्वा कालनिवेदनाय गुरुसमीपं गच्छत इदं भण्यते। एषा भद्रबाहुकृता गाथा एतस्मिन्नतिदेशे कृतेऽपि सिद्धसेनक्षमाश्रमणः पूर्वार्धभणितं अतिदेशं व्याख्यानयति। यदि निर्गच्छन् आवश्यिकीं न कुर्वन्ति प्रविशन्तो नैषेधिकीं (न) कुर्वन्ति अथवाऽऽसज्ज्याकरणे

बिंदू चीए[य] परिणय सगणे वा सकिए भवे तिण्ह । भासत मूढ संकिय इंदियविसए य अमणुण्णे ॥११८०॥

व्याख्या—गेण्हंतस्स अंगे जइ उदगबिंदू पडेज्जा, अहवा अंगे पासओ वा रुधिरबिंदू, अप्पणा परेण वा अदि छीए, अज्झयणं वा करेंतस्स जइ अण्णओ भावो परिणओ, अनुपयुक्त इत्यर्थः, 'सगणे'त्ति सगच्छ तिण्ह साहूणं गज्जिए सत्ता, एवं बिज्जुच्छीयाइसुवि, ॥ ११८० ॥ 'भासंत' पच्छद्धस्स पूर्वन्यस्तस्य वा विभासा—

मूढो व दिसिज्झयणे भासंतो यावि गिण्हति न सुज्झे । अण्णं च दिसज्झयणे संकतोऽनिट्ठविसए वा ॥ ११८१ ॥

व्याख्या—दिसामोहो से जाओ अहवा मूढो दिसं पडुच्च अज्झयणं वा, कहं ?, उच्यते, पढमं उत्तराहुत्तेण ठायव्व सो पुण पुव्वहुत्तो ठायति, अज्झयणेसुवि पढमं चउवीसत्थओ सो पुण मूढत्तणओ दुमपुप्फियं सामण्णपुव्वयं कड्ढति । एवमेव वंजणाभिलावेण भासंतो वा कड्ढति, बुडबुडेंतो वा गिण्हइ, एवं न सुज्झति, 'संकतो'त्ति पुव्व उत्तराहुत्तेण ठातियव्वं, ततो पुव्वहुत्तेण ठातव्वं, सो पुण उत्तराउ अवराहुत्तो ठायति, अज्झयणेसु वि चउवीसत्थयाउ अण्णं चेव खुड्डियायारगादि

---

१ गृह्णतोऽङ्गे यद्युदकबिन्दुः पतेद् अथवाऽङ्गे पार्श्वतो रुधिरबिन्दुः आत्मना परेण वा यदि क्षुतं अध्ययनं वा कुर्वतो यद्यन्यतो भावः परिणतः सगच्छे त्रयाणां साधूनां गर्जिते सप्ता एवं विद्युत्क्षुतादिष्वपि भाषमाण-पश्चार्धस्य विभाषा । दिग्मोहस्तस्य जातोऽथवा मूढो दिशं प्रतीत्याध्ययनं वा कथं ? उच्यते, प्रथममुत्तरोन्मुखेन स्थातव्यं स पुनः पूर्वोन्मुखस्तिष्ठति अध्ययनेष्वपि प्रथमं चतुर्विंशतिस्तवः स पुनर्मूढत्वात् द्रुमपुष्पिकां श्रामण्यपूर्वकं वा कथयति । एवमेव व्यञ्जनाभिलापेन भाषमाणो वा कथयति बुद्बुदायमानो वा गृह्णाति एवं न शुध्यति शङ्कमान इति पूर्वं उत्तरोन्मुखेन स्थातव्यं ततः पूर्वोन्मुखेन स्थातव्यं स पुनरुत्तरस्मा अपरोन्मुखस्तिष्ठति, अध्ययनेष्वपि चतुर्विंशतिस्तवादन्यदेव क्षुल्लकाचारादि-

निसीहिआ नमुक्कारे काउस्सग्गे य पंचमंगलए। किइकम्मं च करित्ता बीओ कालं तु पडियरइ ॥ १३७८ ॥

व्याख्या—पविसंतो तिण्णि निसीहियाओ करेइ नमोखमासमणाणं च नमुक्कारं करेइ, इरियावहियाए पंचुस्सासकालियं उस्सग्गं करेइ, उस्सारिए नमोअरहंताणं पंचमंगलं चेव कड्ढइ, ताहे 'किइकम्मं'ति बारसावत्तं वंदणं देइ, भणइ य—संदिसह पाउसियं कालं गेण्हामो, गुरुवयणं गेण्हइत्ति, एवं जाव कालग्गाही संदिसावेत्ता आगच्छइ ताव बिइओ दंडधरो सो कालं पडियरइ, गाथार्थः ॥ १३७८ ॥ पुणो पुव्वुत्तेण विहिणा निग्गओ कालग्गाही—

थोवावसेसियाए संझाए ठाति उत्तराहुत्तो। चउवीसगदुमपुप्फियपुव्वगमेक्केक्कि य दिसाए ॥ १३७९ ॥

व्याख्या—'उत्तराहुत्तो' उत्तराभिमुखः दंडधारीवि पासपासे उज्जुतिरियदंडधारी पुव्वाभिमुहो ठाति, कालग्गहणनिमित्तं च अट्ठुस्सासकालियं काउस्सग्गं करेइ, अण्णे पंचुस्सासियं करेइ, उस्सारिते चउवीसत्थयं दुमपुप्फियं सामण्णपुव्वं च, एते तिण्णि अक्खलिए अणुपेहत्ता पच्छा पुव्वाए एते चेव अणुपेहइत्ति, एवं दक्खिणाए अवराए इति गाथार्थः ॥ १३७९ ॥

गेण्हतस्स इमे उवघाया जाणियव्वा—

---

१ प्रविशन् तिस्रो नैषेधिकीः करोति क्षमाश्रमणेभ्यो नमस्करोति ऐर्यापथिक्यां पञ्चोच्छ्वासकालिकमुत्सर्गं करोति उत्सारिते नमोऽर्हद्भ्यः (कथयित्वा) पञ्चमङ्गलमेव कथयति, ततः कृतिकर्मेति द्वादशावर्तं वन्दनं ददाति, भणति च—संदिशत प्रादोषिकं कालं गृह्णामि गुरुवचनं गृह्णातीति एवं यावत् कालग्राही संदिश्यमानः आगच्छति तावद् द्वितीयो दण्डधरः स कालं प्रतिचरति पुनः पूर्वोक्तेन विधिना निर्गतः कालग्राही। उत्तराभिमुखः दण्डधार्यपि पार्श्वपार्श्वे ऋजुतिर्यग्दण्डधारी पूर्वाभिमुखः तिष्ठति कालग्रहणनिमित्तं चाष्टोच्छ्वासकालिकं कायोत्सर्गं करोति अन्ये (भणन्ति)—पञ्चोच्छ्वासिकं करोति उत्सारिते चतुर्विंशतिस्तवं द्रुमपुष्पिकां श्रामण्यपूर्वकं च, एतानि त्रीण्यस्खलितान्यनुप्रेक्ष्य पश्चात् पूर्वस्यामेतान्येवानुप्रेक्षते एवं दक्षिणस्यामपरस्यां। गृह्णत इमे उपघाता ज्ञातव्याः—

कालवेलं तुलेंति, अहवा तिसु उत्तरादियासु संझाए गिण्हंति 'चरिमं'ति अवराए अयगयसंझाएवि गेण्हंति तहावि न दोसोत्ति गाथार्थः ॥ १२७६ ॥ सो कालग्गाही वेलं तुलेत्ता कालभूमीओ संदिसावणनिमित्तं गुरुपायमूलं गच्छति । तस्येमा विही—

आसज्जपुव्वभणियं अणापुच्छा खलियपडियवाघाओ। भासंत मूढसंकिय इंदियविसए य अमणुण्णे ॥ १२७७ ॥

व्याख्या—जहा निग्गच्छमाणो आवत्तो निग्गतो तहा पविसंतोवि आवत्तो पविसति, पुव्वनिग्गओ चेव अह अणापुच्छाए कालं गेण्हति, पविसंतोवि जइ खलइ पडइ अहवा पविसंतो वाघाओ, अहवा आवत्ति छेदमहारादिणा । 'भासंत मूढसंकिय इंदियविसए अमणुण्णे' इत्यादि पच्छद्धं सोन्यासिकमुपरि वक्ष्यमाणं । अहवा इत्थवि इमो अत्थो भाणियव्वो—वंदणं देंतो अन्नं भासंतो देइ वंदणदुगं उवओगेण व न दवाति किरियासु वा मूढो आवत्तादीसु वा सका कया न कयत्ति वंदणं देंतस्स इंदियविसओ वा अमणुण्णमागओ ॥ १२७७ ॥

---

१ कालवेलां तोलयन्ति अथवोत्तरादिषु तिसृषु सन्ध्यासु गृह्णन्ति चरमामिति अपराह्णसन्ध्यामपि गृह्णन्ति तथापि न दोष इति । स काल ग्राही वेलां तोलयित्वा कालभूमिप्रतिलेखननिमित्तं गुरुपादमूले गच्छति तस्यायं विधिः यथा निर्गच्छन्नावृतो निर्गतस्तथा प्रविशन्नपि आवृतः प्रविशति पूर्वनिर्गत एव यद्यनापृच्छ्य कालं गृह्णाति प्रविशन्नपि यदि स्खलति पतति यद्यप्यापि काल इत्येतत्वात्, अथवा याम इति छेदमहारादिना आत्ममार्गेणादि, अथवाऽन्या- प्यवयवों भणितव्यः—वन्दनं ददत् अन्यत् भाषमाणो ददाति वन्दनद्वयमुपयोगेन न ददाति क्रियासु वा मूढ आवर्तादिषु वा शङ्का कृता न कृता वेति वन्दनं ददतोऽमनोज्ञो वेन्द्रियविषय आगतः

निसीहिया नमुक्कारे काउस्सग्गे य पंचमंगलए । किइकम्मं च करित्ता बीओ काल तु पडियरइ ॥ ११७८ ॥

व्याख्या—पविसंतो तिण्णि निसीहियाओ करेइ नमोखमासमणाणं च नमुक्कारं करेइ, इरियावहियाए पंचउस्सासकालियं उस्सग्गं करेइ, उस्सारिए नमोअरहंताणं पंचमंगलं चेव कड्ढइ, ताहे 'किइकम्मं'ति बारसावत्तं वंदणं देइ, भणइ य-संदिसह पाउसियं कालं गेण्हामो, गुरुवयणं गेण्हहत्ति, एवं जाव कालग्गाही संदिसावेत्ता आगच्छइ ताव बितिओ दंडधरो सो काल पडियरइ, गाथार्थः ॥ ११७८ ॥ पुणो पुव्वुत्तेण विहिणा निग्गओ कालग्गाही—

थोवावसेसियाए संझाए ठाति उत्तरामुहो । चउवीसगदुमपुप्फियपुव्वगमेक्केक्कि अ दिसाए ॥ ११७९ ॥

व्याख्या—'उत्तरामुहो' उत्तरामुखः दंडधारीवि वामपासे उज्जुतिरियदंडधारी पुव्वाभिमुहो ठाति, कालगहणनिमित्तं च अट्ठुस्सासकालियं काउस्सग्गं करेइ, अण्णे पंचुस्सासियं करेइ, उस्सारिते चउवीसत्थयं दुमपुप्फियं सामण्णपुव्वं च, एते तिण्णि अक्खलिए अणुपेहेत्ता पच्छा पुव्वाए एते चेव अणुपेहइत्ति, एवं दक्खिणाए अवराए इति गाथार्थः ॥ ११७९ ॥ गण्हंतस्स इमे उवघाया जाणियव्वा—

---

१ प्रविशन् तिस्रो नैषेधिकीः करोति क्षमाश्रमणानां नमस्करोति ईर्यापथिक्याः पञ्चोच्छ्वासकालिकमुत्सर्गं करोति उत्सारिते नमोऽर्हद्भ्यः (पञ्चमङ्गल) मेव कथयति, ततः कृतिकर्मेति द्वादशावर्तं वन्दनं ददाति, भणति च–संदिशत प्रादोषिकं कालं गृह्णामि गुरुवचनं गृहाणेति एवं यावत् कालग्राही संदिश्यागच्छति तावद् द्वितीयो दण्डधरः स कालं प्रतिचरति पुनः पूर्वोक्तेन विधिना निर्गतः कालग्राही । दण्डधारीऽपि वामपार्श्वे ऋजुतिर्यग्दण्डधारी पूर्वाभिमुखः तिष्ठति कालग्रहणनिमित्तमष्टोच्छ्वासकालिकं कायोत्सर्गं करोति अन्ये (भणन्ति)–पञ्चोच्छ्वासिकं करोति उत्सारिते चतुर्विंशतिस्तवं द्रुमपुष्पिकां श्रामण्यपूर्विकां च, एतानि त्रीण्यस्खलितान्यनुप्रेक्ष्य पश्चात् पूर्वस्यामेतान्येवानुप्रेक्षते एवं दक्षिणस्यामपरस्यां । गृह्णत इमे उपघाता ज्ञातव्याः–

कालवेलं तुलेंति, अहवा तिसु उत्तरादियासु संझाए गिण्हंति 'चरिमं'ति अमराए अवगयसंझाएवि गेण्हति तहावि न दोसोत्ति गाथार्थः ॥ ११७६ ॥ सो कालग्गाही वेलं तुलेत्ता कालभूमीओ संदिसावणनिमित्तं गुरुपायमूलं गच्छति । तत्थेमा विही—

आवस्सपुव्वभणियं अणपुच्छा खलियपडियवाघाओ। भासंत मूढसंकिय इंदियविसए तु अमणुण्णे ॥ ११७७ ॥

व्याख्या—जहा निग्गच्छमाणो आवस्सी निग्गतो तहा पविसंतोवि आवस्सी पविसति, पुव्वनिग्गओ चेव जइ अणापुच्छाए कालं गेण्हति, पविसंतोवि जइ खलइ पडइ अन्हा एत्थवि कालुव उग्घाओ, अहवा वाउत्ति लेठ्ठुइंगालादिणा। 'भासंत मूढसंकिय इंदियविसए अमणुण्णे' इत्यादि पच्छद्धं सोम्यासिकमुपरि वक्ष्यमाणं। अहवा इत्थवि इमो अत्थो भाणियव्वो—वंदणं देंतो अन्नं भासंतो देइ वंदणगं उवओगेण य न ददाति किरियासु वा मूढो आवत्तादीसु वा संका कया न कयत्ति वंदणं देंतस्स इंदियविसओ वा अमणुण्णमागओ ॥ ११७७ ॥

---

१ कालवेलां तोलयन्ति अथवोत्तरादिषु दिक्षु सन्ध्यायां गृह्णन्ति चरमामिति अपरामपगतसन्ध्यामपि गृह्णन् तथापि न दोष इति । स काल-ग्राही वेलां तोलयित्वा कालभूमिसंदिशापननिमित्तं गुरुपादमूले गच्छति तत्रायं विधिः यथा निर्गच्छन्नावश्यकी निर्गतस्तथा प्रविशन्नपि [illegible] एवमेव पृच्छया कालं गृह्णाति प्रविशन्नपि यदि स्खलति पतति [illegible] इत्युद्घाताः, अथवा [illegible] [illegible] व्याख्यातं भणितव्यः—वन्दनं ददत् [illegible] ददाति [illegible] न ददाति क्रियासु वा मूढ आवर्तादिषु वा [illegible] वन्दनं ददतोऽमनोज्ञो इन्द्रियविषय आगतः

आयोसिए बहूहिं सुयंमि सेसेसु निवडए दंडो । अह तं बहूहिं न सुय दंडिज्जइ गंडओ ताहे ॥ १३७४ ॥

व्याख्या—जहा लोए गामादिदंडगेण आघोसिए बहूहिं सुए थेवेहिं असुए गामादिठिइं अकरेंतस्स दंडो भवति, बहूहिं असुए गंडस्स दंडो भवति, तहा इहंपि उवसंहारेयव्वं । ततो दंडधरे निग्गए कालग्गाही उट्ठेइत्ति गाथार्थः ॥ १३७४ ॥ सो य इमेरिसो—

पियधम्मो दढधम्मो संविग्गो चेव वज्जभीरू य । खेअण्णो य अभीरू कालं पडिलेहए साहू ॥ १३७५ ॥

व्याख्या—पियधम्मो दढधम्मो य, एत्थ चउभंगो, तत्थिमो पढमभंगो, निच्चं संसारभउव्विग्गो संविग्गो, वज्जं—पावं तस्स भीरू—जहा त न भवति तहा जयइ, एत्थ कालविहीजाणगो खेयण्णो, सत्तवंतो अभीरू । एरिसो साहू कालपडिलेहओ, पडिजागरओ ग्राहकश्चेति गाथार्थः ॥ १३७५ ॥ ते य त चेव पडियरंता इमेरिसं कालं तुलेंति

कालो संझा य तहा दोवि समप्पंति जह समं चेव । तह तं तुलेंति कालं चरिमं च दिसं असंज्झाए ॥ १३७६ ॥

व्याख्या—संझाए धरंतीए कालग्गहणमाढत्तं त कालग्गहणं संझाए य जं सेसं एते दोवि समं जहा समप्पंति तहा तं

---

१ यथा लोके ग्रामादिदण्डकेनाघोषिते बहुभिः श्रुते स्तोकैरश्रुते ग्रामादिस्थितिमकुर्वतो दण्डो भवति बहुभिरश्रुते गण्डकस्य दण्डो भवति तथे हाप्युपसंहारयितव्यं ततो दण्डधरे निर्गते कालग्राही उत्तिष्ठति । स च ईदृशः—प्रियधर्मा दृढधर्मा च अत्र चत्वारो भङ्गाः तत्रायं प्रथमो भङ्गः नित्यं संसार भयोद्विग्नः संविग्नः वज्र—पापं तस्माद् भीरुः—यथा तन्न भवति तथा यतते अत्र कालविधिज्ञायकः खेदज्ञः सत्त्ववानभीरुः ईदृशः साधुः कालप्रतिचारकः तौ च तां वेलां प्रतिचरन्तौ ईदृशं कालं तोलयतः सन्ध्यायां ध्रियमाणायां कालग्रहणमारब्धं तत् कालग्रहणं सन्ध्यायाश्च यत् शेषं एते द्वे अपि समं यथा समाप्नुतस्तथा तां

धा इंदियविसओ 'दिस'त्ति दिसामोहो दिसाओ वा तारगाओ वा न दीसति वासं वा पडइ, असज्झाइयं वा आयं तो

कालवहोत्ति गाथार्थः ॥ ११७१ ॥ किं च—

जइ पुण गच्छंताणं छीयं जोई ततो नियत्तंति । निव्वाघाए दोण्णि उ अच्छंति दिसा निरिक्खंता ॥ ११७२ ॥

व्याख्या—तेसिं चेव गुरुसमीवा कालभूमी गच्छंताण अंतरे जइ छीयं जोति वा फुसइ तो नियत्तति । एवमाइका

रणेहिं अवाहया ते दोवि निव्वाघाएण कालभूमी गया, सडासगादिविहीए पमज्जित्ता निसण्णा उद्धट्ठिया वा एक्को दो

दिसाओ निरिक्खंतो अच्छइत्ति गाथार्थः ॥ ११७२ ॥ किं च—तत्थ कालभूमिए ठिया—

सज्झायमचिंतंता कणगं दट्ठूण पडिनियत्तंति । पत्ते य दंडधारी मा बोलं गंडए उवमा ॥ ११७३ ॥

व्याख्या—तत्थ सज्झाय (अ) करेंता अच्छन्ति, कालवेलं च पडियरेंत, जइ गिम्हे तिण्णि सिसिर पंच वासासु सत्त कणगा

रंति (पडति) पेच्छेज्ज तहा विनियत्तंति, अह निव्वाघाएणं पत्ता काल गहणवेला ताहे जो दंडधारी सो अंतो पविसित्ता

भणइ—बहुपडिपुण्णा कालवेला मा बोलं करेह, एत्थ गंडगोवमा पुव्वभणिया कज्जइत्ति गाथार्थः ॥ ११७३ ॥

1 वेन्द्रियविषयो दिगिति दिग्मोहो दिशो वा तारका वा न दृश्यन्ते वर्षो वा पतति अस्वाध्यायिकं वा जातं तर्हि कालवधः । तथाऽत्र गुरुसमीपात् कालभूमिं गच्छतोरन्तरा यदि क्षुतं ज्योतिर्वा स्पृशति तदा निवर्तेते एवमादिकारणैरव्याहतौ तौ द्वावपि निर्व्याघातेन कालभूमिं गतौ संदंशकादिविधिना प्रमृज्य निषण्णौ ऊर्ध्वस्थितौ वा एकैको द्वे दिशौ निरीक्षमाणस्तिष्ठति तत्र कालभूमौ स्थितौ । तत्र स्वाध्याय कुर्वन्तौ तिष्ठतः कालवेलां च प्रतिचरतः यदि ग्रीष्मे तिस्रः शिशिरे पञ्च वर्षासु सप्त कणकान् पश्येतां तदा निवर्तेते अथ निर्व्याघातेन प्राप्ता कालग्रहणवेला तदा यो दण्डधरः सोऽन्तः प्रविश्य भणति—बहुप्रतिपूर्णा कालवेला मा बोलं कुरुत अत्र गण्डकोपमा पूर्वभणिता क्रियते ।

आघोसिए बहूहिं सुयंमि सेसेसु निवडए दंडो । अह तं बहूहिं न सुयं दंडिज्जइ गंडओ ताहे ॥ १५७४ ॥

व्याख्या—जहा लोए गामादिसंवग्गेण आघोसिए बहूहिं सुए सेसेहिं असुए गामाइठिई अकरेंतस्स दंडो भवति, बहूहिं असुए गंडस्स दंडो भवति, तहा इहंपि उवसंहारेयव्वं । ततो दंडधरे निग्गए कालग्गाही उट्ठेइत्ति गाथार्थः ॥ १५७४ ॥ सो य इमेरिसो—

पियधम्मो दढधम्मो संविग्गो चेव वज्जभीरू य । खेयण्णो य अभीरू कालं पडिलेहए साहू ॥ १५७५ ॥

व्याख्या—पियधम्मो दढधम्मो य, एत्थ चउभंगो, तत्थिमो पढमभंगो, निच्चं संसारभउव्विग्गो संविग्गो, वज्जं—पावं तस्स भीरू—जहा तं न भवति तहा जयइ, एत्थ कालविहीजाणगो खेयण्णो, सत्तवंतो अभीरू । एरिसो साहू कालं पडिलेहओ, मतिसागरकथा प्राङ्कथितेति गाथार्थः ॥ १५७५ ॥ ते य त वेळ परियरंता इमेरिसं कालं तुलेंति

कालो संझा य तहा दोवि समप्पंति जह समं चेव । तह तं तुलेंति कालं चरिमं च दिसं असज्झाए॥ १५७६॥

व्याख्या—संझाए धरंतीए कालग्गहणमाढवेंतं कालग्गहण समप्पए य जं सेसं एवं दोवि समं जहा समप्पंति तहा तं

---

१ यथा लोके ग्रामादिदण्डकाघातिते बहुभिः श्रुते शेषैरश्रुते ग्रामादिस्थितिमकुर्वतो दण्डो भवति बहुभिरश्रुते गण्डकस्य दण्डो भवति एवं हाप्युपसंहारयितव्यं, ततो दण्डधरे निर्गते कालग्राही उत्तिष्ठति । स च ईदृशः—प्रियधर्मा दृढधर्मा च अत्र चत्वारो भङ्गाः तत्रायं प्रथमो भङ्गः नित्यं संसार भयादुद्विग्नः संविग्नः, वर्ज्य—पापं तस्मात् भीरुः—यथा तन्न भवति तथा यतते अत्र कालविधिज्ञायकः खेदज्ञः सत्त्ववानभीरुः ईदृशः साधुः कालप्रतिलेखकः तौ च तां वेलां प्रतिचरन्तौ ईदृशं कालं तोलयतः सन्ध्यायां ध्रियमाणायां कालग्रहणमारब्धं तत् कालग्रहणं सन्ध्यायाश्च यत् शेषं एवं द्वे अपि समं यथा समाप्नुवतस्तथा तौ

आयासग तु कार्य जिणोवइड गुरूवएसेणं । तिण्णि-पुई पडिलेहा कालस्स इमा विही तत्थ ॥ ११६८ ॥

व्याख्या—जिणेहिं गणहराण उवइडं ततो परंपरएण आय अम्हं गुरूवएसेण आगयं तं काउ आवस्सयं मण्णे तिण्णि थुतीओ करिंति, अहवा एगा एगसिलोगिया, बितिया बिसिलोइया ततिया [त] तियसिलोगिया, तेसिं समत्तीए कालप डिलेहणविही कायवा ॥ ११६८ ॥ अच्छउ ताव विही इमो, कालभेओ ताव वुच्चइ

सुविहो उ होइ कालो वाघाइम एतरो य नायव्वो । वाघातो घंघसालाएँ घट्टण सड्ढकहण वा ॥ ११६९ ॥

व्याख्या—पुवद्धं कंठं, पच्छद्धस्स व्याख्या—जा अतिरित्ता वसही कप्पडिगसेविया य सा घंघसाला, ताए अविताण घट्टणपडणाइ वाघायदोसो, सड्ढकहणेण य वेलाइक्कमणदोसोत्ति । एवमादि ॥ ११६९ ॥

वाघाए तइओ सिं दिज्जइ तस्सेव ते निवेयंति । इयरे पुच्छंति दुवे जोग कालस्स घेच्छामो ॥ ११७० ॥

व्याख्या—तमि वाघातिमे दोण्णि जे कालपडियरगा ते निगच्छंति, तेसिं ततिओ उवज्झायादि दिज्जइ, ते काल-

1 जिनैर्गणधरेभ्य उपदिष्टं ततः परम्परकेण यावदस्माकं गुरूपदेशेन आगतं तत् ... अथवा एका एकश्लोकिका द्वितीया द्विश्लोकिका तृतीया त्रिश्लोकिका, तासां समाप्तौ कालप्रतिलेखनाविधिः कर्तव्यः । तिष्ठतु तावत् विधिरयं ... पूर्वार्धं कण्ठ्यं पश्चार्धस्य व्याख्या—यातिरिक्ता वसतिः ... एवमादि । ... वी ... काल—

ण्णाहिंतो आपुच्छणं दंडिसावण कालपवेयणं च सर्व तस्सेव करेंति, एत्थ गंडगदिहंतो न भवइ, इयरे उवरया चिट्ठंति, इत्थे काले तस्सेव उवज्झायस्स पवेएंति। ताहे दंडधरो बाहिं कालपडियरगो चिट्ठइ, इयरे जुगवावि अंतो पविसंति, ताहे उवज्झायस्स समीवे सव्वे जुगवं पट्ठवेंति, पच्छा एगो नीति दंडधरो अतीति, तेण पट्ठविए सज्झायं करेंति, ॥ १३७० ॥ निव्वाघाए पच्छद्धं अस्सार्थः—

आपुच्छण किइकम्मे आवासिय पडिपरिय वाघाते। इंदिय दिसा य तारा वासमसज्झाइयं चेव ॥ १३७१ ॥

व्याख्या—निव्वाघाते दोन्नि जणा गुरुं आपुच्छंति कालं घेप्पामो, गुरुणा अणुण्णाया 'किइकम्मं'ति वंदणं काउं दडगं घेत्तुं उवउत्ता आवासियमासज्ज करेन्ता पमज्जन्ता य निग्गच्छंति, अंतरे य जइ पक्खलंति पडंति वा वत्थादि वा विलग्गति किइकम्मादि किंचि वितहं करेंति ततो कालवाघाओ, इमा कालभूमीपडियरणविही, इंदिएहिं उवउत्ता पडियरंति, 'दिस'त्ति जत्थ चउरोवि दिसा दीसंति, उड्ढंमि जइ तिन्नि तारा दीसंति, जइ पुण न उवउत्ता अणिट्ठो

1 [illegible] सर्वं तस्यैव कुर्वन्ति, अत्र गण्डकदृष्टान्तो न भवति, इतरे उपयुक्तास्तिष्ठन्ति तस्मिन् काले उपाध्यायस्य प्रवेदयन्ति, यदा दण्डधरो बहिः कालं प्रतिचरन् तिष्ठति इतरे युगपदपि अन्तः प्रविशन्ति, तदोपाध्यायस्य समीपे सर्वे युगपत् प्रस्थापयन्ति, पश्चादेको निर्गच्छति दण्डधरः प्रविशति तेन प्रस्थापिते स्वाध्यायं कुर्वन्ति। निर्व्याघाते द्वौ जनौ गुरुमापृच्छतः कालं ग्रहीष्यावः, गुरुणाऽनुज्ञातौ कृतिकर्मेति वन्दनं कृत्वा दण्डकं गृहीत्वा उपयुक्तौ आवश्यिकीमासाद्य कुर्वन्तौ प्रमार्जयन्तौ च निर्गच्छतः, अन्तरा च यदि प्रस्खलतः पततो वा वस्त्रादि वा विलगति कृतिकर्मादि वा किञ्चिद्वितथं कुरुतस्तदा कालव्याघातः, अत्र कालभूमिप्रतिचरणविधिः, इन्द्रियैरुपयुक्तौ प्रतिचरतः दिश इति यत्र चत्वारोऽपि दिशो दृश्यन्ते ऊर्ध्वं यदि त्रयस्तारकाः दृश्यन्ते, यदि पुनर्नोपयुक्तौ अनिष्टो

आवासग तु काउं जिणोवइट्ठं गुरूवएसेण । तिण्णि-थुई पडिलेहा कालस्स इमा विही तत्थ ॥ १२६८ ॥

व्याख्या—जिणेहिं गणहराण उवइट्ठं ततो परंपरएण आय अम्हं गुरूवएसेण आगयं तं काउ आवस्सयं अण्णो तिण्णि थुतीओ करिंति, अहवा एगा एगसिलोगिया, बितिया बिसिलोइया ततिया [त] तियसिलोगिया, तेसिं समत्तीए कालप डिलेहणविही कायव्वा ॥ १२६८ ॥ अच्छउ ताव विही इमो, कालभेओ ताव वुच्चइ

दुविहो उ होइ कालो वाघाइम एतरो य नायव्वो । वाघातो घंघसालाएँ घट्टण सड्ढकहण वा ॥ १२६९ ॥

व्याख्या—पुव्वद्धं कंठं, पच्छद्धस्स व्याख्या—जा अतिरित्ता वसही कप्पडिगसेविया य सा घंघसाला, ताए अतिंताण घट्टणपडणाइ वाघायदोसो, सड्ढकहणेण य वेलाइक्कमणदोसोत्ति । एवमादि ॥ १२६९ ॥

वाघाए तइओ सिं दिज्जइ तस्सेव ते निवेएंति । इयरे पुच्छंति दुवे जोग्ग कालस्स घेच्छामो ॥ १२७० ॥

व्याख्या—तंमि वाघातिमे दोण्णि जे कालपडियरगा ते निगच्छंति, तेसिं ततिओ उवज्झायादि दिज्जइ, ते काल-

1 जिनैर्गणधरेभ्य उपदिष्टं ततः परम्परकेण यावदस्माकं गुरूपदेशेन आगतं तद् कृत्वाऽऽवश्यकं अन्ये तिस्रः स्तुतीः कुर्वन्ति अथवा एका एकश्लोकिका द्वितीया द्विश्लोकिका तृतीया त्रिश्लोकिका, तासां समाप्तौ कालप्रतिलेखनाविधिः कर्तव्यः । तिष्ठतु तावद् विधिरयं कालभेदस्तावदुच्यते । पूर्वार्धं कण्ठ्यं पश्चार्धस्य व्याख्या—याऽतिरिक्ता वसतिः कार्पटिकसेविता च सा घङ्घशाला तस्यां प्रविशतां घट्टनपतनादिर्व्याघातदोषः श्राद्धकथनेन च वेलातिक्रमदोष इति, एवमादि । तस्मिन् व्याघातवति द्वौ ये कालप्रतिचारकौ तौ निर्गच्छतः तयोस्तृतीय उपाध्यायादिर्दीयते तौ काल-

माहिणो आपुच्छणा संदिसावण कालपवेयणं च सव्वं तस्सेव करेंति, पत्थ गंडगदिट्ठंतो न भवइ, इयरे उवउत्ता चिट्ठंति, सुद्धे काले तस्सेव उवज्झायस्स पवेयंति । ताहे दंडधरो बाहिं कालपडियरगो चिट्ठइ, इयरे दुयगावि अंतो पविसंति, ताहे उवज्झायस्स समीवे दोवि जुगवं पट्ठवेंति, पच्छा पगो नीति दंडधरो अतीति, तेण पट्ठविए उच्चारं करेंति, ॥ १३७० ॥ निव्वाघाए पच्छद्धं व्याख्यातः—

आपुच्छण किइकम्मे आवासिय पडियरिय वाघाते । इंदिय दिसा य तारा वासमसज्झाइयं चेव ॥ १३७१ ॥

व्याख्या—निव्वाघाते दोन्नि जणा गुरुं आपुच्छंति कालं घेच्छामो, गुरुणा अणुण्णाया 'किइकम्मं'ति वंदणं काउं दंडग घेत्तुं उवउत्ता आवासियमासज्जं करेत्ता पमज्जन्ता य निग्गच्छंति, अंतरे य जइ पक्खलंति पडंति वा वत्थादि वा विलग्गति किइकम्मादि किंचि वितहं करेंति ततो कालवाघाओ, इमा काल भूमीपडियरणविही, इंदिएहिं उवउत्ता पडियरंति, 'दिस'त्ति जत्थ चउरोवि दिसा दीसंति, उडुंमि जइ तिन्नि तारा दीसंति, जइ पुण न उवउत्ता अणिट्ठो

---

१ पश्चिमे आपृच्छासंदिसनकालप्रवेदनानि सर्वं तस्य एव कुर्वन्ति, अत्र गण्डकदृष्टान्तो न भवति इतरे उपयुक्तास्तिष्ठन्ति शुद्धे काले तस्यैवोपाध्यायाय प्रवेदयन्ति, तदा दण्डधरो बहिः कालं प्रतिचरन् तिष्ठति, इतरौ द्वावपि अन्तः प्रविशतः तदोपाध्यायस्य समीपे सर्वे युगपत् प्रस्थापयन्ति पश्चादेको निर्गच्छति दण्डधर आगच्छति तेन प्रस्थापिते स्वाध्यायं कुर्वन्ति । निर्व्याघाते द्वौ जनौ गुरुमापृच्छेते कालं ग्रहीष्यावः गुरुणाऽनुज्ञातौ कृतिकर्मेति वन्दनं कृत्वा दण्डक गृहीत्वोपयुक्तौ आवश्यिकीमासज्य कुर्वन्तौ प्रमार्जयन्तौ च निर्गच्छतः अन्तरा च यदि प्रस्खलतः पततो वा वस्त्रादि वा विलगति कृतिकर्मादि वा किंचिद्वितथं कुरुतस्तदा कालव्याघातः अयं कालभूमिप्रतिचरणविधिः इन्द्रियैरुपयुक्तौ प्रतिचरतः दिश इति यत्र चतस्रोऽपि दिशो दृश्यन्ते ऋतौ यदि तिस्रस्तारका दृश्यन्ते यदि पुनर्नोपयुक्तौ अनिष्टो

आवासगं तु काउं जिणोवइट्ठं गुरूवएसेणं । तिण्णि-थुई पडिलेहा कालस्स इमा विही तत्थ ॥ ११६८ ॥

व्याख्या—जिणेहिं गणहराण उवइट्ठं तओ परंपरएण जाव अम्हं गुरूवएसेण आगयं तं काउं आवस्सयं अप्पणो तिण्णि थुतीओ करिंति, अहवा एगा एगसिलोगिया, बितिया बिसिलोइया ततिया [त] तिसिलोगिया, तेसिं समत्तीए कालप डिलेहणविही कायव्वा ॥ ११६८ ॥ अच्छउ ताव विही इमो, कालभेओ ताव वुच्चइ

दुविहो उ होइ कालो वाघाइम एतरो य नायव्वो । वाघातो घंघसालाएँ घट्टण सड्ढकहणे वा ॥ ११६९ ॥

व्याख्या—पुव्वद्धं कंठं, पच्छद्धस्स व्याख्या—जा अतिरित्ता वसही कप्पडिगसेविया य सा घंघसाला, ताए अतिंताण घट्टणपडणाइ वाघायदोसो, सड्ढकहणेण य वेलाइक्कमणदोसोत्ति । एवमादि ॥ ११६९ ॥

वाघाए तइओ सिं दिज्जइ तस्सेव ते निवेयंति । इयरे पुच्छंति दुवे जोग्ग कालस्स घेच्छामो ॥ ११७० ॥

व्याख्या—तमि वाघातिमे दोण्णि जे कालपडियरगा ते निगच्छंति, तेसिं ततिओ उवज्झायादि दिज्जइ, ते काल-

---

१ जिनैर्गणधरेभ्य उपदिष्टं ततः परम्परकेण यावदस्माकं गुरूपदेशेन आगतं तत् [illegible] आत्मना तिस्रः स्तुतीः कुर्वन्ति अथवा एका एकश्लोकिका द्वितीया द्विश्लोकिका तृतीया त्रिश्लोकिका, तासां समाप्तौ कालप्रतिलेखनाविधिः कर्तव्यः । तिष्ठतु तावत् विधिरयं [illegible] । पूर्वार्धं कण्ठ्यं पश्चार्धस्य व्याख्या—याऽतिरिक्ता वसतिः कार्पटिकसेविता च सा घङ्घशाला तस्यां [illegible] आदृकथनेन च वेलातिक्रमदोष इति, एवमादि । तस्मिन् व्याघातवति हि [illegible] निर्गच्छतः [illegible] काल-

ठमादिणो आपुच्छणं संदिसावण कालपवेयणं च सव्वं तस्सेव करेंति, एत्थ गंडगदिट्ठंतो न भवइ, इयरे उवउत्ता चिट्ठंति, सव्वे काले तस्सेव उवज्झायस्स पवेएंति । ताहे दंडधरो बाहिं कालपडिचरगो चिट्ठइ, इयरे पुव्वगाति अंतो पविसंति, ताहे उवज्झायस्स समीवे सव्वे जुगवं पट्ठवेंति, पच्छा एगो बीओ वा दंडधरो अतीति, तेण पट्ठविए सज्झायं करेंति, ॥ १३७० ॥ निव्वाघाए पच्छद्धं अस्यार्थः—

आपुच्छण किइकम्मे आवासिय पडियरिय वाघाते । इंदिय दिसा य तारा वासमसज्झाइयं चेव ॥ १३७१ ॥

व्याख्या—निव्वाघाते दोन्नि जणा गुरुं आपुच्छंति कालं घेच्छामो, गुरुणा अणुण्णाया 'किइकम्मं'ति वंदणं काउं दंडगं घेत्तुं उवउत्ता आवासियमासज्जं करेत्ता पमज्जन्ता य निग्गच्छंति, अंतरे य जइ पक्खलंति पडति वा वत्थादि वा विलग्गति किइकम्मादि किंचि वितहं करेंति तओ कालवाघाओ, इमा काल भूमीपडियरणविही, इंदिएहिं उवउत्ता पडियरंति, 'दिस'त्ति जत्थ चउरोऽपि दिसा दीसंति, उडुम्मि जइ तिन्नि तारा दीसंति, जइ पुण न उवउत्ता अणिट्ठो

१ प्रामादिकं आपृच्छासंदिसापनकालप्रवेदनादि सर्वं तस्यैव कुर्वन्ति, अत्र गण्डकदृष्टान्तो न भवति इतरे उपयुक्तास्तिष्ठन्ति सर्वे काले तस्यैवोपाध्यायस्य प्रवेदयन्ति, तदा दण्डधरो बहिः काल प्रतिचरक् तिष्ठति इतरे द्वावपि अन्तः प्रविशन्ति उपाध्यायस्य समीपे सर्वे युगपत् प्रस्थापयन्ति पश्चादेको द्वितीयो वा दण्डधर आगच्छति, तेन प्रस्थापिते स्वाध्यायं कुर्वन्ति । निर्व्याघाते द्वौ जनौ गुरुमापृच्छेते कालं ग्रहीष्यावः गुरुणाऽनुज्ञातौ कृतिकर्मेति वन्दनं कृत्वा दण्डक गृहीत्वोपयुक्तौ आवश्यिकीमासज्य कुर्वन्तौ प्रमार्जयन्तौ च निर्गच्छतः अन्तरा च यदि प्रस्खलतः पततो वा वस्त्रादि वा विलगति कृतिकर्मादि वा किञ्चिद्वितथं कुरुतस्तदा काल व्याघातः, अथ कालभूमिप्रतिचरणविधिः इन्द्रियैरुपयुक्तौ प्रतिचरतः, दिश इति यत्र चतस्रोऽपि दिशो दृश्यन्ते ऋतौ यदि तिस्रस्तारका दृश्यन्त, यदि पुनरनुपयुक्तौ अनिष्टो

एमेव य पासवणे बारस चउवीसतिं तु पेहेत्ता । कालस्स य तिन्नि भवे अह सूरो अत्थमुवयाई ॥ १३६४ ॥

व्याख्या—पासवणे एएणेव कमेणं बारस एवं चउवीस अतुरियमसंभंतं उवउत्तो पडिलेहित्ता पच्छा तिन्नि काउ गहणथंडिले पडिलेहेति । अहण्णेण हत्थंतरिए, 'अह'त्ति अनतरं थंडिलपडिलेहणाजोगाणंतरमेव सूरो अत्थमति, ततो आवस्सगं करेइ ॥ १३६४ ॥ तस्सिमो विही—

अह पुण निव्वाघाओ आवास तो करंति सव्वेऽवि । सड्ढाइकहणवाघाययाइ पच्छा गुरू ठंति ॥ १३६५ ॥

व्याख्या—अथेत्यानन्तर्ये सूरत्थमणाणंतरमेव आवस्सयं करेंति, पुनर्विसेसणे, दुविहमावस्सगकरणं विसेसेइ–निव्वाघायं वाघाइमं च, जदि निव्वाघायं ततो सव्वे गुरुसहिया आवस्सयं करेंति, अह गुरू सड्ढेसु धम्मं कहेंति ता आवस्सगस्स साहूहिं सह करणिज्जस्स वाघाओ भवति, जम्मि वा काले त करणिज्ज तं ह्रासेंतस्स वाघाओ भवइ, तओ गुरू निसिज्ज हरो य पच्छा चरित्तातियारजाणणट्ठा काउस्सग्गं ठाहिंति ॥ १३६५ ॥

---

१ प्रस्रवणेऽप्येवमेव क्रमेण द्वादश एव चतुर्विंशतिमपरित्वरितम संभ्रममुपयुक्तः प्रतिलिख्य पश्चात् त्रीणि कालग्रहणस्थण्डिलानि प्रतिलेखयन्ति जघन्येन हस्तान्तरिते अथेत्यनन्तरं स्थण्डिलप्रतिलेखनायोगानन्तरमेव सूर्योऽस्तमेति तत आवश्यकं कुर्वन्ति । तस्यायं विधिः–सूर्यास्तमयनानन्तरमेवावश्यकं कुर्वन्ति पुनर्विशेषणे द्विविधमावश्यककरणं विशेषयति–निर्व्याघातं व्याघातवच्च यदि निर्व्याघातं ततः सर्वे गुरुसहिताः आवश्यकं कुर्वन्ति अथ गुरुः श्राद्धानां धर्मं कथयति तदाऽऽवश्यकस्य साधुभिः सह करणीयस्य व्याघातो भवति यस्मिन् वा काले तत् कर्तव्यं तं ह्रासयतो व्याघातो भवति ततो गुरुर्निषद्याधरश्च पश्चात् चारित्रातिचारार्थं कायोत्सर्गं कारयतः ।

सेसा उ जहासत्ति आपुच्छित्ताण ठंति सट्ठाणे । सुत्तत्थकरणहेउं आयरिए ठियंमि देवसियं ॥ १२६५ ॥

व्याख्या—सेसा साहू गुरुं आपुच्छित्ता गुरुगणस्स मग्गओ आसन्ने दूरे आधाराइणियाए जं जस्स ठाणं तं सट्ठाणं, तत्थ पडिक्कमंताणं इमा ठवणा । गुरु पच्छा ठायंतो मज्झेण गंतुं सट्ठाणे ठायइ, जे वामओ ते अणंतर सव्वेण गंतुं सट्ठाणे ठायन्ति, जे दाहिणओ अणंतरसव्वेण गंतुं ठायंति, त च अणागयं ठायंति सुत्तत्थसरणहेउं, तत्थ य पुव्वामेव ठायंता करेमि भंते ! सामाइयमिति सुत्तं करेंति, पच्छा जाहे गुरु सामाइयं करेत्ता वोसिरामित्ति भणित्ता ठिया उस्सग्गं, ताहे देवसियाइयारं चिंतंति, अन्ने भणंति—जाहे गुरु सामाइयं करेंति ताहे पुव्वट्ठियावि तं सामाइयं करेंति, सेसं कंठं ॥ १२६६ ॥

जो हुज्ज उ असमत्थो बालो वुड्ढो गिलाण परितंतो । सो विकहाइ विरहिओ अच्छिज्जा निज्जरापेही ॥ १२६७ ॥

व्याख्या—परिस्संतो—पाहुणगादि सोवि समज्झायज्झाणपरो अच्छति, जाहे गुरु ठंति ताहे तेवि बालादिया ठायंति एएण विहिणा ॥ १२६७ ॥

---

१ शेषाः साधवो गुरुमापृच्छ्य गुरुस्थानस्य पृष्ठतः आसन्ने दूरे यथारात्निकतया यस्य यत् स्थानं तत् स्वस्थानं तत्र प्रतिक्रमणार्थमियं स्थापना—गुरुः पश्चात् तिष्ठन् मध्येन गत्वा स्वस्थाने तिष्ठति ये वामतस्तेऽनन्तरं पार्श्वेन गत्वा स्वस्थाने तिष्ठन्ति ये दक्षिणतोऽनन्तरापसव्येन गत्वा तिष्ठन्ति तत्र अनागतं तिष्ठन्ति सूत्रार्थस्मरणहेतोः तत्र च पूर्वमेव तिष्ठन्तः करोमि भदन्त ! सामायिकमिति सूत्रं कर्षन्ति पश्चाद् यदा गुरवः सामायिकं कृत्वा व्युत्सृजामीति भणित्वा स्थिताः कायोत्सर्गे तदा दैवसिकातिचारं चिन्तयन्ति अन्ये भणन्ति—यदा गुरवः सामायिकं कुर्वन्ति तदा पूर्वं स्थिता अपि तत् सामायिकं कुर्वन्ति शेषं कण्ठ्यम् । परिश्रान्तः—प्राघूर्णकादिः सोऽपि स्वाध्यायध्यानपरस्तिष्ठति यदा गुरवस्तिष्ठन्ति तदा तेऽपि बालादयस्तिष्ठन्त्यनेन विधिना ।

उक्कार्थेयं, चोदक आह—साहुवसहिसमीवेण मयसरीरस्स निज्जमाणस्स जइ पुप्फयरथादि पडइ असज्झाइयं, आचार्य आह—

निज्जत्त मुत्तूण परवयणे पुप्फमाइपडिसेहो । जम्हा चउप्पगार सारीरमओ न वज्जति ॥ ११६० ॥

व्याख्या—मयसरीर उभओ वसहीए हत्थसतब्भंतर जाव निज्जइ ताव तं असज्झाइयं, सेसा परवयणभणिया पुप्फाई पडिसेहियव्वा—असज्झाइयं न भवति, जम्हा सारीरमसज्झाइयं चउविहं—सोणियं मसं चम्म अट्ठिय च तओ तेसु सज्झाओ न वज्जणिज्जो इति गाथार्थः ॥ ११६० ॥

एसो उ असज्झाओ तव्वज्जिउज्झाउ तत्थिमा मेरा । कालपडिलेहणाए गंडगमरुएहिं दिट्ठंतो ॥ ११६१ ॥

व्याख्या—एसो संजमघाताइओ पचविहो असज्झाओ भणिओ, तेहिं चेव पचहिं वज्जिओ सज्झाओ भवति, 'तत्थ'त्ति तंमि सज्झायकाले 'इमा' वक्ष्यमाणा 'मेर'त्ति सामाचारी—पडिक्कमित्तु जाव वेला न भवति ताव कालपडिलेहणाए कयाए

1 साधुवसतेः समीपे मृतकशरीरस्य नीयमानस्य यदि पुष्पवस्त्रादि पतेत् अस्वाध्यायिकं मृतकशरीरं वसतेरुभयतः हस्तशताभ्यन्तरं यावन्नीयते ताव तदस्वाध्यायिकं शेषाः परवचनभणिताः पुष्पादयः प्रतिषेद्धव्याः—अस्वाध्यायिकं न भवति यस्मात् शारीरमस्वाध्यायिकं चतुर्विधं—शोणितं मांसं चर्म अस्थि च ततस्तेषु स्वाध्यायो न वर्जनीयः ॥ एतत् संयमघातादिकं पञ्चविधमस्वाध्यायिकं भणितं तैरेव पञ्चभिर्वर्जितः स्वाध्यायो भवति तत्रेति तस्मिन् स्वाध्याय काले इयं—वक्ष्यमाणा मेरेति—समाचारी—प्रतिक्रम्य यावद्वेला न भवति तावत् कालप्रतिलेखनायां कृतायां

महत्यपरे पत्ते मङ्गलदिहंतो भविस्सइ, गहिए सुद्धे काले पट्ठवणवेलाए मङ्गलदिहंतो भविस्सतित्ति गाथार्थः ॥ १६६१ ॥

स्यादुक्तिः—कियदं कालग्रहणम् ?, अत्रोच्यते—

पंचविहअसज्झायस्स जाणणट्ठाय पेहए कालं । चरिमा चउभागवसेसियाइ भूमिं तओ पेहे ॥ १६६२ ॥

व्याख्या—पंचविधः संयमघातादिकोऽस्वाध्यायः तत्परिज्ञानार्थं प्रेक्षते (कालं) कालवेलां, निरूपयतीत्यर्थः । कालो निरूपणीयः, कालनिरूपणमन्तरेण न ज्ञायते पञ्चविधसंयमघातादिकं । जइ मग्गेसु करेंति ता चउछुग्गा, तम्हा कालपडिलेहणाए इमा सामायारी—दिवसचरिमपोरिसीए चउभागावसेसाए कालग्गहणभूमिओ तओ पडिलेहियव्वा, अहवा तओ उच्चारपासवणकालभूमीयत्ति गाथार्थः ॥ १६६२ ॥

अहियासियाइ अंतो आसण्णे चेव मज्झि दूरे य । तिण्णेव अणहियासी अंतो छ छच्च बाहिरओ ॥ १६६३ ॥

व्याख्या—'अंतो'त्ति निवेसणस्स तिण्णि उच्चारअहियासियथंडिले आसण्णे मज्झे दूरे य पडिलेहेइ, अणहियासिया थंडिलवि अंतो एव चेव तिण्णि पडिलेहेति, एवं अंतो थंडिला छ, बाहिं पि निवेसणस्स एव चेव छ भवंति, एत्थ अहियासिया दूरयरे अणहियासिया आसन्नयरे कायव्वा ॥ १६६३ ॥

---

१ महत्यपरे यावे मङ्गलदृष्टान्तो भविष्यति गृहीते शुद्धे च काले प्रस्थापनवेलायां मङ्गलदृष्टान्तो भविष्यतीति । यदि गुर्विण्या कुर्वन्ति तर्हि चतुर्लघुकाः, तस्मात् कालप्रतिलेखनायामियं सामाचारी—दिवसचरमपौरुष्यां चतुर्भागावशेषायां कालग्रहणभूमयः प्रतिलेखितव्याः अथवा ततः उच्चारप्रस्रवणकालभूमयः । अन्तरिति—निवेशनस्य त्रीणि उच्चाराध्यासितव्यस्थण्डिलानि आसन्ने मध्ये दूरे च प्रतिलेखयति अनध्यासितव्यस्थण्डिलान्यपि अन्त एवमेव त्रीणि प्रतिलेखयन्ति, एवमन्तः स्थण्डिलानि षट्, बहिरपि निवेशनस्यैवमेव षट् भवन्ति, अत्राध्यासितव्यानि दूरतरे अनध्यासितव्यानि आसन्नतरे कर्तव्यानि ।

तो उग्घाडकाउस्सग्गं काउं सज्झायं करेंति । सेसक्खिएसु खीरमुक्कदिणाऽऽरब्भ च हत्थसतब्भतरठिएसु बारसवरिसे असज्झाइय, गाथापूर्वार्द्धं, पश्चार्द्धस्य तु भाष्यकार एव व्याख्या कुर्वन्नाह,—

सीयाणे ज दिट्ठं ण त सुत्तूणऽणाहनिहयाणि । आडंबरे य रुद्दे माइसु हिट्ठट्ठिया बारे ॥ २२२ ॥ (भा०) ॥

व्याख्या—'सीयाणे'त्ति सुसाणे जाणिऽट्ठियाणि दड्ढाणि उदगवाहेण वूढाणि न ताणि अट्ठियाणि असज्झाइय करेंति, जाणि पुण तत्थ अण्णस्स वा अणाहकलेवराणि परिट्ठवियाणि सणाहाणि वा इंधणादिअभावे 'निहय'त्ति निक्खित्ताणि ते असज्झाइय करेंति । पाणत्ति मायगा, तेसिं आडंबरो जक्खो हिरिमेक्कोऽवि भण्णइ, तस्स हेट्ठा सज्जोमयट्ठीणि ठविज्जंति, एवं रुद्दघरे माइघरे य, ते कालओ बारस वरिसा, खेत्तओ हत्थसय परिहरणिज्जा इति गाथार्थः ॥ २२२ ॥

आवासिय च वूढ सेसे दिट्ठंमि मग्गण विवेगो । सारीरगाम वाडग साहीइ न नीणिए जाव ॥ १३५८ ॥

एताए पुव्वद्धस्स इमा विभासा—

असिवोमाघयणेसु बारस अविसोहियंमि न करति । झामिय वूढे कीरइ आवासिय सोहिए चेव ॥ १३५९ ॥

---

१ सद्योवृष्टाद्युपरोत्सर्गं कृत्वा स्वाध्यायं कुर्वन्ति । शेषाक्षिप्तु क्षीरमोचनदिवसादारभ्य च हस्तशताभ्यन्तरस्थितेषु द्वादश वर्षाण्यस्वाध्यायिकं शीताण-मिति श्मशाने यान्यस्थीनि दग्धानि उदकवाहेन व्यूढानि न तान्यस्थीनि अस्वाध्यायिकं कुर्वन्ति यानि पुनस्तत्रान्यस्य वा अनाथकलेवराणि परिष्ठापितानि सनाथानि वा इन्धनाद्यभावे निक्षिप्तानि तान्यस्वाध्यायिकं कुर्वन्ति । पाणा इति मातङ्गास्तेषामाडम्बरो यक्षो हरिमेक्कोऽपि भण्यते तस्याधस्तात् सद्यो मृतास्थीनि स्थाप्यन्ते, एवं रुद्रगृहे मातृगृहे च तानि कालतो द्वादश वर्षाणि क्षेत्रतो हस्तशतं परिहरणीयानि । एतस्याः पूर्वार्धस्य विभाषा ।

अस्य गाथाद्वयस्य व्याख्या—जं सीयाणं जत्थ वा असिवोमे मताणि बहूणि छड्डियाणि, 'आघातणं'ति जत्थ वा महासंगामे मया बहू, एएसु ठाणेसु अविसोहिएसु कालओ बारस वरिसे, खेत्तओ हत्थसयं परिहरंति, सज्झायं न करेंती स्यर्थः। अह एए ठाणा दवग्गिमाइणा दड्ढा उदगवाहो वा तेणंतेण वूढो गामनगरेण वा आवासंतेण अप्पणो घरठाणा सोहिया, सेसवि जं गिहीहिं न सोहियं, पच्छा तत्थ साहू ठिया अप्पणो वसही समतेण मग्गिज्जा ण दिट्ठं तं विगिंचिया अदिट्ठे वा तिण्णि दिणा उग्घाडणकाउस्सग्ग करेत्ता असढभावा सज्झाय करेंति। 'सारीरगाम' पच्छद्धं, इमा विभासा सरीरेत्ति मयस्स सरीरय जाव डहरगामे ण निप्फिडियं ताव सज्झायं ण करेंति, अह नगरे महंते वा गामे तत्थ वाड गसाहीउ जाव न निप्फेडियं ताव सज्झाय परिहरंति, मा लोगो निद्दुक्खत्ति भणेज्जा॥ तथा चाह भाष्यकारः—

डहरगगाममए वा न करेंति जाव ण नीणिय होइ।पुरगामे य महंते वाडगसाही परिहरंती॥२२१॥ (भा०)॥

---

१ यत् श्मशानं यत्र वा शिवावमौदर्ययोर्मृतकानि बहूनि त्यक्तानि आघातनमिति यत्र वा महासङ्ग्रामे मृतानि बहूनि एतेषु स्थानेष्वविशोधितेषु कालतो द्वादश वर्षाणि क्षेत्रतो हस्तशतं परिहरन्ति—स्वाध्यायं न कुर्वन्तीत्यर्थः। अथैतानि स्थानानि दवाग्न्यादिना दग्धानि उदकप्लवो वा तेनान्तेन व्यूढः। ग्राम नगरेण वा—आवासान्तेन स्वगृहस्थानानि शोधितानि शेषमपि गृहस्थैर्न शोधितं पश्चात् तत्र साधवः स्थिताः आत्मनो वसतिं समन्तात् मार्गयन्तो यदि तत् स्वदृष्टं वा त्रीन् दिवसान् उद्घाटनकायोत्सर्गं कृत्वाऽशठभावाः स्वाध्याय कुर्वन्ति। शारीरग्राम पश्चार्धं इयं विभाषा—शरीरमिति मृतस्य शरीरं यावत् क्षुल्लग्रामे न निष्काशितं तावत् स्वाध्यायं न कुर्वन्ति, अथ नगरे महति वा ग्रामे तत्र वाटकमथ् पाटकयां वा यावत् निष्काशितं तावत् स्वाध्याय परिहरन्ति, मा लोके निर्दुःखा इति भणन्।

तो उग्घाडकाउस्सग्गं काउं सज्झायं करेंति । सेसट्ठिएसु जीवमुक्कदिणाऽऽरब्भ उ हत्थसयब्भंतरठिएसु बारसवरिसे असज्झाइयं, गाथापूर्वार्द्धं, पश्चार्द्धस्य तु भाष्यकार एव व्याख्यां कुर्वन्नाह,—

सीयाणे जं दड्ढं न तं तु मुत्तूणऽणाहनिहयाणि । आडंबरे य रुद्दे माइसु हिट्ठट्ठिया बारे ॥ २२२ ॥ (भा०) ॥

व्याख्या—'सीयाणे'त्ति सुसाणे जाणिऽट्ठियाणि दड्ढाणि उदगवाहेण वूढाणि न ताणि अट्ठियाणि असज्झाइयं करेंति, जाणि पुण तत्थ अण्णत्थ वा अणाहकलेवराणि परिट्ठवियाणि सणाहाणि वा इंधणादिअभावे 'निहय'त्ति निक्खित्ताणि ते असज्झाइयं करेंति । पाणत्ति मायंगा, तेसिं आडंबरो जक्खो हिरिमेक्कोऽवि भण्णइ, तस्स हेट्ठा सज्जोमयट्ठीणि ठवि ज्जंति, एवं रुद्दघरे माइघरे य, ते कालओ बारस वरिसा, खेत्तओ हत्थसयं परिहरणिज्जा इति गाथार्थः ॥ २२२ ॥

आवासियं च वूढे सेसे दिट्ठंमि मग्गण विवेगो । सारीरगाम वाडग साहीइ न नीणियं जाव ॥ १३५८ ॥

एताए पुव्वद्धस्स इमा विभासा—

असिवोमायणेसु बारस अविसोहियंमि न करेंति । झामिय वूढे कीरइ आवासिय सोहिए चेव ॥ १३५० ॥

---

१ ततोद्घाटककायोत्सर्गं कृत्वा स्वाध्यायं कुर्वन्ति । शेषस्थितेषु जीवमोचनदिनादारभ्य तु हस्तशताभ्यन्तरस्थितेषु द्वादश वर्षाण्यस्वाध्यायिकं शीयान-मिति स्मशाने यान्यस्थीनि दग्धानि उदकवाहेन व्यूढानि न तान्यस्थीनि अस्वाध्यायिकं कुर्वन्ति यानि पुनस्तत्रान्यत्र वाऽनाथकलेवराणि परिष्ठापितानि सनाथानि वा इन्धनाद्यभावे निक्षिप्तानि तान्यस्वाध्यायिकं कुर्वन्ति । पाणा इति मातङ्गास्तेषामाडम्बरो यक्षो हिरिमेक्कोऽपि भण्यते तस्याधस्तात् सद्यो मृतास्थीनि स्थाप्यन्ते एवं रुद्रगृहे मातृगृहे च तानि कालतो द्वादश वर्षाणि क्षेत्रतो हस्तशतं परिहरणीयानि । एतस्याः पूर्वार्धस्येयं विभाषा ।

'तं असज्झाइयं न होति, परियावण्णं जहा रुहिरं चेव पूयपरिणामेणं ठियं, विवण्णं खइरकक्कसमाणं रसिगाइयं, सेसं असज्झाइयं हवइ। अहवा सेसं अगारीउ संभवति तिण्णि दिणा, वियाए वा जो सावो सो सत्त वा अट्ठ वा दिणे असज्झाओ भवतित्ति। पुरुसपसूयाए सत्त, जेण सुक्कुक्कडा तेण तस्स सत्त, जं पुण इत्थीए अट्ठ एत्थ वच्यते॥ १३५५॥

रत्तुक्कडा उ इत्थी अट्ठ दिणा तेण सत्त सुक्कहिए। तिण्ह दिणाण परेणं अणोउगं तं महारत्तं ॥ १३५६ ॥

व्याख्या—निसेगकाले रत्तुक्कडयाए इत्थिं पसवइ, तेण तस्स अट्ठ दिणा परिहरणिज्जा, सुक्काहियत्तणओ पुरुसं पसवइ तेण तस्स सत्त दिणा। जं पुण इत्थीए तिण्ह रित्तदिणाण परओ भवइ तं सरोगजोणित्थीए अणोउयं तं महारत्तं परओ भण्णइ, तस्सुस्सग्गं काउं सज्झायं करेंति। एस रुहिरे विहित्ति गाथार्थः॥१३५६॥ जं पुव्वुत्तं 'अट्ठिं मोत्तूण'त्ति तस्सेदाणीं विही भण्णइ—

दंते दिट्ठे विगिंचण सेसट्ठी बारसेव वासाइं। झामिय वूढे सीआण पाणरूढे य मायहरे ॥ १३५७ ॥

व्याख्या—जइ दंतो पडिओ सो पयत्तओ गवेसियव्वो, अह दिट्ठो तो हत्थसया परिं विगिंचिज्जइ, अह न दिट्ठो

---

1 तद् असाज्झायिकं न भवति परिणतं यथा रुधिरं पूयपरिणामेन स्थितं विवर्णं खादिरकल्कसमानं रसिकादिकं शेषमसाज्झायिकं भवति अथवा शेषं अगारिणीनां संभवति त्रीन् दिवसान् प्रसूतानां वा यः स्रावः स सप्ताहं वा दिवसान् असाज्झायिकं (करोतीति)। पुरुषे प्रसूते सप्त येन शुक्लोत्कटा तेन तस्य सप्त यद् पुनः स्त्रियां अष्ट भण्यते—निषेककाले रक्तोत्कटतायां स्त्रियं प्रसूते, तेन तस्या अष्टौ दिवसाः परिह्रियन्ते शुक्राधिकत्वात् पुरुषं प्रसूते तेन तस्य सप्त दिवसाः। यत् पुनः स्त्रियास्त्रिभ्यः ऋतुदिवसेभ्यः परतो भवति तत् सरोगयोनिकायाः स्त्रिया अनृतुकं तत् महारात्रं परतो भण्यते तदुत्सर्गं कृत्वा स्वाध्यायं कुर्वन्ति एष रुधिरे विधिरिति। दन्ते 'अस्थि मुक्त्वा' इति तस्येदानीं विधिः—यदि दन्तः पतितः स प्रयत्नेन गवेषयितव्यो यदि दृष्टस्तर्हि हस्तशतात् परतः त्यज्यते अथ न दृ-

जइ फुसइ तहिं तुंडं अहवा लिच्छारिएण संचिक्खे ।
इहरा न होइ चोयग! वंतं वा परिणयं जम्हा ॥ २२१ ॥ (भा०)

व्याख्या—साणो भोत्तुं मंसं लिच्छारिएण मुहेण वसहिआसण्णेण गच्छंतो तस्स जइ तोंडं रुहिरेण छित्तं लोढादिसु फुसति सो असज्झाइयं, अहवा लेच्छारियमुहो वसहिआसन्ने चिट्ठइ तहवि असज्झाइयं, 'इयरह'त्ति आहारिएण चोयग! असज्झाइयं ण भवति, जम्हा त आहारियं वंतं भवत वा आहारपरिणामेण परिणय, आहारपरिणयं च असज्झाइय न भवइ, अण्णपरिणामओ, मुत्तपुरीसादिवत्ति गाथार्थः ॥ २२१ ॥ तेरिच्छसारीरयं गयं, इयाणिं माणुससरीरं, तत्थ—

माणुस्सयं चउद्धा अट्ठिं मुत्तूण सयमहोरत्तं । परिआवन्नविवन्ने सेसे तियसत्त अट्ठेव ॥ १३५५ ॥

व्याख्या—तं माणुस्ससरीरं असज्झाइयं चउविहं चम्म मंसं रुहिर अट्ठियं च, (तत्थ अट्ठिय) मोत्तुं सेसस्स तिविहस्स इमो परिहारो—खेत्तओ हत्थसयं, कालओ अहोरत्तं, जं पुण सरीराओ चेव वणादिसु आगच्छइ परियायण्णं विवण्णं वा

---

१ श्वा भुक्त्वा मांसं लिप्तेन मुखेन वसत्यासन्नेन गच्छन् (व्रजन्) तस्य मुखं यदि रुधिरेण लिप्तं पाषाणादिषु स्पृशति तदस्वाध्यायिकं अथवा लिप्तमुखो वसत्यासन्ने तिष्ठति तथापि अस्वाध्यायः इतरथेति आहारितेन चोदक! अस्वाध्यायिकं न भवति यस्मात् तदाहारितं वान्तमथवा आहारपरिणामेन परिणतं आहारपरिणामपरिणतं चास्वाध्यायिकं न भवति अन्यपरिणामात् मूत्रपुरीषादिवत् । तैरश्चं शारीरं गतं इदानीं मानुषशरीरं तत्र—तत् मानुषशरीरमस्वाध्यायिकं चतुर्विधं—चर्म मांसं रुधिरं अस्थि च, तत्रास्थि मुक्त्वा शेषस्य त्रिविधस्यायं परिहारः—क्षेत्रतो हस्तशतं कालतोऽहोरात्रं यत् पुनः शरीरादेव व्रणादिभ्य आगच्छति पर्यापन्नं विवर्णं वा

असज्झाइय तिन्नि पोरिसि जराउयाण जरे पडे तिन्नि। रायपह बिंदु पडिए कप्पइ वूढे पुणाऽसज्झं ॥ २२०॥ (भा०)

व्याख्या—जेऊं जेसिं न भवति तेसिं पसूयाण वग्गुलिमाइयाण, तासिं पसूइकालाओ आरब्भ तिण्णि पोरुसीओ असज्झाओ मुत्तुमहोरत्त छेद, आसन्नपसूयाणवि महोरत्तछेदेण सुज्झइ, गोमाइजराउयाणं पुण जाव जरं लंबइ ताव असज्झाइयं 'जरे पडिए'त्ति आहे जरु पडियं भवइ ताहे ताओ पडणकालाओ आरब्भ तिन्नि पहरा परिहरिज्जंति । 'रायपह वूढ सुद्धे'त्ति अस्या व्याख्या—'रायपह बिंदु' पच्छद्धं साहुवसही आसण्णेण गच्छमाणस्स तिरियस्स जवि रुहिरबिंदु गलिया ते जइ रायपहंतरिया तो सुद्धा, अह रायपहे चेव बिंदू पडिओ तहावि सज्झाओ कप्पतित्तिकाउं, अह अण्णत्थ वा पडियं तो जइ उदगवुड्ढवाहेण हियं तो सुद्धो, 'पुणो'त्ति विशेषार्थप्रतिपादकः, पलीवणगेण वा दड्ढे सुद्धं इति गाथार्थः ॥ २२० ॥ मूल गाथायां 'परवयण साणमादीणि'त्ति परोत्ति चोयगो तस्स वयणं जइ साणो पोग्गल समुद्दिसित्ता जाव साहुवसहीसमीवे चिट्ठइ ताव असज्झाइयं, आदिसद्दाओ मंजारादी । आचार्य आह—

१ जरायुजानां न भवति तेषां प्रसूतानां वल्गुल्यादीनां तासां प्रसूतिसमयात् आरभ्य तिस्रः पौरुषीरस्वाध्यायः मुक्त्वाऽहोरात्रच्छेद—आसन्नप्रसूतानामपि अहोरात्रच्छेदेन शुध्यति गवादीनां जरायुजानां पुनर्यावत् जरायुर्लम्बते तावदस्वाध्यायिकं जरायौ पतिते इति यदा जरायुः पतितो भवति तदा तस्मात् पतनक्षणात् आरभ्य त्रयः प्रहराः परिह्रियन्ते । राजपथव्यूढे शुद्धमिति राजपथ बिन्दवः । पश्चार्धं । साधुवसतेरासन्नेन गच्छतस्तिरश्चो यदि रुधिरबिन्दवो गलितास्ते यदि राजपथान्तरितास्तर्हि शुद्धाः अथ राजपथ एव बिन्दुः पतितः तथापि स्वाध्यायः कल्पते इतिकृत्वा अथान्यत्र वा पतितः तर्हि उदकवाहेन व्यूढं तर्हि शुद्धः प्रदीपनकेन वा दग्धं शुध्यतीति । पर इति नोदकः तस्य वचनं यदि श्वा पुद्गलं भुक्त्वा यावत् साधुवसतिसमीपे तिष्ठति तावदस्वाध्यायिकं आदिशब्दात् मार्जारादयः ।

मूसाइ महाकाय मज्जाराईहयाघयण केई । अविभिन्ने गिण्हेउं पढंति एगे जइऽपलोओ ॥ २१८ ॥ (भा०) ॥

गतार्थैवेयं ॥ [1]तिरियमसज्झाइयाहियागार एव इम भण्णइ—

अंतो बहिं च भिन्नं अंडग बिंदू तहा वियाया य । रायपह बूढ सुद्धे परवयणे साणमादीणि ॥ १३५४ ॥ दारं ॥

व्याख्या त्वस्या भाष्यकार एव प्रतिपदं करिष्यति । छायार्थं त्विदं न व्याख्यायते 'अंतो बहिं च भिन्नं अंडग बिंदु'त्ति अस्य गाथाशकलस्य व्याख्या—

अंडगमुज्झियकप्पे न य भूमि खणंति इहरहा तिन्नि । असज्झाइयपमाणं मच्छियपाओ जहिं न बुड्डे ॥२१९॥ (भा०)

साहुवसहीए सट्ठीए हत्थाणतो भिन्ने अंडए असज्झाइयं बहिभिन्ने न भवइ । अहवा साहुस्स वसहिए अंतो बाहिं च अंडयं भिन्नंति वा उज्झियंति वा एगट्ठं, तं च कप्पे वा उज्झियं भूमीए वा, जइ कप्पे तो कप्पं सट्ठीए हत्थाणं बाहिं नीणऊण धोवंति तओ सुद्ध, अह भूमीए भिन्नं तो भूमी खणेउं ण छड्डिज्जइ, न शुध्यतीत्यर्थः । 'इयरह'त्ति तत्थत्थे सट्ठिहत्था तिन्नि य पोरुसीओ परिहरिज्जइ, 'असज्झाइयस्स पमाणं'ति, किं बिंदुपरिमाणमेत्तेण हीणेण अहियपरेण वा असज्झाओ भवइ ?, पुच्छा, उच्यते, मच्छियाए पाओ जहिं [न] बुड्डइ तं असज्झाइयपमाणं । 'इयाणि वियायत्ति' तत्थ—

1 तिरश्चामस्वाध्यायिकाधिकार एवेदं भण्यते । साधुवसतेः षष्टिहस्तेभ्योऽर्वाग् भिन्नेऽण्डकेऽस्वाध्यायिकं बहिर्भिन्ने न भवति अथवा साधोर्वसतेरन्तर्बहिर्वाण्डं भिन्नमिति बोज्झितं चैकार्थौ तच्च कल्पे बोज्झितं भूमौ वा यदि कल्पे तर्हि कल्पं षष्टिहस्तेभ्यो बहिः नीत्वा धाव्यते ततः शुद्धं अथ भूमौ भिन्नं तर्हि भूमिः खनित्वा न त्यज्यते । इतरथेति तावत्ये परिहर्तव्याः तिस्रः पौरुष्यः परिह्रियन्ते अस्वाध्यायिकस्य प्रमाणमिति–किं बिन्दुमात्रपरिमाणेन हीनेनाधिकतरेण वास्वाध्यायो भवति ? पृच्छा उच्यते, मक्षिकायाः पादो यत्र न मज्जते तदस्वाध्यायिकप्रमाणं । इदानीं प्रसूतेति तत्र ।

अजराउ तिन्नि पोरिसि जराउआण जरे पडे तिन्नि। रायपह बिंदु पडिए कप्पइ वूढे पुणाऽऽलोगं ॥ २२० ॥ (भा०)

व्याख्या—जरुं जेसिं न भवति तेसिं पसूयाणं वग्गुलिमादियाणं, तासिं पसूइकालाओ आरब्भ तिण्णि पोरुसीओ असज्झाओ सुत्तमहोरत्त छेदं, आसन्नपसूयाणवि अहोरत्तछेदेण सुज्झइ, गोमादिजराउयाणं पुण जाव जरुं लंबइ ताव असज्झाइयं 'जरे पडिए'त्ति जाहे जरु पडियं भवइ ताहे ताओ पडणकालाओ आरब्भ तिन्नि पहरा परिहरिज्जंति । 'राय पह वूढ सुद्धे'त्ति अस्या व्याख्या—'रायपह बिंदु' पच्छद्धं साहुवसही आसण्णेण गच्छमाणस्स तिरियस्स जदि रुहिरबिंदु गलिया ते जइ रायपहंतरिया तो सुद्धा, अह रायपहे चेव बिंदू पडिओ तहावि सज्झाओ कप्पतित्तिकाउं, अह अण्णापहे अण्णत्थ वा पडियं तो जइ उदगवुड्ढवाहेण हियं तो सुद्धो, 'पुणो'त्ति विशेषार्थप्रतिपादकः, पलीवणगेण वा दड्ढे सुज्झ इति गाथार्थः ॥ २२० ॥ मूल गाथायां 'परवयण साणमादीणि'त्ति परोत्ति चोयगो तस्स वयणं जइ साणो पोग्गलं समु द्दिसित्ता आय साहुवसहीसमीवे चिट्ठइ ताव असज्झाइयं, आदिसद्दाओ मंजारादी । आचार्य आह—

---

1 जरायुर्येषां न भवति तेषां प्रसूतानां वल्गुल्यादीनां तासां प्रसूतिकालात् आरभ्य तिस्रः पौरुषीरस्वाध्यायः सूत्रमहोरात्रच्छेदं—आसन्नप्रसूतानामपि अहो रात्रच्छेदेन शुध्यति गवादीनां जरायुजानां पुनर्यावत् जरायुर्लम्बते तावदस्वाध्यायिकं यावता पतितो इति यदा जरायुः पतितो भवति तदा तस्मात् पतनकालात् आरभ्य त्रयः प्रहराः परिह्रियन्ते । राजपथव्यूढे शुद्धमिति राजपथे बिन्दवः । पश्चार्धं । साधुवसतेरासन्नेन गच्छतस्तिरश्चो यदि रुधिरबिन्दवो गलितास्ते यदि राजपथान्तरितास्तर्हि शुद्धाः अथ राजपथ एव बिन्दुः पतितः तथापि स्वाध्यायः कल्पते इतिकृत्वा अथान्यपथेऽन्यत्र वा पतितः तर्हि उदकप्रवाहेण व्यूढं तर्हि शुद्धः प्रदीपनकेन वा दग्धे शुध्यतीति। पर इति चोदक तस्य वचनं यदि श्वा पुद्गलं समुद्दिश्य यावत् साधुवसतिसमीपे तिष्ठति तावदस्वाध्यायिकं आदिशब्दात् मार्जारादयः ।

अक्खागाहिं ... मूसाइ महाकाय मज्जारार्इहयाघयण केई । अविभिन्ने गिण्हेउ पढति एगे जहऽपलोओ ॥ २१८ ॥ (भा०) ॥
गतार्थैवेय ॥ 'तिरियमसज्झाइयाहियागार एव इमं भवइ—
अंतो बहिं च भिन्नं अंडग बिंदू तहा वियाया य । रायवह बुड सुद्धे परवयणे साणमाईणि ॥ १३५४ ॥ द्वारं ॥
व्याख्या त्वस्या भाष्यकार एव प्रतिपदं करिष्यति । छायार्थं त्विह न व्याख्यायते 'अंतो बहिं च भिन्नं अंडग
बिंदु'त्ति अस्य गाथाशकलस्य व्याख्या—
अंतो बहिं च भिन्नं अंडग बिंदु'त्ति ... अजुज्झियकप्पे न य भूमि खणंति इहरहा तिन्नि । असज्झाइयपमाणं मच्छियपाओ जहिं न बुड्डे ॥२१९॥ (भा०)
साहुवसहीए सहीए हत्थाणंतो भिन्ने अंडए असज्झाइयं बहिभिन्ने न भवइ । अहवा साहुस्स वसहिए अंतो बहिं च अंडयं
भिन्नंति वा उज्झियंति वा एगट्ठं, तं च कप्पे वा उज्झियं भूमीए वा, जइ कप्पे तो कप्पं सहीए हत्थाण बाहिं नीणऊण
धोवंति तओ सुद्धं, अह भूमीए भिन्न तो भूमी खणेउ ण छड्डिज्जइ, न शुध्यतीत्यर्थः । 'इयरह'त्ति तत्थट्ठे सहिहत्था
तिन्नि य पोरुसीओ परिहरिज्जइ, 'असज्झाइयस्स पमाणं'ति, किं बिंदुपरिमाणमेत्तेण हीणेण अहियतरेण वा असज्झाओ
भवइ ?, पुच्छा, वच्यते, मच्छियाए पाओ जहिं [न] बुड्डइ त असज्झाइयपमाणं । 'इयाणि वियायत्ति' तत्थ—

1 तैरश्चास्वाध्यायिकाधिकार एवेदं भण्यते । साधुवसतेः षष्टिहस्तेभ्योऽर्वाग् भिन्नेऽण्डेऽस्वाध्यायिकं बहिर्भिन्ने न भवति अथवा साधोर्वसतेरन्तर्बहिः वाऽण्डं भिन्नमिति वोज्झितं वेत्यर्थः तच्च कल्पे वोज्झितं भूमौ वा यदि कल्पे तर्हि कल्पं षष्टिहस्तेभ्यो बहिः नीत्वा धावन्ति ततः शुद्धं, अथ भूमौ भिन्नं तर्हि भूमिः खनित्वा न त्यज्यते । इतरथेति तत्रस्थे षष्टिहस्ताः तिस्रश्च पौरुष्यः परिह्रियन्ते अस्वाध्यायिकस्य प्रमाणमिति—किं बिन्दुमात्रपरिमाणेन हीनेनाधिकतरेण वाऽस्वाध्यायो भवति ? पृच्छा, उच्यते मक्षिकायाः पादो यत्र न ब्रुडति तदस्वाध्यायिकप्रमाणं । इदानीं प्रसूतेति तत्र ।

भजराउ तिन्नि पोरिसि जराउआण जरे पडे तिन्नि। रायपह बिंदु पडिए कप्पइ बूढे पुणाऽऽलम्ब ॥ २२० ॥ (भा०)

व्याख्या—जेरु जेसिं न भवति तेसिं पसूयाणं वग्गुलिमाइयाणं, तासिं पसूइकालाओ आरब्भ तिण्णि पोरुसीओ असज्झाओ मुत्तुमहोरत्त छेद, आसन्नपसूयापवि अहोरत्तछेदेण सुज्झइ, गोमादिजराउआणं पुण जाव जरु लंबइ ताव असज्झाइयं 'जरे पडिए'त्ति जाहे जरु पडियं भवइ ताहे ताओ पडणकालाओ आरब्भ तिन्नि पहरा परिहरिज्जंति। 'रायपह वुड सुद्धे'त्ति अस्या व्याख्या—'रायपह बिंदु' पच्छद्धं साहुवसही आसण्णेण गच्छमाणस्स तिरियस्स जदि रुहिरबिंदु गलिया ते जइ रायपहंतरिया तो सुद्धा, अह रायपहे चेव बिंदू पडिओ तहावि सज्झाओ कप्पतित्तिकाउं, अह अण्णपहे अण्णत्थ वा पडियं तो जइ उदगवुड्ढवाहेण हियं तो सुद्धो, 'पुणो'त्ति विसेसार्थप्रतिपादकः, पलीवणगेण वा दड्ढे सुद्ध इति गाथार्थः ॥ २२० ॥ मूल गाथायां 'परवयण साणमादीणि'त्ति परोत्ति चोयगो तस्स वयणं जइ साणो पोग्गलं समुद्दिसित्ता आय साहुवसहीसमीवे चिट्ठइ ताव असज्झाइयं, आदिसद्दाओ मंजाराई। आचार्य आह—

---

1 जरायु येषां न भवति तेषां प्रसूतानां वल्गुल्यादीनां तासां प्रसूतिकालात् आरभ्य तिस्रः पौरुषीरस्वाध्यायः मुक्त्वाऽहोरात्रच्छेदं—आसन्नप्रसूतानामपि अहोरात्रच्छेदेन शुध्यति गवादीनां जरायुजानां पुनर्यावत् जरायुर्लम्बते तावदस्वाध्यायिकं जरायौ पतिते इति यदा जरायुः पतितो भवति तदा तस्मात् पतनकालात् आरभ्य त्रयः प्रहराः परिह्रियन्ते। राजपथव्यूढे शुद्धमिति राजपथे बिन्दवः। पश्चार्धं। साधुवसतेरासन्नेन गच्छतस्तिरश्चो यदि रुधिरबिन्दवो गलितास्ते यदि राजपथान्तरितास्तर्हि शुद्धाः अथ राजपथ एव बिन्दुः पतितः तथापि स्वाध्यायः कल्पते इतिकृत्वा अथान्यपथेऽन्यत्र वा पतितः तर्हि उदकवाहेन व्यूढं तर्हि शुद्धः प्रदीपनकेन वा दग्धं शुध्यतीति। पर इति नोदकः तस्य वचनं यदि श्वा पुद्गलं भुक्त्वा यावत् साधुवसतिसमीपे तिष्ठति तावदस्वाध्यायिकं आदिशब्दात् मार्जारादयः।

केई । अविभिन्ने गिण्हेउं पढंति एगे अइऽपलोओ ॥ २१८ ॥ (भा०) ॥

मूसाइ महाकाय मज्जाराईइयाघयण केई ।

गतार्थैवेय ॥ 'तिरियमसज्झाइयाहियागार एव इमं भण्णइ—

॥ १३५४ ॥ दारं ॥

अंतो बहिं च भिन्नं अंडग बिंदू तहा वियाया य । रायपह वूढ सुद्धे परवयणे साणमादीणं ॥

व्याख्या त्वस्या भाष्यकार एव प्रतिपदं करिष्यति । लाघवार्थं त्विह न व्याख्यायते 'अंतो बहिं च भिन्नं अंडग बिंदु'त्ति अस्य गाथाशकलस्य व्याख्या—

अंडगमुज्झियकप्पे न य भूमि खणंति इहरहा तिन्नि । असज्झाइयपमाणं मच्छियपाओ जहिं न बुड्डे ॥२१९॥ (भा०)

साहुवसहीए सट्ठीए हत्थाणंतो भिन्ने अंडए असज्झाइयं बहिभिन्ने न भवइ । अहवा साहुस्स वसहिए अंतो बाहिं च अंडयं भिज्जंति वा उज्झियंति वा एगट्ठं, तं च कप्पे वा उज्झियं भूमीए वा, जइ कप्पे तो कप्पं सट्ठीए हत्थाणं बाहिं नीणेऊण धोवंति तओ सुद्धं, अह भूमीए भिन्नं तो भूमी खणेउं ण छड्डिज्जइ, न शुध्यतीत्यर्थः । 'इयरह'त्ति तत्थत्थे सट्ठिहत्था ब्भंतरेण वा असज्झाओ तिन्नि य पोरुसीओ परिहरिज्जइ, 'असज्झाइयस्स पमाण'ति, किं बिंदुपरिमाणमेत्तेण हीणेण अहियपरेण वा असज्झाओ भवइ ?, पुच्छा, उच्यते, मच्छियाए पाओ जहिं [न] बुड्डइ तं असज्झाइयपमाणं । 'इयाणिं वियायत्ति' दारं—

१ तैरश्चास्वाध्यायिकाधिकार एवेदं भण्यते । साधुवसतेः षष्टिहस्तेभ्योऽर्वाग् भिन्नेऽण्डकेऽस्वाध्यायिकं बहिर्भिन्ने न भवति अथवा साधोर्वसतेरन्तर्बहि र्वाऽण्डं भिन्नमिति वोज्झितं चैकार्थौ तच्च कल्पे वोज्झितं भूमौ वा यदि कल्पे तर्हि कल्पं षष्टिहस्तेभ्यो बहिः नीत्वा धोवन्ति ततः शुद्धं, अथ भूमौ भिन्नं तर्हि भूमिः खनित्वा न त्यज्यते । इतरथेति तत्रस्थे षष्टिहस्ताः तिस्रश्च पौरुष्यः परिह्रियन्ते अस्वाध्यायिकस्य प्रमाणमिति—किं बिन्दुमात्रपरिमाणेन हीनेनाधिकतरेण वाऽस्वाध्यायो भवति ? पृच्छा उच्यते मक्षिकायाः पादो यत्र न बुडते तदस्वाध्यायिकप्रमाणं । इदानीं प्रसूतेति द्वारं ।

मंतो धोविउं सीए एक्के वा तंमि ठाणे अवयवा पडंति तेण असज्झाइयं, तइयभंगे बहिं धोविउं मंतो पवीए मंसमेव असज्झाइयंति, तं च उक्खित्तमंसं आइण्णपोग्गलं न भवइ, जं कालसाणादीहिं अणिवारियविप्पइण्णं निज्जइ तं आइण्णपोग्गलं भाणियव्वं । 'महाकाए'त्ति, अस्या व्याख्या—जो पंचिंदिओ जत्थ हओ तं आघायठाणं वज्जेयव्वं, खेत्तओ सट्ठिहत्था, कालओ अहोरत्त, एत्थ अहोरत्तछेओ सूरुदएण, रज्ज पढे वा मंसं असज्झाइयं न हवइ, जत्थ य घोसे तेण पएसेण महंतो सगडवाहो वूढो तं विणोरिसिकाले अणुसेवि सुत्तं, आयायणं न सुज्झइ, 'महाकाए'त्ति अस्य व्याख्या—महाकाएत्ति पच्छद्धं, मूसगादि महाकाओ सोऽवि विरालाइणा आहओ, जदि तं अभिन्नं चेव गलिउं घेत्तुं वा सट्ठीए हत्थाणं बाहिं गच्छइ स केइ आयरिया असज्झाइयं नेच्छंति । गाथायां तु यदुक्तं केइ इच्छंति, तत्र स्वाध्यायोऽभिसंबध्यते, केर पच्छो पुण असज्झाइय चेवत्ति गाथार्थः ॥ ११५२ ॥ अस्यैवार्थस्य प्रकटनार्थमाह भाष्यकारः—

---

१ छाया: मार्जार वन राद् वा उन्दिर् खादेऽथवा: पठन्ति केचनास्वाध्यायिक तृतीयस्मे बहिः मत्स्यस्थानान्तिके मोच्यदेशास्वाध्यायिकमिति वक्तोपिकसमांसं आहीर्णपुद्गलं न भवति यत् कालस्थानादिभिरनिवारितं विप्रकीर्णं दीयते तत् आहीर्णपुद्गलं भणितव्यं । महाकाय इति, का व्याख्या? यो पञ्चेन्द्रियो यत्र हतस्तत् आघातस्थानं वर्जयितव्यं क्षेत्रतः षष्टिहस्तेभ्यः कालतोऽहोरात्रं यत्राहोरात्रच्छेदः सूर्योद्गमेन तत्र पक्षे वा मासे अस्वाध्यायिकं न भवति यत्र च पीठ वन मध्ये यम महत् गर्दभवाहो मूषकादि विरीलीकालेऽप्येवमपि सूत्रं, आयातनं न शुध्यति महाकाय इत्यस्य व्याख्या—महाकाय इति पश्चार्धं, मूषकादि महाकायः सोऽपि मार्जारादिनाऽऽहतः यदि तमभिन्नमेव गृहीत्वा गिलित्वा वा षष्टिहस्तेभ्यो बहिर्गच्छति तत् केचिदाचार्या अस्वाध्यायिकं नेच्छन्ति । स्वाध्यायोऽभिसम्बध्यः पुनरस्वाध्यायिकमभवति ।

वेघालियं चउगविज्जस्य पोरुसिमंडलमादी, अहवा असज्झायं चउविह इम-मंस सोणियं चम्मं अट्ठि पत्ति गाथार्थः ॥ १५५१ ॥ मंसासिणा उक्खित्ते मसे इमा विही—

अंतो बहिं च धोअ सट्ठिहत्थाउ पोरिसी तिन्नि । महकाएँ अहोरत्त रद्धे वुढे अ सुद्ध तु ॥ ११५२ ॥

व्याख्यानगाथा—

बहिधोयरद्धपक्के अंतो धोए उ अवयवा हुति । महकाय बिरालाई अविभिन्ने केइ इच्छति ॥ ११५३ ॥

इमीण वक्खाण—साहु वसहीओ सट्ठिहत्थाणं अंतो बहिं च धोअम्मि भंगदर्शनमेतत्, अंतोधोयं अंतो पक्कं, अंतोधोयं बहिपक्कं बाहिं धोयं अंतो पक्कं, अंतग्गहणाउ पढमबितिया भंगा बहिग्गहणाउ ततिओ भंगो, एएसु तिसुवि असज्झाइयं, जंमि पएस धोयं आणेउं वा रद्धं सो पएसो सट्ठिहत्थेहिं परिहरियव्वो, कालओ तिन्नि पोरुसिओ। तथा द्वितीयगाथाया पूर्वार्द्धेन यदुक्तं 'ब हिधोयरद्धपक्के' एस चउत्थभंगो, एरिसं जइ सट्ठीए हत्थाण अब्भंतरे आणीयं तहावि तं असज्झाइयं न भवइ, पढमबितियभंगेसु

---

१ वैचारिक [illegible] पौरुषीमण्डलादि अथवा अस्वाध्यायिकं चतुर्विधमिदं—मांसं शोणितं चर्म अस्थि चेति । मांसादिनोत्क्षिप्ते मांसे अयं विधिः [illegible] वसतेः परिहरणायामन्तर्बहिश्च धौतमिति अन्तर्धौतं अन्तःपक्वं अन्तर्धौतं बहिः पक्वं बहिर्धौतमन्तः पक्वं, अन्तर्ग्रहणात् प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ बहिर्ग्रहणात्तु तृतीयो भङ्गः । एतेषु त्रिष्वप्यस्वाध्यायिकं यस्मिन् प्रदेशे धौतं आनीतं वा राद्धं स प्रदेशः परिहरणीयः [illegible] भङ्गः । एतेषु [illegible] परिहरणीयः कालतः तिस्रः पौरुषीः बहिर्धौतपक्वे एष चतुर्थो भङ्गः ईदृशं यदि षष्टिहस्तेभ्योऽभ्यन्तरमानीतं तत् अपि तदस्वाध्यायिकं न भवति, प्रथमद्वितीयभङ्ग

व्याख्या—'पंचिंदियाण रुहिराइयं असज्झाइयं, खेत्तओ सट्ठिहत्थब्भंतरे असज्झाइयं, परओ न भवइ, अहवा खेत्तओ पोग्गलाकिण्णं-पोग्गलं मंसं तेण सव्वं आकिण्णं-व्याप्तं, तस्सिमो परिहारो-तिहिं कुरत्थाहिं अंतरियं सुज्झइ, अणंतरं दूरट्ठियं न सुज्झइ। महंतरत्था-रायमग्गो जेण राया बलसमग्गो गच्छइ देवजाणरहो वा विविहा य आसवाहणा गच्छंति, सेसा कुरत्था, एसा नगरे विही, गामस्स नियमा बाहिं, परग्गामो अविसुद्धणेगमनयदरिसणेण सीमापज्जंतो, परगामे सीमाए सुज्झइत्ति गाथार्थः ॥ १३५० ॥

काले तिपोरसिऽट्ठ व भावे सुत्तं तु नंदिमाईयं। सोणिय मंसं चम्मं अट्ठी विय हुंति चत्तारि ॥ १३५१ ॥

व्याख्या—तिरियमसज्झायं संभवकालाओ जाव तइया पोरुसी ताव असज्झाइयं परओ सुज्झइ, अहवा अट्ठ जामा असज्झाइयत्ति-ते अत्थाघायणट्ठाणे तत्थ भवंति। भावओ पुण परिहरंति सुत्तं, तं च नंदिमणुओगदार तदुल-

1 पञ्चेन्द्रियाणां रुधिरादिकमस्वाध्यायिकं क्षेत्रतः षष्टिहस्ताभ्यन्तरेऽस्वाध्यायिकं परतो न भवति अथवा क्षेत्रतः पुद्गलाकीर्णं-पुद्गलं-मांसं तेन सर्वमाकीर्णं तस्यायं परिहारः-तिसृभिः कुरथ्याभिरन्तरितं शुध्यति अनन्तरं न शुध्यति, अनन्तरं दूरस्थितेऽपि न शुध्यति महारथ्या-राजमार्गः येन राजा बलसमग्रो गच्छति देवयानरथो वा विविधान्यश्ववाहनानि गच्छन्ति शेषाः कुरथ्याः एष नगरे विधिः ग्रामात् नियमतो बहिः यत्र ग्रामोऽविशुद्धनैगमनयदर्शनेन सीमापर्यन्तः परग्रामे सीमनि शुध्यति। तैरश्चमस्वाध्यायिकं संभवकालात् यावत्तृतीया पौरुषी तावदस्वाध्यायिकं परतः शुध्यति अथवा अष्ट यामा अस्वाध्यायिकमिति-ते अर्थाघातस्थाने तत्र भवन्ति, भावतः पुनः परिहरन्ति सूत्रं तच्च नन्द्यनुयोगद्वाराणि तन्दुल-

सज्झाओ न सुज्झइ, जदि तेहिं छड्डिओ सुद्धो, अह न छड्डेंति ताहे अण्ण वसहिं मग्गंति, अह अण्णा वसही न लब्भइ ताहे वसहा अप्पसागारिए विगिंचंति । एस अभिण्णे विही, अह भिण्णं ढंकमादिएहिं समता विक्खिण्णं दिट्ठमि विविं चंमि सुद्धा, अदिट्ठे ताव गवेसेंसेहिं जं दिट्ठं तं सव्वं विगिंचंति छड्डियं, इयरंमि अदिट्ठंमि तत्थत्थेवि सुद्धा—सज्झायं करेंताणवि न पच्छित्तं, एत्थ एवं पसंगओ भणियंति गाथार्थः ॥ ११४८ ॥ धुग्गहेत्ति गयं, इयाणिं सारीरेत्ति दारं, तत्थ—

सारीरंपिय दुविहं माणुस तेरिच्छियं समासेणं । तेरिच्छ तत्थ तिहा जलथलखहजं चउद्धा उ ॥ ११४९ ॥

व्याख्या—सारीरमवि असज्झाइयं दुविहं—माणुससरीररुहिरादि तेरिच्छं असज्झाइयं च । एत्थ माणुसं ताव चिट्ठउ, तेरिच्छं ताव भणामि, तं तिविहं—मच्छादियाण जलजं गवाइयाण थलजं मयूराइयाण खहयरं । एएसिं एक्कं दव्वाइयं चउविहं, एक्केक्कस्स वा दव्वादिओ इमो चउद्धा परिहारोत्ति गाथार्थः ॥ ११४९ ॥

पंचिंदियाण दव्वे खेत्ते सट्ठिहत्थ पुग्गलाइण्णं । तिकुरत्थ महंतेगा नगरे बाहिं तु गामस्स ॥ ११५० ॥

---

१ स्वाध्यायो न शुध्यति यदि तैस्त्यक्तः शुद्धः अथ न त्यजन्ति तदाऽन्यां वसतिं मार्गयन्ति अथाऽन्या वसतिर्न लभ्यते तदा वृषभा अल्पसागारिके त्यजन्ति एषोऽभिन्ने विधिः अथ भिन्नं ढङ्कादिभिः समन्तात् विकीर्णे दृष्टे विविक्ते शुद्धाः अदृष्टे तावत् गवेषयद्भिर्यद्दृष्टं तत् सर्व परिष्ठापितं इतरस्मिन्–अदृष्टे तत्रस्थेऽपि शुद्धाः—स्वाध्यायं कुर्वतामपि न प्रायश्चित्तं अत्रैवम् प्रसङ्गतो भणितं । व्युद्ग्राह इति गत इदानीं शारीरमिति द्वारं तत्र–शारीरमपि अस्वाध्यायिकं द्विविधं—मनुष्यशरीररुधिरादि तैरश्चमस्वाध्यायं च अत्र मानुष्यं तावत्तिष्ठतु तैरश्चं तावद्भणामि—त्रिविधं–मत्स्यादीनां जलजं गवादीनां स्थलजं मयूरादीनां खचरम् एतेष्वेकैकं द्रव्यादिकं चतुर्विधं एकैकस्य वा द्रव्यादिकोऽयं चतुर्धा परिहार इति ।

भिक्खो चाउम्मासो य पणगो चाउपक्खितइत्ति–चाउसपण्णो, सागारहिए अहिवे सेज्जायरे अण्णंमि वा अण्णयरघराओ आरब्भ जाव सत्तघरंतरं एएसु मएसु अहोरत्त सज्झाओ न कीरइ, मह करेंति निद्दुक्खत्तिकाउं जणो गरहति अक्खो सेज्ज वा निच्छुब्भेज्ज वा, अप्पसद्देण वा सणियं करेंति अणुपेहंति वा, जो पुण अणाहो मरति तं जइ उब्भिण्णं हत्थ सय वज्जेयव्वं, अणुब्भिण्ण असज्झायं न हवइ तहवि कुच्छियंतिकाउं आयरणाओऽसहियं हत्थसयं वज्जिज्जइ। विवित्तंमि–परिट्ठवियंमि 'सुद्ध सु' तं ठाणं सुद्धं भवइ, तत्थ सज्झाओ कीरइ, जइ य तस्स न कोइ परिठवेंतओ ताहे ॥ ११४७ ॥-

सागारियाइ कहण अणिच्छ रत्तिं वसहा विगिंचंति।
विक्खित्ते य समंता ज दिट्ठ सढेयरे सुद्धा ॥ ११४८ ॥

व्याख्या—जदि नत्थि परिट्ठवेंतओ ताहे सागारियस्स आइक्खइ सो पुराणसङ्कस्स महामहगस्स इमं छड्डेह अम्ह

---

१ भिक्षुको चातुर्मासक महत्तः, चातुर्मासिक इति चातुरव्यो सागारिकेऽपि वा अन्यतरे अन्यस्मिन् वा अन्यतरगृहादारभ्य यावत् सप्तगृहान्तरं एतेषु मृतेषु अहोरात्र स्वाध्यायो न क्रियते, अथ कुर्वन्ति निर्दुःखा इतिकृत्वा जनो गर्हते आक्रोशेद्वा निष्काशेद्वा अल्पशब्देन वा शनैः कुर्वन्ति अनुप्रेक्षन्ते वा, यः पुनरनाथो म्रियते तस्य यदि पुनरुद्भिन्नं हस्तशतं वर्जयितव्यं अनुद्भिन्ने अस्वाध्यायिकं न भवति तथापि कुत्सितमितिकृत्वा आचरणातोऽसहितं हस्त-शतं वर्जयितव्यं विविक्ते–परिष्ठापिते शुद्धमिति तत् स्थानं शुद्धं भवति–तत्र स्वाध्यायः क्रियते, यदि च तस्य न कोऽपि परिष्ठापकस्तदा–यदि नास्ति परिष्ठापकस्तदा सागारिकस्य आदिश्यताम् पुराणश्राद्धस्य महामहकस्येमं त्यज अस्माकं

पुरिसाण दोण्हं इत्थियाण दोण्ह महाणं वा जुद्धं, पिल्लायगलोट्टभेडणे वा, आदिसद्दाओ विसयप्पसिद्धासु भंडणासु। विग्रहाः प्रायो व्यन्तरबहुलाः। तत्थ पमत्तं देवया छलेज्जा, उड्डाहो निद्दुक्खत्ति, जणो भणेज्जा—अम्हं आवइपत्ताण इमे सज्झायं करेंति, अचियत्तं हवेज्जा, विसहसंखोहो परचक्कागमे, दंडिओ कालगओ भवति, 'अणरायए'त्ति रण्णा कालगए निब्भयवि जाव अन्नो राया न ठविज्जइ, 'सभए'त्ति जीवंतस्सवि रण्णो बोहिगेहिं समंतओ अभिद्दुय, अचिरं भयं तच्चिय कालं सज्झायं न करेंति, अहिवसं सुय निग्घोसं तस्स परओ अहोरत्तं परिहरइ। एस दंडिए कालगए विहित्ति गाथार्थः ॥१३४५॥

सेसेसु इमो विही—

तद्दिवसभोइआई अंतो सत्तण्ह जाव सज्झाओ। अणहस्स य हत्थसय दिट्ठि विगिंचित्तमि सुद्ध तु ॥ १३४६ ॥

अस्या एव व्याख्यानगाथा—

मयहरपगए बहुपक्खिए य सत्तघर अंतरमए वा। निद्दुक्खत्ति य गरिहा न पढंति सणीयग वावि ॥ १३४७॥

इमीण दोण्हवि वक्खाण—गाममोइए कालगए तद्दिवसंति—अहोरत्त परिहरंति, आदिसद्दाओ गामरट्ठमयहरो अहिगार

---

1 पुरुषयोर्द्वयोः स्त्रियोर्द्वयोर्मल्लयोर्वा युद्धं, पाषाणलोष्टभण्डने वा आदिशब्दाद्विषयप्रसिद्धासु भण्डनासु (कलहविशेषेषु)। तत्र प्रमत्तं देवता छल-येत्। उड्डाहो निर्दुःखा इति जनो भणेत्—अस्माकं आपत्प्राप्तेषु इमे स्वाध्यायं कुर्वन्ति अप्रीतिकं भवेत् चक्रसंक्षोभः परचक्रागमे दण्डिकः कालगतो भवति राज्ञि कालगते निर्भयेऽपि यावद् अन्यो राजा न स्थाप्यते, सभय इति जीवतोऽपि राज्ञो बोधिकैः समन्ततोऽभिद्रुतं यावच्चिरं भयं तावत्तं कालं स्वाध्यायं न कुर्वन्ति अहिवसे श्रुत निर्घोषं तस्मात्परतोऽहोरात्रं परिह्रियते। एष दण्डिके कालगते विधिः। शेषेष्वयं विधिः। अनयोर्द्वयोर्व्याख्यानं—ग्राम भोजिके कालगते तद्दिवसमिति अहोरात्रं परिहरन्ति आदिशब्दात् ग्रामराष्ट्रमहत्तरोऽधिकार-

निरुद्धो बहुसम्मओ य पगओ बहुपक्खितवत्ति—बहुसयणो, भावगारहिए जहिवे सेज्जायरे अण्णंमि वा अण्णपरपराओ आरब्भ जाव सत्तपरंतरं एएसु सएसु अहोरत्त सज्झाओ न कीरइ, अह करेंति निज्जुत्तखित्तकारं जणो गरहति जओ सेज्जं वा निच्छुभेज्ज वा, अप्पसद्देण वा सणियं करेंति अणुपेहंति वा, जो पुण अणाहो मरति तं जइ उज्झिण्णं हत्थ सय वज्जेयव्वं, अणुज्झिण्णं असज्झायं न हवइ तहवि कुच्छियसित्तिकाउं आयरणाओऽवहियं हत्थसय वज्जिज्जइ । विवित्तंमि-परिट्ठवियंमि 'सुद्धं तु' तं ठाणं सुद्धं भवइ, तत्थ सज्झाओ कीरइ, जइ य तस्स न कोइ परिठवेंतओ ताहे ॥ १३४७ ॥

सागारियाइ कहणं अणिच्छ रत्तिं वसहा विगिंचंति ।
विक्खिण्णे व समंता जं दिट्ठ सढेयरे सुद्धा ॥ १३४८ ॥

व्याख्या—जदि नत्थि परिठवेंतओ ताहे सागारियस्स आइक्खाओ पुराणसड्ढस्स अहाभद्दगस्स इमं कहेइ भन्न

---

१ निरुद्धो बहुसंमतश्च प्रकृतः, बहुपाक्षिक इति बहुस्वजनो [illegible] वा अन्यतरे अन्यस्मिन् वा अन्यतरपुराणाम्य यावत् सप्तगृहान्तरं एतेषु मृतेषु अहोरात्रं स्वाध्यायो न क्रियते अथ कुर्वन्ति निर्दु:खा इति [illegible] जनो गर्हते [illegible] निष्काशयेद्वा अल्पशब्देन वा शनैः कुर्वन्ति अनुप्रेक्षन्ते वा, यः पुनरनाथो म्रियते तत्र यदि [illegible] हस्तशतं वर्जयितव्यं अनुद्भिन्नं अस्वाध्यायिकं न भवति तथापि कुत्सितमितिकृत्वा [illegible] हस्तशतं वर्जयितव्यम्, विविक्त—परिष्ठापिते शुद्धमिति तत् स्थानं शुद्धं भवति—तत्र स्वाध्यायः क्रियते, यदि च तस्य न कोऽपि परिष्ठापकस्तदा—यदि नास्ति परिष्ठापकस्तदा सागारिकस्य [illegible] पुराणश्राद्धस्य यथाभद्रकस्येमं कथ कथयन्ते

पुरिसाणं दोण्हं इत्थियाणं दोण्हं मल्लाणं वा जुद्धं, पिट्ठायगलोट्टभंडणे वा, आदिसद्दाओ विसयप्पसिद्धासु भंसणासु। विग्रहाः प्रायो व्यन्तरबहुलाः। तत्थ पमत्तं देवया छलेज्जा, बहुसो निबुक्कत्ति, जणो भणेज्जा—अम्ह आवइपत्ताणं इमे सज्झायं करेंति, अप्पियत्तं हवेज्जा, विसयसंखोभो परचक्कागमे, दंडिओ कालगओ भवति, 'अणरायए'त्ति रण्णा कालगए निब्भएवि जाव अण्णो राया न ठविज्जइ, 'सभए'त्ति जीवंतस्सवि रण्णो बोहिगेहिं समंतओ अभिदुयं, अचिरं भयं तच्चिय कालं सज्झायं न करेंति, जद्दिवसं सुयं निद्दोसं तस्स परओ अहोरत्तं परिहरइ। एस दंडिए कालगए विहित्ति गाथार्थः ॥११४५॥

सेसेसु इमो विही—

तद्दिवसभोइआई अंतो सत्तण्ह जाव सज्झाओ। अणहस्स य हत्थसयं दिट्ठि विवित्तंमि सुद्धं तु ॥ ११४६ ॥

अस्या एव व्याख्यानगाथा—

मयहरपगए बहुपक्खिए य सत्तघर अंतरमए वा। निदुक्खत्ति य गरिहा न पढति सणीयगं वावि ॥ ११४७॥

इमीण दोण्हवि वक्खाणं—गामभोइए कालगए तद्दिवसंति—अहोरत्तं परिहरंति, आदिसद्दाओ गामरट्ठमयहरो अहिगार

---

१ पुरुषयोर्द्वयोः स्त्रियोर्द्वयोर्मल्लयोर्वा युद्धं, पिष्टापकलोष्टभण्डने वा आदिशब्दाद्विषयप्रसिद्धासु भंसनासु (व्यन्तरविशेषेषु)। तत्र प्रमत्तं देवता छलयेत्। बहुशो निर्भुक्ता इति जनो भणेत्—अस्माकं आपत्कालेषु इमे स्वाध्यायं कुर्वन्ति अप्रीतिकं भवेत् दण्डिकसंक्षोभः परचक्रागमे दण्डिकः कालगतो भवति राज्ञि कालगते निर्भयेऽपि यावद् अन्यो राजा न स्थाप्यते समय इति जीवतोऽपि राज्ञो बोधिकैः समन्ततोऽभिद्रुत यावच्चिरं भयं तावन्तं कालं स्वाध्यायं न कुर्वन्ति यद्दिवसे श्रुतं निर्दोषं तदनन्तरोऽहोरात्रं परिह्रियते। एष दण्डिके कालगते विधिः। शेषेष्वयं विधिः। ग्रामभोजिके कालगते तद्दिवसमिति अहोरात्रं परिहरन्ति आदिशब्दात् ग्रामराष्ट्रमहत्तरोऽधिकार—

चेव मुक्को तीसे राईए सेसं वज्जणीयं, अम्हा आगामिसूरुदए अहोरत्तसमत्ती, सूरस्सवि दियागहिओ दिया चेव मुक्को तस्सेव दिवसस्स मुक्कसेसं राई य वज्जणिज्जा। अहवा सग्गहनिब्बुडे एवं विही भणिओ, तओ सीसो पुच्छइ—कहं चंदे सुवा य सूरे सोलस जामा ?, आचार्य आह—सूरादी जेण होंतिऽहोरत्ता, चंदस्स नियमा अहोरत्तद्धे गयगहणसंभवो, अण्णं आदेसंति गयं, इयाणिं बुग्गहेत्ति दारं, तत्थ— ॥११५३॥

बोग्गह दंडियमादी संखोभे दंडिए य कालगए। अणरायए य सभए जच्चिर निद्दोच्चऽहोरत्तं ॥ ११५४ ॥

अस्या एव व्याख्यानाभ्तरगाथा—

सेणाहिवई भोइय मयहरपुंसित्थिमल्लजुद्धे य। लोट्टाइभंडणे वा गुज्झग उड्डाहमचियत्तं ॥ ११५५ ॥

इमाण दोण्हवि पच्चासणं—दंडियस्स वुग्गहो, आदिसद्दाओ सेणाहिवस्स, दोण्हं भोइयाणं दोण्हं मयहराणं दोण्हं

१ चेव मुक्कस्तस्य रात्रः शेष वर्जनीयं यस्मादागामिनि सूर्योदयेऽहोरात्रसमाप्तिः सूर्यस्यापि दिवा गृहीतो दिवैव मुक्तस्तस्यैव दिवसस्य मुक्तशेषं रात्रिश्च वर्जनीया। अथवा समहे मुक्तिते एष विधिर्भणितः ततः शिष्यः पृच्छति—कथं चन्द्रे द्वादश सूर्ये षोडश यामाः ? सूर्यादीनि येनाहोरात्राणि भवन्ति चन्द्रस्य नियमादहोरात्रार्धे गतग्रहणसंभवः अन्यथाहोरात्रमर्ध्दं द्वादश, सूर्यस्य पुनरहोरात्रादित्वात् संदूषितेऽपरे अहोरात्रे परिह्रियेते एवं षोडश। गतं इत्यादेशमिति गतं, इदानीं व्युद्ग्रह इति द्वारं, तत्र—अस्या एवान्तरे व्याख्यानं—दण्डिकस्य व्युद्ग्रहः, आदिशब्दात् सेनाधिपतेः द्वयोर्भोजिकयोर्द्वयोर्महत्तरयोर्द्वयोः

अब्भच्छण्णे सकाए न नज्जइ, केवलं गहणं, परिहरिया राई पहाए दिट्ठं सग्गहो निब्बुडो अण्णं च अहोरत्तं एवं दुवालस। एव चंदस्स, सूरस्स अत्थमणगहणे सग्गहनिब्बुडो, उवहयरादीए चउरो अण्णं च अहोरत्तं एव बारस। अह उदयतो गहिओ तो संदूसिए अहोरत्ते अट्ठ अण्णं च अहोरत्तं परिहरइ एव सोलस, अहवा उदयवेळाए गहिओ उप्पाइयगहणेण सव्वं दिणं गहण होउं सग्गहो चेव निब्बुडो, संदूसियस्स अहोरत्तस्स अट्ठ अण्ण च अहोरत्त एवं सोळस। अहवा अब्भच्छण्णे न नज्जइ, केवल होहिति गहणं, दिवसओ सकाए न पडियं, अत्थमणवेळाए दिट्ठं गहण सग्गहो निब्बुडो, संदूसियस्स अट्ठ अण्णं च अहोरत्तं एवं सोळसत्ति गाथार्थः ॥ १३४२ ॥

सग्गहनिब्बुड एवं सूराई जेण हुंतिऽहोरत्ता। आइण्ण दिणमुक्के सुच्चिय दिवसो अ राई य ॥ १३४३ ॥

व्याख्या—सग्गहनिबुडे एगं अहोरत्तं उवहयं, कहं?, उच्यते, सूरादी जेण होंतिऽहोरत्तं, सूरउदयकालाओ जेण अहोरत्तस्स आदी भवति त परिहरित्तु संदूसिअं अण्णपि अहोरत्त परिहरियव्वं। इमं पुण आइण्णं—चंदो राईए गहिओ राई

१ अभ्रच्छन्ने सहसा न ज्ञायते केवलं ग्रहणं परिहृता रात्रिः प्रभाते दृष्टः सग्रहो मुक्तिः अन्यच्चाहोरात्रमेवं द्वादश एवं चन्द्रस्य सूर्यस्य तु अस्तमय ग्रहणे सग्रहो मुक्तिः, उपहतरात्र्यादावारोऽन्यच्चाहोरात्रमेवं द्वादश अथोद्गच्छन् गृहीतः तदा संदूषिताहोरात्रस्यादौ अन्यच्चाहोरात्रं परिह्रियते एव षोडश अथवोदयवेलायां गृहीतः औत्पातिकग्रहणेन सर्वं दिनं ग्रहणं भूत्वा समग्र एव मुक्तिः संदूषितस्याहोरात्रस्यादौ अन्यच्चाहोरात्रमेव षोडश अथवाऽभ्रच्छन्ने न ज्ञायते केवलं भविष्यति ग्रहणं दिवसे सहसा न पतितं अस्तमयवेलायां दृष्टं ग्रहणं सग्रहो मुक्तिः संदूषितस्याहोरात्र मेवं षोडशेति। सग्रहे मुक्ते एकमहोरात्रमुपहतं कथं? उच्यते सूर्यादीनि येन भवन्त्यहोरात्राणि—सूर्योदयप्रकाराद् येनाहोरात्रस्यादिर्भवति तत् परिहृत्य संदूषितमन्यदप्यहोरात्रं परिहर्तव्यं इदं पुनराचीर्णं—चन्द्रो रात्रौ गृहीतो रात्र्या—

कामं सुभोवभोगो तवोवहाण अणुत्तर भणिय। पडिसेहियंमि काले तहावि खलु कम्मबंधाय ॥ ११३९ ॥
छलया व सेसएण पाडिवएसु छणाणुसज्जति। महुरावलत्तणेण असारिआण व समाणो ॥ ११४० ॥
अप्पपरपमायछुयं छलिज्ज अप्पिड्ढिओ न उण जुत्त। अजोवहिठिइ पुण छलिज्ज जयणोवउत्तंपि ॥ ११४१ ॥
व्याख्या—सरागधम्मो सरागसंजमत्तणओ इंदियविसयाइपरपमायजुत्तो हविज्ज स विसेसओ महामहेसु य पमायजुत्तं पइण्णीया देवया छलेज्ज। अप्पिड्ढिया खेत्तादि ण कुज्जा करेज्ज, जयणाजुत्तं पुण साहुं जो अप्पिड्ढिओ देवो अद्धोदहीओ ऊणठिईओ न चय छलेउ, अद्धसागरोवमठिईओ पुण जयणाजुत्तंपि छलेज्जा। अत्थि से सामत्थं जं तंपि पुव्ववरसंबंधवरणओ कोइ छलेज्जत्ति गाथार्थः ॥ ११३९-११४०-११४१ ॥ 'चाविमसुत्तरागत्ति' अस्या व्याख्या—
उक्कोसेण दुवालस चउ जहन्नेण पोरिसी अट्ठ। सुत्तो जहन्न बारस पोरिसि उक्कोस दो अट्ठ ॥ ११४२ ॥
व्याख्या—चंदो उदयकाले गहिओ संदूसियराईए चउरो अण्णं च अहोरत्तं एवं दुवालस, अहवा उप्पायगहणे सव्वराईए गहणं, सग्गहो चेव निवुड्डो संदूसियराईए चउरो अण्णं च अहोरत्तं एवं बारस। अहवा अखाणओ,

1 सरागसंयमः सरागसंयमवत्त्वादिन्द्रियविषयाद्यपरप्रमादयुक्तो भवेत् स विशेषतो महामहेषु च प्रमादयुक्तं प्रकीर्णका देवता छलेत्—अल्पर्द्धिका क्षेत्रादिच्छलनां कुर्यात्, यतनायुक्तं पुनः साधुं योऽल्पर्द्धिको देवोऽर्धोदधिस्थितेरूनस्थितिको न शक्नोति छलयितुं, अर्धसागरोपमस्थितिकः पुनर्यतनायुक्तमपि छलयेत्। अस्ति तस्य सामर्थ्यं यत्तमपि पूर्ववैरसम्बन्धात् कश्चित् छलयेदिति। चन्द्र उदयकाले गृहीतः संदूषितरात्रेश्चतस्रः अन्यच्चाहोरात्रमेवं द्वादश अथवा [illegible] ग्रहणं समूह एव मूडितः संदूषितरात्रेश्चतस्रः अन्यच्चाहोरात्रमेवं द्वादश अथवा अखानकः—

अणुदिए सूरिए मज्झण्हे अत्थमणे अड्ढरत्ते य, एयासु चउसु सज्झाय न करेंति पुव्वुत्त, 'पाडिवए'त्ति चउण्ह महामहाण चउसु पाडिवएसु सज्झायं न करेंतित्ति, एय अन्नपि अति-मह जाणेज्जा अर्हिति-गामनगरादिसु तंपि तत्थ वज्जेज्जा, सुगिम्हए पुण सव्वत्थ नियमा असज्झाओ भवति, एत्थ अणागाढजोगा निक्खिप्पंति नियमा आगाढा न निक्खिप्पंति, न पढंतित्ति गाथार्थः ॥ १३६७ ॥ के य ते पुण महामहाः ?, उच्यन्ते—

आसाढी इंदमहो कत्तिय सुगिम्हए य बोद्धव्वे । एए महामहा खलु एएसिं चेव पाडिवया ॥ १३६८ ॥

व्याख्या—आसाढी-आसाढपुण्णिमा, इह लाडाण सावणपुण्णिमाए भवति, इंदमहो आसोयपुण्णिमाए भवति, 'कत्तिय'त्ति कत्तियपुण्णिमाए चेव सुगिम्हओ-चेत्तपुण्णिमा, एए अंतिमदिवसा गहिया, आई य पुण जत्थ जत्थ विसए जओ दिवसाओ महमहा पवत्तंति तओ दिवसाओ आरब्भ जाव अंतदिवसो ताव सज्झाओ न कायव्वो, एएसिं चेव पुण्णिमाणंतर जे बहुलपाडिवया चउरो तेवि वज्जियव्वा गाथार्थः ॥ १३६८ ॥ पडिसिद्धकाले करेंतस्स इमे दोसा—

---

१ अनुदिते सूर्ये मध्याह्ने अस्तमयने अर्धरात्रे च एतासु चतसृषु स्वाध्याय न कुर्वन्ति पूर्वोक्त 'प्रतिपद' इति चतुर्णां महामहानां चतसृषु प्रतिपत्सु स्वाध्यायं न कुर्वन्तीति एवमन्यमपि चमिति मह जानीयात् वर्जयेति ग्रामनगरादिषु तमपि तत्र वर्जयेत् सुग्रीष्मके पुनः सर्वत्र नियमादस्वाध्यायो भवति, अत्रानागाढयोगा निक्षिप्यन्ते नियमात् आगाढान् न निक्षिपन्ति न पठन्तीति । के च पुनस्ते महामहाः ? उच्यन्ते-आषाढी आषाढपूर्णिमा इह लाटानां श्रावणपूर्णिमायां भवति, इन्द्रमह अश्वयुक्पूर्णिमायां भवति कार्त्तिक इति कार्त्तिकपूर्णिमायामेव सुग्रीष्मकः-चैत्रपूर्णिमा एतेऽन्त्यदिवसा गृहीताः आदिस्तु पुनर्यत्र यत्र देशे यतो दिवसात् महामहाः प्रवर्तन्ते ततो दिवसादारभ्य यावदन्त्यो दिवसस्तावत् स्वाध्यायो न कर्तव्यः एतासामेव पूर्णिमानामनन्तरा याः कृष्णप्रतिपदश्चतस्रः अपि वर्जिता इति । प्रतिषिद्धकाले कुर्वत इमे दोषाः—

कामं सुओवओगो तवोवहाणं अणुत्तरं भणियं । पडिसेहियम्मि काले तहावि खलु कम्मबंधाय ॥ १५३९ ॥
छउमत्थ य सेसएण पारिणामस्स दव्वाणुसन्नत्ति । मइबाउलत्तणेण असारिआण च समाणो ॥ १५४० ॥
अवयरपमायजुयं छलिज्ज अप्पिड्ढिओ न उण जुत्त । अस्रोदरिठिइ पुण छलिज्ज जयणोवउत्तंपि ॥ १५४१ ॥

व्याख्या—सरागछउमो सरागसंजयछउमो इंदियविसयाअसयरपमायजुत्तो हविज्ज स विसेसओ महामहेसु स पमायजुत्तं पडणीया देवया छलेज्ज । अप्पिड्ढिया खेत्तादि छउणं करेज्ज, जयणाजुत्तं पुण साहुं जो अप्पिड्ढिओ देवो अस्रोदहीओ ऊणठिईओ न चए छलेउं, अद्धसागरोवमठिसीओ पुण जयणाजुत्तंपि छलेज्जा । अत्थि से सामत्थं जं तंपि पुव्ववेरसंबंधसरणओ कोइ छलिज्जत्ति गाथार्थः ॥ १५३९–१५४०–१५४१ ॥ 'चरिमसुत्तराराग्ति' अस्या व्याख्या—

उक्कोसेण दुवालस चउ जहन्नेण पोरिसी अट्ठ । सूरो जहन्न बारस पोरिसि उक्कोस दो अट्ठ ॥ १५४२ ॥

व्याख्या—चंदो उदयकाले गहिओ संदूसियराईए चउरो अण्णं च अहोरत्त एव दुवालस, अहवा उप्पायगहणे सव्वराइय गहण, सग्गहो चेव निबुड्डो संदूसियराईए चउरो अण्णं च अहोरत्त एवं बारस । अहवा अवाणओ,

---

1 सरागस्थः सरागसंयतश्छद्मस्थ इन्द्रियविषयासंयमप्रमादयुक्तो भवेत् स विशेषतो महामहेषु तं प्रमादयुक्तं प्रत्यनीका देवता छलेत्—अल्पर्द्धिका क्षेत्रादि छलनां कुर्यात्, यतनायुक्तं पुनः साधुं योऽल्पर्द्धिको देवोऽर्धोदधिस्थितेरूनस्थितिको न शक्नोति छलयितुं, अर्धसागरोपमस्थितिकाः पुनर्यतनायुक्तमपि छलयेत्, अस्ति तस्य सामर्थ्यं यस्मात् पूर्ववैरसम्बन्धस्मरणतः कश्चित् छलयेदिति । चन्द्र उदयकाले गृहीतः संदूषितरात्रेश्चत्वारः अन्यच्चाहोरात्रमेवं द्वादश अथवा उत्पातग्रहणे सर्वरात्रिकं ग्रहणं सग्रह एव बुडितः संदूषितरात्रेश्चत्वारः अन्यच्चाहोरात्रमेवं द्वादश अथवा अज्ञानतः—

काउस्सग्गं करेंति तेरसिमादीसु वा तिसु दिणेसु तो साभाविगे पढतेऽवि संवच्छरे सज्झायं करेंति, अह उस्सग्गं न करेंति तो साभाविए य पढंते सज्झायं न करेंतित्ति गाथार्थः ॥ १३३३ ॥ उप्पाइयत्ति गयं, इयाणिं सादिव्वेत्ति दारं, तत्थ—

गंधव्वदिसाविज्जुक्कगज्जिए जूयजक्खआलित्ते । इक्किक्क पोरिसी गज्जियं तु दो पोरसी हणइ ॥ १३३४ ॥

व्याख्या—गंधर्व-नगरविउव्वण, दिसादाहकरणं विज्जुभवणं उक्कापडण गज्जियकरण, जूयगो वक्खमाणलक्खणो, जक्खा लित्त-जक्खुद्दित्तं आगासे भवइ । तत्थ गंधव्वनगरं जक्खुद्दित्तं च एए नियमा दिव्वकया, सेसा भयणिज्जा, जेण फुडं न नज्जंति तेण तेसिं परिहारो, एए पुण गंधव्वाइया सव्वे पत्तेकं पोरिसिं उवहणंति, गज्जियं तु दो पोरिसी उवहणइ इति गाथार्थः ॥ १३३४ ॥

दिसिदाह छिन्नमूलो उक्क सरेहा पगासजुत्ता वा । संझाछेयावरणो उ जूयओ सुक्कि दिण तिन्नि ॥ १३३५ ॥

व्याख्या—अन्यतमदिगन्तरविभागे महानगरप्रदीप्तमिवोद्योतः किन्तूपरि प्रकाशोऽधस्तादन्धकारः ईदृक् छिन्न मूलो दिग्दाहः, उक्कालक्खणं—सदेहवण्णं रेहं करेंती जा पडइ सा उक्का, रेहविरहिया वा उज्जोयं करेंती पडइ सावि उक्का ।

१ कायोत्सर्गं कुर्वन्ति त्रयोदश्यादिषु वा त्रिषु दिवसेषु तदा स्वाभाविकेऽपि पठन्तोऽपि संवत्सरे स्वाध्यायं कुर्वन्ति अथोत्सर्गं न कुर्वन्ति तदा स्वाभाविके पठति स्वाध्यायं न करोति । औत्पातिकमिति गतं इदानीं सादिव्यमिति द्वारं तत्र-गान्धर्वनगरविकुर्वणं दिग्दाहकरणं विद्युद्भवनं उल्कापतनं गर्जितकरणं यूपको-वक्ष्यमाणलक्षणः यक्षादीप्तं-यक्षोद्दीप्तमाकाशे भवति, तत्र गान्धर्वनगरं यक्षोद्दीप्तं च एते नियमात् देवकृते शेषाणि भजनीयानि येन स्फुटं न ज्ञायन्ते तेन तेषां परिहारः । एते गान्धर्वादिकाः पुनः सर्वे प्रत्येकं पौरुषीमुपघ्नन्ति गर्जितं तु द्वे पौरुष्यावुपहन्ति । उल्कालक्षणं-स्वदेहवर्णां रेखां कुर्वन्ती या पतति सोल्का रेखाविरहिता वोद्योतं कुर्वन्ती पतति साप्युल्का ।

जूवगो'त्ति संझप्पहा चंदप्पहा य जेणं जुगवं भवंति तेण जूवगो, सा य संझप्पहा चंदप्पभावरिया णिप्फिडंती न नज्जइ सुक्कपक्खपडिवगादिसु दिणेसु, संझाछेयए अणज्जमाणे कालवेलं न मुणंति अतो तिन्नि दिणे पाउसियं कालं न गेण्हंति—तिसु दिणेसु पाउसियसुत्तपोरिसिं न करेंति त्ति गाथार्थः ॥ १३३५ ॥

केसिंचि हुतिऽमोहा उ जूवओ ता य हुति आइन्ना । जेसिं तु अणाइन्ना तेसिं किर पोरिसी तिन्नि ॥ १३३६ ॥

व्याख्या—जगस्स सुभासुभकम्मनिमित्तुप्पाओ अमोहो—आइच्चकिरणविकारजणिओ, आइच्चमुदयत्थमणायतो(बो) किण्हसामो वा सगडुद्धिसंठिओ दंडो अमोहत्ति स एव जूवगो, सेसं कंठं ॥ १३३६ ॥ किं चान्यत्—

चंदिमसूरुपरागे निग्घाए गुंजिए अहोरत्तं । संझा चउ पाडिपया जं जहिं सुगिम्हए नियमा ॥ १३३७ ॥

व्याख्या—चंदसूरुपरागो गहणं भण्णइ—एयं वक्खमाणं, साब्भे निरब्भे वा गगने व्यन्तरकृतो महागर्जितसमो ध्वनि निर्घातः, तस्सेव वा विकारो गुंजावत्गुंजितो महाध्वनिर्गुंजितं । सामण्णओ एएसु चउसुवि अहोरत्तं सज्झाओ न कीरइ, निग्घायगुंजिएसु विसेसो—बितियदिणे जाव सा वेला णो अहोरत्तछेएण छिज्जइ जहा अन्नेसु असज्झाइएसु, 'संझा चउ'त्ति

१ यूपक इति सन्ध्याप्रभा चन्द्रप्रभा च येन युगपद् भवतस्तेन यूपकः सा च सन्ध्याप्रभा चन्द्रप्रभावृता यज्यन्ती न ज्ञायते शुक्लपक्षप्रतिपदादिषु दिनेषु सन्ध्याच्छेदेऽज्ञायमाने कालवेलां न जानन्ति ततस्त्रीन् दिवसान् प्रादोषिकं कालं न गृह्णन्ति त्रिषु दिवसेषु प्रादोषिकसूत्रपौरुषीं न कुर्वन्तीति । जगतः शुभाशुभकर्मनिमित्त उत्पातोऽमोघ —आदित्यकिरणविकारजनितः आदित्योद्गमनास्तमयने आताम्रः कृष्णश्यामो वा शकटोर्द्धिसंस्थितो दण्डोऽमोघ इति स एव यूपक इति शेषं कण्ठ्यम् । चन्द्रसूर्योपरागो ग्रहणं भण्यते एतद् वक्ष्यमाणं सामान्यत एतेषु चतुर्ष्वपि अहोरात्रं स्वाध्यायो न क्रियते निर्घातगुञ्जितयोर्विशेष —द्वितीयदिने यावत् सा वेला नाहोरात्रच्छेदेन छिद्यते यथाऽन्येष्वस्वाध्यायिकेषु, सन्ध्याचतुष्कमिति

सव्वं न करेति, अण्णे भणंति–चुण्णुयवरिसे चुण्णुयपक्खिए य अहोरत्ता पंच, फुसियवरिसे सत्त, अओ परं आउक्काय भाविए सव्वा चेट्ठा निरुंभतित्ति गाथार्थः ॥ २१७ ॥ कह ?—

वासत्ताणावरिया निक्कारण ठंति कज्जि जयणाए। हत्थत्थंगुलिसण्णा पुत्तावरिया व भासंति ॥ ११२० ॥

व्याख्या—निक्कारणे वासाकप्पं–कंबली(ला)ए पाउया निहुया सव्वब्भंतरे चिट्ठंति, अवस्सकायव्वे उच्चारे वा कज्जे इमा जयणा–हत्थेण भमुहादिअच्छिविचारेण अंगुलीए वा सण्णंति–इमं करेहित्ति, अह एवं णावगच्छइ, मुहपोत्तीयमंतरियाए जयणाए भासंति, गिलाणादिकज्जे वासाकप्पपाउया गच्छंति त्ति ॥ ११२० ॥ संजमघाएत्ति दारं गयं। इयाणिं उप्पाएत्ति, तत्थ—

पसु अ मंसरुहिरे केससिलावुट्ठि तह रउग्घाए। मंसरुहिरे अहोरत्तं अवसेसे जच्चिरं सुत्तं ॥ ११२१ ॥

व्याख्या—धूलीवरिसं मंसवरिसं रुहिरवरिसं 'केस'त्ति केसवरिसं करगादि सिलावरिसं रउग्घायपडणं च, एएसिं इमो

१ सर्वं न करोति अन्ये भणन्ति–बुद्बुदवर्षे बुद्बुदवर्जिते च अहोरात्राणि पञ्च बिन्दुवर्षे सप्त अतः परमप्कायभाविता सर्वा चेष्टा निरुध्यते। कथं। निष्कारणे वर्षाकल्प–कम्बलः तेन प्रावृता निभृता सर्वाभ्यन्तरे तिष्ठन्ति अवश्यकर्तव्ये अवश्यकार्ये वा कार्ये इयं यतना–हस्तेन भ्रूभ्यामक्षिविकारेणाङ्गुल्या वा संज्ञयन्ति–इदं कुरुतेति अथैवं नावगच्छति मुखवस्त्रिकयाऽन्तरितया यतनया भाषन्ते ग्लानादिकार्ये वर्षाकल्पप्रावृता गच्छन्तीति। संयमघातक द्वारं गतं। इदानीमौत्पातिकमिति तत्र धूलिवर्षो मांसवर्षो रुधिरवर्षः केशेति केशवर्षः करकादि शिलावर्षः रजउद्घातपतनं च एतेषामयं

परिहारो—मंगलहिरे अहोरत्त सज्झाओ न कीरइ, अवसेसा पंसुमाइया चिरं कालं पडंति तच्चियं कालं सुत्तं नंदिमाइयं न पढंतित्ति गाथार्थः ॥ १३३१ ॥ पंसुरयुग्घायाण इमं वक्खाणं—

पंसू अच्चित्तरओ रयस्सिलाओ दिसा रउग्घाओ। तत्थ सवाए निव्वायए य सुत्तं परिहरंति ॥ १३३२ ॥

व्याख्या—धूमागारो आपंडुरो रओ अचित्तो य पंसू भणइ, महास्कन्धावारगमनसमुद्धूत इव विस्रसापरिणामतः समन्तादेणुपतन रयउग्घातो भण्णते, अहवा एस रओ उग्घाओ पुण पंसुरिया भण्णइ। एएसु वायसहिएसु निवाएसु या सुत्तपोरिसिं न करेंतित्ति गाथार्थः ॥ १३३२ ॥ किं चान्यत्—

साभाविय तिन्नि दिणा सुगिम्हए निक्खिवंति जइ जोगं। तो तंमि पडतंमी करंति संवच्छरज्झायं ॥ १३३३ ॥

व्याख्या—एए पंसुरउग्घाया साभाविया हवेज्जा असाभाविया वा, तत्थ असब्भाविया जे निग्घायभूमिकंपचं दोपरागादिदिव्वसहिया, परिसेसु असाभाविएसु कएवि उस्सग्गे न करेंति सज्झायं, 'सुगिम्हए'त्ति यदि पुण चित्तसुद्धपक्ख-दसमीए अवरण्हे जोगं निक्खिवंति दसमीओ परेण जाव पुण्णिमा एत्थंतरे तिण्णि दिणा उवरिं अचित्तरउग्घाडावणं

1 परिहारः—मंगलकरिष्वहोरात्रं स्वाध्यायो न क्रियते अवशेषा पांशुवृष्टिका यावच्चिरं कालं पतन्ति तावन्तं कालं सूत्रं नन्द्यादिकं न पठन्तीति। पांशुरजउद्घातयोरिदं व्याख्यानम्—धूमाकार आपाण्डुरं रजः अचित्तं पांशुर्भण्यते अवशेषं रज उद्घातस्तु पुनः पांशुरिति भण्यते एतेषु वातसहितेषु निवातेषु वा सूत्रपौरुषीं न कुर्वन्ति। एता पांशुरजउद्घाता स्वाभाविको अथवास्वाभाविको वा तत्रास्वाभाविकै ये निर्घातभूमिकम्पचन्द्रोपरागादि दिव्यसहिता ईदृशा(स्वाभाविकेषु) कृतेऽपि कायोत्सर्गे न कुर्वन्ति स्वाध्यायं सुग्रीष्मक इति यदि पुनश्चैत्रशुद्धपक्षदशम्या अपराह्ने योगं निक्षिपन्ति दशम्याः परतः यावत् पूर्णिमा अत्रान्तरे त्रीन् दिवसान् उपर्युपरि अचित्तरजउद्घातकार्यो

पडिलेहणादिकावि चेट्ठा कीरइ, इयरेसु चउसु असज्झाइएसु जहा ते चउरो पुरिसा रत्थाइसु चेव अणाबाहणिज्जा सदा तेसु सज्झाओ चेव न कीरइ, सेसा सवा चेट्ठा कीरइ आवस्सगादि उक्कालियं च पढिज्जइ। महियाइतिविहस्स सजमोवघाइस्स इमं वक्खाणं—

महिया उ गब्भमासे सच्चित्तरओ अ ईसिआयंबो। वासे तिन्नि पगारा बुब्बुअ तव्वज्ज फुसिए य ॥२१६॥(भा०)

व्याख्या—'महिय'त्ति धूमिया, सा य कत्तियमग्गसिराइसु गब्भमासेसु हवइ, सा य पडणसमकालं चेव सुहुमत्तणओ सवं आउकायभावियं करेति, तत्थ तक्कालसमयं चेव सवचेट्ठा निरुंभंति, ववहारसच्चित्तो पुढविकाओ अरण्णा वाउब्भूओ आगओ रओ भण्णइ, तस्स सच्चित्तलक्खणं वण्णओ ईसिं आयवो दिसंतरे दीसइ, सोवि निरंतरपाएण तिण्ह-तिदिणाण परओ सव पुढवीकायभावियं करेति, तत्रोत्पातशङ्कासंभवश्च। भिन्नवासं तिविहं—बुब्बुदादि, जत्थ वासे पडमाणे उदगे बुब्बुदा भवन्ति त बुब्बुयवरिसं, तेहिं वज्जियं तव्वज्जं, सुहुमफुसारेहिं पडमाणेहिं फुसियवरिसं, एतेसिं जहासंखं

1 प्रतिलेखनादिकाऽपि चेष्टा क्रियते इतरेषु चतुर्षु अस्वाध्यायिकेषु यथा ते चत्वारः पुरुषा रथ्यादिष्वेवानाबाधनीयास्तथा तेषु स्वाध्याय एव न क्रियते शेषा सर्वा चेष्टा क्रियते आवश्यकादि उत्कालिकं च पठ्यते। महिकादित्रिविधस्य संयमोपघातिकस्येदं व्याख्यानं—महिकेति धूमिका सा च कार्तिकमार्गशिरादिषु गर्भमासेषु भवति, सा च पतनसमकालमेव सूक्ष्मत्वात् सर्वमप्कायभावितं करोति, तत्र तत्कालसमयमेव सर्वां चेष्टां निरुन्धन्ति, व्यवहारसचित्तः पृथ्वीकाय आरण्यं वायूद्धूत आगतो रजो भण्यते तस्य सचित्तलक्षणं वर्णत ईषदाताम्रं दिगन्तरे दृश्यते तदपि निरन्तरपातेन त्रिदिनात्परतः सर्वं पृथ्वीकायभावितं करोति। भिन्नवर्षः त्रिविधः यत्र वर्षे पतति उदके बुद्बुदा भवन्ति स बुद्बुदवर्षः, तैर्वर्जितः तद्वर्जः सूक्ष्मैर्बिन्दुभिः पतद्भिः बिन्दुवर्षः। एतेषां यथासंख्यं

तिण्हपंचसयदिणपरओ सव्वं आउक्कायमावियं भवइ ॥ २२२९ ॥ संजमघायस्स सव्वभेदाणं इमो चउविहो परिहारो–'दव्वे खेत्ते' पच्छद्धं, अस्य व्याख्या—

दव्वे त चिय दव्वं खित्ते जहियं तु जचिर कालं । ठाणाइभास भावे मोत्तुं उस्सासउम्मेसे ॥ २१७ ॥ (भा०)

व्याख्या—दव्वओ तं चेव दव्वं महिया सच्चित्तओ भिण्णवासं वा परिहरिज्जइ । खेत्ते जहिं पडइत्ति–जहिं खेत्ते तं महियाइ पडइ तहिं चेव परिहरिज्जइ, 'जचिरं काल'त्ति पडणकालाओ आरब्भ जचिरं कालं भवति 'ठाणाइभास भावे'त्ति भावओ 'ठाणे'त्ति काउस्सग्गं न करेति, न य भासइ, आइसद्दाओ गमणपडिलेहणसज्झायादि न करेति, 'मोत्तुं उस्सासउम्मेसे'त्ति 'मोत्तुं' ति ण पडिसिज्झति उस्सासादिया, अशक्यत्वात् जीवितव्याघातकत्वाच्च, शेषाः क्रियाः सर्वा निषिध्यन्ते, एस उस्सग्गपरिहारो, आइण्णं पुण सच्चित्तरए तिण्णि भिण्णवासे तिण्णि पंच सत्त दिणा, अओ परं सज्झायादि

1 त्रिपञ्चसप्तदिनेभ्यः परतः सर्वं अप्कायभावितं भवति संयमघातकानां सर्वभेदानामयं चतुर्विधः परिहारः–द्रव्यतस्तदेव द्रव्यं महिका सचित्तरजो भिन्नवर्षो वा परिह्रियते क्षेत्रे यत्र पतति–यत्र क्षेत्रे तद् महिकादि पतति तत्रैव परिह्रियते यावच्चिरं कालमिति पतनकालमारभ्य यावच्चिरं कालं भवति स्थानादिभाषा भाव इति भावतः स्थानमिति कायोत्सर्गं न करोति, न च भाषते आदिशब्दात् गमनप्रतिलेखनास्वाध्यायादि न करोति मुक्त्वोच्छ्वासोन्मेषा-निति मुक्त्वेति न प्रतिषिध्यन्ते उच्छ्वासादयः । एष उत्सर्गपरिहारः आचरणा पुनः सचित्तरजसि त्रीणि भिन्नवर्षे त्रीणि पञ्च सप्त दिनानि अतः परं स्वाध्यायादि
* "खेत्ते जहिं पडइ जचिरं कालं" इत्यपि पुस्तकान्तरे । + "मोत्तुं उस्सासउम्मेसे" इति पाठान्तरे ।

सेहंगति, जहा मेच्छो तहा असज्झाओ महिगादि, जहा रयणधणाइ तहा णाणादीणि महिगादीहि भयिहीकारिणो हीरंति गाथार्थः ॥ ११२५ ॥

थोयावसेसपोरिसिमज्झयण वावि जो कुणइ सो उ । णाणाइसाररहियस्स तस्स छलणा उ संसारो ॥ ११२६ ॥

व्याख्या—'थोयावसेसपोरिसिं' कालवेलत्ति जं भणियं होइ, एस सो उत्ति संबंधो, अज्झयणं-पाठो भविसद्दाओ वक्खाणं वावि जो कुणइ आणादिलघणे णाणाइसाररहियस्स तस्स छलणा उ संसारोत्ति—णाणादिवेफल्लत्तणओ चेव गाथार्थः ॥ ११२६ ॥ तत्राऽऽद्यद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

महिया य भिन्नवासे सचित्तरए य संजमे तिविहे । दव्वे खित्ते काले जहियं वा जच्चिरं सव्वं ॥ ११२७ ॥

व्याख्या—'महिय'त्ति धूमिगा 'भिन्नवासे य'त्ति बुब्बुयादी 'सचित्तरए'त्ति अरण्णे वाउक्खुयपुढविरएत्ति भणियं होइ, संजमघाइयं एवं तिविहं होइ, इम च 'दव्वे'त्ति तं चेव दव्वं महिगादि 'खेत्ते काले जहिं से'त्ति जहिं खेत्ते महिगादि पडइ

---

1 चेयकमिति यथा म्लेच्छस्तथाऽस्वाध्यायो महिकादिः यथा रत्नधनादि तथा ज्ञानादीनि महिकादिभिरविधिकारिणो ह्रियन्ते । स्तोकावशेषा पौरुषीति कालवेलेति यदुक्तं भवति एवं स इति संबन्धः अध्ययनं पाठः भविशब्दात् व्याख्यानं वापि यः करोति आज्ञादिलङ्घने ज्ञानादिसाररहितस्य तस्य छलना तु संसार इति ज्ञानादेर्वैफल्यादेव । महिकेति धूमिका भिन्नवर्षमिति बुद्बुदादी सचित्तं रज इति अरण्ये वातोद्धूतं पृथ्वीरज इति भणितं भवति संयमघातकमेव त्रिविधं भवति इदं च द्रव्य इति तदेव द्रव्यं महिकादि क्षेत्रे काले यत्रेति यत्र क्षेत्रे महिकादि पतति

जेचिरं कालं 'सव्वं'ति भावओ ठाणभासादि परिहरिज्जइ इति गाथासमुदायार्थः ॥ ११२७ ॥ अवयवार्थं तु भाष्यकारः स्वयमेव व्याचष्टे, इह पञ्चविधासन्नाइयस्स, तं कहं परिहरियव्वमिति ?, तप्पसाहगो इमो दिट्ठंतो–

दुग्गाइतोसियनिवो पंचण्हं देइ इच्छियपयारं । गहियं च देइ मुल्लं जणस्स आहारवत्थाई ॥ ११२८ ॥

व्याख्या—एगस्स रण्णो पंच पुरिसा, ते बहुसमरलद्धविजया, अण्णया तेहिं अच्चंतविसमं दुग्गं गहियं, तेसिं तुट्ठो राया इच्छियं नगरे पयारं देइ, जं ते किंचि असणाइ वा वत्थाइं च जणस्स गिण्हंति तस्स वेयणयं सव्वं राया पयच्छइ इति गाथार्थः ॥ ११२८ ॥

इक्केण तोसियतरो गिहमगिहे तस्स सव्वहिं वियरे । रत्थाईसु चउण्ह एव पढम तु सव्वत्थ ॥ ११२९ ॥

व्याख्या—तेसिं पंचण्ह पुरिसाण एगेण तोसियतरो तस्स गिहावणाइएसु सव्वत्थ इच्छियपयारं पयच्छइ, जो एते दिण्णपयारे आसाएज्जा तस्स राया दंडं करेइ, एस दिट्ठंतो, इमो उवसंहारो–जहा पंच पुरिसा तहा पञ्चविहासन्नाइयं जहा सो एगो अब्भहियतरो पुरिसो एव पढमं सन्नमोवघाइयं सव्वं तत्थ ठाणासणादि, तंमि वट्टमाणे ण सन्नाओ नेव

१ यावत्कं सव्वं (वा सर्वं) सर्वमिति भावतः स्थानभाषादि परिह्रियते । इह पञ्चविधसाम्भोगिकस्य तत् कथं परिहर्तव्यमिति ? तत्प्रसाधकोऽयं दृष्टान्तः—एकस्य राज्ञः पञ्च पुरुषाः, ते बहुसमरलब्धविजयाः, अन्यदा तैरत्यन्तविषमो दुर्गो गृहीतः तेभ्यस्तुष्टो राजा ईप्सितं नगरे प्रचारं ददाति, यत्ते किंचिदशनादि वा वस्त्रादिकं वा जनस्य गृह्णन्ति तस्य वेतनं सर्वं राजा प्रयच्छति । तेषां पञ्चानां पुरुषाणामेकेन तोषिततरः तस्य गृहापणादिषु सर्वत्रेप्सितं प्रचारं प्रयच्छति य एतान् दत्तप्रचारान् आशातयेत् तस्य राजा दण्डं करोति एष दृष्टान्तोऽयमुपसंहारः—यथा पञ्च पुरुषास्तथा पञ्चविधसाम्भोगिक यथा च एकोऽभ्यधिकतरः पुरुष एव प्रथमं संज्ञोपघातिकं सर्व तत्र स्थानासनादि, तस्मिन् वर्तमाने न संज्ञाद्या नैव

सेहंगवि, जहा मेच्छो तहा असज्झाओ महिगादि, जहा रयणधणाइ तहा णाणादीणि महिगादीहि अविहीकारिणो हीरति गाथार्थः ॥ ११२५ ॥

थोवावसेसपोरिसिमज्झयणं वावि जो कुणइ सो उ । णाणाइसाररहियस्स तस्स छलणा उ संसारो ॥ ११२६ ॥

व्याख्या—'थोवावसेसपोरिसि' कालवेलत्ति ज भणियं होइ, एव सो इत्ति संबंधो, अज्झयण-पाठो अविसद्दाओ वक्खाणं वावि जो कुणइ आणाविलंघणे णाणाइसाररहियस्स तस्स छलणा उ संसारोत्ति—णाणादिवेफल्लत्तणओ चेव गाथार्थः ॥ ११२६ ॥ तत्राऽऽद्यद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

महिया य भिन्नवासे सच्चित्तरए य संजमे तिविहे । दव्वे खित्ते काले जहियं वा जच्चिरं सव्वं ॥ ११२७ ॥

व्याख्या—'महिय'त्ति धूमिगा 'भिन्नवासे य'त्ति बुब्बुयादी 'सच्चित्तरए'त्ति अरण्णे वाउद्धुयपुढविरएत्ति भणियं होइ, संजमघाइयं एयं तिविहं होइ, इमं च 'दव्वे'त्ति त चेव दव्वं महिगादि 'खेत्ते काले जहिं वे'त्ति जहिं खेत्ते महिगादि पडइ

---

१ सेवकमिति यथा म्लेच्छस्तथाऽस्वाध्यायो महिकादिः यथा रत्नधनानि तथा ज्ञानादीनि महिकादिभिरविधिकारिणो ह्रियन्ते । स्तोकावशेष पौरुषीति कालवेलेति भणितं भवति एवं स इति सम्बन्धः अध्ययन पाठः अविशब्दात् व्याख्यानं वापि यः करोति आज्ञाविलंघने ज्ञानादिसाररहितस्य तस्य छलना तु संसार इति ज्ञानादेर्वैफल्यादेव । महिकेति धूमिका भिन्नवर्षमिति बुद्बुदादौ सति सचित्तं रज इति अरण्ये वातोद्धूतं पृथ्वीरज इति भणितं भवति संयमघातकमेव त्रिविधं भवति इदं च द्रव्यं इति तदेव द्रव्यं महिकादि क्षेत्रे काले यस्मिन्निति-यत्र क्षेत्रे महिकादि पतति

तस्य विदंतो, घोसणयमिच्छ इत्यादेर्गाथाखकलस्यार्थः कथानकादवसेय इति गाथासमुदायार्थः, अधुना गाथापश्चार्धाव यवार्थमतिपादनायाह—

मिच्छभयघोसण निवे हियसेसा ते य दंडिया रण्णा । एवं दुहओ दंडो सुरपच्छित्ते इह परे य ॥ ११२४ ॥

व्याख्या—खिइपइट्ठिये णयरे, जियसत्तू राया, तेण सविसए घोसावियं जहा मेच्छो राया आगच्छइ, तो गामकूडपयराणि मोत्तु समासण्णे दुग्गे ठायह, मा विणस्सिहिह, जे ठिया रण्णो वयणेण दुग्गादिसु ते ण विणट्ठा, जे पुण ण ठिया ते मिच्छया(पाई)हिं विलुत्ता, त पुणो रण्णा आणाभंगो मम कओत्ति जंपि कंपि हियसेसं तंपि दंडिया, एवमसज्झाए सज्झाय करेंतस्स उभओ दंडो, सुरत्ति देवया पच्छइ पच्छित्तेत्ति—पायच्छित्तं च पावइ 'इह'त्ति इहलोए 'परे'त्ति परलोए णाणादि विफलत्ति गाथार्थः ॥ ११२४ ॥ (११५००) इमो दिट्ठंतोवणओ—

राया इह तित्थयरो जाणवया साहु घोसण सुत्तं । मेच्छो य असज्झाओ रयणधणाइं च णाणाई ॥ ११२५ ॥

व्याख्या—जहा राया तहा तित्थयरो, जहा जाणवया तहा साहू, जहा घोसणं तहा सुत्तं—असज्झाइए सज्झायपडि

---

1 अत्र दृष्टान्तः । क्षितिप्रतिष्ठितं नगरं जितशत्रू राजा तेन स्वविषये घोषितं यथा म्लेच्छो राजा आगच्छति ततो ग्रामकूटनगरादीनि मुक्त्वा समासन्ने दुर्गे तिष्ठत मा विनङ्क्ष्यत ये स्थिता राज्ञो वचनेन दुर्गादिषु ते न विनष्टाः ये पुनर्न स्थितास्ते म्लेच्छनृपतिभिर्विलुप्ताः ते पुना राज्ञा आज्ञाभङ्गो मम कृत इति यदपि किमपि हृतशेषं तदपि दण्डिताः एवमस्वाध्यायिके स्वाध्यायं कुर्वत उभयतो दण्डः सुर इति देवता प्रान्तयति प्रायश्चित्तमिति प्रायश्चित्तं च प्राप्नोति इहेति इहलोके पर इति परलोके ज्ञानादीनि विफलानीति । अयं दृष्टान्तोपनयः यथा राजा तथा तीर्थकरो यथा जानपदास्तथा साधवो यथा घोषणं तथा सूत्रं अस्वाध्यायिके स्वाध्यायप्रति—

ध्ययनकाल एव इति, अस्वाध्यायिके स्वाध्यायितं ॥ किमिदमस्वाध्यायिकमित्यनेन प्रस्तावेनाऽऽयाताऽस्वाध्यायिकनिर्यु क्तिरित्यस्यामेवाऽऽद्यद्वारगाथा—

असज्झाइयनिज्जुत्ती वुच्छामी धीरपुरिसपण्णत्तं । जं नाऊण सुविहिया पवयणसारं उवलहंति ॥ ११२१ ॥

असज्झायं तु दुविहं आयसमुत्थं च परसमुत्थं च । जं तत्थ परसमुत्थं तं पंचविहं तु नायव्वं ॥ ११२२ ॥

व्याख्या—आ अध्ययनमाध्ययनमाध्यायः शोभन आध्यायः स्वाध्यायः स एव स्वाध्यायिकं न स्वाध्यायिकमस्वाध्यायिकं तत्कारणमपि च रुधिरादि कारणे कार्योपचारात् अस्वाध्यायिकमुच्यते, तदस्वाध्यायिकं द्विविधं-द्विप्रकारं, मूलभेदापेक्षया द्विविधमेव, द्वैविध्यं प्रदर्शयति-'आयसमुत्थं च परसमुत्थं च' आत्मनः समुत्थं-स्वव्रणोद्भवं रुधिरादि, चशब्दः स्वगतानेकभेदप्रदर्शकः, परसमुत्थं-संयमघातकादि, चः पूर्ववत्, तत्थ जं परसमुत्थं-परोद्भवं तं पञ्चविधं तु-पञ्चप्रकारं 'मुणेयव्वं' ज्ञातव्यमिति गाथार्थः ॥ ११२१-११२२ ॥ तत्र बहुवक्तव्यत्वात् परसमुत्थमेव पञ्चविधमादावुपदर्शयति—

संजमघाउवघाए सादिव्वे वुग्गहे य सारीरे । घोसणयमिच्छरण्णो कोई छलिओ पमाएणं ॥ ११२३ ॥

व्याख्या—'संयमघातकं' संयमविनाशकमित्यर्थः, तच्च महिकादि, उत्पातेन निर्वृत्तमौत्पातिकं, तच्च पांशुपातादि, सह दिव्यैः सादिव्यं तच्च गन्धर्वनगरादि दिव्यकृतं सादिव्यमेवेत्यर्थः, व्युद्ग्रहश्चेति व्युद्ग्रहः-सङ्ग्रामः, अत्राप्यस्वाध्यायिकनिमित्तत्वात् तथोच्यते, शारीरं तिर्यग्मनुष्यपुद्गलादि, एयंमि पंचविहे असज्झाए सज्झायं करेंतस्स आयसंजमविराहणा,

1 एतस्मिन् पञ्चविधेऽस्वाध्यायिके स्वाध्यायं कुर्वत आत्मसंयमविराधना,

असवचो होइ कायचो ॥ २ ॥ मागू धर्मद्वारेण श्रुताशातनोक्ता इह तु स्वरूपविषयेति न पुनरुक्तं । श्रुतदेवताया आशातनया, क्रिया पूर्ववत्, आशातना तु श्रुतदेवता न विद्यतेऽकिंचित्करी वा, उत्तरं—न ह्यनधिष्ठितो मौनीन्द्रः खल्वागमः अतोऽसावस्ति, न चाकिंचित्करी, तामालम्ब्य प्रशस्तमनसः कर्मक्षयदर्शनात् । वाचनाचार्यस्याऽऽशातनया, क्रिया पूर्ववत्, तत्र वाचनाचार्यो उपाध्यायसंदिष्टो य उद्देशादि करोति, आशातना त्विथं—निर्दुःखसुखः प्रभूतान् वारान् वन्दनं दापयति, उत्तरं—श्रुतोपचार एषः क इव तस्यात्र दोष इति—

जं वाइद्धं वच्चामेलिय हीणक्खरिय अच्चक्खरिय पयहीण विणयहीण घोसहीणं जोगहीणं सुट्ठुदिन्नं दुट्ठुपडिच्छिय अकाले कओ सज्झाओ काले न कओ सज्झाओ असज्झाए सज्झाइयं सज्झाए न सज्झाइयं तस्स मिच्छामि दुक्कडं (सूत्र)

एए चोद्दस सुत्ता पुव्विल्लिया य एगूणवीसति एए तेत्तीसमासायणसुत्तत्ति । एतानि चतुर्दश सूत्राणि श्रुतक्रियाकालगोचरत्वात् पुनरुक्तभाञ्जीति, तथा दोषदुष्टपदं श्रुत यदधीतं, तद्यथा—व्याविद्धं विपर्यस्तरत्नमालावत्, अनेन प्रकारेणाऽऽशातना तया हेतुभूतया योऽतिचारः कृतस्तस्य मिथ्यादुष्कृतमिति क्रिया, एवमन्यत्रापि योज्या, व्यत्यास्रेडितं कोलिकपायसवत्, हीनाक्षरम्—अक्षरन्यूनम्, अत्यक्षरम्—अधिकाक्षरं, पदहीनं—पदेनैवोनं, विनयहीनम्—अकृतोचितविनय, घोषहीनम्—उदात्तादिघोषरहित, योगरहित—सम्यगकृतयोगोपचारं, सुष्ठुदत्त गुरुणा दुष्टु प्रतीच्छितं कलुषितान्तरात्मनेति, अकाले कृत स्वाध्यायो—यो यस्य श्रुतस्य कालिकादरकाल इति, काले न कृतः स्वाध्यायः—यो यस्याऽऽस्मीयोऽ

1 असवचो मवति कायवः ॥ २ ॥ एतानि चतुर्दश सूत्राणि एतानि चैकोनविंशतिः एतानि त्रयस्त्रिंशदाशातनासूत्राणि

रातीतभेदाः, एकार्थिका वा ध्वनय इति, आशातना तु विपरीतप्ररूपणादिनैव, तथाहि—अङ्गुष्ठपर्वमात्रो ह्रीन्द्रियाधारमेति, पृथिव्यादयस्त्वजीवा एव, स्पन्दनादिचैतन्यकार्यानुपलब्धेः, जीवाः क्षणिका इति, सत्त्वाः संसारिणोऽङ्गुष्ठपर्वमात्रा एव भवन्ति, संसारातीता न सन्त्येव, अपि तु प्रध्यातदीपकस्योपमो मोक्ष इति, उत्तरं—देहमात्र एवात्मा, तत्रैव सुखदुःखादितत्कार्योपलब्धेः, पृथिव्यादीनां स्वल्पचैतन्यत्वात् कार्यानुपलब्धिर्नाजीवत्वादिति, जीवा अप्येकान्तक्षणिका न भवन्ति, निरन्वयनाशे उत्तरक्षणस्यानुत्पत्तेर्निर्हेतुकत्वादेकान्तनष्टस्यासदविशेषत्वात्, सत्त्वाः संसारिणः (देहप्रमाणाः), मयुक्ता एव संसारातीता अपि विद्यन्त एवेति, जीवस्य सर्वथा विनाशाभावात्, तथाऽन्यैरप्युक्तं—"नासतो विद्यते भावो, नाभावो विद्यते सतः। उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १ ॥" इत्यादि। कालस्याऽऽशातनया, क्रिया पूर्ववत्, आशातना तु नास्त्येव काल इति कालपरिणतिर्वा विश्वमिति, तथा च दुर्नयः—"काल पचति भूतानि, कालः संहरते प्रजाः। कालः सुप्तेषु जागर्ति, कालो हि दुरतिक्रमः ॥ १ ॥" इत्यादि, उत्तर—कालोऽस्ति, तमन्तरेण बकुलचम्पकादीनां नियतः पुष्पादिप्रदानभावो न स्यात्, न च तत्परिणतिर्विश्वं, एकान्तनित्यस्य परिणामानुपपत्तेः। श्रुतस्याऽऽशातनया, क्रिया पूर्ववत्, आशातना तु—"को आउरस्स कालो? मइलंबरधोवणे य को कालो?। जइ मोक्खहेउ नाणं को कालो तस्साऽकालो वा? ॥ १ ॥" इत्यादि, उत्तर—जोगो जोगो जिणसासणंमि दुक्खक्खया पउंजंतो। अण्णोण्णमबाहाए

१ क आतुरस्य (औषधादावे) काले मलिनाम्बरप्रक्षालने च कः कालः। यदि मोक्षहेतुर्ज्ञानं कस्तस्य कालोऽकालो वा? ॥ १ ॥ दुःखक्षयकारणात् प्रयुज्यमानो योगो जिनशासने योग्य। अन्योऽन्याबाधया

असयतो होइ कायव्वो ॥ २ ॥ भाग धर्मद्वारेण श्रुताशातनोक्ता इह तु स्वतन्त्रविषयेति न पुनरुक्तं । श्रुतदेवताया आशा तनया, क्रिया पूर्ववत्, आशातना तु श्रुतदेवता न विद्यतेऽकिञ्चित्करी वा, उत्तरं—न ह्यनधिष्ठितो मौनीन्द्रः खल्वागमः अतोऽसावस्ति, न चाकिञ्चित्करी, तामालम्ब्य प्रशस्तमनसः कर्मक्षयदर्शनात् । वाचनाचार्यस्याऽऽशातनया, क्रिया पूर्ववत्, तत्र वाचनाचार्यो उपाध्यायसंदिष्टो य उद्देशादि करोति, आशातना चैवं—निर्दुःखसुखः प्रभूतान् वारान् वन्दनं दापयति, उत्तरं—श्रुतोपचार एषः क इव तस्यात्र दोष इति—

जं वाइद्धं वच्चामेलिय हीणक्खरिय अच्चक्खरिय पयहीणं विणयहीणं घोसहीणं जोगहीणं सुट्ठुदिन्नं दुट्ठु पडिच्छिय अकाले कओ सज्झाओ काले न कओ सज्झाओ असज्झाए सज्झाइयं सज्झाए न सज्झाइयं तस्स मिच्छामि दुक्कड (सूत्र)

एए चोद्दस सुत्ता पुव्विल्लिया य पणुवीसति एए तेत्तीसमासायणसुत्तत्ति । एतानि चतुर्दश सूत्राणि श्रुतक्रियाकाल-गोचरत्वात् पुनरुक्तभाञ्जीति, तथा दोषदुष्टं श्रुतं यदधीतं, तद्यथा—व्याविद्धं विपर्यस्तरत्नमालावत्, अनेन प्रकारेण याऽऽशातना तया हेतुभूतया योऽतिचारः कृतस्तस्य मिथ्यादुष्कृतमिति क्रिया, एवमन्यत्रापि योज्या, व्यत्याम्रेडितं कोलिकपायसवत्, हीनाक्षरम्—अक्षरन्यूनम्, अत्यक्षरम्—अधिकाक्षरं, पदहीनं—पदेनैवोनं, विनयहीनम्—अकृतोचितविनयं, घोषहीनम्—उदात्तादिघोषरहितं, योगरहितं—सम्यगनुपयोगोपचारं, सुष्ठुदत्तं गुरुणा दुष्ठु प्रतीच्छितं कलुषितान्तरात्मनेति, अकाले कृतः स्वाध्यायो—यो यस्य श्रुतस्य कालिकादेरकाल इति, काले न कृतः स्वाध्यायः—यो यस्याऽऽत्मीयोऽ

1 असरमो भवति कायव्वः ॥ २ ॥ एतानि चतुर्दश सूत्राणि पूर्वाणि पंचविंशतिः एतानि त्रयस्त्रिंशदाशातनासूत्राणि

सम्ममणुसरताण । आगमविहिं महत्थं जिणवयणसमाहियप्पाणं ॥ ४॥ श्रावकाणामाशातनया, क्रिया तथैव, जिनशासन भक्ता गृहस्थाः श्रावका उच्यन्ते, आशातना तु—लद्धूण माणुसत्तं नाऊणवि जिणमयं न जे विरई । पडिवज्जति कहं ते धण्णा वुच्चंति लोगंमि ? ॥ १ ॥ सावगसुत्तासायणमत्थुत्तरं कम्मपरिणामसाओ । जइवि पवज्जति न त तहावि धण्णत्ति मग्गठिया ॥ २ ॥ सम्यग्दर्शनमार्गस्थितत्वेन गुणयुक्तत्वादित्यर्थ, श्राविकाणामाशातनया, क्रियाऽऽक्षेपपरिहारौ पूर्ववत्, देवानामाशातनया, क्रिया तथैव, आशातना तु—कामपसत्ता विरईए वज्जिया अणिमिसया(१)निच्चिट्ठा। देवा सामत्थंमिवि न य तित्थस्सुन्नइकरा य ॥ १ ॥ एत्थ पसिद्धी मोहणियसायवेयणियकम्मउदयाओ । कामपसत्ता विरई कम्मोदयउ च्चिय न तेसिं ॥ २ ॥ अणिमिस देवसहावा णिच्चिट्ठाणुत्तरा उ कयकिच्चा । कालाणुभावा तित्थुन्नइंपि अन्नत्थ कुव्वंति ॥ ३ ॥ देवीनामाशातनया, क्रियाक्षेपपरिहारौ प्राग्वत् । इहलोकस्याऽऽशातनया, क्रिया प्राग्वत् । इहलोको—मनुष्यलोकः, आशातना तस्य वितथप्ररूपणादिना, परलोकस्याऽऽशातनया, प्राग्वत्, परलोक—नारकतिर्यगमरा, आशातना तस्य वितथप्ररूपणादिनैव, द्वितयेऽप्याक्षेपपरिहारौ स्वमत्या कार्यों । केवलिप्रज्ञप्तस्य धर्मस्याऽऽशातनया, क्रिया प्राग्वत्, स च धर्मो

---

१ सम्यगनुसरतां। आगमविधिं महार्थं जिनवचनसमाहितात्मना ॥ ४ ॥ लब्ध्वा मानुष्यं ज्ञात्वाऽपि जिनवचनं न ये विरतिं। प्रतिपद्यन्ते कथं ते धन्या उच्यन्ते लोके ? ॥ १ ॥ श्रावकाशातनासूत्रमथोत्तरं कर्मपरिणतिवशात् । यद्यपि न तां प्रतिपद्यन्ते तथापि धन्या मार्गस्थिता इति ॥ २ ॥ कामप्रसक्ता विरत्या वर्जिता अनिमेषा निश्चेष्टाश्च । देवाः सामर्थ्येऽपि न च तीर्थोन्नतिकराश्च ॥ १ ॥ अत्रोत्तरं मोहनीयसातवेदनीयकर्मोदयात् । कामप्रसक्ता विरतिश्च कर्मोदयत एव न तेषाम् ॥ २ ॥ अनिमेषा देवस्वाभाव्यात् निश्चेष्टा अनुत्तरास्तु कृतकृत्याः । कालानुभावात् तीर्थोन्नतिमपि अन्यत्र कुर्वन्ति ॥ ३ ॥

द्विविधः—श्रुतधर्मश्चारित्रधर्मश्च, आशातना तु—"णायपसुत्तनियदं को वा जाणेइ पणीय केणेयं ? । किं वा चरणेणं तु दाणेण विणा उ हवइत्ति ॥१॥ उत्तर—"बालस्त्रीमूढ(मन्द)मूर्खाणां, नृणां चारित्रकाङ्क्षिणाम्। अनुग्रहार्थं तत्त्वज्ञैः, सिद्धान्तः प्राकृतः कृतः ॥ १ ॥" निपुणधर्मप्रतिपादकत्वाच्च सर्वज्ञप्रणीतत्वमिति, चरणमाश्रित्याह—'दानमौरक्षिकेणापि, चाण्डालेनापि दीयते । येन वा तेन वा शीलं, न शक्यमभिरक्षितुम् ॥ १ ॥ दानेन भोगानाप्नोति, यत्र यत्रोपपद्यते । शीलेन भोगान् स्वर्गं च, निर्वाणं चाधिगच्छति ॥ २ ॥ तथाऽभयदानदाता चारित्रवान्निश्चयत एवेति । सदेवमनुष्यासुरस्य लोकस्याऽऽशातनया, क्रिया प्राग्वत्, आशातना तु वितथप्ररूपणादिना, आह च भाष्यकारः—

देवादीए लोए विवरीए भणइ सत्तदीवुदही । तह कइ पयावईणं पयईपुरिसाण जोगो वा ॥ २१३ ॥

उत्तर—स खलु परिमियसत्ता मोक्खो सुण्णत्तण पयावइ य । केण कयऽणवत्था पयईएँ कहं पवित्तित्ति ? ॥२१४॥

जम्हा पयणत्ति पुरिसत्थनिमित्तं किल पयत्तती सा य । तीसे चिय अपवित्ती परोत्ति सव्वं चिय विरुद्धं ॥२१५॥ (भा०)

सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वानामाशातनया, क्रिया प्राग्वत्, तत्र प्राणिनः—द्वीन्द्रियादयः व्यक्तोच्छ्वासनिःश्वासा अभूवन् भवन्ति भविष्यन्ति चेति भूतानि—पृथिव्यादयः जीवन्ति जीवा—आयुःकर्मानुभवयुक्ताः सर्व एवेत्यर्थः सत्त्वाः—सांसारिकसंसा-

१ प्राकृतः सूत्रनिबन्ध इति को वा जानाति कमेदं प्रणीतमिति । किं वा चारित्रेणैव दानेन विना भवति तु ॥ १ ॥ देवादिके लोके विपरीतं वदति सप्त द्वीपोदधयः । तथा कृतिः प्रजापतेः प्रकृतिपुरुषयोः संयोगो वा ॥ १ ॥ उत्तरं—सखलु परिमिताः सत्त्वा मोक्षः शून्यत्वं वा प्रजापतिश्च । केन कृता इयमनवस्था प्रकृतेः कथं प्रवृत्तिरिति ? ॥ २ ॥ यदुच्यतेऽपि पुरुषार्थनिमित्तं किल प्रवर्तते सा च । तस्या एवाप्रवृत्तिरतोऽपि सर्वमेवेदं विरुद्धम् ॥ ३ ॥

धा सइयावी अहव उवओगे ॥ १ ॥ रागद्दोसमुवत्ता तहेव अण्णक्खकालमुवभोगो । दसणणाणाणं पु दोइ असवण्णुया चेव ॥ २ ॥ अण्णोण्णावरणअ(त्ता)वा एगत्त वावि णाणदसणओ । भण्णइ नवि एयंसि दोसो एगोवि सभवइ ॥ ३ ॥ अत्थिति नियम सिद्धा सहाओ चेव गम्मए एवं । निसिद्धावि भवतो वीरियक्खयओ न दोसो इ ॥४॥ रागद्दोसो न भए सव्वकसायाण निरवसेसक्खया । जियसाभवा ण जुगवमुवओगो नयमयाओ य ॥ ५ ॥ न पिहुभावरणाओ दवट्ठिनयस्स वा मयेण तु । एगत्त वा भवई दसणणाणाण दोण्हपि ॥ ६ ॥ णाणणय दसणणए पडुच्च णाण तु सव्वमेवेय । सव च दस णती एवमसवण्णुया का उ ? ॥ ७ ॥ पासणय व पडुच्चा जुगव उवभोग होइ दोण्हपि । एवमसवण्णुया एसो दोसो न सभवइ ॥ ८ ॥ आचार्याणामाशातना, क्रिया पूर्ववत्, आशातना तु—डहरो अकुलीणोत्ति य दुम्मेहो दमगमदबुद्धित्ति । अवि यप्पलाभलद्धी सीसो परिभवइ आयरिए ॥ १ ॥ अहवावि वए एव उवएस परस्स देंति एवं तु । दसविहवेयावच्च कायव

१ वा सदा वाऽपि उपयोगेऽथवा ॥ १ ॥ शुभरागद्वेषाभ्यामयुक्त उपयोगात् । दर्शनकालयोस्तु भवत्यसर्वज्ञतैव ॥ २ ॥ अन्योऽन्यावारकत्वात् वा एकत्व वाऽपि ज्ञानदर्शनयोः । भण्यते नैवैतस्मिन् दोष एकोऽपि संभवति ॥ ३ ॥ अस्तीति नियमतः सिद्धः स्वभाव एव गम्यते एवम् । निषिद्धा यदि [illegible]पि वीर्यक्षयतो नैव दोषः ॥ ४ ॥ रागद्वेषौ न स्यातां सर्वकषायाणां निरवशेषक्षयात् । जीवस्वाभाव्यात् नोपयोगायौगपद्यं नयमतात् ॥ ५ ॥ न पृथगावरणात् (पेस्प) द्रव्यार्थिकनयस्य वा मतेन तु । एकत्व वा भवति ज्ञानदर्शनयोर्द्वयोरपि ॥ ६ ॥ ज्ञानस्य प्रतीत्य सर्वमेवेदं ज्ञानं दर्शनस्य प्रतीत्य सर्वमेवेदं दर्शन मिति एवमसर्वज्ञता का तु? ॥ ७ ॥ पश्यतो वा प्रतीत्य युगपदुपयोगो भवति द्वयोरपि । एवमसर्वज्ञता एष दोषो न संभवति ॥ ८ ॥ बालोऽकुलीन इति च दुर्मेधा द्रमको मन्दबुद्धिरिति । अपि चात्मलाभलब्धिः शिष्यः परिभवत्याचार्यम् ॥ १ ॥ अथवाऽपि वदमेव—उपदेशं परस्मै ददति एवं तु । दशविध वैयावृत्यं कर्तव्यं

सेवं न कुव्वंति ॥ २ ॥ दहरोवि णाणवुड्ढो अकुलीणोत्ति य गुणाकओ किह णु ? । दुम्मेहाईण्णिवि एवं भणंतऽसंताइ दुम्मेहो ॥ ३ ॥ जाणंति नवि य एवं निद्धम्मा मोक्खकारणं णाणं । निच्चं पमायसीला वेयावच्चाइ कुव्वंति ॥ ४ ॥ उपाध्यायानामाशातनया, क्रिया पूर्ववत्, आशातनाऽपि साक्षेपपरिहारा यथाऽऽचार्याणां नवरं सूत्रप्रदा उपाध्याया इति, साधूनामाशातनया, क्रिया पूर्ववत्,—ओऽमुणियसमयसारो साहुसमुदिस्स भासए एवं । अविसहणातुरियगई भंडणमायुंडणा चेव ॥ १ ॥ पाणसुणया व भुंजंति एगओ सह पिरूयनेवत्था । एमाइ ववत्वणं मूढो न मुणेइ एवं तु ॥ २ ॥ अविसहणादिसमेया संसारसहावजाणणा चेव । साहू चेयऽकसाया अओ पभुंजंति ते तहवि ॥ ३ ॥ साध्वीनामाशातनया, क्रिया पूर्ववत्,— कलहणिया बहुउवहो अहयावि समणुवस्सओ समणी । गणियाण पुत्तभण्डा दुमयेति अलस्स वेवाणो ॥ १ ॥ यत्रोत्तरं— कलहंति नेय नाऊण कसाए कम्मबंधबीए य । संजलणाणमुदयओ ईसिं कलहेवि को दोसो ? ॥ २ ॥ उवही य बहुविगप्पो अभयपरक्खणत्थमेयासिं । भणिओ जिणेहि जम्हा तम्हा उवहिंमि नो दोसो ॥ ३ ॥ समणाण नेय पया उवहवो

१ सेवं न कुर्वन्ति ॥ २ ॥ बालोऽपि ज्ञानवृद्धोऽकुलीन इति गुणाकरः कथं नु ? । दुर्मेधसामपि एवं भणन्ति असन्ति दुर्मेधः ॥ ३ ॥ जानन्ति नापि चैव च निर्धर्मात्मा मोक्षकारणं ज्ञानं । नित्यं प्रमादशीला वैयावृत्त्यादि कुर्वन्ति ॥ ४ ॥ योऽज्ञातसमयसारः साधुं समुद्दिश्य भाषते एवम् । अविसहना त्वरितगमना भण्डनमायुण्डना चैव ॥ १ ॥ पाणा इव श्वान इव भुञ्जन्ति एकतया विरूपनेपथ्याः । एवमादि वचनवर्णं मूढो न जानात्येवं तु ॥ २ ॥ अविसहनादिसमेताः संसारस्वभावज्ञानाश्चैव । साधव एवाकषाया अतोऽमी प्रभुञ्जन्ति ते तथैव ॥ ३ ॥ कलहकारिका बहूपधिका अपत्यवति श्रमणोपाश्रया । श्रमणी । गणिकानां पुत्रभाण्डा दुमवते वहति अलस्स वेवाणः ॥ १ ॥ कषायान् कर्मबन्धबीजानि ज्ञात्वा नैव कलहयन्ति । संज्वलनानामुदयात् ईषत् कलहेऽपि को दोषः ? ॥ २ ॥ उपधिश्च बहुविकल्पः अभयपरक्षणार्थमेतासाम् । भणितो जिनैर्यस्मात् तस्मादुपधौ न दोषः ॥ ३ ॥ श्रमणानां नैव प्रजा उपद्रवः

धा सइयावी अहव उवओगे ॥ १ ॥ रागद्दोसचुयत्ता सदेव अण्णासकाळमुवभोगो । दसणणाणाणं तू होइ असवण्णुया चेव ॥ २ ॥ अण्णोण्णावरणम(ता)त्ता एगत्तं वावि णाणदसणओ । भण्णइ नवि एएसिं दोसो एगोवि संभवइ ॥ ३ ॥ अत्थित्ति नियम सिद्धा सद्दाओ चेव गम्मए एव । निच्छिद्दावि भयंती वीरियक्खयओ न दोसो हु ॥४॥ रागद्दोसो न भवे सव्वकसायाण निरवसेसखया । जियसाभवा ण जुगवमुवओगो नयमयाओ य ॥ ५ ॥ न विहुमावरणाओ दयद्धिनयस्स वा मयेण तु । एगत्त वा भवई दंसणणाणाण दोण्हंपि ॥ ६ ॥ णाणणय दसणणए पडुच्च णाण तु सव्वमेवेय । सव्वं च दस णंती एवमसवण्णुया का उ? ॥ ७ ॥ पासणयं य पडुच्चा जुगवं उवओग होइ दोण्हंपि । एयमसवण्णुया एसो दोसो न सम वइ ॥ ८ ॥ आचार्याणामाशातना, क्रिया पूर्ववत्, आशातना तु—डहरो अकुलीणोत्ति य दुम्मेहो दमगमंदबुद्धित्ति । अवि यप्पलाभलद्धी सीसो परिभवइ आयरिए ॥ १ ॥ अहवावि वए एवं उवएस परस्स देंति एव तु । दसविहवयावच्च कायव

---

१ वा सदा वाऽपि उपयोगोऽथवा ॥ १ ॥ च्युतरागद्वेषत्वात्सदैवान्यान्यकाल उपयोगात् । दर्शनज्ञानयोस्तु भवत्यसर्वज्ञतैव ॥ २ ॥ अन्योऽन्यावारकता वा एकत्वं वाऽपि ज्ञानदर्शनयोः । भण्यते नैवैतेषां दोष एकोऽपि संभवति ॥ ३ ॥ सन्तीति नियमतः सिद्धाः शब्दादेव गम्यन्ते एवम् । निश्छिद्रा अपि भवन्ति वीर्यक्षयतो नैव दोषः ॥ ४ ॥ रागद्वेषौ न स्यातां सर्वकषायाणां निरवशेषक्षयात् । जीवस्वाभाव्यात् नोपयोगयौगपद्यं नयमताच्च ॥ ५ ॥ न चैवावरणात् (ऐक्यं) द्रव्यार्थिकनयस्य वा मतेन तु । एकत्वं वा भवति ज्ञानदर्शनयोर्द्वयोरपि ॥ ६ ॥ ज्ञाननये प्रतीत्य सर्वमेवेदं ज्ञानं दर्शननये प्रतीत्य सर्वमेवेदं दर्शनमिति एवमसर्वज्ञता का तु? ॥ ७ ॥ पश्यत्तां वा प्रतीत्य युगपदुपयोगो भवति द्वयोरपि । एवमसर्वज्ञता एष दोषो न संभवति ॥ ८ ॥ बालोऽकुलीन इति च दुर्मेधा द्रमको मन्दबुद्धिरिति । अपि चाल्पलाभलब्धिः शिष्यः परिभवत्याचार्यान् ॥ १ ॥ अथवाऽपि वदत्येवं—उपदेशं परस्मै ददति एवं तु । दशविध वैयावृत्त्यं कर्तव्यं

अरिहंताणं आसायणाए सिद्धाण आसायणाए आयरियाण आसायणाए उवज्झायाणं आसायणाए साहूणमासायणाए साहुणीण आसायणाए सावगाणं आसायणाए साविपाण आसायणाए देवाण आसायणाए देवीण आसायणाए इहलोगस्सासायणाए परलोगस्स आसायणाए केवलिपन्नत्तस्स धम्मस्स आसायणाए सदेवमणुयासुरस्स लोगस्स आसायणाए सव्वपाणभूयजीवसत्ताणं आसायणाए कालस्स आसायणाए सुयस्स आसायणाए सुयदेवयाए आसायणाए वायणायरियस्स आसायणाए (सूत्र)

अर्हतां—प्राग्निरूपितशब्दार्थानां सम्बन्धिन्याऽऽशातनया यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृतस्तस्य मिथ्या दुष्कृतमिति क्रिया, एवं सिद्धादिपदेष्वपि योज्यते, इत्थं चाभिदधतोऽर्हदाशातना भवति—नत्थी अरहंतत्ती जाणंतो कीस मुंजई भोए। पाहुडियं उवजीवे एव पयतुत्तरं इणमो ॥ १ ॥ भोगफलं निव्वत्तियपुण्णपगडीणमुदयभावत्ता। मुंजइ भोए एवं पाहुडियाए इमं सुणसु ॥ २ ॥ णाणाइमणवरोहकम्मघातिसुहपावयस्स वेयाए। तित्थंकरनामाए सदया तह वीयरायत्ता ॥ ३ ॥ सिद्धानामाशातनया, क्रिया पूर्ववत्—सिद्धाण आसायण एवं भणंतस्स होइ मूढस्स। नत्थी निव्वेहा

१ न सन्ति अर्हन्त इति जानाना वा कथं भुनक्ति भोगान्? । प्राभृतिकां (समवसरणादिक) उपजीवति कथं? एवं वचनं उत्तरमिदम् ॥ १ ॥ निर्वर्तितभोगफलपुण्यप्रकृतीनामुदयभावत्वात्। भुनक्ति भोगान् एवं प्राभृतिकायां इदं शृणु ॥ २ ॥ ज्ञानाद्यनवरोधकर्मघातिसुखपापकस्य वेदनाय। तीर्थंकरनाम्न उदयात् तथा वीतरागत्वात् ॥ ३ ॥ सिद्धानामाशातना एवं भणतो भवति मूढस्य। न सन्ति निर्वेदा

ठाणे अच्छइ संथारो चिट्ठकक्कमओ वा, अहवा सेज्जा एव संथारओ तं पाएण संघट्टेइ, णाणुआणावेइ—न खामेइ, भणियं च—'संघट्टेत्ताण काएणं' त्यादि १०, 'चेट्ठ'त्ति सेहे राइणियस्स सेज्जाए संथारे वा चिट्ठित्ता वा निसिइत्ता वा तुय ट्टित्ता वा भवइ आसायणा सेहस्स ११, 'उच्च'त्ति सेहे राइणियस्स उच्चासणे चिट्ठित्ता वा निसिइत्ता वा भवइ आसायणा सेहस्स १२, 'समासणे यावि'त्ति सेहे राइणियस्स समासणे चिट्ठित्ता वा निसीइत्ता वा तुयट्टित्ता वा भवइ आसायणा सेहस्सत्ति १३ गाथात्रितयार्थः ॥ ॥ सूत्रोक्ताशातनासम्बन्धाभिधित्सयाह सङ्ग्रहणिकारः—

अहवा—अरहंताणं आसायणाइ सज्झाएँ किंचियहीय । जा कण्ठसुत्तिया तेत्तीसासायणा एया ॥ १ ॥ अरिहंताणमासायणा समत्ता ॥

व्याख्या—अथवा—अयमन्यः प्रकारः, 'अर्हतां' तीर्थकृतामाशातना, आदिशब्दात्सिद्धादिमहः यावत्स्वाध्याये किंचि त्पाठीत 'सज्झाए ण सज्झाइयंति दुष्ट भवइ,' एताः 'कण्ठसिद्धाः' निगदसिद्धा एवेत्यर्थः, त्रयस्त्रिंशदाशातना इति गाथार्थः ॥ साम्प्रतं सूत्रोक्ता एव त्रयस्त्रिंशदाख्यायन्ते, तत्र—

---

१ स्थाने तिष्ठति संस्तारको द्विप्रकारकमयो वा अथवा शय्यैव संस्तारकः स पादेन संघट्टयति नानुज्ञापयति—न क्षमयति भणितं च कायेन संघट्टय्ये त्यादि १०, स्थातेति शैक्षो रात्निकस्य शय्यायां संस्तारके वा स्थाता वा निषीदयिता वा त्वग्वर्तयिता वा भवत्याशातना शैक्षस्य ११। उच्च इति शैक्षो रात्निकस्य उच्च आसने स्थाता निषीदयिता वा भवत्याशातना शैक्षस्य १२ समासने चापीति शैक्षो रात्निकासनस्य सम आसने स्थाता वा निषीदयिता वा त्वग्वर्तयिता वा भवत्याशातना शैक्षस्येति ।

जे पुण एवं भवइ २६, 'कहं छेत्ता'त्ति राइणियस्स कहं कहेमाणस्स तं कहं अच्छिंदित्ता भवइ आसायणा सेहस्स, अच्छिंदित्ता भवइत्ति भणइ अहं कहेमि २७, 'परिसं भेत्ते'त्ति राइणियस्स कहं कहेमाणस्स परिसं भेत्ता भवति आसायणा सेहस्स, इह य परिसं भेत्तत्ति एव भणइ—भिक्खावेला समुद्दिसणवेला सुत्तत्थपोरिसिवेला, भिंदइ वा परिसं २८, 'अणुट्ठियाए कहेइ' राइणियस्स कहं कहेमाणस्स तीए परिसाए अणुट्ठियाए अवोच्छिन्नाए अवोगडाए दोच्चंपि तच्चंपि कहं कहेत्ता भवइ आसायणा सेहस्स, इह तीसे परिसाए अणुट्ठियाएत्ति—निविट्ठाए चेव अवोच्छिन्नाएत्ति—जावेगोवि अच्छइ अवोगडाएत्ति अविसंसारियत्ति भणियं होइ, दोच्चंपि तच्चंपि—बिहिं तिहिं चउहिं तमेवत्ति जो आयरिएण कहिओ अत्थो तमेवाहिगारं विगप्पइ, अयमवि पगारो अयमवि पगारो तस्सेवेगस्स सुत्तस्स २९, 'संथारपायघट्टण'त्ति सेज्जासंथारगं पाएण संघट्टेत्ता हत्थेण णं अणुण्णवित्ता भवइ आसायणा सेहस्स, इह य सेज्जा—सव्वंगिया संथारो—अड्ढाइज्जहत्थो जत्थ वा

---

1 यश्च एवं भवति २६ कथां छेत्ता रात्निके कथां कथयति सति कथां छेदयिता आशातना शैक्षस्य, नाच्छेत्ता भवतीति भणति—अहं कथयामि २७ परिषदं भेत्ता रात्निके कथां कथयति सति परिषदो भेत्ता भवति आशातना शैक्षस्य इह च परिषदो भेत्तेति एव भणति—भिक्षावेला गोचरवेला सूत्रार्थपौरुषीवेला विघटेत वा परिषद् २८ अनुत्थितायां कथयति रात्निके कथां कथयति तस्यां परिषदि अनुत्थितायामव्युच्छिन्नायामव्याकृतायां (अविसर्जितायामित्यर्थः) द्विरपि त्रिरपि तामेव कथां कथयिता भवत्याशातना शैक्षस्य इह तस्यां परिषदि अनुत्थितायामिति निषिद्धायामेव अव्युच्छिन्नायामिति यावदेकोऽपि तिष्ठति अव्याकृतायामिति अविसंसृतायामिति भणितं भवति द्विरपि त्रिरपि—द्विकृत्वस्त्रिकृत्वः चतुर्भिः तामेवेति च आचार्येण कथितोऽर्थस्तमेवाधिकारं विकल्पयति अयमपि प्रकारः अयमपि प्रकारः तस्यैकस्य सूत्रस्य २९ संस्तारकपादघट्टनमिति शय्यासंस्तारकं पादेन संघट्टयिता हस्तेन नानुज्ञापयिता भवति आशातना शैक्षस्य इह च शय्या—सर्वाङ्गिकी संस्तारकः—अर्धतृतीयहस्तो यत्र वा

खरं वत्ता भवइ आसायणा सेहस्स, इमं च खरं-वड्डसद्देणं खरकक्कसनिठुरं भणइ २०, 'तत्थ गए'त्ति सेहे राइणिए वाहरिए जत्थ गए सुणइ तत्थ गए चेव उल्लाव देइ आसायणा सेहस्स २१, 'किंति'त्ति सेहे राइणिएण आहूए किंति वत्ता भवइ आसायणा सेहस्स, किंति-किं भणसित्ति भणइ, मत्थएण वदामोत्ति भणियव्वं २२, 'तुम'त्ति सेहे राइणियं तुमंति वत्ता भवइ आसायणा सेहस्स, को तुमंति चोएत्तए, २३ 'तज्जाए'त्ति सेहे राइणियं तज्जाएणं पडिहणित्ता भवति आसायणा सेहस्स, 'तज्जाएण'त्ति कीस अज्जो ! गिलाणस्स न करेसि ?, भणइ-तुमं कीस न करेसि ?, आयरिओ भणइ-तुमं आलसिओ, सो भणइ-तुमं चेव आलसिओ इच्चादि २४, 'णो सुमणो'त्ति सेहे राइणियस्स कहं कहेमाणस्स नो सुमणसो भवइ आसायणा सेहस्स, इह नो सुमणसेत्ति ओहयमणसंकप्पे अच्छइ न अणुवूहइ कहं अहो सोहणं कहियंति २५, 'णो सरसि'त्ति सेहे राइणियस्स कहं कहेमाणस्स णो सरसित्ति वत्ता भवइ आसायणा सेहस्स, इह च 'णो सुमरसि'त्ति न सुमरसि तुमं एय अत्थं,

---

१ खरं वक्ता भवति आशातना शैक्षस्य इह च खरं-बृहत्स्वरेण खरकर्कशनिष्ठुरं भणति २० तत्र गते इति शैक्षो रात्निकेन व्याहृतो यत्र गतः शृणोति तत्र गत एवोल्लापं ददाति आशातना शैक्षस्य २१ 'किं'मितीति शैक्षो रात्निकेनाहूतः किमिति वक्ता भवत्याशातना शैक्षस्य किमिति किं भणसीति भणति मस्तकेन वन्दे इति भणितव्यं २२ 'त्व'मिति शैक्षो रात्निकं त्वमिति वक्ता भवति आशातना शैक्षस्य कस्त्वमिति नोदयिता २३, तज्जात इति शैक्षो रात्निकं तज्जातेन प्रतिहन्ता भवत्याशातना शैक्षस्य तज्जातेनेति कस्मार्य ! ग्लानस्य न करोषि ? भणति त्वं कस्मान्न करोषि ? आचार्यो भणति-त्वमलसः स भणति-त्वमेवालस इत्यादि २४ न सुमना इति शैक्षो रात्निके कथां कथयति नो सुमना भवत्याशातना शैक्षस्य इह च सुमना इति उपहतमनःसंकल्पस्तिष्ठति नानुबृंहति कथां अहो शोभनं कथितमिति २५ न स्मरसीति शैक्षो रात्निके कथां कथयति न स्मरसीतिवक्ता भवति आशातना शैक्षस्य इह च न स्मरसीति न स्मरसि एवमेवमर्थं

पुव्वामेव सेहतरागस्स आलोएति पच्छा रायणियस्स आसायणा सेहस्स १४, 'उवदंसे'त्ति सेहे असणं वा ४ पडिग्गाहेत्ता तं पुव्वामेव सेहतरागस्स उवदंसेइ पच्छा रायणियस्स आसायणा सेहस्स १५, निमंतणेत्ति सेहे असणं वा ४ पडिग्गाहेत्ता पुव्वामेव सेहतरागं निमंतेइ पच्छा राइणियं आसायणा सेहस्स १६, दलयत्ति सेहे राइणिएण सद्धिं असणं वा ४ पडिग्गाहेत्ता तं राइणियं अणापुच्छित्ता जस्स जस्स इच्छइ तस्स २ खद्धं खद्धं दलयइ आसायणा सेहस्स १७, 'आइयण'त्ति सेहे असणं वा ४ पडिग्गाहित्ता राइणिएण सद्धिं भुंजमाणे तत्थ सेहे खद्धं २ डायं २ ऊसढं २ रसियं २ मणुण्णं २ मणामं २ णिद्धं २ लुक्खं २ आहरेत्ता भवइ आसायणा सेहस्स, इदं च सव्वंति वयुषणेणं (?) संजयेण सायं सायंति पत्रशाकः वाइंगणाधिक्यं गपत्तिगादि ऊसढति घणगंधरसफरिसोपयेयं रसियंति रसालं रसियं दाडिमंबादि 'मणुण्ण'त्ति मणसो इट्ठं, 'मणाम'त्ति २ मणसा मम्मं मणामं 'निद्ध त्ति २ नेहावगाढ 'लुक्ख'ति नेहवज्जियं १८,'अप्पडिसुणणे'त्ति सेहे राइणियस्स वाहरमाणस्स अप्पडिसुणेत्ता भवइ आसायणा सेहस्स, सामान्येन दिवसओ अपडिसुणत्ता भवइ १९ 'सव्वंति य'त्ति सेहे राइणियस्स खद्धं

१ पूर्वमेवालपति पश्चाद्रात्निकस्याशातना शैक्षस्य १४ 'उपदर्शय'मिति शैक्षोऽशनं वा ४ प्रतिगृह्य तत् पूर्वमेवाल्पतरायिकमुपदर्शयति पश्चाद्रात्निकस्याशातना शैक्षस्य १५, निमन्त्रणमिति शैक्षोऽशनं वा ४ प्रतिगृह्य पूर्वमेवाल्पतरायिकं निमन्त्रयते पश्चाद् रात्निकं आशातना शैक्षस्य १६ 'दद'मिति शैक्षः रात्निकेन सार्धमशनं वा ४ प्रतिगृह्य तद् रात्निकमनापृच्छ्य यो य इच्छति तं तं प्रचुरं प्रचुरं ददाति आशातना शैक्षस्य १७ 'अदन'मिति शैक्षोऽशनं वा ४ प्रतिगृह्य रात्निकेन सार्धं भुञ्जानस्तत्र शैक्षः प्रचुरं २ शाकं २ उच्छ्रितं रसं मनोज्ञं मनआपं स्निग्धं रूक्षं २ आहारयिता भवति आशातना शैक्षस्य, इद च सर्वमिति प्रचुरं प्रचुरं भक्तमिति उच्छ्रितमिति प्रचुरवर्णगन्धरसस्पर्शोपेतं रसितमिति रसपूर्णं दाडिमाम्रादि मनोज्ञमिति मनस इष्टं मनोऽम'मिति मनसा गम्यं मनाम स्निग्धमिति स्नेहावगाढं रूक्षमिति स्नेहवर्जितं १८ अप्रतिश्रवणमिति शैक्षः रात्निके व्याहरति अप्रतिश्रोता भवति आशातना शैक्षस्य, सामान्येन दिवसेऽप्रतिश्रोता भवति १९, सर्वेति येति शैक्षो रात्निकं सर्वं

आसन्नं गंता भवइ आसायणा सेहस्स ३, चिट्ठत्ति सेहे रायणियस्स पुरओ चिट्ठेत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ४, सेहे राइणियस्स पक्खं चिट्ठेत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ५, सेहे राइणियस्स आसण्णं चिट्ठित्ता भवइ आसायणा सेहस्स ६, निसीयणत्ति सेहे रायणियस्स पुरओ निसीइत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ७, सेहे राइणियस्स सपक्खं निसीइत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ८, सेहे राइणियस्स आसण्णं निसीयित्ता भवइ आसायणा सेहस्स ९, 'आयमणे'त्ति सेहे राइणिएण सद्धिं बहिया वियारभूमीं निक्खंते समाणे तत्थ सेहे पुव्वतरायं आयामति पच्छा रायणिए आसायणा सेहस्स १०, 'आलोयणे'त्ति सेहे रायणिएण सद्धिं बहिया विचारभूमीं निक्खंते समाणे तत्थ सेहे पुव्वतराय आलोएइ आसायणा सेहस्स, 'गमणागमण'त्ति भावणा ११ 'अपडिसुणणे'त्ति सेहे राइणियस्स राओ वा वियाले वा वाहरमाणस्स अज्जो ! के सुत्ते के जागरइ ?, तत्थ सेहे जागरमाणे रायणियस्स अपडिसुणेत्ता भवइ आसायणा सेहस्स १२, 'पुव्वालवण'त्ति केइ रायणियस्स पुव्वसंलवए सिया त सेहे पुव्वतरायं आलवइ पच्छा रायणिए आसायणा सेहस्स १३, आलोएइत्ति असणं वा ४ पडिग्गाहेत्ता त

---

१ आसन्नं गत्वा भवति आशातना शैक्षस्य ३, 'चिट्ठ'त्ति शैक्षो रात्निकस्य पुरतः स्थाता भवति आशातना शैक्षस्य ४ शैक्षो रात्निकस्य पार्श्वे स्थाता भवत्याशातना शैक्षस्य ५ शैक्षो रात्निकस्यासन्नं स्थाता भवत्याशातना शैक्षस्य ६, निषदन'मिति शैक्षो रात्निकस्य पुरतो निषीदयिता भवत्याशातना शैक्षस्य ७ शैक्षो रात्निकस्य पार्श्वे निषीदयिता भवत्याशातना शैक्षस्य ८ शैक्षो रात्निकस्यासन्नं निषीदयिता भवत्याशातना शैक्षस्य ९ आचमन'मिति शैक्षो रात्निकेन सार्धं बहिर्विचारभूमिं निष्क्रान्तः सन् तत्र शैक्षः पूर्वमेवाचामति पश्चाद् रात्निकः आशातना शैक्षस्य १० आलोचने ति शैक्षो रात्निकेन सार्धं बहिर्विचारभूमिं निष्क्रान्तः सन् तत्र शैक्षः पूर्वमेवालोचयति आशातना शैक्षस्य गमनागमनमिति भावना ११ अप्रतिश्रवणमिति शैक्षो रात्निके रात्रौ वा विकाले वा व्याहरति आर्य ! कः सुप्तो कः जागर्ति ? तत्र शैक्षो जाग्रद् रात्निकस्याप्रतिश्रोता भवत्याशातना शैक्षस्य १२ 'पूर्वालपन'मिति कश्चिद् रात्निकस्य पूर्वसंलप्यः स्यात् त शैक्षः पूर्वमेवालपति पश्चाद् रात्निकः आशातना शैक्षस्य १३ आलोचयती'ति अशनं वा ४ प्रतिगृह्य तद्

अथ त्रिंशत्रिराशातनाभिः, क्रिया पूर्ववत्, आयः—सम्यग्दर्शनाद्यवाप्तिलक्षणः तस्य शातना, तदुपदर्शनायाह संग्रहणिकारः—

पुरओ पक्खासन्ने गंता चिट्ठणनिसीयणायमणे। आलोयणपडिसुणणा पुव्वालवणे य आलोए ॥ १ ॥
तह उवदंसनिमंतण खद्धाइयणे तह अपडिसुणणे। खद्धंति य तत्थ गए किं तुम तज्जाय नो सुमणे ॥ २ ॥
नो सरसि कहं छेत्ता परिसं भित्ता अणुट्ठियाइ कहे। संथारपायघट्टण चिट्ठे उच्चासणाईसु ॥ ३ ॥

आसां व्याख्या—इहाकारणे रत्नाधिकस्याऽऽचार्यादेः शिष्यकेणाऽऽशातनाभीरुणा सामान्येन पुरतो गमनादि न कार्यं, कारणे तु मार्गादिपरिज्ञानार्थं व्यामलदर्शनादौ च विपर्ययः अत्र सामाचार्यनुसारेण स्वबुद्ध्याऽऽलोचनीयः, तत्र पुरतः—अग्रतो गन्ताऽऽशातनायानेव, तथाहि—अग्रतो न गन्तव्यमेव, विनयभङ्गादिदोषात्, 'पक्ख'त्ति पक्षाभ्यामपि गन्ताऽऽशातनायानेव, अत पक्षाभ्यामपि न गन्तव्यमुक्तदोषप्रसङ्गादेव, आसन्नः पृष्ठतोऽप्यासन्नं गन्तैवमेव वक्तव्यः, तत्र निश्वासक्षुतश्लेष्मकणपातादयो दोषाः, ततश्च यावता भूभागेन गच्छत एते न भवन्ति तावता गन्तव्यमिति, एवमक्षरगमनिका कार्या, असम्मोहार्थं तु दशाश्रुतस्कन्धक्रमेणैव भक्तार्थव्याख्यायान्त, तद्यथा—'पुरओ'त्ति सेहे राइणियस्स पुरओ गंता भवइ आसायणा सेहस्स १, पक्खंसि सेहे राइणियस्स पक्खंसि गंता भवइ आसायणा सेहस्स २, आसण्णंति सेहे राइणियस्स निसीययस्स

१ पुरत इति शिष्यः रात्निकस्य पुरतो गन्ता भवत्याशातना शैक्षस्य १, पक्षेति शैक्षो रात्निकस्य पक्षपोर्गन्ता भवत्याशातना शैक्षस्य २ आसन्नमिति शैक्षो रत्नाधिकस्य निषीदत

आराहणाएँ मरुदेवा ओसप्पिणीए पढम सिद्धो ॥ ११२० ॥

अस्य व्याख्या—विणीयाए णयरीए भरहो राया, उसहसामिणो समोसरणं, प्राकारादिः सर्वः समवसरणवर्णकोऽभिधातव्यो यथा कल्पे,—सा मरुदेवा भरहं विभूसियं दहूण भणइ—तुम्ह पिया एरिसिं विभूतिं चइत्ता एगो समणो हिंडइ, भरहो भणइ—कत्तो मम तारिसा विभूई जारिसा तातस्स ?, जइ न पत्तियसि तो एहि पेच्छामो, भरहो निग्गओ सपयडेण, मरुदेवावि निग्गया, एगंमि हत्थिंमि विलग्गा, जाव पेच्छइ छत्ताइछत्त सुरसमूहं च ओवयंत, भरहस्स पत्थाभरणाणि ओमिळायंताणि दिट्ठाणि, दिट्ठा पुत्तविभूई ! कओ मम एरिसत्ति, सा तोसेण चिंतिउमारद्धा, अपुव्वकरणमणुपविट्ठा, जावी नत्थि, लेण अणत्तइकाएहिंतो उवट्टित्ता, तत्थेव हत्थिवरगयाए केवलनाणं उप्पण्णं, सिद्धा, इमीए ओसप्पिणीए पढमसिद्धा । एवमाराधना प्रति योगसङ्ग्रहः कर्तव्य इति १२ ।

---

१ विनीतायां नगर्यां भरतो राजा ऋषभस्वामिनः समवसरणं सा मरुदेवी भरतं विभूषितं दृष्ट्वा भणति—तव पितैतादृशीं विभूतिं त्यक्त्वा एकाकी श्रमणो हिण्डते भरतो भणति—कुतो मम तादृशी विभूतिर्यादृशी तातस्य ? यदि न प्रत्येषि तदेहि प्रेक्षावहे, भरतो निर्गतः सर्वबलेन मरुदेव्यपि निर्गता, एकस्मिन् हस्तिनि विलग्ना, यावत् प्रेक्षते छत्रातिछत्रं सुरसमूहं चावपतन्तं भरतस्य वस्त्राभरणान्यवम्लायमानानि दृष्टानि दृष्टा पुत्रविभूतिः ! कुतो ममेदृशी ! इति सा तोषेण चिन्तयितुमारब्धा, अपूर्वकरणमनुप्रविष्टा, जातिस्मृतिर्नास्ति येन वनस्पतिकायिकाद्भूत्वा तत्रैव वरहस्तिस्कन्धगतायाः केवलज्ञानमुत्पन्नं सिद्धा अस्यामवसर्पिण्यां प्रथमः सिद्धः ।

मोत्तूण सव्वमेव भावलिंगं पडिवज्जित्ता कयसामाइओ पडिमं ठिओ, सायपरिं सहओ, सिद्धो, एवं सगपरिण्णाए जोगा संगहिया भवंति १०। संगाणं च परिण्णत्ति गयं, इयाणिं पायच्छित्तकरणत्ति, तहाविहीए वृत्तस्स, मिही नाम जहा सुत्ते भणियं जो जित्तिएण सुज्झइ तं छु उवदंजिउं देंतेण जोगा संगहिया भवंति दोण्हवि करेंतदेंतयाणं, तस्सोदाहरणं प्रति गाथापूर्वार्धमाह—

पायच्छित्तपरूवण आहरणं तत्थ होइ धणगुत्ता।

इमस्स वक्खाणं—एगत्थ णयरे धणगुत्ता आयरिया, ते किर पायच्छित्तं जाणंति दाउं छउमत्थगावि होंतगा जहा एत्तिएण सुज्झइ वा नयत्ति, इंगिएण जाणइ, जो ताण मूले वहइ ताहे सो सुहेण णित्थरइ तं चाइयार ठिओ य सो होइ अब्भहियं च निज्जरं पावेइ, तहा कायव्वं, एवं दाणे य करणे य जोगा संगहिया भवंति, पायच्छित्तकरणेत्ति गयं ११। इयाणिं आराहणा य मारणंतित्ति, आराहणाए मरणकाले योगाः संगृह्यन्ते, तत्रोदाहरणं प्रति गाथापश्चार्धमाह—

---

1 [illegible] मावलिंग प्रतिपद्य कृतसामायिकः प्रतिमां स्थितः [illegible] सिद्धः, एवं सहपरिज्ञया योगाः संगृहीता भवन्ति। [illegible] च [illegible] गत। इदानीं प्रायश्चित्तकरणमिति यथाविधि दत्तस्य विधिर्नाम यथा सूत्रे भणितं यो यावता शुध्यति तं [illegible] दत्वा योगाः संगृहीता भवन्ति द्वयोरपि कुर्वद्ददतोः तत्रोदाहरणं। अस्य व्याख्यानं—एकस्मिन् नगरे धनगुप्ता आचार्याः ते किल प्रायश्चित्तं जानन्ति [illegible] छद्मस्था अपि सन्तो यथैतावता शुध्यति वा नवेति इंगितेन जानन्ति यस्तेषां मूले वहति तदा स सुखेन निस्तरति तं चातिचारं स्थिरश्च भवति सः अभ्यधिकां च प्राप्नोति निर्जरां तथा कर्तव्यं एवं दाने करणे च योगाः संगृहीता भवन्ति, प्रायश्चित्तकरणमिति गत। इदानीमाराधना च मारणान्तिकीति आराधनया मरणकाले योगाः संगृह्यन्ते,

'चिगिंचेहिंचि, सो स गहाय अडविं गओ, एगत्थ रुक्खबहुलछायाए चिगिंचामि, पच्छायर्थं मुयतस्स हत्थो छिन्नो, सो सण एगत्थ फुसिओ, तेण गंधेण कीडियाओ आगयाओ, जा जा खाइ सा सा मरइ, तेण चिंतियं–मए एगेण समप्पउ मा जीवघाओ होउत्ति एगत्थ थंडिले आलोइयपडिक्कंतेणं मुहाणंतगं पडिलेहित्ता अणिंदतेण आहारियं, वयणा य तिव्वा जाया अहियासिया, सिद्धो, एव अहियासेयव्वं, उदए मारणंतियत्तिगय २९। इयाणिं संगाणं च परिहरणंति, संगो नाम 'षञ्ज सङ्गे' भावतोऽभिष्वङ्गः स्नेहगुणतो रागः भावो व अभिसंगो येनास्य सङ्गेन भयमुत्पद्यते स जाणणापरिण्णाए णाऊण पच्चक्खाणपरिण्णाए पच्चक्खाएयव्वं, तत्थोदाहरणगाहा—

नयरी य चंपनामा जिणदेवो सत्थवाहअहिछत्ता। अडवी य तेण अगणी सावयसंगाण वोसिरणा ॥१३१९॥

इमीए वक्खाणं—चंपाए जिणदेवो नाम सावगो सत्थवाहो वच्चोसेत्ता अहिछत्तं वच्चइ, सो सत्थो पुलिंदएहिं विलो लिओ, सो सावगो नासंतो अडविं पविट्ठो जाव पुरओ अग्गिभयं मग्गओ वग्घभयं दुहओ पयायं, सो भीओ, असरणं

---

१ सचेति स तं गृहीत्वाऽटवीं गतः एकत्र वृक्षबहुलच्छायायां समामीति पाश्चमर्थं मुखतो हस्तो छिन्नः स वेगैकत्र एडः। तेन गन्धेन कीटिका आगताः। या या खादति सा सा म्रियते तेन चिन्तितं–मदीयेन समापन्नो मा जीवघातो भूदिति एकत्र स्थण्डिले मुखानन्तकं प्रतिलिख्य आलोचितप्रतिक्रान्तेनानिर्दय आहारित वेदना च तीव्रा अध्यासिता सिद्धः एवमध्यासितव्यं उदकं मारणान्तिक इति गतं इदानीं सङ्गानां च परिहारमिति सङ्गो नाम भावतः अभिष्वङ्गः स ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया प्रत्याख्यातव्यः तत्रोदाहरणगाथा। अस्या व्याख्यानं–चम्पायां जिनदेवो नाम श्रावकः सार्थवाहः अहिच्छत्रां व्रजति स सार्थः पुलिन्दैर्विलोपितः, स श्रावको नश्यन् अटवीं प्रविष्टो यावत् पुरतोऽग्निभयं पृष्ठतो व्याघ्रभयं द्विधातः प्रयातं स भीतः अशरणं

भोऊण सयमेव भावलिंगं पडिवज्जित्ता कयसामाइओ पडिमं ठिओ, सायपरिं सहमो, सिद्धो, एवं सगपरिण्णाए जोगा संगहिया भवंति १०। संगाणं च परिण्णत्ति गयं, इयाणिं पायच्छित्तकरणन्ति, अहाविहीए दयस्स, विही नाम जहा सुत्ते भणियं जो जिविपण सुग्गह तं छट्ठ वयवंस्थिदं वेंतेण ओगा संगहिया भवंति दोण्हवि करेंतदेंतयाणं, तस्सोदाहरणं प्रति गाथापूर्वार्धमाह—

पायच्छित्तपरूवण आहरणं तत्थ होइ धणगुत्ता।

इमस्स वक्खाणं—उज्जेणि णयरे धणगुत्ता आयरिया, ते किर पायच्छित्तं जाणंति दाउं छउमत्थगावि होंतगा जहा पच्छित्तेण सुज्झइ या नवत्ति, इंगिएण जाणइ, जो ताण मूले वहइ ताहे सो सुहेण णित्थरइ तं चाइयार ठिओ य सो होइ अब्भहियं च निज्जरं पावेइ, तहा कायव्व, एवं दाणे य करणे य जोगा संगहिया भवंति, पायच्छित्तकरणेत्ति गयं ११। इयाणिं आराहणा य मारणंतित्ति, आराहणाए मरणकाले योगाः सङ्गृह्यन्ते, तत्रोदाहरणं प्रति गाथापश्चार्धमाह—

---

१ ज्ञात्वा स्वयमेव भावलिङ्गं प्रतिपद्य कृतसामायिकः प्रतिमां स्थितः सायं सहमः सिद्धः, एवं सङ्गपरिज्ञया योगाः संगृहीता भवन्ति। सङ्गानां च परिज्ञेति गतं। इदानीं प्रायश्चित्तकरणमिति यथाविधि दयस्व विधिर्नाम यथा सूत्रे भणितं यो यावता शुध्यति तं शुद्ध वपुष्क ददता योगाः संगृहीता भवन्ति द्वयोरपि कुर्वद्ददतोः तत्रोदाहरणं। अस्य व्याख्यान—उज्जयिन्यां नगरे धनगुप्ता आचार्याः ते किल प्रायश्चित्तं जानन्ति दातुं छद्मस्था अपि सन्तो यथैवं शुध्यति वा नवेति इङ्गितेन जानन्ति यस्तेषां मूले वहति तदा स सुखेन निस्तरति तं चातिचारं स्थिरश्च भवति यः अभ्यधिकां च प्राप्नोति निर्जरां तथा कर्तव्यं एवं दाने करणे च योगाः संगृहीता भवन्ति प्रायश्चित्तकरणमिति गतं। इदानीमाराधना च मारणान्तिकीति आराधनया मरणकाले योगाः संगृह्यन्ते

दई, भणइ—एत्तो ठियगा चदह, आयरिया वाउळा, अण्णया ते अवरोप्पर मंतेंति—किं मण्णे होज्जा गवेसामोत्ति, एगो ओवरगवारे ठिओ निअच्छेइ, चिरं च ठिओ, आयरिओ न चलइ न भासइ न फंदइ ऊसासनिस्सासोवि नत्थि, सुहुमो किर तेसिं भवइ, सो गतूण कहेइ अण्णोसिं, ते रुट्ठा, अज्जो ! तुम आयरिए कालगएवि न कहेसि !, सो भणइ—न कालग यत्ति, झाणं झायइत्ति, मा वाघाय करेहित्ति, अण्णे भणंति—पव्वइओ एसो लिंगी मन्ने वेयाडं साहेउकामो उक्खलणजुत्त आयरिया तेण ण कहेइ, अज्ज रत्तिं पेच्छहिह, ते आरद्धा तेण समं भंडिउं, तेण वारिया, ताहे ते राया ऊसारेऊण कहित्ता आणीओ, आयरिया कालगया सो लिंगी न देइ नीणेउं, सोवि राया पिच्छइ, तेणवि पत्तीयं कालगओत्ति, पूसमित्तस्स ण पत्तियइ, सीया सज्जीया, ताहे णिच्छयो णाओ, विणासिया होहिंति, पुव्व भणिओ सो आयरिएहिं—जाहे अगणी अन्नो वा अच्चओ होज्जत्ति ताहे मम अंगुट्ठए छिवेज्जाहि, छित्तो, पडिबुद्धो भणइ—किं अज्जो ! वाघाओ कओ !, पिच्छह

---

१ इदानीं भणति—अत्र स्थिता अस्माकम् आचार्या व्याघुताः, अन्यदा ते परस्परं मन्त्रयन्ते—किं मन्ये भवेत् गवेषयाम इति एकोऽपवरकद्वारे स्थित्वा निभालयति, चिरं च स्थितः आचार्यो न चलति न भाषते न स्पन्दते उच्छ्वासनिःश्वासावपि न स्तः। सूक्ष्मो किल तेषां भवतः स गत्वा कथयति अन्येषां ते रुष्टा आर्य ! त्वमाचार्यान् कालं गतानपि न कथयसि स भणति—न कालगता इति ध्यानं ध्यायन्ति मा व्याघातं कार्षीत अन्यान् भणन्ति—प्रव्रजित एष लिङ्गी मन्ये वैताडं साधयितुकामो लक्षणयुक्त आचार्यमृतकेन न कथयति, अद्य रात्रौ प्रेक्षध्वं ते आरब्धास्तेन समं भण्डयितुं तेन वारिताः ततस्ते राजानं समपसार्य कथयित्वाऽऽनीतवन्तः, आचार्याः कालगताः स लिङ्गी न ददाति निष्कासयितुं, सोऽपि राजा प्रेक्षते तेनापि प्रत्ययित कालगत इति पुष्यमित्रस्य न प्रत्यायति शिबिका सज्जिता तदा निश्चयो ज्ञातो विनाशिता भविष्यन्ति एवं भणितः स आचार्यैः—यदाऽग्निरन्यो वाऽत्ययो भवेत् तदा ममाङ्गुष्ठः स्प्रष्टव्यः। ततः स स्पृष्टः प्रतिबुद्धो भणति—किमार्य ! व्याघातः कृतः ! प्रेक्षध्वमेतैः—

एयाहिं सीसेहिं गुरुस कयंति, अमाहिया, परिसयं किर झाण पविसियव्वं, तो जोगा संगहिया भवंति २८। झाणसंवरजोगे त्ति गयं, इयाणिं उदए मारणंतिएत्ति, उदए जइ किर उदओ मारणंतिओ मारणंती वेयणा वा तो अहियासेयव्वं, तत्थोदाहरणगाहा—

रोहीडगं य नयरं ललिआ गुट्ठी अ रोहिणी गणिआ। धम्मरुइ कडुअतुंबिअदाणाययणे अ कालगए ॥१११८॥

इमीए वक्खाणं—रोहिडए णयरे ललियागोट्ठी रोहिणी जुण्णगणिया अण्णं जीवणिउवायं अलभंती तीसे गोट्ठीए भत्तं परंधिया, एवं कालो वच्चइ, अण्णया तीए कडुयदोद्धियं गहियं, तं च बहुसंभारसंभियं उवक्खडियं विणस्सइ जाव मुहे ण तीरइ काउं, तीए चिंतियं—खिंसीया होमि गोट्ठीएत्ति अण्णं उवक्खडेइ, एयं भिक्खायराण दिज्जिहित्ति, मा दव्वमेव णासउ, जाव धम्मरुई णाम अणगारो मासक्खमणपारणए पविट्ठो, तस्स दिण्णं, सो गओ उवस्सयं, आलोएइ गुरूणं, तेहिं भायणं गहियं, सारगंधो य णाओ, अंगुलिए णिण्णासियं, तेहिं चिंतियं—जो एयं आहारेइ सो मरइ, भणिओ

१ दुष्प्रक्षिप्तैः हर्वर्ष्टिः, निर्भर्त्सिताः, ईदृशं किल न्याय्यं प्रवेष्टव्यं ततो योगाः संगृहीता भवन्ति। ध्यानसंवरयोगा इति गतं इदानीमुदये मारणान्तिक इति यदि किलोदयो मारणान्तिको मारणान्तिकी वेदना वा तदाऽध्यासितव्या तत्रोदाहरणगाथा। अस्या व्याख्यार्थ—रोहितके नगरे ललितागोष्ठी रोहिणी जीर्णगणिका अन्य जीविकोपायमलभमाना तस्या गोष्ठ्या भक्तं करोति एवं कालो व्रजति, अन्यदा तया कटुकं तुम्बिकं गृहीतं तच्च बहुसंभारसंभृतमुपस्कृतं विनश्यति यावत् मुखे न पातुं शक्यं तदा चिन्तितं—खिंसिता भविष्यामि गोष्ठ्या इति अन्यदुपस्करोति एतद् भिक्षाचरेभ्यो दीयते इति मा द्रव्यमेव विनङ्क्षीद् यावद् धर्मरुचिरनगारो मासक्षपणपारणके प्रविष्टः तस्मै दत्तं स गतः उपाश्रयं, आलोचयति गुरून् तैर्भाजनं गृहीतं सारगन्धश्च ज्ञातः अङ्गुल्या निक्षिप्तं तैश्चिन्तितं—य एतमाहारयति स म्रियते, भणितः—

दाई, भणइ—एत्तो ठियगा चेंदह, आयरिया वावडा, अण्णया ते मयरोप्परं मंतंति—किं मण्णे होज्जा गवेसामोत्ति, एगो ओवरगवारे ठिओ निवक्खेइ, थिर च ठिओ, आयरिओ न चलइ न भासइ न फंदइ ऊसासनिस्सासोवि नत्थि, सुहुमो किर तेसिं भयइ, सो गतूण कहेइ अण्णोसिं, ते रुट्ठा, अज्जो ! तुमं आयरिए कालगएवि न कहेसि !, सो भणइ—न कालग एत्ति, झाणं झायइत्ति, मा वाघायं करेहिसि, अण्णे भणंति—पव्वइओ एसो लिंगी मन्ने वेयालं साहेउकामो लक्खणजुत्ता आयरिया तेण ण कहेइ, अज्ज रत्तिं पेच्छहिह, ते आरद्धा तेण समं भंडिउं, तेण वारिया, ताहे ते राया उस्सारेऊण कहित्ता आणीओ, आयरिया कालगया सो लिंगी न देइ नीणेउं, सोवि राया पिच्छइ, तेणवि पत्तीयं कालगओत्ति, पूसमित्तस्स ण पत्तियइ, सीया सज्जीया, ताहे णिच्छयो णाओ, विणासिया होहिंति, पुव भणिओ सो आयरिएहिं—जाहे अगणी अज्जो वा अवअओ होज्जत्ति ताहे मम अंगुट्ठए छिवेज्जासि, छिक्को, पडिबुद्धो भणइ—किं अज्जो ! वाघाओ कओ !, पिच्छह

---

1 दत्तोऽपि भणति—अत्र स्थिता वयम् आचार्या व्यापृताः, अन्यदा ते परस्परं मन्त्रयन्ते—किं मन्ये भवेद् गवेषयाम इति एकोऽपवरकद्वारे स्थितो निभालयति स्थिरं च स्थितः, आचार्यो न चलति न भाषते न स्पन्दते उच्छ्वासनिःश्वासावपि न स्तः। सूक्ष्मी किल तेषां भवत। स गत्वा कथयति अन्येभ्यो ते रुष्टाः, आर्य ! त्वमाचार्यान् कालगतानपि न कथयसि स भणति—न कालगता इति ध्यानं ध्यायन्ति मा व्याघातं कार्षीः अन्यान् भणन्ति—प्रव्रजित एष आर्य ! लिङ्गी मन्ये वैतालं साधयितुकामो लक्षणयुक्ता आचार्यास्तेन न कथयति अथ रात्रौ प्रेक्षध्वं ते आरब्धास्तेन समं भण्डयितुं, तेन वारिताः तदा ते राजानं मपसार्य कथयित्वाऽऽनीतवन्तः आचार्याः कालगताः स लिङ्गी न ददाति निष्काशयितुं, सोऽपि राजा प्रेक्षते तेनापि प्रत्ययित कालगत इति, पुष्यमित्रस्य न प्रत्यायति शिबिका सज्जिता तदा निश्चयो ज्ञातो विनाशिता भविष्यन्ति पूर्वं भणितः स आचार्यैः—यदाऽग्निरन्यो वाऽत्ययो भवेत् तदा ममाङ्गुष्ठं स्पृशेः स्पृष्टः प्रतिबुद्धो भणति—किमार्य ! व्याघातः कृतः ! प्रेक्षध्वमेवं—

चिंतेइ—गुरुकुलवासो न जाओ, इयपि करेमि जो उवएसो, तेण ठवणायरिओ कओ, एवमावस्सगमाईचक्कवालसामायारी सव्वा विभासियव्वा, एवं किल सो समत्थ न जुओ, खणे २ उवउत्तुआइ—किं मे कयं ?, एवं किर साहुणा अव्वयं, एवं तेण जोगा संगहिया भवंति २७। अपालवेत्ति गयं, इयाणिं झाणसंवरजोगेत्ति, झाणेण जोगा संगहिया, तत्थोदाहरणं—

णयरे य सिंबवद्धण मुंडिम्बय अज्जपूसमित्ते य। आपाणपूसमित्ते सुहुमे झाणे विवादो य ॥ १३१७ ॥

इमीए वक्खाणं—सिंबवद्धणे णयरे मुंडिम्बगो राया, तत्थ पूसमूई आयरिया बहुस्सुया, तेहिं सो राया उवसामिओ सड्ढो जाओ, ताण सीसो पूसमित्तो बहुस्सुओ ओसण्णो अण्णत्थ अच्छइ, अण्णया तेसिं आयरियाणं चिंता—सुहुमं झाणं पविस्सामि, त महापाणसमं, त पुण जाहे पविसइ ताहे एवं जोगसनिरोहं करेइ ज न किंचि वेयइ, तेसिं च जे मूले ते अगीयत्था, तेहिं पूसमित्तो सद्दाविओ, आगओ, कहियं, स तेण पडिवन्नं, ताहे एगत्थ उवरए निवाघाए झायंति, सो तेसिं दोयं न

1 चिन्तयति—गुरुकुलवासो न जातः इदमपि करोमि य उपदेशः, तेन स्थापनाचार्यः कृतः एवमावश्यकादिचक्रवालसामाचारी सर्वा विभाषितव्या एवं किल स सर्वत्र न स्खलितः, क्षणे क्षणे उपयुज्यते—किं मे कृतं ?, एवं किल साधुना कर्तव्यं एवं तेन योगाः संगृहीता भवन्ति। अपालन इति गतं इदानीं ध्यानसंवरयोग इति ध्यानेन योगाः संगृहीताः तत्रोदाहरणं। व्याख्यानम्—शिम्बावर्धने नगरे मुण्डिकाम्रको राजा तत्र पुष्यभूतय आचार्या बहुश्रुताः तैः राजोपशमितः श्राद्धो जातः तेषां शिष्यः पुष्यमित्रो बहुश्रुतोऽवसन्नोऽन्यत्र तिष्ठति अन्यदा तेषामाचार्याणां चिन्ता—सूक्ष्मं ध्यानं प्रवेक्ष्यामि तत् महाप्राणसमं तत् पुनर्यदा प्रविशन्ति तदैव योगसंनिरोधः क्रियते यथा न किंचित् विद्यते तेषां च ये पार्श्वे तेऽगीतार्थाः तैः पुष्यमित्रः शब्दितः आगतः कथितं, स (तत्) तेन प्रतिपन्नं तदैकान्तापवरके निर्व्याघाते ध्यायन्ति स तेषामार्पणं च

नूणं सदोसाणि पुप्फाणि, जइ य भणीहामि एएहिं पुप्फेहिं अक्खणिया अचोक्खा विसभावियाणि वा ता गामेल्लगाण होहिंति ववायणं घारेमित्ति, सा य रंगओइण्णिया, अण्णया मंगल गिज्जइ, सा इमं गीतियं पगीया—

पत्ते वसंतमासे आमोअ पमोअए पवत्तंमि । मुत्तूण कणिणआरए भमरा सेवंति चूअकुसुमाइ ॥ ११९५ ॥

गीतिं, इमा निगदसिद्धेव, सो चिंतेइ—अपुव्वा गीतिया, तीए णाय—सदोसा कणियारत्ति परिहरतीए गीयं नच्चियं च सविलासं, न य तस्स छलिया, परिहरिय अप्पमत्ता नई गीय न कीर चुक्का, एव साहुणावि पंचविह पमाए रक्खंतेणं जोगा संगहिया २६ । इयाणिं लवालवेत्ति, सो य अप्पमाओ लवे अद्धलवे वा पमायं न आइयय, तत्थोदाहरणगाहा—

भरुयच्छंमि य विजए नडपिडए वासवासनागघरे । ठवणा आयरियस्स (उ) सामायारीपउंजणया ॥११९६॥

इमीए वक्खाण—भरुअच्छे णयरे एगो आयरिओ, तेण विजओ नाम सीसो उज्जेणी कज्जेण पेसिओ, सो जाइ, तस्स गिलाणकज्जेण केणइ वक्खेवो, सो अंतरा अकालवासेण रुद्धो, अंतरगतणडज्झियंति नडपिडए गामे वासावासं ठिओ, सो

1 नूनं सदोषाणि पुष्पाणि यदि चाभणिष्य एतै: पुष्पैरर्चनिका ऽचोक्षा विषभाविताणि वा तदा ग्रामेयकजनसमक्षमिति वयाम्येव वारयामि इति सा च रङ्गावतीर्णोऽन्यदा मङ्गलं गायति तेमां गीतिं प्रगीतवती—गीतिः इमं स चिन्तयति अपूर्वा गीतिः तया ज्ञातं—सदोषाणि कर्णिकाराणि इति परिहरन्त्या गीतं नर्तितं च सविलासं न च तस्य छलिता परिहृत्य (तानि), अप्रमत्ता नूनं गीते न च किञ्च स्खलिता एवं साधुनापि पञ्चविधान् प्रमादान् रक्षयता योगाः संगृहीताः । इदानीं लवालव इति स चाप्रमादः लवेऽर्धलवे वा प्रमादं न यातव्यं तत्रोदाहरणगाथा—अस्या व्याख्यान—भृगुकच्छे नगरे एक आचार्यः तेन विजयो नाम शिष्य उज्जयिनीं कार्येण प्रेषितः स याति तस्य ग्लानकार्येण केनचिद् व्याक्षेपः सोऽन्तराऽकालवर्षेण रुद्धः अन्तरगतनटोज्झितमिति नटपेटके ग्रामे वर्षावासं स्थितः स

विसेसं—गुरुकुलवासो न चाओ, इहंपि करेमि जो उवएसो, तेण ठवणायरिओ कओ, पच्चक्खाणसमायारीचक्कवालसामायारी तथा विभासियव्वा, एवं किर सो सव्वत्थ न मुक्को, खणे २ उवउज्जइ—किं मे कयं ?, एवं किर साहुणा कायव्वं, एवं तेय जोगा संगहिया भवंति २७। उवालभेत्ति गयं, इयाणिं झाणसंवरजोगेत्ति, झाणेण जोगा संगहिया, तत्थोदाहरणं—

णयरं च सिंबवद्धण मुंडिम्बगपूसभूई य। आयरियपूसमित्ते सुहुमे झाणे विवादो य ॥ १३१७ ॥

इमीए वक्खाणं—सिंबवद्धणे णयरे मुंडिम्बगो राया, तत्थ पूसभूई आयरिया बहुस्सुया, तेहिं सो राया उवसामिओ सड्ढो जाओ, ताण सीसो पूसमित्तो बहुस्सुओ ओसण्णो अण्णत्थ अच्छइ, अण्णया तेसिं आयरियाणं चिंता—सुहुमं झाणं पविस्सामि, त महापाणसमं, तं पुण जाहे पविसइ ताहे एवं जोगसंनिरोहं करेइ जं न किंचिवि चेयइ, तेसिं च जे मूले ते अगीयत्था, ताहे पूसमित्तो सहायिओ, आगओ, कहियं, स तेण पडिवन्नं, ताहे एगत्थ उववरए निव्वाघाए झायंति, सो तेसिं दारे न

१ विशेषः—गुरुकुलवासो न त्यक्तः इहापि करोमि य उपदेशः तेन स्थापनाचार्यः कृतः, प्रत्याख्यानसामाचारी चक्रवालसामाचारी तथा विभाषितव्या एवं किल स सर्वत्र न मुक्तः, क्षणे क्षणे उपयुज्यते—किं मे कृतं ? एवं किल साधुना कर्त्तव्यं एवं तेन योगाः संगृहीता भवन्ति। उपालम्भ इति गतं इदानीं ध्यानसंवरयोग इति, ध्यानेन योगाः संगृहीताः तत्रोदाहरणं। अस्या व्याख्यान—शिम्बावर्धने नगरे मुण्डिकाम्रको राजा तत्र पुष्यभूतय आचार्या बहुश्रुताः तैः स राजोपशमितः श्राद्धो जातः, तेषां शिष्यः पुष्यमित्रो बहुश्रुतोऽवसन्नोऽन्यत्र तिष्ठति अन्यदा तेषामाचार्याणां चिन्ता—सूक्ष्मं ध्यानं प्रविशामि तत् महाप्राणसमं तत् पुनर्यदा प्रविशति तदैव योगसंनिरोधः क्रियते यथा न किंचित् चेत्यते तेषां च ये पार्श्वे तेऽगीतार्थाः तैः पुष्यमित्रः सहायितः आगतः कथितं च (तत्) तेन प्रतिपन्नं तदैकत्रापवरके निर्व्याघाते ध्यायति स तेषामागमं न

कण्ठ्या । एवं सो विहरइ। ते चत्तारि विहरमाणा खिइपइट्ठियणयरमज्झे चउद्दारं देवउलं, पुव्वेण करकंडू पविट्ठो, दक्खिणेण दुम्मुहो, एव सेसावि, किह साहुस्स अन्नहामुहो अच्छामित्ति तेण दक्खिणेणावि मुहं कयं, नमी अवरेण, तओ वि मुहं, गंधारो उत्तरेण, तओ वि मुहं कयंति । तस्स य करकंडुस्स बालत्तणाओ कडू, सा अत्थि चेव तेण कण्डूयणगं गहाय मसिणं मसिणं कण्णो कण्डूइओ, तं तेण एगत्थ संगोवियं, तं दुम्मुहो पेच्छइ,—'जया रज्जं च रट्ठं च, पुरं अंतेउरं तहा । सव्वमेयं परिच्चज्ज, संचयं किं करेसिमं? ॥ १ ॥ सिलोगो कंठो जाव करकंडू पडिवयणं न देइ ताव नमी वयणमिमं भणइ—जया ते पेइए रज्जे, कया किच्चकरा बहू । तेसिं किच्चं परिच्चज्ज, अन्नकिच्चकरो भवं? ॥ २ ॥ सिलोगो कंठो, किं तुम एयस्स आउत्तिगोत्ति । गंधारो भणइ—जया सव्वं परिच्चज्ज मोक्खाय घडसी भवं । परं गरिहसी कीस?, अत्तनीसेसकारए ॥ ३ ॥ सिलोगो कंठो, तं करकंडू भणइ—मोक्खमग्गं पवण्णाणं, साहूणं बंभयारिणं । अहियत्थं निवारंते, न दोसं वत्तुमरिहसि ॥ ४ ॥ सिलोगो—'रूसउ वा परो मा वा, विसं वा परियत्तउ । भासियव्वा हिया भासा, सपक्खगुणकारिणी ॥ ५ ॥ सिलोगो, श्लोकद्वयमपि कण्ठ्यं । तथा—

१ एवं स विहरति । ते चत्वारो विहरन्तः क्षितिप्रतिष्ठितनगरमध्ये चतुर्द्वारं देवकुलं (तत्र) पूर्वेण करकण्डूः प्रविष्टः दक्षिणेन दुर्मुखः एवं शेषा अपि, कथं साधोरन्यतोमुखस्तिष्ठामीति तेन दक्षिणेनापि मुखं कृतं नमिरपरेण तस्यामपि मुखं गान्धार उत्तरेण तस्यामपि मुखं कृतमिति । तस्य च करकण्डोर्बाल्यात् कण्डूः साऽस्त्येव तेन कण्डूयनं गृहीत्वा मसृणं मसृणं कर्णः कण्डूयितः तत् तेनैकत्र संगोपितं तत् दुर्मुखः प्रेक्षते श्लोकः कण्ठ्यः यावत् करकण्डूः प्रतिवचनं न ददाति तावत् नमिर्वचनमिदं भणति । श्लोकः कण्ठ्यः, किं त्वमेतस्यानुमुखक इति? गान्धारो भणति—श्लोकः कण्ठ्यः तं करकण्डूर्भणति—श्लोकः, श्लोकः

जहा जलताइ(त) कट्ठाइं, उवेहाएँ न थिर जले। चहिया चहिया संति, तम्हा सहह धम्मं ॥ १११२ ॥
सुचिरंपि पकुल्लाइ होहिंति अणुपमत्तमाणाइं। करमदिदारुयाइं गयंकुसागारबेंटाइं ॥ १११३ ॥

इत्यमपि गाथाद्वयं कण्ठ्यमेव, ठाणे सयाण दव्वविउस्सग्गो, जं रज्जाणि उज्झियाणि, भावविउस्सग्गो कोहादीणं, विउस्सग्गोत्ति गयं २५, इयाणिं अप्पमाएत्ति, ण पमाओ अप्पमाओ, तत्थोदाहरणगाहा—

रायगिहमगहसुंदरि मगहसिरी पउमसत्थपक्खेवो। परिहरियअप्पमत्ता नहं गीयं नवि य जुत्ता ॥ १११४ ॥

इमीए वक्खाणं—रायगिहे णयरे जरासंघो राया, तस्स सव्वप्पहाणाओ दो गणियाओ—मगहसुंदरी मगहसिरी य, मगहासिरी चिंतेइ—जइ एस न होज्जा ता मम अण्णो माणं न सहेज्जा, राया य करयलत्थो होज्जत्ति, सा य तीसे छिद्दाणि मग्गइ, ताहे मगहासिरी नट्टदिवसम्मि कण्णियारेसु सोवण्णियाओ सवत्तियाओ विसधूवियाओ सूचीओ केसरसरिसियाओ खित्ताओ, ताओ पुण तीसे मगहसुंदरीए मयहरियाए ऊहियाओ, कहं भमरा कण्णियाराणि न अल्लियंति चूएसु निलेंति?,

१ यथा सर्वेषां द्रव्यव्युत्सर्गः, यद् राज्यान्युज्झितानि, भावव्युत्सर्गः क्रोधादीनां। व्युत्सर्ग इति पदं इदानीमप्रमाद इति न प्रमादोऽप्रमादः तत्रो-दाहरणगाथा। अस्या व्याख्यानं—राजगृहे नगरे जरासन्धो राजा तस्य सर्वप्रधाने द्वे गणिके—मगधसुन्दरी मगधश्रीश्च मगधश्रीश्चिन्तयति यद्येषा न भवेत् तदा मम मानो मानं सहेत, राजा च करतलस्थो भवेदिति सा च तस्याश्छिद्राणि मार्गयति तदा मगधश्रीर्नृत्यदिवसे कर्णिकारेषु सौवर्णिका सपत्न्यो विषधू-पिताः सूचयः केसरसदृशाः क्षिप्तवती ताः पुनस्तस्या मगधसुन्दर्या महत्तरिकया ऊहिताः, कथं भ्रमराः कर्णिकारेषु नागच्छन्ति। चूतेषु यान्ति

कप्पथा । एवं सो विहरइ । ते चत्तारि विहरमाणा खिइपइट्ठियणयरमज्झे चउद्दारं देवउलं, पुव्वेण करकंडू पविट्ठो, दक्खिणेणं दुम्मुहो, एव सेसावि, किह साहुस्स अन्नहामुहो अच्छामित्ति तेण दक्खिणेणावि मुहं कयं, नमी अवरेण, तओ वि मुहं, गंधारो उत्तरेण, तओ वि मुहं कयंति । तस्स य करकंडुस्स बहुसो कंडू, सा अत्थि चेव तेण कंडूयणगं गहाय मसिणं मसिणं कण्णो कंडूइओ, तं तेण एगत्थ संगोवियं, तं दुम्मुहो पेच्छइ,–'जया रज्जं च रट्ठं च, पुरं अंतेउरं तहा । सव्वमेयं परिच्चज्ज, संचयं किं करेसिमं? ॥ १ ॥ सिलोगो कंठो जाव करकंडू पडिवयणं न देइ ताव नमी वयणमिमं भणइ–जया ते पेइए रज्जे, कया किच्चकरा बहू । तेसिं किच्चं परिच्चज्ज, अज्ज किच्चकरो भवं? ॥ २ ॥ सिलोगो कंठो, किं तुम एयस्स आउत्तिगोत्ति । गंधारो भणइ–जया सव्वं परिच्चज्ज मोक्खाय घडसी भवं । परं गरिहसी कीस?, अत्तनीसेसकारए ॥ ३ ॥ सिलोगो कंठो, तं करकंडू भणइ–मोक्खमग्गं पवण्णाणं, साहूण बंभयारिणं । अहियत्थं निवारन्ते, न दोसं वत्तुमरिहसि ॥ ४ ॥ सिलोगो–'रूसउ वा परो मा वा, विसं वा परियत्तउ । भासियव्वा हिया भासा, सपक्खगुणकारिणी ॥ ५ ॥ सिलोगो, श्लोकद्वयमपि कण्ठ्यं । तथा—

---

१ एवं स विहरति । ते चत्वारो विहरन्तः क्षितिप्रतिष्ठितनगरमध्ये चतुर्द्वारं देवकुलं (तत्र) पूर्वेण करकण्डूः प्रविष्टः दक्षिणेन दुर्मुखः एवं शेषा अपि कथं साधोरन्यतोमुखस्तिष्ठामीति तेन दक्षिणस्यामपि मुखं कृतं नमिरपरेण ततोऽपि मुखं गान्धार उत्तरेण ततोऽपि मुखं कृतमिति । तस्य च करकण्डोर्बह्वी कण्डूः साऽस्त्येव तेन कण्डूयनं गृहीत्वा मसृणं मसृणं कर्णः कण्डूयितः तत् तेनैकत्र संगोपितं तत् दुर्मुखः प्रेक्षते श्लोकः कण्ठ्यः यावत् करकण्डूः प्रतिवचनं न ददाति तावत् नमिर्वचनमिदं भणति । श्लोकः कण्ठ्यः, किं त्वमेतस्याऽऽयुक्तक इति? गान्धारो भणति–श्लोकः कण्ठ्यः तं करकण्डूर्भणति–श्लोकः, श्लोकः

जहा जलताइ(त) कहाई, सवेहार्रे न चिर जले । घडिया घडिया हत्ति, तम्हा सवह घहणं ॥ ११११ ॥
सुचिरंपि पकुडाइ होहिति अणुपमअमाणाई । करमरिवारुयाए गयकुसागारबेंटाइ ॥ १११२ ॥

इयमपि गाथाद्वय कण्ठ्यमेव, साणं सवाण दव्वविउस्सग्गो, जं रज्जाणि उज्झियाणि, भावविउस्सग्गो कोहादीणं, विउस्सग्गेत्ति गय २५, इयाणिं अप्पमाएत्ति, ण पमाओ अप्पमाओ, इत्थोदाहरणगाहा—

रायगिहमगहसुंदरि मगहसिरी पउमसत्थपक्खेवो । परिहरियअप्पमत्ता नई गीय नवि य चुक्का ॥ १११४ ॥

इमीए वक्खाण—रायगिहे णयरे जरासंधो राया, तस्स सव्वप्पहाणाओ दो गणियाओ—मगहसुंदरी मगहसिरी य, मगहासिरी चिंतेइ—जइ एस न होज्जा ता मम अन्नो माण न लडेज्जा, राया य वसवत्ती होज्जत्ति, सा य तीसे छिद्दाणि मग्गइ, ताहे मगहासिरी नट्टदिवसम्मि कण्णियारेसु सोवन्नियाओ संवलियाओ विसभावियाओ सूचीओ केसरसरिसियाओ लिसाओ, ताओ पुण तीसे मगहसुंदरीए मयहरियाए कहियाओ, कहं भमरा कण्णियाराणि न अल्लियंति चूएसु निलेंति ?,

---

१ यदा सर्वेषां द्रव्यव्युत्सर्गः यद् राज्यान्युज्झितानि, भावव्युत्सर्गः क्रोधादीनां । व्युत्सर्ग इति गतं इदानीमप्रमाद इति न प्रमादोऽप्रमादः यथोदाहरणगाथा । अस्या व्याख्यान—राजगृहे नगरे जरासन्धो राजा तस्य सर्वप्रधाने द्वे गणिके—मगधसुन्दरी मगधश्रीश्च मगधश्रीश्चिन्तयति यद्येषा न भवेत् तदा मम अन्यो मान लभेत, राजा च वशवर्ती भवेदिति सा च तस्याश्छिद्राणि मार्गयति तदा मगधश्रीर्नृत्यदिवसे कर्णिकारेषु सौवर्णिका संवलिता विषभाविताः सूच्यः केसरसदृश्यः क्षेपितवती, ताः पुनस्तस्या मगधसुन्दर्या महत्तरिकया कथिताः कथं भ्रमराः कर्णिकारेषु नागच्छन्ति ? चूतेषु लयन्ति

घन्तः, के ?–दीप्ता अपि–रोपणा अपीत्यर्थः, दर्पितवृषभा–बलोन्मत्तबलीवर्दा इत्यर्थः, सुतीक्ष्णशृङ्गा अपि शारीरेण बलेन। पौराणः गतदर्पः गलवृषभः चलद्वृषभोष्ठः, स एवाय वृषभोऽधुना पद्गुगपरिघट्टणं सहइ, धिगसारः संसार इति, सर्वप्राणभृता चैवेयं वार्तेति तस्मादलमनेनेति, एव सम्बुद्धो, जातीसरण, निग्गओ, विहरइ। इओ पचालेसु जणवएसु कंपिल्ले णयरे दुम्मुहो राया, सोवि इंदकेउं पासइ लोएण महिज्जंतं अणेयकुडभीसहस्सपडिमंडियाभिरामं, पुणोवि लुप्पंतं, पडियं च अमेज्झमुत्ताणमुवरिं, सो संबुद्धो, तथाऽऽह भाष्यकारः—

जो इंदकेउं समलंकियं तु, दट्ठुं पडंतं पविलुप्पमाणं।
रिद्धिं अरिद्धिं समुपेहिया णं, पंचालराया वि समिक्ख धम्मं ॥ २१० ॥ (भा०)

निगदसिद्धैव, विहरइ। इओ य विदेहाजणवए महिलाए णयरीए नमी राया, गिलाणो जाओ, देवीओ चंदणं घसंति तस्स दाहपसमणनिमित्तं, वलयाणि खलखलंति, सो भणइ–कण्णाघाओ, न सहामि, एक्केक्कं अवणीए जाव एक्केक्कं अच्छइ,

1 एवं संबुद्धः जातः स्मरणं निर्गतः विहरति। इतश्च पाञ्चालेषु जनपदेषु काम्पील्ये नगरे दुर्मुखो राजा सोऽपि इन्द्रकेतुं पश्यति लोकेन मह्यमान मनेककुडभीपताकासहस्रपरिमण्डिताभिरामं, पुनरपि लुप्यमानं, पतितं चामेध्यमूत्राणामुपरि स संबुद्धः विहरति। इतश्च विदेहजनपदे मिथिलायां नगर्यां नमी राजा ग्लानो जातः, देव्यश्चन्दनं घर्षयन्ति तस्य दाहप्रशमननिमित्तं वलयानि खलखलायन्ते स भणति–कर्णाघातः, न सहे एकैकमपनयन्ति यावत् एकैकं तिष्ठति,

सढो नत्थि, राया भणइ—ताणि वलयाणि न खलखलेंति ?, अवणीयाणि, सो तेण दुक्खेण अब्भाहओ परलोगाभिमुहो चिंतेइ—बहुयाण दोसो एगस्स न दोसो, संबुद्धो, तथा चाह—

बहुयाण सद्दयं सोच्चा, एगस्स य असद्दयं । वलयाणं नमीराया, निक्खंतो मिहिलाहिवो ॥ २११ ॥ (व्या०)

कम्व्या, विहरइ । इओ य गंधारविसए पुरिमपुरे णयरे नग्गई राया, सो अन्नया अणुजत्तं निग्गओ, पेच्छइ चूयं कुसुमियं, तेण एगा मंजरी गहिया, एवं खंधावारेण लयंतेण कट्ठावसेसो कओ, पडिनियत्तो पुच्छइ—कहिं सो चूयरुक्खो ?, अमच्चेण कहियं—एस सोत्ति, कह कट्ठाणि कओ ?, तओ भणइ—जं तुब्भेहिं मंजरी गहिया पच्छा सव्वेण खंधावारेण गहिया, सो चिंतेइ—एव रज्जसिरित्ति, जाव रिद्धी ताव सोहेइ, अन्नहा एयाए, संबुद्धो । तथा चाह—

जो चूयरुक्खं तु मणाहिरामं, समंजरिं पल्लवपुप्फचित्तं ।
रिद्धिं अरिद्धिं समुपेहिया णं, गंधाररायावि समिक्ख धम्मं ॥ २१२ ॥ (व्या०) ॥

---

१ षण्ढो नास्ति राजा भणति—तानि वलयानि न खलखलायन्ति ? अवनीतानि स तेन दुःखेनाभ्याहतः परलोकाभिमुखश्चिन्तयति—बहूनां दोषो नैकस्य दोषः संबुद्धः । विहरति इतश्च गान्धारविषये पुरिमपुरे नगरे नग्गती राजा सोऽन्यदाऽनुयात्रायै निर्गतः प्रेक्षते चूतं कुसुमितं तेनैका मञ्जरी गृहीता एवं स्कन्धावारेण गृह्णता काष्ठशेषः कृतः प्रतिनिवृत्तः पृच्छति—क स चूतवृक्षः ? अमात्येन कथितम्—स [illegible] इति कथं काष्ठीकृतः ? ततो भणति—त्वया मञ्जरी गृहीता पश्चात् सर्वेण स्कन्धावारेण गृहीता, स चिन्तयति—एषा राज्यश्रीरिति, यावदृद्धिस्तावत् शोभते अन्यथा संबुद्धः ।

वन्तः, के ?—दीप्ता अपि–रोपणा अपीत्यर्थः, दर्पितवृषभा–बलोन्मत्तबलीवर्दा इत्यर्थः, सुतीक्ष्णशृङ्गा अपि शारीरेण बलेन । पौराणः गलदर्पः गलनयनः चलद्वृषभोष्ठः, स एवाय वृषभोऽधुना पक्षगपरिघट्टण सहइ, धिगसारः संसार इति, सर्वमाणभूता चैवेय चार्वेति सस्मात्कमनेनेति, पेय सम्बुद्धो, जातीसरण, निग्गओ, विहरइ । इओ पंचालेसु जणवएसु कंपिल्ले णयरे दुम्मुहो राया, सोवि इंदकेउं पासइ लोएण महिज्जंतं अणेयकुडभीसहस्सपडिमंडियाभिरामं, पुणोवि लुप्पंतं, पडियं च अमेज्झमुत्ताणमुवरिं, सो संबुद्धो, तथाऽऽह भाष्यकारः—

जो इंदकेउं समलंकियं तु, दट्ठु पडंत पविलुप्पमाणं ।
रिद्धिं अरिद्धिं समुपेहिया णं, पंचालराया वि समिक्ख धम्मं ॥ २१० ॥ (भा०)

निगदसिद्धैव, विहरइ । इओ य विदेहाजणवए महिलाए णयरीए नमी राया, गिलाणो जाओ, दवीओ चंदण घसंति तस्स दाहपसमणनिमित्तं, वलयाणि खलखलंति, सो भणइ—कण्णाघाओ, न सहामि, एक्केक्कं अवणीए जाव एक्कक्कं अच्छइ,

---

१ एवं संबुद्धः, जातेः स्मरणं निर्गतः विहरति । इतश्च पाञ्चालेषु जनपदेषु काम्पील्ये नगरे दुर्मुखो राजा सोऽपि इन्द्रकेतुं पश्यति लोकेन महामानं मनेककुपताकासहस्रपरिमण्डिताभिरामं पुनरपि लुप्यमानं, पतितं चामेध्यमूत्राणामुपरि स संबुद्धः विहरति । इतश्च विदेहजनपदे मिथिलायां नगर्यां नमी राजा ग्लानो जातः देव्यश्चन्दनं घर्षयन्ति तस्य दाहप्रशमननिमित्तं, वलयानि खलखलायन्ते स भणति—कर्णाघातः न सहे एकैकमपनयत यावत् एकैकं तिष्ठति,

सड्डो नत्थि, राया भणइ—ताणि घल्याणि न लउल्लेंति !, भणणीयाणि, सो तेण दुक्खेण अब्भाहओ परलोगाभिमुहो चिंतेइ—बहुयाण दोसो एगस्स न दोसो, संबुद्धो, तथा चाह—

बहुयाण सद्दय सोच्चा, एगस्स य असद्दयं । बलयाण नमीराया, निक्खंतो मिहिलाहिवो ॥ २११ ॥ (भा०)

कण्ज्या, विहरइ । इओ य गंधारविसए पुरिमपुरे णयरे नग्गई राया, सो अन्नया अणुजत्तं निग्गओ, पेच्छइ चूयं कुसुमियं, तेण एगा मंजरी गहिया, एव खंधावारेण लयंतेण कट्ठावसेसो कओ, पडिनियत्तो पुच्छइ—कहिं सो चूयरुक्खो !, अमच्चेण कहियं—एस सोत्ति, कह कट्ठाणि कओ !, तओ भणइ—जं तुब्भेहिं मंजरी गहिया पच्छा सव्वेण खंधावारेण गहिया, सो चिंतेइ—एवं रज्जसिरित्ति, जाव रुक्खी ताव सोहेइ, अट्ठाहि पयाए, संबुद्धो । तथा चाह—

जो चूयरुक्खं तु मणाभिरामं, समंजरिं पल्लवपुप्फचित्तं ।
रिद्धिं अरिद्धिं समुपेहिया णं, गंधाररायावि समिक्ख धम्मं ॥ २१० ॥ (भा०) ॥

---

१ शब्दो नास्ति राजा भणति—तानि वलयानि न शब्दयन्ति ? अपनीतानि स तेन दुःखेनाभ्याहतः परलोकाभिमुखश्चिन्तयति—बहूनां दोषो नैकस्य दोषः संबुद्धः । विहरति इतश्च गान्धारविषये पुरिमपुरे नगरे नग्गती राजा सोऽन्यदाऽनुयात्रायै निर्गतः प्रेक्षते चूतं कुसुमितं तेनैका मञ्जरी गृहीता एवं स्कन्धावारेण गृह्णता काष्ठशेषः कृतः प्रतिनिवृत्तः पृच्छति—क स चूतवृक्षः ? अमात्येन कथितं—स एष इति कथं काष्ठीकृतः ? ततो भणति—यत्त्वया मञ्जरी गृहीता पश्चात् सर्वेण स्कन्धावारेण गृहीता, स चिन्तयति—एवं राज्यश्रीरिति, यावदृद्धिस्तावत् शोभते अष्टमतया संबुद्धः ।

मम गामवि, भणइ–जं ते रुच्चइ तं गेण्ह, सो भणइ–ममं चंपाए घरं तहिं देहि, ताहे दहियाहणस्स छेदं देइ, ददि मम एगं गामं अह तुम्ह जं रुच्चइ गामं वा णयरं वा तं देमि, सो रुट्ठो–दुट्ठमायगो न जाणइ अप्पयं तो मम छेइ देइत्ति, दूएण पडियागएण कहियं, करकंडुओ रुट्ठो, गओ रोहिज्जइ, जुद्धं च वट्टइ, तीए संजतीए सुयं, मा जणक्खओ होउत्ति करकंडु ओसारेत्ता रहस्सं भिंदइ–एस तव पियत्ति, तेण ताणि अम्मापियराणि पुच्छियाणि, तेहिं सब्भावो कहिओ, नाममुद्दा कंबलरयणं च दाविय, भणइ, माणेण–ण ओसरामि, ताहे सा चंपं अइगया, रण्णो घरमतेंती णाया, पायपडियाओ दासीओ परुण्णाओ, रायाएवि सुय, सोयि आगओ वंदित्ता आसणं दाऊण तं गब्भं पुच्छइ, सा भणइ–एस तुमं जेण रोहिओत्ति, तुट्ठो निग्गओ, मिलिओ, दोयि रज्जाइं दहिवाहणो तस्स दाऊण पव्वइओ, करकंडू महासासणो जाओ, सो य किर गोउलप्पिओ, तस्स अणेगाणि गोउलाणि, अण्णया सरयकाले एगं गोवच्छगं गोरगत्तं सयं पेच्छइ, भणइ–एयस्स

१ मह्यं ग्राममिति भणति–यत्ते रोचते तं गृहाण स भणति–मम चम्पायां गृहं तत्र देहि तदा दधिवाहनाय छिन्नं ददाति यदि न एकं ग्रामं मह्यं तव यो रोचते ग्रामो वा नगरं वा तं ददामि, स रुष्टः–दुष्टमातङ्गो न जानाति आत्मानं ततो मह्यं छेदं दास्यतीति दूतेन प्रत्यागतेन कथितं करकण्डू रुष्टः गतो रोधयति, युद्धं च वर्तते तदा संयत्या श्रुतं मा जनक्षयो भूदिति करकण्डूमपसार्य रहस्यं भिनत्ति–एष तव पितेति तेन तौ मातापितरौ पृष्टौ ताभ्यां सद्भावः कथितः नाममुद्रा कम्बलरत्नं च दर्शिते भणति मानेन–नापसरामि तदा सा चम्पामतिगता राज्ञो गृहमायान्ती ज्ञाता पादपतिता दास्यो रोदितुं लग्नाः राज्ञाऽपि श्रुतं सोऽपि आगतो वन्दित्वाऽऽसनं दत्त्वा तं गर्भं पृच्छति सा भणति–एष स येन त्वं इति ततो निर्गतः मिलितौ द्वे अपि राज्ये दधिवाहन स्तस्मै दत्त्वा प्रव्रजितः, करकण्डूर्महाशासनो जातः, स च किल गोकुलप्रियः तस्यानेकानि गोकुलानि, अन्यदा शरत्काले एकं गोवत्सकं गौरगात्रं स्वयं प्रेक्षते भणति–एतस्य

मायरं मा दुहेज्जइ, जया वड्डिओ होइ तया अण्णाणं गावीणं दुद्धं पाएज्जह, सो गोवाला पडिसुणेंति, सोवि उच्चत्तविसाणो सेयवसहो जाओ, राया पेच्छइ, सो जुज्झिअओ कओ, पुणो कालेण आगओ पेच्छइ महाकायं वसहं पडुएहिं घट्टिज्जंतं, गोवे पुच्छइ–कहिं सो वसहोत्ति ?, तेहिं दाविओ, पेच्छंतो तओ विसण्णो चिंतेंतो संबुद्धो, तथा चाह भाष्यकारः—

सेयं सुजायं सुविभत्तसिंगं, जो पासिया वसभं गोट्ठमज्झे ।

रिद्धिं अरिद्धिं समुपेहिया णं, कलिंगरायावि समिक्ख धम्मं ॥ २०७ ॥ (भा०) ॥

गोट्ठंगणस्स मज्झे ढेक्कियसद्देण जस्स भज्जति । दित्तावि दरियवसहा सुतिक्खसिंगा सरीरेण ॥ २०८ ॥ (भा०) ॥

पोराणगयदप्पो गलंतनयणो चलंतवसभोट्ठो । सो चेव इमो वसहो पड्डुयपरिघट्टणं सहइ ॥ २०९ ॥ (भा०) ॥

गाथात्रयस्य व्याख्या—श्वेत–शुक्लं सुजातं–गर्भदोषविकलं (सुविभक्त) शृङ्गं–विभागस्थसमशृङ्गं यं राजा दृष्ट्वा–अभिसमीक्ष्य वृषभ–बलीवर्दं गोष्ठमध्ये–गोकुलान्तः पुनश्च तेनैवानुमानेन ऋद्धिं–समृद्धिं सम्पदं विभूतिमित्यर्थः, तद्विप रीतां चाऋद्धिं च संप्रेक्ष्य–असारतयाऽऽलोच्य कलिङ्गा–जनपदास्तेषु राजा कलिङ्गराजः, असावपि समीक्ष्य धर्मं–पर्यालोच्य धर्मं सम्बुद्ध इति वाक्यशेषः । किं चिन्तयन् ?–'गोट्ठंगणस्स मज्झे' त्ति गोप्राङ्गणस्यान्तः ढेक्कितशब्दस्य यस्य भञ्-

---

१ मातरं मा दुग्ध यदा वर्धितो भवेत् तदाऽन्यासां गवां दुग्धं पायये तत्तो गोपालाः प्रतिशृण्वन्ति सोऽप्युच्चत्वविषाणः श्वेतवृषभो जातः राजा प्रेक्षते स युद्धीयः कृतः पुनः कालेनागतः प्रेक्षते महाकायं वृषभं पड्डुकैर्घट्ट्यमानं गोपान् पृच्छति–क स वृषभ इति ? तैर्दर्शितः, प्रेक्षमाणस्ततो विषण्णश्चिन्तयन् संबुद्धः । * समस्याह प्र

मम गामंति, भणइ—जं ते रुच्चइ त गेण्ह, सो भणइ—ममं चंपाए घरं ताहिं देहि, ताहे दहिवाहणस्स छेहं देइ, देहि मम एगं गामं अह तुज्झ जं रुच्चइ गामं वा णयरं वा त देमि, सो रुट्ठो—दुट्ठमायंगो न जाणइ अप्पयं तो मम छेहं देइत्ति, दूएण पडियागएण कहियं, करकंडुओ रुट्ठो, गओ रोहिअइ, जुद्धं च वट्टइ, तीए सजतीए सुयं, मा जणक्खओ होउत्ति करकंडु ओसारेत्ता रहस्सं भिंदइ—एस तव पियत्ति, तेण ताणि अम्मापियराणि पुच्छियाणि, तेहिं सब्भावो कहिओ, नाम मुद्दा कंबलरयणं च दाविय, भणइ, माणेण—न ओसरामि, ताहे सा चंपं अइगया, रण्णो घरमइंती णाया, पायवडियाओ दासीओ परुण्णाओ, रायाएवि सुयं, सोवि आगओ वंदित्ता आसणं दाऊण त गब्भं पुच्छइ, सा भणइ—एस तुमं जेण रोहिओत्ति, तुट्ठो निग्गओ, मिलिओ, दोवि रज्जाइं दहिवाहणो तस्स दाऊण पव्वइओ, करकंडू महासासणो जाओ, सो य किर गोउलप्पिओ, तस्स अणेगाणि गोउलाणि, अण्णया सरयकाले एगं गोवच्छगं गोरगत्तं सय पेच्छइ, भणइ—एयस्स

---

१ मम ग्राममिति, भणति—यत्ते रोचते त गृहाण स भणति—मम चम्पायां गृह तदा देहि तदा दधिवाहनाय लेखं ददाति देहि मे एकं ग्राम अहं तव यो रोचते ग्रामो वा नगरं वा तं ददामि स रुष्टः—दुष्टमातङ्गो न जानाति आत्मानं ततो मह्यं लेखं ददातीति दूतेन प्रत्यागतेन कथितं करकण्डू रुष्टः गतो रोधयति, युद्धं च वर्तते, तदा संयता श्रुत्वा मा जनक्षयो भूदिति करकण्डूसकाशं रहस्यं भिनत्ति—एष तव पितेति तेन तौ मातापितरौ पृष्टौ ताभ्यां सद्भावः कथितः नाममुद्रा कम्बलरत्नं च दर्शिते, भणति मानेन—नापसरामि तदा सा चम्पामतिगता राज्ञो गृहमापन्ना ज्ञाता पादपतिता दास्यो रोदितुं लग्नाः राजापि श्रुत्वा सोऽपि आगतो वन्दित्वाऽऽसनं दत्वा तं गर्भं पृच्छति सा भणति—एष स येन त्वं इति तुष्टो निर्गतः मिलितौ द्वे अपि राज्ये दधिवाहन तस्मै दत्वा प्रव्रजितः, करकण्डूर्महाशासनो जातः स च किल गोकुलप्रियः, तस्यानेकानि गोकुलानि अन्यदा शरत्काले एकं गोवत्सकं गौरगात्रं स्वयं प्रेक्षते भणति—एतस्य

मायरं मा दुहेज्जइ, जया वड्डिओ होइ तया अमाणं गावीणं जुद्ध पाएज्जइ, तो गोवाला पडिसुणेंति, सोवि तहावसिहाओ सवसहो जाओ, राया पेच्छइ, सो सुविक्कमो कओ, पुणो कालेण आगओ पेच्छइ महाकायं वसहं पडुपरिं परिक्खंतं, गोवे पुच्छइ—कहिं सो वसहोत्ति ?, तेहिं दाविओ, पेच्छंतो तओ विसण्णो चिंतंतो संबुद्धो, तथा चाह भाष्यकारः—

सेयं सुजायं सुविभत्तसिंगं, जो पासिया वसभं गोट्ठमज्झे।

रिद्धिं अरुद्धिं समुपेहिया णं, कलिंगरायावि समिक्ख धम्मं ॥ २०७ ॥ (भा०) ॥

गोट्ठंगणस्स मज्झे ढेक्कियसद्देण जस्स भज्जति। दित्तावि दरियवसहा सुतिक्खसिंगा सरीरेण ॥२०८॥ (भा०)॥

पोराणयगयदप्पो गलंतनयणो चलंतवसमोट्ठो। सो चेव इमो वसहो पड्डयपरिघट्टण सहइ ॥ २०९॥ (भा०) ॥

गाथात्रयस्य व्याख्या—श्वेत-शुक्लं सुजात-गर्भदोषविकल (सुविभक्त) शृङ्ग-विभागस्यसमञ्जसं यं राजा दृष्ट्वा-भिसमीक्ष्य वृषभ-प्रतीत गोष्ठमध्ये-गोकुले ततः पुनश्च तेनैवानुमानेन ऋद्धिं-समृद्धिं सम्पदं विभूतिमित्यर्थः, तद्विपरीता चाऋद्धिं च संप्रेक्ष्य-असारतयाऽऽलोच्य कलिङ्ग-जनपदास्तेषु राजा कलिङ्गराजः, असावपि समीक्ष्य धर्म-पर्यालोच्य धर्मं सम्बुद्ध इति वाक्यशेषः। किं चिन्तयन् ?–'गोट्ठंगणस्स मज्झे' त्ति गोप्राङ्गणस्यान्तः ढेक्कितशब्दस्य यस्य भय-

1 मायरं मा दुहेज्ज यदा वर्धितः भवेत् तदाऽन्यासां गवां युद्धं पाययेत ततो गोपालाः प्रतिशृण्वन्ति सोऽप्युचितमतिपत्त्या सञ्जातवृषभो जातः राजा प्रेक्षते स युद्धार्हः कृतः पुनः कालेनागतः प्रेक्षते महाकायं वृषभं पड्डिभिः परिघट्ट्यमानं गोपान् पृच्छति-क स वृषभ इति तैर्दर्शितः, प्रेक्षमाणस्ततो विष-ण्णश्चिन्तयन् सं[illegible]ः। * समत्थाइ प्र०

मम गामंति, भणइ—जं ते रुच्चइ तं गेण्ह, सो भणइ—ममं चंपाए घरं ताहिं देहि, ताहे दहिवाहणस्स छेदं देइ, दहि मम एगं गाम अह तुज्झ जं रुच्चइ गामं वा णयरं वा त देमि, सो रुट्ठो—दुट्ठमायगो न जाणइ अप्पय तो मम छेइ देइत्ति, दूएण पडियागएण कहियं, करकण्डुओ रुट्ठो, गओ रोहिज्जइ, जुद्ध च पवत्तइ, तीए सजतीए सुय, मा जणक्खओ होउत्ति कर-कण्डु ओसारेत्ता रहस्सं भिंदइ—एस तव पियत्ति, तेण ताणि अम्मापियराणि पुच्छियाणि, तेहिं सब्भावो कहिओ, नाम मुद्दा कम्बलरयण च दावियं, भणइ, माणेण—ण ओसरामि, ताहे सा चंप अइगया, रण्णो घरमतेंती णाया, पायवडियाओ दासीओ परुण्णाओ, रायाएवि सुय, सोवि आगओ वंदित्ता आसणं दाऊण तं गब्भं पुच्छइ, सा भणइ—एस तुम जेण रोहिओत्ति, तुट्ठो निग्गओ, मिलिओ, दोवि रज्जाइ दहियाहणो तस्स दाऊण पव्वइओ, करकंडू महासासणो जाओ, सो य किर गोउलप्पिओ, तस्स अणेगाणि गोउलाणि, अण्णया सरयकाले एग गोवच्छगं गोरगत्तं सयं पेच्छइ, भणइ—एयस्स

---

१ मह्यं ग्राममिति भणति—यदि रोचते त गृहाण स भणति—मम चम्पायां गृहं तव देहि तदा दधिवाहनाय छेदं ददामि यदि मे एकं ग्रामं अहं तव यो रोचते ग्रामो वा नगरं वा त ददामि स रुष्टः—दुष्टमातङ्गो न जानाति आत्मानं ततो मह्यं छेदं ददातीति दूतेन प्रत्यागतेन कथितं करकण्डू रुष्टः गतो रोधयति युद्ध च वर्तते तया संयत्या श्रुत मा जनक्षयो भूदिति करकण्डूमपसार्य रहस्यं भिनत्ति—एष तव पितेति तेन तौ मातापितरौ पृष्टौ ताभ्यां सद्भावः कथितः नाममुद्रा कम्बलरत्न च दर्शिते, भणति मानेन—नापसरामि तदा सा चम्पामतिगता राज्ञो गृहमायान्ती ज्ञाता पादपतिता दास्यो रोदितुं लग्नाः राज्ञाऽपि श्रुत सोऽपि आगतो वन्दित्वाऽऽसनं दत्त्वा तं गर्भं पृच्छति सा भणति—एष स एव यद् इति ततो निर्गतः मिलितौ द्वे अपि राज्ये दधिवाहन तस्मै दत्त्वा प्रव्रजितः करकण्डूर्महाशासनो जातः स च किल गोकुलप्रियः, तस्यानेकानि गोकुलानि अन्यदा शरत्काले एक गोवत्सकं गौराङ्गं स्वयं प्रेक्षते भणति—एतस्य

दारओ पुच्छिओ—किं न देसि ?, भणइ—अहं एयस्स दंडगस्स पहावेणं राया भविस्सामि, ताहे कारविया हसिऊण भणंति—जया तुमं राया भविज्जासि तया एयस्स मरुयस्स गामं देज्जाहि, पडिवण्णो तेण, मरुएण अण्णे मरुया चिंतिया गहिया जहा मारेमो णं, तस्स पिउणा सुयं, ताणि तिण्णिवि नट्ठाणि जाव कंचणपुरं गयाणि, तत्थ राया मरइ, रज्जारिहो अण्णो नत्थि, आसो अहियासिओ, सो तस्स सुत्तगस्स मूलमागओ पयाहिणं काऊण ठिओ, जाव लक्खणपाढएहिं दिट्ठो लक्खणजुत्तोत्ति जयसद्दो कओ, नंदितूराणि आहयाणि, इमोवि वियंभंतो वीसत्थो उट्ठिओ, आसे विलग्गो, मायंगोत्ति धिज्जाइया न देंति पवेसं, ताहे तेण दंडरयणं गहियं, जलिउमारद्धं, भीया ठिया, ताहे तेण वाडहाणगा हरिएसा धिज्जाइया कया, उक्तं च—दधिवाहनपुत्रेण, राज्ञा तु करकण्डुना । वाटहानकवास्तव्याश्चाण्डाला ब्राह्मणीकृताः ॥ १ ॥ तस्स पिइपरनामं अवइण्णगोत्ति, पच्छा से तं चेडगरूयकयं नामं पइट्ठियं, करकंडुत्ति, ताहे सो मरुगो आगओ, भणइ—देह

---

१ दारकः पृष्टः—किं न ददासि ? भणति—अहमेतस्य दण्डकस्य प्रभावेण राजा भविष्यामि तदा कारयित्वा हसित्वा भणन्ति—यदा त्वं राजा भवेस्तदा अस्मभ्यं ग्रामं दद्याः प्रतिश्रुतं तेन ब्राह्मणेन अन्ये ब्राह्मणाः [illegible] गृहीता यथा मारयामस्तं, तस्य पित्रा श्रुतं ते त्रयोऽपि नष्टाः यावत् काञ्चनपुरं गताः । तत्र राजा मृतः राज्यार्होऽन्यो नास्ति अश्वोऽधिवासितः, स तस्य सुप्तस्य पार्श्वमागतः प्रदक्षिणां कृत्वा स्थितः लक्षणपाठकैर्दृष्टो लक्षणयुक्त इति जयशब्दः कृतः नन्दीतूर्याण्याहतानि अयमपि विजृम्भमाणो विश्वस्तः उत्थितः अश्वे विलग्नः मातङ्ग इति धिग्जातीया न ददति प्रवेशं तदा तेन दण्डरत्नं गृहीतं ज्वलितुमारब्धं भीताः स्थिताः तदा तेन वाटधानकवास्तव्याः हरिकेशा धिग्जातीयाः कृताः । तस्य पितृपरनामावकीर्णक इति पश्चात्तस्य तत् चेटकरूपकृतं नाम प्रतिष्ठितं, करकण्डुरिति तदा स ब्राह्मण आगतः, भणति—देहि

तेण अप्पणो भज्जाए समप्पिओ, सा अज्जा तीए पाणीए सह मेत्तियं वहेइ, सा य अज्जा संजतीहिं पुच्छिया—कहिं गब्भो ?, भणइ—मयगो जाओ, सो मए उज्झिओत्ति, सोवि संवड्ढइ, ताहे दारगेहिं समं रमंतो डिंभाणि भणइ—अहं तुब्भं राया मम तुब्भे करं देह, सो सुक्ककच्छूए गहिए, ताणि भणइ—ममं कंडुयह, ताहे करकंडुत्ति नाम कयं, सो य तीए संजतीए अणुरत्तो, सा से मोदगे देइ, जं वा भिक्खं लहइ, संवड्ढिओ मसाणं रक्खइ, तत्थ य दो संजया केणइ कारणेण त मसाणं गया, जाव एगत्थ वंसीकुडंगे दंडगं पेच्छंति, तत्थेगो दंडलक्खणं जाणइ, सो भणइ—जो एयं दंडगं गण्हइ सो राया हवई, किंतु पडिच्छियव्वो जाव अण्णाणि चत्तारि अंगुलाणि वड्ढइ, ताहे जोगोत्ति, तेण मायंगेण एगेण य धिज्जाइएण सुयं, ताहे सो मरुगो अप्पसागारिए तं चउरंगुलं खणिऊण छिंदइ, तेण य चेडेण दिट्ठो, उद्दालिओ, सो तेण मरुएण करणं णीओ, सो भणइ—देहि मे दंडगं, सो भणइ—न देमि, मम मसाणे, धिज्जाइओ भणइ—अण्णं गिण्ह, सो नेच्छइ, मम एएण कज्जं, सो

---

१ तेनात्मनो भार्यायै समर्पितः सा आर्या तया पान्या सह मैत्रीं वहति सा आर्या संयतीभिः पृष्टा—क गर्भः ? भणति—मृतको जातस्तको मया त्यक्त इति सोऽपि संवर्धते तदा दारकैः समं रममाणो डिम्भान् भणति—अहं भवतां राजा मह्यं यूयं करं दत्त स शुष्ककण्ड्वा गृहीतः तान् भणति—मां कण्डूयत, तदा करकण्डूरिति नाम कृतं स च तस्यां संयत्यां अनुरक्तः सा तस्मै मोदकान् ददाति यां वा भिक्षां लभते संवृद्धः श्मशानं रक्षति तत्र च द्वौ साधू गतौ, तत्र एकत्र वंशीकुडङ्गे दण्डं प्रेक्षेते तयोरेको दण्डलक्षणं जानाति स भणति—य एवं दण्डकं गृह्णाति स राजा भवति किंतु प्रतीक्षितव्यो यावदन्यानि चत्वारि अङ्गुलानि वर्धते तदा योग्य इति तेन मातङ्गेनैकेन च धिग्जातीयेन श्रुतं तदा स मरुकोऽल्पसागारिके त चतुरङ्गुलं खनित्वा छिनत्ति तेन च चेटेन दृष्टः उद्दालितः स तेन मरुकेण करणं (व्यावहारं) नीतः, भणति—देहि मह्यं दण्डकं स भणति—न ददामि, मम श्मशाने धिग्जातीयो भणति—अन्यं गृहाण स नेच्छति ममैतेन कार्यं, स

निरंतणंदो गओ चंपं णयरिं, सावि हत्थिणा णीया णिम्माणुसं अडविं जाव तिसाइओ पेच्छइ दह महइमहालयं, तत्थ उइण्णो, अभिरमइ हत्थी, इमावि सणियमोइण्णा उत्तिण्णा, दहाओ दिसा अयाणंती एगाए दिसाए सागारं भत्तं पच्चक्खाइत्ता पहाविया, जाव दूरं गया ताव तावसो दिट्ठो, तस्स मूलं गया, अभिवाइओ, तेण पुच्छिया—कओ अम्मो! इहागया?, ताहे कहेइ सब्भावं, चेडगस्स धूया, जाव हत्थिणा आणिया, सो य तावसो चेडगस्स नियल्लओ, तेण आसासिया—मा बीहेहित्ति, ताहे वणफलाइं देइ, अच्छावेत्ता कइवि दियहे अडवीए निप्फेडिया, एत्तोहिंतो अम्हाणं अगइविसओ, एत्तो परं हलवाहिया भूमी, त न कप्पइ मम अतिक्कमिउं, जाहि एस दंतपुरस्स विसओ, दंतवक्को राया, निग्गया तओ अडवीओ, दंतपुरे अज्जाण मूले पव्वइया, पुच्छियाए गब्भो नाइक्खिओ, पच्छा नाए मयहारियाए आओ चेइ, सा वियाया समाणी सह णाममुद्दियाए कंबलरयणेण य वेढिउं सुसाणे उज्झेइ, पच्छा मसाणपालो पाणो, तेण गहिओ,

---

1 निरानन्दो गतश्चम्पां नगरीं। साऽपि च नीता निर्मानुषामटवीं यावत्तृषार्दिता प्रेक्षते ह्रदं महातिमहान्तं तत्रावतीर्णः अभिरमते हस्ती इयमपि शनैरवतीर्णोत्तीर्णा ह्रदाद्दिशोऽजानन्ती एकस्यां दिशि साकारं भक्तं प्रत्याख्याय प्रधाविता यावद्दूरं गता तावत्तापसो दृष्टः तस्य मूलं गता अभिवादितः। तेन च पृष्टा—कुतोऽम्ब! इहागता!, तदा कथयति सद्भावं, चेटकस्य दुहिता यावद्धस्तिनाऽऽनीता स च तापसश्चेटकस्य निजकः तेनाश्वासिता—मा बैषीरिति तदा वनफलानि ददाति अवस्थाप्य कतिचिद्दिवसान् अटवीतो निष्काशिता एतेभ्योऽस्माकमविषयो गतेः अतः परं हलकृष्टा भूमिः, तद् न कल्पते मेऽतिक्रमितुं याहि एष दन्तपुरस्य विषयः, दन्तवक्त्रो राजा निर्गता ततोऽटव्याः दन्तपुरे आर्याणां मूले प्रव्रजिता पृष्टया गर्भो नाख्यातः पश्चात् ज्ञाते महत्तरिकाया आगतो वर्धते सा प्रसूता सती सह नाममुद्रया रत्नकम्बलेन च वेष्टयित्वा श्मशाने उज्झति पश्चात् श्मशानपालः पाणस्तेन गृहीतः

पेत्ता, भिक्खं गहियं, एवं उत्तरगुणा न भग्गा । एयं उत्तरगुणपच्चक्खाणं २१, पच्चक्खाणेत्ति गयं २१ । इयाणिं विउस्सग्गोत्ति, विउस्सग्गो दुविहो—दव्वओ भावओ य, तत्थ दव्वविउस्सग्गे करकंडूआदओ उदाहरणं, तथाऽऽह भाष्यकार —

करकंडु कलिंगेसु, पंचालेसु य दुम्मुहो । नमीराया विदेहेसु, गंधारेसु य णग्गती ॥ २०५ ॥ (भा०) ॥

वसभे य इंदकेऊ वलए अंबे य पुप्फिए बोही । करकंडुदुम्मुहस्सा, नमिस्स गंधाररन्नो य ॥ २०६ ॥ (भा०) ॥

इमीए वक्खाणं—चंपाए दहिवाहणो राया, चेडगधूया पउमावई देवी, तीसे डोहलो—किहऽहं रायनेवत्थेण नेवत्थिया उज्जाणकाणणाणि विहरेज्जा !, ओलुग्गा, रायापुच्छा, साहे राया य सा य देवी जयहत्थिंमि, राया छत्तं धरइ, गयाणि उज्जाणं, पढमपाउसो य वट्टइ, सो हत्थी सीयलएण मट्टियागंधेण अब्भाहओ वणं संभरिऊण वियट्टो वणाभिमुहो पयाओ, जणो न तरइ ओलग्गिउं, दोवि अडविं पवेसियाणि, राया वडरुक्खं पासिऊण देविं भणइ—एयस्स वडस्स हेट्ठेण जाहिति तो तुमं सालं गेण्हिज्जासित्ति, सुसज्जुत्ता अच्छ, तहत्ति पडिसुणेइ, राया दच्छो तेण साला गहिया, इयरी हिया, सो उइण्णो,

1 प्रत्ये भेदं गृहीत्वा एवमुत्तरगुणा न भग्नाः एवमुत्तरगुणप्रत्याख्यानम् । प्रत्याख्यानमिति गतं इदानीं व्युत्सर्ग इति व्युत्सर्गो द्विविधः द्रव्यतः भावतश्च तत्र द्रव्यव्युत्सर्गे करकण्ड्वादय उदाहरणं तथाह—चम्पायां—चम्पायां दधिवाहनो राजा चेटकदुहिता पद्मावती देवी तस्याः दोहद—यदहं राजनेपथ्येन नेपथ्यितोद्यानकाननानि विहरेयं, क्षीणा, राजपृच्छा तदा राजा सा च देवी जयहस्तिनि राजा छत्रं धारयति गतोद्यानं प्रथमप्रावृट् च वर्तते स हस्ती शीतलेन मृत्तिकागन्धेनाभ्याहतो वनं स्मृत्वा प्रवृत्तो वनाभिमुखं प्रयातः जनो न शक्नोत्यवलगितुं द्वावपि अटवीं प्रवेशितौ राजा वटवृक्षं दृष्ट्वा देवीं भणति—एतस्य वटस्याधस्ताद् यास्यति ततस्त्वं शाखां गृहीष्या इति सुसंयुक्ता तिष्ठ तथेति प्रतिशृणोति राजा दक्षत्वेन शाखां गृहीतवान् इतरा हृता सोऽवतीर्णः।

सिराबंदो गओ चेवं नयरिं, सावि हत्थिणा नीया निम्माणुसं अडविं जाव तिसाइओ पेच्छइ वडं महइमहालयं, तस्स हेट्ठेण्णो, अभिरमइ हत्थी, इमावि सणियमोइण्णा हत्थिण्णा, पहाओ दिसा अयाणंती एगाए दिसाए सागारं भत्तं पच्चक्खाइत्ता पहाविया, जाव दूरं गया ताव तावसो दिट्ठो, तस्स मूलं गया, अभिवाइओ, तत्थ गच्छइ, तेण पुच्छिया–कओ अम्मो! इहागया?, ताहे कहेइ सब्भावं, चेडगस्स धूया, जाव हत्थिणा आणिया, सो य तावसो चेडगस्स नियल्लओ तेण आसासिया–मा बीहिहिसि, ताहे वणफलाइं देइ, अच्छावेत्ता कइवि दियाहे अडवीए निप्फेडिया एत्तोहिंतो अन्नायं अगइविसओ, एत्तो परं हलवाहिया भूमी, तं न कप्पइ मम अतिक्कमिउं, आवि एस दंतपुरस्स विसओ, दंतवक्को राया, निग्गया तओ अडवीओ, दंतपुरे अज्जाण मूले पव्वइया, पुच्छियाए गब्भो नाइक्खिओ, पच्छा नाए मयहरियाए आलोएइ, सा वियाया समाणी सह णाममुद्दियाए कंबलरयणेण य वेढिउं सुसाणे उज्झेइ, पच्छा मसाणपालो पाणो, तेण गहिओ,

---

1 शिरावन्द्रो गतश्चैव नगरीं सापि च हस्तिना नीता निर्मानुषामटवीं यावत्तृषार्दितः पेक्षते वटं महातिमहान्तं तस्याधस्तात् अभिरमते हस्ती इयमपि शनैरवतीर्णा हस्तिनः ततो दिशोऽजानन्ती एकस्यां दिशि साकारं भक्तं प्रत्याख्याय प्रधाविता यावद्दूरं गता तावत्तापसो दृष्टः तस्य मूलं गता अभिवादितः, तत्र गच्छति तेन पृष्टा–कुतोऽम्ब! इहागता? तदा कथयति सद्भावं, चेटकस्य दुहिता यावद्धस्तिनाऽऽनीता स च तापसश्चेटकस्य निजकः तेनाश्वासिता–मा भैषीरिति तदा वनफलानि ददाति आस्थाप्य कतिचिद्दिवसान् अटवीतो निष्काशिता इतोऽन्यत्राकृष्टविषयो यातः अतः परं हलकृष्टा भूमिः तद् न कल्पते मामतिक्रमितुं अपि एष दन्तपुरस्य विषयः दन्तवक्त्रो राजा निर्गता ततोऽटव्याः दन्तपुरे आर्याणां मूले प्रव्रजिता पृष्टया गर्भो नाख्यातः पश्चात् ज्ञाते महत्तरिकाया आलोचयति सा प्रसूता सती सह नाममुद्रया रत्नकम्बलेन च वेष्टयित्वा श्मशाने उज्झति पश्चात् श्मशानपालः पाणः तेन गृहीतः

कोडीवरिसचिलाए जिणदेवे रयणपुच्छ कहणा य । साएए सत्तुंजे वीरकहणा य संबोही ॥ १३१० ॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेद—साएए सत्तुंजए राया, जिणदेवो सावगो, सो दिसाजत्ताए गओ कोडीवरिसं, त मिच्छा, तत्थ चिलाओ राया, तेण तस्स रयणाणि अण्णागारे पोत्ताणि मणी य जाणि तत्थ नत्थि ताणि ढोइयाणि, सो चिलाओ पुच्छइ—अहो रयणाणि रूवियाणि, कहिं एयाणि रयणाणि ?, साहइ—अम्ह रज्जे, चिंतेइ—जइ नाम मच्चुंजओ, सो राया भणइ—अहंपि जामि रयणाणि पेच्छामि, तुज्झ तणगस्स रण्णो बीहेमि, जिणदेवो भणइ—मा बीहहि, ताहे तस्स रण्णो लेहं पेसेइ, तेण भणिओ—एउत्ति, आणिओ सावगेण, सामी समोसढो, सत्तुंजओ निग्गओ सपरिवारो महया इड्ढीए, रयणसमूहो निग्गओ, चिलाओ पुच्छइ—जिणदेवा! कहिं जणो जाइ ?, सो भणइ—एस सो रयणवाणियओ, भणइ—तो जामो पेच्छामोत्ति, दोवि जणा निग्गया, पेच्छंति सामिस्स छत्ताइछत्तं सीहासणं, विभासा, पुच्छइ—कहं रयणाइं, ताहे

---

१ साकेते शत्रुञ्जयो राजा जिनदेवः श्रावकः स दिग्यात्रया गतः कोटीवर्षं ते म्लेच्छाः तत्र चिलातो राजा तेन तस्य रत्नानि विविधाकाराणि वस्त्राणि मणयश्च यानि तत्र न सन्ति तानि ढौकितानि स चिलातः पृच्छति—अहो रत्नानि सुरूपाणि कुत्रैतानि रत्नानि ? कथयति—अस्माकं राज्ये चिन्तयति—यदि नाम संप्रेष्येत स राजा भणति—अहमप्यागच्छामि रत्नानि प्रेक्षे परं त्वदीयात् राज्ञो बिभेमि जिनदेवो भणति—मा भैषीः तदा तस्य राज्ञे लेखं प्रेषितवान् तेन भणितं आनयेति आनीतः श्रावकेण स्वामी समवसृतः शत्रुञ्जयो निर्गतः सपरीवारो महत्या ऋद्ध्या रत्नसमूहो निर्गतः चिलातः पृच्छति—जिनदेव ! क जना यान्ति ? स भणति—एष रत्नवणिक् सः भणति—तर्हि आवां प्रेक्षावहे इत्यपि जनौ निर्गतौ प्रेक्षेते—स्वामिनश्छत्रातिच्छत्रं सिंहासनं विभाषा पृच्छति—क्व रत्नानि ?, तदा

सामी भावरयणाणि दव्वरयणाणि य पण्णवेइ, भिक्खओ भणइ—मम भावरयणाणि देहित्ति भणिओ रयहरणगोच्छगाइ साहिज्जंति, पव्वइओ, एवं मूलगुणपच्चक्खाणं, इयाणिं उत्तरगुणपच्चक्खाणं, तओदाहरणगाहा—

वाणारसी य नयरी अणगारे धम्मघोस धम्मजसे। मासस्स य पारणए गोवलगंगा य अणुकंपा ॥ ११११ ॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदं—वाणारसीए दुवे अणगारा वासावासं ठिया—धम्मघोसो धम्मजसो य, ते मासं खमणेण अच्छंति, चउत्थपारणए मा णियागदोसो होहितित्ति पढमाए सज्झायं बीयाए अत्थपोरिसी तइयाए उग्गाहेत्ता पहाविया, सारइएणं तण्हेण अब्भाहया सिसाइया गंगं उत्तरंता मणसावि पाणियं न पत्थेंति, उत्तिण्णा, गंगादेवया आउट्टा, गोउलाणि विउव्वित्ता सपाणीया गोवग्गा दधिघिमासा, साहू सद्दावेइ—एह साहू भिक्खं गेण्ह, ते उवउत्ता दट्ठूण ताए रूवं, सा तेहिं पडिसिद्धा पहाविया, पच्छा ताए अणुकंपाए वासवद्दलं विउव्वियं, भूमी उल्ला, सियलेण वाएण अप्पाइया गामं

1 स्वामी भावरत्नानि द्रव्यरत्नानि च प्रज्ञापयति भिक्षुको भणति—मम भावरत्नान्येव इति भणितो रजोहरणगोच्छकादि दर्श्यन्ते प्रव्रजितः एवं मूलगुणप्रत्याख्यानं इदानीमुत्तरगुणप्रत्याख्यानं तत्रोदाहरणगाथा—वाराणस्यां द्वावनगारौ वर्षावासं स्थितौ—धर्मघोषो धर्मयशाश्च तौ मासक्षपणेनासाते चतुर्थपारणके मा नित्यवासिनौ भूवेति प्रथमायां स्वाध्यायं द्वितीयस्यामर्थपौरुषीं (कृत्वा) तृतीयस्यामुद्ग्राह्य प्रधावितौ शारदिकेनोष्णेनाभ्याहतौ तृषार्दितौ गङ्गामुत्तरन्तौ मनसाऽपि पानीयं न प्रार्थयतः, उत्तीर्णौ गङ्गादेवताऽऽवर्जिता गोकुलानि विकुर्व्य सपानीयान् गोवर्गान् दधिघृतमासान् शब्दयति—आयात साधू! भिक्षां गृहीतं साधुयुगलं दृष्ट्वा तस्या रूपं, सा ताभ्यां प्रतिषिद्धा प्रधाविता पश्चात् तयाऽनुकम्पया वर्षवार्दलं विकुर्वितं भूमिराद्री (जाता) शीतलेन वायुनाऽऽप्यायितौ ग्राम

अत्तदोसोवसहारो कओ, मरामित्ति एव सावज्ज पञ्चक्खायं, कहवि कम्मक्खओवसमेणं पउणो, तहावि पच्चक्खाय चेव, पव्वज्जं कयाइओ, सुहज्झवसाणस्स णाणमुप्पण्णं जाव सिद्धो। अत्तदोसोवसहारोत्ति गयं, २१। इयाणिं सव्वकामविरत्तयत्ति, सव्वकामेसु विरंचियव्व, तत्थोदाहरणगाथा—

उज्जेणिदेवलासुय अणुरत्ता लोयणा य पउमरहो। संगयओ मणुमइया असियगिरी अज्जसकासा ॥ १३०॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदं—उज्जेणीए नयरीए देवलासुओ राया, तस्स भज्जा अणुरत्ता लोयणा नाम, अन्नया सो राया सेज्जाए अच्छइ, देवी वाले वीयरेइ, पलियं दिट्ठं, भणइ—भट्टारगा! दूओ आगओ, सो ससंभमं भयहरिसाइओ उट्ठिओ, कहिं सो?, पच्छा सा भणइ—धम्मदूओत्ति, सणियं अंगुलीए वेढित्ता उक्खयं, सोवण्ण थाले खोमजुयलेण वेढित्ता णयरे हिंडाविओ, पच्छा अधिर्तिं करेइ—अम्हाए पलिए अम्ह पुव्वया पव्वयंति, अहं पुण न पव्वइओ, पउमरहं रज्जे ठवेऊण पव्वइओ, देवीवि, संगओ दासो मणुमइया दासी ताणिवि अणुरागेण पव्वइयाणि, सव्वाणिवि असियगिरितावसासमं तत्थ

1 आत्मदोषोपसंहारः कृतः म्रिये इति सर्वं सावद्यं प्रत्याख्यातं कथमपि कर्मक्षयोपशमेन प्रगुणः तथापि प्रत्याख्यातमेव प्रव्रज्यां कृतवान् शुभाध्यवसायस्य ज्ञानमुत्पन्नं यावत् सिद्धः। आत्मदोषोपसंहार इति गतं इदानीं सर्वकामविरक्ततेति सर्वकामेषु विरक्तव्यं। उज्जयिन्यां नगर्यां देवलासुतो राजा तस्य भार्याऽनुरक्ता लोचना नाम्नी अन्यदा स राजा शय्यायां तिष्ठति देवी वालान् वीजयति (शोधयति) देव्या वाले पलितं दृष्टं भणति—भट्टारक! दूत आगतः स ससंभ्रमं भयहर्षवान् उत्थितः क्व सः?, पश्चात् सा भणति—धर्मदूत इति सणितमङ्गुल्या वेष्टयित्वोत्खातं सौवर्णे स्थाले क्षौमयुगलेन वेष्टयित्वा नगरे हिण्डितः पश्चादधृतिं करोति—अस्माकं पलितेऽस्माकं पूर्वजाः प्राव्राजिषुः अहं पुनर्न प्रव्रजितः पद्मरथं राज्ये स्थापयित्वा प्रव्रजितः देव्यपि संगतो दासः मनुमतिका दासी तावप्यनुरागेण प्रव्रजितौ सर्वेऽप्यसितगिरितापसाश्रमं तत्र

गयाणि, संगयओ मणुमतिगा य केणइ कालंतरेण पव्वइयाणि, देवीएवि गब्भो नक्खाओ पुव्वं दण्णो, पडिरमारद्धो, राया भणिति पगओ—भयओ णाओत्ति भइ, तावसओ पच्छन्नं सारवेइ, सुकुमालिया देवी वियायंती मया, तीए दारिया जाया, सा अन्नाणं तावसीणं थणयं पियइ, संवड्ढिया, ताहे से अणुसंकासत्ति नामं कयं, सा जोव्वणत्था जाया, सा पियरं अडवीओ आगयं विस्सामेइ, सो तीए जोव्वणे अज्झोववन्नो, अज्ज दिवसो रूवमिति अच्छइ, अण्णया पहाविओ गिण्हामित्ति रुक्खकुडे आवडिओ, पडिओ चिंतेइ—धिरत्थु इहलोए फल परलोए न नज्जइ किं होसित्ति संबुद्धो, ओहिनाणं, भणइ—भवियव्व भो खलु सव्वकामविरत्तेणं अप्पयं माणइ, धूया विरत्तेण संजतीण दिण्णा, सोवि सिद्धो। एवं सव्वकामविरत्तेणं जोगा संगहिया भवति। सव्वकामविरत्तयत्ति गयं २२, इयाणिं पच्चक्खाणेत्ति, पच्चक्खाणं च दुविहं—मूलगुणपच्चक्खाणं उत्तरगुणपच्चक्खाणं च, मूलगुणपच्चक्खाणे उदाहरणगाहा—

---

१ गताः संगतो मनुमतिका च केनचित्कालान्तरेण प्रव्रजितौ देव्या अपि गर्भो नाख्यातः पूर्वं [illegible] पतितुमारब्धः राजाऽभणित प्रगतः भयतः ज्ञातोऽयं तापसाः प्रच्छन्नं संरक्षन्ति सुकुमारिका देवी प्रजनयन्ती मृता तस्या दारिका जाता साऽन्यासां तापसीनां स्तनं पिबति संवर्धिता तदा तस्या अनुसंकाशेति नाम कृतं सा यौवनस्था जाता सा पितरमटवीत आगतं विश्रामयति स तस्या यौवनेऽध्युपपन्नः अद्य श्वो ग्रहीष्यामीति तिष्ठति अन्यदा प्रधावितो गृह्णामीति वृक्षकूटे आपतितः, पतितश्चिन्तयति—धिग् धिग् इहलोके फलं परलोके न ज्ञायते किं भविष्यतीति संबुद्धः अवधिज्ञानं भणति—भवितव्यं भोः खलु सर्वकामविरक्तेन आत्मा [illegible], दुहिता विरक्तेन संयतीभ्यो दत्ता, सोऽपि सिद्धः। एवं सर्वकामविरक्तेन योगाः संगृहीता भवन्ति। सर्वकामविरक्ततेति गतं इदानीं प्रत्याख्यानमिति प्रत्याख्यानं च द्विविधं—मूलगुणप्रत्याख्यानमुत्तरगुणप्रत्याख्यानं च मूलगुणप्रत्याख्याने उदाहरणगाथा—

साहू आया, एसा मासपणिहित्ति । पणिहित्ति गयं १८ । अहा इयाणिं सुविहित्ति, सुविहीए जोगा संगहिया, विधिरनुत्ता विधी जस्स इट्ठा, शोभनो विधिः सुविधिः, तत्थोदाहरणं जहा सामाइयनिज्जुत्तीए अणुकंपाए अक्खाणगं—

बारवई वेयरणी धन्नंतरि भविय अभविय विज्जे । करणा य पुच्छियम्मि य गइनिद्देसे य संबोही ॥ ११०५ ॥

सो वानरजूहवई कतारे सुविहियाणुकंपाए । भासुरवरबोंदिधरो देवो वेमाणिओ जाओ (८४७) ॥ ११०६ ॥

जाव साहू साहरिओ साहूण समीवं । सुविहित्ति गयं १९ । इयाणिं संवरेत्ति, संवरेण जोगा संगहिज्जंति, तत्थ पडिवक्खेणं उदाहरणगाहा—

वाणारसी य कोट्ठे पासे गोवालभद्दसेणे य । नंदसिरी पउमसिरी रायगिहे सेणिए वीरे ॥ १२०७ ॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदं—रायगिहे सेणिएण वद्धमाणसामी पुच्छिओ, एगा देवी नट्टविहिं उवदंसेत्ता गया का एसा ?, सामी भणइ—वाणारसीए भद्दसेणो जुण्णसेट्ठी, तस्स भज्जा नंदा, तीए धूया नंदसिरी वरगविवज्जिया,

---

१ साधू जाती एषा मासप्रणिधिरिति । प्रणिधिरिति गतं, इदानीं सुविधिरिति सुविधिना योगाः संगृह्यन्ते विधिरनुत्तरा यस्येष्टा, यथा सामायिकनिर्युक्तौ अनुकम्पायामाख्यानके—द्वारवती वैतरणिः धन्वन्तरिर्भव्योऽभव्यश्च वैद्यौ । कर्मणं च पृष्टे च गतिनिर्देशश्च संबोधिः ॥ १ ॥ स वानरयूथपतिः कान्तारे सुविहितानुकम्पया । भासुरवरबोन्दीधरो देवो वैमानिको जातः ॥ २ ॥ यावत् साधुः संहृतः साधूनां समीपं सुविधिरिति गतं । इदानीं संवर इति, संवरेण योगाः संगृह्यन्ते तत्र प्रतिपक्षेणोदाहरणगाथा । राजगृहे श्रेणिकेन वर्धमानस्वामी पृष्टः एषा देवी नाट्यविधिमुपदर्श्य गता केयं ? स्वामी भणति—वाराणस्यां भद्रसेनो जीर्णश्रेष्ठी, तस्य भार्या नन्दा, तस्या दुहिता नन्दश्रीरिति वरविवर्जिता

तेरथ कोइए चेइए पासस्सामी समोसढो, नंदसिरी पव्वइया, गोवालीए सिस्सिणिया दिण्णा, पुव्वं उग्गेण विहरित्ता पच्छा ओसन्ना जाया, हत्थे पाए धोवेइ, अज्जा धोवती पिमासा, वारिज्जती पडोस्सयं विभत्ताए वसहीए ठिया, तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंता चुल्लहिमवंते पउमद्दहे सिरी जाया देवगणिया, एसीए सेवरो न कओ, पडिवक्खो सो न कायव्वो, अण्णे भणंति–हत्थिणिपाडवेण वाउक्कायए, ताहे सेणिएण पुच्छिओ, संवरेत्ति गयं २० । इयाणिं 'अत्तदोसोव संहारे'त्ति अत्तदोसोवसंहारो कायव्वो, जइ किंचि करामि तो दुगुणो बंधो होहिति, तत्थ उदाहरणगाहा—

बारवइ अरहमित्ते अणुद्धरी चेव तहय जिणदेवो । रोगस्स य उप्पत्ती पडिसेहो अत्तसंहारो ॥ १३०८ ॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदं—बारवतीए अरहमित्तो सेट्ठी, अणुद्धरी भज्जा, सावयाणि, जिणदेवो पुत्तो, तस्स रोगा उप्पण्णा, न तीरइ तिगिंच्छिउं, वेज्जो भणइ–मंसं खाहि, नेच्छइ, सयणपरियणो अम्मापियरो य पुत्तणेहेणाणुजा णंति, निब्बंधेवि कह सुचिरं रक्खियं वयं भंजामि, उक्तं च–"वरं प्रवेष्टुं ज्वलितं हुताशनं, न चापि भग्नं चिरसंचितं व्रतम्"

१ तत्र कोष्ठके चैत्ये पार्श्वस्वामी समवसृतः, नन्दश्रीः प्रव्रजिता गोपाल्यै शिष्या दत्ता पूर्वमुग्रेण विहृत्य पश्चादवसन्ना जाता हस्तौ पादौ प्रक्षालयति, तथा धोवती विमासा वार्यमाणोत्पाद विभक्तायां वसतौ स्थिता, तस्य स्थानस्यानालोचितप्रतिक्रान्ता क्षुद्रहिमवति पद्मह्रदे श्रीर्जाता देवगणिका, एतस्याः संवरो न कृतः, प्रतिपक्षः स न कर्तव्यः, अन्ये भणन्ति–हस्तिनीरूपेण वातमुद्गिरति (शब्दं करोति) तदा श्रेणिकेन पृष्टः, संवर इति गतं २० इदानीमात्म- दोषोपसंहारोऽति आत्मदोषोपसंहारः कर्तव्यः यदि किञ्चित् करिष्यामि तर्हि द्विगुणो बन्धो भविष्यतीति तत्रोदाहरणगाथा–द्वारवत्यां अर्हन्मित्रः श्रेष्ठी, अनुद्धरी भार्या श्रावकौ, जिनदेवः पुत्रः तस्य रोगा उत्पन्नाः न शक्यन्ते चिकित्सितुं वैद्यो भणति–मांसं खाद नेच्छति स्वजनपरिजनो मातापितरौ च पुत्रस्नेहेना- नुजानन्ति, निर्बन्धेऽपि कथं सुचिरं रक्षितं व्रतं भनज्मि,

भरुयच्छे जिणदेवो भयतमिच्छे कुलाण भिक्खू य। पइठाण सालवाहण गुग्गुल भगव य णहवाणे ॥ १३०४॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदं—भरुयच्छे णयरे नहवाहणो राया कोससमिद्धो, इओ य पइट्ठाणे सालवाहणो राया बलसमिद्धो, सो नहवाणं रोहेइ, सो कोससमिद्धो जो हत्थं वा सीसं वा आणेइ तस्स सयसहस्सग चित्त देइ, ताहे तेण नहवाहणमणूसा दिवे २ मारेंति, सालवाहणमणुस्साधि केवि मारित्ता आणेंति, सो तेसिं न किंचि देइ, सो खीणजणा पडिआइ, नासित्ता पुणोवि वितियवरिसे एइ, तत्थवि तहेव नासइ, एवं कालो वचइ, अण्णया अमच्चो भणइ—मम अव राहेत्ता निव्विसयं आणवेह माणुसगाणि य बंधाहि, तेण तहेव कयं, सोवि निग्गतूण गुग्गुलभारं गहाय भरुयच्छमागओ, एगस्स देवकुले अच्छइ, सामंतरज्जेसु कुइ—सालवाहणेण अमच्चो निच्छूढो, भरुयच्छे णाओ, केणवि पुच्छिओ को सोत्ति, भणइ—गुग्गुलभगवं नाम अहंति, केहिं णाओ ताण कहेइ जेण विहाणेण निच्छूढो, अहह छडु से गणति, पच्छा नहवाहणण

1 भृगुकच्छे नगरे नभोवाहनो राजा कोशसमृद्धः इतश्च प्रतिष्ठाने शालवाहनो राजा बलसमृद्धः स नभोवाहनं रुणद्धि, स कोशसमृद्धो यो हस्तं वा शीर्षं वाऽऽनयति तस्मै शतसहस्रं ददाति तदा तेन नभोवाहनमनुष्या दिवसे २ मार्यन्ते शालवाहनमनुष्या अपि कांश्चन मारयित्वाऽऽनयन्ति स तेभ्यः किञ्चिदपि न ददाति स क्षीणजनः प्रतियाति पुनरपि द्वितीयवर्षे आयाति तथापि तथैव नश्यति एवं कालो व्रजति अन्यदाऽमात्यो भणति—मामपराध्य निर्विषयमाज्ञपयत मनुष्यांश्च बधान तेन तथैव कृतं, सोऽपि निर्गत्य गुग्गुलभारं गृहीत्वा भृगुकच्छमागतः एकत्र देवकुले तिष्ठति सामन्तराज्येषु किल—शालवाहनेनामात्यो निष्काशितः भृगुकच्छे ज्ञातः, केनचित् पृष्टः, कः स इति भणति गुग्गुलभगवान् नामाहमिति, कैर्ज्ञातस्तान् कथयति येन विधिना निष्काशितः, यथा कर्तुं (कथय) ते गणयन्ति पश्चान्नभोवाहनेन

सुयं, मणुस्सा विसज्जिया नेच्छइ कुमारामच्चतणस्स गोवंपि सोउं, सो य राया सयं आगओ, ठविओ अमच्चो, वीसभं आणिऊण भणइ—पुण्णेण रज्जं लब्भइ, पुणोवि अण्णस्स अम्मस्स पच्चप्पणं करेहि, ताहे देवकुलाणि धूमघडागवावीण खणावणादिएहिं दव्वं लइय, सेलवाहणो आवाहिओ, पुणोवि खाविआइ, अमच्चं भणइ—तुमं पडिओत्ति, सो भणइ—पडामि अवेवरियाण आभरणेणावि, पुणो गओ पच्छाणंति, पच्छा पुणो संवेवरिओ णिवाडेइ, तम्मि णिछिए साअवाहणो आवाहिओ, नत्थि दायव्वं, सो विणट्ठो, नट्ठं नयरंपि गत्थि, एसा दव्वपणिही भावपणिहीए उदाहरणं—भरुयच्छे जिणदेवो नाम आयरिओ, भदंतमित्तो कुणालो य सच्चणिया दोवि भायरो वाई, तेहिं पडहओ निक्कालिओ, जिणदेवो चेइयवंदगो गओ सुणेइ, वारिओ, राउले वादो जाओ, पराजिया दोवि, पच्छा ते चिंतेइ—विणा एएसिं सिद्धंतेण न तीरइ एएसिं उत्तरं दाउं, पच्छा माइट्ठाणेण ताण मूले पव्वइया, विभासा गोविन्दवत्, पच्छा पढंताण उवगयं, भावओ पडिवन्ना,

---

१ श्रुतं मनुष्या विसृष्टा नेच्छति कुमारामात्यपण्यमपि श्रोतुं, स च राजा स्वयमागतः स्थापितोऽमात्यः, विश्रम्भं आनीय भणति—पुण्येन राज्यं लभ्यते पुनरप्यन्यस्य अस्माकं प्रत्यर्पणं कुरु तदा देवकुलानि स्तूपतडागवापीभिः खातनादिभिः द्रव्यं मुक्त्वा सार्थवाहः आहूतः पुनरपि क्षामयति अमात्यं भणति—त्वं पतितोऽसि, स भणति—पततामस्तु उरितामाभरणैरपि पुनर्गतः प्रतिष्ठापितमिति पश्चात् पुनः सान्तःपुरिको निर्वासयति तस्मिन्निर्गते सार्थवाहः आहूतः नास्ति दातव्यं स विनष्टः, नष्टं नगरमपि गृहीतं एषा द्रव्यप्रणिधिः। भावप्रणिध्युदाहरणं—भृगुकच्छे जिनदेवो नामाचार्यः भदन्तमित्रः कुणालश्च सच्चणिकौ द्वावपि भ्रातरौ वादिनौ ताभ्यां पटहको निष्काशितः जिनदेवः चैत्यवन्दनार्थं गतः शृणोति वारितः राजकुले वादो जातः पराजितौ द्वावपि पश्चात् चिन्तयतः—जिनदेवाः सिद्धान्तेन च एतेषामुत्तरं दातुं शक्यते, पश्चात् मातृस्थानेन तेषां पार्श्वे प्रव्रजितौ विभाषा गोविन्दवत् पश्चात् पठतोरुपगतं, भावतः प्रतिपन्नौ २ सार्थवाहणो * पडिओसि

'पिंडेत्ता आगया, महासमरसंपाओ आओ, पच्छा वारत्तगो चिंतेइ–एएण कारणेण भगय नेच्छइत्ति, सोऊणं भगसयसाण उवगओ, जाई संभरिया, संबुद्धो, देवयाए भंडगं उवणीयं, सो वारत्तरिसी विहरतो सुसुमारपुरं गओ, तत्थ धुंधुमारो राया, तस्स अंगारवई धूया, साविया, तत्थ परिवायगा उवागया, वाए पराजिया, पदोसमावन्ना से सावयए पाडमिचि सित्तं फलए लिहित्ता उज्जेणीए पज्जोयस्स दंसेइ, पज्जोएण पुच्छिय, कहियं वणाए, पज्जोओ तस्स दूयं पेसइ, सो धुंधुमारेण असक्कारिओ निच्छूढो, भणइ पिवासाए–विणएणं वरिज्जइ, दूएण पडियागएण बहुतरगं पज्जोयस्स कहियं, आसुरुत्तो, सव्वबलेण निग्गओ, सुंसुमारपुरं वेढेइ, धुंधुमारो अंतो अच्छइ, सो य वारत्तगरिसी एगत्थ नागघरे चच्चरमूले ठिओ, सो राया भीओ एस महाबलवगोत्ति, नेमित्तगं पुच्छइ, सो भणइ–जाव–जाव नेमित्तं गेण्हामि, चेडरूवाणि रमंति ताणि भेसावियाणि, तस्स वारत्तगस्स मूलं आगयाणि रोवंताणि, ताणि भणियाणि–मा बीहेहित्ति, सो आगंतूण भणइ–मा

---

1 पिण्डयित्वा आगताः, महासमरसंपाको जातः, पश्चाद्वारत्तकश्चिन्तयति–एतेन कारणेन भगवानेनेच्छतीति श्रोतव्यमनुपगतः, जातिः स्मृता, संबुद्धः देवतयोपकरणमुपनीतं स वारत्तकर्षिर्विहरन् शिशुमारपुरं गतः तत्र धुन्धुमारो राजा अङ्गारवती दुहिता श्राविका तत्र परिव्राजिका आगता वादे (तया) पराजिता तया प्रद्वेषमापन्ना श्रावकं पातयामीति चित्रं फलके लिखित्वोज्जयिन्यां प्रद्योताय दर्शयति प्रद्योतेन दृष्टं, कथितं तावता प्रद्योतः तस्मै दूतं प्रेषयति स धुन्धुमारेणासत्कृतो निष्कासितः, भणितः पिपासया–विनयेन व्रियते, दूतेन प्रत्यागतेन बहुतरं प्रद्योताय कथितं रुष्टः सर्वबलेन निर्गतः, शिशुमारपुरं वेष्टयति, धुन्धुमारोऽन्तः तिष्ठति, स च वारत्तकर्षिरेकत्र नागगृहे चत्वरमूले स्थितोऽस्ति स राजा भीत एष महाबल इति, नैमित्तिकं पृच्छति, स भणति–यावन्निमित्तं गृह्णामि चेटा रमन्ते ते भापितास्तस्य वारत्तकस्य पार्श्वमागता रुदन्तः, ते भणिताः–मा भैषीरिति, स आगत्य भणति–मा

भोएहिति, मुच्छं गओ, ताहे मज्झण्हे ओलग्गावत्थाणं उवरिं पडिओ, पज्जोओ वेढित्ता गहिओ, णयरिं आणिओ, ताराणि वत्ताणि, पज्जोओ भणिओ—कओमुहो ते पाओ जाउ ?, भणइ—जं जाणसि तं करेह, भणइ—किं तुमे महासासणेण परि- एव ?, ताहे से महाविभूईए अंगारवई पडिच्छा, ताराणि मुक्काणि, तत्थ अच्छइ, अण्णे भणंति—तेण धुंधुमारेण देवयाए उववासो कओ, तीए चेडरूवाणि विउव्विया णिमित्तं गहियंति, ताहे पज्जोओ णयरे हिंडइ, पेच्छइ अप्पसाहणं रायाणं, अंगारवतिं पुच्छइ—कहं मए गहिओ ?, सा साधुवयणं कहेइ, सो तस्स मूलं गओ, मंतामि निमित्तिगसमीवंति, सो उव संतो जाव पव्वइओ, चेडरूवाणि संभरियाणि। चंदजसाए सुजायस्स धम्मघोसस्स पारणगस्स सव्वेसिं संवेगेणं जोगा संग हिया भवंति, केई तु सुरवरं जाव मियावई पव्वइया परंपरओ पव्वेवि करेइ १७। संवेगत्ति गयं, इयाणिं पणिहित्ति, पणिही नाम माया, सा दुविहा—दव्वपणिही य भावपणिही य, दव्वपणिहीए उदाहरणगाहा—

---

१ भोक्ष्यत इति मूर्च्छां गतः, ततो मध्याह्ने अवलगनस्थानस्योपरि पतितः, प्रद्योतो वेष्टयित्वा गृहीतः नगरीमानीतः तारकाणि बद्धानि प्रद्योतो भणितः—कुतोमुखस्ते पादो यातु ?, भणति—यज्जानासि कुरुष्व, भणति—किं त्वया महाशासनेन विनाशितोऽसि ? तदा तस्मै धुन्धुमारेण महाविभूत्याङ्गारवती दत्ता तारकाणि मुक्तानि, तत्र तिष्ठति, अन्ये भणन्ति—तेन धुन्धुमारेण देवताया उपवासः कृतः, तया चेटरूपाणि विकुर्वितानि निमित्तं गृहीतमिति, तदा प्रद्योतो नगरे हिण्डमानः पश्यति अल्पसाधनं राजानं अङ्गारवतीं पृच्छति—कथं मया गृहीतः, सा साधुवचनं कथयति, स तस्य पार्श्वं गतः, अन्ये नैमित्तिकसमीपमिति च उपशान्तो यावत् प्रव्रजितः चेटरूपाणि स्मृतानि। चन्द्रयशसः सुजातस्य धर्मघोषस्य पारणकस्य सर्वेषां संवेगेन योगाः संगृहीता भवन्ति केचित्तु सुरवरं यावत् मृगावती भगवती (१७) परम्परकाः प्रव्राजयति। संवेग इति गतं, इदानीं प्रणिधिरिति प्रणिधिर्माया सा द्विविधा—द्रव्यप्रणिधिश्च भावप्रणिधिश्च द्रव्यप्रणिधा- उदाहरणगाथा—

'पिंडेत्ता आगया, महासमरसंघाओ जाओ, पच्छा वारत्तगो चिंतेइ—एएण कारणेण भगव नेच्छइत्ति, सोहणं अज्झवसाण उवगओ, जाई संभरिया, संबुद्धो, देवयाए भंडगं उवणीयं, सो वारत्तरिसी विहरंतो सुंसुमारपुरं गओ, तत्थ धुंधुमारो राया, तस्स अंगारवई धूया, साविया, तत्थ परिवायगा उवागया, वाए पराजिया, पओसमावन्ना से सावत्तए पाडेमित्ति चित्त फलए लिहित्ता उज्जेणीए पज्जोयस्स दसेइ, पज्जोएण पुच्छिए, कहियं चणाए, पज्जोओ तस्स दूयं पेसइ, सो धुंधुमारेण असक्कारिओ निच्छूढो, भणइ पिवासाए—विणएणं वरिज्जइ, दूएण पडियागएण बहुतरगं पज्जोयस्स कहियं, आसुरुत्तो, सव्वबलेणं निग्गओ, सुंसुमारपुरं वेढेइ, धुंधुमारो अंतो अच्छइ, सो य वारत्तगरिसी एगत्थ नागघरे चच्चरमूले ठियल्लगो, सो राया भीओ एस महाबलवगोत्ति, नेमित्तगं पुच्छइ, सो भणइ—जाव—जाव नेमित्त गेण्हामि, चेडगरूवाणि रमंति ताणि भेसावियाणि, तस्स वारत्तगस्स मूलं आगयाणि रोवंताणि, ताणि भणियाणि—मा बीहेहित्ति, सो आगंतूण भणइ—मा

---

1 पिण्डयित्वा आगताः, महासमरसंघातो जातः, पश्चाद्वारत्तकश्चिन्तयति—एतेन कारणेन भगवान्नेच्छतीति शोभनमध्यवसानमुपगतः, जातिः स्मृता संबुद्धः देवतयोपकरणमुपनीतं स वारत्तकर्षिर्विहरन् शिशुमारपुरं गतः तत्र धुन्धुमारो राजा तस्याङ्गारवती दुहिता, श्राविका तत्र परिव्राजिका आगता वादे (तया) पराजिता ततः प्रद्वेषमापन्ना सापत्न्ये पातयामीति चित्रं फलके लिखित्वोज्जयिन्यां प्रद्योताय दर्शयति प्रद्योतेन पृष्टं, कथितं चानया, प्रद्योत तस्मै दूतं प्रेषयति, स धुन्धुमारेणासत्कृतो निष्काशितः, भणितः पिपासया—विनयेन व्रियते, दूतेन प्रत्यागतेन बहुतरं प्रद्योतस्य कथितं क्रुद्धः सर्वबलेन निर्गतः, शिशुमारपुरं वेष्टयति धुन्धुमारोऽन्तः तिष्ठति, स च वारत्तकर्षिरेकत्र नागगृहे चत्वरमूले स्थितोऽस्ति स राजा भीत एष महाबल इति, नैमित्तिकं पृच्छति, स भणति—यावत् यावन्निमित्तं गृह्णामि चेटा रमन्ते ते भापिताः वारत्तकस्य पार्श्वमागता रुदन्तः, ते भणिता—मा बिभीतेति स आगत्य भणति—मा

देज्जाणे, सणायरो राया निग्गओ सामिओ, अम्मापियरो रायाणं च आपुच्छित्ता पव्वइओ, अम्मापियरोवि अणुपव्वइयाणि, ताणि सिद्धाणि, सोऽवि धम्मघोसो निव्विसओ आणत्तो खेणं तस्स गुणा लोए पयरंति, यथा नेत्रे तथा शीलं, यथा नासा तथाऽऽर्जवम् । यथा रूपं तथा वित्तं, यथा शीलं तथा गुणाः ॥ १ ॥ अथवा–विषमसमैर्विषमसमाः, विषमैर्विषमाः समैः समाचाराः । करचरणकर्णनासिकदन्तोष्ठनिरीक्षणैः पुरुषाः ॥ २ ॥ पच्छा सो य निव्वेयमावण्णो सव्वं मए भोगलोभेण विणासिओत्ति निग्गओ, हिंडंतो रायगिहे णयरे थेराणं अंतिए पव्वइओ, विहरंतो बहुस्सुओ वारत्तपुरं गओ, तत्थ अभयसेणो राया, वारत्तओ अमच्चो, भिक्खं हिंडंतो वरत्तगस्स घरं गओ धम्मघोसो, तत्थ महुघयसंजुत्तं पायसथालं णीणियं, तओ बिंदू पडिओ, सो पारिसाडित्ति निच्छइ, वारत्तओ ओलोयणगओ पेच्छइ, किं मन्ने नेच्छइ ?, एवं चिंतेइ जाव (ताव) तत्थ मच्छिया उल्लीणा, ताओ घरकोइलिया पेच्छइ, तंपि सरडो, सरडंपि मज्जारो, तंपि पच्चंतियसुणओ, तंपि वत्थव्वगसुणओ, ते दोवि भंडणे लग्गा, सुणयसामी उवट्ठिया, भंडणं जायं, मारामारी, बाहिं निग्गया पाहुणगा बलं

---

१ ददौ, सनगरो राजा निर्गतः स्वामितः, मातापितरौ राजानं चापृच्छ्य प्रव्रजितः, मातापितरावपि अनुप्रव्रजितौ तौ सिद्धौ । सोऽपि धर्मघोषो निर्विषय आज्ञप्तो येन तस्य गुणा लोके प्रसरन्ति यथा । पश्चात् स च निर्वेदमापन्नः सर्वं मया भोगलोभेन विनाशितं इति निर्गतः, हिण्डमानो राजगृहे नगरे स्थविराणामन्तिके प्रव्रजितः विहरन् बहुश्रुतो वारत्तपुरं गतः तत्राभयसेनो राजा वारत्तकोऽमात्यः भिक्षां हिण्डमानो वारत्तकस्य गृहं गतो धर्मघोषः तत्र मधुघृतसंयुक्तं पायसस्थालमानीतं ततो बिन्दुः पतितः स पारिशाटिरिति नेच्छति वारत्तकोऽवलोकनगतः पश्यति किं मन्ये नेच्छति एवं यावच्चिन्तयति तावत्तत्र मक्षिका आगताः ताः (ताः) गृहकोकिला तामपि सरटः सरटमपि मार्जारः तमपि प्रात्यन्तिकः श्वा तमपि वास्तव्यः श्वा तौ द्वावपि भण्डयितुं लग्नौ श्वस्वामिनावुपस्थितौ युद्धं जातं, मारामारि, बहिर्निर्गताः प्राघुर्णकाः बलं

अच्छइ पीसत्थो मारिज्जिहितित्ति दिणे २ एगट्ठा अभिरमंति, तस्स रूवं सीलं समुदायारं दट्ठूणं चिंतेइ–नयरं अंतेउरियादि समं विणट्ठोत्ति तेण मारिज्जइ, किह वा एरिस रूवं विणासेमित्ति उस्सारित्ता सव्व परिकहइ, लेहं य दरिसेइ, तेण सुजाएण भण्णइ–जं आणसि तं करेइ, तेण भणियं–तुमं न मारेमित्ति, नयरं पच्छण्णं अच्छाहि, तेण चंदजसा भगिणी दिण्णा, सा य तज्जाइणी तीए सह अच्छइ, परिभोगदोसेण स घट्टइ सुजायस्स ईसि सकंतं, सावि तेण साविया कया, चिंतइ–मम कएण एसो विणट्ठोत्ति संवेगमावण्णा भत्तं पच्चक्खाइ, तेण चेव निज्जामिया, देवो जाओ, ओहिं पउंजइ, दट्ठूणागओ, वंदित्ता भणइ–किं करेमि ?, सोवि संवेगमावण्णो चिंतेइ–जइ अम्मापियरो पेच्छिज्जामि तो पव्वयामि, तेण देवेण सिला विउव्विया नगरस्सुवरिं, नागरा राया य धूयपडिग्गहहत्था पायवडिया विण्णवेंति, देवो वासेइ–हा ! दासत्ति सुजाओ समणोवासओ अमच्चेण अकज्जे दूसिओ, अज्ज भे चूरेमि, तो नवरि मुयामि जइ तं आणेह पसादेह य, कहिं ?, सो भणइ–एस

---

१ विषदूषितो मार्यते इति दिने २ एकत्रौ अभिरमेते तस्य रूपं शीलं समुदाचारं दृष्ट्वा चिन्तयति–नगरमन्तःपुरिकाभिः समं विनष्ट इति तेन मार्यते कथं वैतद्रूपं विनाशयामीति ? अपसार्य सर्वं परिकथयति लेखं च दर्शयति तेन सुजातेन भण्यते–यदाज्ञापयसि तत् कुरु, तेन भणितं–त्वां न मारयामीति नगरं प्रच्छन्नं तिष्ठ तेन चन्द्रयशा भगिनी दत्ता सा च तज्जातीया (त्वग्दोषयुता) तया सह तिष्ठति परिभोगदोषेण सः स्पृष्टः सुजातस्येषत् संक्रान्तं साऽपि तेन श्राविकीकृता चिन्तयति मम कृतेनैष विनष्ट इति संवेगमापन्ना भक्तं प्रत्याख्याति तेनैव निर्यामिता देवो जातः अवधिं प्रयुनक्ति दृष्ट्वाऽऽगतः, वन्दित्वा भणति–किं करोमि ?, सोऽपि संवेगमापन्नश्चिन्तयति–यदि मातापितरौ प्रेक्षेयं तदा प्रव्रजेयं तेन देवेन शिला विकुर्विता नगरस्योपरि नागरा राजा च धूपकडुच्छुकहस्ताः पादपतिता विज्ञपयन्ति देवो व्याहरति–हा दासा इति सुजातः श्रमणोपासकोऽमात्येनाकार्ये दूषितः अद्य भवतश्चूर्णयामि तर्हि परं मुञ्चामि यदि तमानयत प्रसादयतैनं च ! स भणति–एष

पेच्छामो, सणायरो राया निग्गओ सामिओ, अम्मापियरो रायाणं च आपुच्छित्ता पव्वइओ, अम्मापियरोवि अणुपव्वइयाणि, ताणि सिद्धाणि, सोऽवि धम्मघोसो निविसओ माणसो जेणं तस्स गुणा लोए पयरंति, यथा नेत्रे तथा शीलं, यथा नासा तथाऽऽर्जवम् । यथा रूपं तथा वित्तं, यथा शीलं तथा गुणाः ॥ १ ॥ अथवा—विषमसमैर्विषमसमाः, विषमैर्विषमाः समैः समाचाराः । करचरणकर्णनासिकदन्तोष्ठनिरीक्षणैः पुरुषाः ॥ २ ॥ पच्छा सो य निव्वेयमावण्णो सव्वं मए भोगक्खेमेण विणासिओत्ति निग्गओ, हिंडंतो रायगिहे णयरे थेराणं अंतिए पव्वइओ, विहरंतो बहुस्सुओ वारत्तपुरं गओ, तत्थ अभयसेणो राया, वारत्तओ अमच्चो, भिक्खं हिंडंतो वारत्तगस्स घरं गओ धम्मघोसो, तत्थ महुघयसंजुत्तं पायसपत्तं णीणीयं, तओ बिंदू पडिओ, सो पारिसाडित्ति निच्छइ, वारत्तओ ओलोयणगओ पेच्छइ, किं ममं नेच्छइ ?, एवं चिंतइ ताव (ताव) तत्थ मच्छिया लग्गा, ताओ घरकोइलिया पेच्छइ, तंपि सरडो, सरडंपि मज्जारो, तंपि पच्चंतियसुणओ, तंपि वत्थव्वगसुणओ, ते दोवि भंडणं लग्गा, सुणयसामी उवट्ठिया, भंडणं जायं, मारामारी, बाहिं निग्गया पाहुणगा बलं

---

१ तस्मात् सनागरो राजा निर्गतः स्वामिनः, मातापितरौ राजानं चापृच्छ्य प्रव्रजितौ मातापितरावपि अनुप्रव्रजितौ तौ सिद्धौ । सोऽपि धर्मघोषो निर्विषयः मानसो येन तस्य गुणा लोके प्रवर्तन्ते, पश्चात् स च निर्वेदमापन्नः सर्वं मया भोगक्षेमेण विनाशितम् इति निर्गतः हिण्डमानो राजगृहे नगरे स्थविराणामन्तिके प्रव्रजितः विहरन् बहुश्रुतो वारत्तकपुरं गतः तत्राभयसेनो राजा वारत्तकोऽमात्यः भिक्षां हिण्डमानो वारत्तकस्य गृहं गतो धर्मघोषः तत्र घृतमधुसंयुक्तं पायसपात्रमानीतं ततो बिन्दुः पतितः, स परिशाटिरिति नेच्छति वारत्तकोऽवलोकनगतः पश्यति किं मम नेच्छति एवं चिन्तयति तावत्तत्र मक्षिका लग्नाः ताः (ताः) गृहकोकिला खादति तामपि सरटः सरटमपि मार्जारः तमपि प्रत्यन्तिकश्वा तमपि वास्तव्यश्वा तौ द्वावपि भण्डितुं लग्नौ श्वस्वामिनावु- पस्थितौ, एवं यावत् इत्यादि, बहिर्निर्गताः प्राघूर्णकाः बल

अस्या व्याख्या कथानकादवसेया तच्चेदं—चंपाए मित्तप्पभो राया, धारिणी देवी, धणमित्तो सत्थवाहो, धणसिरी भज्जा, तीसे ओवाइयलद्धओ पुत्तो जाओ, लोगो भणइ—जो एत्थ धणसमिद्धे सत्थवाहकुले जाओ तस्स सुजायंति, निव्वित्ते बारसाहे सुजाओत्ति से नामं कयं, सो य किर देवकुमारो जारिसो तस्स ललियमण्णे अणुसिक्खंति, साणि य सावगाणि, तत्थेव णयरे धम्मघोसो अमच्चो, तस्स पियंगू भज्जा, सा सुणेइ—जहा एरिसो सुजाओत्ति, अण्णया दासीओ भणइ—जाहे सुजाओ इओ वोलेज्जा ताहे मम कहेज्जाह जाव त णं पेच्छेज्जामित्ति, अण्णया सो मित्तवंदपरियारिओ तेणवण एति, दासीए पियंगूए कहियं, सा निग्गया, अण्णाहि य सवत्तीहिं दिट्ठो, ताए भण्णइ—धण्णा सा जीसे भागायडिओ, अण्णया ताओ परोप्परं भणंति—अहो लीला तस्स, पियंगू सुजायस्स वेसं करेइ, आभरणविभूसणेहिं विभूसिया रमइ, एवं भणइ सविलासं, एवं हत्थसोहा विभासा, एवं मित्तेहिं समंपि भासइ, अमच्चो अइगओ, नीसद्द अंतेउरंति पाए सणियं निक्खिवंतो

1 चम्पायां मित्रप्रभो राजा धारिणी देवी धनमित्रः सार्थवाहः धनश्रीर्भार्या तस्या उपयाचितलब्धः पुत्रो जातः लोको भणति—योऽत्र धनसमृद्धे सार्थवाहकुले जातस्तस्य सुजातमिति निर्वृत्ते द्वादशाहे सुजात इति तस्य नाम कृतं स च किल देवकुमारो यादृशः तस्य ललितमन्येऽनुशिक्षन्ते ते श्रावकाः तत्रैव नगरे धर्मघोषोऽमात्यः तस्य प्रियङ्गुः भार्या सा शृणोति यथेदृशः सुजात इति अन्यदा दासीर्भणति—यदा सुजातोऽत्रैव मार्गेण व्यतिक्रामेत् तदा मम कथयेत यावत् प्रेक्षिष्ये इति अन्यदा स मित्रवृन्दपरिवारितस्तेनाध्वना याति दास्या प्रियङ्गवे कथितं सा निर्गता अन्याभिश्च सपत्नीभिर्दृष्टः तया भण्यते—धन्या सा यस्या भाग्ये आपतितः अन्यदा ताः परस्परं भणन्ति—अहो लीला तस्य, प्रियङ्गुः सुजातस्य वेषं करोति आभरणविभूषणैर्विभूषिता रमते एवं भणति सविलासं, एवं हस्तशोभा विभाषा एवं मित्रैः समममपि भाषते, अमात्योऽतिगतः निःशब्दमन्तःपुरमिति पादौ शनैः निक्षिपन्

धारणिदेवीए पडोगए, दिट्ठा सिद्धत्थी, जो मित्तप्पह–विसहं सेच्छरंति, भणइ–पव्वज्जा होउ, मा मिच्चे रायस्स सरावराय होहिति, मारेहं भमइ सुयायं, पीडेइ य, पिया य से रण्णो निरायं भत्तिओ, मा तओ विमासं होहिति, उयायं चिंतेइ, तओ उवाओत्ति, अण्णया कुक्कुडेहिं पुरिसा कया, जो मित्तप्पहस्स विसक्तो, तेण लेहा विसज्जिया लेहंति, सुयाओ पवओ–मित्तप्पभरायाणं मारेहि, तुमं पगओ राउले, तओ अवरत्थिय करेमि, तेण से लेहा रण्णो पुरओ वाइया, जहा तुमं मारेयव्वोत्ति, राया कुविओ, तेवि लेहारिया वज्झा आणत्ता, तेणं से पव्वज्जा कया, मित्तप्पभो चिंतेइ–जा ओयणायं कज्जिहि वो पवरे लोओ होहिति, ममं च तस्स रण्णो भयसो सिद्ध, तओ उवायण मारेमि, तस्स मित्तप्पहस्स एग पच्चंतणयरं अरक्खुरी नाम, तत्थ तस्स मणूसो चंदज्झओ नाम, तस्स लेहं देइ (ग्रं० ११०००) जहा सुयायं पेसेमि तं मारेहिति, पेसिओ, सुयायं सद्दावेत्ता भणइ–वच्च अरक्खुरीं, तत्थ रायकज्जाणि पेच्छाहि गओ तं णयरिं अरक्खुरिं नाम, दिट्ठो

---

१ धारणिदेव्या प्रलोकिते दृष्टा सिद्धार्थी, स मित्रप्रभ–[illegible] पतति–प्रव्रज्यां गृह्णातु, मा मित्रे राज्ये सौराष्ट्र भूयादिति ममारिनं मारयति सुजातं, पीडयति च पिता च तस्य राज्ञो नितरां भक्तः, मा ततो विनाशो भूदिति उपायं चिन्तयति तत्र उपाय इति अन्यदा कुक्कुटैः (पुरुषैः) पुरुषाः कृताः, यो मित्रप्रभस्य विश्वस्तः, तेन लेखा विसर्जिता इति सुजातो पवनप्र–मित्रप्रभराजं मारय त्वं प्रगतो राजकुले, तत्र व्यापादनं करोमि तेन ते लेखा राज्ञः पुरतो वाचिता यथा त्वं मारयितव्य इति, राजा कुपितः, ते लेखाहारका वध्या आज्ञप्ताः, तेन ते प्रव्रज्या कृता मित्रप्रभश्चिन्तयति–यदि अपराधं विना तं हरे लोको भविष्यतीति मम च तस्य राज्ञोऽयशो प्राप्नोति तत उपायेन मारयामि तस्य मित्रप्रभस्य प्रत्यन्तनगरमारक्षुरं नाम तत्र तस्य मनुष्यश्चन्द्रध्वजो नाम, तस्मै लेखं ददाति–यथा सुजातं प्रेषयामि तं मारयेरिति प्रेषितः, सुजातं शब्दयित्वा भणति–व्रजारक्षुरं तत्र राजकार्याणि प्रेक्षस्व, गतः सो नगरीमारक्षुरी नाम, दृष्ट।

नं छभामि, न य पट्टइ उप्पयइत्ते, तस्सवि अधिती आया, भणइ–खेता ! एक्कसिं कहिंचि ठाहिं मग्गाहि, भणइ–मग्गामि अइ थिणीओ होसि एक्कसि नयर अइ, पव्वइयाणं मूल गया, पव्वइयगा खुहिया, सो भणइ–न करेहिति, तहवि निच्छंति, आयरिया भणंति–मा अज्जो ! एवं होह, पाहुणगा भवे, अज्जकल्लं जाहिंति, ठिया, ताहे खुड्डओ तिण्णि २ उच्चारपासवणाणं बारस भूमीओ पडिलेहित्ता सव्वा सामायारी, विभासियव्वा अविसहा, साहू तुट्ठा, सो निंपओ अमयखुड्डगो जाओ, सरसभओगेण पंचवि पडिस्सगसयाणि ताणि ममाणियाणि आराहियाणि, निग्गंतु न दिंति, एव पच्छा सो विणओवगा जाओ, एव कायव्व १५ । विणओवएत्ति गयं, इयाणिं धिइमई यत्ति, धितीए जो मतिं करेइ तस्स योगाः सङ्गृहीता भवन्ति, तस्योदाहरणगाहा—

नयरी य पडुमहुरा पंडववसे मई य सुमई य । वारीयसमारुहणे उप्पाइय सुड्डियपयिभासा ॥ १३०१ ॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेद—णयरी य पंडुमहुरा, तत्थ पंच पडवा, तेहिं पव्वयंतहिं पुत्तो रज्जे ठविओ,

---

१ न लभे न च पतति उत्पतितुं, तस्याप्यधृतिर्जाता भणति–पुत्र ! एकशः कुत्रापि स्थितिमन्वेषय भणति–मार्गयामि यदि विनीतो भवस्येकशः यदि श्रमणिकानां मूलं गतौ प्रव्रजिताः क्षुब्धाः स भणति–न करिष्यतीति तथापि नेच्छन्ति आचार्या भणन्ति–मैवं भवतार्याः प्राघूर्णको भवतो भव कल्ये यास्यत इति स्थितौ तदा क्षुल्लकः तिस्रः २ उच्चारप्रश्रवणयोर्द्वादश भूमीः प्रतिलिख्य सर्वा समाचारीः (करोति) विभाषितव्याः अवितथाः साधवस्तुष्टाः, स निम्बकोऽमृतक्षुल्लको जातः तरतमयोगेन पञ्चापि प्रतिश्रयशतानि तानि ममीकृतानि आराद्धानि निर्गन्तुं न ददति एवं स पश्चाद् स विनयोपगो जातः एवं कर्तव्यं । विनयोपग इति गतं इदानीं धृतिमतिरिति धृतौ यो मतिं करोति तस्य–तस्योदाहरणमाथा । नगरी च पाण्डुमथुरा तत्र पञ्च पाण्डवाः, तैः प्रव्रजद्भिः पुत्रो राज्ये स्थापितः

ते अरिट्ठनेमिस्स पायमूले पव्वइया, हत्थकप्पे भिक्खं हिंडिता सुणेंति—जहा सामी कालगओ, गहियं भत्तपाणं विगिंचित्ता सेत्तुंजे पव्वए भत्तपच्चक्खाणं करेंति, णाणुप्पत्ती, सिद्धा य। ताण वसे अण्णो राया पंडुसेणो नाम, तस्स दो धूयाओ—मई सुमई य ताओ वज्जते चेइयवंदियाओ सुरट्ठं वारिवसभेण [वारिवसभो नाम वहणं तेण] समुद्देण पए, उप्पाइयं उट्ठियं, लोगो खंदरुद्दे नमंसइ, इमाहि धणियतरागं अप्पा संजमे जोइओ, एसो सो कालोत्ति, भिन्नं वहणं, संजयसंपि सिण्णायगसंपि कालगयाओ सिद्धाओ, एगत्थ सरीराणि उच्छलियाणि, सुट्ठिएण लवणाहिवइणा महिमा कया, देवुज्जोए ताहे तं पभासे तित्थं जायं, दोहिवि ताहि धीतीए मति करेंतीहि जोगा संगहिया, धितिमई यत्ति गयं १९, इयाणि संवेगेत्ति, सम्यग् वेगः संवेगः तेण संवेगेण जोगा संगहिया भवति, तत्थोदाहरणगाथाद्वयं—

चंपाए मित्तपभे धणमित्ते धणसिरी सुजाते य। पियगु धम्मघोसे य अरक्खुरी चेव चंदघोसे य॥ १३०२॥

चंदजसा रायगिहे वारत्तपुरे अभयसेण वारत्ते। सुसुमार धुधुमारे अंगारवई य पज्जोए॥ १३०३॥

1 तेऽरिष्टनेमेः पादमूले प्रव्रजिताः, हस्तिकल्पे हिण्डमानाः शृण्वन्ति—यथा स्वामी कालगतः पूरितं भक्तपानं त्यक्त्वा शत्रुञ्जये पर्वते भक्तप्रत्याख्यानं कुर्वन्ति ज्ञानोत्पत्तिः सिद्धाश्च। तेषां वशे अन्यो राजा पाण्डुसेनो नाम तस्य द्वे दुहितरौ—मतिः सुमतिश्च, ते उज्जयन्ते चैत्यवन्दिके सुराष्ट्रं वारिवृषभेण समुद्रेण यान्त्यौ उत्पातः उत्थितः लोकः स्कन्दरुद्रौ नमस्यति आभ्यां धणियतरमात्मा संयमे योजितः एष स काल इति भिन्नं प्रवहणं संयतत्वमपि ज्ञातकमपि कालगते सिद्धे एकत्र शरीरे उच्छलिते सुस्थितेन लवणाधिपतिना महिमा कृतः देवोद्योते तत्र प्रभासाख्यं तदा तीर्थं जातं, द्वाभ्यामपि तदा धृतौ मतिं कुर्वतीभ्यां योगाः संगृहीताः। धृतिमतिरिति गतं इदानीं संवेग इति तेन संवेगेन योगाः संगृहीता भवन्ति।

संजमे समाहियवरो जाओ, णाणमुप्पण्णं, जाव सिद्धो १ १ । समाहित्ति गयं, आयारेत्ति इयाणिं, आयारउवगच्छणयाए योगाः संगृह्यन्ते, एत्थोदाहरणगाहा—

पाडलिपुत्त हुयासण जलणसिहा चेव जलणडहणे य । सोहम्मपलियपणए आमलकप्पाइ णट्टविही ॥ १२९९ ॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदं—पाडलिपुत्ते हुयासणो माहणो, तस्स भज्जा जलणसिहा, सावगाणि, तेसिं दो पुत्ता—जलणो डहणो य, चत्तारिवि पव्वइयाणि, जलणो उज्जुसंपण्णो, डहणो मायाबहुलो, एहित्ति वच्चइ, वच्चाहि एइ, सो तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंतो कालगओ, दोवि सोधम्मे उववण्णा सक्कस्स अब्भिंतरपरिसाए, पंच पलिओवमाति ठिती, सामी समोसढो आमलकप्पाए अंबसालवणे चेइए, दोवि देवा आगया, नट्टविहिं दाएंति दोवि जणा, एगो उज्जुगं विउव्विस्सामित्ति उज्जुगं विउव्वइ, इयरस्स विवरीयं, तं च दट्ठूण गोयमसामिणा सामी पुच्छिओ, ताहे सामी तेसिं पुव्वभवं कहेइ—मायादोसोत्ति,

---

१ संयमे समाहितवरो जातः ज्ञानमुत्पन्नं यावत् सिद्धः । समाहितेति गतं आचार इदानीं आचारोपगततया योगाः अत्रोदाहरणगाथा । पाट लिपुत्रे हुताशनो ब्राह्मणः तस्य भार्या ज्वलनशिखा श्राविका, तयोर्द्वौ पुत्रौ—ज्वलनो दहनश्च चत्वारोऽपि प्रव्रजिताः ज्वलन ऋजुसंपन्नः दहनो माया बहुला, आयाहीति भणति गच्छति याहीति आयाति स तस्य स्थानस्यानालोचितप्रतिक्रान्तः कालगतः द्वावपि सौधर्मे उत्पन्नौ शक्रस्याभ्यन्तरपर्षदि पञ्च पल्यो पमानि स्थितिः, स्वामी समवसृतः आमलकल्पायामाम्रशालवने चैत्ये द्वावपि देवावागतौ नाट्यविधिं दर्शयतः द्वावपि जनौ एक ऋजु विकुर्विष्यामीति ऋजुकं विकुर्वति, अन्यः विपरीतं, तच्च दृष्ट्वा गौतमस्वामिना स्वामी पृष्टः तदा स्वामी तयोः पूर्वभवं कथयति—मायादोष इति

एवं आयारोवणमग्गेण जोगा संगहिया भवंति १४। आयारोवणेत्ति गयं, इयाणिं विणओवगमग्गेण जोगा संगहिया भवंति, तस्स उदाहरणगाहा—

उज्जेणी अंबरिसी मालुग तह निंबए य पव्वज्जा। संकमण च परगणे अविणय विणए य पडिवत्ती॥ १३००॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदं—उज्जेणीए अंबरिसी माहणो, मालुगा से भज्जा, सड्ढाणि, निंबगो पुत्तो, मालुगा कालगया, सो पुत्तेण समं पव्वइओ, सो दुव्विणीओ काइयभूमीए कंटए निक्खिवइ, सज्झायं पट्ठविस्साणं छीयइ, असज्झायं करेइ, सव्वं च सामायारी वितहं करेइ, कालं उवहणइ, ताहे पव्वइया आयरियं भणंति—अहवा एसो अच्छउ अहवा अम्हेत्ति, निच्छूढो, पियावि से पिट्ठओ जाइ, अण्णस्स आयरियस्स मूलं गओ, तत्थवि निच्छूढो, एवं किर उज्जेणीए पंच पडिस्सगसयाणि सव्वाणि हिंडियाणि, निच्छूढो य सो खंतो सण्णाभूमीए रोवइ, सो भणइ—किं खंता! रोवसित्ति ?, तुमं नामं कयं निंबओत्ति एयं न अण्णहत्ति, एयट्ठिमणमागेहिं आयारेहिं तुज्झंतेण पाणिं च अहंपि ठायं

---

१ एवमापारोपणमार्गेण योगाः संगृहीता भवन्ति। आपारोपण इति गतं इदानीं विनयोपगमार्गेण योगाः संगृहीता भवन्ति तस्योदाहरणगाथा। उज्जयिन्यामम्बर्षिर्ब्राह्मणः मालुका तस्य भार्या, श्राद्धौ निम्बकः पुत्रः। मालुका कालगता स पुत्रेण समं प्रव्रजितः स दुर्विनीतः कायिकीभूमौ कण्टकान् निक्षिपति स्वाध्याये प्रस्थापयत्सु (क्षौति) छीति अस्वाध्यायं करोति सर्वां च सामाचारीं वितथां करोति कालमुपहन्ति तदा प्रव्रजिता आचार्यं भणन्ति—अथ वैष तिष्ठतु अथवा वयमिति निष्काशितः, पिताऽपि तस्य पृष्ठे याति अन्यस्याचार्यस्य मूलं गतः तत्रापि निष्काशितः एवं किलोज्जयिन्यां पञ्च प्रतिश्रयशतानि सर्वाणि हिण्डितौ निष्काशितश्च स वृद्धः संज्ञाभूमौ रोदिति स भणति-किं वृद्ध! रोदिषीति ?, तव नाम कृतं निम्बक इति एतन्नान्यथेति एतैर्भावैराचारैस्त्वदीयैरहमपि स्थिति

ताहे सो व भणइ–सोयंति, भणइ–सच्चंति, पुच्छिओ किं सच्चं?, पुणो ओहसइ, वासुदेवेण भणियं–जदि न एवं पुच्छिय तहिं एयंपि पुच्छियं होंतति खिंसिओ, तेण भणियं–सच्चं भट्टारओ न पुच्छिओ, चिरं(?) सिउमारद्धो, आई सरिया, पच्छा अतीव सोयंतो पत्तेयबुद्धो जाओ, पढमज्झयणे सो चेव वक्ख, एवं सोएण जोगा समाहिया भवंति ११। सोएत्ति गयं, इयाणिं सम्मदिट्ठित्ति, सम्मद्दंसणविसुद्धीएवि किल योगाः संगृह्यन्ते, तत्थ उदाहरणगाहा–

सागेयम्मि महाबल विमलपहे चेव चित्तकम्मे य। निप्फत्ति छम्मासे भूमीकम्मस्स करणं च ॥ १२९७ ॥

अस्या व्याख्या कथानकादवसेया, सागए महब्बलो राया, अत्थाणीए दूओ पुच्छिओ–किं नत्थि मम ज अन्नसिं रायाणं अत्थित्ति?, चित्तसभत्ति, कारिया, तत्थ दोवि चित्तकरायमत्तिमा विरूयातौ विमल्ल पभाकरा य, तेसिं अद्धद्धेण अप्पिया, जवणियंतरिया चित्तेइ, एगेण निम्मवियं, एगेण भूमी कया, राया तस्स तुट्ठो, पूइओ य पुच्छिओ य,–पभाकरो पुच्छिओ भणइ–भूमी कया, न ताव चित्तेमित्ति, राया भणइ–केरिसया भूमी कयत्ति?, जवणिया अवणीया, इयर चित्तकम्मं

1 तदा स तं भणति–शोचामिति भणति सत्यमिति पृष्टः किं सत्यम्? पुनरपहसति वासुदेवेन भणितं–यदि न एवं पृच्छ्यते तदा एवमपि पृच्छ्यं भवतीति खिंसितः, तेन भणितम्–सत्यं भट्टारको न पृष्टः चिरं(?) निर्भर्त्सितः, तेन भणितम्–सत्यं भट्टारको न पृष्टः चिरंसितुमारब्धः जातिः स्मृता पश्चादतीव शोचमानः प्रत्येकबुद्धो जातः प्रथमाध्ययने स एव (वक्ष्य)ति। एवं शोचेन योगाः संगृहीता भवन्ति। शोचामिति गतं इदानीं सम्यग्दृष्टिरिति सम्यग्दर्शनविशुद्ध्यापि तत्रोदाहरणगाथा। साकेते महाबलो राजा आस्थान्यां दूतः पृष्टः–किं नास्ति मम यदन्येषां राज्ञां अस्ति? चित्रसभेति कारिता तत्र द्वौ चित्रकरौ विमलप्रभाकरौ अर्धार्धेन अर्पितवान्, यवनिकान्तरितौ चित्रयतः एकेन निर्मितं एकेन भूमी कृता राजा तस्मै तुष्टः पूजितश्च पृष्टश्च प्रभाकरः पृष्टो भणति–भूमी कृता न तावत् चित्रयामीति, राजा भणति–कीदृशी भूमिः कृतेति, यवनिकाऽपनीता इतरचित्रकर्म

निम्मळयरं दीसइ, राया कुवियो, पिसायिओ–पभा एत्थ संकंसत्ति, तं छाइयं, नवरं कुडं, सुहेण एवं चेव भच्छइत्ति भणिओ, एवं संमत्तं विसुद्धं कायव, सेनैव योगाः समृहीता भवन्ति १२। सम्यग्दृष्टिरिति गतं, इयाणिं समाहित्ति समाधान, तस्योदाहरणगाहा—

णयरे सुदंसणपुरे सुसुणाए सुजस सुव्वए चेव। पव्वज्ज सिक्खमादी एगविहारे य फासणया ॥ १२९८ ॥

व्याख्या—कथानकादवसेया, तच्चेदम्—सुदंसणपुरे सुसुनागो गाहावई, सुजसा से भज्जा, सड्ढाणि, ताण पुत्तो सुव्वओ नाम सुहेण गब्भे अच्छिओ सुहेण पडिओ एवं जाव जोव्वणत्थो संबुद्धो आपुच्छित्ता पव्वइओ पढिओ, एगल्लविहारपडिमापडिवण्णो, सक्कपसंसा, देवेहिं परिक्खिओ अणुकूलेण, धण्णो कुमारबंभचारी एगेण, बीएण को एयाओ कुलसंताणवोच्छेदगाओ अधण्णोत्ति !, सो भगवं समो, एवं मायाविच्चाणि सविसयपसत्ताणि दंसियाणि, पच्छा मारिज्जंतगाणि, कलुणं कूवंति, तहावि समो, पच्छा सव्वोवि उऊ विउव्विया दिव्वाए इत्थियाए सविब्भमं पलोइयं मुक्कदीहनीसाससमवगूढो, तहावि

१ निर्मल्यतरं दृश्यते राजा कुपितः, पिशाचः–प्रभात संक्रामतीति तच्छादितं नवरं कुड्यं सुखेनैवमेव तिष्ठत्विति भणिता एवं सम्यक्त्वं विशुद्धकार्यं। इदानीं समाधिरिति तदुदाहरणगाथा। सुदर्शनपुरे शिशुनागः श्रेष्ठी सुयशास्तस्य भार्या श्राद्धौ, तयोः पुत्रः सुव्रतो नाम सुखेन गर्भे स्थितः सुखेन च सूतः एवं यावत् यौवनस्थः संबुद्धः आपृच्छ्य प्रव्रजितः पठितः एकाकिविहारप्रतिमां प्रतिपन्नः शक्रप्रशंसा देवैः परीक्षितोऽनुकूलेन धन्यः कुमारब्रह्मचारी एकेन द्वितीयेन क एतस्मात् कुलसन्तानव्यवच्छेदकादधन्य इति!, स भगवान् समः, एवं मायाविकृती सविषयप्रसक्तौ दर्शितौ, पश्चात् मार्यमाणौ करुणं कूजतः, तथापि समः, पश्चात् सर्वो ऋतवो विकुर्विता दिव्यया स्त्रिया सविभ्रमं प्रलोकितं मुक्तदीर्घनिःश्वासमुपगूढः तथापि.

अण्णे भणंति–यएहिं सेण्णिहिएहिं मग्गिओ, दयाए न देइ, नियसरीरसपक्खंडयपयाणेण कतिवयसंडेसु कएसु सेट्ठी चिंतेइ–अहोऽहं धण्णो । जेण इमाए वेयणाए पाणिणो ण जोइयत्ति, सव्वं परिक्खिऊण सुरवरो सयं चेव पडिबुद्धो, पिठमया पा कया, एय देवाणुप्पिः आसकत्तं, सव्वगुणी सामिस्स दो सीसा–धम्मघोसो धम्मजसो य, एगस्स असोगवरपायवस्स हेट्ठा गुणेंति, ते पुव्वण्हे ठिया अवरण्हेवि छाया ण परावत्तइ, एगो भणइ–तुज्झ सिद्धी, बीओ भणइ–तुज्झ लद्धी, एगो काइगभूमीए गओ, बितिओवि तहेव, नायं जहा एगस्सवि न होइ एस लद्धी, पुच्छिओ सामी–कहेइ तस्स उप्पत्ती–

सोरियसमुद्दविजए जन्नजसे चेव जन्नदत्ते य । सोमित्ता सोमजसा उंछविही नारदुप्पत्ती ॥ १२९५ ॥

अणुकंपा वेयड्ढो मणिकंचण वासुदेव पुच्छा य । सीमंधरजुगबाहू जुगंधरे चेव महबाहू ॥ १२९६ ॥

गाथा द्वितयम्, अस्य व्याख्या–सोरियपुरे समुद्दविजओ जया राया आसि तया अण्णजसो तावसो आसी, तस्स भज्जा सोमित्ता, तीसे पुत्तो जन्नदत्तो, सोमजसा सुण्हा, ताण पुत्तो नारदो, ताणि उंछवित्तीणि, एगदिवसं जेमेंति एगदिवसं

1 अन्ये भणन्ति–यकेषु सन्निहितेषु मार्गितः दयया न ददाति निजशरीरखण्डार्पणेन कतिपयेषु खण्डेषु कृतेषु श्रेष्ठी चिन्तयति–अहो अहं धन्यो येन मयाऽनया वेदनया प्राणिनो न योजिता इति सर्वं परीक्ष्य सुरवरः स्वयमेव प्रतिबुद्धः पितृमया वा कृताः । स्वामिनो द्वौ शिष्यौ–धर्मघोषो धर्मयशाश्च एकस्य वराशोकपादपस्याधस्तात् गुणयन्तौ तौ पूर्वाह्णे स्थितौ अपराह्णेऽपि छाया न परावर्तते एको भणति–तव सिद्धिः द्वितीयो भणति–तव लब्धिः एकः कायिकीभूमिं गतः द्वितीयोऽपि तथैव, ज्ञातं यथा नैकस्याप्येषा लब्धिरस्ति, पृष्टः स्वामी कथयति तदुत्पत्तिं । शौर्यपुरे नगरे समुद्रविजयो यदा राजाऽऽसीत् तदा यज्ञयशास्तापस आसीत् तस्य भार्या सौमित्री आसीत् तस्याः पुत्रो यज्ञदत्तः, सोमयशाः स्नुषा तयोः पुत्रो नारदः तावुञ्छवृत्ती एकस्मिन् दिवसे जेमत एकस्मिन् । 2 गाहपति

देवयाणं करेंति, ताणि तं नारदं असोगवरपायवहेट्ठे पुव्वण्हे ठविऊण पियरं गच्छंति, इओ य वेयड्ढाए वेसमणकाइया देवा जंभगा तेणं २ वीतीवयंति, पेच्छंति दारगं, ओहिणा आभोएंति, सो सायं देवनिकायाओ चुओ तो तं अणुकंपाए तं छाहिं थंभेंति—दुक्खं वच्छे अच्छइत्ति, पडिनियत्तेहिं नीसीहिआ सिक्खाविओ य—अणुस्सवइ, केइ भणंति—एसा असोगपुप्फा, मालुप्पत्ती य, सो वम्मुक्कबालभावो तेहिं देवेहिं पुव्वभवपिययाए विज्जाजंभएहिं पन्नत्तिमाइयाओ सिक्खाविओ, सो मणिपाउयाहिं कंचणकुंडियाए आगासेण हिंडइ, अण्णया बारवइमागओ, वासुदेवेण पुच्छिओ—किं सोयं इति ?, सो ण तरति वियाणेउं, पव्वक्खेवो कओ, अण्णाए कहाए उट्ठेत्ता पुव्वविदेहे सीमंधरसामिं जुगबाहुवासुदेवो पुच्छइ—किं सोयं ?, तित्थगरो भणइ—सच्चं सोयंति, तेण एगेण पएण सव्वं पच्चाएहिं ओवहारियं, पुणो अवरविदेहं गओ, जुगंधरतित्थगरं महाबाहू नाम वासुदेवो पुच्छइ तं चेव, तस्सवि सच्चं वयणं, पच्छा बारवइमागओ वासुदेवं भणइ—किं ते तया पुच्छियं ?,

---

1 दिवसे वन्दनार्थं कृत्वा, तौ च नारदमशोकवृक्षस्याधस्तात् पूर्वाह्णे स्थापयित्वाऽऽगतौ, इतश्च वैताढ्ये वैश्रमणकायिका देवा जृम्भकदेवाभिधा व्यतिव्रजन्ति तेनाध्वना इतश्च, पश्यन्ति दारकमवधिनाऽऽभोगयन्ति च स्वकीयदेवनिकायाच्च्युतः तदनुकम्पया तां छायां स्तम्भयन्ति—दुःखेन वत्स तिष्ठतीति प्रतिनिवृत्तैः नैषेधिकी (गुप्ता विद्याः) शिक्षितः, केचिद् भणन्ति—एषाऽशोकपुष्पमाला उत्पत्तिश्च स उन्मुक्तबालभावस्तैर्देवैः पूर्वभवप्रियतया विद्याजृम्भकैः प्रज्ञप्त्यादिकाः शिक्षितः स मणिपादुकाभ्यां काञ्चनकुण्डिकयाऽऽकाशेन हिण्डते, अन्यदा द्वारवतीमागतो, वासुदेवेन पृष्टः—स च न शक्नोति ज्ञातुं, व्याक्षेपः कृतः अन्यया कथयोत्थाय पूर्वविदेहे सीमन्धरस्वामिनं युगबाहुवासुदेवः पृच्छति—शौचं किं? तीर्थकरो भणति—सत्यं शौचमिति तेनैकेन पदेन सर्वं पर्यायैरवधारितं पुनरपरविदेहेषु युगन्धरतीर्थंकरं महाबाहुर्नाम वासुदेवः पृच्छति तदेव तस्यापि सत्यमुक्तम्, पश्चात् द्वारवतीमागतो वासुदेवं भणति—किं त्वया तदा पृष्टं

चत्तारि कसाया जहा ते पावीसं कुमारा तहा पावीस परीसहा जहा ते दो मणूसा तहा रागद्दोसा जहा धितिगा पियेयणा तहा आराहणा जहा निव्वुत्तीदारिया तहा सिद्धी । सिलिक्खत्ति गयं ९, इयाणिं अज्झयत्ति, अज्झय नाम वसुयत्तणं, तत्थुदाहरणगाहा—

चंपाए कोसियज्जो अंगरिसी रुद्दए य आणत्ते । पथग जोइजसायिय अब्भक्खाणे य सपोही ॥ १२९१ ॥

इमीए वक्खाण—चंपाए कोसिअज्जो नाम उवज्झाओ, तस्स दो सीसा—अंगरिसी रुद्दओ य, अंगओ भद्दओ, तेण से अंगरिसी नाम कयं, रुद्दओ सो गंठिछेदओ, ते दोवि तेण उवज्झाएण दारुगाण पट्ठविया, अंगरिसी अडवीओ भारं गहाय पडिएत्ति, रुद्दओ दिवसे रमित्ता वियाले समरिय ताहे पट्ठाविओ अडविं, त च पेच्छइ दारुगभारएण एन्तग चिंतेइ य—निच्छूढोमि उवज्झाएणंति, इओ य जोइजसा नाम वच्छवाली पुत्तस्स पंथगस्स भत्तं नेऊण दारुगभारं एण्य एइ, रुद्दएण सा एगाए खड्डाए मारिया, तं दारुगभारं गहाय अण्णेण मग्गेण पुरओ आगओ उवज्झायस्स हत्थ

1 चत्वारः कषाया यथा ते द्वाविंशतिः कुमारास्तथा द्वाविंशतिः परीषहा यथा तौ द्वौ पुरुषौ तथा रागद्वेषौ यथा पुत्तलिका वेद्धव्या तथाऽऽराधना यथा निर्वृतिदारिका तथा सिद्धिः । शिक्षितेति गतं, इदानीमार्जवमिति आर्जवं नाम ऋजुत्वं तत्रोदाहरणगाथा चम्पा कौशिकार्यो नामोपाध्यायः तस्य द्वौ शिष्यौ—अङ्गर्षिः रुद्रकश्च भद्रकोऽङ्गर्षिः नाम कृतं रुद्रकः स ग्रन्थिच्छेदकः तौ द्वावपि तेनोपाध्यायेन दारुकेभ्यः प्रस्थापितौ अङ्गर्षिरटवीतो भारं गृहीत्वा प्रत्येति रुद्रको दिवसे रन्त्वा विकाले स्मृतं ततः प्रस्थापितोऽटवीं स च प्रेक्षते दारुकभारेणायान्तं चिन्तयति च निष्काशितोऽस्मि उपाध्यायेनेति इतश्च ज्योतिर्यशा नाम वत्सपालिका पुत्रस्य पान्थकस्य भक्तं नीत्वा दारुकभारेणायाति सा रुद्रकेणैकस्यां गर्तायां मारिता स दारुकभारं गृहीत्वाऽन्येन मार्गेण पुरत आगत उपाध्यायस्य हस्ते

पुणमाणो कहेइ—जहा एएण तुज्झ सुंदरसीसेण ओइयसा मारिया, रमणविभासा, सो आगओ, धाडिओ पणसेवे चिंतेइ—सुह
ज्झवसाणेण आसी सरिया संजमो केवलनाणं देवा महिमं करेंति, देवेहिं कहियं, जहा एएण अब्भक्खाणं दिण्णं, रुद्दगो लोगेण
हीलिज्जइ, सो चिंतेइ—सच्चं मए अब्भक्खाणं दिण्णं, सो चिंतेंतो संबुद्धो पत्तेयबुद्धो, इयरो बंभणो बंभणी य दोवि पव्व
इयाणि, चप्पण्णणाणाणि सिद्धाणि चत्तारिवि, एवं कायव्वं वा न कायव्वं वेति १०। अक्खवत्ति गयं, इयाणिं सुहत्ति, सुहं
नाम सच्चं, सच्चं च संजमो, सो चेव सोयं, सत्यं प्रति योगाः संगृहीता भवन्ति, तत्रोदाहरणगाथा—

सोरिअ सुरवरेवि अ सिट्ठी अ धणंजए सुभद्दा य। वीरे अ धम्मघोसे धम्मजसेऽसोगपुच्छा य ॥ १२९४ ॥

सोरियपुरं णयरं, तत्थ सुरवरो जक्खो, तत्थ सेट्ठी धणंजओ नाम, तस्स भज्जा सुभद्दा, तेहिं सुरवरो नमंसिओ, पुत्तका-
मेहिं उवाइय सुरवरस्स कयं—जइ पुत्तो आयाइ तो महिससएणं अच्चणं करेमि, ताणं संपत्ती जाया, ताणि संबुज्झेहिन्ति
सामी समोसढो, सेट्ठी निग्गओ, संबुद्धो, अणुव्वयाणि गिण्हामित्ति जइ जक्खो अणुजाणइ, सोवि जक्खो उवसामिओ,

---

१ तस्य कथयति—यथाऽनेन तव पुत्र्याः सुन्दरशीर्षेण ओजस्विनी मारिता रमणविभाषा स आयातः निर्धाटितो वचनेन चिन्तयति—शुभाध्यवसायेन आसीः स्मृता संयमः केवलज्ञानं महिमानं देवाः कुर्वन्ति देवैः कथितं यथैतेनाभ्याख्यानं दत्तं, रुद्रको लोकेन हील्यते स चिन्तयति—सत्यं मयाऽभ्याख्यानं दत्तं स चिन्तयन् संबुद्धः प्रत्येकबुद्धः इतरो ब्राह्मणो ब्राह्मणी च द्वे अपि प्रव्रजिते उत्पन्नज्ञानचत्वारोऽपि सिद्धाः। एवं कर्तव्यं वा न कर्तव्यं वेति। आर्जवमिति गतं इदानीं शुचिरिति शुचिर्नाम सत्यं, सत्यं च संयमः स एव शौचं शौरिपुरं नगरं तत्र सुरवरो यक्षः तत्र श्रेष्ठी धनञ्जयो नाम तस्य भार्या सुभद्रा ताभ्यां सुरवरो नमस्कृतः पुत्रकामाभ्यामुपयाचितं सुरवरस्य कृतं—यदि पुत्रो भविष्यति तर्हि महिषशतेन अर्चां करिष्यामि तयोः संपत्तिर्जाता तानि संभोत्स्यन्त इति स्वामी समवसृतः, श्रेष्ठी निर्गतः, संबुद्धः अणुव्रतानि गृह्णामीति यदि यक्षोऽनुजानीते सोऽपि यक्ष उपशान्तः,

चत्तारि कसाया जहा ते बावीसं कुमारा तहा बावीस परीसहा जहा ते दो मणूसा तहा रागदोसा जहा धिहिगा विंधेयव्वा तहा आराहणा जहा निव्वुतीदारिया तहा सिद्धी । तितिक्खसि गयं ९, इयाणिं अज्जवत्ति, अज्जव नाम उज्जुयत्तणं, तत्थुदाहरणगाहा—

चंपाए कोसियज्जो अंगरिसी रुद्दए य आणत्ते । पंथग जोइजसाविय अब्भक्खाणे य संबोही ॥ १२९६ ॥

इमीए वक्खाणं—चंपाए कोसियज्जो नाम उवज्झाओ, तस्स दो सीसा—अंगरिसी रुद्दओ य, अंगओ भद्दओ, तेण से अंगरिसी नाम कयं, रुद्दओ सो गंठिछेदओ, ते दोवि तेण उवज्झाएण दारुगाण पट्ठविया, अंगरिसी अडवीओ भारं गहाय पडिएति, रुद्दओ दिवसे रमित्ता वियाले संभरिय ताहे पहाविओ अडविं, तं च पेच्छइ दारुगभारएण एन्तगं, चिंतेइ य—निच्छुढोमि उवज्झाएणत्ति, इओ य जोइजसा नाम वच्छवाली पुत्तस्स पंथगस्स भत्तं नेऊण दारुगभारं एण एइ, रुद्दएण सा एगाए खड्डाए मारिया, तं दारुगभारं गहाय अण्णेण मग्गेण पुरओ आगओ उवज्झायस्स हत्थ

1 चत्वारः कषाया यथा ते द्वाविंशतिः कुमारास्तथा द्वाविंशतिः परीषहा यथा तौ द्वौ पुरुषौ तथा रागद्वेषौ यथा पुत्तलिका वेद्धव्या तथाऽऽराधना यथा निर्वृतिदारिका तथा सिद्धिः । तितिक्षेति गतं इदानीमार्जवमिति आर्जवं नाम ऋजुत्वं तत्रोदाहरणगाथा अस्या व्याख्यान—चम्पायां कौशिकार्यो नामोपाध्यायः तस्य द्वौ शिष्यौ—अङ्गर्षिः रुद्रकश्च भद्रको मार्दवेन तस्याङ्गर्षिः नाम कृतं रुद्रः स ग्रन्थिच्छेदकः तौ द्वावपि तेनोपाध्यायेन दारुकेभ्यः प्रस्थापितौ अङ्गर्षिरटवीतो भारं गृहीत्वा प्रत्येति रुद्रको दिवसे रन्त्वा विकाले स्मृत्वा तदा तदा प्रधावितोऽटवीं, तं च प्रेक्षते दारुकभारेणायान्तं चिन्तयति च निर्धाटितोऽस्मि उपाध्यायेनेति इतश्च ज्योतिर्यशा नाम वत्सपालिका पुत्रस्य पन्थकस्य भक्तं नीत्वा दारुकभारेणायाति सा रुद्रकेण एकस्यां गर्तायां मारिता तं दारुक भारं गृहीत्वाऽन्येन मार्गेण पुरतः आगत उपाध्यायस्य हस्ते

धुणमाणो कहेइ—अहा णेण तुज्झ सुंदरसीसेण ओइअसा मारिया, रमणविमासा, सो आगओ, भाविओ वणसंडे चिंतेइ—सुर ज्झवसाणेण खाली सरिसा संजमो केवलनाणं देवा महिमं करेंति, देवेहिं कहिय, अहा पएण अब्भक्खाणं दिन्नं, रुट्ठो लोगेण हीलिज्जइ, सो चिंतेइ—सव्वं मए अब्भक्खाण दिन्नं, सो चिंतेंतो संबुद्धो पत्तेयबुद्धो, इयरो संजणो संजणी य दोवि पव्वइयाणि, तप्पण्णपाणाणि सिद्धाणि पत्तारिवि, एवं कायव्वं वा न कायव्व वेत्ति १०। अज्जवत्ति गयं, इयाणिं सुइत्ति, सुइं नाम सच्चं, सच्चं च संजमो, सो चेव सोयं, सत्यं मति योगाः समूहीता भवन्ति, तत्थोदाहरणगाहा—

सोरिअ सुरवरेवि अ सिट्ठी अ धणंजए सुभद्दा य। वीरे अ धम्मघोसे धम्मजसेऽसोगपुच्छा य ॥ १२९४ ॥

सोरियपुरं णयरं, तत्थ सुरवरो जक्खो, तस्स सेट्ठी धणंजओ नाम, तस्स भज्जा सुभद्दा, तेहिं सुरवरो नमंसिओ, पुत्तकामेहिं उवाइयं सुरवरस्स कयं—जइ पुत्तो जायइ तो महिससएणं अच्चणं करेमि, ताणं संपत्ती जाया, ताव संबुज्झेहिन्ति सामी समोसढो, सेट्ठी निग्गओ, संबुद्धो, अणुव्वयाणि गिण्हामित्ति जइ जक्खो अणुजाणइ, सोवि जक्खो उवसामिओ,

१ इदृ(द्)कथयति—यथाऽनेन तव सुन्दरशिष्येण भ्रातृजाया मारिता रमणविमासा, स आगतः भावितो वनखण्डे चिन्तयति—शुभाध्यवसायेन जातिः स्मृता संयमः केवलज्ञानं महिमानं देवाः कुर्वन्ति देवैः कथित यथाऽनेनाभ्याख्यान दत्तं रुष्टो लोकेन हील्यते स चिन्तयति—मया मयाऽभ्याख्यान दत्तं च चिन्तयन् संबुद्धः प्रत्येकबुद्धः इतरो संयतो संयती च द्वे अपि प्रव्रजिते तत्पश्चात्तापानाशात्कारोऽपि सिद्धाः। एवं कर्तव्यं वा न कर्तव्यं वेति। आर्जवमिति गतं इदानीं शुचिरिति, शुचिर्नाम सत्यं, सत्यं च संयमः स एव शौचं सौरीपुरं नगरं तत्र सुरवरो यक्षः तत्र श्रेष्ठी धनञ्जयो नाम तस्य भार्या सुभद्रा ताभ्यां सुरवरो नमस्कृतः पुत्रकामाभ्यामुपयाचितं सुरवरस्य कृतं—यदि पुत्रो भविष्यति तर्हि महिषशतेन पूजां करिष्यामि, ततो संपत्तिर्जाता तावत् संभोत्स्यन्त इति स्वामी समवसृतः, श्रेष्ठी निर्गतः, संबुद्धः, अणुव्रतानि गृह्णामीति यदि यक्षोऽनुजानीते सोऽपि यक्ष उपशान्तः।,

अहा सा एइ, हट्ठतुट्ठो, उस्सियपडागं णयरं कयं, रंगो कओ, तत्थ चक्कं, एग्य एगंमि अक्खे अट्ठ चक्काणि, तेसिं पुरओ धीया ठविया, सा पुण विंधियव्वा, राया सबलो निग्गओ सह पुत्तेहिं, ताहे सा कण्णा सव्वालंकारविहूसिया एगंमि पासे अच्छइ, सो रंगो रायाणो य ते य दंडभडभोइया आरिसो दीसतीए, तत्थ रण्णो जेट्ठपुत्तो सिरिमाली कुमारो, एसा दारिया रज्जं च भोत्तव्वं, सो तुट्ठो, अहं नूणं अण्णेहिंतो राईहिं अब्भहिओ, ताहे सो भणिओ-विंधहत्ति, ताहे सो अकयकरणो तस्स समूहस्स मज्झे तं धणुं घेत्तूण चेव न चाएइ, किहवि अणेण गहियं, तेण जत्तो वच्चइ तत्तो वच्चइत्ति कंडं मुक्कं, एवं कस्सइ एगं अरयं वोलिय कस्स दो तिण्णि अण्णेसिं बाहिरेण चेव निंति, तेणवि अमच्चेण सो नत्तुगो पसाहिउं सन्निवसमाणीओ तत्थऽच्छइ, ताहे सो राया ओहयमणसंकप्पो करयलपल्हत्थमुहो-अहो अहं पुत्तेहिं लोगमज्झे विगोविओत्ति अच्छइ, ताहे सो अमच्चो पुच्छइ-किं तुब्भे देवाणुप्पिया ओहय जाव झियायह ?, ताहे सो भणइ-

---

१ यथा सैषि हृष्टतुष्टः, उच्छ्रितपताकं नगरं कृतं रङ्गः कृतः, तत्र चक्रं, एकस्मिन् अक्षे अष्ट चक्राणि तेषां पुरतः पुत्रिका स्थापिता सा पुनर्वेद्धव्या राजा सबलो निर्गतः सह पुत्रैः तदा सा कन्या सर्वालङ्कारविभूषिता एकस्मिन् पार्श्वे तिष्ठति स रङ्गः ते राजानो दण्डिकभटभोजिका यादृशो दृश्यते तत्र राज्ञो ज्येष्ठः पुत्रः श्रीमाली कुमारः एषा दारिका राज्यं च भोक्तव्यं स तुष्टः अहं नूनमन्यराजभ्योऽभ्यधिकः तदा स भणितः-विध्येति तदा सोऽकृतकरणः तस्य समूहस्य मध्ये धनुर्ग्रहीतुमेव न शक्नोति कथमप्यनेन गृहीतं तेन यतो याति ततो यात्विति काण्डं मुक्तं, एवं कस्यचिदेकमरकं व्यतिक्रम्य कस्यचिद् द्वौ त्रीणि अन्येषां बहिरेव निर्गच्छति तेनाप्यमात्येन स नप्ता प्रसाध्य सन्निवसमानीकस्तत्र तिष्ठति, तदा स राजोपहतमनःसंकल्पः करतलपर्यस्तमुखः अहो अहं पुत्रैर्लोकमध्ये विगोपित इति तिष्ठति तदा सोऽमात्यः पृच्छति-किं यूयं देवानुप्रिया उपहतमनःसंकल्पा यावत् ध्यायत ! तदा स भणति-

पेच्छंति नवरं कहुर्यकमो, ताहे भणइ—अत्थि पुत्तो तुज्झं अण्णोवि, कहिं ?, सुरिंददत्तो नाम कुमारो, तं सोवि ता विण्णा- सउ मे, ताहे तं राया पुच्छइ—कओ मम एस पुत्तो ?, ताहे ताणि सिट्ठाणि रहस्साणि, ताहे राया तुट्ठो भणइ—सेयं तव पुत्ता ! एए अट्ठ चक्के भेत्तूण रज्जसोक्खं निव्वुइदारियं पाविहिसि, ताहे सो कुमारो ठाणं आलीढं ठाइऊण गिण्हइ धणुं, लक्खाभिमुहं सरं संधेइ, ताणि चेडरूवाणि ते य कुमारा सव्वओ रोडंति, अण्णे य दोण्णि पुरिसा असिव्वग्गहत्था, ताहे सो पणामं रण्णो उवज्झायस्स य करेइ, सोवि से उवज्झाओ भयं दावेइ—एए दोण्णि पुरिसा जइ किंचिवि सीसं ते छिंदइ (छिंदति) तेसिं दोण्हवि पुरिसाण ते य चत्तारि ते य बावीसं अगणंतो ताण अट्ठण्हं रहचक्काणं छिड्डं जाणिऊण एगंमि छिड्डे नाऊण अच्छिडियाए दिट्ठीए तम्मि लक्खे तेण अण्णंमि य मणं अकुणमाणेण सा धीतीगा अच्छिंमि विद्धा, तत्थ उक्कुट्ठिसीहनाय- साहुक्कारो दिण्णो, एसा दव्वतिहिपस्सा, एसा चेव विभासा भावे, उवसंहारो जहा कुमारो तहा साहू जहा ते चत्तारि तहा

1 एवैतदं व्यपूर्वः तदा भणति—अस्ति तुभ्यं पुत्रोऽन्योऽपि, क ? सुरेन्द्रदत्तो नाम कुमारः तं सोऽपि तावत् परीक्षतां मम तदा तं राजा पृच्छति— कुतो मम पुत्र एषः, तदा तानि शिष्टानि रहस्यानि, तदा राजा तुष्टो भणति—श्रेयस्तव पुत्र ! एतानि अष्ट चक्राणि भित्त्वा राज्यसौख्यं निर्वृतिं दारिकां च प्राप्स्यसि, तदा च कुमारः स्थानमालीढं स्थित्वा गृह्णाति धनुः लक्ष्याभिमुखं शरं संदधाति ते चेटरूपे च कुमाराः सर्वतो घोषं कुर्वन्ति अन्यौ च द्वौ पुरुषौ तदा च प्रणामं राज्ञ उपाध्यायस्य च करोति सोऽपि उपाध्यायो भयं दर्शयति—एतौ द्वौ पुरुषौ यदि कथमपि शीर्षं ते पातयिष्यतः तौ द्वावपि पुरुषौ तांश्च चतुरस्तांश्च द्वाविंशतिं अगणयन् तेषामष्टानां रथचक्राणां छिद्रं ज्ञात्वा एकस्मिन् छिद्रे अच्छिद्रितया दृष्ट्या तस्मिन् लक्ष्ये अन्यस्मिन् मनोऽकुर्वता तेन सा पुत्तलिकाऽक्ष्णि विद्धा उत्कृष्टिसिंहनादसाधुकारो दत्तः, एषा द्रव्यतिथिका, एवैव विभाषा भावे, उपसंहारो यथा कुमारस्तथा साधुः यथा ते चत्वारस्तथा

अहा सा पए, इक्खुडो, हत्थिणपुरागं णयरे कयं, रंगो कओ, तत्थ चक्कं, एग्थ एगंमि अक्खे अट्ठ चक्काणि, तेसिं पुरओ धीया ठविया, सा पुण विंधियव्वा, राया सबलो निग्गओ सह पुत्तेहिं, ताहे सा कण्णा सव्वालंकारविभूसिया एगंमि पासे अच्छइ, सो रंगो रायाणो य ते य दंडभडभोइया जारिसो दोवतीए, तत्थ रण्णो जेट्ठपुत्तो सिरिमाली कुमारो, एसा दारिया रज्जं च भोत्तव्वं, सो तुट्ठो, अहं नूणं अण्णेहिंतो रायीहिं अब्भहिओ, ताहे सो भणिओ-विंधाहि, ताहे सो अकयकरणो तस्स समूहस्स मज्झे त धणुं घेत्तूण चेव न चाएइ, किहवि अणेण गहियं, तेण जत्तो वच्चइ तत्तो वच्चइत्ति कंडं मुक्कं, एवं कस्सइ एगं अरयं वोलिय कस्स दो तिण्णि अण्णेसिं बाहिरेण चेव निंति, तेणवि अमच्चेण सो नत्तुगो पसाहिउ सदिवसमाणीओ तत्थऽच्छइ, ताहे सो राया ओहयमणसंकप्पो करयलपल्हत्थमुहो-अहो अहं पुत्तेहिं लोगमज्झे विगोविओत्ति अच्छइ, ताहे सो अमच्चो पुच्छइ-किं तुब्भे देवाणुप्पिया ओहय जाव झियायह !, ताहे सो भणइ-

---

१ यथा सैति इक्षुगृह, हस्तिनापुरकं नगरं कृतं रङ्गः कृतः तत्र चक्रं, एकस्मिन्नक्षेऽष्ट चक्राणि तेषां पुरतः पुत्तलिका स्थापिता सा पुनर्वेद्धव्या राजा सबलो निर्गतः सह पुत्रैः तदा सा कन्या सर्वालङ्कारविभूषिता एकस्मिन् पार्श्वे तिष्ठति स रङ्गः ते राजानो दण्डिकभटभोजिकाः यादृशो द्रौपद्या तत्र राज्ञो ज्येष्ठः पुत्रः श्रीमाली कुमारः एषा दारिका राज्यं च भोक्तव्यं स तुष्टः अहं नूनमन्यराजभ्योऽभ्यधिकः तदा स भणितः-विध्येति, तदा सोऽकृतकरणः तस्य समूहस्य मध्ये तद्धनुर्गृहीतुमेव न शक्नोति कथमप्यनेन गृहीतं, तेन यतो व्रजति ततो व्रजत्विति काण्डं मुक्तं, एवं कस्यचिदेकमरकं व्यतिक्रान्तं कस्यचिद् द्वौ त्रीन् अन्येषां बहिरेव निर्गच्छन्ति तेनामात्येन स नप्ता प्रसाध्य सदिवसमानीतस्तत्र तिष्ठति तदा स राजोपहतमनःसंकल्पः करतलपर्यस्तमुखः अहो अहं पुत्रैर्लोकमध्ये विगोपित इति तिष्ठति, तदा सोऽमात्यः पृच्छति-किं यूयं देवानुप्रिया अपहतमनःसंकल्पा यावद् ध्यायत ? तदा स भणति-

ताए सो दिवसो तिही मुहुत्तो वेला जं च राएण उल्लवियं साहसंकारो तेण तं पत्तए लिहियं, सो य सारवेइ, नवण्हं मासाण दारओ जाओ, तस्स दासचेडाणि तद्दिवसं जायाणि, तं०—अग्गियओ पव्वयओ बहुलिगो सागरगो, ताणि सहजायाणि, तेण कलायरियस्स उवणीओ, तेण लेहाइयाओ गणियप्पहाणाओ बावत्तरिं कलाओ गहियाओ, जाहे ताओ गाहेइ आयरिओ ताहे ताणि कुट्टंति विकट्टंति य, पुव्वपरिचएण ताणि रोवंति सोवि ताणि न गणेइ, गहियाओ कलाओ, ते अन्ने गाहिज्जंति बावीसंपि कुमारा, अस्स अप्पिज्जंति आयरियस्स तं पिट्टंति मत्थएहि य हणंति, अह उवज्झाओ ते पिट्टइ अप्पडंते ताहे साहेंति माइमिस्सिगाणं, ताहे ताओ भणंति—किं सुलभाणि पुत्तजम्माणि ?, ताहे न सिक्खियाइं। इओ य महुराए जियसत्तू राया, तस्स सुया निव्वुई नाम कण्णया, सा अलंकिया रण्णो उवणीया, राया भणइ—जो रोयइ सो ते भत्ता, ताहे ताए णायं—जो सूरो वीरो विक्कंतो सो पुण रज्जं दिज्जा, ताहे सा य बलं वाहणं गहाय गया इंदपुरं णयरं, रायस्स बहवे पुत्ता सुयणिमा, इओ पयट्टो, ताहे आयारिया सव्वे रायाणो, ताहे तेण रायाणएण सुयं—

---

१ तदा स दिवसो मुहूर्तो वेला यच्च राज्ञोल्लपितं समुल्लापः (सत् सर्वमुक्तं) तेन तत् पत्रके लिखितं स च संरक्षति नवसु मासेषु दारको जातः, तस्य दासचेटास्तद्दिवसे जाताः तद्यथा—अग्निः पर्वतको बहुलिकः सागरः ते सहजाताः तेन कलाचार्यायोपनीतः तेन लेखादिका द्वासप्ततिः कलाः गृहीताः यदा ता ग्राहयत्याचार्यस्तदा ते कुट्टयन्ति विकर्षयन्ति च, पूर्वपरिचयेन ते रुदन्ति सोऽपि तान् न गणयति गृहीताः कलाः तेऽन्ये ग्राह्यन्ते द्वाविंशतिरपि कुमाराः यस्मै अर्प्यन्ते आचार्याय तं पिट्टयन्ति मस्तकेन च घ्नन्ति अथोपाध्यायस्तान् पिट्टयति अपठतः तदा कथयन्ति मातृप्रभृतीनां तदा ता भणन्ति—किं सुलभानि पुत्रजन्मानि तदा(ते) न शिक्षिताः। इतश्च मथुरायां जितशत्रू राजा तस्य सुता निर्वृतिनाम कन्या, साऽलंकृता राज्ञ उपनीता राजा भणति—यो रोचते स ते भर्त्ता तदा तया ज्ञातं—यः शूरो वीरो विक्रान्तः स पुनः राज्यं दद्यात्, तदा सा बलं वाहनं च गृहीत्वा गतेन्द्रपुरं नगरं राज्ञो बहवः सुताः सुरूपाः इतः प्रवर्त्तिता तदाऽऽहूता अखिला राजानः, तदा तेन राज्ञा श्रुत

भारेह घत्ति, भणंति ते तहा करेहिसि भणिया नेच्छति, खुड्डगकुमारस्स मग्गेण लग्गा पयइया, सव्वहिं छोभो परिचत्तो, एवं अछोभया कायव्वा, अछोभेत्ति गयं ८। इयाणिं तितिक्खत्ति दारं, तितिक्खा कायव्वा—परीसहोवसग्गाणं अतिसहण भणिय होइ, तत्रोदाहरणगाथाद्वयम्—

इंदपुर इंददत्ते बावीस सुया सुरिंददत्ते य। महुराए जियसत्तू सयंवरो निव्वुईए उ ॥ १२९१ ॥
अग्गियए पव्वयए बहुली सह सागरे य बोद्धव्वे। एगदिवसेण जाया तत्थेव सुरिंददत्ते य ॥ १२९२ ॥

अस्य व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदम्—इंदपुरं णयरं, इंददत्तो राया, तस्स इट्ठाण वराण देवीण बावीस पुत्ता, अण्णे भणंति—एगाए देवीए, ते सव्वे रण्णो पाणसमा, अहेगा धूया अमच्चस्स, सा अ परं परिणतेण दिट्ठा, सा अण्णया कयाइ ण्हाया समाणी अच्छइ, ताहे रायाए दिट्ठा, कस्सेसा ?, तेहिं भणियं—तुब्भं देवी, ताहे सो ताए समं एक्कं रत्तिं वुच्छो, सा य रितुण्हाया, तीसे गब्भो लग्गो, सा अमच्चेण भणियल्लिया—जया तुब्भ गब्भो लग्गइ तया मम साहेज्जाहि,

---

१ भारव वेत्ति भणन्ति ते तथा करिष्यसि भणिता नेच्छन्ति क्षुल्लककुमारस्य मार्गेण लग्नाः प्रवजिताः सर्वैर्क्षोभः परित्यक्तः एवमक्षोभता कर्त्तव्या अक्षोभ इति गतं। इदानीं तितिक्षेतिद्वारं तितिक्षा कर्त्तव्या—परीषहोपसर्गाणामधिसहनं भणितं भवति। इन्द्रपुरं नगरं इन्द्रदत्तो राजा तस्येष्टानां वराणां देवीनां द्वाविंशतिः पुत्राः अन्ये भणन्ति—एकस्या देव्याः ते सर्वे राज्ञः प्राणसमाः अथैकाऽमात्यस्य दुहिता सा परं परिणयता दृष्टा सा अन्यदा कदाचित् स्नाता तिष्ठति, तदा राज्ञा दृष्टा कस्यैषा ? तैर्भणितं—युष्माकं देवी तदा स तया सममेकां रात्रिमुषितः, सा च ऋतुस्नाता तस्यां गर्भो लग्नः सा अमात्येन भणितपूर्वा—यदा तव गर्भो भवेत्तदा मह्यं कथयेः

ताए सो दिवसो सिद्धो मुहुत्तो वेला जं च राएण पडिविद्धं साइसंकारो तेण तं पत्तए लिहियं, सो य सारवेइ, नवण्हं मासाणं दारओ जाओ, तस्स दासचेडाणि तद्दिवसं जायाणि, तं०—अग्गियओ पव्वयओ बहुलिगो सागरगो, ताणि सहजायाणि, तेण कलायरियस्स उवणीओ, तेण लेहाइयाओ बावत्तरिं कलाओ गहियाओ, जाहे ताओ गाहेइ आयरिओ ताहे ताणि कुट्टेंति विकड्ढंति य, पुव्वपरिचएण ताणि रोवंति सोवि ताणि न गणेइ, गहियाओ कलाओ, ते अन्ने गाहिज्जंति बावीसंपि कुमारा, जस्स भणिज्जंति आयरियस्स तं पिट्टंति मारयंति य हणंति, अह उवज्झाओ ते पिट्टइ अपढंते ताहे साहेंति माइसिरिवगाणं, ताहे ताओ भणंति—किं सुलभाणि पुत्तजम्माणि?, ताहे न सिक्खियाइं। इओ य महुराए जियसत्तू राया, तस्स सुया निव्वुई नाम कण्णया, सा अलंकिया रण्णो उवणीया, राया भणइ—जो रोयइ सो ते भत्ता, ताहे ताए णायं—जो सूरो धीरो विक्कंतो सो पुण रज्जं दिज्जा, ताहे सा य बलं वाहणं गहाय गया इंदपुरं णयरं, रायस्स बहवे पुत्ता सुयपडिआ, दूओ पयट्टो, ताहे आवाहिया सव्वे रायाणो, ताहे तेण रायाणएण सुयं-

---

१ तदा स दिवसो मुहूर्त्तो वेला यच्च राज्ञोक्तं सालङ्कारं (तद् सर्वमुक्तं) तेन तद् पत्रके लिखितं स च संरक्षति नवसु मासेषु दारको जातः, तस्य दासचेटरूपाणि तद्दिवसे जातानि तद्यथा—अग्निः पर्वतको बहुलिकः सागरः ते सहजाताः तेन कलाचार्यायोपनीतः तेन लेखादिका द्वासप्ततिः कलाः गृहीताः यदा ता ग्राहयत्याचार्यस्तदा ते कुट्टयन्ति विकर्षयन्ति च पूर्वपरिचयेन ते रुदन्ति सोऽपि तान् न गणयति गृहीताः कलाः तेऽन्ये ग्राह्यन्ते द्वाविंशतिरपि कुमारा यस्मै कथ्यन्ते आचार्याय तं पिट्टयन्ति मारयन्ति च घ्नन्ति अथोपाध्यायस्तान् पिट्टयति अपठतो यदा कथयन्ति मातृसपत्नीभ्यो तदा ता भणन्ति—किं सुलभानि पुत्रजन्मानि तदा(ते) न शिक्षिताः। इतश्च मथुरायां जितशत्रू राजा तस्य सुता निर्वृतिर्नाम कन्या सालङ्कृता राज्ञ उपनीता राजा भणति—यो रोचते स ते भर्त्ता तदा तया ज्ञातं—यः शूरो धीरो विक्रान्तः स पुनः राज्यं दद्यात्, तदा सा बलं वाहनं च गृहीत्वा इन्द्रपुरं नगरं गता राज्ञो बहवः पुत्राः श्रुतवन्तः। दूतः प्रवर्त्तितः तदाऽऽहूता अखिला राजानः, तदा तेन राज्ञा श्रुतं.

मारेह यत्ति, भणति ते तहा करेहित्ति भणिया नेच्छति, खुड्डगकुमारस्स मग्गेण लग्गा पव्वइया, सव्वेहिं खोभो परिचत्तो, एवं अखोभया कायव्वा, अखोभेत्ति गयं ८ । इयाणिं तितिक्खत्ति दारं, तितिक्खा कायव्वा—परीसहोवसग्गाण अहियासणं भणियं होइ, तत्रोदाहरणगाथाद्वयम्—

इंदपुर इंददत्ते बावीस सुया सुरिंददत्ते य । महुराए जियसत्तू सयंवरो निव्वुईए उ ॥ १२९१ ॥

अग्गियए पव्वयए बहुली तह सागरे य बोद्धव्वे । एगदिवसेण जाया तत्थेव सुरिंददत्ते य ॥ १२९२ ॥

अस्य व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदम्—इंदपुरं णयरं, इंददत्तो राया, तस्स इट्ठाण वराण देवीणं बावीसं पुत्ता, अण्णे भणंति—एगाए देवीए, ते सव्वे रण्णो पाणसमा, अहेगा धूया अमच्चस्स, सा अ परं परिणतेण दिट्ठा, सा अण्णया कयाइ ण्हाया समाणी अच्छइ, ताहे रायाए दिट्ठा, कस्सेसा ?, तेहिं भणियं—तुब्भं देवी, ताहे सो ताए समं एक्कं रत्तिं वुच्छो, सा य रितुण्हाया, तीसे गब्भो लग्गो, सा अमच्चेण भणियल्लिया—जया तुब्भ गब्भो लग्गइ तया मम साहेज्जाहि,

---

१ मारय इति भणन्ति ते तथा करिष्यतीति भणिता नेच्छन्ति, क्षुल्लककुमारस्य मार्गेण लग्नाः प्रव्रजिताः, सर्वैः क्षोभः परिसह्यः, एवमक्षोभया कर्तव्या अक्षोभ इति गतं । इदानीं तितिक्षेतिद्वारं तितिक्षा कर्तव्या—परीषहोपसर्गाणां अधिसहनं भणितं भवति । इन्द्रपुरं नगरं इन्द्रदत्तो राजा तस्येष्टानां वराणां देवीनां द्वाविंशतिः पुत्राः अन्ये भणन्ति—एकस्या देव्याः ते सर्वे राज्ञः प्राणसमाः अथैकाऽमात्यस्य दुहिता सा परं परिणयता दृष्टा सा अन्यदा ऋतुस्नाता सती तिष्ठति, तदा राज्ञा दृष्टा कस्यैषा ? तैर्भणितं—युष्माकं देवी, तदा स तया सममेकां रात्रिमुषितः सा च ऋतुस्नाता तस्या गर्भो लग्नः साऽमात्येन भणितपूर्वा—यदा तव गर्भो भवेत्तदा मह्यं कथयेः

इयं मिगदसिरीए, ऐत्थंतरे सुलुगस्स कंचलरयणे ठुवं, असभरेण सुबराइणा कुंडलं सयसहस्समोल्लं, सिरिकंताए सत्यवा हिणीए हारो सयसहस्समोल्लो, जयसंधिणा अमच्चेण कडगो सयसहस्समोल्लो, कण्णवालो मिंठो तेण अंकुसो सयसहस्सो, केवलं कुंडलं (कडयं) हारेगावलि अंकुसोत्ति एयाइ सयसहस्समोल्लाइ, जो य किर सत्थ तूसइ वा देइ वा सो सव्वो छिलिज्जइ, अह जाणइ तो तुट्ठो अह न याणइ तो दट्ठो सेसिंति सव्वे छिड्डिया, पभाए सव्वे सद्दाविया, पुच्छिया, खुडुगो! तुब्भे कीस दिन्नं ?, सो जहा पियामारिओ तं सव्व परिकहेइ जाव न समत्थो संजममणुपालेउं, तुब्भं मूलमागओ रज्जं मग्गि उकामित्ति, सो भणइ—देमि, सो खुडुगो भणइ—अलाहि, सुमिणसमं वट्टइ, मरिज्जा, पुणरवि संजमो नासिहित्ति, जुवराया भणइ—तुम मारेउं मग्गामि थेरो राया रज्जं न देइत्ति, सोवि दिज्जंतं नेच्छइ, सत्यवाहभज्जा भणइ—बारस वरिसाणि पउत्यस्स, पहे पहइ, अज्ज पयसेमि धीमंसा वट्टइ, अमच्चो—अण्णरायाणएहिं सम घडामि, पच्चंतरायाणो हत्थिमेंठं भणंति—हत्थिं मारेहि

1 अत्रान्तरे सुलककुमारस्य [illegible] दिवं गतो महेन्द्र युवराजेन कुण्डलं शतसहस्रमूल्यं श्रीकान्तया सार्थवाह्या हारः शतसहस्रमूल्यः जयसन्धिना अमात्येन कटकं शतसहस्रमूल्यं कर्णपालो मण्ठस्तेनाङ्कुशः शतसहस्रमूल्यः केवलं कुण्डलं (कटकं) हार एकावलिका अङ्कुश एतेऽपि शतसहस्रमूल्यानि यश्च [illegible] किल तत्र तुष्यति ददाति वा स सर्वो [illegible] यदि जानाति तदा तुष्टः अथ न जानाति तदा [illegible] सर्वे [illegible] प्रभाते सर्वे शब्दिताः पृष्टाः, क्षुल्लक! त्वया किं दत्तं ? स यथा पिता मारितः तत् सर्व परिकथयति यावत् असमर्थः संयममनुपालयितुं युष्माकं पार्श्वमागतो राज्यमभिकाङ्क्षामीति स भणति ददामि स क्षुल्लको भणति अलं स्वप्नसमो वर्तते म्रिये पुनरपि संयमो नङ्क्ष्यतीति युवराजो भणति—त्वां मारयितुं मृगये स्थविरो राजा राज्यं ददातीति सोऽपि दीयमानं नेच्छति सार्थवाहभार्या भणति—द्वादश वर्षाणि प्रोषितस्य, पथि वर्तते अन्यं प्रवेशयामीति विमर्शोऽभूत्, अमात्यः— अन्यराजभिः समं घटयामि प्रत्यन्तराजानो हस्तिमेण्ठं भणन्ति—हस्तिनमारय

तीए मूले तेणेव कमेण पव्वइया जहा धारिणी तहा विभासियव्वा, नवरं तीए दारओ न छड्डिओ खुड्डगकुमारोत्ति से नामं कयं, सो जोव्वणत्थो जाओ, चिंतेइ—पव्वज्जं न तरामि काउं, मायरं आपुच्छइ—जामि, सा अणुसासइ तहवि न ठाइ, सा भणइ—तो खाइ मक्खिमिस्स बारस वरिसाणि करेहि, भणइ—करेमि, पुण्णेसु आपुच्छइ, सा भणइ—मयहरियं आपुच्छामि, तीसेवि बारस वरिसाणि, ताहे आयरियस्सवि वयणेण बारस, उवज्झायस्स बारस, एवं अडयालीसं वरिसाणि अच्छाविओ तह वि न ठाइ, विसज्जिओ, पच्छा मायाए भण्णइ—मा जहिं वा तहिं वा वच्चाहि, महल्लपिया तुज्झ पुंडरीओ राया, इमा ते पितिसंतिया मुद्दिया कंबलरयणं च मए निंतीए नीणीयं एयाणि गहाय वच्चाहित्ति, गओ णयरं, रण्णो जाणसालाए आवासिओ कल्ले रायाणं पेच्छिहामित्ति, अब्भंतरपरिसाए पेच्छणयं पेच्छइ, सा नट्टिया सव्वरत्तिं नच्चिऊण पभायकाले निद्दाइया, ताहे सा थेरिगिणी चिंतेइ—तोसिया परिसा बहुगं च लद्धं जइ एत्थ पमाइहइ तो परिसिया होमोत्ति, ताहे इम गीतियं पगाइया—'सुट्ठु गाइयं सुट्ठु नच्चियं सुट्ठु वाइयं साम सुंदरि। अणुपालिय दीहराइयओ सुमिणंते मा पमायए ॥ १ ॥

१ तस्या मूले तेनैव क्रमेण प्रव्रजिता यथा धारिणी तथा विभाषितव्या नवरं तथा दारको न त्यक्तः क्षुल्लककुमार इति तस्य नाम कृतं स यौवनस्थो जातः चिन्तयति—प्रव्रज्यां न शक्नोमि कर्तुं, मातरमापृच्छे—यामि सा अनुशास्ति तथापि न तिष्ठति सा भणति—तदा मद्धितमिव द्वादश वर्षाणि कुरु भणति—करोमि पूर्णेषु आपृच्छते सा भणति—महत्तरिकामापृच्छे तस्या अपि द्वादश वर्षाणि तत आचार्यस्यापि वचनेन द्वादश उपाध्यायस्य द्वादश एवमष्टचत्वारिंशत् वर्षाणि स्थापितस्तथापि न तिष्ठति विसृष्टः पश्चात् माता भणति—मा यत्र वा तत्र वा यासीः, पितृव्यस्तव पुण्डरीको राजा इयं च ते पितृसत्का मुद्रिका कम्बलरत्नं मया निर्गच्छन्त्याऽऽनीतं एते गृहीत्वा व्रज ततो नगरं राज्ञो यानशालायामुषितः कल्ये राजानं प्रेक्षिष्ये इति अभ्यन्तरपर्षदि प्रेक्षणकं प्रवृत्तं, सा नर्तकी सर्वरात्रं नर्तित्वा प्रभातकाले निद्रायिता ततः सा महत्तरिका चिन्तयति—तोषिता पर्षद् बहु च लब्धं यद्यधुना प्रमाद्यति तर्हि अपभ्राजिताः स्म इति इमां गीतिकां प्रगीतवती—सुष्ठु गीतं सुष्ठु नर्तितं सुष्ठु वादितं श्यामाङ्गि सुन्दरि । अनुपाल्य दीर्घरात्रं स्वप्नान्ते मा प्रमादीः ॥ १ ॥

ठाओ भणंति—भत्त पच्चक्खायओ पत्थं साहु अम्हे अच्छामो, दोवि रायाणो ठिया, दिवसे २ महिमं करेंति, कालगओ, एव ते य गया रायाणो, एव तस्स अनिच्छमाणस्सवि जाओ इयरस्स इच्छमाणस्सवि न जाओ पूयासक्कारो, जहा धम्म जसेण तहा कायव्वं। अच्छाययपडिगयं ७। इयाणिं अलोभेत्ति, लोभविवेगयाए जोगा संगहिया भवंति अलोभया केण कायव्वा, कहं? तत्थोदाहरणमाह—

साएए पुंडरीए कंडरिए चेव देविजसभद्दा। सावत्थिअजियसेणे कित्तिमई खुड्डगकुमारो ॥ १२८८ ॥
जसभद्दे सिरिकंता जयसंधी चेव कण्णपाले य। नट्टविही परिओसे दाणं पुच्छा य पव्वज्जा ॥ १२८९ ॥
सुट्ठु वाइय सुट्ठु गाइयं सुट्ठु नच्चिय साम सुंदरि!। अणुपालिय दीहराइयओ सुमिणंते मा पमायए ॥१२९०॥
द्वारगाथात्रयम्, अस्य व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदं—साएयं णयरं, पुंडरिओ राया, कंडरिओ जुवराया, जुव रण्णो देवी जसभद्दा, तं पुंडरीओ चंकमंती दट्ठूण अज्झोववन्नो, नेच्छइ, ताहे जुवराया मारिओ, सावि सत्थेण समं पलाया, अहुणोववण्णगब्भा पत्ता य सावत्थिं, तत्थ य सावत्थीए अजियसेणो आयरिओ, कित्तिमती मयहरिया, सा

१ ता भणन्ति–भक्तप्रत्याख्यातोऽत्र साधुः तथो वयं तिष्ठामः द्वावपि राजानौ स्थितौ दिवसे २ महिमानं कुरुतः कालगतः। एवं तौ राजानौ च गतौ। एवं तस्यानिच्छतोऽपि जात सत्कारः इतरस्येच्छतोऽपि न जातः पूजासत्कारः यथा धर्मयशसा तथा कर्तव्यं। अच्छायकमिति गत इदानीं अलोभ इति लोभविवेकितया योगाः संगृहीता भवन्ति अलोभता केन कर्तव्या कथं? तत्रोदाहरणमाह। साकेतं नगरं पुण्डरीको राजा कण्डरीको युवराजः युवराजस्य देवी यशोभद्रा तां चङ्क्रमन्तीं दृष्ट्वा पुण्डरीकोऽध्युपपन्नः नेच्छति, ततः युवराजो मारितः साऽपि सार्थेन समं पलायिता, अधुनोत्पन्नगर्भा प्राप्ता च श्रावस्तीं, तत्र च श्रावस्त्यामजितसेन आचार्यः कीर्तिमतिर्महत्तरिका, सा

चिंतेइ—मा समणस्सऽयसो होउत्ति रहस्सं भिंदामि, अंतेउरमइगया, मणिप्पहं ओसारेत्ता भणइ—किं भाउगेण समं कलहेसि ?, सो भणइ—कहम्मि, ताहे तं सव्वं संभवं अक्खायं, जइ न पत्तियसि तो मायरं पुच्छाहि, पुच्छइ, तीए णायं अयसस्स दढ सभेओ, कहिय अहायत्तं रद्धवयणसंतगाणि आभरणगाणि नाममुद्दाइ दाइयाइं, पत्तीओ भणइ—अह एयाहे ओसरामि तो मम अयसो, अज्जा भणइ—अह त पत्तियावेमि, एवं होउत्ति, निग्गया, अवंतिसेणस्स निवेइयं, पव्वइया दट्ठुमिच्छइ, अइयया, पाए दट्ठूण णाया अंगपडिहारियाहिं, पायवडियाओ परुन्नाओ, कहिय तत्थ तव मायत्ति, सो य पायवडिओ परुण्णो, तस्सवि कहेइ—एस भे माया, दोवि बाहिं मिलिया, अवरोप्परमवयासेऊण परुण्णा, किंचि कालं कोसंबीए अच्छित्ता दोवि उज्जेणिं पाविया, मायावि सह मयहारियाए णीया, जाहे य वच्छगातीरे पव्वयं पत्ता, ताहे जे तंमि जणवए साहुणो ते पव्वयं ओरुभंते चडंते य दट्ठूण पुच्छिया, ताहे ताओवि वंदिउं गयाओ, बितियदिवसे राया पट्ठाविओ,

---

१ चिन्तयति—मा श्रमणस्यायशो भूदिति रहस्यं भिनद्मि अन्तःपुरमतिगता मणिप्रभमपसार्य भणति—किं भ्रात्रा समं कलहयसि ? स भणति—कथमिति तदा तं सर्वं सम्भवमाख्यातवती यदि न प्रत्येषि तर्हि मातरं पृच्छ पृच्छति तया ज्ञातं—अयशसो रहस्यभेदः कथितं यथाभूतं राज्ञवंशसत्कानि आभरणानि नाममुद्रादीनि दर्शितानि प्रव्रजितो भणति—अथ पुनरपसरामि तर्हि मेऽयशः आर्यो भणति—अहं त्वां प्रतिबोधयामि एवं भवत्विति निर्गता अवन्तीषेणाय निवेदितं, प्रव्रजिता द्रष्टुमिच्छति अतिगता, पादौ दृष्ट्वा ज्ञाताऽन्तःपुरप्रतिहारिणीभिः पादपतिताः प्ररुदिताः कथितं तव तव मातेति स च पादपतितः प्ररुदितः, तस्यापि कथयति एष तव माता द्वावपि बहिर्मिलितौ परस्परमालिङ्ग्य प्ररुदितौ कञ्चित्कालं कौशाम्ब्यां स्थित्वा द्वावप्युज्जयिनीं प्राप्तौ मातापि सह महत्तरिकया नीता यदा च वत्सकातीरे पर्वतं प्राप्ता तदा ये तस्मिन् जनपदे साधवस्तान् पर्वतादवतरत आरोहतश्च दृष्ट्वा पृष्टवती तदा ता अपि वन्दितुं गताः द्वितीयदिवसे राजा प्रस्थितः,

अणगारिहीए दिन्नो अणुराए, सो य पुत्तो, सा य संजतीहिं पुच्छिया भणइ—वद्धाणगे जायं तं मए विगिंचियं, अन्नं होहिति, ताहे अंतेउरं णीइ अतीइ य, अंतेउरियाहिं समं मित्तिया जाया, तस्स मणिप्पहोत्ति णामं कयं, सो राया मओ, मणिप्पभो राया जाओ, सो य तीए संजईए निरायं अणुरत्तो, सो य अवंतिवद्धणो पच्छायावेण भायावि मारिओ सावि देवी न जायत्ति भायनेहेण अवंतिसेणस्स रज्जं दाऊण पव्वइओ, सो य मणिप्पहं कप्पागं मग्गइ, सो न देइ, ताहे सव्व-बलेण कोसंबिं पहाविओ। ते य दोवि अणगारा परिकम्मे समत्ते एगो भणइ—जहा विसयवतीए दही तहा ममवि होउ, णयरे भत्तं पच्चक्खायं, बीओ धम्मजसो विभूसं नेच्छंतो कोसंबीए उज्जेणीए य अंतरा वच्छगातीरे पव्वयकंदराए भत्त-पच्चक्खायं। ताहे तेण अवंतिसेणेण कोसंबी रोहिया, तत्थ जणो अप्पणो अइण्णो, न कोइ धम्मघोसस्स समीवं अल्लियइ, सो य ओगिलपमाणमच्छमाणो कालगओ, बारेण निप्फेडो न लब्भइ पागारस्स उवरिएण अहिक्खित्तो। सा पव्वइय

1 अणगारिकया अनुरागे दत्तः स च पुत्रः, सा च संयतीभिः पृष्टा भणति—वर्धमानके जातं तन्मया त्यक्तं, अपरं (विनष्टं ?) भविष्यतीति ततोऽन्तःपुरं यात्यायाति च अन्तःपुरिकाभिः समं मैत्री जाता तस्य मणिप्रभ इति नाम कृतं स राजा मृतः मणिप्रभो राजा जातः स च तस्यां संयत्यां नितरामनुरक्तः, स चावन्तिवर्धनः पश्चात्तापेन भ्रातापि मारितः साऽपि देवी न जातेति भ्रातृस्नेहेनावन्तीषेणस्य राज्यं दत्त्वा प्रव्रजितः स च मणिप्रभं करं मार्गयति स न ददाति, तदा सर्वबलेन कौशाम्बीं प्रधावितः। तौ च द्वावपि अनगारौ परिकर्मणि समाप्ते (कृतपरिकर्माणौ) एकः भणति—यथा विषयवत्या धर्मरुच्या मर्माणि भवतु, नगरे भक्तं प्रत्याख्यातं द्वितीयो धर्मयशा विभूषामनिच्छन्। कौशाम्ब्या उज्जयिन्याश्चान्तरा वत्सकातीरे पर्वतकन्दरायां भक्तं प्रत्याख्यातवान्। ततस्तेनावन्तीषेणेन कौशाम्बी रुद्धा तत्र जनः स्वयं पीडितः न कोऽपि धर्मघोषस्य समीपमागच्छति स च विषण्णमनोवचनकायसमाधः कालगतः द्वारेण निष्काशनं न लभ्यते (इति) प्राकारस्योपरितः बहिः क्षिप्तः। सा प्रव्रजिता

रट्ठवद्धणो य, पालगो अवंतिवद्धणं रायाणं रट्ठवद्धणं जुवरायाणं ठवित्ता पव्वइओ, रट्ठवद्धणस्स भज्जा धारिणी, तीसे पुत्तो अवंतिसेणो। अन्नया उज्जाणे राइणा धारिणी सव्वंगे वीसत्था अच्छंती दिट्ठा, अज्झोववन्नो, दूती पेसिया, सा नेच्छइ, पुणो २ पेसइ, तीए अधोभावेण भणियं—भाउस्सवि न लज्जसि ?, ताहे तेण सो मारिओ, विभासा, तम्मि वियाले सयाणि आभरणगाणि गहाय कोसंबिं सत्थो वच्चइ, तस्स एगस्स वुड्ढस्स वाणियगस्स वग्गलीणा, गया कोसंबिं, संजईओ पुच्छित्ता रण्णो जाणसालाए ठियाओ तत्थ गया, वंदित्ता साविया पव्वइया, तीए गब्भो अहुणोववन्नो साहुणा माण पव्वाविहिंति(त्ति) तं न अक्खियं, पच्छा णाए मयहरियाए पुच्छिया—सब्भावेण कहिओ जहा रट्ठवद्धणभज्जाऽहं, संजती मज्झेऽसागारियं अच्छाविया, वियाया रत्तिं, मा साहूणं उड्डाहो होहितित्ति णाममुद्दा आभरणाणि य उक्खिणित्ता रण्णो अंगणए ठवित्ता पच्छन्ना अच्छइ, अजियसेणेणागासतलगएणं पभा मणीण दिया दिट्ठा, दिट्ठो य, गहिओ, पोण

---

1 राष्ट्रवर्धनस्य पालकोऽवन्तीवर्धनं राजानं राष्ट्रवर्धनं युवराजं स्थापयित्वा प्रव्रजितः राष्ट्रवर्धनस्य भार्या धारिणी, तस्याः पुत्रोऽवन्तीसेनः। अन्यदा पापे राज्ञा धारिणी सर्वाङ्गेषु विश्वस्ता तिष्ठन्ती दृष्टा अध्युपपन्नः दूती प्रेषिता सा नेच्छति पुनः २ प्रेषते तया विरक्तया भणितं—भ्रातुरपि न लज्जसे ? तदा तेन स मारितः विभाषा, तस्मिन् विकाले सकलान्याभरणानि गृहीत्वा कौशाम्बीं सार्थो व्रजति तस्मिन् वृद्धस्य वणिजः। पार्श्वमाश्रिता यावत् कौशाम्बीं संप्राप्तः पृष्ट्वा राज्ञो यानशालायां स्थिताः तत्र गता वन्दित्वा श्राविका प्रव्रजिता तदा गर्भोऽधुनोत्पन्नः साधवो मा प्रव्राजयिष्यन्तीति तदाख्यातं पश्चात् ज्ञात महत्तरिकया पृष्टा—सद्भावः कथितः यथा राष्ट्रवर्धनस्य भार्याऽहं संयतीमध्येऽसागारिके स्थापिता प्रजनितवती रात्रौ मा साधूनामुड्डाहो भूदिति नाममुद्रा माभरणानि चोत्क्षिप्य राज्ञोऽङ्गणे स्थापयित्वा प्रच्छन्ना तिष्ठति, अजितसेनेनाकाशतलगतेन मणीनां प्रभा दिवा दृष्टा दृष्टश्च गृहीतः अनेन

साधू पेसिया, आणिओ, देवयाए भणियं—बिलगिर विज्जहिरि दिसं, ठियं, सिक्खविओ य—न य एवं कायव्वं । निप्पडिकम्मत्ति गयं १। इयाणिं अभायणत्ति, कोऽर्थः ?—पुव्विं परीसहसमत्थाण जं समहाणं कीरइ तं जहा लोगो न पायाए तहा कायव्वंति, नाय वा कयं न नज्जेज्जा पच्छन्नं वा कयं नज्जेज्जा, तत्रोदाहरणगाहा—

कोसंबिय जियसेणे धम्मवसु धम्मघोस धम्मजसे । विगयभया विणयवई इड्ढिविभूसा य परिकम्मे ॥ १२८६ ॥

इमीए वक्खाणं—कोसंबीए अजियसेणो राया, धारिणी तस्स देवी, तत्थवि धम्मवसू आयरिया, तेसिं दो सीसा—धम्मघोसो धम्मजसो य, विणयवई मयहरिया, विगयभया तीए सिस्सिणीया, तीए भत्तं पच्चक्खायं, संघेण महया इड्ढिसक्कारेण निज्जामिया, विभासा, ते धम्मवसुसीसा दोवि परिकम्मं करेंति, इओ य—

उज्जेणिपतिपज्जणपालगसुयरट्ठवद्धणे चेव । धारिय(णि) अवंतिसेणे मणिप्पभा वच्छगातीरे ॥ १२८७ ॥

व्याख्या—उज्जेणीए पज्जोयसुया दो भायरो पालगो गोपालओ य, गोपालओ पव्वइओ, पालगस्स दो पुत्ता—अवंतिवद्धणो

---

१ साधवः प्रेषिताः आनीतः देवतया भणितः—बीजपूरपर्वे इव पूता स्थितः शिक्षितश्च—न चैवं कर्तव्यं । निष्प्रतिकर्मेति गतं । इदानीमज्ञात इति पूर्वं परीषहसमर्थैर्यदुपधानं क्रियते तद् यथा लोको न जानाति तथा कर्त्तव्यमिति ज्ञातं वा कृतं न ज्ञायेत प्रच्छन्नं वा कृतं ज्ञायेत । अत्रा व्याख्यान— कौशाम्ब्यामजितसेनो राजा धारिणी तस्य देवी तत्रापि धर्मवसव आचार्याः तेषां द्वौ शिष्यौ—धर्मघोषो धर्मयशाश्च विनयवतिर्महत्तरिका विगतभया तस्याः शिष्या तया भक्तं प्रत्याख्यातं, संघेन महता ऋद्धिसत्कारेण निर्यामिता, विभाषा, तौ धर्मवसुशिष्यौ द्वावपि परिकर्म कुरुतः, इतश्च उज्जयिन्यां प्रद्योतसुतौ द्वौ भ्रातरौ—पालको गोपालकश्च, गोपालकः प्रव्रजितः पालकस्य द्वौ पुत्रौ—अवन्तीवर्धनो

देस पुत्ताणि अणुसज्जति ॥ एवं शिक्षां प्रति योगाः सङ्गृहीता भवन्ति यथा स्थूलभद्रस्वामिनः । शिक्षेति गतं ५ । इयाणि निप्पडिकम्मयत्ति, निप्पडिकम्मत्तणेण योगाः सङ्गृह्यन्ते, तत्र वैधर्म्योदाहरणमाह—

पइठाणे नागवसू नागसिरी नागदत्त पव्वज्जा । एगविहारी सड्ढाणे देवय साहू य भिक्खुगिरे ॥ १२८५ ॥

अस्याधार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्—पइट्ठाणे णयरे नागवसू सेट्ठी णागसिरी भज्जा, सड्ढाणि दोवि, तसिं पुत्तो नागदत्तो निव्विण्णकामभोगो पव्वइओ, सो य पेच्छइ जिणकप्पियाण पूयासक्कारे, विभासा जहा ववहारे पडिमापडिव ण्णाण य पडिनियत्ताण पूयाविभासा, सो भणइ—अहंपि जिणकप्पं पडिवज्जामि, आयरिएहिं वारिओ, न ठाइ, सयं चेव पडिवज्जइ, निग्गओ, एगत्थ वाणमंतरघरे पडिमं ठिओ, देवयाए सम्मद्दिट्ठियाए मा विणिस्सिहितित्ति इत्थिरूवेण उवहार गहाय आगया, वाणमंतरं अच्चित्ता भणइ—गिण्ह खवणत्ति, पललभूय कूर भक्खरूवाणि णाणापगाररूवाणि गहियाणि, खाइत्ता रत्तिं पडिमं ठिओ, जिणकप्पियत्त न मुयति, पोट्टसरणी जाया, देवयाए आयरियाण कहियं, सो सीसो अणुगत्थ,

१ यथा पूर्वाणि अनुसज्यन्ते । प्रतिष्ठाने नगरे नागवसुः श्रेष्ठी नागश्रीर्भार्या श्राद्धे द्वे अपि तयोः पुत्रो नागदत्तो निर्विण्णकामभोगः प्रव्रजितः स च प्रेक्षते जिनकल्पिकानां पूजासत्कारौ विभाषा यथा व्यवहारे प्रतिमाप्रतिपन्नानां च प्रतिनिवृत्तानां पूजाविभाषा स भणति—अहमपि जिनकल्पं प्रतिपद्ये आचार्यैर्वारितः न तिष्ठति स्वयमेव प्रतिपद्यते निर्गतः एकत्र व्यन्तरगृहे प्रतिमया स्थितः देवता सम्यग्दृष्टिः मा विनङ्क्षीदिति स्त्रीरूपेणोपहारं गृहीत्वाऽऽ-गता, व्यन्तरमर्चयित्वा भणति—गृहाण क्षपक इति पललभूतं (सिद्धं) कूरं भक्ष्यरूपाणि नानाप्रकाररूपाणि गृहीतानि खादित्वा रात्रौ प्रतिमां स्थितः जिनकल्पिकत्वं न मुञ्चति अतिसारो जातः, देवतयाऽऽचार्याणां कथितं, स शिष्योऽमुक

थूलभद्दस्स य ताओ सत्तवि भगिणीओ पव्वइयाओ, आयरिए भाउगं च वंदिउं निग्गयाओ, उज्जाणे किर ठविएल्लगा आयरिया, वंदित्ता पुच्छंति—कहिं जेट्ठज्जो ?, एयाए देउलियाए गुणेइत्ति, तेणं ताओ दिट्ठाओ, तेण चिंतियं—भगिणीण इड्ढिं दरिसेमित्ति सीहरूवं विउव्वइ, ताओ सीहं पेच्छंति, ताओ नट्ठाओ, भणंति—सीहेण खइओ, आयरिया भणंति—न सो सीहो थूलभद्दो सो, ता जाह एत्ताहे, आगयाओ वंदिओ, खेमं कुसलं पुच्छइ, जहा सिरियओ पव्वइओ अब्भत्तट्ठेण कालगओ, महाविदेहे य पुच्छिया तित्थयरा, देवयाए नीया, अज्जा ! दो अज्झयणाणि भावणाविमुत्ती आणियाणि, एवं वंदित्ता गयाओ, बिइयदिवसे उद्देसकाले उवट्ठिओ, न उद्दिसंति, किं कारणं ?, उवउत्तो, तेण जाणियं, कलुसगेण, भणइ,—न पुणो काहामि, ते भणंति—न तुमं काहिसि, अन्ने काहिंति, पच्छा महया किलेसेण पडिवण्णा, उवरिल्लाणि चत्तारि पुव्वाणि पढाहि, मा पुण अण्णस्स दाहिसि, ते चत्तारि तओ वोच्छिण्णा, दसमस्स दो पच्छिमाणि वत्थूणि वोच्छिण्णाणि,

1 स्थूलभद्रस्य च ताः सप्तापि भगिन्यः प्रव्रजिताः, आचार्यान् भ्रातरं च वन्दितुं निर्गताः, उद्याने किल स्थिता आचार्याः, वन्दित्वा पृच्छन्ति—क्व ज्येष्ठार्यः ?, एतस्यां देवकुलिकायां गुणयति तत्र ता दृष्टाः तेन चिन्तितं—भगिनीभ्यः ऋद्धिं दर्शयामीति सिंहरूपं विकुर्वति ताः सिंहं पश्यन्ति ता नष्टाः, भणन्ति—सिंहेन खादितः, आचार्या भणन्ति—न स सिंहः स्थूलभद्रः स तत् यातानुना आगताः वन्दितः, क्षेमं कुशलं च पृच्छति यथा श्रीयकः प्रव्रजितोऽभक्तार्थेन कालगतः महाविदेहेषु च पृष्टास्तीर्थकराः देवतया नीता आर्ये ! द्वे अध्ययने भावनाविमुक्ती आनीते एवं वन्दित्वा गते द्वितीयदिवसे उद्देशकाले उपस्थितः न उद्दिशन्ति किं कारणं ? उपयुक्तः तेन ज्ञातं कलुषितेन भणति—न पुनः करिष्यामि ते भणन्ति—न त्वं करिष्यसि अन्ये करिष्यन्ति पश्चात् महता क्लेशेन प्रतिपन्नाः, उपरितनानि चत्वारि पूर्वाणि पठ मा पुनरन्यस्मै दाः तानि चत्वारि ततो व्युच्छिन्नानि दशमस्य द्वे पश्चिमे वस्तुनी व्यवच्छिन्ने

भसो संघाडओ विसज्जिओ, जो संघस्स आणं अइक्कमइ तस्स को दंडो?, ते गया, कहियं, भणइ–मोग्घाडिज्जइ, ते भणंति, मा उग्घाडेह पेसेह मेहावी सत्त पडिपुच्छाओ देमि, भिक्खायरियाए आगओ १ कालवेलाए २ सण्णाए आगओ ३ वेयालियाए ४ पडिपुच्छा आवस्सए तिण्णि ७, महापाणं किर जया अइयओ होइ तया उप्पण्णे कज्जे अतोमुहुत्तेण चउद्दस पुव्वाणि अणुपेहइ, उक्कइओयकाइयाणि करेइ, ताहे थूलभद्दप्पमुहाणं पंच मेहावीणं सयाणि गयाणि, ते य (प)ढिया पायणं, मासेणं एगेणं दोहिं तिहिं सव्वे ऊसरिया न तरंति पडिपुच्छएण पढिउं, नवर थूलभद्दसामी ठिओ, थेवावसेसे महापाणे पुच्छिओ–न हु किलंमसि?, भणइ–न किलामामि, समाहि कंचि कालं तो दिवस सव्वं वायणं देमि, पुच्छइ–किं पढिय कित्तियं वा सेसं?, आयरिया भणंति–अट्ठासी य सुत्ताणि, सिद्धत्थगमंदरे उवमाण भणिओ, एत्तो ऊणतरेण कालेण पढिहिसि मा विसाय वच्च, समत्ते महापाणे पढियाणि नव पुव्वाणि दसमं च दोहिं वत्थूहिं ऊण, एयंमि अंतरे विहरंता गया पाडलिपुत्तं,

१ तैरन्यः संघाटको विसृष्टः यः संघस्याज्ञामतिक्रामति तस्य को दण्डः? ते गताः कथितं भणति–उद्घाट्यते ते भणन्ति मा उद्घाटयत मेधाविनः सप्त वाचना ददामि भिक्षाचर्याया आगतः कालवेलायां संज्ञाया आगतो विकाले आवश्यके कृते त्रिस्रः महाप्राणं किल यदाऽतिगतो भवति तदोत्पन्ने कार्येऽन्तर्मुहूर्तेन चतुर्दश पूर्वाणि अनुप्रेक्षते उत्क्रमिकापक्रमिकाणि करोति तदा स्थूलभद्रप्रमुखाणां पञ्च मेधाविनां शतानि गतानि ते वाचनां प्रतीच्छन्ति, मासेनैकेन द्वाभ्यां त्रिभिः सर्वेऽपसृता न शक्नुवन्ति प्रतिपृच्छकेन (विना) पठितुं नवरं स्थूलभद्रस्वामी स्थितः स्तोकावशेषे महाप्राणे पृष्टः–नैव क्लाम्यसि? भणति–न क्लाम्यामि प्रतीक्षस्व कञ्चित् कालं ततो दिवसं सर्वं वाचनां दास्यामि पृच्छति–किं पठितं कियद् शेषं? आचार्या भणन्ति–अष्टाशीतिः सूत्राणि सिद्धार्थकमन्दरोपमानं भणितं इत ऊनतरेण कालेन पठिष्यसि मा विषादं गमः समाप्ते महाप्राणे पठितानि नव पूर्वाणि दशमं च द्वाभ्यां वस्तुभ्यामूनं एतस्मिन्नन्तरे विहरन्तो गताः पाटलिपुत्रं

थूलभद्दस्स य ताओ सत्तवि भगिणीओ पव्वइयाओ, आयरिए भाउगं च वंदिउं निग्गयाओ, उज्जाणे किर ठविएल्लगा आयरिया, वंदित्ता पुच्छंति—कहिं जेट्ठज्जो ?, एयाए देउलियाए गुणेइत्ति, तेणं ताओ दिट्ठाओ, तेण चिंतियं—भगिणीणं इड्ढि दरिसेमित्ति सीहरूवं विउव्वइ, ताओ सीहं पेच्छंति, ताओ नट्ठाओ, भणंति—सीहेण खइओ, आयरिया भणंति—न सो सीहो थूलभद्दो सो, ता आइ पच्छा, आगयाओ वंदिओ, खेमं कुसलं पुच्छइ, जहा सिरियओ पव्वइओ अब्भत्तट्ठेण कालगओ, महाविदेहे य पुच्छिया तित्थयरा, देवयाए नीया, अज्जा ! दो अज्झयणाणि भावणाविमुत्ती आणियाणि, एवं वंदित्ता गयाओ, बिइयदिवसे उद्देसकाले उवट्ठिओ, न उद्दिसंति, किं कारणं ?, उवउत्तो, तेण जाणियं, अकप्पणेण, भणइ,—न पुणो काहामि, ते भणंति—न तुमं काहिसि, अन्ने काहिंति, पच्छा महया किलेसेण पडिवण्णा, उवरिल्लाणि चत्तारि पुव्वाणि पढाहि, मा पुण अण्णस्स दाहिसि, ते चत्तारि तओ वोच्छिण्णा, दसमस्स दो पच्छिमाणि वत्थूणि वोच्छिण्णाणि,

---

1 स्थूलभद्रस्य च ताः सप्तापि भगिन्यः प्रव्रजिताः, आचार्यान् भ्रातरं च वन्दितुं निर्गताः उद्याने किल स्थिता आचार्याः, वन्दित्वा पृच्छन्ति—क्व ज्येष्ठार्यः ?, एतस्यां देवकुलिकायां गुणयति तेन ता दृष्टाः तेन चिन्तितं—भगिनीनां ऋद्धिं दर्शयामीति सिंहरूपं विकुर्वति ताः सिंहं पश्यन्ति ता नष्टाः भणन्ति—सिंहेन खादितः आचार्या भणन्ति— न स सिंहः स्थूलभद्रः सः ता आहुः पश्चात् आगताः वन्दितः, क्षेमं कुशलं च पृच्छति यथा श्रीयकः प्रव्रजितोऽभक्तार्थेन कालगतः महाविदेहेषु च पृष्टास्तीर्थकरा, देवतया नीता आर्ये ! द्वे अध्ययने भावनाविमुक्ती आनीते, एवं वन्दित्वा गते द्वितीयदिवसे उद्देशकाले उपस्थितः नोद्दिशन्ति किं कारणं ? उपयुक्तः, तेन ज्ञातं अकल्पनीयेन भणति—न पुनः करिष्यामि ते भणन्ति—न त्वं करिष्यसि अन्ये करिष्यन्ति पश्चात् महता क्लेशेन प्रतिपन्नवन्तः उपरितनानि चत्वारि पूर्वाणि पठ मा पुनरन्यस्मै दाः तानि चत्वारि ततो व्युच्छिन्नानि दशमस्य द्वे पश्चिमे वस्तुनी व्यवच्छिन्ने

नेच्छइ, भणइ–अइ नवरि किंचि देसि, किं देमि ?, सयसहस्स, सो मग्गिउमारद्धो, नेपालविसए सावगो राया, जो तहिं जाइ तस्स सयसहस्समोल्लं कंबलं देइ, सो स गओ, दिन्नो रायाणएण, एइ, एगत्थ चोरहिं पंथो बद्धो, सउणो वासइ–सयसहस्सं एइ, सो चोरसेणावई जाणइ, नवरं एज्जंतं संजय पेच्छइ, ओलीणो, पुणोवि वासइ–सयसहस्सं गयं, तेण सेणावइणा गंतूण पलोइओ, भणइ–अत्थि कंबलो गणियाए नेमि, मुक्को, गओ, तीसे दिन्नो, ताए चंदणियाए छूढो, सो वारेइ–मा विणासेहि, सा भणइ–तुमं एयं सोयसि अप्पयं न सोयसि, तुमंपि एरिसो चेव होहिसि, उवसामिओ, इच्छा तुट्ठी, इच्छामिच्चि मिच्छामिदुक्कडं, गओ, पुणोवि आलोएत्ता विहरइ, आयरिएण भणिय–एवं अइदुक्करदुक्करकारगो थूलभद्दो, पुव्वपरिचिया असाविया य थूलभद्देण अहियासिया य, इयाणिं सड्ढा तुमे अदिट्ठदोसा पत्थियत्ति उवालद्धो, एव ते विहरंति, एवं सा गणिया रहियस्स दिण्णा नंदेण, थूलभद्दसामिणो अभिक्खणं गुणगहणं करेइ, न तहा उवचरइ,

---

१ नेच्छति भणति–यदि परं किंचिद्ददासि किं ददामि ? शतसहस्रं स मार्गयितुमारब्धः नेपालविषये श्रावको राजा यस्तत्र याति तस्मै शतसहस्रमूल्यं कम्बलं ददाति स तं गतः दत्तो राज्ञा आयाति एकत्र चौरैः पन्था बद्धः, शकुनो रटति–शतसहस्रमायाति स चौरसेनापतिर्जानाति नवरमायान्तं संयतं पश्यति, पश्चाल्लीनः पुनरपि रटति–शतसहस्रं गतं तेन सेनापतिना गत्वा प्रलोकितः भणति–अस्ति कम्बलो गणिकायै नयामि मुक्तो गतः तस्यै दत्तः तया चन्दनिकायां क्षिप्तः स वारयति–मा विनाशय सा भणति–त्वमेतं शोचसे आत्मानं न शोचसे त्वमपीदृशो भविष्यसि चैव उपशान्तः इच्छा तुष्टिः इच्छामीति मिथ्यादुष्कृतमिति गतः, पुनरपि आलोच्य विहरति आचार्येण भणितं–एवमतिदुष्करदुष्करकारकः स्थूलभद्रः पूर्वपरिचिता अश्राविका च स्थूलभद्रेण अध्यासिता च इदानीं श्राद्धा त्वयाऽदृष्टदोषा प्रार्थितेति उपालब्धः एवं ते विहरन्ति एवं सा गणिका रथिकाय दत्ता नन्देन स्थूलभद्रस्वामिनोऽभीक्ष्णं गुणग्रहणं करोति, न तथोपचरति

सो तीए अप्पणो विण्णाणं दरिसिउकामो असोगवणियं नेइ, भूमीगएण अंबगपिंडी पाडिया, कंडपुंखे अण्णोण्णं लाय तेण हत्थब्भासं आणेत्ता अद्धचंदेण छिन्ना गहिया, तहवि न तूसइ, भणइ–किं सिक्खियस्स दुक्करं ?, सा भणइ–पेच्छ ममंति, सिद्धत्थगरासिंमि नच्चिया सूईणं अग्गयंमि य, सो आउट्टो, सा भणइ–'न दुक्करं तोडिय अंबपिंडिया न दुक्करं नच्चिउं सिक्खियाए। तं दुक्करं तं च महाणुभावं, जं सो मुणी पमयवणंमि वुच्छो ॥ १ ॥ तीए सोवि सावओ कओ। तंमि य काले बारसवरिसिओ दुक्कालो जाओ, संजयाइं तओ समुद्दतीरे अच्छित्ता पुणरवि पाडलिपुत्ते मिलिया, तेसिं अण्णस्स उद्देसो अण्णस्स खंडं एवं संघाडंतेहिं एक्कारस अंगाणि संघाइयाणि, दिट्ठिवाओ नत्थि, नेपालवत्तिणीए य भद्दबाहू अच्छंति चोद्दसपुव्वी, तेसिं संघेण संघाडओ पट्ठविओ दिट्ठिवायं वाएहित्ति, गंतूण निवेइयं संघकज्जं, ते भणंति–दुक्कालनिमित्तं महापाणं न पविट्ठोमि, इयाणिं पविट्ठो, तो ण जाइ वायणं दाउं, पडिनियत्तेहिं संघस्स अक्खायं, तेहिं

१ स तस्या आत्मनो विज्ञानं दर्शयितुकामोऽशोकवनिकां नयति भूमिगतेनाम्रपिण्डी पातिता बाणपुङ्खेऽन्योऽन्य लग्न हस्तेनानीयार्धचन्द्रेण छित्त्वा गृहीता तथापि न तुष्यति भणति–किं शिक्षितस्य दुष्करं ? सा भणति–पश्य ममेति सिद्धार्थकराशौ नर्तिता सूचीनामग्रे च आवर्जितः सा भणति–न दुष्करं त्रोटिताम्रपिण्डिका न दुष्करं नर्तितुं शिक्षितया। तद्दुष्करं तच्च महानुभावं यत्स मुनिः प्रमदावने उषितः ॥ १॥ तया सोऽपि श्रावकः कृतः। तस्मिंश्च काले द्वादशवार्षिको दुष्कालो जातः, संयताः ततः समुद्रतीरे स्थित्वा पुनरपि पाटलिपुत्रे मिलिताः तेषामन्यस्योद्देशोऽन्यस्य खण्डमेवं संघातयद्भिरेकादशाङ्गानि संघातितानि, दृष्टिवादो नास्ति नेपालवर्तिन्यां च भद्रबाहवश्चतुर्दशपूर्वधराः तेषां सङ्घेन संघाटकः प्रेषितो दृष्टिवादं वाचयेति, गत्वा निवेदितं संघकार्यं, ते भणन्ति–दुष्कालनिमित्तं महाप्राणं न प्रविष्टोऽस्मि इदानीं प्रविष्टो न वाचनां दातुं समर्थः प्रतिनिवृत्तैः संघायाख्यातं,

नेच्छइ, भणइ—जइ नवरि किंचि देसि, किं देमि ?, सयसहस्स, सो मग्गिउमारद्धो, नेपालविसए सावगो राया, जो तहिं जाइ तस्स सयसहस्समोल्लं कंबलं देइ, सो तं गओ, दिन्नो रायाणएण, एइ, एगत्थ चोरहिं पथो मग्गो, सउणो वासइ—सयसहस्सं एइ, सो चोरसेणावई जाणइ, नवरं एज्जंतं संजयं पेच्छइ, मोलीणो, पुणोवि वासइ—सयसहस्सं गयं, तेण सेणावइणा गंतूण पलोइओ, भणइ—अत्थि कंबलो गणियाए नेमि, मुक्को, गओ, तीसे दिन्नो, ताए चंदणियाए छूढो, सो वारेइ—मा विणासेहि, सा भणइ—तुमं एयं सोयसि अप्पयं न सोयसि, तुमंपि एरिसो चेव होहिसि, उवसामिओ, इच्छा बुद्धी, इच्छामित्ति मिच्छामिदुक्कडं, गओ, पुणोवि आलोएत्ता विहरइ, आयरिएण भणियं—एवं अइदुक्करदुक्करकारगो थूलभद्दो, पुव्वपरिचिया अब्भासिया य थूलभद्देण अहियासिया य, इयाणिं सड्ढा तुमे अदिट्ठदोसा पत्थियत्ति उवालद्धो, एवं ते विहरंति, एवं सा गणिया रहियस्स दिण्णा नंदेण, थूलभद्दसामिणो अभिक्खणं गुणगहणं करेइ, न तहा उवचरइ,

---

1 नेच्छति भणति—यदि परं किञ्चिद्ददासि किं ददामि ? शतसहस्रं स मार्गितुमारब्धः नेपालविषये श्रावको राजा यः तत्र याति तस्मै शतसहस्रमूल्यं कम्बलं ददाति स तं गतः दत्तो राज्ञा आगच्छति एकत्र चौरैः मार्गः शकुनो रौति—शतसहस्रमायाति स चौरसेनापतिर्जानाति नवरमायान्तं संयतं पश्यति पश्चात्कृतः पुनरपि रौति—शतसहस्रं गतं तेन सेनापतिना गत्वा प्रलोकितः भणति—अस्ति कम्बलो गणिकायै नयामि मुक्तो गतः तस्यै दत्तः तया वर्चोगृहे क्षिप्तः स वारयति—मा विनाशय, सा भणति—त्वमेनं शोचसे आत्मानं न शोचसे त्वमपीदृशो भविष्यसि चैव उपशान्तः इच्छा बुद्धिः इच्छामीति मिथ्यादुष्कृतमिति गतः पुनरपि आलोच्य विहरति आचार्येण भणितं—एवमतिदुष्करदुष्करकारकः स्थूलभद्रः पूर्वपरिचिता अभ्यासिता च स्थूलभद्रेण अध्यासिता च इदानीं श्राद्धा त्वयाऽदृष्टदोषा प्रार्थितेति उपालब्धः एवं ते विहरन्ति एवं सा गणिका रथिकाय दत्ता नन्देन स्थूलभद्रस्वामिनोऽभीक्ष्णं गुणग्रहणं करोति, न तथोपचरति

छुहा परीसहपराजिओ आगओत्ति, भणइ–किं करेमि ?, वरिसाण घरे ठाणं देहि, दिण्णो, रत्तिं सव्वालंकारविभूसिया आगया, चाडुयं पकया, सो मंदरो इव निक्कंपो न सक्कए खोहेउं, ताहे धम्मं पडिसुणइ, साविया जाया, भणइ–जइ रायाणसेणं अण्णेण समं वसेज्जा इयरहा बंभचारिणियाव्वयं सा गिण्हइ, ताहे सीहगुहाओ आगओ चत्तारि मासे उववासं काऊण, आयरिएहिं ईसिंत्ति अब्भुट्ठिओ, भणियं–सागयं दुक्करकारगस्सत्ति !, एवं सप्पाइत्तो कूवफलइत्तोवि, पूछभइ सामीवि तत्थेव गणियाघरे भिक्खं गेण्हइ, सोवि चउमासेसु पुण्णेसु आगओ, आयरिया संभमेण अब्भुट्ठिया, भणियं– सागयं ते अइदुक्कर २ कारगत्ति !, ते भणंति तिण्णिवि–पेच्छह आयरिया रागं वहंति अमच्चपुत्तोत्ति, बितियवरिसारत्ते सीहगुहाखमओ गणियाघरं वच्चामि अभिग्गहं गेण्हइ, आयरिया उवउत्ता, वारिओ, अपडिसुणेंतो गओ, वसही मग्गिया, दिण्णा, सा सभावेण उरालियसरीरा विभूसिया अविभूसियावि, धम्मं सुणेइ, तीसे सरीरे सो अज्झोववन्नो, ओभासइ, सा

---

१ क्षुधा परीषहपराजित आगत इति भणति–किं करोमि ? वर्षासु गृहे स्थानं देहि इति रात्रौ सर्वालङ्कारविभूषिता आगता चाटु प्रकृता च मेरुरिव निष्प्रकम्पो न शक्यते क्षोभयितुं तदा धर्मं शृणोति श्राविका जाता भणति–यदि राजप्रसेनान्येन समं वसामि इतरथा ब्रह्मचारिण्येव सा गृह्णाति तदा सिंहगुहायां आगतश्चतुरो मासानुपवासं कृत्वा आचार्यैरीषदिति अभ्युत्थितः भणितं–स्वागतं दुष्करकारकस्येति ? एवं सर्पबिलस्थः कूपफलकस्थोऽपि पृच्छ्यमानोऽपि स्वामी तत्रैव गणिकागृहे भिक्षां गृह्णाति सोऽपि चातुर्मास्यां पूर्णायामागतः आचार्याः संभ्रमेणोत्थिताः भणितं–स्वागतं तेऽतिदुष्करदुष्करकार करस्येति ? ते भणन्ति त्रयोऽपि–पश्यत आचार्या रागं वहन्ति अमात्यपुत्र इति द्वितीयवर्षारात्रे सिंहगुहाक्षपको गणिकागृहं व्रजामीति अभिग्रहं गृह्णाति आचार्या उपयुक्ताः वारितोऽप्रतिशृण्वन् गतः वसतिर्मार्गिता, दत्ता सा स्वभावेनोदारशरीरा विभूषिता अविभूषिताऽपि धर्मं शृणोति तस्याः शरीरे सोऽभ्युपपन्नः, भाषते, सा

जाओ, एय सुरं पायहि, तीए भगिणी भणिया–तुमं मत्तिया एस अमत्तओ जं घा स घा भणिहिसि, एयंपि पायहि, सा पपाइया, सो नेच्छइ, अलाहि ममं तुमे, ताहे सो तीए अविओग मग्गतो चदप्पभं सुरं पियइ, लोगो आणाइ सीरति, कोसाए सिरियस्स कहियं, राया सिरियं भणइ–एरिसो मम हिओ तव पियाऽऽसी, सिरिओ भणइ–सच्चं सामी !, एएण मत्तवालएण एयं अम्ह कयं, राया भणइ–किं मज्ज पियइ ?, पियइ, कह ?, सो पेच्छइ, सो रावउलं गओ, तेणुप्पल भावियं मणुस्सहत्थे दिण्णं, एयं वररुइस्स दिज्जाहि, इमाणि अण्णेसिं, सो अत्थाणीए पहाइओ, त वररुइस्स दिन्न, तणुस्सिंघियं, भिंगारेण आगयं निच्छूढं, चाउवेज्जेण पायच्छित्तं से तत्त तउयं पेज्जाविओ, मओ। थूलभद्दसामीवि सभूयविजयाण सगासे घोराकार तव करेइ, विहरंतो पाडलिपुत्तमागओ, तिण्णि अणगारा अभिग्गहं गिण्हंति–एगो सीहगुहाए, त पेच्छंतो सीहो उवसंतो, अण्णो सप्पवसहीए, सोवि दिट्ठीविसो उवसंतो, अण्णो कूवफलए, थूलभद्दो कोसाए घरे, सा

---

१ जातः एव सुरां पायय तथा भगिनी भणिता–त्वं मत्ता एषोऽमत्तो यद्वा तद्वा भणिष्यसि एवमपि पायय सा प्रपायिता स नेच्छति अलं मम त्वं तदा स तस्या अवियोगं मृगयमाणश्चन्द्रप्रभां सुरां पिबति लोको जानाति–क्षीरमिति कोशया श्रीयकाय कथितं राजा श्रीयकं भणति–ईदृशो मम हितकर पिताऽऽसीत् श्रीयको भणति–सत्यं स्वामिन् ! एतेन मत्तपायिना एतदस्माकं कृतं राजा भणति किं मद्यं पिबति ? पिबति कथं ? तदि ... स राजकुलं गतः तेनोत्पल भावितं मनुष्यहस्ते दत्तं एतद् वररुचये दद्याः इमान्यन्येभ्यः स आस्थान्यां प्रधावितः तद् वररुचये दत्तं तेनाघ्रातं भृङ्गारेण आगतं निष्ठ्यूतं चातुर्वैद्येन प्रायश्चित्ते स तप्तं त्रपुः पायितः मृतः । स्थूलभद्रस्वाम्यपि संभूतिविजयानां सकाशे घोराकारं तपः करोति विहरन् पाटलिपुत्रमागतः त्रयोऽनगारा अभिग्रहं गृह्णन्ति–एकः सिंहगुहायां तं प्रेक्षमाणः सिंह उपशान्तः, अन्यः सर्पवसतौ सोऽपि दृष्टिविष उपशान्तः अन्यः कूपफलके स्थूलभद्रः कोशाया गृहे सा

तुहा परीसहपराजिओ आगओत्ति, भणइ—किं करेमि ?, पच्चाण परे ठाणं देहि, दिण्णो, रतिं सव्वालंकारविभूसिया आगया, चाडुयं पकया, सो मदरो इव निक्कंपो न सक्कए खोहेउं, ताहे धम्मं पडिसुणइ, साविया जाया, भणइ—जइ रायावसेणं अण्णेण समं वसेज्जा इयरहा बंभचारिणियावयं सा गिण्हइ, ताहे सीहगुहाओ आगओ चत्तारि मासे उववासं काऊण, आयरिएहिं ईसित्ति अब्भुट्ठिओ, भणियं—सागयं दुक्करकारगस्सत्ति ?, एवं सप्पाइचो कूवफलहओवि, पूच्छइ सामीवि तत्थेव गणियाघरे भिक्खं गेण्हइ, सोवि चउमासेसु पुण्णेसु आगओ, आयरिया संभमेण अब्भुट्ठिया, भणियं—सागयं ते अइदुक्कर २ कारगत्ति ?, ते भणंति तिण्णिवि—पेच्छह आयरिया रागं वहंति अमच्चपुत्तोत्ति, बितियवरिसारत्ते सीहगुहाखमओ गणियाघरं वच्चामि अभिग्गहं गेण्हइ, आयरिया उवउत्ता, वारिओ, अपडिसुणेंतो गओ, वसही मग्गिया, दिण्णा, सा सभावेण उरालियसरीरा विभूसिया अविभूसियावि, धम्मं सुणेइ, तीसे सरीरे सो अज्झोववन्नो, ओभासइ, सा

---

१ तुहा परीषहपराजित आगत इति भणति—किं करोमि ? ददामि गृहे स्थानं देहि, एवं रात्रौ सर्वालङ्कारविभूषिता आगता चाटु प्रकृता स मेरुरिव निष्कम्पो न शक्यते क्षोभयितुं, तदा धर्मं शृणोति श्राविका जाता भणति—यदि राजवशेनान्येन समं वसामि इतरथा ब्रह्मचारिणीव्रतं सा गृह्णाति ततः सिंहगुहायाः आगतश्चतुरो मासानुपवासं कृत्वा आचार्यैरीषदिति अभ्युत्थितः भणितं—स्वागतं दुष्करकारकस्येति ? एवं सर्पविलसत्कः कूपफलकसक्तोऽपि पृष्टोऽपि स्वामी तत्रैव गणिकागृहे भिक्षां गृह्णाति सोऽपि चतुर्मासेषु पूर्णेष्वागतः आचार्याः संभ्रमेणोत्थिताः भणितं—स्वागतं तेऽतिदुष्करदुष्करकारकस्येति ? ते भणन्ति त्रयोऽपि—पश्यत आचार्या रागं वहन्ति अमात्यपुत्र इति द्वितीयवर्षारात्रे सिंहगुहाक्षपको गणिकागृहं व्रजामीति अभिग्रहं गृह्णाति आचार्या उपयुक्ताः वारितोऽप्रतिशृण्वन् गतः वसतिर्मार्गिता, दत्ता, सा स्वभावेनोदारशरीरा विभूषिता अविभूषितापि धर्मं शृणोति तस्याः शरीरे सोऽध्युपपन्नः, याचते, सा

दरिसेइ, सोहामिओ गओ, पुणोवि छिद्दाणि मग्गइ सगडालस्स एएण सव्व खोडियंति, अण्णया सिरीयस्स विवाहो, रण्णो अणुओगो सज्जिज्जइ, वररुइणा तस्स दासी ओलग्गिया, तीए कहियं–रण्णो भत्तं सज्जिज्जइ आओगो य, ताहे तेण चिंतियं–एयं छिद्दं, डिंभरूवाणि मोयगे दाऊण इमं पाढेइ–'रायनंदु नवि जाणइ ज सगडालो काहिइ। रायनंद मारेत्ता सो सिरियं रज्जे ठवेहिइत्ति ॥ १ ॥' ताहे पढंति, रायाए सुयं, गवेसामि, त दिट्ठं, कुविओ राया, जओ जओ सगडालो पाएसु पडइ तओ तओ परम्मुहो ठाइ, सगडालो घरं गओ, सिरिओ नंदस्स पडिहारो, त भणइ–किमहं मरामि सव्वेवि मरंतु?, तुमं ममं रण्णो पायवडियं मारेहि, सो कण्णे ठएइ, सगडालो भणइ–अहं तालउडं विसं खामि, पायवडिओ य पमओ, तुमं ममं पायवडियं मारेहिसि, तेण पडिस्सुयं, ताहे मारिओ, राया उट्ठिओ, हाहा अकज्जं!, सिरियत्ति, भणइ–जो तुज्झ पावो सो अम्हवि पावो, सक्कारिओ सिरियओ, भणिओ, कुमारामच्चत्तणं पडिवज्जसु, सो भणइ–ममं जेट्ठो

१ दर्शयति अपभ्राजितो गतः पुनरपि छिद्राणि मार्गयति शकटालस्य एतेन सर्वं विनाशितमिति अन्यदा श्रीयकस्य विवाहः राज्ञा विज्ञातः सज्जयत वररुचिना तस्य दासी अवलगिता तया कथितं–राज्ञो भक्तं सज्जयते आयोगश्च तदा तेन चिन्तितं–एतत् छिद्रं डिम्भान् मोदकान् दत्वेदं पाठयति– राजा नैव जानाति यत् शकटालः करिष्यति। नन्दराजं मारयित्वा ततः श्रीयकं राज्ये स्थापयिष्यतीति ते पठन्ति राजा श्रुतं गवेषयामि तद्दृष्टं कुपितो राजा यतो यतः शकटालः पादयोः पतति ततस्ततः पराङ्मुखस्तिष्ठति शकटालो गृहं गतः श्रीयको नन्दस्य प्रतीहारः तं भणति–किमहं म्रिये सर्वेऽपि म्रियन्तां? त्वं मां राज्ञः पदोः पतितं मारय स कर्णौ स्थगयति शकटालो भणति–अहं तालपुटं विषं खादामि पादपतितं मृतम्, त्वं मां पादपतितं मारय। तेन प्रतिश्रुतं तदा मारितः राजोत्थितः–हा हा अकार्यं श्रीयक इति भणति–यदस्माकं पापः सोऽस्माकमपि पापः सत्कृतः श्रीयकः भणितः–कुमारामात्यत्वं प्रतिपद्यस्व स भणति–मम ज्येष्ठो

भाया थूलभद्दो बारसमं वरिसं गणियाए घरं पविट्ठस्स, सो सद्दाविओ भणइ—चिंतेमि, सो भणइ—असोगवणियाए चिंतेहि, सो तत्थ अइगओ चिंतेइ—केरिसया भोगा रज्जवक्खित्ताण ?, पुणरवि णरयं आइय होहितित्ति, एते पामेरिसया भोगा तओ पंचमुट्ठियं लोयं काऊण कंबलरयणं छिंदित्ता रयहरणं करेत्ता रण्णो पासमागओ धम्मेण वड्ढाहि एवं चिंतियं, राया भणइ—सुचिंतियं, निग्गओ, राया भणइ—पेच्छइ कवडत्तणेण गणियाघरं पविसइ नवित्ति, आगासतलगओ पेच्छइ, जहा मतकलेवरस्स जणो अवसरइ मुहाणि य ठएइ, सो भगवं तहेव याइ, राया भणइ—निविण्णकामभोगो भगवंति, सिरिओ ठविओ, सो सम्भूयविजयस्स पासे पव्वइओ, सिरियओवि किर भाइनेहेण कोसाए गणियाए घरं अल्लियइ, सा य अणुरत्ता थूलभद्दे अण्णं मणुस्सं नेच्छइ, तीसे कोसाए लहुरिया भगिणी उवकोसा, तीए सह वररुई चिट्ठइ, सो सिरिओ तस्स छिद्दाणि मग्गइ, भाउज्जायाए मूले भणइ—एयस्स निमित्तेण अम्हे पितिमरणं पत्ता, भाइविओगं च पत्ता, तुज्झ विओओ

१ भाय स्थूलभद्रः द्वादशं वर्ष गणिकागृहं प्रविष्टस्य स शब्दितो भणति—चिन्तयामि स भणति—अशोकवनिकायां चिन्तय स तत्रातिगतश्चिन्तयति कीदृशा भोगा राज्यव्याक्षिप्तानां ? पुनरपि नरकं पातव्यं भविष्यतीति एते यादृशा भोगास्ततः पञ्चमुष्टिकं लोचं कृत्वा कम्बलरत्नं छित्वा रजोहरणं कृत्वा राज्ञः पार्श्वमागतः धर्मेण वर्धस्वेति चिन्तितं राजा भणति—सुचिन्तितं निर्गतो राजा भणति—पश्यामि कपटेन गणिकागृहं प्रविशति नवेति आकाशतलस्थः प्रेक्षते यथा मृतकलेवरात् जनोऽपसरति मुखानि च स्थगयति स भगवान् तथैव याति राजा भणति—निर्विण्णकामभोगो भगवानिति श्रीयकः स्थापितः स संभूतिविजयस्य पार्श्वे प्रव्रजितः श्रीयकोऽपि किल भ्रातृस्नेहेन कोशाया गृहमालीयते सा चानुरक्ता स्थूलभद्रेऽन्यं मनुष्यं नेच्छति तस्याः कोशाया लघ्वी भगिन्युपकोशा तया सह वररुचिस्तिष्ठति स श्रीयकस्तस्य छिद्राणि मार्गयति भ्रातृजायाया मूले भणति—एतस्य निमित्तेन अस्माकं पिता मरणं प्राप्तः, भ्रातृवियोगं च (वयं) प्राप्ताः तव वियोगो

पडिनियत्तो, इयरोवि विलक्खो नियत्तो पुच्छिओ छज्जइ अक्खिउं, पलयइ पङ्गुगोत्ति अक्खायं, नट्ठा, नंदोवि कप्पएण भणिओ—सण्णद्ध, पच्छा आसहत्थी य गहिया, पुणोवि ठविओ तंमि ठाणे, सो य निओगामच्चो विणासिओ, तस्स कप्पगस्स वंसो णंदवंसेण समं अणुवत्तइ, नवमए नंदे कप्पगवंसपसूओ सगडालो, थूलभद्दो से पुत्तो सिरिओ य, सत्त धीयरो य जक्खा जक्खदिन्ना भूया भूयदिण्णा सेणा वेणा रेणा, इओ य वररुइ धिज्जाइओ नंदं अट्ठसएण सिलोगाणमोलग्गइ, सो राया तुट्ठो सगडालमुहं पलोएइ, सो मिच्छत्तंतिकाउं न पसंसेइ, तेण भज्जा से ओलग्गिया, पुच्छिओ भणइ—भत्ता ते ण पसंसइ, तीए भणियं—अहं पसंसावेमि, तओ सो तीए भणिओ, पच्छा भणइ—किह मिच्छत्तं पसंसामित्ति?, एवं दिवसे २ महिलाए करणिं कारिओ अण्णया भणइ—सुभासियंति, ताहे दीणाराण अट्ठसयं दिण्णं, पच्छा दिणे २ पदिण्णा, सगडालो चिंतेइ—निट्ठिओ रायकोसोत्ति, नंदं भणइ—भट्टारगा! किं तुब्भे एयस्स देह?, तुब्भे पसंसिओत्ति, भणइ—अहं

---

१ प्रतिनिवृत्तः, इतरोऽपि विलक्षो निवृत्तः पृष्टो युज्यते आख्यातुं, प्रलपति पङ्गुक इति आख्यातं नष्टाः, नन्दोऽपि कल्पकेन भणितः—सन्नह्य पश्चादश्वा हस्तिनश्च गृहीताः पुनरपि स्थापितस्तस्मिन् स्थाने स च नियोगामात्यो विनाशितः तस्य कल्पकस्य वंशो नन्दवंशेन सममनुवर्त्तते नवमे नन्दे कल्पकवंशप्रसूतः शकटालः स्थूलभद्रस्तस्य पुत्रः श्रीयकश्च सप्त दुहितरश्च यक्षा यक्षदत्ता भूता भूतदत्ता सेना वेना रेना इतश्च वररुचिर्धिग्जातीयो नन्दमष्टशतेन श्लोकानां सेवते स राजा तुष्टः शकटालमुखं प्रलोकयति स मिथ्यात्वमितिकृत्वा न प्रशंसति तेन भार्या तस्यावलगिता पृष्टो भणति—भर्त्ता तव न प्रशंसति तया भणितं—अहं प्रशंसयामि ततः स तया भणितः पश्चात् भणति—कथं मिथ्यात्वं प्रशंसामि? इति एवं दिवसे दिवसे महिलया कार्यं (प्रशंसाक्रिया) कारितोऽन्यदा भणति—सुभाषितमिति तदा दीनाराणामष्टशतं दत्तं पश्चाद्दिने दिने प्रदत्ताः शकटालश्चिन्तयति—निष्ठितो राजकोश इति नन्दं भणति—भट्टारकाः! किं यूयमेतस्मै दत्थ?, त्वया प्रशंसित इति भणति—अहं

पेसंसामि छोड्यफलाणि अनहाणि पडइ, राया भणइ–कहं छोड्यफलाणि ?, सगडालो भणइ–मम धूयामोवि पढति, किमंग पुण अण्णो लोगो ?, जक्खा एगंपि सुयं गिण्हइ बितिया दोहिं तइया तिहिं वाराहिं, ताओ अण्णया पविसंति अंतेउरं, जवणियंतरियाओ ठवियाओ, वररुई आगओ थुणइ, पच्छा जक्खाए पढियं बितियाए दोण्णि तइयाए तिण्णि वारा सुयं पढियं एवं सत्तहिवि, रायाए पत्तियं, वररुइस्स दाणं वारियं, पच्छा सो ते दीणारे रत्तिं गंगाजले जंते ठवेइ, ताहे दिवसओ थुणइ गंगं, पच्छा पाएण आहणइ, गंगा देइत्ति एवं लोगो भणइ, कालंतरेण रायाए सुयं, सगडालस्स कहेइ–तस्स किर गंगा देइ, सगडालो भणइ–जइ मए गए देइ सो देइ, कल्लं वच्चामि, तेण पच्चइगो पुरिसो पेसिओ विगाले पच्छन्नं अच्छसु जं वररुई ठवेइ तं आणेज्जासि, गएण आणिया पोट्टलिया सगडालस्स दिण्णा, गोसे नंदोवि गओ, पेच्छइ थुणंतं, थुए निब्बुडो, हत्थेहिं पाएहिं य अंतं मग्गइ, नत्थि, विलक्खो जाओ, ताहे सगडालो पोट्टलियं रण्णो

1 प्रसंस्यामि कौशिकफलानि अनघानि पतति राजा भणति–कथं कौशिकफलानि ? शकटालो भणति–मम दुहितरोऽपि पठन्ति किमङ्ग पुनरन्यो लोकः ? यक्षा एकशः श्रुतं गृह्णाति द्वितीया द्विकृत्वः तृतीया त्रिः ता अन्यदा प्रवेशयति अन्तःपुरं यवनिकान्तरिताः स्थापिताः वररुचिरागतः स्तौति पश्चात् यक्षया एकशः द्वितीयया द्विकृत्वस्तृतीयया त्रिः श्रुतं पठितं एवं सप्तभिरपि राज्ञा प्रत्ययितं वररुचये दानं वारितं पश्चात्स तान् दीनारान् रात्रौ गङ्गाजले यन्त्रे स्थापयति तदा दिवसे स्तौति गङ्गां पश्चात्पादेनाहन्ति गङ्गा ददातीत्येवं लोको भणति कालान्तरेण राज्ञा श्रुतं शकटालाय कथयति–तस्मै किल गङ्गा ददाति शकटालो भणति–यदि मयि गते ददाति तर्हि ददाति कल्ये व्रजामः तेन प्रत्ययितः पुरुषः प्रेषितो विकाले प्रच्छन्न तिष्ठ यद्वररुचिः स्थापयति तदानयेः गतेनानीता पोट्टलिका शकटालाय दत्ता प्रत्यूषसि नन्दोऽपि गतः प्रेक्षते स्तुवन्तं स्तुत्वा मग्नः हस्ताभ्यां पादाभ्यां च यन्त्रं मार्गयति नास्ति, विलक्षो जातः तदा शकटालः पोट्टलिकां राज्ञे

पडिनियत्तो, इयरोवि विलक्खो नियत्तो पुच्छिओ लज्जइ अक्खिउं, पलवइ मड्डुगोत्ति अक्खाय, नट्ठा, नंदोवि कप्पएण भणिओ—सण्णाह, पच्छा आसहत्थी य गहिया, पुणोवि ठविओ तंमि ठाणे, सो य निओगामच्चो विणासिओ, तस्स कप्पगस्स वंसो णंदवंसेण समं अणुवत्तइ, नवमए नंदे कप्पगवंसपसूओ सगडालो, थूलभद्दो से पुत्तो सिरिओ य, सत्त धीयरो य जक्खा जक्खदिन्ना भूया भूयदिण्णा सेणा वेणा रेणा, इओ य वररुइ धिज्जाइओ नंद अट्ठसएण सिलोगाणमोलग्गइ। सो राया तुट्ठो सगडालमुहं पलोएइ, सो मिच्छत्तंतिकाउ न पसंसेइ, तेण भज्जा से ओलग्गिया, पुच्छिओ भणइ—भत्ता ते ण पसंसइ, तीए भणियं—अहं पसंसावेमि, तओ सो तीए भणिओ, पच्छा भणइ—किह मिच्छत्तं पसंसामित्ति !, एवं दिवसे २ महिलाए करणिं कारिओ अण्णया भणइ—सुभासियंति, ताहे दीणाराण अट्ठसयं दिण्णं, पच्छा दिणे २ पदिण्णा, सगडालो चिंतेइ—निट्ठिओ रायकोसोत्ति, नंद भणइ—भट्टारगा ! किं तुब्भे एयस्स देह !, तुब्भे पसंसिओत्ति, भणइ—अहं

१ प्रतिनिवृत्तः इतरोऽपि विलक्षो निवृत्तः पृष्टो लज्जते आख्यातुं प्रलपति मद्गुक इति आख्याय नष्टाः नन्दोऽपि कल्पकेन भणितः—सन्नह्य पश्चादश्वा हस्तिनश्च गृहीताः पुनरपि स्थापितस्तस्मिन् स्थाने स च नियोगामात्यो विनाशितः तस्य कल्पकस्य वंशो नन्दवंशेन सममनुवर्तते नवमे नन्दे कल्पकस्य प्रसूतः शकटालः स्थूलभद्रस्तस्य पुत्रः श्रीयकश्च सप्त दुहितरश्च यक्षा यक्षदत्ता भूता भूतदत्ता सेणा वेणा रेणा इतश्च वररुचिर्धिग्जातीयो नन्दमष्टशतेन श्लोकानां सेवते स राजा तुष्टः शकटालमुखं प्रलोकयति स मिथ्यात्वमितिकृत्वा न प्रशंसति तेन भार्या तस्याराद्धा पृष्टो भणति—भर्त्ता तव न प्रशंसति तया भणितं—अहं प्रशंसयामि ततः स तया भणितः पश्चात् भणति—कथं मिथ्यात्वं प्रशंसामि ! इति एवं दिवसे दिवसे महिलया ताव (प्रशंसाक्रिया) कारितोऽन्यदा भणति—सुभाषितमिति तदा दीनाराणामष्टशतं दत्तं पश्चाद्दिने दिने प्रदातुमारब्धः शकटालश्चिन्तयति—निष्ठितो राजकोश इति नन्दं भणति—भट्टारकाः ! किं यूयमेतस्मै दत्त ?, त्वया प्रशंसित इति भणति—अहं

सो खेमेह, ताणि भणंति—अम्हे असमत्थाणि, मत्तं पच्चक्खामो, पच्चक्खायं, गयाणि देवलोगं, कप्पगो खेमेइ, पच्छंतरा तीहि य सुय जहा कप्पगो विणासिओ, आमो गेण्हामोत्ति, आगएहिं पाडलिपुत्तं रोहियं, नंदो चिंतेइ—जइ कप्पगो होंतो न एवं अभिद्दवंतो, पुच्छिया बारवाला—अत्थि तत्थ कोइ मत्तं पडिच्छइ ?, जो तस्स दासो सोवि महामंतित्ति, तेहिं भणियं—अत्थि, ताहे आसंदएण वक्खित्ता नीणिओ, पिहुकिओ विज्जेहिं सघुकिओ आवसे कारिए पागारे दरिसिओ कप्पगो, दरिसिओ कप्पगोत्ति ते भीया देवा सासंकिया जाया, नंद परिहीण णाऊण सुट्ठुतरं अभिद्दवंति, ताहे लेहो विसज्जिओ, जो तुम्ह सव्वेसिं अभिमओ सो एउ तो संधी वा जं तुब्भे भणिहिह तं करेहित्ति, तेहिं दूओ विसज्जिओ, कप्पओ विनिग्गओ, नदीमज्झे मिलिया, कप्पगो जाणाए हरयसण्णाहिं कयाइ, उच्छुकलावस्स हेट्ठा उवरिं च छिन्नस्स मज्झे किं होहि, दहिकुंडस्स हेट्ठा उवरिं च छिन्नस्स असत्ति पडियस्स किं होहिइत्ति ?, एवं भणित्ता तं पयाहिणं करेंतो

---

१ स क्षेमयतु ते भणन्ति—वयमसमर्थाः भक्तं प्रत्याख्यामः प्रत्याख्यात गता देवलोकं कल्पको क्षेमयति अपान्तरालेऽपि श्रुतं यथा कल्पको विनाशितः यामो गृह्णीम इति आगतैः पाटलिपुत्रं रुद्धं, नन्दश्चिन्तयति—यदि कल्पकोऽभविष्यत्तदा नैवमभ्यद्रोक्ष्यत् पृष्टा द्वारपालाः—अस्ति तत्र कश्चित् ? भक्तं प्रतीच्छति ! तस्य दासः सोऽपि महामन्त्रीति तैर्भणितं—अस्ति तदाऽऽसन्दकेनोत्क्षिप्य निष्काशितः पृष्ठतो वैद्यैः (प्रीतिमापितः) पश्चाद्वासे प्राकारे दर्शितः कल्पकः दर्शितः सन् कल्पक इति ते भीताः दण्डाः साशङ्का जाताः नन्द परिहीनं ज्ञात्वा सुष्ठुतरामभिद्रवन्ति तदा लेखो विसृष्टः—यो युष्माकं सर्वेषामभिमतः स आयातु ततः सन्धिं वा यद्यूयं भणिष्यथ तत् करिष्याम इति तैर्दूतो विसृष्टः कल्पको विनिर्गतः नदीमध्ये मिलिताः कल्पको यानेन हस्तसंज्ञाभिर्जल्पति इक्षुकलापस्याधस्तादुपरि च छिन्नस्य मध्ये किं भवति ? दधिकुण्डस्याधस्तादुपरि च छिन्नस्य असत्ति पतितस्य किं भवतीति एवं भणित्वा तान् प्रदक्षिणां कुर्वन्

भणइ–महाराय ! जं भणसि तं करेमि, रयगसेणी आगया, रायाए समं उज्जेंतं दट्ठूण नट्ठा, कुमारामच्चो ठिओ, पच्छ सव्व रज्जं तदायत्तं ठियं, पुत्तावि से जाया, सीसे अण्णाणं च ईसरभूयाणं, अण्णया कप्पगपुत्तस्स वियाहो, तेण चिंतियं–सते घरस्स रण्णो भत्तं दायव्वं, आहरणाणि रण्णो निओगो घडिज्जइ, जो नंदेण कुमारामच्चो फेडिओ सो तस्स छिद्दाणि मग्गइ, कप्पगदासी दाणमाणसगहिया कया, जो य तस्स सामिस्स दिवसोदंतो तं कहेइ दिये २, तीए पडियण्णं, अण्णया भणइ–रण्णो निओगो घडिज्जइ, पुव्वामच्चो य जो फेडिओ तेण छिद्दं लद्धं, रायाए पायपडिओ विण्णवेइ–जइवि अम्हे तुम्ह अविगणिया तहावि तुब्भ संतिगाणि सित्थाणि धरंति अज्जवि तेण अयस्स कहेयव्वं जहा किर कप्पओ तुज्झ अहियं चिंतिन्तो पुत्तं रज्जे ठविउकामो, रज्जनिओगो सज्जिज्जइ, पेसविया रायपुरिसा, सकुडुंबो कूवे छूढो, कोद्दवोदणसइया पाणियगलंतिया य दिज्जइ, सव्वं ताहे सो भणइ–एएण सव्वेहिंवि मारियव्वं, जो ण एगो कुडुंबारयं करेइ वेरनिज्जायणं च

---

१ भणसि–महाराज ! यद्भणसि तद् करोमि रथकसेनिरागता राज्ञा समम्[illegible] दृष्ट्वा नष्टा कुमारामात्यःस्थितः एवं सर्व राज्यं तदायत्तं स्थितं पुत्रा अपि तस्य जाताः तस्मा अन्यासां चेश्वरभूतानाम्, अन्यदा कल्पकपुत्रस्य विवाहो (जातः) तेन चिन्तितं–सान्तःपुरस्य राज्ञो भक्तं दातव्यं आभरणानि राज्ञो नियोगो घट्यते यो नन्देन कुमारामात्यः स्फेटितः स तस्य छिद्राणि मार्गयति कल्पकदासी दानमानसंगृहीता कृता यस्य तस्य स्वामिनो दिवसोदन्तस्तं कथयेः दिवा दिवा तया प्रतिपन्नं अन्यदा भणति–राज्ञो नियोगो घट्यते पूर्वामात्यश्च यः स्फेटितस्तेन छिद्रं लब्धं राज्ञे पादपतितो विज्ञपयति–यद्यपि वयं युष्माकमविमतास्तथापि युष्मत्सत्कानि सिक्थानि ध्रियन्तेऽद्यापि तेनायस्य कथयितव्यं यथा किल कल्पको युष्माकमहितं चिन्तयन् पुत्रं राज्ये स्थापयितुकामः राज्यनियोगः प्रगुणीक्रियते प्रेषिता राजपुरुषाः सकुटुम्बः कूपे क्षिप्तः कोद्रवौदनसेतिका पानीयस्य गलन्तिका (गगरी) च दीयते सर्वान् तदा स भणति–एतेन सर्वेऽपि मारयितव्याः योऽस्माकमेकः कुलोद्धारं करोति वैरनिर्यातनं च

कप्पगस्स पोत्ताइ धोवसि नवत्ति !, भणइ—धोवामि, ताहे राया भणिओ—अइ एत्ताहे अप्पेइ तो मा विस्सासिहि, अण्णया इंदमहे से भणइ भज्जा—से ममयेताइ पोत्ताइं रयाविहि, सो नेच्छइ, सा अभिक्खणं वहेइ, तेण पडिसुण्णं, तेण नीयाणि रयगहरं, सो भणइ—अहं विणा मोल्लेण रयामि, सो छणदिवसे पमग्गिओ, अज्जाहिओत्ति कालं हरइ, सो छणो वोलीणो, तहवि न देइ, बीए वरिसे न दिण्णाणि, तइयवि वरिसे दिवे २ मग्गइ न देइ, तस्स रोसो जाओ, भणइ—कप्पगो न होमि जइ तव रुहिरेण न रयामि, अग्गिं पविसामि, अण्णदिवसे गओ छुरियं घेत्तूण, सो रयओ भत्तं भणइ—माणेहित्ति, दिण्णाणि, तस्स पोट्टं फालित्ता रुहिरेण रयाणि, रयगभज्जा भणइ—रायाए एसो मारिओ किमेएण अवरद्धं !, कप्पस्स चिंता जाया—एस रण्णो माया, तया मए कुमारामच्चत्तणं नेच्छियंति, अइ पवइओ होंतो किमेयं होयंति, वच्चामि सयं मा गोहेहिं नेज्जीहामित्ति गओ रायकुलं, राया वहिओ, भणइ—सदिसह किं करेमि !, तं मम चिंतियं चिंतियंति, सो

---

१ कस्मात्कं वस्त्राणि प्रक्षाल्यसि नवेति ? भणति—प्रक्षालयामि तदा राजा भणितः—यद्यधुनार्पयति तर्हि मा वृथा इति अन्यदेन्द्रमहे तं भणति भार्या—मम मम तानि वस्त्राणि रञ्जय स नेच्छति साऽभीक्ष्णं कथयति तेन प्रतिश्रुतं तेन नीतानि रजकगृहं, स भणति—अहं विना मूल्येन रञ्जामि स क्षणदिवसे प्रमार्गितः अद्य श्वः (वा) इति कालमुत्तारयते स क्षणो व्यतिक्रान्तः तथापि न ददाति द्वितीये वर्षे न ददाति तृतीयेऽपि वर्षे दिवसे २ मार्गयति न ददाति तस्य रोषो जातः भणति—कल्पको न भवामि यदि तव रुधिरेण न रञ्जामि वह्निं प्रविशामि अन्यदिवसे गतः छुरिकां गृहीत्वा स रजको भार्यां भणति—आनयेति ददाति तस्योदरं पाटयित्वा रुधिरेण रञ्जति रजकभार्या भणति—राज्ञैष मारितः किमेतेनापराद्धं, कल्पस्य चिन्ता जाता एष राज्ञो माया तदा मया कुमारामात्यत्वं नेष्टमिति यदि प्रव्रजितोऽभविष्यं किमिदमभविष्यदिति व्रजामि स्वयं मा गृह्यैर्नेष्यामिति इति गतो राजकुलं राजोक्तः भणति—संदिश किं करोमि तं मम चिन्तितं चिन्तितं, स

नेच्छइ, दारियाओ लब्भमाणीओ नेच्छइ, अणेगेहिं सडिगसएहिं परिवारिओ हिंडइ, इओ य तस्स अइगमणनिग्गमणपह एगो मरुओ, तस्स धूया जलोदरवाहिणा गहिया, लाघवं सरीरस्स नत्थि अतीवरूविणित्ति न कोइ वरेइ, महती जाया, रुहिरं से आगयं, तस्स कहियं मायाए, सो चिंतेइ—बंभवज्झा एसा, कप्पगो सच्चसंधो तस्स उवाएण देमि, तेण दारे अगडे खओ, तत्थ ठविया, तेणतेण य कप्पगोऽतीति, महया सद्देण पकुविओ—भो भो कविला ! अगडे पडिया जो नित्थारेइ तस्सेवेसा, तं सोऊण कप्पगो किवाए धाविओ उत्तारिया यऽणेण, भणिओ य—सच्चसंधो होज्जासि पुत्तगत्ति, ताहे तेण अयवायभएण पडिवण्णा, तेण पच्छा ओसहसंजोएण लट्ठी कया, रायाए सुयं—कप्पओ पंडिओत्ति, सद्दाविओ विण्णविओ य रायाणं भणइ—अहं ग्रासाच्छादन विनिर्मुच्य परिग्रहं न करेमि, कह इमं किंच सपडियज्जामि ?, न तीरइ निरवराहस्स किंची काउं, ताहे सो राया छिद्दाइं मग्गइ, अण्णया रायाए आयाए सारीए निक्खेवगो सो सद्दाविओ, सुम

1 नेच्छति दारिका लभ्यमाना नेच्छति अनेकच्छात्रशतैः परिवृतो हिण्डते इतश्च तस्य प्रवेशनिर्गमपथे एको मरुकः तस्य दुहिता जलोदरव्याधिना गृहीता लाघवं शरीरस्य नास्तीति अतीवरूपिणीति न कोऽपि वृणुते महती जाता ऋतुस्नाता जाता तस्मै कथितं मात्रा स चिन्तयति—ब्रह्महत्यैषा कल्पकः सत्यसन्धस्तस्मै उपायेन ददामि तेन द्वारि अवटः खातः तत्र स्थापिता तेनाध्वना च कल्पक आयाति महता शब्देन प्रकूजितः—भो भो ! कपिल अवटे पतिता यो निस्तारयति तस्यैषा तच्छ्रुत्वा कल्पकः कृपया धावितः उत्तारिता अनेन भणितश्च सत्यसन्धो भव पुत्रक इति तदा तेन अपवादभीतेन प्रतिपन्ना तेन पश्चादौषधसंयोगेन लष्टा कृता राज्ञा श्रुत—कल्पकः पण्डित इति शब्दितो विज्ञप्तश्च राजानं भणति न करोमि कथमिदं इमं संप्रतिपद्ये ? न प्रभवति निरपराधस्य किञ्चित् कर्तुं तदा स राजा छिद्राणि मार्गयति अन्यदा राज्ञा पार्श्वे (तस्य) आयाया निक्षेपकः स शब्दितः ‹व

अत्थाणीओ उट्ठित्ता निग्गओ, पुणो पविट्ठो, ते ण उट्ठेंति, तेण भणियं—गेण्हह एए गोहेत्ति, ते अवरोप्परं दट्ठूण हसंति, तेण अमरिसेण अत्थाणिमंडलियाए छिप्पकम्मनिम्मियं पडिहारजुयलं पलोइयं, ताहे तेण सरभसुट्ठाइएण असिहत्थेण मारिया केइ नट्ठा, पच्छा विणयं उवट्ठिया, स्वामिओ राया, तस्स कुमारामच्चा नत्थि, सो मग्गइ। इओ य कविलो नाम बंभणो णयरबाहिरियाए वसइ, वेयालियं च साहुणो आगया दुक्खं वियाले अतिगमुत्ति तस्स अग्गिहोत्तस्स घरए ठिया, सो बंभणो चिंतेइ—पुच्छामि ता णे किंचि जाणंति नवत्ति ?, पुच्छिया, परिकहियं आयरिएहिं, सड्ढो जाओ तं चेव रयणिं, एवं काले वच्चंते अण्णया अण्णे साहुणो तस्स घरे वासारत्तिं ठिया, तस्स य पुत्तो जायमेत्तओ अंबारेवईहिं गहिओ, सो साहूण भायणाणि कप्पेंताणं हेट्ठा ठविओ, नट्ठा वाणमंतरी, तीसे पया थिरा जाया, कप्पओत्ति से नामं कयं, ताणि दोवि कालगयाणि, इओवि चोद्दससु विज्जाठाणेसु सुपरिनिट्ठिओ णाम कमए पाडलिपुत्ते, सो य संतोसेण दाणं

---

१ आस्थानिकाया उत्थाय निर्गतः पुनः प्रविष्टः, ते नोत्तिष्ठन्ति तेन भणितं—गृह्णीतैतान् गोधानिति ते परस्परं दृष्ट्वा हसन्ति तेनामर्षेणास्थानमण्डपिकायां छिप्यकर्मनिर्मितं प्रतीहारयुगलं प्रलोकितं तदा तेन सरभसोत्थितेन असिहस्तेन मारिताः केचिन्नष्टाः पश्चाद्विनयमुपस्थिताः स्वामितो राजा तस्य कुमारामात्या न सन्ति स मार्गयति । इतश्च कपिलो नाम ब्राह्मणो नगरबाहिरिकायां वसति विकाले च साधव आगताः दुःखं विकालेऽतिगन्तुमिति तस्याग्निहोत्रस्य गृहे स्थिताः स ब्राह्मणश्चिन्तयति—पृच्छामि तावत् एते किञ्चिज्जानन्ति नवेति ? पृष्टाः परिकथितमाचार्यैः श्राद्धो जातस्तस्यामेव रजन्यां, एवं व्रजति काले अन्यदाऽन्ये साधवस्तस्य गृहे वर्षारात्रे स्थिताः तस्य च पुत्रः जातमात्रोऽम्बारेवतीभ्यां गृहीतः स साधूनां कल्पमानानां भाजनानामधस्तात् स्थापितः नष्टे व्यन्तरी तस्याः प्रजा स्थिरा जाता कल्पक इति तस्य नाम कृतं तौ द्वावपि कालगतौ अयमपि चतुर्दशसु विद्यास्थानेषु सुपरिनिष्ठितो नाम्ना (रेखा) कल्पको पाटलीपुत्रे स च संतोषेण दानं

रायावि पसुत्तो, तेण उट्ठित्ता रण्णो सीसे निवेसिया, तत्थेव अच्छिलग्गो निग्गओ, घाणइत्तगावि न धारिंति पयइओत्ति, रुहिरेण आयरिया पक्खालिया, उट्ठिया, पेच्छंति रायाणगं वावाइयं, मा पवयणस्स उड्डाहो होहिइत्ति आलोइयपडिक्कंतो अप्पणो सीसं छिंदेइ, कालगओ सो एवं । इओ य ण्हावियसालिगए नावियचुयक्खरओ उवज्झायस्स कहेइ–अहं ममऽन्तेण णयरं वेढियं, पहाए दिट्ठं, सो सुमिणसत्थं जाणइ, ताहे घरं नेऊण मत्थओ धोओ धूया य से दिण्णा, दिव्विसमारद्धो, सीयाए णयरं हिंडाविज्जइ, सोवि राया अंतेउरसेज्जावसीहिं दिट्ठो सहसा, पुच्छिय, नायओ, अवत्तोत्ति अण्णेण दारेणं नीणिओ सक्कारिओ, आसो अहियासिओ, अब्भिंतरा हिंडाविओ मज्झे हिंडाविओ बाहिं निग्गओ रायकुलाओ तस्स ण्हावियदासस्स पट्ठिं अल्लेइ पेच्छइ य णं तेयसा जलंतं, रायाभिसेएण अहिसित्तो राया जाओ, ते य दंडभडभोइया दासोत्ति तहा विणयं न करेंति, सो चिंतेइ जइ विणयं ण करेंति कस्स अहं रायत्ति

---

१ राजाऽपि प्रसुप्तः, तेनोत्थाय राज्ञः शीर्षे निवेशिता तत एव कलुषितः (?) निर्गतः घ्राणीहारिका अपि च धारयन्ति प्रगलित इति रुधिरेण आचार्याः प्रक्षालिताः उत्थिताः प्रेक्षन्ते राजानं व्यापादितं मा प्रवचनस्योड्डाहो भूदित्यालोचितप्रतिक्रान्ता आत्मनः शीर्षं छिन्नमिति कालगतास्त एवं । इतश्च नापितशालायां नापितदासः उपाध्यायाय कथयति–यथा ममान्त्रेण नगरं वेष्टितं प्रभाते दृष्टं स स्वप्नार्थं जानाति तदा गृहं नीत्वा मस्तकं धौतं दुहिता च तस्मै दत्ता, दीपितुमारब्धः शिबिकया नगरं हिण्ड्यते सोऽपि राजा अन्तःपुरिकाश्वशालाधिकारिभिः सहसा दृष्टः ज्ञातः अपुत्र इत्यन्येन द्वारेण नीतः सत्कारितः अश्वोऽधिवासितः, अभ्यन्तरे हिण्डितो मध्ये हिण्डितः बहिर्निर्गतो राजकुलात् स नापितदासस्य पृष्ठौ लगति प्रेक्षते च तं तेजसा ज्वलन्तं राज्याभिषेकेणाभिषिक्तो राजा जातः ते च दण्डिकभटभोजिका दास इति तथा विनयं न कुर्वन्ति स चिन्तयति–यदि विनयं न कुर्वन्ति कस्मादहं राजेति

पाडलिपुत्तस्स उप्पत्ती । सो उदाई तत्थ ठिओ रज्जं भुंजइ, सो य राया ते दंडे अभिक्खणं ओलग्गावेइ, ते चिंतेति—कहमेतो पयाए धाडीए मुच्चिज्जामो ?, इओ य एगस्स रायाणस्स कम्हिवि अवराहे रज्जं हियं, सो राया नट्ठो, तस्स पुत्तो भमंतो उज्जेणिमागओ, एग रायाणं ओलग्गइ, सो य बहुसो २ परिभवइ उदाइस्स, ताहे सो रायपुत्तो पायवडिओ विण्णवेइ—अहं तस्स पीइं पियामि नवरं मम बिइज्जओ होज्जासि, तेण पडिस्सुयं, गओ पाडलिपुत्तं, बाहिरिगमज्झसिगपरिसासु ओलग्गिऊण छिद्दमलभमाणो साहुणो अतिंति, ते अतीतमाणे पेच्छइ, ताहे एगस्स आयरियस्स मूले पव्वइओ, सव्वा परिसा आराहिया तस्स पव्वाया, सो राया अट्ठमिचउद्दसीसु पोसहं करेइ, तत्थायरिया अतिंति धम्मकहानिमित्तं, अण्णया वेयालियं, आयरिया भणंति—गेण्हह उवगरणं राउलमतीमो, ताहे सो सहसत्ति उट्ठिओ, गहियं उवगरणं, पुव्वसंगोविया कंकलोहकत्तिया सावि गहिया, पव्वइया कया, अतिगया राउलं, चिरं धम्मो कहिओ, आयरिया पसुत्ता,

---

१ पाटलिपुत्रस्योत्पत्तिः । स उदायी तत्र स्थितो राज्यं भुनक्ति, स च राजा तान् (दण्डान्) अभीक्ष्णं अवलगयति ते चिन्तयन्ति—कथमेतस्मात् धाट्या मुच्येमहि इतश्चैकस्य राज्ञः कस्मिन्नपि अपराधे राज्यं हृतं स राजा नष्टः तस्य पुत्रो भ्राम्यन् उज्जयिनीमागतः एकराजानमवलगयति स च बहुशः २ परिभूयते उदायिना तदा स राजपुत्रः पादपतितो विज्ञपयति—अहं तस्य पीतिं पिबामि परं मम द्वितीयो भव तेन प्रतिश्रुतं गतः पाटलिपुत्रं बाह्यमध्यमगपर्षत्सु अवलग्य छिद्रमलभमानः साधव आयान्ति तान् आयातः प्रेक्षते एकस्याचार्यस्य मूले प्रव्रजितः सर्वा पर्षद् आराद्धा तस्य प्रव्राजा स राजाऽष्टमीचतुर्दश्योः पोषधं करोति तत्राचार्या आयान्ति धर्मकथानिमित्तं अन्यदा वैकालिकं, आचार्या भणन्ति—गृहाणोपकरणं राजकुलमतियामः तदा स झटिति उत्थितः गृहीतमुपकरणं पूर्वसंगोपिता कङ्कलोहकर्त्तरिका सापि गृहीता, प्रव्रज्या कृता अतिगतौ राजकुलं चिरं धर्मः कथितः आचार्याः प्रसुप्ताः,

भइसपण, सामेइ, अन्निर्ति पगओ, ताहे सो केवली भणइ—तुब्भेवि चरमसरीरा सिज्झिहिह गगं उत्तरंता, तो ताहे चेव पत्थिण्णो, णावावि जेण २ पासेणऽवलग्गइ स स निबुड्डइ मज्झे उद्विया सव्वावि निबुड्डा, तेहिं पाणीए छूढो, नाणं उप्पण्णं, देवेहिं महिमा कया, पयाग तत्थ तित्थ पवत्तं, से सीसकरोडी मच्छकच्छभेहिं खज्जंती एगत्थ उच्छलिया पुलिणे, सा इओ तओ छुब्भमाणा एगत्थ लग्गा, तत्थ पाडलिबीयं कहवि पविट्ठं, दाहिणाओ हणुगाओ करोडिं भिंदंतो पायवो उट्ठिओ, विसालो पायवो जाओ, तत्थ तं चासं पासंति, चिंतेंति—एत्थ णयरे रायस्स सयमेव रयणाणि एहिंति त णयरं निवेसिंति, तत्थ सुत्ताणि पसारिज्जंति, नेमित्तिओ भणइ—ताव जाहि जाव सिवा वासेति तओ नियत्तेज्जासित्ति, ताहे पुव्वाओ अंताओ अवरामुहो गओ तत्थ सिवा उट्ठिया नियत्तो, उत्तरामुहो तत्थवि, पुणोवि पुव्वामुहो गओ तत्थवि, दक्खिणामुहो तत्थवि सिवाए वासियं, त किर वीयणगसंठियं नयरं, णयरणाभिए य उदाइणा चेइहरं कारावियं, एसा

---

१ अतिशयेन श्रमयति, अन्यदा भगवान् तदा स केवली भणति यूयमपि चरमशरीराः सेत्स्यथ गङ्गामुत्तरन्तः। तदैव नौरारूढः यावदपि वल्गितुं २ पार्श्वेऽवलगति तेन २ ब्रुडति मध्ये उपस्थापिताः सर्वोऽपि ब्रुडिता हि। पानीये छिन्नः ज्ञानमुत्पन्नं देवैर्महिमा कृतः प्रयागे तत्र तीर्थं जातं तस्य शीर्षकरोटिका मत्स्यकच्छपैः खाद्यमानैकस्मिन्नुच्छलिता पुलिने तेटकस्य क्षिप्यमाणैकत्र लग्ना तत्र पाटलाबीजं कथमपि प्रविष्टं दक्षिणाहनोः करोटिं भित्त्वा पादप उत्थितः पादपो विशालो जातः तत्र च चाषं पश्यन्ति चिन्तयन्ति—अत्र नगरे राज्ञः स्वयमेव रत्नान्येष्यन्ति तत्र नगरं निवेशयिष्याम इति तत्र सूत्राणि प्रसार्यन्ते नैमित्तिको भणति—तावद्यात यावच्छिवा वासयति ततो निवर्तध्वमिति तदा पूर्वस्मादन्तादपराभिमुखो गतस्तत्र शिवा उत्थिता निवृत्तः उत्तराभिमुखस्तत्रापि पुनरपि पूर्वाभिमुखो गतस्तत्रापि, दक्षिणाभिमुखस्तत्रापि शिवया वासितं तत्किल व्यजनकसंस्थितं नगरं नगरनाभौ चोदायिना चैत्यगृहं कारितं, एषा

एव गओ, कालेण देवो देवलोयं दरिसेइ, तत्थवि तहेव पासंडिणो पुच्छिया आहे न याणंति ताहे अण्णियपुत्ता पुच्छिया, तेहिं कहिया देवलोगा, सा भणइ—किह नरगा न गंमति ?, तेण साहुधम्मो कहिओ, रायाणं च आपुच्छइ, तेण भणियं—मुयामि जइ इहं चेव मम गिहे भिक्खं गिण्हइत्ति, तीए पडिस्सुयं, पव्वइया, तस्स य ते आयरिया जंघाबलपरिहीणा ओमे पव्वइयगे विसज्जेत्ता तत्थेव विहरंति, ताहे सा भिक्खं अंतेउराओ आणेइ, एवं कालो वच्चइ, अण्णया तीसे भगवईए सोभणेणऽज्झवसाणेण केवलणाणमुप्पण्णं, केवली किर पुव्वपवत्तं विणयं न लंघेइ, अण्णया सं आयरियाण हियइच्छियं तं आणेइ, सिंभकाले य जेण सिंभो ण उप्पज्जइ, एव सेसेहिवि, ताहे ते भणंति—जं मए चिंतियं तं चेव आणीयं, भणइ—जाणामि, किह ?, अइसएण, केणं ?, केवलेण, केवली आसाइओत्ति खामिओ, अण्णे भणंति—वासे पडंते आणियं, ताहे भणंति—किह अज्जे ! वासे पडंते आणेसि ?, सा भणइ—जेण २ अंतेण अचित्तो तेण २ अन्तेण आगया, कह जाणासि ?,

---

१ एवं गता, कालेन देवो देवलोकं दर्शयति, तत्रापि तथैव पाषण्डिनः पृष्टा यदा न जानन्ति तदाऽन्निकापुत्राः पृष्टाः तैः कथिता देवलोकाः सा भणति—कथं नरका न गम्यन्ते ? तेन साधुधर्मः कथितः राजानं चापृच्छते तेन भणितं—मुञ्चामि यदीहैव मम गृहे भिक्षां गृह्णासि तया प्रतिश्रुतं, प्रव्रजिता तस्य च ते आचार्याः परिहीनजङ्घाबला अवमे प्रव्रजितान् विसृज्य तत्रैव विहरन्ति तदा सा भिक्षामन्तःपुरादानयति एवं कालो व्रजति अन्यदा तस्या भगवत्याः शोभनेनाध्यवसायेन केवलज्ञानमुत्पन्नं, केवली किल पूर्वप्रवृत्तं विनयं न लङ्घयति अन्यदा पदार्थानां हृदयेप्सितं तदानयति श्लेष्मकाले च येन श्लेष्मा नोत्पद्यते, एवं शेषेष्वपि तदा ते भणन्ति—यन्मया चिन्तितं तदेवानीतं भणति—जानामि कथं ? अतिशयेन केन ? केवलेन क्षमितः केवल्याशातित इति अन्ये भणन्ति—वर्षायां पतन्त्यां आनीतं तदा भणन्ति—आर्ये ! वर्षायां पतन्त्यामानयसि ?, सा भणति—येन येन मार्गेणाचित्तस्तेन २ मार्गेणागता, कथं जानीषे ?,

नं पइस्सिहिति, ताहे सो अण्णियपुत्तो उम्मुक्कबालभावो भोगे अवहाय पव्वइओ, थेरत्तणे विहरमाणो गंगायडे पुप्फभद्द नामं णयरं गओ ससीसपरिवारो, पुप्फकेऊ राया पुप्फवती देवी, तीसे जमलगाणि दारगो दारिगा य जाया णि पुप्फचूलो पुप्फचूला य अण्णमण्णमणुरत्ताणि, तेण रायाए चिंतियं—जइ विओइज्जति तो मरति, ता एयाणि चेव मिहुणगं करेमि, मेलिया नागरा पुच्छिया—एत्थ जं रयणमुप्पज्जइ तस्स को ववसाइ राया णयरे वा अंतेउरे वा ?, एव पत्तियावेइ, मायाए वारंतीए संजोगो पउत्तिओ, अभिरमंति, सा देवी सावियां तेण निव्वेएण पव्वइया, देवो आओ, ओहिणा पेच्छइ भूय, तओ से अज्झहिओ नेहो, मा नरग गच्छिहिंति सुमिणए नरए दंसेइ, सा भीया रायाण अवयासेइ, एवं रत्तिं २, ताहे पासंडिणो सद्दाविया, कहेह केरिसा नरया ?, ते कहिंति, ते अण्णारिसगा, पच्छा अण्णियपुत्ता पुच्छिया, ते कहेउमारद्धा—'निच्चंधयारतमसा०, सा भणइ—किं तुब्भेहिवि सुमिणओ दिट्ठो ?, आयरिया भणंति—तित्थयरोवएसोत्ति,

---

1 न मरिष्यतीति तदा सोऽर्णिकापुत्र उन्मुक्तबालभावो भोगानपहाय प्रव्रजितः स्थविरत्वे विचरन् गङ्गातटे पुष्पभद्रं नाम नगरं गतः सशिष्यपरिवारः पुष्पकेतू राजा पुष्पवती देवी तस्या युग्मं दारको दारिका च जाते पुष्पचूलः पुष्पचूला चान्योऽन्यमनुरक्ते तेन राज्ञा चिन्तितं—यदि वियोज्येते तर्हि म्रियेते तदेतावेव मिथुनं करोमि मेलयित्वा नागराः पृष्टाः—अत्र यद्रत्नमुत्पद्यते तस्य को व्यवस्यति राजा नगरे वा अन्तःपुरे वा? एवं प्रत्याययति मातरि वारयन्त्यां संयोगो घटितः अभिरमेते सा देवी श्राविका तेन निर्वेदेन प्रव्रजिता देवो जातः अवधिना प्रेक्षते दुहितरं ततोऽस्या अभ्यधिकः स्नेहः मा नरकं गमिष्यति स्वप्ने नरकान् दर्शयति सा भीता राजानं कथयति एवं रात्रौ रात्रौ तदा पाषण्डिकाः शब्दिताः कथयत कीदृशा नरकाः? ते कथयन्ति तेऽन्यादृशाः पश्चादर्णिकापुत्राः पृष्टाः, ते कथयितुमारब्धाः—नित्यान्धकारतमिस्राः सा भणति—किं युष्माभिरपि स्वप्नो दृष्टः, आचार्या भणन्ति—तीर्थकरोपदेश इति

दो मेहुराओ—दक्खिणा उत्तरा य, उत्तरमहुराओ वाणिगदारगो दक्खिणमहुरं दिसाजत्ताए गओ, तस्स तत्थ एगेण वाणिय-गेण सह मित्तया, तस्स भगिणी अण्णिया, तेण भत्तं कयं, सा य तेमसस्स वीयणगं धरेइ, सो तं पाएसु आरंभ निवण्णोति अज्झोववन्नो, मग्गाविया, ताणि भणंति—जइ इह चेव अच्छसि जाव एक्कंपि ता दारगरूवं जायं तो देमो, पडि वण्णं, दिण्णा, एवं कालो वच्चइ, अण्णया तस्स दारगस्स अंमापितीहिं लेहो विसज्जिओ—अम्हे अंधलीभूयाणि जइ जीवंताणि पेच्छसि तो एहि, सो लेहो उवणीओ, सो तं वाएइ अंसूणि मुयमाणो, तीए दिट्ठो, पुच्छइ, न किंचि साहइ, तीए लेहो गहिओ, वाइत्ता भणइ—मा अधितिं करेहि, आपुच्छामि, ताए कहियं सव्वं अम्मापिऊणं, कहिए विसज्जि-याणि, निग्गयाणि दक्खिणमहुराओ, सा य अण्णिया गुव्विणी, सा अंतरा पंथे वियाया, सो चिंतेइ—अम्मापियरो नामं काहिंतित्ति न कयं, ताहे रमावेंतो परियणो भणेइ—अण्णियाए पुत्तोत्ति, कालेण पत्ताणि, तेहिंवि से तं चेव नामं कयं अण्ण

1 द्वे मथुरे—दक्षिणा उत्तरा च, उत्तरमथुराया वणिग्दारको दक्षिणमथुरां दिग्यात्रायै गतः तत्र तस्य एकेन वणिजा सह मैत्री तस्य भगिनी अर्णिका, तेन भक्तं कृतं, सा च तेमतो व्यजनकं धारयति स तां पादादारभ्य पश्यति अध्युपपन्नः, मार्गिता ते भणन्ति—यदीह चेव आस्से यावदेकमपि तावद् दारकरूपं जातं (भवेत्) तदा दद्मः प्रतिपन्नं दत्ता, एवं कालो व्रजति अन्यदा तस्य दारकस्य मातापितृभ्यां लेखो विसृष्टः वयमन्धीभूतौ यदि जीवन्तौ प्रेक्षितुमिच्छसि तदाऽऽयाः स लेख उपनीतः, स तं वाचयति अश्रूणि मुञ्चन् तया दृष्टः पृच्छति न किमपि कथयति तया लेखो गृहीतो वाचयित्वा भणति—माऽधृतिं कार्षीः आपृच्छे तया कथितं सर्वं मातापितृभ्यां, कथिते विसृष्टौ निर्गतौ दक्षिणमथुरातः सा अर्णिका गुर्वी सान्तरा पथि प्रजनितवती स चिन्तयति—मातापितरौ नाम करिष्यत इति न कृतं, तदा रमयन् परिजनो भणति—अर्णिकायाः पुत्र इति कालेन प्राप्तौ ताभ्यामपि तस्य तदेव नाम कृतमन्यद्

संगमाओ (म० १७५००) पेंति नयरि जहा निरयावलियाए ताहे पबइयाओ, ताहे कोणिओ चंपं आगओ, तत्थ सामी समोसढो, ताहे कोणिओ चिंतेइ–बहुया मम हत्थी चक्कवट्टीओ एवं आसरहाओ आमि पुच्छामि सामी अहं चक्कवट्टी होमि नहोमित्ति निग्गओ सव्वबलसमुदएण, वंदित्ता भणइ–केवइया चक्कवट्टी एस्सा !, सामी भणइ–सवे अतीता, पुणो भणइ–कहिं उववज्जिस्सामि?, छट्ठीए पुढवीए, तमसहहंतो सवाणि एगिंदियाणि लोहमयाणि रयणाणि करेइ, ताहे सव बलेणं तिमिसगुहं गओ अट्ठमेणं भत्तेण, भणइ कयमालगो–अतीता बारस चक्कवट्टिणो जाहित्ति, नेच्छइ, हत्थिविलग्गो मणीं हत्थिमत्थए काऊण दंडेण दुवारं आहणइ, ताहे कयमालगेण आहओ मओ छट्ठिं गओ, ताहे रायाणो वदाई ठावंति, उदाइस्स चिंता जाया–एत्थ णयरे मम पिया आसि, अद्धितीए अण्णं णयरं कारावेइ, मग्गह वत्थुंति पेसिया, तेवि एगाए पाडलाए उवरिं अवदारिएण तुंडेण चास पासति, कीडगा से अप्पणा चेव मुहं अतिंति, किह सा पाडलित्ति,

१ संग्रामात् आगमिष्यन्ति नगरीति ? यथा निरयावलिकायां तथा प्रव्रजिताः तदा कोणिकश्चम्पामागतः तत्र स्वामी समवसृतः तदा कोणिकश्चिन्त यति–बहवो मम हस्तिनश्चक्रवर्तिनः (यथा) एवमश्वरथाः यामि पृच्छामि स्वामिनं अहं चक्रवर्ती भवामि न भवामीति ? निर्गतः सर्वबलसमुदयेन वन्दित्वा भणति–कियन्तश्चक्रवर्तिन एष्याः ? स्वामी भणति–सर्वेऽतीताः पुनर्भणति–क्वोत्पत्स्ये ? षष्ठ्यां पृथ्व्यां तदश्रद्दधानः सर्वाण्येकेन्द्रियाणि रत्नानि लोहमयानि करोति तदा सर्वबलेन तमिस्रगुहां गतः अष्टमभक्तेन भणति कृतमालकः–अतीता द्वादश चक्रवर्तिनो याहीति नेच्छति हस्तिविलग्नो मणिं हस्तिमस्तके कृत्वा दण्डेन द्वारमाहन्ति तदा कृतमालकेनाहतो मृतः षष्ठीं गतः तदा राजान उदायिनं स्थापयन्ति उदायिनश्चिन्ता जाता–अत्र नगरे मम पिताऽऽसीत्, अधृ त्याऽन्यन्नगरं कारयति मार्गयत वास्तु इति प्रेषिताः तेऽप्येकस्याः पाटलायाः उपर्यवदारितेन तुण्डेन चाष पश्यन्ति कीटिकाश्चात्मनैव मुखमायान्ति कथं सा पाटलेति ?,

दो मेहुराओ–दक्खिणा उत्तरा य, उत्तरमहुराओ वाणिगदारगो दक्खिणमहुरं दिसाजत्ताए गओ, तस्स तत्थ एगेण वाणिय गेण सह मित्तया, तस्स भगिणी अण्णिया, तेण भत्तं कयं, सा य जेमंतस्स वीयणगं धरेइ, सो तं पाएसु आरंभ पिवण्णेति अज्झोववन्नो, मग्गाविया, ताणि भणंति–जइ इहं चेव अच्छसि जाव एक्कंपि ता दारगरूवं जाय तो देमो, पडि वण्णं, दिण्णा, एव कालो वच्चइ, अण्णया तस्स दारगस्स अम्मापितीहिं लेहो विसज्जिओ–अम्हे अंधलीभूयाणि जइ जीवंताणि पेच्छसि तो एहि, सो लेहो उवणीओ, सो तं वाएइ अंसूणि मुयमाणो, तीए दिट्ठो, पुच्छइ, न किंचि साहइ, तीए लेहो गहिओ, वाइत्ता भणइ–मा अधितिं करेहि, आपुच्छामि, ताए कहियं सव्वं अम्मापिऊणं, कहिए विसज्जि याणि, निग्गयाणि दक्खिणमहुराओ, सा य अण्णिया गुव्विणी, सा अंतरा पंथे वियाया, सो चिंतेइ–अम्मापियरो नामं काहिंतित्ति न कयं, ताहे रमावेंतो परियणो भणेइ–अण्णियाए पुत्तोत्ति, कालेण पत्ताणि, तेहिवि से तं चेव नामं कयं अण्णि

---

१ द्वे मथुरे–दक्षिणा उत्तरा च, उत्तरमथुराया वणिग्दारको दक्षिणमथुरां दिग्यात्रायै गतः तत्र तस्य एकेन वणिजा सह मैत्री तस्य भगिनी अर्णिका तेन भक्तं कृतं सा च जेमतो व्यजनकं धारयति स तां पादादारभ्य पश्यति अध्युपपन्नः मार्गिता ते भणन्ति–यदीहैव आसयसि यावदेकमपि यावद् दारकरूपं जातं (भवेत्) तदा दद्मः प्रतिपन्नं दत्ता एवं कालो व्रजति अन्यदा तस्य दारकस्य मातापितृभ्यां लेखो विसृष्टः वयमन्धीभूतौ यदि जीवन्तौ प्रेक्षितुमिच्छसि तदाऽऽयाहि, स लेख उपनीतः स तं वाचयति अश्रूणि मुञ्चन् तया दृष्टः, पृच्छति न किञ्चिदपि कथयति तया लेखो गृहीतो वाचयित्वा भणति–माऽधृतिं कार्षीः आपृच्छे तया कथितं सर्वं मातापितृभ्यां कथिते विसृष्टौ निर्गतौ दक्षिणमथुरातः सा चार्णिका गुर्वी साऽन्तरा पथः प्रसूतवती स चिन्तयति–मातापितरौ नाम करिष्यत इति न कृतं तदा रमयन् परिजनो भणति–अर्णिकायाः पुत्र इति कालेन प्राप्तौ ताभ्यामपि तस्य तदेव नाम कृतमन्य

दिट्ठो, पलाओ, मग्गओ लग्गइ, एव हेट्ठा उवरिं च नासइ, कालसंदीवेण तिन्नि पुराणि विउव्विता, सामिपायमूले अच्छइ, ताणि देवयाणि पहओ, ताहे ताणि भणंति—अम्हे विज्जाओ, सो भट्टारगपायमूलं गओत्ति तत्थ गओ, एक्कमेक्क खामिओ, अण्णे भणंति—जलणे महापायाले मारिओ, पच्छा सो विज्जाचक्कवट्टी तिसंझं सव्वतित्थगरे वंदित्ता णट्टं च दाइत्ता पच्छा अभिरमइ, तेण इंदेण नाम कयं महेसरोत्ति, सोवि किर धिज्जाइयाण पओससमावण्णो धिज्जाइयकन्नगाण सयं २ विणासेइ, अन्नेसु अंतेउरेसु अभिरमइ, तस्स य भण्णंति दो सीसा—नंदीसरो नंदी य, एवं पुप्फएण विमाणेण अभिरमइ, एव कालो वच्चइ, अन्नया उज्जेणीए पज्जोयस्स अतेउरे सिवं मोत्तूण सव्वाओ विद्धंसेइ, पज्जोओ चिंतेइ—को उवाओ होज्जा जेण एसो विणासेज्जा !, तत्थेगा उमा नाम गणिया रूवस्सिणी, सा किर धूयग्गहणं गेण्हइ जाहे तणतेण एइ, एवं वच्चइ काले वइण्णो, ताए दोण्णि पुप्फाणि वियसियं मउलियं च, मउलियं पणामियं, महेसरेण वियसियस्स हत्थो पसारिओ,

---

१ दृष्टः पलायितः पृष्ठतो लगति, एवमधस्तादुपरि च नश्यति कालसंदीपेन त्रीणि पुराणि विकुर्वितानि स्वामिपादमूले तिष्ठति ता देवताः प्रहताः तदा ता भणन्ति—वयं विद्याः स भट्टारकपादमूलं गत इति गतः तत्र एकैकेन क्षमितः अन्ये भणन्ति—ज्वलने महापाताले मारिताः पश्चात् स विद्याचक्रवर्ती त्रिसन्ध्यं सर्वतीर्थकरान् वन्दित्वा नृत्यं च दर्शयित्वा पश्चादभिरमते तेनेन्द्रेण नाम कृतं महेश्वर इति सोऽपि किल धिग्जातीनां प्रद्वेषमापन्नो धिग्जातीयकन्यकानां शत २ विनाशयति, अन्येष्वन्तःपुरेषु अभिरमते तस्य च भण्येते द्वौ शिष्यौ—नन्दीश्वरो नन्दी च एवं पुष्पकेण विमानेन अभिरमते एवं कालो व्रजति अन्यदा उज्जयिन्यां प्रद्योतस्यान्तःपुरे शिवां मुक्त्वा शेषा विध्वंसयति, प्रद्योतश्चिन्तयति—क उपायो भवेद् येन एष विनाश्येत ! तत्रैकोमा नाम्नी गणिका रूपिणी सा किल धूपग्रहणं गृह्णाति यदा तेन मार्ग्यते एवं व्रजति काले अवतीर्णः, तया द्वे पुष्पे विकसितं मुकुलितं च मुकुलितमर्पयति महेश्वरेण विकसिताय हस्तः प्रसारितः

सो भणइ पणामेइ एयस्स तुब्भे भरहसित्ति, कहं ?, ताहे भणइ—परिसिओ कण्णाओ ममं ताव पेच्छइ, तीए सह सवसइ हियहियओ कओ, एव वच्चइ कालो, सा पुच्छइ—काए वेलाए देवयाओ ओसरंति ?, तेण सिट्ठं—जाहे मेहुणं सेवामि, तीए रण्णो सिट्ठं मा ममं मारेहिसि, पुरिसेहिं अंगस्स उवरिं जोगा दरिसिया, एवं रक्खामो, ते य पज्जोएण भणिया—सह एयाए मारेह मा य दुरारक्खं करेहिह, ताहे मणुस्सा पच्छण्णं गया, तेहिं संसद्धो मारिओ सह तीए, ताहे नंदीसरो ताहिं विज्जाहिं अहिट्ठिओ आगासे ठिओ सिलं विउव्वित्ता भणइ—हा दास ! मओसित्ति, ताहे सनगरो राया उल्लपडसाडगो खमाहि एगावराहंति, सो भणइ—एयस्स जइ उवरय अच्चेह तो मुयामि, एवं च नयरे २ एय अवाउडियं ठावेहत्ति तो मुयामि, तो पडिवण्णो, ताहे आययणाणि काराविवाणि, एसा महेसरस्स उप्पत्ती । ताहे नगरिं सुण्णियं कोणिओ अइ गओ गद्दभनंगलेण गाहाविया, एत्थंतरे सेणियभज्जाओ कालियादिमाइयाओ पुच्छंति भगवं तित्थयरं—अम्हं पुत्ता

---

१ सा मुञ्चकमर्पयस्येतस्य त्वमर्हसीति कथं ? तदा भणति—ईप्सिता कन्या मां तावत् प्रेक्षस्व तया सह संवसति प्रस्तहृदयः कृत। एवं व्रजति कालः सा पृच्छति—कस्यां वेलायां देवता अपसरन्ति तेनोक्तं—यदा मैथुनं सेवे तया राज्ञे कथितं मा मां मारयेति पुरुषैरङ्गस्योपरि योगा दर्शिता, एवं रक्षयामः ते च प्रद्योतेन भणिता—सहैतया मारयत मा दुरारक्ष्यं कार्ष्ट तदा मनुष्याः प्रच्छन्नं गताः तैः संसिद्धो मारितः सह तया, तदा नन्दीश्वरस्ताभिर्विद्याभिरधिष्ठित आकाशे स्थितः शिलां विकुर्व्य भणति—हा दास ! मृतोऽसीति तदा सनगरो राजाऽऽर्द्रपटशाटकः क्षमस्वैकमपराधमिति स भणति यदि एनमेतस्य अर्चयत तदा मुञ्चामि एवं च नगरे २ एतमप्रावृतं स्थापयतेति तदा मुञ्चामि तदा प्रतिपन्नः तदाऽऽयतनानि कारितानि एषा महेश्वरस्योत्पत्तिः । तदा नगरीं शून्यां कोणिकोऽतिगतः गर्दभलाङ्गूलेन कृषा अत्रान्तरे श्रेणिकभार्याः कालिकादिकाः पृच्छन्ति भगवन्तं तीर्थकरं—अस्माकं पुत्राः

दिट्ठो, पलाओ, मग्गओ लग्गइ, एव हेट्ठा उवरिं च नासइ, कालसंदीवेण तिन्नि पुराणि विउव्विता, सामिपायमूले अच्छइ, ताणि देवयाणि पइओ, ताहे ताणि भणति—अम्हे विज्जाओ, सो भट्टारगपायमूलं गओत्ति तत्थ गओ, एक्कमेक्क खामिओ, अण्णे भणति—छवणे महापायाले मारिओ, पच्छा सो विज्जाचक्कवट्टी तिसंझं सव्वतित्थगरे वंदित्ता णट्ट च दाइत्ता पच्छा अभिरमइ, तेण इंदेण नामं कयं महेसरोत्ति, सोवि किर धेज्जाइयाण पओसमावण्णो धिज्जाइयकन्नगाण सयं २ विणासेइ, अन्नेसु अंतेउरेसु अभिरमइ, तस्स य भणति दो सीसा—नंदीसरो नंदी य, एव पुप्फएण विमाणेण अभिरमइ, एव कालो वच्चइ, अन्नया उज्जेणीए पज्जोयस्स अतेउरे सिव मोत्तूण ससाओ विद्धसेइ, पज्जोओ चिंतेइ—को उवाओ होज्जा जेण एसो विणासेज्जा ?, तत्थेगा उमा नाम गणिया रूवस्सिणी, सा किर धूवग्गहणं गेण्हइ जाहे तणंतेण एइ, एवं वच्चइ काले वइण्णो, ताए दोण्णि पुप्फाणि वियसियं मउलियं च, मउलिय पणामियं, महेसरेण वियसियस्स हत्थो पसारिओ,

---

१ दृष्टः पलायितः हन्यते पृष्ठतः पुनरुपरि च नश्यति कालसंदीपेन त्रीणि पुराणि विकुर्वितानि स्वामिपादमूले ता दृष्टाः प्रहृताः तदा ता भणन्ति—वयं विद्याः स भट्टारकपादमूलं गत इति गतः तत्र एकैकेन क्षमितः अन्ये भणन्ति—श्रवणे महापातके मारिता पश्चात् स विद्याचक्रवर्ती त्रिसन्ध्यं सर्व तीर्थकरान् वन्दित्वा नृत्यं च दर्शयित्वा पश्चादभिरमते तेनेन्द्रेण नाम कृतं महेश्वर इति सोऽपि किल धिग्जातीनां प्रद्वेषमापन्नो धिग्जातीयकन्यकानां शतं २ विनाशयति अन्येष्वन्तःपुरेषु अभिरमते तस्य च भणतो द्वौ शिष्यौ—नन्दीश्वरो नन्दी च एवं पुष्पकेण विमानेन अभिरमते एवं कालो व्रजति अन्यदोज्जयिन्यां प्रद्योतस्यान्तःपुरे शिवां मुक्त्वा शेषा विध्वंसयति प्रद्योतश्चिन्तयति—क उपायो भवेत् येन एष विनाश्येत ? तत्रोमानाम्नी गणिका रूपिणी सा किल धूप ग्रहणं गृह्णाति यदा तेन मार्गेण याति एवं व्रजति काले अवतीर्णः तया द्वे पुष्पे विकसितं मुकुलितं च मुकुलितमर्पयति महेश्वरेण विकसिताय हस्तः प्रसारितः

कामविकारो जाओ, सद्दपकुले वड्ढाविओ, समोसरणं गओ साहुणीहिं सह, तत्थ य कालसंदीवो वंदित्ता सामिं पुच्छइ–कओ मे भयं ?, सामिणा भणियं–एयाओ सच्चईओ, ताहे तस्स मूलं गओ, अवण्णाए भणइ–अरे तुमं ममं मारेहिसित्ति पाएसु बला पाडिओ, समुट्ठिओ, परिव्वायगेण तेण संवड्ढिओ हिंडिओ, विज्जाओ सिक्खाविओ, महारोहिणिं च साहेइ, इमं सत्तमं भवं, पंचसु मारिओ, छट्ठे छम्मासावसेसाउएण नेच्छिया, अह साहेउमारद्धो अणाहमडए चितियं काऊण उज्जालेत्ता अल्लचम्मं वियडित्ता वामेण अंगुट्ठएण ताव चंकमइ जाव कट्ठाणि जलंति, एत्थंतरे कालसंदीवो आगओ कट्ठाणि छुब्भइ, सत्तरत्ते गए देवया सयं उवट्ठिया–मा विग्घं करेहि, अहं एयस्स सिज्झिउकामा, सिद्धा भणइ–एगं अंगं परिवय जेण पविसामि सरीरं, तेण निडालेण पडिच्छिया, तेण अइगया, तत्थ विलं जायं, देवयाए से तुट्ठाए तइयं अच्छि कयं, तेण पेढालो मारिओ, कीस तेण मम माया रायधूयत्ति विद्धंसिया, तेण से रुद्दो नामं जायं, पच्छा कालसंदीवं आभोएइ,

---

१ कामविकारो जातः आरक्षकुले वर्धितः समवसरणं गतः साध्वीभिस्सह तत्र च कालसंदीपको वन्दित्वा स्वामिनं पृच्छति–कुतो मे भय ? स्वामिना भणितं–एतस्मात् सत्यकेः तदा तस्य पार्श्वं गतः, अवज्ञया भणति–अरे त्वं मां मारयिष्यसीति पादयोर्बलात् पातितः संवृत्तः। परिव्राजकेन तेन संवर्धितः पार्श्वात् हृतः, विद्याः शिक्षिताः महारोहिणीं च साधयति अयं सप्तमो भवः पञ्चसु मारितः षष्ठे षण्मासावशेषायुष्कतया नेष्टा अथ साधयितुमारब्धः अनाथमृतकेन चितिकां कृत्वा प्रज्वाल्य आर्द्रचर्म प्रावृत्य वामेनाङ्गुष्ठेन तावत् चङ्क्रमति यावत् काष्ठानि ज्वलन्ति अत्रान्तरे कालसंदीपक आगतः काष्ठानि क्षिपति सप्तरात्रे गते देवता स्वयमुपस्थिता–मा विघ्नं कार्षीः अहमेतस्य सेधितुकामा सिद्धा भणति–एकमङ्गं परित्यज येन प्रविशामि शरीरं तेन ललाटेन प्रतीष्टा देवाधिगता तत्र बिलं जातं देवतया तस्यै तुष्टया तृतीयमक्षि कृतं तेन पेढालो मारितः कथं मम माता राजदुहितेति विध्वस्ता तेन तस्य रुद्रो नाम जातं पश्चात् कालसंदीपमाभोगयति,

आणणया ॥ २ ॥ पडिचरणोमासणया कोणियगणियत्ति गमणनिग्गमणं । वेसालि जहा घेप्पइ चरित्तस जओ गये सामि ॥ ३ ॥ वेसालिगमण मग्गण सार्इकारावणे य आसट्ठा । थूभ नरिंदनिवारण हट्टगनिकाउणविणासो ॥ ४ ॥ पडि याणमणे रोहण गहमहल्लवाहणापइण्णाय । चेडगनिग्गम वहपरिणओ य माया उवालम्भो ॥ ५ ॥" कोणिओ भणइ– चेडग ! किं करेमि ?, जाव पुक्खरिणीओ उट्ठेमि ताव मा नगरीं अतीहि, तेण पडिवण्णं, चडगो सव्वलोहियं पडिमं गलए बंधिऊण उइण्णो, धरणेण समयण नीओ कालगओ देवलोगं गओ, वेसालिजणो सव्वो महेसरेण नीलवंतमि साहरिओ। को महेसरोत्ति ?, तस्सेव चेडगस्स धूया सुजेट्ठा वेरग्गा पव्वइया, सा उवस्सयस्सतो आयावेइ, इओ य पेढालगो नाम परि व्वायओ विज्जासिद्धो विज्जाउ दाउकामो पुरिसं मग्गइ, जइ बंभचारिणीए पुत्तो होज्जा तो समत्थो होज्जा, तं आयावेंतीं दट्ठूणं धूमिगावासोहं काऊण विज्जाविवज्जासो तत्थ सेरिसु काले जाए गब्भे अतिसयणाणीहिं कहिय–न एयाए

१ आनयनं ॥ २ ॥ प्रतिचरणकमासनं कोणिकगणिकेति गमनं निर्गमनम् । वैशाली यथा गृह्यते चरित्रस्य यतो यथेपयामि ॥ ३ ॥ वैशालीगमनं मार्गण सामकारकरणेमागर्जिता । स्तूपः नरेन्द्रनिवारणं हृदिकाविष्णाशन विनाशः ॥ ४ ॥ पतिते ममथ रोषः (धृतिः) गर्भमहत्त्वावाहनमतिज्ञायाः । चेटकनि र्गमो वधपरिणतश्च मायोपालम्भः ॥ ५ ॥ कोणिको भणति–चेटक ! किं करोमि ? यावत् पुष्करिण्या आगच्छामि तावन्मा नगरीं यासीः तेन प्रतिपन्नं चटकः सकललोहमयीं प्रतिमां गले बद्ध्वा अवतीर्णः धरणेन समभवं नीतः कालगतो देवलोकं गतः वैशालीजनः सर्वो महेश्वरेण नीलवति संहृतः । को महेश्वर इति ?, तस्यैव चेटकस्य दुहिता सुज्येष्ठा वैराग्यात् प्रव्रजिता सोपाश्रयस्याभ्यन्तरे आतापयति इतश्च पेढालको नाम परिव्राट् विद्यासिद्धो विद्याः दातुकामः पुरुषं मार्गयति यदि ब्रह्मचारिण्याः पुत्रो भवेत् तर्हि समर्थो भवेत् तामातापयन्तीं दृष्ट्वा धूमिकाव्यामोहं कृत्वा विद्याविपर्यासेन तत्र सुरतस्य (ततः) काले जाते गर्भेऽतिशयज्ञानिभिः कथितः–नैतस्याः

भारिज्जइ, भमरिसिओ भणइ–मारिज्जउ, ताहे इंगालखड्डा कया, ताहे सेयणओ ओहिणा पेच्छइ न ओलेइ खड्डुं, कुमारा भणति–तुज्झ निमित्तं इमं आवई पत्ता तोवि निच्छसि ?, ताहे सेयणएण खंधाओ ओयारिया, सो य ताए खड्डाए पडिओ मओ रयणप्पहाए नेरइओ उववण्णो, तेवि कुमारा सामिस्स सीसत्ति वोसिरंति देवयाए साहरिया जत्थ भयवं तित्थयरो विहरइ, तहवि णयरी न पडइ, कोणियस्स चिंता, ताहे कूलवालगस्स रुट्ठा देवया आगासे भणइ–'समणे जइ कूलवालए मागहियं गणियं लगेहिती । राया य असोगचंदए, वेसालिं नगरिं गहिस्सइ ॥ १ ॥ सुणेंतओ चेव चंपं गओ कूलवालयं पुच्छइ, कहियं, मागहिया सद्दाविया विक्कसाविया जाया, पट्ठाविया, का तीसे उप्पत्ती जहा णमोक्कारे पारिणामियबुद्धीए थूभेत्ति–'सिद्धसिलायलगमणं खुड्डगसिलालोढणा य विक्खंभो । ताओ मिच्छावाइत्ति निग्गओ कूलवालतवो ॥ १ ॥ तावसपल्ली नइवारण य कोवे य कोणिए कहण । मागहिगमणं वंदण मोयगअइसार

१ मार्यते, भ्रमरिको भणति–मार्यतां तदाऽङ्गारगर्ता कृता तदा सेचनकोऽवधिना पश्यति नाभिक्रामति गर्तां कुमारौ भणतः–तव निमित्तमियमापत्तिः आपन्ना तथापि नेच्छसि तदा सेचनकेन स्कन्धादुत्तारितौ स च तस्यां गर्तायां पतितो मृतो रत्नप्रभायां नैरयिक उत्पन्नः तावपि कुमारौ स्वामिनः शिष्याविति व्युत्सृजन्तौ देवतया संहृतौ यत्र भगवान् तीर्थकरो विहरति तथापि नगरी न पतति कोणिकस्य चिन्ता तदा कूलवालकस्य रुष्टा देवताऽऽकाशे भणति–श्रमणः कूलवालको यदि मागधिकां वेश्यां लगिष्यति । राजा चाशोकचन्द्रो वैशालीं नगरीं ग्रहीष्यति ॥ १ ॥ शृण्वन्नेव चम्पां गतः कूलवालकं पृच्छति कथितं मागधिका शब्दिता विक्रयिका जाता प्रस्थापिता का तस्या उत्पत्तिर्यथा नमस्कारे पारिणामिकीबुद्धौ स्तूप इति सिद्धशिलातलगमनं क्षुल्लकेन शिलालोठनं च विष्कम्भः (पादप्रसारितः) । तावत् मिथ्यावादीति निर्गतः कूलवालकतपः ॥ १ ॥ तापसपल्ली नदीवारणं च कोपे कोणिकस्य (देवतया) कथितं । मागधिकागमनं वन्दनं मोदका अतीसारः

सत्तावण्ण, ताहे सुद्धं संपलग्गं, कोणियस्स कालो दंडणायगो, दो वूहा कया, कोणियस्स गरुडवूहो चेडगस्स सागर वूहो, सो जुज्झंतो कालो ताव गओ जाव चेडगो, चेडएण य एगस्स य सरस्स अभिग्गहो कओ, सो य अमोहो, तेण सो कालो मारिओ, भग्गं कोणियबलं, पडिनियत्ता सए २ आवासे गया, एवं दसहि दिवसेहिं दसवि मारिया चेडएण कालादीया, एक्कारसमे दिवसे कोणिओ अट्ठमभत्तं गिण्हइ, सक्कचमरा आगया, सक्को भणइ—चेडगो सावगोत्ति अहं न पहरामि नवरं सारक्खामि, एत्थ दो संगामा महासिलाकडओ रहमुसलो भाणियव्वो जहा पण्णत्तीए, ते किर चमरेण विउव्विया, ताहे चेडगस्स सरो वइरपडिरूवगे अप्फिडिओ, गणरायाणो नट्ठा सणयरेसु गया, चेडगोवि वेसालिं गओ, रोहगसज्जो ठिओ, एवं वारस वरिसा जाया रोहिज्जंतस्स, एत्थ य रोहए हल्लविहल्ला सेयणएण निग्गया बलं मारेंति दिवे दिवे, कोणिओवि परितिज्जइ हत्थिणा, चिंतेइ—को उवाओ जेण मारिज्जेज्जा ?, कुमारामच्चा भणंति—जइ नवरं हत्थी

---

१ सप्तपञ्चाशत् तदा युद्धं प्रवृत्तं कोणिकस्य कालो दण्डनायकः, द्वौ व्यूहौ कृतौ कोणिकस्य गरुडव्यूहश्चेटकस्य सागरव्यूहः स युध्यमानः कालस्तावद् गतो यावच्चेटकः, चेटकेन चैकस्य शरस्याभिग्रहः कृतः स चामोघः तेन स कालो मारितः भग्नं कोणिकबलं प्रतिनिवृत्ताः स्वके २ आवासे गताः एवं दशभिर्दिवसैर्दशापि मारिताश्चेटकेन कालादयः एकादशे दिवसे कोणिकोऽष्टमभक्तं गृह्णाति शक्रचमरावागतौ शक्रो भणति—चेटकः श्रावक इत्यहं न प्रहरामि नवरं संरक्षयामि, अत्र द्वौ संग्रामौ महाशिलाकण्टकरथमुशलौ भणितव्यौ यथा प्रज्ञप्तौ तौ किल चमरेण विकुर्वितौ तदा चेटकस्य शरो वज्रप्रतिरूपके स्खलितः गणराजा नष्टाः स्वनगरेषु गताः चेटकोऽपि वैशालीं गतः, रोधकसज्जः स्थितः, एवं द्वादश वर्षाणि जातानि रुध्यमाने अत्र च रोधके हल्लविहल्लौ सेचनकेन निर्गतौ बलं मारयतः दिवसे दिवसे कोणिकोऽपि परिक्षीयते हस्तिना, चिन्तयति—क उपायो येन मार्येते, कुमारामात्या भणन्ति—यदि नवरं हस्ती

एवं बहुसो २ भणतीए चित्तं उप्पण्णं, अण्णया हल्लविहल्ले भणइ—रज्जं अद्धं अद्धेण विरिंचामो सेयणगं मम देह, ते हि मा सुरक्खं चिंतियं देमोत्ति भणंति गया सभवणं, पच्छाए रत्तीए सअंतेउरपरिवारा वेसालिं अज्जगमूलं गया, कोणियस्स कहियं—नट्ठा कुमारा, तेण चिंतियं—तेवि न जाया हत्थीवि नत्थि, चेडयस्स दूयं पेसइ, अमरिसिओ, अइ गया कुमारा गया नाम, हत्थिं पेसेह, चेडगो भणइ—जहा तुब्भे मम नत्तुओ तहा एएवि, कह इयाणिं सरणागयाण हरामि, न देमित्ति दूओ पडिगओ, कहियं च, पुणोवि दूयं पट्ठवेइ—देह, न देह तो जुज्झसज्जा होह एमित्ति, भणइ—जहा ते रुच्चइ, ताहे कोणिएण कालाइया कुमारा दसवि आवाहिया, तत्थेक्केक्कस्स तिण्णि २ हत्थिसहस्सा तिण्णि २ आससहस्सा तिण्णि २ रह-सहस्सा तिण्णि २ मणुस्सकोडीओ कोणियस्सवि एत्तियं सव्वाणिवि तित्तीसं ३३, तं सोऊण चेडएण अट्ठारसगणरायाणो मेल्लिया, एवं ते चेडएण सम एगूणवीसं रायाणो, तेसिंपि तिण्णि २ हत्थिसहस्साणि तह चेव नवरं सव्वं संखेवेण

---

१ एवं बहुशो २ भणन्त्या चित्तमुत्पादितं अन्यदा हल्लविहल्लौ भणति—राज्यमर्धमर्धेन विभजामः सेचनकं मह्यं दत्तं तौ तु मा सुरक्षं चिन्तितं ददाव इति भणन्तौ गतौ स्वभवनं पश्चात् रात्र्यां सान्तःपुरपरिवारौ वैशाल्यामार्य (मातामह) पादमूलं गतौ कोणिकाय कथितं—नष्टौ कुमारौ तेन चिन्तितं—तावपि न जातौ हस्त्यपि नास्ति, चेटकाय दूतं प्रेषयति, अमर्षितो यदि गतौ कुमारौ गतौ नाम हस्तिनं प्रेषय चेटको भणति—यथा त्वं मम नप्ता तथैतावपि कथमिदानीं शरणागतयोर्हरामि न ददामीति दूतः प्रतिगतः कथितं च पुनरपि दूतं प्रस्थापयति—देहि न दास्यसि तदा युद्धसज्जो भवेमीति भणति—यथा ते रोचते तदा कोणिकेन कालादिकाः कुमारा दशाप्याहूताः तत्रैकैकस्य त्रीणि २ हस्तिसहस्राणि त्रीणि २ अश्वसहस्राणि त्रीणि २ रथसहस्राणि तिस्रो २ मनुष्यकोट्यः कोणिकस्याप्येतावत् सर्वाण्यपि त्रयस्त्रिंशत्, तत् श्रुत्वा चेटकेनाष्टादश गणराजा मेलिताः, एवं ते चेटकेन सममेकोनविंशती राजानः। तेषामपि हस्तिनां त्रिस-हस्री २ तथैव नवरं सर्वं संक्षेपेण

मुणंतओ चेव उट्ठाय लोहदंडं गहाय नियलाणि भंजामित्ति पहावि॰ गा तेहेण भणति—एस सो पावो लोह॰ दंडं गहाय एइत्ति, सेणिएण चिंतियं—न नज्जइ कुमारेण मारेहितित्ति ॰ ॰स सइय आव एइ ताव मओ, सुट्ठुयर॰ अधिती आया ताहे डहिऊण परमागओ रज्जधुराभुक्कतत्तीओ तं चेव चिं॰ ॰च्छइ, कुमारामच्चेहिं चिंतियं—नट्ठं रज्ज होहित्ति तंबिए सासणे लिहित्ता अक्खराणि जुण्णं काऊण राइणो उवणीयं, ॰ पिउणो कीरइ पिंडदाणादी, णित्थारि ज्जइ, तप्पमिति पिंडनिवेयणा पयत्ता, एवं कालेण विसोगो जाओ, पुणरवि सयणपरिभोए य पियसंतिए दट्ठूण अद्धिती होहित्ति तओ निग्गओ चंपारायहाणीं करेइ, ते हल्लविहल्ला सेयणएण गंधहत्थिणा समं मज्जणसु य उज्जाणसु य पुक्ख॰ रिणीएसु अभिरमंति, सोवि हत्थी अंतेउरियाए अभिरमावेइ, ते य पउमावई पेच्छइ, णयरमज्झेण य ते हल्लविहल्ला हारेण कुंडलेहि य देवदूसेण विभूसिया हत्थिखंधवरगया दट्ठूण अद्धितिं पगया कोणियं विण्णवेइ, सो नेच्छइ पिउणा दिण्णंति,

---

१ मुणन्नेवोत्थाय लोहदण्डं गृहीत्वा निगडान् भनज्मि इति प्रधावितः तेन रक्षपालकाः भणन्ति—एष स पापो लोहदण्डं गृहीत्वाऽऽयाति अचिरेण पि॰ त्रिकान् मारयेत् (चेन्) कुमारेण मारयिष्यतीति तालपुटं विषं खादितं यावदेति तावन्मृतः। मुकुटादिविभूषितः ततो दग्ध्वा गृहमागतो कुमारः राज्यधुरामुक्ततप्तिः तदेव चिन्तयन् तिष्ठति कुमारामात्यैश्चिन्तितं—राज्यं नङ्क्ष्यतीति ताम्रिके शासने लिखित्वाऽक्षराणि जीर्णानि कृत्वा राज्ञ उपनीतं एवं पितुः क्रियते पिण्डदानादि, निस्तार्यते तत्प्रभृति पिण्डनिवेदना प्रवृत्ता एवं कालेन विशोको जातः पुनरपि शयनपरिभोगादि पितृसत्कान् दृष्ट्वाऽधृतिर्भविष्यतीति निर्गतश्चम्पां राजधानीं करोति, तौ हल्लविहल्लौ सेचनकेन हस्तिना सह मज्जनेषु उद्यानेषु पुष्करिणीषु चाभिरमेते सोऽपि हस्ती अन्तःपुरिका अभिरमयते तौ च पद्मावती प्रेक्षते नगरमध्ये च तौ हल्लविहल्लौ हारेण कुण्डलाभ्यां देवदूष्येण च विभूषितौ वरहस्तिस्कन्धगतौ दृष्ट्वाऽधृतिं प्रगता कोणिकं विज्ञपयति स नेच्छति पित्रा दत्तमिति

एवं बहुसो २ भणतीए चित्तं उप्पण्णं, अण्णया हल्लविहल्ले भणइ—रज्जं अद्धं अद्धेण विरिंचामो सेयणगं मम देह, ते हि मा सुरक्ख चिंतियं देमोत्ति भणंति गया सभवणं, एगाए रत्तीए समंतेउरपरिवारा वेसालिं अज्जमूलं गया, कोणियस्स कहियं—नट्ठा कुमारा, तेण चिंतियं—तेवि न जाया हत्थीवि नत्थि, चेडयस्स दूयं पेसइ, अमरिसिओ, जइ गया कुमारा गया नाम, हत्थिं पेसेह, चेडगो भणइ—जहा तुमं मम नत्तुओ तहा एएवि, कह इयाणिं सरणागयाण हरामि, न देमित्ति दूओ पडिगओ, कहियं च, पुणोवि दूयं पट्ठवेइ—देह, न देह तो जुज्झसज्जा होह एमित्ति, भणइ—जहा ते रुच्चइ, ताहे कोणिएण कालाइया कुमारा दसवि आवाहिया, तत्थेक्केक्कस्स तिन्नि २ हत्थिसहस्सा तिन्नि २ आससहस्सा तिन्नि २ रह-सहस्सा तिन्नि २ मणुस्सकोडिओ कोणियस्सवि एत्तियं सव्वाणिवि तित्तीसं ३३, तं सोऊण चेडएण अट्ठारसगणरायाणो मेलिया, एवं ते चेडएण समं एगूणवीसं रायाणो, तेसिंपि तिन्नि २ हत्थिसहस्साणि तह चेव नवरं सव्वं संखेवेण

---

१ एवं बहुशो २ भणन्त्या चित्तमुत्पादितं अन्यदा हल्लविहल्लौ भणति—राज्यमर्धमर्धं विभजामः सेचनकं मम दत्तं तौ तु मा युवां चिन्तितं ददावेति भणन्तौ गतौ स्वभवनं एकदा रात्र्यां सान्तःपुरपरिवारौ वैशाल्यामार्यं (मातामह) पार्श्वं गतौ कोणिकाय कथितं—नष्टौ कुमारौ तेन चिन्तितं—तावपि न जातौ हस्त्यपि नास्ति, चेटकाय दूतं प्रेषयति, अमर्षितो यदि गतौ कुमारौ गतौ नाम हस्तिनं प्रेषय चेटको भणति—यथा त्वं तथा नप्तारावपि कथमिदानीं शरणागतावेतौ हरामि न ददामीति दूतः प्रतिगतः कथितं च पुनरपि दूतं प्रस्थापयति—देहि न ददासि चेत् युद्धसज्जो भवेति भणति—यथा ते रोचते तदा कोणिकेन कालादिकाः कुमारा दशाप्याहूताः, तत्रैकैकस्य त्रीणि २ हस्तिसहस्राणि त्रीणि २ अश्वसहस्राणि त्रीणि २ रथसहस्राणि तिस्रो २ मनुष्यकोटयः कोणिकस्याप्येतावत् सर्वाण्यपि त्रयस्त्रिंशत् तत् श्रुत्वा चेटकेनाष्टादश गणराजा मेलिताः, एवं ते चेटकेन सममेकोनविंशती राजानः तेषामपि हस्तिनो त्रिस-हस्री २ तथैव नवरं सर्वं संक्षेपेण

सुणेंतओ चेव उट्ठाय लोहदंडं गहाय नियलाणि भंजामित्ति पहाविओ, रक्खपालगा नेहेणं भणंति–एस सो पावो लोहदंडं गहाय एइत्ति, सेणिएण चिंतियं–न नज्जइ कुमारेण मारेहितित्ति तालउडं विसं सइयं जाव एइ ताव मओ, सुट्ठुयरं अधिती जाया ताहे उक्खिऊण घरमागओ रज्जधुरामुक्कतत्तीओ तं चेव चिंतंतो अच्छइ, कुमारामच्चेहिं चिंतियं–नट्ठं रज्जं होइत्ति तविए सासणे लिहित्ता अक्खराणि जुण्णं काऊण राइणो णयणीयं, एव पिउणो कीरइ पिंडदाणादी, निरयाओ उत्तारिज्जइ, तप्पभिति पिंडनिवेयणा पवत्ता, एवं कालेण विसोगो जाओ, पुणरवि सयणपरिभोए य पियसंतिए दट्ठूण अधिती होहितित्ति तओ निग्गओ चंपारायहाणीं करेइ, ते हल्लविहल्ला सेयणएण गंधहत्थिणा समं सभवणेसु य उज्जाणेसु य पुक्खरिणीएसु अभिरमंति, सोवि हत्थी अंतेउरियाए अभिरमावेइ, ते य पउमावई पेच्छइ, णयरमज्झेण य ते हल्लविहल्ला हारेण कुंडलेहि य देवदुसेण विभूसिया हत्थिखंधवरगया दट्ठूण अधितिं नगर कोणियं विण्णवेइ, सो नेच्छइ पिउणा दिण्णोत्ति,

१ ... लोहदण्डं गृहीत्वा निगडान् भनज्मि इति प्रधावितः स्नेहेन रक्षपालका भणन्ति–एष स पापो लोहदण्डं गृहीत्वाऽऽयाति अचिन्तयच्च श्रेणिकः–न ज्ञायते (केन) कुमारकेण मारयिष्यतीति तालपुटं विषं खादितं यावदेति तावन्मृतः सुष्ठुतरमधृतिर्जाता तदा दग्ध्वा गृहमागतो मुक्तराज्यधुरातप्तिस्तदेव चिन्तयन् तिष्ठति, कुमारामात्यैश्चिन्तितं–राज्यं नङ्क्ष्यतीति तापिते शासने लिखित्वाऽक्षराणि जीर्णानि कृत्वा राज्ञ उपनीतं एवं पितुः क्रियते पिण्डदानादि, निरयाद् उत्तार्यते, तत्प्रभृति पिण्डनिवेदना प्रवृत्ता, एवं कालेन विशोको जातः पुनरपि शयनपरिभोगांश्च पितृसत्कान् दृष्ट्वाऽधृतिर्भविष्यतीति निर्गतश्चम्पां राजधानीं निवेशयते, तत्प्रभृति पिण्डनिवेदना प्रवृत्ता, एवं कालेन विशोको जातः ... करोति तौ हल्लविहल्लौ सेचनकेन हस्तिना समं स्वभवनेषु उद्यानेषु पुष्करिणीषु चाभिरमेते सोऽपि हस्ती अन्तःपुरिका अभिरमयते तौ च पद्मावती प्रेक्षते नगरमध्येन च तौ हल्लविहल्लौ हारेण कुण्डलाभ्यां देवदूष्येण च विभूषितौ वरहस्तिस्कन्धगतौ दृष्ट्वाऽधृतिं प्रगता कोणिकं विज्ञपयति स नेच्छति पित्रा दत्तमिति

कोणिओ कालादीहिं दसहिं कुमारेहिं समं मंतेइ–सेणियं बंधेत्ता एक्कारसभाए रज्जं करेमोत्ति, तेहिं पडिसुयं, सेणिओ बद्धो, पुव्वण्हे अवरण्हे य कससयं दवावेइ, चेल्लणाइ कयाइ ढोयं न देइ, भत्तं वारियं, पाणियं न देइ, ताहे चेल्लणा कहवि कुम्मासे वालेहिं बंधित्ता सयातं च सुरं पवेसेइ, सा किर धोवइ सयवारे सुरा पाणियं सव्वं होइ। अण्णया तस्स पउमावईए देवीए पुत्तो उदायिकुमारो जेमंतस्स उच्छंगे ठिओ, सो थाले मुत्तेति, न चालेइ मा दूमिज्जिहित्ति (चालिए) मुत्तिय सहियं कूरं जेमेइ, मायं भणति–अम्मो! अण्णस्सवि कस्सवि पुत्तो पिओ अत्थि?, मायाए सो भणिओ–दुरात्मन्! तव अंगुली किमिए वमंती पिया मुहे काऊण अच्छियाइओ, इयरहा तुमं रोयंतो अच्छियाइओ, ताहे चित्तं मउयं जायं, भणइ–किह?, तो कीस पुण मम गुलमोयए पेसेइ?, देवी भणइ–मए ते कया, जं तुमं सदा पिइवेरिओ घडरे आरद्धोत्ति सव्व करेइ, तहावि तुज्झ पिया न विरज्जइ, सो तुमे पिया एवं वसणं पाविओ, तस्स अरती जाया,

१ कोणिकः कालादिभिर्दशभिः कुमारैः समं मन्त्रयति–श्रेणिकं बद्ध्वा एकादश भागान् राज्यस्य कुर्मः इति ?, प्रतिश्रुतं श्रेणिको बद्धः पूर्वाह्णे अपराह्णे च कशाशतं दापयति चेल्लनायाः कदाचिदपि गमनं (कर्तुं) न ददाति भक्तं वारितं पानीयं न ददाति तदा चेल्लना कथमपि कुल्माषान् वालेषु बद्ध्वा शतं च सुरां प्रवेशयति सा किल प्रक्षालयति शतकृत्वः सुरा पानीयं सर्वं भवति। अन्यदा तस्य पद्मावत्या देव्याः पुत्र उदायिकुमारो भोजयतः उत्सङ्गे स्थितः स स्थाले मूत्रयति, न चालयति मा दौर्मनस्यं (भवतु) मूत्रितं शाल्यन्नं भक्षयति मातरं भणति–अम्ब! अन्यस्यापि कस्यापि पुत्र इष्टोऽस्ति! माता स भणितः–तवाङ्गुलीं कृमीन् वमन्तीं पिता (तव) मुखे कृत्वा स्थितवान्, इतरथा त्वं रुदन् स्थितवान् तदा चित्तं मृदु जातं भणति–कथं? किं पुनर्मह्यं गुडमोदकान् अप्रैषीत्? देवी भणति–मया ते कृताः, यत्त्वं सदा पितृवैरिकः, अपरे (आगमयात्) आरब्धेति सर्वं करोति तथापि तव पिता न विरज्यते, स त्वया पितैवं व्यसनं प्रापितः, तस्यारतिर्जाता,

तावसउडया भग्गा तेहिं तावसेहिं रुट्ठेहिं सेणियस्स रण्णो कहियं, ताहे सेणिएण गहिओ, एसा सेयणगस्स उप्पत्ती। पुव्वभवो तस्स—एगो धिज्जाइओ जन्नं जयइ, तस्स दासो तेण जन्नवाडे ठविओ, सो भणइ—जइ सेसं मम देहि तो ठामि इयरहा ण, एव होउत्ति सोवि ठिओ, सेसं साहूण देइ, देवाउयं निबद्धं देवलोगाओ चुओ सेणियस्स पुत्तो नंदिसेणो जाओ, धिज्जाइओऽवि संसारं हिंडित्ता सेयणगो जाओ, जाहे किर नंदिसेणो विलग्गइ ताहे ओहयमणसंकप्पो भवइ, विमणो होइ, ओहिणा जाणइ, सामी पुच्छिओ, एय सव्वं कहेइ, एस सेयणगस्स पुव्वभवो। अभओ किर सामिं पुच्छइ—को अपच्छिमो रायरिसित्ति?, सामिणा उदायणो वागरिओ, अओ परं बद्धमउडा न पव्वयंति, ताहे अभएण रज्जं दिज्जमाणं न इच्छियं, पच्छा सेणिओ चिंतेइ—कोणियस्स रज्जं दिज्जिहिति हल्लस्स हत्थी दिन्नो विहल्लस्स देवदिन्नो हारो, अभएण पव्वयंतेण नंदाए य खोमजुयलं कुंडलजुयलं हल्लविहल्लाणं दिण्णाणि, महया विभवेण अभओ समाऊओ पव्वइओ, अण्णया

१ तापसोटजा भग्नास्तैस्तापसैः रुष्टैः श्रेणिकस्य राज्ञः कथितं तदा श्रेणिकेन गृहीतः, एषा सेचनकस्योत्पत्तिः। तस्य पूर्वभवः—एको धिग्जातीयो यज्ञं यजते तस्य दासो यज्ञपाटे तेन स्थापितः स भणति—यदि शेषं मह्यं ददासि तर्हि तिष्ठामि इतरथा न एवं भवत्विति सोऽपि स्थितः शेषं साधुभ्यो ददाति एवं पुण्यं बद्धं, देवलोकाच्च्युतः श्रेणिकस्य पुत्रो नन्दिषेणो जातः धिग्जातीयोऽपि संसारं हिण्डित्वा सेचनको जातः यदा किल नन्दिषेण आरोहति तदा अपहतमनः संकल्पो भवति विमनस्को भवति अवधिना (विभङ्गेन) जानाति स्वामी पृष्टः एतत् सर्वं कथयति एष सेचनकस्य पूर्वभवः। अभयः किल स्वामिनं पृच्छति—कोऽपश्चिमो राजर्षिरिति? स्वामिनोदायनो व्याकृतः अतः परं बद्धमुकुटा न प्रव्रजिष्यन्ति, तदाऽभयेन राज्यं दीयमानं नेष्टं पश्चात् श्रेणिकश्चिन्तयति—कोणिकाय राज्यं दास्यते इति हल्लाय हस्ती दत्तः विहल्लाय देवदत्तो हारो दत्तः अभयेन प्रव्रजता नन्दायाः क्षौमयुगलं कुण्डलयुगलं च हल्लविहल्लाभ्यां दत्ते, महता विभवेनाभयः समारूढः प्रव्रजितः, अन्यदा

तत्थ एगंमि कुंडलजुयलं एगंमि देवदूसजुयलं, तुट्ठाए गहियाणि, एवं हारस्स उप्पत्ती। सेयणगस्स का उप्पत्ती ?, एगस्स वणे हत्थिजूहं परिवसइ, तंमि जाते जाते हत्थिचेल्लए मारेइ, एगा गुव्विणी हत्थिणिगा, सा य ओसरिया एक्कल्लिया चरइ, अण्णया कयाइ तणपिंडियं सीसे काऊण तावसासमं गया, तेसिं तावसाणं पाएसु पडिया, तेहिं णायं-सरणागया वराई, अण्णया तत्थ चरंती वियाया पुत्तं, हत्थिजूहेण समं चरंती छिद्देण आगंतूण थणं देइ, एवं संवड्ढइ, तत्थ तावसपुत्ता पुप्फजाईओ सिंचंति, सोवि सोंडाए पाणियं नेऊण सिंचइ, ताहे णामं कयं सेयणओत्ति, संवड्ढिओ मयगलो जाओ, ताहे तेण जूहवई मारिओ, अप्पणा जूहं पडिवण्णो, अण्णया तेहिं तावसेहिं राया णामं दाहितित्ति सोयगेहिं लोभित्ता रायगिहं नीओ, णयरं पवेसेत्ता बद्धो सालाए, अण्णया कुलवती तेण चेव पुव्वब्भासेण ढुक्के किं पुत्ता! सेयणग ओप्पुत्ता च से पणामेइ, तेण सो मारिओ, अण्णे भणंति—जूहवइत्तणे ठिएणं मा अण्णावि वियाविंति ते

---

1 तत्रैकस्मिन् कुण्डलयुगलमेकस्मिन् देवदूष्ययुगलं तुष्टया गृहीतानि एवं हारस्योत्पत्तिः। सेचनकस्य कोत्पत्तिः ? एकस्मिन् वने हस्तियूथं परिवसति तस्मिन् यूथे एको हस्ती जातान् जातान् हस्तिकलभान् मारयति एका गुर्वी हस्तिनी सा अपसृत्यैकाकिनी चरति अन्यदा कदाचित् तृणपिण्डिकां शीर्षे कृत्वा तापसाश्रमं गता तेषां तापसानां पादयोः पतिता, तैर्ज्ञातं—शरणागता वराकी, अन्यदा तत्र चरन्ती प्रसूतवती पुत्रं हस्तियूथेन समं चरन्ती अन्तरे आगत्य स्तनं ददाति, एवं संवर्धते, तत्र तापसपुत्राः पुष्पजातीः सिञ्चन्ति सोऽपि शुण्डया पानीयमानीय सिञ्चति तदा नाम कृतं सेचनक इति संवृद्धो मदकलो जातः, तदा तेन यूथपतिर्मारितः, आत्मना यूथं प्रतिपन्नं, अन्यदा तैस्तापसै राजा नाम दास्यतीति लोभयित्वा मोदकै राजगृहं नीतः। नगरं प्रवेश्य बद्ध आलाने अन्यदा कुलपतिस्तेनैव पूर्वाभ्यासेनागतः, किं पुत्र सेचनक! वत्सं च तस्मै ढौकयति तेन स मारितः अन्ये भणन्ति—यूथपतित्वे स्थितेन माऽन्यापि प्रसविष्यतीति ते

पाउग्गं, अण्णया महिससयाणि पंच पुत्तेण से पलावियाणि, तेण विभंगेण दिट्ठाणि मारियाणि य, सोळस य रोगायंका पाउब्भूया विवरीया इंदियत्था जाया अं दुग्गंधं त सुगंधं मण्णइ, पुत्तेण य से अभयस्स कहियं, ताहे चंदणिउदगं दिज्जइ, भणइ—अहो मिट्ठं विट्ठेण आछिप्पइ पूइमसं आहारो, एवं किसिऊण मओ अहे सत्तमं गओ, ताहे सयणेण पुत्तो स ठविज्जइ सो नेच्छइ, मा नरगं जाइस्सामित्ति सो नेच्छइ, ताहे भणंति—अम्हे विगिंचिस्सामो तुमं नवर एक्कं मारेहि सव्वे सव्वे परियणो मारेहिति, इयरीए महिसओ विइए कुहाडो य रत्तचंदणेणं रत्तकणवीरेहिं, दोवि डंडीया मा तेण कुहाडएण अप्पा हओ पडिओ विलवइ, सयणं भणइ—एयं दुक्खं अवणेह, भणंती—न तीरंति, तो कहं भणह—अम्हे विगिंचामोत्ति ?, एवं पसंगेण भणियं, तेण देवेण सेणियस्स तुट्ठेण अट्ठारसवंको हारो दिण्णो दोण्णि य अक्खलियवट्टा दिण्णा, सो हारो चेल्लणाए दिण्णो पियत्ति काउं, वट्टा नंदाए, ताए रुट्ठाए किमहं चेडरूवत्तिकाऊण अतिरक्खिया खंभे आवडिया भग्गा,

---

1 प्राचोग्य मन्यदा महिषपञ्चशती पुत्रेण तस्य पलायिता तेन विभङ्गेन दृष्टा मारिता च षोडश रोगातङ्काश्च प्रादुर्भूताः विपरीता इन्द्रियार्था जाता यद् दुर्गन्धं तत्सुगन्धि मन्यते पुत्रेण च तस्याभयाय कथितं तदा चन्दनोदकं दीयते भणति—अहो मिष्टं विष्ठयोपलिप्यते पूतिमांसमाहारः एवं क्लिष्ट्वा मृतो अधः सप्तम्यां गतः तदा स्वजनेन तस्य पुत्रः स्थाप्यते स नेच्छति मा नरकं गमिष्यामीति स नेच्छति ते भणन्ति—वयं विभक्ष्यामस्त्वं परमेकं मारय सर्वान् सर्वोऽपि परिजनो मारयिष्यति स्त्रिया महिषो द्वितीयया कुठारो रक्तचन्दनेन रक्तकणवीरैः (मण्डितौ) द्वावपि मा दण्डितौ भूत तेन कुठारेणात्मा हतः पतितो विलपति स्वजनं भणति—एतद्दुःखमपनयत भणन्ति—न शक्यते, तत् कथं भणत—वयं विभक्ष्याम इति ? एतत्प्रसङ्गेन भणितं तेन देवेन श्रेणिकाय तुष्टेनाष्टादशवक्रो हारो दत्तः द्वौ चाक्षतवृत्तौ दत्तौ स हारश्चेल्लणायै दत्तः प्रियेति कृत्वा वृत्तौ नन्दायै तया रुष्टया किमहं चेटरूपेति कृत्वा द्वे भित्त्वा स्तम्भे आपतितौ भग्नौ,

तेओ सेडुगवत्तंतं सामी कहेइ, जाव देवो आओ, ता तुब्भेहिं छीए किं एवं भणइ?, भगवं ममं भणइ–किं संसारे अच्छह निव्वाणं गच्छेति, तुमं पुण जाव जीवसि ताव सुहं मओ नरयं जाहिसित्ति, अभओ इहवि चेइयसाहुपूयाए पुण्णं समज्जिणइ मओ देवलोगं जाहितित्ति, कालो जइ जीवइ दिवसे २ पंच महिससयाई वावाएइ मओ नरए गच्छइ, राया भणइ–अहं तुब्भेहिं नाहेहिं कीस नरयं जामि? केण उवाएण वा न गच्छेज्जा?, सामी भणइ–जइ कविलं माहणिं भिक्खं दावेसि कालसूरियं सूणं मोएसि तो न गच्छसि नरयं, वीमंसियाणि सव्वप्पगारेण नेच्छंति, सो य किर अभवसिद्धीओ कालो, धिज्जाइयाणिया कविला न पडिवज्जइ जिणवयणं, सेणिएण धिज्जाइणी भणिया सामेण–साहू वंदाहि, सा नेच्छइ, मारेमि ते, तहावि नेच्छइ, कालोवि नेच्छइत्ति, भणइ–मम गुणेण एसिओ जणो सुहिओ नगरं च, एत्थ को दोसो?, तस्स पुत्तो पालगो नाम सो अभएण उवसामिओ, कालो मरिउमारद्धो, तस्स पंचमहिससयघाएहिं से रूवं अहे सत्तमया

---

१ ततः सेडुकवृत्तान्तं स्वामी कथयति यावद्देवो गतः। तर्हि युष्माभिः क्षुते किमेवं भण्यते? यावत् भगवान् मां भणति किं संसारे तिष्ठत निर्वाणं गच्छेति त्वं पुनर्यावज्जीवसि तावत्सुखितो मृतो नरकं यास्यसीति अभय इहापि चैत्यसाधुपूजया पुण्यं समुपार्जयति मृतो देवलोकं यास्यति कालिको यदि जीवेत् दिवसे २ महिषपञ्चशतीं व्यापादयति मृतो नरकं गमिष्यति राजा भणति–अहं युष्मासु नाथेषु कथं नरकं गमिष्यामि? केन उपायेन वा न गच्छेयं? स्वामी भणति–यदि कपिलां ब्राह्मणीं भिक्षां दापयसि कालसौकरिकात् सूनां मोचयसि तदा न गच्छसि नरकं मीमांसितौ सर्वप्रकारेण नेच्छतः, स किलाभव्यसिद्धिकः कालिकः धिग्जातीया कपिला न प्रतिपद्यते जिनवचनं श्रेणिकेन धिग्जातीया भणिता साम्ना–साधून् वन्दस्व सा नेच्छति मारयामि त्वां तथापि न प्रतिपद्यते कालिकोऽपि नेच्छतीति भणति–मम गुणेनायं जनः सुखी नगरं च अत्र को दोषः तस्य पुत्रः पालको नामाभयेन स उपशमितः कालिको मर्तुमारब्धः तस्य महिषपञ्चशतघातेनाधोमस्या सप्तमी–

अणो भणइ—किह ते नहं, भणइ—देवेहिं मे नासिय, ताणि पेच्छइ—सवसहिताणि, किह सो तुब्भेवि मम सिराह ?, ताहे ताणि भणंति—किं तुमे पावियाणि ?, भणइ—भाइंति, सो अणण खिंसिओ, ताहे नहो गओ रायगिह दारपालिएण सम दारे वसइ, तस्य बारअक्खणीए सो मरुओ भुंजइ, अण्णया बहू वंदेरया सइया, सामिस्स समोसरण, सो बारपालिओ त ठवेत्ता भगवओ वदओ पइ, सो बार न छड्डेइ, तिसाइओ मओ बावीए मंडुक्को जाओ, पुव्वभवं संभरइ, सामिणो बावीए पहाइओ सामिवदओ, सेणिओ य नीति, तत्थेगेण बारयालिओ किसोरेण अक्कंतो मओ दवो जाओ, तओ सेणियं पससइ, सो समोसरणे सेणियस्स मूले कोढियरूवेण निविहो तं चिरिका फोडित्ता सिंचइ, तत्थ सामिणा छिय, भणइ—मर, राणिय जीव, अभय जीव वा मर वा, कालसोरिय मा मर मा जीव, सेणिओ कुविओ भट्टारओ मर भणिओ, मणुस्सा स ण्णिया, उट्ठिए समोसरणे पलोइओ, न तीरइ णाउ देवोत्ति, गओ घरं, बिइयदिवसे पए आगओ, पुच्छइ—सो कोत्ति ?,

---

१ ततो भणति—क्व तव घटं ?, भणति—देवैर्मे नाशित ते पश्यन्ति—वस्त्रसहितानि (पूर्वाणि साटकानि) कथं तव यूयमपि मां निम्नतो? तदा त भणन्ति—किं त्वया मापिताः ? भणति—आगमिति स अनेन निर्भर्त्सितः तदा नष्टो गतो राजगृहं द्वारपालकेन समं द्वारे वसति तस्य द्वारपालनाभे त म ततो भुङ्क्ते अन्यदा बहवो वन्द्यका भुक्ताः स्वामिनः समवसरणं स द्वारपालकं स्थापयित्वा भगवद्वन्दको गतः स द्वारे न त्यजति तृषार्दितो मृतो वाप्यां मण्डूको जातः पूर्वभव स्मरति अवतीर्णो वाप्याः प्रधावितः स्वामिवन्दकः श्रेणिकश्च निर्गच्छति द्वारपालः तत्रैकेन किशोरेणाक्रान्तो मृतो देवो जातः ततः श्रेणिकं प्रशंसति स समवसरणे श्रेणिकस्य मूले (अन्तिके) कुष्ठिरूपेण निविष्टः तं स्फोटकान् स्फोटयित्वा सिञ्चति तत्र स्वामिना क्षुत भणति—म्रियस्व श्रेणिक जीव अभय जीव वा म्रियस्व वा कालसौकरिक मा म्रियस्व मा जीव श्रेणिकः कुपितः भट्टारकं (प्रति) म्रियस्वेति भणितं मनुष्याः संज्ञिताः उत्थिते समवसरणे प्रलोकित , न शक्यते ज्ञातु देव इति, गतो गृह द्वितीयदिवसे भूयो आगतः, पृच्छति—स क इति

तओ सेडुगवत्तं सामी कहेइ, जाव देवो जाओ, ता तुब्भेहिं छीए किं एवं भणइ ?, भगवं ममं भणइ—किं संसारे अच्छइ निव्वाणं गच्छेसि, तुमं पुण जाव जीवसि ताव सुहं मओ नरयं जाहिसित्ति, अभओ इहवि चेइयसाहुपूयाए पुण्णं समज्जिणइ मओ देवलोगं जाहिति, कालो जइ जीवइ दिवसे २ पंच महिससयाइं वावाएइ मओ नरए गच्छइ, राया भणइ—अहं तुब्भेहिं नाहेहिं कीस नरयं जामि ? केण उवाएण वा न गच्छेज्जा ?, सामी भणइ—जइ कविलं माहणिं भिक्खं दावेसि कालसूरियं सूणं मोएसि तो न गच्छसि नरयं, वीमंसियाणि सव्वप्पगारेण नेच्छंति, सो य किर अभवसिद्धीओ कालो, धिज्जाइयाणिया कविला न परिवज्जइ जिणवयणं, सेणिएण धिज्जाइणी भणिया सामेण—साहू वंदाहि, सा नेच्छइ, मारेमि ते, तहावि नेच्छइ, कालोवि नेच्छइत्ति, भणइ—मम गुणेण पच्चिओ जणो सुहिओ नगरं च, एत्थ को दोसो ?, तस्स पुत्तो पालगो नाम सो अभएण उवसामिओ, कालो मरिउमारद्धो, तस्स पंचमहिसगसयघातेहिं से रूवं अहे सत्तमया

---

१ ततः सेडुकवृत्तान्तं स्वामी कथयति यावद्देवो जातः तर्हि युष्माभिः क्षुते किमेवं भण्यते ? यावद् भगवान् मां भणति किं संसारे तिष्ठसि निर्वाणं गच्छेरिति त्वं पुनर्यावज्जीवसि तावत्सुखितो मृतो नरकं यास्यसीति अभय इहापि चैत्यसाधुपूजया पुण्यं समुपार्जयति मृतो देवलोकं यास्यति कालिको यदि जीवेत् दिवसे २ महिषपञ्चशतीं व्यापादयति मृतो नरकं गमिष्यति राजा भणति—अहं युष्मासु नाथेषु कथं नरकं गमिष्यामि ? केन उपायेन न गच्छेयम् ? स्वामी भणति—यदि कपिलां ब्राह्मणीं भिक्षां दापयसि कालसौकरिकात् सूनां मोचयसि तदा न गच्छसि नरकं, मार्गितौ सर्वप्रकारेण नेच्छतः, स किलाभव्यसिद्धिकः कालिकः धिग्जातीया कपिला न प्रतिपद्यते जिनवचनं श्रेणिकेन धिग्जातीया भणिता साम्ना—साधून् वन्दस्व सा नेच्छति मारयामि त्वां तथापि न प्रतिपद्यते कालिकोऽपि नेच्छतीति भणति—मम गुणेनेयान् जनः सुखी नगरं च अत्र को दोषः तस्य पुत्रः पालको नामाभयेन उपशमितः, कालिको मर्तुमारब्धः, तस्य महिषपञ्चशतीघातेनोपमया सप्तमी—

गुविणी पइ भणइ—थयमोअ विडवेहि, कं मग्गामि ?, भणइ—रायाण पुप्फेहि ओलग्गाहि, न य वारिज्जिहिसि, सो य उलग्गिओ पुप्फफलादीहिं, एव कालो वच्चइ, पज्जोओ य कोसंबिं आगच्छइ, सो य सयाणिओ तस्स भएण जउणाए दाहिण कूल उद्धविचा उत्तरकूल एइ, सो य पज्जोओ न तरइ जउणं उत्तरिउं, कोसंबीए दक्खिणपासे संधावार निव सित्ता चिट्ठइ, ता भेइ—जे य तस्स तणहारिगाई तेसिं वायस्सिओ गहियओ कण्णनासादि छिंदइ सयाणि य मणुस्सा एवं परिखीणा, एगाए रत्त ए पलाओ, त च तेण पुप्फपुडियागएण दिट्ठं, रण्णो य निवेइय, राया तुट्ठो भणइ—किं देमि ?, भणति—बंभणिं पुच्छामि, पुच्छिया भणइ—अग्गासण कूर मग्गाहित्ति, एय सो जेमेइ दिवसे २ दीणार दइ दक्खिण, एवं ते कुमारामच्चा चिंतेंति—एस रण्णो अग्गासणिओ दाणमाणग्गहीओ कीरउत्ति ते दीणारा देंति, बहुदाणिओ जाओ, पुत्तावि से जाया, सो तं बहुय जेमेयव्वं, न तीरइ, ताहे दक्खिणालोभेण वमेउं २ जिमिओ, पच्छा स कोढो

---

१ गुर्वी पतिं भणति—दोहदमनुपालय क मार्गयामि ? भणति—राजाराममकस्य पुष्पैः न च वार्यसे स चावलग्नः पुष्पफलादिभिः एवं कालो व्रजति प्रद्योतश्च कौशाम्बीमागच्छति स च शतानीकस्तस्य भयेन यमुनाया दक्षिण कूलं उत्थाप्योत्तरकूलं याति स च प्रद्योतो न शक्नोति यमुनामुत्तरीतुं, कौशाम्ब्या दक्षिणपार्श्वे स्कन्धावारं निवेश्य तिष्ठति तदा भणति—ये च तस्य तृणहारकादयस्तेषां नासाधिको गृहीत्वा कर्णनासादि छिनत्ति यवसानि च मनुष्याणां एवं परिक्षीणानि एकस्यां रात्रौ पलायितः तच्च तेन पुष्पपुटिकापतेन दृष्टं राज्ञे च निवेदितं राजा तुष्टो भणति—किं ददामि ?, भणति—ब्राह्मणीं पृच्छामि पृष्टा भणति—अग्रासनेन सह कूरं मार्गयेति एवं स जेमति दिवसे २ ददाति दीनारं दक्षिणां एवं ते कुमारामात्याश्चिन्तयन्ति एष राज्ञोऽग्रासनिको दानमानगृहीतः क्षिपतामिति दीनारान् ददति बहुदानीयो जातः पुत्रा अपि तस्य जाताः स तत् बहुकं जेमितव्यं न शक्नोति तदा दक्षिणालोभेन वमित्वा २ जिमितः पश्चात्तस्य कुष्ठ

जाओ, अभिमस्तकेन, ताहे कुमारामच्चा भणंति—पुत्ते ! विसज्जेह, ताहे से पुत्ता जेमेंह, ताणवि तहेव, संतती कालंतरेण पिउणा छज्जिसमारद्धा, पच्छिमे से निच्छओ कओ, ताओवि से सुण्हाओ न तहा पडिस्समारद्धाओ, पुत्तावि नाढायंति, तेण चिंतियं—एयाणि मम दवेण वड्ढियाणि मम चेव नाढायंति, तहा करेमि जहेयाणिवि वसणं पार्विति, अन्नया तेण पुत्ता सद्दाविया, भणइ—पुत्ता ! किं मम जीविएणं ?, अम्ह कुलपरंपरागओ पसुवहो तं करेमि, तो अणसणं काहामि, तेहिं से कालगओ छगलओ दिण्णो, सो तेण अप्पणो उव्वट्टावेइ, उल्लोलियाओ य खवावेइ, ताहे जाव सुगहिओ एस कोढेणंति ताहे लोमाणि उप्पाडेइ कुसिलिं पत्ति, ताहे मारेत्ता भणइ—तुब्भेहिं चेव एस खायव्वो, तेहिं खइओ, कोढेण गहियाणि, सोवि उद्धत्ता नट्ठो, एगत्थ अडवीए पव्वयदरीए णाणाविहाणं रुक्खाणं तयापत्तफलाणि पडंताणि तिफला य पडिया, सो सारएण उण्हेण कढो जाओ, तं निविण्णो पियइ, तेणं पोट्टं भिण्णं, सोहिए सज्जो जाओ, आगओ सगिहं,

---

१ जातं तदा कुमारामात्या भणन्ति—पुत्रान् विसृज यदा तव पुत्रा जेमन्ति, तेषामपि तथैव संततिः अनन्तरे पितुर्भोक्तुमारब्धा, पश्चिमे तव निश्चयः कृतः, ता अपि तव स्नुषा न तथा चर्चितुमारब्धाः पुत्रा अपि नाद्रियन्ते, तेन चिन्तितं—एते मम द्रव्येण वृद्धा मामेव नाद्रियन्ते तथा करोमि यथैतेऽपि व्यसनं प्राप्नुवन्ति अन्यदा तेन पुत्राः शब्दिताः, भणति—पुत्राः ! मम किं जीवितेन ? अस्माकं कुलपरम्परागतः पशुवधः तं करोमि ततोऽनशनं करिष्यामि तैस्तस्मै कृष्णछगलो दत्तः स तेनात्मीय (तनु) मुद्वर्तयति अवगुलिकाश्च खादयति यदा ज्ञातं सुगृहीत एष कुष्ठेनेति तदा रोमाण्युत्पाटयति प्रक्षिपति यदा मारयित्वा भणति—युष्माभिरेव खादितव्यः तैः खादितः कुष्ठेन गृहीताः, सोऽप्युद्धृत्य नष्टः एकत्र अटव्यां पर्वतदर्यां नानाविधानां वृक्षाणां त्वक्पत्रफलानि पतन्ति त्रिफला च पतिता, स शारदेन उष्णेन क्वथितो जातः ततो निर्विण्णः पिबति तेनोदरं भिन्नं शुद्धः सज्जो जातः आगतः स्वगृहं,

गुमिणी पई भणइ–धणमोल्लं विढवेहि, कं मग्गामि ?, भणइ–रायाणं पुप्फेहिं ओलग्गाहि, न य धारिज्जिहिसि, सो य ओलग्गिओ पुप्फफलादीहिं, एवं कालो वच्चइ, पज्जोओ य कोसंबिं आगच्छइ, सो य सयाणिओ तस्स भएण जउणाए दाहिणं कूलं उद्दवित्ता उत्तरकूलं एइ, सो य पज्जोओ न तरइ जउणं उत्तरिउं, कोसंबीए दक्खिणपासे खंधावारं निवेसित्ता चिट्ठइ, ता जेइ–जे य तस्स तणहारिगाई तेसिं पायसिओ गहियओ कण्णनासादि छिंदइ सयाणि य मणुस्सा एवं परिक्खीणा, एगाए रत्तीए पलाओ, त च तेण पुप्फपुडियागएण दिट्ठं, रण्णो य निवेइयं, राया तुट्ठो भणइ–किं देमि ?, भणति–बंभणिं पुच्छामि, पुच्छिया भणइ–अग्गासणं कूरं मग्गाहित्ति, एवं सो जेमेइ दिवसे २ दीणारं देइ दक्खिणं, एवं ते कुमारामच्चा चिंतेंति–एस रण्णो अग्गासणिओ दाणमाणग्गहीओ कीरउत्ति ते दीणारा देंति, सड्ढादाणिओ जाओ, पुत्तावि से जाया, सो तं बहुयं जेमेयव्वं, न तीरइ, ताहे दक्खिणालोभेण वमेउं २ जिमिओ, पच्छा से कोढो

---

१ गुर्विणी पतिं भणति–धनमूल्यमुपार्जय, किं मार्गयामि ? भणति–राजानमवलग पुष्पैः, न च वार्यसे, स चावलगः पुष्पफलादिभिः, एवं कालो व्रजति, प्रद्योतश्च कौशाम्बीमागच्छति, स च शतानीकस्तस्य भयेन यमुनाया दक्षिणं कूलं त्यक्त्वोत्तरकूलं गच्छति, स च प्रद्योतो न शक्नोति यमुनामुत्तरीतुं, कौशाम्ब्या दक्षिणपार्श्वे स्कन्धावारं निवेश्य तिष्ठति, तदा भवति–ये च तस्य तृणहारकादयस्तेषां पायसिको गृहीतः कर्णनासादि छिनत्ति, शतानि च मनुष्याणां एवं परिक्षीणानि, एकस्यां रात्रौ पलायितः, तच्च तेन पुष्पपुटिकागतेन दृष्टं राज्ञे च निवेदितं, राजा तुष्टो भणति–किं ददामि ? भणति–ब्राह्मणीं पृच्छामि, पृष्टा भणति–अग्रासनेन सह कूरं मार्गयेति, एवं स जेमति दिवसे २ ददाति दीनारं दक्षिणां, एवं ते कुमारामात्याश्चिन्तयन्ति–एष राज्ञोऽग्रासनिको दानमानगृहीतः क्रियतामिति दीनारान् ददति, बहुधनीयो जातः, पुत्रा अपि तस्य जाताः, स तद् बहुकं जेमितव्यं न शक्नोति, तदा दक्षिणालोभेन वान्त्वा २ जिमितः, पश्चात्तस्य कुष्ठ

आओ, अभिमरत्तेन, ताहे कुमारामच्चा भणंति—पुत्ते ! विसज्जेह, ताहे से पुत्ता ओमेइ, ताणवि तहेव, संतती कालंतरेण पिउणा छखिरमारद्धा, पच्छिमे से निलओ कओ, ताओवि से सुण्हाओ न तहा पडिचरमारद्धाओ, पुत्तावि नाढायंति, तेण चिंतियं—पयाणि मम दव्वेण वड्डियाणि मम चेव नाढायंति, तहा करेमि जहेयाणिवि वसणं पाविंति, अण्णया तेण पुत्ता सद्दाविया, भणइ—पुत्ता ! किं मम जीविएणं !, अम्ह कुलपरंपरागओ पसुवहो तं करेमि, तो अणसणं काहामि, तेहिं से कालगओ छगलओ दिण्णो, सो तेण अप्पगं उव्वट्टावेइ, उल्लोलियाओ य खवावेइ, जाहे नाय सुगहिओ एस कोढणंति ताहे छोमाणि सप्पाडेइ कुलिसि पन्ति, ताहे मारेत्ता भणइ—तुब्भेहिं चेव एस खाएयव्वो, तेहिं खइओ, कोढेण गहियाणि, सोवि उट्ठेत्ता नट्ठो, एगाए अडवीए पव्वयदरीए णाणाविहाणं रुक्खाणं तयापत्तफलाणि पडंताणि तिफ्फ्ला य पडिया, सो तारएण उण्हेण कओ आओ, तं निमिण्णो पियइ, तेणं पोट्टं भिण्णं, सोहिए सज्जो जाओ, आगओ सगिहं,

---

१ कर्म यदा कुमारामात्या भणन्ति—पुत्रान् विसृज यदा तस्य पुत्रा सेमन्ति, तेषामपि तथैव संततिः कालान्तरे पितुर्विसृष्टमारब्धा, पश्चिमे तस्य निलयः कृतः, ता अपि तस्य स्नुषा न तथा चार्चितुमारब्धा पुत्रा अपि नाद्रियन्ते, तेन चिन्तितं—एते मम द्रव्येण वृद्धा मम्मैव नाद्रियन्ते तथा करोमि यथैतेऽपि व्यसनं प्राप्नुवन्ति अन्यदा तेन पुत्राः शब्दिताः, भणति—पुत्राः ! मम किं जीवितेन ? अस्माकं कुलपरम्परागतः पशुवधः तं करोमि ततोऽनशनं करिष्यामि तैस्तस्य कृष्णच्छगलो दत्तः, स तेनात्मीय (वपु) मुद्वर्तयति अङ्गुलिकाश्च खादयति यदा ज्ञातं सुगृहीत एव कोढेनेति तदा रोमाण्युत्पाटयति प्रक्षिप्ता यान्ति तदा मातापितरौ भणति—युष्माभिरेवैष खादितव्यः तैः खादितः कुष्ठेन गृहीताः सोऽप्युत्थाय नष्टः एकस्यामटव्यां पर्वतदर्यां नानाविधानां वृक्षाणां त्वक्पत्रफलानि पतन्ति त्रिफला च पतिता, स तारकेण उष्णेन क्वथितो जातः, ततो निर्विण्णः पिबति, तेनोदरं भिन्नं शुद्धो सज्जो जातः आगतः स्वगृहं,

आगओ दुवारपालेहिं पिट्टिओ, अइवारा एइ सइवारा राया पडिलग्गइ, सो निग्गओ, अह अधितीए निग्गओ पव्वइओ पहुणा धरिसिओ, नियाणं करेइ—एयस्स वहाए उववज्जामित्ति, कालगओ, अप्पिड्डिओ वाणमंतरो जाओ, सोऽवि राया तावसभत्तो तावसो पव्वइओ सोवि वाणमंतरो जाओ, पुव्विं राया सेणिओ जाओ, कुंटी समणो कोणिओ, सो चेव चेल्लणाए पोट्टे उववण्णो तं चेव चिंतेइ—कहं रायाणं अच्छीहिं न पेच्छेज्जा?, तीए चिंतियं—एयस्स गब्भस्स दोसोत्ति गब्भं साडणेहिवि न पडइ, दोहलकाले दोहलो, किह?, सेणियस्स उदरवलिमंसाणि खाएज्जा, अपूरते परिहायइ, न य अक्खाइ, णिब्बंधे सवहसावियाए कहिए, तओ अभयस्स कहियं, ससगचम्मेण समं मंसं कप्पेत्ता वलीए उवरिं दिन्नं, तीसे ओलोयणगयाए पिच्छमाणीए दिज्जइ, राया अलियए मुच्छियाणि करेइ, चेल्लणा जाहे सेणियं चिंतेइ ताहे अद्धितीय उप्पज्जइ, जाहे गब्भं चिंतेइ ताहे कह सव्वं खाएज्जत्ति?, एवं विणीओ दोहलो, नवहिं मासेहिं दारगो जाओ, रण्णो णिवेइय, तुट्ठो, दासीए छड्डाविओ असोगवणियाए, कहियं

---

१ आगतो द्वारपालैः पिट्टितः अतिवारा आयाति सतिवारा राजा प्रतिभग्नवते, स निर्गतः अन्यदा निर्गतः प्रव्रजित एवेन धर्षितः निदानं करोति— एतस्य वधायोपपद्ये इति कालगतः अल्पर्द्धिको व्यन्तरो जातः, सोऽपि राजा तापसभक्तः तापसः प्रव्रजितः सोऽपि व्यन्तरो जातः पूर्वं राजा श्रेणिको जातः कुण्डीश्रमणः कोणिकः, स एव चेल्लणाया उदरे उत्पन्नस्तदेव चिन्तयति—कथं राजानमक्षिभ्यां न प्रेक्षेय तया चिन्तितं—एतस्य गर्भस्य दोष इति गर्भं शातनैरपि न पतति, दोहदकाले दोहदः कथं?, श्रेणिकस्योदरवलिमांसानि खादेयं, अपूर्यमाणे परिहीयते न चाख्याति निर्बन्धे शपथशापितया कथितं ततोऽभयाय कथितं, शशकचर्मणा समं मांसं कल्पयित्वा वल्या उपरि एव तस्यावलोकनगतायै प्रेक्षमाणायै दीयते राजा अलीकमूर्च्छादि करोति चेल्लणा यदा श्रेणिकं चिन्तयति तदाऽधृतिरुत्पद्यते, यदा गर्भं चिन्तयति यदा कथं सर्वं खादेयमिति एवं व्यपनीतो दोहदः नवसु मासेषु दारको जातः राज्ञे निवेदितं तुष्टः, दास्या त्याजितोऽशोकवनिकायां, कथितं

'सेणियस्स, आगओ, अंबाडिया, किं से पढमपुत्तो उज्झिओत्ति ?, गओ असोगवणियं, तेणं सो उज्जीविओ, असोगचंदो से नाम कयं, तस्सवि कुक्कुडपिंछपणं कोणंगुलीऽविद्धिया, सुकुमालिया सा न पउणइ, कूणिया जाया, ताहे से दारएहि नामं कयं कूणिओत्ति, जाहे य त अंगुलिं पूइ गलति सेणिओ मुहे करेइ ताहे ठाति, इयरहा रोवइ, सो य संवड्ढइ, इओ य अण्णो दो पुत्ता चेल्लणाए जाया—हल्लो विहल्लो य, अण्णे सेणियस्स बहवे पुत्ता अण्णासिं देवीणं, जाहे य किर उज्जा-णियाखंधावारो जाओ, ताहे चेल्लणा कोणियस्स गुलमोयए पेसेइ हल्लविहल्लाणं खंडकए, तेण वेरेण कोणिओ चिंतेइ एए सेणिओ मम देइत्ति पओसं वहइ, अण्णया कोणियस्स अट्ठहिं रायकण्णाहिं सम विवाहो जाओ, जाव उप्पिं पासा-यवरगओ विहरइ, एसा कोणियस्स उप्पत्ती परिकहिया । सेणियस्स किर रण्णो जावतियं रज्जस्स मोल्लं तावतियं देव-दिण्णस्स हारस्स सेयणगस्स गंधहत्थिस्स, एएसिं उप्पत्ती परिकहेयव्व, हारस्स का उप्पत्ती—कोसंबीए णयरी पिआइणी

---

1 श्रेणिकाय आगता अम्बाजिका किं तस्य प्रथमपुत्र उज्झित इति? गतोऽशोकवनिकां तेन च उज्जीवितः अशोकचन्द्रकस्य नाम कृतं तथापि कुक्कु-टपिच्छेन कोणेऽङ्गुलिः विद्धा सुकुमारिका सा न प्रगुणीभवति यदा बाधा तदा तस्य दारकैर्नाम कृतं कूणिक इति यदा च तस्या अङ्गुल्याः पूतिः स्रवति श्रेणिको मुखे करोति तदा स्वस्थसुखितो भवति इतरथा रोदिति स च संवर्धते इतश्चान्यौ द्वौ पुत्रौ चेल्लणाया जातौ हल्लो विहल्लश्च अन्ये श्रेणिकस्य बहवः पुत्रा अन्यासां देवीनां यदा च किल उद्यानिकास्कन्धावारो जातस्तदा चेल्लणा कोणिकाय गुडमोदकान् प्रेषते हल्लविहल्लाभ्यां खण्डखाद्यान् तेन वैरेण कोणि-कश्चिन्तयति एवमेव श्रेणिको मह्यं ददातीति प्रद्वेषं वहति अन्यदा कोणिकस्याष्टाभिः राजकन्याभिः समं विवाहो जातः यावत् उपरि प्रासादवरगतो विहरति एषा कोणिकोत्पत्तिः परिकथिता । श्रेणिकस्य किल यावत् राज्यस्य मूल्यं तावत् दिव्यस्य हारस्य सेचनकस्य गन्धहस्तिनः, एतयोरुत्पत्तिं परिकथयितव्यम्, हारस्य कोत्पत्तिः ?—कौशाम्ब्यां पितृवनीपा

कथं ?, अभओ भणइ—को समत्थो तस्स काउं ?, जं था त था लिहियं, दासचेडीहिं कण्णंतउरे कहियं, साओ भणियाओ—आणेह ताव तं पट्टगं, दासीहि मग्गिओ न देइ, मा मज्झ सामिए अवन्नं काहिहि, बहुयाहि जायणियाहि दिण्णो, पच्छण्णं पवेसिओ, दिट्ठो सुजेट्ठाए, दासीओ विभिण्णरहस्साओ कयाओ, सो वाणियओ भणिओ—कहं सेणिओ भत्ता भविज्जइ ?, सो भणइ—जइ एवं तो इहं चेव सेणियं आणेमि, आणिओ सेणिओ, पच्छत्ता सुरंगा खया जाव कण्णंतउरं, सुजेट्ठा चेल्लणं आपुच्छइ—जामि सेणिएण समंति, दोवि पहावियाओ, जाव सुजेट्ठा आभरणाण गया ताव मणुस्सा सुरंगाए उम्मुया चेल्लणं गहाय गया, सुजेट्ठाए आराडी मुक्का, चेडगो सनद्धो, वीरंगओ रहिओ भणइ—भट्टारगा ! मा तुब्भे वच्चेह, अहं आणेमित्ति निग्गओ, पच्छओ लग्गइ, तत्थ दरीए एगो रहमग्गो, तत्थ ते बत्तीसंपि सुलसापुत्ता ठिया, ते वीरंगएण एक्केण सरेण मारिया, जाव सो ते रहे ओसारेइ ताव सेणिओ पलाओ, सोवि नियत्तो, सेणिओ सुजेट्ठं सलवइ,

---

१ कथं ? अभयो भणति—कः समर्थस्तस्य कर्तुं ? यत्र तत्र लिखितं दासचेटीभिः कन्यान्तःपुरे कथितं सा भणिता—आनयत तावत् तं पट्टकं दासीभिर्मार्गितो न ददाति मा मम स्वामिनोऽवज्ञां कार्षीत् बहुकाभिर्याचनाभिर्दत्तः प्रच्छन्नं प्रवेशितः दृष्टः सुज्येष्ठया दास्यो विभिन्नरहस्याः कृताः स वणिग् भणितः—कथं श्रेणिको भर्ता भवेत् ? स भणति—यद्येवं तर्ह्येव श्रेणिकमानयामि आनीतः श्रेणिकः पश्चात् सुरङ्गा खाता यावत्कन्यान्तःपुरं सुज्येष्ठा चेल्लणामापृच्छति—यामि श्रेणिकेन सममिति द्वे अपि प्रधाविते यावत् सुज्येष्ठा आभरणेभ्यो गता तावत् मनुष्याः सुरङ्गायां चेल्लणां गृहीत्वा गताः, सुज्येष्ठयाऽऽराटिर्मुक्ता, चेटकः सन्नद्धः, वीराङ्गदो रथिको भणति—भट्टारक ! मा यूयं व्रजत अहमानयामीति निर्गतः पृष्ठतो लगति तत्र दर्यामेको रथमार्गः तत्र ते द्वात्रिंशदपि सुलसापुत्राः स्थिताः, ते वीराङ्गदेनैकेन शरेण मारिताः स यावत्तान् रथान् अपसारयति तावत् श्रेणिकः पलायितः सोऽपि निवृत्तः श्रेणिकः सुज्येष्ठां संलपति

सा भणइ–अहं चेल्लणा, सेणिओ भणइ–तुब्भेहुतुरिया तुब्भं चेव, सेणियस्स हरिसोवि विसाओवि विसाओ रहियमारयेण हरिसो चेल्लणालंभेण, चेल्लणाएवि हरिसो तस्स रूवेणं विसाओ भगिणीवंचणेण, सुजिट्ठावि चिरत्थु कामभोगाणंति पव्वतिया, चेल्लणाएवि पुत्तो जाओ कोणिओ नाम, तस्स का उप्पत्ती ?, एगं पच्चंतणयरं, तत्थ जियसत्तुरण्णो पुत्तो सुमंगलो, अमच्चपुत्तो सेणगोत्ति पोट्टिओ, सो हसिज्जइ, पाणिए सव्वोअप्परिं मारिज्जइ सो दुक्खाविज्जइ सुमंगलेण, सो तेण निव्वेएण बालतवस्सी पव्वइओ, सुमंगलोवि राया जाओ, अण्णया सो तेण ओगासेण वोलेंतो पेच्छइ तं बालतवस्सिं, रण्णा पुच्छियं–को एसत्ति ?, लोगो भणइ–एस परिसं तवं करेति, रायाए अणुकंपा जाया, पुव्विं दुक्खावियगो, निमंतिओ, मम घरे पारेहित्ति, मासक्खमणे पुण्णे गओ, राया पडिलग्गो न दिण्णं दारपालेहिं दारं, पुणोवि उट्ठियं पविट्ठो, संभरिओ, पुणो गओ निमंतेइ, आगओ, पुणोवि पडिलग्गो राया, पुणोवि उट्ठियं पविट्ठो, पुणोवि निमंतेइ तइयं, सो तइयाए

1 सा भणति–अहं चेल्लणा श्रेणिको भणति–युष्मत्प्रमादत्वरिता यामेव श्रेणिकस्य हर्षोऽपि विषादोऽपि विषादो रथिकमारणेन हर्षोऽनुरूपलाभेन चेल्लणाया अपि हर्षस्तस्य रूपेण विषादो भगिनीवञ्चनेन सुज्येष्ठापि धिगस्तु कामभोगानिति प्रव्रजिता चेल्लणाया अपि पुत्रो जातः कोणिकनामा तस्य कोत्पत्तिः ? एकं प्रत्यन्तनगरं तत्र जितशत्रुराजस्य पुत्रः सुमङ्गलः अमात्यपुत्रः सेनक इति महोदरः स हस्यते पानीयमध्ये वस्त्रोत्कर्षैरोपैति स दुःख्यते सुमङ्गलेन, स तेन निर्वेदेन बालतपस्वी प्रव्रजितः सुमङ्गलोऽपि राजा जातः, अन्यदा स तेनावकाशेन व्यतिव्रजन् पश्यति तं बालतपस्विनं राजा पृष्ट–क एष इति ? लोको भणति–एष ईदृशं तपः करोति राज्ञोऽनुकम्पा जाता पूर्वं दुःखितो निमन्त्रितः मम गृहे पारयेति मासक्षपणे पूर्णे गतः राजा प्रतिभग्नः (ग्लानो जातः) न दत्तं द्वारपालैर्द्वारं, पुनरप्युत्थित (प्युत्थितो) प्रविष्टः, संस्मृतः, पुनर्गतो निमन्त्रयति, आगतः, पुनरपि प्रतिभग्नो राजा, पुनरप्युत्थितो प्रविष्टः, पुनरपि निमन्त्रयति तृतीयवारं, स तृतीयवारे

अलत्तगं गहाय निग्गया, तंपि भिण्णं, तइयंपि भिण्णं, तुट्ठो य साहइ, जहाविहिं बत्तीसगुलियाउ देइ, कमेण खादि, बत्तीसं पुत्ता होहिन्ति, जया य ते किंचि पओयण ताहे समरिज्जासि एहामित्ति, ताए चिंतियं—केचिर बालरूवाण असुइं मद्देस्सामि, एयाहिं सव्वाहिंवि एगो पुत्तो हुज्जा, खइयाओ, तओ णाइया बत्तीस, पोट्टं वड्ढइ, अद्धितीए काउस्सग्ग ठिया, देवो आगओ, पुच्छइ, साहइ—सव्वाओ खइयाओ, सो भणइ—दुट्ठु ते कयं, एगाउया होहिंति, देवेण उवसामियं च असायं, कालेणं बत्तीसं पुत्ता जाया, सेणियस्स सरिसवया वड्ढंति, तेऽविरहिया जाया, देवदिन्नत्ति विक्खाया। इओ य वेसालिओ चेडओ हेहयकुलसंभूओ तस्स देवीणं अन्नमन्नाणं सत्त धूयाओ, तंजहा—पभावई पउमावई मियावई सिवा जेट्ठा सुजेट्ठा चेल्लणत्ति सो चेडओ सावओ परविवाहकारणस्स पच्चक्खायं (ति) धूयाओ कस्सइ न देइ, ताओ मादिभिस्सगाहिं रायाणिं पुच्छित्ता अन्नेसिं इच्छियाणं सरिसयाणं देइ, पभावती वीईभए णयरे उदायणस्स दिण्णा पउमावई

१ अलक्तकं गृहीत्वा निर्गता तदपि भिन्नं तृतीयमपि भिन्नं तुष्टश्च कथयति यथाविधि द्वात्रिंशद्गुटिका ददाति क्रमेण खादयेः द्वात्रिंशत् पुत्रा भवि ष्यन्तीति यदा च ते किंचित् प्रयोजनं तदा संस्मरेः आगमिष्यामीति तया चिन्तितं—कियच्चिरं बालरूपाणामशुचि मर्दयिष्यामि एताभिः सर्वाभिरपि एकः पुत्रो भवतु खादिताः तत स्तस्या द्वात्रिंशत् उदरे वर्धते अबला कायोत्सर्गे स्थिता देव आगतः पृच्छति कथयति सर्वाः खादिताः स भणति—दुष्टं त्वया कृतं एकायुष्का भविष्यन्ति देवेनोपशामितं वेदनीयं कालेन द्वात्रिंशत् पुत्रा जाताः श्रेणिकस्य सदृग्वयसो वर्धन्ते तेऽविरहिता जाताः देवदत्ता इति वि ख्याताः। इतश्च वैशालिकश्चेटको हैहयकुलसंभूतो तस्य देवीनामन्यान्यासां सप्त दुहितरः तद्यथा—प्रभावती पद्मावती मृगावती शिवा ज्येष्ठा सुज्येष्ठा चेल्लणेति स चेटकः श्रावकः परविवाहकरणस्य प्रत्याख्यातमिति दुहितॄः कस्मैचिद् न ददाति ता मातृमिश्रकादिभिः राजानं पृष्ट्वाऽन्येभ्य इष्टेभ्यः सदृशेभ्यो दीयन्ते प्रभावती वीतभये उदायनाय दत्ता पद्मावती

चंपाए दहिवाहणस्स मियावई कोसंबीए सयाणियस्स सिवा उज्जेणीए पज्जोयस्स जेट्ठा कुंडग्गामे वद्धमाणसामिणो जेट्ठस्स णंदिवद्धणस्स दिण्णा, सुजेट्ठा चेल्लणा य कण्णयाओ अच्छंति, तं अंतेउरं परिव्वाइगा अइगया ससमयं वाहिं करेइ, सुजेट्ठाए निप्पिट्ठपसिणवागरणा कया मुहमक्कडियाहिं निच्छूढा पओसमावण्णा निग्गया, अमरिसेण सुजेट्ठारूवं चित्तफलए काऊण सेणियमुवगया, दिट्ठा सेणिएण, पुच्छिया, कहियं, अधितिं करेइ, दूओ विसज्जिओ वरगो, तं भणइ चेडगो— किहऽहं वाहियकुले देमित्ति पडिसिद्धो, घोरतरा अधिती जाया, अभयागमो जहा णाए, पुच्छिए कहियं—अच्छह वीसत्था, आणेमित्ति, अतिगओ नियभवणं उवायं चिंतेंतो वाणियरूवं करेइ, सरभेयवण्णभेयाउ काऊण वेसालिं गओ, कण्णंतेउरसमीवे आवणं गिण्हइ, चित्तपट्टए सेणियस्स रूवं लिहइ, जाहे ताओ कण्णंतेउरवासीओ केज्जगस्स एइ ताहे सुबहुं देइ, ताओवि य दाणमाणसंगहियाओ करेइ, पुच्छंति—किमेयं चित्तपट्टए ?, भणइ—सेणिओ अम्ह सामी, किं परिसं तस्स

---

१ चम्पायां दधिवाहनाय मृगावती कौशाम्ब्यां शतानीकाय शिवा उज्जयिन्यां प्रद्योताय ज्येष्ठा कुण्डग्रामे वर्धमानस्वामिनो ज्येष्ठाय नन्दिवर्धनाय दत्ता सुज्येष्ठा चेल्लणा च कन्ये तिष्ठतः तदन्तःपुरं परिव्राजिकाऽतिगता स्वसमयं वाह्यं कथयति सुज्येष्ठया निस्पृष्टप्रश्नव्याकरणा कृता मुखमर्कटिकाभिर्निष्काशिता प्रद्वेषमापन्ना निर्गता अमर्षेण सुज्येष्ठारूपं चित्रफलके कृत्वा श्रेणिकमुपगता तदा श्रेणिकेन दृष्टा कथितं अधृतिं करोति दूतो विसृष्टो वरकः, स भणति चेटकः—कथमहं वाहिककुलाय ददामीति प्रतिषिद्धः घोरतराऽधृतिः जाता अभयागमो यथा ज्ञाते पृष्टे कथितं—तिष्ठत विश्वस्ताः आनयामीति अतिगतः निजभवनं उपायं चिन्तयन् वणिग्रूपं करोति स्वरभेदवर्णभेदौ कृत्वा विशालां गतः कन्यान्तःपुरसमीपे आपणं गृह्णाति चित्रपटे श्रेणिकस्य रूपं लिखति यदा ता अन्तःपुरवासिन्यः कन्याः आयान्ति तदा सुबहु ददाति ता अपि च दानमानसंगृहीताः करोति पृच्छन्ति—किमेतत् चित्रपट्टके ? भणति—श्रेणिकोऽस्माकं स्वामी किमीदृशं तस्य

दारुएहिं चियगा कीरउ, तत्थ पविसामि, राया विसज्जो, सुद्धो सक्कारेण विसज्जिओ, ताहे अभओ भणइ–मइ तुब्भहिं छलेणं आणिओ, तुब्भे दिवसओ आइच्चं दीवियं काऊण रडंत णयरमज्झेण जइ न हरामि तो अग्गिं मतीमित्ति, व भज्जं गहाय गओ, किंचि कालं रायगिहे अच्छित्ता दो गणियादारियाओ अप्पडिरूवाओ गहाय वाणियगवेसेण उज्ज णीए रायमग्गोगाढं आवासिं गेण्हइ, अण्णया दिट्ठाउ पज्जोएण, ताहिं विसविलासाहिं दिट्ठीहिं निज्झाइओ अंजली य से कया, मइयओ नियगभवणं, दूती पेसेइ, ताहिं परिकुवियाहिं धाडिया, भणइ–राया ण होहित्ति, बीयदिवसे सणियगं आरुसियाउ, तइयदिवसे भणिया–सत्तमे दिवसे देवकुले अम्ह देवअण्णगो तत्थ थिरहो, इयरहा भाया रक्खइ, तेण य सरिसगो मणूसो पज्जोयत्ति नाम काऊण उम्मत्तओ कओ, भणइ–मम एस भाया सारवेमि णं, किं करेमि ! एरिसो भाइ णेहो, सो रुट्ठो रुट्ठो नासइ, पुणो हक्कविऊण रडंतो पुणो २ आणिज्जइ उट्ठेह रे अमुगा अमुगा अहं पज्जोओ हीरामित्ति,

---

१ दारुनिर्मितिका क्रियते तत्र प्रविशामि राजा विसृष्टः सुप्तः सत्कारेण विसृष्टः। तदाऽभयो भणति–मया युष्माभिश्छलेनानीतः। युष्मान् दिवस आदिमं दीपिकां कृत्वा रटन्तं नगरमध्येन हरामि न यदि तदाग्निं प्रविशामीति तां भार्यां गृहीत्वा गतः। कतिपयकालं राजगृहे स्थित्वा द्वे गणिकादारिके अप्रतिरूपे गृहीत्वा वणिग्वेषेणोज्जयिन्यां राजमार्गोपाश्रयमावासं गृह्णाति अन्यदा दृष्टे प्रद्योतेन, ताभ्यां विभ्रमविलासाभिर्दृष्टिभिर्निध्यातः अञ्जलिश्च तस्य कृता। मतिमान् निजभवनं दूतीं प्रेषयति ताभ्यां परिकुपिताभ्यां धाविता, भणति–राजा न भवतीति द्वितीयदिवसे सनैराकृष्टे तृतीयदिवसे भणिता–सप्तम दिवसे देवकुलेऽस्माकं देवयात्रया स्थिरः इतरथा भ्राता रक्षति तेन च सदृशो मनुष्यः प्रद्योत इति नाम कृत्वोन्मत्तः कृतः भणति–ममैष भ्राता रक्षामि एनं किं करोमि भ्रातृस्नेह ईदृशः स रुष्टो रुष्टो नश्यति पुनः हक्कारयित्वा रटन् पुनः २ आनीयते उत्तिष्ठत रे अमुकाः ! २ अहं प्रद्योतो ह्रिये इति

तेण सत्तमे दिवसे दूती पेसिया, एस पच्चंतरायत्ति भणिओ आगओ, गयवरस्स विलग्गो, मणुस्सेहिं परिक्खित्तो पल्लंकेण समं, दीवए दिवसओ पयरमग्गेण, चिंधीकरणमूलेण पुच्छिज्जइ, भणइ—चित्ताघरं णेज्जइ, अभओ आसरहेहिं रक्खितो पावि ओ रायगिहं, सेणियस्स कहियं, भणिं अच्छिया आगओ, अभएण वारिओ, किं करेस ?, सक्कारिया विसज्जिओ, पीई जाया परोप्परं, एवं ताव अभयस्स उप्पाणपरियायणिया, तस्स सेणियस्स चेल्लणा देवी, तीसे उप्पाणपारियायणिया कहिज्जइ, तत्थ रायगिहे पसेणइसंतिओ नागनामा रहिओ, तस्स सुलसा भज्जा, सो अपुत्तओ इंदक्खंदादी पणमइ, सा साविया नेच्छइ, अन्नं परिणेहि, सो भणइ—तव पुत्तो तेण कज्जं, तेण वेज्जोवएसेण तिहिं सयसहस्सेहिं तिण्णि तेल्ल पुल्ला पक्का, सक्काउए संलावो—एरिसा सुलसा सावियत्ति, देवो आगओ साहू, वज्जातियरूवेण निसीहिया कया, उट्ठिया पदइ, भणइ—किमागमणं तुज्झं ?, सयसहस्सपायतेल्लं तं देहि, वेज्जेण उवइट्ठं, देमित्ति अतिगया, उयारंतीए भिन्नं,

---

1 तव सप्तमे दिवसे दूती प्रेषिता प्रत्यन्तराज इति भणित आगतः, गजवरे विलग्नः मनुष्यैः परिक्षिप्तः पल्यङ्केन समं दिवसे दिवसे प्रतरमार्गेण, चीह्निकरणमूलेन पृच्छ्यते, भणति—चैत्यगृहं नीयते अभयोऽश्वरथैः रक्षितः प्रापितो राजगृहं, श्रेणिकाय कथितं, असिमाकृष्यागतः अभयेन वारितः किं क्रियते ?, सत्कारिता विसृष्टः, प्रीतिर्जाता परस्परं एवं तावत् अभयस्योत्पत्तिपर्यायणिका तस्य श्रेणिकस्य चिल्लणादेवी तस्या उत्पत्तिपर्यायणिका कथ्यते तत्र राजगृहे प्रसेनजितो नागनामा रथिकः, तस्य भार्या सुलसा सोऽपुत्र इन्द्रस्कन्दादीन् नमस्यति सा श्राविका नेच्छति अन्यां परिणय स भणति—तव पुत्रेण कार्यं तेन वैद्योपदेशेन त्रिभिः शतसहस्रैस्त्रयः तैलकुतुपाः पक्वाः, शक्रस्याग्रे संलापः—ईदृशी सुलसा श्राविकेति देव आगतः साधुः श-ब्दार्थीयरूपेण नैषेधिकी कृता, उत्थाय वन्दते, भणति—किमागमनं युष्माकं ?, शतसहस्रपाकतैलं तद्देहि, वैद्योपदिष्टं ददामीत्यतिगता उत्तारयन्त्या भिन्नं

एस वीओ वरो, अभएण भणियं—एसोवि तुब्भं चेव पासे अच्छउ, अण्णे भणति—उज्जाणियागओ पज्जोओ इमा दारिया णिग्गाया तत्थ गायिज्जिहित्ति, तस्स य ओगंधरायणो अमच्चो, सो उम्मत्तगवेसेण पढइ—यदि तां चैव तां चैव, तां चैवा ऽऽयतलोचनाम् । न हरामि नृपस्यार्थे, नाहं योगंधरायणः ॥ १ ॥ सो य पज्जोएण दिट्ठो, ठिओ काइयं वोसरिउं, णाय रो य कओ पिसाउत्ति, सा य कंचणमाला विभिन्नरहस्सा, वसंतमेंठेणवि चत्तारि मुत्तघडियाओ विलइयाओ घोसवती वीणा, कच्छाए बज्झतीए सक्कुरओ नाम मंतीए अधलो भणइ—कक्षायां बध्यमानायां, यथा रसति हस्तिनी । योजनानां शतं गत्वा, प्राणत्यागं करिष्यति ॥ १ ॥ ताहे सव्वजणसमुदओ, मज्झे उदयणो, भणइ—एष प्रयाति सार्थः काञ्चनमाला वसन्तकश्चैव । भद्रवती घोषवती वासवदत्ता उदयनश्च ॥१॥ पहाविया हत्थिणी, अनलगिरी जाव संनज्झइ ताव पणवीसं जोयणाणि गयाणि सनद्धो, मग्गलग्गो, अट्ठारसए पडिया भग्गा, जाव त वस्सिघइ ताव अण्णाणिवि पंचवीस, एव तिण्णिवि,

---

१ एष द्वितीयो वरः अभयेन भणितं—एषोऽपि युष्माकमेव पार्श्वे तिष्ठतु अन्ये भणन्ति—उद्यानिकायातः प्रद्योत इयं च दारिका निर्याता तत्र गास्यतीति तस्य च योगन्धरायणोऽमात्यः स उन्मत्तकवेषेण पठति—स च प्रद्योतेन दृष्टः स्थितः कायिकीं प्रत्युत्सृज्य आगतश्च कृतः पिशाच इति सा च काञ्चनमाला भिन्नरहस्या, वसन्तमेण्ठेनापि चतस्रो मूत्रघटिका विकीर्णाः घोषवती वीणा कक्षायां बध्यमानायां सक्कुरको नाम मन्त्री (सत्कोरको रवो नाम) भणितः—धाविता हस्तिनी अनलगिरिर्यावत् संनह्यते तावत् पञ्चविंशतिं योजनानि यदा गतः अन्यो मन्यते—तदा सर्वजनसमुदयो मध्ये उदायनो वर्तते भणति—प्रधाविता हस्तिनी अनलगिरिर्यावत् संनह्यते तावत् पञ्चविंशतिः योजनानि गतः मार्गकः अष्टादशे पतिता भग्ना, यावत्तावत् अन्यान्यपि पञ्चविंशतिः, एवं त्रीन् वारान्

नगरं च अइगओ। अण्णया उज्जेणीए अग्गी उट्ठिओ, णयरं डज्झइ, अभओ पुच्छिओ, सो भणइ—विसस्स विसमोसधं अग्गेरग्गिरेव, ताहे अग्गीउ अण्णो अग्गी कओ, ताहे ठिओ, तइओ वरो, एसवि अच्छउ। अण्णया उज्जेणीए असिवं उट्ठियं, अभओ पुच्छिओ भणइ—अब्भितरियाए अत्थाणीए देवीओ विभूसियाओ एज्जंतु, जा तुब्भे रायालंकारविभूसिए जिणइ त मम कहेज्जह, तहेव कयं, राया पलोएइ, सव्वा हेट्ठामुही ठायंति, सिवाए राया जिओ, कहियं तव कुमारगाए, भणइ—रत्तिं अवसण्णा कुंभकडिए अच्चणियं करेउ, जं भूयं उट्ठेइ तस्स मुहे कूरं छुब्भइ, तहेव करेंति, तियचउक्के मच्चरए य जाहे सा देवया सिवारूवेणं वासइ ताहे कूरं छुब्भइ, भणइ य—अहं सिवा गोपालगमायत्ति, एवं सव्वाणिवि निज्जियाणि, संती जाया, तत्य चउत्थो वरो। ताहे अभओ चिंतेइ—केच्चिरं अच्छामो?, जामोत्ति, भणइ—महाराया! वरा दिज्जतु, धरेहि पुत्ता!, भणइ—नलगिरिंमि हत्थिंमि तुब्भेहिं मिण्ठेहिं सिवाए उच्छंगे निवण्णो (अग्गिंसाहंमि) अग्गिभीरुस्स रहस्स

---

१ नगरं चाविगतः । अन्यदोज्जयिन्यामग्निरुत्थितः, नगरं दहति अभयः पृष्टः स भणति—विषस्यौषधं विषमग्नेरग्निरेव, तदा अन्योऽग्निः कृतः स्थितः तृतीयो वरः, एषोऽपि तिष्ठतु। अन्यदोज्जयिन्यामशिवमुत्थितं अभयः पृष्टो भणति—अभ्यन्तरिकायामास्थान्यां देव्यो विभूषिता आयान्तु या युष्मान् राज्यालङ्कारविभूषितान् जयति तां मह्यं कथयत तथैव कृते राजा प्रलोकयति सर्वा अवनताः तिष्ठन्ति (हीणा स्वपन्ते) शिवया राजा जितः कथितं तव कुमाराय भणति—रात्रावपसृताः कुम्भकटिकयाऽर्चनिकां कुर्वन्तु, यो भूत उत्तिष्ठति तस्य मुखे कूरं क्षिप्यते तथैव कृतमिति त्रिके चतुष्केऽङ्गणे च यदा सा देवता शिवारूपेण रवति तदा कूरः क्षिप्यते भणति च—अहं शिवा गोपालकमातेति एवं सर्वेऽपि निर्जिताः शान्तिर्जाता तत्र चतुर्थो वरः। तदाऽभयश्चिन्तयति—कियच्चिरं तिष्ठामः? याम इति भणति—महाराज! वरान् ददस्व, ददामि पुत्र!, भणति—नलगिरौ हस्तिनि युष्मासु मेण्ठेषु शिवाया उत्सङ्गे निषण्णोऽग्नि प्रविशामि अग्निभीरुकस्य

पट्ठेचा पच्चाविओ, पुणो दूरं गंतु पक्खाइओ, तत्थवि धारिओ तइयपि धारिओ, तेण चिंतिय–भवियव्वं कारणेणंति पज्जो यस्स मूलं गओ, निवेइयं रायकज्जं, स य से परिकहियं, अभओ वियक्खणोत्ति सद्दाविओ, सं च से परिकहियं, अभओ सं भगवाइच सयलं भणइ–एत्थ दव्वसंजोएण दिट्ठीविसो सप्पो सम्मुच्छिमो आओ, जइ उग्घाडियं होंत तो दिट्ठीविसेण सप्पेण खाइओ होइ(न्तो), तो किं कज्जउ ?, वणनिउंजे मुच्चउ, परंमुहो मुक्को, वणाणि दड्ढाणि, सो अन्तोमुहुत्तेण मओ, तुट्ठो राया, भणिओ–बंधणविमोक्खवज्जं वरं वरेहित्ति, भणइ–तुब्भं चेव हत्थे अच्छउ, अण्णयाऽनलगिरी वियट्टो न तीरइ घेत्तु, अभओ पुच्छिओ, भणइ–उदायणो गायउत्ति, तो उदायणो कहं बद्धोत्ति–तस्स य पज्जोयस्स धूया वासवदत्ता नाम, सा बहुयाउ कलाउ सिक्खाविया, गंधव्वेण उदयणो पहाणो सो घेप्पउत्ति, केण उवाएणंति ?, सो किर जं हत्थिं पच्छइ तत्थ गायइ जाव बंधंपि न याणइ, एवं कालो वच्चइ, इमेण जंतमओ हत्थी काराविओ, तं सिक्खावेइ, तस्स विसयए

1 तत्याप प्रधावितः पुनर्दूरं गत्वा प्रधावितस्तथापि धारितः तृतीयमपि धारितः तेन चिन्तित–भवितव्यं कारणेनेति प्रद्योतस्य मूले गतो निवेदितं राजकार्यं तच्च तस्मै परिकथितं अभयो विचक्षण इति शब्दितः तच्च तस्मै परिकथितं अभयस्तत् भगवान् सकलं भणति–अत्र द्रव्यसंयोगेन दृष्टिविषः सर्पः संमूर्च्छिमो जातः यद्युद्घाटितमभविष्यत्तदा दृष्टिविषेण सर्पेण खादितोऽभविष्यत्, तत् किं क्रियतां ? वननिकुञ्जे मुच्यतां पराङ्मुखो मुक्तः वनानि दग्धानि सोऽन्तर्मुहूर्तेन मृतः, तुष्टो राजा भणितः–बन्धनविमोक्षवर्जं वरं वृणुष्वेति भणति–युष्माकमेव हस्ते तिष्ठतु, अन्यदाऽनलगिरिर्विकृतो न शक्यते ग्रहीतुं अभयः पृष्टः भणति–उदायनो गायत्विति तत् उदायनः कथं बद्ध इति तस्य च प्रद्योतस्य दुहिता वासवदत्ता नाम्नी सा बहुकाः कलाः शिक्षिता गान्धर्वेणोदायनः प्रधानः स गृह्यतामिति केनोपायेनेति, स किल यं हस्तिनं प्रेक्षते तत्र गायति यावद् बन्ध (बध) मपि न जानाति एवं कालो व्रजति अनेन यन्त्रमयो हस्ती कारितः तं शिक्षयति तस्य विषये

भारिआइ, तस्स धणवरेण कहियं, सो गओ तत्थ, खंधावारो पेरंतेहिं अच्छइ, सो गायइ हत्थी ठिओ ढुक्को गहिओ य भाणिओ य, भणिओ—मम धूया काणा त सिक्खावेहि मा त पेच्छसु मा सा तुमं दट्ठूण लज्जिहिति, तीसेवि कहियं—उवज्झाओ कोढिओत्ति मा दच्छिहिसित्ति, सो य जवणियंतरिओ तं सिक्खावेइ, सा तस्स सरेण हीरइ कोढिओत्ति न ओयत्ति, अण्णया चिंतेइ—जइ पेच्छामि, सं चिंतेन्ती अण्णहा पढइ, तेण रुट्ठेण भणिया—किं काणे ! विणासेहि !, सा भणइ—कोढिया ! न याणसि अप्पाणय, तेण चिंतिय जारिसो अहं कोढिओ तारिसा एसावि काणत्ति, जवणिया फालिया, दिट्ठा, अवरोप्परं संजोगो जाओ, नयरे कंचणमाला दासी जाणइ अम्मधाई य सा चेव, अण्णया आलाणखंभाओ उज्जलगिरी फिट्टिओ, रायाए अभओ पुच्छिओ—उदायणो गिज्जावउत्ति, ताहे उदायणो भणिओ, सो भणइ—भद्दवतिं हत्थिणिं आरुहिऊण अहं दारिगा य गायामो, जवणियंतरियाणि गाणिं गीयंति, हत्थी गेएण अक्खित्तो गहिओ, इमाणिवि पलायाणि,

---

1 चार्वाक तत्र धनधरः कथितं स गतस्तत्र स्कन्धावारः पर्यन्तेषु तिष्ठति स गायति हस्ती स्थितः आसन्नीभूतो गृहीतश्च भणितो—मम दुहिता काणा तां शिक्षय मा च द्राक्षीः मा सा त्वां दृष्ट्वा लज्जिष्यतीति तस्यापि कथितं—उपाध्यायः कुष्ठीति मा द्राक्षीरिति स च यवनिकान्तरितस्तां शिक्षयति सा तस्य स्वरेणाक्षिप्ता कुष्ठीति न पश्यति अन्यदा चिन्तयति—यदि पश्यामि तच्चिन्तयन्ती अन्यथा पठति तेन रुष्टेन भणिता—किं काणे ! विनाशयसि ! सा भणति—कुष्ठिन् ! न आत्मानमात्मानं जानासि तेन चिन्तितं—यादृशोऽहं कुष्ठी तादृशी एषापि काणेति यवनिका पाटिता दृष्टा परस्परं संयोगो जातः नगरे काञ्चनमाला दासी जानाति अम्बधात्री च सैव अन्यदाऽऽलानस्तम्भादनलगिरिस्त्रुटितः, राज्ञाऽभयः पृष्टः—उदायनो गीयतामिति उदायनो भणितः स भणति—भद्रवतीं हस्तिनीमारुह्याहं दारिका च गायावः यवनिकान्तरिते गानं गायतः हस्ती गेयेनाक्षिप्तो गृहीतः इमे अपि पलायिते

जम्मभूमीउ णिक्खमणणाणणिव्वाणभूमीओ वंदावेसि, पुच्छइ—कओ ?, ताओ कहेंति—उज्जेणीए अमुगो वाणियपुत्तो तस्स य भज्जा, सो कालगओ, तस्स भज्जाओ अम्हे पव्वइउकामाओ, न तीरसि पव्वइएहिं चेइयाहिं वंदिउं पट्ठियाए, भणियाओ पाहुणियाउ होइ, भणंति—अब्भत्तट्ठियाओ अम्हे, सुचिरं अच्छित्ता गयाओ, बितियदिवस अभओ एक्कगो आसणं पग पगओ, एह मम घरे पारेधत्ति, भणंति—इमं पारग तुब्भे पारेह, चिंतेइ—मा मम घरं न आहिंति भणइ—एवं होउ, पजि मिओ, संजोइउं महुं पाइओ सुत्तो, ताहे आसरहेण पलाविओ, अंतरा अण्णेवि रहा उवट्ठिया, एय परंपरए उज्जेणिं पाविओ, उवणीओ पज्जोयस्स, भणिओ—कहिं से पंडिच्चं ?, धम्मच्छलेण धरिओ, पज्जो, उवणीया से भज्जा सा उवणीया, तीसे का उप्पत्ती—सेणियस्स विज्जाहरो मित्तो तेण मित्तया थिरा होउत्ति सेणिएण से सेणा नाम भगिणी दिण्णा निबंधे कए, सायिय विज्जाहरस्स इट्ठा, एसा धरणिगोयरा अम्हं पयहाएत्ति विज्जाहरिहिं मारिया, तीसे धूया सा तण मा एसावि

---

१ जन्मभूमीर्निष्क्रमणज्ञाननिर्वाणभूमीर्वन्दयति पृच्छति—कुतः ? ताः कथयन्ति—उज्जयिन्याममुको वणिक्पुत्रः तस्य च भार्या, स कालगतः तस्य भार्या वय प्रव्रजितुकामाः, न शक्यते प्रव्रजिताभिश्चैत्यानि वन्दितुं प्रस्थातुं, भणिताः—प्राघूर्णिका भवत भणन्ति—अभक्तार्थिन्यो वय सुचिरं स्थित्वा गताः द्वितीयदिवसे अभयः एकाकी अश्वेन प्रभाते गतः आगात मम गृहे पारयतेति भणन्ति—इह पारयत यूयं पारयत चिन्तयति—मा मम गृहं नागमिष्यतीति भणति—एवं भवतु, भोजितः सांयोगिकं मधु पायितस्वापितः तदाऽश्वरथेन पलायितः अन्तरा अन्येऽपि रथाः पूर्वस्थापिताः एवं पारम्पर्येणोज्जयिनीं प्रापितः, प्रद्योतायोपनीतः भणितः—क ते पाण्डित्यं ?, धर्मच्छलेन धृतो प्रद्योतः, पूर्वानीता तस्य भार्या सोपनीता तस्याः कोत्पत्तिः ? श्रेणिकस्य विद्याधरो मित्रं, ततो मैत्री स्थिरा भवत्विति श्रेणिकेन तस्मै सेनानाम्नी भगिनी दत्ता निर्बन्धे कृते साचैव विद्याधरस्येष्टा एषा धरणीगोचराऽस्माकं प्रभवतीति विद्याधरीभिर्मारिता तस्या दुहिता सा तेन भयादपि

मारिज्जिहितित्ति सेणियस्स चवणीया सिक्खिओ (उज्झिया) य, सा जोव्वणत्था अभयस्स दिण्णा, सा विज्जाहरी अभयस्स इट्ठा, सेसाहिं महिलाहिं मायंगी पडिग्गिया, ताहिं विज्जाहिं ताहे नमोक्कारे पच्चिसज्जियपडवाहरणे जाव पवंतेहिं उज्झिया तावसेहिं दिट्ठा पुच्छिया कओसित्ति?, तीए कहियं, ते य सेणियस्स पगया तावसा, तेहिं अम्ह भगिणित्ति सारविया, अन्नया पइविया सिवाए उज्जेणीं नेऊण दिण्णा, एस तीए समं अभओ वसइ, तस्स पज्जोयस्स चत्तारि रयणाणि—लोहजंघो लेहारओ अग्गिभीरुरहोऽनलगिरी हत्थि सिवा देवित्ति, अन्नया सो लोहजंघो भरुयच्छं विसज्जिओ, ते लोगा य चिंतेन्ति—एस एगदिवसेण एइ पंचवीसजोयणाणि, पुणो २ सद्दाविज्जामो, एयं मारेमो, जो अण्णो होहिति सो गणिएहिं दिवसेहिं एहिति, पच्चिरंपि कालं सुहिया होमो, तस्स संबलं पदिण्णं, सो नेच्छइ, ताहे विहीए से दवावियं, तत्थवि से विससंजोइया मोयगा दिण्णा, सेसग संबलं हरियं, सो कइवि जोयणाणि गंतुं नदीतीरे खामित्ति जाव सउणो वारेइ,

---

1 मारयिष्यतीति श्रेणिकापत्नीका, त्यक्ता (उज्झिता) च सा यौवनस्थाऽभयाय दत्ता सा विद्याधरीत्यभयस्येष्टा, शेषाभिर्महिलाभिर्मातङ्गी उत्कलिता ताभिर्विद्याभिर्यथा नमस्कारे चतुरिन्द्रियोदाहरणे यावत् प्रत्यन्तैरुज्झिता तापसैर्दृष्टा पृष्टा—कुतोऽसीति ? तया कथितं ते च श्रेणिकस्य पर्यायापन्नकाः, तैर स्माकं भगिनीति संरक्षिता अन्यदा प्रस्थापिता उज्जयिनीं नीत्वा शिवायै दत्ता एवं तया समभयो वसति तस्य प्रद्योतस्य चत्वारि रत्नानि—लोहजङ्घो लेखहारकोऽग्निभीरू रथोऽनलगिरिर्हस्ती शिवा देवीति, अन्यदा च लोहजङ्घो भृगुकच्छं प्रति विसृष्टः ते लोकाश्च चिन्तयन्ति—एष एकदिवसेनायाति पञ्चविंशतियोजनानि पुनः पुनः शब्दाय्यामहे, एनं मारयामः, योऽन्यो भविष्यति स बहुभिर्दिवसैरागमिष्यति इयच्चिरं कालं सुखिनो भविष्यामः तस्मै शम्बलं प्रदत्तं स नेच्छति तदा विधिना (शीघ्रं) दर्शं दापितं, तत्रापि विषसंयुक्ता मोदकास्तस्मै दत्ताः, शेषं शम्बलं हृतं, स कतिचिद्योजनानि गत्वा नदीतीरे खादामीति यावच्छकुनो वारयति,

सेणिओ पुच्छिओ—भंभा, ताहे राया भणइ सेणियं—एस ते तत्थ सारो भंभित्ति ?, सेणिओ भणइ—आमं, सो य रण्णो अच्चंतपिओ, तेण से णामं कयं—भंभिसारोत्ति, सो रण्णो पिओ लक्खणजुत्तोत्ति, मा अण्णेहिं मारिज्जिहित्ति न किंचिवि देइ, सेसा कुमारा भत्तचडगरेण निंति, सेणिओ ते दट्ठूण अधितिं करेति, सो ततो निप्फिडिओ बेण्णायडं गओ, जहा णमोक्कारे—अचियत्त भोगऽवाणे निग्गम बिण्णायडे य कासवए । लाभ धरनयण नतुग भूया सुस्सूसिया दिण्णा ॥१॥ चेराण आपुच्छणाया पडुरकुडुत्ति गमणमभिसेओ । दोहल णाम णिरुत्ती कह पिया मेत्ति रायगिहे ॥ २ ॥ आगमणऽमच्च मग्गण खुड्डुग छगणे य कस्स तं ? तुज्झ । कहण माऊआणण विभूसणा वारणा माऊ ॥ ३ ॥ तं च सेणियं उज्जेणिओ पज्जोओ रोहओ आइ, सो य उव्विग्गो, सेणिओ बीहेइ, अभओ भणइ—मा संकह, नासेमि से वायतिं, तेण खंधावार णिवेसणाएण भूमीगया दिणारा लोहसघडएसु निक्खाया दूसावासत्थाणेसु, सो आगओ रोहइ, जुज्झिया कईयि दिवस,

1 श्रेणिकः पृष्टः—भम्भा तदा राजा भणति श्रेणिक—एष ते सारो भम्भेति ? श्रेणिको भणति—ओम्, स च राज्ञोऽनन्तप्रियः तेन तस्य नाम कृतं—भम्भसार इति स राज्ञः प्रियो लक्षणयुक्त इति मा अन्यैर्मारीति न किञ्चिदपि ददाति शेषाः कुमारा भक्तसमूहेन निर्गच्छन्ति श्रेणिकस्तद् दृष्ट्वाऽधृतिं करोति स ततः निर्गतो वेन्नातटं गतः यथा नमस्कारे—अप्रीतिर्भोगानां निर्गमो वेन्नातटे च वैवाहः । व्यासो गृहनयनं नप्ता दुहिता शुश्रूषिका दत्ता ॥ १ ॥ स्थविराणामापृच्छा पाण्डुरकुड्या इति गमनमभिषेकः । दोहदः नाम निरुक्तिः क पिता मे इति राजगृहे ॥ २ ॥ आगमन अमात्यमार्गणं क्षुल्लिका गोमय च कस्य त्वं ? तव । कथनं मातुरानयन विभूषणं वारणं मातुः ॥ ३ ॥ तं च श्रेणिकं उज्जयिनीतः प्रद्योतो रोधकमायाति स चोद्विग्नः श्रेणिको बिभेति अभयो भणति मा शङ्कध्वं नाशयामि तस्य वायतिमिति, तेन स्कन्धावारनिवेशनायकेन भूमिगता दीनारा लोहकलशेषु निखाता दूष्यावासस्थानेषु, स आगतो रुणद्धि योधिताः कतिचिद्दिवसान्

पेच्छा अभओ छोढुं देइ, जहा तव दंडिया सव्वे सेणिएण भिण्णा पास माऽप्पिहिसि, अहय य पच्चओ अमुगस्स दंडस्स अमुग पएसं खणह, तेण खयं, दिट्ठो, नट्ठो य, पच्छा सेणिएण बलं विलोलियं, ते य रायाणो सव्वे पलाइंति–न एयस्स कारी अम्हे, अभएण एसा माया कया, तेण पत्तीयं। अण्णया सो अत्थाणीए भणइ–सो मम नत्थि ? जो तं आणेज्ज, अण्णया एगा गणिया भणइ–अहं आणेमि, नवरं मम बितिज्जिगा दिज्जतु, दिण्णाओ से सत्त बितिज्जिगाओ आओ से उब्वत्ति मज्झिमवयाओ, मणुस्साणि थेरा, तेहिं सम पवहणेसु बहुएण य भत्तपाणेण य पुव्वं व संबद्धमूले कवडसड्ढत्तणं गहेऊण गयाओ, अन्नेसु य गामणयरेसु अत्थ संजया सड्ढा य तहिं २ अइविओ सुट्ठुयरं बहुसुयाओ जायाओ, रायगिहं गयाओ, बाहिं उज्जाणे ठियाओ चेइयाणि वंदतीओ परिवेडियपरिवाडीए अभयघरमइगयाओ निसीहियत्ति, अभओ दट्ठूण उम्मुक्कभूसणाउ उट्ठिओ सागयं निसीहियाएत्ति, चेइयाणि दरिसियाणि वंदियाणि य, अभयं वंदिऊण निविट्ठाओ,

---

1 पश्चादभयो क्षेप्तुं ददाति यथा तव दण्डिकाः सर्वे श्रेणिकेन भेदिता मास्म मारूपेयाः अत्र च न प्रत्ययोऽमुकस्य दण्डिकस्यामुकं प्रदेशं खन तेन खातं दृष्टो नष्टश्च पश्चाच्छ्रेणिकेन बलं विलोलितं ते च राजानः सर्वे प्रनष्टवन्तः–नैतस्य कर्तारो वयं अभयेनैषा माया कृता तेन प्रत्ययितं। अन्यदा च आस्थान्यां भणति–न मम कश्चित् ? यस्तमानयेत्, अन्यैका गणिका भणति–अहमानयामि नवरं मम साहाय्यिकाः दीयन्तां दत्तास्तस्याः सप्त द्वैतीयिक्यः मध्यमवयसः मनुष्या अपि स्थविराः तैः समं प्रवहणेषु च बहुकेन भक्तपानेन च पूर्वमेव संबद्धमूले कपटश्राद्धत्वं गृहीत्वा गताः अन्येषु च ग्रामनगरेषु अत्र संयताः श्राद्धाश्च तत्र तत्र अत्यर्थं सुष्ठुतरं बहुश्रुता जाताः राजगृहं गताः बहिरुद्याने स्थितास्त्रीणि चैत्यानि वन्दमानाः परिपाट्याऽभयगृहमतिगता नैषेधिकीति (अभिनवश्रमणाः) अभयो दृष्ट्वोन्मुक्तभूषणा उत्थितः स्वागतं नैषेधिकीमिति चैत्यानि दर्शितानि वन्दितानि च अभयं वन्दित्वा निविष्टाः

'सेणिओ पुच्छिओ–भंभा, ताहे राया भणइ सेणियं–एस ते सारो भंभिति ?, सेणिओ भणइ–आमं, सो य रण्णं अच्चंतपिओ, तेण से णामं कयं–भंभिसारोत्ति, सो रण्णो पिओ लक्खणजुत्तोत्ति, मा अण्णेहिं मारिज्जिहिति त्ति किंचिवि देइ, सेसा कुमारा भडचडगरेण निंति, सेणिओ से दहूण अधितिं करेति, सो राओ निच्छुढिओ बेण्णायडं गओ जहा नमोक्कारे–अधियस्स भोगवइदाणं निग्गम बिण्णायडे य कासवए । लाभ परायण नगुण भूया सुसट्ठिया दिण्णा ॥१॥ पेसण आपुच्छणया पंडरकुडुत्ति गमणमभिसेओ । दोहल णाम णिरुत्ती कई पिया मेत्ति रायगिहे ॥ २ ॥ आगमणऽभय मग्गण खुड्डग छगणे य कस्स तं ? तुब्भं । कड्ढणं माउआणण विभूसणा वारणा माऊ ॥ ३ ॥ तं च सेणियं रज्जेठिओ पज्जोओ रोहओ जाइ, सो य बहुण्णो, सेणिओ बीहेइ, अभओ भणइ–मा संकह, नासेमि से पायाति सेण खंधावार णिवेसजाणएण भूमीगया दिणारा लोहसंपाडएसु निक्खाया दूरावासत्थाणेसु, सो आगओ रोहइ, सुज्झिया कईवि दिवस,

---

१ श्रेणिकः पृष्टः–भम्भा तदा राजा भणति श्रेणिकं–एष ते सारो भम्भेति ? श्रेणिको भणति–ओम् स च राज्ञोऽत्यन्तप्रियः तेन तस्य नाम कृत-भम्भसार इति स राज्ञः प्रियो लक्षणयुक्त इति मा अन्यैर्मारीति न किञ्चिदपि ददाति शेषाः कुमाराः भटचटकरेण निर्गच्छन्ति श्रेणिकस्तान् दृष्ट्वाऽधृतिं करोति स ततः निर्गतो बेन्नातटं गतः यथा नमस्कारे–अधीतिर्भोगवदानं निर्गमो बेन्नातटे च वैवाहः । लाभो पृष्ठवन्ध्या सुस्थिता दत्ता ॥ १ ॥ प्रेषणं आपृच्छा पाण्डुरकुड्या इति गमनमभिषेकः । दोहदः नाम निरुक्तिः क पिता मे इति राजगृहे ॥ २ ॥ आगमनमभयमार्गणं क्षुल्लिका गोमयं च कस्य त्वं ? तव । कर्षणं मातुरानयनं विभूषणं वारणं मातुः ॥ ३ ॥ तं च श्रेणिकं राज्यस्थितं प्रद्योतो रोधक आयाति स चोदितः श्रेणिको बिभेति अभयो भणति मा शङ्कध्वं नाशयामि तस्य पादमिति तेन स्कन्धावारनिवेशज्ञापकेन भूमिगता दीनारा लोहभाजनेषु निखाताः दूरावासस्थानेषु स आगतो रुणद्धि पोषिताः कतिचिद्दिवसान्

कालेण तस्स वत्थूणि खीणाणि, पुणोवि वत्थुं मग्गिज्जइ, तत्थ एगो वसहो अण्णेहिं पारद्धो एगंमि रण्णे अच्छइ, न तीरइ अण्णेहिं वसहेहिं पराजिणिउं, तत्थ उसभपुरं निवेसियं, पुणरवि कालेण उच्छन्नं, पुणोवि मग्गति, कुसथंबो दिट्ठो अतीवपमाणाकितिविसिट्ठो, तत्थ कुसग्गपुरं जायं, तंमि य काले पसेणई राया, तं च णयरं पुणो २ अग्गिणा डज्झइ, ताहे लोगभयजणणनिमित्तं घोसावेइ—जस्स घरे अग्गी उट्ठेइ सो णगराओ निच्छुब्भइ, तत्थ महाणसियाणं पमाएण रण्णो चेव घराओ अग्गी उट्ठिओ, ते सच्चपइण्णा रायाणो—जइ अप्पगं ण सासयामि तो कहं अण्णंति निग्गओ णयराओ, तस्स गाउयमित्ते ठिओ, ताहे वणिभडभोइया वाणियगा य तत्थ वच्चंति भणंति—कहिं वच्चह?, आह—रायगिहंति, कओ एह? रायगिहाओ, एवं णयरं रायगिहं जायं, जया य रण्णो गिहे अग्गी उट्ठिओ तओ कुमारा जं जस्स पियं आसो हत्थी वा त तेण णीणिए सेणिएण भंभा णीणिया, राया पुच्छइ—केण किं णीणियंति ?, अण्णो भणइ—मए हत्थी आसो एवमाइ,

---

१ कालेन तस्य वस्तूनि क्षीणानि पुनरपि वास्तु मार्गयति तत्रैको वृषभोऽग्रणीः आरब्धः पृथ्वीविवरणे तिष्ठति न शक्यतेऽन्यैर्वृषभैः पराजेतुं, तत्र वृषभपुरं निवेशितं पुनरपि कालेनोत्सन्नं पुनरपि मार्गयति कुशस्तम्बो दृष्टोऽतीवप्रमाणाकृतिविशिष्टः तत्र कुशाग्रपुरं जातं तस्मिंश्च काले प्रसेनजित् राजा तच्च नगरं पुनः २ अग्निना दह्यते तदा लोकभयजननिमित्तं घोषयति—यस्य गृहेऽग्निरुत्तिष्ठति स नगरात् निष्क्रमयते तत्र महानसिकानां प्रमादेन राज्ञ एव गृहाद् अग्निरुत्थितः ते सत्यप्रतिज्ञा राजानः—यद्यात्मानं न शास्मि तदा कथमन्यमिति निर्गतो नगरात् तस्मात् गव्यूतमात्रे स्थितः तदा वणिग्भटभोजिका वणिजश्च तत्र गच्छन्तः भणन्ति—क्व गच्छथ ? आह राजगृहमिति कुत आयाताः ? राजगृहात् एवं नगरं राजगृहं जातं यदा च राज्ञो गृहेऽग्निः उत्थितस्तदा कुमारा यस्य यत् प्रियं अश्वो हस्ती वा तत् तेन निष्कासितं श्रेणिकेन भम्भा नीता राजा पृच्छति—केन किं नीतमिति ? अन्यो भणति—मया हस्ती अश्वः एवमादि।

पाएहिं लोहियगंधेण सिवाए सपेल्लियाए आगमण, सिवा एगं पायं खायइ, एगं पिल्लगाणि, पढमे जामे जण्णुयाणि पीए ऊरू तइए पोट्ट कालगओ, गंधोदगपुप्फवास, आयरियाण आलोयणा, भज्जाणं परपर पुच्छा, आयरिएहिं कहियं, सवि हीए सुण्हाहिं समं गया मसाणं, पव्वइयाओ य, एगा गुव्विणी नियत्ता, तेसिं पुत्तो तत्थ देयकुलं करेइ, त इयाणिं महा कालं आयं, लोएण परिग्गहियं, उत्तरचूलियाए भणियं पाडलिपुत्तेति, समत्तं अणिस्सियतवो महागिरीण ४ । इयाणिं सि क्खत्ति पय, सा दुविहा–गहणसिक्खा आसेवणासिक्खा य, तत्थ–

खितिवणउसभकुसग्गं रायगिह चपपाडलीपुत्त । नंदे सगडाले थूलभद्दसिरिए वररुची य ॥ १२८४ ॥

एईए वक्खाणं–अतीतअद्धाए खिइपइट्ठिय णयरं, जियसत्तू राया, तस्स णयरस्स वत्थूणि उस्सण्णाणि, अण्ण णयर- ट्ठाण वत्थुपाढएहिं मग्गावेइ, तेहिं एगं चणयक्खेत्तं अतीव पुप्फेहिं फलेहि य उववेयं दट्ठुं, चणयणयरं निवेसिय,

१ पादयो। रुधिरगन्धेन शिवायाः सपिल्लुकाया आगमनं एकं पादं शिवा खादति एकं शिशवः प्रथमे यामे जानुनी द्वितीये ऊरुणी तृतीये उदरं कालगतः गन्धोदकपुष्पवर्षं आचार्यैभ्य आलोचना भार्याणां परस्परेण पृच्छा आचार्यैः कथितं सर्वाभ्यो स्नुषाभिः समं गता श्मशानं प्रव्रजिताश्च एका गर्भिणी निवृत्ता तेषां पुत्रस्तत्र देवकुलं करोति तदिदानीं महाकालं जातं लोकेन परिगृहीतं उत्तरचूलिकायां भणितं पाटलिपुत्रमिति समाप्तं अनिश्रितोपधानं महागिर्योः ४। इदानीं शिक्षेति पदं सा द्विविधा–ग्रहणशिक्षाऽऽसेवनाशिक्षा च तत्र–अस्या व्याख्याने–अतीताद्धायां क्षितिप्रतिष्ठितं नगरं जितशत्रू राजा तस्य नगरस्य वास्तूनि उत्सन्नानि अन्यनगरस्थानं वास्तुपाठकैर्मार्गयति तैरेकं चणकक्षेत्रं अतीव पुष्पैः फलैश्चोपचितं दृष्ट्वा चणकपुरं निवेशितं

एसा गयग्गपयस्स उप्पत्ती, तत्थ महागिरीहिं भत्तं पच्चक्खायं देवत्तं गया, सुहत्थीवि उज्जेणिं जियपडिमं वंदया गया, उज्जाणे ठिया, भणिया य साहुणो–वसहिं मग्गहत्ति, तत्थ एगो संघाडगो सुभद्दाए सिट्ठिभज्जाए घरं भिक्खस्स अइगओ, पुच्छिया ताए–कओ भगवंतो !, तेहिं भणियं–सुहत्थिस्स, वसहिं मग्गामो, आणसालाउ दरिसियाउ, तत्थ ठिया, अन्नया पओसकाले आयरिया नलिणिगुम्मं अज्झयणं परियट्टंति, सीसे पुत्तो अवंतिसुकुमालो सत्ततले पासाए बत्तीसाहिं भज्जाहिं सम उवललइ, तेण सुत्तविबुद्धेण सुयं, न एयं नाडगंति सूमीओ भूमीय सुणंतो २ उविण्णो, बाहिं निग्गओ, कत्थ परिसंति आई घरिया, तेसि मूलं गओ, साहइ–अहं अवंतिसुकुमालोत्ति नलिणिगुम्मे देवो आसि, तस्स उस्सुगो पव्वयामि, असमत्थो य अहं सामन्नपरियाग पालेउं, इंगिणिं साहेमि, तेवि मोयाविता, तेणं पुच्छियत्ति, नेच्छंति, सयमेव लोयं करेंति, मा सयंगिहीयलिंगो हवउत्ति लिंगं दिण्णं, मसाणे कंथारे कुडंगं, तत्थ भत्तं पच्चक्खायं, सुकुमालपाएहिं

---

१ एवा गजाग्रपदस्य उत्पत्तिः तत्र महागिरिभिर्भक्तं प्रत्याख्याय देवत्वं गताः सुहस्तिनोऽपि उज्जयिनीं जीवत्प्रतिमावन्दकाः गताः उद्याने स्थिताः भणिताश्च साधवः वसतिं मार्गयतेति तत्रैकः संघाटकः सुभद्रायाः श्रेष्ठिभार्याया गृहं भिक्षायातिगतः पृष्टस्तया–कुतो भगवन्तः ! तैर्भणितं–सुहस्तिनः, वसतिं मार्गयामः यानशालाः दर्शिताः तत्र स्थिताः अन्यदा प्रदोषकाले आचार्या नलिनीगुल्ममध्ययनं परिवर्तयन्ति तदा। पुत्रोऽवन्तीसुकुमालः सप्ततले प्रासादे द्वात्रिंशता भार्याभिः समनुपललति तेन सुप्तप्रबुद्धेन श्रुतं नैतन्नाटकमिति भूमेर्भूमिं शृण्वन् अवतीर्णः बहिर्निर्गतः कुत्रेति आसितः स्वयं तेषां मूलं गतः, कथयति–अहं अवन्तिसुकुमालः इति नलिनीगुल्मे देवोऽभवं तस्योत्सुकः प्रव्रजामि असमर्थश्चाहं श्रामण्यं पालयितुं इङ्गिनीं करोमि तेऽपि (मवन्ति–) मातुर्मोचयित्वा, तेन पृच्छति, नेच्छति, स्वयमेव लोचं करोति मा स्वयंगृहीतलिङ्गो भूदिति लिङ्गं दत्तं श्मशाने कंथेरकुडङ्गे तत्र भक्तं प्रत्याख्यातं सुकुमालपाभ्यां

कमो एसि !, तत्थ सो एलकच्छओ, अण्णे भणंति—सो चेव राया, ताहे दसण्णपुरस्स एलकच्छं नामं जायं, तत्थ गय ग्गपयओ पव्वओ, तस्स उप्पत्ती, तत्थेव दसण्णपुरे दसण्णभद्दो राया, तस्स पंचसयाणि देवीणोरोहो, एवं सो जोव्वण रूवेण य पडिबद्धो एरिसं अण्णस्स नत्थित्ति, तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवओ महावीरस्स दसण्णकूडे समोसरणं, ताहे सो चिंतेइ—तहा कल्ले वंदामि जहा केणइ न अण्णेण वंदियपुव्वो, तं च अज्झत्थियं सक्को णाऊण एइ, इमोवि महया इड्ढीए निग्गओ वंदिओ य सव्विड्ढीए, सक्कोवि एरावणं विलग्गो, तस्स अट्ठ दंते विउव्वेइ, एक्केक्के दंते अट्ठ वावीओ एक्केक्काए वावीए अट्ठ पउमाइं एक्केक्कं पउमं अट्ठपत्तं पत्ते पत्ते य २ बत्तीसइबद्धनाडगं, एव सो सव्विड्ढीए एरावणविलग्गो आयाहिणं पयाहिणं करेइ, ताहे तस्स हत्थिस्स दसण्णकूडे पव्वए य पयाणि देवप्पहावेण उट्ठियाणि, तेण णामं कयं गयग्गपदगोत्ति, ताहे सो दसण्णभद्दो तं पेच्छिऊण एरिसा कओ अम्हारिसाणमिड्ढी !, अहो कयएलओऽणेण धम्मो, अहमवि करेमि, ताहे सो पव्वइए,

---

1 कुत आगतोऽसि ! यत्र स एडकाक्षः, अन्ये भणन्ति—स एव राजा, तदा दशार्णपुरस्यैडकाक्षं नाम जातं, तत्र गजाग्रपदः पर्वतः, तस्योत्पत्तिः—दशार्णपुरे दशार्णभद्रो राजा, तस्य पञ्चशतानि देवीनामवरोधः, एवं स यौवनेन रूपेण च प्रतिबद्धोऽन्यस्येदृशं नासीति, तस्मिन् काले तस्मिन् समये भगवतो महावीरस्य दशार्णकूटे समवसरणं, तदा स चिन्तयति—तथा श्वो वन्दिष्ये यथा केनापि नान्येन वन्दितपूर्वः। तदध्यवसितं च ज्ञात्वा शक्र आगच्छति, अयमपि महत्या ऋद्ध्या निर्गतो वन्दितश्च सर्वर्द्ध्या, शक्रोऽप्यैरावणं विलग्नः, तस्याष्ट दन्तान् विकुर्वति, एकैकस्मिन् दन्तेऽष्टाष्ट वाप्यः, एकैकस्यां वाप्यामष्टाष्ट पद्मानि, एकैकं पद्ममष्टपत्रं पत्रे पत्रे च द्वात्रिंशद्बद्धं नाटकं, एवं स सर्वर्द्ध्या ऐरावणविलग्न आदक्षिणं प्रदक्षिणं करोति, तदा तस्य हस्तिनो दशार्णकूटे पर्वते च पादा देवताप्रभावेणोत्थिताः, तेन नाम कृतं गजाग्रपदक (ग्राम) इति, तदा स दशार्णभद्रस्तां प्रेक्ष्य ईदृशी कुतोऽस्माकमृद्धिः ! अहो कृतोऽनेन धर्मः, अहमपि करोमि, तदा स प्रव्रजति

गयमापदगं वंदया, तस्स कहं एलगच्छं नामं ?, तं पुणं दसण्णपुरं नगरमासी, तत्थ साविया एगस्स मिच्छदिट्ठिस्स दिण्णा, वेयालियं आवस्सयं करेति पच्चक्खाइ य, सो भणइ–किं रत्तिं उट्ठिया कोइ खेमेइ ?, एवं उवहसइ, अण्णया सो भणइ–अहंपि पच्चक्खामि, सा भणइ–भंजिहिसि, सो भणइ–किं अण्णयावि भाइ रत्तिं उट्ठेत्ता खेमेमि ?, दिन्नं, देवया चिंतेइ–साविय उवासेइ अज्ज णं उवालभामि, तस्स भगिणी तत्थेव वसइ, तीसे रूवेण रत्तिं पहेणयं गहाय आगया, पच्चक्खाइओ, सावियाए धारिओ भणइ–तुब्भच्चएहिं आलपालेहिं किं ?, देवयाए पहारो दिण्णो, दोवि अच्छिगोलगा भूमीए पडिया, सा मम अयसो होहित्ति काउस्सग्गं ठिया, अद्धरत्ते देवया आगया भणइ–किं साविए ?, सा भणइ–मम एस अयसोत्ति ताहे अण्णस्स एलगस्स अच्छीणि सप्पएसाणि तक्खणमारियस्स आणेत्ता लाइयाणि, तओ से सयणो भणइ–तुब्भे अच्छीणि एलगस्स जारिसाणिवि, तेण सव्वं कहियं, सड्ढो जाओ, जणो कोउहलेण एति पेच्छगो, सवरत्ते फुडं भण्णइ–

---

1 गजाग्रपदकल्पकथा तत्र कथमेडकाक्षं नाम ? तत् पूर्वं दशार्णपुरं नगरमासीत्, तत्र श्राविका एकस्मै मिथ्यादृष्टये दत्ता विकाले आवश्यकं करोति प्रत्याख्याति च स भणति–किं रात्रावुत्थाय कोऽपि खेमति ? पुनमुपहसति अन्यदा स भणति–अहमपि प्रत्याख्यामि सा भणति–भङ्क्ष्यसि स भणति–किमन्यदाऽप्यहं रात्रावुत्थाय खेमामि दत्तं देवता चिन्तयति–श्राविकामुपहसतो ऽद्यैनमुपालभे तस्य भगिनी तत्रैव वसति तस्या रूपेण रात्रौ प्रहे-णकं गृहीत्वाऽऽगता प्रत्याख्यापकः श्राविकया धारितो भणति–युष्मदीयैः प्रलापैः किं ? देवतया प्रहारो दत्तः द्वावप्यक्षिगोलकौ भूमौ पतितौ सा ममायशो भविष्यतीति कायोत्सर्गे स्थिता अर्धरात्रे देवताऽऽगता भणति–किं श्राविके ? सा भणति–ममैषोऽयश इति तदाऽन्यस्यैडकस्याक्षिणी सप्रदेशे तत्क्षणमारित-स्यानीय योजितानि ततस्तस्य स्वजनो भणति–तवाक्षिणी एडकस्य यादृशे इति, तेन सर्वं कथितं श्राद्धो जातः जनः कुतूहलेनायाति प्रेक्षकः सर्वरात्रे स्फुटं भण्यते—

करेंति, ते विहरंता पाडलिपुत्त गया, तत्थ वसुभूती सेट्ठी, तेसिं अंतिय धम्म सोचा सावगो जाओ, सो अण्णया भणइ अज्जसुहत्थि–भयव ! मज्झ दिट्ठो संसारनित्थरणोवाओ, मए सयणस्स परिकहिय स न तहा लग्गई, तुब्भेयि ता अण भिओएण गंतूण कहेहित्ति, सो गंतूण पकहिओ, तत्थ य महागिरी पविट्ठो, ते दट्ठूण सहसा उट्ठिओ, वसुभूती भणइ–तुब्भवि अन्ने आयरिया ?, ताहे सुहत्थी तेसिं गुणसथवं करेइ, जहा–जिणकप्पो अतीतो तहावि एए एय परिकम्मं करेंति, एवं तेसिं चिरं कहित्ता अणुव्वयाणि य दाऊण गओ सुहत्थी, तेण वसुभूइणा जेमित्ता ते भणिया–जइ एरिसो साहू एज्ज तो से तुब्भे उज्झियगाणि एव करेज्ज, एवं दिण्णे महाफलं भविस्सइ, बीयदिवसे महागिरी भिक्खस्स पविट्ठा, त अपुव करण दट्ठूण चिंतेइ–दव्वओ ४, णायं जहा णाओ अहंति तहेव अब्भमिते नियत्ता भणंति–अज्जो ! अणेसणा कया, केणं ! तुमे जेणासि कल्लं अब्भुट्ठिओ, दोवि जणा वतिदिसं गया, तत्थ जियपडिमं वंदित्ता अज्जमहागिरी एलकच्छं गया

१ कुर्वन्ति ते (सुहस्तिनः) विहरन्तः पाटलीपुत्रं गताः तत्र वसुभूतिः श्रेष्ठी तेषामन्तिके धर्मं श्रुत्वा श्रावको जातः सोऽन्यदा भणति आर्यसुहस्तिन–भगवन् ! मया दृष्टः संसारनिस्तरणोपायः मया स्वजनाय परिकथित स तथा लगति पूर्वमपि तत् अनभियोगेन गत्वा कथयत स गत्वा प्रकथितः तत्र च महागिरिः प्रविष्टः तान् दृष्ट्वा सहसोत्थितः वसुभूतिर्भणति–युष्माकमप्यन्ये आचार्याः ?, तदा सुहस्तिनस्तेषां गुणसंस्तवं कुर्वन्ति यथा जिनकल्पोऽतीतस्तथाप्येते एवं परिकर्म कुर्वन्ति एवं तेभ्यश्चिरं कथयित्वाऽणुव्रतानि च दत्त्वा गतः सुहस्ती तेन वसुभूतिना जिमिता ते भणिताः–यदेतादृशः साधुरायात् तदा तस्मै पूर्वमुज्झितकमेव कुर्यात्, एवं दत्ते महाफलं भविष्यति द्वितीयदिवसे महागिरिर्भिक्षायै प्रविष्टः तदपूर्वकरणं दृष्ट्वा चिन्तयति द्रव्यतः ४ ज्ञातं यथा ज्ञातोऽहमिति तथैवागतास्ता निर्गता भणन्ति–आर्य ! अनेषणा कृता कथं ? त्वं येनासि कल्येऽभ्युत्थितः द्वावपि जनौ विदिशं गता तत्र जीवप्रतिमां वन्दित्वा आर्यमहागिरय एडकाक्षं गता

सकलागमवं पाडएण विमाणेण, तस्सवि य रण्णो अभिउी आया, पज्जोण भेसिओ सकेण—जइ पभवसितो मुयसि, पभवमो, थेराण अंतिए अभिग्गहं गेण्हइ—जइ भिक्खागओ संभरामि ण जेमेमि, जइ परिभिमिओ ता सेसगं विगिंचामि, एवं तेण किर भगवया एगमवि दिवसं नाऽऽहारिय, सस्सवि दयावई, दंडस्स भावावई, आवईसु दढधम्मतत्ति गयं १। इयाणि अणिस्सिओवहाणेत्ति, ज निस्सिअमनिस्सिअं, दव्वोवधाणं उपधानकमेव भावोवधानं तपः, सो किर अणिस्सिओ कायव्वो इह परत्थ य, जहा केण कओ ?, एत्थोदाहरणगाहा—

पाडलिपुत्त महागिरि अज्जसुहत्थी य सेट्ठि वसुभूती । वइदिस उज्जेणीए जियपडिमा एलकच्छं च ॥ १२८१ ॥

इमीए वक्खाणं—अज्जथूलभद्दस्स दो सीसा—अज्जमहागिरी अज्जसुहत्थी य, महागिरी अज्जसुहत्थिस्स उवज्झाया, महागिरी गणं सुहत्थिस्स दाऊण वोच्छिण्णो जिणकप्पोत्ति, तहवि अपडिबद्धया होउत्ति गच्छपडिबद्धा जिणकप्पपरिकम्मं

---

१ सकलागमवं पाकेन विमानेन तस्यापि च राज्ञोऽभिनिर्याता सज्जेन भाषितः सकेन—यदि प्रभवसि तर्हि मुच्यसे प्रभविकाः स्थविराणामन्तिकेऽभिग्रहं गृह्णाति—यदि भिक्षागतः स्मरामि न समामि यदि कर्विमिथिवरत्तु दोषं करामि एव तेन किल भगवता एकमपि दिवसे नाहारं तथापि ग्याधापद् दृष्टस्य भावतस्य आपत्सु दृढधर्मेतति गतं १। इदानीमनिश्रितोपधानमिति तत् निश्रानिश्रितं कर्त्तव्यं इह परत्र च यथा केन कृतं ? अत्रोदाहरणगाथा—

२ अस्या व्याख्यान—आर्यस्थूलभद्रस्य द्वौ शिष्यौ—आर्यमहागिरिरार्यसुहस्ती च महागिरिरार्यसुहस्तिन उपाध्यायः। महागिरिर्गणं सुहस्तिने दत्त्वा व्युच्छिन्नो जिनकल्प इति, तथाप्यप्रतिबद्धता भवत्विति गच्छप्रतिबद्धा जिनकल्पपरिकर्मणा

मस्या व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेद्—उज्जेणी णयरी, तत्थ वसू वाणियओ, सो धर्म्मं आतुकामो उग्घोसण कारेइ अह [नाए] धम्मो, एवं अणुसयेइ धम्मघोसो नामणगारो, तेसु दूरं अडविमइगएसु पुलिंदेहिं विठोलिओ सत्थो इओ तइओ नट्ठो, सो अणगारो अण्णेण छोएण समं अडविं पविट्ठो, ते मूलाणि खायति पाणियं च पियति, सो निमंतिज्जइ, नेच्छइ आहारज्जाए, एगत्थ सिलायले भत्तं पच्चक्खाय, अदीणस्स अहियासेमाणस्स केवलणाणमुप्पण्णं सिद्धो, दढधम्मयाए जोगा संगहिया, एसा दव्वावई, खेत्तावई खेत्ताणं असईए कालावई ओमोदरियाइ, भावावईए उदाहरणगाहा—

महुराए जवण राया जवणायकेण दंडमणगारे । वहण च कालकरणं सक्कागमण च पव्वज्जा ॥ १२८२ ॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेद्—महुराए णयरीए जवणो राया, जवणायकं उज्जाणं अवरेण, तत्थ जउणाए कोप्परो दिण्णो, तत्थ दंडो अणगारो आयावेइ, सो रायाए निंतेण दिट्ठो, तेण रोसेण असिणा सीसं छिन्नं, अन्ने भणंति—फलेण आहओ, सव्वेहिंवि मणुस्सेहिं पत्थररासी कओ, कोवोदयं पइ तस्स आवई, कालगओ सिद्धो, देवागमणं महिमाकरणं

१ उज्जयिनी नगरी तत्र वसुर्वणिक्, स धर्म्मं धातुकाम उद्घोषणां कारयति यथा धर्म्मः एवमनुश्राययति धर्मघोषो नामानगारः तेषु दूरमटवीम तिगतेषु पुलिन्दैर्विलोलितः सार्थः इतस्ततो नष्टः सोऽनगारोऽन्येन लोकेन सममटवीं प्रविष्टः ते मूलानि खादन्ति पानीयं च पिबन्ति स निमन्त्र्यते नेच्छति आहारजातं एकत्र शिलातले भक्तं प्रत्याख्याय अदीनस्याध्यासीनस्य केवलज्ञानमुत्पन्नं सिद्धः दृढधर्मतया योगाः संगृहीताः एषा द्रव्यापत् क्षेत्रापत् क्षेत्राणामसत्यां कालापत् अवमोदरिकादि भावापदुदाहरणगाथा । २ मथुरायां नगर्यां यमुनो राजा यमुनावक्रमुद्यानमपरस्यां तत्र यमुनायां स्कन्धावारो दत्त तत्र दण्डोऽनगार आतापयति, स राज्ञा निर्गच्छता दृष्टः तेन रोषेणासिना शीर्षं छिन्नं अन्ये भणन्ति—बीजपूरेणाहतः सर्वैरपि मनुष्यैः प्रस्तरराशिः कृतः कोपोदये मति तस्य आपत्, कालगतः सिद्धः देवागमन महिमकरण

भणीयमलत्तग कंकणं च गहाय अडविं गओ, दंता उक्खया पुंछो कओ, तेण तणपिंडिगाण मज्झे बंधित्ता सगडं भरेत्ता आणीया, पयरे पवेसिज्जतेसु वसहेण तणपिंडगा कड्डिया, तओ खडत्ति दंतो पडिओ, नगरगोत्तिएहिं दिट्ठो गहिओ रायाए उवणीओ, पच्छो णीणिज्जइ, पणमिओ सोऊण आगओ, रायाए पायवडिओ विण्णवेइ, जहा एए मए आणाविया, सो पुच्छिओ भणइ—अहमेय न याणामि कोत्ति, एवं ते अवरोप्परं भणंति, रायाए सबहुमाणिया पुच्छिया, अभओ दिण्णो, परिकहियं, पूइत्ता विसज्जिया, एवं निरवलावेण होयव्व आयरिएणं । बितिओ—एगेण एगस्स हत्थे आणं वा किंचि पणामियं, अंतरा पडियं, तत्थ भाणियव्वं—मम दोसो इयरेणावि ममंति । निरवलावेत्ति गयं २ । इयाणिं आवईसु दढधम्मत्तणं कायव्वं, एवं जोगा संगहिया भवंति, ताओ य आवईओ चत्तारि, तं०—दव्वावई ४, उदाहरणगाहा—

उज्जेणीए धणवसु अणगारे धम्मघोस चंपाए । अडवीए सत्थविब्भम वोसिरणं सिज्झणा चेव ॥ १२८१ ॥

---

१ भणितं मत्कमल कङ्कणानि च गृहीत्वाऽटवीं गतः दन्ता उत्खाताः पुच्छः कृतः तेन तृणपिण्डीनां मध्ये बद्धा शकटं भृत्वाऽऽनीताः नगरे प्रविश्यमानेषु वृषभेण तृणपिण्डकाः कृष्टाः, ततः खडदिति दन्तः पतितः, नगरगुप्तिकैर्दृष्टो गृहीतश्च राज्ञ उपनीतः पश्चात् निष्काश्यते प्रणमितः श्रुत्वाऽऽगतः राज्ञः पादयोः पतितो विज्ञपयति—यथा मयैते आनायिताः स पृष्टो भणति—अहमेतं न जानामि क इति एवं तौ परस्परं भणतः राजा सबहुमानौ पृष्टौ अभयं दत्तं परिकथितं, पूजयित्वा विसृष्टौ । एवं निरपलापेन भवितव्यं आचार्येण । द्वितीयः—एकेनैकस्य हस्ते आज्ञा वा किञ्चिदर्पितं अन्तरा पतितं तत्र भणितव्यं—मम दोष इतरेणापि ममेति । निरपलापमिति गतम् २ । इदानीमापत्सु दृढधर्मता कर्त्तव्या एवं योगाः संगृहीता भवन्ति ताश्चापदश्चतस्रः तद्यथा—द्रव्यापद् ४ उदाहरणगाथा—

अस्या व्याख्या—कथानकादवसेया, तच्चेदं—दंतपुरे णयरे दंतवक्को राया, सच्चवई देवी, तीसे दोहलो—कहं दंतमए पासाए अभिरमिज्जइ ?, रायाए पुच्छिय, दंतनिमित्तं घोसावियं रण्णा] जहा—उचियं मोल्लं देमि, जो न देइ तस्स राया सरीरनिग्गह करेइ, तत्थेव णयरे धणमित्तो वाणियओ, तस्स दो भारियाओ, धणसिरी महंती पउमसिरी उ डहरिया पीययरी यत्ति, अण्णया सवत्तीणं भंडणं, धणसिरी भणइ—किं तुमं एव गव्विया ? किं तुज्झ महाओ अहिय, जहा सच्च वईए तहा ते किं पासाओ कीरेज्जा ?, सा भणइ—जइ न कीरइ तो अहं नेवत्थि उवगरए (घरए) बारं बंधित्ता ठिया, वाणियओ आगओ पुच्छइ—कहिं पउमसिरी ?, दासीहिं कहियं, तत्थेव अइयओ, पसाएइ, न पसीयइत्ति, जइ नत्थि न जीवामि, तस्स मित्तो दढमित्तो नाम, सो आगओ, तेण पुच्छियं, सव्वं कहेइ, भणइ—कीरउ, मा इमाए मरंतीए तुमंपि मरिज्जासि, तुमंमि मरंते अहं, रायाए य घोसावियं, तो पच्छन्नं कायव्वं ताहे सो दढमित्तो पुलिंदगपाडगाणि

---

१ दन्तपुरे नगरे दन्तवक्रो राजा सत्यवती देवी तस्या दोहदः कथं दन्तमये प्रासादेऽभिरमे राज्ञा एवं दन्तनिमित्तं घोषितं राज्ञा यथा उचितं मूल्यं ददामि यो न ददाति तस्य राजा शरीरनिग्रहं करोति तत्रैव नगरे धनमित्रो वणिक्, तस्य द्वे भार्ये धनश्रीर्महती पद्मश्रीस्तु कनीयसी प्रियतरा चाभि अन्यदा सपत्नीकोऽभवत् धनश्रीर्भणति—किं त्वमेव गर्विता ? किं तव मया अधिकं, यथा सत्यवत्यास्तव किं प्रासादः क्रियते ? सा भणति—यदि न क्रियते तदाऽहं नव अपवरके द्वारं बद्ध्वा स्थिता वणिगागतः पृच्छति—क पद्मश्रीः ? दासीभिः कथितं तत्रैवाभिगतः, प्रसादयति न प्रसीदतीति यदि नास्ति न जीवामि तस्य मित्रं दृढमित्रो नाम स आगतः तेन पृष्टं सर्वं कथयति भणति—क्रियतां अस्यां म्रियमाणायां त्वमपि मृथाः त्वयि म्रियमाणेऽहं राज्ञा च घोषितं तदा मण्डनं कर्तव्यं, तदा स दृढमित्रः पुलिन्द्रग्रामापोषयाति

भद्दएण फलहियमल्लो भणिओ—कहेहि पुत्ता ! जं ते वुत्तंतविसं, तेण कहियं, मच्छियाऽऽसंसेवेणं पुव्वप्पयोकयं, मच्छियस्सवि रण्णा संमद्दगा पेसिया, भणइ—अहं तस्स पिउपि ण बिभेमि, को सो वराओ ?, बितियदिवसे समजुत्ता, ततियदिवसे अंबियपहारो पइसाह ठिओ मच्छिओ, भद्दएण भणिओ फलिहित्ति, तेण फलहिग्गाहेण गहिओ सीसे, तं कुंडियनालगंपिव एगंते पडियं, सक्कारिओ गओ उज्जेणिं, पंचलक्खणाण भोगाण आभागी जाओ, इयरो मओ, एवं जहा पडागा तहा आराहणपडागा, जहा भद्दओ तहा आयरिओ, जहा मल्लो तहा साहू, पहारा अवराहा, जो ते गुरुणो भाओएइ सो निस्सल्लो निव्वाणपडागं तेल्लोक्करंगमज्झे हरइ, एवं आलोयणं प्रति पोगसंगहो भवति । एए तीस गुणा, निरवलावस्स जो अप्पस्स न कहेइ परिसमेतेण पडिसेवियत्ति, एत्थ उदाहरणगाहा—

उज्जेणिअट्टणे अट्टणो सोपारए य मच्छियमल्ले ।

इतपुरदन्तचक्के सयवदी दोहले य घणपरए । घणमित्त घणसिरी य पउमसिरी चेव दढमित्ते ॥ १२८० ॥

---

१ भद्रकेण कर्पासमल्लो भणितः—कथय पुत्र ! यत्ते वृत्तं तेन कथितं, ... पूर्वप्रयोगेण मात्स्यिकमल्लस्यापि राज्ञा संमर्दकाः प्रेषिताः भणति—अहं तस्य पितुरपि न बिभेमि, कः स वराकः, द्वितीयदिवसे समयुद्धौ तृतीयदिवसे महाराजे ... स्थितो मात्स्यिकः भद्रकेण भणितः—फलिहीति तेन फलहिग्राहेण गृहीतः शीर्षे तत् कुण्डिकानालमिवैकान्ते पतितं सत्कारितो गतः उज्जयिनीं पञ्चलक्षणानां भोगानामाभागी जातः इतरो मृतः एवं यथा पताका तथाऽऽराधनापताका यथा भद्रकस्तथा आचार्यः यथा मल्लस्तथा साधुः प्रहारा अपराधाः यस्तान् गुरुभ्य आलोचयति स निःशल्यो निर्वाणपताकां त्रैलोक्यरङ्गमध्ये हरति, एवमालोचनां प्रति योगसंग्रहो भवति । एते शिष्यगुणाः निरपलापस्य—योऽन्यस्मै न कथयति—ईदृशमेतेन प्रतिसेवितमिति अत्रोदाहरणगाथा ।

न्वित मोग्यो, यथा जातो यथाऽर्थकः । विद्धोऽपि यथा मूल, गुणमिश्रमनात्मकः ॥ २५५ ॥ ततो निवेदितास्तेन, सर्वे रत्नगुणागुणाः ।
मानुष्यम प्रयत्नेन, विद्धरत्नस्तुपार्जनम् ॥ २५६ ॥ तत्सारूपयोगेन, हित्वा सर्वं कुतूहलम् । कामादिपरिहारेण, कृत्स्नं सद्रत्नसङ्ग्रहम्
॥ २५७ ॥ ततः प्रवृत्ति संजातो, विज्ञोऽपि विचक्षणः । स्वयं परीक्षकस्तेषां, रत्नानामर्जने रतः ॥ २५८ ॥ अथ पारगंतः पार्श्वे,
तस्य मूढस्य सादरम् । सोऽप्युक्तोऽद्य भविष्यामि, मित्र! किं वर्तते तव ? ॥ २५९ ॥ मूढः प्राह वयस्य ! त्वं, किं गतेन करिष्यसि ? ।
रमणीयमिदं द्वीपं, किं न पश्यसि सर्वतः ? ॥ २६० ॥ पद्मखण्डसरोपानसरोवरविभूषितम् । विहाराराममुख्याद्यं, मनःप्रीतिविधायि
तम् ॥ २६१ ॥ तदत्र सुचिरं तावत्स्थानयित्वा परं सुखम् । पश्चात्स्वस्थानगमनं, करिष्यामो यथेच्छया ॥ २६२ ॥ भूत मयाऽपि यो-
जितं, रत्नानां मित्र! वर्तते । तत्करार्पितं तेन, चारोऽवोचिद्धसन्मनसा ॥ २६३ ॥ अथापश्यत्कुतोन्मिश्रकाचखण्डाभिपूरितम् । तद्दृष्ट्वा पि-
ण्डमस्येवं, स चारुश्चारुचेतनः ॥ २६४ ॥ अहो वराको मूढोऽयं, मूढ एव न संशयः । यतः कुतूहलेनोच्चैर्धूर्तलोकेन वञ्चितः ॥२६५॥
छवारि छिद्रपात्रीयं, यथैव निर्निवर्तते । एवं निधिमस्य तेनोक्त, चारुणा शुचिचारुणा ॥ २६६ ॥ न युक्तं कौतुकं कर्तुमत्र मित्र ! वना-
दिषु । आत्मधनमेवाद्धि, रत्नाधिम्यकापकम् ॥ २६७ ॥ वञ्चितस्त्वं मित्र!, धूर्तलोकेन पापिना । अरत्नानि गृहीतानि, रत्नबुद्ध्या
यवस्त्वया ॥ २६८ ॥ इदं कचवरं सर्वं, तच्छीघ्रं संपरित्यज । सुरत्नानि गृहाण त्वं, तेषामेतच्च लक्षणम् ॥ २६९ ॥ ततो यावल्किञ्चा-
चष्टे, स चारु रत्नलक्षणम् । तावत्कुपेनितो मूढस्य प्रतीपसमापस ॥ २७० ॥ नाहं यास्यामि गच्छ त्वं, प्रभूतो यत्र कुत्रचित् । वयस्य !
एवमेव त्वं, यस्त्वमेव प्रभापसे ॥ २७१ ॥ निराकरोपि त्वं तावदेक सुखकारिणाम् । द्वितीय मामक रत्नस्याय पूपयस्त्वम् ॥ २७२ ॥
प्रभास्वराणि यथेमं, रत्नानि न भवन्ति ते । पर्याप्तमपरैश्चाव!, खादकैर्मम रत्नकैः ॥ २७३ ॥ ततश्चारुः पुनर्याचन्नापये स्फुरितापरः ।

प्रवृत्तस्याविरतस्य प्रतीतमबोधय ॥ १७४ ॥ कर्त्तं कृत ममानेन, वाणकीनेन मित्रक[1] । शिक्षणेन निजस्थानं, गच्छ शीघ्रं निराकुलः ॥ १७५ ॥ तथाकर्ण्य स्थिते चित्ते, चारुणा परिचिन्तितम् । नैवास्य शिक्षणं कर्त्तुं, मूढस्य मम पार्यते ॥ १७६ ॥ इतश्च—उपदेशं तथा तस्य, चारोः कुर्वाणयोर्मुदा । हे मूढे रत्नोत्थिते, तयोर्योग्यहितज्ञयोः ॥ १७७ ॥ वत्सभारः परित्यज्य, स मूढ कृतनिश्चयः । सार्धं योग्यहितज्ञाभ्यां, गतः स्वस्थानमुत्सुकैः ॥ १७८ ॥ रत्नानां विनियोगं च, कुर्वाणास्तत्र ते त्रय । अनन्तानन्दसन्तोषपूरिताः सुखमासते ॥ १७९ ॥ मूढस्तु दुःखदारिद्र्यभाजनं समजायत । निष्कासितस्ततो द्वीपात्, केनचित्कुप्रभुणा ॥ १८० ॥ प्रक्षिप्तः सागरे घोरे, यादोभिः परिपूरिते । मरणान्तपर्यन्ते, दुरन्तावर्तभीषणे ॥ १८१ ॥ तदिदं हे मयाऽऽख्यातं, सूरिप्रोक्तं कथानकम् । यथा मम च जातं, भद्र[1] वैराग्यकारणम् ॥ १८२ ॥ ततो गृहीतमाचार्यैः मोक्षसुखपङ्कजः । सोऽकलङ्को मुनिं नत्वा, प्रष्टोऽन्यमुनिं प्रति ॥१८३॥ मयोक्तं—आख्याहि मित्र ! भावार्थं, पृष्टे वैराग्यकारणे । मयका किमाख्यातं, मुनिनेदं कथानकम् ? ॥ १८४ ॥ अकलङ्केनोक्तं—भद्र ! घनवाहन नेदमसंबद्धमुदाहरणं, आकर्णय स्वमस्य भावार्थं मयोक्तं, एष कथयमानोऽस्मि, अकलङ्केनोक्तं—वसन्तपुरस्थानीयोऽत्रासांव्यवहारिको जीवराशिः वणिग्जनाः पुनरेषामेवानामानन्तो निर्गता मनुष्यादिविधा जीवाः, समुद्रः पुनरत्र जन्मजरामरणसलिलो मिथ्यादर्शनाविरतिगम्भीरो महाभीषणकषायपातालः सुदुर्लंघ्यमहामोहावर्तरौद्रो विचित्रदुःखौघदुष्टजलचरपूरितो रागद्वेषपवनघनविक्षोभितः संयोगवियोगवीचीनिचयचटुल प्रचण्डमनोरथवेलाकुलोऽनवलोकितपरापरपारः संसारविस्तारो विज्ञेयः, रत्नद्वीपस्थानीयोऽत्र मनुष्यभवो मन्तव्यः काननादिकुतूहलं तु विषयाभिलाषो द्रष्टव्यः मनोहरकपर्दककाचशकलादिकल्पाः सर्वज्ञप्रणीतधर्मविपरीताः कुधर्मा बोद्धव्याः पूर्वोक्तः कुतीर्थिकवर्गो ज्ञातव्यः, बोहित्थस्थानीयानि पुनरत्र जीवस्वरूपाणि वर्तन्ते, स्वस्थानगमनं मोक्षावाप्तिर्मन्तव्या आत्मलाभरूप

स्यात्तया:, यस्तु मूलस्योपरि क्रुद्धो नरेन्द्रः स सत्कर्मपरिणामो विज्ञेयः, समुद्रमध्यप्रक्षेपस्तु मूलस्यानन्तभवभ्रमणं द्रष्टव्यमिति । एवं च स्थिते भो भो भव्यजन!—सर्वः कथानकस्यास्य, भावार्थः सुपरिस्फुटः । तथापि ते प्रबोधाय, विशेषेणाभिधीयते ॥ २८५ ॥ तत्र यथा तेन चारुणा निर्गत्य वसन्तपुरात्प्रयित्वा समुद्रं समासाद्य रत्नद्वीपं विज्ञातः कृत्रिमाकृत्रिमरत्नविशेषः न कृतं काननादिषु कौतुकं ऊ- क्षिता मूर्खलोकाः न गृहीतानि कृत्रिमरत्नानि कृतं विशिष्टरत्नग्रहणेनाणिज्यं व्यापारः सुन्दररत्ननिचयः आवर्जिता विशिष्टलोकाः पूरितं पोहित्यं संजातः सार्थसाधक इति, तथा भद्र! भव्यतया सुन्दरतमा जीवा निष्क्रम्यासांव्यवहारिकजीवराशेरतीत्यानन्तं संसारविस्तारं संप्राप्य मनुष्यभावं लघुकर्मतया विजानन्ति हेयोपादेयविभागं चिन्तयन्ति च ते—"यथाऽतिदुर्लभमिदं मानुष्यमाकरो भावरत्नानां का- "र्यं निर्वाणसुखस्य समासादितमधुनाऽस्माभिः समारूढा वयं महत्तरां कोटिं तत् युक्तोऽस्माकमधुना विषादपि विषमतरेषु विपाकेषु विष- "यधनादिषु प्रतिबन्धः, समासादयन्ति च ते सर्वज्ञोपज्ञं धर्ममार्गं, ततो न विप्रलभ्यन्ते कुतीर्थिकैः न प्रवर्तन्ते कुधर्ममहणे कुर्वन्ति "साधुधर्माङ्गीकरणलक्षणं वाणिज्यं गृह्णन्ति क्षान्तिमार्दवार्जवमुक्तितपःसंयमसत्यशौचाकिंचन्यब्रह्मचर्यसन्तोषप्रशमादिकं प्रविधर्मं गुण- "रत्ननिचयं आवर्जयन्ति सद्गुरुसाधुसाधर्मिकजनं पूरयन्ति सद्गुणानामात्मानं संजायन्ते स्वकार्यनिष्पादका" इति १ । यथा च योग्यक- स्तत्र रत्नद्वीपे विज्ञाय गुणदोषविचारणं कृतं किंचिद्ग्रहणार्थं वाणिज्यं केवलं सजातमस्य काननादिदर्शनव्यसनं तत्परायत्तेन गमितोऽन- र्थको बहुः कालो गीतिमान कालेन भूयसा कियन्त्यपि रत्नानि न मिलितो विशिष्टरत्नसंचय इति, तथा भद्र! धनवाहन भव्यतया सुन्दरतरा जीवाः संप्राप्य मनुष्यजन्म लघुकर्मतया जानन्ति गुणागुणपरीक्षणं कुर्वन्ति सर्वज्ञदर्शनमवाप्य श्रावकोचितं कियदपि सद्गुण- ग्रहणवाणिज्यं केवलं दुर्बलत्वेन लोभस्य पटुत्वयेन्द्रियग्रामस्य समायत्ते तेषां धनविषयादिषु ममत्वव्यसनं तत्परायत्ताश्च ते गमयन्ति

निरर्थकं भूयांसं कालं तथापि मीलयन्ति ते भूयसा कालेन मायकधर्मोचितानि कियन्त्यपि गुणरत्नकानि न विदन्ति साधुधर्मसाम्यं विशिष्टगुणरत्नसञ्चयमिति २। यथा च तेन द्वितीयेन भ्रात्रेनापि रत्नद्वीपे विज्ञाय स्वयं रत्नपरीक्षणं धारिता परोपदेशयोग्यता एव विद्य रत्नमात्रेषु महत्तरं कौतुकं न विहितं सुरतमथनं न छलितास्ते वञ्चका धूर्तलोकाः गृहीतानि चिकिचिकायमानानि काचशकलादीनि जनिता तेषु सुन्दराणीति बुद्धिः वञ्चितश्चासौ पूर्वभ्रात्रेति, तथा भद्र घनवाहन! भव्यतया सुन्दरा जीवाः समासाद्य मनुष्यभाव मनाग्गुरुकर्मतया न विजानन्ति स्वयं कर्तुं धर्मगुणदोषपरीक्षणं धारयन्ति परोपदेशयोग्यतां कुर्वन्ति विषयधनादिषु महत्तरं भवेच्च न विदधति सर्वज्ञप्रणीतसद्धर्मोपार्जनं न लक्षयन्ति कुतीर्थिकवञ्चकतां गृह्णन्ति प्रशमदयादभावविस्तारररहितानि दम्भप्रधानतया बहिर्भि किचिकायमानकृत्रिमरत्नतुल्यानि कुधर्मानुष्ठानानि जनयन्ति तेषु सुन्दराणीति बुद्धिं वञ्चयन्ति च सद्गुरूपदेशात्पूर्वभ्रात्रमिति ३। यथा च तेन मूढेन रत्नद्वीपगतेनापि न विहितं स्वयं रत्नगुणदोषपरीक्षणं नापि प्रतिपन्नं परोपदेशेन अनुशीलितं वनदेवकुलादिगोचरम लब्धकौतुकं विक्षिप्तानि सतरत्नानि गृहीतानि काचशकलादीनि कृतस्तेषु सद्भावाभिनिवेशः मोषितो धूर्तलोकेन वञ्चितो नितान्तमात्मेति, तथा भद्र! घनवाहन लब्ध्वापि मनुष्यभवमभव्यतया दूरभव्यतया वाऽतिक्लिष्टतमा जीवाः गुरुतरकर्मभराक्रान्ततया न विदन्त्येव स्वयं कर्तुं धर्मगुणदोषपरीक्षणं नापि प्रतिपद्यन्ते परोपदेशेन अनुशीलयन्ति विषयधनादिषु गाढलौल्यं विक्षिपन्ति प्रशमदयादीनि सद्भूतानुष्ठा नानि गृह्णन्ति धर्मबुद्ध्या स्नानहोमयागादीनि जीवघातोपमर्दकारीणि कदनुष्ठानानि कुर्वन्ति तेषु तत्त्वाभिनिवेशं मोषयन्ति कुतीर्थिकैः सदैव वञ्चयन्ति ते नितान्तमात्मानमिति ४। यथा च स चारु पूरयित्वा बोहित्थं कृतकृत्यः स्वयं गन्तुकामः स्वस्थाने योग्यं प्रत्याह —यथाऽहं गमिष्यामि मित्र! किं वर्तते तवेति, योग्येनोक्तं—न पूर्यते ममाद्यापि बोहित्थं स्तोकान्येव मयोपार्जितानि रत्नानि, चारु-

स्वादवः, यस्तु मूढस्योपरि तुष्टो नरेन्द्रः स सत्कर्मपरिणामो विज्ञेयः, तत्कृतश्चायमाक्षेपस्तु मूढस्यानन्तभवभ्रमणं द्रष्टव्यमिति । एवं च
स्थिते भो भो धनवाहन!—सर्वः कथानकभावार्थः सुपरिस्फुटः । तथापि ते प्रबोधाय, विशेषेणाभिधीयते ॥ २८५ ॥ तत्र यथा
तेन चारुणा निर्गत्य वसन्तपुरात्प्रस्थितेन समुद्रं समासाद्य रत्नद्वीपं विज्ञातः कृत्रिमाकृत्रिमरत्नविशेषः न कृतं काननादिषु कौतुकं छ-
लिता मूढलोकाः न गृहीतानि कृत्रिमरत्नानि कृतं विशिष्टरत्नग्रहणाभिमुख्यं उपात्तः सुन्दररत्ननिचयः आवर्जिता विशिष्टलोकाः पूरित
पोषितं स्वजनः स्वार्थसाधक इति, तथा भद्र! भव्यतया सुन्दरतमा जीवा निष्क्रम्यासांव्यवहारिकजीवराशेरतीत्यानन्तं संसारविस्तारं
समाप्य मनुष्यभावं लघुकर्मतया विजानन्ति हेयोपादेयविभागं चिन्तयन्ति च ते—"यथाऽतिदुर्लभमिदं मानुष्यमाकरो भावरत्नानां का-
"र्यं निर्वाणसुखस्य समासादितमधुनाऽस्माभिः समारूढा वयं महत्तरां कोटिं तत्र युक्तोऽस्माकमधुना विषादपि विषमतरेषु विपाकेषु विष-
"यनादिषु प्रतिबन्धः, समासादयन्ति च ते सर्वज्ञोपज्ञं धर्ममार्गं, ततो न विप्रलभ्यन्ते कुतीर्थिकैः न प्रवर्तन्ते कुधर्ममहत्त्वे कुर्वन्ति
"साधुधर्माङ्गीकरणलक्षणं वाणिज्यं गृह्णन्ति क्षान्तिमार्दवार्जवमुक्तितपःसंयमसत्यशौचाकिंचन्यब्रह्मचर्यसन्तोषप्रशमादिकं प्रविशदं गुण-
"रत्ननिचयं आवर्जयन्ति सद्गुरुसाधुसाधर्मिकजनं पूरयन्ति सद्गुणैरात्मानं पोषयन्ते स्वकार्यनिष्पादका" इति १ । यथा च योगवन
तत्र रत्नद्वीपे विज्ञातगुणदोषविचारेण कृतं किंचिद्रत्नोपार्जनं वाणिज्यं केवलं संजातमस्य काननादिदर्शनव्यसनं तत्परायणतया गमितोऽन-
ल्पो बहुः कालो मीलितानि कष्टेन भूयसा कियन्त्यपि रत्नानि न विहितो विशिष्टरत्नसञ्चय इति, तथा भद्र! धनवाहन! भव्यतया
सुन्दरतरा जीवाः समाप्य मनुष्यजन्म लघुकर्मतया जानन्ति गुणागुणपरीक्षणं कुर्वन्ति सर्वज्ञदर्शनमवाप्य भावतोऽपि च कियदपि सद्गुण
ग्रहणाभिमुख्यं केवलं दुर्बलत्वेन लोभस्य चतुष्टयेनेन्द्रियग्रामस्य संजायते तेषां धनविषयादिषु ममत्वव्यसनं तत्परायणाश्च ते गमयन्ति

“ज्ञानं मनाग्जीवसमक्षाञ्जनसलिलं तपो शायकं निःसङ्गाभिसन्दोहानामनागतकर्मकचवरनिवारकः संयमो भावतो भवभ्रमणभया-
“भावितभूरिमाहात्म्या, तदेवमपि जानतां भवतां भो भद्राः! केयमविद्या कोऽयं मोहः केयमात्मवञ्चनता केयमात्मवैरिता केन यूयं
“गृध्यथ विषयेषु मुह्यथ कलत्रेषु लुभ्यथ धनेषु स्निह्यथ स्वजनेषु हृष्यथ यौवनेषु तुष्यथ निजरूपेषु पुष्यथ प्रियसङ्गमेषु रुष्यथ हितोप-
“देशेषु दूष्यथ गुणेषु नश्यथ सन्मार्गोत्सर्पणप्रारम्भेषु सहायेषु प्रीयथ सांसारिकसुखेषु न पुनर्यूयमभ्यसथ ज्ञानं नानुशीलयथ दर्शनं
“नानुतिष्ठथ चारित्रं नाचरथ तपः न कुरुथ संयमं न सम्पादयथ सद्भूतगुणसम्भारभाजनमात्मानमिति, एवं च स्थितानां भवतां भो
“भद्राः! निरर्थकोऽयं मनुष्यभवो निष्फलमशरणसमभिधानं निष्प्रयोजनो भवतां परिज्ञानाभिमानोऽकिंचित्करमिव भगवद्दर्शनासादनं, एवं
“हि स्वार्थभ्रंशः परमवशिष्यते, स च भवतामनर्थमावहति, न पुनश्चिरादपि विषयादिषु सन्तोषः, तत्र दुःखमेवमासितुं भवाटव्यां,
“अतो मुञ्चत विषयप्रतिबन्धं परिहरत स्वजनस्नेहादिकं विरज्यत धनभवनममत्वव्यसनं परित्यजत निःशेषं सांसारिकमकार्यजालं गृ-
“हीत भागवतीं भावदीक्षां विधत्त सम्यग्ज्ञानादिगुणगणसञ्चयं पूरयत तेनात्मानं भवत स्वार्थसाधका यावत्सन्निहिता भवतां वयम्। अन्य-
“थाऽस्मदुपदेशाभावे सद्बुद्धिविकला यूयं स्वार्थभ्रष्टा एव सर्वथा भविष्यथेति”। ततश्च भगवता स मुनीनामुपदेशवचनाश्रवमुपाकर्ण्य भगवन्म-
मुपलभ्य ते योग्यकल्पा देशविरता नितरां क्रमन्ते स्वचरितेन न युवती कष्टोत्करापि न कुर्वन्ति मनोदुष्प्रणिधानं, किं तर्हि?, भक्तिप-
यन्ते स्तुवन्ति तत्साधुवचनं आचरन्ति यथोक्तविधानेन स्वीकुर्वन्ति पारमेश्वरं महाव्रतं तिष्ठन्ति पूरयन्तो शुभरत्नैरात्मयानपात्रमिति
२। यथा च स पारगतो छिद्राभ्यर्णं स्थित्वा स्वस्थानगमनार्थं सदाभरणं ततो धृष्टिमं तस्मै हितकेन स्वयमुपार्जितं तत्कालसम्भवाधिकं
निवेदितं काननादिकोशकसारभारमर्पितं, तथा भद्र घनवाहन! मत्केभ्यो भव्यमिथ्यादृष्टिभ्यः संपूर्णगुणाः सुसाधवो यदत्र सद्धर्म-

पोक्तं—किं पुनरत्र कारणं?, ततो योग्येन कथितं तदुपार्जनविभ्रमूतमात्मनः काननादिकुतूहलं, यथा भद्र! धनवाहन चारुतुल्या भगवन्तो मुनयो भूत्वाऽस्माकं तपःसंयमप्रशमसन्तोषध्यानवर्धनादीनां भावरत्नानां निष्ठितार्थाः क्षय विगमयिष्यतो मोक्षलक्षणे स्वस्थाने योग्यरूपायां देशविरतानां मोक्षगमनार्थमाश्रयणमिव कुर्वाणाः कुर्वन्ति चमत्कृतां, ते तु निषेधयन्त्यात्मनः लोकगुप्तत्व, ततः साधवो ब्रूयते भो भद्रा! मनुष्यभावे स्वाधीन सर्वेषां सद्गुणार्जन तर्कि न सम्पूर्णगुणा जाता यूयं यथा वयं?, ततः कथयन्ति ते देशविरताः सद्धर्मगुणोपार्जनविभ्रमूतमात्मनो धनविषयादिषु ममत्वव्यसनं, ततो यथा चारुणा योग्यं प्रत्युक्तं—यथा भद्र! न युक्तं ते मात्रस्य रत्नद्वीप काननादिकुतूहलं कर्तुं वञ्चनमिवमात्मनो महाविघ्नः सुरत्नग्रहणस्य यतोऽस्ति च त्वं सुरत्नानां सुखहेतुत्वं तथाप्यनादरमेव तेषु कुर्वाणः किमात्मनो वैरिकायसे?, न च चिरेणापि ते कौतुकपरिपूर्तिस्तदरं स्वार्थे यतिष्यमितरथा निरर्थकं रत्नद्वीपागमनं, ततो भद्र! मुञ्च वनादिकौतुकं कुरु मयि चाभिहिते सुरत्नोपार्जनमन्यथा स्वार्थभ्रष्टो भविष्यसि, ततोऽत्यन्तलज्जितो योग्यः प्रतिपन्न चारुवचनमनुष्ठित विधानेन सद्भावः सुरत्नानां पोतित्वमरणेन स्वार्थसाधक इति, यथा भद्र! धनवाहन मुनयोऽपि देशविरतानेवमाचक्षते, यथा "भो भद्रा! न
"युक्तं युष्माकमस्मासे मनुष्यभावे प्राप्ते जिनवचनामृतरसे स्वस्थतां भवनैर्गुण्यभावकस्यतां कायकण्ठिकमठादिकत्वां देवयतां यौवनस्य
"सन्ध्याभ्ररागभङ्गुरतां पश्यतां जीवितस्य मर्मोपक्रमकुलिशगलच्चलतां भावयतां स्वजनवर्गस्नेहादेरपि स्फुटिविलसितचटुलतां कर्तुमी
"दृशं धनविषयादिममत्वव्यसनं वञ्चनमिवमात्मनो महान्तरायो ज्ञानादिसाधनस्य जानन्ति च भवन्तः यथा परिणामदारुणा विषया
"कारणं चित्तविक्लवानां तरङ्गतया बोधितोऽभूमिः सकलदुःखानां हेतुभूतमार्तरौद्रध्यानानां सुगतिमार्गप्रदीपो ज्ञान जनक मानसाग
"दानां कुयोनिगर्तातिपातहस्तावलम्बो धर्मेन सम्पादनमनन्तमनःप्रमोदानां सुखेनाक्षेपमोक्षनिक्षेपण चारित्र समपक निरन्तरचित्तोत्स

“ज्ञानं भवतामिवजीवनमसमञ्जसमनस्थलिनं तपो दायकं निःसत्त्वादिसम्बोधानामनागतकर्मोकपञ्चरनिवारकः संयमो भावको भवभ्रमणभया-
“भाविघमूरिमावहर्षाणां, तदेवमपि ज्ञानतां भवतां भो भद्राः ! केयमभिधा कोऽयं मोहः केयमात्मवञ्चनता केयमात्मवैरिकता केन यूयं
“गृध्यथ विषयेषु मुह्यथ कलत्रेषु लुभ्यथ धनेषु स्निह्यथ स्वजनेषु हृष्यथ यौवनेषु तुष्यथ निजरूपेषु पुष्यथ प्रियसङ्गमेषु रुष्यथ हितोप
“देशेषु दूष्यथ गुणेषु नश्यथ सन्मार्गात्सक्तसम्यग्दर्शनेषु सहायेषु प्रीयथ सांसारिकसुखेषु न पुनर्यूयमभ्यसथ ज्ञानं नानुशीलयथ दर्शनं
“नानुतिष्ठथ चारित्रं नाचरथ तपः न कुरुथ संयमं न सम्पादयथ सद्भूतगुणसम्भारभाजनमात्मानमिति, एवं च स्थितानां भवतां भो
“भद्रा ! निरर्थकोऽयं मनुष्यभवो निष्फलमस्मादृशसन्निधानं निष्प्रयोजनो भवतां परिज्ञानाभिमानोऽकिञ्चित्करमिव भगवद्दर्शनासादनं, एवं
“हि सार्वभौमः परमपदं भविष्यति, स च भवतामप्रतिमामपर्यसि, न पुनश्चिरतरमपि विषयादिषु सन्तोषः, तत्र युक्तमेवमासितुं भवादृशां,
“अतो मुञ्चत विषयमिव च परिहरत स्वजनस्नेहादिकं विरहयत धनभवनममत्वव्यसनं परित्यजत निःशेषं सांसारिकमलजाल्माल्लं गृ-
“हीत भागवतीं भावदीक्षां विधत्त सज्ज्ञानादिगुणगणसञ्चयं पूरयत तेनास्मान् भवत स्वार्थसाधका यावत्सन्निहिता भवतां वयं । अन्य-
“थाऽस्मदुपदेशाभावे सद्बुद्धिविकला यूयं स्वार्थभ्रष्टा एव सर्वथा भविष्यथेति” । ततश्च भगवता सन्मुनीनामुपदेशपञ्चवाक्यमुपाकर्ण्यागमं
मुपलभ्य ते योग्यकल्पा देशविरता नित्यं कथमपि स्वचरितेन न ददती चष्टोत्तराणि न कुर्वन्ति मनोदुःखमभिधानं, किं तर्हि ?, प्रतिप
द्यन्ते हितमिति तत्सानुवचनं आचरन्ति यथोक्तविधानेन स्वीकुर्वन्ति पारमेश्वरं महाव्रतं तिष्ठन्ति पूरयन्तो गुणरत्नैरात्मयानपात्रमिति
२ । यथा च स पारगतो हितकाम्यार्थ विहित सत्तानगमनार्थं तत्पादमपेण तथो दर्शित तस्मै हितवाञ्छेन स्वयमुपार्जितं वस्त्रापसक्तावित्त
निवेशित काननास्थितकौतुकसारमात्मचेष्टितं, तथा भद्र घनवाहन ! भद्रकेभ्यो भव्यमिथ्यादृष्टिभ्यः सम्पूर्णगुणाः सुसाधवो यत्र सद्धर्मक-

जनानामभिमुखीभवन्ति तदावस्था हिंसकसमीपगमनमभिधीयते, ततः कुर्वन्ति ते तापसास्तेषां भद्रकभव्यमिथ्यादृष्टीनां धर्मदेशनया मोह गमनप्रत्यासन्नं तेऽपि च तेभ्यो दर्शयन्ति यथा वयमपि कुर्म एव धर्मं यतोऽनुतिष्ठामो नित्यस्नानं जुहुमोऽग्निहोत्रं दहामस्तिलसमिधः प्रयच्छामो गोभूमिहिरण्यादीनि कारयामो वापीकूपतडागप्रभृतीनि परिणयामः कन्यका इत्यादिक कापथकलापनिदर्शन, अन्यच्च—ते सुखासुम्यो निवेदयन्ति यथा—भो भट्टारकाः! सुखेन वयमास्महे यतो भक्षयामो मांसं पिबामो मद्यमास्वादयामो विचित्रं सुरसं भोजनं रमयामो वरस्त्रियः परिदध्मः सुकुमारोज्ज्वलवसनानि मानयामः पञ्चसुगन्धिकोन्मिश्रं ताम्बूलं विलसामो विविधमाल्यविलेपनैः मील-यामो धननिचयं विलसामो यथेष्टचेष्टया न सहामो रिपुगन्धं प्रकाशयामो निजकीर्तिं दर्शयामः स्वस्य देवरूपतां अनुभवामो मनुष्यभवसारमित्यादि, तदिदं काननाभिकौतुकसारमात्मचेष्टितकथनं, ततो यथा तेन चारुणा कृपापरिगतहृदयेन स्थित्वा प्रत्यभिहित पशुस—वयस्य! वञ्चितोऽसि त्वं पापिना मूर्खलोकेन मुग्धतया न जानीषे विभागं रत्नगुणदोषपरीक्षां, अन्यच्च न युक्तं तव कर्तुं रत्नद्वीपमागतस्य काननाभिकौतुकं विप्रलम्भकत्वेन परमार्थेन, ततो हितकेन मित्रेण तदीयवत्सलत्वात् कथितः परिज्ञानातिरेक, ततो निवर्तितं काननाभिकौतुकं, दृष्टश्च स चारु रत्नक्रय दर्शितः शिष्यभावः, चारुरपि रचितसद्गुणैः निवेदित रत्नरूपं साधितवस्तुपार्जनोपाय इति तदवस्थया संजातो विचक्षणः परीक्षको रत्नानां, ततः परिहृत्य कृत्रिमरत्नानि सर्वथा सत्यरत्नसंग्रहोद्यत इति, तथा भद्र! धनवाहन सम्बुद्धयोऽपि करुणापरिगतमानसाचार्यानेन वचसो भद्रकभव्यमिथ्यादृष्टीनित्यमापद्यते, यथुत—भो भद्राः! सत्यं धर्मैषिणो यूयं कुरुथ धर्ममात्मयुक्ता केवलं मुग्धतया न जानीथ तद्विशेषं वञ्चिता यूयं कुधर्मशास्त्रकारैः, न खलु हिंसकर्माणि धर्मसाधनानि भवन्ति, सर्वभूतदयाप्रधानो हि भगवान् विशुद्धधर्मः, तद्विरोधीनि च यागहोमादीनि, तन्न युक्तं धर्मबुद्ध्या भवतामधर्मासेवनं, पशुनर्मूम यूयं यथा

—सुखेन वयं तिष्ठामो यतो भक्षयामो मांसमित्यादि, तदपि मुग्धताविजृम्भितमेव भवतां हास्यप्रायं विवेकिनां, यतः "सन्निहितासेयापाये
"काये वल्गत्सु विविधरोगेषु त्वरागामिन्यां जरायां मनःशरीरसन्तापकारिषु राजाद्युपद्रवेषु मायावरे यौवने सर्वव्यसनकारिण्यपि स
"म्पत्सु मनोवाहिनीष्टवियोगे चित्तवैधुर्यकारिणि विप्रियसम्प्रयोगे सततमागामुके मरणे सर्वथाऽशुचिनिधाने शरीरे पुद्गलपरिणाममात्र
"निःसारेषु विषयेषु मसस्यदुःखकल्पपरिपूरिते जगति वर्तमानानामसुमतां कीदृशं नाम सुखं ?, परमार्थतो दुःखेऽपि सुखविपर्यास एव
"भवतां, कर्मजनितः सत्येष विभ्रमः कारणमनन्तभवभ्रमणस्य, ततो भो भद्राः! कथञ्चित् प्राप्ते मनुष्यभवे सन्निहितायां धर्मसामग्र्यां
"सत्यसदुपदेशे स्वाधीने गुणाधाने प्रकटे ज्ञानादिमोक्षमार्गे अनन्तानन्तरूपे जीवे वत्स्य सस्यकाभलक्षणे मोक्षे ज्ञानभक्त्यनुष्ठानमाचायधे
"तदभावे न युक्तं भवतामीदृशमात्मवचनं कर्तुं" तदिदं सन्मुनिवचनमाकर्ण्य ते हितबुद्ध्या भद्रकभव्यमिथ्यादृष्टयो जीवा निभिन्दन्ति
तेषां भगवतां स मुनीनां वत्सलतां लक्षयन्ति परिज्ञानातिरेकं, ततो निवर्तयन्ति तदुपदेशेनात्मनोऽशुभवासनाविक्षेपान् सन्तो धनविषय-
गृद्धिप्रविपन्य पृच्छन्ति च विशेषतो मुनिजनं ते धर्ममार्गं दर्शयन्ति शिष्यभावं रचयन्ति गुरूनपि विनयादिगुणैः, ततः प्रसन्नतया
गुरवस्तेभ्यो गृहस्थावस्थोचितं साधुदशायोग्यं च प्रतिपादयन्ति धर्ममार्गं ग्राहयन्ति तदुपार्जनोपायं महायत्नेन यदुत—भो भद्राः! सद्धर्म
साधनयोग्यत्वमात्मनोऽभिरूपक्रियैषणीयाचरितव्यमादौ कर्तव्यं भवति यदुत "सेवनीया दयालुता न विधेयः परपरिभवः मोक्तव्या को
"पनता वर्जनीयो दुर्जनसंसर्गः विरहितव्याऽलीकवादिता अभ्यसनीयो गुणानुरागः न कार्या चौर्यबुद्धिः त्यजनीयो मिथ्याभिमानः
"वारणीयः परदाराभिलाषः परिहर्तव्यो धनादिगर्वः विधेया दुःखितदुःखत्राणेच्छा पूजनीया गुरवः वन्दनीया देवसङ्घाः सन्माननीय
"परिजनः पूरणीयः प्रणयिलोकः अनुवर्तनीयो मित्रवर्गः न भाषणीयः परावर्णवादो ग्रहीतव्याः परगुणाः लज्जनीयं निजगुणविकत्थनेन

जनानामभिमुखीभवन्ति तदायत्ता द्विजसमीपगमनमभिधीयते, यतः कुर्वन्ति ते तापसास्तेषां भद्रकमध्यमिथ्यादृष्टीनां धर्मदेशनया मोक्ष-गमनं प्रख्यापयन्, तेऽपि च तेभ्यो दर्शयन्ति यथा वयमपि कुर्म एव धर्मं यतोऽनुतिष्ठामो तिलस्नानं कुर्मोऽग्निहोत्रं ददामस्तिलकमिव प्रयच्छामो गोभूमिहिरण्यादीनि कारयामो वापीकूपतडागप्रभृतीनि परिणयामः कन्यका इत्यादि कायक्लेशप्रदर्शनेन, अन्यच्च—ते सुखासुखाभ्यां निवेदयन्ति यथा—भो भट्टारकाः! सुखेन वयमास्महे यतो भक्षयामो मांसं पिबामो मद्यं आस्वादयामो विविधं सुरसं भोजनं रमयामो वरस्त्रियः परिदध्मः सुकुमाराणि वसनानि मानयामः पञ्चसुगन्धिकोन्मिश्रं ताम्बूलं विलसामो विविधमाल्यविलेपनैः सौख-यामो धननिचयं विचरामो यथेष्टचेष्टया न सहामो रिपुगन्धं प्रकाशयामो निजकीर्तिं दर्शयामः स्वस्य देवरूपतां अनुभवामो मनुष्यभ-वसारमित्यादि, तदिदं काननादिकौतुकसारमात्मचेष्टितकथनं, ततो यथा तेन चारुणा कृपापरिगतहृदयेन द्विजस्य समभिहितः यदुत—वयस्य! वञ्चितोऽसि त्वं पापिना धूर्तलोकेन मुग्धतया न जानीषे विषयेषु रत्नगुणदोषपरीक्षां, अन्यच्च न युक्तं तव कर्तुं रत्नद्वीपमाग-तस्य काननादिकुतूहलं विप्रलम्भनमेव परमार्थेन, ततो द्विजेन निमित्तं तदीयवत्सलत्वात् कथितः परिज्ञानातिरेकः, ततो निवर्तितं का-ननादिकौतुकं, दृष्टश्च चारु रत्नलक्षणं दर्शितः शिष्यमाणः, चारुरपि रञ्जितस्तद्गुणैः निवेदितं रत्नलक्षणं भावितवदुपार्जनोपायं द्वि-जस्य चारुणा संजातो विचक्षणः परीक्षको रत्नानां, ततः परिहृत्य कृत्रिमरत्नानि संपन्नः सद्रत्नमहत्कोषत इति, तथा भद्र! धनवाहन सन्तुनयोऽपि कथयापरिगतमानसाख्यानेन ततो भद्रकमध्यमिथ्यादृष्टीनिदमाचक्षते, यदुत—भो भद्राः! सत्यं धर्मैषिणो यूयं कुरुथ धर्मभासमुक्ता केवलं मुग्धतया न जानीथ तद्विशेषं वञ्चिता यूयं कुधर्माचार्यकैः, न यस्तु हिंसकर्माणि धर्मसाधनानि भवन्ति, सक-लगतममानो हि भगवान् विशुद्धधर्मः, तद्विरोधीनि च यागहोमादीनि, तत्र युक्तं धर्मयुक्ता भवतामधर्मसेवनं, यद्युत्सृज्य यूयं यथा

—सुखेन वयं तिष्ठामो यतो मध्यमो मासमित्यादि, तदपि मुग्धताविजृम्भितमेव भवतां लक्षमार्यं विवेकिनां, यतः "सन्निहितापायापाये
"काये वसत्सु विविधरोगेषु त्वरागामिन्यां जरायां मनःशरीरसन्तापकारिषु राजाद्युपद्रवेषु चापारे यौवने सर्वव्यसनकारिणीषु स
"म्पत्सु मनोदाहिनीष्टवियोगे चित्तवैधुर्यकारिणि विप्रियसम्प्रयोगे सततमागामुके मरणे सर्वथाऽशुचिनिधाने शरीरे पुद्गलपरिणाममात्र
"निःसारेषु विषयेषु सततम्दुःखक्षपरिपूरिते जगति वर्तमानानामसुमतां कीदृशं नाम सुखं ?, परमार्थतो दुःखेऽपि सुखविपर्यास एव
"भवतां, कर्मजनितः तस्येष विभ्रमः कारणमनन्तभवभ्रमणस्य, ततो भो भद्राः ! कथञ्चन प्राप्ते मनुष्यभवे सन्निहितायां धर्मसामग्र्यां
"सत्सत्सुपदेशे स्वाधीने गुणाधाने प्रकटे ज्ञानादिमोक्षमार्गे अनन्तानन्दरूपे जीवे तस्य स्वरूपलाभलक्षणे मोक्षे ज्ञानश्रद्धानुष्ठानमात्रायत्ते
"तल्लाभे न युक्त भवतामीदृशमात्मवञ्चन कर्तुं" इति सम्मुनिवचनमाकर्ण्य ते छिन्नतुल्या भद्रकभव्यमिथ्यादृष्टयो जीवा भिन्दन्ति
तेषां भगवतां स मुनीनां वस्तुत्वं जनयन्ति परिज्ञानातिरेकं, ततो निवर्तयन्ति तदुपदेशेनानादिभवासनाविशेषात् सन्तो धनविषय
प्रतिमतिबन्धं पृच्छन्ति च विशेषतो मुनिजन ते धर्ममार्गं दर्शयन्ति शिष्यभावं रचयति गुरूनपि विनयादिगुणैः, तत प्रसन्नहृदया
गुरवस्तेभ्यो गृहस्थावस्थोचितं तात्कालयोग्यं च प्रतिपादयन्ति धर्ममार्गं ग्राहयन्ति तदुपायेनोपाय महायत्नेन यदुत—भो भद्रा ! सद्धर्म
साधनयोग्यत्वमात्मनोऽभिलषद्भिर्भवद्भिस्तावदिदमादौ कर्तव्यं भवति यदुत "सेवनीया दयालुता न विधेयः परपरिभवः मोक्तव्या को-
"पनता वर्जनीयो दुर्जनसंसर्गः विरहितव्याऽलीकवादिता अभ्यसनीयो गुणानुरागः न कार्या चौर्यबुद्धिः त्यजनीयो मिथ्याभिमानः
"वारणीय परदाराभिलाषः परिहर्तव्यो धनादिगर्वः विधेया दुःखितदुःखत्राणेच्छा पूजनीया गुरवः वन्दनीया देवताः सन्माननीयः
"परिजनः पूरणीयः प्रणयिलोक अनुवर्तनीयो मित्रवर्गः न भाषणीयः परावर्णवादो ग्रहीतव्या परगुणाः त्यजनीय निजगुणविकत्थनेन

“स्वल्पमपीयोऽपि सुकृतं यतितव्यं परार्थे समापणीयः प्रथम विशिष्टलोकः अनुमोदनीयो धार्मिकजनः न विधेयं परमर्मोद्घट्टन मपि
“तव्य सुवेषाचारैः”, ततो भविष्यति भवतां सर्वोपधाशुद्धधर्मानुष्ठानयोग्यता, तत्र च “गृहस्थे सद्भिः परिहर्तव्योऽकल्याणमित्रयोग
“सेवितव्यानि कल्याणमित्राणि न लङ्घनीयोचितस्थितिः अपेक्षितव्यो लोकमार्गः माननीया गुरुसंहतिः भवितव्यमेतदधीनैः प्रवर्तितव्य
“दानादौ कर्तव्योदारपूजा भगवतां निरूपणीयः साधुविशेषः श्रोतव्यं विधिना धर्मशास्त्रं भावनीयं महायत्नेन अनुप्रेक्षितव्यो विधानेन
“अवलम्बनीयं धैर्यं पर्यालोचनीयाऽऽयतिः अवलोकनीयो मृत्युः भवितव्यं परलोकप्रधानैः सेवितव्यो गुरुजनः कर्तव्यं योगपट्टदर्शनं
“स्थापनीयं तद्रूपादि मानसे निरूपयितव्या धारणा परिहर्तव्यो विक्षेपमार्गः प्रयतितव्यं योगशुद्धौ कारयितव्यं भगवद्भुवनबिम्बादि
“लेखनीयं भुवनेशवचनं कर्तव्यो मङ्गलजपः प्रतिपत्तव्यं चतुःशरणं गर्हितव्यानि दुष्कृतानि अनुमोदयितव्यं कुशलं पूजनीया मन्त्रदेवताः
“श्रोतव्यानि सच्चेष्टितानि भावनीयमौदार्यं वर्तितव्यमुत्तमज्ञानेन” ततो भविष्यति भवतां साधुधर्मानुष्ठानयोग्यता । ततः “कृतपञ्चिर
“स्वपरसमयज्ञैः” परहितमोक्षिभिर्मोक्षमुनिभिः सद्भिर्भक्तिरुपसेवनीया ग्रहणशिक्षा विधेया वस्तुतत्त्वजिज्ञासा सुगमीयः स्वपरसमये
“विना परहितनिरतेन परासमयवेदिना यथार्थाभिमानेन गुरुणा सम्यक् सम्बन्धः प्रयोक्तव्यो गुरुविनयः अनुष्ठेया विधिपरता कर्तव्यो
“मण्डलीनिषद्यादौ यत्नः अनुपालनीयो ज्येष्ठक्रमो भजनीयोचितासनक्रिया हेयो विकथादिविक्षेपः धीजनीया भावसारमुपयोगप्रथा
“तथा शिक्षणीयोऽर्थग्रहणविधिः आचरणीया बोधपरिणतिः यतितव्यं सम्यग्ज्ञानस्थिरतायां कार्यं मनःस्थैर्यं न विधेयो ज्ञानोत्सेकः
“नोपहसनीयाल्पप्रज्ञाः परिणाम्यो विवादः परिहार्यमपुनर्बुद्धिभेदकरणं न विधेयः कुपात्रे शास्त्रनियोगः” ततो भविष्यति भवतां पात्रता
श्रुतस्य गुणज्ञानां विमुखत्वी क्षमभीः आश्रयो भावसम्पदां, ततः संजनिष्यन्ते भवतामुपरि सप्रसादा गुरवः संप्रदापयिष्यन्ति सिद्धा

म्ससाराणि प्रवर्धिष्यन्ते भवतां शुश्रूषाश्रवणग्रहणधारणोहापोहतत्त्वाभिनिवेशाः प्रज्ञागुणा इति । तथा "अनुशीलनीया भवद्भिरासेवना "शिक्षा समाचरणीया प्रत्युपेक्षणा प्रमार्जना साम्वीभावमानेतव्या भिक्षाचर्या प्रतिक्रमणीयेर्यापथिका दातव्याऽऽलोचना "शिक्षणीया निर्दोषभोजनता विधेया भाजनपरिकर्मणा अनुष्ठेयाऽऽगमिकी विचारचर्या निरीक्षणीयाः स्थण्डिलभूमयः कर्तव्यं समस्तो "पाधिविशुद्धमावश्यकं प्रवर्तितव्यं यथागमं कालग्रहणे आसासव्यः पञ्चविधः स्वाध्यायः तदेवमभ्यसनीया प्रतिदिनक्रिया पालनीयः पञ्च "विधोऽस्याचारः आसेवनीये चरणकरणे आहारीभावमानेयोऽप्रमादः स्वातन्त्र्यमत्युग्रविहारितया" ततो भविष्यति भवतां मोक्षगमनम् तमो गुणसन्दोहः, तदेवं ते भगवन्तः सन्मुनयो दर्शयन्ति तेभ्यः सद्गुणार्जनोपाय, ततस्ते तदुपदेशेन भद्रकसम्यग्मिथ्यादृष्टयः सत्त्वा यन्ते विपश्चिताः भवन्ति परीक्षका भावजालानां विरज्यन्ति कुधर्मासेवन रमन्ते सद्गुणोपादाने वदन्ति च—यथा भो भो भट्टारकाः !—
अपायहेतुभिर्भोगैर्धूर्तोकारैश्च तीर्थिकैः । एतावन्तं वयं कालं, वञ्चिता मोहदोषतः ॥ १८६ ॥ अधुना बोधिता धन्यैर्भवद्भि रतिवत्सलैः । यथाऽऽदिष्टं करिष्यामो, नाथाः ! सर्वं पुरोदितम् ॥ १८७ ॥ यथोपबृंहिता वाक्यैः, साधुभिस्ते मनोहरैः । यथोपदिष्ट कुर्वाणा, जायन्ते स्वार्थसाधकाः ॥ १८८ ॥ २। यथा च स चारुर्गतो मूढसमीपं कृतगमनार्थमामन्त्रण, मूढेनोक्त—वयस्य ! किं गतेन करिष्यसि ? रमणीयतममिदं द्वीपं, तथाहि—पश्य पश्य भूषितमिदं पद्मखण्डैर्विराजितं गृहोद्यानैर्मण्डितं सरोवरैः कमनीयं विहारा-रामैः स्पृहणीयं सुगन्धिपुष्पभरवन्धुराभिर्वनराजिभिरभिलषणीयं सुन्दरलोकयोगेन तदत्र मानयित्वा सुचिरं सुखं पश्चात्स्वस्थानगमनं करिष्यामो, न च मे गमनं रोचते, भृतं च मयाऽपि बोहित्थं वर्तते, यतो दर्शितं तत्काचशकलादिपूरितं चारोः, अनेन संभाव्य चारो करुणा, ततस्तस्योपदेशो यथा—न युक्तं ते काननादिकौतुकं, कचवरानि च त्वया गृहीतानि रत्नबुद्ध्या तत्परित्यज मित्रभूमिं गृहाण

“सर्वेभ्यसनीयोऽपि सुकृतं यतितव्यं परार्थे समापणीयः मत्सरं विजितलोकः अनुमोदनीयो धार्मिकजनः न विधेयं परमर्मोद्घट्टनं भवि-
“तव्यं सुवेषाचारैः”, ततो भविष्यति भवतां सर्वोपाधिसद्धर्मानुष्ठानयोग्यता, तत्र च “गृहस्थे सद्भिः परिहर्तव्योऽकल्याणमित्रयोगः
“सेवितव्यानि कल्याणमित्राणि न लङ्घनीयोचितस्थितिः अपेक्षितव्यो लोकमार्गः माननीया गुरुसंहतिः भवितव्यमेतत्तन्त्रैः प्रवर्तितव्यं
“दानादौ कर्तव्योदारपूजा भगवतां निरूपणीयः साधुविशेषः श्रोतव्यं विधिना धर्मशास्त्रं भावनीयं महायत्नेन अनुप्रेक्षणीयस्तदर्थो विधानेन
‘अवलम्बनीयं धैर्यं पर्यालोचनीयाऽऽयतिः अवलोकनीयो मृत्युः भवितव्यं परलोकप्रधानैः सेवितव्यो गुरुजनः कर्तव्यं योगपट्टदर्शनं
“स्थापनीयं तद्रूपादि मानसे निरूपयितव्या धारणा परिहर्तव्यो विक्षेपमार्गः प्रयतितव्यं योगशुद्धौ कारयितव्यं भगवद्भवनबिम्बादिकं
“लेखनीयं भुवनेशवचनं कर्तव्यो मङ्गलजपः प्रतिपत्तव्यं चतुःशरणं गर्हितव्यानि दुष्कृतानि अनुमोदयितव्यं कुशलं पूजनीया मन्त्रदेवताः
“श्रोतव्यानि सच्चेष्टितानि भावनीयमौदार्यं वर्तितव्यमुत्तमज्ञातेन” ततो भविष्यति भवतां साधुधर्मानुष्ठानभाजनता । ततः “कृतपरिकर-
“स्याऽपि सद्भावे प्रतिपत्तव्योऽभिनिर्मोहमुनिभिः सद्भिर्भगवद्भिरासेवनीया ग्रहणशिक्षा विधेया वस्तुतत्त्वजिज्ञासा मृगणीयः स्वपरसमये
“विना परीक्षितनिरतेन परार्थपरेणा यथार्थाभिमानेन गुरुणा सम्यक् सम्बन्धः प्रयोक्तव्यो गुरुविनयः अनुष्ठेया विधिपरता कर्तव्यो
“अप्रमत्तनिषद्याभ्यासो यत्नः अनुपालनीयो क्रमः भजनीयोचितासनक्रिया हेयो विकथादिविक्षेपः शीलनीया भावसारमुपयोगप्रधा-
‘नता क्षिपणीयोऽर्थं श्रवणविधिः आचरणीया बोधपरिणतिः यतितव्यं सम्यग्ज्ञानस्थिरतायां कार्यं मनःस्थैर्यं न विधेयो ज्ञानलवेनोत्सेकः
“नोपहसनीयाः स्वल्पप्रज्ञाः परित्याज्यो विवादः परिहार्यमपुण्यकृतिभेदकरणं न विधेयः कुपात्रे शास्त्रनियोगः” ततो भविष्यति भवतां पात्रता
पटुमता गुणस्थानानां विमलतरी श्रमणीः स्थाप्यो ध्यानसम्पदां, ततः संजनिष्यन्ते भवतामुपरि समस्ता गुरवः संप्रदापयिष्यन्ति सिद्धा-

मनुष्याणि प्रवर्धिष्यन्ते भवतो शुश्रूषाश्रवणग्रहणधारणोहापोहतत्त्वाभिनिवेशाः प्रज्ञागुणा इति । तथा "अनुशीलनीया भवद्भिरासेवना
"शिक्षा समाचरणीया प्रत्युपेक्षणा भजनीया प्रमार्जना साऽस्त्रीभावमानेतव्या भिक्षाचर्या प्रतिक्रमणीयैर्याप्रथिका शय्याऽऽलोचना
"शिक्षणीया निर्दोषभोजनता विधेया भाजनपरिकर्मणा अनुष्ठेयाऽऽगमिकी विचारचर्या निरीक्षणीयाः स्थण्डिलभूमयः कर्तव्य समस्तो
"पाक्षिकप्रतिक्रमणचतुष्क प्रवर्तितव्यं यथागमं कालग्रहणे भाजानव्यः पञ्चविधः स्वाध्यायः सदैवमभ्यसनीया प्रतिदिनक्रिया पालनीयः पञ्च
"विधोऽप्याचारः आसेवनीये चरणकरणे भक्ताहीभावमानेयोऽप्रमादः आसप्तमसत्युप्रविहारितया" ततो भविष्यति भवतां मोक्षगमनप्र-
तमो गुणसन्दोहः, यदेव ते भगवन्त सन्मुनयो वर्णयन्ति तेभ्यः सद्गुणार्जनोपायं, ततस्ते तदुपदेशेन मद्रकमव्यमिथ्यादृष्टयः संजा
यन्ते विषयपराः भवन्ति परीक्षका मायज्ञानो विदह्यन्ति कुधर्मासेवन रमन्ते सद्गुणोपादाने वदन्ति च—यथा भो भो भट्टारकाः !—
अपायहेतुभिर्भोगैर्धूर्ताकारैश्च तीर्थिकैः । प्रतारिताश्च यच्च कालं, वञ्चिता मोहदोषतः ॥ १८६ ॥ अधुना बोधिता धन्यैर्भवद्भि
रविलम्बकैः । यथाऽऽदिष्टं करिष्यामो, नाथाः ! सर्वं पुरोगिरम् ॥ १८७ ॥ अयोपदर्शिता वाक्यैः, साधुभिस्ते मनोहरैः । यथोपदिष्ट
कुर्वाणा, जायन्ते स्वार्थसाधकाः ॥ १८८ ॥ १। यथा च स चारुगोवो मूढसमीप [illegible] गमनार्थमासन्नं, मूढेनोक्तं—वयस्य ! किं गतेन
करिष्यसि ? रमणीयसममिदं द्वीपं, तथाहि—पश्य पश्य भूषितमिद पद्मखण्डैर्विराजित गृहोद्यानैर्मण्डित सरोवरैः कमनीयं विहारा
रामैः सहणीयं सुगन्धिपुष्पभरव बुराभिर्वनराजिभिरभिलषणीय सुन्दरलोकयोगेन तदत्र मानयित्वा सुचिरं सुखं पश्चात्स्वस्थानगमन
करिष्यामो, न च मे गमन रोचते, मूर्ख च ममाऽपि मोहित्य वर्तते, ततो दर्शित तत्काचशकलादिपूरितं चारोः, अनेन क्षमाता चारोः
करुणा, इत्यथ सोपदेशो यथा—न युक्तं ते काननादिकौतुक कुरमानि च त्वया गृहीतानि रत्नबुद्ध्या तत्परित्यज मिथ्यामूनि गृहाण

"अर्तव्यसनीयोऽपि सुष्ठु भवितव्यं परार्थे संभाषणीयः प्रथमं विशिष्टलोकः अनुमोदनीयो धार्मिकजनः न विधेयं परमर्मोद्घट्टनं भवि-
"तव्यं सुवेषधारैः", ततो भविष्यति भवतां सर्वलोकोपकारकधर्मानुष्ठानयोग्यता, तत्र च "गृहस्थैः सद्भिः परिहर्तव्योऽकल्याणमित्रयोगः
"सेवितव्यानि कल्याणमित्राणि न लङ्घनीयोचितस्थितिः अपेक्षितव्यो लोकमार्गः माननीया गुरुसंहतिः भवितव्यमेतदधीनैः प्रवर्तितव्यं
"दानादौ कर्तव्योदारपूजा भगवतां निरूपणीयः साधुविशेषः श्रोतव्यं विधिना धर्मशास्त्रं भावनीयं महायत्नेन अनुष्ठेयस्तदर्थो विधानेन
"अवलम्बनीयं धैर्यं पर्यालोचनीयाऽऽयतिः अवलोकनीयो मृत्युः भवितव्यं परलोकप्रधानैः सेवितव्यो गुरुजनः कर्तव्यं योगपट्टदर्शनं
"स्थापनीयं तद्रूपादि मानसे निरूपयितव्या धारणा परिहर्तव्यो विक्षेपमार्गः प्रयतितव्यं योगशुद्धौ कारयितव्यं भगवद्भुवनबिम्बादिकं
"लेखनीयं भुवनेशवचनं कर्तव्यो मङ्गलजपः प्रतिपत्तव्यं चतुःशरणं गर्हितव्यानि दुष्कृतानि अनुमोदयितव्यं कुशलं पूजनीया मन्त्रदेवता
"श्रोतव्यानि सच्चेष्टितानि भावनीयमौदार्यं वर्तितव्यमुत्तमज्ञातेन" ततो भविष्यति भवतां साधुधर्मानुष्ठानभाजनता । ततः "कृतपरि-
"त्यक्तसङ्गमात्रो परद्रव्यमोचितशिखैर्वसुभिः सद्भिर्भवद्भिरासेवनीया महाशिक्षा विधेया वस्तुतत्त्वजिज्ञासा मृगणीय स्वपरतत्त्वे-
"दिना परहितनिरतेन पराशयवेदिना यथार्थाभिमानेन गुरुणा सम्यक् सम्बन्धः प्रयोक्तव्यो गुरुविनयः अनुष्ठेया विधिपरता कर्तव्यो
"मण्डलीनिषद्याशयादौ यत्नः अनुपालनीयो ज्येष्ठक्रमो भजनीयोचिताक्षनक्रिया देयो विकथादिविक्षेपः शीलनीया भावसारमुपयोगप्रथा
"नता शिक्षणीयोऽस्य प्रयत्नविधिः आचरणीया बोधपरिणतिः यतितव्यं सम्यग्ज्ञानक्षिरसायां काय मनःस्थैर्यं न विधेयो ज्ञानश्रुत्सेकः
"नोपहसनीयास्तत्प्रज्ञाः परिहार्यो विवादः परिहार्योऽत्र युक्तिविशेषकरणं न विधेयः कुपात्रे शास्त्रनियोगः" ततो भविष्यति भवतां पात्रता
मनुष्यता गुणस्थानो विभ्रहवती प्रमाभीः साम्यो भावसम्पत्, ततः संपत्स्यन्ते भवतामुपरि समप्रसादा गुरवः समर्पयिष्यन्ति सिद्धा-

स्वस्थापमि प्रवर्धिष्यन्ते भवतां शुश्रूषाश्रवणग्रहणधारणोहापोहतत्त्वाभिनिवेशाः प्रज्ञागुणा इति । तथा "अनुशीलनीया भवद्भिरासेवना
"शिक्षा समाचरणीया प्रत्युपेक्षणा समतीया प्रमार्जना सात्म्यीभावमानेतव्या भिक्षाचर्या प्रतिक्रमणीयेर्यापथिका दातव्याऽऽलोचना
"शिक्षणीया निर्दोषभोजनता विधेया भाजनपरिकर्मणा अनुष्ठेयाऽऽगमिकी विचारचर्या निरीक्षणीयाः स्थण्डिलभूमयः कर्तव्यं समयो
"चाचिविशुद्धसमाचरणं प्रवर्तितव्यं सामाचारं कायक्लेशे आज्ञातव्यः पञ्चविध स्वाध्यायः सर्वेषमभ्यसनीया प्रतिदिनक्रिया पालनीयः पञ्च
"विधोऽत्याचारः आसेवनीये चरणकरणे नासात्मीभावमानेयोऽप्रमादः स्वातन्त्र्यमस्तु भवितापरित्यक्तया" ततो भविष्यति भवतां मोक्षगमनम
तपो गुप्तसन्दोहः, यदेव ते भगवन्तः सम्मुनयो दर्शयन्ति तेभ्यः सद्गुणार्जनोपाय, ततस्ते तदुपदेशेन अष्टकमभ्यस्यन्त्यप्रमत्ताः तथा
यन्ते विषण्णाः भवन्ति परीक्षका सावद्यानां विरज्यन्ति कुधर्मसेवन रमन्ते सद्गुणोपादाने वदन्ति च—यथा भो भो भट्टारकाः!—
अपायहेतुभिर्भोगैर्धूर्तोपकारैश्च तीर्थिकैः । एतावन्तं वयं कालं, वञ्चिता मोहदोषतः ॥ १८६ ॥ अधुना बोधिता धन्यैर्भवद्भि
रक्षितास्तैः । यथाऽऽदिष्टं करिष्यामो, नाथाः! सर्वं पुरोहितम् ॥ १८७ ॥ यथोपदर्शिता वाक्यैः, साधुभिस्ते मनोहरैः । यथोपविष्ट
कुर्वाणा, आयान्ते सार्थसार्थकाः ॥ १८८ ॥ २। यथा च स पाटलगोवो मूकसमीप इव गमनार्थमामन्त्रण, मूढेनोक्तं—'वयस्य! किं गतेन
करिष्यसि? रमणीयतममिदं द्वीपं, तथाहि—पश्य पश्य मूषितमिव पद्मखण्डैर्विराजित गृहोद्यानैर्मण्डितं सरोवरैः कमनीयं विहार
राशैः सुखपीयं सुगन्धिपुष्पभरबन्धुराभिर्वनराजिभिरभिरूपणीयं सुन्दरलोकयोगेन तदत्र मानयित्वा सुचिरं सुखं पश्चात्स्वस्थानगमन
करिष्यामो, न च मे गमनं रोचते, सुतं च मयाऽपि नोल्लित्य वर्तते, यतो दर्शितं तस्काषकक्षकलाविपूरित चारैः, अनेन सयावा चारैः
करुणा, कृतश्चोपदेशो मया—न युक्तं ते काननादिकौतुक कुरलानि च त्वया गृहीतानि रसपुष्पा तत्परित्यज्य भिक्षामूनि गृहाण

सुखानि तेषां चैव स्मरन्, ततः प्रविष्टो मूढः प्राह च—नाहं यास्यामि गच्छ त्वं यत्र प्रवृत्तोऽसि, मित्रमेव न भवसि त्वं न यस्त्व मामकीनानि भास्वररूपाणि दूषयसि अलं मे तावकवचोभिः पुनः कृपयोपदेशदानोद्यतो निराकृतप्रायः, अनेन सम्यग्बोधोत्पादनीयो-ऽयमिति निश्चयः, तथा मह! यन्नाम पातकत्वा भगवन्तो मुनयो भूतस्थानीयेभ्यो दूरभव्येभ्योऽभव्येभ्यो वा यदा धर्मोपदेशाय भिमुखीभवन्ति तदा तेषां तत्समीपगमनमभिधीयते, ततः कुर्वन्ति ते सद्धर्मदेशनया मोक्षगमनं प्रति तदाग्रहम्, ततस्ते मूढकल्पा अन्तः तस्यैवमाचक्षीरन्—अहुत भो भोः श्रमणकाः! किं तेन यौष्माकीणेन मोक्षेण न प्रयोजनं?, भवतामप्यलमेव तत्र गमनेन, यथाहि—न तत्र खाद्यं नो पेयं, न विलासा न भूषणः । न स्त्रियः प्रियसंयोगो, न कान्ता कमलेक्षणाः ॥ २८९ ॥ न माल्यं सवि मम्म, न गीतं नापि नर्तनम् । न हास्यं हन्त यौष्माकः, स मोक्षो ननु बन्धनम् ॥ २९० ॥ भवान्तरमयीयोऽयमस्माकं प्रतिभासते । तदा संसारविस्तारमित्याहादविधायकः ॥ २९१ ॥ यतोऽत्र सन्ति संसारे, खाद्य पेय विभूतयः । विलासा भूषणं नाथ, कामदाः पद्मलोचनाः ॥ २९२ ॥ यथेष्टचेष्टाचारित्वं, गीतं नृत्यं विलेपनम् । विद्यते सर्वमेवात्र, संपूर्णं सुखसाधनम् ॥ २९३ ॥ अतो विमुच्य संसारं, सुखसम्भारपूरितम् । भो भोः श्रमणका! यूयं, न मोक्षं गन्तुमर्हथ ॥ २९४ ॥ वरं मोक्षवादेन, संसारे सुन्दरा स्थितिः । मानयित्वा सुखं दिव्यं, पश्चान्मोक्षे गमिष्यथ ॥ २९५ ॥ यश्च सद्धर्मभावोऽयं, भवतां मनसि स्थितः । अस्माकमपि सोऽस्त्येव, किं यूयं धर्मगर्विताः? ॥ २९६ ॥ यथाहि—सूरिभिर्मेधिपैश्छागैः, शूकरैश्च निपातितैः । कुर्महे पण्डिकादीनां, वयं रुधिरतर्पणम् ॥२९७॥ गोमेधमश्वमेधं च, नरमेधं तथाऽऽदरैः । कुर्मो मार्गं चतुर्मेध, भूतग्रामविमर्दनम् ॥ २९८ ॥ कुयोनिवर्तिनः सत्त्वान्, निःशेषान् दुःख पीडितान् । हत्वा हत्वा वयं दुःखान्मोचयामः कृपापराः ॥ २९९ ॥ पापकर्मा जीवसङ्घात, मारयित्वा दिने दिने । मांसादारिवसन्न च,

प्रयच्छामो यथेच्छया ॥ ४०० ॥ इत्येवमाशिभिर्धर्मैः, कृतकृत्यतया वयम् । भावकस्यास्य धर्मस्य, न तृप्तिं यत कुर्महे ॥ ४०१ ॥ त
दिव मूढकस्थानामसभ्यानां प्रभाषितम् । आकर्ण्य मुनयो धीरा, जायन्ते करुणापराः ॥ ४०२ ॥ ततस्ते तत्प्रबोधार्थमित्थमाचक्षते
स्फुटं । भो भद्रा! नैव युक्तोऽयं, भवतां भवविभ्रमः ॥ ४०३ ॥ "एते हि भोगा भागानां, भोगा इव सुदारुणाः । पर्यन्तकटुकाः पा-
"पाद्वीप्रसक्तवर्धनाः ॥ ४०४ ॥ नार्योऽनार्या कृताकार्याः, सर्वमायाकरण्डिकाः । विलासनृत्यसङ्गीतबिब्बोकाद्या विडम्बनाः ॥४०५॥
"मोक्षस्तु भद्राः सततमनन्तानन्दसुन्दरः । जीवस्यात्मव्यवस्थानं, निःशेषक्लेशवर्जितः ॥ ४०६ ॥ मनुष्यभवमासाद्य, तत्र युक्त यथा
"दृशाम् । तापपेयविलासादिकौतुकेनास्य नाशनम् ॥ ४०७ ॥ एतेषु सक्ता भोगेषु, कतिचिद्दिनभाविषु । मा मोक्षमार्गमुत्सृज्य, गच्छ-
"तानन्तके भवे ॥ ४०८ ॥ धर्मोऽनुष्ठानयुक्ता च, यदिदं मारणादिकम् । तूय कुरुथ तत्पाप, सर्वं संसारवर्धनम् ॥ ४०९ ॥ कृपास्य
"कारमोहेन, मा कुरुध्वमथेदृशम् । अहिंसाद्यात्मकं धर्मं, कुरुध्वं दोषसूदनम् ॥ ४१० ॥" अथेदृशं मुनीनां ते, वाक्यमाकर्ण्य पेशलम् ।
मूढकस्था जनास्तूर्णं, प्रद्वेषं यान्ति पापिनः ॥ ४११ ॥ वदन्ति च ततो रुष्टा, भो भो श्रमणका! वयम् । शिक्षणीया न युष्माभिर्यात
यात यथाऽऽगताः ॥ ४१२ ॥ भोगाभिन्दथ पापिष्ठा, धर्मं चास्मभिप्रेतम् । ततो नो वैरिका यूयं, नेष्यामोऽन्तकमन्दिरम् ॥ ४१३ ॥
ईदृशोऽपीह सद्धर्मो, यद्यर्थं वो न रोचते । ततोऽलं युष्मदीयेन, धर्मेण पुरुषाधमाः! ॥ ४१४ ॥ निवेदयत सद्धर्मं, निजेभ्य श्रमणा
धमाः । आत्मीयजनकेभ्यो भो, न त्वस्माकं प्रयोजनम् ॥ ४१५ ॥ तदिदं मूढजन्तूनां, वाक्यमाकर्ण्य साधव । भूयः करुणया चाथ
ब्रूयो धर्मस्य लक्षणम् ॥ ४१६ ॥ तावत्ते निवर्ता कुद्धा, दष्टौष्ठा रक्तलोचनाः । गाढप्रहारदानाद्यौ, प्रवर्तन्ते न संशय ॥ ४१७ ॥ यद-
ध्वचारस्य वीक्ष्य, मुनयो मूढचेष्टितम् । निश्चिन्वन्ति निजे चित्ते, नैते साध्याः कथञ्चन ॥ ४१८ ॥ ततस्ते साधवस्तेषामुपेक्षां कुर्वते

सुखानि तेषां चेद् समय, ततः मदिरो मूढः आह च—नाहं यास्यामि गच्छ त्वं यत्र प्रवृत्तोऽसि, मित्रमेव न भवसि त्वं म यस्त्व मामपीनामपि मात्सररूपाणि ब्रूषसि अत मे तावकत्वैः पुनः कृपयोपदेशदानोद्यतो निराकृतवान् , अनेन सद्भावमारोपयितुमशक्यनीयो-ऽयमिति निश्चय , तथा भद्र ! धनवाहन चारुकल्पा भगवन्तो मुनयो मूढस्थानीयेभ्यो दूरभव्येभ्योऽभव्येभ्यो वा यदा धर्मोपदेशाय भिमुखीभवन्ति तदा तेषां तदन्तसमीपगमनमभिधीयते, ततः कुर्वन्ति ते सद्धर्मदेशनया मोक्षगमनं प्रति तदामन्त्रणम्, ततस्ते मूढकल्पा जन्तवः एवमेवमाचक्षीरन्—भद्रन्त भो भोः श्रमणकाः ! किं तेन यौष्माकीणेन मोक्षेण नः प्रयोजनं ?, अथवाप्यलमेव तत्र गमनेन, यतोहि—न तत्र खाद्य नो पेयं, न विलासा न भूषणः । न स्त्रियः प्रियसंयोगो, न कान्ताः कमलेक्षणा ॥ २८९ ॥ न भाष्य सवि मन्म, न गीत नापि नर्तनम् । न हास्य हन्त यौष्माकः, स मोक्षो ननु बन्धनम् ॥ २९० ॥ भवत्त्वरमणीयोऽयमस्माकं प्रतिभासते । सदा संसारविस्तारनिपातावविपातकः ॥ २९१ ॥ यतोऽत्र सन्ति संसारे, खाद्य पेय विभूषणः । विलासा भूषणं नाम, कामदाः पद्मलोचनाः ॥ २९२ ॥ यथेष्टचेष्टाचारित्व, गीत नृत्यं विलेपनम् । विद्यते सर्वमेषात्र, सम्पूर्ण सुखसाधनम् ॥ २९३ ॥ अतो विमुच्य संसारं, सुखसम्भारपूरितम् । भो भोः श्रमणका ! यूय, न मोक्षं गन्तुमर्हथ ॥ २९४ ॥ यदर्थं मोक्षवादेन, संसारे सुन्दरा स्थितिः । मानयित्वा सुखं नित्यं, पश्चान्मोक्षे गमिष्यथ ॥ २९५ ॥ यच्च सद्धर्मवादोऽयं, भवतां मनसि स्थितः । अस्माकमपि सोऽस्त्येव, किं यूय धर्मगर्विता ? ॥ २९६ ॥ तथाहि—भूरिभिर्मदिरापैश्छागैः, प्रचुरैश्च तिपावितैः । कुर्मो चण्डिकादीनां, वयं रुधिरतर्पणम् ॥२९७॥ गोमेधमश्वमेधं च, नरमेधं तथाऽऽदरैः । कुर्मो यागं चतुर्वेदं, भूतग्रामविमर्दनम् ॥ २९८ ॥ कुयोनिवर्धिनः सत्त्वान्, निःशेषान् दुःख पीडितान् । हत्वा हत्वा वयं तु प्राप्नोपयामः कृपापराः ॥ २९९ ॥ पापकर्मा जीवसंघात, मारयित्वा दिने दिने । मांसावारिवसत्र च,

प्रमध्यासो यथेच्छया ॥ ४०० ॥ इत्येवमादिभिर्धर्मैः, कृतकृत्यतया वयम् । भावत्कस्यास्य धर्मस्य, न वार्तां वत कुर्महे ॥ ४०१ ॥ व
चिरं मूढकल्पानामसभ्यानां प्रभाषितम् । आकर्ण्य मुनयो धीरा, जायन्ते करुणापराः ॥ ४०२ ॥ ततस्ते तत्प्रबोधार्थमित्थमाचक्षते
तदा । भो भद्रा ! नैव युक्तोऽयं, भवतां भवविभ्रमः ॥ ४०३ ॥ "एते हि भोगा नागानां, भोगा इव सुदारुणाः । पर्यन्तकटुकाः पा
"पाक्षीप्रसंक्लेशवर्धनाः ॥ ४०४ ॥ नार्योऽनार्याः कृताकार्याः, सर्वमायाकरण्डिकाः । विलासनृत्तसङ्गीतविब्बोकाद्या विडम्बनाः ॥४०५॥
"मोक्षस्तु भद्राः सततमनन्तानन्दसुन्दरः । जीवस्यात्यन्तस्वस्थानं, निःशेषक्लेशवर्जितः ॥ ४०६ ॥ मनुष्यभवमासाद्य, तत्र युक्त भवा
"दृशाम् । सापेक्षविलासादिकौतुकेनात्मवञ्चनम् ॥ ४०७ ॥ एतेषु तच्च भोगेषु, कतिचिद्दिनभाविषु । मा मोक्षमार्गमुत्सृज्य, गच्छ-
"तानन्तके भवे ॥ ४०८ ॥ धर्मोऽनुष्ठानयुक्तश्च, सर्वेऽपि मारणादिकम् । यूयं कुरुथ तत्पाप, सर्वं संसारवर्धनम् ॥ ४०९ ॥ कृपास
"कारमोहेन, मा कुरुध्वमतोऽक्षमम् । अहिंसाद्यात्मक धर्मं, कुरुध्व पापसूदनम् ॥ ४१० ॥" अथेदृक्षं मुनीनां ते, वाक्यमाकर्ण्य पेशलम् ।
मूढकल्पा मनाक्तूर्णं, प्रद्वेषं यान्ति पापिनः ॥ ४११ ॥ भवन्ति च ततो रुष्टा, भो भोः श्रमणका ! वयम् । शिक्षणीया न युष्माभिर्यात
यात यथाऽऽगताः ॥ ४१२ ॥ भोगाभिनन्द पापिष्ठा, धर्मं चास्मदभिप्रेतिसम् । ततो नो वैरिका यूयं, नेभ्यासोऽन्यकमन्दिरम् ॥ ४१३ ॥
ईदृशोऽपीह सद्धर्मो, यदयं को न रोचते । ततोऽलं युष्मदीयेन, धर्मेण पुरुषाधमाः ! ॥ ४१४ ॥ निषेवध्वं सद्धर्मं, निर्जरेभ्यः श्रमणा
धमाः । आत्मीयजनकेभ्यो भो, न स्वसाक प्रयोजनम् ॥ ४१५ ॥ तदिदं मूढजन्तूनां, वाक्यमाकर्ण्य साधवः । भूयः करुणया यावत्
भूयो धर्मस्य लक्षणम् ॥ ४१६ ॥ तावत्ते निर्दयं कुद्धा, यष्टीद्या रुकलोपनाः । गाढप्रहारदानाद्यौ, प्रवर्तन्ते न संशयः ॥ ४१७ ॥ तत
सदाचारा धीरस्य, मुनयो मूढचेष्टितम् । निश्चिन्वन्ति निजे चित्ते, नैते साध्याः कथंचन ॥ ४१८ ॥ ततस्ते साधवस्तेषामुपेक्षां कुर्वते

मतः । न भवेद्रोहले चित्तं, स ध्यानाभावे विनिश्चिते ॥ ४१९ ॥ ४ । ततो यथा चारुपदस्य कुर्वतोरुभयोर्योग्यद्विप्रयोर्भृते रत्नाना यो-
ग्ये ते तौ च गृहीत्वा गतमारः सम्मान आचारयोऽपि राजविनियोगेन सततमनन्यानन्दभाजन, मूढस्तु दुर्मतिकुन्देन भरपतिना निष्का
सितस्ततो द्वीपात् मक्षिप्तः समुद्रे सजातोऽनन्तदुःखसम्भारभाजनमिति, तथा भद्र! घनवाहन मुनीनामुपदेशा पूर्वोक्त कुर्वतां तेषा एतानि
रत्नाना मद्रकमम्यमिथ्यादृष्टीनां च क्रमेण तत्वे पारमेश्वरे प्रवचने वर्तन्ते ज्ञानादयो गुणाः भियन्ते तेषामात्मानः ततः सर्वेऽपि ग
च्छन्ति परमपदे आसन्ते सततमनन्तानन्दसन्दोहभाजो ज्ञानदर्शनचारित्रविनियोगेन, मूढजन्तवस्तु कुर्वन्ति पापभरपूरणं, ततः कुदैव
स्वकर्मपरिणामभुजा निर्वास्यन्ते मनुष्यभवरत्नद्वीपात् पात्यन्ते संसारसागरे भवन्ति निरन्तरदुःखसम्भारभाजनमिति । तदत्र—एवं
कथानकमास, ज्ञात्वा भावार्थमीदृशम् । भवं मद्रविधो भावः, साधुर्मो घनवाहन ! ॥ ४२० ॥ एवंविधविवेकस्य, कारणं कर्मदारणे ।
को वा कथानक मन्त्र, श्रुते नो मुनिर्वा भवेत् ? ॥ ४२१ ॥ रत्नद्वीपसमे प्राप्त, मानुष्ये भद्र ! भाविकैः । रत्नभूताऽऽगमबोद्धित्व, को न
गच्छेन्निष्क्रियाऽक्षयम् ? ॥ ४२२ ॥ ततो भद्रेऽपाहितसद्बुद्धे ! यदिदमीदृक्षमकलङ्कवचनमाकर्णयतो मे जनिता यदी कर्मस्थितिः समजातो भद्र
कमावः मुखासिव मनागकलङ्क वचन तथापि स्थितोऽहं मौनेनैव, ✓प्राप्तोऽकलङ्कः सहितो मया पद्ममुनिसमीप वन्दितो मुनिवरः धर्म-
लाभितोऽनेन कृता प्रस्तावना पृष्ट सोऽपि वैराग्यकारण, मुनिनोक्तं—नगरी संसृतिर्नाम, मत्त्यनादिरनन्तिका । तदीयो हट्टमार्गो म,
जातो वैराग्यकारणम् ॥ ४२३ ॥ अकलङ्केन चिन्तित—अरघट्टः पुरा यादृग्, मुनिना मे निवेदितः । मूल भो हट्टमार्गोऽपि, तादृशो-
ऽत्र भविष्यति ॥ ४२४ ॥ ततः मोक्तमकलङ्केन—निवेदय महाभाग!, मध्यमेन स्फुटाक्षरैः । हट्टमार्गः स संजातो, यस्ते वैराग्यकार
णम् ॥ ४२५ ॥ मुनिराह महाभागो, योऽत्र ध्यानस्थितो मुनिः । अनेन जन्मसन्तानः, स दृष्टो मम दर्शितः ॥ ४२६ ॥ स्थिरचित्तः

सुदीर्घोभिर्मवापणपंक्तिभिः । भूरिभि सुखदुःखाद्यैः, स पण्यैः परिपूरितः ॥ ४२७ ॥ माकुलैः सत्त्वमोपुष्यैः, क्रयविक्रयतत्परैः ।
जीववाणिजकैर्नित्य, स्वार्थनिष्ठैर्निषेवितः ॥ ४२८ ॥ पुण्यापुण्याभिधानैश्च, लोकोत्कृष्टविमध्यमैः । मूल्यैः पण्यानि लभ्यन्ते, स्वानुरू-
पाणि तत्र भोः ! ॥ ४२९ ॥ नित्य व्यवहरन्नेष, सर्वोत्पादितापणः । अपुण्यजीवरोरैश्च, भूरिभिः परिपूरित ॥ ४३० ॥ महामोहा
मिधानोऽत्र, बलाधिकृत उच्यते । कामक्रोधादयस्तस्य, पुरुषाः परिचारकाः ॥ ४३१ ॥ घोरैर्जीवाधमर्णानां, कर्मस्कन्धैर्धनिकैः सदा ।
क्रियते धरणक तत्र, दुर्मोचमतिदारुणम् ॥ ४३२ ॥ सदा कलकलायन्ते, लोकोद्वेगविधायिनः । भटाः कषायनामानस्तत्र दुर्दान्तदि
म्मकाः ॥ ४३३ ॥ अनेकाश्चर्यभूयिष्ठो, विचित्रः सत्त्वसंकुलः । नान्यो जगति तादृक्षो, हट्टमार्गो नरोत्तम ! ॥ ४३४ ॥ केवलं ते मया
लोका, यावत्सम्यक् निरीक्षिताः । दृष्टे सर्वेऽपि विज्ञातावाच्यत्यन्तदुःखिताः ॥ ४३५ ॥ अथानेन महाभाग !, मुनिना मम लोचने ।
अर्पिते कृपया भद्र !, ज्ञानाञ्जनशलाकया ॥ ४३६ ॥ ततो विमलदृष्टित्वाद्दृष्टो दूरे व्यवस्थितः । मया हट्टात्समुत्तीर्णो, मठो नाम
शिवालयः ॥ ४३७ ॥ तत्रानन्ता मया दृष्टाः, सदानन्दसुन्दराः । सन्तुष्टिरसा भो लोका !, दुःखाद्या बाधवर्जिताः ॥ ४३८ ॥ ततो
मे तत्र सम्भ्रमो, हट्टमार्गो बृहत्तमः । असतो भद्र ! निर्वेदो, मठोन्मायक एव च ॥ ४३९ ॥ तत्रत्यं महाभागो, मुनिः प्रोक्तवान्
मया । हट्टमेन परित्यज्य, मठे यामः शिवालये ॥ ४४० ॥ यतः—नास्ति मे क्षणमप्यत्र, रतिर्नाथ ! सुदारुणे । हट्टमार्गे व्रजामोऽद्य
त्वया सार्धं शिवालये ॥४४१॥ मुनिनोक्तं यदीच्छा ते, मठे गन्तुं नरोत्तम ! । गृहाण मामिकां दीक्षां, ततोऽस्य भाविकामरम् ॥ ४४२ ॥
मयोक्तं दीयतां नाथ !, मा विलम्बो विधीयताम् । ततो दत्ता भवानेन, दीक्षेय पारमेश्वरी ॥ ४४३ ॥ उपदिष्टं च कर्तव्यं, मठप्रापण
कारणम् । अद्य तदेव कुर्वाणो, भद्र ! तिष्ठामि साम्प्रतम् ॥ ४४४ ॥ मकरध्वजेनोक्त—कीदृशं नाथ ! कर्तव्यं, गुरुणा ते निवेदितम् ।

यद्गुरुत्वेन मठे तत्र, भगवन्नानुमिच्छसि ? ॥४४५॥ मुनिनोक्तं—आकर्णय—अभिहितोऽहं भगवता तदाऽनेन गुरुणा यथा सौम्य! अस्ति तावद्भवतः परिमितः कायाभिधानः पञ्चाक्षनामगवाक्षो निवासार्थमपवरकः, तत्र च कार्मणशरीरनामकमपवरकगवाक्षाभिमुखक्षयोपशमाभिधानरम्यं गर्भगृहकं, तत्र च चित्ताभिधानमतितरलं वानरशीवरूपं ?, मयोक्तं—बाढं समस्तमस्ति, गुरुणोक्तं—यद्येवं ततो गृहीते नैव तेन सर्वेण तावद्भवता मठजितस्य यतो न शक्यते तत्काण्ड एव विरहयितुं, मयोक्तं—यथाऽऽज्ञापयति नाथ, ततः अभिहितोऽहं गुरुणोक्तं—भद्र! सततं वानरशीवरूपं सुरक्षितं कर्तव्यं, मयोक्तं—यथाऽऽदिशति नाथः, केवलं कुतो भयमिति कथयन्तु भगवन्तः, ततोऽभिहितमनेन मुनिना—यथा "सौम्य! विद्यन्ते तत्र गर्भगृहके वसतोऽस्य भूयांसः सदुपद्रवकारिणो यतो भक्ष्यते वराकमिदं "कषायनामकैर्मूषकैः तरलीक्रियते नोकषायाख्यैर्दुष्टमिश्रुत्पत्तिकैः खाद्यते संज्ञाख्याभिः क्रूरमार्जारीभिः विलुप्यते रागद्वेष-"नामकाभ्यां मोषकाभ्यां भक्ष्यते महामोहसंज्ञेनातिरौद्रमार्जारेण उपताप्यते परीषहोपसर्गाख्यैः सततं त्रोटपक्षिसमूहकैः विह-"ठ्यते दुःखभिसम्भिविपर्यासैर्बहुभिर्मत्कुणैः उपद्रूयतेऽलीकचिन्तासंज्ञाभिर्गृहकोकिलिकाभिः अभिभूयते दारुणाकारैः "प्रमादकलभैः स्थगयतेऽनवरतमविरतिनाम्नाऽऽलनामकेन पद्पलिकाजालेन अन्धीक्रियते मिथ्यादर्शनसंज्ञेनातिघोरेण तमसा" तदेवमेते भद्र! तत्र गर्भगृहके सततमासिनोऽस्य वराकस्योपद्रवविशेषाः, तदित्थमेतैरेवंविधैरुपद्रवैरुपद्रुतं चित्ताभिधानं वानरशीवरूपं वेदनातुरं निःसहतया निपतति रौद्रध्यानाभिधाने सुमहति तत्रापि तापकुण्डे कपिसुतः भविष्यदनेककुविकल्पात्यन्तदुःखजालाकुले यीपले गाढमार्तध्यानसमिधाने महाबिले, तदियमप्रमत्तेन भवता सततं रक्षणीयं, मयोक्तं—भदन्त! कः पुनरस्य रक्षणोपायः, गुरुराह—भद्र! ये ते विद्यन्ते तत्रापवरके पञ्च गवाक्षास्तेषां द्वारेषु विषयनामानः पञ्चैव विषवृक्षा विद्यन्ते, ते चातिदारुणाः स्वरूपेण, यतस्ते नाम-

अमीषु वानरस्त्रीस्वरूपं विडम्बयन्ति गन्धेनापि मूर्च्छयन्ति दर्शनेनापि उन्मादयन्ति स्मरणेनापि मारयन्ति स्पर्शनेनास्वादनेन च पुनर्यदिह निपातयन्ति तत्र किमाश्चर्यं?, ते चास्यामीभिरुपद्रवैरुपद्रुतस्य विह्वलतया सहकारादय इति प्रतिभासन्ते, ततो निर्गच्छति तदभिमुखं वैराग्यकुतोऽप्यभिलाषेण रज्यते सुन्दराणीति बुद्ध्या केषुचित्स्कन्धेषु द्वेष्टि न सुन्दराणीति बुद्ध्या कानिचित्स्कन्धानि भ्रमतीति लोलत्वातिरेकेणानवरतं तच्छाखान्तरेषु लुठति चिरतामर्थमभिपयसा तद्योगवर्तिनि पत्रफलकुसुमरजःकचवरे, ततस्तेषु परिभ्रमतस्तु तुच्छ कर्मपरमाणुनिचयसंज्ञेन तदीयफलकुसुमरेणुना आश्लिष्यते भोगस्नेहनामकेन मकरन्दबिन्दुनिस्यन्दसन्दोहसर्पेण, ततो मया गृहीतवचनभावार्थेन चिन्तितं—अये! वृक्षावयवेषु सामान्यरूपाः शब्दरूपरसगन्धस्पर्शा भविष्यन्ति कुसुमानि पुनरपरिस्फुटास्वादविशेषाः फलानि तु परिस्फुटास्वादविशेषा एव शाखान्तराणि पुनस्तदाधारवस्तुस्थानानि, तेषु च सञ्चरणं चित्तवानरस्त्रीस्वरूपस्य लोकोपचारेणाभिहितं, यथाऽऽलौकिकाः 'अमुत्र गतं मे चित्तमिति', एवं च स्थिते गुरु मयैव तावत्समस्तं मुनिना भाषितं भोत्स्यते चेति विचिन्त्य मयाऽभिहितं—भदन्त! ततस्ततः?, गुरुराह—ततो भद्र! भोगस्नेहार्द्रीभूते कर्मपरमाणुप्रचयरजोगुण्ठिते तत्र चित्तवानरस्त्रीस्वरूपशरीरे विकलतया कोपस्य भेदकतया विषरूपत्वात्तस्य रजसः संजायन्ते व्रतानि सम्पद्यते अजीर्णीभावः व्याप्यते समस्तान्यप्यवयवाः दह्यते विषरूपेण तेन रजसा, ततो भजते कृष्णरूपतां तच्छरीरं कथित्स्वपद्यते रक्तीभावः, ततस्तत्र गर्भगृहके वर्तमानं तदेषां सर्वेषां पूर्वोक्तानामुपद्रवविक्षेपाणां गम्यं भवति ततो बाध्यते नानाविधं तैरिति, तदेष भद्र! तस्य चित्तवानरस्त्रीस्वरूपस्य सरक्षणोपायो यदुत—गृहीत्वा स्ववीर्यसंविनात्महस्तेन दृढमप्रमादनामकं वज्रदण्डं तच्चित्तवानरस्त्रीस्वरूपं तैरक्षनामकैर्गवाक्षैर्विषयवृक्षफलभक्षणस्पृहया निर्गच्छदास्फोट्य निवारणीयं तथापि चटुलतया निस्सरत्पुनः पुनराक्रोशनीयं, ततो निषिद्धबहिर्गमनस्य निवृत्तसहकारादिकामिषस्य तस्य शोषमुपयास्यत्यसौ

भद्रकेन मठे तत्र, भगवन्नान्तुमिच्छसि ? ॥४४५॥ मुनिनोक्तं—आकर्णय—अभिहितोऽहं भगवता तदाऽनेन गुरुणा यथा सौम्य ! अस्ति तावद्भवतः परिमठः नराभिधानः पञ्चाक्षनामगवाक्षो निवासार्थमपवरकः, तत्र च कार्मणशरीरनामकमपवरकगवाक्षाभिमुखस्थयोपशामा भिधानं च गर्भगृहकं, तत्र च चित्ताभिधानमतितरलं वानरपोतरूपं ?, मयोक्तं—बाढं समस्तमस्ति, गुरुणोक्तं—यद्येवं ततो गृहीत नैव तेन सर्वेण तावद्भवता भद्रजितस्य यतो न शक्यते तत्क्षण एव विराधयितुं, मयोक्तं—यदाज्ञापयति नाथः, ततः प्रतिपन्नोऽहं, गुरुणोक्तं—भद्र ! स्वयं वानरपोतरूपं सुरक्षितं कर्तव्यं, मयोक्तं—यदादिशति नाथः, केवलं कुतो भयमिति कथयन्तु भगवन्तः, ततोऽभिहितमनेन मुनिना—यथा "सौम्य ! विद्यन्ते तत्र गर्भगृहके वसतोऽस्य भूयांसः स्वरूपापकारिणो यतो भक्ष्यते बराकमिदं 'कषायनामकैर्मदुन्दुरूपकैः उरःपट्टीभिर्भ्रष्यते नोकषायाख्यैर्वनपदुमिर्कुष्टपृष्ठिकैः प्लाव्यते संज्ञाख्याभिः क्रूरमार्जारीभिः विलुप्यते रागद्वेष "नामकाभ्यां भीषणकोलोन्दुराभ्यां ग्रस्यते महामोहसंज्ञेनातिरौद्रमार्जारेण उपताप्यते परीषहोपसर्गाख्यैः सततं कीटपङ्क्तिसमूहैः विक्र "ढीक्यते दुष्टाभिसन्धिसितचर्मास्यैर्मनुष्यैर्मक्षिकाभिरत्युग्रैः उपद्रूयतेऽलीकविकल्पाभिधानाभिर्गृहकोकिलिकाभिः अभिभूयते दारुणाकारैः "प्रमादकृकलासैः उपद्रूयतेऽनवरतमविरतिसंज्ञाभ्याख्यनामकेन पट्पदिकावातेन भ्रशीक्रियते मिथ्यादर्शनसंज्ञेनातिघोरेण तमसा" तदेवमेते भद्र ! तत्र गर्भगृहके सततमापिनोऽस्य वराकस्योपद्रवविशेषाः, तदित्थमेवामीभिरुपद्रवैरुपद्रुतं चित्ताभिधानं वानरपोतरूपं वेदनातुर निःसहतया निपतति रौद्रध्यानाभिधाने सुज्वलितखादिराङ्गारकुण्डे कम्पितचुनः प्रविशत्यनेककुविकल्पाख्यत्वावच्छ्वासावनतमुखे भीषणे गाढमार्तध्यानाभिधाने महाबिले, तदिदमप्रमत्तेन भवता सततं रक्षणीयं, मयोक्तं—भदन्त ! कः पुनरस्य रक्षणोपायः, गुरुराह—भद्र ! ये ते विद्यन्ते तत्रापवरके पञ्च गवाक्षास्तेषां द्वारेषु विषयनामानः पञ्चैव विषवृक्षा विद्यन्ते, ते चातिदारुणाः स्वरूपेण, यतस्ते नाम-

अज्ञानीमायमाधत्ते, सा भोगक्लेशवासना । ततः संसारसंस्काराः, सञ्जायन्ते क्षतोपमाः ॥ ४५७ ॥ ततोऽत्र प्रभवन्त्येव,
सर्वे रागाद्युपद्रवाः । मूषकादिसमास्ते च, विवर्धन्ते प्रतिक्षणम् ॥ ४५८ ॥ भूयश्च प्रेर्यमाण तैर्विषयेष्वेव धावति । पुनः
कर्म पुनः क्लेशः, पुनः सर्वेऽप्युपद्रवाः ॥ ४५९ ॥ अदृष्टतलपर्यन्ते, संसारविषचक्रके । निमग्न दुःखकोटीभिश्चित्तमेतन्न मुच्यते
॥ ४६० ॥ [illegible] समाख्यातो, गुरुणाऽनेन रक्षकः । गृहीतो वीर्यहस्तेन, सोऽप्रमादोऽस्य सत्तमः ॥ ४६१ ॥ तदमेव करिष्यामि,
सततं सुसमाहितः । गुरूपदिष्टमार्गस्य, तथाहमनुशीलनम् ॥ ४६२ ॥ यथा—"स्वप्नोऽयमिन्द्रजालं वा, हरिश्चन्द्रपुरं यथा । शरीरं
"भूयसो भोगा, यथान्यस्त[illegible] ॥ ४६३ ॥ एवं निश्चित्य सद्बुद्ध्या, भावयिष्यामि तत्त्वतः । ततः संसारजालान्मे, चित्तमन्यो
"निवर्त्स्यति ॥ ४६४ ॥ अनाद्यभ्यासयोगेन, निस्सरत्त पुनः पुनः । आत्मन्येवाऽऽहित चित्त, धारयिष्यामि यत्नतः ॥ ४६५ ॥ तथेद
"शिक्षयिष्यामि, चित्त किं निर्गतेन ते ? । बहिः स्वरूपे तिष्ठ त्व, येनानन्दे निलीयसे ॥ ४६६ ॥ संसारस्ते बहिश्चारः, स च दुःखम
"राकरः । मोक्षः स्वरूपेऽवस्थान, स चानन्दमराकरः ॥ ४६७ ॥ ततो बहिर्न गुप्त ते, निर्गन्तु सुखलिप्सया । सुखमात्मन्यवस्थान,
"चित्त ! हित्वा बहिर्भ्रमम् ॥ ४६८ ॥ आत्मन्यवस्थितस्येह, जन्मन्येव सुखं तव । बहिर्निःसरतोऽत्रैव, दुःख तथापि मुच्यते ॥ ४६९ ॥
"तथाहि—सर्वं दुःखं परायत्त, सर्वमात्मवशं सुखम् । बहिश्च ते पराधीन, स्वाधीनं सुखमात्मनि ॥ ४७० ॥ अन्यच्च—य
"दात्मनो बहिर्भूतं, वस्तुजातं तव प्रियम् । तत्सर्वं नश्वरं दुःखं, निःस्वभावं मलाविलम् ॥ ४७१ ॥ अतस्तदर्थं हे चित्त, ! किं
"वृथा परितप्यसि । किं चाऽऽत्मानं विमुच्येत्थ, पच्यसीपि पुनः पुनः ॥४७२॥ यदि स्यात्सुन्दरं किंचिद्बहिस्तस्य निवारणम् । समवेतव
"दुःखा(सौख्या)य, तव चित्त ! न विद्यते ॥ ४७३ ॥ एवमात्तं पुनर्घोरैर्भोगा[illegible]र्निवारितम् । आत्मन्यानन्दरूपे त्वं, सुधा धाम्यसि धारि

भोगस्नेहसपर्शितः शरीरार्द्रीभावः, ततः शुष्कशरीरतरुरिसटिष्यति प्रविश्य तत्रसो रोक्ष्यन्ति क्षयानि भयमासमति अजरता न भवि ष्यति कृष्णता मिनङ्क्ष्यति रक्तीभावः भाविर्भविष्यति भवतया सपत्नवे शरीरस्यैव समनिष्यते दर्शनीयता, ततो न प्रभविष्यन्ति ते प्रागुपवर्णिताः तत्रापि गर्भगृहके वर्तमानस्य तस्योपद्रवविशेषा', किं च तेऽपि मार्जारमूषककोकोन्दुरादयस्तस्य वानरलीबरूपस्योपद्रव कारिणः समस्तास्तेनैवाप्रमादनामकेन यवदण्डेन भवता चूर्णनीयाः, ततस्तेषु सचूर्णितेषु छत्रभगृहकमागसस्थरिष्णु वानरलीबरूप निराब भविष्यति, तदय भद्र ' तस्य संरक्षणोपायः, मयोक्त—भदन्त ' तस्कि पुनस्तेनेरस्य संरक्षितेन मम सेत्स्यति प्रयोजनं ?, भगवताऽभिहित —ननु भद्र ' यद्भवतोऽभिप्रेत शिवालयमठगमन तदेतदेव चित्तवानरलीबरूपं सुसरक्षितमुपायभूत वर्तते ॥ यतहि रक्षित सम्यक्, समवक्षेव कारणम् । निर्बाध गमनस्योचैः, पुरुपस्य शिवालये ॥ ४४६ ॥ तदभेपत्र हे भद्र', विषये गमने मति । भस्य सरक्षणेऽ प्येवं, ततो यत्न समाचर ॥ ४४७ ॥ किं च—यावत्क बहुकालीन, वर्तते भद्र' दुस्तरम् । भस्य वानरलीवस्य, चरित ते मयोदितम् ॥ ४४८ ॥ तथाहि—तथैरुपद्रवैर्गाढ, पीडित मूषकादिभिः । वेदनाविह्वलं मोहात्तत्सकेषु प्रवर्तते ॥ ४४९ ॥ ततश्च—शुष्यते रक्तता भूयो, भियते सम्वबिन्दुभिः । ततः क्षयानि जायन्ते, बाध्यते मूषिकादिभिः ॥ ४५० ॥ ततस्तद्रक्षणासक्ता, वर्धन्ते मूषिकादय । भूयश्च बाध्यमान तैरातकेष्वेव धावति ॥ ४५१ ॥ पुनर्गुणतनमेवास्य, खेदेन पुनरार्द्रता । पुनश्च क्षतसम्पत्तिः, पुन सर्वेऽप्युपद्रवा ॥ ४५२ ॥ सदैव चाक्रके भद्र!, गतमेतदनिश्चिते । न मुक्त्वा तावकीं रक्षां, निर्बाधं क्रम्त जायते ॥ ४५३ ॥ ततो योऽय मया प्रोक्तो, त्वः सरक्षणे वरः । स एव भवता नित्यमनुष्ठेयो नरोत्तम ' ॥ ४५४ ॥ ततो गृहीतमाचार्यवचसाऽह पर्यचिन्तयम् । इद मया भदन्तेन, मपञ्चेन निवेदितम् ॥४५५॥ यथुत—रागाद्युपद्रुत चित्त, विषयेषु प्रवर्तत । तेषु चास्य प्रवृत्तस्य, वर्धते कर्मसञ्चयः ॥४५६॥

|| ४९० || तथैव नियमाज्जीवो, जीवन्निव न वा भवेत् । यतः केवलिनो जीवा, भावचित्तविवर्जिताः || ४९१ || एवं च स्थिते—
मिथ्याज्ञानविपर्यासाज्जीवो रागादिसंगतः । सततं दुःखरूपेषु, सुखबुध्या प्रवर्तते || ४९२ || ततः कर्माणुसङ्घातमादत्ते खेद
तन्तुभिः । ततो जन्मान्तरारम्भ, विषये तत्क्षयम् || ४९३ || पुनस्तत्र विपर्यासः, पुना रागादिसन्ततिः । पुनश्च विषयाकांक्षा,
पुनस्ते खेदसन्ततः || ४९४ || पुनश्च कर्मग्रहणं, पुनर्जन्मसमुद्भवः । पुनस्तत्र विपर्यासः, पुना रागादिकः क्रमः || ४९५ || एव या-
वदविच्छिन्न, विपर्यासादिचक्रकम् । जीवस्य वर्तते तावदनिष्टा भवपद्धतिः || ४९६ || इत्यमभ्यूहितं नाथ !, मया चक्रकमञ्जसा । दु
ष्करमेतत्सुकरं वा, भूय विज्ञातुमर्हथ || ४९७ || मुनिनोक्त महाभाग !, दुष्करमेतत्र संशयः । कथं वाऽऽदुष्करचारो, भवन्तीह भवाहशाः ?
|| ४९८ || मयाऽपीह ततो ज्ञात, गुरुभिश्च समर्पितम् । अनिष्टितभवे हेतुर्विपर्यासादिचक्रकम् || ४९९ || अत एव परित्याज्यो, वि
पर्यासो विवेकिना । तदुच्छेदे प्रलीयन्ते, निर्मूलत्वेन शेषकाः || ५०० || अयमेव विवेकोऽत्र, तत्त्वज्ञानमिद मतम् । अय निराश्रवो
धर्मो, यद्विपर्यासवर्जनम् || ५०१ || अविपर्यस्तचित्तानां, पुरुषस्याप्रमादिनः । मनोविकारजालं हि, स्वस्मान्निश्च प्रकाश्यते
|| ५०२ || ततो विविक्तमात्मान, सदानन्द प्रपश्यतः । नास्य संजायते द्वेषो, दुःखे नापि सुखे स्पृहा || ५०३ || निरभिष्वङ्ग-
चित्तोऽसौ, ततः कर्माणुसञ्चयम् । विषयेभ्यो मुक्तस्वान्त विषये कदाचन || ५०४ || ततोऽसौ वीजविरहाभिःस्रुतत्वाद्भवान्तरम् । दु
ष्करमारभेतात्मकक विनिवर्तते || ५०५ || एव च स्थिते—यत्कर्मैव धर्न मोक्ष, यच्चेद भवचक्रकम् । अनयोर्यो विजानाति, प्रवर्त
ननिवर्तने || ५०६ || स किं शरीरे भोगेषु, धने वा भवभाविनि । अन्यत्र वा पदार्थे भो !, राग कुर्यात्कदाचन ? || ५०७ || युग्मम् ।
यश्च सांसारिके कुर्यात्पदार्थे चित्तनिर्वृतिम् । भावापि तस्यथो ज्ञात, तेनेव चक्रकद्वयम् || ५०८ || यतः—फल ज्ञानक्रियायोगे,

“यम् ॥ ४७४ ॥ अनन्तदर्शनज्ञानवीर्यानन्दमपूरिते । चित्त ! कृत्वाऽऽत्मनि स्थानं, भज धीर्यं निराकुलः ॥ ४७५ ॥ अत्र
“ते शिवतो नित्यं, भोगलोकस्य भोपणे । समाते जायतेऽत्यय, रजःपातो न संशयः ॥ ४७६ ॥ तथा—संक्लिष्टवासनाजन्या, प्रया
‘रोहन्ति दारुणाः । तत्स्वरूपापनिर्मुक्त, न त्वं भोगेषु रज्यसे ॥ ४७७ ॥ पिण्डीमाया सुधैः मोक्ता, भोगाभिषक्ततेषु ते । अत एव मु
“हूर्त ते, मासन्ते सास्म्यकारिणः ॥ ४७८ ॥ मुहूर्तसुखमाधाय, ते गुप्ताः क्षतवर्धनम् । संक्लिष्टवासनाध्यानाज्जनयन्ति सुदा
“रुणम् ॥ ४७९ ॥ इतरथा—संक्लिष्टवासनोन्मुखे, स्वे तव शरीरके । निर्बाधे सततानन्दे, वसिष्यतैव न आयते ॥ ४८० ॥ तदेव
“ससिते चित्त !, हित्वा सर्वं बहिर्भ्रमम् । स्वरूपे सतत तिष्ठ, लीन इत्थं निरातुरम् ॥ ४८१ ॥” एवं च शिक्षयित्वेदं, चित्त सम्यग्-
विधानतः । अत्रैव रक्षणोपुक्तो, भविष्यामि समाहितः ॥ ४८२ ॥ यथाऽनुशिष्टमप्येतत्लेव दुरात्मकम् । यत्नाभिराकरिष्यामि, बहिर्भ्र-
मणतः पुनः ॥४८३॥ कषायनोकषायाख्या, ये चोपद्रवकारिणः । अस्य तानपि निःशेषान्, हनिष्याम्यप्रमादतः ॥ ४८४ ॥ विशोद्येन
ध्यानेन, प्रतिपक्षनिषेवया । यास्यन्ति प्रलयं सर्वे, तूर्णं रागाद्युपद्रवाः ॥ ४८५ ॥ ततस्तेषु प्रलीनेषु, भविष्यन्ति न बाधकाः ।
परीषहोपसर्गाद्या, बहिरङ्गाद्युपद्रवाः ॥ ४८६ ॥ आत्मारामं ततो भूत्वा, भवितव्यबहिर्भ्रमम् । रागाद्युपद्रवैर्मुक्त, मोक्षायैव घटिष्यते
॥ ४८७ ॥ एवं परिकल्प्याहं, हृदये सुविनिश्चितः । तदेव कुर्वन्निश्चलमेव तिष्ठामि साम्प्रतम् ॥ ४८८ ॥ अकलङ्केनोक्तं—साधु म
हन्त ! साधु सम्यग् कृतं भदन्तेन गुरुवचनं सम्यक् धारयता तदाचरणं मयाऽपीत पञ्चक भगवन्निर्वेदितमाकर्ण्यान्यदपि यत्कमप्यू
हित तदुक्तमपुक्त चाऽऽकर्णयतु भगवान्, मुनिनोक्तं—निवेदयतु भद्रः, अकलङ्केनोक्तं—विषमेषु द्विधा तावद्द्रव्यतो भावतस्तथा ।
भाप पर्याप्तियुक्तस्याऽऽत्मीयं पुद्गलात्मकम् ॥ ४८९ ॥ तत्र प्रयुक्तो जीवस्तु, भावचित्त निगद्यते । तत्कार्मणशरीरस्य, तेन भिन्न निवेद्यते

|| ४९० || तथैव नियमाधीनो, जीवश्चित्त न वा भवेत् । यतः केवलिनो जीवा, आत्मचित्तविवर्जिताः || ४९१ || एवं च स्थिते—
मिथ्याज्ञानविपर्यासाधीनो रागादिसंगतः । सतत दुःखरूपेषु, सुखबुद्ध्या प्रवर्तते || ४९२ || ततः कर्माणुसन्तानमाप्नोते मोह
तन्तुभिः । ततो जन्मान्तरारम्भ, विपाके तत्क्षयम् || ४९३ || पुनस्तत्र विपर्यासः, पुना रागादिसम्भवः । पुनश्च विषयाकांक्षा,
पुनस्ते मोहबन्धनः || ४९४ || पुनश्च कर्मग्रहण, पुनर्जन्मसमुद्भवः । पुनस्तत्र विपर्यासः, पुना रागादिकः क्रमः || ४९५ || एवं या
वदविच्छिन्न, विपर्यासादिचक्रकम् । जीवस्य वर्तते तावन्निष्ठा भवपद्धतिः || ४९६ || इदमभ्यूहितं नाथ!, मया चक्रकमवसा । यु
क्तमेवद्युक्त वा, यूयं विज्ञातुमर्हथ || ४९७ || मुनिनोक्तं महाभाग!, युक्तमेतत्र संशयः । कथं वाऽयुक्तचेतारो, भवन्तीह भवादृशाः?
|| ४९८ || मयाऽपीह ततो ज्ञात, गुरुभिश्च समर्पितम् । अनिश्चितभवे हेतुर्विपर्यासादिचक्रकम् || ४९९ || अत एव परित्याज्यो, वि
पर्यासो विवेकिना । तदुच्छेदे प्रलीयन्ते, निर्मूलत्वेन शेषकाः || ५०० || अयमेव विवेकोऽत्र, तत्त्वज्ञानमिदं मतम् । मम निराकृतो
धर्मो, यद्विपर्यासवर्जनम् || ५०१ || अविपर्यस्तविज्ञातुः, पुरुषस्याप्रमादिनः । मनोविकारजालं हि, स्वसाक्षिकं प्रकाश्यते
|| ५०२ || ततो विविक्तमात्मानं, सदानन्दं प्रपश्यतः । नास्य संजायते द्वेषो, दुःखे नापि सुखे स्पृहा || ५०३ || निरभिष्वङ्ग-
चित्तोऽसौ, ततः कर्माणुसञ्चयम् । विषयोद्भूतस्याप विपाके क्षपयन् || ५०४ || ततोऽसौ बीजनिर्दग्धाभिःस्वदत्ताङ्कुरान्तरम् । सु
खमारभेतात्मकं विनिवर्तते || ५०५ || एवं च स्थिते—यत्कर्मबन्धनं मोक्ष, यच्च भवचक्रकम् । अनयोर्यो विधानास्ति, प्रवर्त
ननिवर्तने || ५०६ || स किं शरीरे भोगेषु, धने वा भवभाविनि । अन्यत्र वा पदार्थे भो!, रागं कुर्यात्कदाचन? || ५०७ || युग्मम् ।
यस्य सांसारिके कुर्यात्पदार्थे चित्तनिर्वृतिम् । मायापि तस्य वो नाथ, तेनैव चक्रकक्षयम् || ५०८ || यतः—फल ज्ञानक्रियायोगे,

"तम् ॥ ४७४ ॥ अनन्तदर्शनज्ञानवीर्यानन्दप्रपूरिते । चित्त! कृत्वाऽऽत्मनि स्थानं, भव धीम निराकुलः ॥ ४७५ ॥ यत्र
"ते विषयो मित्र, भोगक्षेमस्य श्रोपणे । समाते वायतेऽवश्य, रजःपातो न संशयः ॥ ४७६ ॥ तथा—संक्लिष्टवासनाजन्या, अन्या
'येऽन्ति शत्रवः । तत्ससुप्रायनिर्मुक्त, न त्वं भोगेषु रज्यसे ॥ ४७७ ॥ पिण्डीमात्रा सुखैः प्रोक्ता, भोगाभिलाषकेषु ते । अत एव दु
"ष्टं ये, मासस्ते स्वास्थ्यकारिणः ॥ ४७८ ॥ मुहूर्तसुखमाधाय, ते मुक्ताः क्षयवर्धनम् । सद्दृष्टवासनाध्यानाज्जनयन्ति सुदा
"रुणम् ॥ ४७९ ॥ इतरथा—सद्दृष्टवासनोन्मुखे, त्वे तव शरीरके । निवाये सततानन्दे, चरित्रैव न जायते ॥ ४८० ॥ तत्र
"चलिते चित्त !, हित्वा सर्वं बहिर्भ्रमम् । स्वरूपे सतत स्थित्वा, लीन इन्द्व निराकुलम् ॥ ४८१ ॥" एवं च शिक्षयितेदं, चित्त सम्यग्
विधानतः । अस्यैव रागमोपुक्तो, भविष्यामि समाहित ॥ ४८२ ॥ यथाऽनुशिष्टमप्येतदस्यैव दुरारमकम् । यमामित्यकरिष्यामि, यदिया-
स्तुनः पुनः ॥ ४८३ ॥ कषायनोकषायाद्या, ये चोपद्रवकारिणः । अस्य तानपि निःशेषाम्, हनिष्याम्यप्रमादतः ॥ ४८४ ॥ विद्योदयेन
ध्यानेन, प्रतिपक्षनिषेवया । यास्यन्ति प्रलयं सर्वे, तूर्णं रागाद्युपद्रवाः ॥ ४८५ ॥ तदस्तेषु प्रलीनेषु, भविष्यन्ति न बाधका ।
परीषहोपसर्गाद्या, बहिरङ्गाद्युपद्रवाः ॥ ४८६ ॥ आत्मारामस्ततो भूत्वा, मचिरमपश्चिमम् । रागाद्युपद्रवैर्मुक्त, मोक्षायैव घटिष्यते
॥ ४८७ ॥ एवं परिकल्प्याऽऽह, हृदये सुविनिश्चितः । तदेव कुर्वन्निक्षेप विधामि साम्प्रतम् ॥ ४८८ ॥ भक्तसूहेनोक्त—साधु भ
दन्त! साधु सम्यग् युक्तं भदन्तेन गुरुवचन सम्यक् चारम्य तथापरम् मयाऽपीद चरकं भगवन्निवेदितमाकर्ण्यान्यदपि यकमम्
दित वपुष्मयुक्त माऽऽकर्णयतु भगवान्, मुनिनोक्त—निवेदयतु भद्रः, भक्तसूहेनोक्त—प्रियमेतद् द्विधा तावन्मयतो भावतस्तथा ।
भाव धर्मोपयुक्तस्माऽऽगृहीतं पुरस्सरम् ॥ ४८९ ॥ तत्र प्रयुक्तो धीरस्तु, भावविध निगद्यते । तत्कार्मणशरीरस्थं, तेन भिन्न निवेद्यते

क्रमसङ्ख्येयाः समस्ता अप्यसंख्येया निगद्यन्ते अध्यवसायस्थानाभिधानाः घटिकाः, तथा प्रथमया विरचितास्तावदसङ्ख्येयाः प्रथमाः कृष्ण-
वर्णाः एवं द्वितीयया द्वितीया नीलाभभासाः तृतीयया तृतीयाः कपोताभाः चतुर्थ्या च चतुर्थ्यस्तेजोभास्वराः पञ्चम्या पञ्चम्यो धवल-
पद्मच्छायाः षष्ठ्या षष्ठ्यो विशुद्धस्फटिकनिर्मलाभाः घटिका इति, तत्राद्ययोषिद्विनिर्मितासु घटिकासु वर्तमानं तद्वानरजीवरूपमुत्प्लुत्यो
त्सुक्य बलात् धावति गवाक्षकैस्तैर्ग्रामकेषु लुठति तत्र रजःकचवरे गुण्ठ्यते तेन रजसा भिद्यते तैः स्वेदनिष्यन्दबिन्दुभिः, ततस्तथा
लुठत्तैस्तैरीरितमूर्तं तेषां मूषकमार्जारकोलोन्दुरादीनां सर्वेषामुपद्रवविशेषाणामभिभवनीयं भवति, ततः कथमिदमिव लक्ष्यत कथिद् भू-
मितप्रविष्टे कापिलूरसां भारयति सर्वथा सततसंतप्त एवास्ते इति तथापि चानन्तदुःखपरम्पराकारणं सम्पद्यते, तस्मात्कृष्णा तद्वानर
जीव तास्वः घटिकाभ्यो निःसारणीयमुपर्यारोहणीय, ततश्चतुर्थयोषिन्निर्मितासु तासु घटिकासु प्रतिक्षणमारोहतस्तस्य वानरजीवरूपस्य
स्तोकीभविष्यति सन्तापः प्रतनुतां यास्यन्ति बाधाकारिणस्ते मूषकादयः क्षुद्रोपद्रवाः मनाक् स्वस्थीभविष्यत्यात्मकाभिलाषः तत शोप
शीतमुपयास्यति सा मकरन्दनिष्यन्दार्द्रता परिशटिष्यति किंचिद्रजः ततो लप्स्यते मनाक् सुखासिकां भविष्यति तदपि तेजोभास्वरं
वर्णेन, तत पञ्चमाङ्गनाघटितघटिकासु भवता तदारोहणीय, तासु चारोहतस्तस्य स्तोकतरीभविष्यति सतापः प्रतनुतरा भवि-
ष्यन्त्युपद्रवाः स्वस्थतरः संपत्स्यतेऽप्यात्मकाभिलाषः शुक्लतरं भविष्यति शरीरकं निपतिष्यति तस्माद् बहुतरो रेणुनिचयः, ततो
मनागस्य रोचयिष्यन्ति उपविशेषाः आस्कन्दिष्यतीव महाह्लाद धारयिष्यति पद्मशोभां वर्धिष्यति शरीरेण भविष्यति विशालतरं, ततः षष्ठक-
न्याविरचितघटिकासु भवता तदारोहणीयं, तासु चारोहतस्तस्य स्तोकतमीभविष्यति दुःखासिका प्रकर्षं यास्यन्त्युपद्रवविशेषाः अत्यन्त
स्वस्थतमीभविष्यत्यात्मकाभिलाषः त्रुटिष्यति रजःकचवरलोठनेच्छा सर्वथा शोषमुपयास्यति मकरन्दरसार्द्रता, ततः शुक्लतरशरीरादि

सर्वमेवोपपद्यते । तयोरपि च तन्नाशः, परमार्थेन नान्यथा ॥ ५०९ ॥ साध्यमर्थं परिज्ञाय, यदि सम्यक् प्रवर्तते । ततस्तत्साधयत्येव, तथा चाह महामतिः ॥ ५१० ॥ सम्यक्प्रवृत्तिः साध्यस्य, प्राप्त्युपायोऽभिधीयते । तत्प्राप्तावनुपायत्वं, न तस्य उपपद्यते ॥५११॥ असाध्यारम्भिणस्तेन, सम्यग्ज्ञानं न जातुचित् । साध्यानारम्भिणश्चेति, द्वयमप्योऽन्यसमयम् ॥ ५१२ ॥ अत एवागमज्ञस्य, या क्रिया सा क्रियोच्यते । आगमज्ञोऽपि यस्तस्यां, यथाशक्त्या प्रवर्तते ॥ ५१३ ॥ चिन्तामणिस्वरूपज्ञो, दौर्गत्योपहतो न हि । तत्प्राप्त्युपायवैचित्र्ये, ततोऽन्यत्र प्रवर्तते ॥५१४॥ न चासौ तत्स्वरूपज्ञो, योऽन्यत्रापि प्रवर्तते । मालतीगन्धगुणविद्धर्मे न रमते षट्पदः ॥ ५१५ ॥ यदेव स भवाम्भोधेर्मुक्तिमाप्नोति सत्वरः । तदत्र प्रयत्नेन, सम्यगभ्युद्धृतं त्वया ॥ ५१६ ॥ तदिदं गुरुभिर्भद्र', कथय मे निवेदितम् । तस्य चानरलीवस्य, सत्त्व परिरक्षणम् ॥ ५१७ ॥ ममाप्यहेनोक्त—केनोपायेन भगवन्', वानरं नयनक्षमम् । शिवालयमठे तत्र, गुरुणा प्रतिपादितम् ॥ ५१८ ॥ मुनिनोक्त—आकर्णयतु भद्रः, मोक्षोऽत्र यदाऽनेन भगवता यथा—सौम्य ! तत्र गर्भगृहके लेश्या इति गोत्रेण प्रसिद्धाः कृष्णनीलकापोततैजसीपद्मशुक्लनामानः षड्जनाः परिपालिका विद्यन्ते, ताश्च तत्रैव गर्भगृहके समुत्पन्नास्तस्यैव समस्ता सर्वविधास्तस्यैव चोपचयकारिण्यो वर्तन्ते, तासां च मध्ये प्रथमास्तिस्रो नार्यो यथाक्रमं क्रूरतमक्रूरतरक्रूराः स्वरूपेण कारणमनर्थपरम्परायां मधुभूतास्तस्य वानरलीवरूपस्याशुभतरविशेषभूतास्तस्य गर्भगृहकस्य धारिकास्तथाप्यत्रैव दुःखसङ्कुले बहुमार्गे निवारिकाः मठगमनस्य, उपरितनाः पुनर्भद्र ! तिस्रो नार्यो यथाक्रमं शुभशुभतरशुभतमाः स्वरूपेण कारणमाह्लादपरम्परायां च प्रभूतास्तस्य वानरलीवरूपस्य शुभव्यविशेषभूतास्तस्य गर्भगृहकस्य निःसारिकास्तथाप्यस्मात्सातसम्प्रतिपूरितात्सन्मार्गोपग्रहकारिका मठगमनस्य, ताभिश्च षड्भिरपि नारीभिर्विरचितस्तत्र गर्भगृहके स्वसामर्थ्यादुपर्युपर्यारोहणार्थं परिणामो नाम सोपानः, तत्र च ताभिरेव नारीभिर्यथानुपूर्व्यमुपर्युपरि विरचिताः प्रत्ये

कमसंख्येयाः समस्ता अप्यसंख्येया विद्यन्ते अध्यवसायस्थानाभिधाना पत्रिकाः, तया प्रथमया विरचिताश्चासंख्येयाः प्रथमाः कृष्ण-
वर्णाः एवं द्वितीयया द्वितीया नीलाभासाः तृतीयया तृतीयाः कपोताभाः चतुर्थ्या च चतुर्थ्यस्तेजोभास्वराः पञ्चम्या पञ्चम्यो धवल-
च्छायाः षष्ठ्या षष्ठ्यो विशुद्धस्फटिकनिर्मलाभाः पत्रिका इति, तत्राद्ययोषिद्विनिर्मितासु पत्रिकासु वर्तमानं वानरलीलरूपमुत्प्लुत्यो-
त्प्लुत्य बलात् धावति गवाक्षकैस्तैर्व्याघ्रकेषु लुठति तत्र रजःकचवरे गुण्ड्यते तेन रजसा भिद्यते तैः स्नेहनिष्यन्दबिन्दुभिः, ततस्तया
प्रवशतैर्जर्जरीभूतं तेषां मूषकमार्जारकोलोम्बुरादीनां सर्वेषामुपद्रवविशेषाणामभिभवनीयं भवति, ततः क्वथितमिव अत्यन्तं क्वचिद् घू-
र्णितमवतिष्ठते क्वचित्पूत्करोति धारयति सर्वथा सततसंतप्त तथाऽस्य इति तथापि चानन्तदुःखपरम्पराकारणं संपद्यते, तस्मात्कृतसा तत्रानर-
लीलतास्यः पत्रिकाभ्यो निःसारणीयमुपर्यारोहणीयं, ततश्चतुर्थयोषिद्भिर्निर्मितासु तासु पत्रिकासु प्रतिक्षणमारोहतस्तस्य वानरलीलरूपस्य
शोकीभविष्यति सन्तापः प्रतनुतां यास्यन्ति नानाकारिणस्ते मूषकादयः क्षुद्रोपद्रवाः मनाक् स्तोकीभविष्यत्यास्रवाभिलाषः ततः लोप-
मीषदुपयास्यति सा मकरन्दनिष्यन्दार्द्रता परिशटिष्यति किंचिद्रजः ततो लप्स्यते मनाक् सुखासिकां भविष्यति तदपि तेजोभास्वरं
वर्णेन, ततः पञ्चमादिनामपटितपत्रिकासु भवता तदारोहणीयं, तासु चारोहतस्तस्य स्तोकतरीभविष्यति सन्तापः प्रतनुतरा भवि-
ष्यन्त्युपद्रवाः स्तोकतरः संपत्स्यतेऽपथ्यास्रवाभिलाषः शुक्लतरं भविष्यति शरीरकं निपतिष्यति तस्माद् बहुतरो रेणुनिचयः, ततो
मनागस्य रोहस्यन्ति सुखविशेषाः आस्कन्दिष्यतीव महाहाव धारयिष्यति धवलतां वर्धिष्यति शरीरेण भविष्यति विशालतरं, ततः षष्ठ-
ल्लादिरचितपत्रिकासु भवता तदारोहणीयं, तासु चारोहतस्तस्य स्तोकतमीभविष्यति दुःखासिका प्रलयं यास्यन्त्युपद्रवविशेषाः अत्यन्त-
मल्पतमीभविष्यत्यास्रवाभिलाषः त्रुटिष्यति रजःकचवरलोठनेच्छा सर्वथा लोपमुपयास्यति मकरन्दरसार्द्रता, ततः शुक्लतरशरीरयष्टि

स्पेयमनुभविष्यति भूषितो रेणुभिश्च संक्रमिष्यते तत्सवताप्रायं भविष्यति शुद्धस्फटिकनिर्मलता । अन्यच्च—अत्र योषिद्विरचितपारितपत्रिकामार्गेऽत्युच्चमारोहतस्तव लगिष्यति मन्दः सुखकारितया शीतः सन्तापहारितया सुरभिः सद्भूतकुसुमगन्धकमलवनमकरन्दरेणुधारितया धर्मध्यानाभिधानः पवनः, तत्सम्बन्धे भविष्यति तत्सवतस्य मधुरितं, इदञ्च भीतमिव तेभ्योऽपसरद्भ्यो मूषकमार्जारकोटरेषु रहस्मिकक्कासरद्रकोकिलिकादिभ्यो नानाविधोपद्रवेभ्यः समुद्विग्नमिव तेन विततेन महान्धकारेण आपनारीश्रपविरचित पत्रिकामार्गेनपहाय तत्र पवित्रमयोषिद्विनिर्मिते भयविरहिते सततमकाले पत्रिकामार्गे निलीनमास्ते तस्य वानरस्त्रीरूपस्य सन्धपि वानरयूथ, पपत्रारोहतस्तव तत्क्षेपमधिष्ठित मध्यमवयसम्बोधसंयमसद्गोधारिनामकवानरपरिवारेण विशुद्धधर्ममहावानरेण समन्वित पृथ्वीसमासु वासिकाभिर्निःश्वासिनमिस्त्वतिशुद्धिधारणामेधाप्राप्तिनिःस्पृहत्वादिसमाभिर्वरवानरीभिः सकुच धैर्यवीर्यौदार्यगाम्भीर्यशौण्डीर्यप्रधानदर्शन तपःसत्वैरन्याकिञ्चन्यमार्दवार्जवप्रशमाधारिनामकैर्वरवानरस्त्रीरूपैराविर्भविष्यति किंचित्कराचितस्वाचितपत्रिकायां, तत्र तस्य मम धीमद्वानरस्त्रीरूपस्य शरीरं जीवितं सर्वस्व महत्त्वमतिरिक्तकरणशील वर्तते, किञ्च—तद्वानरयूथमपि स्थिरं स्वरूपेण दिनकरभास्वरं च येनाकारहेतुर्भवतो निरभिक्रमुक तेषु गन्धाढ्यप्रशिक्षेषु सहकारप्ररूपतया कल्पितेषु विषयवृक्षेषु विगतस्पृहं तथार्थेनिषयसम्पत्कल्मु-भरतःकथनरकोठके, ततस्तेनात्मीयवानरयूथेन सह मीलित्वा तथावक पितृवानरस्त्रीप्रमत्तन्वयमधुरित धीम पासहसुपर्युपरिपत्रिकासु धावत्पर्यन्तनारीविरचितपत्रिकामार्गं, तत्र च करिष्यति तस्य तद्वानरयूथ शुक्लध्यानाभिधानेन गोशीर्षचन्दनरसेन स्नपन, ततोऽविघ्नन्वेऽर्धमार्गमात्रे गाढानन्दनिर्भरं भविष्यति तस्मिःसार्द, ततो मारोहस्तस्युपरितनपत्रिकासु, तस्मिन्नारूढे भद्र! स्वमप्यारूढो भविष्यसि ममस्ते वीरितसम्वर्धनमात्मभूतं च तद्वानरक, ततो निःसहीभूय तद्विमुच्य भवतोपरितनपत्रिकासु स्वयमेवारोहणीय, ततः पयन्ते परि

कामार्गमपि परित्यज्य स्वसामर्थ्येन स्थित्वा पञ्चह्रस्वाक्षरोद्गिरणमात्रकालं निरालम्बनतया गगने ततो विशुद्ध्यापवरकमपरस्य गर्भगृहक परित्यज्य वानरक विपाकोद्धवने आनयित्वा सुमार्गं गन्तव्यमेकक्रमेणोद्गीय तत्र मठे स्थातव्यमनन्तकालं पूर्वगतलोकमध्येऽनुमाप्योऽ-
नन्तानन्द इति, मयोक्तं—यदाज्ञापयति नाथः, ततेवमनेनोपायेन भद्र! अज्ञानरक तत्र मठे नयनक्षम गुरुभिर्मे निवेदितमिति—अथ
निश्चित्य मौनीन्द्र, समाचार्यमिदं वचः। ततोऽकलङ्कस्तु नत्वा, मुनिमिस्थमवोचत ॥ ५१९ ॥ भात भारूपदिष्टं ते, गुरुणा मुनिस
त्तम! । सुन्दरं भवताऽऽरम्भि, मुक्तमेतत्कारणम् ॥ ५२०॥ ततोऽगृहीतसङ्केते!, सम्यग्बोधविधित्सया। सोऽकलङ्को महाभागो, मां
प्रतीत्समभाषत ॥ ५२१ ॥ एवं स्फुटाक्षरैः सर्वं, यदनेन निवेदितम्। तत्त्वया विदितं भद्र!, किं वा नो? घनवाहन! ॥ ५२२ ॥ अनेन
हि समाख्यातं, क्लेशनिर्मुक्तचेतसा। चित्तमेवात्मनो मुख्यं, संसारोत्तारकारणम् ॥५२३॥ तल्लेश्यापरिणामेन, क्लेशनिर्मोचनक्षमम्।
विशुद्धाध्यवसायेषु, गच्छदेवोपपद्यते ॥ ५२४ ॥ किंच—न केवलं शिवस्यैव चित्तमेवेह कारणम्। भवस्यापि तदेवेति, मुनयः सम्प्र
चक्षते ॥ ५२५ ॥ यतोऽपवरको योऽयं, यदेव गर्भगेहकम्। यच्च वानरकं भद्र!, तत्सर्वं प्राणिनां समम् ॥ ५२६ ॥ तत्र—व्याख्या
मो वर्णिताः पूर्वं, षड्लेश्यास्तत्र दर्शिते। वानरं तदात्मकं, विचित्रभवकारणम् ॥ ५२७ ॥ यस्यां यस्यां तदावस्था, करोत्युत्प्लवनं किल।
शीघ्रं तत्पत्रिकास्वेषु, तत्रैव नयति देहिनः ॥ ५२८ ॥ मयोक्तं—वयस्य! कोऽस्य भावितस्यार्थः?, अकलङ्केनोक्तं—आकर्णय—यल्लेश्या-
ध्यवसायेषु, म्रियन्ते किल देहिनः। तल्लेश्यासाकारेषु, जायन्ते ते भवान्तरे ॥ ५२९ ॥ असङ्ख्याध्यवसायेषु, यच्चित्तं वर्तमानकम्।
विचित्रयोनिरूपस्य, भवस्यास्य विपाचकम् ॥ ५३० ॥ सदोषं भवहेतुस्ते, भवान्येषां च देहिनाम्। निर्दोषं मोक्षहेतुस्ते, चित्तं भो
घनवाहन! ॥ ५३१ ॥ रत्नेषं चित्तरत्नं, तस्माद्यत्नेन परम्। धर्मोऽधर्मः सुखं दुःखं, यत्र सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ ५३२ ॥ जीवस्य

मावविचाव, नास्ति भेदः परस्परम् । आत्माऽतो रक्षितस्तेन, चित्तं येनेह रक्षितम् ॥ ५३३ ॥ अर्थाय भोगलौल्येन, यावद्यावदि
चर्वतः । चित्त कुवस्तस्वे तावत्सुखगम्योऽपि विपत्ते ? ॥ ५३४ ॥ "यदेव नि स्पृह भूत्वा, परित्यज्य बहिर्भ्रमम् । स्थिरं संपद्यते चित्त,
"तदा ते परमं सुखम् ॥ ५३५ ॥ मके कोविरि कोपान्धे, निम्राकर्वरि घोस्थिते । यदा सम मवेच्चित्त, तदा ते परम सुखम् ॥ ५३६ ॥
"स्वजने लोहसम्बद्धे, रिपुवर्गेऽपकारिणि । साम्युस्य ते यदा चित्त, तदा ते परम सुखम् ॥ ५३७ ॥ सम्पादिविषयग्रामे, सुन्दरेऽसु
"न्दरेऽपि च । यन्मकारं यदा चित्त, तदा ते परम सुखम् ॥ ५३८ ॥ गोशीर्षचन्दनालेपिवासीच्छेदकयोर्यदा । अभिन्नचित्तवृत्ति
"स्तदा ते परमं सुखम् ॥ ५३९ ॥ सांसारिकपदार्थेषु, सकलेषु ते यदा । अस्पृह चित्तपद्य स्यात्तदा ते परम सुखम् ॥ ५४० ॥
"दृष्टेपूरामलावण्य सुन्दरेषु योषिताम् । निर्विकारं यदा चित्तं, तदा ते परम सुखम् ॥ ५४१ ॥ यदा सत्त्वैकसारत्वादर्थकामपराङ्मु
"खम् । धर्मे रत मवेच्चित्त, तदा ते परमं सुखम् ॥ ५४२ ॥ रजस्तमोविनिर्मुक्त, स्तिमितोदधिसन्निभम् । निष्कल्लोल यदा चित्त, तदा
"ते परम सुखम् ॥ ५४३ ॥ मैत्रीकारुण्यमाध्यस्थ्यप्रमोदोदामभावनम् । यदा मोक्षैकतान तत्तदा ते परम सुखम् ॥ ५४४ ॥" इति
चित्त निराबाध्यो, नास्ति भो धनवाहन ! । परम सुखसन्दोहे, सिद्धो हेतुर्जगत्त्रये ॥ ५४५ ॥ ततोऽहमकलङ्कस्य, वाक्यैर्घनवासुदैः ।
सिक्तोऽगृहीतसङ्केते¹, मनाक् प्रशममागतः ॥ ५४६ ॥ ततः—निमित्ताऽपीह वाक्यैर्मम दत्तसमुद्भरैः । चिरात्तिताऽकलङ्केन, भूयसी
कर्मपद्धतिः ॥ ५४७ ॥ कर्मविविसमतीत्याह, भूमिकां पूर्ववर्तिनीम् । अप्यपश्च सतितो भद्रे¹, कर्मबन्धैः सुदुर्भिदः ॥ ५४८ ॥ तथा—
पद्मरागरत्नमहाक्षे, मया पूर्व निवेदितम् । स्मरसि त्व विशालाक्षि¹, सुपष्टरिवपद्धरा ॥ ५४९ ॥ ततोऽगृहीतसङ्केता, न मनीषमभा-
षत । न स्मरामि विशेषेण, स्मारयातस्समेव मे ॥ ५५० ॥ ततः संसारिजीवेन, सा मोक्ता चारुलोचना । इदं निवेदित भद्रे!, सम्पूर्ण

गुणसूरिणा ॥ ५५१ ॥ यथा मत्सुतकः पूर्वं, देशकालिकया गतः । भागवश महीः कालाग्निचारो नाम दारकः ॥ ५५२ ॥ मार्गानु
धारितायुक्तो, भवचक निरीक्ष्य सः । समागतो रहस्यस्थो, महामेतदन्यवेदयत् ॥ ५५३ ॥ यदुत—चारित्रधर्मराजेन, महामोहनरेश्वरः ।
सबलो यत्नपूर्वेन, युध्यमानो मयेक्षितः ॥ ५५४ ॥ ततश्चारित्रधर्मीय, सैन्यं निर्जित्य दर्पितः । वेष्टयित्वा स्थितस्तात !, महामोहन-
राधिपः ॥ ५५५ ॥ अथ तचातस्य वीक्ष्य, निरुद्धं तेन दर्पिणा । यल चारित्रधर्मीयमागतोऽहं तवान्तिके ॥ ५५६ ॥ अगृहीतसङ्केत-
योक्तं—स्तुत स्तुत मया तात !, सर्वमेतन्निवेदितम् । पूर्वमेव त्वया प्राप्यतोपदर्शनकाम्यया ॥ ५५७ ॥ अतः परं पुनर्येन, तात ! कि-
र्धिपिवसितम् । तन्मम स्तवपूर्वाय, सर्वमाख्यातुमर्हसि ॥ ५५८ ॥ ततः संसारिजीवेन, सा प्रोक्ता मृगलोचना । एषोऽहं कथयि
ष्यामि, समाकर्णय साम्प्रतम् ॥५५९॥ चित्तवृत्तिमहाटव्यां, तमिरुद्ध समन्ततः । स्थित चारित्रधर्मस्य, सैन्य कालमनन्तकम् ॥ ५६० ॥
ततस्तदाऽकलङ्कस्य, समीपे मम तिष्ठतः । सैन्ये मयाय भूतास्तः, सपक्षस्य निवेदय मे ॥ ५६१ ॥ सर्वं विपन्नमाकोश्य, सद्भूत रिपुपी
डितम् । चारित्रधर्ममुद्दिश्य, सद्घोषः समभापत ॥ ५६२ ॥ न कर्तव्यो विषादोऽत्र, देवास्माभिर्यतोऽधुना । मन्मनोरथवृक्षस्य, दृश्यते
कुसुमोद्गमः ॥ ५६३ ॥ तथाहि—यावत्संसारिजीवोऽस्माम्, न जानीते महाप्रभुः । विपर्यासापदेशैवा, देवास्माकं रिपूत्कराः ॥ ५६४ ॥
यदा तु स विजानीयादस्माकं स्वरूपमञ्जसा । तदा सपोषितास्तेन, भवामो रिपुघातकाः ॥ ५६५ ॥ इयं च दृश्यते देव !, चित्तवृत्तिम
हाटवी । यथाऽधुना मनाक् शुभा, गाढतामसवर्जिता ॥ ५६६ ॥ तथाऽहं तर्कयामीह, देवोऽसौ सर्वनायकः । अस्मद्विक्षेपविज्ञानसमीपे
मनु वर्तते ॥ ५६७ ॥ युग्मम् । यत हि तामसे प्रभा, न दृष्टास्तेन आतुपित् । अधुना दर्शनस्यास्ति, यैमस्य तत्र कारणम् ॥ ५६८ ॥
एव च स्थिते—स कर्मपरिणामाख्य, प्रभा राजानमुत्तमम् । पार्श्वे संसारिजीवस्य, प्रेष्यतां कोऽपि मानवः ॥ ५६९ ॥ ततोऽनुकूलित

मम चित्तस्य, नास्ति भेदः परस्परम् । आत्माऽतो रक्षितस्तेन, चित्तं येनेह रक्षितम् ॥ ५३३ ॥ अर्थाय भोगयोगस्येन, यावद्धावसि सर्वतः । चित्त तावत्सुखस्य गन्धोऽपि विद्यते ? ॥ ५३४ ॥ "यदेदं निःसारं मत्वा, परित्यज्य बहिर्भ्रमम् । स्थिरं संपत्स्यते चित्त, "तदा ते परमं सुखम् ॥ ५३५ ॥ मत्के स्तोऽपरि कोपान्धे, निन्दाकर्तरि तोषिते । यदा सम भवेच्चित्त, तदा ते परमं सुखम् ॥ ५३६ ॥ "स्वजने स्नेहसम्बद्धे, रिपुवर्गेऽपकारिणि । स्याज्जुल्यं ते यदा चित्तं, तदा ते परमं सुखम् ॥ ५३७ ॥ शब्दादिविषयग्रामे, सुन्दरेऽसु- "न्दरेऽपि च । एकाकारं यदा चित्त, तदा ते परमं सुखम् ॥ ५३८ ॥ गोशीर्षचन्दनालेपिवासीच्छेदकयोर्यदा । अभिन्नचित्तवृत्तिः "स्यात्तदा ते परमं सुखम् ॥ ५३९ ॥ सांसारिकपदार्थेषु, जडरूपेषु ते यदा । अस्निग्धं चित्तपद्मं स्यात्तदा ते परमं सुखम् ॥ ५४० ॥ "उद्भूतरूपलावण्यवन्धुराङ्गेषु योषिताम् । निर्विकारं यदा चित्त, तदा ते परमं सुखम् ॥ ५४१ ॥ यदा सर्वैकसारत्वादर्थकामपराङ्मु- "खम् । धर्मे रतं भवेच्चित्तं, तदा ते परमं सुखम् ॥ ५४२ ॥ रजस्तमोविनिर्मुक्तं, स्तिमितोदधिसन्निभम् । निष्कल्लोलं यदा चित्त, तदा "ते परमं सुखम् ॥ ५४३ ॥ मैत्रीकारुण्यमाध्यस्थ्यप्रमोदोदामभावनम् । यदा मोक्षैकध्यानं वचित्त ते परमं सुखम् ॥ ५४४ ॥" इति चित्त विज्ञापयन्तो, नास्ति मो धनवाहन[1] । मरणं सुखसन्दोहे, स्थितो हेतुर्भगवत्ये ॥ ५४५ ॥ ततोऽनन्तकषायस्य, वाटकेऽर्पयतामुदैः । स्थितोऽगृहीतसङ्केते[1], भवाद् महाक्रमागतः ॥ ५४६ ॥ ततः—निर्विवाऽपीह वाटधेमेम दशास्वसुन्दरैः । विदारिताऽकलङ्केन, भूयसी कर्मपद्धतिः ॥ ५४७ ॥ कर्मविस्थितसीमान्तं, भूयिष्ठां पूर्ववर्तिनीम् । अन्यत्र सस्थितो भद्रे!, कर्मभन्त्येः सुदुर्भिदः ॥ ५४८ ॥ इत्थम्— सदागमदेवमस्थाने, मया पूर्वं निवेदितम् । स्मरसि त्वं विशालाक्षि[1], मुग्धसूरिवचस्तदा ॥ ५४९ ॥ ततोऽगृहीतसङ्केता, व भवीदमभा- षत । न स्मरामि विशेषेण, स्मारयात्ससमेव मे ॥ ५५० ॥ ततः संसारिजीवेन, सा भोक्ता धारणोपना । इद निवेदितं भद्रे!, समृतं

सन्निधौ । गुरोश्चस्य मया सार्धं, विहितं पादवन्दनम् ॥ ५८८ ॥ समासम्भाषणयोगेन, धर्मलाभपुरःसरम् । सूरिणा कोविदाख्येन, तेन सम्भाषणं कृतम् ॥ ५८९ ॥ अथाकलङ्कपृष्टस्य, कुर्वतो धर्मदेशनाम् । तस्य पार्श्वे महाभाग, मया दृष्टः सदागमः ॥ ५९० ॥ ज्ञापित आकलङ्केन, यथा भो धनवाहन ! । आराधनीयः साधूनामेषामेष सदागमः ॥ ५९१ ॥ एते यस्य सदाऽऽदेशं, कुर्वन्ति नतमस्तकाः । एषोऽस्य सूरिर्मानीते, गुणसम्भारगौरवम् ॥ ५९२ ॥ तवैष ते हितो भद्र !, धर्माधर्मविवेचकः । अतः सदुपदेशार्थमेन विज्ञातुमर्हसि ॥ ५९३ ॥ ममामीषां च साधूनां, सूरेश्चास्य परिस्फुटम् । यज्ज्ञानं भद्र ! तज्जातमस्यादेव सदागमात् ॥ ५९४ ॥ ततोऽयं कोविदाचार्यः, सम्बन्धं ते करिष्यति । सार्धं सदागमेनोच्चैरमुना हितकारिणा ॥ ५९५ ॥ ततस्तमस्य सम्बन्धास्सर्वभावसहिताहितम् । क्रमेण ज्ञास्यसे तात !, तदेनं सीघ्रमाश्रय ॥ ५९६ ॥ ततस्तदुपरोधेन, मया भद्रे ! सदागमः । प्रतिपन्नस्तदा किञ्चिच्छुष्टेनैवान्तरात्मना ॥ ५९७ ॥ ज्ञापिताश्च गुणाः केचित्तेन कोविदसूरिणा । दर्शितं चास्य विज्ञानं, ममाज्ञानं मम मामकम् ॥ ५९८ ॥ केवलं—अकलङ्कोपरोधेन, विदधे चैत्यवन्दनम् । ददामि दानं साधुभ्यो, भावशून्यमहं तदा ॥ ५९९ ॥ एवं च भद्रकः किञ्चिदकलङ्कानुरोधतः । सञ्जातोऽहं तदा भद्रे !, नमस्कारादिपाठकः ॥ ६०० ॥ अकलङ्कस्तु समालम्ब्य, मातापित्रादिकं जनम् । प्रतिपन्नस्तदा दीक्षां, कोविदाचार्यसन्निधौ ॥ ६०१ ॥ ततश्च—सुसाधुपरिवारेण, तेन कोविदसूरिणा । सार्धं गतो विहाराय, सोऽन्यत्र मुनिपुङ्गवः ॥ ६०२ ॥ इतश्च—यावत्सदागमस्तत्र, मत्समीपमुपागतः । महामोहनृपे तावज्जात एवाभियोगो मे ॥ ६०३ ॥ ज्ञानसंवरणं ज्ञात्वा, सदागमभयातुरम् । ततः प्रोक्तो महामोहो, रागकेसरिमन्त्रिणा ॥ ६०४ ॥ एतावन्तं वयं कालं, निश्चिन्ता देव ! संस्थिताः । यन्मूलेन स चित्तस्थो, ज्ञानसंवरणो नृपः ॥ ६०५ ॥ यतः—दृष्टः सदागमस्तत्र, गत्वाऽभ्यर्णे व्यवस्थितः । देव ! संसारिजीवस्य, विरक्तः स च भूपतेः ॥ ६०६ ॥ नोपेक्षणीय देवेन, स

स्तेन, देव! भवेन भूयसा। भविष्यत्येव निर्भिद्य, सोऽस्मदर्शनभाजनः ॥ ५७० ॥ ततश्चारित्रधर्मेण, सद्बोध प्रति भाषितम्। साधु भो गदितं साधु, भूयिः कः प्रेषणोचितः? ॥ ५७१ ॥ ततश्चारित्रधर्माय, सद्बोधेन निवेदितम्। अथ सदागमस्तत्र, देव! प्रस्थापनोचितः ॥ ५७२ ॥ बहुधः परिचयस्तस्य यदाऽनेन भविष्यति। तदाऽस्मदर्शनाकाङ्क्षा, तस्य संपत्स्यते ध्रुवम् ॥ ५७३ ॥ स क्रमपरिणामात्तस्य तोऽस्मान् ज्ञापयिष्यति। तस्मै वयं भविष्यामस्ततः प्रभुरिषानुकाः ॥ ५७४ ॥ ततश्चारित्रधर्मेण, प्रपन्न अभिभाषितम्। प्रवर्तितो यथादिष्टं, मां प्रक्षेप सदागमः ॥ ५७५ ॥ उक्तश्च राजा सद्बोधः, किमेषोऽपि महीयताम्? । सम्यग्दर्शनसन्नामा, तस्य पार्श्वे महत्तम! ॥ ५७६ ॥ सद्बोधेनोदितं देव!, नादरेण महत्तमः। तस्य संसारिजीवस्य, गतः पार्श्वे न संशयः ॥ ५७७ ॥ किं च—सदागमोऽपि सच्छो, मुक्तोऽनेनोपपद्यते। अनेन सहितः सोऽस्मान्, सर्वानप्यवमोत्स्यते ॥ ५७८ ॥ किं तु नावसरोऽद्यापि, तेन नैष महीयते। प्रस्तावरहितं कार्यं, न कुर्वन्ति विचक्षणाः ॥ ५७९ ॥ नृपतिनोक्तं—कदा पुनरसौ भवित!, प्रस्तावोऽस्य भविष्यति। सद्बोधेनोदितं देव!, समाकर्णय कथ्यते ॥ ५८० ॥ यदा सदागमेनोच्चैः, रचितोऽसौ भविष्यति। पार्श्वे तस्य तदा देव!, प्रेषणीयो महत्तमः ॥ ५८१ ॥ भूयो भूयो युतोऽनेन, दीर्घमासाद्यमेषता। संसारिजीवः प्रस्तावस्तदाऽस्माप्युपपत्स्यते ॥ ५८२ ॥ ततोऽभ्युपगते वाक्ये, मयिप्रस्थेन भूभुजा। समागतः क्रमेणाथ, मत्समीपे सदागमः ॥ ५८३ ॥ एवं च—प्रभुकः पूर्वमेवासीन्महामोहादिभिर्भृशम्। ज्ञानसंवरणो नाम, मत्समीपे नराधिपः ॥ ५८४ ॥ स हि चारित्रधर्मीयं, विरोधस्ते सदा बलम्। महामोहमहानीकं, सततं पोषयत्यलम् ॥ ५८५ ॥ एवं च स्थिते—छलेनैव निभिन्ना, निर्नष्टमयकारण्याः। स्थिता रिपुभिराक्रम्य, महामोहादयः सदा ॥ ५८६ ॥ ततः सदागमं वीक्ष्य, प्रभासन्नं समागतम्। ज्ञानसंवरणः क्षीम, क्षीनक्षीनो व्यवस्थितः ॥ ५८७ ॥ अथाकम्पः समासो, ध्यानारूढस्य

मूवया । यच पौद्गलिक किंचिद्वित्ताद्यन्यदिभासकम् ॥ ६२५ ॥ सदागमस्तदाचष्टे, यथेव क्षणभङ्गुरम् । दुःखात्मक मलक्लिम, निःसमाव बहिश्चरम् ॥ ६२६ ॥ तदत्र मूर्च्छा मा कार्षीर्मो कार्षीर्धनवाहन ! । आत्मा ते ज्ञानसद्वीर्यदर्शनानन्दपूरितः ॥ ६२७ ॥ ततस्तत्रैव युक्तस्ते, चित्तबन्धो नरोत्तम ! । येन त्व निर्वृतिं यासि, सततानन्दसुन्दराम् ॥ ६२८ ॥ चक्षुर्भिः कलापकम् । महामोहस्तु मे सर्वं, तद्वाक्यं ताम सम्पदः । गात्र शब्दादिभोगांश्च, यद्यान्यदपि तादृशम् ॥ ६२९ ॥ स्थिरं सुखात्मकं चारु, निर्मलं हितमुत्तमम् । इत्येव कथयत्युच्चैरुपदेशं च यच्छति ॥ ६३० ॥ युग्मम् । यदुत—नास्ति जीवो न वा देवो, न मोक्षो न पुनर्भवः । न पुण्यपापे सद्भूते, भूतमात्रमिदं जगत् ॥ ६३१ ॥ यतो यावदयं देहो, तिष्ठते धनवाहन ! । यथेष्टचेष्टया तावत्तिष्ठ स्वाद तिवानिशम् ॥ ६३२ ॥ सद्भोगैः प्रीणयाऽऽत्मान, मानयामलसेवनाः । सुङ्क्ष्व भुङ्क्ष्व यथाकाम, मा भूत्तचनं कृथाः ॥ ६३३ ॥ परिग्रहस्तु मां भूते, यथा भो धनवाहन ! । हिरण्यधान्यरत्नादिसम्भारं कुरु यत्नतः ॥ ६३४ ॥ यः प्राप्त पालयत्यर्थमप्राप्त मीलयत्यलम् । न च सन्तोषमादत्ते, तस्य सौख्यमनारतम् ॥ ६३५ ॥ अह तु त्रितयस्यापि, वाक्यमाकर्ण्य तादृशम् । ईषद्दोलायितश्चित्ते, यावज्जातः सुलोचने ! ॥ ६३६ ॥ महामोहबलेनासौ, ज्ञानसंवरणो नृपः । तावत्क्रमं परित्यज्य, मम पार्श्वे व्यवस्थितः ॥ ६३७ ॥ ततः सदागमेनोक्त, यच्चवाक्य मनोहरम् । तस्यार्थो न मया ज्ञातस्तेन चित्तं न रञ्जितम् ॥ ६३८ ॥ यथाहस्तु पुनर्भद्रे !, महामोहपरिग्रहौ । तदलं मामके चित्ते, यथा रज्जु सुपासिते ॥ ६३९ ॥ ततोऽहं तत्परित्यज्य, देववन्दनपूजनम् । नमस्कारादिपाठं च, सञ्जातो भोगमूर्च्छितः ॥ ६४० ॥ दानं च साधुवर्गादेर्विनिवार्य ततः परम् । धनसङ्ग्रहणे रक्तः, पीडयामि करैर्जनम् ॥ ६४१ ॥ सर्वसांसारिकार्येषु, मूर्च्छा गाढं विवर्धते । स महामोहवीर्येण, रोचते न सदागमः ॥ ६४२ ॥ तथाऽपि—परिग्रहस्य वीर्येण, सर्वथा न्यूनचेतसः । न ममेच्छा तदा पूर्णा, प्राप्तैः सर्वधने

मावेत्यथोचनम् । कुठारच्छेद्यतां कुर्यात्तच्छेद्य न पण्डितः ॥ ६०७ ॥ मयामात्यवचः श्रुत्वा, महामोही महत्तमा । सा स
दागसरोषेण, सर्वा क्षोमश्रुपागता ॥ ६०८ ॥ कवचभृत्कटिभुद्दाय, पशोधा भूमिकाङ्क्षिनः । एककाल महायोधाः, सर्वे भापितुमुपताः
॥ ६०९ ॥ कथ !—मया स देव ! हन्तव्यो, गत्वा पापः सदागमः । इत्यकैको महायोधो, महामोहमभाषत ॥ ६१० ॥ तेनापि
गदित वत्साः !, कुर्वन्तीह यथादयाः । किं तु स्वय स हन्तव्यो, मया गत्वा दुरात्मकः ॥ ६११ ॥ यनाभिभूतः पापेन, ज्ञानसंवरणो
नृपः । मत्प्रमुक्तः स्वहस्तेन, स मे शत्रुर्मतोऽस्ति ॥ ६१२ ॥ अन्यच—समुदायात्मको वत्सा !, वर्तेऽहं भो भवादृशाम् । अतो मया हतः
सर्वैर्युष्माभिर्हत एव स ॥ ६१३ ॥ तथा—गते मयि गताः सर्वे, यूयं भावार्थमर्थतः । अतो गच्छाम्यहं वत्सा !, यूयमत्रैव तिष्ठत
॥ ६१४ ॥ किं तु—प्रविशाम्यन्तरात्मीयोऽहं, गतकाम्यन्तराम्बरा । सर्वैरेव यथायोगं, भवद्भिः स्वामिवत्सलैः ॥ ६१५ ॥ अन्यच—योऽयं
परिग्रहो वत्सा !, वल्लभो मे विशेषतः । रागकेसरिपुत्रस्य, सागरस्य वयस्यकः ॥ ६१६ ॥ नाहमेतं परित्यज्य, यत्र गन्तुं समुत्सहे ।
अयमेव महावीर्यः, सहायो मम सुन्दरः ॥६१७॥ युग्मम् । ततश्च—महमेव गृहीत्वैन, सत्सहायं परिग्रहम् । गच्छामि त्वरितं तत्र, सदाग-
मजिघांसया ॥ ६१८ ॥ ततो विज्ञाय निर्बन्ध, सर्वैः प्रणतमस्तकैः । एव विपीयतां देव !, तद्वचः परिपूरितम् ॥ ६१९ ॥ ततः समा
गतौ भद्रे !, महामोहपरिग्रहौ । मत्समीपं कृतोत्साहौ, मया चेमौ विलोकितौ ॥ ६२० ॥ ततो मे स्नेहसम्बन्धस्ताभ्यां सार्धं मुनिर्भरः ।
अनादाभ्यासयोगेन, सञ्जातश्चारुलोचने ! ॥ ६२१ ॥ इतश्चोपरतस्तातः, स जीमूतो नरेश्वरः । अहं च स्थापितो राज्ये, बन्धुमन्त्रिमहा
जनैः ॥ ६२२ ॥ प्रणताः सर्वसामन्ता, रिपवो वशतां गताः । ततः परिणतं राज्यं, भूरिभूतिमनोहरम् ॥ ६२३ ॥ स च पुण्योदय
स्तत्र, मम राज्यस्य कारणम् । महामोहयुतेनासौ, किं तु नो लक्षितो मया ॥ ६२४ ॥ इतश्च—शरीरं विषया राज्यं, सिसिपात्र सि

तुष्टः स बालिशः । ततश्च चिन्तयत्येव, महाहर्षवशं गतः ॥ ६५१ ॥ धन्योऽहं कृतकृत्योऽहं, यस्येयं मम सुन्दरी । मनोहरा श्रुतिर्भार्या, सप्रभा पुण्यकर्मणः ॥ ६५२ ॥ ततस्तं तादृशं मत्वा, श्रुतौ स्नेहपरायणम् । बालिशं मधुरैर्वाक्यैः, स सङ्गः समभाषत ॥ ६५३ ॥ अत्यन्तसुन्दरो देव!, दैवेन हितकारिणा । देवेन सार्धं स्वामिन्याः, संयोगो घटितो ह्ययम् ॥ ६५४ ॥ तथाहि—रूपं वयः कुलं शीलं, लावण्यं च परस्परम् । दम्पत्योः प्रेमसहितमनुरूपं सुदुर्लभम् ॥ ६५५ ॥ एतच्च युवयोः सर्वं, सप्रभं पुण्यकर्मणा । केवलं वर्मतीतोऽस्य, प्रमाणन्तो मनोहरः ॥ ६५६ ॥ ततः स बालिशेनोक्तः, शठात्मा दासदारकः । भद्र कश्च स वर्णेत?, स प्राह प्रियसेवनम् ॥ ६५७ ॥ बालिशः प्राह किं तस्याः, प्रियं? सङ्ग! निवेद्यताम् । सङ्गेनोक्तं यथा देव!, प्रियोऽस्या मधुरो ध्वनिः ॥ ६५८ ॥ बालिशः प्राह यद्येवं, ततस्तस्य निवेदनम् । भद्रान्तः कारयाम्येनां, साधु साधु निवेदितम् ॥ ६५९ ॥ महाप्रसाद इत्येवं, तुष्टश्च स च दारकः । स्नेहाभिषेकसिक्तस्तेन, हृदये बालिशेन भोः! ॥ ६६० ॥ ततश्च काकलीगीतवेणुवीणाकलस्वनम् । तां श्रुतिं भावयन्नेव, बालिशो हन्त मोदते ॥ ६६१ ॥ चिन्तयति च—अहो सुखमहो स्वर्गस्तथाऽहो मम धन्यता । यस्येदृशी श्रुतिर्भार्या, सततानन्ददायिका ॥ ६६२ ॥ ततश्च—हृदये दारकं कृत्वा, त सङ्गं स्नेहनिर्भरः । श्रुते स कालं कुर्वाणस्ते नित्यं कलस्वनैः ॥ ६६३ ॥ स्वच्छ वेनान्यकर्तव्य, धर्मादूरेण स स्थितः । पिशाचभावतया भाती, हास्यश्चासौ विवेकिनाम् ॥ ६६४ ॥ इतश्च कोविदेनापि, प्राप्तोऽस्य सदागमः । ममैषा हिता भार्या, किं वा नेति? निवेद्यताम् ॥ ६६५ ॥ ततः सदागमेनोक्तं, न हिता ते नरोत्तम! । ससङ्गेयं श्रुतिर्भार्या, तत्रानर्थस्य कारणम् ॥ ६६६ ॥ इयं हि प्रहिता पूर्वं, रागकेसरिमन्त्रिणा । इह जगद्वशीकर्तुं, पञ्चमानुषमध्यगा ॥ ६६७ ॥ इतश्च—स कर्मपरिणामस्य, भ्रातृव्यो रागकेसरी । प्रसिद्धमरटो लोके, तस्यामात्यो विक्षेपकः ॥ ६६८ ॥ स कर्मपरिणामाख्यः, सार्वभौमो महा-

रति ॥ ६४३ ॥ ततो मे वाक्यं श्रुत्वा, दूरीभूतः सदागमः । अभ्यासमागतौ सद्यो, महामोहपरिग्रहौ ॥ ६४४ ॥ अथान्यदा समायातः, सोऽकलङ्कगुरुः पुनः । मुधामुनिभिः समाकीर्णः, सूरिः कोविदनामकः ॥ ६४५ ॥ ततोऽकलङ्कराभिख्यातगुरोऽयं तस्य वन्दकः । यथोऽकलङ्कः सूरिश्च, वन्दितो मुनिभिर्युतः ॥ ६४६ ॥ इतश्च—ज्ञानालोकेन विज्ञातं, तेन कोविदसूरिणा । मदीयं चरितं लोकात् अकलङ्केन चाखिलम् ॥ ६४७ ॥ ततः प्रोक्तोऽकलङ्केन, सूरिर्नाथ[1] विशेषतः । सदागमस्य माहात्म्यं, यत्काहनभूज्जुषे ॥ ६४८ ॥ तथा दुर्जनसङ्गे च, ये दोषाः सन्ति देहिनाम् । निवेदनीयास्तेऽप्यस्मै, विशेषं येन बुध्यते ॥६४९॥ युग्मम् । ततः सदागमे भक्तो, दुष्टस्पर्शनवर्जितः । इहामुत्र च येनायं, सुखसन्दोहमश्नुते ॥ ६५० ॥ कोविदसूरिणाऽभिहितं—एवं क्रियते, समाकर्णयतु महाराजः—ततो अकलङ्कोपरोधेन भवभयविघातोऽत्र सूरेः महावरः, सूरिणाऽभिहितं—अस्ति क्षमातलं नाम नगरं तत्र स्वमलनिचयो नाम राजा तस्य तदनुभूतिर्नाम महादेवी, तयोश्च कोविदबालिशाभिधानौ द्वौ तनयौ, इतश्च जन्मान्तरे तस्य कोविदस्यालीकेन सदागमेन सह परिचयः, ततो बालसुनन्दोऽयं तावदीहापोहमार्गणगवेषणं कुर्वतः सकाशात् तस्य आविष्करणं प्रभूतमभिधानन्तः गृहीतोऽपि हितगुरुपुद्गला निवेदितं बालिशस्य तस्य स्वरूपं न प्रतिपन्नं तेन पापात्मना, इतश्च कर्मपरिणाममहाराजेन प्रहिता तयोः कोविदबालिशयोः सकाशं श्रुतिर्नाम कन्यका, तस्याश्च प्रहितोऽग्रगामी चक्षोऽतिचतुरः सम्बन्धघटनापटुः सङ्गो नाम दासदारकः, आगता च पूर्वो द्वावपि तौ तथा भ्रातरौ परिणीता सा ताभ्यां, अस्ति च तयोः कोविदबालिशयोः परिग्रहे निजदेहो नाम पर्वतः तस्यास्ति मूर्धाभिधानमुपरि महाकूटं तस्योभयपार्श्वयोर्विधेये सपरिक्षेपे श्रवणनामिके द्वे अपवरिके हट्टे ते तथा अभिलषितवस्तुसाधकयोर्निवासः ततः स्थिता तयोरेव सा भर्त्रनुज्ञाता सती, तत्र च कृतनिवासा सा श्रुतिस्ताभ्यां कोविदबालिशाभ्यां सार्धं विपरतीति ।—इतश्च तौ समासाद्य, परि

तुष्टः स बालिशः । ततश्च चिन्तयत्येव, महाहर्षवशं गतः ॥ ६५१ ॥ धन्योऽहं कृतकृत्योऽहं, यस्येयं मम सुन्दरी । मनोहरा श्रुतिर्भार्या, सपत्ना पुण्यकर्मणः ॥ ६५२ ॥ ततश्च तारकं मत्वा, श्रुतौ स्नेहपरायणम् । बालिशं मधुरैर्वाक्यैः, स सङ्गः समभाषत ॥ ६५३ ॥ मत्सन्त्सुन्दरो देव!, दैवेन हितकारिणा । देवेन सार्धं स्वामिन्याः, संयोगो घटितो ह्ययम् ॥ ६५४ ॥ तथाहि—रूपं वयः कुलं शीलं, लावण्यं च परस्परम् । दम्पत्योः प्रेमसहितमनुरूपं सुदुर्लभम् ॥ ६५५ ॥ परत्र सुखयोः सर्वं, सपत्न पुण्यकर्मणा । केवलं वर्धेनीयोऽयं, प्रसादम्यो मनोहरः ॥ ६५६ ॥ ततः स बालिशेनोक्तः, शठात्मा हासकारकः । यथा कथं स वर्धेत?, स प्राह प्रियसेवनात् ॥ ६५७ ॥ बालिशः प्राह किं तस्याः, प्रियं? सङ्ग! निवेद्यताम् । सङ्गेनोक्तं यथा देव!, प्रियोऽस्या मधुरो ध्वनिः ॥ ६५८ ॥ बालिशः प्राह यद्येवं, ततस्तस्य निषेवणम् । प्रभाम्यः कारयाम्येनां, साधु साधु निवेदितम् ॥ ६५९ ॥ महाप्रसाद इत्येवं, तुष्टात्मा स च तारकः । स्नेहाभिनिवेक्षिप्तस्तेन, हृदये बालिशेन भोः! ॥ ६६० ॥ ततश्च काकलीगीतवेणुवीणाकलस्वनम् । तां श्रुतिं भावयन्नेव, बालिशो हन्त मोदते ॥ ६६१ ॥ चिन्तयति च—अहो सुखमहो स्वर्गस्यायातो मम धन्यता । यस्येदृशी श्रुतिर्भार्या, सततानन्ददायिका ॥ ६६२ ॥ ततश्च—हृदये तारकं कृत्वा, स सङ्ग स्नेहनिर्भरः । श्रुतेः स लालनं कुर्वन्नास्ते नित्यं कलस्वनैः ॥ ६६३ ॥ अत्र चेमान्य कर्तव्यं, धर्मादूरेण स स्थितः । पित्तप्रायतया ख्यातो, हास्यप्रायो विवेकिनाम् ॥ ६६४ ॥ इतश्च कोविदेनापि, प्रभितोऽयं सदागमः । मदमेषा स्थिता भार्या, किं वा नेति? निवेद्यताम् ॥ ६६५ ॥ ततः सदागमेनोक्तं, न स्थिता ते नरोत्तम! । ससङ्गेय श्रुतिर्भार्या, तत्रा कर्मैव कारणम् ॥ ६६६ ॥ इयं हि महिला पूर्वं, रागकेसरिमन्त्रिणा । इह जगत्पतीकर्तुं, पञ्चमानुषसम्पगा ॥ ६६७ ॥ इतश्च—स कर्मपरिणामस्य, भ्रातृभ्यो रागकेसरी । प्रसिद्धमरटो लोके, तस्यामात्यो विशेषतः ॥ ६६८ ॥ स कर्मपरिणामाख्यः, सार्वभौमो नरा

रपि ॥ ६४३ ॥ ततो मां तादृशं मत्वा, दूरीभूतः सदागमः । अध्यात्मकामो सन्तुष्टो, महामोहपरिग्रहो ॥ ६४४ ॥ अथान्यदा समा-
गतः, सोऽकलङ्कयुतः पुनः । सुसाधुभिः समाकीर्णः, सूरिः कोविदनामकः ॥ ६४५ ॥ ततोऽकलङ्कसाभिप्रायाद्गतोऽहं तत्र वन्दकः ।
ततोऽकलङ्कः सूरिं, वन्दितो मुनिभिर्युतः ॥ ६४६ ॥ ततश्च—ज्ञानालोकेन विज्ञाय, तेन कोविदसूरिणा । मदीय चरित घोरं
कर्मणा वासितम् ॥ ६४७ ॥ ततः प्रोक्तोऽकलङ्केन, सूरिर्नाथ ! निवेद्यताम् । सदागमस्य माहात्म्य, घनवाहनभूभुजे ॥ ६४८ ॥
तथा दुर्जनसङ्गे च, ये दोषाः सन्ति देहिनाम् । निवेदनीयास्तेऽप्यस्मै, विशेष येन बुध्यते ॥६४९॥ युग्मम् । ततः सदागमे सक्तो, दुष्ट
स्पर्शवर्जितः । स्यादयं च येनायं, सुखसन्दोहमश्नुते ॥ ६५०॥ कोविदसूरिणाऽभिहितं—एवं क्रियते, समाकर्णयतु महाराजः—ततो
ऽकलङ्कोपरोधेन मयमाय [illegible] सूरेः महत्तरः, सूरिणाऽभिहितं—अस्ति क्षमातलं नाम नगरं तत्र स्वमलनिचयो नाम राजा
तस्य तदनुभूतिर्नाम महादेवी, तयोश्च कोविदबालिशाभिधानौ द्वौ तनयौ, इतश्च जन्मान्तरे तस्य कोविदस्यासीदनेन सदागमेन सह
परिचयः, ततो बालसुनरन्द्रोऽयं तत्त्वीरहोमार्गप्पगवेषण [illegible] सदाव तस्य जातिस्मरणं प्रभूतमित्यानन्दः गृहीतोऽयं हितगुरुबुद्ध्या
निवेशित वालिशस्य पुनः स्वरूपं न प्रतिपन्नं तेन पापात्मना, इतश्च कर्मपरिणाममहाराजेन भविता तयोः कोविदबालिशयोः स्वयंवरा
श्रुतिर्नाम कन्यका, तस्याश्च प्रहितोऽप्रगामी कोऽतिचतुरः सम्यक्पटलापटुः सङ्गो नाम दासदारकः, आगतश्च द्वावपि तौ
तथा भावतो परिणीता सा ताभ्यां, अस्ति च तयोः कोविदबालिशयोः परिग्रहे निजदेहो नाम पर्वतः तस्यास्ति मूर्धोविधानमुपरि
महाकूटं तस्योभयपार्श्वयोर्विवरे सपरिक्षेपे भवप्यामिके द्वे अपवरिके स्थे ते तथा अभिरूपितयस्तयोर्निवासः ततः स्थिता तयो
रेव सा मर्त्येनुज्ञाता सती, तत्र च कृतनिवासा सा ताभ्यां कोविदबालिशाभ्यां [illegible] —सान, परि

॥ ६८७ ॥ अथ ताभ्यां समारब्धं, मधुरं कर्णपेशलम् । परस्परेर्ष्यया गीतं, परिपाट्या मनोरमम् ॥ ६८८ ॥ ततस्तौ शिखरारूढौ, भूप ! कोविदबालिशौ । रासभमिथुनोद्गीतश्रुत्या गाढं प्रबोधितौ ॥ ६८९ ॥ ततश्च—श्रवणस्थितसङ्गेन, बालिशेन दुरात्मना । सा श्रुतिः स्थापिता, द्वारे तस्याकर्णनतत्परा ॥ ६९० ॥ तस्यामर्पितसद्भावः, सोऽपि तादात्म्यमागतः । रसेन निर्भरीभूतो, न चेतयति किंचन ॥ ६९१ ॥ तत्र स तेन सङ्गेन, स्ववीर्येण तथा कृतः । गण्डशैलसमो रभ्ये, शार्दूलः पतितो यथा ॥ ६९२ ॥ हस्तास्फोटपातेन, तेन गान्धर्वकिन्नरा । गात्रपातावष्टब्धा, बालिशो रोषमागताः ॥६९३॥ ततोऽभिहितमेतैस्तैः परस्परं अरे रे—कस्कोऽयं तात छातेति, ततो बद्धः स बालिशः । चूर्णितः समकं सर्वैर्दुःखमारेण मारितः ॥ ६९४ ॥ इतश्च—सदागमोपदेशेन, त्यक्तसङ्गः स कोविदः । तत्र गीते तदा मूर्च्छा, श्रुत्वा युक्तोऽपि नो गतः ॥ ६९५ ॥ ततश्च पतितं दृष्ट्वा, बालिशं हन्यमानकम् । तस्मात्पूर्णमपक्रान्तो, गिरेस्तस्मात्स कोविदः ॥ ६९६ ॥ सद्धर्मघोषनामानं, सूरिमासाद्य सुन्दरम् । जातो बालिशवृत्तान्त, दृष्ट्वा साधुः प्रबुद्धधीः ॥ ६९७ ॥ क्रमाच्च गुरुणा तेन निजस्थाने निवेशितः । स एषोऽत्र महाराज !, विज्ञेयः कोविदस्त्वया ॥ ६९८ ॥ सदैव स कुमित्रेण, तेन सङ्गेन नाशितः । महादुःखसमाक्रान्तो, भ्राता मे भूप ! बालिशः ॥ ६९९ ॥ अहं तु मोचितोऽनेन, सर्वथा हितकारिणा । सदागमेन निःशेषाद्दुःखजालकात् ॥ ७०० ॥ अतश्च तदवाप्ताय, सांप्रतं कृतसंयमः । अत एवास्य निर्देशमधुनाऽपि करोम्यहम् ॥ ७०१ ॥ तदेषोऽखिलभूतानां, हितकारी सदागमः । दुष्टान्तरङ्गलोकेन, मैत्री पर्यन्तदारुणा ॥ ७०२ ॥ एवं स्थिते महाराज !, पुरुषेण हितेषिणा । त्यक्तव्यो दुष्टसम्पर्को, न च त्याज्यः सदागमः ॥ ७०३ ॥ ततश्चैवं गुरोर्वाक्यमाकर्ण्यात्यन्तपेशलम् । मयाऽगृहीतसङ्केते !, तदा मे हृदि संस्थितम् ॥ ७०४ ॥ अये ! मा त्याजयत्येष, महामोहपरिग्रहौ । तथैव कारयत्युच्चैरादरं च सदागमे ॥ ७०५ ॥ एष च

विपः । शुभाशुभकरत्वेन, लोके विख्यातवां गतः ॥ ६६९ ॥ एवं च स्थिते—इयं परदमन्येति, मत्वा नाङ्गीकरिष्यति । अथ मनस्त
वत्वेन, रागकेसरिसन्निभा ॥ ६७० ॥ तस्य तस्याऽग्रतः स्तीष, सा सम्बन्धकारिणम् । महाराजसुतात्वेन, स्थापितेयं श्रुतिः पुरा
॥६७१॥ युग्मम् । स कर्मपरिणामोऽस्मा, जनकत्वेन गीयते । सुतेयं परमार्थेन, रागकेसरिमन्त्रिणः ॥६७२॥ जगतो वञ्चकत्वेन, या च
तेन दुरात्मना । प्रयुक्तेयं कुतस्तस्मा, हितत्वं तन्त्व विद्यते ? ॥ ६७३ ॥ तदलं—अपथ्यपीयं तथा भार्या, मनसा भवबन्धिका । मा कार्षी-
र्भद्र ! विश्वास तयाऽत्यर्थं कदाचन ॥ ६७४ ॥ न चेयं शक्यते त्यापि, विरहय्य निसर्गिका । केवलं वर्जनीयोऽस्य, सर्वथा त्रासदारकः
॥ ६७५ ॥ अनेन रक्षिताऽत्यन्तं, श्रुतिः साङ्गेन पापिना । इयं च विषमानापि, भद्र ! ते दोषकारिणी ॥ ६७६ ॥ यतः—मनोहराब्द
विशिष्ट, मधुरध्वनिलोलुपा । अस्मात्संनायते सत्तत्श्रुतिरेषा न तु स्वयम् ॥ ६७७ ॥ यावच्च प्रेरयत्येषा, रागद्वेषपरायणा । तां सङ्गस
हिता तावत्, वत्स ते दुःखमालिका ॥ ६७८ ॥ यतोऽस्मिन् वर्जिते सद्भे, [illegible] । भवत्यपीयं मध्यस्था, न ते तात ! विपा-
त्रिका ॥ ६७९ ॥ तदेष मध्ये दुष्टात्मा, सर्वथा त्रासदारकः । दुःखकारणभूतत्वे, सा त्यक्तुमर्हसि ॥ ६८० ॥ ततः प्रभृति नरेन्द्र,
तत्समागममापितम् । कोविदेन परित्यक्तः, स साक्षात् दुर्विचारकः ॥ ६८१ ॥ तथा श्रुत्वा युवोऽप्येष, सन्तोऽस्तुत्यभिचार्चितः । भावय
मपि तान् सद्भोक्ते स्वभ्योऽभवत्सुखी ॥६८२॥ एवं च वर्तमानौ तौ, श्रुत्वा कोविदबालिशौ । [illegible], सुखदुःखप्रपूरितौ
॥ ६८३ ॥ अथास्ति तुङ्गशिखरो धवलो महागिरिः । तत्रात्यन्त समारूढौ, भूप ! कोविदबालिशौ ॥ ६८४ ॥ यथास्ति शिखरे
रम्य, विभाति देवनिर्मितम् । मध्यमूल मानुष्यैर्गम्या भूमौ प्रतिष्ठितम् ॥ ६८५ ॥ तत्र—एक गान्धर्वमिथुनं, किन्नरं च यथापरम् ।
गेयं परस्परस्पर्धा, तदा भावाऽनयोर्द्वयोः ॥ ६८६ ॥ ततः परीक्षकैर्युक्ते ते रन्ध्रे तत्र वैसिके । पश्चात्वमिति विज्ञाय, परीक्षार्थमुपागते

कलङ्कः कृपया, मत्समीपमुपागतः ॥ ७१९ ॥ ततः स मां महाभागो, दृष्ट्वा शोकवशीकृतम् । विमुक्ताशेषसत्कर्म, इत्येवमभाषत
॥ ७२० ॥ किमिदं भो समारब्धं, भवता धनवाहन! । किं ते विस्मारितं वाक्यं, किं वा त्यक्तः सदागमः? ॥ ७२१ ॥ किमेवं तुच्छ-
शोकेन, भवानेवं विलीकृतः। कथं च ज्ञाततत्त्वेन, किमिदं बालचेष्टितम्? ॥ ७२२ ॥ यो च ते स्मरतो नित्यं, देवीं मदनसुन्दरीम् ।
शोकोऽयं भवते चित्त, तत्कार्यं किं न बुध्यसे? ॥ ७२३ ॥ तथाहि—सर्वेऽमी जन्तवो नित्यं, कृतान्तमुखकोटरे । वर्तन्तेऽत्र क्षणं
भूप!, यज्जीवन्ति तदद्भुतम् ॥ ७२४ ॥ स हि नापेक्षतेऽवस्थां, प्रेमाबन्धनसुन्दराम् । दलयत्येव भूतानि, मत्तवन्यवारणः ॥ ७२५ ॥
यद्यत्सज्जनसत्तत्त्वं, जननेत्रमनोहरम् । तत्तत्सिपासयत्येष, कृतान्तहिमशीकरः ॥ ७२६ ॥ न सत्त्वा न धनं भूरि, न वैद्या न
च भेषजम् । न वा मन्त्रा न देवेन्द्रा, मृत्यो रक्षन्ति देहिनम् ॥ ७२७ ॥ इत्यप्रतीकारे, जाते मरणविप्लवे । सिद्धोऽयं मार्ग इत्येवं,
ज्ञात्वा को विह्वलो भवेत्? ॥ ७२८ ॥ तदेवं कुरुते नित्यमभ्रान्तो धर्मदेशनाम् । सोऽकलङ्को महाभागो, मच्छोकगमेच्छया ॥ ७२९ ॥
अहं पुनर्महामोहवशगस्तां न लक्षये । नष्टबुद्धिः प्रलापेन, तं शोकमनुवर्तयम् ॥ ७३० ॥ यथा—हा बाले हा प्रिये मुग्धे, हा चा-
र्वङ्गि! वरानने । हा पद्मनेत्रे हा शुभ्रे, हा कान्ते मञ्जुभाषिणि! ॥ ७३१ ॥ हा मद्वत्सले देवि!, हा हा मदनसुन्दरि! । क गताऽसि
विहायेमं, रुदन्तं धनवाहनम्? ॥७३२॥ दीयतां दर्शनं तूर्णं, समापो मे विधीयताम् । क्रियतां मामके देहे, वैकल्यमपनीयताम् ॥७३३॥
इत्येवं प्रलपन्तुरेकलङ्कस्य धीमतः । भद्रे! तथाऽपि वाक्यं, न जानामि विशेषतः ॥ ७३४ ॥ दयापरीतचित्तोऽसौ, ततो मां वीक्ष्य
तादृशम् । अकलङ्कस्तदा भद्रे!, पुनः प्राह महामतिः ॥ ७३५ ॥ यथा "भो भो महाराज धनवाहन! न युक्तमीदृशं भवादृशां विधातुं
"पालधरित तत्परितम क्षीबतां धरीकुरु धीरतां सत्त्वशां नयान्तःकरणं आत्मानं विरहयेममेकान्तेनाशिव महामोहं मुञ्च शोकं वि

स्थिते—भद्र किं करवाणीति, यावच्चिन्तामुपागतः । तावन्ममाशयज्ञानादकलङ्केन जल्पितम् ॥ ७०६ ॥ यदुत—शृणु भगवतो वाक्यं, किं मा नो धनवाहन! । यथोक्तं सुष्ठु भो बुद्ध, स प्राह क्रियतामिदम् ॥ ७०७ ॥ ततो गाढरूढतयाऽकलङ्केन सार्धं प्रणयसारचित्तस्य प्रभावतया भगवत्कोविदसूरिसन्निधानस्य महासमर्थतया कर्मग्रन्थिमानस्य भस्तुपरदानसामर्थ्यविकलतया च प्रक्षिप्य तदाऽकलङ्कव-चनं सम्यग्दर्शीभूतो भूयः सदागमः अनुशीलित चैत्यवन्दनादिकं अनुगुणित पूर्वपठितादिकं प्रवर्धित पुनर्दानादिकं इत्यदृश्यभूतो महामो-हपरिग्रहौ प्रभवतोऽकलङ्कतया न पुनर्भवसारतया, ततोऽहं विगतमूर्च्छ इव सांसारिकपदार्थेषु अनुत्पित्त इव विभवनिचयेषु तदा च स्थितोऽकलङ्केन, ततो गतः सोऽन्यत्र विहाराय सह सूरिणा—ततश्च दूरगं मत्वा, महामोहपरिग्रहौ । भूयोऽप्युल्लसितौ भद्रे', दूरीभूतः सदागमः ॥ ७०८ ॥ ततः शिथिलितं छद्म, विस्मृता धर्मदेशना । सञ्जातोऽहं पुनस्तुल्यस्तदीयाज्ञे पदातिकः ॥ ७०९ ॥ ततो मिथ्यामूर्च्छोन्मत्तो, धनसञ्चयतत्परः । भूरिकन्याहिरण्याय, पीडयामि महाजनम् ॥ ७१० ॥ अन्तःपुरसहस्राणि, भूरिभोगपिपासया । हिरण्य-शतकूपानां, मीलितानि शतानि च ॥ ७११ ॥ अहिरण्यीकृता पृथ्वी, महामोहवशेन च । तस्याप न जगत्यस्ति, यत्तदा न कृतं मया ॥ ७१२ ॥ स च पुण्योदयोऽभीष्टं, सर्वं ढौकयते मम । मया तु तस्य विज्ञातं, ततोऽसौ कुपितो मनाक् ॥ ७१३ ॥ ततश्च मे महा-देवी, नाम्ना मदनसुन्दरी । अकस्मात्तस्मादमूत्स्था, मृता शूलेन विह्वला ॥ ७१४ ॥ अत्रान्तरे समायातः, स्वामिभूत विभीतकः । प्रवि-सागरको भद्रे!, शोकनामा मनुष्यकः ॥ ७१५ ॥ स प्रणम्य महामोहं, स्वामिनं विहितादरः । तदभ्यावसरं ज्ञात्वा, मामालिङ्गति मा-यया ॥ ७१६ ॥ ततोऽहं शोकपूत्कारो, दैन्याक्रन्दनरोदनम् । स्मृत्वा स्मृत्वा करोम्युच्चैर्देवीं मदनसुन्दरीम् ॥ ७१७ ॥ त्यक्तः शरीरसं-स्कारो, राज्यकार्यं प्रमादितम् । जातो महागृहीतामयतोऽहं दुःखपूरितः ॥ ७१८ ॥ अथ मामकृतपार्थ्यं, कर्णेपिजनवार्तया । श्रुत्वाऽ-

सागरः, पृष्टोऽनेन रागकेसरी, कृता तेनानुज्ञा, बहुलिकयोक्तं—तात! यत्र सागरो गच्छति तत्र ममापि गमनम्, यतो विदितमेवेदं तातस्य न क्षणमेव सागरः क्षणमपि मया विना वर्तते, रागकेसरिणोक्तं—वत्से! यद्येवं ततो गच्छतु भवती, किं च—इयमपि कृपणता सागरस्य शरीरभूता जीवितभूता च वर्तते तदेषाऽपि गच्छतु येनास्य धृतिं सम्पद्यते, सागरेणोक्तं—तात! महाप्रसादः, ततः समागतानि तानि मच्छरीरे, दृष्टौ तद्दर्शनेन महामोहपरिग्रहौ, समालिङ्गितोऽहं कृपणतया, ततः प्रवृत्ता ममेच्छा—पर्याप्तं किमनेन ममादृष्टपरलोकसाधने द्रव्यार्जने, अथ पापकलङ्कः प्रतिदिनं मामुत्साहयति यथा यदि भावकलङ्कचूरणे नाद्यापि तवोत्साहः कृपया दृष्टसुखहेतुना धनेन व्ययितेन प्रयोजनं?, अथ चाकलङ्कः प्रतिदिनं मामुत्साहयति यथा यदि भावकलङ्कचूरणे नाद्यापि तवोत्साहः ततो महाराज धनवाहन! द्रव्यस्तवकरणे तावदादरं कुरुष्वेति, व्ययितं च सहारेण बहुतरं धनं वर्तते तदत्र किं करवाणीति चिन्तयतो मे विहितं बहुलिकयाऽऽलिङ्गनं, ततः प्रादुर्भूता मे कुबुद्धिः—यथा प्रेषयामीतः केनचिद्वचनविन्यासेन तावदेनमकलङ्कं, ततो न भविष्यति ममायं धनव्ययः, ततोऽभिहितो मयाकलङ्कः—यथा भदन्त! मदुपकारार्थमिहागता यूयं, अद्य सम्पादितो ममोपकारः सम्पूर्णो भवतां मास कल्पः ततस्ते युष्मदर्थमुन्मनीभविष्यन्ति भगवन्तः कोविदाचार्याः सञ्जनिष्यतेऽस्माकमुपालम्भः ततो विहरत यूयं वयं च करिष्यामो युष्मदादेशं, न भगवद्भिश्चिन्ता कार्येति, तदाकर्ण्य विहृतोऽकलङ्कः प्राप्तो गुरुसमीपं—ततो भूयोऽपि धनार्थं, विनिवार्य धनव्ययम्। समागत सागरादेशादहं रक्तः परिग्रहे ॥ ७३६ ॥ ततः परिग्रहेणोक्तः, सागरो मित्रवत्सल! । नीयमानः क्षयं साक्षादहं भो रक्षित-स्त्वया ॥ ७३७ ॥ त्वत्तोऽपि मे विशेषेण, सप्रभा प्राणवल्लभा। एषा कृपणता मित्र!, मम जीवितदायिका ॥ ७३८ ॥ गाढं बहुलिकाप्येषा, तथा मदुपकारिणी। सोऽकलङ्को महाशत्रुर्गाढं निर्वासितो यया ॥ ७३९ ॥ तदात्र विद्धि चारु, यदागत्य नरोत्तम!। सहार्जिताऽर्पके भक्तिः, पालितोऽयं त्वया जनः ॥ ७४० ॥ एवं च भाषमाणं तं, महामोहः परिग्रहम्। प्रस्तुवाच यथा वत्स!, साधु

“विभव परिग्रह मनुवर्तय सदागम समाचर वतुष्टयं अनय मम चित्तप्रमोद, किं विस्मृत भवतोऽधुनैव यत्साधुनिवारित भवप्रदीपनक ?,
“किं न स्मरसि वत्ससारपानक ? किं न चिन्तयसि त भवारघट्ट ? किं न ध्यायसि त सकर्मकजीवघट्टमठपृषान्त ? किं न पर्यालोच
“यसि तां मनुष्यजन्मरत्नद्वीपदुर्लभतां ? किं न निर्विद्यसे यस्यात्र जन्मसन्तानदीर्घमार्गे ? किं विस्मारयसि तां चित्रवानरदीर्घरूपवरलता ?
“किं नानुशीलयसि तथैव सतत राधण ? किं भ्रमसीपि तेषु विषयविषवृक्षेषु ? किं लुठसि चक्षिप्तमनधनिपपसङ्के पत्रकुसुमफलरत्न कपदरे किं
“निपातयसि जानन्नपि मोक्षमार्गमात्मानं घोरेषु महानरकेषु ? किं नारोहयसि तेनोपायेनात्मानं तत्र सदानन्दे शिवालयमठे ?, संसारे
हि निवसतां महाराज ! देहिनां करतलस्थानि व्यसनानि सुलभाः प्रियजनविप्रयोगाः अदूरगा महाव्याधयः प्रत्यासन्नानि दुःखानि अव
“श्यभावीनि मरणानि, तत्र पुरुषस्य विमलविवेक एवात्र त्राणं नापरमिति” । ततोऽहं मोहग्रहीतचेतस्त्वे ! गाढप्रसुप्त इव प्रतिबोधकल्प
निपरम्परया विषघूर्णित इव सत्कृतमन्त्रापमार्जनया मदिरामत्त इव शीघ्रमयपर्सनतया मूर्च्छित इव सलिलशीकरव्यजनक्रियया उन्मत्त
इव सुवैद्यप्रयुक्तौषधप्रक्रियया तथाऽऽकस्मिकमुपवनपरता सञ्जातः प्रत्यागतचेतनः ॥ ततः शोकेन प्रणम्याभिहितो महामोह —यथा देव !
प्रत्यासन्नं नामकलङ्को मतम्भिहास्मिनु इवास्ति, महामोहः प्राह—वत्स ! विषमोऽयमकलङ्कः प्रतारयति कमोऽस्तु घनवाहन, आवयोरपि
पल्किमन्यत्र भविष्यति तथापापि जानीमः तथाप्यस्य तावत्स, केवलं पुनः प्रतिजागरणं विधेयं केनापि भवताऽऽवयोरिति, शोकेनोक्तं—
यथाऽऽज्ञापयति देवः, ततो गतः शोकः प्रतिपन्न यथाऽकलङ्कवचनं सम्मीलितः सदागमः अवधीरितो मनाक् महामोहपरिग्रहो वर्गाकृत
पूर्वपठितं विहितोऽपूर्वस्तवमहादरः कारितानि जिनभवनबिम्बादीनि प्रवर्तितानि यात्रास्नात्रपात्रदानप्रभृतीनि, ततः कृतो मया तावदेव
गुणभावनमिति सन्तुष्टोऽकलङ्कः, अत्रान्तरे प्रियमित्रपरिग्रहोन्मापकेन पिशुनिताहृदयः प्रवृत्तो मत्समीपागमनाय महामोहप्रतिजागरक

सागरः, पृष्टोऽनेन रागकेसरी, कृता येनानुज्ञा, चतुलिकयोक्तं—तात ! यत्र सागरो गच्छति तत्र मयापि यातव्यं, यतो विदितमेवेदं तातस्य न क्षणमेष सागरः क्षणमपि मया विना वर्तते, रागकेसरिणोक्तं—वत्से ! यद्येवं ततो गच्छतु भवती, किं च—इयमपि कृपणता सागरस्य शरीरभूता जीवितभूता च वर्तते तदेषाऽपि गच्छतु येनास्य धृतिः संपद्यते सागरेणोक्तं—तात ! महाप्रसादः, ततः समागतानि तानि म दम्यर्णे, दृष्टो तद्दर्शनेन महामोहपरिगतो, समालिङ्गितोऽहं कृपणतया, ततः प्रवृत्ता ममेच्छा—यदुत किमनेन ममादृष्टपरलोकसाधने च्छया दृष्टसुखहेतुना धनेन व्ययितेन प्रयोजनं ?, अथ चाकलङ्कः प्रतिदिनं मामुत्साहयति यथा यदि भावस्तवकरणे नाद्यापि तवोत्साहः ततो महाराज धनवाहन ! द्रव्यस्तवकरणे तावदादरं कुरुष्वेति, व्ययितं च तद्द्वारेण बहुतमं धनं वर्तते तदत्र किं करवाणीति चिन्तयतो मे विहितं चतुलिकयाऽऽलिङ्गनं, ततः प्रादुर्भूता मे कुबुद्धिः—यथा प्रेषयामीतः केनचिद्वचनविन्यासेन तावदेनमकलङ्कं, ततो न भविष्यति ममायं धनव्ययः, ततोऽभिहितो मयाकलङ्कः—यथा भदन्त ! मदुपकारार्थमिहागता यूयं, अतः संपादितो ममोपकारः संपूर्णो भवतां मास कल्पः ततस्ते युष्मदर्शनोन्मनीभविष्यन्ति भगवन्तः कोविदाचार्याः संजनिष्यतेऽस्माकमुपालम्भं ततो विहरत यूयं वयं च करिष्यामो युष्मदादेशं, न भगवद्भिश्चिन्ता कार्येति, तदाकर्ण्य विदितोऽकलङ्को प्राप्तो गुरुसमीपं—ततो भूयोऽपि धर्मार्थं, विनिवार्य धनव्ययम् । सञ्जातः सागरादेशादहं रक्तः परिग्रहे ॥ ७३६ ॥ तत परिग्रहेणोक्तं, सागरो मित्रवत्सल ! । नीयमानं क्षयं साक्षादहं भो रक्षित- स्त्वया ॥ ७३७ ॥ त्वत्तोऽपि मे विशेषेण, सपत्नी प्राणवत्सला । एषा कृपणता मित्र !, मम जीवितदायिका ॥ ७३८ ॥ गाढं चतु लिकाप्येषा, श्रेया मदुपकारिणी । सोऽकलङ्को महादुर्गात् निर्वासितो यया ॥ ७३९ ॥ तथाऽऽरु विहितं चारु, यदागत्य नरोत्तम ! । सदर्शिताऽऽत्मके भक्तिः, पालितोऽयं त्वया जनः ॥ ७४० ॥ एवं च भाषमाणं तं, महामोहः परिग्रहम् । प्रत्युवाच यथा वत्स !, साधु

"विलम्ब परिग्रह मनुवर्तय सदागम समाचर तदुपदेश जनय मम चित्तप्रमोद, किं विस्मृत भवतोऽधुनैव तत्साधुनिवेदित भवप्रपञ्च ?, 'किं न स्मरसि तत्ससारापानक ? किं न विस्मयसि त मथारघट्ट ? किं न ध्यायसि त सकलजीवपट्टमठपृथान्य ? किं न पर्यालोच "यसि तां मनुष्यसम्भवदीपदुर्लभता ? किं न निर्विद्यसे असत्र जन्मसन्तानदुर्मार्गे ? किं विस्मारयसि तां चित्तवानरस्त्रीस्वरूपवर्णनां ? किं नानुशीलयसि तस्यैव ससत राज्य ? किं न भ्रमीपि तेषु विषयविषवृक्षेषु ? किं लुठसि वधिमनधनिचयसख्ये पञ्चकुसुमफलरजःकचवर किं 'विपातयसि आत्मानमपि मोक्षमार्गास्मान घोरेषु महानरकेषु ? किं नारोहयसि तेनोपायेनात्मान तत्र सततानन्दे शिवालयमठे ?, तथारे "इह निवसतां महाराज ! देहिनां करतलस्थानि व्यसनानि सुलभाः प्रियजनविप्रयोगाः अदूरगा महाम्यापदः प्रत्यासन्नानि तु तानि मम 'दर्शयामीति मरणानि, अतः पुरुषस्य विमलविवेक एवात्र त्राण नापरमिति" । ततोऽत्र मयेऽभ्युदितस्तैर्वे । गाढमसुप्त इव प्रतिबोधकस्य निपरम्परया विषघूर्णित इव सत्करमन्त्रपरमार्जनया मदिरामत्त इव क्षीमभयखलनया मूर्च्छित इव सलिलशीकरस्पर्शनक्रियया उन्मत्तक इव सुवैद्यप्रयुक्तभेषजसामर्थ्या तथाऽकलङ्कवचनपटला सजातः प्रत्यागतचेतनः ॥ ततः शोकेन प्रणम्याभिहितो महामोह—यथा देव ! अस्मान्यह नायमकलङ्को मयमिदानीं निधास्ति, महामोहः प्राह—वत्स ! विषमोऽयमकलङ्कः प्रतारयति त्वामोऽमुं पनवाहन, भावयोरपि यत्किमत्र भविष्यति तथापि जानीमः तद्गच्छ तावत्त्व, केवलं पुन प्रतिजागरण विधेय केनापि भवताऽऽवयोरिति, शोकेनोक्त— यथाज्ञापयति देवः, ततो गतः शोकः प्रविष्ट मयाऽकलङ्कवचन बहुलीकृतः सदागमः अपनीरितो मनाक् महामोहपरिग्रहो उन्मीलित पूर्वपठित विविधोऽपूर्वश्रुतसमभ्यासादरः कारितानि जिनभवनबिम्बादीनि प्रवर्तितानि यात्रास्नात्रपात्रदानप्रभृतीनि, ततः कृतो मया सावेष गुणभाजनमिति सदृशोऽकलङ्कः, अत्रान्तरे मिथ्यात्वपरिग्रहोन्मादकेन विधुरितहृदयः प्राप्तो मत्समीपागमनाय महामोहप्रतिहारकः

च सा कन्या, सर्वतोदामलीलया । संसारातीतमाहात्म्या, मुनीनामपि वल्लभा ॥ ७६० ॥ सा सर्वसम्पदां मूलं, सा सर्वक्लेशनाशनी ।
निरन्तानन्दसन्दोहदायिका सा निगद्यते ॥ ७६१ ॥ भवता कन्यका तेयं, यदाऽसौ घनवाहन । लभ्यते मोक्षदाऽमुष्मान्महामोहो
वियोक्ष्यते ॥ ७६२ ॥ यत —सा कन्या निजवीर्येण, विरुद्धाऽनेन पापिना । न विद्यते सहावस्था, अनयोस्तेन हेतुना ॥ ७६३ ॥ किं
च—यथा निरीहता नाम, कन्याऽन्या विद्यतेऽनघा । चारित्रधर्मराजस्य, दुहिता सा मनोरमा ॥ ७६४ ॥ विरतेः कुक्षिसम्भूता, प्रा-
णेभ्योऽप्यभिपूजिता । चारित्रधर्मराजीये, राज्ये या सर्वसारिका ॥ ७६५ ॥ महत्तमस्य साऽभीष्टा, सद्बोधस्यातिवल्लभा । सन्तोषतन्त्रपालेन,
स्वामिभक्तेन वर्धिता ॥ ७६६ ॥ समावसुन्दरा बाला, सपूर्णेच्छा न वाञ्छति । यथालङ्कारमाल्यादि सपाय सा विभूषणम् ॥ ७६७ ॥
स्वर्णेन विविधैर्भोगैर्विचित्रै रत्नराशिभिः । न सम्यक् क्षोभमानेतुं, कन्यका सा निरीहता ॥ ७६८ ॥ सा निःशेषजगद्वन्द्या, सा मुनीनां
मनोहरा । सा दुःखोच्छेदिका धन्या, सा निदानन्ददायिका ॥ ७६९ ॥ तां कन्यां चारुलावण्यां, यदाऽसौ घनवाहनः । लभ्यते वि
क्य मायावश नूनं परिभ्रमः ॥ ७७० ॥ विरोधोऽस्ति यथा सार्धं भवतस्य दुरात्मनः । भवतां वीक्ष्य पापोऽसौ, गाढभीतो विलीयते
॥ ७७१ ॥ अकलङ्केनोक्तं—यदा पुनरसौ भव्य, ते कन्ये परिणेष्यति । तयोर्मेलनकारिण्यौ, भदन्त ! घनवाहनः ॥ ७७२ ॥ कोविद
सूरिणोक्तं—भूयसाऽपापि कालेन, तयोर्लाभो नरोत्तम ! । लभ्ययोश्च भवेन्मूलं, स तयोः परिणायकः ॥ ७७३ ॥ अथाकलङ्कः प्रत्याह,
युष्माभ्यं यदि रोचते । ततोऽहं लम्भयामीति, ते कन्ये घनवाहनम् ॥ ७७४ ॥ गुरुराह महाभाग[1], नाधिकारो भवादृशाम् । कन्ययोः
प्रापणेऽपापि, तयोरेतेन हेतुना ॥ ७७५ ॥ स कर्मपरिणामस्ते कन्ये दापयिष्यति । घनवाहनराजाय, नोऽपरो दायकस्तयोः ॥७७६॥
दाप्यमाने पुनस्तेन, ते साक्षात् कन्यके यदा । हेतुमात्र भवन्त्येव, तदा युष्मादृशा अपि ॥ ७७७ ॥ एवं च स्थिते—स एव योग्यतां

साधुरिव सखा ॥ ७४१ ॥ अय हि सागरो वत्स!, सखास मम जीवितम् । मदीयजीव निक्षेप, भावयोऽत्र प्रतिष्ठितम् ॥ ७४२ ॥
अय निर्मितमत्के मे, सागरो मामके बले । मत्पुत्रो राज्यपोष्योऽयमय ते रक्षणक्षमः ॥ ७४३ ॥ एव पोद्धासितस्तेन, महामोहेन
सागरः । समागो मां वशीकृत्य, स सदागमबाधकः ॥ ७४४ ॥ ततो विवर्धिताकांक्षो, दूरीकृतसदागमः । संजातस्तत्कृत्योऽहं, यथा
पूर्वं तथा पुनः ॥ ७४५ ॥ ततो मदीयवृत्तान्त, समाकर्ण्य कृपापरः । भूयः प्रचलितो भद्र!, सोऽकलङ्को मदन्तिकम् ॥ ७४६ ॥ ततः
कृच्छमपामन, येन कोविदसूरयः । विज्ञापिता प्रजामीति, दीपयित्वा प्रयोजनम् ॥ ७४७ ॥ अथ निश्चित्य सद्भाव, प्राहुः कोविदसूरयः ।
विरर्थकोऽयं ते कुक्षवो मा गास्तदन्तिकम् ॥ ७४८ ॥ यथाहि—यावत्तस्य समीपस्थौ, महामोहपरिग्रहौ । तावत्पापि कर्मण्यः, स
तव मनवाहनः ॥ ७४९ ॥ यतः—आगच्छन्ति तयोः पार्श्वे, नियमात्सागरादय । तेषामाश्रयभूतौ तौ, सर्वेषां मूलनायकौ ॥७५०॥
वशे च वर्तमानस्य, तस्य तेषां दुरात्मनाम् । कोपदेशाः क वा धर्मः, क सदागमसीलकः ? ॥ ७५१ ॥ बधिरे कर्णजापोऽयमन्धे नृत्य
मदर्शनम् । ऊसरे बीजनिक्षेपस्तस्य या धर्मदेशना ॥ ७५२ ॥ यतः—अतस्यस्तस्य सत्कारस्तावकीनेन जायते । वचनेन शक्तिर्गुर्वी,
स्वाध्यायस्य महात्मनाम् ॥ ७५३ ॥ अन्यच्च—बोधितो बोधितो भूयः, स होते भावनिद्रया । यावदेवौ समीपस्थौ, महामोहपरिग्रहौ
॥ ७५४ ॥ तदलं ते गतेनार्य!, मनवाहनसन्निधौ । स्वकार्यहानिदे कृत्ये, न वर्तन्ते विचक्षणाः ॥ ७५५ ॥ अकलङ्केनोक्तं—भ-
दन्तानर्थहेतुभ्यां, ताभ्यां सार्धं तपस्विनः । कथा पुनर्वियोगः स्याद्, मनवाहनभूभुजः ? ॥७५६॥ गुरुणोक्तं विजानन्ति, न प्रायेण मया
दृशाः । चारित्रधर्मराजस्य, प्रसिद्धो यो महत्तमः ॥ ७५७ ॥ चारित्रधर्मयुक्तेन, स्ववीर्येण विनिर्मिता । तेनास्ति मानसी कन्या, विद्या
नाम मनोहरा ॥ ७५८ ॥ सा सुरूपा विशालाक्षी, जगदाह्लादकारिणी । विभ्रमविभ्रमाधार्या, सर्वावयवसुन्दरी ॥ ७५९ ॥ विशसन्ती

यद्वशेन मया नैव, विज्ञाता भवदुष्टता ॥ ७९६ ॥ तथा द्वेषगजेन्द्रोऽपि, सनिमित्तानिमित्तकम् । कुर्वन्नप्रीतिसन्तापं, नितरां मे विधू
म्मितः ॥ ७९७ ॥ तथा—तत्समाधिपतिकिता भार्या, कार्याकार्यविचारणम् । कुर्वन्ती वारयत्युच्चैस्तदा मा वशवर्तिनम् ॥ ७९८ ॥ तथापि—
शब्दे रूपे रसे गन्धे, स्पर्शे चात्यन्तलोलुपः । वशीकृतोऽत्र सप्तभो, रागकेसरिमन्त्रिणा ॥ ७९९ ॥ प्राप्तेषु गाढमूर्च्छान्धोऽप्राप्ताकांक्षावि
डम्बितः । कृतो भोगेषु सर्वत्र, भार्यया भोगतृष्णया ॥ ८०० ॥ तथा—निर्वापितमुखो हा हा, हासितोऽत्र निरर्थकम् । हासेन बहुशो
भद्रे!, सद्गाम्भीर्यविरोधिना ॥ ८०१ ॥ मूत्राद्यशुचिसम्पूर्णेषु योषिताम् । गात्रेषु रमितो भद्रे!, रत्याऽत्र विगतत्रपा ॥ ८०२ ॥
भरत्यापि महोद्वेगसन्तापाक्रान्तमानसः । कृतोऽत्र भूरिशो भद्रे!, कारणैरपरापरैः ॥ ८०३ ॥ मरिष्यामीति विभ्रान्तो, राज्यं वा मे
हरिष्यते । इत्यादि कारणं प्राप्य, भयेनाहं विनाटितः ॥ ८०४ ॥ मरणं शिरसा चूर्णसर्पणाद्यादिकं तथा । हेतुं समाप्य शोकेन, भूयो
भूयो विडम्बितः ॥ ८०५ ॥ तत्त्वमार्गवियुक्तात्मा, मिथ्याबुद्ध्या तिरोहितः । विवेकिजनस्तवां नीतस्तदाऽत्र हि जुगुप्सया ॥ ८०६ ॥
तथा—रागकेसरिणः पुत्रा, येऽष्टौ पूर्वं विवर्णिताः । सुता द्वेषगजेन्द्रस्य, ये चाष्टौ परिकीर्तिताः ॥ ८०७ ॥ तैस्तदा मे कषायाख्यैर्मे
हामोहपितामहे । समीपस्थे कृतं यत्तु, तदाख्यातुं न पार्यते ॥ ८०८ ॥ युग्मम् । ज्ञानप्रकाशलेशेन, रहितो मावतस्तदा । ज्ञानसंवर
णेनाहं, प्रबलेन कृतः पुनः ॥ ८०९ ॥ तथा—कुर्वन् गुरुपुरस्तात, कायवाक्चेष्टचेतनः । दर्शनावरणेनाहं, स्वापितो गतदर्शनः ॥ ८१० ॥
तथा—कश्चिदाह्लादितोऽत्यन्तं, कश्चित्सन्तापपीडितः । कृतोऽत्र तेन चार्वङ्गि!, वेदनीयेन भूभुजा ॥ ८११ ॥ तथा—आयुष्कनामके
नापि, नरेन्द्रेण सुलोचने । घनवाहनरूपेण, तदाऽत्र धारितश्चिरम् ॥ ८१२ ॥ तथा—तेन नामाभिधानेन, भूभुजा वरलोचने!।
शरीरे मानसे चित्रं, निजवीर्यं विदर्शितम् ॥ ८१३ ॥ तथा गोत्रान्तरायाभ्यां, स्वसामर्थ्यं वरानने! । कृतमेव समाख्यर्थ, परिवार्य

मत्वा, कथितं तापयिष्यति । अन्ये सुखप्रदे मन्ये, मनआह्लादमुखे ॥ ७७८ ॥ अतो विहाय तच्चिन्तां, स्वाध्यायध्यानतत्परः । विमु-
क्तसत्सुनिर्बन्धचित्तार्थं त्व निराकुलः ॥ ७७९ ॥ तथस्त्वेति भावेन, प्रतिपद्य गुरोर्वचः । स्थितोऽहकं हृष्टो निश्चिन्तस्तदा भद्रे' निराकुलः
॥ ७८०॥ अहं तु तौ समाश्रित्य, महामोहपरिग्रहौ । आगत्यागत्य सद्भूतैरेकैकेन कदर्थितः ॥ ७८१ ॥ तथाहि—एके गच्छन्ति स-
मूढाः, मलागच्छन्ति चापरे । अन्ये तिष्ठन्ति मत्पार्श्वे, किञ्चिदासाद्य कारणम् ॥ ७८२ ॥ किं चात्र बहुलोक्तेन?, समासात्ते निवेदये ।
भूरिभापितया त्व मां, यावत् साऽग्रजीगणः ॥ ७८३ ॥ चित्तवृत्तिमहाटव्यां, या नदी सा प्रमत्तता । तद्विलसितं नाम, पयसाः
पुलिनं पुरा ॥ ७८४ ॥ वर्णितं तत्र चोद्दिष्टश्चित्तविक्षेपमण्डपः । तृष्णा च वेदिका तस्यां, विपर्यासाख्यविष्टरम् ॥ ७८५ ॥ तन्निषण्णो
महामोहस्तस्याविद्या वपुर्धरा । विमर्शेन प्रकर्षेण, या सा पूर्वं निवेदिता ॥ ७८६ ॥ स्मरसि त्वं विशालाक्षि!, चित्ते सर्वमिदं न वा? ।
ततोऽगृहीतसङ्केता, प्राह बाढं स्मरामि भोः ॥ ७८७ ॥ चतुर्भिः कलापकम् । संसारिजीवस्तां प्राह, यथैव चारुलोचने' । ततस्ते ये
विमर्शेन, प्रकर्षेण निवर्णिताः ॥ ७८८ ॥ मिथ्यादर्शनसन्नाथा, भूपांसो वेदिकाश्रिता । अन्ये सेवापरास्तत्र, स्थिता मुत्कलमण्डपे
॥ ७८९ ॥ ते सर्वे भूभुजो भद्रे', सकलत्राः सबान्धवाः । सभृत्यपरिवाराश्च, प्रत्येकं समुपागताः ॥ ७९० ॥ महामोहे समीपस्थे,
तदा मे सर्वनायके । न सोऽस्ति कश्चित्तत्सैन्ये, येनाहं न निषेवितः ॥ ७९१ ॥ तद्यथा—एको विमूर्च्छितस्तेषु, भावेषु भवभाविषु ।
कृष्णोऽत्र नष्टसन्मार्गो, महामूढतया तदा ॥ ७९२ ॥ सदागमं परित्यज्य, विधाय मतिविभ्रमम् । मिथ्यादर्शनसञ्ज्ञेन, भूयोऽत्र बाधित
सदा ॥ ७९३ ॥ तथा—पापानि धर्मबुद्ध्याऽत्र, कारणानि पुनस्तथा । भूरिशः कारितो भद्रे!, कृपया तन्महेलया ॥ ७९४ ॥ शब्दादि
विषयग्रामे, निःसारे साधुमिन्द्रिये । निर्मापितो मनःप्रीतिं, रागकेसरिणा पुनः ॥ ७९५ ॥ तस्य भार्या पुनर्या सा, मूढता नाम विश्रुता ।

वज्रेण मया नैव, विभावा मद्दुष्टया ॥ ७९६ ॥ यथा द्वेषगजेन्द्रोऽपि, सनिमित्तामिमित्तकम् । कुर्वन्प्रीतिसन्ताप, नितरां मे विजृ-
म्भितः ॥ ७९७ ॥ यथा—तत्राविवेकिता भार्या, कार्याकार्यविचारणम् । कुर्वन्त वारयत्सुवैस्तदा मां वक्रवर्तिनम् ॥ ७९८ ॥ यथाहि—
शब्दे रूपे रसे गन्धे, स्पर्शे चासन्तलोलुपः । वशीकृतोऽहं सपन्नो, रागकेसरिमन्त्रिणा ॥ ७९९ ॥ प्राप्तेषु गाढमूर्च्छान्धोऽप्राप्ताकांक्षावि
डम्बितः । कृतो भोगेषु तत्रैव, भार्यया भोगतृष्णया ॥ ८०० ॥ यथा—निर्वासितमुखो हा हा, हासितोऽहं निरर्थकम् । हासेन पटुसो
मद्रे', सद्गाम्भीर्यविरोधिना ॥ ८०१ ॥ मृगाक्षेत्रकाम्याकमकपूर्णेषु योषिताम् । गात्रेषु रमितो भद्रे!, रत्याऽहं चिरशस्तया ॥ ८०२ ॥
अरत्यापि महोद्वेगसन्तापाक्रान्तमानसः । कृतोऽहं मूर्च्छितो भद्रे!, कारणैरपरापरैः ॥ ८०३ ॥ मरिष्यामीति विभ्रान्तो, राज्य वा मे
हरिष्यते । इत्यादि कारण प्राप्य, भयेनाहं विनाटितः ॥ ८०४ ॥ मरण स्वियस्वम्भूतामर्थनाशादिकं यथा । हेतु समाप्य शोकेन, भूयो
भूयो विडम्बितः ॥ ८०५ ॥ तत्त्वमार्गविमुक्तात्मा, मिथ्याबुद्ध्या विरोधितः । विवेकिजनासक्तां नीतस्तदाऽहं हि जुगुप्सया ॥ ८०६ ॥
यथा—रागकेसरिणः पुत्रा, येऽष्टौ पूर्वं निवर्णिताः । सुधा द्वेषगजेन्द्रस्य, ये चाष्टौ परिकीर्तिताः ॥ ८०७ ॥ तैस्तदा मे कषायाख्यैर्मे
हामोहपितामहे । समीपस्थे कृत यत्तु, तदास्माद्य न पार्यते ॥ ८०८ ॥ युग्मम् । ज्ञानप्रकाशलेशेन, रहितो भावतस्तदा । ज्ञानसंवर
णेनाहं, प्रबलेन कृतः पुनः ॥ ८०९ ॥ यथा—कुर्वन् पुरपुराराव, काव्यमलक्षवेदनः । दर्शनावरणेनाहं, स्थापितो गतदर्शनः ॥ ८१० ॥
यथा—कचिदाह्लादितोऽत्यन्त, कचित्सन्तापविह्वलः । कृतोऽहं तेन चार्वङ्गि', वेदनीयेन भूभुजा ॥ ८११ ॥ यथा—प्रायुष्कनामके-
नापि, नरेन्द्रेण सुलोचने! । घनवाहनरूपेण, तदाऽहं धारितश्चिरम् ॥ ८१२ ॥ यथा—तेन नामाभिधानेन, भूभुजा वरवीक्षणे' ।
शरीरे मामके चित्र, निजवीर्यं निदर्शितम् ॥ ८१३ ॥ यथा गोत्रान्तरायाभ्या, समाहत्य वरानने! । कृतमेव समातर्थं, परिवार्थ

तदा पुनः ॥ ८१४ ॥ यथा—रौद्रार्तध्यानसंयुक्तः, पापात्मा पापचेष्टितः । विह्वलोऽहं पिशाचाभि', तेन दुष्टाभिसन्धिना ॥८१५॥ यथाऽन्यैरपि तत्काले, महामोहे समीपगे । ममाविर्भाविता भद्रे!, सर्वे स्ववीर्यं महाभटैः ॥८१६॥ अकाण्डेन मुक्तसारनाम इव विस्मये । इव तदीकृतोऽत्यन्त, वैराद् मातृमुखमिः ॥ ८१७ ॥ यथान्यदा समायातो, मत्कदर्थनकाम्यया । महामोहनरेन्द्रस्य, समीप मकरध्वजः ॥ ८१८ ॥ स च स्वीयां रतिं भार्यां, रागकेसरिमन्त्रिणम् । पञ्चमानुपसंयुक्त, तत्र तस्य कुटुम्बकम् ॥ ८१९ ॥ एवं तदा समासाद्य, सामग्रीं कार्यसिद्धये । सनत्कुमारवत्तदा भातो मृगेक्षणे! ॥ ८२० ॥ तदस्तुणे महामोहो, मकरध्वजसमीकनात् । सोऽभ्यासाच महा-मोह, परं हर्षमुपागतः ॥८२१॥ ततस्तेन पुनः प्रापात्, संनद्धो गन्धवारणः । सपत्नोऽसौ महामोहो, जातो मेऽत्यन्तबाधकः ॥८२२॥ धन्यरूपरससंस्पर्शगन्धलुब्धोऽत्यन्तसंभ्रमः । गाढं निर्लक्ष्यसद्बोधः, सञ्जातोऽहं तदा तदा ॥ ८२३ ॥ गर्ताशूकरसङ्काशो, चि-पयाशुचिकर्दमे । रात्रिंदिवं निमग्नात्मा, स्थितोऽहं विगतत्रपः ॥ ८२४ ॥ सुभूयसाऽपि कालेन, न भोगैस्तृप्तिमागतः । घृतपा-तेन किं जातः, पीनगण्डोऽत्र वालरः! ॥ ८२५ ॥ भुञ्जानस्य च मे भोगान्, वर्धते भोगतृष्णिका । सुतरामुत्तरस्येव, ज्वलेन दहनानलः ॥ ८२६ ॥ मन्मथोपदेशास्ते, सदाकल्पनिर्मलाः । तदा मे विस्मृताः सर्वे, महामोहप्रतापतः ॥ ८२७ ॥ ततो मां तादृशं दृष्ट्वा, मानसानुविचेष्टितम् । न मेऽवसर इत्येव, गतो दूरं सदागमः ॥ ८२८ ॥ यथाभिमतकामांश्च, सपादयति मे तदा । अतो पुण्योदयोऽपि तु, विभूत्या न लक्ष्यते ॥ ८२९ ॥ ततो विशुद्धनिःशेषराज्यकार्यो विचामिताम् । अन्तःपुरगतः चैव, भुञ्जानोऽत्यन्तवञ्चितः ॥ ८३० ॥ यथा—यां यां नारीं प्रपश्यामि, नगरे चारुविभ्रमाम् । कुलजामकुलजां वा, यां वा कश्चिन्निवेदयेत् ॥ ८३१ ॥ तां तां तदा समाकृष्य, जनेभ्यो बलात्पपा । अन्तःपुरे प्रवेश्याऽहं, करोमि निजपत्निकाम् ॥ ८३२ ॥ युग्मम् ॥ न जानामि महापापं, नापश्ये कुरूप-

प्सन्तम् । गणयामि म चाधन्यो, चारके मग्निमण्डलम् ॥ ८३३ ॥ ततो विरक्त सामन्ताः, पुरं चोद्वेगमागतम् । तादृशाचमशीलेन,
कम्पिता मम बान्धवाः ॥ ८३४ ॥ पदातयोऽपि संपन्ना, मम निन्दाविधायकाः । गुणाः सर्वत्र पूज्यन्ते, सम्बन्धो नात्र कारणम्
॥ ८३५ ॥ अहं तु तादृशी लोकाभानानोऽप्यासमगर्हणाम् । महामोहवशीभूतो, निन्द्यकर्मरतः स्थित ॥ ८३६ ॥ या नीचकुलसजाता,
याश्चागम्याः स्त्रियो नृणाम् । सर्वाः सोऽन्तःपुरे क्षिप्ताश्च मया पापकर्मणा ॥ ८३७ ॥ अथासीत् कनिष्ठो मे, भ्राता नीरदवाहन' ।
स्नापरो विनीतात्मा, प्रख्यातः सात्पौरुषः ॥ ८३८ ॥ ततश्च—मत्तो विरक्तैः सामन्तैः, पौरमन्त्रिमहत्तमैः । एकवाक्यतया सर्वैः,
स प्रोक्तो रहसि स्थितः ॥८३९॥ मधुर—अगम्यगमनासक्तो, निर्मर्यादो विमूढधी । नष्टधर्मा यशोऽस्त्यो, य एव कुलदूषणः ॥८४०॥
सोऽयं सिंहासनस्थेन, सारमेयो नराधमः । अस्य योग्यो न राज्यस्य, कुमार' घनवाहनः ॥ ८४१ ॥ अनेन हारित राज्य, वध्यानां
लाघव कृतम् । न युज्यते ततोऽस्माक, विनाशोऽयमुपेक्षितुम् ॥८४२॥ अतोऽस्य प्रविराज्येषु, युवाभ्यो नावगम्यते । तावत्तावत्कुमारोऽत्र,
राजा भवितुमर्हसि ॥ ८४३ ॥ अन्यथा नैव ते भ्राता, न राज्यं न च भूतयः । न श्रय न यशो नैव, नगरं नो भविष्यति ॥ ८४४ ॥
एव चोक्तः स तैर्युक्तियुक्त नीरदवाहनः । तथैव दृष्टवान्, पर्यालोचमुपागतः ॥ ८४५ ॥ इतश्च मामको भद्रे!, वयस्यो दुष्टचेष्टितैः ।
गाढमुद्वेजितश्चित्ते, नष्टः पुण्योदयस्तदा ॥ ८४६ ॥ पाप चात्यर्गलीभूत, मत्तश्च भावसत्रवः । प्रापीयसी च सजाता, भूयः सा कर्मण
स्थितिः ॥ ८४७ ॥ ततश्च वचन तस्य, मत्तोकैर्भावित पुर. । सचिवैः युक्तियुक्तत्वाच्च मे भ्रातुरन्तके ॥ ८४८ ॥ ततश्च—एव भवतु
तनाकैस्तैर्कोविदैरिव । भागत्याह स्व पदो, मदिरामदविह्वलः ॥ ८४९ ॥ तावतः परिवर्गास्य, मध्ये जातो न कश्चन । मत्पक्षे स
अतो भद्रे!, येन मा मेति रक्षितम् ॥ ८५० ॥ ततो नरकपालाभैस्तैर्युक्ता नरकोपमे । क्षिप्तोऽहं चारके सुभ्रु!, सामिमन्त्रिमहत्तमैः

वरा पुनः ॥ ८१४ ॥ यथा—रौद्रार्तध्यानसंयुक्तः, पापात्मा पापचेष्टित । विद्धितोऽहं विशालाक्षि', येन दुष्टाभिसन्धिना ॥८१५॥
यथाऽन्यैरपि तत्काले, महामोहे समीपगे । ममाभिमोहित भद्रे!, स सर्वं वीर्यं महाभटैः ॥८१६॥ मकरध्वज दुष्कराराम इव स्थिये ।
रूप वशीकृतोऽत्यन्त, वैद्य मानसभूमिः ॥ ८१७ ॥ यथान्यदा समायातो, मत्कम्पनकाम्यया । महामोहनरेन्द्रस्य, समीप मकरध्वज
॥ ८१८ ॥ स च क्षीणो रतिं भार्यो, रागकेसरिसन्निधिम् । यथमानुपसपुत, तव तस्य कुटुम्बकम् ॥ ८१९ ॥ पर्वां सभा समासाद्य,
सामग्री कार्यसिद्धये । सन्नद्धबद्धकवचा भासो मृगेक्षणे' ॥ ८२० ॥ ततस्तुष्टो महामोहो, मकरध्वजमीक्षणात् । सोऽभ्यासाद्य महा-
मोहं, परं हर्षमुपागतः ॥८२१॥ ततस्तेन पुनः साक्षात्, संनद्धो गन्धवारणः । सपमोऽसौ महामोहो, जातो मेऽत्यन्तबाधकः ॥८२२॥
शब्दरूपरसस्पर्शगन्धलुब्धोऽन्धसन्निभः । गाढ निर्णयसद्दोषः, सञ्जातोऽहं सदासदा ॥ ८२३ ॥ गर्ताशूकरसङ्काशो, वि-
षयाशुचिकर्दमे । रात्रिंदिव निमग्नात्मा, स्थितोऽहं पिगवञ्चपः ॥ ८२४ ॥ सुभूयसाऽपि कालेन, न भोगैस्तृप्तिमागतः । धृवपा-
नेन किं सातः, पीनगण्डोऽत्र वानरः! ॥ ८२५ ॥ भुञ्जानस्य च मे भोगान्, वर्धते भोगतृष्णिका । सुतरामुल्लसत्येव, जलेन
घस्वावलः ॥ ८२६ ॥ मत्कृतोपदेशास्ते, समाहृतनिर्गमः । यथा मे विस्मृताः सर्वे, महामोहघनावृताः ॥ ८२७ ॥ ततो मां
गाढं रत, मातृभुमिपेक्षिवम । न मेऽवसर इत्येवं, गतो दूरं सदागमः ॥ ८२८ ॥ ममाभिमतकामांश्च, सपादयति मे दशा । असौ
पुण्योदयोऽयं तु, विमूढस्य न लक्ष्यते ॥ ८२९ ॥ ततो विमुक्तनिःशेषराज्यकार्यो विशालाक्षि । अन्तःपुरगतः क्षेप, भुञ्जानोऽहमवस्थितः
॥ ८३० ॥ यथा—यां यां नारीं प्रपश्यामि, नगरे चारुविभ्रमाम् । कुलजामकुलजां वा, यां वा कन्याभिषेवयेत् ॥ ८३१ ॥ यो यो सदा
समतष्य, धनेभ्यो याच्यया । अन्तःपुरे प्रवेशयामि, करोमि निजपत्निकाम् ॥ ८३२ ॥ युग्मम् ॥ न जानामि महापापे, मापेधे कुलध-

प्रमितोऽत्र महेच्छया ॥ ८७१ ॥ मुक्तः सपरिवारेण, महामोहेन सुन्दरि ।
व्यवहारस्य, विहाय नगरं परम् । प्रायः समस्तस्थानेषु, भ्रमितोऽत्र महेच्छया । निजभार्यया । मुक्तेन बहुशो भद्रे, योनौ योनौ
कुर्वाणो निजभार्याभ्यां, क काह न विनाटितः ? ॥ ८७२ ॥ तया परिभ्रमेणार्त, सहया निजभार्यया । मुक्तेन बहुशो भद्रे, योनौ योनौ
सिद्धम्बितः ॥ ८७३ ॥ ततः—गृहकोकिलिकासर्पमूषिकाकारधारकः । इष्टो निधानमासाद्य, तथापि विह्वलो ध्रुवः ॥ ८७४ ॥ एवं
पातन्तकाले मे, भ्रमतो गजगामिनी । पर्पणाघूर्णनन्यायात्प्रसन्ना भवितव्यता ॥ ८७५ ॥ अन्यच्च—भ्रान्ता इव मया सार्धं, भ्रमतो
ऽनन्तवर्सति । किंचिते दुर्बलीभूता, महामोहादयस्तदा ॥ ८७६ ॥ पाप च प्रसन्नभूतमीषत्कर्मविधिस्तथा । पुनर्भेम्यः समीपस्था, स
जाता मे वरानने ॥ ८७७ ॥ ततो मनुजगतस्थः, पाटके भरताभिधे । साकेतेऽत्र पुरे नीतो, भवितव्यतया तया ॥ ८७८ ॥ तत्रापि
नन्दस्य, भार्याऽस्ति धनसुन्दरी । अविवक्षसुतत्वेन, गुटिकादानयोगतः ॥८७९॥ प्रतिष्ठितं च मे नाम, तथाऽमृतोदरः ।
तत्र क्रमेण समाप्तो, यौवनं काममन्दिरम् ॥ ८८० ॥ इष्टः सुदर्शनो नाम, सुसाधुः कानने मया । कृपापरीतचित्तेन, कृता मे तेन
देशना ॥ ८८१ ॥ ततो भूयो मया भद्रे, महात्मा सदागमः । विलोकितः समीपस्थस्तस्य साधोर्महात्मनः ॥ ८८२ ॥ किंचिदत्र
समावस्थाभ्यसकारादिपाठकः । जातोऽत्र श्रावकाकारधारको द्रव्यतस्तदा ॥ ८८३ ॥ ततस्तदनुभावेन, पुरेऽत्र विबुधालये । भवचक्रस्थिते
नीतो, गुटिकायाः प्रभावतः ॥ ८८४ ॥ तत्र च—भावना व्यन्तरा ज्योतिश्चारिणः कल्पवासिनः । पाटकेषु वसन्त्येते, विबुधाः कुल-
पुत्रकाः ॥ ८८५ ॥ इत्थाष्टपञ्चमेवास्ते, यथः पूर्वे यथाक्रमम् । कल्पस्थास्तपतीत्याथ, द्विमेवास्तुर्यपाटके ॥ ८८६ ॥ कल्पस्था ग्रैवेयका-
ससस्थिता समुदाहृताः । नवपञ्चनिवासस्थास्तपतीताः प्रकीर्तिताः ॥ ८८७ ॥ तत्राद्ये पाटके भद्रे, जातोऽत्र मानवस्तदा । आयमेव
सितेष्वेव, विबुधः कुलपुत्रकः ॥ ८८८ ॥ ततश्च—गतस्य तत्र पद्माक्षि, विस्तृतो मे सदागमः । स्थितोऽप्यसमपि मां हित्वा, कुर्वाणः

॥ ८५१ ॥ स च सत्थापितो राज्ये, राज्ञा नीरथवाहनः । महाकष्टकलेनोचैर्मृत्युभ्रिक्षोपनिर्भरै ॥ ८५२ ॥ हृष्टा कुस्वामिनाशेन, तुष्टा
सुस्वामिनो गुणैः । ते पौरसैनिका लोकास्ततः किं किं न कुर्वते ॥ ८५३ ॥ अहं तु चारके तत्र, पुरीषमलपिच्छिले । मूत्रामेध्यरसाम्भा-
स्तुर्गन्धे गर्भसन्निभे ॥ ८५४ ॥ क्षुधा क्षामोदरो बद्धः, परिभूतो विगर्हितः । स्ववपुर्भेदिभिः क्रुद्धैश्चाण्डकैरपि ताडितः ॥ ८५५ ॥ अत्र
कथावनास्थाने, सर्वरोगावपीडितः । मास शारीरसन्ताप, नरकेष्विव नारकः ॥ ८५६ ॥ महामोहवशीभूते, राज्यभ्रंशे तथा मयि । यः
सन्तापो मनस्तापः, स त्वाख्यातु न पार्यते ॥ ८५७ ॥ तथाहि—ममेदं विपुलं राज्यं, मामकीना विभूतयः । अधुनाऽन्य प्रभोरत्र
इति शोकेन पीडितः ॥ ८५८ ॥ सुखलालितपूर्वोऽहमधुना त्वीदृशी गतिः । सर्वस्व परिभूतोऽस्मि त्वया कदर्थितः ॥ ८५९ ॥ लुम्प
न्ति मामकमिदं, राजसर्वांतिक जनाः । एते हा हा हतोऽस्मीति, बाधितो धनमूर्च्छया ॥८६०॥ तत्रैव नरकाकारे, चारके दुःखपूरितः ।
तत्राहं सस्थितो भद्रे !, सुचिरं पापकर्मणा ॥ ८६१ ॥ परिवारसमेतस्य, महामोहस्य दोषतः । तथाप्यहं न निर्विण्णः, संसारचारके
घने ! ॥ ८६२ ॥ कोपान्धस्तेषु लोकेषु, पिशाचकोल्मूषितः । रौद्रध्यानानुगो नित्यं, भूरिकालमवस्थितः ॥ ८६३ ॥ अथ जीर्णा क्रम
येन, गुटिका मे विलम्बनी । ततो वितीर्णा सा मह्यं, भवितव्यतयाऽपि ॥ ८६४ ॥ गतः पापिष्ठवासानां, पुरि सप्तमपाटके । अहं
तस्याः प्रभावेन, भावः पापिष्ठरूपकः ॥ ८६५ ॥ गृहे तत्रामतिष्ठाने, निर्भिन्नो वज्रकण्टकैः । सागरस्यो त्रयस्त्रिंशत् कल्पलीलया
॥ ८६६ ॥ तदन्ते गुटिकादानात्तु भवितव्यतया तथा । पञ्चाक्षपशुसंस्थानमानीय स्फुटीकृतः ॥ ८६७ ॥ पुनर्नीतोऽप्रतिष्ठाने, समानी-
तवतोऽप्यहम् । स्वयं गुटिकादानाच्चार्धपुद्गलाकारधारकः ॥ ८६८ ॥ भूयः पापिष्ठवासानां, नीतोऽहं तुर्यपाटके । पश्चोऽप्यानीय पिहितो,
मार्जारकारधारकः ॥ ८६९ ॥ एवंविधरूपाणि, धनधन्या ह्यसंख्यः । दुःखसागरविस्तार, दर्शयन्त्या क्षणे क्षणे ॥ ८७० ॥ तस्य

प्रस्तावो हन्त मादृशाम् ॥ १०८ ॥ सद्बोधेनोक्तं—चारु चारुचितं तात!, सम्यक् सञ्चिन्तितोऽवधिः । ततो विज्ञापितस्तेन, सद्बोधेन नरेश्वरः ॥ १०९ ॥ ततश्च—चारित्रधर्मराजेन, वचनात्तस्य मन्त्रिणः । प्रहितो मत्समीपेऽसौ, सम्यग्दर्शननामकः ॥ ११० ॥ तेन चोक्तं—विद्येयं नीयतां देव!, मा भूत् कन्यकाऽनघा । तस्य संसारिजीवस्य, येन तोषोऽस्य जायते ॥ १११ ॥ सद्बोध प्राह नाद्यापि, प्रस्तावोऽस्या महत्तम! । नयने हन्त विद्यायास्तत्राकर्णय कारणम् ॥ ११२ ॥ स हि संसारिजीवस्तां, मुग्धबुद्धिर्न मोत्स्यते । विशेषतस्तु तत्त्वस्सामान्येन प्रपत्स्यते ॥ ११३ ॥ एवं च स्थिते—यावन्न तात्त्विकं रूपं, तवानेनावधारितम् । तावन्न युज्यते दातुमेषा तस्मै सुकन्यका ॥ ११४ ॥ महातत्त्वज्ञतीक्ष्णो हि, कुर्यादस्याः पराभवम् । ततः स्वाभिप्रायतापो, मादृशां चित्तसिन्धुकः ॥ ११५ ॥ ततो गच्छ विना विद्यां, त्वं तावत्तस्य सन्निधौ । कालेन भूयसा रूपं, मोत्स्यते हि स तावकम् ॥ ११६ ॥ ततश्च—यदा स्वात्मेन विज्ञातं, रूपं तव परिस्फुटम् । तदाऽहमागमिष्यामि, विद्यामादाय तेऽन्तिके ॥ ११७ ॥ तदागमस्य सानाथ्यं, महामोहादिघातनम् । यथा संसारिजीवस्य, सुखसाधाविवेचनम् ॥ ११८ ॥ देवे चाभिमुखीभावस्तस्य दर्शनकाम्यया । विद्यया रहितस्यापि, गच्छतस्तत्र ते गुणाः ॥११९॥ सुगमम् ॥ ततो यथादिष्टत्वार्यो, यथाऽऽज्ञापयति प्रभु । इत्युक्त्वा प्रस्थितस्तूर्णं, मत्समीपं महत्तम ॥१२०॥ इतश्चाहं तदा भद्रे!, नगरे जनमन्दिरे । सुन्दरानन्दनन्दिन्योर्जातो नाम्ना विरोचनः ॥१२१॥ तत्र समाप्ततारुण्य, कानने चित्तनन्दने । गतस्तत्र मया दृष्टो, धर्मघोषो मुनीश्वरः ॥ १२२ ॥ इतश्च मे तदा दृष्ट्वा, वर्तते कर्मपद्धतिः । महामोहादयो भावाश्चानयो भावशत्रवः ॥ १२३ ॥ ततश्च—प्रणम्य तं महाभाग, निषण्णः शुद्धभूतले । भावोऽत्र भद्रकस्तेन, ज्ञानालोकेन धीमता ॥ १२४ ॥ किं च—कुर्वता मानसानन्दममृतक्षरणोपमम् । ततो मे कर्तुमारब्धा, मुनिना धर्मदेशना ॥१२५॥ कथम्?—"मनुजजन्म जगत्यतिदुर्लभं, जिनमतं पुनरत्र विशेषतः ।

भवचापनाम् ॥ ८८९ ॥ ततो महर्द्धिसंपन्नः, साध पल्योपम सुरा । सुख यथेष्ट भुञ्जानः दिवा... पात्रोदिपा ॥ ८९० ॥ ततश्च
गुरिकां दत्त्वा, भार्यया प्रतिबोधिता । पुरेऽत्र मानवावासे, समानीतः पुनस्तया ॥८९१॥ ततोऽपि च पुरस्यास्य वहिश्च त्रिपदर्शना ।
भार्या तस्याः सुकर्मेतर, वणोऽत्र च धनामकः ॥ ८९२ ॥ समासयुपभावन, सुन्दरास्यो मुनीश्वरः । दृष्टा मया सर्वारम्भस्य भाव
सदागमः ॥ ८९३ ॥ त्रिधिव पुनरप्यस्य, सम्यग् ज्ञानमल्पकम् । आलभाद् यदा भद्र', भवपा भावर्द्धितः ॥ ८९४ ॥ गच्छन्नु
मावेन भूयोऽत्र विबुधालये । महर्द्धिविबुधस्तत्र, जातो व्यन्तरपाटक ॥ ८९५ ॥ न नीता विस्मृतत्वन, मया तत्र सदागम । गतन
मानवावासे, पुनश्च प्रतिबोधिता ॥८९६॥ एव विचरताऽनन्ते, भवचक्रे पुनः पुनः । यथाऽनन्तेन कालेन, मया भावाभिमानतः ॥८९७॥
अय सदागमो भद्रे', महात्मा प्रतिबोधितः । अनन्तवारा दृष्टोऽपि, विस्मृतश्च पुनः पुनः ॥ ८९८ ॥ युग्मम् ॥ निमृत च पुन
भ्रान्त, भवचक्र निरन्तरम् । आसादितः क्वचित्, पुनरप सदागमः ॥ ८९९ ॥ यतः—अनन्तवाराः सदृशः, भावतोऽत्र सुखापन',
इन्धतो यतिरूपश्च, तत्र दृष्टः सदागमः ॥ ९०० ॥ विमुच्येम महामार्गं, भूयो भूयोऽन्तरान्तरा । भ्रान्तः समस्तस्थानेषु, कृता नाना
विडम्बनाः ॥ ९०१ ॥ कदाचित्कषयितमाद्, सदागमविदूषकः । अनन्तवाराः सप्तमो, भवचक्र निरन्तक ॥ ९०२ ॥ भ्रमता भ्रमचक्रत्र,
भवचक्रे समाकिते । कश्चिद्दीर्घो कश्चिद्ह्रस्वा, सञ्जाता कर्मणः स्थितिः ॥ ९०३ ॥ कथित प्रबला जाता, महामोहादिराजनः । क्वचिद्स
दागमो ज्ञात', प्रबलस्तद्विदारकः ॥ ९०४ ॥ तदानन्तमाराभियावत्र्यासमागतः । अथ सदागमस्यावस्थात यस्याभिबोध स ॥ ९०५॥
सा किंचिद्धिसंकीमूसा, चित्तवृत्तिर्भोहाटवी । तदावसरं ज्ञात्वा, प्रक्षितः स महत्तमः ॥ ९०६ ॥ तदाज्ञानेन सद्बोधो, मत्समीपागमे
क्षमा । आर्ये! विज्ञाप्यतां देव, साम्प्रत गम्यतो मया ॥ ९०७ ॥ यस्तथा पूर्वनिर्दिष्टो, देवस्याम नरोत्तम! । सोऽधुना वर्धते क्षमः,

प्रस्तावो हन्त मादृशाम् ॥ १०८ ॥ सद्बोधेनोक्त—चात चारुविद्य तात !, सम्यक् सङ्कथितोऽवधिः । ततो विज्ञापितस्तेन, सद्बोधेन
नरेश्वरः ॥ १०९ ॥ यतश्च—चारित्रधर्मराजेन, वचनात्तस्य मन्त्रिणः । प्रहितो मत्समीपेऽसौ, सम्यग्दर्शननामकः ॥ ११० ॥ तेन
चोक्त—विधेय नीयतां देव !, प्रायः कन्यकाऽनया । यस्य संसारिजीवस्य, येन तोषोऽस्य जायते ॥ १११ ॥ सद्बोधः प्राह नाद्यापि,
प्रस्तावोऽस्या महत्तम ! । नयने हन्त विद्यायास्तत्राकर्णय कारणम् ॥ ११२ ॥ स हि संसारिजीवस्था, मुग्धबुद्धिर्न मोक्ष्यते । विशेषतस्तु
तत्सावस्थामात्मेन प्रपत्स्यते ॥ ११३ ॥ एवं च स्थिते—यावत् शास्त्रिक रूप, तथानेनावधारितम् । तावत् मुच्यते हातुमेषा तस्मै सुक-
न्यका ॥ ११४ ॥ अज्ञातकुलशीलो हि, कुर्यादस्याः पराभवम् । ततः स्यान्निश्चितापो, मादृशां तन्निमित्तकः ॥ ११५ ॥ ततो गच्छ
विना विद्यां, त्वं तावत्तस्य सन्निधौ । कालेन भूयसा रूप, मोक्ष्यते हि स तावकम् ॥ ११६ ॥ यतश्च—यदा स्वात्मेन विज्ञातं, रूप
तव परिस्फुटम् । तदाऽहमागमिष्यामि, विद्यामादाय तेऽन्तिके ॥ ११७ ॥ सदागमस्य सान्निध्यं, महामोहादिवानवम् । तथा संसारि
जीवस्य, सुखस्वादाविवेचनम् ॥ ११८ ॥ तेन चाभिमुखीभावस्तस्य दर्शनकाम्यया । विद्यया रहितस्यापि, गच्छतस्तत्र ते गुणा ॥११९॥
युग्मम् ॥ ततो यथाविकल्पार्थो, यथाऽऽज्ञापयसि प्रभुः । इत्युक्त्वा प्रस्थितस्तूर्णं, मत्समीपं महत्तमः ॥१२०॥ इत्थमाह तदा भद्रे !, नगरे
जनमन्दिरे । सुरानन्दनन्दिन्योर्जातो नाम्ना विरोचनः ॥१२१॥ ततः सम्प्राप्ततारुण्यः, कानने चित्तनन्दने । गतस्तत्र मया दृष्टो,
धर्मघोषो मुनीश्वरः ॥ १२२ ॥ दृष्ट्वा मे तदा जाता, वर्धते कर्मपद्धतिः । महामोहादयो जाताश्च भावशत्रवः ॥ १२३ ॥ यतश्च
—प्रणम्य तं महाभाग, निषण्णः शुद्धभूतले । ज्ञातोऽहं मद्रकस्तेन, ज्ञानालोकेन धीमता ॥ १२४ ॥ किं च—कुर्वता मानसानन्दमम्
तदपरोपमम् । ततो मे कर्तुमारब्धा, मुनिना धर्मदेशना ॥१२५॥ कथम् ?—“मनुजजन्म जगत्यतिदुर्लभं, जिनमतं पुनरत्र विशेषतः ।

काश्यपचाम् ॥ ८८९ ॥ ततो महर्द्धिसपत्नः, साध पल्योपम मुखा । मुग्ध यथष्ट मुखान , भिक्तोऽ भायाऽढपा ॥ ८९० ॥ गरन्त
गुलिकां दत्वा, भार्यया द्रुष्टचित्तया । पुरेऽत्र मानवावासे, समानीतः पुनस्तया ॥८९१॥ तत्रापि च भुद्गत्म वर्तिः त्रिपद्दर्शना ।
मार्या तस्याः सुवत्वेन, आतोऽहं धनधनामकः ॥ ८९२ ॥ समासमुखभावन, सुन्दराख्यो हुनीधरः । दृष्टा मया गर्भारम्भाश्च भाव
सरागमः ॥ ८९३ ॥ शिक्षित पुनरप्यत्र, सम्यग्धि ज्ञानमस्तकम् । आवमाद् वरा भद्र', धमन्ता भावदर्शिनः ॥ ८९४ ॥ ततश्चत्
भावेन, भूयोऽहं विदुषात्म । महर्द्धिर्विदुपत्तत्र, जातो ब्यन्तरपाटक ॥ ८९५ ॥ न नीतो विस्मृतस्तत्र, मया तत्र सरागम । गतत्र
मानवावासे, पुनश्च प्रविलोकित ॥८९६॥ एव विपरताऽनन्ते, भवचक्रे पुनः पुनः । तथाऽनन्तेन कालेन, मया भावानिरागतः ॥८९७॥
मम सदागमो भद्र', महात्मा प्रविलोकितः । अनन्तवारा दृष्टोऽपि, विस्मृतश्च पुनः पुनः ॥ ८९८ ॥ युग्मम् ॥ विस्मृत्य च पुन
र्भ्रान्त्वा, भवचक्र निरन्तरम् । मासादितः कथंचित्, पुनरेप सदागमः ॥ ८९९ ॥ यतः—अनन्तवाराः सप्तमः, भारतोऽत्र सुलोचन',
इत्यतो यतिरूपश्च, तत्र दृष्टः सदागमः ॥ ९०० ॥ विमुच्येम महाभाग, भूयो भूयोऽन्तरान्तरा । भ्रान्तः समस्तस्थानेषु, कृता नाना
विडम्बनाः ॥ ९०१ ॥ कुतीर्थिकवशिमाद, सदागमविदूषकः । अनन्तवाराः सप्तमो, भवचक्र निरन्तके ॥ ९०२ ॥ अन्यच्च भ्रमतस्तत्र,
संजाता कर्मणः स्थितिः ॥ ९०३ ॥ कथित मयका आता, महामोहादिराश्रवः । कचित्स
रागमो जातः, भवस्थितिवारकः ॥ ९०४ ॥ ततमानन्तवाराभिर्यानच्यासमागतः । मम सदागमस्थावज्ञातं यथाविरोध म ॥९०५॥
सा किंचिन्निर्मलीभूता, चित्तवृत्तिर्महाटवी । तत्रावसरं ज्ञात्वा, प्रविष्टः स महत्तमः ॥ ९०६ ॥ तत्प्रधानेन सद्बोधो, मत्समीपागमे
प्रेषिता । भार्ये' विज्ञाप्यतां देवः, साम्प्रत गम्यतां मया ॥ ९०७ ॥ यस्त्वया पूर्वनिर्दिष्टो, देवस्याम मरोत्तम ! । सोऽधुना वर्तते सम्रा,

नमानकारणम् । गुरवः केवलं तस्यां, भवन्ति सहकारिणः ॥ ९३३ ॥ तथाहि—अकलङ्के यथा लभे, बोधार्थं मे सकोविदे । न भव्यान
समोत्पन्न, तदा पञ्चमवैरपि ॥ ९३४ ॥ ततः परं पुनर्भ्रान्तोऽनन्तवारान् वरानने! । सदागमेन सम्बन्धः, भव्याशून्यस्तथाप्यभूत् ॥ ९३५ ॥
यतो यदा यदा पुंसो, यावती योग्यता भवेत् । तदा तदा भवत्यस्य, तावानेव गुणोद्भवः ॥ ९३६ ॥ अतः भव्यानसात्र मे, सूक्ष्मश्च
नविवर्जितम् । धर्मबोधोपदेशैस्तैः, सञ्जात योग्यतानुगम् ॥ ९३७ ॥ अन्यच्च—पल्योपमपृथक्त्वे तु, क्षीणे कर्मस्थितेस्तदा । गृहिधर्मो
मया दृष्टः, सामान्याच्च विशेषतः ॥ ९३८ ॥ पालितानि तदावेशाद्व्रतानि नियमास्तथा । केचित्तदा मया भद्रे!, भव्यासद्व्रतखिला
॥ ९३९ ॥ तदव्रतानुभावेन, सत्सुरे विबुधालय । कल्पवासिषु नीतोऽहं, गुटिकादानपूर्वकम् ॥ ९४० ॥ अथ सौधर्मकल्पेऽहं, भास्व-
राकारधारकः । समुत्थितः क्षणार्धेन, शयनात्तत्र कीदृशात्? ॥९४१॥—दिव्यपल्यङ्कसत्तूलीरचित स्पर्शपेशलम् । कोमलामलसच्चेलच्छा
दित चित्ततन्त्रनम् ॥ ९४२ ॥ सुमनोगन्धसद्रूपकलसामोदसुन्दरम् । दिव्यांशुकपटोल्लोचदृष्टिगोचरबन्धुरम् ॥ ९४३ ॥ युग्मम् । तत्र
चोल्लसमानेन, वपुषा युग्मेन विस्मितः । किरीटकटकेयूरहारकुण्डलभूषितः ॥ ९४४ ॥ भूषाङ्गरागवान्मुक्तवनमालाविराजितः । उपविष्टः
क्षणाच्चावो, दोषिवासिकविकल्पयः ॥ ९४५ ॥ ततोऽत्र जय नन्देति, जय भद्रेति भाषिणः । सलेखा कलनालोका, कोलाहलपारत्र
॥९४६॥ स्तुवन्तो मां मनोहारिवचनैः कर्णपेशलैः । देवोऽसि स्वामिकोऽस्माकमिति किङ्कराः गताः ॥९४७॥ युग्मम् ॥ ततोऽहं विस्मयो
त्फुल्ललोचनः पर्यचिन्तयम् । तां समृद्धिं विलोक्येव, किं मया सुकृतं कृतम्? ॥ ९४८ ॥ ततः प्रादुरभूज्ज्ञान, विमल विमलेक्षणे! ।
मया विरोचनायस्ताऽनेन सर्वोऽप्यधारितः ॥ ९४९ ॥ अत्रान्तरे समायातौ, महद्भसदागमौ । तौ च दृष्ट्वा मया ज्ञात, माहात्म्यमन
योरिदम् ॥ ९५० ॥ यदसौ पूर्वकाङ्क्षे', मतिपभो क्षमाम्बतौ । कृत चोत्थाय निःशेष, कर्तव्य विबुधोचितम् ॥ ९५१ ॥ तथाहि—

“तदिदमाप्य नरेण सुमेधसा, विरचनीयमतोऽपि परं पदम् ॥ १२६ ॥ इतरथा पुनरेव निरन्तके, निपतितस्य सुभीमभवाम्बके । हन्त
“सम्यक्सुखकारक, ननु विनाऽसुखदुःखपरंपरा ॥ १२७ ॥ इममेव अनेन विधानतः, कुरुतकर्म भवोदधितारकम् । इह विधेयमहो
“विफलं मुधा, न करणीयमिदं नरजन्मकम् ॥ १२८ ॥” अत्रान्तरे प्रत्यक्षीभूतो मे तस्य मुनेः समीपे भूयोऽपि भगवानयं सदागमः,
ततो पृष्ट मया तस्य मुनेर्वचनं, अभिहितं च—यन्मया कर्तव्यं तदादिशन्तु भगवन्तः, मुनिनोक्तं—भद्राकर्णय “अवधीरणीयो भवता
“भवप्रपञ्च आराधनीयो विलीनरागद्वेषमोहोऽनन्तज्ञानदर्शनवीर्यानन्दपरिपूर्णः परमात्मा वन्दनीयास्तदुपदिष्टमार्गवर्तिनो भगवन्त
“साधवः प्रतिपत्तव्यानि जीवाजीवपुण्यपापास्रवसंवरनिर्जराबन्धमोक्षलक्षणानि नव तत्त्वानि सर्वथा पेयं जिनवचनामृतं नेयं सदा
“इमादेन मनुष्ठेयमात्मसदृश उपचेयं ज्ञानमनुमानेन कुसङ्गं विधेयं निष्कलुषमन्तःकरणं हेयं कुविकल्पसमस्तजालं भवसेयं भगवद्वचनसारं
“विधेयं रागादिदोषहन्तृ हेयं सुगुरुसदुपदेशमपथ्यं देयं सततं सदाचरणे मानसं अवगोप्यं दुर्जनप्रणीतकुमतवचनं निषेव्यं महापुरुषमा-
“र्गो भावनीयं तत्त्वमिति स्थिरचेतसे”ति एवं नोपदिशति मधुरभाषिणि भगवति धर्मघोषसपक्षिणि समासतोऽसौ सम्यग्दर्शननामा मह
त्तमः विलोकितो दुर्भेद्यकर्मग्रन्थिभेदद्वारेणासौ मया ततः सञ्जातं मे तत्र मुनिवचने सरुच्या श्रद्धानं प्रतिपन्नोऽसौ हितय प्रमुदिता मह
त्तमः, अभिहितो मुनिवरः—यथाज्ञापयसि नाथ तथैवाहं करिष्ये, ततोऽभिवन्द्य च मुनिवरं गतोऽहं स्वभवने । ततः प्रभृति जातोऽहं,
सम्यग्दर्शनसंयुतः । सम्यग्ज्ञानपूतात्मा, मिथ्याज्ञानविवर्जितः ॥ १२९ ॥ तदेव सत्यं निःशङ्कं, यज्जिनेन्द्रैः प्रवेदितम् । यदावन्मात्रवृत्तो
ऽहं, तदा जातो भवानने! ॥ १३० ॥ सदागमो हि विज्ञानं, समारोप्यते तदा । केवलं सूक्ष्मभावेषु, न मे बोधः प्रवर्तते ॥ १३१ ॥
न तथावगमा सूक्ष्मविविक्तज्ञानतोऽस्य । गुरवः पटुतमोऽपि, विना मे विस्मयोन्मताम् ॥१३२॥ ततः—अयोग्यतैव पार्वति!, भद्र

नज्ञानकारणम् । गुरव केवलं तस्मा, भवन्ति सहकारिणः ॥ ९३३ ॥ यथाहि—अकलङ्के यथा लभे, बोधार्थं मे सकोविदे । न भवान
ममोत्पन्न, तदा मन्नश्वैरपि ॥ ९३४ ॥ ततः परं पुनर्जीवोऽनन्तवारा वरानने ! । सदागमेन सम्बन्ध्य, भव्यासुन्यसमाप्यभूत् ॥ ९३५ ॥
भवो यथा यथा पुसो, यावती योग्यता भवेत् । तथा तथा भवत्यस्य, तावानेव गुणोद्भवः ॥ ९३६ ॥ अतः भव्यानमात्रं मे, सूक्ष्मधा
नविवर्जितम् । धर्मबोधोपदेशैस्तैः, सञ्जात योग्यतानुगम् ॥ ९३७ ॥ अन्यच—पल्योपमपृथक्त्वे तु, क्षीणे कर्मस्थितेस्तथा । गृहिधर्मो
मया दृष्टः, तासाम्यात्र विशेषतः ॥ ९३८ ॥ पालितानि तदावेशात्रतानि नियमास्तथा । केचित्तदा मया मद्रे!, भव्यासद्धसबुद्धिना
॥ ९३९ ॥ तत्तस्यानुभावेन, सत्सुरे विबुधालये । कल्पवासिषु नीतोऽहं, गुणिकादानपूर्वकम् ॥ ९४० ॥ अथ सौधर्मकल्पेऽहं, मास्व
राकारधारकः । समुत्थितः क्षणार्धेन, शयनाच कीदृशम् ? ॥९४१॥—दिव्यपल्यङ्कसत्तूलीरचित स्पर्शपेशलम् । कोमलामलसचेलच्छा-
दित चित्तनन्दनम् ॥ ९४२ ॥ सुमनोगन्धसद्भूपव्सयामोदसुन्दरम् । दिव्यांशुकवरोल्लोचदृष्टिगोचरत्र सुरम् ॥ ९४३ ॥ युग्मम् । तत्र
चोद्गच्छमानेन, मानुयुग्मेन विलसितः । किरीटकटकेयूरहारकुण्डलभूषितः ॥ ९४४ ॥ भूषाङ्गरागवान्सूत्रनमालाविराजितः । उपविष्ट
समास्थानो, पोषितात्मिकविक्रमः ॥ ९४५ ॥ ततोऽहं जय नन्देति, जय भद्रेति भाषिणः । सलेशा लक्ष्मालोका, लोकलोचनतारकः
॥९४६॥ स्तुवन्तो मा मनोहारिवचनैः कर्णपेशलैः । देवोऽसि स्वामिकोऽस्माकमिति किङ्करतां गताः ॥९४७॥ युग्मम् ॥ ततोऽहं विस्मयो
त्फुल्ललोचनः पर्यचिन्तयम् । तां समृद्धिं विलोक्येत, किं मया सुकृतं कृतम् ? ॥ ९४८ ॥ ततः प्रादुरभूज्ज्ञानं, विमलं विमलेक्षणे ! ।
मया सिरोमनावसाऽवेन सर्वोऽवधारितः ॥ ९४९ ॥ अत्रान्तरे समायातौ, सद्धर्मसदागमौ । तौ च दृष्ट्वा मया भाव, माहात्म्यमन
योरिदम् ॥ ९५० ॥ ततस्तौ पूर्वकजे !, प्रतिपन्नौ स्वयाम्बयौ । कृत नोत्पाय निःशेष, कर्तव्यं विबुधोचितम् ॥ ९५१ ॥ यथाहि—

“तदिदमाप्य नरेण सुमेधसा, विरचनीयमतोऽपि परं पदम् ॥ ९२६ ॥ इतरथा पुनरेव निरन्वके, निपतितस्य सुभीमभवाम्बके । कुशल-
“समन्वमुरूककालन, ननु विनाऽमुकमु सपरंपरा ॥ ९२७ ॥ इदमवेत्य अनेन विजानता, कुशलकम भवोदधितारकम् । इद विधेयमहो
“विफल मुधा, न करणीयमिद नरजन्मकम् ॥ ९२८ ॥” अत्रान्तरे प्रसन्नीभूतो मे तस्य मुनेः समीपे भूयोऽपि भगवानय सदागम ,
ततो मुक्तं मया तस्य मुनेर्वचन, अभिहित च—यन्मया कर्तव्य तदादिशन्तु भगवन्तः, मुनिनोक्त—भद्राकर्णय “भवधीरणीयो भवता
“भवप्रपञ्चः आराधनीयो विलीनरागद्वेषमोहोऽनन्तज्ञानदर्शनवीर्यानन्दपरिपूर्णः परमात्मा वन्दनीयास्तदुपदिष्टमार्गवर्तिनो भगवन्तः
“साधवः प्रतिपत्तव्यानि जीवाजीवपुण्यपापास्रवसंवरनिर्जराबन्धमोक्षलक्षणानि नव तत्त्वानि सर्वथा पेय जिनवचनामृत नेय तदाज्ञा
“दीमात्मेन अनुष्ठेयमात्महित उपचेय कुशलानुबन्धि कुशल विधेय निष्कलङ्कमन्तःकरण हेय कुविकल्पजल्पजाल भवसेय भगवद्वचनसारं
“विहेय रागादिलोपकृत्यं देय सुगुरुसदुपदेशश्रवणे चेय सतत सदाचरणे मानस भवगेय दुर्जनप्रणीतकुमतवचन निमेय महापुरुषमा-
“सम्मे स्वरूपं ज्ञेय निष्प्रकम्पचित्तेने”ति एव चोपदिशति मधुरभाषिणि भगवति धर्मघोषतपस्विनि समाप्तोऽसौ सम्यग्दर्शननामा मह
यमः विलोकितो दुर्भेदकर्मग्रन्थिभेदद्वारेणासौ मया ततः सञ्जात मे तत्र मुनिवचने रुच्या श्रद्धान प्रतिपन्नोऽसौ द्रविण भूभुजा मह
तया, अभिहितो मुनिवरः—यदाज्ञापयति नाथस्तदेवाह करिष्ये, ततोऽभिवन्द्य त मुनिवरं गतोऽहं स्वसदने । ततः प्रभृति जातोऽहं,
सम्यग्दर्शनसयुतः । तत्त्वश्रद्धानपूतात्मा, विशिष्टज्ञानवर्जितः ॥ ९२९ ॥ तदेव सत्य निःशङ्क, यज्जिनेन्द्रैः प्रवेदितम् । एतावन्मात्रतुष्टो
ऽहं, तदा जातो भवनने[1] ॥ ९३० ॥ सदागमो हि विज्ञानं, समानेष्यते तदा । केवल सूक्ष्मभावेषु, न मे बोध भवतदे ॥ ९३१ ॥
न संभावाक्षरा सूक्ष्मविविधज्ञानहेतवः । गुरवः पद्धतापोऽपि, विना मे भिन्नयोग्यताम् ॥९३२॥ यतः—तद्योग्यतैव पार्वति[1], भवा

स्वस्यापि सप्तमौ, ममेमौ स्मृतिगोचरौ । भुक्तं च सुचिरं विश्य, सुखं यत्र मयाऽतुलम् ॥ १७० ॥ ततो मनुजगत्यन्तः, पाटके काञ्चने पुरे । भागतस्य महामोहद्योपतो विस्मृताविमौ ॥ १७१ ॥ इत्थं सप्तमाधिका वारा, दृष्टो दृष्टः पुनः पुनः । सदागममुखो भद्रे!, नष्टो ऽसौ मे महत्तमः ॥ १७२ ॥ यतः—विना विरतिभावेन, सप्तमावीतेषु धामसु । अज्ञानमात्रसन्तुष्टो, जातोऽहं श्रावकः पुरा ॥ १७३ ॥ तथा—मनुजगतावुपरोधाद्या, कश्चिच्छ्रुतानसंयुतः । जातः श्रमणवेषोऽत्र, विरत्या रहितो हृदि ॥ १७४ ॥ अन्यच—सप्तमावीता मया वारा, यत्र यत्र विलोकित । महत्तमः पुनर्दृष्टस्तत्र तत्र सदागमः ॥ १७५ ॥ गृहिधर्मेऽपि च मूले, दृष्टः सामान्यरूपतः । कश्चित्कश्चिन्न दृष्टोऽपि, स महत्तमपार्श्वगः ॥ १७६ ॥ सम्यग्दर्शनमुख्यौ च, गृहिधर्मसदागमौ । सामान्यरूपौ यौ भद्रेऽसङ्ख्यवारा विलोकितौ ॥ १७७ ॥ तदेवे बहुशो दृष्टावयोऽपि वरान्यथाः । जाताश्च सुखदास्तत्र, विशुद्धमान्तरान्तरा ॥ १७८ ॥ अन्यच—दृष्टश्च केवलो ऽप्येषोऽनन्तवाराः सदागमः । न त्वनेन विना दृष्टः, स सम्यग्दर्शनः कचित् ॥ १७९ ॥ अन्यच—यत्र यत्र समीपस्थ, सञ्जातो मे महत्तमः । तत्र तत्र वयस्यो मे, जातः पुण्योदयः पुरा ॥ १८० ॥ तेन चोत्साहिताः सर्वो, यथेष्टा भोगसम्पदः । वसतो मानवावासे, पुरे च विबुधालये ॥ १८१ ॥ तथा—स्थिता कर्मस्थितिर्दीर्घी, भीतभीताश्च शत्रवः । अन्तर्लीनाः स्थिता भद्रे!, महामोहादयस्तथा ॥ १८२ ॥ यत्र यत्र पुनर्जाताः, प्रबला भावशत्रवः । भग्न पुण्योदयो नष्टस्तत्र तत्र वरानने! ॥ १८३ ॥ नष्टे च तत्र जाता मे, सर्वा दुःखपरंपरा । भ्रमितोऽनन्तकालं च, भवितव्यतया तथा ॥ १८४ ॥ तथा—स्थितिर्ग्रीयसी जाता, कर्मणः क्लिष्टयो गतम् । मानस च पुनर्जात, तत्त्वश्रद्धानवर्जितम् ॥ १८५ ॥ मम एवोत्कटा जाता, यत्र यत्र महारयः । ते भयस्तत्र तत्रैतौ, दूरीभूतौ सुखाग्यतौ ॥ १८६ ॥ विशेषः पुनरेषोऽत्र, कथ्यते ते निराकृतः । स मिथ्यादर्शनाख्येन, सम्यग्दर्शननामक ॥ १८७ ॥ ज्ञानसंवरणेनापि,

विविधरत्नद्युतीचित्रितविते, विकचनीरजखण्डसुमण्डिते । गुरुनितम्बपयोधरभारभिः, सह वधूभिरमंस्त्रि सरोवरे ॥ ९५२ ॥ तदनु निर्मलस्फटिकनिर्मितं, विमलरत्नविराजितकुट्टिमम् । लघु सलीलमवाप्य जिनालयं, सुदृढभक्ति कृत जिनवन्दनम् ॥ ९५३ ॥ अथ मुनि मेरुपञ्चकसञ्चयं, भविमत्र जिनभाषितपुरम् । पुष्करारि रसेन तु वाञ्छितं, लघु विधाय मनोरमपुष्करम् ॥ ९५४ ॥ ततो यथेष्ट सम्पादितसभोगसुखिवास्तवः । सागरद्वितयं तत्र, किञ्चिदून व्यवस्थितः ॥ ९५५ ॥ तदन्ते मानवावासमानीय विद्धितत्तया । भार्यायोऽत्र कलत्रास्ते, सुधर्मदनरेणयोः ॥ ९५६ ॥ इत्थम्—तत्रापावस्य चार्वङ्गि !, मम तो धारणा ययो । नागतो विस्मृतस्तेन, महत्यमसदागमो ॥ ९५७ ॥ सुतरां विस्मृतो भद्रे !, न दृष्टश्च तदा मया । गृहिधर्मो यथाशाम्या, स निमुक्तो न दृश्यते ॥ ९५८ ॥ मार्गानवास नामन्यात्, केवल पापभीरुकः । स्थितो मद्रकभावेन, तत्राहं हंसगामिनि ! ॥ ९५९ ॥ पुनस्तदनुभावेन, सत्सुरे विबुधालये । ज्योतिष्कारिषु नीतोऽहं, गुरिकादानपूर्वकम् ॥ ९६० ॥ स्थितस्तत्रापि सद्भोगसम्पत्प्रीणितेन्द्रियः । सुचिरं किं तु तौ दृष्टौ, महामोहपरिग्रहौ ॥ ९६१ ॥ तजातस्य क्योर्भूयः, पक्षपातो दुरुत्तरः । नितरां विस्मृतावेतौ, महत्यमसदागमौ ॥ ९६२ ॥ ततो जीवावसाने तौ, वितीय गुटिकां पुनः । पञ्चाक्षपशुसंस्थाने, नीतोऽहं तत्परया तथा ॥ ९६३ ॥ विद्धितो दुःखसंभारधारकः केलिशीलया । ततः परं पुनर्भूरि, भ्रमितोऽहमितरेतरम् ॥ ९६४ ॥ नानाविधेषु स्थानेषु, भ्रमयित्वा सभार्यया । आनीय मानवावासे, पुरे काम्पिल्यनामके ॥ ९६५ ॥ धरायां वसुबन्धोम, सद्धर्मासक्तनामकः । कृतोऽहं कृतसत्कर्मा, राजपुत्रो मनोरमः ॥ ९६६ ॥ तत्र प्रासाद धान्त्याख्य, सूरिं स धर्मदेशकम् । दृष्टाविमौ पुनर्भद्रे !, महत्यमसदागमौ ॥ ९६७ ॥ ततः परिचयात्ताभ्यां, सन्नूतौ पुनर्मम । सत्त्वः सुदृढाभासा, महामोहपराहता ॥ ९६८ ॥ प्रभावमनयोः प्राप्य, माहात्म्य चावभाषिषि ! । द्वितीयकल्पे संप्राप्तः, सत्सुर विबुधालये ॥ ९६९ ॥ तत्र-

स्वस्यापि सप्तमौ, ममेमौ स्मृतिगोचरौ । मुक्तं च सुचिरं त्वया, सुख यत्र मयाऽतुलम् ॥ १७० ॥ ततो मनुजगत्यन्तः, पाटके काञ्चने
पुरे । आगतस्य महामोहरोपतो विस्मृताविमौ ॥ १७१ ॥ इत्थं सहस्राधिका वारा, दृष्टो दृष्ट पुनः पुनः । सदागमयुतो भद्रे!, नष्टो
ऽसौ मे महत्तमः ॥ १७२ ॥ यतः—विना विरतिभावेन, सहस्राधीशेषु वासरेषु । श्रद्धानमात्रसन्तुष्टो, जातोऽहं श्रावकः पुरा ॥ १७३ ॥
तथा—श्रमणस्तदुपरोधाद्य, कश्चिच्छ्रुतज्ञानसंयुत । जातः श्रमणवेषोऽहं, विरत्या रहितो हृदि ॥ १७४ ॥ अन्यच्च—सहस्राधीया मया
वारा, यत्र यत्र विलोकितः । महत्तमः पुनर्दृष्टस्तत्र तत्र सदागमः ॥ १७५ ॥ गृहिधर्मेऽपि तन्मूले, दृष्टः सामान्यरूपतः । कश्चित्क-
थिम दृष्टोऽपि, स महत्तमपार्श्वगः ॥ १७६ ॥ सम्यग्दर्शनयुक्तो च, गृहिधर्मसदागमौ । सामान्यरूपौ यौ भद्रेऽसङ्ख्यवारा विलोकितौ
॥ १७७ ॥ तदेते बहुशो दृष्टावयोऽपि वराम्यथा । जाताश्च सुखदास्तत्र, विमुक्तावान्तरान्तरा ॥ १७८ ॥ अन्यच्च—दृष्टश्च केवलो
ऽप्येषोऽनन्तवाराः सदागम । न त्वनेन विना दृष्ट , स सम्यग्दर्शनः क्वचित् ॥ १७९ ॥ अन्यच्च—यत्र यत्र समीपस्थः, सञ्जातो मे
महत्तमः । तत्र तत्र वयस्यो मे, जातः पुण्योदयः पुरा ॥ १८० ॥ तेन चोत्पादिताः सर्वा, यथेष्टा भोगसम्पदः । वसतो मानवावासे,
पुरे च विबुधालये ॥ १८१ ॥ तथा—स्थिता कर्मस्थितिर्दीर्घा, मीयमीवाश्च शत्रव । अन्तर्लीनाः स्थिता भद्रे!, महामोहादयस्तथा
॥ १८२ ॥ यत्र यत्र पुनर्जाताः, प्रबला भावशत्रवः । मत्तः पुण्योदयो नष्टस्तत्र तत्र वराननें! ॥ १८३ ॥ नष्टे च तत्र जाता मे,
सर्वा दुःखपरंपरा । भ्रमितोऽनन्तकाल च, भवितव्यतया तया ॥ १८४ ॥ तथा—स्थितिर्द्राघीयसी जाता, कर्मणः छिष्टतां गतम् ।
मानस च पुनर्जातं, तत्त्वश्रद्धानवर्जितम् ॥ १८५ ॥ अत एवोत्कटा जाता, यत्र यत्र महारयः । ते मयस्तत्र तत्रैतौ, दूरीभूतौ सुधा
न्वतौ ॥ १८६ ॥ विशेषः पुनरेषोऽत्र, कथ्यते ते निराकृतः । स मिथ्यादर्शनाख्येन, सम्यग्दर्शननामक ॥ १८७ ॥ ज्ञानसंवरणेनापि,

दूरं नीतः सदागमः । कथिचदपि निर्जित, ताभ्यामपि निराकृतौ ॥ ९८८ ॥ एव चानन्तकाल वे, जयभङ्गपरायणाः । देशकालबल
भाव्य, जाता भद्रे! परस्परम् ॥ ९८९ ॥ अन्यच—आमकः पक्षपातोऽमूभयोरेव विशेषतः । तयोरेव यदा जातो, जयो मद्गुरम्पयोः
॥ ९९० ॥ अन्यदा मानवावासमध्यवर्तिनि सुन्दरे । पुरे सोपारके पद्म्या, नीतोऽहं नीरजेक्षणे! ॥ ९९१ ॥ वणिजः शालिभद्रस्य,
भार्योऽस्ति कनकप्रभा । तस्यास्ताः सुतोऽस्मीति, तत्र नाम्ना विभूषणः ॥ ९९२ ॥ अथ सूरिं सुधाभूतमासाद्य शुभकानने । पुन
र्दृष्टो मया भद्रे', महत्तमसदागमौ ॥ ९९३ ॥ ततश्च—तत्त्वश्रद्धानसम्पन्नो, भावतो विरतिं विना । जातो गुरूपदेशेन, भव्योऽहं त
दाऽनघे' ॥ ९९४ ॥ ततो गृहीतलिङ्गस्य, साधुमध्येऽपि तिष्ठतः । जात मे कर्मदोषेण, वैमाध्यानिरत मन ॥ ९९५ ॥ ततः मवृत्तो
मासा, महामोहादयः पुनः । जातौ च मावतो दूरे, महत्तमसदागमौ ॥ ९९६ ॥ ततो निमित्तमासाद्य, निमित्तविरहेण वा । स्वभावादेव
सम्पन्नस्तदाऽहं परनिन्दकः ॥९९७॥ तपस्विनां सुशीलानां, सत्गुणानधारिणाम् । अन्यथामपि कुर्वाणो, निन्दां नो दाहितवस्तदा ॥९९८॥
किं बहुना?—तीर्थेश्वराणां सङ्घस्य, श्रुतस्य गणधारिणाम् । आशातना दधानेन, मया पृष्ठ न वीक्षितम् ॥ ९९९ ॥ एव
च—गृहीतयतिवेषोऽपि, पापात्मा गुप्यकूपकः । महामोहवशाज्जातो, मिथ्यादृष्टिः सुदारुणः ॥ १००० ॥ ततोऽस्मिपोरदु
मैरस्मैसद्गतपूरितः । संजातोऽहं पुनर्भद्रे!, तादृशा पापवेद्यया ॥ १००१ ॥ ततोऽनन्त पुनः कालं, दुःखसागरसम्पग । मायः
समस्तस्थानेषु, भ्रमितोऽहं समार्यया ॥ १००२ ॥ समस्तद्रव्यपासेष, भुवनोदरचारिणः । यदा स्पृष्ट मयोपार्श्व, भ्रमता वर्गणाया
॥ १००३ ॥ न सा विपन्न तद्दुःखं, न सा गाढविडम्बना । लोकेऽस्ति यद्यदस्त्राक्षि!, या न सोढा तदा मया ॥ १००४ ॥ एव वदति
सधारिणीवे विस्मितमानसा । जाताऽगृहीतसङ्केता, किंचिन्नाथार्थकोविदा ॥ १००५ ॥ तथा प्रज्ञाविशालापि, श्रुत्वा तत्वादर्श तप ।

असम्भाव्यसंवेगा, चिन्तयामास मानसे ॥ १००६ ॥ अहुत—अहो संसारिजीवस्य, महामोहपरिग्रहौ । मन्येऽहं सर्वपापेभ्यः, सका-
शादतिदारुणौ ॥ १००७ ॥ तथा—क्रोधादिभ्यो यथा भावसमानर्थकम्पकम् । तथा नानेन कथितः, सम्यग्दर्शनमीलकः ॥ १००८ ॥
तदेतैर्निर्गुणमस्य, यथायं विजृम्भितम् । आलोच्यमान सम्भेऽत्र, मामर्थं प्रतिभासते ॥ १००९ ॥ आभ्यां पुनरिदं सर्वं, सम्यग्दर्श-
नमीलके । सभावेऽपि इव दीर्घसंसारपतनादिकम् ॥ १०१० ॥ तदेतौ सगुणस्यापि, यावनर्थविधायकौ । तावेव दारुणौ नूनं, महामो-
हपरिग्रहौ ॥१०११॥ अथवा—यत्रैतौ तत्र ते सर्वे, सन्ति क्रोधादयः स्फुटम् । समुदायात्मकस्तेषां, महामोहो हि वर्णितः ॥ १०१२ ॥
परिग्रहोऽपि सर्वेषां, तेषामाधारतां गतः । स हि क्रोधसखो कामो, महामोहस्वभावकः ॥ १०१३ ॥ तदेतौ गुणघाताय, सर्वेषां मूल-
नायकौ । यावौ संसारिजीवस्य, यत्त्वात्मार्थमीदृशम् ॥ १०१४ ॥ किं च—सद्भूतगुणघाताय, सन्ति क्रोधादयोऽप्यलम् । अनयोस्तु
विशेषार्थमनेनेत्थमुदाहृतम् ॥ १०१५ ॥ अन्यच—तेऽन्याभ्यां हन्त निर्मुक्ता, न सन्त्येव कदाचन । किं तु प्रवर्तकावेतौ, ते तु ज्ञेयाः
पदातयः ॥ १०१६ ॥ अत्रैव च विशेषज्ञ, सिद्धार्थममुना कृता । गोपसन्दर्शिकाऽमीषां, क्रमेणेत्थमुदाहृतिः ॥ १०१७ ॥ समस्थान
ध्वंसार्थस्य, तस्यैव अनर्थाविमौ । अस्य संसारिजीवस्य, महामोहपरिग्रहौ ॥ १०१८ ॥ यद्यपि क्रोधः पापात्मा, गुरुवाक्यस्तवैरपि ।
नाचरज्ञनयोस्त्यागं, तत्र किं मम कुर्महे ? ॥ १०१९ ॥ यद्यपि सुष्ठु व्याख्याता, श्रुतिः कोविदसूरिणा । तथापि स्पष्टतेऽप्यर्थस्यास्मेव
मो जनः ॥ १०२० ॥ अथ प्रज्ञाविशालां ता, गाढं सर्वीस्य भाविताम् । स मध्यपुरुषोऽवादीदम्ब ! किं चिन्तितं त्वया ? ॥ १०२१ ॥
तयोक्तं पुत्र ! ते सर्वं, कथयिष्ये निराकुला । तथामधानस्त्वं यावदस्य वाक्यं निशामय ॥ १०२२ ॥ किं च—वत्स ! मोचाळतां कार्षीः,
क्लिष्टेन न समाप्यते । कथितप्रायमेतेन, सर्वमात्मविचेष्टितम् ॥ १०२३ ॥ ततस्तूष्णीं स्थिते तत्र, राजपुत्रे ससादरम् । संसारिजीवः

दूरे नीतः सदागमः । कथित्थवरि निर्जित, ताभ्यामपि निराकृतो ॥ ९८८ ॥ एव मानन्दकाले ते, जयमङ्गलपरायणाः । देशकालमवा
प्य, माया मद्रे¹ परस्परम् ॥ ९८९ ॥ अन्यच—मामकः पक्षपातोऽभूत्तयोरेव विशेषतः । तयोरेव सदा जातो, जयो मङ्गलसम्पदो
॥ ९९० ॥ अन्यदा मानवावाससमभ्यर्थिमि सुन्दरे । पुरे सोपारके पत्न्या, नीतोऽहं नीरजेक्षणे¹ ॥ ९९१ ॥ वणिज शालिभद्रस्य,
भार्योऽभि कनकप्रभा । तावत्सकाः सुतोऽस्मीति, तत्र नाम्ना विभूषणः ॥ ९९२ ॥ अथ सूरिं सुधाभूतमासाद्य शुभकानने । पुन
र्दृष्टो मया भद्रे¹, महत्तमसदागमौ ॥ ९९३ ॥ ततश्च—तत्त्वश्रद्धानसम्पन्नो, जातवो विरतिं विना । जातो गुरूपदेशेन, भमस्योऽह स-
दाऽनघे! ॥ ९९४ ॥ ततो गृहीतलिङ्गस्य, साधुमध्येऽपि तिष्ठतः । जातं मे कर्मदोषेण, वैमात्यनिरतं मन ॥ ९९५ ॥ ततः प्रवृत्ता
माया, महामोहादयः पुन । जातौ च मानवो दूरे, महत्तमसदागमौ ॥ ९९६ ॥ ततो निमित्तमासाद्य, निमित्तविरहेण वा । समाचारस्य
सम्पन्नसाऽहं परनिन्दकः ॥९९७॥ तपस्विनां सुशीलानां, सदनुष्ठानचारिणाम् । अन्येषामपि कुर्वाणो, निन्दां नो शङ्कितस्तदा ॥९९८॥
किं बहुना?—तीर्थेश्वराणां सङ्घस्य, श्रुतस्य गणधारिणाम् । आशातनां प्रधानेन, मया पृष्ठ न वीक्षितम् ॥ ९९९ ॥ एव
च—गृहीतपरिवेषोऽपि, पापात्मा गुणदूषकः । महामोहवशाज्जातो, मिथ्यादृष्टिः सुदारुणः ॥ १००० ॥ ततोऽविघोरदु
र्मेरुर्मसङ्घातपूरितः । सञ्जातोऽहं पुनर्भद्रे!, शाटस्या पापचेष्टया ॥ १००१ ॥ ततोऽनन्तं पुनः कालं, दुःखसागरमध्यगः । भ्रान्तः
समस्तस्थानेषु, भ्रमितोऽहं सभार्यया ॥ १००२ ॥ समस्तदुःखराशेश्च, भुवनोदरचारिणः । तदा स्पष्ट मयोपार्थं, भ्रमता वर्गपेक्षया
॥ १००३ ॥ न सा विपत्तदुःखं, न सा गाढविडम्बना । लोकेऽस्ति पद्मपत्राक्षि!, या न सोढा तदा मया ॥ १००४ ॥ एव वदति
संसारिजीवे विस्मितमानसा । भव्याऽगृहीतसङ्केता, किञ्चिद्भावप्रबोधिता ॥ १००५ ॥ तथा प्रज्ञाविशालाऽपि, हृत्वा प्रधानं वपः ।

अथ अष्टमः प्रस्तावः ।

अथास्ति मानवावासे, सत्पुरं सकलोत्सवम् । समभोगमिति ख्यातमचिन्त्यगुणभूषितम् ॥ १ ॥ दानवारिकृताकारो, महेभगतिविभ्रमः । पुरंदरसमो यत्र, नरवर्गो विराजते ॥ २ ॥ रूपलावण्यनेपथ्यनिर्विशेषोऽमरीजनैः । विलासिनीजनो यत्र, नेत्रोन्मेषैर्विशिष्यते ॥ ३ ॥ तत्रारिकरिसंघातविपाटितकटस्थलः । निर्व्याजपौरुषख्यातो, राजाऽस्ति मधुवारणः ॥ ४ ॥ सर्वसाधारणं कृत्वा, वितीर्णं येन नो धनम् । रूपनिर्जितकामेन, सौविदल्ला न धारिताः ॥ ५ ॥ तस्यास्ति पद्मपत्राक्षी, रूपलावण्यशालिनी । प्रधानवंशसंभूता, महादेवी सुमालिनी ॥ ६ ॥ या हरि न्यक्कृत्याऽपि, राज्ञो हृदयवर्तिनी । इत्थं पक्षिविचित्रापि, विचित्रगुणयोगिनी ॥ ७ ॥ अथ पुण्योदये नाथ, संयुक्तो निजभार्यया । मद्ऽगृहीतकलेवरे[1], तस्याः कुक्षौ प्रवेशितः ॥ ८ ॥ निष्क्रान्तः कालपर्यायात्सर्वावयवसुन्दरः । छमः सोऽपि मया सार्धं, यातः पुण्योदयोऽनघे ! ॥ ९ ॥ जाते च मयि संजायमानन्दरसनिर्भरम् । उद्दामभूतसंगीतं, मधुवारणमन्दिरम् ॥ १० ॥ तथा—विहितं च नरेश्वरतोषकरं, वरदासजनासविलासपरम् । पटुवादनवादनगानपरं, भविरामसपूर्णविधापनरम् ॥ ११ ॥ विलासजननर्तितवामनकं, हतकुम्भककञ्चुकिभासनकम् । विहितार्थिमनोरथपूरणकं, कृतलोकचमत्कृति वर्धनकम् ॥ १२ ॥ ततः समुचिते काले, महानन्दपुरःसरम् । जनकेनैव मे नाम, स्थापितं गुणधारणः ॥ १३ ॥ पञ्चभिर्धात्रीभिर्लालितोऽमरवद्दिवि । ततोऽह

मोचाय, क्षेपामास्मक्रमामिकाम् ॥ १०२४ ॥ उक्तं च तेन—अन्यदा भार्यया भद्र!, नीतोऽहं भद्रिले पुरे । तत्र स्फटिकपमस्त,
मातोऽहं विस्मयस्तदा ॥ १०२५ ॥ विमलानन्दनामाख्यारण्ये वर्तमानकः । सुप्रबुद्धमुनिं दृष्ट्वा, प्रबुद्धो जिनशासने ॥ १०२६ ॥ ततो
भूयो मया दृष्टौ, महत्प्रमसदागमौ । गृहिधर्मयुतो भद्र!, पालितश्च प्रयत्नतः ॥ १०२७ ॥ तत्प्रभावानुभावात्मा, शिवमार्गे स्थिरं तदा ।
किं तु सूक्ष्मपदार्थेषु विविक्तज्ञानवर्जितः ॥ १०२८ ॥ तत्तत्त्वनुभावेन, जातः पुण्योदयोऽनघः । नीतस्तीर्थपकल्पेऽहं, सत्सुरे विबुधा-
लये ॥ १०२९ ॥ तत्रामितसुखस्फारभोगसम्मर्दसुन्दरे । धारयित्वा सुखेनोच्चैस्तत्र सागरसप्तकम् ॥ १०३० ॥ ततोऽपि मानवावासे,
तत्र विबुधालये । इत्थं च कारितो भद्र!, भूरिवारं गमागमम् ॥ १०३१ ॥ किं बहुना?—या मया प्रमुखेन, ध्यानानि विद्यो
कियाः । प्रत्येक ते मया कृत्साः, कश्चिन्मुख्या यान्वयैः ॥ १०३२ ॥ एत च क्षिते—ततो प्राप्तकल्पस्थो, मानवावासमन्दिरम् ।
प्रस्तावं कारितो भद्र!, भवितव्यतया तथा ॥ १०३३ ॥ इति ॥ विमलमपि गुरूणां भाषितं भूरिभव्याः!, प्रबलकलिलहेतुर्यो महा-
मोहपक्षः । जगति गुरुवीर्योऽनन्तसंसारकारी, प्रभुभवभयभीतास्तस्य मा भूत वश्याः ॥ १०३४ ॥ सकलदोषभवाप्यवकारणम्, भवत
कोमलं च परिग्रहम् । इह परत्र च दुःखभयङ्करे, भवत मा बत कर्णसुखे रतौ ॥ १०३५ ॥ एवमिवेदितमशेषतपोभिरत्र, मद्यावने
तरित्मात्मधिया विचिन्त्य । सर्वं हितं च यदि वो रुचितं कर्णपूर्णं तत्तस्य करणे यततां क्षणम् ॥ १०३६ ॥

॥ इत्युपमितिभवप्रपञ्चकथायां महामोहपरिग्रहश्रवणेन्द्रियविपाकवर्णनो नाम सप्तमः प्रस्तावः समाप्तः ॥

तस्य पुनः पुनः । अपत्रपः परीक्षार्थं, तदाऽत्यर्थं विभावसे ॥ ३३ ॥ अथ विभावसन्नामः, कलाकौशलकोविदः । निगूढं काञ्ची
कृत्वा, मामाह स कुलधरः ॥ ३४ ॥ कुमार! किं स्थितेनात्र, गम्यतामधुना गृहे । कीर्तिर्व ह्यर्ती वेलामपराह्णो हि वर्तते ॥ ३५ ॥ यथोक्त
रोचते मन्ये, तदेव क्रियतामिति । ततो गृहे गतायां, कृत च दिवसोचितम् ॥ ३६ ॥ अथ रात्रौ विविक्तायां, शय्यायां मम तिष्ठतः ।
सा चेतसि कृत्काक्षी, क्षादृक्त्य पुनरागता ॥ ३७ ॥ नाभविष्यच्च नेविशो, यदि पुण्योदयोऽनघः । तथा मे वर्तमानस्य, तदा भद्रे!
सहायकः ॥ ३८ ॥ ततः—सा मृगलोचना मे चित्ते, विलगन्ती मुहुर्मुहुः । अकरिष्यदवस्थां यां, साऽऽख्यातुं नैव पार्यते ॥ ३९ ॥ केवल
निकटस्थायी, यतः पुण्योदयोऽनघः । ममामूढेन या जाता, नात्यर्थं तत्र बाधिका ॥ ४० ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । अनघः स करोत्येव, यत
पुण्योदयो नृणाम् । सांसारिकपदार्थेषु, विरसायमिव मनः ॥ ४१ ॥ तथापि तामनुस्मृत्य, मनाक् चिन्तामहं गतः । यथा कस्य पुनः सा
स्यान्नीलनीरजलोचना? ॥ ४२ ॥ चिन्तयित्वा गतो निद्रां, विभाता च विभावरी । प्रभाते च समायातो, मत्समीपं कुलंधरः ॥ ४३ ॥
ईषद्दर्शनलोभेन, तस्याः सोऽभिहितो मया । वयस्य! किं प्रभातेऽद्य, पुनराक्रममन्दिरे? ॥ ४४ ॥ ततः कुलंधरेणोक्तं, स्मितबन्धुरया
गिरा । किमिदं गम्यते? किं ते, विस्मृता तत्र कुञ्चिका? ॥४५॥ मये! ज्ञातो मयानेन, भाव इत्यवधार्य च । मया सोऽभिहितो मित्र!,
परिहासो विमुच्यताम् ॥४६॥ गम्यतां पुनरुद्याने, का कस्येति च वीक्ष्यताम् । उचिता कन्यका चेत्ति, नेति वा सा परीक्ष्यताम् ॥ ४७ ॥
अन्यच्च—परमार्थो मदीयोऽयं, विकल्पमिति मा कृथाः । कन्यकां नैव मुञ्चामि, तामिन्द्रस्यापि धावतः ॥ ४८ ॥ ततः कुलधरः प्राह,
मित्र! मोचास्त्वं गमः । गच्छामः क्रियते सर्वं, यद्भवतास्य रोचते ॥ ४९ ॥ ततो गतौ पुनस्तत्र, कानने समितस्पितम् । स्थानं यत्र
पुरा दृष्टं, सोपविष्टोऽर्थिनम परम् ॥ ५० ॥ अथादृष्ट्वा पुनस्तत्र, तां कुरङ्गविलोचनाम् । अहं तदिप्सया किंचिद्विचोद्वेगेन पीडितः ॥ ५१ ॥

पृथिमासाद्य, सुखसागरमध्यगः ॥ १४ ॥ इतश्च—सगोत्रो मत्पितुर्मित्रं, जीविताद्पि वल्लभः । नरेन्द्रोऽस्ति विशालाक्षस्तस्य सूनुः
कुलंधरः ॥ १५ ॥ स समस्तेऽत्रैव, तातलोकेन लालितः । ततो ममापि संपन्नः, स वयस्यः कुलंधरः ॥ १६ ॥ स च सध्याशयो
धन्यः, सुरूपः सुभगः कृती । समस्तगुणसंपन्नः, सख्यं एव कुलंधरः ॥ १७ ॥ तत्र संवर्धमानोऽहं, तेन सार्धं सुमेधसा । सञ्जातोऽ
र्पितसद्भावः, स्नेहनिर्भरमानसः ॥ १८ ॥ ततश्च—सम कलाकलाभ्यासौ, क्रीडारसपरायणौ । सम्प्राप्तौ चारुतारुण्यभावौ मदनमन्दिरम्
॥ १९ ॥ इतश्च नन्दनाकारं, पुरबाह्ये मनोरमम् । आह्लादमन्दिरं नाम, तत्रास्ति वरकाननम् ॥ २० ॥ तच्च चित्रचमत्कारि, लोच
नानन्ददायकम् । अनन्तभावयोर्जातं, सेवितं च दिने दिने ॥ २१ ॥ अन्यदा गतयोस्तत्र, दूरवर्ति परिस्फुटम् । योषितोर्द्वितयं किंचिद्
दृग्गोचरमागतम् ॥ २२ ॥ तत्रैका रूपलावण्यविलासैः कामगेहिनीम् । हसन्तीव विशालाक्षी, द्वितीया ननु तादृशी ॥ २३ ॥ अथ सा
सुन्दरी दूरतश्चक्षुर्गोचरचारिणम् । मां भ्रूलताधनुर्मुक्तैर्दृष्टिबाणैरताडयत् ॥ २४ ॥ तथा—चूतशाखां समालम्ब्य, लीलयोल्लसितस्तनी ।
मालिकादीपहितासेन, पार्वती मामकं मनः ॥ २५ ॥ तथा—चकितं विस्मितं स्निग्धं, साकूतमतिलम्बितम् । वक्षितैः क्षणाचित,
तत्स्वरूपं मयेक्षितम् ॥ २६ ॥ ततश्च तादृशीं वीक्ष्य, मनोनयननन्दनीम् । निर्मिथ्यार्पितसद्भावा, रचितं मम मानसम् ॥ २७ ॥ ततो
मया चिन्तितं—किमियं सा रतिः साक्षात्किं पुरंदरकामिनी ? । किं वा लक्ष्मीरमुष्येयं, वर्तते तनुधारिणी ॥ २८ ॥ एवं च चिन्तय
नीपवक्षीरक्षरेरितः । तातद्विकारलेशेन, पृष्टो तातः शुभानने ! ॥ २९ ॥ तातभिरीक्षितस्तेन, साकूतं ज्ञातचेतसा । वयस्येन मयाऽप्यु
पैराकारवर्णं कृतम् ॥ ३० ॥ युग्मम् । चिन्तितं च मया ह्यत्र, ममाकारि विवेकिनाम् । इह सकामया दृष्ट्या, परस्त्रीनिरीक्षणम्
॥ ३१ ॥ वत्सो दृष्टिपातं मे, दृष्टा निर्मलचेतसा । अहो दुर्लभरेणाम, न जाने किं विधिस्थितम् ? ॥ ३२ ॥ ततो ममामरेणाद, मुखं

तस्य पुनः पुनः । अपश्यतः परीक्षार्थं, तत्राऽन्यं निमाश्ये ॥ ३३ ॥ अथ विज्ञातसद्भावः, कलाकौशलकोविदः । निगूह्य काकली कृत्वा, मामाह स कुलंधरः ॥ ३४ ॥ कुमार ! किं स्थितेनात्र, गम्यतामधुना गृहे । कीदृश ईदृशीं वेलामपराह्णो हि वर्तते ॥ ३५ ॥ मयोक्तं रोचते यदि, तदेव क्रियतामिति । ततो गृहे गतायातो, कृतं च दिवसोचितम् ॥ ३६ ॥ अथ रात्रौ निविष्टार्या, शय्यायां मम चिन्ततः । सा चेतसि कुलाक्षी, साद्धत्य पुनरागता ॥ ३७ ॥ नामविज्ञाय नेमिष्ठो, यदि पुण्योदयोऽनघः । तदा मे वर्तमानस्य, तदा भद्रे ! सहायकः ॥ ३८ ॥ ततः—सा सत्यमृता मे चित्ते, विभ्रान्ती मुहुर्मुहुः । अकरिष्यत्तदस्या वा, साऽऽस्माद् नैव पार्यते ॥ ३९ ॥ केवलं निकटस्थायी, ततः पुण्योदयोऽनघः । ममामूतेन सा जाता, नात्यर्थं मत बाधिका ॥ ४० ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । अनघः स करोत्येव, यत पुण्योदयो नृणाम् । सांसारिकपदार्थेषु, निराबाधमिव मनः ॥ ४१ ॥ तथापि तामनुस्मृत्य, मनाक् चिन्तामहं गतः । यथा कस्य पुनः सा स्यान्नीलनीरजलोचना ? ॥ ४२ ॥ चिन्तयित्वा गतो निद्रां, विभाता च विभावरी । प्रभाते च समायातो, मत्समीपं कुलंधरः ॥ ४३ ॥ ईदृग्दर्शनलोभेन , तस्याः सोऽभिहितो मया । वयस्य ! किं प्रजावोऽद्य, पुनराह्वानमन्दिरे ? ॥ ४४ ॥ ततः कुलंधरेणोक्तं, स्मितबन्धुरया गिरा । किमिदं गम्यते ? किं ते, विस्मृता तत्र कुञ्चिका ? ॥४५॥ अये ! ज्ञातो ममानेन, भाव इत्यवधार्य च । मया सोऽभिहितो मित्र !, परिहासो विमुच्यताम् ॥४६॥ गम्यतां पुनरुद्याने, का कन्येति च वीक्ष्यताम् । दृष्टिता कन्यका चेति, नेति वा सा परीक्ष्यताम् ॥ ४७ ॥ अन्यच्च—परमार्थो महीष्येऽहं, विकल्पमिति मा कृथाः । कन्यका चेन्न गृह्णामि, तामिन्द्रस्यापि धावतः ॥ ४८ ॥ ततः कुलंधरः प्राह, मित्र ! मोचाळतां गमः । गच्छामः क्रियते सर्वं, यद्भवताय रोचते ॥ ४९ ॥ ततो गतौ पुनस्तत्र, कानने तदभिलषितम् । स्थानं यत्र पुरा दृष्टं, मोपितोऽस्मिन् परम् ॥ ५० ॥ अपश्यं पुनस्तत्र, तां कुलाक्षीक्षणाम् । अहं सदिप्सया किंचिच्चिन्तोद्वेगेन पीडितः ॥ ५१ ॥

तवाम—वने पर्येत्य तां नूनं, वीक्षमाणो ग्रहाङ्क्षे । कुम्भरक्षुवो पावमिपण्णयस भूतले ॥ ५२ ॥ सावकूर्नेवपन्यासे, पदद्मरभिस्र नम् । माकर्म्ये क्समिरासे, पतिता मम कन्यरा ॥ ५३ ॥ अयेका मध्यमावस्था, दशा नारी सुविमहा । द्वितीया सा समापाता, पाऽ- सीयसा हितीकिका ॥ ५४ ॥ ततः सकुम्भरेण मया कृतमभ्युत्थान नामितमुसमार्गं, ततः सविशेषं मियोक्तिकाऽऽ तया प्रोक्तवाया, कृतमानन्दोदकबिन्दुपरिप्लुतनयनयुगलं, अभिहितं च—वत्स ! चिरं जीव मदीयजीवितेनापि, कुलपतेऽमुष्य —पुत्र ! दीर्घायुर्भव त्वं, अस्ति मदस्यां यह किंचित्कार्यं मतो राजपुत्रमुपवेशयितुमर्हसि वत्सः, कुलपत्योक्त—पराभिसम्मन्या, ततः प्रसन्नमनन भूतल कर- विश्रावि तत्र, ततो मातुरिव तयाऽभिहितं—वत्साकर्णय—अस्ति विद्याधरलक्ष्मी धवलाख्यो नाम महागिरिः, तत्र गन्धसमृद्धं नाम नगरं, तत्रविपविविधाधरचक्रवर्ती कनकोदरो नाम राजा, तस्याहं कामलता नाम महादेवी, न चाभूत्तस्यापत्यं ततो भूरिकालः विपण्णोऽसौ निरपत्यतयाऽहं च ततोऽपत्यार्थं मयुकानि मेपजानि विहिता महागमयः दत्तान्युपयाचितशतानि पृष्टा नैमित्तिका कपरिता मन्त्रवादिनः विन्यासितानि तथापि पीतानि मूलजालानि कृतानि कौतुकानि निःसारिता अवधूतयः साधितानि जातकानि अवतारिताः प्रभाः मार्गिताः प्रश्नसभाः अभ्यर्थिता योगिभ्यः कृतं सर्वं मयुक किंचित्केनापीति, ततो मध्यम वयसि प्रादुर्भूतो मे गर्भः महतो राजा क्रमेण च प्रसूताऽहं जाता देहप्रभया विकचकमलमुखासम्पन्नी दारिका निवेदिता राज्ञे परितुष्टोऽसौ कारित महावर्धनकं प्रति ष्ठितं प्रसवदिने नाम मदनमञ्जरीति, वर्धिता सा सुप्रसन्नोदेन सजातेयमत्यन्तमभीष्टा, अनवधियपराक्रिनरसेनवरिकासुविता तस्याः प्रियसखी सचण्डिका, माहिता सार्धमनया सा सकलाः कलाः प्राप्ता यौवनं, ततः कलासौष्ठवेन रूपातिशयेन च न समोचितः पुरुषोऽस्तीति पुरुषा सजाता पुरुषद्वेषिणी सा वत्सा मदनमञ्जरी, तत्र चण्डिकावचनेन विज्ञाय यथाभूतं विपण्णाऽहं निवेदितं महाप-

अथ संजातोऽसौ सचिन्तः कथमिय करिष्यत इति, ततः समुत्पन्नाऽस्य बुद्धिः कारितोऽनेन स्वयंवरामण्डपः समाहूताः सर्वे विद्याधर नरेन्द्राः समागता वेगेन कृताखलप्रतिपत्तयः विरचिता मञ्चाः स्थिताः सर्वे यथास्थानं उपविष्टः स्वयंवरामण्डपमध्ये सपरिकरो राजा प्रविष्टाऽहं विरचितवरनेपथ्याऽक्षराया रागमाल्यादिविविच्छित्तिवर्णनां गृहीत्वा वत्सां मदनमञ्जरी सह कपालिकया, तां चापहसितामर-सुन्दरीलावण्यां कन्यामुपलभ्य प्रचलितकपोलैरलक्ष्यमाना अपि तस्यां विनिविष्टदृष्टिचेष्टाः स्थितास्त्रिचन्यस्ता इव निश्चलाः सर्वेऽम्बर चराः, दर्शिता मया नामतो गोत्रतो विभवतो निवासतो रूपतो गुणतश्चित्तस्य प्रत्येकमेते, तद्यथा—वत्से मदनमञ्जरि!—एषोऽमित प्रभो नाम, विद्युद्दन्तस्य नन्दनः। मनुष्यमिव साक्षम्यः, पुरे गगनवल्लभे ॥ ५५ ॥ सुराकारधरोऽशेषकलाकौशलकोविदः। केतौ चारुमयूरेण, लसयाऽयं विराजते ॥ ५६ ॥ तथा—एष भानुप्रभो नाम, नागकेसरिनन्दन। महर्द्धिको महावीर्यो, गान्धर्वपुरना-यकः ॥ ५७ ॥ कमनीयाकृतिर्वत्से!, भूरिविद्याविशारदः। आकरो गुणरत्नानां, प्रसिद्धो गरुडध्वजः ॥ ५८ ॥ तथा—अयमपि च रतिविलासो रतिमित्रसुतो महर्द्धिसंपन्नः। सदधिपतिरेष निवसति रथनूपुरचक्रवालपुरे ॥ ५९ ॥ कनकाभवातपुरेश निखिल-विज्ञानगुणगणोपेतः। ननु पश्य मदनमञ्जरि! वरवानरकेतुयष्टियुतः ॥ ६० ॥ तदेव यावदेकैक, वर्णयामि नरेश्वरम्। तावद्विपादमा पन्ना, वत्सा मदनमञ्जरी ॥ ६१ ॥ तथाहि—दृष्टा सा तदा मया कुमंगनारीव सपत्नीगुणेषु विपक्षसुभट इव शत्रुवीर्येषु समत्सरवा दीव प्रतिवादिसौष्ठवेषु सेर्ष्येव इव प्रतिवैद्यकौशलेषु सोत्सेकविज्ञानिक इव प्रतिविज्ञानिकनैपुणेषु केनचित्सादरमुपवर्ण्यमानेषु तेषु वि द्याधरनरेश्वरेषु मया तथा श्लाघ्यमानेषु दृष्टी अपातयन्ती सजाता गाढ विद्राणवदना वत्सा मदनमञ्जरी, ततो हा किमेतदिति विचिन्त्य मयाऽभिहिता सा—यथा वत्से! मदनमञ्जरि किमभिरुचितः कश्चिदेतेषां मध्ये वत्साये विद्याधरनरेन्द्रः?, तयोक्तं—अम्ब! तूर्णमपक-

वत्स—अग्रे पर्यटन्यां नूनं, वीक्ष्यमाणो मुहुर्मुहुः । कनकपरशुको यावदिषपण्यलस्य भूतले ॥ ५२ ॥ तावत्पूर्णेरवन्यायैः, पञ्चमर्मभिरस्तम् । आकर्ण्य कल्पितप्राये, वलिता मम कन्धरा ॥ ५३ ॥ अथैका मध्यमावस्था, दृष्टा नारी सुविभ्रमा । द्वितीया सा समायाता, वा— सीक्ता द्वितीयिका ॥ ५४ ॥ ततः सकुतूहलेन मया कृतमभ्युत्थानमासिवमुत्तमाङ्गं, ततः सविशाय विसर्जिताऽहं तया दीर्घ्यया, कृतमानन्दोदकबिन्दुपरिप्लुतनयनयुगलं, अभिहितं च—वत्स ! चिरं जीव मदीयजीवितेनापि, कनकपरोऽमुष्य —पुत्र ! दीर्घायुष्क त्वं, अस्ति भवत्यां सह किंचित्कार्यं भवतो राजपुत्रमुपवेशयितुमर्हसि वत्सः, कनकपरशोऽथ—यदादिशत्यम्बा, ततः समुपविष्टमनन्तरं भूतल तत्र निषण्णे मम, ततो मातुरिव तयाऽभिहितं—वत्साकर्णय—अस्ति विद्याधरावस्था पर्वताख्यो नाम महागिरिः, तत्र गन्धसमृद्धं नाम नगरं, तत्राधिपतिर्विद्याधरचक्रवर्ती कनकोदरो नाम राजा, तस्याहं कामलता नाम महादेवी, न चाभूत्सन्तानं ततो भूरिकालः विषण्णोऽसौ निरपत्यतयाऽहं च ततोऽपत्यार्थं प्रयुक्तानि भेषजानि विहिता महत्यान्वयः कृतान्युपयाचितशतानि पृष्टा नैमित्तिकाः समाराधिता मन्त्रवादिनः चिन्तामणिवानि सकलानि पीतानि मूलजालानि कृतानि कौतुकानि निःसारिता भवधुतयः शोधितानि जातकानि आचारिताः मन्त्राः प्रार्थिताः प्रसन्नप्रज्ञाः अभ्यर्थिता योगिनः कृतं सर्वं न युक्तं किंचित्तेनापीति, ततो मध्यमे वयसि प्रादुर्भूतो मे गर्भः महतो राजा क्रमेण च प्रसूताऽहं जाता देहप्रभया शिक्षितकनककमलाङ्गुरासपत्नी दारिका निवेदिता राज्ञे परितुष्टोऽसौ कारितं महावर्धनकं प्रति- ष्ठितं प्रशस्तदिने नाम मदनमञ्जरीति, वर्धिता सा सुखसन्दोहेन सजातेयमतन्त्रमभीष्टा, जनकमिषपक्षाविनरसेनसहितकुसुमिता तस्याः प्रियसखी लवलिका, माहिता सार्थमनया सा सकलाः कलाः प्राप्ता यौवनं, ततः कलाकौशलेन रूपातिशयेन च न ममोचितः पुरुषोऽस्तीति बुद्ध्या संजाता पुरुषद्वेषिणी सा वत्सा मदनमञ्जरी, तत्र लवलिकावचनेन विज्ञाय यथापूर्वं विषण्णाऽहं निवेदितं महारा-

तसा, पठितं कालनिवेदकेन—'उदयास्तमयं भो लोका!, भास्करः कथयत्यलम् । मा कुरुत चित्तसन्तापं, मा हर्षं मा च विस्-
मयम् ॥ ६२ ॥ यथैवानादिसिद्धोऽयमस्माकं भो दिने दिने । तथायमतिक्रमः सर्वथा कोऽपि भवे भवे ॥ ६३ ॥' एतदाकर्ण्य चिन्तितं
नरपतिना—अये युक्तमुक्तमनेन समर्थितः स्वार्थः, तथाहि—यथा देवरूपैः पूर्वनिरूपित पदार्थाभिर्भवनमपरीभर इत्युक्तं तथाऽनेनापि
पठता भास्करस्य प्रतिदिनमुदयमस्तमयावलोकनपुनरुदयादिदेहिनां जन्मनि जन्मनि सुखदुःखसम्भावि सर्वं चिरमिरूपितमेवोपन-
मते तदलं तत्र विषादादिनेत्यापेक्षितमिति, अतः सुखस्थितमेव सर्वमास्ते किं नश्चिन्तयेत्याकलय्य निराकुलीभूतो राजा । इतश्च किम-
धुना कर्तव्यमिति पृष्टा लवलिकया मदनमञ्जरी, तयोक्तं—यदि तातोऽम्बा च मामुत्सङ्गयति ततोऽहं स्वयमेव पर्यट्य वसुन्धराभा-
स्माभिरुचितं वरं वृणोमीति, ततः कथितं मे लवलिकया तत्क्षणं निवेदितं मया राज्ञे, चिन्तितमनेन—सुन्दरमेवेदं भणितं वत्सया,
ममैव तस्य स्वनिर्दिष्टस्य वरस्य लाभोपाय इति विचिन्त्यानुज्ञाता वत्सा मदनमञ्जरी, ततो गृहीत्वेमामात्मसहचरीं लवलिकां निर्गता
सा यदर्थं सकलभूतलावलोकनाय गतानि कतिचिद्दिनानि स्थितो राजाऽहं च वत्साखेदेन सोन्मादकौ स्थितो निभालयन्तौ, अन्यदा
समागतैव सविषादा लवलिका, दृष्टा चेमौ प्राक्तनपतितमात्रयोरेव हा किमितीयमेकाकिनी सविषादा चोपलब्धेति भावनया,
कृतोऽनया प्रणामः, मयोक्तं—अयि भद्रे! लवलिके कुशलं वत्सायाः, अनयोक्तं—अम्ब! कुशलं, मयोक्तं क्व पुनरिदानीं वर्तते वत्सा?,
अनयोक्तं—आकर्णयत्वम्बा—अस्ति तातस्थितो निर्गत्य विलोकितमावाभ्यामनेकग्रामनगरादिविभूषितं विविधवृत्तान्तभूरि भूमण्डलं मासे
सम्मोदपुरं दृष्टं ततो बहिरासन्नदेवमन्दिरमुपयातं समागतमात्रयोरावयोर्विलोकनकुतूहलेन स्थिते तस्योपरिभागे द्वौ सुरपतिकुमाराकारधारकौ
तत्र द्वौ राजपुत्रौ तयोरेकमवलोकयन्ती भाषाऽस्त्वम्बमक्षीरसरप्रहारगोचरं प्रियसखी तदवगतमनाःसरभसावतीर्णा मया सार्धं

मासो यथमिय: स्नानात् भवमेतेषां दर्शनेन शिरो दुष्यति ममानेन गुप्तदुपवर्णितार्थाकलहुणभक्षणेन, तदाकर्ण्य विषण्णाङ्ग निर्गत्य राजे गतोऽसौ चिन्तां अभिहितवचनेन नीयतां भवने वत्सा मा भूदियदुःखासिकयाऽस्याः शरीरापाटवमिति, ततस्तां गृहीत्वा निगताऽङ्ग स्वप ञ्चरमध्यपात् मम्रा स्वभवनं विषण्णेयं कलिका, अभिहितमनया—यथाऽम्ब ! कः पुनरन्तपारिकायाः परिणयनापायो भविष्यति ?, म मोक—वत्से कलिके ! वयमपि न जानीमः अविदुष्करतोऽपितेव सख प्रियसखी मदम्बेयमेव भवत्या यदत्र करणीय समाप्तोऽस्माक मिशानीं सम्भमागतानां पर्यालोचगोचर इति वदन्ती स्थूलमुक्ताफलकलापकस्तैनघनसलिलबिन्दुसन्दोहं रोदितु प्रवृत्ताऽङ्ग, कनकलिकयोक्त —स्वामिनि ! मुञ्च विषाद प्रभविष्यात्मद भर्तृदारिका, न खल्वेषा चिनयसवस्य स्वजननीजनकयोः सन्तापकारिणी भविष्यति कथ विष्यति यदत्र करणीय, तदमेव स्वीकृताऽनया कलिकया ॥ इतश्च ते विद्याधराः स्वयंवरमण्डपादपुरतरामेव निगच्छन्तीयम कोऽन्य सो वत्सां मदनमञ्जरी हृतसर्वस्वा इव नष्टनिधाना इव मुद्गरताडिता इव विगलितविद्या इव सर्वथा भ्रष्टच्छाया विलक्षीभूताः सकोपाः सन्तः कनकोदरनरेन्द्रमसंभाष्य निर्गताः स्वयंवरमण्डपात् तथा गृहीत्वैवं दिश, ततो राजा मातः शोकातिरेक छादित यपमित चरितं समागता रजनी न दृष्ट च प्रावोपिकमालान, सुतः केवलं तया गमितप्राया चिन्तया विनिद्रयैव राजा विभावरी ततोऽविमरेण क्षणोऽन्येन निद्राक्रान्तः यावत्तत्र स्वप्नदर्शनं, दृष्टानि नामतेव चत्वारि मानुषाणि—द्वौ पुरुषौ द्वे कन्ये, तैरभिहित—महाराज ! कनको दर किं सुप्तस्त्वं उत जागर्षि ?, नृपतिराह जागर्मि, तैरुक्त—यद्येवं ततो मुञ्च विषाद निरूपितोऽस्माभिः पूर्वमेव वरो मदनमञ्जर्याः स एव भविष्यति भर्ता भवतामभ्यवराम्नोपणेन अस्माभिरेव च देव्याः संपादिताः स्वयंवरास्ते विद्याधरसरेन्द्राः यतो न प्रयच्छामो वय मेनामन्यस्मै वरायेति गुणाम्यामि तानि गवाम्बर्षेन, अत्रान्तरे सभायः प्राभातिकतूर्यनिर्घोषः प्रमुखो राजा स्वयं सभायां प्रदृष्टो

प्युत्कमनया—सखि! लवलिके नाहं गन्तुं पारयामि अलसं मे शरीरं न च मोक्तुम् मयेच्छुयान, ततो गच्छतु तूर्णं भवती सपावपितु धाराम्भयोर्धारोमिति, ततो कम्पयित्वाऽभिमर्दक तस्या निर्बन्ध स्थापयित्वा तां गुप्तघनगहनमध्ये रचयित्वा शिशिरपल्लवशयनीयं कार मित्वा न चलितव्यमितः स्थानाभ विधेयमन्यदपि किंचिदसमञ्जसमितश्चार्थे शपथशतानि समागताऽऽ मयाभिर्भूत्वासिश्यामठं गगनमुत्प तन्ती वेगेन इत्येवदाकर्ण्य देवोऽप्या च प्रमाण, ततो राज्ञोक्त—देवि! तावत् त्वं त्वरया गच्छ तत्समीप संधीरय वत्सां मदनमञ्जरी महं तु तावन्नी विधायागमिष्यामि यतः साशङ्क मे मनः सकोपा निर्गतास्ते विद्याधराः प्रयुक्तम वृत्तान्तोपलम्भाय मया चतुरः ततः कुवलामभीक्ष्णैव मे तत्र गन्तुं युक्तं, नेवम्यं च तत्र गच्छद्भिः किंचिद्यामृत अवस्तु भूतो भविष्यति मे कालविलम्ब तदूर्णं गच्छतु देवी, मयोक्त—यदाज्ञापयत्यार्यपुत्रः, ततः पुरस्कृत्येमां लवलिकां गृहीत्वा चात्मवत्सां दासदारिकां चवलिकां समागताऽऽ वेगेन, दृष्टा तत्रैव शिशिरपल्लवशयनीये निषण्णा परमयोगिनीव निरालम्बनं किंचिद्ध्यायन्ती वत्सा मदनमञ्जरी, तया तु न लक्षितमस्मदागमन मुपविष्टा तव निकटे, लवलिकयोक्त—भर्तृदारिके! समागतेयमम्बा किमेव तिष्ठसि?, ततो लब्ध्वा वत्सया चेतना मोटितमनया शरीरक व्यापारिते लोचने विलोकिताऽऽ, ततः ससम्भ्रममुत्थाय निपतिता सा मच्चरणयोः, मयोक्त—वत्से! मदीयजीवितेनापि चिरं जीव तूर्णमापूर्णि हृदयवल्लभं अविधवा भव सुभगा सपत्नीति, ततोत्थाप्य समालिङ्गिता समाघ्राता मूर्धदेशे स्थापिता निजोत्सङ्गे चुम्बिता वदनकमले, अभिहिता च—वत्से! मदनमञ्जरि धीरा भव मुञ्च विषादं सिद्धमेव पश्य समीहितं अयमागत एव वर्तते ते जनक च टिकाः तत्त्वत्र प्रमोचने यस्यन्तीति, ततः कुतो ममेयन्ति भागधेयानीति शनैर्वदन्ती स्थिताऽधोमुखी वत्सा, अत्रान्तरे गतोऽस्त विन्-कट समुल्लसित तिमिरं विस्फुरिततारकानिकरः विमुक्तामकपाकाः मुकुलितं कमलवन निलीनाः शकुनयः प्रसरिताः कौशिकाः प्रादुष्ट्या

मूलके स्थिता तयोर्दृष्टिगोचरे मनाग्दूरवर्तिनि चूतवने तमेव राजकुमारमनिमिषिताक्षी निरीक्षमाणा ततः पातिता तेनापि तदभिमुख दृष्टिः—ततः साऽमृतसिक्तेव, क्षिप्तेव सुखसागरे। तस्मिन्नवसरे दृष्टा, मया यान्ती रसान्तरम् ॥ ६४ ॥ मधूट्टाले यथाऽऽकम्प्य, मेघ शब्दे मयूरिका। विजृम्भते यथा बाला, न दृष्टाऽस्य¹ विजृम्भिता ॥ ६५ ॥ विलासबन्धुरं चक्षुः, सरसं च शरीरकम्। कम्पितस्तम्भ पुष्पाभं, धारयन्ती मयेक्षिता ॥ ६६ ॥ स्तम्भतीव रसाक्षेपात्कम्पतीव मुहुर्मुहुः। हसतीव विशालाक्षी, दृष्टिं ददाति वल्लभ ॥ ६७ ॥ स-ख्या वारुणी वीक्ष्य, तत्र निक्षिप्तमानसाम्। कन्तु मन्मथा सद्भूतसमं दर्पमुपगता ॥ ६८ ॥ चतुष—अहो विदग्धा निर्मिप्यमहो दु-ष्करचेष्टिका। तथापि तोषिताऽनेन, सुतनुना मदवारिका ॥ ६९ ॥ अहो अस्य सुरूपत्वमहो लावण्यपूर्णता। अहो युक्तोऽनयोर्योगो, रतिमन्मथयोरिव ॥ ७० ॥ अहो घटितमेवेदं, मिथुनं ननु वेधसा। समागमीक्षणादेव, सपम न घर्मादितम् ॥ ७१ ॥ अथ क्षणात्त केनापि, कार्येण ससम्भ्रमः। सार्धं तेन वयस्येन, ततः स्थानाद्गतो युवा ॥ ७२ ॥ गते च तत्र सा बाला, शून्या तरलतारिका। स जाता विह्वलाऽत्यन्तं, यथा नष्टनिधानिका ॥ ७३ ॥ ततो मयोक्तं—मदवारिके! यदभिलषितसुभ्यमेव तदनन्तो गम्यतां तातान्ता-समीपे निश्चितमेषोऽस्यैव सप्रमोदपुराधिपतेर्मधुवारणराजस्य सूनुर्भविष्यति कस्मान्यस्येदृशो रूपातिशयः ?, ततो शान्ततामस्मै तावे मास्मा किमधुना विलम्बितेनेति, तयोक्तं—सखि लवङ्गिके! रूपितोऽय मे जनः कथं सावाद्द मम हृदय न कम्पिता प्रायेणात्मसमे कममन्यथा दर्पमपक्रमय ?, मयोक्तं—स्वामिनि! मा मैव वोचः, तथापि—किं न ते प्रहिता दृष्टिः, किं न ज्ञातः स्वरोपक ?। स राज पुत्रस्त्वां दृष्ट्वा, येनेत्थमभिधीयते ॥ ७४ ॥ अमर्षं रुचितासि त्वं, सहस्रं सुभ्रू वरानने!। ततो मधुकरायेव, सरसा चूतमञ्जरी ॥ ७५ ॥ वैराग्यादेव येनेव, हन्तापक्रमय कथम्। ततोऽनुष्ठीयतामेतत्स्वामिन्या मम भाषितम् ॥ ७६ ॥ ततः सखीभूता किञ्चित्रासमुदिता तया-

प्युक्तमनया—सखि! लवलिके नाहं गन्तुं पारयामि असमर्थं मे शरीरं न च मोक्तव्यं भवेत्प्रयात्न, ततो गच्छतु तूर्णं भवती सपादयितुं तावान्मयोपायोऽस्मिति, ततो उद्धयित्वाऽनिवर्तकं तस्या शिरो धं स्थापयित्वा तां गुल्मवनगहनमध्ये रचयित्वा शिशिरपल्लवशयनीयं कार यित्वा न चलितव्यमित्र स्थानाच्च विधेयमन्यदपि किञ्चिदसमञ्जसमित्यत्रार्थे शपथयामि समागताऽहं क्षणाभिर्भूतासिश्यामल गगनमुत्प सन्ती वेगेन हृष्यदाकर्ण्य देवोऽम्बा च प्रमाण, ततो राज्ञोक्तं—देवि! तावत् त्वं त्वरया गच्छ तत्समीप समीरय वत्सां मदनमञ्जरी मह तु सामग्रीं विधायागमिष्यामि यतः साशङ्कं मे मनः सकोपा निर्गतास्ते विद्याधराः प्रयुक्ताश्च तद्वृत्तान्तोपलम्भाय मया चटुलः ततः कुवलासमीकस्यैव मे तत्र गन्तुं युक्तं, नेतव्य च तत्र गच्छद्भिः किञ्चिदाभूत भवत्सुमुखो भविष्यति मे कालविलम्ब तथापि गच्छतु देवी, मयोक्तं—यदाज्ञापयत्यार्यपुत्रः, ततः पुरस्कृत्वेमां लवलिकां गृहीत्वा चालयकर्मां तालधारिकां धवलिका समागताऽहं वेगेन, दृष्टा तत्रैव शिशिरपल्लवशयनीये निषण्णा परमयोगिनीव निरालम्बन किञ्चिद्ध्यायन्ती वत्सा मदनमञ्जरी, तया तु न लक्षितमस्मदागमन उपविष्टा वयं निकटे, लवलिकयोक्तं—भर्तृदारिके! समागतेयमम्बा किमेवं तिष्ठसि?, ततो लब्ध्वा वत्सया चलना मोटितमनया शरीरक व्यापारिते लोचने विलोकिताऽहं, ततः ससम्भ्रममुत्थाय निपतिता सा मच्चरणयो, मयोक्तं—वत्से! मदीयजीवितेनापि चिरं जीव तूर्णमाप्नुहि हृदयवल्लभ अविधवा भव सुभगा सपत्नलेति, ततश्चोत्थाप्य समालिङ्गिता समाघ्राता मूर्धदेशे स्थापिता निजोत्सङ्गे चुम्बिता वदनकमले, अभिहिता च—वत्से! मदनमञ्जरि धीरा भव मुञ्च विषाद तिष्ठस्व पश्य समीहितं अयमागत एव वर्तते ते जनकः च टिकाः रत्नात्र प्रयोजने जल्पन्तीति, ततः कृष्णो ममेयन्ति भागधेयानीति शनैर्वदन्ती स्थिताऽधोमुखी वत्सा, अत्रान्तरे गतोऽस्त दिन करः समुल्लसित तिमिरं विस्फुरितस्तारकानिकरः वियुक्तामक्रवाकाः मुकुलितं कमलवनं निलीनाः शकुनयः प्रसरिताः कौशिकाः प्रच्छा

मूर्च्छेनाभ्यः समुद्रवः अम्बरः विकसिता चन्द्रिका, तदभिमतमोदकारिणीभिः कथाभिर्विनोदयन्तीभिस्तां तस्या मदनमञ्जरीमठिकाद्वि ताऽस्माभिः क्वचिद्रजनी समुद्गतो दिनकरः, मयोक्तं—हले कन्दलिके! क्षिता गगनमार्गे निरूप्य निजस्वामिवर्त्मनी किमद्यो चिरयति?, ततो यदाज्ञापयति स्वामिनीति वदन्ती क्षितेय नभस्तले कन्दलिका क्षिप्त्वा च क्षणमात्रं समवतीर्णा सहसा, मयोक्तं—हले! किं सहसाऽसि किं समागतस्ते स्वामी?, अनयोक्तं—अम्ब! नाद्यापि समागतः स्वामी किं तु समागतौ द्वौ राजकुमारौ निरीक्षितौ च ताभ्यां मदनदारिकादर्शनार्थं समस्तमुद्यानं केवलमविगलितयाऽत्र प्रवेशस्य च दृष्टा मदनदारिका, ततोऽसौ मदनदारिकाहृदयदयितः सविषादः समुक्तश्च द्वितीयेन यथा—कुमार! गुणधारण! भीयतां तावदत्रैव चूतवने यत्नेन च पूतनाभो यत्र दृष्टाऽऽसीद्भवता सा चटुलपवनचलित-कुवलयकल्लोलक्षेपणा हृदयतस्करी किमन्यत्र पर्यटितेन? कदाचिद्दैवयोगात्पुनरत्रैवोपलभ्यत इति, तेनोक्तं—एवं भवतु, ततो गतौ तौ तदभिमुखं, इदमत्र मे हर्षकारणं, तस्योक्तं—भवतु मातः! किमेवं मां प्रतारयसि?, ततोऽनया तत्समापनाय कृतानि शपथशतानि तथापि न प्रत्यायिता तस्या मदनमञ्जरी, मयोक्तं—हले कन्दलिके! किमनेन बहुना?, दर्शय तावन्मे कुमारं येन त्वं स्वयमेवेदानीय तस्यामाह्वयामि, अनयोक्तं—एषा सज्जाऽस्मि भवतीमात्मना, ततो विमुच्य तस्याः समीपे तां चपलिकां प्रवृत्ताऽहं, ततश्च नीताऽहमेवमनया कन्दलिकया भवतः समीपं, तदेषोऽत्र कुमार! परमार्थः—तस्याः कण्ठगतप्राणां, यो मे दुष्करतोषिकाम् । तत्प्राणानुग्रहं कृत्वा, कुमारो द्रष्टुमर्हसि ॥ ७७॥ ततो विलोकितं मया कुलन्धरवदनं, तेनोक्तं—कुमार! गम्यतां कोऽत्र विरोधः?, ततः कृतमस्याभिसत्र गमनं, दृष्टा यथानिर्दिष्टा मदनमञ्जरी, ततोऽहं निमग्न इव सुधारसमये महाह्रदे अवतीर्ण इव रतिरसमये महासमुद्रे वर्तमान इव सर्वानन्दसन्दोहे परिपूर्ण इव सर्वमनोरथभरेण प्रीणिताशेषेन्द्रियग्राम इव सर्वोत्सवसमुदये तत्क्षणदर्शने सतीति, तथा सापि

प्रिया स्थिरः प्र
मासमपक्षोत्थ प्रासः स एवायमिति हृष्टा चिरादृष्ट इत्युत्कण्ठिता कुशलस्यागमनमिति सवितर्का स्मरोऽयं भवेदिति सविषादा स्थिरः प्र
स्थय इति भावनिर्णया विरहेऽपि जीवितेति सलज्जा कथं मामेष प्रतिपद्यत इति सोद्वेगा निरीक्षते मामयमिति सभ्रमोदेति सपत्ना सखी
भेरसमिर्भरपरवशा, अत एव पाककृता पुलककञ्चुकेन विभूषिता स्वेदबिन्दुमौक्तिकनिकरेण च भुरा समुत्कम्पसितपवनेन हृदयहारिणी
सुललितलतेव कम्पमाना सर्वथा—अनाख्येय रसं कंचिदनन्यप्रीतिनिर्भरा । मया सा स्निग्धलोचनी, भवन्ती प्रविलोकिता ॥ ७८ ॥
ततोऽभिहिता कामलतया—वत्से ! किं जातस्तेऽधुना क्वचित्कामपने समस्तया ?, ततः स्मितेन रञ्जयन्ती मम हृदयमिव सुधाधवले
नापि विमलकपोलौ स्थिता साऽधोमुखी, जातः सर्वेषां प्रमोदः, अत्रान्तरे—रत्नभूषणरत्नौघप्रभाजालैः समन्ततः । प्रकाशितनभोभा
गैर्वेयाकारानुकारिभिः ॥ ७९ ॥ भूरिविद्याधरैः सार्धं, शक्रचापच्छटाभ्या । यौवभूत्या विमानौघमागतः कनकोदरः ॥ ८० ॥ युग्मम् ।
सम्मोदपुरं वीक्ष्य, सोऽवतीर्णः सखेचरः । आह्लादमन्दिरं प्राप्तो, दृष्टोऽस्माभिः सविस्मयम् ॥ ८१ ॥ ततः कृतमस्माभिरभ्युत्थान
नाभिवन्दनमादि विहिता प्रतिपत्तिः उपविष्टाः सर्वे यथास्थानं विलोकितोऽत्र स्निग्धदृशा सुचिरं कनकोदरेण नूनं स एवायमिति निश्चित्य
सुधामलसा पृष्टा कामलता कथितोऽनया वृत्तान्तः, कनकोदरेणोक्तं—देवि ! निर्वर्तितमेव तस्याया दुष्करदोषविकालमीदृशपुरुषरत्ने यया-
मया कृतो मनोविनिश्चयः, न खलु क्षणी पुरंदरादन्यत्र स्थितिं निवेशयते, कामलतयोक्तं—एवमेवमात्मन्यत्र सन्देहः ॥ अत्रान्तरे समा
गतो वेगेन चटुलः, तेन च निवेदितं किमपि कनकोदरस्य कर्णाभ्यर्णे, ततोऽस्मत्र कालविलम्बेनेति कामलतां प्रति यथा समालोच्य
सह कुसुमन्धरेण तत्रैव स्थाने संक्षेपतः कारितोऽत्र पाणिग्रहणं मदनमञ्जर्याः कनकोदरेण निर्वर्तितो विवाहानन्दः प्रकटितानि तानि यत्र
वैडूर्येन्द्रनीलमहानीलकर्केतनपद्मरागमरकतपुष्परागमणिपुष्परागचन्द्रकान्तसूर्यकान्तमेचककाञ्चनवैयरत्नराशिपरिपूरितानि विमानानि, ततोऽभिहितः

मूर्च्छेवागता समुद्गतः शशधरः विकसिता चन्द्रिका, तदभिमतमनोहरकारिणीभिः कथाभिर्विनोदयन्तीभिस्तां तस्या मदनमञ्जरीमतिवाहि
ताऽस्माभिः कथंचिद्रजनी समुद्गतो दिनकरः, मयोक्तं—हले कन्दलिके! क्षिप्ता गगनमार्गे निरूप्य निजस्वामिवर्त्मानं किमसौ चिरयति?,
ततो गवाक्षापवर्ति स्वामिनीति वदन्ती क्षितेय नभस्तले कन्दलिका क्षिप्ता च क्षणमात्रं समवतीर्णा सहसा, मयोक्तं—हले! किं सहसा
ऽसि किं समागतस्ते स्वामी?, अनयोक्तं—अम्ब! नाद्यापि समागतः स्वामी किं तु समागतो यो राजकुमारो निरीक्षितः च ताभ्यां मद
नसारिकादर्शनार्थं समवसृतम् केवलमतिगहनतयाऽस्य प्रदेशस्य न दृष्टा मदनसारिका, ततोऽसौ मदनसारिकादर्शनपिपासितः सविषादः सञ्ज
ल्पेन द्वितीयेन यथा—कुमार! गुणधारण! क्षीयतां तावदत्रैव चूतवने यस्मिंश्च चूतच्छायो यत्र दृष्टाऽऽसीद्भवता सा चटुलपवनचलित
कुसुमस्तबकोल्लोचना हृदयतस्करी किमन्यत्र पर्यटितेन? कथाचिद्दैवयोगात्तत्रैवोपलभ्यत इति, तेनोक्तं—एवं भवतु, ततो गतौ
तौ तदभिमुखं, ममैव मे हर्षकारणं, तस्यायोक्तं—भवतु मातः! किमेवं मां प्रतारयसि?, ततोऽनया तत्प्रत्यायनार्थं कृतानि शपथ-
शतानि तथापि न प्रत्यायिता तस्या मदनमञ्जरी, मयोक्तं—हले कन्दलिके! किमनेन बहुना?, दर्शय तावन्मे कुमारं येन तं स्वयमेवेहा
नीय तस्यामाश्वासयामि, अनयोक्तं—एषा सज्जाऽस्मि भवदीयाज्ञया, ततो विमुच्य तस्यासमीपे तां चपलिकां प्रवृत्ताऽहं, ततश्च नीताऽह
मेतयानया कन्दलिकया भवतः समीपं, तदेषोऽत्र कुमार! परमार्थः—तस्याः कण्ठगतप्राणा, सा मे दुष्करतोषिकम्। तस्याः प्राणानुग्रह
कृत्वा, कुमारो द्रष्टुमर्हति ॥ ७७ ॥ ततो विलोकितं मया कुलन्धरवदनं, तेनोक्तं—कुमार! गम्यतां कोऽत्र विरोधः?, ततः कृतमस्या
भिमत्र गमनं, दृष्टा यथानिर्दिष्टा मदनमञ्जरी, ततोऽहं निमग्न इव सुधारसमये महाह्रदे अवतीर्ण इव रतिरसमये महासमुद्रे वर्तमान
इव सर्वानन्दसन्दोहे परिपूर्ण इव सर्वमनोरथभरेण प्रीणिताशेषेन्द्रियग्राम इव सर्वोत्सवसमुदये संजातस्तद्दर्शने सतीति, तथा सापि

मामवलोक्य प्राप्तः स एवायमिति हृष्टा चिरादृष्ट इत्युत्कण्ठिता कुसुमसुन्दराऽऽगमनमिति सवितर्का स्पष्टोऽस्य भवेदिति सविषादा स्थिरः प्र
त्यय इति आत्मनिर्भया विरहेऽपि जीवितेति सलज्जा कथं मामेव प्रतिपद्यत इति सोद्वेगा निरीक्षते मामयमिति सप्रमोदेति सपत्रा संकी
र्णरसनिर्भरहृदया, अत एव चाञ्चल्या पुलकजालकेन विभूषिता स्वेदबिन्दुमौक्तिकनिकरेण चञ्चुरा समुच्छ्वसितपवनेन हृदयहारिणी
मुकुलितलोचना कम्पमाना सर्वथा—अनाख्येय रस कलितमन्मथीस्थितिर्भेदा । मया सा स्निग्धलोचनी, भजन्ती प्रविलोकिता ॥ ७८ ॥
ततोऽभिहिता कामलतया—वत्से ! किं वात्स्येऽधुना कन्यकावचने सप्रत्यया ?, ततः स्मितेन रञ्जयन्ती मम हृदयमिव सुधाधवले
नापि विमलकपोलौ स्थिता साऽधोमुखी, जातः सर्वेषां प्रमोदः, अत्रान्तरे—कलमूपरतोयममाजाङैः समन्ततः । प्रकाशितनभोमा-
गैर्देवाकारानुकारिभिः ॥ ७९ ॥ भूरिविद्याधरैः सार्धं, सकलपाकलीलया । स्वैर्मूर्त्या विमानोपमागत कनकोदरः ॥ ८० ॥ युग्मम् ।
सप्रमोदपुरं वीक्ष्य, सोऽवतीर्णः सपरिवारः । आह्लादमन्दिरं प्राप्तो, दृष्टोऽस्माभिः सविस्मयम् ॥ ८१ ॥ ततः कृतमस्माभिरभ्युत्थानं
नामितमुत्तमाङ्गं विहिता प्रतिपत्तिः उपविष्टाः सर्वे यथास्थानं विलोकितोऽहं स्निग्धदृष्ट्या सुचिरं कनकोदरेण नूनं स एवायमिति निश्चित
गुणभेदसा दृष्टा कामलता कथितोऽनया वृत्तान्तः, कनकोदरेणोक्तं—देवि ! निर्वोढव्यमेव वत्सायाः पुष्करोपनिकामसीदृशपुरुषरत्ने यथाऽ-
नया कृतो मनोनिर्बन्धः, न खलु शशी पुरंदरमन्यत्र स्थितिं निवेशयते, कामलतयोक्तं—एवमेतदास्त्यत्र सन्देहः ॥ अत्रान्तरे समा
गतो वेगेन चतुरः, तेन च निवेदितं किमपि कनकोदराय कर्णाभ्यर्णे, ततोऽलमत्र कालविलम्बेनेति कामलतां प्रति वदता समालोच्य
सह कुसुमधरेण तत्रैव स्थाने सक्षेपतः कारितोऽहं पाणिग्रहणं मदनमञ्जर्याः कनकोदरेण निर्वर्तितो विवाहानन्दः प्रकटितानि तानि च
वैडूर्येन्द्रनीलमहानीलकर्केतनपद्मरागमरकतपुष्पमणिपुष्परागचन्द्रकान्तरूपकसेचकाचनपैयरसराशिपरिपूरितानि विमानानि, ततोऽभिहितः

कुम्भरः कनकोदरेण—भद्र ! राजपुत्र कोशायमेवैषामिहानयन, ततो यथाऽस्माकं दयमुख्य स्वीकृता मदनमञ्जरी यस्सा सर्ववान्यपि सीकर्तुमर्हति राजपुत्रः, कुम्भरेणोक्तं—यूयमेव प्रमाणं किमत्र राजपुत्रस्य ?, न खलु गुरवो यथेष्ट कारयन्तो राजपुत्राभ्यर्थनां कर्तुमर्हन्ति ततः परितुष्टः कनकोदरः कृतकृत्योऽहमिदानीं निश्चि तीर्णा यस्या मदनमञ्जरीति भावनया गता परमपरितोषं कामलता दृष्टो सकलि कारिः परिजनः, तथाहि—कन्या शोककरी जाता, चिन्ताकृद्धर्ममानिका । वितर्ककारिणी दाने, दत्तागत्ये गाढदुःखदा ॥८२॥ सानुरूपाय रूप्याय, धार्मिकाय धनैर्युता । किल निश्चिन्तताहेतुः, सद्भर्त्रे प्रतिपादिता ॥ ८३ ॥ भवस्तां रम्यपूर्णान्तां, दृष्ट्वा मदनमञ्जरीम् । सह स हृष्टः सपक्षः, सपत्नः कनकोदरः ॥ ८४ ॥ अत्रान्तरे—सम्मोदपुरसाले, मेघजालमिवातुलम् । विद्याधरबल दूरादूरयते स नमस्तले ॥ ८५ ॥ तत्र चक्रासितूणीरकुन्तनाराचमीषणम् । धाविभासधनुर्दण्डगदाशूलमयानकम् ॥८६॥ मेघकेतुविभ्रमाश्च कम्पार्तं दर्पनिर्भरम् । भासवलावल्गुदामशेषराधिपसङ्कुलम् ॥ ८७ ॥ सिंहनादमहोत्कृष्टिनिष्पानभयदिक्पथम् । सनदनदकवचकोशा न्वमदारुणम् ॥८८॥ त्रिनिर्विशेषकम् । अथ सङ्ग्रामशौण्डीरं, स्पर्धमानं वधुकः । क्षपातागतमभ्यर्णे, दृष्टमस्माभिरुन्मुखैः ॥८९॥ ततः कनकोदरेणोक्तं—भो भो विद्याधरास्तूर्णं, सज्जीभवत सम्मुखाः । सोऽयं चण्डमृत्युप्रान्तः, साम्प्रतं स्फुटतां गतः ॥९०॥ तथाहि—सकोपा यं गताः पूर्वं, मामसमाप्य भण्डपात् । स्थितास्ते भीरुकेनैव, मत्सराध्मातचेतसः ॥ ९१ ॥ त एते खेचराः सर्वे, यथालोच्य परस्परम् । समागताश्चरैर्ज्ञात्वा, दत्तां मदनमञ्जरीम् ॥ ९२ ॥ पवेपामिवमाकूत, किञ्चार्यं गुणधारणः । हीनो भूगोचरोऽस्मत्तो, वय विद्याधरो तमाः ॥ ९३ ॥ यदेवे निपतन्त्यत्र, मावणाङ्गणमन्दिरे । मेरयामः क्षणात्पक्वफला इव वायसाम् ॥ ९४ ॥ अपसारयत गगन, भूमि गोचरसन्मकाः । सन्तो भूयमभीया हि, सिद्ध्याभात स्वगोचरम् ॥ ९५ ॥ अथ तत्स्वामिनो वाक्यमाकर्ण्य रणशालिनः । समुत्थितुमा

यतो मत्कार्यमेऽसीयां, प्रक-
रम्यास्ते भूमिपा नभश्चराः ॥ ९६ ॥ अत्रान्तरे मया चिन्तितम्—अहो न सुन्दरं जातमिदमेतेन हेतुना । निर्व्यापारं
योऽत्र भविष्यति ॥ ९७ ॥ अथोत्पतितुकामेषु, तेषु तत्सम्मुखं तदा । नभःस्थिते परानीके, यस्मात् सम्बोध मे ॥ ९८ ॥
गताटोपं, निःशब्दं स्थिरलोचनम् । केनचित्स्तम्भितं नीत, स्तम्भिता चतुरङ्गम् ॥ ९९ ॥ ततो निष्पन्नमस्माकं, तत्सैन्यत्रितयं तदा ।
भूम्याकाशसमम्भोऽन्य, चित्रन्यस्तमिवेक्षते ॥ १०० ॥ अथ तेषां नभःस्थानां, गतोऽहं दृष्टिगोचरम् । सम मदनमञ्जर्या, निविष्टो वरविष्टरे
॥ १०१ ॥ ततोऽस्मद्दर्शनात्तेषां, सर्वेषां मनसि स्थितम् । अहो रूपमहो मूर्तिरहो कान्तिरहो गुणाः ॥ १०२ ॥ अहो धैर्यमहो स्थैर्यं,
मरस्यास्य महात्मनः । अहो मदनमञ्जर्याः, पर्याप्तोचितकारिता ॥ १०३ ॥ यथाऽयमीदृशो भर्ता, गृहीतः स्वपरीक्षया । अमुनैव वयं
नूनं, स्तम्भिता निजतेजसा ॥ १०४ ॥ तथाहि—सम मदनमञ्जर्या, दृश्यते मुत्कलः स्वयम् । अथ सह वयस्येन, राजपुत्रो न शेषकः
॥ १०५ ॥ यदुत कृतमस्माभिर्नैरराज्ञ यदीदृशम् । चिन्तितं महापापैः, प्राप्तमेतद्धि तत्फलम् ॥ १०६ ॥ तदेष स्वामिकोऽस्माकं, अथ
मत्स पदाश्रयः । एव चिन्तयतां तेषां, प्रशान्तो मत्सरानलः ॥ १०७ ॥ ततस्ते तत्क्षणादेव, कनचिन्मुत्कलीकृताः । आगत्य पादयो
स्तूण, पतिता मे नभश्चराः ॥ १०८ ॥ अथाभिषाङ्कुमारल्या, ललाटे कुड्मलाः । मन्तव्यं दुष्कृतं नाथ!, सुसास्ते अधुना वयम्
॥ १०९ ॥ ततस्तत्पदं दृष्ट्वा, सपक्षो गतमत्सरः । जातश्च मुत्कलो भद्र!, ससैन्यः कनकोदरः ॥ ११० ॥ ततो नभश्चराः सर्वे,
प्रमयन्तः परस्परम् । आनन्दोदकपूर्णाक्षा, सञ्जाता वा यथाधिकाः ॥ १११ ॥ त च वृत्तान्तमाकर्ण्य, स राजा मधुवारणः । जनको
मे समायातस्तत्रैवाराधनमन्दिरे ॥ ११२ ॥ ततश्च—मयाऽम्बरचरैः सर्वैः, कृत्वाऽभ्युत्थानमादरात् । समं मदनमञ्जर्या, नत सावोऽपि
पूजम् ॥ ११३ ॥ ततोऽन्याऽन्य पुरैः सार्धं, क्षेपकोषाश्च ते मया । सेचरेश्च प्रणामादिविधिना बहुमानिताः ॥ ११४ ॥ तदनन्तरं च—

आनन्दपुलकोद्भेदसुन्दरं दधता वपुः । दधनीरश्रुधारौघम्, तातेनालिङ्गितं ह्यहम् ॥११५॥ ततः कुलपरम्पराभ्यै, भूपान्तो निखिलधरा । स्फुटो
विनयनम्रेण, ययाहृतो निबन्धितः ॥ ११६ ॥ अथ ते खेचराः सर्वे, तातस्याथ प्रभाषिताः । देवोऽयं स्वामिकोऽस्माकं, रत्नचूडो जीर
दायकः ॥ ११७ ॥ धन्य धन्यः कृतार्थोऽयं, भूषिताऽनेन मेदिनी । अचिन्त्यवरवीर्योऽयं, नास्ति लोकेऽप्यमूदृशः ॥ ११८ ॥ ततो-
त्सवैरेवं, स्तूयमान विलोक्य माम् । तातः प्रमोदमापन्नो, जननी च सुमालिनी ॥ ११९ ॥ तथाहि—अन्तःपुरं पुरं सैन्य, बाल-
वृद्धैः समाकुलम् । मन्तुर्वि तादृशी दृष्टा, सञ्जाता दर्पनिर्भरम् ॥ १२० ॥ ततः सर्वं प्रमोदेन, सम्प्रमोदे यदा पुरे । प्रवेशकामात्तोषण,
जना किं किं न कुर्वते ॥ १२१ ॥ तथाहि—गगनचारिगणे विपति स्थिते, मयि च तातयुते जयकुञ्जरे । करिवरान्तरतालविकुलपरे,
करिणिकानिहिते दयितागने ॥ १२२ ॥ विविधलासविलासपरायणे, प्रमदनिर्भरगायनच पुर । वरविभूषणमाल्यमनोहरे, विबुधवृन्दसमे
निखिले जने ॥ १२३ ॥ ननु परिस्फुटमेव तदा नरैः, प्रमुदिताक्षमसौख्यमरोत्करैः । अमरलोकसमानमिदं जन, पुरवरं च जुतेरपि वि
निर्मितम् ॥ १२४ ॥ पृथुनितम्बपयोधरधारिभिः, प्रमदनृत्यपरैः प्रमदाजनैः । इति विलाससहावैररलोचने, प्रविशति स्म स सज्जनः पुरे
॥ १२५ ॥ ततो विद्याधरैः सार्धं, समन्तुः कनकोदरः । तातेनाभ्यर्चितोऽत्यर्थं, पानसन्मानपूजनैः ॥ १२६ ॥ किं बहुना?—सर्व
रत्नमयं किं वा, किं वाऽमृतविनिर्मितम् । किं वा सुधारसापूर्णं, किं वा चान्द्रमसाश्रितम्? ॥ १२७ ॥ गाढाह्लादकरं पित्रे, पूर्वसद्मनो
रथम् । मन्येऽगृहीतसङ्केते!, कथितं मम चरितम् ॥१२८॥ तथाहि—समाप्तं कामसयस्त्र, कन्या मध्यमसञ्चरी । लाभाय रत्नदीनां, स
पूर्णोऽयंमनोरथः ॥ १२९ ॥ तथा—तातास्याचिन्तलोपेन, बन्धुपोरसुखेन च । रिपूणां प्रतिघातेन, जातश्चित्तोरसयो महान्
॥ १३० ॥ ततश्चाह्लादसन्दोहपरिपूरितमानसः । स्थित्वा प्रदोषे ताताविसर्जितोऽहं यथेच्छया ॥ १३१ ॥ ततः सकलसामग्रीसनाथे देव

वहिरिति । सार्धं मदनमञ्जर्या, स्थितः सप्तासमप्तानि ॥ १२२ ॥ तत्रागमागिरो मिष्यः, सुरसामृतसागरः । केवलं सौरूपमुक्त्वामासचि मितरां मया ॥ १२३ ॥ कथ्यनिद्रामुखोऽमम्ब, मनुजः सह कान्तया । कृत प्रभातकर्तव्य, सातास्वावन्यनासिकम् ॥ १२४ ॥ भवा- यातः प्रभातेऽसौ, मत्समीपं कुलंधरः । स मां मत्वा दृष्टोऽय, मया ख्यातः स कीदृशः ? ॥ १२५ ॥ मानुषाणि मया पञ्च, भो द दानि परिस्फुटम् । तत्र पुमांसो द्वे नार्यौ, तेनेदं तव भाषितम् ॥ १२६ ॥ पत्तुल—य एष सुखसम्मोहसागरो गुणधारणे । संजातोऽय ष्टोऽस्माभिः, स सर्वो नात्र संशयः ॥ १२७ ॥ यत्राऽन्यदपि परिकथितस्य पूर्वं परत्र च । सपत्येत सदस्माभिस्तथित भो कुलन्धर ! ॥ १२८ ॥ एव तानि सुमाण्यानि, मानुषाणि ममाग्रतः । गतान्यदर्शन सुखसतोऽत्र गुणधारण ! ॥ १२९ ॥ न जाने कानि तान्यत्र, मानुषाणि विस्मयतः । समयन्ति सदा यानि, कार्याणि तव भावतः ॥ १४० ॥ मयोक्त कन्यसामेप, तातादिभ्यस्त्वयाऽधुना । सम्प्रो विज्ञायते येन, भावार्थोऽस्य परिस्फुटः ॥ १४१ ॥ ततो निवेदितस्तेन, विहत्सानलपूरिते । ताताऽऽस्थाने नितसम्पो, मदयसेन धीमता ॥ १४२ ॥ तत्ख्यातादिभिः सर्वैरकाण्यतया तदा । निजपुत्रा विनिश्चित्य, समार्योऽय प्रमाथितः ॥ १४३ ॥—अनुकूलानि वर्धन्ते, देवरूपाणि कानिचित् । पैरीदृशी कुमारस्य, कृता कल्याणमालिका ॥ १४४ ॥ तैरेव प्रियमित्राय, कुमारस्य निवेदितम् । तोपास्तथा न्वरे सर्वं, यथाऽस्माभिरिह कृतम् ॥ १४५ ॥ एतदाकर्ण्य मे चित्ते, पूर्वापरविरोधतः । स्मृत्वा कामलतावाक्य, सन्देहः समजायत ॥ १४६ ॥ यतो मया चिन्तितं—कनकोदरराजेन, किं चत्वारि पुरा तथा । किं वा कुलधरेणाथ, पञ्च दृष्टानि तानि वै ? ॥ १४७ ॥ कानि वा देवरूपाणि, ममैव कार्यचिन्तनम् । अनुकूलानि कुर्वन्ति, किं चोरीकृत्य कारणम् ? ॥ १४८ ॥ सर्वथा सर्वमेवेद, गहन प्रति भासते । ममापापि न जानेऽहं, किमत्र तव कारणम् ? ॥ १४९ ॥ एवं च स्थिते—यदतीन्द्रियवेत्तारं, कश्चित्पश्यामि सन्मुनिम् ।

ततः प्रज्ञाऽऽसमसन्नेहमेन कुर्यां विनिर्णयम् ॥ १५० ॥ तदेवंविधसद्ध्यानसम्बद्धकलितोऽप्यहम् । तदा तातादिनिर्दिष्टं, स्थाप त न
नृपये ॥ १५१ ॥ अथ ते खेचराः सर्वे, विनामि कतिचित्तदा । कनकोदरसयुक्त , सस्थिता मम मन्दिरे ॥ १५२ ॥ अथान्तरामृतपा
दमीक्षितास्ते यथेच्छया । शशानसम्पदा माता, मूलभाव अपच मे ॥ १५३ ॥ ततो मदनमञ्जया, साध म रतिसागर । विमलम्याम
रसेन, क्रीडया यान्ति वासरः ॥१५४॥ वर्धते च तया सार्धमाधारोऽस्तवरायकः । सद्भावर्मालनासारः, प्रमादन्धा मनोहर ॥ १५५ ॥
तावचिन्तितकार्येस्स, मम्मवाविकमनुज्ञः । न मे तदा विशालाधि ', चिन्तावायोऽपि विपत ॥ १५६ ॥ किं च—विद्याधरोपनीतेस्व,
मात्यमूणाविसिर्मम । सपूर्णसर्वकामस्याभावा पतिसुखासिका ॥ १५७ ॥ वरेव कौत्यर्दानारमा, मविष्टः सुखसागर । स्थितोऽहं तत्र
पार्वति ', समार्ग: सकलधरः ॥ १५८ ॥ अन्यदा मित्रयुक्तेन, गतेनाह्लादमन्दिरे । समार्येण मया दृष्ट , फ दमामा सुनीश्वर ॥१५९॥
ततो विनयनम्रोऽहं, मणिपत्य यतीश्वरम् । तत्सामे भूतले हृष्टे, निषण्णो धर्मकाम्यया ॥ १६० ॥ अथ महादस्थननी, धवलः कमर
घना । विहिता मे यतीन्द्रेण, तेन सद्धर्मदेशना ॥ १६१ ॥ ता चाकमयता भद्रे !, विशुद्धनान्वयारतना । आविर्भूतो मया दृष्टो, पुनश्चो
दरयान्वयो ॥ १६२ ॥ तस्य प्रसभिज्ञातो, यथाऽस्य स समागमः । अथ चासौ महाभागः, सम्यग्दर्शननामकः ॥ १६३ ॥ अथ स
पनी मावेन, तौ मया वरलोचने ' । गुरुवाक्यप्रयुक्तन, प्रियकारितया नरौ ॥ १६४ ॥ इतश्च—वैरनीपवरल्लभम्, पराविः परिक्षी
वितः । यः साधनामा राजेन्द्रः, सत्पुरे विद्युपाकये ॥ १६५ ॥ सोऽत्यन्त मयि रक्तात्मा, मित्रभावविधित्सया । पूर्वमेव मया साध,
समभोदेऽनुपागतः ॥ १६६ ॥ प्राक् केवल शिरोभूषः, सोऽकार्षी मे सुखासिकाम् । आविर्भूतस्तदा जातो, यदा जातौ सुपाणयौ
॥ १६७ ॥ ततश्च—या सत्कलत्रसोपभोगजन्या सुखासिका । तथामी गुरुमूले मे, साऽनन्यगुणतां गता ॥ १६८ ॥ अन्यच्च—तदा

कुरूपरेणापि, मद्वचसवागमौ । वथा मद्वनमत्वार्या, तौ प्रपन्नौ यथा मया ॥ १६९ ॥ ततोऽधिकतरं तुष्टस्तत्र स च मे मुनिः ।
विक्षेपतः करोत्येव, भूयः सद्धर्मदेशनाम् ॥ १७० ॥ अत्रान्तरे—चित्तवृत्तिमहाटव्यां, लीनलीनाः प्रकम्पिताः । भयेन रोधक स्थिता
महामोहादयः स्थिताः ॥ १७१ ॥ ततश्च—चारित्रधर्मराजेन, मन्त्री सद्बोधनामकः । इत्युक्तस्तदा भद्र!, मनाक् संतुष्टचेतसा ॥१७२॥
सद्बुद्ध—सुन्दरोऽवसरो गन्तुं, विद्यामादाय तेऽधुना । आर्य! संसारिजीवस्य, पार्श्वे गाढं फलप्रदः ॥ १७३ ॥ यथाहि—शुभीभूताऽ
धुना किंचिच्चित्तवृत्तिमहाटवी । निहतो रोधकोऽस्माकमीषद्दूरे च शत्रवः ॥ १७४ ॥ त कर्मपरिणामाख्य, ततः पृष्ट्वा नरेश्वरम् । गच्छ
त्वं शीघ्रमादाय, विद्यामेनां सुकन्यकाम् ॥ १७५ ॥ कन्त्सासुसमीपस्थः, साम्प्रतं स धरेर्मया । विज्ञातस्तत्र चावस्य, भवन्त्व प्रविश
स्यते ॥ १७६ ॥ सद्बोधेनोदितं देव!, युक्तमेतत्र संशयः । किं तु कालविलम्बोऽत्र, युक्तोऽद्यापि प्रयोजने ॥ १७७ ॥ स हि पुण्यो
दयस्तस्य, स च साधो वयस्यकः । कियन्तमपि तत्कालमेतौ भोगफलप्रदौ ॥ १७८ ॥ ततोऽद्यापि फलादेतौ, गृहे त गुणधारणम् ।
सम्यादिसुखसंपूर्णं, वात्सल्याकारचिन्तया ॥ १७९ ॥ एव च स्थिते—अभ्यासे स गृह यावदनुवर्तनया तयोः । सम्यादिविषयग्राम,
सुखहेतु च मन्यते ॥ १८० ॥ तावत पुण्यते श्व!, मम गन्तु तदन्तिके । नयन न च विद्याया, आपटीति कथचन ॥ १८१ ॥ युग्मम् ।
केवलं प्रेष्यतामेष, देवेन निजचारकः । तदन्तिकेऽधुना तूर्णं, गृहिधर्मः समार्थकः ॥ १८२ ॥ प्रस्तावोऽस्याधुना देव!, तत्समीपेऽतिसु
न्दरः । गन्तु सपरिवारस्य, वर्तते कार्यसाधक ॥ १८३ ॥ गतमात्रमिम देव!, स भावेन प्रपत्स्यते । भविष्यतीष्टा तस्यास्य, भार्या
सद्गुणरक्तता ॥ १८४ ॥ किं च—यदा सदागमस्यायं तस्य पार्श्वे गतः पुरा । तदाऽस्य द्रष्टुमस्तेन, भूरिवार विलोकितः ॥ १८५ ॥
यदा तु तत्पार्श्वगतः, सम्यग्दर्शननामकः । महत्तमोऽतिवासस्तस्याभीतस्तेनाप्यय तदा ॥ १८६ ॥ यस्योपगपृथक्त्वे च, कथिते तेन मा

ततः श्रुत्वाऽऽगमसमेतमेन कुर्यां विनिर्णयम् ॥ १५० ॥ तदवधिप्रसद्गुरुस्पर्शनप्रकलिताऽभ्यदम् । यदा आगारिर्भीरिष्ट, ... च न
रूपके ॥ १५१ ॥ अथ ते खेचराः सर्वे, दिनानि कतिचित्तदा । कनकोदरसमुख्याः, सम्मिता मम मन्दिरे ॥ १५२ ॥ अथ ... ।
प्रीणितास्ते यथेच्छया । सज्ञानसम्पदा प्राप्ता, भूतभाव्यपदं मे ॥ १५३ ॥ यदा मदनमदया, माय च रतिमन्दिर । चित्रस्थाम
रसेन, लीलया यान्ति वासराः ॥१५४॥ वर्षेते च यथा सायमाह्नोऽप्यतवायकः । सज्ज्ञानोपार्जनाकाल, धमाकम्पा मनोहर ॥ १५५॥
तावचिन्तितकार्येऽस्त, प्रणतासितभ्रूयुग । न मे तदा विद्याकाधि', चिन्तामणोऽपि विषद ॥ १५६ ॥ किं च—विद्याधरानन्दोऽस्मि,
मात्मभूपादिभिर्मम । सपूर्णसर्वकामस्वाज्जाता यशिसुखासिका ॥ १५७ ॥ ततश्च सौम्यदर्शनात्मा, प्रविष्ट सुखसागर । स्थितोऽहं तत्र
पार्थिव!, समस्तैः सहचरः ॥ १५८॥ अन्यदा मित्रमुख्येन, गतेनाद्यास्ममन्दिरे । समायेन मया दृष्टः, चन्द्रभासा दुरीधर ॥१५९॥
ततो विनयनतोऽहं, प्रणिपत्य यतीश्वरम् । तत्समीपे भूतले शुद्धे, निषण्णो धर्मकाम्यया ॥ १६० ॥ अथ मद्वारजननी, प्रतस्य कृत्वर
सका । विहिता मे यतीन्द्रेण, तेन सद्धर्मदेशना ॥ १६१ ॥ तां चाकर्णयता भद्रे!, विशुद्धेनान्तरात्मना । आविर्भूतो मया दृष्टो, पुनश्चो
धरनामको ॥ १६२ ॥ ततश्च प्रत्यभिज्ञातो, यथाऽयं स सदागमः । अयं चासौ महाभागः, सम्यग्दर्शननामकः ॥ १६३ ॥ अथ म
यमी मानेन, यो मया वरलोचने! । गुरुवाक्यप्रयुक्तेन, हितकारितया मतौ ॥ १६४ ॥ इतश्च—वेरलोचनेन्द्रस्य, पराक्रिः परिदी
पितः । यः सात्त्वनामा राजेन्द्रः, ससुरे मिथुनामये ॥ १६५ ॥ सोऽत्यन्तं मयि रक्तात्मा, मित्रभावविधित्सया । पूर्वमप मया साध,
समभोद्देऽप्युपागतः ॥ १६६ ॥ प्राक् कर्मक शिरोभूतः, सोऽन्यार्थान्मे सुखासिकाम् । आविर्भूतस्तदा जातो, यदा जातो सुधापदो
॥ १६७ ॥ ततश्च—या सकलतरलोपभोगसम्पा सुखासिका । तदामी गुरुमूले मे, साऽनन्तगुणतां गता ॥ १६८ ॥ अन्यच्च—तदा

कुलधरमापि, महत्तमसदागमौ । तथा मदनसत्यर्मो, तौ प्रथमौ यथा मया ॥ १६९ ॥ ततोऽभिकथ्यरं तुष्टस्ताऽह स च मे मुनिः ।
विशेषतः करोत्वेव, भूप सद्धर्मदेशनाम् ॥ १७० ॥ अत्रान्तरे—चित्तवृत्तिमहाटव्यां, लीनलीनाः प्रकम्पिताः । भयेन रोधक हित्वा
महामोहादयः स्थिताः ॥ १७१ ॥ ततश्च—चारित्रधर्मराजेन, मन्त्री सद्बोधनामकः । इदमुक्तस्तदा भद्रे, मनाक् सतुष्टचेतसा ॥१७२॥
वहुत—सुन्दरोऽवसरो गन्तु, विद्यामादाय तेऽधुना । आर्ये संसारिजीवस्य, पार्श्वे गाढ फलप्रद ॥ १७३ ॥ तथाहि—छन्नीभूताऽ
धुना किंचिच्चित्तवृत्तिमहाटवी । निभृतो रोधकोऽस्माकमीषद्दूरे च शत्रवः ॥ १७४ ॥ स कर्मपरिणामास्य, तव दृष्टा नरेश्वरम् । गच्छ
त्व शीघ्रमादाय, विद्यामेना सुकन्यकाम् ॥ १७५ ॥ कन्यसाधुसमीपस्थ , साम्प्रत स चरेमैया । विज्ञातस्तत्र यावस्य, भवन्त प्रविप
त्स्यते ॥ १७६ ॥ सद्बोधेनोदितं देव , युक्तमेतन्न सशयः । किं तु कालविलम्बोऽत्र, युक्तोऽद्यापि प्रयोजने ॥ १७७ ॥ स हि पुण्यो
दयसख्य, स च सातो वयस्यकः । कियन्तमपि तत्कालमेतौ भोगफलप्रदौ ॥ १७८ ॥ अतोऽद्यापि चलावेतौ, गृहे च गुणधारणम् ।
शब्दादिसुखसपूर्ण, मात्सत्याधारचिन्तयतः ॥ १७९ ॥ एव च स्थिते—अभ्यास्ते स गृह यावदनुवर्तनया ततो । शब्दादिविषयग्राम,
सुखहेतु च मन्यते ॥ १८० ॥ तावन्न युज्यते एव , मम गन्तु तदन्तिके । नयन न च विद्याया, आपटीति कथचन ॥ १८१ ॥ युग्मम् ।
केवल प्रेष्यतामेष, देवेन निजचारक । तदन्तिकेऽधुना तूर्ण, गृहिधर्मः समार्थकः ॥ १८२ ॥ प्रस्तावोऽस्त्यधुना देव , तत्समीपेऽविनु
न्दरः । गन्तु सपरिवारस्य, वर्तते कार्यसाधकः ॥ १८३ ॥ गतमात्रमिमं देव , स भावेन प्रपत्स्यते । भविष्यतीष्टा तस्यास्य, माया
सद्गुणरक्तता ॥ १८४ ॥ किं च—यदा सदागमस्यायतस्य पार्श्वे गतः पुरा । तदाऽस्य ग्रन्थयस्तेन, भूरिवारा विलोकितः ॥ १८५ ॥
यदा तु तत्पार्श्वगतः, सम्यग्दर्शननामकः । महत्तमोऽस्तितात्तस्याभीतस्तेनाप्यय तदा ॥ १८६ ॥ पल्योपमपृथक्त्वे च, छिन्ने तेन भा

वतः । प्रथमो गृहिधर्मोऽस्य, पूवमासीत्ततः परम् ॥ १८७ ॥ यदा यदा पुनरष्टौ, महद्यमसदागमो । मसहत्ता भावतो वारा:, प्रथमोऽप तदा तदा ॥ १८८ ॥ मधुना कथक देव', यतोऽस्मर्थे सदागमः । तेनैप हन्त वत्पार्श्वे, विशेषण मर्दायत ॥ १८९ ॥ तत्तूप मानु तत्पार्श्वे, रथवसेप व गुणैः । भकायो मादर्शो तत्र, ततो यान भविष्यति ॥ १९० ॥ अन्यच्च—महामोहादिसंघातसंभितपुर्धैर्विगुद्धवा । गृहिधर्मेऽपि तत्रस्थे, भवेदेव' विशेषतः ॥ १९१ ॥ तथा—स त्वादभिमुखोऽस्त्याकमधेपेण शिक्षया । मनेन गृहिधर्मेण, माधस्तेन प्रयोजितः ॥ १९२ ॥ चेतःसुखासिका गुर्वी, सन्तुष्टिः कर्मसानवम् । भयभीतेरभायश्च, गृहिधर्मेण ते गुणा ॥ १९३ ॥ तस्मात्तस्याप्यतामेय, गृहिधर्मस्तदन्तिके । चाशामोऽवसरं ज्ञात्वा, यथासर्वे वय पुनः ॥ १९४ ॥ तदिदं मधिमो वाक्य, श्रुत्वा सर्वा विनिर्मलम् । चारित्रधर्मराजेन, प्रहितो निजवारकः ॥ १९५ ॥ स कर्मपरिणामस्य, गत्वा मूल तदाज्ञया । समागतो ममाभ्यण, तदे मानवमन्दिरे ॥ १९६ ॥ मथ चन्द्रमुनेर्भार्वी, शृण्वतो धर्मदेशनाम् । आविर्भूतो ममाभेऽसौ, मुनिना च प्रकाशितः ॥ १९७ ॥ गुणरक्तया सुक्कथा मलमागुपैः । यथाऽतः प्रतिपन्नोऽसौ, पम्बुबुक्ता नरोत्तमः ॥ १९८ ॥ तथा कुलपरेणापि, कान्तया च समान्वतः । प्रथमो गृहिधर्मोऽस्यो, जाताऽमन्त सुखासिका ॥ १९९ ॥ मथ चन्द्रमुनेः पृष्टः, सन्देह पूर्वचिन्तितम् । स मया तत्प्रसादं, सद्धार्मेसुसुस्तमा ॥ २०० ॥ ततः चन्द्रमुनिः प्राह, तत्रार्थस्य विनिर्णयः । अत्यातीन्द्रियवेत्तारं, विना नैवोपलभ्यते ॥ २०१ ॥ सन्ति मे केवलालोकभास्करा वरसूरयः । गुरवो निर्मला नाम, दूरदेशविहारिणः ॥ २०२ ॥ यत्र च—तत्पादमूल यास्यामि, चन्द्र मार्यसह यदा । तदा तान् प्रश्नयिष्यामि, भद्र! तावकसंशयम् ॥ २०३ ॥ यतः—योऽय त्वत्प्रकाशाज्जातः, सन्देहस्ते मनोगतः । विविक्त तस्य माचार्य, विचारसन्ति महाधियः ॥ २०४ ॥ मयोक्त—भदन्त! यदि तेऽप्येव, गुरवस्ते कथयन । माराध्येपुत्तवस्तस्मासुन्दरादपि

सुन्दरम् ॥ २०५ ॥ मुनिराट् महाभाग!, गतोऽत्र वचनेन ते । गुरुम् विज्ञाप्य ते नून, पूरयिष्ये मनोरथम् ॥ २०६ ॥ अथवा कथ
लोकालोकक्रियाकलितवेदसः । विज्ञाय भवतश्चित्तमागमिष्यन्ति ते स्वयम् ॥ २०७ ॥ केवल गृहिधर्मेऽत्र, सम्यग्दर्शनसयुते । सदागमे
च कतम्यो, भवता तत्परादरः ॥ २०८ ॥ ततश्च—इत्थ कम्बुमुनेर्वाक्यमाकर्ण्य श्रुतिपेशलम् । महाप्रसाद इत्येव, ब्रुवाणोऽहं समार्यकः
॥ २०९ ॥ समित्रश्च तदा भद्रे!, विनयानम्रमस्तकः । प्रणम्य च महाभाग, काननान्मुखले गतः ॥ २१० ॥ युग्मम् । ततः सोऽपि
महाभागो, मुनिर्मुनिवरैर्युतः । गतो निर्मलसूरीणां, गुरूणां पादपद्मकः ॥ २११ ॥ अथ कालक्रमाद्भद्रे!, स राजा मधुवारणः । तदा
लोकान्तरीभूतः, पिता मे कम्बुधर्मकः ॥ २१२ ॥ ततो राज्येऽभिषिक्तोऽहं, बन्धुभिर्मम हर्षतः । महानन्दविमर्देन, हर्षनिर्भरमानसे
॥ २१३ ॥ ततः परिभव राज्य, रक्ष मे राजमण्डलम् । शत्रवः किङ्करीभूता, वशीभूताश्च खेचराः ॥ २१४ ॥ किं बहुना?—मत्तो
ऽपि ममाज्ञायां, वर्तन्ते नतमस्तकाः । सर्वेऽपि लोकपाल्यो च, आयान्ते सर्वसम्पदः ॥ २१५ ॥ किं च—नाकर्णितं कश्चिदपि, न कदा
लोपदारुणा । दृष्टिस्तयापि मे जाता, राज्य कण्टकवर्जितम् ॥ २१६ ॥ तथाप्येवविधेऽनल्पसुखसन्तोषकारणे । विद्यमानेऽपि नो जाता,
मम लौल्याकुल मनः ॥ २१७ ॥ किं तर्हि?—सदागमे सदोद्योगी, सम्यग्दर्शनतत्परः । पुण्योदयेन सयुक्तो, गृहिधर्मे कृता
दरः ॥ २१८ ॥ सात्त्वेनाह्लादितो नित्य, स्थितोऽत्र सकुलधरः । सम भवनमध्यायां, देववदिवि लीलया ॥ २१९ ॥ एव च तिष्ठतस्तत्र,
ममस्थानन्दसागरे । साम्राज्ये मम चार्वङ्गि!, भूरिकालोऽतिलङ्घितः ॥ २२० ॥ अथान्यदा ममास्थाने, प्रविश्य प्रियदारक । कल्याणो
नाम नामेन, प्रणिपत्य व्यजिज्ञपत् ॥ २२१ ॥ यदुत—आह्लादमन्दिरे देव!, देवदानवपूजिताः । समागता महाभागा, निर्मला
नाम सूरयः ॥ २२२ ॥ तच्छ्रुत्वाऽहं तदा भद्रे!, कल्याणवचन श्रुता । न मामि देहे नो गेहे, न पुरे न जगत्यपि ॥ २२३ ॥ ततोऽ

ममस्सुक, वस्से संतुष्टचेतसा । दीनाराणां मया क्षम, दापित प्रियभाषिन ॥ २२४ ॥ [illegible]
निर्गतो नगरात्तूर्णं सूरीणां पादपङ्कज ॥ २२५ ॥ [illegible] । [illegible] मया [illegible], [illegible]
[illegible] ॥ २२६ ॥ वन्दिता मुनिचन्द्रेण, [illegible] । [illegible] , [illegible] ॥ २२७ ॥ [illegible]—[illegible]
[illegible] सह राजकै । मह मत्वा [illegible], [illegible] ॥ २२८ ॥ [illegible]—[illegible]
[illegible] । ततः [illegible], प्रविष्ट सूर्यमाद ॥ २२९ ॥ ततो भगवतः सम्यग् [illegible] । [illegible]
[illegible] मुनिपुङ्गवान् ॥ २३० ॥ [illegible], भूयो नत्वा मुनीश्वरम् । [illegible] ॥ २३१ ।
[illegible] कर्मविपाकदारिणी [illegible] । [illegible], गुरुणाऽऽरब्ध [illegible] ॥ २३२ ॥ [illegible]—"[illegible]
"नास्त्यन्यस्तत्त्वभ्रमे । [illegible] भवचक्रके ॥ २३३ ॥ मरणाय भवे जन्म, [illegible] । [illegible]
[illegible] हेतुर्वियोगाय समागमः ॥ २३४ ॥ निमित्त विपदा लोके, [illegible] । [illegible] दुःखाय, [illegible]
"सांसारिक जनाः ! ॥ २३५ ॥ [illegible] च शिवे—अमूर्ताः सर्वभावज्ञा [illegible] । [illegible] महात्मानः, [illegible]
'[illegible] ॥ २३६ ॥ सर्वद्वन्द्वविनिर्मुक्ताः, सर्वाबाधाविवर्जिताः । [illegible], [illegible] ॥ २३७ ॥ किं च—
"जन्माभावे जरामृत्योरभावो हेत्वभावतः । तदभावे च निःशेषदुःखाभावः सदैव हि ॥ २३८ ॥ [illegible]
'[illegible] । [illegible], [illegible] ॥ २३९ ॥ अथवा—[illegible] । [illegible]
"[illegible], [illegible] ॥ २४० ॥ [illegible], [illegible] । [illegible] ॥ २४१ ॥

"सुखमेव च वाञ्छन्ति, सर्वे जगति जन्तवः । तच्च नास्त्येव संसारे, विहायैकां सुखासुखाम् ॥ २४२ ॥ तदिह भो महासत्त्वा!, विनिश्चित्य विधीयताम् । विमुच्यासारसंसारं, यतध्वं सा सुखासुखा ॥ २४३ ॥" ततो भद्रे! तदा मम, मलमूलकर्मणः । इष्टं मम ततो वाक्यं, चित्तेऽत्यन्तं सुखायितम् ॥ २४४ ॥ चिन्तितं च मया—करोमीदं यथादिष्टं, भदन्तैः सुखकारणम् । ततः कृतं मया भद्रे!, प्रव्रज्याभिमुखं मनः ॥ २४५ ॥ अत्रान्तरे विरतवचसि भगवति वचनसुधासेकवर्षिणि निर्मलसूरिकेवलिनि कन्दमुनिना करकमलमुकुलं विधाय ललाटपट्टेऽभिहितमनेन—भगवन्निह जगति कस्य दुःखकः कालविलम्बः कर्त्तुं?, भगवतोक्तं—जिज्ञासोर्गुरुमूले ससन्देहस्य, कन्दमुनिराह—यद्येवं ततो गुणधारणमहाराजस्यैतानी संशयमपनेतुमर्हन्ति भगवन्तः, भगवतोक्तं—एवं क्रियते, मयोक्तं—महाप्रसादः, तदा कन्दमुनिं प्रत्यभिहितं—अवन्त्यानुगृहीतोऽहं भगवता भगवन्त प्रशमयता सुखरमणेन वचनविन्यासेन, कन्दमुनिनोक्तं—महाराजानुमहार्हो एव यूयं, साम्प्रतं भगवद्वचनमाकर्ण्यतां, स्थितोऽहं भगवतो नवोपसार्य, ततो भगवतोक्तं—महाराज! गुणधारणाय ते सन्देहः, यथा यानि कनकोदरराजेन समं दृष्टानि चत्वारि मानुषाणि यानि कुलन्धरेण पञ्चोपलब्धानि कतमानि तानि क्व वा मदीयकार्यपरंपरानिर्वर्तकानि किमिति चैकेन चत्वारि अपरेण पञ्च तानि विलोकितानि तथा किं देवरूपाणि तानि किं वाऽर्थशून्यं स्वप्नमात्रकमपीति संशयः, मयोक्तं—भगवन्नेवमिदं यथादिष्टं भगवता, भगवानाह—महाराज! यद्येवं ततो महतीयं कथा कथं निवेद्यतां कथं वा श्रूयते?, मयोक्तं—तथापि ममानुग्रहेण कथयन्तु भगवन्तः, ततः कथिता भगवताऽसंव्यवहारनगरादारभ्य सर्वा सर्वसविधानकोपेता संक्षेपेण मदीयवक्तव्यता, अभिहितं च—तदेवमसि ते महाराज! त्वमित्थम्भूतो विविधनगराकराकुलमन्तरजन्ममहाराज्य, केवलमभिभूय तान् युष्मद्दिवकरणशीलान्मारिप्रभृतीन् राजादीन् परिष्कृत्य च भवन्त महामोहादिभिस्तथैवमस्य कालमुदालियमासीत्, भवतापि कर्म

परिणामो भवतः प्रतिकूलतया यदेव महामोहादिभिः पुष्णाति स्म, साम्प्रतं पुनरसौ भवतोऽनुकूलो वर्तते, तेनैव च भवन्तं प्रति प्रगु-
णीकृताऽऽत्मीयमहादेवी कालपरिणतिः प्रसादिता ते भार्या भवितव्यता प्रतीकृतो निजमहत्तमस्तेऽनुभूत स्वभावः प्रोत्साहितस्तव सद्-
परः पुण्योदयः तथाऽपनीरिता किञ्चिन्महामोहादयः आप्यायिताश्चारित्रधर्मराजादयः दर्शिता ते पूर्वमत्यन्तसुखमालिका यत प्रभृति
पुनस्ते वशीभूतः सदागमोऽभीष्टीभूतः सम्यग्दर्शनाख्यो महत्तमः तत आरभ्यानुकूलतरोऽसौ कर्मपरिणामो वर्तते यतो जनिता तव
विचारेण तेन विबुधालये निवसतस्ते विशिष्टतरा सुखपद्धतिः अधुना मधुवारणराजमन्दिरमध्यासस्य ते सुखसन्दोहसिद्धये सुवर्णे प्रा-
स्ताविकेऽग्रौ तव वयस्यः पुण्योदयः ततस्तेन संपादितेयं तव बहिरङ्गभार्या मदनमञ्जरी तेनैव च महापुरुषतया स्निग्धाद् कोऽयं
कार्यसम्पादनस्य ! नूनमेतान्येव सकलकार्याणि घटयन्तीति मन्यमानेन कामरूपितया दर्शितानि स्वप्ने कनकोदरराजस्य, तान्येव कर्मप-
रिणामकालपरिणतिस्वभावभवितव्यताख्यानि, निरूपितोऽस्माभिरेव वरो मदनमञ्जर्याः ततोऽत्र भवतामन्वयरत्नोपमेनेति सुतासान्येव
चत्वार्यपि मानुषरूपतया, तेषु च विषयेषु वैमुख्यमस्या मदनमञ्जर्यास्तेनैव तव वयस्येन पुण्योदयेन जनितं, किं तु महानुभावतया
तदपि कर्मपरिणामादिभिर्विहितमिति स्वप्ने तन्मुखेनैवानेन प्रकाशितं, ततोऽभिहितः कर्मपरिणामेन पुण्योदयः—यदुतार्य ! न सुन्दरमा-
चरितं भवता यदेवं कृत्वा स्वयमेव प्रयोजनं तथापि स्वयाऽऽत्मा प्रच्छादितो यत्पुनरेवं स्वल्पतया प्रकाशितानि, पुण्योदयः प्राह—
देव ! मा मैवमाज्ञापयत यूयं, आदेशकारी दासोऽयं किङ्करजनो यूयमेवात्र परमार्थतः कर्तृणि तान्येव च मया कनकोदरराजाय प्रद-
र्शितानि ततः किमत्रानुचितं ?, कर्मपरिणामेनोक्तं—आर्य ! सत्यमेवमिदं, तथापि त्वमेवात्र परमो हेतुः यतो न सुखसाधनानि सुन्दर
कार्याणि भवद्विरहे वयमपि कर्तुं पारयामः ततः प्रकाशनीयः स्वात्माऽपि भवता नान्यथा मे चित्तनिर्वृतिरिति, पुण्योदयेनोक्तं—

यदाज्ञापयति देवः, ततः कुलधराय स्वमे प्रकाशितानि पुनरासमपद्यमानि तान्येव पुण्योदयेन व्यापिता च सकलकार्यसाधकत्वा, सदैव मदाज्ञापयति देवः, ततः कुलधराय स्वमे प्रकाशितानि मेयानि महाराज ! मानुपाणि सर्वैव तेषां चतुर्णां पञ्चानां च दर्शने कारणमेतान्येव या ते समन्धीनि निःशेषप्रयोजनानि तन्वयन्ति मा कार्यीः सन्देहमिति, मयोक्तं—भगवन्निधानी योऽयं भवनमचरीलामावारासपत्रो मम निरुपमः सुखामृतसागरावगाहः किमेषोऽपि ते नैव कर्मपरिणामादिमित्कसाहिचेन पुण्योदयेन जनितः ?, भगवानाह—बाढ, अपि च—महाराज ! न केवलमेष एव अनितस्वधानेन, किं तर्हि ?, पूर्वमप्यमुना पुण्योदयेन विहितानि भवतो भूयांसि सुन्दरप्रयोजनानि, तथाहि—नन्दिवर्धनावस्थायां अनितस्वधानेन कनक मञ्जरीसम्बन्धः रिपुदारणकाले विहितो नरसुन्दरीमीलको वामदेवदशायां घटिता सद्गुणनिर्मलेन निर्भिध्यवत्सलेन विमलेन सह मैत्री धनशेखरावसरे सपादिता नानाविधविचित्रा रत्नराशयो धनवाहनभावे समुत्पादितो निर्व्याजविमुक्तकलङ्कस्य तथोपर्यकलङ्कस्य तादृशः खेदभावः आविर्भौतिव तदाटस महाराजस्य तथा विरचिताः सर्वस्थानेषु सुखपद्धतयः, केवलं न विज्ञातं भवस्पुण्योदयस्य यदा भवता माहात्म्य, भवताऽऽरोपितो हिंसावानरसुपायादसेलराजस्तेयबुलिकामैथुनसागरपरिग्रहमहामोहादिषु निःशेषदोषपुञ्जेष्वपि गुण सन्दोहः, मयोक्तं—भदन्त ! यदि ममायं सुखपरंपराहेतुः पुण्योदयो वयस्यः प्रागप्यासीत् ततः किमिति मे तावन्ति दुःखदन्यकानि सत्रातानि किमिति चाऽनन्तकालमित्यमर्धमितरकं परिभ्रमणं मे सपन्नमिति ?, भगवानाह महाराज ! यथैव ततः समूलमेतत्ते कथयिष्ये येन समस्तस्ते सन्देहो विद्रवतीति, मयोक्तं भगवन्ननुग्रहो मे, भगवतोक्तं—महाराज ! कथित तावत्पुण्यमिदं यथा असंव्यवहारनगरे संसारिजीवाभिधानो तावत्त्वं कुटुम्बिकस्त्वमसि, तत्र चेदमनादिरूढमन्तरङ्गं पितपुत्रौ महाराज्यमिव च चारित्रधर्मराजाश्रिक महा मोहनरेन्द्राश्रिकं च, तत्र सैन्यद्वयं परस्परविरुद्धमपि सकलकालमवस्थितमेवाभूत्, स तु कर्मपरिणामो राजा तावकीन वीर्यमुपलभ्यमेव

परिणामो भवतः प्रतिकूलतया तदैव महामोहादिवर्गं पुष्णाति स्म, साम्प्रतं पुनरसौ भवतोऽनुकूलो वर्तते, तेनैव च भवन्तं प्रति प्रगुणीकृताऽऽत्मीयमहादेवी कालपरिणतिः प्रशमिता ते भार्या भवितव्यता प्रहीकृतो निजमहत्तमस्तऽद्भूय स्वभाव प्रोत्साहितस्तस्य सद्वरः पुण्योदयः तथाऽपवीरिताः किञ्चिन्महामोहादयः आपादितास्तासु चारित्रधर्मराजादयः दर्शिता ते पूर्वमनन्तसुखमालिका यत प्रभृति पुनस्ते वश्मीभूतः सदागमोऽभीष्टीभूत सम्यग्दर्शनाख्यो महत्तमः तत आरभ्यानुकूलतरोऽसौ कर्मपरिणामो वर्तते ततो जनिता तव रिपारेण तेन विबुधालये निवसतस्ते विशिष्टतरा सुखपरम्पराः अधुना मधुवारणराजमन्दिरमधासस्य ते सुखसन्दोहसिद्धय भुवन मोत्पादितोऽसौ तव वयस्यः पुण्योदयः तदस्तेन सम्पादितेयं तव चन्द्रिकाभाया मदनमञ्जरी तेनैव च महापुरुषतया किंतात्कोऽत्र कार्यसम्पादनस्य ? नूनमेतान्येव सकलकार्याणि घटयन्तीति मन्यमानेन कामरूपितया दर्शितानि स्वप्ने कनकोदरराजस्य, तान्येव कमल विवेकपरिणतिसमानभवितव्यतात्मजानि, निरूपितोऽस्माभिरेव वरो मदनमञ्जर्याः ततोऽत्र भवतामन्यथान्वेषणेनेति सुचान्येव पदार्थमपि सानुरूपतया, तेषु च विचारपरेषु वैमुख्यमस्या मदनमञ्जर्यास्तेनैव तव वयस्येन पुण्योदयेन जनितं, किं तु महानुभावतया त्वदपि कर्मपरिणामादिभिर्विहितमिति स्वप्ने तन्मुखेनैवानेन प्रकाशितं, ततोऽभिहितं कर्मपरिणामेन पुण्योदयं —यदुवाच ! न सुन्दरमाचरितं भवता यदेवं कृत्वा स्वयमेव प्रयोजनं तथापि त्वयाऽऽस्मात् प्रच्छादितो वयं पुनरेव तत्त्वतया प्रकाशितानि, पुण्योदयः प्राह—देव ! मा मैवमाज्ञापयत यूयं, आदेशकारी खल्वयं किङ्करजनो यूयमेवात्र परमार्थतः कर्तारः तान्येव च मया कनकोदरराजाय प्रकटितानि ततः किमत्रानुचितं ?, कर्मपरिणामेनोक्तं—आर्य ! सत्यमेवमिदं, तथापि त्वमेवात्र परमो हेतुः यतो न सुखसाधनानि सुन्दर कार्याणि भवद्विरहे वयमपि कर्तुं पारयामः ततः प्रकाशनीयः सर्वत्रास्माऽपि भवता नान्यथा मे चित्तनिर्वृतिरिति, पुण्योदयेनोक्तं—

तेऽन्तराऽन्तरा । सपद च सुखं भूप!, तन्माहात्म्येन किंचन ॥ २४७ ॥ कथितापोदयो भूयस्तैरेव निकटीकृतः । ततस्त्वं दुःखितो जातः, परित्यक्तः सदागमः ॥ २४८ ॥ एष च—आलोच्याऽऽलोच्य यत्कृत्यमेकवाक्यतया पुरा । अमीभिर्भूप! निःशेषमवत्कार्येषु चिन्तकैः ॥ २४९ ॥ भवतस्तदा संसारे, पुण्योदयसमन्वितः । पापोदयं तिरोधाय, मीलितस्ते सदागमः ॥ २५० ॥ यदा तु गृहिधर्मेण, सम्यग्दर्शननामकः । युक्तः पार्श्वे तवानीतोऽमीभिरेव सतेजसा ॥ २५१ ॥ यदा पुनरसौ त्वत्तोऽमीभिर्दूरतरीकृतः । पापोदयः सैन्ययुक्तश्च चोत्पादितं सुखम् ॥ २५२ ॥ युग्मम् । यतः पुण्योदयोपेतो, नीतस्त्वं विबुधालये । आनीतो मानवावासे, कृता कन्या ममालिका ॥ २५३ ॥ पुनश्च सर्वैः संभूय, तैरेव निकटीकृतः । पापोदयः ससैन्यस्ते, त्याजितश्च सुधा यथा ॥ २५४ ॥ एव चासद्गुत्वायास्ते, कृतौ विरहमीलकौ । अमीभिर्योजितानीतस्त्वमत्र नृपमन्दिरे ॥ २५५ ॥ ततोऽधुनाऽस्ति दूरस्थो, गाढं पापोदयस्तव । स सैन्यो वर्तते तेन, पुण्यमात्रस्ते नरोत्तम! ॥ २५६ ॥ तैः कर्मपरिणामाद्यैरेते तु निकटीकृताः । साम्प्रतं ते महाभागाः, तावत्पुण्योदयादयः ॥ २५७ ॥ किं च—न विद्यतेऽनुबन्धोऽस्य, तेन पापोदयेन भोः । तेनाथ तेऽधुना भूप!, जातः पुण्योदयोऽनघः ॥ २५८ ॥ अनेन तेऽधुना हृष्टा, कीर्त्यमितिर्ष्टमानसा । एतच्छ्रीर्य महाराज!, जनिता सुखमालिका ॥ २५९ ॥ किं बहुना?—वर्तन्ते सर्वकार्येषु, सुन्दरासुन्दरेषु ते । तान्येव लसदङ्गानि, मानुषाणि न संशयः ॥ २६० ॥ यदा हि प्रतिकूलानि, वर्तन्ते तानि ते तदा । पापोदयं पुरस्कृत्य, दुःखमुत्पादयन्त्यलम् ॥ २६१ ॥ अनुकूलानि तान्येव, कारणैरपरापरैः । पुण्योदयेन ते तात!, कारयन्ति सुखासिकाम् ॥२६२॥ पश्चात् प्राप्स्यते यच्च, भवताऽत्र शुभाशुभम् । निमित्तं तत्रोपयुक्तानि, तान्येव ननु कारणम् ॥ २६३ ॥ मयोक्तं भगवन्नत्र, विभातम्ये शुभाशुभे । किमकिंचित्करो वर्ते, सर्वथाऽहं यथाऽऽत्मना ॥ २६४ ॥ सूरिराह महाराज!, नैव मत्वाः कदाचन । परिवारस्तवामूनि,

निजवर्गतया महामोहादिवत्सलोऽपि भवतोऽत्र चक्रये साधारणमात्मान दर्शयति, अयमुद्वितापकः स्वस्येव स्वरूपेण परा परर सर्वो- पक्षमत्सैन्यमुपक्रमते तथा तदेवोपद्रवयति, तस्य च कर्मपरिणामस्य द्वौ सेनापती—एकः पापोदयो द्वितीयोऽयमेव पुण्योदय इति, स च पापोदयस्ते गाढ प्रतिकूलः स्वरूपेण, अत एव कर्मपरिणामस्य सम्बन्धि सदव वैरिभूतमेकान्तेनासुन्दरं सैन्य तदाश्रावधिकुरुत, पुण्यो- दयस्तु त्वानुकूलः अत एव कर्मपरिणामस्य सत्क यत्ते च शुभूतं सुन्दरमनीक तदेवायमधिकुरुते, स च पापोदयस्तदानीन्द्रदोऽस्मन्महा- रनगरप्रसारम्भाभिव्यक्तरूपः सदाऽमूत्तेन, ततः सुप्रसिद्धत्वात् दर्शितस्ते कथितश्चासौ विपाकतो भवितव्यतया, ततस्तस्येव महा- राज ! गुणधारण समस्त माहात्म्य यत्ते सपमसनन्तकालमेव परिभ्रमण समूला भूरिदुःखसन्ततयः परिकल्पित दिसादिषु द्वितस्व न कथितोऽयं प्रियकरणशीलः पुण्योदयः, अन्यच्च—तेनैव पापोदयेन बहिष्कृतस्त तस्मादिसद्वृत्तिवर्तिनः स्वकीयान्तरङ्गमहाराज्यात् तेनैव चाभिभूत मध्यादिव तव सात्त्विकमेकान्तहित चारित्रधर्मराजादिकमन्तरङ्गपक्ष तेनैव चानवरत पारितोषिकमेकान्ताहितमपि च दु मूर्त च दर्शितं महामोहादिसैन्य तदसता च प्रकटितस्ते पुरतो वत्सलमित्ररूपतयाऽऽत्मा, तथाऽयमपि पुण्योदयस्तदा तेन पापोदयेनानु गतो यद्यपि ते सुखकारणमभूत् तथापि न कल्याणपरंपराहेतुतां प्रतिपन्न इति, तमात्म तदालस्य दोषोऽसौ, किं तर्हि ?, तस्येव दुरात्मनः सर्वोऽप्ययं दोष इति, मयोक्त—भगवन्निदानीं किमित्यसौ पापोदयस्तूष्णीमास्ते ?, भगवतोक्त—महाराज ! न स्वतः स्वस्त्वसौ, किं तर्हि ?, सोऽप्यमीषां कर्मपरिणामकालपरिणतिस्वभावभवितव्यतादीनामायत्तो वर्तते, ततोऽमीभिरेव साम्प्रत भवतः सकाशाद्दूरीकृतोऽसौ दुरात्मा, तथाहि—यतः प्रभृति भवत्समीपममीभिरानुमातः समागतः तदागमनादेव यथारभ्य निवर्तिता तस्यामीभिः प्रभवता, ततः— ईदृशमितस्तेऽसौ, न जातो दुःखकारणम् । पापोदयोऽप्यकाशस्तु, अन्यः पुण्योदयेन च ॥ २४६ ॥ ततः सदागमे प्रीतिः, सज्जाता

तेऽन्तराऽन्तरा । सपम च सुख भूप', तन्माहात्म्येन किंचन ॥ २४७ ॥ कथितापापोदयो भूयस्तैरेव निष्ठीकृतः । यदस्त्वं दुःखितो
जातः, परित्यक्तः सदागमः ॥ २४८ ॥ एव च—आलोच्याऽऽलोच्य यत्कृतमेकवाक्यतया पुरा । अमीभिर्भूप! निःशेषमयत्कार्येवि
चिन्तकैः ॥ २४९ ॥ अनन्तवाराः संसारे, पुण्योदयसमन्वितः । पापोदय तिरोधाय, मीलितस्ते सदागमः ॥ २५० ॥ यदा तु शुद्धि
धर्मेव, सम्यग्दर्शननामकः । मुक्तः पार्श्वे तवावीतोऽमीभिरेव स्वतेजसा ॥ २५१ ॥ तदा पुनरसौ स्वयोऽमीभिर्दूरतरीकृतः । पापोदयः
सैन्ययुक्तश्च चोत्साहित सुखम् ॥ २५२ ॥ युग्मम् । यतः पुण्योदयोपेतो, नीतस्त्वं विबुधालये । आनीतो मानवावासे, कृता कन्या
यमालिका ॥ २५३ ॥ पुनश्च सर्वैः सम्भूय, तैरेव निष्ठीकृतः । पापोदय ससैन्यस्ते, साक्षिधाम सुधा यथा ॥ २५४ ॥ एव चास
मुक्तवास्ते, कृतौ विरक्तसीकृतौ । अमीभिर्यांवदानीतस्त्वमत्र नृपमन्दिरे ॥ २५५ ॥ ततोऽधुनाऽस्ति दूरस्थो, गाढ पापोदयस्तव । स
सैन्यो वर्तते तेन, तूष्णीमास्ते नरोत्तम' ॥ २५६ ॥ तैः कर्मपरिणामाद्यैरेते तु निष्ठीकृताः । साम्प्रत ते महाभागाः, तावपुण्योदया
दयः ॥ २५७ ॥ किं च—न विपदेऽनुबन्धोऽस्य, तेन पापोदयेन मोः । तेनाय तेऽधुना भूप!, जातः पुण्योदयोऽन्तयः ॥ २५८ ॥
अनेन तेऽधुना सखा, छौत्सनिर्मुक्तमानसा । ईदृशीयं महाराज!, जनिता सुखमालिका ॥ २५९ ॥ किं बहुना?—येऽन्ते सर्वकार्येषु,
सुन्दरासुन्दरेषु ते । तान्येव सम्प्रदृष्टानि, मानुषाणि व सक्षयः ॥ २६० ॥ यदा हि प्रतिकूलानि, वर्तन्ते यानि ते यदा । पापोदयं पुर
स्कृत्य, दुःखमुत्पादयन्त्यलम् ॥ २६१ ॥ अनुकूलानि तान्येव, कारणैरपरापरैः । पुण्योदयेन ते तात!, कारयन्ति सुखासिकाम् ॥२६२॥
यस्मात्त प्राप्स्यते यत्र, भवताऽत्र शुभाशुभम् । नित्य तत्रोपयुक्तानि, तान्येव ननु कारणम् ॥ २६३ ॥ मयोक्तं भगवन्नत्र, विधातव्ये
शुभाशुभे । किमकिंचित्करो वर्ते, सर्वथाऽत्र मयाऽऽत्मना ॥ २६४ ॥ सूरिराह महाराज', नैव मन्त्राः कदाचन । परिवारस्त्वयामूनि,

निजवर्गतया महामोहादिवस्तवोऽपि भवतोऽत्र भवाभे साधारणमात्मानं दर्शयति, ज्वलद्धितापकः स्वस्य स्वरूपेण यदा यदा तपो- वैसमत्सैन्यमुपक्रमते तदा तदेवोपद्रवयति, तस्य च कर्मपरिणामस्य द्वौ सेनापती—एकः पापोदयो द्वितीयोऽयमेव पुण्योदय इति, स च पापोदयस्ते गाढं प्रतिकूलः स्वरूपेण, अत एव कर्मपरिणामस्य सम्बन्धि यदत्र वैरिभूतमेकान्तेनासुन्दरं सैन्य तदेवासावधिकुरुते, पुण्यो- दयस्तु तवानुकूलः अत एव कर्मपरिणामस्य सत्कं यत्ते मन्नुभूतं सुन्दरमनीकं तदेवायमधिकुरुते, स च पापोदयस्तावानादिरूढोऽस्य महारनगरपरारम्याभिभवकरूपः सदाऽभूत्, ततः सुमसितस्त्वात्र दर्शितस्ते कथिदप्यसौ विक्षेपतो भवितव्यतया, ततस्तस्यैव महा- राज! शुभचारस्य समस्त माहात्म्य यत्ते संपन्नमनन्तकालमेव परिभ्रमण समभूत भूरिदुःखसन्ततयः परिकल्पित दिवारिपु द्विवत्त न लब्धोऽयं हितकरणशीलः पुण्योदयः, अन्यच—तेनैव पापोदयेन प्रतिपक्षस्य तस्याधिपत्यप्रविवर्तिनः सर्वीपादन्तरामहादम्यान् तेनैव चाभिभूय मय्याहितं तत्र चारित्रमोहान्तरित चारित्रधर्मराजानिरूमन्वन्तरपत्र तेनैव चालबरत पारितोषिकमेकान्ताहितमपि च पु- भूत च दर्शितं महामोहादिसैन्य तदवस्य च प्रकटितस्ते पुरतो वत्सलमिवरूपतयाऽऽत्मा, यथाऽयमपि पुण्योदयस्तदा तेन पापोदयेनानु- यतो भवति ते सुखकारणमभूत् तथापि न कल्याणपरंपराहेतुतां प्रतिपन्न इति, तस्मान्न तवात्र दोषोऽस्ति, किं तर्हि?, तस्यैव दुरात्मनः सर्वोऽप्यय दोष इति, मयोक्तं—भगवन्निमानी किमित्यसौ पापोदयस्तूष्णीमास्ते?, भगवतोक्तं—महाराज! न स्वतः प्रत्यसौ, किं तर्हि?, सोऽप्यमीषां कर्मपरिणामकालपरिणतिस्वभावभवितव्यतादीनामायत्तो वर्तते, ततोऽमीभिरेव सामर्थ्यं भवतः सकाशाद्दूरीकृतोऽसौ दुरात्मा, तथाहि—यतः प्रभृति भवत्समीपममीभिरनुभावः समागतः सदागमस्तत प्रभृत्यारभ्य निवर्तिता तस्यामीभिः प्रभुता, यतः— ईषद्गृहीतस्तेऽसौ, न जातो दुःखकारणम् । पापोदयोऽप्यकारस्थ, सम्यः पुण्योदयेन च ॥ २४६ ॥ ततः सदागमे प्रीतिः, संजाता

"सर्वलोकसमामया । यर्वते नृपलेराज्ञा, विधातुर्विकारिणी ॥ २८४ ॥ सपूजनेन ध्यानेन, स्तवेन प्रवचर्मया । इयमेव विभासम्या,
"तदाज्ञा तस्य सेवकैः ॥ २८५ ॥ निषिद्धाचरणे सर्वैरियमेव विराध्यते । तदुक्तपालनाद्धर्मैः, सर्वोऽप्यसां व्यवस्थितः ॥ २८६ ॥ तां
"च यो यावतीं लोक, विदधाति नरः सदा । अज्ञानमपि तद्भूप, तस्य तावत्सुखेसुखम् ॥ २८७ ॥ केवल—मस्तु तां लक्ष्यभावां,
"विपरीतं विचेष्टते । ज्ञानमपि च तद्भूप, स भवेदुःखभाजनम् ॥ २८८ ॥ यो यावल्लङ्घते मोहात्तदाज्ञान्न जनः । तस्य तावद्भवे
"दुःख, यथा तत्करणे सुखम् ॥ २८९ ॥ एव च स्थिते—तदाज्ञालङ्घनाद्दुःख, तदाज्ञाकरणात्सुखम् । यतः सम्पद्यते सर्व, सर्वे
"षामपि देहिनाम् ॥ २९० ॥ अणुमात्रमपि तस्मात्, भुवनेऽत्र शुभाशुभम् । तदाज्ञानिरपेक्ष हि, यच्चायेत कदाचन ॥ २९१ ॥ तेने
"च्छारागविद्वेषरहितोऽपि स भूपतिः । निर्वृत्तिस्थोऽपि कार्याणां, ज्ञेयः परमकारणम् ॥ २९२ ॥ स एव परमो हेतुरतस्ते गुणधारण ।
"सुन्दरेतरकार्याणां, सर्वेषां नात्र संशयः ॥ २९३ ॥ तदाज्ञालङ्घनात्पूर्वं, जाता ते दुःखमालिका । अधुना तत्करत्वेन, सुखलेशोऽप्यसौ
"तवः ॥ २९४ ॥ यदा तु तस्य सपूर्णामाज्ञां त्वं करिष्यसि । तदा यः सुखसन्दोहस्तस्य विज्ञास्यसे रसम् ॥ २९५ ॥" तदेव पर
मार्थेन, सर्वेऽमी तव हेतवः । प्रधानगुणभावेन, विज्ञेयाः सर्वकर्मसु ॥ २९६ ॥ एकेनापि विना भूप!, कार्यसिद्धिर्न विद्यते । अमीषां
मोक्षहेतूनां, समाजः कार्यकारकः ॥ २९७ ॥ मयोक्त कारणग्रामः, किं पूर्णोऽय निवेदितः ? । एतावानेव किंवाऽस्ति, नायान्यदपि
कारणम् ? ॥ २९८ ॥ सूरिराह महाराज!, प्रायशः प्रतिपादितः । एतावानेव हेतूनां, मीलकः कार्यसाधक ॥ २९९ ॥ अत्रैव क्षेपहे
तूनामन्तर्भावो हि विद्यते । यथा यदच्छाभियती, प्रविष्टे भवितव्यताम् ॥ ३०० ॥ ततो निर्नष्टसन्देहस्तदाऽह वरलोचने! । प्रतिपद्य
गुरोर्वाक्य, तथेति कृताञ्जलिः ॥ ३०१ ॥ पृष्टवानपरं सूरिं, सन्देह मानसे स्थितम् । गाढमद्भुतहेतुत्वात्पूर्वकाले विचर्चितम् ॥ ३०२ ॥

भवानेषात्र नायकः ॥ २६५ ॥ तथापि—भवतो योग्यताऽपेक्ष, चेष्टन्ते सकलमत्र । ते कर्मपरिणामाद्यास्तच्छुभाशुभहेतवः ॥ २६६ ॥
ततस्ते निजयोग्यत्व, प्रधान भूप ! कारणम् । सुन्दरेतरवस्तूनां, ते पुनः सहकारिणः ॥ २६७ ॥ रागमनाश्रिता सा, विपाद तप
योग्यता । यया सनाथिताः सर्वे, प्रपञ्चोऽयममूदृशः ॥ २६८ ॥ यया विना पुनः सर्वे, सुन्दरेतरवस्तुषु । ते कर्मपरिणामाद्याः, किं
कुर्वन्तु वराककाः ? ॥ २६९ ॥ ततस्त्वमत्र प्राधान्यात्कारणत्वेन गीयसे । सुन्दरेतरकार्याणां, सर्वेषामात्मभाविनाम् ॥ २७० ॥ यथोक्त
नाथ ! यथैवं, मम कार्यप्रसाधनम् । ततः किमिपरेणात्र, कारणानां कदम्बकम् ? ॥२७१॥ किंचान्यदपि विज्ञेय, मम कार्यप्रसाधकम् ? ।
सूरिराह महाराज !, समाकर्णय साम्प्रतम् ॥ २७२ ॥ "याऽस्त्यसौ निर्वृतिर्नाम, नगरी सुमनोहरा । निरन्तानन्दसन्दोहपरिपूर्णा निरा-
"बाधा ॥ २७३ ॥ तस्यामनन्तवीर्याढ्यः, सर्वज्ञः सर्वदर्शनः । अनन्तानन्दसंपूर्ण, सुस्थितः परमेश्वर ॥ २७४ ॥ यो विपदे महा
"राज !, सर्वस्य जगतः प्रभुः । सुन्दरेतरकार्याणां, स हि परमकारणम् ॥ २७५ ॥ अनेकोऽप्येकरूपोऽसौ, गीयते वरसूरिभिः । मपि
"न्तवीर्यसुखात्मा, परमात्मा स गद्यते ॥ २७६ ॥ स बुद्धः स विरिञ्च्याख्यः, स विष्णुः स महेश्वरः । निष्कलः स जिनः प्रोक्तो,
' इत्यवस्थैर्महात्मभिः ॥ २७७ ॥ न चेच्छया करोत्येष, तव कार्यपरम्पराम् । वीतरागो गतद्वेषो, निरिच्छोऽयं यतो मत ॥ २७८ ॥
"यथा तु कुरुते तात !, तवास्य सुन्दरेतरम् । कार्यजात तथा वच्मि, साम्प्रत विशदाक्षरैः ॥ २७९ ॥ सिद्धा भगवतस्तस्य, निर्मला
"सुप्रतिष्ठिता । यस्याज्ञा सर्वलोकानामाकार्ये करणोचिता ॥ २८० ॥ यथेदम्—निरन्तकारा कर्तव्या, विषयेषु प्रमादता । गोष्ठी
"यारनीहारकुन्देन्दुविशदा सदा ॥ २८१ ॥ गृहीत्वा रिपुवृन्दाश्च, महामोहादिक यतम् । अनुक्षण निहन्तव्य, घोरसंसारकारणम्
"॥ २८२ ॥ बन्धुवृन्दाऽपवार्येत, पोषणीय च सर्वदा । चारित्रधर्मराजाय, सैन्यं कल्याणकारणम् ॥ २८३ ॥ इयमेवावती यस्य,

परं तज्जनकान्यबाह्याभ्यासिकवस्तुप्रयोजनमुखेनैव संपादयन्ति, सर्वेषां 'सामग्री जनिका न पुनरेकं किंचित्कस्यचिज्जनकमस्ती'ति, केवलं यदादिष्टं भगवद्भिर्यथाऽस्य तवामुना पुण्योदयेनेदानीमीदृशः सुखलेशः संपादित इत्यनेन वाक्येन जनितो मे कुतूहलातिरेकः, यत श्चिन्तितं मया—अये यस्मिन्नहनि मया लब्धा मदनमञ्जरी तदाऽवाप्ता अनर्घेया भूरिरत्नराशयः प्रकाममिव चिन्तितमात्रेण खेचराणा रत्यविधुरं समुत्पन्नस्तेषां परस्परं च प्रभावः गताः सर्वेऽपि मम शत्रवो जनितस्तातस्याम्बायाश्च परितोषः प्रादुर्भूतो महोत्सवः समुत्पादितो नागरकजनानन्दः प्राप्ता मद्भवनेऽम्बरचराः विहितं तातेन तत्सम्मानादिकं श्लाघितोऽहं सर्वैः उच्छलितो यशःपटहः तदहर्मम सुखनिर्भरतयाऽमृतमयमिव प्रतिभासितमासीत्, तथा वर्तमाने मदनमञ्जर्या सह प्रेमाबन्धे जाते कन्दमुनिदर्शने मित्रतामुपगतेषु सातसदागमसम्यग्दर्शनगृहिधर्मेषु परिणते महाराज्ये विलसतो यथेच्छया सुखसन्दोहपरिपूर्णतया संजाता मम देवलोकसुखेऽप्यवज्ञा, तथाऽधुना दृष्टे भगवति वन्दिते सविनयं नष्टे सन्देहे पश्यतो भगवद्वदनकमलमाकर्णयतो वचनामृतं मम सुखातिरेको वाग्गोचरातीतो वर्तते तत्कथं भगवद्भिरादिष्टं यथाऽधुना संपादितस्तवानेन पुण्योदयेनायं सुखलेश इति?, तथाहि—यद्ययमपि सुखलवस्तर्हि कीदृशं पुनस्तत्सम्पूर्णं सुखं स्यादिति संजातो मे मनसि वितर्कः, ततः कथयन्तु भगवन्तः कीदृशं पुनः शरीरिणस्तत्सम्पूर्णं सुखमिति?, निर्मलसूरिणोक्तं—महाराज! गुणधारण स्वानुभवेनैव विज्ञास्यसि त्वं तत्स्वरूपं किं तस्य कथनेन?, मयोक्तं—भदन्त! कथं?, भगवानाह—महाराज! यदा परिणेष्यसि त्वं दश कन्यकाः भविष्यति ताभिः सह सद्भावसारस्ते प्रेमाबन्धः ततस्तासामुद्दामलीलया विलसतस्ते तन्मध्ये यत्सुखं संजनिष्यते तदपेक्षया सुखलव एवायमधुनातनो वर्तते, मयोक्तं—भगवन्नवधारितमिदानीं मया यथाऽहमेतामपि मदनमञ्जरीं परित्यज्य भगवत्पादमूले प्रव्रजितो भविष्यामि तत्कथमहं कन्यकादशकं परिणेष्ये?, भगवतोक्तं—अवश्यं त्वया परिणेतव्यास्ताः कन्यकाः, किं च—युक्तमेव

यथुत भगवन्!—एक भूमौ यथाऽऽकाशे, वर्तमान द्वितीयकम्। यत्राऽस्मदपरं सैन्यं, स्तम्भितं केन हेतुना? ॥ २०३ ॥ सूरिराह न-
राधम!, तत्रापि परमारणम्। सैव पुण्योदयो ज्ञेयः, ज्ञेयकारणयोरिव ॥ २०४ ॥ केवलं तस्य वीर्येण, प्रसभा यत्नरूपता। तथोऽन्तर
यथा सत्र, स्तम्भितं वयूत्थपम् ॥२०५॥ रक्षितं मरणं तेषां, त्वपराणां तवेच्छया। विमुक्तास्तत्प्रभिप्रेता, अनिता मा भवोपमाः ॥२०६॥
यथाऽपि न कृतं कार्यं, कृतं तेनाभिधीयते। ततः प्रयोजकस्तस्याः, सैव पुण्योदयोऽनघः ॥ २०७ ॥ यत्र हि कार्य दुकार्यः, सुन्दरं त
नरोत्तम!। तत्रेदं कारणसन्दैर्दुर्भिन्नं पुत्रः स्वयम् ॥ २०८ ॥ पापोदयोऽपि कुर्यात्तत्र कार्यमसुन्दरम्। प्रयोग कारणसन्दैर्दुर्भिन्न
पुनः स्वयम् ॥ २०९ ॥ तदन्न हेतवो भूप!, सुन्दरेतरवस्तुषु। प्रधानास्तत्र या ज्ञेयास्तावेव परमौ मत ॥ २१० ॥ तथाहि—पूर्वं
पापोदयेनैव, कारणैरपरैः। कारितानि विचित्राणि, दुःखानि बहुशस्तव ॥ २११ ॥ इदानीं कारणस्तस्य, स्वसामर्थ्येन ते सुखम्।
निमित्तमात्रं भावानि, वस्तूनि गुणधारण! ॥ २१२ ॥ प्रयोक्त—भगवन्नहो मेऽधुना समस्तसन्देहः, अपगतमिदं मया भगवद्
वचनेन बहुल—यदाऽहमनाथसिद्धमि निर्वृतिनगरीपरमेश्वरमहाराजसुस्थितपादस्मने क्लोमि मायाकन्यकरसहितां विचरामि पोषयामि
महामोहाधिपतं यदा वयाद्य मदीयस्वरूपमालोक्य प्रतिकूलतां गतानि कर्मपरिणामकालपरिणतिस्वभावभवितव्यतादीनि तेन कर्मपरि
णामसेनापतिना पापोदयेन मत्प्रतिकूलतीयानीकसहितेन मम विविधदुःखपरंपरा तस्समादकपरापरभावाभ्यन्तरवस्तुमेरप्रहारेण जन
यन्ति, यदा पुनरद्य स्वयोग्यतामपेक्ष्य तवैव भगवत्सुस्थितमहाराजपतेः प्रसादेनाप्राप्तवानो भवामि तदवधाभावां वर्ते पिबामि मार्ग
कम्प्राक्नेम निर्मलं विचारं पीपयामि चारित्रधर्मराजादिकं सैन्य तदा तथाद्य मदीयपरिणामस्यानुकूलतां गतानि कर्मपरि
णामकालपरिणतिस्वभावभवितव्यतादीनि अनेन द्वितीयेन कर्मपरिणामसेनापतिना पुण्योदयेन मदनुकूलात्मीयसैन्यसहितेन मम सुखपरं

यदा तज्जनकान्यकारणाभ्यासिककुसुमशोधनमुखेनैव सम्पादयन्ति, तदेषां 'सामग्री जनिका न पुनरेकं किञ्चित्कस्यचिज्जनकमस्ती'ति, केवलं यथाऽत्र भगवद्भिर्यथाऽत्र यदधुना पुण्योदयेनेदानीमीदृशः सुखलेशः सम्पादित इत्यनेन वाक्येन जनितो मे कुतूहलातिरेकः, यतश्चिन्तितं मया—अये यस्मिन्नहनि मया लब्धा मदनमञ्जरी तदाऽऽसीत् अनर्घेया भूरिसमराश्रयः प्रशममिव चिन्तितमात्रेण खेचराणां रणविधुरं समुत्पन्नस्तेषां परस्परं च शुभाशयः गताः सर्वेऽपि मम भृत्यतां जनितस्तातस्याम्बायाश्च परितोषः प्रादुर्भूतो महोत्सवः समुत्पादितो नागरकानन्दः प्राप्ता मन्दरवनेऽस्मरचारः विहितं तातेन तत्सम्मानादिकं स्थापितोऽहं सर्वैः प्रकाशितो यशःपटहः तदहमेवं सुखनिर्भरतयाऽमृतमयमिव प्रतिभासितवानासीत्, तथा वर्तमाने मदनमञ्जर्या सह प्रेमानन्दे जाते कन्दमुनिदर्शने मित्रतामुपगतेषु सावसहागमसम्यग्दर्शनगृहिधर्मेषु परिणते महाराज्ये विलसतो यथेच्छया सुखसन्दोहपरिपूर्णतया सञ्जाता मम देवलोकसुखेऽप्यवज्ञा, तथाऽधुना दृष्टे भगवति वन्दिते सविनयं नष्टे सन्देहे पश्यतो भगवद्वदनकमलमाकर्णयतो वचनामृतं मम सुखातिरेको वाचामगोचरातीतो वर्तते तत्कथं भगवद्भिरभिहितं यथाऽधुना सम्पादितवानेन पुण्योदयेनास्य सुखलेश इति?, तथाहि—यद्यदमपि सुखलवस्तर्हि कीदृशं पुनस्तत्सम्पूर्णं सुखमास्तीति समावतो मे मनसि वितर्कः, ततः कथयन्तु भगवन्तः कीदृशं पुनः शरीरिणस्तत्सम्पूर्णं सुखमिति?, निर्मलसूरिणोक्तं—महाराज! गुणधारण स्वानुभवेनैव विज्ञास्यसि त्वं तत्स्वरूपं किं तस्य कथनेन?, मयोक्तं—भदन्त! कथं?, भगवानाह—महाराज! यदा परिणेष्यसि त्वं दश कन्यकाः भविष्यसि ताभिः सह सद्भावसारस्नेहानन्दः ततस्तदुद्दामलीलया विलसतस्ते तन्मध्ये यत्सुखं सञ्जनिष्यते तदपेक्षया सुखलवं यदायमधुनातनो वर्तते, मयोक्तं—भगवन्ननवधारितमिदानीं मया यथाऽहमेतामपि मदनमञ्जरीं परित्यज्य भगवत्पादमूले प्रव्रजितो भविष्यामि तत्कथमहं कन्यकादशकं परिणेष्ये?, भगवतोक्तं—अवश्यं त्वया परिणेतव्यास्ताः कन्यकाः, किं च—युक्तमेव

यदुत भगवन्!—एवं भूमौ यथाऽऽकाशे, वर्तमान द्वितीयकम्। यदाऽन्तरपरं सौम्य, ज्ञायेत कन तत्पुना? ॥ २०३ ॥ सूरिराह म
हाराज!, तथापि परकारणम्। सैव पुण्योदयो ज्ञेय, शेषकारणपोषितः ॥ २०४ ॥ केवलं तस्य वीर्येण, प्रसभं कलत्रवा। अकार्यमि
तया सर्वं, सम्मितं वस्तुजातम् ॥२०५॥ रक्षितं मरणं तेषां, समराणां स्वेच्छया। विमुक्तास्तद्भिमता, अनिता धान्यवासमाः॥२०६॥
यदाऽपि च क्व कार्यं, क्व तेनाभिधीयते। यत् प्रमोदकृतस्सा, सैव पुण्योदयोऽनघ ॥ २०७ ॥ यच्च हि काव कुमारः, सुन्दरं ह
मतोदय!। संप्रेर्यं कारणसन्दैर्युक्तिभिर्भिन्नं पुनः स्वयम् ॥ २०८ ॥ पापोदयोऽपि दुष्टात्मा तथा कार्यमसुन्दरम्। प्रयोप कारणसन्दैर्युक्तिभिन
पुनः स्वयम् ॥ २०९ ॥ तदन्य हेतवो भूप!, सुन्दरेतरवस्तुषु। अमप्राधान्यतया तेषां, आद्यावेव परमौ मतौ ॥ २१० ॥ तथाहि—पूर्वं
पापोदयेनैव, कारणैरपरैः। कारितानि विचित्राणि, दुःखानि बहुशस्तव ॥ २११ ॥ इदानीं कारणस्तव, सहायत्वेन ते सुखम्।
निमित्तमात्र मात्राणि, वस्तूनि गुणधारण! ॥ २१२ ॥ मयोक्तं—भगवन्नहो येऽधुना समवसम्भवः, अवधारितमिदं मया भगवद्व
चनेन यदुत—यदाऽहमज्ञानापिहितोऽस्मि निर्वृतिनगरीपरमेश्वरमहाराजसुस्थिताज्ञाखण्डने करोमि मायाप्रमादरत्किनी चित्तवृत्तिं पोषयामि
महामोहादिबलं यदा तदाऽस्य मदीयदुरूपमालोच्य प्रतिकूलतां गतानि कर्मपरिणामकालपरिणतिस्वभावभवितव्यतादीनि तेन कर्मपरि
णामसेनापतिना पापोदयेन स्वकीयदुष्टात्मीयानीकसहितेन मम विविधदुःखपरंपरां तत्सम्पादकपरापराण्यन्तरवस्तुमेलकद्वारेण सम-
पन्नि, यदा पुनरहं क्षयोपशममपेक्ष्य तथैव भगवत सुस्थितमहानृपतेः प्रसादेनाभाषितसंज्ञानो भवामि तदाज्ञापालनायां वर्ते विदधामि भाव
संप्रत्यात्मनेम निर्मलां चित्तवृत्तिं मोचयामि चारित्रधर्मराजादिकं सैन्यं तदा तदाऽस्य मदीयपरिणामस्याऽनुकूलतां गतानि कर्मपरि
णामकालपरिणतिस्वभावभवितव्यतादीनि अनेन द्वितीयेन कर्मपरिणामसेनापतिना पुण्योदयेन मयाऽनुकूलात्मीयसैन्यसहितेन मम सुखपरं

परं तज्जनकान्यकारणाभ्यासितकुसुमचोदनमुखेनैव सम्पादयन्ति, तथेषां 'सामग्री जनिका न पुनरेकं किञ्चित्कस्यचिज्जनकमस्ती'ति, केवलं यदादिष्टं भगवद्भिर्यथाऽयं तवाधुना पुण्योदयेनेदानीमीदृशः सुखलेशः सम्पादित इत्यनेन वाक्येन जनितो मे कुतूहलातिरेकः, यतश्चिन्तितं मया—यदेतत्तावत् मया लब्धा मदनमञ्जरी यथाऽऽप्ता अनर्घेया भूरिरत्नराशयः प्रशमितं चिन्तितमात्रेण खेचराणां रणविदरं समुत्पन्नस्तेषां परस्परं बन्धुभावः गताः सर्वेऽपि मम भृत्यतां जनितस्तातम्बाविपरितोषः प्रादुर्भूतो महोत्सवः समुत्पादितो नागरकानन्दः प्राप्ता मद्भवनेऽम्बरचराः विहितं तातेन तत्सन्मानादिकं स्थापितोऽहं सर्वैः उल्लसितो यशःपटहः तदहमेतं सुखनिर्भरः सातसदागमसपाऽद्भुतमयमिव प्रतिभासितमासीत्, तथा वर्तमाने मदनमञ्जर्या सह प्रेमानन्दे जाते कन्दमुनिदर्शने मित्रतामुपगतेषु स्वप्नदर्शनगृहिधर्मेषु परिणते महाराज्ये विलसतो यथेच्छया सुखसन्तोषपरिपूर्णतया सञ्जाता मम देवलोकसुखेऽप्यवज्ञा, यथाऽधुना दृष्टे भगवति वन्दिते सविनयं नष्टे सन्देहे पश्यतो भगवद्वदनकमलमाकर्णयतो वचनामृतं मम सुखातिरेको वाग्गोचरातीतो वर्तते तत्कथं भगवद्भिरादिष्टं यथाऽधुना सम्पादितस्तवानेन पुण्योदयेनायं सुखलेश इति?, यतोऽहि—यद्यमपि सुखलवस्तर्हि कीदृशं पुनस्तत्सम्पूर्णं सुखं स्तावदिति सञ्जातो मे मनसि वितर्कः, ततः कथयन्तु भगवन्तः कीदृशं पुनः शरीरिणस्तत्सम्पूर्णं सुखमिति?, निर्मलसूरिणोक्तं—महाराज! गुणधारण स्वानुभवेनैव विज्ञास्यसि त्वं तत्स्वरूपं किं तस्य कथनेन?, मयोक्तं—भदन्त! कथं?, भगवानाह—महाराज! यदा परिणेष्यसि त्वं दश कन्यकाः भविष्यति ताभिः सह सङ्गमसारस्ते प्रेमाबन्धः तत्कालोदारभक्तीलया विलसतस्ते यन्मध्ये यत्सुखं सञ्जनिष्यते तदपेक्षया सुखलव एवायमधुनातनो वर्तते, मयोक्तं—भगवन्नवधारितमिदानीं मया यथाऽहमेतामपि मदनमञ्जरीं परित्यज्य भगवत्पादमूले प्रव्रजितो भविष्यामि तत्कथमहं कन्यकादशकं परिणेष्ये?, भगवतोक्तं—अवश्यं त्वया परिणेतव्यास्ताः कन्यकाः, किं च—युक्तमेव

ताभिः समाचरिष्यामो भदन्त, न विद्यते ताभिः सार्धं प्रव्रज्या किं वा तद्विरहस्य मे प्रव्रजितेन?, न घटते हि प्रव्रजितो विरहि तस्मात्सकुटुम्बिनीभिः, ततस्ताः परिणीय नियमात्प्रव्रजितव्यमिति, एतदाकर्ण्य किमेवं भगवान् आपत इति विमर्शेन स्थितोऽत्र विस्मितः, चन्द्रमुनिनोक्तं—भदन्त! कतमास्ताः कन्यकाः याः परिणेतव्या महाराजेन?, भगवानाह—यास्ताः पूर्वं निवेदिता मयाऽस्यैव चिरन्तनमुनेर्धर्मं कथयता ता एव ताः कन्यका मान्या, चन्द्रमुनिराह—भदन्त! विस्मृतास्ता मेऽधुना ततो ममानुग्रहेण यत्र ता वर्तन्ते यस्य वा सम्बन्धिन्यो यन्नामिका वा सर्वमिदं निवेदयितुमर्हन्ति भगवन्तः, भगवतोक्तं—आकर्णय, अस्ति चित्तसौन्दर्यं नाम नगरं तत्र शुभपरिणामो राजा तस्य निष्प्रकम्पताचारुते द्वे भार्ये तयोर्यथाक्रमं क्षान्तिदये कन्यके विद्येते, तथाऽपरमस्ति शुभ्रमानसं नाम नगरं तत्र शुभाभिसन्धिर्नरेन्द्रः तस्य वरताचर्यते देव्यौ तयोर्मृदुतासत्यते कन्यके सञ्जाते इति, तथाऽन्यदस्ति विशदमानसं नगरं तत्र शुद्धाभिसन्धिर्नरेश्वरः तस्य शुद्धतापापभीरुते गृहिण्यौ तयोश्च ऋजुताऽचौरते नाम द्वे कन्यके सम्भूते इति, तथा शुभ्रचित्तपुरेऽस्ति सदाशयो नरपतिः तस्य वरेण्यता देवी तस्या द्वे कन्यके, तद्यथा—ब्रह्मरतिर्मुक्तता चेति, तथाऽन्याऽस्ति तेनैव सम्यग्दर्शनेन सचिवेन निर्वर्तिता मानसीविद्या नाम कन्यका, तथाऽपरा चारित्रधर्मराजस्य विरतेर्महादेव्याः कुक्षे सम्भूताऽस्ति निरीहता नाम कन्येति, तदेतानि तान्यार्य! चन्द्रमुने तासां दशानामपि कन्यकानां तासामभिजननामानि ते निवेदितानि, चन्द्रमुनिनोक्तं—नाथ! महाप्रसादः, केवलं कथं पुनरेताः कन्यकाः प्राप्तव्या महाराजेन?, भगवतोक्तं—आलोच्य सह कालपरिणत्यादिभिर्गृहीत्वा तदनुमतिं कृत्वा पुरतः पुण्योदयं गत्वा तेषु पुरेषु अनुकूल्य तज्जननीजनकान् स एव कर्मपरिणामो दापयिष्यति समस्ता अपि ताः कन्यका महाराजायेति, केवलमनेनाप्यभ्यसनीयाः सद्गुणाः करणीयाऽऽत्मयोग्यता येनानुकूलतरो भवतेन भवति स कर्मपरिणामः सदा-

नाभिमुखा जायन्ते स्वयमेव यासां पितर तास्व स्वत एवानुरक्तस्तेऽस्य ततो भवति निष्कृत्रिमः प्रेमाबन्धः, न खलु राजाक्रान्त्या
प्रेमाबन्धो घटित सुघटितो भवति, न च घटयितु शक्यत इति, कन्यकुनिराह—भदन्त ! किमत्र वक्तव्यमधुनैवास्मं भगवद्वचन-
करणेन यथार्थो भविष्यति गुणधारण , तत्करोत्येवैष यदाज्ञापयन्ति भगवन्तः, केवलमादिशन्तु विशेषेण नाथाः के पुनरनेन यासां
कन्यकानां लाभाय सद्गुणाः सततमनुशीलनीया ?, भगवतोक्त—"आर्य ! क्षान्तिमभिवाञ्छता तावदनेन भावनीया समस्तजन्तुषु मैत्री
"सहनीयः परविहितः परिभवः अनुमोदनीयस्तद्द्वारेण परप्रीतियोगः चिन्तनीयस्तत्सम्पादनेनास्मानुग्रहः निन्दनीयः परिभावकदुर्गविहे
"तुलयाऽऽत्मा श्लाघनीयाः परकोपकारणभावरहिता धन्यतया भगवन्तो मुक्तात्मानः ग्रहीतव्याः कर्मनिर्जरणहेतुतया न्यक्कारकर्तारो हित
"बुद्ध्या प्रतिपत्तव्याः ससारासारत्वदर्शितया स एव गुरुभावेन सर्वथा विधेय निष्प्रकम्पमन्तःकरणमिति ॥ तथा पुनः परिणिनीषता
"ऽनेन सर्वथा वर्जनीयः स्तोकोऽपि परोपतापः दर्शनीय सर्वदेहिनां च शुभावः भवर्तितव्य परोपकारकरणे नोदासितव्य परव्यसनेषु
"सर्वथा भवितव्यं समस्तजगदाह्लादकरामृताक्षयधारिणेति ॥ मृदुतां पुनरार्य ! विवाहयिषता महाराजेन मोक्तव्यो जातिमदः परित्याज्य
"कुलाभिमानः वर्जनीयो बलोद्रेकः रक्षयितव्यः रूपोत्सेकः परिहर्तव्यस्तपोऽवष्टम्भः निराकरणीयो धनगर्वः निर्वासनीयः श्रुताहङ्कारः
"अपाकर्तव्यो लाभमदः शिथिलयितव्यो वाल्लभ्यकानुशयः सेवनीया नम्रता अभ्यसनीयो विनय सर्वथा कर्तव्य नवनीतपिण्डोपमं हृद
"यमिति ॥ तथा परिहरतः परेषां मर्मोद्घट्टन वर्जयतः पैशुन्य विमुञ्चतोऽवर्णवाद शिथिलयतो वाक्पारुष्य गर्हयतो वक्रोक्ति मनाचरत
"परिहास भवतोऽलीकवचनं त्यजतो वाचाटतां विदधतो भूतार्थोद्भावन प्रगुणीभविष्यति गुणानुरक्ता महाराजस्य स्वयमेव सा सत्य
"वेति । तथा निर्भर्त्सयता कौटिल्यं दर्शयता सर्वत्र सरलभाव परित्यजता परवञ्चन विमलयता मानस समनुशीलयता प्रकटाचारतां

"अनुवर्तयता सद्भावमयानतां सर्वथा कुर्वता मनुष्यवल्लोपमभ्यासमान्तःकरणं महाराजेन सा भगवती वशीकर्तव्येति । तथा धारयन्ति पर-
"कीयमीरतां निराकुर्वति परलोकबुद्धिं वर्धयति परधनहरणं क्षपयति तदपायहेतुतां गृह्णति दुर्गतिमयं महाराज सत्त्वानुरागाऽऽगमि
"ष्यति समवता सा नूनमभीरुतेति । मुग्धा पुनरभिलषताऽऽर्ये' महाराजेन सार्वभौममानतम्यो विषयः द्रष्टव्यो पापाम्यम्बरदन्या
"स्त्रियः यत्नात्मा गमनीया मन्मथपिपासा वारणीय भावतो बहिरन्तर्मालममन्तःकरणं सर्वथा पङ्कजडाभ्यामिवायकामाभ्यामभिश्रः
"परधनविषयो नियमाय इति । अन्यर्थं पुनः पापो विपुषता कल्मषुने! महाराजेन मतिपक्षस्याः समस्ता अपि मातर इव सुरनरतिर्यग्
"नार्यो न वक्तव्य तद्गतो न कार्यो तत्कथा न गमनीया तन्निषद्या न विलोकनीयानि तदिन्द्रियाणि न स्थातव्यं तत्तिरस्कुड्यान्तरे
"स्मर्तव्यं न स्मरणीय पूर्वक्रीडितं नाहरणीयः प्रणीताहारः रमणीया तद्विमात्रा न करणीया शरीरशोभा सम्पोषणीया रत्नाभिलाषितेति ।
"तथा सर्वपुद्गलरूपाणां देहधनविषयादीनां भावयतो सततमनित्यतां चिन्तयते गाढमशुचिरूपतां ध्यायते दुःखरमणतां लक्षयते पारम
"मिरक्षणमासतां विपद्यते सकलं कुविकल्पजालं विमुञ्चते समस्तवस्तुतत्त्वमस्य महाराजस्य गुणधारणाय स सङ्कोपः समानीय दासति
"तां सम्यग्दर्शनात्मतां विपाकन्यकामिति । तथा वित्तसन्तापायेच्छा मनोदुःखाय भोगाभिलाषो मरणाय जन्म वियोगाय प्रियसङ्गमः
"कोशकारकीटस्येव तन्तुसन्तानरचना निविडात्मबन्धनाय जीवस्य सङ्गपरता क्लेशायासाय सकलं सङ्गत्यागे प्रवृत्तिदुःखं निवृत्तिः
"सुखमित्येवमनवरतं भावयतो महाराजस्य भविष्यति गाढमनुरक्ता सा निरीहतेति ॥" तदेवं समुपायासां दत्तानामपि कन्यकानामत्रा
एते महाराजेनाभ्यसनीयाः, अन्यथ—एष कर्मोऽस्मागुरुत्वतयैवावसरं विधाय दायिष्यति सवत्स पारिषदपरमावासिकं नियतं स
कर्मपरिणामः, ततः मनोभङ्गरूपगुणाभ्यासेनैवास्मद्गुणमानेतव्यास्ते महाराजेन सुभटाः, ततः स्वाम्यनुरक्तास्ते निराकरिष्यन्ति

तत्प्रमोदातिरेकेण, ततोऽयमवाप्तभावराज्यः सकलकलितो विनिर्जितभावशत्रुभिः प्रियकामिनीभिः सार्धं रममाणोऽत्यन्तसुखितो भविष्यति महाराजः, तदिदमेवानेन तावदनुष्ठेयमिति । कन्दमुनिराह—भदन्त ! कियता पुनः कालेन महाराजस्येदं सेत्स्यति प्रयोजनं ?, भगवतोक्तं—आर्य ! षण्मासमात्रेण, ततो मयोक्तं—नाथ ! त्वरयति मामतीव प्रव्रज्याग्रहणायान्तःकरणं भूयांश्चैष कालविलम्बः तत्क-थमिदं ?, भगवानाह—यद्यसमत्र त्वरया इयमेव हि परमार्थतः प्रव्रज्या यदस्य मदुपदिष्टस्यानुष्ठानं, द्रव्यलिङ्गं हि भवता गृहीतं पूर्वं अप्यनन्तवाराः न चैतस्यावरणव्यतिरेकेण भवतस्तेन द्रव्यलिङ्गेन कश्चिद्विशिष्टतरः सम्पादितो गुणः, तदलं तावत्ते तदर्थमुत्त्वरितेनेदमेव मदुपदिष्टं कुर्वाणस्तिष्ठेति, कन्दमुनिनोक्तं—भदन्त ! केन पुनः क्रमेण महाराजेन ताः कन्यकाः परिणेतव्याः ?, भगवतोक्तं—आर्य ! मदुपदेशमनुतिष्ठतोऽस्य समीपमागमिष्यत्यसौ विद्यामादाय सद्बोधो मन्त्री विवाहयिष्यत्यनेन तां कन्यकां स्वास्तत्यस्य समीपस्थः, ततः किमनेन बहुना ?, यदसौ किमपि ब्रूते तदेवानेनानुष्ठेयं, जानात्येवासौ प्राप्तकालं सर्वं कारयितुं, तस्यागमने हि समाप्यतेऽस्माकमुप-देशावकाशः, तस्मात्स एव सद्बोधः सर्वत्र महाराजेन प्रमाणीकर्तव्य इति, मयोक्तं—नाथ ! महाप्रसाद इच्छामोऽनुशास्तिं, ततोऽभि-वन्द्य सपरिवारः सपरिकरं भगवन्तं प्रविष्टोऽत्र नगरे प्रारब्धोऽनुष्ठातुं भगवदुपदेशं गच्छन्ति दिनानि भगवत्पर्युपासनया । अन्यदा भावयतो भगवदुपदिष्टाखिला भावना रात्रौ समागता मे निद्रा प्रसुप्तस्यैव वासनया ततः प्रबुद्धा गाढतरं भावनाः, ततो रात्रिशेषे संजातो मे प्रमोदातिरेकः, ततः किमेतदिति विस्मितोऽत्र यावत्समागतो मत्समीपं सद्बोधो मन्त्री विलोकितोऽसौ मया, तदभ्यर्णे च—आनन्द-दायिका दृष्टेः, सर्वावयवसुन्दरा । अचिन्त्यचारुवदना, धवलामललोचना ॥ २१३ ॥ तत्त्वावगमसंवेगनामकं स्तनमण्डलम् । धारयन्ती नितम्बं च, प्रशमाख्यं मनोहरम् ॥ २१४ ॥ सर्वथा—स्पृहणीयगुणोपेता, चित्तनिर्वाणकारिका । सा चिरं स्तिमिताक्षेण, मया विद्या

“अनुवर्तयता सद्भावप्रधानतां सर्वथा कुर्वता प्रगुणशण्डोपममास्मान्तःकरणं महाराजेन सा कर्तुमर्हा वर्तितव्यमिति । यथा पञ्चमी द्र
“ढीकामीरुतां निराकुर्वन्ति परोपकृति जनयति परधनहरणं क्षपयति तत्पापेभ्यो गृहवि दुर्गतिमय महाराज मत्प्रानुराग-आदि
“व्यथि कम्पया सा भूतमचौरतेति । मुक्त्वा पुनरभिलपताऽऽस्य' महाराजेन सार्वाभावमानतया विरतः स्तम्भो मनाङ्मनस्यथा
“त्रिमः वस्यास्या सुमनीषा मन्त्रपिपासा धारणीय भावतो परिहरन्त्यमाशयमन्तःकरणं सर्वथा परद्रव्याभिलाषपरामर्शानाभिरुद्धः
“परवचनयितव्यो निवमाव इति । अपरर्ति पुनः पाप्मे त्रिपृष्ठता कस्मृते' महाराजेन प्रविशतस्याः यमता अरि मावर इव मुरनर्तकरणी
“वार्तः न वक्तव्य वहसपी न कार्या वतकया न अमनीया यभिपता न विकारकारणानि परिमितानि न श्रावस्य रतिप्रतिभुनङ्कस्या-
“न्यर्थे न स्मरणीय पूर्वक्रीडित नाद्रियणीयः प्रणीताहार रमणीया वस्त्रिमात्रा न कर्तव्या शरीरशोभा वर्धयोद्धर्तीया रक्षणिस्थितिरिति ।
“यथा सर्वप्रजाक्रन्त्याणां देहसमीपस्वादीनां मायते सवत्समनितयता चिन्तयते गाढमशुचिरूपतां ध्यायते दुःखात्मकतां कथ्यते पाप
“मिश्रसमानत्वं विरज्यते सकल कुविकल्पात विमुच्यते समस्तवस्तुवस्तुमस्ते महाराजाय गुणधारणाय स सन्तोषः समानीय दास्यति
“वो सम्यग्दर्शनास्यता विपाककटुकामिति । यथा चित्तसन्तापापेक्षा मनोदुःखाय भोगाभिलाषो मरणाय सन्ध वियोगाय भिन्दहृदयः
“कोशकारकीटस्येव तन्तुसन्तानरचना निविडारम्भबन्धनाय जीवस्य सद्गुरुता कृशायासाय सकलं सम्पन्नं मधुविदुःखं निवृत्तिः
“सुखमिति समनस्तव भावतो महाराजस्य भविष्यति गाढमनुरक्ता सा निरीहतेति ॥” एतेषु सर्वासामपि कन्यकानामस्या
सर्वे महाराजेनाप्यवसनीयाः, अन्यच—एवं कृतोऽस्माद्विरुद्धत्वपेक्षावसरं विलाय स्थापयिष्यति समस्त चारित्रधर्मराजाधिकं निजबल स
कर्मपरिणामः, यतः प्रत्येकमनुरूपगुणाभ्यासेनैवास्मन्यनुरागमानयन्त्यास्ते महाराजेन सुभटाः, ततः साम्यनुरूपास्ते निराकरिष्यन्ति

रिणा ? ॥ २३३ ॥ नूम हि यात मा यात, भयेन स्वसमन्वयः । मया यासव्यमेवात्र, प्रतिस्खलनकाम्यया ॥ २३४ ॥ चलिते चा-
रिणाधिपेऽस्य, मानसवरमे नृपे । समया चलितास्तेऽपि, सर्वे पापोदयादयः ॥ २३५ ॥ रूढमागत तैर्मार्गस्तदा सद्बोधमन्त्रिणः । या
सहाः केवलं सर्वे, भोः किमत्र भविष्यति ? ॥ २३६ ॥ ततश्च—चारित्रधर्मराजीय, सैन्य सद्बोधमन्त्रिणः । तथाऽनुप्रवर्तनं कुर्वन्नागत
तावती भुवम् ॥ २३७ ॥ ततः परस्पराह्वानचण्डनिर्घोषभीषणम् । आयोधन ह्यस्पर्धमालम्बं बलयोस्तयोः ॥ २३८ ॥ अपि च—
विसरत्कुसुममभमेक्षो, मधुकरव्रजविसमिममन्वतः । त्रिपथगायमुनाजलघयदाऽभिदृष्टं प्रविभाति बलद्वयम् ॥ २३९ ॥ रयविलसत
योधसहारव, गजघटापतितापरवारणम् । हयनिवहजहद्वरिसाधन, वरपदातिनिपातितपत्तिकम् ॥ २४० ॥ अथ विपाटितयोधभटोत्कट,
प्रकटविस्मयकार्यपि योगिनाम् । समनुकूटपौरुषशालिनोस्थितिसकुब्जकुमनीकयोः ॥ २४१ ॥ ततश्च तादृश वीक्ष्य, सद्बुधास्तत्र
चके । स कर्मपरिणामाख्योऽचिन्तयत्तत्प्रयोजनम् ॥ २४२ ॥ अये !—मया तावच्च कर्तव्यमित्यमेवविधायकः । प्रस्तुः पक्षपातोऽत्र,
सर्वकारम्भो मम ॥ २४३ ॥ यतः—इत मत्तो विरज्यन्ते, पक्षपाते कृतेऽयथा । महामोहादयोऽस्तो मे, पुत्र वाकाम्मविकुरम्
॥ २४४ ॥ तथाहि—अथ चारित्रधर्मोऽपि, बलम मे महाबलम् । गुणाः संसारिजीवस्य, सुंदरं प्रतिभासते ॥ २४५ ॥ अथ दोषेषु वर्तेत,
भूपोऽप्येषु यथा पुरा । तदमिरंजनशिला, शक्तिर्मे निजमाम्यथाः ॥ २४६ ॥ तस्मात् प्रच्छन्नरूपेण, तस्येदं हितकारकम् । यत्नं चारित्र
धर्मीयमहं पुष्णामि साम्प्रतम् ॥२४७॥ येनेदं जीयतेऽनेन, बलं पापोदयादिकम् । न च मत्तो विरज्यन्ते, महामोहादिपान्थकाः ॥२४८॥
ततः सम्यग् विनिश्चित्य, तेनोपायं महात्मना । यथा मदुपविष्टास्ते, वर्धिता वरभावनाः ॥ २४९ ॥ तावच्च भावनास्त्वः, क्षितस्त्वं गुण-
धारण ! । तावत्प्रवलीभूतं, सद्बोधसहितं बलम् ॥ २५० ॥ यतः—भणिमत्रीपयाधीनां, भावनानां विशेषतः । अचिन्त्यमिह विज्ञेयं,

ऽशोकिका ॥ २१५ ॥ ततश्च—सा सद्बोधेन मे दत्ता, परिणीता मयाऽनघा । जातः सदागमादीनामानन्दो लङ्घिता निशा ॥ २१६ ॥
प्रभाते तु समुत्थाय, परिवारविवेष्टितः । गतोऽहं भगवन्मूलं, वन्दिताः सर्वसाधवः ॥ २१७ ॥ ततो विनयनम्रेण, विहिताञ्जलिना
मया । समस्तं रात्रिवृत्तान्तं, पृष्टो निर्मलसूरयः ॥ २१८ ॥ प्रभुत—सा किं मे सादृशी नाथ!, महती भरभावना । किं वा सादृश्य
शुभ्रो, हर्षोत्कर्षोऽतिसुन्दरः ॥ २१९ ॥ सूरिराह महाराज!, समाकर्णय कथ्यते । स कर्मपरिणामाख्यस्तुष्टस्ते साधुकर्मणा ॥ २२० ॥
ततस्तेन समं गत्वा, सद्बोधोऽयं सविवेकः । प्रोत्साहितो यथा गच्छ, भवतस्तु गुणधारणम् ॥ २२१ ॥ अथ चारित्रधर्मेण, साधमाहोऽस्य
पश्चितः । ततः प्रचलितोऽयं ते, समीपागमनेच्छया ॥ २२२ ॥ विज्ञाय तु च वृत्तान्तं, महामोहादिसञ्चयः । पापोदय पुरस्कृत्य, पश्चा-
त्तोषमुपागताः ॥ २२३ ॥ विषयाभिलाषेणोक्त—विनष्टाः साम्प्रतं नृप, सद्बोधो द्वयको यदि । तस्य संसारिजीवस्य, पार्श्वे यायात्
सुबन्धकः ॥ २२४ ॥ तत्साम्प्रतं यथाशक्त्या, कुरुध्वं यत्नमुत्तमम् । मार्गो विरुद्ध सर्वेऽपि, तस्य स्खलनतत्पराः ॥ २२५ ॥ तत पापो-
दयेनोक्तमार्ये! किं क्रियतेऽधुना? । यदा देवोऽपि नः स्वामी, तेषां पक्षे व्यवस्थितः ॥ २२६ ॥ तथाहि—स कर्मपरिणामाख्यो, देवो
ऽस्मत्पक्षपूरकः । यदाऽऽसीत्तैः पुराऽभूम, वयमन्यतरा वयम् ॥ २२७ ॥ उदासीनोऽपि यद्येष, स्याद्देवोऽत्र पक्षद्वये । तथापि युज्यते
ऽस्माकं, योद्धुं तैः सार्धमञ्जसा ॥२२८॥ इदानीं देवनिर्दिष्टो, यः पुनर्याति सत्वरम् । सोऽस्य सद्बोधसम्बन्धो, नैव स्खलनमर्हति ॥२२९॥
न चाधुना ममादेशो, देवकीयोऽत्र विद्यते । योऽयं च सर्वथा यस्मात्तेन दूरीकृता वयम् ॥ २३० ॥ यद्येव संस्थिता एव, प्रस्ताव कुरुधुम
दैप । यातु यावदयं तस्य, पार्श्वे सद्बोधनामकः ॥ २३१ ॥ एतदाकर्ण्य वचनं, रोषेण स्फुरिताधरः । रणाय चलितः शीघ्रं, मानसव
रणो नृपः ॥ २३२ ॥ उक्तं च तेन—यद्ययं प्रतिपक्षो मे, तत्पार्श्वे याति लीलया । मया किं जीवितेनेह, जननीक्लेशकारिणा

रिणा ? ॥ २३३ ॥ यूयं हि यात मा यात, भयेन श्लथस्य यः । मया यातव्यमेवात्र, प्रतिस्खलनकाम्यया ॥ २३४ ॥ चलिते चा-
भिधायेत्थं, मानसचरणे नृपे । सम्भ्रमा चलितास्तेऽपि, सर्वे चापोद्यतायुधाः ॥ २३५ ॥ तत्रागम वैमार्गिकास्ता सन्नोधमभिणः । सा
लहाः केवलं सर्वे, भोः किमत्र भविष्यति ? ॥ २३६ ॥ इतश्च—चारित्रधर्मराजीय, सैन्य सन्नोधमभिणः । तदाऽनुगमनं कुर्वदागत
तावतीं भुवम् ॥ २३७ ॥ ततः परस्पराह्वानघण्टानिर्घोषभीषणम् । आयोधनं दृढसंरम्भमालग्न बलयोस्तयोः ॥ २३८ ॥ अपि च—
विषमस्फुरसमसमेकता, मधुकरव्रजविभ्रमभिन्नमन्यतः । निपतनायमुनाजलयवाऽसिलस्तरं भविभाति बलद्वयम् ॥ २३९ ॥ रथविक्रमस
घोषसहारव, गजघटापरिवापरवारणम् । ध्वनिरवलसत्तरिसाधनं, शरपतातिनिपातिसितपश्चिकम् ॥ २४० ॥ अथ विषादितयोधक्षतोत्कट,
प्रकटविस्मयकार्यपि योगिनाम् । भ्रमवधूकृतपौरुषशालिनोस्त्रिदिवसृष्टसुखमनीकयोः ॥ २४१ ॥ ततश्च तादृशं वीक्ष्य, संसमास्कन्द
सकैः । स कर्मपरिणामाख्योऽचिन्तयत्तत्प्रयोजनम् ॥ २४२ ॥ अये !—मया तावत्र कर्तव्यमिदमेवविधायकः । प्रकटः पक्षपातोऽत्र,
सर्वसाधारणो ह्ययम् ॥ २४३ ॥ यतः—कृत भक्तो विरज्यन्ते, पक्षपाते कृतादराः । महामोहादयोऽप्यतो मे, पुत्र नाकाण्डविड्वरम्
॥ २४४ ॥ तथाहि—अथ चारित्रधर्मोऽयं, बलम मे महाबलम् । गुणाः संसारिजीवस्य, सुतरं प्रतिभासते ॥ २४५ ॥ अथ दोषेषु वर्तेत,
भूयोऽप्येषु यथा पुरा । तदभिरंजनशीला, गर्वितेमे निजबान्धवाः ॥ २४६ ॥ तस्मात् मध्यमरूपेण, तयोरेव हितकारकम् । बल चारित्र
धर्मीयमहं पुष्णामि साम्प्रतम् ॥२४७॥ येनेदं जीयतेऽनेन, बलं पापोद्यतायितम् । न च भक्तो विरज्यन्ते, महामोहादिबान्धवाः ॥२४८॥
ततः सम्यग् विनिश्चित्य, तेनोपाय महात्मना । यथा मदुपदिष्टास्ते, वर्धिता वरभावनाः ॥ २४९ ॥ यावच्च भावनारूढः, स्थितस्त्वं गुण
धारण ! । तावत्त्वमचलीभूतं, सद्बोधसहितं बलम् ॥ २५० ॥ यतः—अनिशमौपपातिनां, भावनानां विशेषतः । अचिन्त्यमिह विशेषं,

ऽवलोकिता ॥ ३१५ ॥ ततश्च—सा सद्बोधेन मे दत्ता, परिणीता मयाऽनघा । प्रायः समागमाद्दीनामानन्दो लक्षिता निशा ॥ ३१६ ॥
प्रभाते तु समुत्थाय, परिवारविवेष्टितः । गतोऽहं भगवन्मूलं, वन्दिताः सबसाधवः ॥ ३१७ ॥ ततो विनयनम्रेण, विहिताञ्जलिना
मया । समस्त रात्रिवृत्तान्तं, पृष्टा निर्मलसूरयः ॥ ३१८ ॥ यथुत—सा किं मे तादृशी नाथ[1], मद्भार्या वरभावना । किं वा तादृक्स
सुहृत्तो, हर्षोल्लासोऽखिलन्तरः ॥ ३१९ ॥ सूरिराह महाराज[1], समाकर्णय कथ्यते । स कर्मपरिणामाख्यस्तुष्टस्ते साधुकर्मणा ॥ ३२० ॥
ततस्तेन स्वयं गत्वा, सद्बोधोऽत्र सविधकः । प्रोत्साहितो यथा गच्छ, मजस्व गुणधारणम् ॥ ३२१ ॥ अथ चारित्रधर्मेण, साधमालोच्य
पण्डितः । तव भक्तिवोऽस्य ते, मत्समीपागमनेच्छया ॥ ३२२ ॥ विज्ञायास्तु च वृत्तान्तं, महामोहादिदायकः । पापोदयं पुरस्कृत्य, यथा
लोभमुपागताः ॥ ३२३ ॥ विषयाभिलाषेणोक्त—विनष्टाः साम्प्रतं भूप, सद्बोधो ह्यसको यदि । तस्य संसारिजीवस्य, पार्श्वे यायात्
सुघट्टकः ॥ ३२४ ॥ तत्साम्प्रतं यथाशक्त्या, कुरुध्वं यत्नमुत्तमम् । मार्गे विघ्नं सर्वेऽपि, तस्य स्खलनतत्पराः ॥ ३२५ ॥ ततः पापो
दयेनोक्तमार्य! किं क्रियतेऽधुना ? । यतो देवोऽपि नः स्वामी, तेषां पक्षे व्यवस्थितः ॥ ३२६ ॥ यथाह—स कर्मपरिणामाख्यो, देवो
ऽस्मत्समपूरकः । यताऽऽसीन्नोः पुराऽमूमं, यत्नवन्तस्तथा वयम् ॥ ३२७ ॥ यदासीनोऽपि यथेप, स्मारेवोऽत्र यतद्वये । तथापि युध्यते
ऽस्माकं, योद्धुं तैः सार्धमञ्जसा ॥३२८॥ इदानीं धननिर्दिष्टो, यः पुनर्यासि सत्वरम् । सोऽस्य सद्बोधसचिवो, नैव स्खलनमर्हति ॥३२९॥
न चाधुना ममादेशो, देवकीयोऽत्र विद्यते । योद्धव्ये सर्वथा यत्नात्तेन दूरीकृता वयम् ॥ ३३० ॥ सदैव सक्षिता एव, प्रस्तावं सम्मुख
देव । यातु पापदय तस्य, पार्श्वे सद्बोधनामकः ॥ ३३१ ॥ एतदाकर्ण्य वचनं, रोषेण स्फुरिताधरः । रणाय चलितः शीघ्रं, ध्यानसंव
रस्थो नृपः ॥ ३३२ ॥ उक्तं च तेन—यद्ययं प्रतिपक्षो मे, तत्पार्श्वे याति लीलया । मया किं जीवितेनेह, जननीक्लेशकारिणा

एतेषु सम्यगर्पितव्य देवेन, न वर्तेते स्वस्वासामभावे तव परमोपकारिणाविमौ पुरुषौ, अनयोश्च बलेन भवता वज्राम्यमासादनीयं ततः सम्यक् पोषणीया देवेनेमा भार्ये इति, मयोक्तं—एवं करिष्ये, ततः प्रभृत्यहं तदुपदेशकरणे प्रविशामि पुनः पुनरभिलषतो वि लसामि सह विषया भजयामि मुहुर्मुहुः सद्रोपेन सार्धं सम्मानयामि सदागमसम्यग्दर्शनगृहिधर्मान्, एवं च कुर्वतो मे गते भगवति क्षतिः किञ्चिन्न्यून पञ्चमाससमात्रं सञ्जातो मद्गुणैः समावर्जितहृदयः कर्मपरिणामः ततो गतस्तेन तेषु नगरेषु गमितास्ते राजानः कृताः सर्वे मे निजनिजकन्यकादानाभिमुखाः ततः समागतो मन्मूल प्रवेशितोऽहं तेन पुरस्कृतपुण्योदयेन कालपरिणत्यादिपरिवारोपेतेन कर्म परिणामेन तासां कन्यकानां विवाहार्थं सपरिकरमिषभूतौ, ततस्तस्मिन् सात्त्विकमानसवर्तिविवेकगिरिशिखरनिविष्टे जैनसपुरे समाहू तास्ते समस्ताः शुभपरिणामादयः समागताः सपरिवाराः कृतस्तेषां समुचितोपचारः गणितं विवाहदिनं । अत्रान्तरे सञ्जातो महा- मोहादिबले सर्वसमाजः प्रभूतः पर्यालोचः अभिहितं विषयाभिलाषेण—देव ! वचनेन संसारिजीवेनेमाः क्षान्त्यादिकाः कन्यकाः प- रिणीताः सुखतः प्रलीना एव वयमिति मन्तव्यं अतो नास्माभिरुपेक्षाऽत्र विधेया कर्तव्यः सर्वथा यत्नोऽवलम्बनीयं साहसं मोक्तव्यो विषादः—भयं हि तावत्कर्तव्यं, यावदन्तो न दृश्यते । भयोत्पन्नस्य तत्प्राप्तौ, प्रहर्तव्यं सुनिर्भयैः ॥१६४॥ ततोऽनुमतं तन्म न्त्रितो वचन महामोहेन समर्पितं क्षेपसुभटैः विहिता सामग्री संनद्धं बलं समागतास्ते समूह रणोत्साहेन केवलं दृष्टमयतया कर्मप रिणामप्रविष्कृतताभीतया च पर्याकुलाभिप्रायेन, ततः पृष्टाऽस्मीभि सविनयं भवितव्यता—यथा भगवति ! किमस्माकमधुना प्राप्तकाल- मिति ?, तयोक्तं—भद्रा ! न युष्माकमधुना रणारम्भः यतः समाहृतोऽयमधुनाऽऽर्यपुत्रः कर्मपरिणामेन मिलिता विशेषतः शुभपरिणा- मादयः समाहृतमार्यपुत्रस्याधुना विशेषतो मिथ्यादर्शनोत्सुक्यं दर्शयिष्यति तदपि कर्मपरिणामः करिष्यत्यार्यपुत्रस्य पोषणं ततोऽधुना

वीर्यमाधर्यैकारणम् ॥ २५१ ॥ ततो यथा यथा भूयः, सद्ध्यानस्य भावनाः । तथा तथा परिक्षीणा, महामोहादयः स्वयम् ॥ २५२ ॥ ततः प्रवृत्तां प्राप्य, प्रणाशेन विनिर्जितम् । तेन सद्बोधसैन्येन, तत् पापोदयादिकम् ॥ २५३ ॥ सर्वे महारिपो भावो, महामोहादिरि वधः । पूर्वैवः स विक्षेपेण, ज्ञानसंवरणो भूपः ॥ २५४ ॥ स्थिता निस्सन्तमन्यास्ते, सर्वे पापोदयादयः । निपाद्दित स्वसैन्येन, सद्बोधः सह विद्यया ॥ २५५ ॥ गते चाभ्यर्णतां भूप!, तत्र सद्बोधमन्दिरे । स तादृशस्तथा जातो, दर्पोल्लासोऽतिसुन्दरः ॥ २५६ ॥ सद्बोधसचिवो दृष्ट्वा, परिणीता च कन्यका । राजन्! पुनस्त्वया सर्वं, ज्ञातमेव ततः परम् ॥ २५७ ॥ तदिदं कारणं भूप!, भावनानां विभूतये । दर्पोल्लासाद् योत्पन्ना, रात्रौ ते नाथ संशयः ॥ २५८ ॥ मयोक्तं—अधुना किं प्रकुर्वन्ति, ते ममान्तरशत्रवः ? । सूरिराह महाराज!, शृणोतु तत्स्वरूपणम् ॥ २५९ ॥ जीर्णास्ते गता नाशमुपशान्तास्तथा परे । सर्वेऽपि विप्लुता वै, क्षीणक्षीणतया स्थिताः ॥ २६० ॥ पुनः प्रस्तावमासाद्य, कृत्वा ते सर्वमीलनम् । संग्रामाय लगिष्यन्ति, मत्तराज्यमात्रपेक्षया ॥ २६१ ॥ ततस्त्वया महाराज!, सद्बोधवचनात्तदा । चारित्रधर्मसुभटैर्वारणीयाः पृथक् पृथक् ॥ २६२ ॥ मयोक्तं—यथाज्ञापयति नाथः, इदम् संपूर्णो मासकल्पः ततो गतास्तेऽन्यत्र भगवन्तो निर्मलसूरयः ✓ विशेषतोऽनुष्ठिता मया तदुपदेशाः प्रसाधितमन्तःकरणं परिकर्मितं शरीरं सिद्धिरभिष्टूतो मे सद्बोधेन प्रवेशः दर्शितौ सामान्यतः समाधिनामानौ द्वौ पुरुषौ धवलौ वर्णेन चारू दर्शनेन सुन्दरौ स्वरूपेण, ततोऽभिहितं सद्बोधेन—देव! विशेषतो धर्मशुक्लाभिधानाविमौ पुरुषौ प्रवेशकौ मतोऽन्तरङ्गराज्ये तदनयोर्महादरो विधेयः, मयोक्तं—यथाविज्ञापयत्यार्यः, ततो दर्शिताः सद्बोधेन विपुलप्रस्फटिकवर्णाः शुभ्राकारधारिण्यः शुभस्वरूपा लेश्या इति गोत्रेण पीतपद्मशुक्ला इति नाम्ना प्रसिद्धास्तिस्रो भार्याः, अभिहितं च तेन—यथा देव!—प्रथमस्य नरस्येमास्तिस्रोऽपि परिचारिकाः । शुक्लैका द्वितीयस्य, जायते परिपोषिका ॥२६३॥

सहितामारित्रधर्मराज्याश्रयः विहिता तैर्मे प्रतिपत्तिः सन्मानिताः प्रत्येक मया गताः पदातिभाव नियुक्त रिपुनिराकरणे सह चतुरङ्गसे
नया ॥ ततस्तेषां समुन्नतसमालोक्य रणशालिनाम् । प्रत्येक प्रभुणा राज्ञा, कृतं सन्मानतोषणम् ॥ २६५ ॥ दूरादेव भयोद्भ्रान्ता, महा
मोहाद्यमस्तदा । पापोदय पुरस्कृत्य, नष्टास्ते मृत्युभीरवः ॥ २६६ ॥ तैस्तु भग्नाश्चवापासाः, शोधिता सा महाटवी । रिपुनाशेन लब्धा
च, लोके जयपताकिका ॥ २६७ ॥ केवलं ते दुरात्मानः, किंचित्क्षयमुपागताः । किंचित्प्रशान्ततां कृत्वा, लसिता चक्रवर्तेना ॥ २६८ ॥
ततो महाविमर्देन, विवाहोऽतिमनोरमः । प्रारब्धो मे तदा कर्तुं, श्रुतिसाम्तरवान्यवैः ॥ २६९ ॥ स्थापिताः प्रथमं तावत्ताश्चाष्टौ चाव
मातरः । तासां च विहिता पूजा, प्रयत्नेन यथोचिता ॥ २७० ॥ चिरेचिरं च मे वीर्यं, सद्बोधेन पृथक् पृथक् । मातृणां यथया तासां,
तथे भद्रे! निवेदये ॥ २७१ ॥ "माता हि कुरुते माता, युगमात्रप्रलोकिनम् । श्रुतिलोक पुरे जैने, मार्गे व्याक्षेपवर्जितम् ॥ २७२ ॥
"सद्बुद्धिपूर्ववाक्येन, वच्य पथ्य मिताक्षरम् । द्वितीया मातृयत्नेन, माता चविजन सदा ॥ २७३ ॥ तृतीयमाता निःक्षेपदोषनिर्मुक्तम
"तथा । आहारमेषयत्येव, पश्चिलेखेन कारणे ॥ २७४ ॥ चतुर्थमाता मुनिभिः, सुदृष्टं सुप्रमार्जितम् । पात्राद्यादानविक्षेपं, कारयन्ती
"विजृम्भते ॥ २७५ ॥ यत्किंचित्स्यात्परित्याज्य, देहाहारमलादिकम् । स्थण्डिले पञ्चमी माता, समीक्ष्य त्याजयत्यलम् ॥ २७६ ॥ षष्ठी
"माता पुनर्नित्य, साधुचित्तमनाकुला । रक्षन्ती सर्वतश्च, दोषसद्भावमञ्जसा ॥ २७७ ॥ सप्तमी कारणाभावे, माता मौनविधायिका ।
"साधूनां कारणे वाक्यदोषरक्षणतत्परा ॥२७८॥ अष्टमी धर्मयुक्तेन, मुनिलोकस्य कारणे । भारयेत्कारणे कायदोषविप्लवधारिका ॥२७९॥"
वरिमा मातरस्तत्र, स्थापिताः प्रथमे दिने । पूजिताश्च विधानेन, जैनसत्पुरसारिकाः ॥ २८० ॥ ततश्चित्तसमाधाने, तत्रैव परमण्डपे ।
सैव निःस्पृहता वेदिर्विहितेषु समारिता ॥ २८१ ॥ विनिर्मितं च धर्मेण, प्रदीप्त निजतेजसा । तत्राभिकुण्डं विस्तीर्णं, कृतं सर्वं मनो-

रमेन कृतार्थो भवतां सर्वभव्यः संपत्स्यते तस्मात्कालमापन्नो धर्मेन्द्रस्तावददृष्टसेवया तिष्ठत यूयं, यदा च भवतां प्रस्तावो भविष्यति तदा-ऽहमेव निवेदयिष्ये, इत्यावयोर्हि भवत्प्रयोजने सकलकालमहं वर्ते, का भवतां चिन्ता?, ततस्तदनुरोधेनोपसद्वतस्तैः प्रकृष्टसद्भामा-यत्नः, केवलं तथापि तदवचा प्रयुक्त एव तैः प्रकृष्टमरिस्वैरपि निजनिजा योगक्षेमयः, ततस्तन्माहात्म्येन सञ्जाता मम चेतसि कल्लोला—यथेदमासिद् भगवता चतुर्षु परिणीतासु तासु कन्यकासु भवन्त्वमहं प्रभावयिष्ये "मतिपुष्कला च प्रमत्या तुल्या बाहुभ्यां स्वयमूर 'समनन्तरमेव नैरीर्क मतङ्गुप्तान सुखकारितं मे शरीरं समस्तिनो रोगातङ्काः तत्र क्षमिष्यते मायो दीर्घकालं मे स्पप्नायिता कालकल्पया "न तस्त्री मदनमञ्जरी बाधिष्यते प्राणीयसा यावज्जीविकमप्रीतिवियोगेन इत्यादि चिन्तयतश्च मे सञ्जातो मनाक् मनोभङ्गः, ततश्च "स्थितं मया—यत् किं न परिणयामि तावदेताः तिष्ठामि यथासुखासिकया गमयामि यौवनं स्वाधीनाश्च ममैताः ततः पश्चात्काले परि'णीय प्रव्रजिष्यामीति," एवं च सर्वोऽपि दूरवर्तिनि सद्बोधे मम जगतः पर्यालोचः, अत्रान्तरे समागतः सद्बोधः निवेदितो मयाऽस्मै निजाभिप्रायः, सद्बोधः प्राह—देव! न सुन्दरमिदं भणितं देवेन, क्षणिकमिदमात्मद्धिसम स्निग्ध एव सुजनसन्दोहानां चित्तमेवम्भवस्या न च सामायिकमेकमन्यत् देवस्य, किं तर्हि?, विकसितमिदं तेषां पापात्मनां महामोहादीनां, ते हि निधिमहाकाल इव वेताडाः पश्चु पस्थिताः सान्तव कान्तवर्मांना विघ्नकरणाय देवस्य तत्र न्याय्यनीयसौमनस्या देवेन, ततो कथं सद्बोधमाषितं भणितं, भविष्यति च मया—आर्य! कथं पुनरमी निराकर्तव्याः, सद्बोधेनोक्तं—देव! निजबलेन, मयोक्तं—दर्शय मे निजबलं, सद्बोधेनोक्तं—एष समोऽस्मि केवलं तद्दर्शने कर्मपरिणामस्याधिकारः, कर्मपरिणामेनोक्तं—आर्य! मयाऽऽदिष्टेन त्वयाऽमी दर्शिताः परमार्थतो मयैव ते दर्शिता न सन्ति तस्मा कथंतु विकल्पं दर्शयतार्य", सद्बोधेनोक्तं—यथाविशति महाराजः, ततः समेऽस्थितोऽहं सद्बोधेन चित्तसमाधानमण्डपे

सूचितो मम । भगवद्भिर्मया ह्यत्र, साक्षादेवानुभूयते ॥ ३९५ ॥ यावदेवं प्रमोदाढ्यः, सम्प्रमोदे तदा पुरे । स्थितोऽहं तत्र संप्राप्तास्ता-
वन्निर्मलसूरयः ॥ ३९६ ॥ स्थिताः सपरिवारास्ते, तत्रैवाह्लादमन्दिरे । गत्वा समस्तसामग्र्या, वन्दिताः सादरं मया ॥ ३९७ ॥ ततो
विधाय नमेप, छद्माले करकुड्मलम् । भद्रे! भगवतामग्रे, मयेदं भाषितं तदा ॥ ३९८ ॥ सर्वो भगवदादेशः, संपन्नः साम्प्रतं यदि ।
नाथ! तदीयतां दीक्षा, प्रसादः क्रियतामिति ॥ ३९९ ॥ सूरिराह महाराज!, सम्पन्ना तव भावतः । अतो भागवती दीक्षा, तस्याः किं
दीयतेऽधुना? ॥ ४०० ॥ तथापि—यदेतत्तव सम्पन्नं, गृहेऽपि वसतोऽधुना । इदमेव विधातव्यं, यतित्वेऽपि विशेषतः ॥ ४०१ ॥ त-
थापि व्यवहारोऽत्र, लङ्घनीयो न पण्डितैः । भवत्वे साम्प्रतं भूप!, द्रव्यलिङ्गं विधीयते ॥ ४०२ ॥ किं च—भावलिङ्गवद्भिरिदमिद
हेतुरपीष्यते । तदीयते महाराज!, लिङ्गं ते द्रव्यतोऽधुना ॥ ४०३ ॥ मयोक्तं—नाथ! महाप्रसादः, ततो "विधायाष्ट दिनानि जिन
"मुनिपूजां समुत्साह नागरकानन्दं संमान्य बन्धुवर्गं पूरयित्वाऽर्थिसार्थं स्थापयित्वा निजसुतं जनतारणाभिधानं राज्ये समाप्य सत्का
"रोचितं नि क्षेप कल्पविधिं सह मदनमञ्जर्या युक्तः कुलंधरेण प्रधानपरिजनेन च निष्क्रान्तो निर्मलसूरिपादमूले विधानेनाहमिति,
"ततोऽभ्यस्तः समस्तः साधुक्रियाकलापः सात्मीभूतो गाढतरं सदागमः शिक्षितानि चतुर्दशपूर्वाण्येकादशाङ्गानि कालिकोत्कालिकश्रुतानि च
"तथाऽभीष्टतरीभूतः सम्यग्दर्शनः सदाशयश्चारित्रधर्मे चिरतमन्यः विधाय विशेषतस्तस्यैव पालितौ निरतौ संयमतपोयोगौ समानि सुचरां
"प्रमत्ततानदीपादीनि रिपुकीडास्थानानि निर्मलीकृत्वा चिरयुसिः, तदेवं गुरुचरणशुश्रूषारतो विहृतोऽहं सूरिकालं मुनिपर्यये"ति, तदन्ते वि
हिता संलेखना कृतमनशनविधानं तद्दर्शनानुष्ठा मे भवितव्यता तथाऽपरा गुटिका ततोऽसौ नीतोऽहं विबुधालये कल्पातीतेषु विबुधेषु
स्थापितः प्रथमग्रैवेयके, तत्र च—मनोहारिणि पर्यङ्के, दिव्ये दिव्यांशुकावृते । शुभ्रातिनिर्मलाकारः, स्थितोऽहममृतोपमे ॥ ४०४ ॥ त

चितम् ॥ १८२ ॥ देवसीपवद्धनमिवैननीमिव सादरम् । नानाद्रागभूषाभिः, अभूतम विनिर्मितम् ॥ १८३ ॥ वादित्र तथाऽङ्गले,
सर्वैः सामन्तपार्थिवैः । स्नापितोऽहं विलिप्तश्च, भूषितो वासितोऽशुकैः ॥ १८४ ॥ ततः प्रभूता दिवसानन्तरं स्थितः महोत्सव एव सुप
दिवः हूयन्ते कर्मनामिकाः समिधः क्षिप्यन्ते सद्भावनाहुतयः विधीयन्ते कुवासनाभिधाना कामाधसयः, ततः कादिवोऽहं सरागमदेव
सांवत्सरवां मयवाऽविभुज्यरे कुष्कर्मारो पापिमहृष भावितारिकायाः, मयान्तरेऽतिदर्पेण विजृम्भिताः सुभपरिणामादयः विलसिता
निष्प्रकम्पतादयः महान्तो महामहोत्सवाः प्रान्तानि मण्डलानि, एवं च क्रमेण तस्मिन्नेव इवसमे परिणीताः शेषा मयि मयाऽष्टौ दयादिक-
न्यकाः, उपविष्टः सद्विपवामिरवश्चिमेव धीमदीर्घनामके विस्तीर्णे वरासने, ततः समानन्दितामात्रिव्रपमरकारयः प्रभूता विविधाद्य-
विलासाः, इत्थम्—यथैव विधा सा कन्या, परिणीता मया तुप । तथैवासौ महामोहः, प्रक्षीणः परमाथवः ॥ १८५ ॥ किं तु—स
येषां समुदायात्मा, सारभूतः स वर्तते । इन्धरसुसमाकारस्तेन पार्श्वे स मे स्थितः ॥ १८६ ॥ यदा तु परिणीतास्ताः, क्षान्त्यादिकन्य
न्यकाः । सर्वे वैश्वानरादीनां, प्रतिपक्षतया स्थिताः ॥ १८७ ॥ तदा सोऽनीकसद्दितः, पापोदयसमन्वितः । चारित्रधर्मराजादिन्मयविवो-
दयाभिषेतु सेपूतैः, सान्वायामः प्रमोदितः । भाविसो चरनारीभिः, सदीम्यपरिवारितः ॥१९०॥ मन्वरत्नविलासेन, सप्रमुरामदीक्षया ।
अपि तथा तुप ॥ १८८ ॥ क्षीणोऽपि क्षीणतरतां, हिंसावैश्वानरादिभिः । सार्धं तेनचभिक्षासाद्रूपदूरतरं गतः ॥ १८९ ॥ त्रिविधिर्विश्वपक्षम् ।
ससवेदनतो मेघ, तदा सत्वं मुनेर्वचः ॥ १९१ ॥ तथा शुभपरिणामस्य, मयाऽन्या अपि कन्यकाः । तमिष्यकम्पतामातावरा वाह्यो
विवाहिताः ॥ १९२ ॥ प्रशान्ता वा धृतिश्रद्धामेधाविविदिषासुखाः । मैत्रीप्रमुदितोपेक्षाविज्ञसिकरुणादिकाः ॥ १९३ ॥ ततस्तेन सुभा-
योग्या, हन्नेन सह लीलया । अत्यर्थं निर्भरीभूता, प्रभवो मे सुभासिका ॥ १९४ ॥ चिन्तितं च मया—सा एष सुप्रसम्बोधो, यः पूर्वं

सुचितो मम । भगवन्निर्मया हन्त, साक्षादेवानुभूयते ॥ ३९५ ॥ यावच्चैव प्रमोदाख्यः, सम्प्रमोदे तदा पुरे । स्थितोऽत्र तत्र संप्राप्तास्त-
वाभिर्मलसूरयः ॥ ३९६ ॥ स्थिताः सपरिवारास्ते, तत्रैवाजावमन्दिरे । गत्वा समस्तसामग्र्या, वन्दिताः सादरं मया ॥ ३९७ ॥ ततो
विधाय नम्रेण, ललाटे करकुड्मलम् । भद्रे भगवतामग्रे, मयेदं भाषितं तदा ॥ ३९८ ॥ सर्वो भगवतादेशः, संपन्नः साम्प्रतं यदि ।
नाथ तदीयतां दीक्षा, प्रसादः क्रियतामिति ॥ ३९९ ॥ सूरिराह महाराज, संपन्ना तव भावतः । ततो भागवती दीक्षा, तस्याः किं
दीयतेऽधुना ? ॥ ४०० ॥ तथाहि—यदेतत्तव संपन्न, गृहेऽपि वसतोऽधुना । इत्थमेव विधातव्य, यतित्वेऽपि विशेषतः ॥ ४०१ ॥ त
थापि व्यवहारोऽयं, उल्लङ्घनीयो न पण्डितैः । भवत्वे साम्प्रतं भूप, द्रव्यलिङ्ग विधीयते ॥ ४०२ ॥ किं च—भावलिङ्गबहिश्चिह्नमिदं
हेतुरपीष्यते । तदीयते महाराज, लिङ्ग ते द्रव्यतोऽधुना ॥ ४०३ ॥ मयोक्त—नाथ महाप्रसादः, ततो "विधायाष्ट दिनानि जिन-
"मुनिपूजां समुत्साह नागरकाननं संभाव्य बन्धुवर्गं पूरयित्वाऽर्थिसार्थं स्थापयित्वा निजसुतं कनकरणाभिधानं राज्ये समाप्य तत्का
"लोचितं निःशेषं कृत्यविधिं सह मदनमञ्जर्या युक्तः कुलधरेण प्रधानपरिजनेन च निष्क्रान्तो निर्मलसूरिपादमूले विधानेनाहमिति,
"ततोऽभ्यस्तः समस्तः साधुक्रियाकलापः पक्वीभूतो गाढतरं सदागमः शिक्षितानि वसुपरिज्ञान्येकादशाङ्गानि कालिकोत्कालिकश्रुतानि च
"तथाऽभीष्टतरीभूतः सम्यग्दर्शनः सजातश्चारित्रधर्मे चित्तबन्धः विशाल विशेषतस्तत्सैन्यं पालितो निरतं संयमतपोयोगौ भ्रमानि सुचरां
"प्रमत्ततानपापीनि रिपुभीतास्थानानि निर्मलीकृता चित्तवृत्तिः, तथैव गुरुचरणशुश्रूषारतो विहृतोऽत्र सूरिकालं मुनिपर्याये"ति, तदन्ते चि
हिता संलेखना कृतमनशनविधानं तदर्शनाशुद्धया मे भवितव्यता वृत्ताऽपरा गुटिका तत्तेजसा नीतोऽहं विबुधालये कल्पातीतेषु विबुधेषु
स्थापितः प्रथममेवेमके, तत्र च—मनोहारिणि पर्यङ्के, दिव्ये दिव्यांशुकावृते । शुभातिनिर्मलाकारः, स्थितोऽहममृतोपमे ॥ ४०४ ॥ त-

स्सागरोपमान्युच्चैरुपरिष्टाद्विमुक्तमम् । भान्त्वात्मा विगताबाधमनुभूय सुखामृतम् ॥ ४०५ ॥ ततो मनुजगत्यन्वःपानुरू तत्परम् । त-
रैरवतसमासाद्यो, मद्रे मार्योंमियोगतः ॥ ४०६ ॥ तत्र सिंहपुरे आसः, सुतो धीणामदे द्रयो । अह गङ्गाधरो नाम, क्षत्रियः
स्मापपौरुषः ॥ ४०७ ॥ जातिस्मरपसमाप्तो, दीक्षामादाय सुन्दरम् । कृत्वा च पूर्ववत्कल्पं, सुघोपाध्यायसन्निधौ ॥ ४०८ ॥ तदन्ते च
विधानेन, पूर्वस्मादर्पितक्रमात् । ग्रैवेयके द्वितीयेऽहं, गतो मार्योंमियोगतः ॥ ४०९ ॥ परिपाट्याऽनया भद्र, कृताः पञ्च गमागमाः ।
मानवीनां समागत्य, ग्रैवेयकनिवासिषु ॥ ४१० ॥ पञ्चैकपूर्वा सत्रासा, स्थितिस्तत्र ममालये । सागरोपमतो मायत्यन्तम समाविर्य्यतिः
॥ ४११ ॥ भवोदधिचिरनिर्यापी, धर्मसन्तोषदायिका । इह तत्र च जाता मे, वार्ता कल्याणमालिका ॥ ४१२ ॥ ततश्च भ्रमणात्यन्तो,
भरते धान्यनामके । पुरे मनुजगत्यन्तर्भासकीवाम्बमण्डले ॥ ४१३ ॥ पुत्रो भद्रामहादागिर्योमातोऽहं सिंहनामकः । नरेन्द्रबद्धो सद्भोगः,
सुन्दरकम्परपारकः ॥ ४१४ ॥ अथ यौवनसंबन्धेन, धर्मबन्धुमहामुनिम् । माप्य भागवती दीक्षा, मयाऽऽत्ता तत्क्षोभन ॥ ४१५ ॥ ततः
क्रियाकलापेन, साधूनां वाचयामिति । विहृतोऽत्र सदाऽऽगः, सूत्रार्थमत्पोपगतः ॥ ४१६ ॥ अथ स्वल्पेन कालेन, द्वादशाङ्गः सदा-
गमः । सपूर्वः साविशेषो मे, सर्वथा कण्ठगतो गतः ॥ ४१७ ॥ पुराऽप्यत्र मया भाव, विमानं पटुमो बहु । किं तु संपूर्णपूर्वाणि, न
मयानि कदाचन ॥ ४१८ ॥ तदा तु कालकालेन, विमान कीलना मया । निक्षेपमस्य विज्ञातं, सर्वं पूर्वैः समन्वितम् ॥ ४१९ ॥
ततोऽधिगतसूत्रार्थो, गुरुणा धर्मबन्धुना । स्थापितोऽहं निजस्थाने, सु(भू)रिशास्त्र पारगः ॥ ४२० ॥ ततश्च हृदयानन्दो, देवदानव
मानवैः । आचार्यस्थापनार्थं मे, तदमस्कारकारकः ॥ ४२१ ॥ गुरुणा क्षेपकोऽथ, स्थापितोऽत्र सुदर्शनः । धन्यस्त्वं कृतकृत्योऽसि,
येन प्राप्तः सदागमः ॥४२२॥ तथा—महाकृतारमास्येव, पूजिता लोकना यतः । विहिता सत्पूजा च, विधिना वसनासनैः ॥४२३॥

किं च—ते देवास्ते महाभागा, मुनयस्ते च सज्जनाः । समाकृष्टा गुणैः सर्वैर्नेशाः किङ्करतां गताः ॥ ४२४ ॥ तथाऽन्येऽवासिनोऽनेके, पण्डिता विनयोद्यताः । स्त्रीमा गच्छान्तरेभ्यश्च, मम पार्श्वमुपागताः ॥ ४२५ ॥ ततो विचरतश्चित्रग्रामाकरपुरादिषु । कुर्वतश्च प्रबन्धेन, व्याख्यानमविच्छिन्नरम् ॥ ४२६ ॥ अनेकवादसङ्घट्टलब्धो वाक्सङ्घयष्टिना । कुतीर्थिमत्तमातङ्गकुम्भनिर्भेदकारिणः ॥ ४२७ ॥ स्वशास्त्रपरशास्त्राणां, स्फुटगर्भार्थदर्शिनः । पूजितस्य महाराजसामन्तपरमेश्वरैः ॥ ४२८ ॥ तदामवर्णसत्कीर्तिविश्वव्यापापुरःसरः । उद्भासितो यशोरूपो, जनैर्मे पटहोऽन्वय ॥ ४२९ ॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥ तथा—धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि, भूषिता नाथ! मेदिनी । त्वयाऽवतरता सर्वे, परमब्रह्मरूपिणा ॥ ४३० ॥ निर्भिद्य सत्यादिसत्त्वमित्येवं नतमस्तकाः । तीर्थिका अपि मां सर्वे, स्तुवन्तः पर्युपासते ॥ ४३१ ॥ युग्मम् । एवमाचार्यके जाते, सर्वलोकमनोहरे । मोहप्रणीतसङ्केते', यथाऽऽत्र तन्निबोध मे ॥ ४३२ ॥ तां तादृशीं समुद्वीक्ष्य, सद्धिं भुवनाद्भुताम् । ईर्ष्ययैव महापापा, कथा मे भवितव्यता ॥ ४३३ ॥ चिन्तितं च तया हन्त, प्रक्षिप्तः पुरा मया । योऽसावबसरस्तेषां, महामोहादिभूभुजाम् ॥ ४३४ ॥ स एष वर्तते कामः, साम्प्रतं कार्यसाधकः । आज्ञाभूतो यदा कास्ते, पुरा मत्तास्ततः स्थिताः ॥ ४३५ ॥ यथेषां व्रतयाम्येन, मद्भावमधुनाऽवतम् । येन ते लब्धमाहात्म्या, आयन्ते सुखभाजनम् ॥ ४३६ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । एवं निश्चित्य ते सर्वे, मह्ने' पापोदयाग्रतः । स्थापिताः कार्यगर्भार्थं, भवितव्यतया तया ॥ ४३७ ॥ किं च—ते कर्मपरिणामाद्यास्ते च मे बान्धवोऽन्यथा । विमूढा नष्टचेष्टाकाः, स्वस्वरूपा विधिसाधया ॥ ४३८ ॥ ततश्च—पापोदय पुरस्कृत्य, महामोहादयस्तदा । पुनः सत्थापनां कृत्वा, मद्भूपा मम सम्मुखम् ॥ ४३९ ॥ केवलं चावसङ्केतैरेष्टान्यमयैः पुरा । कः स्यात्तो विजयोपाय, इति भारम्भि मन्त्रणम् ॥ ४४० ॥ "विषयाभिलाषेणोक्त—इदमत्र प्राप्तकालं—अभ्यर्णीभवतु तावदस्य समीप्यावर्तिनो ज्ञानसम्परणः निकटीभवन्तु शैलराजसहितानि गौरवाभिधानानि

स्सागरोपमाण्युचैस्तपोविंशतिमुत्तमम् । भुक्त्वाऽस्मा विगताबाधमनुभूय सुधामृतम् ॥ ४०५ ॥ ततो मनुजगत्यत्र धातुक खण्डभारतम् । ऐ-
रावतमायातो, भद्रे ! भार्यानियोगतः ॥ ४०६ ॥ तत्र सिंहपुरे जातः, सुतो वीणामहेन्द्रयोः । अहं गङ्गाधरो नाम, क्षत्रियः
क्ष्मातपौरुषः ॥ ४०७ ॥ चारित्रस्य तपस्तप्त्वा, दीक्षामादाय सुन्दरम् । कृत्वा च पूर्ववत्कालं, सुघोषापापसन्निधौ ॥ ४०८ ॥ तत्रैव च
विधानेन, पूर्वस्यापचितक्रमात् । ग्रैवेयके द्वितीयेऽहं, गतो भार्यानियोगतः ॥ ४०९ ॥ परिपाट्याऽनया भद्रे !, इत्थं पञ्च गमागमाः ।
भावतीर्थो समस्ताभ, ग्रैवेयकनिवासिषु ॥ ४१० ॥ एकैकस्मिन् सञ्जाता, क्षिप्तिश्च ममानघे ! । सागरोपमतो यावत्सम सप्तविंशतिः
॥ ४११ ॥ शरीरचित्तनिर्वाणी, धर्मसन्तोषराधिका । इह तत्र च जाता मे, भार्या कल्याणमालिका ॥ ४१२ ॥ ततश्च पञ्चकायासो,
भरते धातुनामके । पुरे मनुजगत्यन्तर्धातकीखण्डमण्डले ॥ ४१३ ॥ पुत्रो भद्रामहागिर्योर्जातोऽहं सिंहनामकः । नरेन्द्रवंशे सद्भोगः,
छन्दस्कारधारकः ॥ ४१४ ॥ अथ यौवनसत्त्वेन, धर्मबन्धुमहामुनिम् । प्राप्य भागवती दीक्षा, मयाऽऽत्ता वरलोचने ! ॥ ४१५ ॥ ततः
क्रियाकलापेन, साधूनां भावगामिनि ! । सिंहतोऽहं समग्रायः, सूत्रार्थग्रहणोद्यतः ॥ ४१६ ॥ अथ स्वल्पेन कालेन, द्वादशाङ्गः सदा-
गमः । सपूर्वः सविशेषो मे, सर्वथा स्फुटतां गतः ॥ ४१७ ॥ पुराऽभ्यस्य मया शास्त्रं, विज्ञान पटुतो बहु । किं तु सपूर्वपूर्वाणि, न
प्रमाणानि स्थापन ॥ ४१८ ॥ तदा तु स्तोककालेन, विज्ञान दीक्षया मया । निःशेषमस्य विज्ञातं, सह पूर्वैः समन्वितम् ॥ ४१९ ॥
ततोऽधिगतसूत्रार्थो, गुरुणा धर्मबन्धुना । स्थापितोऽहं निजस्थाने, स(भू)रिशास्त्र पारगः ॥ ४२० ॥ ततश्च शुद्धानन्दो, देवदानव
मानवैः । आचार्यस्थापनायां मे, सन्नमस्कारकारकः ॥ ४२१ ॥ गुरुणा क्षेपकोपेन, स्थापितोऽहं गुरुः । धन्यस्त्वं कृतकृत्योऽसि,
वेदं भवः सरागमः ॥४२२॥ तथा—प्रभाकरहारपास्तीम, पूजिता लोकनाम्यपाः । सिद्धिता सापूजा च, विधिना बसनादनैः ॥४२३॥

"पात्राद्यपक्षया । मद् पूज्यो जने मां हि, मन्यन्ते देवदानवाः ॥ ४५५ ॥ ममाभिमाद्यः सर्वो, विद्यन्ते भावभूतयः । इत्युत्सेकपरो
"भूत्वा, प्रार्थयामि च मानिनीः ॥४५६॥ युग्मम् । तथा—आस्वादितेषु रम्येषु, रसेषु परमा रतिः । आविर्भूताऽखिलौत्सुक्ये, प्रार्थनाऽ-
"नागतेषु च ॥ ४५७ ॥ शय्यासनादिसंपाद्ये, चक्षुरादिविगोचरे । सुखे शारीरिके बोधः, भाते लौल्यं च भाविनि ॥ ४५८ ॥ जात मे
"त्रितयस्यापि, तदानीं वशवर्तिनः । विहायोपविहारं च, जातोऽहं शिथिलस्तदा ॥ ४५९ ॥ गौरवत्रितयेनापि, ततो मे हतचेतसः ।
"भावोत्सवोऽपि सपत्नो, दुष्टसङ्कल्पकारकः ॥ ४६० ॥ स च रौद्राभिसन्धिर्मे, न जातो बाधकस्तदा । आवोक्षयसमीपस्थः, केवलं सोऽ-
"प्यवस्थितः ॥ ४६१ ॥ तथा अपि संपन्नास्तिस्रस्तस्य परिचारिकाः । तस्यैव वर्धनोद्युक्ता, मम दौःशील्यकारिकाः ॥ ४६२ ॥ इत्थम्
"चित्तविक्षेपो, मम्मपो चेटिका च सा । चित्रभूतो कृता सम्यग्, विष्टरं च समाश्रितम् ॥ ४६३ ॥ चारित्रधर्मराजाद्याश्चित्तस्थापि विये
' हिताः । जातः श्रमणवेषोऽपि, मिथ्यादृष्टियुतः तथा ॥ ४६४ ॥ ततो महामोहकाद्यैस्तैरेव सर्वैरपि रिपुभिः । आयुर्नाम्ना च संविष्टः, स राजा
"मम भार्यया ॥ ४६५ ॥ यदुत—निरूपयाऽस्य पुत्रस्य, भद्र! स्थानं मनोहरम् । साम्प्रतं चारुवासार्थं, योग्यमीदृक्कर्मणाम् ॥ ४६६ ॥
"तेनोक्तं—भगवति! निरूपितमेवास्य निवासस्थानं, यतो मिलितः साम्प्रतं महामोहबलेऽमुष्य चरितेन विरक्तहृदयः कर्मपरिणामः
"पुरस्कृतस्तेन पापोदयः प्रस्थापितोऽहमेकाक्षनिवासनगरे आकारितौ च तत्तीव्रमोहोदयात्यन्ताबोधौ महत्तमपदाधिकृतौ तदत्र केनापि
"त्कारणेन वेदनीयस्योपरि कर्मपरिणामः ततः सर्वसमपाल्य कृतोऽसावकिंचित्करः ततस्ताभ्यां तीव्रमोहोदयात्यन्ताबोधाभ्यां सहानेन स
"परिवारेण मया भगवत्या च तस्मिन्नेवैकाक्षनिवासनगरेऽधुना निवस्तव्यं," किमत्र निरूपणीय?, जानाति चेद् सर्वं स्वयमेव भगवती,
केवलं मयि दयां कुर्वती मामेवमुज्ञापयसि, भवितव्यतयोक्तं—भद्रायुष्क! सत्यमेवमिदं, तथापि—नियोगो यत्र ते आसत्त्वनामधेयया

"त्रीणि मानुषाणि वस्तु अत्रैवम्यावर्तोऽपरैत्राभिसम्भिन्नामानौ द्वौ पुरुषौ तयोश्च परिपालिका यान्ति तत्र एव ह्यन्तर्गतकपोलौ
"धाना ठेस्या इति गोत्रेण प्रसिद्धाविद्धो नार्थे वय तु तावत्समयस्थानत्री पुनः सस्थाप्य प्रवाहयामो मण्डलाधि च भूयः समारोप्य,
'एव च कर्त्ता भविष्यतस्तेनैवास्माकं प्रमाण इति," ततः प्रतिभात तन्मयितो वचनं सर्वेषामपि महामोहाररम्भभुजो, ततोऽस्य तत्परिग
मनेन मारर्भं क्रियता—ततो मे निकटस्थेषु, तेषु जातेषु सुन्दरि'। पूर्वोदितेषु सर्वेषु, यज्जात तन्निशामय ॥ ४४१ ॥ सामग्रारूपता
गुर्वी, तत्सन्मानपूजनाम्। मामवधिसपक्षोकाः, समुत्पन्ना ममेदृशाः ॥४४२॥ यथा—"अहो ममातुल तेजस्तथाऽहो मम गौरवम्।
"अहो जगति पाण्डित्यमन्यासाधारणं मम ॥ ४४३ ॥ अहो गुणप्रधानोऽहं, यथाऽविद्यान्तकापिनोः। अनयोरपि माहात्म्ये, न मूनो न
"भविष्यति ॥ ४४४ ॥ सर्वा विद्या कलाः सर्वाः, सर्वे चाविष्कृताः परम्। अहो विमुग्ध भुवन, मय्येव ननु संश्रिताः ॥ ४४५ ॥
"नरेन्द्राः पूर्वपर्याये, सुखो भोगलालितः। अधुना त्वीदृशः सुरिरहो मादृक्कुतः पुमान् ॥ ४४६ ॥ महत्कुल महत्तेजो, महती श्रीम
"हत्तथा। महती च मम प्रज्ञा, सर्वं हि महतां महत् ॥ ४४७ ॥ एवंविधविकल्पेन, साहङ्कारस्य मे तदा। सम वेनानुवर्तनेन, वैक-
"राजो विजृम्भितः ॥ ४४८ ॥ यथा—यत्रासौ तत्र निम्नमानिन्यात्मदर्शनतत्परता। ज्ञानसंवरमत्रापि, विलासो विपदे भृशः ॥ ४४९ ॥
"ग्रन्थार्थं वशीकृत्यमयं, मलिनीभूतचेतनः। जानन्नपि न जानामि, द्वाषगर्भोऽपमत्तया ॥ ४५० ॥ पठामि पाठयाम्यन्यं, व्याचक्षे शा-
"स्त्रसन्ततिम्। भावार्थं न च बुध्येऽहं, तद्वशीभूतमानसः ॥ ४५१ ॥ केवलं मे परिभ्रष्ट, सार्धं पूर्वचतुष्टयम्। पाश्चात्यं ह्य तत्काले,
"ध्यानं न विस्मृतम् ॥ ४५२ ॥ भवान्तरे प्रयत्नेन, चिन्तापूर्णो ममानघे!। अवाप्तिता नदी तूर्ण, रिपुभिः सा प्रमत्तता ॥ ४५३ ॥
"यतो विजृम्भितात्मुखैर्निजवीर्येण सुन्दरि!। तानि गौरवरूपाणि, मानुषाणि विशेषतः ॥ ४५४ ॥ कथं?—ईदृशः शिष्यवर्गो मे, वस्त्र

"पात्रापयस्तया । मद्दं पूज्यो वने मां हि, मन्यन्ते देवदानवाः ॥ ४५५ ॥ ममाणिमादयः सर्वा, सिध्यन्ते भावभूतय । इत्युत्सेकपरो
"भूत्वा, मार्गयामि च भाविनी ॥४५६॥ युग्मम् । तथा—आस्वादितेषु कम्बेषु, रसेषु परमा रतिः । आविर्भूताऽतिलौल्यान्मे, मार्गनाऽ-
"नागतेषु च ॥ ४५७ ॥ सम्प्राप्तनाविसपाथे, यथाहारातिगोचरे । सुखे शारीरिके तोषः, प्रासे लौल्य च भाविनि ॥ ४५८ ॥ जात मे
"त्रितयस्यापि, तदानीं वशवर्तिनः । विहारोग्रविहारं च, जातोऽहं शिथिलस्तदा ॥ ४५९ ॥ गौरवत्रितयेनापि, ततो मे दुष्टचेतसः ।
"मार्गोपयोऽपि सपक्षो, दुष्टसङ्कल्पकारकः ॥ ४६० ॥ स च रौद्राभिसन्धिर्मे, न जातो बाधकस्तदा । मार्गोक्षयसमीपस्थः, केवल सोऽ-
"प्यवसितः ॥ ४६१ ॥ ततस्ता अपि संपन्नास्तिस्रस्तत्परिचारिकाः । तथैव वर्जनोपुच्छ, मम दौःशील्यकारिकाः ॥ ४६२ ॥ इतश्च
"चित्तविक्षेपो, मण्डपो वेदिका च सा । विपर्यस्तौ कृता सद्या, विष्टरं च समाश्रितम् ॥ ४६३ ॥ चारित्रधर्मराजाद्याश्चितयौ विरो
"हिताः । जाताः ममनवेपोऽपि, मिथ्यादृष्टिरह तदा ॥ ४६४ ॥ ततो लब्धावकाशैस्तैरेवं सर्वैरराविभिः । आयुर्नाम च सदिष्टः, स राजा
"मम भार्यया ॥ ४६५ ॥ यदुत—निरूपयाऽऽर्यपुत्रस्य, मद्र ! स्थान मनोहरम् । साम्प्रत चारुवासार्थं, योग्यमीदृशकर्मणाम् ॥ ४६६ ॥
"तेनोक्त—भगवति ! निरूपितमेवास्य निवासस्थानं, यतो मिलितः साम्प्रत महामोहबलेऽमुष्य चरितेन विरचितहृदयः कर्मपरिणामः
"पुरस्कृतस्तेन पापोदयः प्रस्थापितोऽहमेकाक्षनिवासनगरे आकारितौ च तस्तीव्रमोहोदयात्यन्ताबोधौ महत्तमबलाधिकृतौ दष्टश्च केनचि
"त्कारमेन वेदनीयस्योपरि कर्मपरिणामः ततः सर्वस्वमपहृत्य कृतोऽसावकिञ्चित्करः ततस्ताभ्यां तीव्रमोहोदयात्यन्ताबोधाभ्यां सहानेन स
"परिवारेण मया भगवत्या च तस्मिन्नेवैकाक्षनिवासनगरेऽधुना नियसतव्य," किमत्र निरूपणीय ?, जानाति चेद् सर्वं स्वयमेव भगवती,
केवलं मयि दयां कुर्वती मामेवमुक्षपयति, भवितव्यतयोक्त—भद्रामुष्क ! सत्यमेवमिद, तथापि—नियोगो यत्र ते जातस्तत्रावश्यतया

"त्रीणि मानुषाणि वस्तु प्रवेशमानार्यो समयरीत्या मिसन्धिनामानौ द्वौ पुरुषौ सदोऽत्र परिचारिका यासन्ति सत एव कृष्णनीलकपोताभि
"धाना लेश्या इति गोत्रेण प्रसिद्धास्तिस्रो नार्यः तत्र [illegible] पापात्मप्रमत्तानर्थी पुनः सत्साध्य मयाद्यामो मण्डपारीनि च भूयः समारयामः,
"एव च कुर्वतो भविष्यत्क्लेशेनैवास्माकं प्रभाव इति," ततः प्रतिमात्र तन्मार्गिणो वचन सर्वेषामपि महामोहादिभूभुजां, तत्तदादरसमर्पित
"पात्वेन प्रारब्धं क्रियया—ततो मे निकटस्थेषु, तेषु जातेषु सुन्दरि' । पूर्वोक्तिलेषु सर्वेषु, पञ्चात तमिस्रामय ॥ ४४१ ॥ तामालोकयतो
गुर्वी, वसस्सन्मानपूजनाम् । मात्मनश्चित्तकल्लोला , समुत्पन्ना ममेदृशाः ॥४४२॥ यथुत—"अहो ममातुलं तेजस्तथाऽहो मम गौरवम् ।
"अहो जगति पाण्डित्यमनन्यासाधारणं मम ॥ ४४३ ॥ अहो पुण्यवानोऽहं, यथाऽविभ्रमन्तभाविनोः । जनयोरपि मादृशो, न भूतो न
"भविष्यति ॥ ४४४ ॥ सर्वा स्त्रियः कृताः सर्वाः, सर्वे चाविषयाः परम् । अहो विमुच्य भुवनं, मय्येव ननु सश्रिताः ॥ ४४५ ॥
"नरेन्द्रः पूर्वपर्याये, सुरूपो भोगलालितः । अधुना त्वीदृशः सूरिरहो मार्दवयुः पुमान् ॥ ४४६ ॥ महत्कुलं महत्तेजो, महती श्रीम
"दृश्यः । महती च मम प्रज्ञा, सर्वं हि महतां महत् ॥ ४४७ ॥ एवमिथ्याभिमानेन, साहङ्कारस्य मे तदा । सम तेनानुमग्येन, शैल-
"राजो विजृम्भितः ॥ ४४८ ॥ तथा—यत्रासौ तत्र निर्मात्मिथ्यादर्शननायका । ज्ञानसंवरणस्यापि, विलासो विपते भुवः ॥ ४४९ ॥
"नाम्ना वशीकृतमत, मलिनीभूतचेतनः । जानन्नपि न जानामि, ज्ञानगर्भोपमत्तया ॥ ४५० ॥ पठामि पाठयाम्यन्य, व्याचष्टे ज्ञा-
"नसहस्रिम् । भावार्थं न च बुध्येऽहं, पत्थरीभूतमानसः ॥ ४५१ ॥ केवलं मे परिभ्रष्ट, सार्धं पूर्वचतुष्टयम् । पाश्चात्यं हन्त तत्काले,
"क्षेपकानं च निस्त्वनम् ॥ ४५२ ॥ ममाभ्यरे प्रयत्नेन, विपरीतो समानये ! । प्रसाद्धिता मती सूर्ये, रिपुभिः सा समयता ॥ ४५३ ॥
"ततो विजृम्भितान्तुश्चैर्निजवीर्येण सुन्दरि ! । तानि गौरवसंज्ञानि, मानुषाणि विशेषतः ॥ ४५४ ॥ कथं !—ईदृशः शिष्यवर्गो मे, मम

"पात्रावयस्तया । अहं पूज्यो यतो मां हि, मन्यन्ते देवदानवाः ॥ ४५५ ॥ ममाभिमावयः सर्वो, बिभ्यन्तो भावभूपयः । इत्युत्सेकपरो
"भूत्वा, प्रार्थयामि च भामिनीः ॥४५६॥ युग्मम् । तथा—आस्वादितेषु भक्ष्येषु, रसेषु परमा रतिः । आविर्भूताऽतिलौल्यात्मे, प्रार्थनाऽ-
"नागतेषु च ॥ ४५७ ॥ शय्यासनादिसंप्राप्ते, वस्त्राहारादिगोचरे । सुखे शारीरिके तोषः, प्राप्ते लौल्यं च भाविनि ॥ ४५८ ॥ आत मे
"त्रितयस्यापि, तदानीं वशवर्तिनः । विहायोपविहारं च, जातोऽहं शिथिलस्तथा ॥ ४५९ ॥ गौरवत्रितयेनापि, ततो मे हतचेतसः ।
"आर्तध्यानोऽपि सप्राप्तो, दुष्टसङ्कल्पकारकः ॥ ४६० ॥ स च रौद्राभिसन्धिर्मे, न जातो बाधकस्तदा । आर्तध्यानसमीपस्थः, केवलं सोऽ-
"प्यवस्थितः ॥ ४६१ ॥ तस्या अपि सपत्नास्तिस्रस्तत्परिचारिकाः । तस्यैव वर्धनोद्युक्ता, मम दौःशील्यकारिकाः ॥ ४६२ ॥ इतश्च
"चित्तविक्षेपो, मण्डपो वेदिका च सा । चित्तवृत्तौ कृता तत्रा, विष्टरं च समारितम् ॥ ४६३ ॥ चारित्रधर्मराजाद्याश्चित्तवृत्तौ स्थिरो
"स्थिताः । अतः श्रमणवेषोऽपि, मिथ्यादृष्टिरहं तदा ॥ ४६४ ॥ ततो सम्यग्दर्शनाद्यैरेव सर्वैरराजतिभिः । आयुर्नामा च सम्पृष्टः, स राजा
"मम भार्यया ॥ ४६५ ॥ चतुर—निरूपयाऽऽर्यपुत्रस्य, भद्र ! स्थानं मनोहरम् । साम्प्रतं चारुतासार्यं, योग्यमीदृशकर्मणाम् ॥ ४६६ ॥
"तेनोक्तं—भगवति ! निरूपितमेवास्य निवासस्थानं, यतो मिलितः साम्प्रतं महामोहबलेऽमुष्य चरितेन विरक्तहृदयः कर्मपरिणामः
"पुरस्कृतस्तेन पापोदयः प्रस्थापितोऽसमेकाक्षनिवासनगरे आकारितौ च तत्स्तीव्रमोहोदयात्यन्ताबोधौ महत्तमबलाधिकृतौ दृष्टश्च केनचि-
"त्कारणेन वेदनीयस्योपरि कर्मपरिणामः ततः सर्वसमपक्षं कृतोऽसावकिंचित्करः ततस्ताभ्यां तीव्रमोहोदयात्यन्ताबोधाभ्यां सहानेन स
"परिवारेण मया भगवत्या च तस्मिन्नेकाक्षनिवासनगरेऽधुना निवस्तव्य," किमत्र निरूपणीयं ?, जानाति चेद सर्वं स्वयमेव भगवती,
केवलं मयि दयां कुर्वती मामेवमुपपत्ति, भवितव्यतयोक्तं—भद्रामुष्क ! सत्यमेवसित्, तथाहि—नियोगो यत्र ते जातस्तत्रावश्यतया

मया । माने सहार्थपुत्रेभ्य, मयास्य क्षेपकैरपि ॥ ४६७ ॥ केवलं—त्रिभागमात्रमथापि, आवश्यकोऽह तिष्ठति । ततोऽधिकाह्निके तत्र, सामामो मह' क्षीमया ॥ ४६८ ॥ तेनोक्तं भगवत्नेव, यावीते केऽत्र मादृशाः ? । किं च—सपूर्णा कायतां सिद्धः, सामग्री गमनोचि ताम् ॥४६९॥ ततः प्रबलीभूतैः, संवेरिव वराननेः । असंख्यधिविभिक्षो मार्गे, ततोऽहं सुरसम्पदः ॥४७०॥ सोऽप्य मे मा च क्षीवं मे, मा सन्त्वन्ये परीषहाः । एव सुखासिकाक्षीणस्वकमार्गेणाऽभवम् ॥ ४७१ ॥ ततस्तदन्ते रक्षितो विधानेन समूहया चेतनया प्रबहे दा रिरोपैरकमप्रमात्मान जीर्णाभो प्राचीनगुटिकायामास्वाद्य तामपरां नीतोऽहं तत्रैकाक्षनिवासनगरे स्थापितो वनस्पतिपाटके तेन पूर्वो दितेन प्रासादापवरकन्यायेन, स्थितः कियन्तमपि काल ममयमपरापरगुटिकां, ततोऽन्यत्र नीतोऽहं क्षेत्रपाटकेषु तदन्यनगरेषु च, क्वापिरानीतः पञ्चाक्षपशुसंस्थाने—ततो विशिष्टमावस्थानीतोऽहं विबुधालये । कृताश्च बहवस्तस्मादूर्ध्वमत्र गमागमाः ॥ ४७२ ॥ तथाहि —पञ्चाक्षपशुसमावानूरितो व्यन्तरालेषु । अकामनिर्जरां प्राप्य, गतोऽहं शुभभावतः ॥ ४७३ ॥ तथा—विशिष्टपरिणामेन, क्वचि ज्ज्योतिष्कालयेषु । सौधर्माद्येषु संपन्नो, विबुधाकारधारकः ॥ ४७४ ॥ किं बहुना ?—गृहिधर्मसमेतेन, सम्यग्दर्शनसंयुजा । उत्कृष्टतस्ततः स्थानाद्यो गत्वा ग्रैवेयकाः ॥४७५॥ तथा—बहुशो मानवावासमवाप्तोऽहं सुलोचने ! । कर्माकर्मान्तरद्वीपभूमिजेषु नृषु स्थित ॥४७६॥ तत्र—अकर्मभूमिजातोऽहमेक द्वे त्रीणि वा पुरा । स्थितः पल्योपमान्युच्चैः, स्वल्पपापमलिनः ॥ ४७७ ॥ तावद्भूम्युत्थमानश्च, सत्का म्यभोगमोहितः । सुखाहारविहारश्च, विशुद्धाशयबन्धुरः ॥४७८॥ तदन्ते भार्यया युक्तो, गतोऽहं विबुधालये । आस्वाद्य गुटिकां चार्वी, पूर्वोक्तविधिना तथा ॥ ४७९ ॥ भूरिशाराः प्रजातोऽहमन्तरद्वीपवासिषु । असंख्यवर्षायुष्को (ष्केषु), गतश्च विबुधालये ॥ ४८० ॥ तथा —कर्मभूमिषु जातेन, यद्दानान्यमा कृतम् । अकामकनसैस्यरिपतन विपभक्षणम् ॥ ४८१ ॥ पञ्चाग्नितपनाय वा, रज्ज्वाबुद्धन्धनादि

वा । कर्मप्रधुरेण भावेन, धर्मपुरस्ताऽन्यथापि वा ॥ ४८२ ॥ मास वथापि वत्से !, सस्पुरं विधुषाख्यम् । किं तु किञ्चिषिकावासे, जातो व्यन्तरपाटके ॥ ४८३ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥ वथा—कृत्वा बालतपो घोरं, सरोषो वैरवत्सरः । तपोगौरवमुक्तोऽहं, गवो भवनवासिषु ॥ ४८४ ॥ वथा—धापसव्रतमासाद, तवनुष्ठानमाचवः । ज्योतिष्कारिषु नीतोऽत्र, पुनश्चो निजभार्यया ॥ ४८५ ॥ वथा—प्राप्य भागवतीं दीक्षां, तपोनिष्ठस्सेवकः । युक्तः क्रियाकलापेन, ध्यानाभ्यासपरायणः ॥४८६॥ केवलं—सर्वज्ञभाषित किंचित्पदं वाक्यमथाक्षरम् । अमदधानो मूढत्वात्सम्यग्दर्शनवर्जितः ॥ ४८७ ॥ गवोऽत्र भूरिशो भद्रे !, सर्वमैवेयकेष्वपि । आगवो मानवावास, भूयो भूयोऽन्तराऽन्तरा ॥ ४८८ ॥ युग्मम् । भव च भ्रमवस्तेव, भद्रे ! जानीहि कारणम् । वर्त्सिंहाचार्यवाक्यले, वैयिस्य बन्धया कृतम् ॥ ४८९ ॥ इतरथा—सदैव निर्मलीकृत्य, चित्तवृत्तिं विहृत्य च । रिपुवर्गं स्थितो राज्ये, गतः स्वां निर्वृतावहम् ॥ ४९० ॥ वशिष्ठमविकं जात, भूयो भ्रमणकल्पम् । निजाया दुष्टचेष्टायाः, फलं नान्यस्य कस्यचित् ॥ ४९१ ॥ अगृहीतसङ्केतयोक्तं—न केवलमिव तात !, समस्त चभिवेदितम् । स्वयेह यत वस्तवं, निज चेष्टाविजृम्भितम् ॥ ४९२ ॥ तथाहि—यावद्विष्यथाख्यात !, सर्वदा त्व निरापदि । वस सुस्थितराजस्य, सदाज्ञायां स्थिराशयः ॥ ४९३ ॥ नानविष्यचतो दीर्घा, सवेयमतिदारुणा । भीषणा भूयमाभाऽपि, तीव्राऽनर्थपरंपरा ॥ ४९४ ॥ युग्मम् । संसारिजीवेनोक्त—चार चारुमिव प्रभु !, समस्ति त्व हि वर्तसे । नाम्नाऽगृहीतसङ्केता, मावदसु विचक्षणा ॥ ४९५ ॥ तदाकर्णय चार्वङ्गि !, साम्प्रतं येन हेतुना । जातोऽस्मीदृशावस्थाकल्पाकारधारकः ॥ ४९६ ॥ अगृहीतसङ्केतयोक्त—निवेदयतु भद्रः, संसारिजीवेनोक्त—तस्मादुत्रैवेयकावन्त्यावानीतोऽत्र मेरुणा । पुरीं मनुजगलन्तःपातिनीं क्षेमनामिकाम् ॥ ४९७ ॥ इतश्च आनात्येव भवती यथा भवेकापण्णमारुप्ये, भूरिविस्तारसुन्दरे । महाविवेकरूपेऽत्र, सन्मार्गेऽविदूरगे ॥ ४९८ ॥ वसन्ति चित्ररूपाणि, वस्तुराण्यन्तराऽन्तरा ।

मया । स्थाने सद्धार्यपुत्रेण्, वक्तव्यं क्षेपकेरपि ॥ ४६७ ॥ केवलं—त्रिभागमात्रमथापि, स्वावस्थमेह तिष्ठति । ततोऽविलम्बिते तत्र,
मास्मामो भद्र! छीत्वा ॥ ४६८ ॥ तेनोक्तं भगवतेव, जानीते केऽत्र मादृशाः ? । किं च—सपूर्णा कार्यतां सिद्धः, सामग्री गमनोचि
ताम् ॥४६९॥ वक्तैः प्रबलीभूतैः, सर्वैरेव वरानने! । मतम्यसिथिलो मार्गो, कृतोऽहं सुखलम्पटः ॥४७०॥ मोक्ष्य मे मा च क्षीव मे, मा
सम्त्वन्ये परीषहाः । एष सुवासिकाप्तीम्लवक्रमार्गस्ततोऽभवम् ॥ ४७१ ॥ ततश्चान्ये रचितो विधानेन समूढया भवतया प्रबले शा-
रीरदोषैरसमञ्जसस्थान जीर्णायां प्राचीनगुटिकायामास्वाद तामपरां नीतोऽहं तत्रैकाक्षनिवासनगरे स्थापितो वनसन्निपाटके तेन पूर्वो
दितेव प्रासादापवरकन्यायेन, स्थितः कियन्तमपि कालं मध्यमपराग्गुटिकां, ततोऽन्यदा नीतोऽहं शेषपाटकेषु तदन्यनगरेषु च,
स्थापितानीतः पश्चाक्षपशुसन्ताने—ततो विशुद्धमावतानीतोऽहं विबुधालये । एवाश्च बहुवस्तसामूरूपत्वत्र गमागमाः ॥ ४७२ ॥ तथाहि
—पश्चाक्षपशुसन्तानादूरितो व्यन्तरालिषु । अकामनिर्जरो प्राप्य, गतोऽहं शुभभावतः ॥ ४७३ ॥ तथा—विशिष्टपरिणामेन, क्वचि
त्कल्पोपपातिषु । सौधर्मादिषु सप्तमो, विबुधाकारधारकः ॥ ४७४ ॥ किं बहुना ?—गृहिधर्मसमेतेन, सम्यग्दर्शनसंयुता । तत्कृतवत्वतः
स्वानवधे कस्या मर्त्येस्थितः ॥४७५॥ तथा—बहुशो मानवावासमवासोऽहं सुलोचने! । कर्माकर्मान्तरद्वीपभूमिषु नृषु स्थितः ॥४७६॥
तत्र—अकर्मभूमिवासोऽनेक द्वे त्रीणि वा मृता । स्थितः पल्योपमान्युचैः, कल्पपादपकालिव ॥ ४७७ ॥ तावद्भूम्यमानश्च, सत्का
म्यासोगमोचितः । सुकाहारविहारश्च, विशुद्धसमन्धुरः ॥४७८॥ तदन्ते मार्यया युक्तो, गतोऽहं विबुधालये । भास्वाप गुटिकां पार्वी,
पूर्वोक्तविधिना तथा ॥ ४७९ ॥ भूरिवाराः मतासोऽहमन्तरद्वीपवासिषु । असंख्यवर्षायुष्को (ष्केषु), गतश्च विबुधालये ॥ ४८० ॥ तथा
—कर्मभूमिषु भावेन, पश्चानान्यथा कृतम् । अतस्मासनमैत्रमविपवन विषभक्षणम् ॥ ४८१ ॥ पश्चाम्निपनाय वा, रज्जुद्बन्धनादि

अथासौ भास्कराकारस्ततोऽत्र समुपागतः । नलिनी च गता तेन, सार्धं माता ममामघा ॥ ५१८ ॥ ततो मामकरिष्यन्ति, किल
राज्येऽभिषेचनम् । सामन्तास्तावदुत्सर्गं, भक्त्या ममातुलम् ॥ ५१९ ॥ तथा—जातानि क्षेमरत्नानि, सुन्दराणि त्रयोदश । निधयश्च
समायाता, मम यक्षैः सुरक्षिताः ॥ ५२० ॥ ततोऽद्य चक्रवर्तीति, मत्वा सर्वे नराधिपाः । गताः किङ्करतां मेऽत्र, सुकच्छविजये तदा
॥ ५२१ ॥ ततो निर्जित्य निःशेषं, षट्खण्डं भूमिमण्डलम् । क्षेमपुर्यां चिरेणैव, प्रतापेन मयाऽर्जितम् ॥ ५२२ ॥ ततो द्वादश च
वर्षाणि, द्वात्रिंशद्भिर्महीभुजाम् । सहस्रैरभिषेको मे, किरीटाटोपराजिनाम् ॥ ५२३ ॥ ततो देवीसहस्राणां, चतुःषष्ट्या सहान्वितम् । कु-
वलीकाञ्जनेत्राणां, भुञ्जानो भोगसन्ततिम् ॥ ५२४ ॥ कुर्वाणो जनतानन्दं, दयानन्दप्रवर्तिताम् । महाभूतिविमर्देन, भूरिकालमहं स्थितः
॥ ५२५ ॥ युग्मम् । किं बहुना ?—चतुर्भिरधिकाशीतिपूर्वलक्षाणि लीलया । चक्रामराज्यसम्भोगं, कृत्वाऽहं चारुलोचने[1] ॥ ५२६ ॥
निर्गतः पश्चिमे काले, स्वपुर्या राजलीलया । षट्खण्डविजयस्यापि, स्वस्य दर्शनकाम्यया ॥५२७॥ पुराकरासिसंकीर्णां, तां पर्यन्य वसुन्ध
राम् । अहमत्र समायातः, सत्पुरे शङ्खनामके ॥ ५२८ ॥ ततश्च—पश्चात्कृत्वा बलं शेषं, राजचक्रसमावेष्टितः । प्राप्तश्चित्तरमं चेदमुद्यान
नन्दनोपमम् ॥ ५२९ ॥ इतश्च—यानि गुणधारणावस्थायाममूर्वंलयया प्रथमो मे धर्मदेशकः कन्दमुनिः तथा वयस्यः कुलंधरो भार्या
च मदनमञ्जरी, तान्यप्यासेवितानि भवितव्यतया भ्रमितानि भवचक्रे दर्शितानि सुन्दरासुन्दररूपेण, ततः स कन्दमुनिः कथंचित्तद्व
लिकासम्पर्कं समानीतोऽस्यैव सुकच्छविजयस्यान्तर्भूते हरिपुरे तत्र च भीमरथो राजा तस्य च सुभद्रा नाम महादेवी तयोश्चासि
समन्तभद्रो नाम तनयः ततः प्रवेशितोऽसौ कन्दः सुभद्राकुक्षौ निर्गतः क्रमेण जाता दारिका प्रतिष्ठितं तस्या नाम महाभद्रेति ।
इतश्च समन्तभद्रः संप्राप्य सुघोषमाचार्यं संजातवैराग्यः संभाष्य पितरौ निष्क्रान्तः सपत्नः संपूर्णद्वादशाङ्गधरः स्थापितो गुरुभिः सूरि

ततः क्षेमपुरी साऽस्य, सन्मार्गस्य मध्यगा ॥ ४९९ ॥ सुकच्छविजयस्थानमिदं भद्र! निगद्यते । यत्र स्थिता वयं भूप, पुरी सा च
मनोहरा ॥ ५०० ॥ तस्यां च क्षेमपुर्यां—मभूदरातिवातिसमस्तेजसां निधिः । राजा युगंधरो नाम, भास्कराकारधारकः ॥५०१॥
तस्य दर्शनमात्रेण, मोहस्तम्भपरस्या । आसीन्निष्ठा महादेवी, नलिनी नाम विश्रुता ॥ ५०२ ॥ अथागृहीतसङ्केते!, भवितव्यतया
तया । तस्याः प्रवेशितः कुक्षावहं पुण्योदयान्वितः ॥ ५०३ ॥ दृष्टश्च—तस्यां रात्रौ सुखाप्तायां, सा सुप्ता कमलेक्षणा । चतुर्दश महा
स्वप्नानवलोक्य समुत्थिता ॥ ५०४ ॥ ततः प्रबुद्धयाऽऽख्यातास्ते युगंधरभूभुजे । तथा फलोपलम्भाय, महास्वप्ना गजादय ॥ ५०५ ॥
देवेनाप्युक्त यथा देवि!, देवतामवपूजितः । कुलप्रदीपस्ते पुत्रश्चक्रवर्ती भविष्यति ॥ ५०६ ॥ ततः मोत्फुल्लनेत्रा सा, मधुरास्यमनोहरैः ।
अभिनन्द्य वचोवाक्यैर्गर्भं धारयतेऽनघा ॥५०७॥ ततः सम्पूर्णकालेन, सुन्दराकारधारकः । पुण्योदययुतो जातस्तयाऽहमनघया ॥५०८॥
अथ गत्वा प्रियङ्कर्या, दर्पगद्गदया गिरा । मोत्फुल्लनेत्रयाऽऽस्थाने, ताताय निवेदितः ॥ ५०९ ॥ ततः पुलकिताङ्गः, स दत्त्वा पारि
तोषिकम् । दान तस्यै यथाकाममादिदेश महोत्सवम ॥ ५१० ॥ अथ विलासविभूषणवन्धुरः, सरसनर्तनवादनसुन्दरः । मदविघूर्णित
लोकमनोहरः, प्रवृते मम जन्ममहोत्सवः ॥ ५११ ॥ गानपानवरखादनरम्यो, मानदानमदनादरगम्यः । तादृशात्यवशतो विलसन्त्य
त्र नागरसुखिता ननु सम्यः ॥ ५१२ ॥ यथैव तद्दिनं भद्रे!, तथाऽन्यद्दिनपञ्चकम् । गतमुद्दामलीलाभिर्हृष्टतुष्टजनसुन्दरम् ॥ ५१३ ॥
ततः प्रयत्नतः सर्वैस्तातस्नातामात्यवासिभिः । पक्षिकाजागरो रम्यः, कृतो मे नाकविभ्रमः ॥ ५१४ ॥ ततो महामहोत्सवेन, द्वादशे मास
मात्रके । प्रतिष्ठितं च मे नाम, यथाऽयमनुसुन्दरः ॥ ५१५ ॥ अथ सम्वर्धमानोऽहं, धात्रीपञ्चकलालितः । कुमारभावमापन्नो, गृ
हीताः सकलाः कलाः ॥ ५१६ ॥ ततश्च यौवनस्थोऽहं, यौवराज्येऽभिषेचितः । तातेन महता भद्रे!, विमर्देन मनोरमे ॥ ५१७ ॥

तदर्थं तयाऽस्तुपयाचितशतानि चिरलौघमूककालानि, ततो भवितव्यतया स कुलंधरो सूरिषु भवेषु कृतकुशलाभ्यासः प्रवेशितस्तस्याः कुक्षौ, दृष्टोऽनया स्वप्नो यथा सुन्दराकारधरः पुरुषो वदनेन मे प्रविश्य शरीरे हृदयेन निर्गत्य गतः केनचिन्नरेण सार्धं, ततः कथितोऽनया भर्त्रे स स्वप्नः, तेनोक्तं—भविष्यति ते पुत्रः केवलमचिरेण कञ्चन गुरुं प्राप्य प्रव्रजिष्यति, तदाकर्ण्य हृष्टा कमलिनी, ततस्तृतीये मासि सञ्जातोऽस्याः कुशलकर्मकरणमनोरथः सम्पादितः श्रीगर्भराजेन सम्पूर्णकाले च जातो दारकः परितुष्टो राजा कारितस्तज्जन्मानन्दः, इतश्च समुत्पन्नविमलकेवलालोकः समागतोऽसौ समन्तभद्राचार्यः स्थितोऽत्रैव चित्तरमे कानने निर्गता तद्वन्दनार्थं महाभद्रा कथञ्चिन्न विज्ञातः सुललितया, सञ्जातः कर्मचित्रावारकजल्पः, भगवतोक्तं—एष बहुशोऽभ्यस्तकुशलकर्मा राजपुत्रो न स्थास्यति भवने ग्रहीष्यति प्रव्रज्यां भविष्यति सर्वागमधारकः, तदाकर्ण्यागता निजोपाश्रये महाभद्रा, इतश्च तस्य नरेन्द्रतनयस्य पौण्डरीक इति प्रतिष्ठितमभिधानं विहितो नामकरणप्रमोदः, इतश्च सा सुललिता कुतूहलपरतया विचरन्ती प्राप्ता तत्र चित्तरमे कानने दृष्टः साम्प्रतमनया स समन्तभद्रसूरिर्जनपरिषद्गुणसन्दोहं वर्ण्यमानः, उक्तं च भगवता—यतोऽस्य शुभेन कर्मपरिणामेन अनुकूलीभूतया कालपरिणत्या अस्यां मनुजगतौ सनिवृत्तसमस्तविघ्नपुञ्ज एवायं भविष्यति, भव्यपुरुषो हि सुमतिः समस्तैर्गुणैर्युक्तस्त एव कोऽत्र सन्देहः ?, तदाकर्ण्य हृष्टाः सर्वे लोकाः, सुललितया चिन्तितं—कथं कालपरिणतिकर्मपरिणामयोर्जनकत्वं कथं चैव भाविगुणजातं जानाति ?, ततो गत्वा भ-सर्वि पृष्टाऽनया महाभद्रा, तया चिन्तितं—अलसत्वमुग्धेयं सुललिता, ततोऽयमेवास्याः प्रतिबोधनोपाय इति संचिन्त्य युक्तितः समर्थितं महाभद्रया कालपरिणतिकर्मपरिणामयोर्जनकत्वं, जनयामि च सदागमगोचरमस्याः प्रीतिमिति चिन्तयन्त्याऽभिहितमनया—भद्रे! स तदा लोकमध्ये व्याप्रियमाणः सदागमस्त्वयाऽवलोकितः स हि भगवान् भूतभवद्भविष्यद्भावानिःशेषानवभासयत्येव नास्त्यत्र सन्देहः

पदे, सापि च महाभद्रा समाप्ता यौवनं परिणीता गन्धपुराधिपतिना पद्मावतीरविप्रभपुत्रेण दिवाकरेण गतोऽसौ कालधर्मानन्तरं प्रतिबोधिता समन्तभद्रसूरिणा महाभद्रा गृहीताऽनया भागवती दीक्षा सजातैकादशाङ्गधारिणी गीतार्था स्थापिता गुरुभिः प्रवर्तिनीपदे ततः सा सुसाध्वीभिः परिवारिता विहरन्ती समायाता रत्नपुरे, तत्र च मगधसेनो राजा तस्य च सुमङ्गला नाम महादेवी, इतश्च सा मदनमञ्जरी चलिता स्वसुतास्नेहेन अतिरम्यतया तया कृतं तस्याः सुलक्षितेति नाम मात्रा क्रमेण यौवनं संपन्ना सुरूपाऽपि कस्यचित् भूरिकालः नेष्टो वरगन्धोऽप्यनया ततः कथमियं वरिष्यति इति सञ्जाता जननीजनकयोश्चिन्ता ततो महाभद्रां समागतामाकर्ण्य गृहीत्वा तां सुलक्षितां मिलपुत्रिकां गतौ तदुपाश्रये वन्दनार्थं देवीनरेन्द्रौ वन्दिता सपरिकरा भगवती दत्तोऽनया परमपदकल्पपादपनिरुपहतबीजभूतो धर्मलाभः विहितास्तदनुग्रहकल्पा सद्धर्मदेशना ततः सा सुलक्षिता परिस्फुटमबुध्यमानापि भगवतीवचनभावार्थमसम्बुध्यतया पूर्वपरिचयानुरूपस्नेहरागा भगवतीवदनकमलकोकनाभिप्रलोकने कथंचिदन्यत्र नेतुमपारयन्ती पितरं प्रत्याह—तात! मया भगवत्याश्चरणयुगलं पर्युपासितव्यं तदनुजानातु मां तातो येनाहमनयैव सार्धं सर्वत्र विचरामीति, तदाकर्ण्य प्रहसिता सुमङ्गला, नृपतिराह—देवि! अस्मात्र चलितेन करोतु वत्सा समीहितं अयमेवास्या विनोदनोपायो भविष्यति, केवलं भगवतीपार्श्वस्थयाऽनया सामर्थ्ययुक्तया गृहस्थयैव सदा पर्युषितव्यं न चास्मत्पृच्छयाऽनया प्रव्रज्याभ्यासोऽपि विधेय, सुलक्षितयोक्तं—तात! महाप्रसादः, ततः सा सुलक्षिता तथा महाभद्रया प्रवर्तिन्या सह तयैव नानादेशेषु विहर्तुं प्रवृत्ता, केवलं कर्मोदयात् प्रवर्तते तस्याः पाठः न व्याति सामाचारीक्रमः न बुध्यते च सा परिस्फुटमपि कथ्यमानमागमार्थं, अन्यदा समायाता भगवती महाभद्राऽत्र भद्रपुरे स्थिता नन्दस्य श्रेष्ठिनो यचशालायां, इतश्चात्र भद्रपुरे मम मातुलः श्रीगर्भो नाम राजा तस्य च महाभद्रामातृष्वसा कमलिनी नाम महादेवी सा च निरपत्या

श्रीगर्भराजाय च सञ्जातस्तयोः प्रमोदः ततो गत्वा महानन्देन समर्पितस्ताभ्यां भगवतो निजतनयः ततः कुरुते स प्रतिदिनमागमाधिगमं पौण्डरीकः, ततोऽन्यदा चित्तरमे काननेऽत्रैव च मनोनन्दने चैत्यभवने सकलसमुदयमध्यस्थिते भगवति समन्तभद्रसूरौ धर्मं व्याचक्षाणे स्थितायां महाभद्रायां निकटवर्तिनि पौण्डरीके समागतायां सुललितायां धर्मकथाऽऽक्षिप्तहृदये भव्यलोके समुल्लसितो महीयबहलकलकलः, वध्यडिण्डिमादुत्कर्णिता पर्षत्, ततः सुललितया महाभद्रा पृष्टा—भगवति! किमेतत्?, सा प्राह—नाहं जाने, ततो भगवता तयोः सुललितापौण्डरीकयोः प्रतिबोधार्थमुक्तं—यथा महाभद्रे! किं न जानीषे त्वं प्रसिद्धैव तावदियं मनुजगतिर्नगरी प्रख्यातोऽस्य महाविदेहरूपो हट्टमार्गो यत्राधुना सर्वेऽपि वयमास्महे, ततोऽत्र संसारिजीवो नाम तस्करो गृहीतः सलोप्त्रको दुष्टाशयादिभिर्दण्डपाशिकैः दर्शितः कर्मपरिणाममहाराजाय, ततस्तेन प्रदत्ता कालपरिणतिं समालोच्याज्ञापितोऽसौ वध्यतया, ततः सोऽयं संसारिजीवः तस्यैव चेष्टितस्ते राजपुरुषैर्महाकलकलेन हट्टमार्गमध्येन नगर्या निःसार्य नीत्वा च पापिपञ्जरनामके वध्यस्थाने दुःखमारेण मारयिष्यते, तदेष घोष्यमाणे कोलाहलः श्रूयते, सुललितयोक्तं—भगवति! ननु चक्षुःपुरमिदं न मनुजगतिः चित्तरमं चेदं काननं न हट्टमार्गः श्रीगर्भश्चात्र राजा न कर्मपरिणामः तत्किमित्येवं भगवन्तो जल्पन्ति?, भगवानाह—धर्मशीलेऽगृहीतसङ्केता त्वमसि न जानीषे परमार्थं, सुललितया चिन्तितं—हा ममाप्यपरं नाम कृतं भगवता, ततः स्थिता विस्मितवदना, महाभद्रया बुद्धो भगवद्वचनार्थः, चिन्तितमनया—कश्चिदेष बहुभूरिपापो नरकगामी भगवता जीवो निर्दिष्टः, ततः संजाता महाभद्रायाः करुणा, अभिहितमनया—भगवन्! किमेष कथंचिन्मोचयितुं पार्यते तस्करो न वेति, भगवानाह—आर्ये! तव दर्शनेनास्मत्समीपागमनेन च भविष्यत्यस्य मोक्षः, महाभद्रयोक्तं—भदन्त! गच्छाम्यहमस्याभिमुखं, भगवतोक्तं—गच्छ, ततः करुणापरिगतहृदयाऽऽगता महाभद्रा तदभ्यर्णं, अभिहितोऽनया—

तत्प्रसादादेव मयाऽपीदं समस्तं विज्ञातं चिरपरिचितः स मे भगवान्महाप्रभावश्चेत्यादि पर्यन्तं सद्धागममाहात्म्यं कथितं च तस्य तथा परितोषकारणं, सुललितयाऽभिहितं—भगवति ! ममापि विधेहि तेन भगवता सह परिचयं, महाभद्राऽऽह—बाढं, ततो नीताऽनया समन्तभद्रसूरिसमीपे सुललिता, तद्दर्शनाज्जातः सुललितायाः प्रमोदः संपन्नः कथितगुणेषु सम्प्रत्ययः, अभिहितमनया—भगवति ! वर्षिताऽऽगमिष्यन्तं काले भगवता मदेव न दर्शितो मे महाभागः सद्धागमः अहो ते स्वार्थपरता ततः परं भगवति ! दर्शनीयो मे दिने दिने भगवान् येनाहमपि भगवता सदृशी पण्डिता भवामि, महाभद्रयोक्तं—एवं करिष्ये, ततः प्रारब्धा ताभ्यां प्रतिदिनं भगवत्पर्युपासना अतिक्रान्तो मासकल्पः, ततो भगवानाह—महाभद्रे ! श्रीगर्भाबलाऽसि त्वमधुना न शक्नोषि विहर्तुं अवतिष्ठ त्वमत्रैव शङ्खपुरे वयं तु विहृत्य तत्रावसरे पुनरागमिष्यामः, युष्मत्प्रतिजागरणमेवेहास्माकं मासकल्पकरणे कारणं, अन्यथा हि न कल्पते साध्वीसमभ्यासे ध्रुवं साधूनां क्षेत्रे मासकल्पः, स्थानप्रतिजागरणं तु युष्माकमत्र, प्रतिचरणीयश्च भवत्या पौण्डरीकोऽयं राजदारकः भविष्यत्येष वर्धमानो मे शिष्यः, तथास्त्विति प्रतिपन्नं सूरिवचनं महाभद्रया विहृता भगवन्तः, प्राप्तः क्रमेण पौण्डरीकः कुमारभावं प्रादुर्भूतोऽस्य यथानिर्दिष्टो गुणकलापः जातोऽयं स्नेहमविपक्षहृदयो महाभद्रायां, समागता भूयो भगवन्तः समन्तभद्रसूरयः नीतस्तद्वन्दने महाभद्रया पौण्डरीकः, स च भाविभद्रतया प्रसन्नमूर्तिदर्शनेन रचितसत्कृतुपकलापेन प्रीतिजनकवचनाकर्णनेन, शुद्धयुग्मपृष्टितया च महाभद्रां प्रत्याह—भगवति ! किंनामायं महाभागः ?, तया चिन्तितं—सरलहृदयोऽयं राजपुत्रो रक्षितश्च भगवद्गुणैरिति लक्ष्यते, तदस्यापि जनयाम्येवहारं चैव सद्धागमविषयां भक्तिमिति संचिन्त्याभिहितमनया—भद्र ! सद्धागमोऽयमभिधीयते, पौण्डरीकेणोक्तं—भगवति ! यद्यम्बातातयोः प्रतिभाति ततोऽहमत्रैव भगवतः सकाशे गृहान्यागमार्थं, महाभद्रयोक्तं—युक्तमिदं, ततो निवेदिततत्त्वमभिप्रायो महाभद्रया कमलिन्यै

पृच्छाम्यतस्त्वामाचक्ष्व भगवन्? इत्येतत्सर्वं निवेदयितुमर्हसि भद्र!, अनुसुन्दरेणोक्तम्—अस्ति धातकीखण्डेऽत्रस्थमेवैकस्मात् समुत्पन्नोऽत्र
सुकच्छविजये क्षेमपुर्यां युगन्धरनलिनीपुत्रतयाऽनुसुन्दराभिधानः, अत्रान्तरे मोत्साहितास्ते भवितव्यतया महामोहादयः, कथं?—स
म्यग्दर्शनदूरस्थो, भाववेषोऽनुसुन्दरः । मतब्धे तावदेषात्र, भूप भोः सार्वभौमिकये ॥ ५२० ॥ इतरथा—कथंचित् समासाद्य, परिपोष्य
निज चक्रम् । भवतां भागधेयार्थं, पापाचारी भविष्यति ॥ ५२१ ॥ अन्यच्च—महोत्सेन वशं याति, साम्प्रतं भवतामयम् । सद्बोधापे-
क्षितो भूयो, दुर्मेधोऽयं भविष्यति ॥ ५२२ ॥ ततोऽधुना यथाशक्त्या, कुरुतैनं वशवर्तिनम् । चित्तवृत्तिमहाराज्य, तावद् यूयं निराकुलाः
॥ ५२३ ॥ ततस्तथेति तैर्भद्रे![1], वल्लामानैर्निरङ्कुशैः । बालकालात्समारभ्य, वैराद् परिवेष्टितः ॥ ५२४ ॥ अहं तु तेषां मध्यस्थो, ध्या
न्यान्धीभूतचेतनः । विस्मृतात्मस्वरूपस्तु, पुनरुन्मत्ततां गतः ॥ ५२५ ॥ ततः समकैस्तैः पापैः, संप्रयुज्य निज निजम् । वीर्यं कृतो
ऽहं भूयोऽपि, पापार्जनपरायणः ॥ ५२६ ॥ कथं?—कौमारे वर्तमानोऽयं, महतो मांसभक्षणे । मद्यपाने रतो पूर्वे, जन्तुसङ्घातपीडने
॥ ५२७ ॥ यौवने वर्तमानेन, पारदार्यविचक्षणा । लोके प्रभयताऽत्यर्थं, प्रयाम विहिता मया ॥ ५२८ ॥ तथा—स्थितेन चक्रवर्तित्वे,
महारम्भपरिग्रहाः । पापर्द्धयोऽन्यदोषाश्च निरपेक्षेण सेविताः ॥ ५२९ ॥ सर्वत्र मूर्च्छितो गृद्धो, विमूढो विषयेषु च । एतावन्तमहं
कालं, स्थितोऽत्यन्तसुखी किल ॥५४०॥ एवं च वर्तमानेन, मया ते भावशत्रवः । विस्मृत्य पूर्ववृत्तान्तं, बन्धुबुद्ध्याऽवधारिताः ॥५४१॥
ततस्तैर्लब्धप्रसरैर्मे मलिनशरीकृता चित्तवृत्तिः नितरामभिभूतं चारित्रधर्मराजबलं धारित (पूरे) निकृष्टमभ्यन्तरे तिरोहितं तत्कान्त्यादिकं
सुखरागमम्बरमन्तःपुरं नष्टमोविषोऽयं मधुमावात् प्रकाशितं कर्मपरिणामराज्यं प्रबलीभूतः पापोदयः बलिष्ठसमुदायतया महामोहसैन्य सं
स्थापितानि निजनगरादीनि प्रवृत्ता वोढुं महापूरेण प्रमत्ततानदी विस्तीर्णीभूतं तद्विलसितं प्रत्यग्रीकृतमिच्छाविक्षेपमण्डपः समारिता तृष्णा-

यथा भद्र! भगवन्तं सदागमं शरणं प्रतिपद्यस्वेति, ततः समानीतोऽहमनेन वरम्या भगवत्समीपं, दृष्टोऽहमथ तस्करूपाकारधारकः स महापरिषदा, ममापि भगवन्मुखकमलवचोऽमृताक्षेपमुग्धरसनिर्भरतया समागता मूर्च्छा तथा चेतना प्रविष्टः शरणतया भगवान् मा भीरिति तेन समाश्वासितोऽहं भगवता पूरीभूता भगवद्रूपेण किंवेते राजपुरुषाः ततो विस्मयीभूतोऽहं पृष्टस्तया व्यतिकरं कथितश्च मये यथास्थितवृत्तान्तो विस्तरेण, अथ च भद्रे! भगवतः समन्तभद्रसूरेर्महाभद्रायाः पौण्डरीकस्य अचलाख्य सम्बन्धी वृत्तान्तः प्रतीताऽपि तव सर्वविस्तरं मया निवेदितः येन ते मदीयकथिते मुनिर्णीतमथाय कथयतीति सवत्र सम्प्रत्ययो भवति, तज्जातस्तेऽधुना सम्प्रत्ययः?, सा प्राह—वाङ्मात्रगोचरः संजाता, केवलं यदि त्वमनुसुन्दरनामा चक्रवर्ती ततः किमिति तस्कराकारधारको दृश्यसे?, अथ मेऽधुना सन्देहः, स प्राह—भद्रे! युवयोः प्रतिबोधनार्थं मयैव बहिरपि तस्कररूपं विरचितं यतोऽहमम्बरात्र चौर्यमुद्दिश्य भवतां पुरतो भगवता समाहितौ नामाय तस्करः एकाकेनैव यद्वा नीयते क्रम इत्याख्यातः, ततो गवाक्षे मम सम्मुखं महाभद्रायां तद्दर्शनानुभावात्संजाते प्रबोधे मया चिन्तितं—यदस्येषा महाविशाला महाभद्रा आमात्येयं भगवतादिष्टं मदीयमम्बरात्र चौर्यं ततो छादयति भावतो मम च स्वरतां यथास्वगृहीतसङ्केताऽप्यपि सा सुललिता न जानीते गन्धमप्यस्य व्यतिकरस्य, ततश्चक्रवर्तिरूपधारिणं मामुपलभ्य भवेदस्याः सदागमवचने विस्मयो न जानीते किंचिदयं सदागमो यच्चक्रवर्त्यप्येन तस्करोऽभिहित इति भावनया, किं च—असावपि पौण्डरीकोऽनेनैव द्वारेण प्रतिबोधितो भविष्यति, भव्यपुरुषो ह्यसौ सुमतिश्च वर्तते विज्ञास्यति मामकीनवृत्तान्तमयोचरकालमस्य सर्वस्य परिस्फुटमैदंपर्यं भविष्यतस्य यतोऽम इत्येवं विचिन्त्य विरचितमिदमम्बरतस्करूपसूचकं वैक्रियकरणलब्ध्या मया बहिरपि सर्वमेतदपि रूपमिति, सुललितयोक्तं—कीदृशं पुनस्तदम्बरात्र चौर्यं भद्रकया विहितं कथं वा तदेतत्सा विडम्बना कृत धाऽसगावे परगत च निःपाप

पात् । आलोक्य काननं दिव्यं, सस्मितसरिदक्षया ॥ ५४६ ॥ राजपुत्राश्च मे यावद्विनीताश्चाटुकारिणः । वदन्तो देव देवेति, वर्त्तयन्ति
वनभियम् ॥ ५४७ ॥ तावदेषा महाभागा, सुसाध्वीपरिवारिता । आगच्छन्ती महाभद्रे', महाभद्रा विलोकिता ॥ ५४८ ॥ चतुर्भिः
कलापकम् । अथ निःशेषरूपेभ्यो व्यावृत्ता कीलितेव मे । अस्यां निपतिता दृष्टिः, समाधाऽत्यन्तनिश्चला ॥ ५४९ ॥ एषापि मां प्रप
श्यन्ती, सपक्षा वेव भुवा । निःस्पृहापि महाभागा, पूर्वाभ्यासेन सुन्दरि ! ॥ ५५० ॥ अथ प्राप्ता समाध्यर्मे, चिन्तयन्ती गुरोर्वचः ।
अयं नरकगामीति, करुणाऽऽगतचेतना ॥ ५५१ ॥ ततः कन्दमुनिकाले गुणधारणेन सता मया भिक्षामेवक्षेमरसाभ्यस्ततया बहुमान
स्यानुशीलिततया विनयस्य प्रविपन्नतया हृदयस्य भावितत्वया गौरवस्यानुष्ठिततया वत्सलभावस्य प्रादुर्भूतमेवासि मे विमर्शः यदुत—
कैषा पुनर्भगवती या दृष्टमात्रापि मे हृदयमेवमाह्लादयति नयने शीतलयति शरीरं निर्वापयति अमृतकुम्भ इव मां सिञ्चतीति, ततः कृतो
मया भगवत्याः शिरःप्रणामः दत्तोऽनया धर्मलाभाशीर्वादः, अभिहितं च—भो भो महाराज—मोक्षसम्प्रापके प्राप्ते, मानुष्ये ते नरो
त्तम ! । उन्मार्गगमनार्थमेव, गन्तुमन्यत्र युज्यते ॥ ५५२ ॥ निजकर्मापराधेन, तस्करव्यापारधारिणः । वध्यस्य नीयमानस्य, कृत्वा भावयि
तम्मनाम् ॥ ५५३ ॥ किं राज्यं सुविलासाः के, के भोगाः का विभूतयः । किं वा स्वास्थ्यं ? महाराज !, चिन्तयेदं सचेतसा ॥ ५५४ ॥
युग्मम् । किं च—मद्दर्शनात्तव समुत्पन्नविमर्शायाः सञ्जातमस्या भगवत्या महाभद्राया जातिस्मरणं स्मृतस्तेन कन्दमुनिकालादारभ्य
समस्तो वृत्तान्तः प्रादुर्भूतं तदनुसारेण शुभाध्यवसायादवधिज्ञानं दृष्टं तेन भवदीयमपि विचरणं, ततोऽभिहितमनया—किं न स्मरसि रा
जेन्द्र !, यत्तदा गुणधारण । भवत्कुदामलीकाभिलेखितस्त्वं ममागतः ॥ ५५५ ॥ क्षान्त्यादयन्तःपुरं प्राप्य, सुखसम्भारपूरितः । स्थितो
यन्नागराज्ये त्वं, तत्किं ते विस्मृतं क्षितौ ? ॥ ५५६ ॥ किं न निर्मलसूरीणां, वचनानि स्मरन्ति ते । भवप्रपञ्चो यैस्तुभ्यमनन्तोऽपि

वेदिका संस्कृत विपर्यासविष्टरं परिपोषिता महामोहेन निजाऽविद्यागात्रयष्टिः सर्वथा पुनर्नवीभूता समस्ता सामग्री, ततः प्रवृत्तोऽर्मायां पर्यालोचः—अभिहितं विपर्यासाभिलापेन—भो भो सर्वे महीपालाः !, सचिन्तयत भवन्तः । दृष्टशत्रुः पुरा भूय, किं वा [illegible] परिकथ्यते ? ॥ ५४२ ॥ मन्त्रान्तरेण निर्नाशं, तादृशं वीक्ष्य पूर्वकम् । मन्त्रावरो न मुक्तो वः, साम्प्रतं क्रतुमत्र भोः ! ॥ ५४३ ॥ तथा यतध्वम् पुना, यूयं निष्कण्टकं हि वः । यथा संपद्यते राज्यमाकालं सुप्रतिष्ठितम् ॥ ५४४ ॥ ततः प्रतिभातं तद्वचनं मन्त्रिमण्डलं, अभिहितमतैः—किं पुनरत्र क्रियत इति ?, मन्त्रिणोक्तं—इदमिदं च कुरुतेति, तदुपदेशेन मोत्साहितोऽहं माहिता स्वयमेव तैः श्रेयस्थितं कर्म परिणामस्तत्र वर्ण्याविरचितं प्रसूतमकुशलकर्मनामकं द्रव्यजातं, प्राहयित्वा च तेरेव ज्ञापितस्तीरयाऽहं कर्मपरिणामराजस्य, ततस्तेनादिष्ट —यथा विडम्बनापुरःसरं पापिष्ठचरे नीत्वेमं दुःखमारेण मारयत, तदाकर्ण्य हृष्टास्ते दुरात्मानः, ततो चिक्षितोऽहं कर्ममलभस्मना चर्चितो राजसैर्गैरिकहस्तकैः रचितश्यामसैस्तृणमषीपुण्ड्रकैर्विनाटितः प्रमत्तरागकल्लोलपरंपरानामिकया लम्बमानया कणवीरकुसुममालया विडम्बितो हृदये घूर्णमानया कुविकल्पसन्ततिरूपया शरावमालया ध्रियमाणेनोपरि पापातिरेकनामकेन भग्नस्फुटकसवन पद्मोऽकृत्तना मलोलसत्स्वरूपककेन आरोपितो महलसदाचाराभिधाने रासभे वेष्टितः कुवान्तसभिभेर्दुष्प्रासपादिभि समन्ताद्रामपुरुषैर्निन्यमानो विवेकिलोकेन समुल्लसता कषायाभिमानडिम्भककलकलेन भूयमाणेन शब्दादिसम्भोगनामकेन विरसविषमडिण्डिमध्वनिना विजृम्भमाणेन बहिरङ्गलोकसमुदयविलासरूपेण दुर्दान्तमनाट्टहासेन निःसारितोऽहमेवं धर्म्यभूमेरभिमुखं तैर्महामोहादिभिर्महाविरहरूपरहमार्गे निज देसदर्शनलीलाभ्याप्नेनेति, ततस्तैरानीतोऽहमत्र प्रदेश इतो युष्माभिर्महीयपलकलकलः गता मम सम्मुखं तथा महाभद्रा, इदमाह तदा —निःक्षेप प्रभवत्यस्त्वा, सर्वैन्य राजलीलया । समागमेनमुपान, राजपदमवेष्टितः ॥ ५४५ ॥ रक्ताशोकतले यावदुपविष्ट परवार

प्यात् । भागोत्य कानन विम्यं, सञ्चितसादिरभया ॥ ५४६ ॥ राजपुत्राश्च मे यावच्छिनीवामाद्दुकारिणः । वसन्तो देव देवेति, दर्शयन्ति
घनभियम् ॥ ५४७ ॥ तावदेषा महाभागा, सुसाध्वीपरिवारिता । आगच्छन्ती महाभद्रे', महाभद्रा विलोकिता ॥ ५४८ ॥ चक्षुर्भिः
कलापकम् । अथ निःशेषरूपेभ्यो, व्यावृत्ता कीलितेव मे । अस्यां निपतिता दृष्टिः, सञ्जाताऽत्यन्तनिर्मला ॥ ५४९ ॥ एषापि मां प्रप-
श्यन्ती, सपक्षा स्नेहनिर्भरा । निःस्पृहापि महाभागा, पूर्वाभ्यासेन सुन्दरि ! ॥ ५५० ॥ अथ भाता ममाभ्यर्णे, चिन्तयन्ती गुरोर्वचः ।
भयं नरकगामीति, करुणाऽऽपावचेतना ॥ ५५१ ॥ ततः कन्दमुनिकाले गुणधारणेन सता मया निरन्तरमेवाग्रेवरसाभ्यस्ततया बहुमान
स्यानुशीलिततया विनयस्य प्रतिपन्नतया हृदयस्य भावितया गौरवस्यानुष्ठिततया वत्सलभावस्य प्रादुर्भूतमेवास्ति मे विमर्शः यदुत—
कैषा पुनर्भगवती या दृष्टमात्रापि मे हृदयमेवमाह्लादयति नयने शीतलयति शरीरं निर्वापयति अमृतकुम्भ इव मां सिञ्चतीति, ततः कृतो
मया भगवत्याः शिरःप्रणामः दत्तोऽनया धर्मलाभाशीर्वादः, अभिहितं च—भो भो महाराज—मोक्षसम्प्रापके प्राप्ते, मानुष्ये ते नरो
त्तम ! । उन्मार्गगमनार्थैव, गन्तुमन्यत्र युज्यते ॥ ५५२ ॥ निजकर्मोपरोधेन, तस्करापकारधारिणः । वध्यस्य नीयमानस्य, कृत्वा मायचि
हन्यनाम् ॥ ५५३ ॥ किं राज्यं सुविलासाः के, के भोगाः का विभूतयः । किं वा स्वास्थ्यं ? महाराज !, चिन्तयेव स्वचेतसा ॥ ५५४ ॥
युग्मम् । किं च—तद्दर्शनात्तदा समुत्पन्नविमर्शायाः संजातमस्या भगवत्या महाभद्राया जातिस्मरणं स्मृतस्तेन कन्दमुनिकालादारभ्य
समस्तो वृत्तान्तः प्रादुर्भूतं तदनुसारेण शुभाध्यवसायावधिज्ञानं दृष्टं तेन मदीयमपि विचरणं, ततोऽभिहितमनया—किं न स्मरसि रा-
जेन्द्र !, यतस्त्वं गुणधारणः । भवमुद्दामलीलाभिर्ललितस्य ममाग्रतः ॥ ५५५ ॥ शान्त्याचार्यःपुरं प्राप्य, सुखसम्भारपूरितः । स्थितो
पद्मावराग्ये त्वं, तत्किं ते विस्मृतं किल ? ॥ ५५६ ॥ किं न निर्मलसूरीणां, वचनानि स्मरन्ति ते । भवप्रपञ्चो यैस्तुभ्यमनन्तोऽपि

निवेशितः ॥ ५५७ ॥ पञ्चसागरसमानानि, तथा ग्रैवेयकादिषु । सुखानि धारणं तेऽसौ, केवलं हि सदागमः ॥ ५५८ ॥ तद्गम्यस्व महा-
राज¹, तूर्णं मा कुरु साम्प्रतम् । अहं हि ते समायाता, मोचनार्थं करुणापरा ॥ ५५९ ॥ अत्रान्तरे च विज्ञाय, मदागमं मम सम्मुखम् ।
पुनः प्रवृत्तः सद्बोधः, सम्यग्दर्शनसंयुतः ॥ ५६० ॥ स चान्तरारिवर्गेण, करस्थेन दुरात्मना । न शक्नोति ममाभ्यर्णमागन्तुं समस्ता
पपि ॥ ५६१ ॥ ततो भगवतीवाक्यं, सूर्यांशुनिकरेरितम् । सूर्यकान्तसमं दीप्तं, जीववीर्यं मदाश्रयम् ॥ ५६२ ॥ ततस्तस्य प्रकाशेन,
तमसः प्रक्षयं गतम् । कर्मसंयोगनं रम्यं, चित्तवृत्तौ च सैन्ययोः ॥ ५६३ ॥ ततो बलेन निर्भिद्य, रिपुवर्गं चिरं ध्रुवम् । समागतौ च
मे पार्श्वं, तौ सद्बोधसदागमौ ॥ ५६४ ॥ ततः प्रवृत्तो मे विमर्शः प्रभूत—किमेषा भगवती अस्पर्शाति, ततश्चोहापोहमार्गणगवेषणं कुर्वता
मे समुत्पन्नं जातिस्मरणं, स्मृता शुभपरिणामान्वया, तदनुसारेण वर्धमानशुभाध्यवसायस्य मे समागतः सद्बोधसदागमौ विनिर्जितात्मम-
विपक्षभटौघः, तद्बलेन दृष्टा मयाऽसङ्ख्येया द्वीपसमुद्राः विलोकितोऽसङ्ख्येय एव भवप्रपञ्चः प्रादुर्भूत सिद्धापार्थकालाभ्यस्त पूर्वपन्न
सदाशिवद्वैः समस्त इव भावक्रियः परिस्फुर इव निर्मलसूरिनिवेशितः समस्तोऽप्यात्मसंसारविस्तारः ततो यत् पुनरसंख्येयतया तद्वः सा-
धारेण नित्यः परिभ्रमणप्रवाहः, तथा पूर्वोक्तेन कारणेन चिरकालेन तस्करतया मयि विडम्ब्यमानमात्मानं समागतोऽहमिह सम
महाभद्रया, तदारभ्य एव ते मदीयवृत्तान्तः, ततो भद्रे! मुक्तिवे भवनमनीयमिति मत्समर्पितमेतदमुना अत्यन्तमुग्धेपमहापरत्याया
परार्थेऽपि सर्वात्मकरणाविरेकेण सर्वज्ञागमगोचरतानुमानेन क्लिष्टकर्मविलयतो भवस्वसाक्षपरिक्लिन्याः प्रतिबोध इति भगवतोऽस्य सदागमस्य
पारमार्थिकं भवेदमवधारितमिति सदागमे बहुमानमुत्पादयता संक्षेपेणाप्यनन्ततया षण्मासकथनीयो भगवन्माहात्म्यादेव भद्रत्रये
चैव निवेदितोऽयमगृहीतसङ्केते इत्युक्तवता मया प्रज्ञाविशालायै भवतो स्वयमपि संवेगापन्नेन समस्तोऽप्यात्मभवप्रपञ्चः, तदीदृश भद्र!

तदनन्तरं चौर्यं यन्मयाऽधुना विहितं ईदृशी च तत्र विडम्बना एवं चाह तथाऽत परगर्वं च वृत्तान्तजात जानामीति, ✓एतदाकर्ण्य वि
स्मिता मुकुलिता भाविता हृदये, पौण्डरीकेणापि गृहीतो मनाग्भावार्थः, ततोऽभिहितमनेन—आर्य ! किं पुनरधुना ते चित्तवृत्तौ वर्तते ?,
अनुसुन्दरेणोक्तं—आकर्णय—यावत्संवेगमापन्नः, प्रारब्धो निजचेष्टितम् । निवेदयितुमित्थं भोः, पुरतो भवतामहम् ॥ ५६५ ॥ तावच्चा
रित्रधर्मोऽसौ, स्वसैन्यपरिवारितः । प्रस्ताव इति विज्ञाय, चलितो मम सम्मुखम् ॥ ५६६ ॥ तेन चागच्छता—आनन्दित स्ववीर्येण,
पुरं सात्त्विकमानसम् । अत्यन्तशुभ्रतां नीतो, विवेकवरपर्वतः ॥ ५६७ ॥ शिखरं चाप्रमत्तत्वं, कृतमुच्चैस्तरं वरम् । भ्राजितं च भूयो
ऽपि, पुरं जैन प्रतिष्ठितम् ॥ ५६८ ॥ स च चित्तसमाधानो, मण्डपोऽपि समारितः । सा च निःस्पृहतावेदिः, पुनः सज्जा विनिर्मिता
॥ ५६९ ॥ तथोत्तरप्रभावाच्च, जीववीर्यं वरासनम् । कृत तेन स्वसैन्यं च, सर्वथा परितोषितम् ॥ ५७० ॥ ततश्चागच्छतस्तस्य, परि
पूर्णतयाऽध्वनि । सर्वमाप्तेन तत्सम, महामोहमहाबलम् ॥ ५७१ ॥ दृष्ट प्रत्यक्षतः सर्वं, तच्च युद्धं मयाऽतुलम् । ततः परिसरे रम्ये, चि
त्तवृत्तेरनीकयोः ॥ ५७२ ॥ ततः सद्बोधमुख्येन, सम्यग्दर्शनसद्भुजा । मयाऽत्यन्तस्मितो जात, स राजा जयमाजनम् ॥ ५७३ ॥ ततो
विघटिताक्षेपपरपक्षः स्वलीलया । जयाप्तजयलक्ष्मीकः, प्रभुराज्यं निपीड्य च ॥ ५७४ ॥ गृहीत्वाऽन्तःपुरं सर्वं, मामकीन चिरन्तनम् ।
राजा चारित्रधर्मोऽसौ, मत्समीपमुपागतः ॥ ५७५ ॥ युग्मम् । ते च निर्नष्टसर्वस्वाः, किञ्चिच्छेषतजीविताः । दीनाः क्षीणा दृढ क्षीणा,
महामोहादयः स्थिताः ॥५७६॥ चित्तवृत्ताविह भद्र !, वर्तन्ते मम साम्प्रतम् । यच्छत्रवः प्रक्षीणास्ते, प्रायश्च वरवान्धवाः ॥५७७॥ युग्मम् ।
अन्यच्च—अपच त्रिजगद्वन्द्य, लिङ्गं सर्वज्ञभाषितम् । अधुना पोषणीयोऽसौ, च भुवर्गो मयाऽऽन्तरः ॥ ५७८ ॥ एवं च वदता तेनानु
सुन्दरराजेनोपसंहृत तदिदं तस्कररूप आविर्भावित स्वाभाविक चक्रवर्तिस्वरूप कृतसङ्केतया निपुणा तस्करविडम्बनासामग्री समायाता

निवेशितः ॥ ५५७ ॥ यत्प्रसादादवाप्तानि, त्वया ग्रैवेयकादिषु । सुखानि भद्र तेऽसौ, केवलं हि सदागमः ॥ ५५८ ॥ वस्तुष्वस्य महा-
राज!, पूर्वं मा स्म साम्प्रतम् । अहं हि ते समायाता, बोधार्थं करुणापरा ॥ ५५९ ॥ अत्रान्तरे च विज्ञाय, प्रस्ताव मम सम्मुखम् ।
पुनः महाप्रः सद्बोधः, सम्यग्दर्शनसंयुतः ॥ ५६० ॥ स भास्वत्पारिवर्गेण, स्वस्थेन शुद्धात्मना । न शक्नोति ममाभ्यर्णमागन्तु तमसा
पथि ॥ ५६१ ॥ ततो भगवतीवाक्यं, सूर्यांशुनिकरेरितम् । सूर्यकान्तसमं दीप्तं, जीववीर्यं वरासनम् ॥ ५६२ ॥ तदालस्य प्रकाशेन,
तमसः भग्नं गतम् । कासारोपवनं रम्यं, चित्तवृत्तौ च सौम्ययोः ॥ ५६३ ॥ ततो बलेन निर्भिद्य, रिपुवर्ग विजृम्भकम् । समागतौ च
मे पार्श्वे, तौ सद्बोधमहत्तमौ ॥ ५६४ ॥ ततः प्रभृत्यो मे विमर्शः प्रवृत्त—किमेषा भगवती अस्वर्गादि, ततोहापोहमार्गणगवेषणं कुर्वता
मे समुत्पन्नं जातिस्मरणं, स्मृता शुभपरिणामता, तदनुसारेण वर्धमानशुभाध्यवसायस्य च समागतः सद्बोधवयस्यो विनिर्जितास्तम
सिपक्षमबाधितः, चक्षुषेन दृष्टा मयाऽसंख्येया द्वीपसमुद्राः विज्ञोऽसंख्येय एव भवप्रपञ्चः प्रादुर्भूत सिद्धाचार्यकालाम्यस्त पूर्वपर्यन्त
स्वाधीनैः समस्तं श्रुत [illegible] परिस्फुट इव निर्मलमुक्तिमिचेतितः समस्तोऽप्यासन्नसंसारविस्तारः तदापत् पुनरसंख्येयतया दृष्टः सा-
धावेन निजः परिभ्रमणवृत्तान्तः, ततः पूर्वोक्तेन कारणेन विरचय्यस्त वस्तुरूपतया बहिरपि विजृम्भमाणमात्मान समागतोऽहमिह मम
महामद्रया, यदा [illegible] एव ते मतीयम्यधिकारा, ततो भद्रे! मुक्तिवे मद्गमनपरीयमिति प्रसर्पितदेहरश्मिना अप्यम्बुगुप्तेयम[illegible]परमार्था
तरतीति यथात्मरूपाविरेचेन सर्वज्ञागमगोचरानुमानेन [illegible] भवस्वसाक्षपक्षिण्याः प्रतिबोध इति भगवतोऽस्य सदागमस्य
[illegible] सदागमे बहुमानमुत्पादयता संक्षेपेणाप्यनन्ततया षण्मासकथनीयो भगवन्माहात्म्यावेव महत्त्वये
चैव निवेशितोऽप्रगृहीतसङ्केते इत्युक्ता मया [illegible] भवते स्वयमपि संविग्नचित्तेन समस्तोऽप्यात्मभवप्रपञ्चः, यदीदृश भद्रे!

यदह प्रविडम्बितः ॥ ५९३ ॥ तदप्याकर्ण्य ते मुग्धे!, यदि मो भ्रामितं मनः । काञ्चनं ततो मन्ये, हन्त तद्धनिर्मितम् ॥ ५९४ ॥
युग्मम् । तथा—अनर्थसार्थहेतू यौ, महामोहपरिग्रही । मया निषेवितौ मुग्धा, सर्वदोषसमाश्रयौ ॥ ५९५ ॥ यतदेव न मुग्धाऽसि,
स्थिता त्वं विशिष्टेषणा । तेनागृहीतसङ्केता, मया प्रोक्ता पुनः पुनः ॥ ५९६ ॥ युग्मम् । किं च—भाले बद्धे तथा मन्ये, भ्रमसे भाक्ति
तेऽपि च । यः मोक्षः स्पर्शनादीनामिन्द्रियाणां सुखावहः ॥ ५९७ ॥ विपाकः सोऽपि चेतन्न, मयका भावधारितः । भवैषिका ततो
मन्ये, भद्रमूढाऽसि सुन्दरि! ॥ ५९८ ॥ युग्मम् । तथा—तत्सम्मीलितो धृष, यच्च वैचक्षण्यं वचः । या चेष्टका सुभद्रोर्वीसंयोत्समवि
चेष्टितम् ॥ ५९९ ॥ यच्च कोमिलविज्ञानमिन्द्रियाणां निवर्तने । तदाकर्ण्य को नाम, संसाराद्य विरज्यते? ॥ ६०० ॥ युग्मम् । अ
न्यच्च—भरितम्भूपसं यचे, मया मुग्धे! निषेवितम् । चित्तवृत्तिविवर्तं साक्षादन्यतज्जयलक्षणम् ॥ ६०१ ॥ तस्माप्याकर्ण्य वृत्तान्तं, यदि न
प्रतिबुध्यसे । तव बोधे विधातव्ये, मास्त्युपायस्ततोऽपरः ॥ ६०२ ॥ यथा—तदाकर्ण्य चार्दर्य, पुत्र ज्ञानकलेवरम् । तच्च वादसमा-
लोच्य, सौजन्यं नारनाहवम् ॥ ६०३ ॥ विमर्शं मदहीनस्य, विमलस्य च चेष्टितम् । त्याग हरिनरेन्द्रस्य, संचिन्त्य तदविभ्रमम् ॥ ६०४ ॥
विवेकमकलङ्कस्य, समाकर्ण्य च वादनम् । मुनीनां भूरिरूप च, श्रुत्वा वैराग्यकारणम् ॥ ६०५ ॥ तथापि यदि ते चित्तं, बालिके! न
विरचितम् । हन्त कांचनुकम्पात्मा, ततस्त्वं नात्र संशयः ॥ ६०६ ॥ चतुर्भिः कलापकम् । ततोऽगृहीतसङ्केतेसुप्ज्ञमतना प्रबुद्धः । माद
भ्राऽम्येन वा मुग्धे!, न रोष गन्तुमर्हसि ॥ ६०७ ॥ तथा—किं न स्मरसि तद्बाले!, यत्र मदनमञ्जरी । सखी सखी समानीता, तथा
पुम्भोत्सवाभिभिः ॥ ६०८ ॥ वस्तुतं वादतः लोकस्ते विकाशा मनोहराः । तत्राभ्यं ते च वृत्तान्ताः, सर्वं किं विस्मृतं तव! ॥ ६०९ ॥
कन्यसाधु समासाद्य, प्रबुद्धा विमलासने । सम कुर्वन्तरेणोपीर्यस्तरा तत्र बुध्यसे ॥ ६१० ॥ प्रमाद्यनिसंडाचार्यः, केवलालोकभास्करः ।

सचिमहत्तमसामन्ताः निवेदितस्वेभ्यो विज्ञोऽभिप्रायः प्राप्तकालतया च प्रतिभातोऽस्मीयो, यथा पुरन्दराय निजसुताय समर्पितान्यनुसुन्दरेण
राज्यचिह्नानि सर्वं भवतो राज्येति ज्ञापिता राजसमूहाः सविनयं प्रतिपन्नमेवैः निर्वर्तितं भगवदभिषेकपूजादिकं निःशेषकरणीयं निर्गतः
सपौरान्तःपुरः श्रीमर्दराजः कथाऽनेन सर्वेषामुषिता अविपचिः पुनर्मीलिता परितः प्रवृत्तो महानन्दः,—ततः क्षणेन सादरं, 'दृष्टाऽस्य
सुखदुःखम् । मुग्धा मुक्तविचाऽसर्वं, जाता चित्ते चमत्कृता ॥ ५७९ ॥ संजाता पीतशीकोऽपि, सतोषो विस्मितेक्षणः । दृष्टा कथा-
पर्व सामान्यमनुसुन्दरचेष्टितम् ॥ ५८० ॥ अथ विज्ञापनापूर्वमनुसुन्दरमुग्धा । कृताञ्जलिपुटे तदा सूरौ, प्रणम्य वाग्मुपगते ॥ ५८१ ॥
सोऽनुसुन्दरराजेन्द्रः, कथावसरचेतनः । यो याचती भूयोऽपि, प्रत्युवाच ससंभ्रमम् ॥५८२॥ कथम्?—भद्र मुग्धिके ! कोपवशापापि
न मानसे । संजातो यदि ते मुग्धे!, तेनैवं व्यविवेकता ॥ ५८३ ॥ रोमाञ्चसमाविष्टा समीपस्थावाक्कोविदा । संजाता साम्प्रतं किं मु,
वेत्सि नो सत्वनिर्णयम् ? ॥ ५८४ ॥ अहो पापं मया येन, पापनिर्णयकारकः । चतुर्गत्यो विस्तोषः, स्वकीयः परिकीर्तितः ॥ ५८५ ॥
तदसेन मुग्धेनेत्थं, किं ते साम्प्रति जायते ? । अनन्तदुःखविस्तारे, निर्वेदो भववारके ॥ ५८६ ॥ किं च—तथे पुरोऽस्मासेन, स्वकीयस्य
विजृम्भणम् । मयाऽसंख्यवारेषु, पीतेषु प्रतिपादितम् ॥५८७॥ यदि मो क्षपितं मुग्धे', किं वा मो प्रापितं हरि ? । भवता येन निर्वेदो,
संसारे ह्यपि रतिम् ॥५८८॥ युग्मम् । सर्वेनिरयादिभेदेषु, यत्र तिर्यक्षु चिरता । अनुभूतं मया दुःखं, स्फुटं च तत् कीर्तितम् ॥५८९॥
न दुःखस्य भावस्यैः, किं स्फाऽपापि भासते ? । एवं विरागकृद् मुग्धे!, येनापापि विलम्बसे ॥ ५९० ॥ युग्मम् । मोक्षसाधनयो-
ग्येऽपि, जन्मे मनुष्यकेऽतुले । हिंसाकोपादयो दोषा, आसेवं दुःखदायिकाम् ॥ ५९१ ॥ यदा किं विभाविता बाले!, सर्वातापा
इति त्वया ? । किं वा कामाभिकाम्य, मदला मरिचिमिश्रितम् ॥५९२॥ युग्मम् । यथा नामरूपादस्येयकातापरायणः । कोपमेवमुपरतोऽन्यो,

यदहं प्रविडम्बितः ॥ ५९३ ॥ यदप्याकर्ण्य ते मुग्धे!, यदि नो द्रावितं मनः । काष्ठवद्धं ततो मन्ये, हन्त वज्रघननिर्मितम् ॥ ५९४ ॥ युग्मम् । तथा—अनर्थसार्थहेतू तौ, महामोहपरिग्रहौ । मया निवेदितौ श्रुत्वा, सर्वदोषसमाश्रयौ ॥ ५९५ ॥ यत्तयैव न मुक्ताऽसि, स्थिता त्वं विस्मितेक्षणा । वेणागृहीतसङ्ख्या, मया प्रोक्तं पुनः पुनः ॥ ५९६ ॥ युग्मम् । किं च—पाठे अहं तथा मन्ये, अधमे बालिशेऽपि च । यः प्रोक्तः स्पर्शनादीनामिन्द्रियाणां सुदारुणः ॥ ५९७ ॥ विपाकः सोऽपि चेदत्र, भवत्या नावधारितः । अवैधिका ततो मन्ये, काष्ठभूताऽसि सुन्दरि! ॥ ५९८ ॥ युग्मम् । यथा—यदन्यनीतिषो वृत्त, यच्च वैचक्षणं वचः । या देशना बुधस्योच्चैर्यच्चोत्तमविचेष्टितम् ॥ ५९९ ॥ यच्च कोविदविज्ञानमिन्द्रियाणां विचारणे । तदाकर्ण्य को नाम, ससाराम विरज्यते? ॥ ६०० ॥ युग्मम् । अन्यच—अरिदन्तूर्ममं यचे, मया मुग्धे! निवेदितम् । मिथ्यातिमिरं साक्षादन्तरात्मकदर्थनम् ॥ ६०१ ॥ तदप्याकर्ण्य वृत्तान्तं, यदि न प्रतिबुध्यसे । तव बोधे विधातव्ये, नास्त्युपायस्ततोऽपरः ॥ ६०२ ॥ तथा—तदाकर्ण्य वारणं, वृत्तं कालकसेकरम् । यच्च वारणमारोप्य, सौवर्म्यं नारवाहनम् ॥६०३॥ विमर्शं मव्यीनस्य, विमर्शस्य च चेष्टितम् । त्याग हरिसरेन्द्रस्य, संचिन्त्य कृतविस्मयम् ॥६०४॥ विवेकककद्रस्य, समाकर्ण्य च वारणम् । मुनीनां भूरिरूप च, श्रुत्वा वैराग्यकारणम् ॥ ६०५ ॥ तथापि यदि ते चित्त, बालिके! न विरञ्जितम् । हन्त कङ्कटुकप्राया, ततस्त्वं नात्र संशयः ॥ ६०६ ॥ चतुर्भिः कलापकम् । ततोऽगृहीतसङ्केतेत्युच्यमाना मुहुर्मुहुः । नाट्ठाऽन्येन वा मुग्धे!, न रोषं गन्तुमर्हसि ॥ ६०७ ॥ तथा—किं न स्मरसि भद्राते!, यत्त्वं भवनगचारी । सती सती समानीता, यथा पुण्योदयादिभिः ॥ ६०८ ॥ तत्सुतं शाठ्यः चोदस्ते विलासा मनोहराः । वृत्तान्तं ते च वृत्तान्ताः, सर्वं किं विस्मृतं तव! ॥ ६०९ ॥ अन्यसाधुं समासाद्य, मनुजा जिनशासने । सर्वं कुकर्मरेणोचैस्तदा तव युज्यसे ॥ ६१० ॥ यथात्मनिर्मलाचार्यः, केवलालोकभास्करः ।

मखिमहत्तमसामन्ताः निवेदितस्तेभ्यो निजोऽभिप्रायः प्राप्तकालतया च महिमावोऽभीप्सं, ततः पुरन्दराय निजसुताय समर्पितान्यमुसुन्दरेण
राज्यभिज्ञानि जय भवतां राजेति ज्ञापिता राजसमूहाः सविनय प्रतिपन्नमेभिः निर्वर्तित भगवदभिषेकपूजादिकं नि क्षेपकर्माणि निर्गतः
समीपस्थापुरः श्रीगर्भराजः कृताऽनेन सर्वेषामुचिता प्रतिपत्तिः पुनर्मीलिता परिषत् प्रवृत्तो महानन्दः,—ततः क्षणेन वादध, 'दृष्ट्वाऽस्य
सुखसुखमम् । सुमया सुमङ्गिकाऽऽनन्दे, जाता चित्ते चमत्कृता ॥ ५७९ ॥ संजातः पौण्डरीकोऽपि, सन्तोषो विस्मितेक्षणः । दृष्ट्वा कथा-
एव प्रभावाद्गुसुन्दरमेष्ठितम् ॥ ५८० ॥ अथ विज्ञापनापूर्वमनुसुन्दरमुसुखा । वत्साद्भिवे सदा सूरौ, मयम्यां तानुप्रपद्यते ॥ ५८१ ॥
सोऽप्यनुसुन्दरचक्रेन्द्रः, कृतप्रागल्भचेतसः । यो राजपुत्री भूयोऽपि, प्रसुवान सत्तमम् ॥५८२॥ कथम्?—भद्र सुमङ्गिके! बोधकाणापि
त मानसे । संजातो वर्तसे सुग्धे!, येनैव चाभिवेशना ॥ ५८३ ॥ शोकायमानचित्ता सर्वीकृत्यार्थकोविदा । संजाता साम्प्रतं किं सु,
वेत्सि नो वस्तुनिर्णयम्? ॥ ५८४ ॥ अप्रोचार्ये मया वेदं, गतनिर्वेदकारकः । अवमयत्नो विप्रोपः, स्वकीयः परिकीर्तितः ॥ ५८५ ॥
वचनेन सुवेनेत्थ, किं ते नाद्यापि जायते? । अनन्तदुःखनिर्वाणे, निर्वेदो भवचारके ॥ ५८६ ॥ किं च—यसे पुरोपस्थायेन, सर्वजीवन
निजम्नम् । ममाऽसंख्यवहारेषु, यत्रेषु प्रतिपादितम् ॥५८७॥ यत्किञ्चो कथितं सुग्धे!, किं वा नो भावितं त्वयि? । भवता येन निर्वेदो,
संसारे कृत्ये रतिम् ॥५८८॥ युग्मम् । सर्वेन्द्रियाभिमेषु, यत्र विवेषु विप्लवा । अनुभूतं मया दुःखं, स्फुटं च तव कीर्तितम् ॥५८९॥
न दुःसहस भावनो, किं स्वयाऽद्यापि मानसे? । एवं विरक्तमा सुग्धे!, येनाद्यापि विरज्यसे ॥ ५९० ॥ युग्मम् । मोक्षकाननबो-
स्तेऽपि, कस्मै भाद्रुम्फकेऽनुते ॥ हिंसाक्रोधादुरो वा च, प्राप्तोऽहं दुःखमालिकाम् ॥ ५९१ ॥ या किं विभाविता भद्रे!, सम्यक्तया
हृदि त्वया? । किं वा कथानिकाख्यं, भवता परिचिन्तितम्? ॥५९२॥ युग्मम् । यथा मात्सर्यपापात्मक्रोधमायापरायणः । लोभमेथुनरोगान्धो,

परदं प्रविलम्बितः ॥ ५९३ ॥ अप्याकर्ण्य ते मुग्धे!, यदि नो द्रवितं मनः । काष्ठघटं ततो मन्ये, हन्त ग्रावनिर्मितम् ॥ ५९४ ॥
युग्मम् । यथा—अमर्यसार्थदेव तौ, महामोहपरिग्रहौ । मया निवेदितौ भूत्वा, सर्वदोषसमाश्रयौ ॥ ५९५ ॥ यत्तदैव न बुद्धाऽसि,
स्थिता त्वं निश्चिन्तेक्षणा । तेनागृहीतसङ्केता, मया प्रोक्ता पुनः पुनः ॥ ५९६ ॥ युग्मम् । किं च—बालि मढे तथा मन्ये, अधमे बालि
शोऽपि च । यः प्रोक्तः स्पर्शनादीनामिन्द्रियाणां सुखावहः ॥ ५९७ ॥ विपाकः सोऽपि चेदत्र, मयका नामधारितः । मदैवधिका यतो
मन्ये, काष्ठमूताऽसि सुन्दरि! ॥ ५९८ ॥ युग्मम् । यथा—यतम्मनीषिणो वृत्त, यच्च वैचक्षण्य वचः । या देशना बुधसूरेर्येनोपशमवि
चेष्टितम् ॥ ५९९ ॥ यच्च कोविदविज्ञानमिन्द्रियाणां विपर्यये । तदाकर्ण्य को नाम, संसारान्न विरज्यते? ॥ ६०० ॥ युग्मम् । अ
न्यच्च—अरिदमनृपस्य चरितं, मया मुग्धे! निवेदितम् । चित्तवृत्तिस्थितं साक्षादन्तरङ्गपकल्पम् ॥ ६०१ ॥ तदाप्याकर्ण्य वृत्तान्तं, यदि न
प्रतिबुध्यसे । तव बोधे विधातव्ये, भास्त्युपायस्ततोऽपरः ॥ ६०२ ॥ यथा—तदाकर्ण्य वाचस, धूत ज्ञानकलेवरम् । तच्च तादृसमा-
लोच्य, सौजन्यं चारवाहनम् ॥६०३॥ विमल भक्तिनस्य, विमलस्य च चेष्टितम् । साग हरिनरेन्द्रस्य, संचिन्त्य कृतविस्मयम् ॥६०४॥
विवेकमकलङ्कस्य, समाकर्ण्य च वाचसम् । मुनीनां भूरिरूपं च, श्रुत्वा वैराग्यकारणम् ॥ ६०५ ॥ तथापि यदि ते चित्त, बालिके! न
विरचितम् । हन्त काकदुकमाया, ततस्त्वं नात्र संशयः ॥ ६०६ ॥ चतुर्भिःकलापकम् । ततोऽगृहीतसङ्केतेत्युच्यमाना मुहुर्मुहुः । माट
माऽन्येस वा मुग्धे!, न रोषं गन्तुमर्हसि ॥ ६०७ ॥ यथा—किं न स्मरसि तद्बालेि!, यत्त्वं मदनमञ्जरी । सखी सखी समानीता, यथा
पुण्योदयाशिभिः ॥ ६०८ ॥ वसुधां वाचसः लोहस्ते विलासा मनोहराः । तत्राश्चर्यं ते च वृत्तान्ताः, सर्व किं विस्मृत तव! ॥ ६०९ ॥
धन्यसाधु समासाद्य, प्रबुद्धा जिनशासने । सर्व कुलन्धरेणोवेयेसदा तत्र पुष्यसे ॥ ६१० ॥ यथाप्यमिर्मञ्जपार्यः, केवलालोकभास्करः ।

भवप्रपञ्च मेऽनन्त, समर्थं ते स्फुटाक्षरैः ॥ ६११ ॥ किं न युक्तस्त्वया सोऽयं, किं वा नैवावधारितः । मयैव कीर्त्यमानेऽपि, यत्र घू
र्म्येव तिष्ठसि ? ॥ ६१२ ॥ विन्यासेनामुना बाले !, यत्र बोधविधित्सया । मया संसारविस्तारः, स एव प्रतिपादितः ॥ ६१३ ॥ यथा
मे पथिकस्येव, सर्वेऽमी चासकोपमाः । एकरूपस्य भूयांसः, सपक्षा विविधा भवाः ॥६१४॥ तथ संसारिजीवोऽहमेकरूपोऽपि भावतः ।
संसारे नाटकाकारे, नानाकारैर्विनाटितः ॥ ६१५ ॥ वरेलमपि चेच्छ्रुत्वा, निर्वेदस्ते न जायते । संसारचारकावासात्तवः किं करवामहे ?
॥ ६१६ ॥ किं च—नगराण्यन्तरङ्गाणि, यानि ये तेषु सूचिताः । राजानस्तन्महारेभ्यस्तासो या दृष्ट कन्यकाः ॥ ६१७ ॥ प्रत्येक त
तुभ्यं विन्या, विवाहास्ते च यादृशः । यत्राष्टौ मातरो याभ्य, स्फुटस्त्वयं विवेचिताः ॥६१८॥ तदिदं सर्वमाकर्ण्य, न बुद्धा यदि बालिके !।
एन्त पापाभभूतायास्तवस्ते किं निवेद्यताम् ? ॥ ६१९ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । यथा—किं न स्मरसि तन्मुग्धे !, यन्मयि मोहवत्सरा । प्रभस्या
मतिपन्नाऽसि, निर्मलाचार्यसंनिधौ ॥ ६२० ॥ कृत्वा तपस्ततः स्वर्गे, प्राप्ताऽसि सुखमालिकाम् । भवचक्रे पुनर्भ्रान्त्वा, पुनरत्र समागता
॥ ६२१ ॥ किं च—चतुर्गार्ने यदास्माद, सम्यग्दर्शनरूपणीम् । आशातनां यथा कृत्वा, जिनादीनां सुदुःखितः ॥ ६२२ ॥ यथार्धपुद्
गलवर्त, यथाऽऽमदितो भवे । पश्चादन्त्य पुनः काले, किं त्वया तन्न बोधितम् ? ॥६२३॥ युग्मम् । यथा—चतुर्दशापि विभाय, पूर्वाणि यदहं
गत । भूयोऽप्यनन्तकायादौ, महागोचरतोपगतः ॥ ६२४ ॥ तद्व्याकर्ण्य संजाता, किं न चित्ते चमत्कृतिः ? । तावकेऽपापि येनेत्थं,
निःसंवेगेव लक्ष्यसे ॥६२५॥ युग्मम् । अवेहि सूक्ष्मबोधेन, पूर्व यस्मात्मकं वचः । विचारय निजे चित्ते, समायार्थं पुनः पुनः ॥६२६॥
मा मुष सारं मुग्धस्व, मा विलम्बस्व बालिके ! । येन संपद्यते सर्वः, सफलो मे परिश्रमः ॥ ६२७ ॥ एवं च वदति तत्रानुसुन्दरराजे स
भागवमूर्च्छोऽसौ विपक्षितः पौण्डरीका, किमेतदिति संजाता ससंभ्रमा परिषत्, सभाकुलीभूतः श्रीगर्भराजः, हा पुत्र किमिदं किमिदमिति

चयन्ती तरलिता कमलिनी समाश्वासितोऽसौ चाटुदानेन, ततः प्रोत्फुल्ललोचनः स पितरं प्रत्याह—तातानेनाद्भुतसुन्दररूपेण वैक्रियं स्वरू-
रूप धारयताऽस्मत्सविरुद्धमिथ्याभ्रमणमस्मात् तदागमनात्पूर्वमासीत्, ततो ममाकर्ण्यमानस्य संजातस्तदा विकल्पः यथाऽन्यया प्रज्ञा
विशालया महाभद्रया भगवत्या सार्धं विचार्यैव समाचार्यं मोक्षे, यावताऽधुनेमां मुकुलितामनुक्षिप्यमाणामाकर्णयतो मे संजातः कश्चिद्
नास्त्येवः प्रमोदः तद्दर्शनेन संपन्नैव चेतस्यनिःसारता ततः प्रादुर्भूत मे चारित्ररत्न भूतपूर्वोऽभवस्य कुम्भरो नाम वयस्यकः श्रुतो मया
तदा निर्मलसूरिणा निवेद्यमानोऽस्य भवप्रपञ्चः ततः स प्रत्यायमनेनेत्यस्मात् इति त्रुटितो मेऽधुना सन्देह इति, विरक्तं च मे भवचा-
रकादिव ततोऽनुजानीत यूयं येनाहमनेनैव सह दीक्षां गृह्णामीति, तदाकर्ण्य प्रहृष्टा कमलिनी, श्रीगर्भराजेनोक्तं—देवि! मा रोदीः,
यतः—स्वप्नसूचित एवायं, पौण्डरीको नरोत्तमः। जातस्ते भावुकोऽत्यर्थ, शुद्धधर्मप्रसाधकः ॥ ६२८ ॥ तदास्य धारणं युक्तमावयोः
किं तु युज्यते। अनुव्रजनमेवास्य, निर्विघ्नमेवसूचकम् ॥ ६२९ ॥ तथाहि—बाल्येऽयं कुरुते धर्ममेव भोगसुखोचितः। ततः किं युज्यते
स्यात्तुमावयोर्भवचारके? ॥ ६३० ॥ ततः कमलिनी प्राह, हर्षगद्गदया गिरा। चारु चारु महाराज!, मतिभावमिदं मम ॥ ६३१ ॥ त
तोऽनुज्ञाय तं पुत्रं, यावतौ कृतनिश्चयौ। प्रव्रज्याग्रहणे जातौ, स्वयं देवीनरेश्वरौ ॥ ६३२ ॥ तावच्छ्रोत्रियैस्तत्पर्वमनुसुन्दरभाषितैः। सर्वं
सभा च तदीयं, पौण्डरीकाक्षिचेष्टितम् ॥ ६३३ ॥ तमुद्दिश्य महाभद्रां, प्रणम्याञ्जलिं पुरा। सा राजपुत्री संवेगात्सानुक्रोशमभाषत
॥६३४॥ त्रिभिर्विशेषकं। निवेदय महाभागे!, किं मया पापया कृतम्। पुरा कुमारिके येन, जाताऽसमियमीदृशी? ॥६३५॥ विज्ञातसर्व-
भावार्थो, धन्योऽयं राजदारकः। संजातः क्षणमात्रेण, प्रसङ्गश्रवणादपि ॥ ६३६ ॥ मम पुनरस्य साक्षान्मामेवोद्दिश्य सादरम्। एव
निवेदयत्सुधीर्महाभागः सविस्तरम् ॥ ६३७ ॥ तथापि मन्दभाग्याऽहं, बोद्धुकामापि चेतसा। स्फुटं वचनमाचार्य, न बुध्ये पशुसन्निभा

भवमपश्च मेऽनन्त, समग्र ते स्फुटाक्षरैः ॥ ६११ ॥ किं न पुरुरत्नया सोऽयं, किं वा नैवावधारितः । मनैव कीर्त्यमानेऽपि, यत्र दू
न्येव तिष्ठसि ? ॥ ६१२ ॥ विम्यासेनामुना बाले !, यत्र कोमविवित्सया । मया संसारविस्तारः, स एव प्रतिपादितः ॥ ६१३ ॥ यथा
मे पतिक्रमेण, सर्वेऽमी बालकोपमाः । एकरूपस्य भूयांसः, सपक्षा विविधा भवाः ॥६१४॥ ततः संसारिजीवोऽहमेकरूपोऽपि भावत ।
संसारे नाटकाकारे, नानाकारैर्विनाटितः ॥ ६१५ ॥ तवेनमपि चेच्छ्रुत्वा, निर्वेदस्ते न जायते । संसारचारकाचचापततः किं करवामहे ?
॥ ६१६ ॥ किं च—नगराण्यन्तराणि, यानि ये तेषु सुस्थिताः । राजानस्तन्महादेव्यस्तासां या वरा कन्यकाः ॥ ६१७ ॥ प्रत्येक च
तुभ्य विम्या, विवाहा स च तादृशः । तत्राष्टौ भावतो याम, स्फुटस्तर्थं निवेदिताः ॥६१८॥ तदिदं सर्वमाकर्ण्य, न बुद्धा यदि बालिके !,
हन्त पापायमुनापाववतस्ते किं निवेदयाम् ? ॥ ६१९ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । तथा—किं न स्मरसि सम्मुग्धे !, यन्मयि स्नेहतत्परा । मत्प्रत्यो
प्रतिपन्नाऽसि, निर्मलाचार्यसन्निधौ ॥ ६२० ॥ कृत्वा तपस्ततः स्वर्गे, गताऽसि सुखभागिकाम् । भवचक्रे पुनर्भ्रान्त्वा, पुनरत्र समागता
॥ ६२१ ॥ किं च—संवेगार्थं यदाख्यातं, सम्यग्दर्शनदूषणीम् । आशातनां तथा कृत्वा, जिनादीनां मुहुःस्थितः ॥ ६२२ ॥ यथार्थपुत्र
अनन्तं, यथाऽहमटितो भवे । यदाकर्ण्य पुनः कालं, किं त्वया तत्र वीक्षितम् ? ॥६२३॥ युग्मम् । तथा—चतुर्दशापि विज्ञाय, पूर्वाणि यदह
गत । भूयोऽप्यनन्तकायस्थो, भवगोचरतोऽपत ॥ ६२४ ॥ तदप्याकर्ण्य सञ्जाता, किं न चित्ते चमत्कृतिः ? । तावकेऽद्यापि येनेत्थं,
निःसंवेगेन छद्मसे ॥६२५॥ युग्मम् । यदेति सूक्ष्मबोधेन, पूर्व तस्यास्तके वचः । विचारय चित्ते चित्ते, सभावार्थं पुनः पुनः ॥६२६॥
मा मुग्ध सारं गुप्यस्व, मा विलम्बस्व बालिके ! । येन संपद्यते सर्वः, सफलो मे परिश्रमः ॥ ६२७ ॥ एवं च वदति तथानुसुन्दरराजे स
मागतमूर्च्छोऽसौ निपतितः पौण्डरीकः, किमेतदिति संजाता ससम्भ्रमा परिषत्, समाकुलीभूतः श्रीगर्भराजः, [illegible] पुत्र किमिदं किमिदमिति

वदन्ती तरलिता कमलिनी समाश्वासितोऽसौ वासुदानेन, ततः प्रोत्फुल्ललोचनः स पितरं प्रत्याह—तातानेनानुसुन्दरराजेन वैक्रिय तस्क-
रूप धारयताऽत्यन्तमिदमितरमश्रुतमाख्यातं तदागमनात्पूर्वमासीत्, ततो ममाकुष्यमानस्य संजातस्तदा विकल्पः यथाऽनया मया-
विशाखया महाभद्रया भगवत्या सार्धं विपर्येषे सदाचार्यं मोक्षे, यावताऽधुनेमां सुललितामनुशिष्यमाणामाकर्णयतो मे संजातः कश्चित्
ताम्येषः प्रमोदः तद्वशेन संपश्येयं चैतन्यमिःसाक्षात् ततः प्रादुर्भूतं मे जातिस्मरणं भूतपूर्वोऽहमस्य कुलन्धरो नाम वयस्यकः सुतो मया
तदा निर्मलसूरिणा निवेद्यमानोऽस्य भवप्रपञ्चः ततः स एवायमनेनेत्थमाख्यात इति स्फुटितो मेऽधुना सन्देह इति, विरक्तं च मे भवचा-
रकाच्चित्त ततोऽनुमानीत यूयं येनाहमनेनैव सह दीक्षां गृह्णामीति, तदाकर्ण्य प्ररुदिता कमलिनी, श्रीगर्भराजेनोक्तं—देवि! मा रोदीः,
यतः—स्वप्नसूचित एवायं, पौण्डरीको नरोत्तमः। जातस्ते भावुकोऽवश्यं, शुद्धधर्मप्रसाधकः ॥ ६२८ ॥ तदास्य धारणं युक्तमावयोः
किं तु युज्यते। अनुव्रजनमेवास्य, निर्विघ्नस्येहसूचकम् ॥ ६२९ ॥ यतोऽहि—बाल्येऽस्कृतवे धर्मेऽपि भोगसुखोचितः। ततः किं युज्यते
सात्मुमावयोरेवचारके? ॥ ६३० ॥ ततः कमलिनी प्राह, हर्षगद्गदया गिरा। चारु चारु महाराज!, प्रतिभातमिदं मम ॥ ६३१ ॥ त-
तोऽनुज्ञाय तं पुत्रं, यावत्तौ कृतनिश्चयौ। प्रव्रज्याग्रहणे जातौ, स्वयं देवीनरेश्वरौ ॥ ६३२ ॥ तावच्चेदर्शितात्यर्थमनुसुन्दरसापिदेः। सर्वं
भ्रमा च वर्णीस्य, पौण्डरीकाधिचेष्टितम् ॥ ६३३ ॥ वासुदिस्य महाभद्रां, भवदाख्यानवि पुरा। सा राजपुत्री संवेगात्साश्रुकोशमबोचत
॥६३४॥ त्रिभिर्विशेषकं। निवेदय महाभागे!, किं मया पापया कृतम्। पुरा सुष्मरिस येन, जाताऽहमियतीदृशी? ॥६३५॥ विज्ञातसर्व-
भावार्थो, धन्योऽथ राजदारकः। संजातः क्षणमात्रेण, प्रसन्नमनसापि ॥ ६३६ ॥ मम पुनरत्र साक्षान्मामेवोद्दिश्य सादरम्। एवं
निवेदयत्सुवेषैर्महाभागः सविस्तरम् ॥ ६३७ ॥ तथापि मन्दभाग्याऽहं, बोधुकामापि चेतसा। स्फुटं वचनभावार्थं, न बुध्ये पापसमिमा

भवमपर्थं मेऽनन्य, समस्त वे सुखाकरैः ॥ ६११ ॥ किं न पुत्रस्त्वया सोऽय, किं वा नैवावधारितः । येनैव कीर्त्यमानेऽपि, वत्र धू
म्येव विश्वसि ? ॥ ६१२ ॥ विन्यासेनामुना बाले !, वत्र बोधविधिस्त्वया । मया संसारविस्तारः, स एव प्रतिपादित ॥ ६१३ ॥ यथा
मे पथिकस्येव, सर्वेऽमी बालकोपमाः । एकरूपस्य भूयांसः, सपक्षा विविधा भवाः ॥६१४॥ ततः संसारिजीवोऽहमेकरूपोऽपि भावतः ।
संसारे नाटकाकारे, नानाकारैर्विनाटितः ॥ ६१५ ॥ तदेनमपि चेच्छ्रुत्वा, निर्वेदस्ते न जायते । संसारचारकावासभावतः किं करवामहे ?
॥ ६१६ ॥ किं च—नगराण्यन्वराणि, यानि ये तेषु सुखिताः । राजानस्तन्महादेव्यस्तासां या वस कन्यकाः ॥ ६१७ ॥ प्रत्येक त
तुभ्यं विम्बा, विवाहः स च तादृशः । यत्राष्टौ भावतो भार्या, व्युत्पत्त्यर्थं निवेशिताः ॥६१८॥ तदिदं सकमाकर्ण्य, न बुद्धा यदि बालिके !
इन्त पापाणमूवायास्तवस्ते किं निवेदयाम् ? ॥ ६१९ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । तथा—किं न स्मरसि तन्मुग्धे !, यन्मयि स्नेहतत्परा । भवन्त्यां
प्रतिपन्नाऽसि, निर्मलाचार्यसन्निधौ ॥ ६२० ॥ कृत्वा तपस्ततः स्वर्गे, प्राप्ताऽसि सुखमालिकाम् । मनभ्रके पुनर्भ्रान्त्वा, पुनरत्र समागता
॥ ६२१ ॥ किं च—संवेगार्दं यथाभ्यार्त, सम्यग्दर्शनपूरणीम् । भावनां तथा कृत्वा, जिनादीनां सुदुःखितः ॥ ६२२ ॥ तपार्थपुत्र
स्मर्त, यथाऽभवदितो भव । यथानन्त पुनः काल, किं त्वया तत्र वीक्षितम् ? ॥६२३॥ युग्मम् । तथा—चतुर्दशापि विज्ञाय, पूर्वाणि यत्र
गत । भूयोऽप्यनन्तकायादौ, महागोचरयोपगतः ॥ ६२४ ॥ तदप्याकर्ण्य संजाता, किं न चित्ते चमत्कृतिः ? । तावकेऽपि येनेत्थं,
निःसंवेगेव लक्ष्यसे ॥६२५॥ युग्मम् । यदीदि सूक्ष्मबोधेन, पूर्वं सन्मार्गक वचः । विचारय निजे चित्ते, समावार्थं पुनः पुनः ॥६२६॥
मा मुग्ध सारं मुग्ध, मा विलम्बस्व बालिके ! । येन संपद्यते सर्वः, सफलो मे परिश्रमः ॥ ६२७ ॥ एवं च वदति तत्रागुसुन्दरराज्ये स
मागतमूर्च्छोऽसौ निपतितः पौण्डरीकः, किमेतदिति संजाता ससंभ्रमा परिषत्, समाकुलीभूतः श्रीगर्भराजः, हा पुत्र किमिदं किमिदमिति

वदन्ती तरलिता कमलिनी समाश्वासितोऽसौ तातुपानेन, ततः प्रोत्फुल्ललोचनः स पितरं प्रत्याह—तातानेनाद्भुतसुन्दररूपेण वैक्रियं वस्त-
रूप धारयताऽस्मत्पितृव्यमिवारमभ्रमणमाख्याय तदागमनात्पूर्वमासीत्, ततो ममाघ्रुष्यमानस्य संजातस्तदा विकल्पः यथाऽनया प्रज्ञा-
विशालया महाभद्रया भगवत्या सार्धं विचार्यैव समासार्थं मोक्ष्ये, यावताऽधुनेमां सुललितामनुशिष्यमाणामाकर्णयतो मे संजातः कश्चिद्
नास्मेयः प्रमोदः तद्दर्शनेन संपन्नेयं चेतस्यभिःसहसा ततः प्रादुर्भूतं मे जातिस्मरणं भूतपूर्वोऽहमस्य कुलन्धरो नाम वयस्यकः श्रुतो मया
तदा निर्मलसूरिणा निवेद्यमानोऽस्य भवप्रपञ्चः ततः स एवायमनेनेत्थमाख्यात इति त्रुटितो मेऽधुना सन्देह इति, विरक्तं च मे भवचा-
रकाच्चित्तं ततोऽनुजानीत यूयं येनाहमनेनैव सह दीक्षां गृह्णामीति, तदाकर्ण्य प्रहसिता कमलिनी, श्रीगर्भराजेनोक्तं—देवि! मा रोदीः,
यतः—स्वप्नसूचित एवायं, पौण्डरीको नरोत्तमः। जातस्ते भावुकोऽवश्यं, शुद्धधर्मप्रसाधकः ॥ ६२८ ॥ तदास्य धारणं युक्तमावयोः
किं तु युज्यते। अनुव्रजनमेवास्य, निर्विघ्नत्वप्रसूचकम् ॥ ६२९ ॥ यथाहि—बाल्येऽस्करुते धर्मेऽपि भोगसुखोचितः। ततः किं युज्यते
स्थातुमावयोर्भवचारके? ॥ ६३० ॥ ततः कमलिनी प्राह, हर्षगद्गदया गिरा। चारु चारु महाराज!, प्रतिभातमिदं मम ॥ ६३१ ॥ त
तोऽनुजानीत च पुत्र, यावत्तौ कृतनिश्चयौ। प्रव्रज्याग्रहणे जातौ, स्वयं देवीनरेश्वरौ ॥ ६३२ ॥ तावच्चैत्रोऽपि विदित्वार्थमनुसुन्दरभाषितैः। सर्वं
भ्रमं च वीक्ष्य, पौण्डरीकाभिचेष्टितम् ॥ ६३३ ॥ तामुद्दिश्य महाभद्रां, प्रणताञ्जलिपुटा। सा राजपुत्री संवेगात्सानुक्रोशमभाषत
॥६३४॥ त्रिभिर्विशेषकं। निवेदय महाभागे!, किं मया पापया कृतम्। पुरा दुश्चरितं येन, जाताऽहमियमीदृशी? ॥६३५॥ विज्ञातसर्व
भावार्थो, धन्योऽथ राजदारकः। समासः क्षणमात्रेण, प्रसङ्गश्रवणादपि ॥ ६३६ ॥ मम पुनरस्य साक्षान्मामेवोद्दिश्य सादरम्। एव
निवेदयत्सुवैर्महाभागः सविस्तरम् ॥ ६३७ ॥ तथापि मन्दभाग्याऽहं, नोत्सुकाऽपि चेतसा। स्फुटं वचनभावार्थं, न बुध्ये पशुसन्निभा

॥ ६३८ ॥ अन्यच—एतामेव परिष्वज्य, संजातो ज्ञानपूर्वकः । त्रयाणामपि धन्यानामनुसुन्दरवास्यतः ॥ ६३९ ॥ कई पुनर्न धाने ऽत्र, किं करोम्यस्यकस्यिका ? । शून्या ममेयमकारा, स्पष्टमुपदर्शिता ॥ ६४० ॥ तदिदं मे महाभागे!, सर्वं पुण्य समागमम् । एता क्वच निरुद्धेयं, क्व पापस्य जृम्भितम् ? ॥ ६४१ ॥ ततस्तां तादृशीं वीक्ष्य, बाष्पप्लुतविलोचनाम् । राजपुत्री कृपावेशादब्रवीदनुसुन्दरः ॥ ६४२ ॥ उक्तं च तेन यथा—सुभगे! सुललिते यदि तथापि स्वनुसुन्दरविजिज्ञासा ततोऽहमेव सचे निवेदयामि यदहं भगवताऽत्र प्रबोधने प्रयासितया, सुललितयोक्तं—अनुग्रहो मे, निवेद्यतामार्यैः, अनुसुन्दरेणोक्तं—अस्ति तावदनुपचारणेन सता मया सार्धं मदनमञ्जरी सखी समावर्जयन्त्या मन्त्रिताऽसि त्वं अन्यतः क्रियाकल्पः करोमि भूरितपश्चरणानि, केवल मया तथा ते दुर्बुद्धिः—एतदेव मदत्र कर्तव्य तदेव क्रियतां किमनेन बहुना रोदनेन ?, ततो न मुक्तायितस्ते स्वाध्यायकोलाहलः न कथिता वाचना न प्रतिभाता प्रच्छना मा सिद्धा परावर्तना नानुष्ठिता स्वयाऽनुप्रेक्षा नानुशीलिता धर्मदेशना, किं तर्हि ?, प्रतिभासिता ते प्रचला अभीष्टा स्वाध्यायोद्वेगेन मौनव्रतधारिता न च संजातस्तव तीव्रोऽभिनिवेशः ततो न विहिता ज्ञानपरा मममीकृता न कृतमान्तरायिकं च अनिवसत्युपघातः नाचरितस्वाध्यायः मासेषितकल्पितः न संपादिता महाज्ञाना, किं तु तथा कृत्वा तेन ज्ञानप्रतिष्ठेम तथा च प्रमादपरतया कृता भवता तपस्विनी कृताऽऽत्मना, ततः समुपार्जितमिदमीदृशं कर्म तथाभावात्साम्प्रतकाले भान्ताऽसि भवकूपे जाताऽसि चेतविधा त्वं जडबुद्धिरिति, किं च—सुललिते! पूर्वभवाभ्यासादेव प्रायशः!, प्राणिनो भूयांसोऽनुवर्तन्ते भावाः, यथाहि—यथा तदा त्वं मदनमञ्जरी सखी पुरुषद्वेषिणी संजाता तथेहापि, अत एव सखीभिर्नरपर्यन्तविरहतया मागधी समाकारिता, तत्किं निरूप्यते ते मनसा ?, सुललितयोक्तं—आर्य! किं नाम मदनुभवे न मिलति ?, केवलमहमत्र मन्दभाग्या चेतमपि कथ्यमाने नावबुध्ये कौशिकवचनमपूर्वमेव कि

च्चामीति वदन्ती स्थूलमुक्ताफलनिकरमिव नयनसलिलबिन्दुवर्षं मोक्तुं प्रवृत्ता, ततोऽभिहिता साऽनुसुन्दरराजेन—राजपुत्रि! मुञ्च विषादं क्षीणप्रायं तेऽधुना तत्कर्म कुरुष्व सदागमे भगवति भक्तिं गच्छेमं शरणं, एतदाराधनमूलं हि देहिनां तत्प्रहाणं, अयमेव अज्ञानतमोपटलने भास्करभूतो भगवान्, धन्यासि त्वं याऽस्य पादमूलं प्राप्ता, ततोऽमीभिर्वचनैः पवनैरिव समुच्छ्रितवीव्रसंवेगानला सा सुललिता सदागमोऽपसितिमुख्या पतिता भगवत्समन्तभद्रसूरिचरणयोः, अभिहितं च—अज्ञानपङ्कमग्नाया, जगन्नाथ सदागम! । त्वमेव मन्दभाग्याया, ममोद्धरणवत्सलः ॥ ६४३ ॥ शरणं त्वं महाभाग!, त्वं स्वामी त्वं च मे पिता । तदेष विमलो नाथ!, क्रियतां किङ्करो जनः ॥६४४॥ ततो महाप्रभावतया सदागमबहुमानस्य गुरुतया संवेगस्य तरलतया हृदयस्य कल्याणहेतुतया भगवत्संनिधानस्य प्रत्यासन्नतया मोक्षस्य विघटितं भूरि कर्मजालं, पादपतिताया एव समाव जातिस्मरणं, दृष्टः साक्षादिव भवनमयोविरको वृत्तान्तः, ततः समुच्छ्रितः प्रमोदः, समुत्थाय च निपतितानुसुन्दरचरणयोः, तेनोक्तं—सुललिते! किमेतत्?, सा प्राह—भगवतः प्रसादात्कृतसि तत्संपन्नमधुना मे, यतः संजातं जातिस्मरणं सपक्षतावकवचननिर्णयः विरतं संसारचारकाचितं, यदनुगृहीताऽहं मन्दभाग्या भगवता भवता च, अनुसुन्दरेणोक्तं—आर्ये! सम्यक्अनुगृहीतेवाय भगवान्! नास्त्यत्र सन्देहः, यथाहि—अहं भगवताऽनेन, नरकं प्रति गामुकः । भावचौर्येण बद्धोऽपि, साक्षाद्वैव विमोचितः ॥ ६४५ ॥ पापिष्ठा अपि ये सत्त्वाः, समासाद्य सदागमम् । एनं भक्तिं प्रकुर्वन्ति, मुच्यन्ते ते न संशयः ॥ ६४६ ॥ अन्यच—कृच्छ्रेण किञ्च बुद्धाऽहं, मन्दभाग्येति चिन्तया । न चावमानना कार्या, त्वया भद्रे! स्वगोचरे ॥ ६४७ ॥ यतो ऽहमपि तैः पूर्वमकलङ्कादिभिस्तदा । न बोधितो यदाऽऽसीन्मे, प्रबलं भूरिपातकम् ॥ ६४८ ॥ तद्योग्यतां पुनः प्राप्य, विलीने पापकर्मणि । स्वतः कृच्छ्रतरेणाहं, प्रबुद्धो जैनशासने ॥ ६४९ ॥ यदा यस्य विलीयेत, पापं कालादिहेतुभिः । जीवस्तदा प्रबुध्येत, गुरवः

॥ ६३८ ॥ सम्यग्—एवमेव परिच्छेदः, संजातो ज्ञानपूर्वकः । तथाऽन्यासामपि धन्यानामनुसुन्दरवाक्यतः ॥ ६३९ ॥ अहं पुनर्न जाने
ऽत्र, किं करोम्यन्धकल्पिका? । शून्या भावेयकाभ्यया, स्पष्टसद्बोधवर्जिता ॥ ६४० ॥ वदिह मे महाभागे!, स्वयं कुरु सदागमम् ।
प्रज्ञा कथय निःशेषं, मम पापस्य जृम्भितम्? ॥ ६४१ ॥ ततस्तां तादृशीं वीक्ष्य, बाष्पप्लुतविलोचनाम् । राजपुत्रीं कृपावेशादब्रवीदनु
सुन्दरः ॥ ६४२ ॥ उक्तं च तेन यथा—मुग्धे! सुललिते यदि तथापि स्वचरितजिज्ञासा ततोऽहमेव तत्ते निवेदयामि अत्र भगवत्साऽत्र
प्रयोजने प्रयासितया, सुललितयोक्तं—अनुग्रहो मे, निवेदयत्वार्यः, अनुसुन्दरेणोक्तं—अस्ति तावदनुभवान्तरेण सदा मया सार्धं मदनम
ञ्जरी सखी संजातैवान्या प्रव्रजिताऽसि त्वं सम्यक् क्रियाकलापः कृतानि भूरितपश्चरणानि, केवलं प्रभूता तदा ते दुर्बुद्धिः—यदुत यदत्र
कर्तव्यं तदेव क्रियतां किमनेन बहुना रोदनेन?, ततो न मुखायितस्ते स्वाध्यायकोलाहलः न कथिता वाचना न प्रतिभाता प्रच्छना ना-
भिमता परावर्तना नानुष्ठिता त्वयाऽनुप्रेक्षा नानुशीलिता धर्मदेशना, किं तर्हि?, अभिमानिता ते भवता अभीष्टा स्वाध्यायोद्वेगेन मौनव्र
तधारिता न च तवावसरे तीव्रोऽभिनिवेशः ततो न विहिता ज्ञानवृद्धिः प्रत्यनीकता न क्षयमात्वरायिक च अनिवृत्तदुष्प्रभावः नाचरित-
स्वाध्यायः तत्सेवितत्वनिवृत्तः न सपारिता महाभावना, किं तु तया कुत्सया तेन ज्ञानद्वैधित्येन तथा च प्रमादपरतया कृतं भवता
तपस्विनी सुचासादना, ततः समुपार्जितमतिपरीतं कर्म तत्प्रमादासहायेयकात भ्रान्ताऽसि भवचक्रे जाताऽसि चेत्थमिति त्वं राजपुत्रि
रिति, किं च—सुललिते! पूर्वभवाभ्यासादेव मायया!, प्राणिनां भूयांसोऽनुवर्तन्ते भावाः, तथाहि—यथा तदा त्वं मदनमञ्जरी
सखी पुरुषद्वेषिणी संजाता तथेदानीमपि, अत एव सखीभिर्मदनमञ्जरीनिरतया मागधी समाकारिता, तस्कि विस्मृतोऽयं ते प्रमयः?, सुललि
तयोक्त—आर्य! किं चात्र मयाऽपने न मिलति?, केवलमहमत्र मन्दभाग्या चैतदपि कथ्यमाने भास्करोदये कौशिकवत्तमःपूरितैव वि

सुमङ्गलामगधसेनयोर्वचं श्रुत्वा तोषातिरेकः प्रादुर्भूतो भावतोऽपि चरणपरिणामः याचितः सूरिः प्रव्रज्यां, उपबृंहितो गुरुणा,—यतः समु
त्तस्तोपद्रवदुःस्सबसुन्दरम् । निपतद्देवसाधुपुष्पोत्थितसुरभिगन्धरम् ॥ ६५८ ॥ विलसत्तूर्यनिर्घोषसंक्षुब्धभुवनोदरम् । अनन्तभूरिविस्तारम्
भासत्कारवन्धुरम् ॥ ६५९ ॥ दानसम्मानसत्ज्ञानविधानकरणोद्यतैः । भूरिभव्यैः समापूर्णं, मुनिवृन्दैश्च चारुभिः ॥ ६६० ॥ वताऽसुसु-
नराणां, सदीक्षामहमर्पणे । क्षणमात्रेण संजातं, मनोनन्दनकाननम् ॥ ६६१ ॥ चतुर्भिः कलापकम् । ततो मगधसेनेन, श्रीगर्भेण
च भूभुजा । स्वीय पुरंदरायैव, राज्य पालनयाऽर्पितम् ॥ ६६२ ॥ ततो निर्वर्त्य निःशेषकर्तव्यं सूरिभिस्तदा । दीक्षितानि क्षणेनैव,
सर्वाणि विधिपूर्वकम् ॥ ६६३ ॥ अथ संवेगसंजननसमर्थसत्तत्त्वसभिभा । सद्धर्मदेशनाऽकारि, गुरुभिः कलया गिरा ॥ ६६४ ॥ तदन्ते ते
कृतसोपाः, देवलोकाः कथंचन । यथायथं गताः स्थानं, देवाश्च हरि भाविताः ॥ ६६५ ॥ प्रतिपाद्य महामन्त्रासहिता गुरुभिस्तदा ।
साध्व्यः सर्वा निजस्थानमुपविश्य यथोचितम् ॥ ६६६ ॥ यथाविधोऽपि सद्बुद्धा, गुरोः श्रुत्वा च देशनाम् । कस्कोऽद्य नेति मत्वेव, गतो
द्वीपान्तरे तदा ॥ ६६७ ॥ कृतावश्यककर्तव्ये, स्वाध्यायध्यानतत्परे । ततः साधुगणे जाते, प्रदोषे चास्तिकप्रिये ॥ ६६८ ॥ अत्यन्तपरि
शुद्धात्मा, कृतकृत्यतयाऽद्भुतः । विविक्ते ध्यानमापन्नो, राजर्षिरनुसुन्दरः ॥६६९॥ युग्मम् ॥ ततो विशुध्यमानाभिर्लेश्याभिः संप्राप्योपशम
श्रेणीं सपन्नः क्षणेनासावुपशान्तमोहः, भगवदुपदेशात् विज्ञाय तत्रैव क्षणे तदभियोगकाले स्थिताः समाधिकारिणस्तदन्ये मुनयः,
अत्रान्तरे समाप्तमायुष्क, ततो विमुच्य देहपञ्जरं गतः सर्वार्थसिद्धिविमान, सञ्जातस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमो महर्द्धिर्देवः, प्रभाते विज्ञाय तम
नुसुन्दरमुनिव्यतिकरं मीलितसमस्तचतुर्विधोऽपि श्रीश्रमणसङ्घः विधिना परित्यज्य मुनिभिस्तच्छरीरं कृता नराभरैस्तत्पूजेति ।—अथ सद्धर्मेषा
यीति ममासामिति चिन्तया । पूर्वाभ्यस्तादरस्नेहवशानुवर्तनेन च ॥ ६७० ॥ अनुसुन्दरराजान्ते, तपसे त्वरया तया । चित्ते सुलक्षिता

सहकारिणः ॥ ६५० ॥ सुकलिकयोक्तं—आर्ये! सत्यमवसितं, विनष्टा मेऽधुना भवस्यभावना, केवलं प्रतिपन्नं मया निजजननीजन-
कयोर्यथाऽनुमतया प्रव्रज्यामासापि न प्राप्तं, तत्कथं भविष्यति?, अनुसुन्दरेणोक्तं—आर्ये! मा भैषीः समागतावेव ते जननीजनकौ,
अत्रान्तरे समुल्लसितो महतो जयजयरवः, लोकेनोक्तं च प्रविशत्येव मनोनन्दने जिनभवने सपरिकरो मगधसेनराजः सह सुमङ्ग-
लया, ततः प्रविश्य जिनेश्वरमभिवन्द्य सूरिं साधुवर्गं च कृताभ्युत्थानप्रणामः सुकलिकया प्रणम्य चानुसुन्दरराजमुपविष्टस्तत्समीपे,
सुमङ्गलापि विहितक्षितिपप्रतिपत्तिर्विधाय सुकलिकाऽऽलिङ्गनमाघ्राय मूर्धदेशे उपविष्टा तदन्तिके, आनन्दभराद् गद्गदवागाह—वत्स! समु
त्सुकत्वेन, तव दर्शनलालसौ । आवां राज्यं परित्यज्य, त्वत्समीपमुपागतौ ॥ ६५१ ॥ जनकस्ते यदि वत्से!, न प्राप्नोति त्वया विना ।
मन्दभाग्यतया स्नेहादेष दन्तपदे जनः ॥ ६५२ ॥ कठोरहृदयत्वेन, निर्दयत्वेन वा पुनः । त्वया निरन्तरं वत्से!, दत्ता वार्ताऽपि ना-
वयोः ॥ ६५३ ॥ सुकलिकयोक्तं—अम्ब! किं बहुनोक्तेन, मा भवत यथास्थितः । युवयोः स्नेहसद्भावो, नून व्यक्तीभविष्यति ॥ ६५४ ॥
यतः—अद्य युष्मदनुज्ञाता, प्रव्रज्यां पारमेश्वरीम् । अधुनैव ग्रहीष्यामि, संसारोत्तारकारिणीम् ॥ ६५५ ॥ ततो यदि युवां मेऽद्य, वात्सल्यं
न करिष्यथः । प्रव्रज्यां च मया सार्धं, निर्विकल्पं ग्रहीष्यथः ॥ ६५६ ॥ ततो मम यथामीषां, जनानामुपरि स्फुटम् । भवतोः स्नेहस
द्भावो, यौष्माकीणो भविष्यति ॥ ६५७ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । एतदाकर्ण्य मगधसेननरेन्द्रः सुमङ्गलां प्रभाह—देवि! दृष्टो वत्सयाऽऽवयो-
र्मुक्तबन्धः शिशिराऽऽशित एव निरुत्तरा सुदृष्टपरमार्थेयमधुना वर्तते कथमन्यथास्यो वचनविन्यासः?, ततो न भवत्कैवेयमुपकारिणी,
साधु चोक्तमनया युवमेवावयोरनया सह मानवभवं निर्भिन्नस्नेहसारसूचकमिव विशेषतः मासमजमानयोः, सुमङ्गलयोक्तं—यथाज्ञापयति
देवः, ततो द्वय सुकलिका पतिता महाप्रसाद इति वदन्ती द्वयोरपि चरणयोः, कथितमानया संक्षेपतस्तयोरनुसुन्दरपरिभृतान्दः संजातः

सुन्दरेतरलोकानां, तेषामाकालभाविनाम् । विपाकतो पुनस्तस्य, को वृत्तान्तो भविष्यति ? ॥ ६९० ॥ गुरुरभिहितः, आकर्णय—गृहीतमा-
गर्दीक्षस्य, जनसमूहस्य तस्य भोः । साधोरस्यावसानस्य, सततस्य भवे पुनः ॥ ६९१ ॥ क्षान्तिर्दया च ते भार्ये, मृदुतासत्यते च ते ।
ऋजुताचौरते ये च, ते ब्रह्मरतिमुक्तते ॥ ६९२ ॥ तथा—विद्यानिरीहते चव, स्थितं लीलया पुरा । सैन्यं चारित्रधर्मोघ, सर्वभाविमे
सिष्यति ॥ ६९३ ॥ तथाऽन्यास्य धृतिश्रद्धामेधाविविदिषासुखाः । मैत्रीप्रमुदितोपेक्षाविज्ञप्तिकरुणादयः ॥ ६९४ ॥ सम्यग्दर्शनसद्बोधप्रियो-
दृपो महासत्त्वः । शुक्लसम्भोगदायिन्यो, भविष्यन्ति यथा पुरा ॥ ६९५ ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥ ततस्तस्यातस्य राज्यमनन्तानन्तसुन्दरम् । प्राज्यमभि
षिक्ताद्रुचे, रिपुसुन्मूलयिष्यति ॥ ६९६ ॥ चारित्रः क्षपकश्रेण्यां, पुनरेव महाबलः । चतुरो घातिसंघातान्, सर्वथा चूर्णयिष्यति ॥ ६९७ ॥
संप्राप्य केवलालोकं, कृत्वा जगदनुग्रहम् । विधाय च समुद्घातं, सर्वयोगनिरोधं च ॥ ६९८ ॥ अथ पर्यन्तकालेऽसौ, शैलेशीं प्राप्य
सत्क्रियाम् । निःशेषं रिपुसङ्घातं, सर्वथा दलयिष्यति ॥ ६९९ ॥ युग्मम् । ततो निष्ठितकृत्योऽसौ, संपूर्णो निजबान्धवैः । संप्राप्तो निर्वृतौ पुर्यां,
भोक्ष्यते राज्यसत्फलम् ॥ ७०० ॥ अनन्तानन्दसंज्ञानवीर्यदर्शनपूरितः । निर्लुप्तसकलाबाधः, सर्वकालं भविष्यति ॥ ७०१ ॥ इत्थं येन
सा भद्र, कुमार्या भवितव्यता । महामोहमले क्षीणे, तदा लोकं करिष्यति ॥ ७०२ ॥ कथं ?—जुगुप्सा यत आवेशाद् मममनोरथा- ।
महामोहादिसैन्ये या, संजाता पक्षपातिनी ॥ ७०३ ॥ समस्तमपि जानत्या, न विज्ञातमिदं मया । प्रसिद्धं निखिले लोके, पशुपालैरपि
गीयते ॥ ७०४ ॥ किं तत्—ध्रुवाणि यः परित्यज्य, अध्रुवाणि निषेवते । ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति, अध्रुवं नष्टमेव च ॥ ७०५ ॥
यद्य ममापि को दोषो ?, स्तोकमपि चर्तिनी । मुग्धस्येव जनो ह्येष, समस्तः स्वप्रयोजने ॥ ७०६ ॥ एवं निश्चित्य सा क्षेपमनका-
र्यपरायणा । हिंसाऽप्रभावनो तूष्णीं, संस्थिता भवितव्यता ॥ ७०७ ॥ चरितं ते समासेन, पौण्डरीकमुने ! मया । भद्रसुन्दरमाख्याय-

साध्वी, किंचिच्छोकेन पीडिता ॥ ६७१ ॥ ततः शोकापनोदार्थं, तस्यास्ते धरसूरयः । सर्वेषामेव पुरतस्तेषामित्थं प्रभाषिताः ॥ ६७२ ॥
"आर्ये ! न शोचनीयोऽसौ, महात्मा धरसत्तमः । येनैकदिनमात्रेण, साधितं स्वप्रयोजनम् ॥ ६७३ ॥ यथा पापभरं हत्वा, प्रमुक्तो न
"दर्कं मयि । यदि गच्छेत्स्वयैवात्र, ततः शोच्यो भवेदयम् ॥ ६७४ ॥ यः पुनः प्राप्य सद्धर्मं, निर्धूय निजकल्मषम् । सर्वार्थसिद्धिं सं
"प्राप्तो, नासौ शोच्यस्य गोचरः ॥६७५॥ शोचनीयाः सतामिष्टो, नराः संयमदुर्बलाः । ते हि सर्वत्र संसारे, भ्रमेयुःसमरेरिताः ॥६७६॥
"न शोचनीयः शिष्टेन, मृतः संयमवान् नरः । स हि संसारचक्रेऽपि, शिष्टैरानन्दपूरितः ॥ ६७७ ॥ स एव च बिभेत्युच्चैर्मरणे स-
"मुपस्थिते । येन नाचरितो धर्मः, परलोकसुखावहः ६७८ ॥ सद्धर्मपथ्यपाथेये, यस्त्वाराय प्रतीक्षते । मरणं तस्य तस्यातो, न
"भीः किं तु महोत्सवः ॥ ६७९ ॥ ज्ञानदर्शनचारित्रतपोरूपाऽघनाशिनी । आराधना चतुःस्कन्धा, यस्य स्यात्तस्य किं
"मृतम् ? ॥ ६८० ॥ आनन्दोत्पादकास्तेऽत्र, भगवन्तो मुनीश्वराः । ये आराधिता पार्थिव, मृताः पण्डितमृत्युना ॥ ६८१ ॥" इत्था-
दिऽवार्यकार्येभ्यो, निवृत्तो योऽत्र सुनन्दः । ततः स शोचनीयस्ते, कथं सिद्धप्रयोजनः ? ॥ ६८२ ॥ किं च—क्षितिभामापत्य, पु
त्रपौत्रं स भारते । गमोत्थाना स गान्धारजनपदमेष्यति ॥ ६८३ ॥ नाम्ना चामृतसारोऽसौ, पद्मिनीविपिनार्कतः । भविष्यति
स्वरूपैर्वैरिभिः स्तवितः ॥ ६८४ ॥ क्रमेण यौवनं प्राप्तः, कलाकौशलकोविदः । विपुलाख्यनामानमाचार्यं प्राप्य सुन्दरम् ॥ ६८५ ॥
संमाप्य पितरौ पुत्रा, स दीक्षां पारमेश्वरीम् । गृहीष्यति विशुद्धात्मा, चरिष्यति चिरं तपः ॥ ६८६ ॥ ततो निर्धूय निःशेषं, कर्मजालं
समाधिना । भवप्रपञ्चं निर्मुच्य, मानसेऽप शिवालये ॥ ६८७ ॥ एवं च स्थिते—सर्वथा स प्रमोदस्य, कारणं भव्यचेतसाम् । आर्ये !
न शोकसन्तापकारणं स मनोत्तमः ॥६८८॥ अत्रान्तरे भगवतः, पौण्डरीकमहामुनिः । इदं निवेदितं पार्श्वेच नामि महात्मनः ॥६८९॥

सुन्दरेतरकोपमो, देवामात्याऽऽभाविनाम् । विचक्षणो पुनस्तस्य, को वृत्तान्तो भविष्यति ? ॥ ६९० ॥ गुरुभिरुक्तं, आकर्णय—गृहीतमा-
नदीक्षस्य, मध्यस्थस्य तस्य भोः । सापोरमृतसारस्य, सततत्र भवे पुनः ॥ ६९१ ॥ क्षान्तिर्दया च ते भार्ये, मृदुतासत्यते च ते ।
ऋजुताचौरते ये च, ते ममरतिमुक्ते ॥ ६९२ ॥ तथा—विद्यानिपीडिते मम, स्थितं छीमतया पुरा । तैर्म्यं चारित्रधर्माय, सर्वमाविर्भ-
विष्यति ॥ ६९३ ॥ तथाऽन्याश्च धृतिश्रद्धामेधाविविदिषासुखाः । मैत्रीमुदितोपेक्षाविज्ञप्तिकरुणादयः ॥ ६९४ ॥ तस्यान्तरङ्गसङ्ग्रामोऽभिव
वृत्तो महोत्सवः । सुखसन्दोहदायिन्यो, भविष्यन्ति यथा पुरा ॥ ६९५ ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥ ततश्चाप्तं राज्यमनन्तानन्दसुन्दरम् । पालयन्नि
जितानुदै, रिपूनुन्मूलयिष्यति ॥ ६९६ ॥ आरूढः क्षपकश्रेण्यां, पुनरेव महाबलः । चतुरो घातिसंघातान्, सर्वथा चूर्णयिष्यति ॥ ६९७ ॥
संप्राप्य केवलालोकं, कृत्वा जगदनुग्रहम् । विधाय च समुद्घातं, सर्वयोगान्निरुध्य च ॥ ६९८ ॥ अथ पर्यन्तकालेऽसौ, शैलेशीं प्राप्य
सत्क्रियाम् । निःशेषं रिपुसङ्घातं, सर्वथा दलयिष्यति ॥ ६९९ ॥ युग्मम् । ततो विच्छिन्नकर्माऽसौ, संपूर्णो निजधामनि । संप्राप्तो निर्वृतौ पुर्या,
मोक्ष्यते राज्यसत्फलम् ॥ ७०० ॥ अनन्तानन्दसंज्ञानवीर्यदर्शनपूरितः । निर्द्वन्द्वसकलाबाधः, सर्वकालं भविष्यति ॥ ७०१ ॥ इत्थं येन
सा भद्र, कुमार्या भवितव्यता । महामोहसके क्षीणे, तथा शोकं करिष्यति ॥ ७०२ ॥ कथं ?—दुर्मुखा बत जातेयमहं ममनोरथा ।
महामोहादिसैन्ये या, संजाता पक्षपातिनी ॥ ७०३ ॥ समस्तमपि जानता, न विज्ञातमिदं मया । यस्थितं निखिले लोके, यद्वाक्येऽपि
गीयते ॥ ७०४ ॥ किं तत्—ध्रुवाणि यः परित्यज्य, अध्रुवाणि निषेवते । ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति, अध्रुवं नष्टमेव च ॥ ७०५ ॥
यद्वा ममापि को दोषो ?, स्त्रोत्वमपि वर्तिनी । गुणस्थेव जनो प्रेष, समस्तः स्वप्रयोजने ॥ ७०६ ॥ एवं भिन्निता सा क्षेपमनका
र्मपरायणा । हिंसाऽमभावनो तूर्णी, सस्थिता भवितव्यता ॥ ७०७ ॥ तदिदं ते समासेन, पौण्डरीकमुने ! मया । भागुसुन्दरमाख्या-

वसन्तराजं विवेशितम् ॥ ७०८ ॥ एतदाकर्ण्य ते तुष्टाः, पौण्डरीकादिसाधवः । चिरं सुखसिता जाता, सवया शोकवर्जिता ॥ ७०९ ॥
ततः सा चिन्तयामास, गाढं संविग्नमानसा । पूर्वाचोपमनुस्मृत्य, यथार्थं गुरुकर्मिका ॥ ७१० ॥ यदिदं मामकं नूनं, पीवरत्वं न दु-
ष्यति । संवेगानिवसारेण, विना तीव्रतपोऽग्निना ॥ ७११ ॥ एवं विचिन्त्य सा धन्या, सद्गुरूणामनुज्ञया । कष्टैस्तपोभिरात्मानं, निष्ठा
पाप कृशोपमा ॥ ७१२ ॥ यथा ?—चतुर्थषष्ठदशमादिविचित्रतया । रराज रागनिर्मुक्ता, रत्नावल्या विराजिता ॥ ७१३ ॥ चित्र
वर्णासुवर्णेन, निर्मिताऽस्वामुक्तेता । शरीरे संश्रिता रम्या, शुभे कनकावली ॥ ७१४ ॥ चतुर्थादितपःक्रमसन्मौक्तिकविशुद्धया । र
त्ने सा महाभागा, मुक्तावल्या विभूषिता ॥ ७१५ ॥ वपुरिव महत्त्विम, सिंहनिष्क्रीडितेखया । क्रीडानिघृष्टयुक्तापि, क्रीडति सिंह-
लीलया ॥ ७१६ ॥ यथा भद्रामहाभद्रे, सर्वतोभद्रया सह । माहोत्तरा च प्रतिमा, चकार तनुभूषणम् ॥ ७१७ ॥ आचाम्लवर्धमानेन,
वर्धमाना प्रतिक्षणम् । त्रिमासाप्तेन सा यक्षे, ज्ञानेन गतकल्मषा ॥ ७१८ ॥ चान्द्रायण चरन्त्या च, निजं कुलनभस्तलम् । तथैवोद्द्योतितं
मन्ये, चन्द्रलेखासमानया ॥ ७१९ ॥ मासेभ्य पक्षमध्यानि,पक्षमध्यानि चानया । साऽत्र सुखसिता जाता, निःस्पृहा भवचारके ॥७२०॥
एवंकमादिभिर्धन्या, तपोभिर्निष्कल्मषम् । सा तथा कृष्णसद्वीर्या, क्षामवन्ती व्यवस्थिता ॥ ७२१ ॥ एवं च पौण्डरीकोऽपि, ज्ञानाभ्या
सपरायणः । कालक्रमेण संपन्नो, गीतार्थो विजितेन्द्रियः ॥ ७२२ ॥ ततोऽसावागमार्थस्य, सर्वसारं सुनिर्मलम् । जिज्ञासुर्विनयेनेत्थं, गुरु
पप्रच्छ भावतः ॥ ७२३ ॥ भदन्त ! प्रवचनस्य, विस्तीर्णस्योदधेरिव । भगवद्व्यापितस्यास्य, किं सारमिति कथ्यताम् ॥ ७२४ ॥ सम
न्तभद्रगुरुमित्युक्तः प्रोक्तमिदं वचः । आर्य ! सारोऽत्र विज्ञेयो, ध्यानयोगः सुनिर्मलः ॥ ७२५ ॥ यतः—मूलोत्तरगुणाः सर्वे, सर्वा
चेयं बहिष्क्रिया । मुनीनां श्रावकाणां च, ध्यानयोगार्थमीरिता ॥ ७२६ ॥ तथाहि—मनःप्रसादः साध्योऽत्र, मुक्त्यर्थं ज्ञानसिद्धये ।

अहिंसादिविशुद्धेन, सोऽनुष्ठानेन साध्यते ॥ ७२७ ॥ अतः सर्वमनुष्ठानं, चेतःशुद्ध्यर्थमिष्यते । विशुद्धं च यदेकाग्रं, चित्तं तद्ध्यानमुत्त
मम् ॥ ७२८ ॥ तस्मात्सर्वस्य सारोऽस्य, जपधर्मस्य सुन्दर! । ध्यानयोगः परं शुद्धः, स हि साध्यो मुमुक्षुणा ॥ ७२९ ॥ शेषानुष्ठा
नमप्येव, यदत्रगतया स्थितम् । मूलोत्तरगुणाख्यं तत्सर्वं सारमुदाहृतम् ॥ ७३० ॥ अथाकर्ण्य गुरोर्वाक्यं, पौण्डरीकमहामुनिः । पुनः
प्रोवाच शान्तात्मा, ललाटे न्यस्तहस्तकः ॥ ७३१ ॥ भदन्त! बालकालेऽपि, ममासीदस्ति कौतुकम् । मोक्षमार्गे ततः पृष्टा, मया भूरि
कुतीर्थिकाः ॥ ७३२ ॥ यथा भो भो महाभागाः!, किं तत्त्वं परं मतम् । निःश्रेयसकरं सारं, रहस्यं परमाक्षरम्? ॥ ७३३ ॥ ततो
यथास्वं सर्वैस्तदाभिहितं तैर्मम । निवेदितं परं तत्त्वं, तीर्थिकैस्तच्च कीदृशम्? ॥ ७३४ ॥ "एके प्राहुर्यथा सर्वं, हिंसादि क्रियतामिति ।
"केवलं पुष्टिलेपोऽत्र, रक्षणीयो मुमुक्षुणा ॥ ७३५ ॥ यतः—यस्य पुष्टिर्न लिप्येत, हत्वा सर्वमिदं जगत् । आकाशमिव पङ्केन, नासौ
"पापेन लिप्यते ॥ ७३६ ॥ अन्ये प्राहुर्यथा सर्वं, पापं कृत्वा हि मानवाः । मुच्यन्ते ध्यानमात्रेण, ये स्मरन्ति महेश्वरम् ॥ ७३७ ॥
"यतः—छित्त्वा भित्त्वा च भूतानि, कृत्वा पापशतानि च । स्मरन् देवं विरूपाक्षं, सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ७३८ ॥ अन्यैस्तु पापशुद्ध्यर्थं,
"विष्णुध्यानमुदाहृतम् । तत्सङ्क्षेपमस्माकं, यतः श्लोकमिदं जगुः ॥ ७३९ ॥ अपवित्रः पवित्रो वा, सर्वावस्थां गतोऽपि वा । यः स्मरे
"त्पुण्डरीकाक्षं, स बाह्याभ्यन्तरः शुचिः ॥ ७४० ॥ अन्ये पापाशनं सम्यक्, प्राहुः पापनिबर्हणम् । अन्ये वायुजयं प्राज्ञाः, प्राहुर्मोक्षस्य
"साधनम् ॥ ७४१ ॥ ध्यानेनोद्घटते यत्पौण्डरीकं हृदि स्थितम् । विकासितदलं रम्यं, मनोऽलिसुखदं परम् ॥ ७४२ ॥ तदाधारेण निर्भी-
"येत, मनोऽलिः परमे पदे । तस्य यो लभ्यते नादस्तत्त्वमपरे जगुः ॥ ७४३ ॥ युग्मम् । तथाऽन्ये पूरकं प्राहुः, कुम्भकं रेचकं तथा ।
"तस्यैव पुण्डरीकस्य, पवनं प्रविघाटकम् ॥ ७४४ ॥ अन्ये प्राहुः पुनर्बिन्दुं, कुन्देन्दुस्फटिकप्रभम् । तिर्यगूर्ध्वमधश्चैव, सर्पन्तं ज्ञान-

“कारणम् ॥ ७४५ ॥ अन्ये परां शिखां प्राहुर्व्यापिकां किल । परमात्मात्मिका सा, सैवामृतकलोच्यते ॥ ७४६ ॥ नाभौ भूष-
“णमध्ये, बिन्दुं देवमथापरे । पुण्डरीकाकृतौ, ध्येयमाहुर्विकृतिपरम् ॥ ७४७ ॥ आग्नेयमण्डले स स्यान्नीलाक्षिते रक्तवर्णकः । माहेन्द्र
“पीतकः कृष्णो, वायव्ये वारुणे सितः ॥ ७४८ ॥ तत्र—पीतः सुन्दरपीठेन, रक्तस्तापेषु चिन्त्यते । कृष्णोऽभिचारिके कार्ये, पुष्टिदो
“धवलो मतः ॥ ७४९ ॥ अन्येऽप्याहुर्यथा ध्येयौ, नादबिन्दौ मुमुक्षुणा । हृदा निश्चलयोरेव, नाड्योः सञ्चारकेन च ॥ ७५० ॥ ना-
“डीचक्रस्य विज्ञेयः, प्रचारो दक्षिणेतरः । चक्रारेण च मन्तव्यं, बहिः कालप्रकाशकम् ॥ ७५१ ॥ यथागमं विधायोर्ध्वं पञ्चस्थानानि चैवं क-
“क्रम् । ओङ्कारोच्चारणं प्राहुरपरे शान्तिदायकम् ॥ ७५२ ॥ तथाऽन्ये प्राहुर्यथा—आ नाभेः सरले प्राणे, विसतन्तुसमं शनैः । मूर्धा-
“न्तमाक्रम्योर्ध्वेन, निर्ध्यानं विचिन्तयेत् ॥ ७५३ ॥ आग्नेयमण्डलस्थं वा, ज्योतिर्जीवसंस्थितम् । आद्यं पुंसःसमपरे, तथा ध्येयतया
“स्थितम् ॥ ७५४ ॥ ज्योतिषि संस्थितं नित्यं, पुमांसं परमं तथा । सर्वलक्षणसंकीर्णं, ध्येयमाहुर्मनीषिणः ॥ ७५५ ॥ आकाशमात्रमपरे,
“चिन्मयमन्ये परापरम् । आत्मानं चिन्तयन्त्याहुरपरे मम शाश्वतम् ॥ ७५६ ॥” एवं च स्थिते—यथा साधैर्ममाख्यातौ, ध्यानयोगस्य सा-
ध्यकः । ध्यानयोगस्तथा तीर्थ्यैः, स एव प्रतिपादितः ॥ ७५७ ॥ तस्मात् सर्वेऽपि ते तीर्थ्या, भवेयुर्मोक्षसाधकाः ? । ध्यानयोगबलेनैव,
साध्ये यथेष्ट वर्तते ॥ ७५८ ॥ किं चैवं ध्येयनानात्वमपरापरयोगिनाम् । एकत्र मोक्षे संसाध्ये ?, एतन्मम संशयः ॥ ७५९ ॥ तदेन
मधुना नाथ !, एवं सन्देहपादपम् । ज्ञानाग्निपरिवामर्थ्यादुन्मूलयितुमर्हसि ॥ ७६० ॥ सूरिणोक्तं—आर्य ! सामान्यगीतार्थस्त्वमेव तेन
भाषसे । विशेषतो न जानासि, जिनागमे ॥ ७६१ ॥ “एते हि तीर्थ्याः सर्वेऽपि, दृष्टापायसमाकुलाः । जिनसंदेशपाशस्य, पक्षपा-
“तिनो मताः ॥ ७६२ ॥” तथा चात्र कथानकं—एकस्मिन्नगरे सूरिर्योगमहासमाख्योऽके विषये कश्चिदेक एव महार्थपः, स चोत्पन्नरिश्य

“ज्ञातः सदा समस्तरोगसंहितानां माक्षको निःशेषरोगाणामुपकारनिरतो लोकानां तथापि ते लोका अपथ्यथा न प्रतिपद्यन्ते तस्य वचने के-
“चित्तु धन्यतमाः प्रतिपद्यन्ते, स पानकरतं विमले सम्भ्येभ्यो व्याख्यानं, तत्रोपप्लुतमानससागवैरवधारितं सनुख्या क्रियत्तम्यन्यभूतैः,
“ततस्ते मननमात्रतुष्टाः स्वपूजार्थं वैद्यकमाचरितुमारब्धाः, तेषां तु लोकानामभ्यन्तरेव ते नितरां प्रतिभासन्ते, ततो पश्चिमंमन्यतया
“विरचिता नियमितसंहिताः प्रथिताभि कैश्चिदान्युपप्लुताऽऽत्मारिताभि सौषधवचनाम्यनुसरद्भिः अनिश्चितासौ मध्ये कथनाभि अन्यैः
“पुनरेकान्तविपरीतसद्वैद्यवचनानामतिपाण्डित्याभिमानेन संहिता विहिता, विविधवचयम ते रोगिणो नागरकाः, ततस्तेषामपि कूटवैद्यानां
“मध्ये कश्चिदेव केषांचिच्चित्ते प्रतिभाति नापरः, ततः प्रसिद्धिं गताः सर्वेषां सम्बन्धिन्यो वैद्यशालाः, व्याख्याताः सर्वविनेयेभ्यो निजनि
“जसंहिताः नानाजनतया प्रसिद्धास्तेऽपि महावैद्यतया जगतीरिव इव भूरिलोकैरसौ मौलमहावैद्यः । एवं च स्थिते—ये ते मौलमहावैद्यस
“त्क्रियां विधिपूर्वकम् । कुर्वन्ति रोगिणस्तावत्ते भवन्त्येव नीरुजः ॥७६३॥ किं च—यत्र जीवति सर्वेऽपि, रोगमुक्ता यथा जनाः । वस्यां
“मुख्यवैद्यशालायां, भूयांसो विविधक्रियाः ॥ ७६४ ॥ यथा सर्वेऽपि सा शाला, सविनेया ससंहिता । संजाता सर्वलोकानां, रोगाणां निषा-
“यिनी ॥ ७६५ ॥ सुगमम् । ये पुनः कूटवैद्यानां, रोगिणो गोचरं गताः । तेषां ते रोगजालेन, नितरां परिपीडिताः ॥ ७६६ ॥ किं च
“—यथा जीवत्सु तच्छाला, लोकानामपकारिकाः । मृतेष्वपि तथा जाताः, सविनेयाः ससंहिताः ॥ ७६७ ॥ परस्तु तास्वपि इत्येव,
“वैद्यशालासु कश्चन । विशेषो रोगिणां हन्त, रोगतानवकारणम् ॥ ७६८ ॥ सर्वरोगविमोक्षो वा, कर्मचिद्वियोगतः । यासु स्थितानां सा
“शासु, यदि जायेत देहिनाम् ॥ ७६९ ॥ सोऽपि तेषां गुणो मूलं, सर्वव्याधिनिबर्हिणाम् । यानि सद्वैद्यशालायाः, गृहीतानि पदानि तैः
“॥७७०॥ त्रिभिर्विशेषकम् । तथाहि—वैद्यामि न गृह्णामि, सर्वथा मुख्यबुद्धिभिः । एकान्तेनैव ते जाता, व्याधिवृद्धेर्विधायकाः ॥७७१॥

"कारणम् ॥ ७४५ ॥ अन्ये परां शिखां प्राहुस्तत्रोर्मी ध्यायिको शिखा । परमाक्षरमात्रा सा, सैवामृतकलोच्यते ॥ ७४६ ॥ नाभ्यामेव मूल-
"वामध्ये, बिन्दुं देवमथापरे । सुषुम्णाद्वारपदं, ध्येयमाहुरथापरम् ॥ ७४७ ॥ आग्नेयमण्डले स स्यान्नीलितो रक्तवर्णकः । माहेन्द्रे
"पीतकः कृष्णो, वायव्ये वारुणे सितः ॥ ७४८ ॥ तत्र—पीतः सुखदायिनीत्वेन, रक्तस्तापेषु चिन्त्यते । कृष्णोऽभिचारिके कार्ये, पुष्टिदो
"धवलो मतः ॥ ७४९ ॥ अन्येऽप्याहुर्यथा सोऽयं, नाडीमार्गो मुमुक्षुणा । इडापिङ्गलयोर्ध्येयं, नाड्योः सञ्चारकर्म च ॥ ७५० ॥ ना-
"डीचक्रस्य विशेषः, मनागपि दृश्यतेऽपरः । वहारेण च मध्यस्थं, बहिः काव्यमपीडितम् ॥ ७५१ ॥ यथासमं विधायोवैर्ध्यानादायत क-
"र्मम् । ॐकारोच्चारणं प्राहुरपरे शान्तिदायकम् ॥ ७५२ ॥ तथाऽन्ये प्राहुर्यथा—आ भाभेः सरलं प्राणं, विसतन्तुसमं शनैः । मूर्ध-
"न्यब्रह्मरन्ध्रेण, निर्गच्छन्तं विचिन्तयेत् ॥ ७५३ ॥ नाभिमण्डलमध्ये वा, वक्षोराजीवसंस्थितम् । आद्यं पुमांसमपरे, तथा ध्येयतया
"विदुः ॥ ७५४ ॥ ज्योतिः सर्वत्र नित्यं, पुमांसं परमं तथा । ब्रह्मांडसर्वकार्येषु, ध्येयमाहुर्मनीषिणः ॥ ७५५ ॥ आकाशमात्रमपरे,
"विश्वमन्ये परापरम् । शासनं चिन्त्यमित्याहुरपरे मनःप्रापणम् ॥ ७५६ ॥" एवं च स्थिते—यथा नाधेर्नैमाल्पयोः, प्रवेशाय सा-
रणा । ध्यानयोगस्तथा तीर्थ्यो, स एव भक्तिपावितः ॥ ७५७ ॥ तस्मिन् सर्वेऽपि ते तीर्थ्यो, भवेयुर्मोक्षसाधकाः ? । ध्यानयोगबलेनैव,
साध्ये बधेय वर्तते ॥ ७५८ ॥ किं चेदं ध्येयनानात्वमपरापरयोगिनाम् । एकत्र मोक्षे संसाध्ये ?, कथमन्यस्य संशयः ॥ ७५९ ॥ तदन
मधुना नाथ !, सर्वं सन्देहपादपम् । कथाकथनशक्तिसामर्थ्यादुन्मूलयितुमर्हसि ॥ ७६० ॥ सूरिणोक्तं—आर्य ! सामान्यगीतार्थस्त्वमेवं तेन
भाषसे । विशेषतो न विज्ञातमैदम्पर्यं जिनागमे ॥ ७६१ ॥ "एते हि तीर्थ्याः सर्वेऽपि, ध्रुवमेवसमागमकाः । जिनसद्धर्मपराणस्य, पक्षमा-
"र्गिणो मताः ॥ ७६२ ॥ तथा चात्र कथानकं—एकस्मिन्नगरे भूरिरोगग्रस्तसमस्तलोके विषये कश्चिदेक एव महावैद्यः, स चोत्पन्नरिम्न

“ज्ञातः सद्य समस्तरोगसंहितानां नाशको निःशेषरोगाणामुपकारनिरतो लोकानां तथापि ते लोका अपथ्यतया न प्रतिपद्यन्ते तस्य वचनं ते-
“षितु कल्पतमाः प्रतिपद्यन्ते, स भगवान् विमलो शिष्येभ्यो व्याख्यानं, तदुपदेशमनुसरद्भिरपरैरपि लघुतया क्रियमाणमपूर्वैः,
“ततस्ते वचनमात्रमुपादाय स्वपूजार्थं वैद्यकशास्त्रपरिज्ञानमारब्धाः, तेषां तु लोकानामपथ्यतयैव ते नितरां प्रतिभासन्ते, ततस्तैः पण्डितंमन्यतया
“विरचिता निजमतिसंस्थिताः ग्रन्थास्तैः केचिदप्युपदेशादपवारितानि सद्वैद्यवचनान्यनुसरद्भिः कानिचिच्चासौ मध्ये कथनानि मन्यैः
“पुनरेकान्तविपरीतसद्वैद्यवचनानामसिपाण्डित्याभिमानेन संहिता विहिता, विविधवचनाश्च ते रोगिणो नाशकाः, ततस्तेषामपि कूटवैद्यानां
“मध्ये कश्चिदेव केषांचिच्चित्ते प्रतिभाति नापरः, ततः प्रसिद्धिं गताः सर्वेषां सम्बन्धिनो वैद्यकाः, व्याख्याताः स्वविनेयेभ्यो निष्पन्न-
“न्संहिताः वाचाटतया प्रसिद्धास्तेऽपि महावैद्यतया जगतीतले इव भूरिलोकैरसौ लोकमहावैद्यः । एवं च स्थिते—ये ते लोकमहावैद्यस
“त्क्रियां विधिपूर्वकम् । कुर्वन्ति रोगिणस्तावत्ते भवन्त्येव नीरुजः ॥७६३॥ किं च—यत्र दीव्यति सद्वैद्ये, रोगैर्मुक्ता यथा जनाः । तस्यां
“तु वैद्यशालायां, भूयांसो विहितक्रियाः ॥ ७६४ ॥ तथा सुतेऽपि सा शाला, सविनेया ससंहिता । संजाता सर्वलोकानां, रोगच्छेदविधा-
“यिनी ॥ ७६५ ॥ युग्मम् । ये पुनः कूटवैद्यानां, रोगिणो गोचरं गताः । तेषां ते रोगजालेन, नितरां परिपीडिताः ॥ ७६६ ॥ किं च
“—यथा दीपस्तु तच्छाला, लोकानामपकारिकाः । मृतेष्वपि तथा जाताः, सविनेयाः ससंहिताः ॥ ७६७ ॥ यस्तु ताश्वपि कस्यैव,
“वैद्यशालासु कश्चन । विक्षेपो रोगिणां दृष्टः, रोगतानवलक्षणः ॥ ७६८ ॥ सर्वरोगविमोक्षो वा, कथंचिद्दैवयोगतः । ताश्च विरतानां स्या
“त्तासु, यदि भावेन देहिनाम् ॥ ७६९ ॥ सोऽपि तेषां गुणो नूनं, सर्वव्याधिनिवारिणाम् । यानि सद्वैद्यशास्त्रस्य, गृहीतानि पदानि तैः
“॥७७०॥ त्रिभिर्विशेषकम् । यतः—वैद्यानि न गृहीतानि, सर्वथा कुबुद्धिभिः । एकान्तेनैव ते जाता, व्याधिवृद्धिविधायकाः ॥७७१॥

“कारणम् ॥ ७४५ ॥ मन्ये परो स्थितां मातुरन्यांशो व्यापिको स्थित । परमाक्षरमात्रा सा, सैवामृतफलोच्यते ॥ ७४६ ॥ नासाग्रे भ्रू-
“द्वयमध्ये, बिन्दुं वैयमपापरे । सुधाधारधवलं, ध्येयमाद्यमकम्पिरम् ॥ ७४७ ॥ आग्नेयमण्डले स स्मान्मीलिते रक्तवर्णक । माहेन्द्रे
“पीतकः कृष्णो, वायव्ये वारुणे सितः ॥ ७४८ ॥ तत्र—पीतः सुन्दरर्षिवेत्र, रक्तश्चापेषु चिन्त्यते । कृष्णोऽभिचारिके कार्ये, पुष्टिदो
“धवलो मतः ॥ ७४९ ॥ मन्येऽप्याहुर्यथा सौम्यौ, चार्थीमार्गौ मुमुक्षुणा । दक्षिणस्थपोर्द्वयं, माक्ष्योः सञ्चारकम च ॥ ७५० ॥ ना-
“दीपकस्य विवेयः, प्रचारौ दक्षिणेतरः । वहारेण च मन्तव्ये, वह्निः कालाभ्यर्चिन्म् ॥ ७५१ ॥ पद्मासन विधायोर्ध्वपर्यस्तानासायत च-
“क्षम् । ऊर्ध्वमरोचारणं माहुरपरे शान्तिदायकम् ॥ ७५२ ॥ तथाऽन्ये प्राहुर्यथा—आ नाभेः सरलं प्राप्य, बिसवत्सुसमं शनैः । मूर्धा-
“न्ययास्तुरन्ध्रेण, निर्गच्छन्तं विचिन्तयेत् ॥ ७५३ ॥ आर्हिन्त्यमण्डलस्थं वा, यज्ञोपवीतसन्निभम् । आर्यं पुमांसमपरे, तथा ध्येयतया
“विदुः ॥ ७५४ ॥ द्वयोंति सरितं नित्यं, पुमांसं परमं तथा । अथरस्तुसमाकीर्णं, ध्येयमाहुर्मनीषिणः ॥ ७५५ ॥ आकाशमात्रमपर,
“विषमन्ये परापरम् । नासमक्षं चिन्त्यमित्याहुरपरे महाशायकम् ॥ ७५६ ॥” एवं च स्थिते—यथा नार्थैर्ममाख्यातौ, प्रत्याहारस्य सा
रेका । ध्यानयोगस्तथा तीर्थ्यैः, स एव प्रतिपादितः ॥ ७५७ ॥ वास्ति सर्वेऽपि ते तीर्थ्या, मनेषु मोक्षसाधकाः ? । ध्यानयोगबलेनैव,
साये पयेव कर्हिचे ॥ ७५८ ॥ किं चैवं ध्येयनामात्मपरापरयोगिनाम् । एकत्र मोक्षे ससाध्ये ?, बस्मान्मम संशयः ॥ ७५९ ॥ वदेन
मधुना नाथा !, स्वं सन्देहापहम् । तथाकथन्तिसामर्थ्योद्युम्मूलयितुमर्हथ ॥ ७६० ॥ सूरिणोक्त—आर्य ! सामान्यतीर्थार्थस्त्वमेवं वेन
मापर्यें ।'विशेषतो न विज्ञाय भेदमर्थं विभागतो ॥ ७६१ ॥ “एते हि तीर्थ्याः सर्वेऽपि, तुल्यैषसमानकाः । जिनसद्रूपशासन, पक्षमा-
“र्गिणो मताः ॥ ७६२ ॥” तथा चात्र कथानकं—एकस्मिन्नगरे मूर्तियौगमतसमवर्णो‍के विपवे कश्चिदेक एव महावैद्यः, स चोत्पन्नरिम्य

''तीर्थ्याः, केचिदेव न चापरे ॥ ७९० ॥ मन्मथ—कामभयाद्यपाशाया, ये तीर्थ्याः आप्तकारिणः । वैक्षाभि निजशास्त्राणि, शिष्येभ्यः
''कथितानि तेः ! ॥ ७९१ ॥ प्रवर्तितानि तीर्थानि, शिष्टानुष्ठानमात्रिका । सवितं वैद्यशालानामुत्थानमभिधीयते ॥७९२॥ एवं च स्थिते
''—ये सर्वज्ञमहावैद्यशासना कर्मरोगिणः । चिकित्सां कुर्वते यन्नात्ते भवन्त्येव नीरुजः ॥ ७९३ ॥ नास्तिकेषु च तीर्थ्येषु, कर्मरोगस्य
''तानकम् । मद्रूपमठे यथा सर्वसोऽपो वा भूपते कश्चित् ॥ ७९४ ॥ सोऽपि सर्वज्ञवाक्यानां, तेषामेव गुणो महा । मान्ति तैर्निजशास्त्रेषु,
''प्रथितानि कथंचन ॥ ७९५ ॥ युग्मम् । यद्या जातिस्मरादीनां, तेषां सर्वज्ञभाषितम् । हरि स्थित भवत्येव, कर्मरोगनिबर्हणम् ॥ ७९६ ॥
''यथा दोषत्रयं वैद्यः, शान्तिमभिचिकित्सति । रागद्वेषमहामोहाख्यमा सर्वज्ञ एव हि ॥ ७९७ ॥ तस्मात्सत्येव सर्वज्ञवैद्यशासनबहिःस्थिता ।
''चिकित्सा कर्मरोगाणां, नूतमेतेन हेतुना ॥ ७९८ ॥ तथाहि—एकान्तविपरीता ये, जैनशास्त्रस्य नास्तिकाः । एकान्तेनैव ते पापा, दी
''र्घसंसारकारकाः ॥ ७९९ ॥ तथापि शिष्टजन्तूनां, शुद्धानामर्थकामयोः । त एव प्रतिभान्त्युच्चैर्नास्तिकाः साम्प्रतेक्षिणाम् ॥ ८०० ॥ ततो
''धमार्थ ! तेषामपि, तीर्थानि जिनभाषितात् । विनिर्गतानि तेनेदं, व्यापकं जिनदर्शनम् ॥ ८०१ ॥ एवं च स्थिते—यद्रागद्वेषमोहानां, प्र
''तिपक्षतया स्थितम् । सत्यं भूतदया यत्र, शौचमिन्द्रियनिग्रहः ॥ ८०२ ॥ औदार्यं सुन्दरं वीर्यमाकिंचन्यमलोभता । गुरुभक्तिस्तपो
''ज्ञान, ध्यानमन्यच्च तादृशम् ॥८०३॥ नास्तिकेष्वपि तीर्थेषु, तत्स्वरूपेण सुन्दरम् । किंतु नो राजते तेषु, यथा पार्थिवभूषणम् ? ॥८०४॥
''त्रिभिर्विशेषकम् । तद्धि स्वकल्पितैः शेषैः, सर्वज्ञवचनातिगैः । पापदोषादिभिः सार्धं, मीलितं न विराजते ॥ ८०५ ॥ समस्तोपाधिशु
''द्धानां, गुणानां प्रतिपादकम् । ततोऽयं सर्वतीर्थेषु, स्थित सर्वज्ञदर्शनम् ॥ ८०६ ॥ तच्च सद्भाविकं जैन, तीर्थं सर्वगुणात्मकम् । सर्वत्र
''संस्थितं ज्ञेय, न लिङ्गं धर्मकारणम् ॥८०७॥ मतो मधुक्रमार्गेण, यथा ते तीर्थिकास्तथा । ध्यानयोगबलेनैव, किं सुमोक्षस्य साधकाः ?

"किं बहुना ?—सा महावैद्यप्रणीतिका, श्रेया रोगनिबर्हणी । तत्संहितानुसारेण, शेषा अपि कदाचन ॥ ७७२ ॥ यतः—वातः पित्त कफ-
"श्रेति, सर्वरोगनिदानकम् । दोषत्रय विजानीते, सुवैद्यस्तस्य भेषजम् ॥ ७७३ ॥ कूटवैद्या न जानन्ति, स्वयं तत्त्वविशेषतः । तेभ्यो
"योऽपि विशेषः स्यादन्यादौ रोगिणां क्वचित् ॥७७४॥ सोऽयं पुण्याद्रम्यायः, स्यादोपत्रयहानितः । तस्मात्स एव सद्वैद्यस्तत्र रोगचिकि-
"त्सकः ॥ ७७५ ॥ युग्मम् । तदिदं ते समासेन, मया वैद्यकथानकम् । पौण्डरीक ! समाख्यातं, सन्देहदलनं परम् ॥ ७७६ ॥ अथोऽत्र
"जगते ह्येवं, सर्वरोगप्रपीडितः । एकस्तत्र महावैद्यः, सर्वज्ञः परमेश्वरः ॥ ७७७ ॥ संजातकेवलज्ञानः, शिष्टसिद्धान्तसंहितः । सकलोको
"पकारी च, कर्मरोगनिबर्हणः ॥ ७७८ ॥ तथापि गुरुकर्माणः, संसारोदरचारिणः । भूयांसो न प्रपद्यन्ते, जीवास्तं परमेश्वरम् ॥ ७७९ ॥
"ये भव्या लघुकर्माणो, जीवा धन्यतमाः परम् । त एव तं प्रपद्यन्ते; सार्वं परमेश्वरम् ॥ ७८० ॥ सदेवमनुजायां च, स सभायां यदा
"ऽवदत् । शिष्येभ्यो देशयत्युच्चैर्मोक्षमार्गं जगद्गुरुः ॥ ७८१ ॥ तदा देवा मनुष्याश्च, केचित्तां कलुपाशयाः । प्रसङ्गेनागतास्तत्र, शृण्वन्ति
"जिनदेशनाम् ॥ ७८२ ॥ अनेकनयगम्भीरां, तां श्रुत्वा मन्दबुद्धयः । अन्यथा कल्पयन्त्येते, मिथ्यात्वाज्ञानवेवसः ॥ ७८३ ॥ ततस्ते
"जिनसद्वाक्युपदस्य वहिर्गताः । शास्त्राणि प्रकुर्वन्ति, कूटवैद्यसमानकाः ॥७८४॥ अत्र च—ये तावत्तार्किकाः केचित्तीर्थ्याः सांख्यादयो
"मताः । जिनवाक्यानुसारेण, तैर्ग्रन्थेषु लिख्यन्ति ॥ ७८५ ॥ कथानि वाक्यान्यान्ते, क्षेपमम्भूरिव क्षयम् । स्वपाण्डित्याभिमानेन, कूट
"वैद्यैरिवार्जितम् ॥ ७८६ ॥ युग्मम् । ततः सर्वेऽसतान्यमूर्छितानि महीतले । तच्छास्त्राण्यपि राजन्ते, प्रसिद्धिं प्रगतानि च ॥ ७८७ ॥
"ये पुनर्नास्तिकाः पापा, बृहस्पतिसुतादयः । सर्वं वैशिकशास्त्रस्य, विपरीतं विकल्पितम् ॥ ७८८ ॥ तेऽपि बाधाळव्यसाराद्यसमाविभजने
"गताः । प्रसिद्धिं तस्करस्येव, प्रागल्भ्यं हि महत्तरम् ॥७८९॥ तथा—नानारूपिसाधोकानां, प्रतिभान्ति यथाशयम् । केषांचिदेव ते

“॥ ८२६ ॥ चित्तस्याक्षेपसंहारि, यत्पुनर्ध्यानमीप्सितम् । औदासीन्यं मतं तद्धि, निर्वेदमात्रकारणम् ॥ ८२७ ॥ तच्च तन्निरोधसाध्यं, चित्त
“मार्गे मुमुक्षुणा । तत्र नानाविधोपायै, रागद्वेषादिसूदनैः ॥ ८२८ ॥ यतो यत्तीर्थिकैः प्रोक्तो, यः प्रोक्तो जिनशासने । भावतीर्थे स्थितः
“सोऽयं, ध्येयमार्गो न दुष्यति ॥ ८२९ ॥ यतः—नीतिर्विशुद्धकर्तव्या, साधयन्ति मुमुक्षवः । मोक्षं नानाविधैर्ध्येयैर्मोक्षस्यं तत्र कार
“णम् ॥ ८३० ॥ किं तु—परमात्मानुगो ध्येयः, यथा संवेगकारिणः । जीवस्य चेतसोऽत्यर्थं, न हि विध्यादयस्तथा ॥ ८३१ ॥ भाव-
“ध्यानविशेषेण, चेतसः सुन्दरेतरम् । स्वरूपं जायते स्थिरं, स्वसंवेदनतो यतः ॥ ८३२ ॥ किं तु—नानाविधध्यानजीवानां, कस्यचित्स्या-
“त्कथमन । चेतःशुद्धिरत्यमिता, मौनीन्द्री मार्गदेशना ॥ ८३३ ॥ ततो विशुद्धचित्तानां, शुद्धमाध्यस्थ्यशालिनाम् । केषांचित्तेऽपि चि
“न्मयाः, सुविशुद्धेर्विधायकाः ॥ ८३४ ॥ इतरथा—वत्सं विहाय ये मूढाः, प्रवर्तन्तेऽन्यमार्गयोः । तद्रूपेणैव निर्भिन्दा, योगिनोऽत्र
“वयं स्थिताः ॥८३५॥ तेषां ज्ञानमुखानां, यादृक् सूर्योदयेऽमले । कोठरान्तःप्रविष्टानां, तादृग् ध्येयं महात्मभिः ॥८३६॥ युग्मम् । ये ज्ञान
“तमोऽन्धिताः, सुदृष्टिप्रसरं विना । कौशिका इव तीव्रन्दे, भिरति भवकोटरे ॥ ८३७ ॥ योगे ज्ञानांशुदीप्ताङ्गे, परिस्फुरति भास्करे । कस्ये
“हि स्फुरदिष्टेऽवर्णकामसद्भावनाः ? ॥ ८३८ ॥ तथा निर्मलचित्तानां, वैराग्याभ्यासशालिनाम् । चित्तमालम्बनं प्राप्य, माध्यस्थ्यं संप्रवर्तते
“॥ ८३९ ॥ यतोऽमी ये पुरा प्रोक्ता, ध्येयभेदाः कुतीर्थिकैः । विध्यन्त्विन्दुमुखास्ते, सुजैनमतधारिणः ॥ ८४० ॥ तत्कूटवैपशास्त्रादय
“ध्यपर्सनमालिका । स्वरूपेण सदा ज्ञेया, कर्मरोगविवर्धिनी ॥ ८४१ ॥ यत्रस्थानां पुनर्यः स्यात्कर्मरोगक्षयः क्वचित् । विक्षेपो वा स चि
“ज्ञेयः, सर्वत्रयमात्मनः ॥ ८४२ ॥ एवं सर्वैव भावपवाकाक तन्मतास्मिका । कर्मरोगहरी ज्ञेया, व्यापकाद्या सुसंस्थिता ॥ ८४३ ॥ यतो
“योऽध्येयं लोके, किंचित्स्यात्सुन्दरं वचः । तद्गुणाकररत्नाब्धौ, सर्वमस्मां प्रतिष्ठितम् ॥ ८४४ ॥ यत्पुनर्दुर्विलेपेन, विना हिंसादि सुन्दरम् ।

"५॥ ८०८ ॥ यत्र—शुक्लानुष्ठानविकलं, ध्यानं यदुपदर्शितम् । ध्यायन्ति तद्योगार्थं, नास्त्यकारि विवेकिनाम् ॥ ८०९ ॥
"यतोऽत्र तन्दुलस्येव, जीवस्य तुषसन्निभे । द्वे मले सदाचारध्यानाभ्यामोप्यकवेतरः ॥ ८१० ॥ यः पुनर्मलिनारम्भी, बहिर्ध्यानपरो
"भवेत् । नासौ ध्यानार्थयेत्सुखः, सतुषस्तण्डुलो यथा ॥ ८११ ॥ युग्मम् । सर्वोपाधिविमुक्तेन, यो जीवन साध्यते । ध्यान-
"योगः परः श्रेष्ठो, यः सान्मोक्षस्य साधकः ॥ ८१२ ॥ यत्र सदाचारसो जीवो, निर्मलात्मा कथचन । स तीर्थिकोऽपि भावेन, वर्तते
"जिनशासने ॥ ८१३ ॥ यथार्थैनेन्द्रमेवैक, शासनं भवनाशनम् । तीर्थिका अपि तद्वशा, भवन्त्येव भवच्छिदः ॥ ८१४ ॥ किं बहुना ?
"—वापीपद्मस्थानां मौ, निःश्रेयसकारिणाम् । समाचारोऽप्यजननं, यथा लोके सुभेषजम् ॥ ८१५ ॥ तत्स्वदम्भिपजाऽपीह, प्रयुक्तं पर
"मार्थतः । कचित् पुण्यपरत्वादयथा संभवसम्भवम् ॥ ८१६ ॥ यथा सर्वमनुष्ठानं, पक्षपेनास्तकारणम् । सरागद्वेषमोहानां, विसाधिसम्य-
"तात्मनाम् ॥ ८१७ ॥ यतोऽके सर्वतीर्थेषु, सामाचीनेऽपि वा भवे । यथा यथा हर्षं हन्त, तेयं सर्वज्ञसम्मतम् ॥ ८१८ ॥ चतुर्भिः कम
"पकम् । यस्तुनस्त्रिवमाशिन्यकार्यं मोक्षकारणम् । यविमावकरूपेण, कुर्युः कर्म प्रमादिनः ॥ ८१९ ॥ यत्नेनेन्द्रमवाद् यात्, बहिर्भूत न
"संसयः । किं पुनर्लोकतीर्थानां, कर्मेव यद्वोपमम् ? ॥ ८२० ॥ युग्मम् । वस्यि भावसतीर्थमवतीर्थ तरन्ति भोः । संसारसागरे
"जीवाः, पर्याप्तं वैषयिम्यया ॥ ८२१ ॥ यच ते यौवनानात्मसत्र सन्तोषकारणम् । समाचम्यैव यत्रापि, परमार्थो विवेच्यते ॥ ८२२ ॥
"पापं हि दुःखयोर्के, पुण्यं एहार्ति सुमतेः । विपरीतसा प्रयोमाभ्यामोपासीन्येन मुच्यते ॥ ८२३ ॥ समाय एव जीवस्य, पथ्यापरि
"णामसात् । अभावे पुण्यपापाभ्यां, माध्यमास्तु विमुच्यते ॥ ८२४ ॥ ये च हिंसाद्यनुष्ठानात्, भगवाहृत्यकारकात् । जायन्ते विपाक-
"सौम्य, यथाऽप्यध्यात्मवादिनी ॥ ८२५ ॥ तथाऽहिंसाद्यनुष्ठानात्, तैर्येनिर्मलकारकात् । जायन्ते शुभयोगाः, यथ्यासीव सुवासिताः

“परमात्मात्म्यः, शुद्धबोधममात्मकः । अशरीरोऽप्यनन्तेन, वीर्येण भवमोचकः ॥ ८६४ ॥ विभातो यैर्महाभागैः, प्रतिपन्नश्च भावतः । तेषां
“निर्जीवरूपाणां, विवादः कुत्र कारणे ? ॥ ८६५ ॥ केवलं—ये कल्पयन्ति तं मूढा, रागद्वेषमलाविलम् । ते ध्यायसत्स्वरूपैस्तैर्मोहयन्ते च
“पापरैः ॥ ८६६ ॥ तदेवं वास्तिकस्याप्येवम्वस्तुम्यं निवेशितः । यः प्रमाणप्रसिद्धत्वादेकः सर्वप्रवादिनाम् ॥ ८६७ ॥ धर्मोऽप्येको जगत्यत्र,
“विशेषः पारमार्थिकः । कस्मान्मात्रिकहेतुः, शुद्धः शुद्धगुणात्मकः ॥ ८६८ ॥ क्षमामार्दवसन्तोषतपःसंयममुख्यः । सत्यशौचार्जवत्यागा,
“एते धर्मगुणा मताः ॥ ८६९ ॥ एतल्लक्षणके धर्मेऽस्मिन् विवादः पण्डिताः । स्वर्गापवर्गदातारं, विवदन्ते न केनचित् ॥ ८७० ॥ यत्तस्य
“वैपरीत्येन, कल्प्यते मूढमानवैः । धर्मस्य वाच्यमीमे, करुणाऽऽक्रान्तबुद्धयः ॥ ८७१ ॥ तदेव धर्मः सर्वत्र, यः प्रमाणप्रतिष्ठितः । एकः
“स धर्मिवस्तुम्यं, पौण्डरीकमुने ! मया ॥ ८७२ ॥ तथाऽत्र मोक्षमार्गो यः, संगीतस्तत्त्वसम्मतः । सोऽप्येक एव विज्ञातः, पण्डितैः पर
“मार्थतः ॥८७३॥ तथाहि—तस्य केचिद्वदन्त्यत्र, लेश्याशुद्धिक्रियाऽपरैः । ज्ञानिश्चयाऽऽसनो वीर्यं, यत्नम्यं योगिभिः परम् ॥८७४॥
“तदिदं शब्दभेदेन, भिद्यते नार्थतो ध्रुवम् । यथाऽऽवरणेऽप्यत्र, ध्यानतो भेदिनः परम् ॥ ८७५ ॥ यतः—अदृष्टकर्मसंस्कार, पुण्या
“पुण्ये शुभाशुभे । धर्माधर्मौ तथा पाशाः, पर्यायास्तस्य कीर्तिताः ॥ ८७६ ॥ एतच्च सत्त्वबीर्योविरुद्धवाच्यं प्रतिष्यते । इदं समानिव
“स्थित्यां, कारणं भवमोक्षयोः ॥ ८७७ ॥ हीयमाने भवत्यस्मिन्, भवे सर्वो विपर्ययः । वर्धमाने पुनः सर्वाः, सम्भवन्ति विभूतयः
“॥ ८७८ ॥ इदमेव चतुष्कोटिविशुद्धमपरे विदुः । ऐश्वर्यज्ञानवैराग्यधर्मरूपास्तु कोटयः ॥ ८७९ ॥ रजस्तमोभ्यां सत्त्वस्य माहात्म्यं न प्रका-
“श्यते । विपरीताश्च जायन्ते, तसैश्वर्यादयो गुणाः ॥ ८८० ॥ तत्र—रजोऽवस्थावैराग्यमनैश्वर्यं तमोवशात् । तमसश्चैव माहात्म्यादज्ञानाध
“र्मसम्भवः ॥ ८८१ ॥ यत्रैकं तत्र नियमाद्द्वितीयमपि विद्यते । रजस्तमोभ्यामेव हि, भवितव्यं सदा सह ॥ ८८२ ॥ सर्वेषा मलिन

“समस्तपापनाशाय, स्वविमानेन देवयोः ॥ ८४५ ॥ मोक्षमिन्मार्गिकं पूर्वं, तीर्थमेतत्स्वपक्षिभिः । नियुक्तिकं यथोमात्र, वत्स हास्य विष
“विनाम् ॥ ८४६ ॥ युग्मम् । तच्छ्रुत्वा गुरोर्वाक्यमाकर्ण्य पुनरब्रवीत् । पौण्डरीकमुनिस्तस्य विस्पष्टकरणेच्छया ॥ ८४७ ॥ यथा नाथ
“त्वम् मूर्धो, व्यापकं जिनदर्शनम् । तथा तीर्थ्या यदि क्षीणं, न पुनस्त्र किमुत्तरम् ? ॥८४८॥ यथाहि निजया बुद्ध्या, सर्वे सर्वज्ञवादिन ।
“परतीर्थ्यशिरस्सराः, क्षीणसर्वेलसार्थिताः ॥ ८४९ ॥ देवे धर्मे जिने तत्त्वे, मोक्षे चाविष्टबुद्धयः । तेऽन्यदर्शनमस्तीति, कल्पान्तेऽपि न जा-
“नते ॥ ८५० ॥ एवं च स्थिते—यथा ते दर्शिवादीर्थ्यो, दर्शनेन यथायथम् । तथा नाथ! वयं स्तेन, को विशेषः परस्परम् ? ॥८५१॥
“ततो जिनेश्वरं नाथः!, सुन्दरं कर्मभूमरेव । मनसि जायते येन, सुमेरुशिखरोपमम् ॥ ८५२ ॥ ततो विमलसदन्तदीप्तिविस्फुरिताम्बरः ।
“तमिर्थंपविधानाय, गुरुरित्यममाप्त ॥ ८५३ ॥ एवमिवेमिदं व्यापि, मया वस्तुविमिश्रितम् । यत्सम्यग्दृष्टिभिर्दृश्य, मामिक जैनदर्शनम्
“॥ ८५४ ॥ तत्रोपलभ्ये जीवानां, सम्यमेव मलोमूलाः । यथा हि जिनधर्मेन्ते, मोहिन्यो भेदबुद्धयः ॥ ८५५ ॥ एकः प्रभासते देवः,
“सर्वज्ञः सर्वदर्शनः । वीतरागो गतद्वेषो, महामोहारिसूदनः ॥ ८५६ ॥ सकलो भुवनभर्ताऽसौ, सशरीरो निगद्यते । निष्कलो मोक्षमा-
“पन्नः, स एव भुवनप्रभुः ॥८५७॥ इदं स्वरूपं मिश्रित, यैः स देवोऽवधारितः । तेषां नानाविधाः शब्दा, भेदबुद्धिं न कुर्वते ॥८५८॥
“यथाहि—स बुद्धः मोच्यतो लोके, ब्रह्मा विष्णुर्महेश्वरः । जिनेश्वरोऽपि वा ह्यत्र, नार्थभेदस्तथापि च ॥ ८५९ ॥ य एव तं परिज्ञाय,
“भजेद्यस्यैव स प्रभुः । ममास्ति तव नास्तीति, सर्वो मत्सरविभ्रमः ॥ ८६० ॥ यस्यैव भावतोऽभीष्टस्तस्यासौ कुरुते शिवम् । न
“घटकेन पानीयं, चण्डालस्यापि वार्यते ॥ ८६१ ॥ निःशेषक्लेशनिर्मुक्तः, स समः सर्वदेहिनाम् । निभावः कुरुते मोक्ष, तादीया
“कस्य वाहवी ॥ ८६२ ॥ संसारिणां हि नानात्वमात्मनां कर्मनिर्मितम् । कर्मप्रपञ्चनिर्मुक्तः, परमात्मा न भिद्यते ॥ ८६३ ॥ स देवः

"तस्मापाये पुनः पुंसां, सद्गुरोर्गोचरं गते । अत्र सद्दर्शने नूनं, भेदबुद्धिर्निवर्तते ॥१०२॥ आस्मा साधारणो ह्येष, सर्वेषामपि वादिनाम् ।
"समस्तो न विजानीते, मोक्षमार्गं यथास्थितम् ॥ १०३ ॥ मलक्षये पुनस्तस्य, मोक्षमार्गो यथास्थितः । यत्र तत्र स्थितस्यापि, हठादेव प्र-
"कासते ॥ १०४ ॥ तदमेदं विनिश्चित्य, दर्शनं पारमार्थिकम् । स शुभ्रेदाग्रहं स्वीयं, तथा प्रोक्तं मनीषिभिः ॥ १०५ ॥ रिक्तस्य चान्यो
"ऽपि तस्य, गुणदोषानपेक्षतः । विकथा चत केनामी, सिद्धान्तविषममहाः ॥ १०६ ॥ अहं वादरवादस्य, मदीय चारु दर्शनम् । न
"त्वदीयमिति स्पष्टं, मत्सरस्य विजृम्भितम् ॥ १०७ ॥ किं बहुना ?—यावन्तो देहिनो लोके, यथावस्थिततत्त्वः । ते सर्वेऽप्यत्र वर्तन्ते,
"तात्त्विके ह्यत्र दर्शने ॥ १०८ ॥ निर्नष्टममकारास्ते, विवादं नैव कुर्वते । अथ कुतुंबवस्तेभ्यो, वादस्यैवेत्यवान्तरा ॥ १०९ ॥ ये त्वमी
"ममत्वेन, विपरीतविलोकिनः । स्वतीर्थं व्यापकत्वेन, सगिरन्ते समत्सराः ॥ ११० ॥ तेषां आत्मन्यवस्थानामपकर्षनमुत्तरम् । अथवा
"तत्त्वमार्गं ते, बोधनीयाः प्रयत्नतः ॥ १११ ॥ युग्मम् । न मोहदलनादन्यो, ह्युपकारो महत्तमः । अतो यदुक्तं भवता यद्युत—
"स्वतीर्थं व्यापि चेत्पीप्सी, मृदुत्वत्र किमुत्तरम् ? । तदिदं ते मयाऽऽख्यातं, प्रतिघातविवर्जितम् ॥ ११२ ॥ यावद्दृष्टिविभावाते, निःक्षेप-
"भवसागरे । कुदृष्टिसरितः सर्वाः, पतन्तीर्वीक्षसि स्फुटम् ॥ ११३ ॥ यावन्ते सर्वसन्देहा, यास्यन्ति प्रलयं तदा । ज्ञास्यसि त्वं यथा
"नास्ति, सर्वज्ञवचनात्परम् ॥ ११४ ॥ युग्मम् ।" ततो निर्नष्टसन्देहः, प्रपन्न गुरुभाषितम् । संजातः पौण्डरीकोऽसौ, विशेषागमतत्परः
॥ ११५ ॥ कालक्रमेण संपन्नो, द्वादशाङ्गस्य पारगः । समन्तभद्रसूरीणामसौ पादप्रसादतः ॥ ११६ ॥ अनन्तगमपर्यायः, सावशेषः
सविस्तरः । सर्वज्ञागमसद्भावः, सर्वोऽस्य मनसि स्थितः ॥ ११७ ॥ ततोऽनुयोगोऽनुज्ञातः, सगच्छस्तस्य सूरिभिः । तत्समाचार्यकं स्वीय,
कृतमानुष्यमात्मनः ॥ ११८ ॥ आचार्यस्थापनायां च, तदामरनरैर्मुदा । कृता विधानतो देवसङ्घपूजा जिनाष्टकम् ॥ ११९ ॥ ततः स

“सम्यक्, हेतुः संसारदुःखयोः । तदेव विमलं वीर्यं, कारणं सुखमोक्षयोः ॥ ८८३ ॥ यथार्थमिमे सर्वे, तपोध्यानप्रभावतः । विचित्रा
“देव्यो लोके, तत्तत्त्वं पारमेश्वरम् ॥ ८८४ ॥ ज्ञानं यतोऽपरं यस्मात्प्रस्थानं च यथामयम् । क्रिया च यथैनी यस्य, मोक्षमार्गः स की
“र्तितः ॥ ८८५ ॥ एतच्च तत्त्वं यैः सत्त्वैर्विचार्य गुरुयुक्तिभिः । मेरुनिष्कम्पचित्तानां, तेषां भ्रान्तिः कुतस्तिका ? ॥ ८८६ ॥ केवल
“मरुद्वीये, मूढलोकं कृपापराः । तत्त्वमार्गोपरिभ्रष्टं, पाश्वसर्वैर्निवर्तकम् ॥ ८८७ ॥ चरितं वे समासेन, तत्त्वं शास्त्रानिव तथा ।
“मात्मार्थं चक्षिमिभ्रित, यथान्ये चारयोगिनः ॥ ८८८ ॥ एवं चारित्रं लोके, यथैव मानवः स्थितम् । तथा योगोऽप्यनेनैव [illegible], साम्यः
“महायशुन्तः ॥ ८८९ ॥ आत्मनोऽनन्तसद्बोधदर्शनानन्तवीर्यिणः । अमूर्तस्यातिरूपस्य, स्वरूपस्थितिलक्षणः ॥ ८९० ॥ [illegible]
“स्थितिः, शिवमव्ययमव्ययम् । सदृशं ब्रह्म निर्वाणं, [illegible] ॥ ८९१ ॥ समत्वमिति [illegible], [illegible] । केवला-
“भिव्यक्ति मोक्षाय, स [illegible] ॥ ८९२ ॥ [illegible], [illegible] । [illegible], [illegible] प्रतिष्ठितम् ॥८९३॥
“[illegible]म् । [illegible], मोक्षस्य प्रतिपादकम् ॥ ८९४ ॥ एतेनाप्युक्तं सार्वं, समासेन प्रतिष्ठितम् । यदेक-
“मिह सर्वत्र, व्यापकं परिकीर्तितम् ॥ ८९५ ॥ युग्मम् । [illegible] च तस्य भावार्थं, परिज्ञाय विशेषतः । [illegible]
“॥ ८९६ ॥ [illegible] वा चतुर्भेदं, [illegible] वा निगद्यताम् । माहेश्वरं वा गीयेत, बौद्धं वाऽप्यभिधीयताम् ॥ ८९७ ॥ जैनेन्द्र वा किं
“वेद, ज्ञातार्थैरिह मानवैः । अविनष्टे हि भावार्थे, शब्दभेदो न दुष्यति ॥ ८९८ ॥ यथैव हि प्रतीयन्ते, शब्दमात्रेण नो बुधाः ।
“संतुष्टेव [illegible], सूर्ये एव निरपेक्षम् ॥ ८९९ ॥ एवं च स्थिते—सर्वविचार्य चेच्चेऽपि, तदेतुल्योपिकाः तत्त्वम् । दर्शने व्यापकत्वेन,
“न विवादोऽस्ति तैः सह ॥ ९०० ॥ [illegible] मोक्षेण, [illegible] । बहूनि दर्शनानीति, बोधोऽयं सम्पद्यते ॥ ९०१ ॥

त्र्येकयोगकाययोगायोगानाम्॥४०॥

वक्ष्यमाण-स्वरूपाणि।।।उपेत्य— —आगे कहेमानेवाले स्वरूपोंको प्राप्तकर[अर्थात् कहेमानेवाले स्वरूपोंकी अपेक्षाकर]
सर्वेषाम्।।।अन्वर्थम्।।।अवसेयम्।।।, —सब[शुक्लध्यानों]के सार्थकपना जानना चाहिये अर्थात् जैसा जैसा
इन शुक्लध्यानोंकानाम है वैसा वैसाही इनका अर्थ है॥
तस्य।।।आलम्बन-विशेष-निर्धारण-अर्थम्।।।आह—जिस(शुक्लध्यान)के अवलम्बन वा आश्रयकी भिन्नता निर्णयके लिये कहते हैं कि

(१)त्र्येकयोगकाययोगायोगानाम्=(पृथक्त्वैकत्ववितर्क-सुक्ष्मक्रियाप्रतिपातिव्युपरतक्रियानिवर्तीनि)त्र्येकयोगकाययोगायोगानाम् (यथाक्रमम् भवति)

=पृथक्त्ववितर्कम्-एकत्ववितर्कम्-सूक्ष्मक्रियाप्रतिपाति-व्युपरतक्रियानिवर्ति च त्रियोग-एकयोग-काययोग-अयोगानाम्-यथाक्रमम् भवति ॥४०

सूत्रार्थ —पृथक्त्ववितर्कं।।।एकत्ववितर्कं।।।—पृथक्त्ववितर्क शुक्लध्यान, एकत्ववितर्कशुक्लध्यान,
सूक्ष्मक्रियाप्रतिपाति।।।च-व्युपरतक्रियानिवर्ति।।।—सूक्ष्मक्रियाप्रतिपाति शुक्लध्यान और (=च) व्युपरतक्रियानिवर्ति शुक्लध्यान
त्रि—योगस्य।एकयोगस्य। —तीन योगवालेके, एकयोग प्रवर्तने वालेके
अर्थात् तीनों मन, वचन, कायकेयोगोंमेंसे कोई एक योग प्रवर्तनेवालेके

योगशब्दो व्याख्यातार्थः कायवाङ्मनःकर्म योग इत्यत्र ॥ उक्तैश्चतुर्भिःशुक्लध्यानविकल्पैस्त्रियोगादीनां चतुर्णां यथासंख्येनाभिसम्बन्धो वेदितव्यः॥ त्रियोगस्य पृथक्त्ववितर्कं, त्रिषु योगेष्वेकयोगस्यैकत्ववितर्कं काययोगस्य सूक्ष्मक्रियाप्रतिपाति, अयोगस्यव्युपरतक्रियानिवर्तीति ॥ तत्राद्ययोर्विशेषप्रतिपत्त्यर्थमिद मुच्यते—

एकाश्रये सवितर्कविचारे पूर्वे ॥ ४१ ॥

उक्त शुक्लध्यानके चारों भेदोंमेंसे पृथक्त्ववितर्क नामका प्रथम शुक्लध्यान सो मनवचनकाय इन तीनों योगोंके धारकके होता है। दूसरा एकत्ववितर्क नामका शुक्लध्यान तीनोंमें से किसी एक योग वालेके होता है। तीसरा सूक्ष्मक्रियाप्रतिपाति नामका शुक्लध्यान काययोग वालेके ही होता है और चौथा व्युपरतक्रियानिवर्ति नामका शुक्लध्यान अयोगकेवलीके होता है॥

टरयनुवाद—काय-वाक्-मन'कर्म'''योगः''इति'अत्र'=काय, वचन, मनकी क्रिया है सो योग है। ऐसे इस स्थानमें(=अत्र-अर्थात्)

योगशब्दः''व्याख्यात-अर्थः'', =(छठे अध्यायके"कायवाङ्मन'कर्मयोग"सूत्रमें)योग शब्दका अर्थ कहागया

उक्तैः''चतुर्भिः''शुक्लध्यानविकल्पैः'' त्रियोग-आदीनां'' =(पूर्वे) कहेहुये चार शुक्लध्यानके भेदोंसे तीनयोग,एकयोग, काययोग, अयोग

चतुर्णाम्''यथासंख्येन'''अभिसम्बन्धः''वेदितव्यः'', =(इन) चारोंका अनुक्रमसे सम्बन्ध वा लगाव मानना चाहिये [तब]

त्रियोगस्य''पृथक्त्ववितर्कम्''',त्रिषु''योगेषु'' =तीन योगवालेके पृथक्त्ववितर्क (श्वेतध्यान) होता है। तीन योगोंमेंसे

एकयोगस्य''एकत्ववितर्कम्''' =किसी एकयोग वालेके एकत्ववितर्क (श्वेतध्यान) होता है।

काययोगस्य''सूक्ष्मक्रियाप्रतिपाति''', =काय योगवाले (सयोगकेवली)के सूक्ष्मक्रिया प्रतिपाति (शुक्लध्यान)होता है।

अयोगस्य''व्युपरतक्रिया-निवर्ति''''इति'। तत्र' =अयोगवाले(केवली)के व्युपरतक्रियानिवर्ति ऐसे [चौथा शुक्लध्यान] होता है वहां

आद्ययोः'''विशेष-प्रतिपत्ति-अर्थम्''''इदम्'' ''उच्यते =आदिके दो (श्वेतध्यानके) विशेष कथनके लिये यहकहा जाता हैकि

एकाश्रये सवितर्कविचारे पूर्वे=एकाश्रये सवितर्कविचारेपूर्वे(पृथक्त्वैकत्ववितर्केशुक्लेध्याने)

एक आश्रयो ययोस्ते एकाश्रये। उभे अपि परिप्राप्तश्रुतज्ञाननिष्ठेनारभ्येते इत्यर्थः ॥

सूत्रार्थ —एक-आश्रये''' =एक है आश्रय जिन (दोनों) का वे वा एक आधार में रहनेवाले वा आश्रयीभूत

पूर्वे'''पृथक्त्व-एकत्ववितर्के'''स-वितर्क- =पहिले दो पृथक्त्ववितर्क तथा एकत्ववितर्क शुक्लध्यान, वितर्क सहित

विचार ।'''प्रवर्तते ॥ =तथा विचार सहित प्रवर्ते हैं, अर्थात् अकेले परिपूर्ण श्रुतज्ञानी वा श्रुतकेवलीके आश्रयीभूत पहिले दो पृथक्त्ववितर्क तथा एकत्ववितर्क शुक्लध्यान वितर्क तथा विचार सहित प्रवर्ते हैं भावार्थ पृथक्त्ववितर्क तथा एकत्ववितर्क शुक्लध्यानोंको श्रुतकेवलीही आरम्भ करसक्ता है और वितर्क, विचार करि सहित है (४२वां सूत्र अपवाद है)

वृत्त्यनुवाद एक'''आश्रय'''ययो'''ते'''एकाश्रये'''=एक है आश्रय जिन दोनोंका (=ययो) वे एकाश्रय हैं,

उभे'''अपि'''परिप्राप्त- =दोनों (शुक्लध्यान पृथक्त्व वितर्क तथा एकत्ववितर्क) भी [=अपि]सम्पूर्ण (परिप्राप्त)

श्रुतज्ञान-निष्ठेन'''आरभ्येते'''इति'''अर्थः''' =श्रुतज्ञानमें तत्पर द्वारा (=निष्ठेन) आरम्भ करते हैं अर्थात् इनदोनों शुक्लध्यानोंको (परिपूर्ण श्रुतज्ञानी ही आरम्भ कर सकता है) ऐसा तात्पर्य हुआ ॥

दिगम्बर आम्नायके ग्रन्थोंमें सर्वत्र एकसा पाठ है कहीं कहीं पर 'विचारे' शब्द है और कहीं २ पर 'वीचारे' शब्द है दोनों ठीक हैं। कहीं कहीं पर पूर्वे शब्द है और कहीं२पर पूर्वे शब्द है "अबोधाम्यां द्वया" अष्टाध्यायी ८-४-४५ सूत्रसे दोनों रूप ठीक और शुद्ध हैं। श्वेताम्बर सम्प्रदायके सभाष्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्रमें तथा भाष्यानुसारिणीतत्त्वार्थटीकामें"एकाश्रये सवितर्के पूर्वे" पाठ है और दोनों सम्प्रदायोंमें इससूत्रके पश्चात् 'अविचारं द्वितीयम्' यह सूत्र है जिसका अर्थ दूसरा एकत्ववितर्क ध्यानविचार रहित है होता है और एकाश्रयेसवितर्के पूर्वेका अर्थ एकके आश्रयीभूत पहिले दो (शुक्लध्यान)वितर्क सहित होते हैं ऐसा है दोनों सम्प्रदायोंमें प्रथम सूत्रमें पाठ भेद होनेपर भी दोनों सूत्रोंका भाव और एकसाथ पढ़कर लिया जाय तो एक ही है क्योंकि दोनों सूत्रोंको मिलाकर अर्थ ऐसा है कि-एकहीके आश्रयीभूत प्रथम शुक्लध्यान वितर्क और विचारसहित है द्वितीय शुक्लध्यान वितर्क सहित है पर विचार रहितहै हमारे यहां यह अर्थ ऐसे निकलता है कि पहिले दो वितर्कसहित और विचार सहित हैं द्वितीय शुक्लध्यान विचार रहित है अर्थात् केवलवितर्क सहित है। श्वेताम्बर सम्प्रदायमें इस अर्थको इसप्रकार निकाला है कि पहिले दो वितर्क सहित हैं परन्तु दूसरा विचार रहित है यह सूत्र इस बातका ज्ञापक है कि प्रथम ध्यान विचार सहित है अन्यथा 'अविचारद्वितीयम्' सूत्र व्यर्थ हुआ जाता है अब दोनों सम्प्रदायमें दोनों २ सूत्रोंका अर्थ एक ही जाता है और सभाष्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्रके गुणरूप सूक्ष्म लेख अवश्य लाभ है तो क्या यह लघु पाठवाला सूत्र उमास्वामीका पाठ होना चाहिये ? अथवा दीर्घ पाठवाला

वितर्कश्च विचारश्च वितर्कविचारौ सह वितर्कविचाराभ्यां वर्तेते इति सवितर्कविचारे ॥ पूर्वे पृथक्त्वैकत्ववितर्के इत्यर्थः ॥ तत्र यथासंख्यप्रयो(स)गेऽनिष्टनिवृत्यर्थमिदमुच्यते—

अविचारं द्वितीयम् ॥ ४२ ॥

वितर्कः घ विचार च = अर्थात् (=च) वितर्क तथा (=च) विचार मिलकर (या समासरूपमें)
वितर्कविचारौ सह वितर्कविचाराभ्यां वर्तेते = वितर्कविचारौ होजाते हैं, वितर्क तथा विचारकरि सहित (=सह) (ये दोनों) प्रवर्ते हैं,
इति सवितर्कविचारे पूर्वे = ऐसा सवितर्क विचार है, पूर्वे अथवा पहिलके दो हैं सो (चार शुक्लध्यानोंमेंसे)
पृथक्त्व-एकत्ववितर्के इति अर्थः; = पृथक्त्ववितर्क, एकत्ववितर्क हैं, ऐसा तात्पर्य [पूर्वे शब्दका] हुआ,
तत्र = यहां (सवितर्क तथा सविचारका पृथक्त्ववितर्क तथा एकत्ववितर्कके साथ)
यथासंख्य-प्र [स] योगे अनिष्ट- = क्रमानुसार अभिसम्बन्धमें (=प्रयोगे—संयोगे) अनिष्टताके
निवृत्ति-अर्थम् इदम् उच्यते = निषेधके लिये यह (अग्रिम सूत्रमें) कहाजाता है अर्थात् सवितर्कका सम्बन्ध पृथक्त्ववितर्कके साथ हुआ माना है और सविचारका सम्बन्ध एकत्ववितर्कके साथ हुआ माना है, इस अनिष्ट सबन्धके रोकनेके लिये अग्रिम सूत्र कहते हैं यहां भावार्थ ऐसा मानना कि पृथक्त्ववितर्क शुक्लध्यान वितर्क सहित है और एकत्ववितर्क शुक्लध्यान विचार सहित है ऐसा यथासंख्य सम्बन्ध निवारणके लिये उत्तर सूत्रमें कहते हैंकि

अविचारं द्वितीयम्=अविचार(सवितर्क)द्वितीयम् एकत्ववितर्कं शुक्लंध्यानं प्रवर्तते ॥ ४२ ॥

सूत्रार्थ —अविचारम् = विचाररहित अर्थात् अर्थ वचन योगका पलटाव, या परिवर्तनसे वर्जित मणिके दीपकसमान अचल
सवितर्कम् द्वितीयम् एकत्ववितर्कम् = और वितर्क सहित दूसरा एकत्ववितर्क
शुक्लम् ध्यानम् प्रवर्तते = शुक्लध्यान प्रवर्तता है, ४१-४२ सूत्रोंका भावार्थ ऐसा है कि जिसमें वितर्क और विचार दोनोंही वह पृथक्त्ववितर्क प्रथम शुक्लध्यान है, विचार[=पलटाउसे]रहित और वितर्क सहित दूसरा एकत्ववितर्क मणिके दीपकके समान अचल दूसरा शुक्लध्यान है और इन दोनों शुक्लध्यानोंको परिपूर्ण श्रुतज्ञानीही आरम्भ करसका है ॥

पूर्वयोर्यत् द्वितीयं तदविचारं प्रत्येतव्यम् ॥ एतदुक्तं भवति, आद्यं सवितर्कं सविचारं च भवति द्वितीयं सवितर्कमविचारं चेति॥अथ वितर्कविचारयोः कः प्रतिविशेष इत्यत्रोच्यते

वितर्कः श्रुतम् ॥ ४३ ॥

विशेषेण तर्कणमूहनं वितर्कः श्रुतज्ञानमित्यर्थः ॥ अथ को विचारः ?

विचारोऽर्थव्यञ्जनयोगसंक्रान्तिः ॥ ४४ ॥

टीकानुवादः—पूर्वयो॰ यत् =पहिलेके दो (पृथक्त्ववितर्क तथा एकत्ववितर्क शुक्लध्यानों)मेंसे जो

द्वितीयम् तद्—अविचारम् =दूसरा (शुक्लध्यान) है उस (शुक्लध्यान)के अविचार अर्थात् परिवर्तनका निषेध

प्रत्येतव्यम्, एतद् उक्तम् भवति =प्रतीति करना या जानना चाहिये, (अब) यह कथन (अर्थात् तात्पर्य) होता है कि

आद्यम् सवितर्कम् सविचारम् च भवति =आदिका (पृथक्त्ववितर्क शुक्लध्यान) वितर्क और [=च] विचार सहित होता है,

द्वितीयम् सवितर्कम् अविचारम् च इति =दूसरा [एकत्ववितर्क शुक्लध्यान] वितर्क सहित और पलटाव वा परिभ्रमण वा संक्रान्ति रहित मणिके दीपकके समान अचल (अर्थात् दूर भया है अर्थ–वचन–योगका पलटना जहां और मणिके दीपके सदृश निश्चलता लिये हुये) ऐसा है,

अथ वितर्क-विचारयोः कः प्रतिविशेषः इति अत्र उच्यते =अब वितर्क और विचार दोनोंमें क्या विशेष है ऐसे (प्रश्नपर) यहां कहाजाता है कि

वितर्कः श्रुतम् ॥४३ ॥=वितर्कःश्रुतम् (भवति)॥दोनोंसमाजोंमें दोनोंसूत्रोंका पाठ अर्थ एकसाहै

यत्र वितर्कः श्रुतम् भवति =विशेष प्रकारसे तर्क सो वितर्क है वही श्रुतज्ञान है अर्थात् वितर्क नाम श्रुतज्ञानका है

विशेषेण[१] तर्कणम् ऊहनम् वितर्कः =(वृत्ति या भाष्यका अनुवाद) विशेषकरि अथवा स्पष्टतासे तर्कण है ऊहन है सो वितर्क है,१

श्रुतज्ञानम् इति अर्थः अथ कः विचारः =(वही) श्रुतज्ञान है ऐसा अर्थ हुआ, अब विचार अथवा वीचार क्या है ?

विचारोऽर्थव्यञ्जनयोगसंक्रान्तिः=अर्थसंक्रान्तिः व्यञ्जनसंक्रान्तिः योगसंक्रान्तिःविचारःउच्यते।

(१)"यहां भगवान ... [illegible]

अर्थो ध्येयः द्रव्य पर्यायो वा। व्यञ्जन वचनम्। योगः कायवाङ्मनःकर्मलक्षण । संक्रान्तिः परिवतनम् ॥ द्रव्य विहाय पर्यायमुपैति पर्यायं त्यक्त्वा द्रव्यमित्यर्थसंक्रान्तिः ॥ एकश्रुत वचनमुपादाय वचनान्तरमालम्बते तदपि विहायान्यदिति व्यंजनसंक्रान्तिः॥काययोग त्यक्त्वा

अर्थ-संक्रान्ति है, =(ध्यानमें ध्येय) पदार्थको छोड़कर उसकी पर्यायको ध्यावना तथा पर्यायको छोड़कर द्रव्यको ध्यावना सो अर्थसंक्रान्ति अथवा अर्थपरिवर्तन है,

व्यञ्जन-संक्रान्तिः है, =श्रुतके एकवचन वा शब्दको अवलम्बन करके अन्यका अवलम्बन करना और उसको छोड़कर दूसरे श्रुतके वचनको ग्रहणकरना सो व्यञ्जनपरिभ्रमण अर्थात् व्यंजनसंक्रान्ति है,

योग-संक्रान्तिः है, =काय योगको छोड़कर मनोयोग वा वाग्योगको अवलम्बन करना और मनोयोग वा वाग्योगको छोड़कर काययोगको ग्रहण करना सो योगोंकी पलटन वा संक्रमण है, (इस प्रकारके पदार्थ श्रुतवचन -मनवचनकायकी क्रियाओंका परिवर्तन वा पलटना है)

विचारः भवति =सो विचार वा वीचार है

शब्दत्यनुवाद

अर्थः ध्येयः द्रव्यम् पर्यायः वा, =ध्यानकरने योग्य (=ध्येय) द्रव्य वा पर्याय है सो अर्थ है,

व्यञ्जनम् वचनम्, काय- =व्यञ्जन है सो [श्रुतका] वचन वा शब्द है, काय

वाग्-मनःकर्म-लक्षण योगः, संक्रान्तिः =वचनमनकी क्रिया स्वरूप [=लक्षण] है सो योग है। संक्रान्ति पलटना

परिवर्तनम्, द्रव्यम् विहाय-पर्यायम् उपैति =परिवर्तन वा संक्रमण है, द्रव्यको छोड़कर पर्यायको प्राप्तकरता है,

पर्यायं त्यक्त्वा-द्रव्यम् इति अर्थ-संक्रान्ति =पर्यायको छोड़कर द्रव्यको [प्राप्त करता है] ऐसा अर्थसंक्रान्ति है,

एकम् श्रुतवचनम् उपादाय+वचनान्तरम् =एक श्रुत वचनको ग्रहण कर ["फिरताकू छोड़"]दूसरे वचनको

आलम्बते तत् अपि विहाय- =अवलम्बन करता है, उस(दूसरे ग्रहणकिये हुये श्रुतवचन' को भी (=अपि) छोड़कर

अन्यत् इति व्यञ्जन- =अन्य (श्रुत वचन) को (अवलम्बन करता है) इस प्रकार व्यञ्जन

संक्रान्तिः, काययोगम् त्यक्त्वा- =संक्रान्ति (=श्रुत वचनकी पलटना) है, काययोगको परित्यागकर

योगान्तर गृह्णाति योगान्तर त्यक्त्वा काययोगमिति योगसंक्रान्ति ॥ एवं परिवर्तनं विचार इत्युच्यते ॥ संक्रान्तौ सत्यां कथं ध्यानमिति चेत्–ध्यानसन्तानमपि ध्यानमुच्यते इति न दोष ॥ तदेतत्सामान्यविशेषनिर्दिष्ट चतुर्विधं धर्म्यं शुक्लं च पूर्वोदितगुप्त्यादिबहुप्रकारोपाय संसारनिवृत्तये मुनिर्ध्यातुमर्हति कृतपरिकर्मा ॥

योगान्तरम् गृह्णाति, योगान्तरम् त्यक्त्वा–काय–योगम् इति योग–संक्रान्ति, एवम् परिवर्तनम् विचार इति उच्यते। संक्रान्तौ सत्यां कथम् ध्यानम् इति चेत् ध्यान–सन्तानम् अपि ध्यानम् उच्यते इति न दोषः।

=अन्य(मनो अथवा वाग्) योगको ग्रहण करता है,(अन्य मनो अथवा वाग्)योगको =छोड़कर काययोगको(ग्रहण करता है)इत्यादि)ऐसे योगोंका संक्रमण वा योगसंक्रान्ति है =ऐसे(पूर्वमें विशेषरूपसे कहा हुआ) संक्रमण है वा संक्रान्ति है सो विचार =ऐसा वर्णित वा भाषित है। संक्रमण वा परिवर्तन होनेपर (=सत्यां) =कैसा ध्यान है (अर्थात् ध्यान तो एकाग्र कहा है) ऐसा सन्देह वा संशय[=चेत्]होनेपर =(उत्तर है कि) ध्यानकी सन्तान भी ध्यान कहलाती है =इस प्रकार [संक्रान्ति होने पर भी ध्यान कहनेमें] दोष नहीं अर्थात् ऐसा प्रश्न होनेपर कि संक्रमण वा पलटाव वा परिवर्तन होते सते कैसे ध्यान हो सक्ता है क्योंकि २७वां सूत्रमें कहा है कि एकाग्र चिन्ताका निरोध सो ध्यान है उत्तरमें कहते हैं कि एकको अवलम्बन एकबार ठहरा हुआ, पश्चात् दूसरेको ग्रहण कर वहां ठहरा हुआ। ध्यान तो ठहरनेको कहते हैं, यहां प्रथम बार ठहराव हुआ पश्चात् द्वितीयबार ठहराव हुआ इस प्रकार ध्यानकी सन्तान है,सो भी ध्यान ही है ॥

तद् एतद् सामान्य–विशेष–निर्दिष्टम् चतुर्विधम् धर्म्यम् शुक्लम् च पूर्व–उदित–गुप्ति–आदि–बहु–प्रकार–उपायम् कृत–परिकर्मा मुनिः संसार–निवृत्तये ध्यातुम् अर्हति।

=सो [=तद्] यह [=एतद्] संक्षेपरूप तथा प्रभेद रूप कहा हुआ =चार प्रकार धर्म्यध्यान और [=च] (चार प्रकार) शुक्ल ध्यान और पहिले =कहे हुये (=उदित) गुप्ति आदि (तिन स्वरूप जो) बहुत प्रकार ध्यानके उपाय =(तिनकरि)अन्तःकरण(हृदय-मन)को संस्कार(शुद्ध) करता हुआ मुनि[विशेषखुलासापृष्ठ४१५] =संसारके नाशके अर्थ ध्यान करनेको समर्थ वा योग्य होता है ॥

(१) सर्वार्थसिद्धिकी तीन हस्तलिखित, दो मुद्रित प्रतियों ...

तत्र द्रव्यपरमाणुं भावपरमाणुं वा ध्यायन्नाहितवितर्कसामर्थ्यादर्थव्यंजने कायवचसी च पृथक्त्वेन संक्रामता मनसाऽपर्याप्तबालोत्साहवदव्यवस्थितेनानिशितेनापि शस्त्रेण चिरात् तरुं छिन्दन्निव मोहप्रकृतीरुपशमयन्क्षपयंश्च पृथक्त्ववितर्कवीचारध्यानभाग्भवति ।

तत्र=द्रव्यपरमाणुं भावपरमाणुं वा [२]ध्यायन् आहित-वितर्क-सामर्थ्यात् पृथक्त्वेन संक्रामता (१)मनसा अपर्याप्त-बाल-उत्साहवत् आहित-अर्थ-व्यंजने काय-वचसी च अव्यवस्थितेन अनिशितेन अपि शस्त्रेण चिरात् तरुं (३)छिन्दन् इव मोहप्रकृतीः (४)उपशमयन् (४)क्षपयन् च पृथक्त्ववितर्क-विचार-ध्यानभाक् भवति ।

=वहां द्रव्य परमाणुओंको अथवा भावपरमाणुओंको ध्यावताहुआ =ग्रहण किये गये हैं अर्थ-व्यंजन तथा (=च) काय-वचन =श्रुतज्ञानकी सामर्थ्यसे भिन्नभिन्नपनाकरि पलटते वा परिवर्तन करते =मनद्वारा नहीं पूर्ण हुआ है बालकाउत्साह वा उद्योग जिसका ऐसे (पुरुष)के सदृश =और अनिश्चल तथा भुथरे वा अतीक्ष्ण भी (=अपि) शस्त्रद्वारा =बहुतकालमें छेदेगये अथवा काटे गये वृक्षके समान मोहनीयकर्मकी प्रकृतियोंको =उपशम करताहुआ तथा (=च) क्षय करता हुआ (मुनि) पृथक्त्ववितर्क =वीचार (शुक्ल) ध्यानका भजनेवाला वा धारक होता है अर्थात् बाह्य और अभ्यन्तर रूप पर्यायोंको ध्यावताहुआ ग्रहणकिया है वा अंगीकारकी है श्रुतज्ञानकी वचनस्वरूप वितर्ककी सामर्थ्य जाने ऐसे अर्थ और अक्षर=(व्यंजन) तथा काय और वचनकी भिन्न रचनाकरि पलटता जो मन सो कैसा है मनो जैसे कोई पुरुष कार्य करनेको उत्साह करे सो जितना अपनाबल

(२)ध्यै ग्रम आदि प्रथम छिद् रुधादि सातवां क्षप् चुरादि दशवें गणोंके धातुओंके ध्यायत् शमयत् छिन्दत्, क्षपयत् वर्तमान कृदन्तोंसे ध्यायन्, शमयन्, छिन्दन्, क्षपयन्, प्रथमा एकवचन पुल्लिंगरूप क्रमसे हुये वर्तमान कृदन्त, क्रमसे पुल्लिंगमें प्रथम विभक्ति बनानेके लिये देखो भांडारकर ४१, ६८ (१) मनसाऽपर्याप्तबालोत्साहवत् 'यह पाठ हस्तलिखित प्राचीन प्रतिके पत्र १०५ पर, श्लोकवार्तिकतत्त्वार्थराजवार्तिक तथा मुद्रित राजवार्तिकमें है इसी पाठके अनुकूल पं० जयचन्दजी छाबडाजी तथा न्यायदिवाकरजीने अनुवाद किया है इसी पाठको हृदय भी स्वीकार करता है, अतः हमने भी इसी पाठके अनुसार अनुवाद किया है। दो मुद्रित सर्वार्थसिद्धि प्रतियोंका पाठ मनसा पर्याप्तबालोत्साहवत् है जिसका अनुवाद 'मन द्वारा बालकके उत्साह वा उद्योगकी योग्यता (=पर्याप्त) को लिये हुयेके सदृश' हो सकता है। दो अन्य लिखित प्रतियोंके पत्र== और १६१ पर क्रमसे 'मनसा अपर्याप्तबालोत्साहवत्' पाठ है 'मन द्वारा उस बालकके सदृश जिसका उत्साह पूर्ण नहीं हुआ है अर्थात् जिस बालक में अभी उद्योग करनेका उत्साह अपर्याप्त है उसके सदृश मनकरि ऐसा अनुवाद हो सकता है। जयचन्दजीका अनुवाद है कि 'मन सो कैसा है मनो जैसे कोई पुरुष काय करनेको उत्साह करै सो जैसा अपना बल होय तैसैं किया ही करे थैठि नरहै तैसे मनका बल होय तैसैं ध्यानकी पलटनी होबो करै थैठि नरहै ॥ (५)ध्यानभाक् यह जो ध्यानको भजता है वा धरता है अर्थात् ध्यानी, जैसे सुखभाक् = सुख भोक्ता, सुख भोगनेवाला।

स एव पुन समूलतलं मोहनीय निर्दिधक्षन्ननन्तगुणविशुद्धियोगविशेषमाश्रित्य बहुतराणा ज्ञानावरणसहायीभूताना प्रकृतीनां बन्धं निरुन्धन् स्थितिह्रासक्षयौ च कुर्वन् श्रुतज्ञानोपयोगे निवृत्तार्थव्यञ्जनयोगसंक्रान्ति अविचलितमनाःक्षीणकषायो वैडूर्यमणिरिव निरुपलेपो ध्यात्वा

होय तितना काय क्रियादी करे बैठ न रहे तैसे जितना मनका बल होय तितना ध्यानकी पलटनि होयेही करे बैठि नरहे और जैसे कोई वृक्षको काटनेवाला जिसके पास शस्त्र[कुल्हाडी धारा इत्यादि]तीक्ष्ण नहीं तब थोडा२ अनुक्रमसे काटे तैसे इस ध्यानमें मनकी पलटनि वा परिवर्तन है सो धीरे धीरे अनुक्रमसे है सो इस प्रकारके मनकरि ध्यावता सता मुनि मोहकी प्रकृतियोंका क्रमसे उपशम करता सता और क्षय करता सता पृथक्त्ववितर्कविचार ध्यानका धारी होता है भावार्थ बाह्य अभ्यन्तर द्रव्य,पर्यायोंको ध्यावता श्रुत ज्ञानकी सामर्थ्यको अंगीकार करता साधु है सो अर्थका और व्यंजनको और कायको और वचनको पृथक् पृथक् रूपकरि परिभ्रमण वा परिवर्तन करता मनकरिके जैसे कोई पुरुष परिपूर्ण बलका उत्साह रहित और निश्चलतारहित हुआ मन ताकरि जैसे तीक्ष्णता रहित भोथरे शस्त्र[कुल्हाडी-धारा इत्यादि]करिके बहुत कालमें सचिक्कन काष्ठको छेदता है तैसे अष्टम नवम दशम गुण-स्थानके ध्यानका धारक साधु में संज्वलन कषायका उदयसे परिपूर्ण परिणामोंके बलके उत्साहको नहीं प्राप्त हुआ भावोंके कषायके उदयके वशसे दृढ निश्चलता को प्राप्त नहीं होनेसे अर मोहनीयकर्मके सब उदयके नाश न होनेसे धीरे२ क्रमरूप परिणामनकी सामर्थ्यसे मोहनीयकर्मकी प्रकृतियोंको अनुक्रमसे धीरे२ उपशम करता वा क्षय करता संता पृथक्त्ववितर्क विचारका धारक होता है

सः एव पुनः समूल-तलम् मोहनीयम् =बहुरि[=पुनः]सो[=सः]ही[एव-ध्यानी]मूलतलसहित[अर्थात्समस्त] मोहनीयकर्मको

(१)निर्दिधक्षन् =दग्ध करनेका इच्छुक होकर वा नहिं धारण करनेका उत्साहित होकर

अनन्त-गुण-विशुद्धि-योग-विशेषम् आश्रित्य—बहुतराणां=अनन्तगुण विशुद्धियोग विशेषको आश्रयकर अधिकतर अथवा विपुलतर

ज्ञानावरण-सहायीभूतानाम् प्रकृतीनाम् च बन्धम् =ज्ञानावरणीय कर्मको सहायता करनेवाली प्रकृतियोंका बन्ध

निरुन्धन् स्थिति-ह्रास-क्षयौ च कुर्वन् श्रुतज्ञान- =रोकता हुआ और स्थितिको घटावता हुआ तथा क्षय करता हुआ श्रुतज्ञानके

उपयोगे निवृत्त-अर्थव्यञ्जन =उपयोगरूप होता संता वा श्रुतज्ञानके उपयोगमें(लीन),दूरभया है अर्थ व्यंजन

योग-संक्रान्ति अविचलितमनाः क्षीण- =योगका पलटना[जिसके]निश्चल भया हुआ है मन जिसका क्षीणभया है

कषाय वैडूर्य-मणि इव निर्-उपलेपः ध्यात्वा—=कषाय जिसका वैडूर्य मणिके सदृश कर्मरूपीलेपसे रहित हुआ, ध्यानकरि

(१)निर्दिधक्षन् शुद्ध है न कि निर्दिधिक्षन् क्योंकि इसका सन्नन्त अर्थात् इच्छार्थरूप दिखलावि— [illegible]
बनता है,दिधक्षन् वर्तमान कृदन्त है [illegible]

पुनर्न निवर्तत इत्युक्तमेकत्ववितर्कम्। एवमेकत्ववितर्कशुक्लध्यानवैश्वानरनिर्दग्धघातिकर्मेन्धन प्रज्वलितकेवलज्ञानगभस्तिमण्डलो मेघपञ्जरनिरोधनिर्गत इव घर्मरश्मिर्वा भासमानो भगवास्तीर्थंकर इतरो वा केवली लोकेश्वराणामभिगमनियोऽर्चनीयश्चोत्कर्षेणायुष पूर्वकोटीं देशोना विहरति। स यदाऽन्तर्मुहूर्तशेषायुष्कस्तत्तुल्यस्थितिवेद्यनामगोत्रश्च भवति तदा सर्वं वाङ् मानसयोग वादरकाययोग च परिहाप्य सूक्ष्मकाययोगलम्बन सूक्ष्मक्रियाप्रतिपातिध्यानमास्कन्दितुमर्हतीति ॥ यदा पुनरन्तर्मुहूर्तशेषायुष्कस्ततोऽधिक-

---

पुन॰न॰निवर्तत इति॰ =फिर (जिससे) पलटते नहीं हैं ऐसे (मणिके दीपक समान अचल या निश्चल)
उक्तम्॰'''एकत्ववितर्कम्॰' , =एकत्ववितर्क (अवीचार) शुक्लध्यान कहा गया है,
एवम्॰एकत्ववितर्क–शुक्लध्यान–वैश्वानर–निर्दग्ध– =ऐसे एकत्ववितर्क शुक्लध्यानरूप अग्निद्वारा (=वैश्वानर) नाश किया है
घातिकर्म–इन्धनः॰प्रज्वलित–केवलज्ञान– =(चार) घातियाकर्मरूपी ईंधन जानें, देदीप्यमान हुआ है केवलज्ञानरूप
गभस्ति–मण्डलः॰ =किरणोंका [=गभस्ति] मण्डल जिसके (अर्थात् केवलज्ञानरूप सूर्य जिसके)
मेघपञ्जर निरोध–निर्गत॰इव॰घर्म–रश्मि॰वा॰ =बादलके पीजरकी रोक निकली हुई, घाम अथवा किरणके सदृश
भासमान॰भगवान्॰तीर्थंकर॰इतर॰वा केवली॰ =दीप्तिमान या प्रकाशमान भगवान् तीर्थंकरकेवली अथवा अन्यसामान्य केवली
लोकेश्वराणाम्॰अभिगमनीय॰अर्चनीय॰च॰ =इन्द्रोंके आवने योग्य तथा (=च) पूजने योग्य
उत्कर्षेण॰आयुष॰"पूर्वकोटीं॰"देशोनां॰ विहरति। स॰ =उत्कृष्टकरि आयुके कुछ हीन कोटि पूर्व (तक) विहार करता है ॥
यदा॰अन्तर्मुहूर्त–शेष–आयुष्क॰'च॰ =(तीर्थंकरकेवली या अन्य सामान्यकेवली) जब अन्तर्मुहूर्त आयु घटरहै और
तत्–तुल्य–स्थिति–वेद्य–नाम–गोत्र॰भवति T, =उस (अन्तर्मुहूर्त अवशिष्टआयु)के सम स्थितिवाला वेदनीयनामगोत्रकर्म होजावै,
तदा॰सर्वम्॰वाग्_मानसयोगम्॰बादरकाययोग॰च॰परिहाप्य— =तब समस्त वचन योग,मनयोग, तथा (=च) बादरकाय योगको निरोधकर
सूक्ष्म–काय–योग–लम्बन॰सूक्ष्मक्रियाप्रतिपातिध्यानम्॰''' =सूक्ष्मकाययोगका अवलम्बनकर ऐसे सूक्ष्मक्रियाप्रतिपातिशुक्लध्यानको
आस्कन्दितुम्॰''अर्हति इति,यदा पुन॰अन्तर्मुहूर्त–शेष आयुष्क॰'तत अधिक =प्राप्तकरनेयोग्य होता है जब अन्तर्मुहूर्त अवशिष्ट आयु है,उससेअधिक

निश्चय अर्थमें है ॥ पुवत् समसाम कर तथा पुवम् प्रथमा विभक्ति एकवचन पुंल्लिंग है। भांडारकर प्रथम पुस्तक ६१,६२,६८ प्रपा० १-१-७

स एव पुनः समूलतलं मोहनीय निर्दिधक्षन्ननन्तगुणविशुद्धियोगविशेषमाश्रित्य बहुतराणां ज्ञानावरणसहायीभूतानां प्रकृतीनां वन्ध निरुन्धन् स्थितिह्रासक्षयौ च कुर्वन् श्रुतज्ञानोपयोगे निवृत्तार्थव्यञ्जनयोगसङ्क्रान्तिःअविचलितमनाःक्षीणकषायो वैडूर्यमणिरिव निरुपलेपो ध्यात्वा

होय जितना काय सिपाही करै पैठ न रहै तैसा जितना मनका मल हाय जितना ध्यानकी पलटनि होयैही करै बैठि नरहै और जैसे कोई पुरुष काटनेलगा तिहक पाय घाव[कुल्हाडी आरा इत्यादि]तीक्ष्ण नहीं सब थोडा२ अनुक्रमसे काटै तैसे इस ध्यानमें मनकी पलटनि वा परिवर्तन है सो धीरे धीरे अनुक्रमसे है सो इस प्रकारके मनकरि ध्यावता सता मुनि मोहकी प्रकृतियोंको क्रमसे उपशम करता संता और क्षय करता संता पृथक्त्ववितर्कविचार ध्यानका धारी होता है भावार्थ बाह्य आभ्यन्तर द्रव्य,पर्यायोंको ध्यावता श्रुत ज्ञानकी सामर्थ्यका अंगीकार करता साधु है सो अर्थको और व्यञ्जनको और कायको और वचनको पृथक् पृथक् मनकरि परिभ्रमण वा परिवर्तन करता मनकरिके जैसे कोई पुरुष परिपूर्ण बलका उत्साह रहित और निश्चलतारहित हुआ मन तथापि जैसे तीक्ष्णता रहित भायरे शस्त्र[कुल्हाडी-आरा इत्यादि]करिके बहुत कालमें सधिवन्त काठको छेदता है तैसा अष्टम नवम दशम गुण स्थानके भावका धारक साधु भी संज्वलन कषायका उदयसे परिपूर्ण परिणामोंक बलके उत्साहको नहीं प्राप्त हुआ भावोंके कषायका उदयके घटते हुए निश्चलता को प्राप्त नहीं हानेसे अर मोहनीयकर्मके क्षय उदयके नाश न होनेसे धीरे२ करनरूप परिणामनकी सामर्थ्यसे मोहनीयकर्मकी प्रकृतियोंको अनुक्रमसे धीरे२ उपशम करता वा क्षय करता सता पृथक्त्ववितर्क विचारका धारक होता है

सः॥ एव-पुनः॥समूल-तलम्॥ मोहनीयम्॥	=बहुरि[=पुनः]सो[=सः]ही[एव ध्यानी]मूलसहित[अर्थात्समस्त] मोहनीयकर्मको
(१)निर्दिधक्षन्॥	=क्षय करनेका इच्छुक होकर वा नहिं धारण करनेका उत्साहित होकर
अनन्त-गुण-विशुद्धि-योग-विशेषम्॥आश्रित्य॥बहुतराणां	=अनन्तगुण विशुद्धियोग विशेषको आश्रयकर अधिकतर अथवा विपुलतर
ज्ञानावरण-सहायीभूतानाम्॥प्रकृतीनाम्॥बन्धम्॥	=ज्ञानावरणीय कर्मको सहायता करनेवाली प्रकृतियोंका बन्ध
निरुन्धन्॥स्थिति-ह्रास-क्षयौ॥ च॥कुर्वन्॥श्रुतज्ञान-उपयोगे॥निवृत्त अर्थव्यञ्जन	=रोकता हुआ और स्थितिको घटाता हुआ तथा क्षय करताहुआ श्रुतज्ञानके =उपयोगरूप हुआसता वा श्रुतज्ञानके उपयोगमें(लीन),दूरभया है अर्थ व्यंजन
योग-संक्रान्तिः॥अविचलितमनाः॥क्षीण-	योगोंका पलटना[जिसके]निश्चल भ। अचल हुआ है मन जिसका क्षीणभया है
कषायः॥वैडूर्य-मणिः॥इव॥निर्-उपलेपः॥ध्यात्वा	=कषाय जिसका वैडूर्य मणिके सदृश कर्मलेपसे रहित हुआ, ध्यानकरि

(१)निर्दिधक्षन् शुद्ध है न कि निर्दिधिक्षन् क्योंकि इसका मानना अर्थात् इच्छार्थकका विभक्ति-[वह जलाना चाहता है नाश करना चाहता है] बनता है,विपक्षन् वर्तमान कृदन्त है विभक्ति प्रथमा विभक्ति एक वचन पुल्लिंग यह धातुका है,निम्न् निपक्ष,निपक्षप,संस्कृत पूर्वापर,अर्थात सभी बैठे

पुनर्न निवर्तत इत्युक्तमेकत्ववितर्कम्। एवमेकत्ववितर्कशुक्लध्यानवैश्वानरनिर्दग्धघाति कर्मेन्धन प्रज्वलितकेवलज्ञानगभस्तिमण्डलो मेघपञ्जरनिरोधनिर्गत इव घर्मरश्मिर्वा भासमानो भगवांस्तीर्थंकर इतरो वा केवली लोकेश्वराणामभिगमनियोऽर्चनीयश्चोत्कर्षेणायुपः पूर्वकोटी देशोनां विहरति। स यदाऽन्तर्मुहूर्तशेषायुष्कस्तत्तुल्यस्थितिवेद्यनामगोत्रश्च भवति तदा सर्वं वाङ्मानसयोगं बादरकाययोगं च परिहाप्य सूक्ष्मकाययोगालम्बनः सूक्ष्मक्रियाप्रतिपातिध्यानमास्कन्दितुमर्हतीति॥ यदा पुनरन्तर्मुहूर्तशेषायुष्कस्ततोऽधिक-

[illegible]

–त्व (वितर्क) पलटन नहीं है वह (मणिके दीपक समान अपरु वा निश्चल)

–एकत्ववितर्क (अवीचार) शुक्लध्यान कहा गया है,

–ऐसे एकत्ववितर्क शुक्लध्यानरूप अग्निद्वारा (–वैश्वानर) नाश किया है

–(घाति) घातिया कर्म इंधन जाने, देदीप्यमान हुआ है केवलज्ञानरूप

–(किरणों का [–गभस्ति] मण्डल जिसके (अर्थात् केवलज्ञानरूप सूर्य जिसके)

–बादलके पींजरे से निकले हुए, घाम अथवा किरणके सदृश

–दीप्तिमान वा प्रकाशमान भगवान् तीर्थंकर अथवा अन्य सामान्य केवली

–इन्द्रोंके आदर योग्य तथा (–च) पूजने योग्य

–उत्कृष्टतासे आयुके कुछ कम कोटि पूर्व (वर्ष) विहार करता है॥

–(वे तीर्थंकर वा अन्य सामान्य केवली) जब अन्तर्मुहूर्त आयु बाकी है और

–उस (अन्तर्मुहूर्त) प्रमाण शेष आयुके सम स्थितिवाला वेदनीय नाम गोत्र कर्म होता है,

–तब सम्पूर्ण वचनयोग, मनयोग, तथा (–च) बादरकाय योगका निरोध कर

–सूक्ष्म काययोगका अवलम्बन कर सूक्ष्मक्रियाप्रतिपाति शुक्लध्यानका

–[illegible] आयु है उस समय अन्तर्मुहूर्त अधिक आयु है, उसमें अधिक

[illegible] मोक्षमार्ग प्रकाशक प्रथम पुस्तक [illegible]

स्थितिशेषकर्मत्रयो भवति सयोगी तदाऽऽत्मोपयोगातिशयस्य सामायिकसहायस्य विशिष्टकरणस्य महासंवरस्य लघुकर्मपरिपाचनस्याशेषकर्मरेणुपरिसातनशक्तिस्वाभाव्याद्दण्डकवाटप्रतरलोकपूरणानि स्वात्मप्रदेशविसर्पणतश्चतुर्भि समयै कृत्वा समुपहतप्रदेशविसरणः समीकृतस्थितिशेषकर्मचतुष्टय पूर्वशरीरप्रमाणो भूत्वा सूक्ष्मकाययोगेन सूक्ष्मक्रियाप्रतिपातिध्यानं ध्यायते । ततस्तदनन्तर समुच्छिन्नक्रियानिवर्तिध्यानमारभते । समुच्छिन्नप्राणापानप्रचारसर्वकायवाङ्मनोयेगसर्वप्रदेशपरिस्पन्दक्रियाव्यापारत्वात्समुच्छिन्नक्रियानिवर्तीत्युच्यते

स्थिति-शेष-कर्म-त्रय ! भवति ! सयोगी ! तदा• =स्थितिवाले अवशेष तीन(वेदनीय-नाम-गोत्र)कर्म होवैं, तब सयोगी(भगवान्)
आत्मन्-उपयोग-अतिशयस्य ! सामायिकसहायस्य ! विशिष्ट-=अपना उपयोगका अतिशययुक्त(कैसा है उपयोग)सामायिक सहाय है जिसके, विशेष
करणस्य ! महान्-संवरस्य ! लघुकर्मपरिपाचनस्य ! अशेष-कर्म-=है परिणमन जिसका, महासंवररूप है, शीघ्र कर्म पचावनेकी समस्त कर्म
रेणु-परिसातन-शक्ति-स्वाभाव्यात् ! दण्ड-कवाट- =रजके सातन वा विनाशनकी(सातन=शातन)सामर्थ्य के स्वभावसे दण्ड कपाट
प्रतर-लोकपूरणानि ! स्व-आत्म-प्रदेश-विसर्पणतः• =प्रतर(विजनो कैसा हुआ सम) लोकपूर्ण अपने आत्माके प्रदेशोंके फैलानेसे
चतुर्भि ! समयै ! कृत्वा- =[चारक्रियारूप]चार समय द्वारा करकर(=कृत्वा)फिर भी इतनेही चारसमयद्वारा
समुपहत-प्रदेश-विसरणः ! समीकृत-स्थिति-शेष-कर्म-चतुष्टय ! =संकोची है प्रदेशोंकी फैलावट जिसने, समानकरी है स्थिति शेष चारकर्मोंकी जिसने
अर्थात् वेदनीय-नाम गोत्र-कर्मोंकी स्थितिको अन्तर्मुहूर्त आयुकी स्थितिके तुल्यकर
पूर्व-शरीर-प्रमाण ! भूत्वा-सूक्ष्मकाययोगेन ! =पहिलेके शरीरके प्रमाण होकर (=भूत्वा) सूक्ष्मकाय योगकरि
सूक्ष्मक्रियाप्रतिपातिध्यानम् ! ध्यायते । =सूक्ष्मक्रियाप्रतिपाति ध्यानको ध्याते है अर्थात्(उक्तध्यान)को प्राप्त होता है
तत •तद्-अन्तर ! समुच्छिन्नक्रिया-निवर्तिध्यानम् ! =वहांसे उस(केवलसमुद्धात)के अनन्तरही, अत्यन्तनिकट समुच्छिन्नक्रियानिवर्तिध्यानको
आरभते ।, प्राण-अपान-प्रचार-सर्व-काय-वाग्- =आरम्भ करता है, श्वासोश्वासके प्रवर्तनसे सब काय वचन
मनोयोग-सर्व-प्रदेश-परिस्पन्दक्रिया-व्यापारत्वात् ! =मन योगका तथा समस्त प्रदेशोंका हलन चलन रूप क्रियाके व्यापार पनासे
सम्-उच्छिन्नम् ! समुच्छिन्नक्रियानिवर्ति ! इति• उच्यते ।=अत्यन्त वा पूर्णरूपसे दूर है सो समुच्छिन्नक्रियानिवर्ति शुक्लध्यान ऐसा कहा जाता है

तस्मिन्समुच्छिन्नक्रियानिवर्तिनि ध्याने सर्वबन्धास्रवनिरोधः सर्वाशेषकर्मसातनसामर्थ्योपपत्तेरयोगिनः केवलिनः सम्पूर्णयथाख्यातचारित्रज्ञानदर्शनं सर्वसंसारदुःखजालपरिष्वङ्गोच्छेदजननं साक्षान्मोक्षकारणमुपजायते। स पुनरयोगकेवली भगवांस्तदा ध्यानातिशयाग्निनिर्दग्धसर्वमलकलङ्कबन्धनो निरस्तकिट्टधातुपाषाणजात्यकनकवल्लब्धात्मा परिनिर्वाति॥ तदेतद् द्विविधं तपोऽभिनवकर्मास्रवनिरोधहेतुत्वात्संवरकारणं, प्राक्तनकर्मरजोविधूननिमित्तत्वान्निर्जराहेतुरपि भवति॥ अत्राह सम्यग्दृष्टयः किं सर्वे समनिर्जरा आहोस्वित्कश्चिदस्तिप्रतिविशेष इत्यत्रोच्यते—

तस्मिन्‌' "समुच्छिन्नक्रियानिवर्तिनि" ध्याने' = तिस समुच्छिन्नक्रियानिवर्ति ध्यानमें
सर्व-बन्ध-आस्रव-निरोधः' सर्व-अशेष-कर्म-सातन- = सर्वबन्ध तथा सर्व आस्रवका निरोध होनेसे और समस्त अशेष कर्मके विनाश(=सातन)
सामर्थ्य-उपपत्तेः' अयोगिनः' केवलिनः' सम्पूर्ण- = शक्तिके उत्पन्न होनेसे अयोगकेवलीके परिपूर्ण-
यथाख्यातचारित्र-ज्ञान-दर्शनं' सर्व-संसार-दुःख- = यथाख्यातचारित्र ज्ञानदर्शन हुआ है, (जो ज्ञानदर्शनचारित्र) सब संसारके दुःखके
जालपरिष्वङ्ग-उच्छेद-जननं' साक्षात्‌ मोक्ष-कारणम्' = जालके सम्बन्धका नाश करनेवाला है, साक्षात्‌ मोक्षके कारणको
उपजायते। सः' पुनः अयोगकेवली' भगवान्‌' तदा = उपजाता है, फिर सो अयोगकेवली भगवान्‌ तिस अवसरमें वा तिसकालमें
ध्यान-अतिशय-अग्नि-निर्दग्ध-सर्व मल- = (समुच्छिन्नक्रियानिवर्ति) ध्यानके प्रभावरूपी अग्निकरि दग्ध किये हैं सब कर्मरूपी मल
कलङ्क-बन्धन' निरस्त-किट्ट-धातु-पाषाण जात्य = कलङ्कका बन्धन जाने, नष्ट भया है कीट-धातु और पाषाण जिससे ऐसे जातिवान्‌ (खरे) हु
कनकवत्‌ लब्ध-आत्मा' परिनिर्वाति ॥ = सुवर्णके सदृश आत्मा [की शुद्धता] प्राप्तकरि निर्वाणको प्राप्त होता है,
तद्' एतद्' द्विविधम्' तपस्‌ अभिनव = सो [=तद्‌] यह [=एतद्‌] दो [बाह्य तथा अन्तरंग] प्रकार तप नवीन
कर्म-आस्रव-निरोध-हेतुत्वात्‌' संवर-कारणं' प्राक्तन = कर्मके आगमनके निरोधका कारण होनेसे संवरका निमित्त होता है, पहिले
कर्म-रजः-विधूनन निमित्तत्वात्‌' निर्जरा-हेतुः अपि भवति = कर्मरूपी धूलिके उड़ानेके हेतुवाले निर्जराका कारण भी (=अपि) होता है।
अत्र-आह-सम्यग्दृष्टयः' किं सर्वे' समनिर्जराः' आहोस्वित्‌ = यहां प्रश्न है कि क्या सब सम्यग्दृष्टि समान निर्जरा वाले हैं अथवा
कश्चित्‌ अस्ति प्रतिविशेषः' इति अत्र उच्यते ॥ = असाधारण भेद है, ऐसा प्रश्न (होनेपर) यहां (अग्रिमसूत्र) कहा जाता है कि

सम्यग्दृष्टिश्रावकविरतानन्तवियोजकदर्शनमोहक्षपकोपशमकोपशान्तमोहक्षपकक्षीणमोहजिनाः क्रमशोऽसंख्येयगुणनिर्जराः॥४५॥

सम्यग्दृष्टिश्रावकविरतानन्तवियोजकदर्शनमोहक्षपकोपशमकोपशान्तमोहक्षपकक्षीणमोहजिना क्रमशोऽसंख्येयगुणनिर्जरा ॥४५॥(इस सूत्रका दोनों समाजोंमें पाठ तथा अर्थ एकसा है)

=सम्यग्दृष्टि-श्रावक-विरत अनन्तवियोजक-दर्शनमोहक्षपक-उपशमक-उपशान्तमोह-क्षपक-क्षीणमोह-जिना क्रमशः असंख्येयगुण-निर्जरा भवन्ति॥

सूत्रार्थ सम्यग्दृष्टि-श्रावक-=अविरतसम्यग्दृष्टिके अर्थात् चौथे गुणस्थानवर्तीके, देशव्रतीके अथवा पंचमगुणस्थानवर्तीके अर्थात् श्रावकके,

विरत-अनन्तवियोजक- =सकलसंयमी महाव्रतीमुनिके,अनन्तानुबन्धी कषायका विसंयोजन करनेवालेके अर्थात् अनन्तानुबन्धी क्रोध, अनन्तानुबंधीमान, अनन्तानुबंधीमाया,अनन्तानुबन्धी लोभ जिनका अविरतसम्यग्दृष्टि चौथा गुणस्थान, देशविरत पांचवा गुणस्थान,प्रमत्त विरत वा प्रमत्त संयत छठवां गुणस्थान, और अप्रमत्तविरत वा अप्रमत्त संयत सातवां गुणस्थानोंमेंही विसंयोजन वा घात होता है ऐसा घात करनेवालेके[प्रथमकाशिका सूत्र ४५]

दर्शनमोहक्षपक- =दर्शनमोहनीय कर्मकी तीन मिथ्यात्व, मिश्रमिथ्यात्व, सम्यग्मिथ्यात्वप्रकृतिका (जिनकी क्षपणाकरणत्रयकी सामर्थ्यसे केवली वा श्रुतकेवलीके निकट मनुष्योंके अविरत-देशविरत-प्रमत्तविरत-अप्रमत्त विरत गुणस्थानोंमें होती है) खपानवाले अथवा नष्टकरनेवालेके

उपशमक- =अपूर्वकरण अनिवृत्तिकरण- सूक्ष्मसाम्पराय तीन गुणस्थानीय कषायके उपशम करनेवालेके अर्थात् क्षायिक सम्यग्दृष्टि होकर श्रेणीको चढनेको सन्मुख होय तब चारित्र मोहको उक्ततीन गुणस्थानोंमें उपशम करनेवालेके

उपशान्तमोह- =उपशान्तमोह ग्यारवां गुणस्थानवर्तीके अर्थात् समस्तचारित्रमोहनीयकर्मके उपशमकरनेवाले,उपशान्तकषायकके

क्षपक- =अपूर्वकरण आठवां, अनिवृत्तिकरण नवमां सूक्ष्मसाम्परायदशवां गुणस्थानवर्ती क्षपक श्रेणी चढनेवाले मुनिके

क्षीणमोह- =क्षीणमोह बारहवां गुणस्थानवर्तीके अर्थात् समस्त मोहनीयकर्मको प्रकृतियोंका नाश करनेवालेके

जिनाः- =जिनेन्द्र भगवान-केवलीके अर्थात् समस्त घातिया कर्म [illegible]

त एते दश सम्यग्दृष्टयादय क्रमशोऽसंख्येयगुणनिर्जरा ॥ तद्यथा-भव्यः पञ्चेन्द्रिय संज्ञी पर्याप्तकः पूर्वोक्तकाललब्ध्यादिसहाय परिणामविशुद्धया वर्द्धमानः क्रमेणापूर्वकरणादिसोपान पङ्क्त्योत्प्लवमानो बहुतरकर्मनिर्जरो भवति । स एव पुनः प्रथमसम्यक्त्वप्राप्ति नमित्तसन्निधाने सति सम्यग्दृष्टिर्भवन्नसंख्येयगुणनिर्जरो भवति ।

भक्तिद्वारा हृष्यकरनेवाले जिनेन्द्र भगवान् केवलज्ञानीके,

क्रमशः = अनुक्रमसे (अर्थात् पहलेसे दूसरेके दूसरेसे तीसरेके इत्यादि जिनेन्द्र भगवान् तक दश स्थानोंमें आयुकर्मके अतिरिक्त प्रति समय अवशेष सातकर्मोंकी)

असंख्येयगुण-निर्जराः भवन्ति ॥ = असंख्यातगुणी निर्जरा वाले होते हैं (जैसे अविरत सम्यग्दृष्टिसे असंख्यातगुणी निर्जरा देशविरत पंचम गुणस्थानवर्ती श्रावकके और उक्त पंचम गुणस्थानवर्ती श्रावकसे असंख्यातगुणी निर्जरा समयसमयप्रति प्रमत्तविरतमुनिके इत्यादि ऐसे प्रत्येकके उत्तरोत्तर बढ़ती हुई जिनेन्द्र भगवान् तक दशस्थानोंमें असंख्यातगुणी निर्जरा होती है)॥

वृत्त्यनुवाद — ते एते दश सम्यग्दृष्टि-आदयः = (संस्कृत वृत्ति या भाष्यका अनुवाद) वे इतने दश सम्यग्दृष्टि आदिक

क्रमशः असंख्येय-गुण-निर्जराः ॥ = अनुक्रमसे असंख्यातगुणी निर्जरावाले होते हैं अर्थात् अविरतसम्यग्दृष्टि चौथा गुणस्थानवर्तीसे जिनेन्द्र भगवान् केवली पर्यन्त इन दशोंके पहलेसे दूसरेके और दूसरेसे तीसरे इत्यादिकके (आयुकर्मके अतिरिक्त या आयुकर्मको छोड़कर प्रति समय अवशेष सात कर्मोंकी) प्रत्येकके उत्तरोत्तर बढ़ती हुई असंख्यातगुणी निर्जरा क्रमानुसार होती है,

तद्यथा भव्यः पञ्चेन्द्रियः संज्ञी पर्याप्तकः पूर्व- = जैसे (=तद्यथा) भव्य पंचेंद्रिय सैनी पर्याप्तक पहिले

उक्त-काल-लब्धि-आदि-सहायः परिणाम विशुद्धया = वर्णित काललब्धि आदिक हैं सहाय जिसके परिणामकी निर्मलताकरि

वर्द्धमानः क्रमेण अपूर्वकरण-आदि-सोपान-पंक्ति- = बढ़ता हुआ अनुक्रमसे अपूर्वकरण आदिकके परिणामरूप सीढ़ोंकी [=सोपान] पंक्तीद्वारा

उत्प्लवमानः बहुतर-कर्म-निर्जरः भवति पुनः सः = चढ़ते हुयेके अधिकतर कर्मोंकी निर्जरा होती है, बहुरि सो [जीव]

एव प्रथम-सम्यक्त्व-प्राप्ति-निमित्त-सन्निधाने सति = ही [=एव] प्रथमसम्यक्त्वकी लब्धिके कारण निकट होते सते

सम्यग्दृष्टिः भवन् असंख्येय-गुण-निर्जरः भवति = सम्यग्दृष्टि होकर असंख्यातगुण निर्जरावान् होता है,

स एव पुनश्चारित्रमोहकर्मविकल्पाप्रत्याख्यानावरणक्षयोपशमनिमित्तपरिणामप्राप्तिकाले विशुद्धिप्रकर्षयोगात् श्रावको भवन् ततोऽसंख्येयगुणनिर्जरो भवति। स एव पुनः प्रत्याख्यानावरणक्षयोपशमकारणपरिणामविशुद्धियोगाद्विरतव्यपदेशभाक् सन् ततोऽसंख्येयगुणनिर्जरो भवति। स एव पुनरनन्तानुबन्धिक्रोधमानमायालोभानां वियोजनपरो भवति यदा तदा परिणामविशुद्धिप्रकर्षयोगात्ततोऽसंख्येयगुणनिर्जरो भवति। स एव पुनर्दर्शनमोहप्रकृतित्रयतृणनिचयं निर्दिधक्षन् परिणामविशुद्ध्यतिशययोगाद्—

सः एव पुनः चारित्र-मोह-कर्म-विकल्प-अप्रत्याख्यान-आवरण-	=और सो (वेदक) ही चारित्र मोहनीयकर्मके भेद अप्रत्याख्यानावरणीय(क्रोधादि)के
क्षयोपशम-निमित्त-परिणाम-प्राप्ति-काले विशुद्धि-प्रकर्ष-	=क्षयोपशमकारणक परिणामोंकी प्राप्तिके कालविषैं अतिशय विशुद्धिताके
योगात् श्रावकः भवन् ततः असंख्येय-गुण-	=योगसे श्रावक होता हुआ उस (सम्यग्दृष्टि)से असंख्येयगुणी
निर्जरः भवति। सः एव पुनः प्रत्याख्यान-आवरण-	=निर्जरावाला होता है, बहुरि सो (जीव) ही प्रत्याख्यानावरणीय(क्रोधादि)के
क्षयोपशम-कारण-परिणाम-विशुद्धि-योगात् विरत-	=क्षयोपशम-निमित्तक भावोंकी निर्मलताके योगसे विरत अर्थात् प्रमत्तसंयमी
व्यपदेश-भाक् सन् ततः असंख्येय-गुण-	=नामका धारक होता संता उस (श्रावक)से असंख्येयगुण
निर्जरः भवति। सः एव पुनः अनन्तानुबन्धि-	=निर्जरावाला होता है, फिर सो [जीव] ही (=एव) अनन्तानुबन्धी-
क्रोध-मान-माया-लोभानां (१)वियोजनपरः भवति यदा	=क्रोध-मान-माया-लोभके घात वा विसंयोजनमें तत्पर जब (=यदा)(अविरत-देशविरत-प्रमत्तसंयत-अप्रमत्तसंयत गुणस्थानोंमेंसे इनमेंसे किन्हीं गुणस्थानोंमें)
तदा परिणामविशुद्धि-प्रकर्ष-योगात् ततः	=होता है तब (=तदा) परिणामकी निर्मलताके अतिशय योगसे उस (अप्रमत्तविरत) से
असंख्येय-गुण-निर्जरः भवति। सः एव पुनः दर्शनमोह-	=असंख्येयगुणी निर्जरावान् होता है, फिर सो (जीव) ही (=एव) दर्शनमोहके
प्रकृतित्रय-तृण-	=तीन (मिथ्यात्व-सम्यग्मिथ्यात्व-सम्यक्प्रकृतिमिथ्यात्व) प्रकृतिरूपी तिनकोंके
निचयम् निर्दिधक्षन् परिणाम-विशुद्धि अतिशय-योगात्	=समूहको दग्ध करता हुआ परिणामकी पवित्रता वा निर्मलताके प्रकर्ष योगसे

(१) "अविरतादिचतुष्ट" इत्यधिक पाठस्ताडपत्रपुस्तके वर्तते। अविरत-आदि-चतुष्टु इति अधिकः = अविरत आदि चार (गुणस्थानों) में ऐसा अधिक पाठ ताड-पत्र-पुस्तके वर्तते = पाठ ताड़के पत्तोंपर लिखी हुई पुस्तकमें मिलता है।

दर्शनमोहक्षपकव्यपदेशभाक् तेष्वेव पूर्वोक्तादसंख्येयगुणनिर्जरो भवति । एव सः क्षायिक सम्यग्दृष्टिर्भूत्वा श्रेण्यारोहणाभिमुखश्चारित्रमोहोपशमं प्रति व्याप्रियमाणो विशुद्धिप्रकर्ष-योगादुपशमकव्यपदेशमनुभवन् पूर्वोक्तादसंख्येयगुणनिर्जरो भवति । स एव पुनरशेषचारित्र मोहोपशमनिमित्तसन्निधाने परिप्राप्तोपशान्तकषायव्यपदेशः पूर्वोक्तादसंख्येयगुणनिर्जरो भवति स एव पुनश्चारित्रमोहक्षपणं प्रत्यभिमुखः परिणामविशुद्ध्या वर्द्धमानः क्षपकव्यपदेशमनु भवन्पूर्वोक्तादसंख्येयगुणनिर्जरो भवति। स यदा निःशेषचारित्रमोहक्षपणकारणपरिणामाभिमुखः क्षीणकषायव्यपदेशमास्कन्दन्पूर्वोक्ताद्

दर्शनमोहक्षपक-व्यपदेशभाक् = तेषु = दर्शनमोह क्षपक नामका धारक तिन[उक्त तीन प्रकृतियोंके नाशकरने] में
एव-पूर्व-उक्तात् = असंख्येय-गुण-निर्जर = भवति, = ही पहिले भाषित[अप्रमत्त विरत] से असंख्यातगुणा निर्जरावान् होता है,
एवम् स = क्षायिक-सम्यग्दृष्टिः = भूत्वा-श्रेण्या आरोहण- = इस प्रकार सो[जीव] क्षायिक सम्यग्दृष्टि होकर श्रेणीके चढ़नेके
अभिमुखः = चारित्रमोह-उपशमं = प्रति-व्याप्रियमाणः = सन्मुख हो चारित्र मोहनीयकर्मके उपशमावने प्रति व्यापाररूप होताहुआ
विशुद्धि-प्रकर्ष-योगात् = उपशमक-व्यपदेशम् = अनुभवन् = [परिणामोंकी]निर्मलताके अतिशय योगसे उपशम करनेवाला नाम पावताहुआ
पूर्व-उक्तात् = असंख्येय-गुण निर्जर = भवति । = पहिले कथित[दर्शनमोह क्षपक]से असंख्येयगुण निर्जरावान् होता है
स = एव-पुन अशेष-चारित्र-मोह-उपशमनिमित्त = और सो[जीव]ही समस्त चारित्रमोहनीय कर्मके उपशम करनेके हेतुके
सन्निधाने = परिप्राप्त-उपशान्तकषाय-व्यपदेश = पूर्व = निकट होनेपर उपशान्तकषाय नामको प्राप्तहोकर पहिले
उक्तात् = असंख्येय-गुण-निर्जर = भवति । सः = एव-पुन = वर्णित[उपशमक]से असंख्येयगुण निर्जरावान् होता है, सो[जीव]ही पुनि
चारित्रमोह-क्षपणं = प्रति-अभिमुख = परिणाम = चारित्र मोहनीयकर्मके क्षपणके लिये अर्थात् नाशकरनेकेलिये सन्मुखहो भावोंकी
विशुद्ध्या = वर्द्धमान = क्षपक-व्यपदेशम् = अनुभवन् = निर्मलता पवित्रताकरि वृद्धिशील वा बढ़ताहुआ क्षपक नामको अनुभवकरताहुआ
पूर्व उक्तात् = असंख्येय गुण निर्जर भवति । = पहिले वर्णित (उपशान्तकषाय)से असंख्येयगुण निर्जरावान् होताहै,
स = यदा-निःशेष-चारित्र-मोह-क्षपण-कारण-परिणाम- = सो[जीव]जब समस्त चारित्र मोहनीय कर्मके विनाशके कारणरूप परिणामके
अभिमुखः = क्षीणकषाय-व्यपदेशम् = आस्कन्दन् = पूर्व-उक्तात् = सन्मुख हो क्षीणकषाय अभिधानको प्राप्त होकर पूर्व वर्णित(क्षपक)से

स एव पुनश्चारित्रमोहकर्मविकल्पाप्रत्याख्यानावरणक्षयोपशमनिमित्तपरिणामप्राप्तिकाले विशुद्धिप्रकर्षयोगात् श्रावको भवन् ततोऽसंख्येयगुणनिर्जरो भवति। स एव पुन प्रत्याख्यानावरणक्षयोपशमकारणपरिणामविशुद्धियोगाद्विरतव्यपदेशभाक् सन् ततोऽसंख्येयगुणनिर्जरो भवति। स एव पुनरनन्तानुबन्धिक्रोधमानमायालोभानां वियोजनपरो भवति यदा तदा परिणामविशुद्धिप्रकर्षयोगात्ततोऽसंख्येयगुणनिर्जरो भवति। स एव पुनर्दर्शनमोहप्रकृतित्रयतृणनिचयं निर्दिधक्षन् परिणामविशुद्ध्यतिशययोगाद्—

स ई एव पुन चारित्र-मोह-कर्म-विकल्प-अप्रत्याख्यान-आवरण— और सो (चेतन) ही चारित्र मोहनीयकर्मके भेद अप्रत्याख्यानावरणीय (क्रोधादि)के
क्षयोपशम-निमित्त-परिणाम-प्राप्ति-काले ई विशुद्धि-प्रकर्ष- =क्षयोपशमकारणक परिणामोंकी प्राप्तिके कालविषैं अतिशय विशुद्धिताके
योगात् ई श्रावकः ई भवन् ई तत असंख्येय-गुण- =योगसे श्रावक होता हुआ उस (सम्यग्दृष्टि)से असंख्येयगुणी
निर्जरः ई भवति। सः ई एव पुनः प्रत्याख्यान-आवरण- =निर्जरावाला होता है, बहुरि सो (जीव) ही प्रत्याख्यानावरणीय (क्रोधादि)के
क्षयोपशम-कारण-परिणाम-विशुद्धि-योगात् ई विरत- =क्षयोपशम-निमित्तक भावोंकी निर्मलताके योगसे विरत अर्थात् प्रमत्तसंयमी
व्यपदेश-भाक् ई सन् ई तत असंख्येय-गुण- =नामका धारक होता सता उस (श्रावक)से असंख्येयगुण
निर्जरः ई भवति। स ई एव पुनर अनन्तानुबन्धि- =निर्जरावाला होता है, फिर सो [जीव] ही (=एव) अनन्तानुबन्धी-
क्रोध-मान-माया-लोभानां ई [१]वियोजनपरः ई भवति यदा =क्रोध-मान-माया-लोभके घात वा विसंयोजनमें तत्पर जब (=यदा) (अविरत-
देशविरत-प्रमत्तसंयत-अप्रमत्तसंयत गुणस्थानोंमेंवा इनमेंसे किन्हीं गुणस्थानोंमें)
तदा परिणामविशुद्धि-प्रकर्ष-योगात् ई तत =होता है तब (=तदा) परिणामकी निर्मलताके अतिशय योगसे उस (अप्रमत्तविरत)से
असंख्येय-गुण-निर्जर ई भवति। स ई एव पुनः दर्शनमोह- =असंख्येयगुणी निर्जरावान् होता है, फिर सो (जीव) ही (=एव) दर्शनमोहके
प्रकृतित्रय-तृण- =तीन (मिथ्यात्व-मिश्रमिथ्यात्व-सम्यक्प्रकृतिमिथ्यात्व) प्रकृतिरूपी तिनकोंके
निचयं ई निर्दिधक्षन् ई परिणाम-विशुद्धि-अतिशय-योगात् ई =समूहको दग्ध करता हुआ परिणामकी पवित्रता वा निर्मलताके प्रकर्ष योगसे

(१) "अविरतादिचतुर्षु" इत्यधिकः पाठः ताडपत्रपुस्तके वर्तते। अविरत-आदि-चतुर्षु इति अधिक =अविरत आदि चार (गुणस्थानों) में ऐसा अधिक पाठ ताड-पत्र-पुस्तके वर्तते =पाठ ताड़के पत्तोंपर लिखी हुई पुस्तकमें विद्यमान है।

दर्शनमोहक्षपकव्यपदेशभाक् तेष्वेव पूर्वोक्तादसङ्ख्येयगुणनिर्जरो भवति । एव सः क्षायिक सम्यग्दृष्टिर्भूत्वा श्रेण्यारोहणाभिमुखश्चारित्रमोहोपशमं प्रति व्याप्रियमाणो विशुद्धिप्रकर्ष-योगादुपशमकव्यपदेशमनुभवन् पूर्वोक्तादसंख्येयगुणनिर्जरो भवति । स एव पुनरशेषचारित्र मोहोपशमनिमित्तसन्निधाने परिप्राप्तोपशान्तकषायव्यपदेशः पूर्वोक्तादसंख्येयगुणनिर्जरो भवति स एव पुनश्चारित्रमोहक्षपणं प्रत्यभिमुखः परिणामविशुद्ध्या वर्द्धमानः क्षपकव्यपदेशमनु भवन्पूर्वोक्तादसङ्ख्येयगुणनिर्जरो भवति। स यदा निःशेषचारित्रमोहक्षपणकारणपरिणामाभिमुखः क्षीणकषायव्यपदेशमास्कन्दन्पूर्वोक्ताद्

दर्शनमोहक्षपक-व्यपदेशभाक्, तेषु =दर्शनमोह क्षपकनामका धारक जिन[उक्त तीन प्रकृतियोंके नाशकरने] में
एव पूर्व-उक्तात् असङ्ख्येय-गुण-निर्जरः भवति, =ही पहिले श्रावक[प्रमत्त विरत] से असंख्यातगुणा निर्जरावान् होता है,
एवम् सः क्षायिक-सम्यग्दृष्टिः भूत्वा-श्रेणि आरोहण- =इस प्रकार सो[जीव] क्षायिक सम्यग्दृष्टि होकर श्रेणीके चढ़नेके
अभिमुखः चारित्रमोह-उपशमं प्रति व्याप्रियमाणः =सन्मुख हो चारित्र मोहनीयकर्मके उपशमावने प्रति व्यापाररूप होताहुआ
विशुद्धि-प्रकर्ष-योगात् उपशमक-व्यपदेशम् अनुभवन् =[परिणामोंकी]निर्मलताके अतिशय योगसे उपशम करनेवाला नाम पावताहुआ
पूर्व-उक्तात् असङ्ख्येय-गुण निर्जरः भवति । =पहिले कथित[दर्शनमोह क्षपक]से असंख्येयगुणा निर्जरावान् होता है
सः एव पुनः अशेष-चारित्र-मोह-उपशमनिमित्त =फिर सो[जीव]ही समस्त चारित्रमोहनीय कर्मके उपशम करनेके हेतुके
सन्निधाने परिप्राप्त-उपशान्तकषाय-व्यपदेशः पूर्व =निकट होनेपर उपशान्तकषाय नामको प्राप्तहोकर पहिले
उक्तात् असङ्ख्येय-गुण-निर्जरः भवति । सः एव पुनः =वर्णित[उपशमक]से असङ्ख्येयगुण निर्जरावान् होता है, सो[जीव]ही पुनि
चारित्रमोह-क्षपणं प्रति अभिमुखः परिणाम =चारित्र मोहनीयकर्मके क्षपणके लिये अर्थात् नाशकरनेकेलिये सन्मुखहो भावोंकी
विशुद्ध्या वर्द्धमानः क्षपक-व्यपदेशम् अनुभवन् =निर्मलता पवित्रताकरि वृद्धिशील वा बढ़ाहुआ क्षपक नामको अनुभवकरताहुआ
पूर्व उक्तात् असंख्येय गुण निर्जरः भवति । =पहिले वर्णित (उपशान्तकषाय)से असंख्येयगुण निर्जरावान् होताहै,
सः यदा निःशेष-चारित्र-मोह-क्षपण-कारण-परिणाम- =सो[जीव]जब समस्त चारित्रमोहनीय कर्मके विनाशके कारणस्वरूप परिणामके
अभिमुखः क्षीणकषाय-व्यपदेशम् आस्कन्दन् पूर्व-उक्तात् =सन्मुख हो क्षीणकषाय अभिधानको प्राप्त होकर पूर्व वर्णित(क्षपक)से

असंख्येयगुणनिर्जरो भवति स एव द्वितीयशुक्लध्यानानलनिर्दग्धघातिकर्मनिचयः सन् जिनव्यपदेशभाक् पूर्वोक्तादसंख्येयगुणनिर्जरो भवति ॥ आह सम्यग्दर्शनसन्निधानेऽपि यद्यसंख्येयगुणनिर्जरत्वात्परस्परतो न साम्यमेषां, किं तर्हि श्रावकवदमी विरतादयो गुणभेदान्न निर्ग्रन्थतामर्हन्तीत्युच्यते ॥ नैतदेवम् । कुतः ?। यस्माद्गुणभेदादन्योऽन्यविशेषेऽपि नैगमादिनयव्यापारात्सर्वेऽपि हि भवन्ति—

पुलाकबकुशकुशीलनिर्ग्रन्थस्नातका निर्ग्रन्थाः ॥ ४६॥

असंख्येय–गुण–निर्जरः भवति । सः एव	=असंख्येयगुण निर्जरावाला होता है, सो (जीव) ही (क्षीणकषायके व्यपदेशवाला)
द्वितीय–शुक्लध्यान–अनल–	=दूसरा (एकत्ववितर्क अवीचार) शुक्लध्यानरूपी अग्नि द्वारा
निर्दग्ध–घातिकर्म–निचयः	=[चार, ज्ञान-दर्शनावरण-मोहनीय-अन्तराय] घातियाकर्मोंके समूहको विनाशकरता
सन् जिन–व्यपदेशभाक् पूर्व–उक्तात्	=सता (=सन्) जिन नामको धारक पूर्वभाषित [क्षीणकषाय या क्षीणमोह] से
असंख्येय–गुण–निर्जरः भवति । आह ।	=असंख्यातगुणा निर्जरावान् होता है ॥ प्रश्न करता है कि
सम्यग्दर्शन–सन्निधाने अपि यदि असंख्येय–गुण–निर्जर	=सम्यग्दर्शनके सामीप्य या निकट होनेपर भी यदि असंख्येयगुण कर्मोंकी निर्जरा
त्वात् परस्परतः न साम्यम् एषाम् किं तर्हि श्रावकवत्	=होनेसे परस्परकरि समानता न हुई तो [=तर्हि] क्या श्रावकके समान
अमी विरत–आदयः	=ये विरत आदिक (अर्थात् प्रमत्तविरत या प्रमत्तसंयत, अप्रमत्तविरत इत्यादि)
गुण–भेदात् न निर्ग्रन्थताम् अर्हन्ति ।	=गुणोंमें अन्तर (एक दूसरेके) होने [के निमित्त] से निर्ग्रन्थता के योग्य नहीं है
इति उच्यते न एतत् एवम् कुतः ?	=ऐसा (सन्देह होनेपर) कहाजाता है कि ऐसे (=एवम्) यह नहीं है [प्रश्न क्योंकर ?]
यस्मात् गुण–भेदात् अन्योऽन्य–विशेषे	=(उत्तर) इस कारणसे कि गुणके भेदसे परस्पर विशेष होनेपर भी
अपि नैगम–आदि–नय–व्यापारात् सर्वे अपि हि भवन्ति	=नैगमादिक नयके व्यापारसे सबही (=अपि) (=संयमीमुनि-निर्ग्रन्थ) ही है [जैसे]

पुलाकबकुशकुशीलनिर्ग्रन्थस्नातका निर्ग्रन्थाः ॥४६॥ इस सूत्रका दोनोंसमाजोंमें एक पाठ है।

पुलाकनिर्ग्रन्थः बकुशनिर्ग्रन्थः कुशीलनिर्ग्रन्थः निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थः स्नातकनिर्ग्रन्थः च भवन्ति।

=पुलाकनिर्ग्रन्थः = (पुलाक अर्थ) जैसे पयाल या पराल संयुक्त धानको या शालिको (अथम वस्तु घास या परालके मेलसे) पुलाक कहते हैं तैसे उत्तरगुणोंके चिन्तवन या विचार रहित तथा किसीकाल या क्षेत्रमें मूलगुणमें विराधना स्वरूप पराल सहित तथा अल्प विशुद्धता (=अ-विशुद्धता) युक्त सम्यग्दृष्टि निष्परिग्रही(=निर्ग्रन्थ)कोपुलाक निर्ग्रन्थ कहते हैं,

बकुशनिर्ग्रन्थः, =वह साधु है जो निष्परिग्रह होनेमें उद्यमी रहे, मूलगुणकरि परिपूर्ण हो, शरीर उपकरण (जैसे पीछी कमण्डलु शास्त्र आदि)की सुन्दरताका अनुरागी हो,मुनिरूपो परिवारकरि संयुक्त हो ऐसे मोह या अनुमोदरूपी रंगविरंग [=बकुश]या कर्बुरित(=बकुश आचरण)(अर्थात् उज्ज्वल या निर्मलमें किंचित् मलिनआचरण) करि संयुक्त हो,

कुशीलनिर्ग्रन्थ, =प्रति सेवना कुशील निर्ग्रन्थ (२) कषाय कुशील निर्ग्रन्थ दो प्रकार हैं अर्थात् (१) प्रतिसेवना कुशील जो (शरीर-पीछी-कमण्डलु-पुस्तक-उसके बन्धन और शिष्यरूपी) परिग्रहसे अविरक्त होवें मूलगुण तथा उत्तरगुण करि परिपूर्ण कदाचित् उत्तरगुणके विराधना करनेवाला होता है (२) कषायकुशील=वह है जिसने संज्वलन कषायके अतिरिक्त अन्य कषायोंको जीत लिया हो,

(१)निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थः च,=वह निर्ग्रन्थ निष्परिग्रही (=निर्ग्रन्थ) है जिसके मोह कर्मका अभाव हो और जैसे जलमें दण्ड ताडनेसे लहरि उत्पन्न होती है और शीघ्र ही विलयमान हो जाती है ऐसे अन्य अवशेष कर्मोंका उदयमंद हो जो (=उदय) अप्रगट है और अनुभव गोचर नहीं है, और (=च)

(२)स्नातकनिर्ग्रन्थः भवन्ति,=वह निर्ग्रन्थ है जो परिपूर्णज्ञानी(=स्नातक)निष्परिग्रही मुनि हो अर्थात् जिसके चार(ज्ञानावरणीय दर्शनावरणीय मोहनीय अन्तराय) घातिया कर्म अत्यन्त नाशको प्राप्त हुये हों ऐसे तेरहवां गुणस्थानवर्ती सयोगकेवली सर्वज्ञ वीतराग जिन तथा चौदहवां गुणस्थानका धारक अयोगकेवली सर्वज्ञ वीतराग से तात्पर्य है ॥

(१)निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थ इसमें पहिला निर्ग्रन्थ शब्द जातिवाचक नाम है अर्थात् निर्ग्रन्थ जाति(उपशान्तकषाय ग्यारहवांगुणस्थानवर्ती तथा क्षीणकषाय बारहवांगुणस्थानवर्ती)समस्त मुनियोंका द्योतक है और दूसरा निर्ग्रन्थ' शब्दका अर्थ निष्परिग्रही है, निर्ग्रन्थ जातिके मुनियोंका विशेषण है अर्थात् व निर्ग्रन्थ जातिके मुनि(=प्रथम शब्द निर्ग्रन्थ)जो परिग्रह रहित हैं या निर्ग्रन्थता युक्त हैं(=दूसरा निर्ग्रन्थ)॥(२)स्नातक =स्नातवेदसमाप्ती ज्ञानसंपूर्ण हो जाय अर्थात् सर्वज्ञ हो जाय उससे स्नातक शब्दसे प्रयोजन है॥ स्नातक'शब्दकी व्युत्पत्ति पद्मचन्द्रकोष पृष्ठ४३८में ऐसे है स्नातक(पु०) स्ना+णवक । स्नानं अस्य अस्ति कन् वेद पढ़नेके अनन्तर गृहस्थाश्रममें लौटनेके लिये अवभृथ स्नान (न्हाना) करने वाला ॥ गुरुके पास विद्यासमाप्त करके घरमें आनेके लिये स्नान करने वाला ॥ इससे भी यही भाव झलकता है कि जैसे विद्यार्थी विद्या समाप्त करनेके पश्चात् घरके लिये उपस्थित होता है वैसे ही मुनि परिपूर्ण ज्ञानको प्राप्तकर मोक्षरूपी घरको आनेके लिये उपस्थित होता है ॥

उत्तरगुणभावनाऽपेत मनसो व्रतेष्वपि क्वचित्कदाचित्परिपूर्णतामपरिप्राप्नुवन्तो ऽविशुद्धा पुलकसादृश्यात्पुलाका इत्युच्यन्ते । नैर्ग्रन्थ्य प्रतिस्थिता अखण्डितव्रताः शरीरोपकरणविभूषानुवर्तिनोऽविविक्तपरिवारा मोहशबलयुक्ता बकुशा ।

(क)उत्तर-गुण भावना अपेत-मनसः "व्रतेषु" "अपि" =उत्तरगुणका चिन्तवन (=भावना)करि रहित है मन जिनके व्रतोंमें वा मूलगुणोंमें

क्वचित् कदाचित् परिपूर्णतां "अपरिप्राप्नुवन्तः" =भी कहीं (=क्वचित्) किसीकालमें (=कदाचित्) निष्पन्नता वा समाप्तताको नहीं पावनेवाला

(१)अविशुद्धाः "पुलाक— =ईषत् (वा थोड़ी वा अल्प)विशुद्धताकरि सहित, पराल(प्याल वा घास)सहित धान्य वा धानकी

सादृश्यात्" "पुलाकाः" =समानता वा तुल्यता (के हेतु) से (=सादृश्यात्), पुलाक (निर्ग्रन्थ)

इति उच्यन्ते । =ऐसे कहेजाते हैं अर्थात् जैसे पलाल वा प्यार संयुक्त धानको पुलाक कहते हैं वैसे उत्तरगुणके चिन्तवन वा विचार रहित तथा किसी देश वा कालमें मूल गुणमें विराधना मलरूप पराल सहित तथा अल्प विशुद्धता सहित सम्यग्दृष्टि निष्परिग्रहीको (=निर्ग्रन्थ) पुलाक कहते हैं

(ख)नैर्ग्रन्थ्यम् "प्रतिस्थिताः" =(बाहिर व तथा अन्तरङ्गरूप)निष्परिग्रहता वा निर्ग्रन्थताके प्रति उद्यमी, उद्योगी वा परिश्रमी हैं अर्थात् परिग्रहके अभावके लिये जो निरन्तर उद्यमी हैं [और]

अखण्डित-व्रताः "शरीर— =अखण्डित व्रती हैं अर्थात् मूलगुण खण्डित नहीं करते हैं, शरीर तथा

उपकरण— =प्रधान साधन वा सामिग्री(जैसे कमण्डलपिच्छिका पुस्तक जिसकेपयापर और वन्धन इत्यादि)की

विभूषा-अनुवर्तिनः" "अविविक्त-परिवाराः" =शोभा वा सुन्दरताके अनुरागी (सघके मुनि शिष्य उपाध्याय-आचार्यरूपी)परिवारकरि संयुक्त

मोह-शबल-युक्ताः" =हर्ष वा अनुमोदरूपी(=मोह) चित्रकावर्ण वा रंगबिरंगवर्ण(=इसप्रकारमें किंचित् मलिन)आचरणवाले

बकुशाः" =सो बकुश [निर्ग्रन्थ मुनि] हैं अर्थात् वीतरागता सरागतारूपी चित्रकावर्ण वा चितकबरावर्ण आचरणकरि संयुक्त सो बकुश(निर्ग्रन्थ साधु) हैं भावार्थ ऐसा है जैसे (चित्रवर्ण,कर्बुरवर्ण, वा कर्बुरित वस्तु (शबल वस्तु) भांति भांतिके उत्पन्न मलिन रंगोंकरि संयुक्त होती हैं वैसे ही

(१)अविशुद्धा —तत्त्वार्थश्लोकवार्तिक पृष्ठ ५०७में अविशुद्धका अर्थ विशुद्धता रहित नहीं किया बरन् कषायकल्पमें जैसे 'अ'ईषद्-अल्प वा थोड़े के अर्थमें आया है वैसे अविशुद्धा के अकारको ईषद् अर्थमें लिया है "ईषदविशुद्धिपुलाकसादृश्यात्" श्लोकवार्तिक ॥"स्यात्पुलाकस्तुच्छधान्ये" यह अमरकोष वर्ग २३वां (नानार्थवर्ग)के पांचवें श्लोकसे लिया है—पुलाक (पु०) =तुच्छधान्य अर्थात् भूसीसहित धानको है ॥

शवलपर्यायवाची बकुशशब्दः ॥ कुशीला द्विविधाः । प्रतिसेवनाकुशीला कषायकुशीला इति ॥ अविविक्तपरिग्रहाः परिपूर्णोभयाः कथञ्चिदुत्तरगुणविरोधिनः प्रतिसेवनाकुशीलाः । वशीकृतान्यकषायोदयाः संज्वलनमात्रतन्त्राः कषायकुशीलाः ॥ उदकदण्डराजिवदनभिव्यक्तोदयकर्माण ऊर्ध्वं मुहूर्तादुद्भिद्यमानकेवलज्ञानदर्शनभाजो निर्ग्रन्थाः ॥

बकुश मुनि परमार्थकी अपेक्षासे रागमल सहित आचरणकरि उज्ज्वलमें किंचित् मलिन आचरणकरि युक्त होता है।

शवल–पर्यायवाची, बकुशशब्दः, कुशीलाः,	=शबल (शब्द)का एकार्थवाची या समानार्थक बकुश शब्द है, कुशील (निर्ग्रन्थमुनि)
द्विविधाः, प्रतिसेवना-कुशीलाः, कषायकुशीलाः,	=दो प्रकार प्रतिसेवनाकुशील (निर्ग्रन्थ) कषायकुशील (निर्ग्रन्थ)
इति, अविविक्त (१) परिग्रहाः,	=ऐसे हैं (शरीर-पीछी-कमण्डलु-पुस्तक शिष्य-उपाध्याय-आचार्यादि सचरूप) परिग्रहसे अविरक्त
परिपूर्ण–उभयाः, कथञ्चित्	=दोनों (मूलगुण तथा उत्तरगुण)करि निष्पन्न या परिपूर्ण किसी प्रकारसे (=कथञ्चित्)
उत्तर–गुण–विरोधिन, प्रतिसेवना–कुशीलाः,	=उत्तरगुणके विराधनेवाले हैं [सो] प्रतिसेवना कुशील (निर्ग्रन्थमुनि) हैं,
वशीकृत–अन्य–कषाय–उदयाः,	=वश किये हैं अन्य कषायोंके उदय जिनने अर्थात् अन्यकषायके उदयको वश करनेवाले हों
सञ्ज्वलनमात्र–तन्त्राः, कषाय–कुशीलाः,	=और केवल सञ्ज्वलन कषायके आधीन हों अर्थात् जिन्होंने सञ्ज्वलनकषायके अतिरिक्त अन्य समस्त कषायोंको जीत लिया हो (और जिनके "सञ्ज्वलनकषायके स्थानक जिनकरि प्रमाद व्यक्त होय ऐसा ताके उदय न होय"—सर्व॰वचनिका) व कषायकुशील (निर्ग्रन्थ मुनि) हैं
(२)उदक–दण्ड-राजिवत्, अनभिव्यक्त-उदय-कर्माणः,	=जलदण्डद्वारा रेखा या लहरिके (=राजि) सदृश अव्यक्त या अप्रगट है (अवशेष) कर्मोंका उदय जिनके [अर्थात् जिनके मोह कर्मके उदयका अभाव हो और जैसे जलमें दण्ड डालनेसे लहरि उत्पन्न होती है और शीघ्रही विलयमान होजाती है वैसे अन्य अवशेष कर्मोंका उदय मंद और अव्यक्त होता है तथा अनुभवमें नहीं आता है और आत्माके प्रदेशोंका तथा उपयोगका चलना मंद होता है जो व्यक्त अनुभव गोचर नहीं है]
ऊर्ध्वं, मुहूर्तात्, उद्भिद्यमान-केवलज्ञानदर्शनभाजः,	=(और)मुहूर्तसे ऊपर प्रगट होनेवाले (=उद्भिद्यमान) केवलज्ञानदर्शनके जो धारक हों
निर्ग्रन्थाः,	=वे निर्ग्रन्थ(निर्ग्रन्थमुनि)हैं अर्थात् जिनके मुहूर्तके पश्चात् केवलज्ञानदर्शन होंगे वे हैं ॥

(१) यहां परिग्रह शब्दका अर्थ गृहस्थवत् नहीं लेना चाहिये, मुनियोंके कमण्डलु-पीछी-पुस्तकका अवलम्बन है, गुरु शिष्यपनाका सम्बन्ध है सो यही परिग्रह है, इनसे पृथक्‌पना नहीं होय, इससे परिग्रह सहित ही कहिये (२) उपशान्तकषाय वर्ती तथा क्षीणकषायवर्ती मुनियोंसे प्रयोजन है।

प्रक्षीणघातिकर्माणः केवलिनो द्विविधाः स्नातकाः ॥ त एते पञ्चापि निर्ग्रन्थाः ॥ चारित्र परिणामस्य प्रकर्षाप्रकर्षभेदे सत्यपि नैगमसंग्रहादिनयापेक्षया सर्वेऽपि ते निर्ग्रन्था इत्युच्यन्ते ॥ तेषां पुलाकादीनां भूयोऽपि विशेषप्रतिपत्त्यर्थमाह—

संयमश्रुतप्रतिसेवनातीर्थलिङ्गलेश्योपपादस्थानविकल्पतःसाध्याः॥४७॥

प्रक्षीण–घाति–कर्माणः केवलिनः द्विविधाः स्नातकाः, ते एते पञ्च अपि निर्ग्रन्थाः,	=(ज्ञानदर्शनावरण मोहनीय अन्तराय) घातिया कर्मोंके अत्यन्त नाश करनेवाले केवली दो प्रकार =के स्नातक (निर्ग्रन्थ) हैं, वे (=ते) इतने (=एते) पांचों भी निष्परिग्रही निर्ग्रन्थ हैं, भावार्थ यद्यपि पूर्वोक्त पांच प्रकारके मुनि वस्त्र, आभरण, आयुध, गृह, कटक, धन धान्यादिके रहितपनासे सर्व निर्ग्रन्थही हैं तथापि मोहनीयकर्मके सद्भावसे समस्तमुनि निर्ग्रन्थ नहीं है व्यवहारकरि निर्ग्रन्थ हैं परमार्थकी अपेक्षासे तो समस्तमोहनीयकर्मका नाश होनेसे क्षीणकषाय बारहवांगुणस्थानवर्ती ही निर्ग्रन्थ वा निष्परिग्रही है और चार घातिया कर्मोंके नाश करने पर सयोगकेवली तथा अयोगकेवली स्नातक निर्ग्रन्थ होते हैं ॥
चारित्र–परिणामस्य प्रकर्ष–अप्रकर्ष–भेदे सति अपि	=चारित्र परिणामकी वृद्धि हानिके भेद होनेपर भी
नैगम–संग्रह–आदि–नय–अपेक्षया सर्वे अपि ते	=नैगम संग्रह आदिक नयोंकी अपेक्षाकरि सब ही वे
निर्ग्रन्थाः इति उच्यन्ते तेषां पुलाकादीनां भूयस्	=निर्ग्रन्थ हैं ऐसे कहे गये हैं, तिन पुलाकादिककी फिर (=भूयस्)
अपि विशेष प्रतिपत्ति–अर्थम् आह ॥	=भी विशेष प्रवृत्ति वा प्राप्तिके लिये (आचार्य अग्रिम सूत्रमें) कहते हैं कि

संयमश्रुतप्रतिसेवनातीर्थलिङ्गलेश्योपपादस्थानविकल्पतः साध्याः ॥ ४७ ॥

संयम श्रुत प्रतिसेवना तीर्थ-लिङ्ग-लेश्या उपपाद-स्थान-विकल्पतः पुलाकादय साध्या भवन्ति॥

सूत्रार्थ —संयम–श्रुत–प्रतिसेवना–तीर्थ–लिङ्ग–	=संयम, श्रुत वा श्रुतज्ञान, प्रतिसेवना वा विराधना, तीर्थ वा हितशासनकाल, लिङ्ग वा चिन्ह,
लेश्या–उपपाद–स्थान–विकल्पतः	=लेश्या, (मृत्युकेपीछे) उत्पत्ति वा जन्म और [संयमके]स्थान भेदसे (=विकल्पतः)
पुलाक–आदयः साध्याः भवन्ति ॥४७॥	=पुलाकादिकमुनि साधने योग्य हैं अर्थात् उक्त आठ कारणोंसे पुलाकादिके विशेष भेदोंें

निग्रन्थाश्चतुर्दशपूर्वधरा । जघन्येन पुलाकस्य श्रुतमाचारवस्तु। बकुशकुशीलनिर्ग्रन्थानां श्रुतमष्टौ प्रवचनमातर । स्नातका अपगतश्रुता केवलिनः॥ प्रतिसेवना—पञ्चानां मूलगुणाना रात्रिभोजनवर्जनस्य च पराभियोगाद् बलादन्यतमं प्रतिसेवमान पुलाको भवति॥ बकुशो द्विविध:उपकरणबकुश शरीरबकुशश्चेति ॥ तत्रोपकरणबकुशो बहुविशेषयुक्तोपकरणाकांक्षी शरीरसंस्कारसेवी शरीरबकुश ॥ प्रतिसेवनाकुशीलो मूलगुणानविराधयन्नुत्तरगुणेषु काञ्चिद्

निर्ग्रन्था "चतुर्दश—पूर्वधरा:" जघन्येन "पुलाकस्य" श्रुतम् "आचार—वस्तु",
बकुश—कुशील—निर्ग्रन्थानाम् "श्रुतम्"
अष्टौ "प्रवचन—मातरः"

स्नातका "अपगतश्रुताः" केवलिन "प्रतिसेवना"
पञ्चानाम् "मूलगुणानाम्" च रात्रि—भोजन—
वर्जनस्य "पर—अभियोगात्" बलात्
अन्यतमम्
प्रतिसेवमान "पुलाकः" भवति ॥
बकुश "द्विविध "उपकरण—बकुश "शरीरबकुश"
च इति । तत्र उपकरणबकुश—बहु—विशेषयुक्त—
उपकरण—आकांक्षी
शरीर—संस्कार—सेवी "शरीर—बकुश" ।
प्रतिसेवनाकुशील "मूलगुणान्" अविराधयन्
उत्तर गुणेषु कांचित्

=[और] निर्ग्रन्थ[निर्ग्रन्थमुनि]चौदह पूर्वके ज्ञाता होते हैं, न्यूनवाले पुलाकमुनिका =श्रुतज्ञान (द्वादशांगवाणीका पहिला अंग आचारांगमें) आचार वस्तु तक है, =[अवन्यप्रकार]बकुश (निर्ग्रन्थमुनि)का, कुशील[निर्ग्रन्थमुनि]का और निर्ग्रन्थमुनिका श्रुत =आठ प्रवचन मातृका है अर्थात् द्वादशांगवाणीमें प्रथम आचारांग १८०००पदोंका है उसमें इन साधुओंका ज्ञान पांच समिति औरतीनगुप्तिके व्याख्यान पर्यन्त होता है॥ =स्नातक [निर्ग्रन्थमुनि] केवलीभगवान् श्रुतज्ञानसे रहित है । प्रतिसेवना है सो =पांच[अहिंसा-सत्य वा सत्य-अस्तेय—ब्रह्म-अपरिग्रह)महाव्रतोंके और रात्रिके भोजनका =त्याग वा निषेधका अन्यकी प्रेरणासे[=पर-अभियोगात्](अन्य)के शरीरकी सामर्थ्य से =इन छह (=पांचमहाव्रत तथा रात्रिभोजननिषेध) में से किसी एक की [=अन्यतम] =विराधना करनेवाला वा उल्लंघन करनेवाला पुलाक होता है, =बकुश (निर्ग्रन्थमुनि) दो प्रकार है उपकरण बकुश और [=च] शरीर बकुश =ऐसे हैं । वहां उपकरणबकुश बहुत प्रकारकी (=विशेषयुक्त) वा बहुत प्रकार वाली =सामग्रीका इच्छुक है अर्थात् मांतिरकी सामिग्रीकी रखनेकी इच्छा यही विराधना है =देहके सजावटकासेवकसोशरीर बकुशहै अर्थात् शरीरके सजावटका भाव सो विराधनाहै॥ =प्रतिसेवना कुशील(निर्ग्रन्थमुनि)[पांच]महाव्रतोंको न विराधताहुआ घात न करताहुआ =उत्तरगुणोंमें कोई एक—किसी एक [=कांचित्] की

विराधना प्रतिसेवते ॥ कषायकुशीलनिर्ग्रन्थस्नातकानां प्रतिसेवना नास्ति ॥ तीर्थमिति सर्वे सर्वेषां तीर्थकराणां तीर्थेषु भवन्ति ॥ लिङ्गं द्विविधम् द्रव्यलिंगं भावलिङ्गं चेति ॥ भावलिङ्गं प्रतीत्य पञ्च निर्ग्रन्था लिंगिनो भवन्ति । द्रव्यलिंगं प्रतीत्य भाज्याः ॥ लेश्याः—पुलाकस्योत्तरास्तिस्र । बकुशप्रतिसेवनाकुशीलयो षडपि । कृष्णलेश्यादि-

विराधनाम् 'प्रतिसेवते ।	=विराधनारूप प्रतिसेवना है अर्थात् उत्तरगुणोंमें किसी एक गुणको उल्लंघन करता है,
कषायकुशील-निर्ग्रन्थ-स्नातकानाम् प्रतिसेवना न	=कषायकुशील,निर्ग्रन्थ(=निर्ग्रन्थमुनि), तथा स्नातक(निर्ग्रन्थमुनि)के विराधना नहीं
अस्ति । तीर्थम् इति सर्वे सर्वेषाम्	=है, तीर्थ ऐसा है कि सब (पुलाक,बकुश, कुशील,निर्ग्रन्थ,स्नातकमुनि) समस्त
तीर्थंकराणाम् तीर्थेषु भवन्ति । लिङ्गम्	=तीर्थंकरोंके तीर्थोंमें अर्थात् उनके धर्मशासन कालमें होते हैं, लिंग,लक्षण,गुण, वा चिन्ह
द्वि-विधम् द्रव्यलिङ्गम् भावलिङ्गम् च इति	=दो प्रकार ऐसे हैं कि द्रव्यलिंग अर्थात् सम्यक्त्व रहित और भावलिंग सम्यक्त्व सहित है
भावलिङ्गम् प्रतीत्य—पञ्च	=भावलिंगको निमित्तमानकर(=प्रतीत्य) पांचों(पुलाक-बकुश-कुशील-निर्ग्रन्थ-स्नातकमुनि)
निर्ग्रन्थाः लिङ्गिनः भवन्ति ।	=निर्ग्रन्थ(भाव) लिंगी होते हैं अर्थात् पांचों ही सम्यग्दर्शन सहित हैं और मुनिपनामें पांचों निर्ग्रन्थमुनियोंमेंसे किसीके निरादर भाव नहीं है,
द्रव्य-लिङ्गम् प्रतीत्य—भाज्याः	=द्रव्य लिंगको निमित्त मानकर (=प्रतीत्य) (पांचोंही) भेद रूप हैं अर्थात् जैसे कोई आहार करते हैं, कोई अनशनादिक तप करते हैं, कोई उपदेश करते हैं, कोई अध्ययन करते हैं, कोई तीर्थमें विहार करते हैं, कोई अनेक आसनरूप ध्यान करते हैं, कोईको दूषण लगता है सो प्रायश्चित्त लेते हैं, कोई दूषण नहीं लगाते हैं, कोई आचार्य हैं, कोई उपाध्याय हैं, कोई प्रवर्तक हैं (काममें लगानेवाले), कोई निर्यापक हैं, कोई वैयावृत्य करते हैं, कोई ध्यानमें श्रेणीका प्रारम्भ करते हैं, कोईके केवल ज्ञान उपजता है, इत्यादि मुनिगणमें बाह्यप्रवृत्तिकी अपेक्षा लिंग भेद है ॥
लेश्याः पुलाकस्य उत्तराः तिस्रः	=लेश्या है सो पुलाक(निर्ग्रन्थमुनि)के अग्रिम(पीतलेश्या-पद्मलेश्या-शुक्ललेश्या) तीन हैं,
बकुश-प्रतिसेवनाकुशीलयोः	=बकुश(निर्ग्रन्थ मुनि) तथा प्रतिसेवना कुशील (निर्ग्रन्थ) [इन दोनों] मुनिके,
षट् अपि, कृष्णलेश्या-आदि-	=छह(कृष्णलेश्या,नीललेश्या,कापोतलेश्या,पीत-पद्म शुक्ललेश्या) भी हैं, कृष्णलेश्यादिक

त्रितय तयोः कथमिति चेदुच्यते तयोरुपकरणासक्तिसम्भवादार्तध्यानं कदाचित्सम्भवति, आर्तध्यानेन च कृष्णादिलेश्यात्रितयं सम्भवतीति। कषायकुशीलस्य चतस्र उत्तराः। सूक्ष्मसाम्परायस्य निर्ग्रन्थस्नातकयोश्च शुक्लैव केवला। अयोगा अलेश्याः॥ उपपादः—पुलाकस्योत्कृष्ट उपपाद उत्कृष्टस्थितिदेवेषु सहस्रारे। बकुशप्रतिसेवनाकुशीलयोर्द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिषु आरणाच्युतकल्पयो। कषायकुशीलनिर्ग्रन्थयोस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिषु सर्वार्थसिद्धौ। सर्वेषामपि जघन्यः सौधर्मकल्पे द्विसागरोपमस्थितिषु स्नातकस्य निर्वाणमिति

त्रितयम् तयोः कथम् इति चेत्
उच्यते तयोः उपकरण-
आसक्ति-सम्भवात् आर्तध्यानम् कदाचित्
सम्भवति। आर्तध्यानेन च कृष्ण-आदि-लेश्या-
त्रितयम् सम्भवति इति कषायकुशीलस्य चतस्रः
उत्तराः सूक्ष्मसाम्परायस्य निर्ग्रन्थ-स्नातकयोः
च शुक्ला एव केवला, अयोगाः अलेश्याः,
उपपादः—पुलाकस्य उत्कृष्टः उपपादः।
उत्कृष्ट-स्थिति-देवेषु सहस्रारे
बकुश-प्रतिसेवनाकुशीलयोः
द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिषु आरण-अच्युत-कल्पयोः
कषाय-कुशील-निर्ग्रन्थयोः त्रयस्त्रिंशत्सागरोपम-
स्थितिषु सर्वार्थसिद्धौ, सर्वेषाम् अपि जघन्यः
सौधर्म-कल्पे द्वि-सागरोपमस्थितिषु, स्नातकस्य
निर्वाणम् इति

=त्रितय (=तीनों) दोनों (बकुश-प्रतिसेवनाकुशील)के कैसे? ऐसा सदेह होनेपर
=(उत्तरमें)कहा जाता है कि दोनों(बकुश-प्रतिसेवनाकुशील)के उपकरण या सामिग्रीकी
=आसक्ति(=आसक्ति)के सम्भव होनेसे(=सम्भवात्)आर्तध्यान किसीसमयमें(=कदाचित्)
=हो सक्ता है और (=च) आर्तध्यानसे कृष्ण आदि लेश्याओंका,[कृष्ण-नील-कापोत]
=त्रितय होसक्ता है, कषायकुशील (निर्ग्रन्थमुनिके) चार(कापोत-पीत-पद्म-शुक्ल)
=उत्तरकी(लेश्या) हैं, सूक्ष्मसाम्पराय गुणस्थानवर्तीके और निर्ग्रन्थस्नातक(मुनियों)के
=केवल(=केवला) अर्थात् अकेली शुक्ल(लेश्या)ही है, अयोगकेवली लेश्या रहित हैं॥
=उपपाद, उत्पत्ति या जन्म है सो पुलाक (निर्ग्रन्थ मुनि)का उत्कर्ष जन्म या उत्पत्ति
=सहस्रार नामवाले स्वर्गमें उत्कर्ष[अठारह सागर] आयुके धारक देवोंमें होती है।
=बकुश (निर्ग्रन्थमुनि) और प्रतिसेवना कुशील (निर्ग्रन्थमुनि) का(उत्कृष्ट उपपाद)
=बाईस सागर प्रमाण स्थितिमें आरण(पन्द्रहवां)अच्युत (सोलहवां)स्वर्गोंमें होता है,
=कषायकुशील और निर्ग्रन्थ[निर्ग्रन्थमुनि]का(उत्कृष्ट उपपाद)तेतीस सागर प्रमाण
=आयुमें सर्वार्थसिद्धिमें होता है,समस्त(आठोंप्रकारके मुनियों)का भी जघन्य(उपपाद)
=सौधर्मस्वर्गमें दो सागरप्रमाण आयुमें होता है,स्नातक(निर्ग्रन्थमुनि)का[उपपाद]
—अर्थात् केवली भगवान्का(उपपाद) निर्वाण या मोक्ष है, ऐसा [वर्णनकिया जाता] है

स्थानम्–असंख्येयानि संयमस्थानानि कषायनिमित्तानि भवन्ति । तत्र सर्वजघन्यानि लब्धिस्थानानि पुलाककषायकुशीलयोस्तौ युगपदसंख्येयानि स्थानानि गच्छतस्ततः पुलाको व्युच्छिद्यते। कषायकुशीलस्ततोऽसंख्येयानि स्थानानि गच्छत्येकाकी। ततः कषायकुशीलप्रतिसेवनाकुशीलबकुशा युगपदसंख्येयानि स्थानानि गच्छन्ति । ततो बकुशो व्युच्छिद्यते । ततोऽप्यसंख्येयानि स्थानानि गत्वा प्रतिसेवनाकुशीलो व्युच्छिद्यते

स्थानम्॥ असंख्येयानि॥ संयमस्थानानि॥	=(संयमकी लब्धिका) स्थान है सो असंख्यात संयम(की लब्धिके)स्थान
कषाय-निमित्तानि॥ भवन्ति।,	=कषाय के मंद तथा तीव्र होने)के कारणक हैं अर्थात् उन कषायोंके निमित्तसे होते हैं
तत्र सर्व-जघन्यानि॥ लब्धिस्थानानि॥ पुलाक-	=वहां सबसे निकृष्ट या न्यून संयमके लब्धि स्थान पुलाक (निर्ग्रन्थमुनि)के
कषायकुशीलयोः॥ तौ॥	=और कषायकुशील [निर्ग्रन्थमुनि]के होते है, वे दोनों (पुलाक और कषायकुशील)
युगपद् असंख्येयानि॥ स्थानानि॥ गच्छतः॥	=एक साथमें असंख्यात संयमलब्धि स्थानोंको जानेवाले हैं अर्थात् प्राप्त करनेवाले हैं,
ततः	=वहांसे (अर्थात संयमकी लब्धिके असंख्यात स्थानोंमें पहुंचकर वहांसे)
पुलाकः॥ व्युच्छिद्यते।,	=पुलाक (निर्ग्रन्थमुनि) व्युच्छित्तिको प्राप्त होता है अर्थात् इन असंख्यात स्थानोंके आगेके संयमलब्धिस्थान पुलाकके नहीं होते है, या पुलाक उनको प्राप्त नहीं करसकता है
कषायकुशीलः॥ ततः	=कषाय कुशील (निर्ग्रन्थमुनि) वहां (ऊपर कहेहुये असंख्यात संयम स्थानों)से
असंख्येयानि॥ स्थानानि॥ गच्छति एकाकी॥,	=असंख्यात संयमलब्धि स्थानोंको अकेला जाता है अर्थात् अन्य मुनिके नहीं होते हैं
ततः	=वहां (अर्थात् दूसरी बार कहेहुये असंख्यात संयमलब्धि स्थानों)से
कषाय-कुशील-प्रतिसेवनाकुशील-बकुशाः॥	=कषायकुशील(निर्ग्रन्थमुनि)प्रतिसेवना कुशील(निर्ग्रन्थमुनि)और बकुश(निर्ग्रन्थमुनि)
युगपद् असंख्येयानि॥ स्थानानि॥ गच्छन्ति।	=साथ साथ असंख्यात संयमलब्धिस्थानोंको जाते हैं अर्थात्उक्तस्थानोंको प्राप्त करते हैं
ततः बकुशः॥ व्युच्छिद्यते।	=वहां (तीसरी बार कहेहुये संयमलब्धि स्थानों)से बकुशमुनि पृथक् कियाजाता है
ततः अपि असंख्येयानि॥ स्थानानि॥ गत्वा-प्रतिसेवना-	=वहांसे भी असंख्यात संयमलब्धि स्थानों [=में] जाकर प्रतिसेवना
कुशीलः॥ व्युच्छिद्यते।	=कुशील[निर्ग्रन्थमुनि]व्युच्छित्तिको प्राप्त होता है अर्थात्आगके स्थान उसके नहीं होते हैं

ततोऽप्यसंख्येयानि स्थानानि गत्वा कषायकुशीलो व्युच्छिद्यते। अत ऊर्ध्वमकषायस्थानानि निर्ग्रन्थ प्रतिपद्यते। सोऽप्यसंख्येयानि स्थानानि गत्वा व्युच्छिद्यते। अत ऊर्ध्वमेक स्थान गत्वा स्नातको निर्वाण प्राप्नोति। तेषां संयमलब्धिरनन्तगुणा भवति ॥

॥इति तत्वार्थवृत्तौ सर्वार्थसिद्धिसञ्ज्ञिकायां नवमोऽध्यायः॥

ततः अपि = उसके (अर्थात् चौबीसवां कहेहुये असंख्येय संयमलब्धि स्थानोंसे भी

असंख्येयानि स्थानानि गत्वा = (कषायकुशील निर्ग्रन्थमुनि) असंख्यात संयमलब्धि स्थानोंको जाकर, अर्थात् प्राप्त होकर

कषायकुशीलः व्युच्छिद्यते, अतः ऊर्ध्वम् = (वोही) कषायकुशील मुनि व्युच्छित्तिको प्राप्त होता है। इससे ऊपर [अर्थात् उन संयमलब्धि स्थानोंके आगे जहां कि कषायकुशील निर्ग्रन्थमुनिकी व्युच्छित्तिहुई है)

अकषाय-स्थानानि निर्ग्रन्थः प्रतिपद्यते। = कषायरहित संयमलब्धिस्थानोंको निर्ग्रन्थ निर्ग्रन्थमुनि प्राप्त होता है

सः अपि असंख्येयानि स्थानानि गत्वा = वह [निर्ग्रन्थ निर्ग्रन्थ मुनि] भी असंख्यात [कषाय रहित] संयमलब्धि स्थानोंको जाकर

व्युच्छिद्यते ॥ = पृथक् किया जाता है वा रोका जाता है या व्युच्छित्तिको प्राप्त होता है,

अतः = इन [कषाय रहित निर्ग्रन्थ मुनिद्वारा प्राप्त कियेहुये असंख्यात संयमलब्धिस्थानों] से

ऊर्ध्वं एकं स्थानं गत्वा स्नातकः निर्वाणं = ऊपर एक (संयमलब्धि) स्थान को प्राप्त होकर (=गत्वा) स्नातक मुनि निर्वाणको

प्राप्नोति। तेषाम् संयमलब्धिः अनन्तगुणा = प्राप्त होता है। उन (स्थानों=संयमकी लब्धिके स्थानों) के संयमकी प्राप्ति अनन्तगुणी

भवति ॥ = होती है अर्थात् उपर्युक्त असंख्यात संयमकी लब्धिके स्थानोंमेंसे (=तेषाम्) प्रत्येक उत्कृष्टस्थानके अविभाग प्रतिच्छेदोंकी अपेक्षासे संयमकी प्राप्ति अनन्तगुणी होती है॥ "अर इनिके संयमकी लब्धि अनन्तगुणी अनन्तगुणी है"(पूज्यश्री अनुवादित राजवार्तिकसे उद्धृत)॥

इति तत्वार्थ-वृत्तौ सर्वार्थसिद्धि=ऐसे तत्वार्थकी व्याख्यामें सर्वार्थसिद्धि-संज्ञिकानामनवमःअध्यायः=नामाटीकाकानवमाअध्याय(समाप्त)हुआ॥

॥ अथ दशमोऽध्यायः ॥

आह—अन्ते निर्दिष्टस्य मोक्षस्येदानीं स्वरूपाभिधानं प्राप्तकालमिति । सत्यमेव। मोक्षप्राप्ति केवलज्ञानावाप्तिपूर्विकेति केवलज्ञानोत्पत्तिकारणमुच्यते—

मोहक्षयात् ज्ञानदर्शनावरणान्तरायक्षयाच्च केवलम् ॥१॥

अथ दशमः अध्याय =दशवां अध्याय आरम्भ (=अथ) है ॥

आह ।	=(कोई) पूछता है कि (जीवाजीवास्रवबन्धसंवरनिर्जरामोक्षास्तत्त्वम्)
अन्ते निर्दिष्टस्य मोक्षस्य इदानीम् स्वरूप-	=(इस सूत्रके) अन्तमें उपदेश कियाहुआ मोक्षके स्वरूपके अब (=इदानीम्)
अभिधानम् प्राप्तकालम् इति । सत्यम् एव	=कहनेका अवसर वा समय मिला है (उत्तर) सत्य ही है (परन्तु)
मोक्ष-प्राप्ति केवलज्ञान-अवाप्ति-पूर्विका	=मोक्षकी प्राप्ति केवलज्ञानकी प्राप्ति निमित्तक है अर्थात् केवल ज्ञान है निमित्त मोक्षकी प्राप्तिके लिये आवश्य पहिले केवलज्ञान हो तो मोक्षकी प्राप्ति होती है ॥
इति केवल-ज्ञान-उत्पत्ति-कारणम् उच्यते ।	=ऐसे केवलज्ञानके उपजनेका हेतु (निम्नलिखित सूत्रमें) कहा जाता है कि

मोहक्षयात् ज्ञानदर्शनावरणान्तरायक्षयाच्च केवलम् ॥ १ ॥

सूत्रार्थ —मोह-क्षयात् च ज्ञान-दर्शन-आवरण-	=मोहनीय कर्मके नाश होने (के) हेतुसे और उसके (२) पश्चात् ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय,
अन्तराय-क्षयात् केवलम् भवति ।	=अन्तराय (कर्मों) के क्षय होने (के निमित्त) से केवल ज्ञान होता है।

१) हमारे यहांकी बहुधा पुस्तकोंमें और श्वेताम्बर आम्नायकी भाष्यानुसारिणी तत्त्वार्थटीकामें 'मोहक्षयात् ज्ञानदर्शनावरणान्तरायक्षयाच्च केवलम्' पाठ है, उनके तत्त्वार्थाधिगमसूत्रमें और कहीं कहीं पर हमारे यहां भी जहां प्रथम और द्वितीय वाक्यकी सन्धि करदीगई है वहां 'मोहक्षयाज्ज्ञानदर्शनावरणान्तरायक्षयाच्च केवलम्' पाठ है। 'मोहक्षयात्' के त् का परिवर्तन ज् में होगया (देखो अध्याय १ टिप्पणी पृष्ठ १५ की) पश्चात् ज् पसन्द आता है ञ्में अर्थात् जब [illegible] वर्ग (=त्-थ्-द्-ध्-न्) चु वर्ग के किसी अक्षरके साथ आवे तो वह अक्षर च वर्ग के यथासंभव अक्षरमें पलट जावे। अतः ज् का ज्। ज्ञ=ज्+ञ ॥(२) अनुवादमें 'पश्चात्' शब्द इस कारणसे लायागया है कि पदच्छेदके पीछे यहसूत्र ऐसा होजाता है कि

इह वृत्तिकरणं न्याय्यम्। कुतः। लघुत्वात्। कथम्। क्षयशब्दस्याकरणात्। विभक्त्यन्तरनिर्देशस्य चाभावाच्चशब्दस्य चाप्रयोगाल्लघुसूत्रं भवति मोहज्ञानदर्शनावरणान्तरायक्षयात् "केवलम्" इति ॥ सत्यमेतत् ॥ क्षयक्रमप्रतिपादनार्थो वाक्यभेदेन निर्देशः क्रियते—

अर्थात् मोहनीय कर्मके क्षय होनेके पश्चात् अन्तर्मुहूर्त कालमें क्षपकश्रेणी चढ़ाहुआ जीव क्षीणकषाय नामका बारहवां गुणस्थान पाकर दर्शनावरणीय कर्मकी बारहवां गुणस्थानके उपान्त्य समयमें (=अन्त्य समय जिससे पहिले समयमें) निद्रा, प्रचला दो प्रकृतियोंको क्षयकरि और बारहवां गुणस्थानके अन्त्य समयमें पांच ज्ञानावरणीय कर्म, चारदर्शनावरणीय कर्म, पाँचअन्तराय कर्मकी प्रकृतियोंको क्षयकरि जिसके अनन्तर ही केवल ज्ञानरूपी आत्माकी अचिन्त्य विभूतवाली पर्यायको प्राप्त करता है ॥

शब्दार्थ	अनुवाद
इह॰ वृत्तिकरणम्॥ न्याय्यम्॥,	=इस स्थानमें (अर्थात् इस सूत्रमें) समास करना उचित था।
कुत॰। लघुत्व द्॥, कथम्॰,	=क्योंकर ? (उत्तर) (सूत्र) छोटा होजाना (के हेतु)से (प्रश्न) कैसे ? (सूत्र छोटा होजाता)
क्षयशब्दस्य॥ अकरणात्॥, च॰ विभक्ति अन्तर	=(मोहक्षयात् इस वाक्यके) 'क्षय' शब्दके न लानेसे और (=च) बीचकी (=अंतर)
निर्देशस्य॥ अभावात्॥	=(पंचमी विभक्ति या अपादान कारकके) निर्देश या उपदेशके अभावसे
च॰ शब्दस्य॥ च॰ अप्रयोगात्॥	=और (=च) चशब्दके प्रयोग न करनेसे अर्थात् (सूत्रमें) चशब्दके न लानेसे
लघुसूत्रम्॥ भवति। इति 'मोहज्ञानदर्शनावरणा	=छोटा सूत्र हो जाता है ॥ इस प्रकार कि "मोहज्ञानदर्शनावरणा
न्तरायक्षयात्केवलम्'। सत्यम्॥ एतत्॥,	=न्तराय क्षयात्केवलम्"—(उत्तर) यह (=एतत्) सत्य है (परन्तु)
क्षय-क्रम-प्रतिपादन अर्थ॥ वाक्यभेदेन॥	=(इस सूत्रमें क्षय(शब्द)क्रम जतावनेके लिये पृथक् २ या भिन्न २ वाक्य भेदकरि
निर्देश॥ क्रियते।—	=उपदेश किया गयाहै अर्थात् दो होनेवाली बातोंको कि एक होनेके पश्चात् दूसरी होगी या अनुक्रम जतावनेके लिये सूत्रमें क्षयशब्द दोबार भिन्न २ दो वाक्योंमें लायागया है

'मोहक्षयात् च ज्ञानदर्शनावरणान्तराय क्षयात् केवलम्' यह पृथक् २ दो स्थानों में जो पंचमी अपादान विभक्तिको हेतु अर्थमें निर्देश किया है सो उस कर्मोंका प्रसिद्धिके क्रम किया है कि जिससे यह क्रम स्पष्ट रूपसे मालूम हो कि प्रथम सम्पूर्ण मोहनीय कर्मोंका क्षय होता है उसके पश्चात् ज्ञानावरण दर्शनावरण अन्तराय इन तीनों प्रकृतियों का क्षय होता है। नहीं तो एक पद होता 'मोहज्ञानदर्शनावरणान्तरायक्षयात्केवलम्'

प्रागेव मोहं क्षयमुपनीयान्तर्मुहूर्तं क्षीणकषायव्यपदेशमवाप्य ततो युगपत् ज्ञानदर्शनावरणान्तरायाणां क्षयं कृत्वा केवलमवाप्नोतीति ॥ तत्क्षयहेतु केवलोत्पत्तिरिति हेतुलक्षणो विभक्तिनिर्देश कृत ॥ कथं प्रागेव मोहं क्षयमुपनीयते इति चेदुच्यते—

प्राग्॰एव॰मोहम्॰ क्षयम्॰ उपनीय—अन्तर्मुहूर्तम्॰	=पहिले ही (=एव) मोहनीय कर्मका विनाश प्राप्तकरि अन्तर्मुहूर्तमें
क्षीणकषाय–व्यपदेशम्॰ अवाप्य—	=क्षीण कषाय नामको प्राप्तकरि अर्थात् बारहवां क्षीण कषाय गुणस्थानको प्राप्तकरि
तत॰ [1]युगपत्॰	=वहां (बारहवां गुण स्थान) से [2]एक साथ (एक काल–एक बार–एकदा)
ज्ञान–दर्शन–आवरण–अन्तरायाणाम्॰	=ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय, अंतराय कर्मों के
क्षयम्॰ कृत्वा—केवलम्॰ आप्नोति । इति ॰ ॥	=क्षयका करि (=कृत्वा) केवलज्ञानको प्राप्त करता है–ऐसे–(दो बार क्षयात् शब्द का दो बार पंचमी विभक्ति तथा चकार का प्रयोग का निर्देश किया है)
	=उन (मोहका क्षय–पश्चात् ज्ञानदर्शनावरण तथा अंतराय) के
तत्–	
क्षय–हेतु॰ केवल–उत्पत्ति॰॥	=विनाशका कारण केवलज्ञानका उद्भव वा उपजना है।
इति॰ हेतुलक्षण–	=ऐसे हेतु लक्षण संयुक्त (अर्थात् हेतु वाचक–पंचमी अपादान)
विभक्ति–निर्देश॰ कृत॰ ॥ कथम्॰ ? प्राग्॰एव॰	=विभक्तिकरि उपदेश अथवा कथन किया गया है। कैसे ? प्रथम ही
मोहम्॰ क्षयम्॰ उपनीयते । इति॰ चेत्॰ उच्यते।	–मोहनीय कर्म विनाशको पहुंचाया जाताहै ऐसा संशय होने पर कहा जाताहै कि

(१) युगपत् यहां यह स्पष्टरूपसे समझ में नहीं आता है कि ज्ञानावरण–दर्शनावरण–तथा अंतराय कर्मोंको एक साथ वा एक काल में कैसे क्षय किया क्योंकि निद्रानिद्रा प्रचलाप्रचला–स्त्यानगृद्धि–ये तीन दर्शनावरणीय कर्मोंकी प्रकृतियोंका नाश तो नवमें गुणस्थानमें ही हो जाताहै। पश्चात् भी बारहवां गुणस्थानमें जो सोलह प्रकृतियों का नाश होता है वह भी युगपत् (एक साथ) नहीं होता–वरन् बारहवें गुण स्थान में जब दो समय अवशेष रह जाते हैं तब अंतसमयमेंसे एक समयमें निद्रा और प्रचला ये दो दर्शनावरण कर्म की प्रकृतियों का नाश होता है और (क्षीणमोह बारहवें–गुणस्थानके) अंतसमयमें मतिज्ञानावरण–श्रुतज्ञानावरण–अवधिज्ञानावरण–मन पर्ययज्ञानावरण और केवलज्ञानावरण और चक्षुदर्शनावरण–अचक्षुदर्शनावरण–अवधिदर्शनावरण– केवलदर्शनावरण तथा दानांतराय–लाभांतराय –भोगांतराय–उपभोगांतराय—वीर्यांतराय ऐसे चौदह दर्शनावरणीय कर्मोंकी प्रकृतियोंका नाश होता है। जैसाकि निम्न वाक्यसे प्रगट है कि क्षीणकषाय बारहवां गुणस्थानके उपान्त्य एकसमये निद्राप्रचले प्रलयमुपनीय पञ्चानां ज्ञानावरणानां चतुर्णां दर्शनावरणानां पञ्चानामन्तरायाणामन्तमन्ते समुपगमय्य तदनन्तरं ज्ञानदर्शन–स्वभावं केवलपर्यायमप्रतर्क्यविभूतिविशेषमवाप्नोति ॥ युगपत्, युगपद् अव्ययी, –एककाल एकबार ही (पद्मचन्द्रकोश पृष्ठ ३१०) एकदाएककाल (अमरकोश) एक कालमें (सभाष्यतत्त्वार्थाधिगम सूत्र पृष्ठ १८७) उसी समय (वैद्यकोश पृष्ठ ५६८)

भव्य सम्यग्दृष्टि परिणामविशुध्या वर्धमानो असंयतसम्यग्दृष्टिसंयतासंयतप्रमत्ताप्रमत्तगुण-स्थानेषु कस्मिंश्चिन्मोहस्य सप्त प्रकृतीः क्षयमुपनीय क्षायिकसम्यग्दृष्टिर्भूत्वा क्षपकश्रेण्यारोहणाभिमुखोऽधःप्रवृत्तिकरणमप्रमत्तस्थाने प्रतिपद्यापूर्वकरणप्रयोगेणापूर्वकरणक्षपकगुणस्थानव्यपदेशमनुभूय तत्राभिनवशुभाभिसन्धितनूकृतपापप्रकृतिस्थित्यनुभागो विवर्धितशुभकर्मानुभवोऽनिवृत्तिकरणप्राप्त्यानिवृत्तिबादरसाम्परायक्षपकगुणस्थानमधिरुह्य तत्र कषायाष्टक

भव्यः। सम्यग्दृष्टिः। परिणाम-विशुद्ध्या॥ =भव्य हो सम्यग्दृष्टि हो भावोंकी विशुद्धता करि
वर्द्धमानः। असंयतसम्यग्दृष्टि-संयतासंयत- =वृद्धिशील हो या बढ़ा हुआ हो। अविरतिसम्यग्दृष्टि(चौथा)देशविरत(पाँचवां)
प्रमत्त-अप्रमत्त-गुणस्थानेषु। कस्मिंश्चित् =प्रमत्तविरत(छठवां)अप्रमत्त विरत(सातवां)गुणस्थानोंमेंसे किसी एक(गुणस्थान)में
मोहस्य। सप्त- =मोहकर्मकी सात (मिथ्यात्व-सम्यग्मिथ्यात्व-सम्यक्प्रकृतिमिथ्यात्व, अनन्तानुबन्धीक्रोध, अनन्तानुबन्धीमान, अनन्तानुबन्धीमाया, अनन्तानुबन्धीलोभ)
प्रकृतीः॥ क्षयं। उपनीय क्षायिकसम्यग्दृष्टिः। भूत्वा क्षपकश्रेणि=प्रकृतियोंको विनाश प्राप्तकरि क्षायिकसम्यग्दृष्टि होकर क्षपकश्रेणीके
आरोहण-अभिमुखः। अधःप्रवृत्तिकरणम्॥ अप्रमत्त- =चढ़नेको सन्मुख होनेवाला अधःप्रवृत्तिकरणको, अप्रमत्त (सातवें)
स्थाने॥ प्रतिपद्य + अपूर्वकरण-प्रयोगेण। =गुणस्थानमें प्राप्तकरि अपूर्वकरण प्रयोगका परिणामकरि
अपूर्वकरण-क्षपकगुणस्थान-व्यपदेशम्। =अपूर्वकरणनाम (=व्यपदेश) (आठवां)क्षपक श्रेणीके गुणस्थानको
अनुभूय + तत्र+अभिनव-शुभ-अभिसन्धि- =भोगकरि वहां (आठवां गुणस्थानमें) नवीन शुभ परिणामोंसे(=अभिसंधि)
तनूकृत-पापप्रकृति-स्थिति अनुभागः। =क्षीण किये हैं (=तनूकृत) पाप प्रकृतियोंके स्थिति अनुभाग जिसने
विवर्धित-शुभ-कर्म-अनुभवः। =बढ़ाया है शुभ प्रकृतियोंका अनुभाग जिसन (ऐसा होय)
अनिवृत्तिकरण-प्राप्त्या। अनिवृत्तिबादरसांपराय- =अनिवृत्तिकरण (परिणामोंको) प्राप्तकरि अनिवृत्तिबादरसांपराय
क्षपक-गुणस्थानम्। अधिरुह्य + तत्र =[नवमा]क्षपक श्रेणीगुणस्थानका चढ़करवहां (नवमें क्षपकश्रेणीगुणस्थानमें)
कषाय-अष्टकम्॥ =आठ कषाय (अप्रत्याख्यानक्रोध-अप्रत्याख्यानमान-अप्रत्याख्यानमाया अप्रत्याख्यानलोभ प्रत्याख्यानक्रोध प्रत्याख्यानमान-प्रत्याख्यानमाया प्रत्याख्यानलोभ)को

नष्ट कृत्वा, नपुंसक वेदनाश समापाद्य, स्त्रीवेदमुन्मूल्य, नोकषायषट्कं पुंवेदे प्रक्षिप्य(१), क्षपयित्वा पुंवेद क्रोधसंज्वलने, क्रोधसंज्वलन मानसंज्वलने, मानसंज्वलनं मायासंज्वलने, मायासंज्वलन लोभ संज्वलने

नष्टं कृत्वा नपुंसकवेदनाशं समापाद्य + स्त्रीवेदम् = नाशकरि (= कृत्वा), नपुंसक वेदको नाशको प्राप्तकरि, स्त्रीवेदको

उन्मूल्य + नो-कषाय-षट्कम् = निर्मूलकरि वा उखाड़करि, ईषत् षट्(हास्य-रति-अरति-शोक-भय-जुगुप्सा)कषायको

पुंवेदे प्रक्षिप्य + क्षपयित्वा + पुंवेद क्रोधसंज्वलने = पुरुषवेदमें प्रक्षेपणकरि, पुरुषवेदको क्रोधसंज्वलनमें क्षपणकरि(= क्षपयित्वा)

(क्षपयित्वा) क्रोधसंज्वलनम् मानसंज्वलने = क्रोधसंज्वलनको मानसंज्वलनमें (क्षेपण करता हुआ = क्षपयित्वा)

(क्षपयित्वा) मानसंज्वलनम् मायासंज्वलने = मानसंज्वलनको मायासंज्वलनमें (क्षेपणकरता हुआ = क्षपयित्वा)

(क्षपयित्वा) मायासंज्वलनम् लोभसंज्वलने = मायासंज्वलनको लोभसंज्वलनमें (क्षेपणकरता हुआ = क्षपयित्वा)

(१) प्रक्षिप्य – क्षिप तुदादि षष्ठगणका उभय (परस्मै और आत्मने) पदी सकर्मक अनिट (= जिस धातुके रूप बनानेमें इ न जोड़ा जावे) धातुमें प्र उपसर्ग लगाकर प्र + क्षिप् + य लगा य सूचकभूत कृदन्त प्रक्षिप्य = किसी चीजमें क्षेपण करना किसी चीजमें डालना वा फेंकना बनालिया परन्तु क्षपयित्वा—चुरादि दशवेंगणका उभय (परस्मै और आत्मने) पदी सकर्मक सेट् (= जिस धातुके रूप बनानेमें इ जोड़ा जावे) क्षप् धातुमें इसका विकरण अय जोड़कर क्षप् + अय् बना लिया, पश्चात् इ लगाकर क्षपयि हुआ त्वा सम्बन्धकभूत कृदन्तका चिन्ह लगाकर क्षपयित्वा बना, (संबंधक भूत कृदन्तके बनानेके नियमके लिये देखो पृष्ठ ७) क्षपयित्वा = क्षेपणकर, क्षेपता हुआ प्रक्षिप्य और क्षपयित्वा दोनोंका एकसा अर्थ है। प्रक्षिप्यका अन्वय या संबंध नो कषाय षट्कके साथ है, क्षपयित्वाका संबंध पुंवेद क्रोध संज्वलन मानसंज्वलन, मायासंज्वलन के साथ है अर्थात् नोकषायषट्क प्रक्षिप्यका कर्म (कारक) है और शेष पुंवेद आदि चार क्षपयित्वाके कर्म (कारक) हैं इन पांचों वाक्योंका विलयमुपनीय = विलय को प्राप्तकरि के साथ अन्वय या संबंध है अर्थात् क्षयकरि, क्षय प्राप्तकरि। तत्त्वार्थराजवार्तिक और सर्वार्थसिद्धिवृत्तिका 'नो कषाय षट्क से विलयमुपनीय तक' शब्दका एक पाठ है राजवार्तिकमें क्रमेणके स्थानमें संक्रमक्रमेण है। पं० जयचन्द्रजीने तथा पन्नालालजी न्यायदि वाकरने 'नो कषायषट्कं पुंवेदे प्रक्षिप्य' के अनुवाद करनेमें 'विलयम् उपनीय' अर्थात् क्षयकरि' शब्दका लगादिया है और शेष चार वाक्यों के साथ न्यारा क्षय शब्द लगाकर अनुवाद किया है परन्तु पं० पन्नालाल दूनीवालेने और हमने इन पांचों वाक्योंके साथ एक बार ही विलयमुपनीय' का लगाकर अनुवाद किया है जैसा कि निम्न उद्धृत वाक्योंसे प्रगट है। 'नोकषायषट्कं पुंवेदे प्रक्षिप्य — नो कषायका षट्क हास्य रति अरति शोक भय जुगुप्सा इनकू पुरुषवेदविषै क्षेपणकरि क्षय करै" । जयचन्द्रजी वचनिका मुद्रित पत्र ७७॥ 'नोकषायषट्कं पुंवेदे प्रक्षिप्य" 'नो कषाय षट्क कहिये हास्य रति अरति शोक भय जुगुप्सा इनकू पुरुष वेद विषै क्षेपणकरि क्षयकरै' पं० पन्नालालजी अनुवादित राजवार्तिक पत्र १४८१। 'नो कषायका षट्कर्म पुरुष वेदकेविषै क्षेपकरि क्षपणकरि पुरुषवेदनैं क्रोध संज्वलनके विषै अर क्रोधसंज्वलननैं मान संज्वलनके विषै अर मान संज्वलनमैं माया संज्वलनके विषै अर मायासंज्वलननैं लोभ संज्वलनके विषै संक्रमणका क्रमकरि बादरकृष्टि विभाग जो अनुक्रम रचना गोम्मटसार आदि ग्रन्थनिमें प्रसिद्ध है ताकरि विभागकरि विलयनैं प्राप्तकरि" दूनीवाले अनुवादित रा०अ० १०पत्र३॥

तदनन्तर ज्ञानदर्शनस्वभाव केवलपर्यायमप्रतर्क्यविभूतिविशेषमवाप्नोति॥ आह कस्माद्धेतोर्मोक्ष किंलक्षणश्चेत्यत्रोच्यते **बन्धहेत्वभावनिर्जराभ्यां कृत्स्नकर्मविप्रमोक्षो मोक्षः**

मिथ्यादर्शनादिहेत्वभावादभिनवकर्माभाव पूर्वोदितनिर्जराहेतुसन्निधाने चार्जितकर्मनिरास ।

तद्—	=क्षय (क्षय अर्थात् अन्तिम अन्तराय कर्मकी प्रकृतियोंके क्षय)के
अनन्तरम् ज्ञानदर्शनस्वभावम् अप्रतर्क्य-	=अनन्तर या लगताही ज्ञानदर्शनस्वलक्षणसयुक्त, अचिंत्य(=अप्रतर्क्य)
विभूतिविशेषम् केवल-पर्यायम्	=ऐश्वर्य, विभूति या विभव गुणवाला केवलनामा (आत्माका) पर्यायको
अवाप्नोति । आह । कस्मात् हेतोः मोक्षः	=प्राप्त होता है या प्राप्त करता है(शिष्य)प्रश्न करता है कि किस निमित्तसे मोक्ष होती है
किं लक्षण; च इति अत्र उच्यते । –	=और (=च) क्या लक्षण है (ऐसा प्रश्न होनेपर)यहां(अग्रिम सूत्रमें)कहाजाता है कि

(१)बन्धहेत्वभावनिर्जराभ्यां कृत्स्नकर्मविप्रमोक्षो मोक्ष ॥ २ ॥

शब्दार्थ—बन्धहेतु-	=बन्धके निमित्त (मिथ्यात्व अविरति-प्रमाद-कषाय योग)निके
अभाव निर्जराभ्यां कृत्स्नकर्म विप्रमोक्ष मोक्ष	=अभाव होनेसे और निर्जरा(के हेतु)से समस्त कर्मका अत्यन्तनाश(=विप्रमोक्षः)सो मोक्ष है
इत्यनुवादः-मिथ्यादर्शन-आदिहेतु-अभावात्	=मिथ्यादर्शन अविरति प्रमाद-कषाय-योग(बन्ध)हेतुके अभावसे अथवा निषेधसे
अभिनवकर्म-अभाव च	=नवीन कर्मके (आगमन)का निराकरण होता है और (=च)
पूर्व-उदित-निर्जरा-हेतु-सन्निधाने	=प्रथम कहेहुये निर्जराके कारण (जो तप और विपाक)के निकट होने पर
अर्जित-कर्म-निरास	=(पहिले) उपार्जित कियेहुये अथवा बंधेहुये कर्मका अभाव होजाता है।

सम्मतिस उपयुक्त पाठ लिया है। दो मुद्रित पुस्तियोंका पाठ 'उपरिष्ट पृथमे' समये वाक्यमें पृथमे शब्द क्यों है समझमें नहीं आया है इसका उच्चाय होना भ तस पहिले होने वाला पहिला समय कुछ भी तात्पर्य नहीं हुआ किसी भी पुस्तकमें 'प्रथमे' शब्द नहीं है हां उपान्त्यसमये का अर्थ स्पष्ट है कि भ तस पहिले होने वाला समये एक बहुत प्राचीन प्रतिके पृष्ठ ६०से हमने निम्नपाठलिया है।"उपान्तिमे समये निद्राप्रचले पूलय मुपनाय पंचानां ज्ञानावरणानां चतुर्णां दर्शनावरणानां पंचानां अंतरायाणां मन्तमन्ते समुपनीय॥ चार प्रतियोंमें समुपनीय है तीनमें समुपगमय्य है एकम 'समुपगम्य' है। (१)श्वेताम्बर सम्प्रदायके तत्त्वार्थसूत्रमें इससूत्रको दो सूत्रोंमें न्यारा न्यारा पेश किया है कि 'बन्धहेत्वभावनिर्जराभ्यां॥२॥ कृत्स्न कर्मक्षयो मोक्षः"॥३॥इस तीसरे सूत्रमें "क्षय"शब्द है हमारे यहां इसके स्थानमें विप्रमोक्षो' है क्षयो का अर्थ नाश है और विप्रमोक्षो का अर्थ अत्यन्तनाश या अत्यन्त अभावका है साधारणतौरसे अर्थ भी दोनों आम्नायोंमें एक ही उनके भाष्यानुसारिणी-में २ सूत्रको भाष्यमाना है जैसा कि निम्नलिखित प्रमाण है 'कृत्स्नकर्मक्षयलक्षणो मोक्षोभवतीत्यादिभाष्य... मोक्षस्य ... म करोति

ताभ्यां बन्धहेत्वभावनिर्जराभ्यामिति हेतुलक्षणविभक्तिनिर्देशः। ततो भवस्थितिहेतुसमीकृतशेषकर्मावस्थितस्य युगपदात्यन्तिककृत्स्नकर्मविप्रमोक्षो मोक्षः प्रत्येतव्यः॥ कर्माभावो द्विविधः यत्नसाध्योऽयत्नसाध्यश्चेति। तत्र चरमदेहस्य नारकतिर्यग्देवायुषामभावो न यत्नसाध्यः असत्त्वात्॥ यत्नसाध्य इत ऊर्ध्वमुच्यते असंयतसम्यग्दृष्ट्यादिषु चतुर्षु गुणस्थानेषु कस्मिंश्चित्सप्तप्रकृतिप्रक्षयः क्रियते॥

ताभ्याम्॥ बन्ध हेतु-अभाव-निर्जराभ्याम्॥ इति०	=इन दोनों बन्धके कारणका अभाव तथा कर्मकी निर्जरा होनेसे एसी
हेतु-लक्षण विभक्ति-	=निमित्तलक्षणवाली या हेतुवाचक (अपादान पांचवी) विभक्तिकरि
निर्देशः॥	=(सूत्रमें) कथन है अर्थात् 'बन्धहेत्वभाव' और 'निर्जरा' शब्दके पीछे 'भ्याम्' लगाये हैं
ततः०	=वहांसे अर्थात् बन्धके हेतुका अभाव तथा निर्जरा होनेसे वा होनेके पश्चात्
भव स्थिति हेतु-समीकृत-	=पर्याय (=भव)के स्थितिके कारणके (अर्थात् आयु कर्मके) समान किये हैं
शेष-कर्म-अवस्थितस्य॥	=अवशेष (नाम-गोत्र-वेदनीय)कर्मकी अवस्था जाने (एसे केवली भगवानके)
युगपत्० आत्यन्तिक-कृत्स्नकर्म-विप्रमोक्षः॥ मोक्षः॥	=एकसाथ अत्यन्तनाश किया है समस्तकर्मका अतिशय अभाव सो मोक्ष
प्रत्येतव्यः॥ ॥ कर्म अभावः॥ द्विविधः॥ यत्नसाध्यः॥	=मानना चाहिये ॥ कर्मका अभाव दो प्रकार, यत्न साध्य
अयत्नसाध्यः॥ च० इति०। तत्र० चरम-देहस्य॥	=और (=च) अयत्नसाध्य ऐसे है। वहां अन्त (=चरम) शरीरी आत्माके अर्थात् यह पुरुष जिसका वर्तमानशरीर संसारमें अन्तिमशरीर है, विद्यमान शरीरके पश्चात् कोई अन्यशरीर जगतमें धारण नहीं करेगा, भावार्थ तद्भव मोक्षगामी होनेके हेतुसे
नारक-तिर्यग्-देव आयुषाम्॥ असत्त्वात्॥	=नरक-तिर्यंच-देव आयुओंके सत्तामें न होने (के हेतु)से
अभावः॥ न० यत्नसाध्यः॥ ॥	=अभाव है सो अयत्नसाध्य (=न यत्न साध्य) (कर्म अभाव है)।
यत्नसाध्यः॥ इतः० ऊर्ध्वम्० उच्यते।-	=यत्न साध्य या जतन साध्य (कर्म अभाव) यहांसे (=इतस्) आगे कहाजाता है कि
असंयत-सम्यग्दृष्टि-आदिषु॥ चतुर्षु॥	=अविरत सम्यग्दृष्टि आदिक चार अर्थात् अविरतसम्यग्दृष्टि, देशविरत सम्यग्दृष्टि, प्रमत्तविरतसम्यग्दृष्टि, अप्रमत्तविरतसम्यग्दृष्टि

गुणस्थानेषु॥-कस्मिंश्चित्०सप्त-प्रकृति-प्रक्षयः क्रियते।-गुणस्थानोंमेंसे किसी एकमें सात कर्मप्रकृतियोंका विनाश कियाजाता है

ध्न्यतरवेदनीयदेवगत्यौदारिकवैक्रियिकाहारकतैजसकार्मणशरीरपञ्चबन्धनपञ्चसंघातसंस्थान-
षट्कौदारिकवैक्रियिकाहारकशरीराङ्गोपाङ्गषट्संहननपञ्चप्रशस्तवर्णपञ्चाप्रशस्तवर्णगन्धद्वय

अन्यतर-वेदनीय-देवगति-	=दोनोंमेंसेएक (=अन्यतर) वेदनीयकर्मकी प्रकृति-देवगतिनामकर्म-
औदारिक-वैक्रियिक-आहारक-	=औदारिकशरीरनामकर्म, वैक्रियिकशरीरनामकर्म, आहारकशरीरनामकर्म,
तैजस-कार्मणशरीर-पञ्चबन्धन-	=तैजसशरीरनामकर्म, कार्मणशरीरनामकर्म-शरीरके बंधन पांच (औदारिकबंधननामकर्म, वैक्रियिकबन्धननामकर्म, आहारकबन्धननामकर्म, तैजसबन्धननामकर्म, और कार्म्मणबन्धननामकर्म)
पञ्चसंघात—	=(शरीरके) संघात पांच (औदारिकसंघातनामकर्म, वैक्रियिकसंघातनामकर्म, आहारकसंघातनामकर्म, तैजससंघातनामकर्म,कार्मणसंघातनामकर्म)
संस्थानषट्क—	= (शरीरके) संस्थान छह अर्थात् (समचतुरस्रसंस्थाननामकर्म, न्यग्रोधपरिमण्डलसंस्थाननामकर्म, स्वातिसंस्थाननामकर्म,कुब्जकसंस्थाननामकर्म, वामनसंस्थाननामकर्म, हुंडकसंस्थाननामकर्म)
औदारिक-वैक्रियिक-	=औदारिकशरीरआङ्गोपाङ्गनामकर्म, वैक्रियिकशरीरआंगोपांगनामकर्म,
आहारकशरीरआंगोपांग-षट्संहनन-	=आहारकशरीरआंगोपांगनामकर्म । (शरीर)के संहनन छह अर्थात् (वज्रर्षभनाराचसंहनननामकर्म, वज्रनाराचसंहनननामकर्म, नाराचसंहनननामकर्म, अर्द्धनाराचसंहनननामकर्म, कीलकसंहनननामकर्म असंप्राप्तसृपाटिकासंहनननामकर्म,
पञ्च-प्रशस्तवर्ण-	=पांच अच्छे वर्ण अर्थात् प्रशस्त शुक्लवर्ण नामकर्म, अच्छापीतवर्ण नामकर्म, प्रशस्तकृष्णवर्ण नामकर्म, योग्यनीलवर्ण नामकर्म, प्रशस्तरक्तवर्ण नामकर्म,
पञ्च-अप्रशस्तवर्ण—	=पांचअप्रशस्तवर्ण अर्थात् अप्रशस्तशुक्लवर्ण नामकर्म, बुरापीतवर्ण नामकर्म, बोधाकृष्णवर्ण नामकर्म, कर्कशनीयनीलवर्ण नामकर्म, अप्रशस्तरक्तवर्ण नामकर्म,
गन्धद्वय	=दो गन्ध नामकर्म अर्थात् सुरभिगन्ध नामकर्म और असुरभिगन्ध नामकर्म,

पञ्चप्रशस्तरसपञ्चाप्रशस्तरसस्पर्शाष्टकदेवगतिप्रायोग्यानुपूर्व्यागुरुलघूपघातपरघातोच्छ्वास-प्रशस्ताप्रशस्तविहायोगत्यपर्याप्तकप्रत्येकशरीरस्थिरास्थिरशुभाशुभदुर्भगसुस्वरदुःस्वरानादेयायशःकीर्तिनिर्माणनामनीचैर्गोत्राख्याद्वासप्ततिप्रकृतयोऽयोगकेवलिन उपान्त्यसमये विनाशमुपयान्ति । अन्यतरवेदनीयमनुष्यायुर्मनुष्यगतिपञ्चेन्द्रियजाति-

पञ्च-प्रशस्तरस- =पांच प्रशस्तरसनामकर्म अर्थात् प्रशंसनीय तिक्तरसनामकर्म, अच्छा कटुरसनामकर्म, भला कषायखारसनामकर्म, चोखा आम्लरसनामकर्म, प्रशस्त मधुररसनामकर्म,

पञ्च-अप्रशस्तरस- =पांच अप्रशस्तरसनामकर्म अर्थात् अप्रशंसनीय तिक्तरसनामकर्म, बुरा कटुरसनामकर्म, अप्रशस्त कषायखारसनामकर्म, अप्रशंसनीय आम्लरसनामकर्म, बुरामधुररसनामकर्म,

स्पर्श अष्टक- =स्पर्शके आठ भेद अर्थात् कर्कश स्पर्शनामकर्म, मृदु स्पर्शनामकर्म, गुरु स्पर्शनामकर्म, लघुस्पर्शनामकर्म, स्निग्ध स्पर्शनामकर्म, रूक्ष स्पर्शनामकर्म, शीतस्पर्शनामकर्म, उष्णस्पर्शनामकर्म,

देवगतिप्रायोग्यानुपूर्व्य अगुरुलघु उपघात- =देवगतिप्रायोग्यानुपूर्व्यनामकर्म, अगुरुलघुनामकर्म, उपघातनामकर्म,

परघात उच्छ्वास-प्रशस्त- =परघातनामकर्म, उच्छ्वासनामकर्म, प्रशस्त विहायोगतिनामकर्म,

अप्रशस्तविहायोगति अपर्याप्तक =अप्रशस्त विहायोगतिनामकर्म, अपर्याप्तकनामकर्म-

प्रत्येकशरीर-स्थिर अस्थिर =प्रत्येकशरीरनामकर्म-स्थिरनामकर्म, अस्थिरनामकर्म,

शुभ अशुभ-दुर्भग-सुस्वर =शुभनामकर्म, अशुभनामकर्म, दुर्भगनामकर्म, सुस्वरनामकर्म,

दुःस्वर-अनादेय- अयशःकीर्ति- =दुःस्वर नामकर्म, अनादेयनामकर्म, अयशःकीर्तिनामकर्म-

(१)निर्माणनाम-नीचैर्गोत्र-आख्याः॥ (२) =निर्माणनामकर्म, नीचगोत्रनामकर्म नामा या नामक या संज्ञक [अर्थात् नीचगोत्र

द्वासप्तति प्रकृतयः॥ =इत्यादिक दियेगये हैं नाम जिनको ऐसी] बहत्तर प्रकृतियें [नामकर्म की] हैं

अयोगकेवलिनः॥ उपान्त्यसमये॥ विनाशम्॥ =अयोगकेवलीके अंतसे पहिले [=उपान्त्य] समयमें क्षय या नाश को

उपयान्ति । अन्यतर-वेदनीय- =प्राप्त होती हैं। दोमेंसेएक [=अन्यतर] वेदनीय कर्म की प्रकृति

मनुष्य आयुस्-मनुष्यगति-पञ्चेन्द्रियजाति- =मनुष्यआयुः नामकर्म-मनुष्यगति नामकर्म, पञ्चेन्द्रियजाति नामकर्म-

(१) नाम=नामकर्म अर्थात् इसगतिसे निर्माणक कृतिमेंप्रत्येक प्रकृतिपर "नाम" शब्दलगेगा जिसका अर्थ है 'नामकर्म' जैसा कि हमने प्रत्येक प्रकृति पर अनुवादमें 'नामकर्म' ऐसाशब्द जोड़ा है। (२) आख्या=नामसंज्ञाकी गई-नाम रक्खागया-आख्या शब्द प्रत्येक प्रकृति

(३) द्रव्यत्व अर्थात् जिस शक्तिके निमित्तसे सवदा एकसा न रहे और जिसकी पर्यायें (अवस्थायें) सदा पलटती रहैं।
(४) प्रमेयत्व-अर्थात् जिस शक्ति के निमित्तसे द्रव्य किसी न किसी के ज्ञान का विषय हो॥
(५) अगुरुलघुत्व अर्थात् जिस शक्तिके निमित्तसे द्रव्यकी द्रव्यता बनी रहै-एक द्रव्य दूसरे द्रव्यरूप न परिणमे और एक गुण दूसरे गुणरूप न परिणमें तथा एक द्रव्यके अनेक वा अनन्तगुण बिखरकर पृथक् पृथक् न हो जावें॥
(६) प्रदेशत्व-अर्थात् जिस शक्तिके निमित्तसे द्रव्यका कुछ न कुछ आकार अवश्य हो (७) मूर्तत्वम् (८) अमूर्तत्वम् (देखो सर्वार्थसिद्धि पृष्ठ १५३ अध्याय २ सूत्र ७) अस्तित्व-अन्यत्व-कर्तृत्व-भोक्तृत्व-पर्यायवत्त्व-असर्वगतत्व-अनादि संततिबन्धनबद्धत्व-प्रदेशवत्त्व-अरूपत्व-नित्यत्व- (देखो तत्त्वार्थराजवार्तिक मुद्रित पृष्ठ ७७ तथा ७८) वहाँ पर प्रत्येक इन साधारण पारिणामिक भावोंकी परिभाषा दीगई है॥
(च शब्द समुच्चितास्तु साधारणा असाधारणाश्च) अस्तित्व अन्यत्व-कर्तृत्व-द्रव्यत्व-पर्यायवत्त्व-असर्वगतत्व-अनादिसंततिबंधत्व-प्रदेशवत्त्व अरूपत्व नित्यत्व आदिक, इन के विवरण के लिए देखो तत्त्वार्थ श्लोकवार्तिक मुद्रित पृष्ठ ३१६, ३१७॥
अस्तित्व-अन्यत्व-कर्तृत्व-भोक्तृत्व-गुणत्व-असर्वगतत्व-अनादि कर्म संतान बद्धत्व-प्रदेशत्व-अरूपत्व-तथा नित्यत्व इत्यादि और भी अनादि कर्मसिद्ध पारिणामिक (साधारण) भाव जीव के हैं (देखो सभाष्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्र पृष्ठ ४)।
इस समस्तका निचोड़ यह है कि दोनों सम्प्रदायमें दूसरे अध्यायके प्रथम सूत्रसे सातवां सूत्र तकके अर्थोंमें कुछ भेद नहीं हैं श्वेतांबर सम्प्रदायके किसी किसी सूत्रके पाठमें तो एक प्रकार अधिक हैं। जैसा कि अध्याय दोमें जहां सातों सूत्रका कथन है लिख लिख लिख चुके हैं।
☞ हमारे यहांके ३ और ४ सूत्रको एक सूत्र मानें वा एक सूत्र समझें जैसाकि सभाष्य० में इन दोनों सूत्रों को एक ही लिखत किया है तो (क) मोक्षके स्वरूपके समझनेमें सुगमता होती है (ख) अर्थके करनेमें सुगमता होती है (ग) पुद्गल कर्मोंकी समस्त प्रकृतियोंके नाशका द्योतक इस अध्याय का दूसरा सूत्र होता है और भावोंके अभाव तथा विद्यमानताके सम्बन्धमें यह सूत्र हो जाता है। फिर हमको इस सूत्रके अर्थ करनेम इस बात पर बाध्य नहीं होना पड़ता कि हम इसी सूत्रके अर्थ करनेमें यह भी लिखदें कि क्षायक भावोंका मोक्षमें नाश नहीं होता है जैसा कि किसी किसी टीका कारने किया है। इन दोनोंकी पुष्टता नीचे के अर्थ से होती है :—

बन्ध-हेतु-अभाव-निर्जराभ्याम्-कृत्स्नकर्म-	=बन्धके हेतुके अभावसे और निर्जराके द्वारा समस्त पुद्गल कर्मोंकी प्रकृतियोंका
विप्रमोक्षः च अन्यत्र केवलसम्यक्त्व-	=अत्यन्तनाश (सूत्र २ अध्याय १०) और (=च) पूरा (=केवल) सम्यक्त्व-
ज्ञानदर्शनसिद्धत्वेभ्यः,	=सर्व (=केवल) ज्ञान पूर्ण (=केवल) दर्शन, केवल सिद्धत्व (अकेलाजीवत्व) केविना
औपशमिक आदि-भव्यत्वानां अभावः	=औपशमिक क्षायिक-मिश्र-औदयिक (=आदि) भव्यत्वका अभाव
मोक्षः	=सो मोक्ष है (अध्याय १० सूत्र ३-४) भावार्थ—बन्ध के कारण

मिथ्यात्व-अविरति-प्रमाद-कषाय-योगनिका अभाव होनसे और निर्जरा (के हेतु) से समस्त कर्मका अत्यन्त नाश और (=च) पूरा (=केवल) सम्यक्त्व सर्व (=केवल) ज्ञान पूर्ण (=केवल) दर्शन-न ज्ञानदर्शनके अविनाभावी अनंत वीर्य अनंत सुख अकेला (=केवल) सिद्धत्व वा जीवत्व के बिना वा अतिरिक्त औपशमिक,क्षायिक मिश्र औदयिक (=आदि) तथा (अनेक साधारण पारिणामिक जैसे अस्तित्व-वस्तुत्व-द्रव्यत्व-प्रमेयत्व-अगुरुलघुत्व-प्रदेशत्व इत्यादि भावोंमेंसे बहुरि तीन असाधारण पारिणामिक भावों में से) केवल भव्यत्व का (क्योंकि अभव्यत्व तो मोक्षगामी के है ही नहीं) विनाश सो मोक्ष है॥ सारांश:-मोक्ष जीवके समस्त पुद्गल कर्म प्रकृतियोंका विनाश

कि, मोक्ष इत्यनुवर्तते । भव्यत्वग्रहणम्

इस वृत्ति वा भाष्यको समझनेके लिये इस सूत्रकी टिप्पणी पृष्ठ १४से १८ तक अवश्य २ समझलो

अर्थ — सद्धि — १७

इत्यनुवाद — किम्? "मोक्ष "इति" =(प्रश्न) क्या(बात)? (उत्तर) मोक्ष ऐसा (शब्द इस सूत्रमें ऊपरके द्वितीय सूत्रसे) अनुवर्तते । भव्यत्व-ग्रहणम्" =आता है अथवा अनुवर्तमान है ॥ (इस सूत्रमें) भव्यत्वका लाना

होता है और सिद्धत्व वा जीवत्व तथा अनेक साधारण पारिणामिक भावोंके बिना और केवल सम्यक्त्व-केवल ज्ञान केवल दर्शन-इनके अविना
भावी अनंतसुख-अनंतवीर्यके बिना अवशेष समस्त भावोंका मोक्ष जीवके अभाव होता है ॥ (प्रश्न) जो क्षायिक भावोंमेंसे मोक्षजीव अर्थात्
सिद्धके कौन २ भाव होते हैं और कैसे? (उत्तर) क्षायिकज्ञान, क्षायिकदर्शन अर्थात् क्षायिकसम्यक्त्व क्षायिकवीर्य आ क्षायिकज्ञान तथा क्षायिकदर्शनके
अविनाभावी हैं सूत्र ४ अध्याय १० के अनुसार है । "दान-लाभ-भोग-उपभोग-वीर्य-लब्धिका प्रतिपक्षी जो अंतराय कर्म ताके अभाव तै
शक्ति तो प्रगट है ही परंतु शरीरविना तिनकी प्रवृत्ति होय नहीं तातै ऐसा जानना जो परम उत्कृष्ट अनंतवीर्य अव्याबाध स्वरूपकरि तिनकी
वहां प्रवृत्ति है । जैसे केवलज्ञानरूपकरि लोकालोक तीनकालके समस्त द्रव्य गुण पर्यायनिके युगपत् ग्रहण करनेका सामर्थ्यकरि हो अनंत वीर्यकी
प्रवृत्ति होय है तैसे यह भी जानना' अथ प्रकाशिका अध्याय २ सूत्र ४ की व्याख्या से उद्धृत ॥ चारित्र मोहनीय कर्म के नाशसे क्षायिक चारित्र
होताहै इसको क्षायिक यथाख्यात चारित्र भी कह सकते हैं जो "पूर्व बारमें गुणस्थान ही में होगया ॥ परंतु चारित्रकी परिपूर्णता जो चौरासी
लाख उत्तरगुण अर अठारह हजार शील इनकी परिपूर्णता चौदमा गुणस्थानके ही अंतमें होय है । तातैं यथाख्यातचारित्रकी यहां सिद्धिये
है ॥ अर यथाख्यात चारित्ररूप ज्ञानदर्शन ही का परिणमन हुवा है ॥ अर जो पहली ही रत्नत्रय परिपूर्ण होगया होय तो मोक्ष उसही कालमें
हुया चाहिए । तातैं यहां रत्नत्रयकी पूर्णता भई तिसही समयमें मोक्ष होय ऐसे जानना ऐसे सिद्धोंके क्षायिक चारित्र है ॥ अथ प्रकाशिका
अध्याय ६ सूत्र ४४ की व्याख्यासे उद्धृत ॥ सयोगकेवलीके क्षायिक ज्ञान क्षायिक दर्शन क्षायिकदान, क्षायिकलाभ क्षायिकभोग, क्षायिकउपभोग
क्षायिकवीर्य क्षायिकसम्यक्त्व क्षायिकचारित्र इस प्रकार हैं कि ज्ञानावरणकर्मके, अत्यन्त क्षय होनेसे केवल ज्ञान अर्थात् क्षायिकज्ञान उत्पन्न
होताहै इसी प्रकार दर्शनावरणकर्मके अत्यन्त क्षय होनेसे केवल दर्शन अर्थात् क्षायिक दर्शनकी प्राप्ति होती है अथवा उपलब्धि होती है ।
"अर दानांतराय नामकर्मके अत्यंतक्षयतै अनंतप्राणीनिकै उपकार करने वाला दिव्यध्वनिकरि आदि लेय क्षायिक अभयदान होय है ॥ बहुरि
लाभांतरायका अत्यंतक्षयतै कवलाहारक्रियाकरि रहित भगवान् केवलीकै शरीरमें बलाधानका कारण अर अन्य मनुष्यनिकै असाधारण पर
मशुभ सूक्ष्म नोकर्म पुद्गल समयसमयप्रति सम्बन्धरूप प्राप्त होय हैं ॥ तिन पुद्गलनितै औदारिक शरीर की किंचित् ऊन कोटीपूर्ववर्षनिकी
स्थिति रहै है ॥ सो ही क्षायिक लाभ है ॥ बहुरि भोगांतरायके अत्यंत अभावतै अतिशयवान् पंचवर्ण के सुगंधपुष्पनिकी वर्षा तथा वरबार
तिनकै नीचे पायसी पचीस कमलनिकी रचना तथा सुगंध धूप मंद सुगंध पवन इत्यादिक अनेक विशेषनिकौं लीए क्षायिक भोग है ॥ बहुरि
उपभोगांतरायकर्मके अत्यंतक्षयतैं सिंहासन चामर तीन छत्र अशोकवृक्ष प्रभामंडल अतिगंभीर देवदुंदुभी इत्यादि विभूति प्रकट होय है ते
क्षायिक उपभोग है ॥ बहुरि वीर्यांतरायकर्म के अत्यंतक्षयतै अनंतवीर्य प्रकट होय है ॥ बहुरि मिथ्यात्व, सम्यग्मिथ्यात्व, सम्यक्त्व अर

अन्यपारिणामिकनिवृत्त्यर्थम् ॥ तेन पारिणामिकेषु भव्यत्वस्यौपशमिकादीनां च भावानामभावान्मोक्षो भवतीत्यवगम्यते ॥ आह यद्यपवर्गो भावोपरते प्रतिज्ञायते नन्वौपशमिकादिभाव निवृत्तिवत्सर्वक्षायिकभावनिवृत्तावपि व्यपदेशो मुक्तस्य प्राप्नोतीति । स्यादेतदेवं, यदि विशेषो नोच्यते अस्त्यत्र विशेष इत्यपवादविधानार्थमिदमुच्यते–

अन्य– =दूसरे (साधारण अस्तित्व–वस्तुत्व–द्रव्यत्व–प्रमेयत्व–अगुरुलघुत्व प्रदेशवत्त्व इत्यादि अनेक और जीवत्व असाधारण—क्योंकि अभव्यत्व तो मोक्षगामीके होता ही नहीं है)

पारिणामिक–निवृत्ति–अर्थम् तेन =पारिणामिक (भावों)के निषेधके लिये है। तिस (भव्यत्वके ग्रहण)से (सामान्य अस्तित्व–वस्तुत्व–द्रव्यत्व–प्रमेयत्व अगुरुलघुत्व प्रदेशवत्त्व इत्यादि अनेक औरतीनविशेष वा असाधारण)

पारिणामिकेषु भव्यत्वस्य =पारिणामिक भावोंमेंसे भव्यत्वका (क्योंकि अभव्यत्व असाधारण पारिणामिक भाव तो मोक्षगामीके होता ही नहीं)

औपशमिक–आदीनाम् च भावानाम् =और (=च) औपशमिक क्षायिक–मिश्र औदयिक भावोंके

अभावात् मोक्ष भवति इति अवगम्यते । आह =अभावसे मोक्ष होती है ऐसा बताया गया है ॥ पूछता है कि

यदि अपवर्ग भाव उपरते =यदि मोक्ष (=अपवर्ग) परिणामोंके हटनेसे (=उपरतेः) वा अभावसे (=उपरते)

प्रतिज्ञायते । ननु औपशमिक–आदि भाव– =प्रण कीगई वा स्वीकार की गई है तो (=ननु) क्या औपशमिकादि भावोंके

निवृत्तिवत् सर्व–क्षायिकभाव निवृत्तौ अपि =अभावके समान सब क्षायिक भावोंके अभावमें भी

व्यपदेश मुक्तस्य न प्राप्नोति । इति । =मोक्षका कथन प्राप्त नहीं (=न) होता है ॥

स्यात् एतत् एवम् =(उत्तर) यह इसप्रकार होजाता अर्थात् सर्व क्षायिकभावोंका भी अभाव (मोक्षमें) होजाता

यदि विशेष न उच्यते । अस्ति अत्र विशेष इति =यदि विशेष न कहा जाता, यहां विशेष कथन है ।

अपवाद विधान–अर्थम् इदम् उच्यते – =(सामान्य तीसरे सूत्रपर)विशेष नियम(=अपवाद)नियत करनेके लिये यह कहाजाता है कि

अनंतानुबन्धी क्रोध मान माया लोभ इनि सात प्रकृतिनका अत्यन्त अभावतें क्षायिकसम्यक्त्व प्रकट होयहै इत्यादि समस्त चारित्रमोहके अभावतें क्षायिकचारित्र प्रकट होयहै ऐसे अपहत नाम परमात्माके क्षायिकज्ञानादि कहे ते शरीरनामकर्म वा तीव्र कर्मप्रकृतिकी अपेक्षातें कहनाजानना।

अन्यत्र केवलसम्यक्त्वज्ञानदर्शनसिद्धत्वेभ्यः ॥ ४ ॥

अन्यत्रशब्दापेक्षया को निर्देश केवलसम्यक्त्वज्ञानदर्शनसिद्धत्वेभ्यो अन्यत्रान्यस्मिन्नय विधिरिति॥यदि चत्वार एवावशिष्यन्ते अनन्तवीर्यादीनां निवृत्ति प्राप्नोति नैष दोषः ज्ञानदर्शन

अन्यत्र केवलसम्यक्त्वज्ञानदर्शनसिद्धत्वेभ्यः ॥ ४ ॥

=[१]केवल सम्यक्त्वज्ञानदर्शनसिद्धत्वेभ्य अन्यत्र(अभावान्मोक्षो भवति) ॥४॥

सूत्रार्थ —(२)केवलसम्यत्व-(३)केवलज्ञान- =पूरा (=केवल) सम्यग्दर्शन, व पूर्ण (=केवल) ज्ञान,

(४) केवलदर्शन-(५)केवल सिद्धत्वेभ्यः अन्यत्र =समस्त(=केवल)दर्शन और शुद्ध(=केवल)सिद्धत्व(भावों)से व्यतिरिक्त वा भिन्न(=अन्यत्र)

अभावात् मोक्षः भवति =(भावों)के अभावसे मोक्ष होती है ज्ञानदर्शनके अविनाभावी अनन्तवीर्य और अनन्तसुख भी हैं।

वृत्यानुवाद —अन्यत्र-शब्द-अपेक्षया कः =(प्रश्न) अन्यत्र शब्दकी अपेक्षासे (इस सूत्रमें) क्या

निर्देश ? केवल-सम्यक्त्व- =उपदेश कथन, वा निरूपण अथवा वर्णन है ? (उत्तर) केवलसम्यक्त्व

केवलज्ञान-केवलदर्शन-केवलसिद्धत्वेभ्य =केवलज्ञान-केवलदर्शन-केवलसिद्धत्व अर्थात् शुद्धजीवत्वसे

अन्यत्र अन्यस्मिन् अयम् विधि इति ॥ =अतिरिक्त(=अन्यत्र)अन्यमें यह(अर्थात् पूर्व सूत्रकी)व्यवस्था, विधान, वा स्वीकारता है अर्थात् सूत्रमें कहेहुए चार भावोंको छोड़कर अन्य(स्वतत्त्व) भावोंके अभावसे मोक्ष होती है॥

यदि चत्वार =(प्रश्न) जो (=यदि) चार (केवल सम्यक्त्व, केवलज्ञान, केवलदर्शन, केवलसिद्धत्व)

एव अवशिष्यन्ते अनन्तवीर्य-आदीनाम् =ही (मोक्षमें) अवशेष रहते हैं तो अनंत शक्ति आदिक का (मोक्ष जीवके)

निवृत्ति प्राप्नोति न एषः दोष ज्ञानदर्शन =निषेध प्राप्त होता है (उत्तर) यह दूषण नहीं है। ज्ञानदर्शनके

(१) इस सूत्रका हमारी सम्प्रदायमें सर्वत्र एक पाठ है। यही सूत्र प्रायश श्वेताम्बर सम्प्रदायके सभाष्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्रके अध्याय १० के सूत्र ४में गर्भित है। जैसा कि पूर्व में तीसरे सूत्रकी टिप्पणीमें हम लिख चुके हैं॥ इस अध्यायके दूसरे सूत्रसे "अभावात्" और 'मोक्ष'शब्द की अनुवृत्ति इस सूत्रमें आती है॥ (२) केवल=पूरा (पद्मचन्द्रकोश पृष्ठ ११६(३)केवल=सम्पूर्ण—हरस्व (अमरकोश नानार्थवर्ग २०३ श्लोक) (४) केवल=सब (अमरसार श्लोक ४७४) (५) केवल=शुद्ध (पैद्यकोश पृष्ठ २०८)ऐसे केवल शब्द चारोंपर पृथक् पृथक् लगाना चाहिये॥

अविनाभावित्वादनन्तवीर्यादीनामविशेषः ।अनन्तसामर्थ्यहीनस्यानन्तावबोधवृत्त्यभावाज्ज्ञानमयपर्यायत्वाच्च सुखस्येति॥ अनाकारत्वान्मुक्तानामभाव इति चेन्न–अतीतानन्तरशरीराकारत्वात् ।

अविनाभावित्वात् = अविनाभावी होनेसे अथवा व्याप्ति होनेसे वा एकमेक होनेके हेतुसे

अनंतवीर्य–आदीनाम् अविशेष = (इस सूत्रमें) अनंत वीर्यादिकका विशेष नहीं है अर्थात् अनंतवीर्यादिकका निर्देश नहीं किया है

अनंत–सामर्थ्य–हीनस्य अनन्त अवबोध वृत्ति– = क्योंकि अनंतवीर्य हीनके अनंत ज्ञानकी प्रवृत्तिका

अभावात् ज्ञानमयपर्यायत्वात् च सुखस्य इति = अभाव है । और (=च) सुखकी ज्ञानमय पर्याय है (सुखमें और ज्ञानमें भिन्नता नहीं है)।

अनाकारत्वात् मुक्तानाम् अभाव = मोक्ष गये हुए (जीव) निके आकार न होने (के निमित्त) से अभाव वा अविद्यमानता होती है

इति चेत् न = ऐसा संशय होने पर (कहते हैं कि) नहीं

अतीत–अनन्तर–शरीर– = क्योंकि अत्यन्त समीपवर्ती (=अनन्तर) व्यतीत गातका (मोक्षमें)

आकारत्वात् = आकार होनेसे (उक्त अभाव) नहीं है (=न) अर्थात् क्योंकि व्यवधान, बीच अथवा अन्तर रहित मोक्षगये हुये समयमें (=चौदहवें गुणस्थानकी द्वितीय समये में) जो शरीर विद्यमान रहगया है उस शरीरका आकार मोक्षमें है । अयोग केवली चौदहवा गुणस्थानवर्तीके द्वितीय (=अन्तसमयमें) जो शरीर भूमिपर रहगया है उस शरीरका मोक्षमें आकार है अतः मोक्षमें जीवका अभाव नहीं है भावार्थ यह प्रश्न होने पर कि मुक्त जीवका कोई आकार नहीं है इसलिये मोक्ष गयेहुए जीवका कोई अस्तित्व नहीं है उत्तरमें कहते हैं कि मोक्ष जीवके अस्तित्वका नाश (मोक्षमें) नहीं होता है क्योंकि चौदहमें गुणस्थान के द्वितीय समयमें जिस शरीरको छोड़कर जीव मोक्ष हुआ है उस शरीरके आकार आत्माके असंख्यात अमूर्तीक प्रदेशोंको लिये हुए शुद्ध जीव मोक्षमें तिष्ठता है

*जिस शरीरसे मुक्त होय है तिस शरीरके आकार जीवके अमूर्तीक प्रदेशनिका आकार है। पं० पन्नालाल न्याय० चरमशरीर = अतीत अनन्तर शरीर पं पन्नालाल जी । राजवार्तिक वार्तिक ११, सर्वार्थसिद्धिकी दोनों मुद्रित प्रतियोंमें अतीतानन्तरशरीराकार पाठ है, राजवार्तिक मुद्रित तथा हस्त लिखित तीन प्रतियोंकी और हस्त लिखित सर्वार्थसिद्धि, तत्त्वार्थ श्लोक वार्तिक पृष्ठ ५०९ में अतीतानंतर शरीर पाठ है । यह चरम शरीराकारात्मवत्त्व भुव पत्र २६२, अतीतानन्त पाठ अयुक्त है अतीतानन्त पाठ हासका है तब अर्थ होगा पिछले कालमें अनन्ता स्थितिरूप शरीर अर्थात् बारहवें गुणस्थानकी दूसरा समय या मोक्षमें जानेका अंतिम समय है उस समयमें जो शरीर विद्यमान पृथिवीपर रहगया है वो।

स्यान्मतं यदि शरीरानुविधायी जीवः तदभावात्स्वस्वाभाविकलोकाकाशप्रदेशपरिमाणत्वात्ता वद्विसर्पणं प्राप्नोतीतिनैष दोषः ॥ कुतः—कारणाभावात् ॥ नामकर्मसम्बन्धो हि संहरणविसर्पणकारणं तदभावात्पुनः संहरणविसर्पणाभावः ॥ यदि कारणाभावान्न संहरणं न विसर्पणं तर्हि गमनकारणाभावादूर्ध्वगमनमपि न प्राप्नोति । अधस्तिर्यग्गमनाभाववत् । ततो यत्र मुक्तस्तत्रैवावस्थानं प्राप्नोतीत्यत्रोच्यते—

तदनन्तरमूर्ध्वं गच्छत्यालोकान्तात् ॥ ५ ॥

स्यात् मतम् यदि शरीर-अनुविधायी जीवः	=यदि ऐसा मत है कि जीव शरीरकी रचनाके आकारके अनुसार (=अनुविधायित) था अर्थात् जीव शरीरके बन्धनमें था तब शरीरके आकारके अनुकूल था
तद्-अभावात् स्वाभाविक-	=तो उस (शरीर)के नाश होनेसे स्वभावसिद्ध (=स्वाभाविक)
लोककाश-प्रदेश-परिमाणत्वात्	=लोकाकाशके प्रदेशोंके बराबर (जीवके प्रदेश) होनें (के हेतु) से
तावत् विसर्पणम् प्राप्नोति इति	=उस (लोक)के बराबर (=तावत्) (जीवकी) फैलावट प्राप्त होती है, ऐसा (प्रश्न) है
न एषः दोषः । कुतः ? कारण-	=(उत्तर) यह दूषण नहीं है (प्रश्न) क्योंकर ? (उत्तर) (विसर्पणके) कारणके
अभावात् नामकर्म-सम्बन्धः हि संहरण-	=अभावसे क्योंकि (=हि) नाम कर्मका (जीवके साथ) संयोग, संकोच और
विसर्पण-कारणम् तद्-अभावात्	=फैलावटका कारण था उस (नामकर्मरूपी कारण)के विनाशसे
पुनः संहरण-विसर्पण-अभावः ; यदि	=फिर (=पुनः) संकोच विस्तारका अभाव होगया, जो (=यदि)
कारण-अभावात् न संहरणम् न विसर्पणं तर्हि	=कारणके अभावसे न संकोच रहा न विस्तार तो (=तर्हि)
गमन-कारण-अभावात्	=गमनके कारण (या नामकर्म) के नाशसे (कर्म रहित जीवों) के
ऊर्ध्वम् गमनम् अपि अधस् तिर्यग् गमन अभाव	=ऊपरको गमन भी नीचे इधर उधर (=तिर्यग्) गमनके निषेधके
वत् न प्राप्नोति ततः यत्र	=समान प्राप्त नहीं होता । तिस [कारण]से [=ततः] जहां [=यत्र]
मुक्तः तत्र	=मोक्ष हुआ अर्थात् जिस स्थान पर जीवने कर्मोंका विनाश किया वहां
एव अवस्थानम् प्राप्नोति इति अत्र उच्यते	=ही स्थिति वा ठहराव प्राप्त होता है ऐसे (प्रश्न पर) यहां कहा जाता है कि

तदनन्तरमूर्ध्वं गच्छत्यालोकान्तात्=तद् अनन्तरम् (मुक्त जीव) ऊर्ध्वम् गच्छति आ लोकान्तात्

तस्यानन्तर। कस्य? सर्वकर्मविप्रमोक्षस्य। आङभिविध्यर्थः। ऊर्ध्वं गच्छत्यालोकान्तात्। अनुपदिष्टहेतुकमिदमूर्ध्वगमनं कथमध्यवसातुं शक्यमित्यत्रोच्यते—

(१)सूत्रार्थ (२) तद्- =उन (समस्त पुद्गलकर्म प्रकृतियोंके अत्यन्त विनाश तथा औपशमिक आदि भव्यत्व भावोंके अत्यन्त विनाश(सम्यक्त्वज्ञान-दर्शन सिद्धत्व ससत्त्व भावों का छोड़ कर-)के

अनन्तरम्॥ ऊर्ध्वम्॥ (मुक्तःजीव वा मुक्तजीवा) =लगतारी वा अत्यन्त समीप (=अनन्तर) ऊपरको (मुक्तजीव)

गच्छति। आ-लोकान्तात्॥ =लोकके अन्ततक (=आ) गमन करता है वा चला जाता है।

वृत्यनुवाद तस्य॥ अनन्तरम्॥ कस्य॥? =(२)उसके पश्चात् वा अत्यन्त निकट (प्रश्न) किसके (पश्चात् वा लगता ही)

सर्व-कर्म-विप्रमोक्षस्य॥ =(उत्तर) समस्त पुद्गलकर्म की प्रकृतियोंके अत्यन्त नाशके (पश्चात्) ॥

आङ्॥ अभिविधि-अर्थ॥ =(इस सूत्रमें) आङ् (=आ उपसर्ग) का अभिविधि अर्थात् तक-पर्यन्त अर्थ है

ऊर्ध्वम्॥ गच्छति। आ-लोकान्तात्॥ अन् उपदिष्ट =(मुक्तजीव) लोकके अन्ततक (=आ) ऊपरको जाता है-बिना कहा हुआ है

हेतुकम्॥ इदम्॥ ऊर्ध्वगमनम्॥ कथम्॰ =कारण जिसका ऐसा यह ऊर्ध्वगमन कैसे

अध्यवसातुम्॥ शक्यम्॥ इति॰अत्र॰उच्यते। =[बिना ऊर्ध्वगमन हेतुके कहे] निश्चय कियाजासकता है अतः यहां कहा जाता है कि

(१) इस सूत्रका पाठ और अर्थ दोनों सम्प्रदायोंमें एकसा है। क्षेमनित्य लालह पाठ समह म स्वर्गे गुटकामें 'गच्छन्ति' पाठ भी है यह भी ठीक है 'मुक्तजीवा' के स्थानमें 'मुक्तजीवाः' ऐसा बहुवचन में कहा होगा। (२)—तद्-पूज्यपाद स्वामीने इस वृत्तिमें तथा अकलंक देव स्वामीने तत्त्वार्थ राजवार्तिक मुद्रित पृष्ठ ३६४ में तथा श्रुत सागरी टीकामें 'तद्' का अर्थ एक वचन में उसके ऐसा किया है 'उसके' इस शब्द का अर्थ "सर्व कर्म विप्र मोक्षस्य" 'पुद्गलकर्म विप्रमोक्षस्य = सब कर्म का अत्यन्त छुटकारेका' किया है-इसीलिए मैंने वृत्तिके अनुवाद करने में यही अर्थ किया है। परन्तु तत्त्वार्थ श्लोकवार्तिक मुद्रित पृष्ठ ५१० में तद् ग्रहणं मोक्षस्य प्रति-निर्देशार्थ '=तद् शब्द का ग्रहण मोक्ष के प्रति कथन के लिए है ऐसा अर्थ किया है अर्थात् 'तद्' शब्द का अर्थ 'मोक्ष' ऐसा किया है और मोक्ष कब होती है जब सब पुद्गलकर्म प्रकृतियों का अत्यन्त विनाश तथा केवल सम्यक्त्व ज्ञान-दर्शन-सिद्धत्व भावोंके बिना अवशेष भावोंका औपशमिकादि भव्यत्वका अभाव हो जाता है। श्री उमास्वामीने जो सूत्रों का क्रम दिया है उससे भी मुझको श्लोकवार्तिककारका अर्थ श्रेष्ठ प्रतीत होता है क्योंकि दूसरा सूत्र सब पुद्गल कर्मोंके नाशक संबन्धमें है। तीसरा चौथा भावोंके नाश और विद्यमानताके सम्बन्धमें यथा संभव हैं उसके पश्चात् यह सूत्र इस बात का द्योतक है कि ऊर्ध्वगमन कब होता है जब पहले केवल नाम हो लेता है-पश्चात्-अवशेष समस्त पुद्गल कर्म नाश होते हैं और कुछ भावोंका छोड़कर सब भावोंका भी नाश हो जाता है तब ऊर्ध्वगमन होता है। तत्त्वार्थाधिगमभाष्यमें 'तदनन्तरमिति' का अर्थ इस प्रकार है कृत्स्नकर्मक्षयानन्तरमौपशमिकाद्यभावानन्तरं चेत्यर्थः। 'उन सब कर्मोंके क्षयके अनन्तर और औपशमिकादि भावोंके नाशके अनंतर इसलिये

॥ पूर्वप्रयोगादसङ्गत्वाद्बन्धच्छेदात्तथागतिपरिणामाच्च ॥ ६॥

आह—हेत्वर्थ पुष्कलोऽपि दृष्टान्तसमर्थनमन्तरेणाभिप्रेतार्थसाधनाय नालमित्यत्रोच्यते—आ-

विद्धकुलालचक्रवद्व्यपगतलेपालाबुवदेरण्डबीजवदग्निशिखावच्च

[१] सूत्र — पूर्वप्रयोगादसङ्गत्वाद्बन्धच्छेदात्तथागतिपरिणामाच्च ॥ ६॥

पदच्छेद— =पूर्वप्रयोगात्–असङ्गत्वात् बन्धच्छेदात्–तथा–गतिपरिणामात्–च (ऊर्ध्वम् गच्छति)

सूत्रार्थ -पूर्व-प्रयोगात् ॥ असङ्गत्वात् ॥ =पहले प्रयत्न या उद्योग (के हेतु) से, सम्बन्ध या संयोग के न रहने (के हेतु) से

बन्धच्छेदात् ॥ =बेष्टन या बन्धनके टूट जाने या नष्ट हो जाने (के हेतु) से

तथा गति-परिणामात् च =और (=च) वैसेही या उसी प्रकार [=तथा] गमनका स्वभाव होने (के हेतु) से

अर्थात् ऊर्ध्व गमनका स्वाभाविक गुण होने (के हेतु) से

ऊर्ध्वम् गच्छति =(मुक्त जीव) ऊपरको जाता है ॥

वृत्यनुवाद आह हेतु अर्थ पुष्कल अपि =पूछता है कि [ऊर्ध्वगमनके] हेतुका विषय पुष्ट है तो भी [=अपि]

दृष्टान्त-समर्थन अन्तरेण अभिप्रेत- =उदाहरण तथा समर्थन या पुष्टकरने के बिना [=अन्तरेण] अभिप्रेत [=अभिप्रेत]

अर्थ–साधनाय ॥ न अलम् =पदार्थके साधनके लिए पूरा नहीं है, साध्य पदार्थके सिद्धकरनेके लिए पर्याप्त नहीं है

इति अत्र उच्यते— =ऐसा [प्रश्न होने पर] यहां [दृष्टान्तरूपमें अग्रिम सूत्रमें] कहा जाता है कि

आविद्धकुलालचक्रवद्व्यपगतलेपालाबुवदेरण्डबीजवदग्निशिखावच्च ॥ ७ ॥

मैंने सूत्रका अर्थ करने में यही भाव लिया है परन्तु संस्कृत वृत्तिका अनुवाद पूज्यपाद स्वामीके आम्नाय के अनुकूल करना पड़ा है। स्मरण रहेकि सब कर्मोंके नाश होनेपर देह वियोग–सिध्यमानगति और लोकान्तप्राप्ति येसब मुक्त जीवको एक साथ एक समय मांहि होतेहैं (सभाष्य० पृष्ठ २२८)

(१) हमारी सम्प्रदायमें इस सूत्र का पाठ सर्वत्र एक है कहीं कहीं पर 'बन्ध' शब्द है कहीं कहीं पर "बंध" शब्द है दोनों ठीक हैं ॥ इस सूत्र में 'ऊर्ध्वंगच्छति' वाक्य की अनुवृत्ति इस अध्यायके पांचवे सूत्र से आती है ॥ श्वेताम्बर आम्नायके सभाष्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्रमें तद्गतिः" इतना वाक्य अधिक है शेष पाठ सूत्र का वही है जो हमारे यहां है। तद्गतिः=तद्–गति (ऊर्ध्व) भवति=उस (मुक्त जीव) का (ऊपरको) गमन होता है। हमारे यहां 'तद्गतिः' के स्थान में 'ऊर्ध्वगच्छति" वाक्य की अनुवृत्ति है ॥ तद्गति' और 'ऊर्ध्वगच्छति' का एकसा आशय है ॥

(क) आविद्धकुलालचक्रवत् * (१), =कुम्भकार (=कुलाल) के घुमाये हुये(=आविद्ध)चाकके समान ऊपर जाता है अर्थात् जैसे कुम्हारका हाथ, डंडा, चाक द्वारा घुमाउ (चाकमें) उत्पन्न करता है और हाथ, डंडा हटा लेनेपर घुमाउ कुछ समय तक बना रहता है तैसे मोक्ष जीव गमनके लिये जतन तथा अभ्यास करता रहाथा सो जतन तथा अभ्यास के छूटनेपर भी पूर्व संस्कारसे गमन करता रहता है।

(ख) व्यपगतलेप-अलाबुवत्* (२), =पृथक् हो गया है (=व्यपगत) (मिट्टी का) लेप जिस से ऐसे तुम्बके फल्क सदृश ऊपरको जाता है अर्थात् जैसे मिट्टी के लेपसे लिप्त तिललौकी या लौआ पानीमें डूब जाता है और लेपके न्यारे होनेपर पानीके नीचे तथा इधर उधर न जाकर ऊर्ध्वगमन करके पानीके ठीक उपरले भागपर ठहर जाता है तैसे आत्मा कर्मरूपी कीचड़ वा मिट्टीके लेपसे छुटकारा पाकर ऊर्ध्वगमन करता है।

(ग) एरण्ड-बीजवत्* =अण्डीके बीजके समान ऊपरको जाता है अर्थात् जैसे अण्डीका बीज टोंटेके फटने पर वा टूटने पर ऊपरको उछलता है तैसे आठ कर्मरूपी ढोडाके फटजाने वा टूट जाने से (मुक्त जीव) ऊपरको जाता है।

(घ) अग्नि-शिखावत्०च, =और(=च) (वायुके आवेशसे रहित) आगकी शिखा वा चोटीके समान (मुक्तजीव) ऊपरको जाता है अर्थात् जैसे इधर उधरसे टेढ़ी पवन न आवे तो दीपककी चोटी वा शिखा ऊपर को ही जाती है उसी प्रकार मनुष्य नारकादि गतियोंमें गमन कराने वाले कर्मोंका अभाव होनेसे आत्माका ऊर्ध्वगमन स्वभाव होनेके कारण मुक्त जीव नियमसे ऊपरको जाता है।

(१) हमारे यहां इस सूत्रका पाठ सब ब एक है। कहीं कहीं पर एरंड पाठ है कहीं २ पर एरण्ड पाठ है, दोनों ठीक हैं (अध्याय १ पृष्ठ ५४० ५४१) श्वेताम्बरसम्प्रदायके सभाष्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्रमें तथा उनकी भाष्यानुसारिणी तत्त्वार्थ टीकामें यह सूत्र रूपमें नहीं है इसका तात्पर्य उनके यहां पूर्व प्रयोगात् इत्यादि सूत्रमें इस प्रकार दिया है॥ आविद्ध कुलालचक्रवत् पूर्वप्रयोगात्''के भाष्य करनेमें दिया है और''गतिपरिणामात् के भाष्य करनेमें "व्यपगतलेपअलाबुवत् इस वाक्यका तात्पर्य दिया है॥ "बन्धच्छेदात्"के भाष्य करनेमें 'एरण्ड बीजवत्' का तात्पर्य दिया है, "अग्निशिखावत्" वाक्यका तात्पर्य असङ्गत्वात्के भाष्य करनेमें दिया है (देखो सभाष्य तत्त्वार्थाधिगमसूत्र पृष्ठ २२८ तथा २२९)
(२) पूर्वप्रयोगात् इस सूत्रके वाक्यका "आविद्धकुलालचक्रवत् के साथ संबंध होता है—यह दृष्टान्त ऊर्ध्व गमनका नहीं है केवल पूर्व संस्कारसे गमन बना रहता है॥ इस बातका है। क्योंकि चाकका घुमाउ ऊपरको नहीं है परन्तु अपनी ही परिधिमें स्वभावसे होता है। इसी प्रकार मुक्त आत्मा भी स्वभावके अनुकूल पूर्व प्रयोगसे गमन रहता है। जीवका स्वभाव ऊर्ध्व गमनका है इस लिये पूर्व प्रयत्नसे मोक्षगामी जीवका ऊर्ध्व गमन होता है॥ शेष तीन उदाहरण ऊर्ध्व गमन के हैं॥ (२)अलाबु—अलाबू—अलाबु—अलाबी—लौआफल तुम्बीफल,तु बेकाफल।

पूर्वसूत्रे विहितानां हेतूनामत्रोक्तानां दृष्टान्तानां च यथासंख्यमभिसम्बन्धो भवति । तद्यथा कुलालप्रयोगापादितहस्तदण्डचक्रसंयोगपूर्वकं भ्रमणमुपरतेऽपि तस्मिन्पूर्वप्रयोगादासंस्कारक्षयाद् भ्रमति । एवं भवस्थेनात्मनाऽपवर्गप्राप्तये बहुशो यत्प्रणिधानं तदभावेऽपि तदावेशपूर्वकं मुक्तस्य गमनमवसीयते ॥ किं च-असङ्गत्वाद्यथा मृत्तिकालेपजनितगौरवमलाबुद्रव्यं जलेऽधः पतितं

वृत्त्यनुवादः- पूर्व-सूत्रे ॥ विहितानाम् ॥ हेतूनाम् ॥ =पहले सूत्रमें बोधित (=विहित) या बतलायेगये (=विहित) कारणोंका

अत्र॰उक्तानाम् ॥ च॰ =और [=च] यहां (अर्थात् इस स्थानमें या इस सूत्रमें) कथित-

दृष्टान्तानाम् ॥ यथासंख्यम्॰ =उदाहरणोंका यथासंख्य या अनुक्रमसे (अर्थात् पूर्व सूत्रके प्रथम हेतुका इस सूत्रके प्रथम उदाहरणके साथ-पूर्व सूत्रके दूसरे कारणका इस सूत्रके दूसरे दृष्टान्तके साथ, पहिले सूत्रके तीसरे निमित्तका इस सूत्रके तीसरे उदाहरणके साथ और पूर्वसूत्रके चौथे हेतुका इस सूत्रके चौथे उदाहरणके साथ)

अभिसम्बन्धः ॥ भवति । तद्यथा॰कुलाल- =संयोग या सम्बन्ध होता है, जैसे कुम्हारके (=कुलाल)

प्रयोग आपादित-हस्त-दण्ड-चक्र-संयोगपूर्वकम् ॥ =प्रयत्नसे या उद्योगसे जनित (=आपादित) (जो) हाथ, दंड, चाक, के संबंधसे

भ्रमणम् ॥ उपरते ॥ अपि॰तस्मिन् ॥ =घुमाव सा (कुम्भकार के प्रयोगके) हटने पर (=उपरते) भी तिस (=चाक) में

पूर्व-प्रयोगात् ॥ आ-संस्कार-क्षयात् ॥ =पहले प्रयत्न (कहेतु) से (भ्रमणके) संस्कारके विनाश पर्य्यंत (=आ)

भ्रमति । एवम्॰(१)भवस्थेन ॥ आत्मना ॥ अपवर्ग प्राप्तये ॥ =घुमाव रहता है, इसी प्रकार संसारमें (=भव) स्थित आत्मद्वारा मोक्षके प्राप्तिके लिए

बहुशः॰यत् ॥ प्रणिधानम् ॥ तद् अभावे ॥ =बहुत बार या अनेकबार जो प्रयत्न था उस (प्रयत्न) के अभाव पर (या न रहनेपर)

अपि॰तद्-आवेश-पूर्वकम् ॥ मुक्तस्य ॥ =भी उस (प्रणिधान या प्रयत्न) के अभ्यास निमित्तक मुक्त जीव का (अर्थात् उस प्रणिधान या जतनका है निमित्त जिस का ऐसे मुक्त जीवका)

गमनम् ॥ अवसीयते । ॥ किं॰च॰ =गमन निश्चय किया जाता है ॥ कुछ (=किम्) और (=च) है कि

असङ्गत्वात् ॥ यथा॰मृत्तिका-लेप-जनित- =प्र धन के न रहनेसे [ऊर्ध्व गमन होता है]। जैसे [=यथा] माटीके लेपसे उत्पन्न भई

गौरवम् ॥ अलाबु-द्रव्यम् ॥ जले ॥ अधः॰पतितम् ॥ = भारीतुम्बी वस्तु सो पानी में डूबजाती है (और)

(१) भव (पु॰) भू + भावे अप् । जन्म । उत्पत्ति । आधारे अप् संसार । और भी कई अर्थोंमें आता है परन्तु यहां संसार अर्थमें है (पदमचन्द्रकोशपृष्ठ२७०)

जलक्लेदविश्लिष्टमृत्तिकाबन्धन लघुसदूर्ध्वमेव गच्छति । तथा कर्मभाराक्रान्तिवशीकृत आत्मा तदावेशवशात्संसारे अनियमेन गच्छति। तत्सङ्गविप्रमुक्तौ तूपर्येवोपयाति॥किं च बन्धच्छेदात् यथा बीजकोशबन्धच्छेदादेरण्डबीजस्य गतिर्दृष्टा तथा मनुष्यादि भवप्रापकगतिजातिनामादि-

जल-क्लेद-विश्लिष्ट-मृत्तिका-बन्धनम्॥ =पानीके गीलापनसे माटीका बंधन[या वेष्टन] विमुक्त वा पृथक् हो[=विश्लिष्ट] [तो]

लघु-सत् ऊर्ध्वम्+एव+गच्छति । तथा+कर्म भार- =[तुम्बी]अल्पभार(=लघु)होकर[=सत्]ऊपरको ही जाती है वैसे कर्मके बोझकरि-

आक्रान्ति-वशीकृतः+आत्मा+ तद् आवेश-वशात्+संसारे =दबा परवश हुआ आत्मा उस [कर्म] के सम्बन्धके वशसे जगतमें

(१) अ नियमेन+ गच्छति । =नियमकरि रहित(इधर,उधर,ऊपर नीचे आकाशके प्रदेशोंके श्रेणीरूप पंक्तिमें)जाता है

तद्-सङ्ग-विप्रमुक्तौ+ तु+उपरि+एव+उपयाति ॥ =उस[कर्म]के संयोगका अत्यन्त नाश होनेपर तो ऊपर को ही जाता है[=उपयाति]

किं+च+बन्धच्छेदात्+ =कुछ और है-बन्धनके नष्ट होजाने[के हेतु]से अथवा वेष्टनके छूटजानसे अर्थात् बंधनके विच्छेद हो जानसे [ऊपर को ही जाता है]

यथा+बीज-कोश-बन्ध— =जैसे गुच्छरूप बीजके कोश या भंडार [=कोश] के बन्धनके

च्छेदात्+ एरण्ड-बीजस्य+ गतिः+ =टूट जानसे अथवा फट जानेसे अंडीके बीजका गमन

दृष्टा ॥ =(स्वाभाविक ऊपरि को) देखा जाता है अर्थात् जैसे अंडी के बीजोंके डाडा वा टोंटा के सूखजानेसे अंडीका बीज ऊपरको ही उछलता है

तथा+मनुष्य आदि भव प्रापक गतिजाति-नाम आदि =वैसे मनुष्यादिक जन्मोंके प्राप्त करानेवाले गति जाति नाम आदि

(१ अनियमेन-दोनों मुद्रित सर्वार्थ सिद्धि प्रतियोंमें तथा तीन हस्तलिखित प्रतियोंके क्रमसे पत्र ९१ ११० १६६ पर यही पाठहै परन्तु पं० जयचन्द्रजी का मुद्रित और हस्त लिखित वचनिकाओं में 'नियमकरि पडया है' ऐसा अनुवाद है जिसका तात्पर्य्य है निश्चयकरि पड्या है अर्थात् कर्म के वशहुआ आत्मा संसार में निश्चयरूपसे वा अवश्यकरि भ्रमण करता है। इसके दो कारण हो सके हैं संभव है जिस सर्वार्थ सिद्धिकी पुस्तकसे उनने अनुवाद किया है उसमें 'अनियमेन' के स्थान में 'नियमेन' पाठ हो अथवा उनने तत्त्वार्थ राजवार्तिककी तीसरी वार्तिक की वृत्ति (=भाष्य) का अनुवाद कर दिया हो। उक्तवृत्ति और सर्वार्थसिद्धिका पाठ लगभग एक है जैसा कि निम्न पाठ से प्रगट है' यथा मृत्तिका लेपजनित गौरव-मलाबुद्रव्य जलावगाहनात् ... लघुसदूर्ध्वमेव गच्छति तथा कर्म भाराक्रान्तिवशीकृतात्मा तदावेशवशात्संसारे नियमेन गच्छति ... तूपर्येव याति' परन्तु भाष्य और अनुवाद इसका यही है जो हमने ऊपर सर्वार्थ सिद्धिमें इस वाक्य का किया है 'नियमेन' का अनुवाद निश्चयकरि 'अनियमेन' के स्थान में नियम समझना ॥ पं० पन्नालालजी ... विचारकर जैसे ... अनुवाद किया है ...)

सकलकर्मबन्धच्छेदान्मुक्तस्योर्ध्वं गतिरवसीयते ॥ किं च तथागतिपरिणामात्-यथा तिर्यक्प्लवनस्वभावसमीरणसम्बन्धनिरुत्सुका प्रदीपशिखा स्वभावादुत्पतति तथा मुक्तात्माऽपि नानागतिविकारकारणकर्मनिरावरणे सत्यूर्ध्वगतिस्वभावत्वादूर्ध्वमेवारोहति ॥ आह यदि मुक्त ऊर्ध्वगतिस्वभावो लोकान्तादूर्ध्वमपि कस्मान्नोत्पततीत्यत्रोच्यते—

सकल-कर्म-बन्धच्छेदात् ॥	=समस्त (आठ) कर्मोंके बन्ध रूपी खूंटेके फटजानेसे-
मुक्तस्य ॥ ऊर्ध्वम् ॥ गतिः ॥ अवसीयते । किम् च	=मुक्त (जीव) का ऊपरका गमन निश्चय किया जाता है। कुछ और-
तथा गति-परिणामात् ॥	=वैसे ही (=तथा) गमन के स्वभाव (के हेतु) से (ऊपर को जाता है) अथवा उसी (पूर्व प्रयोगात्-असङ्गत्वात्-बन्धच्छेदात् की) गति गमनका स्वाभाविक गुण होने (के हेतु) से (ऊपर को जाता है)
यथा तिर्यक्	=जैसे तिर्छी ओर अर्थात् इधर उधर दायें बायें ओर—
प्लवन-स्वभाव-समीरण-सम्बन्ध निरुत्सुका ॥ प्रदीप-	=चलनेके स्वभाव वाली वायुकेसंयोग से रहित दीपक की
शिखा ॥ स्वभावात् ॥ उत्पतति । तथा-	=चोटी या (दियाकी) लौ स्वभावसे ऊपर को जाती है उसी भांति
मुक्त आत्मा ॥ अपि नाना-गति-विकार-कारण	=मुक्त जीव भी अनेक गति के विकार के कारण—
कर्म-निरावरणे ॥ सति ॥	=कर्मके आवरणके पृथक् होनेपर (=निरावरणे सति)
ऊर्ध्व-गति-स्वभावत्वात् ॥ ऊर्ध्वम् ॥ एव आरोहति ।	=ऊर्ध्व गमनके स्वभावपनसे ऊपरको ही चढ़ता है ॥
आह । यदि मुक्तः ॥ ऊर्ध्वगति-स्वभावः ॥	=पूछता है कि मुक्त जीवका ऊपर गमनका स्वभाव है तो
लोकान्तात् ॥ ऊर्ध्वम् ॥ अपि कस्मात् ॥ न	=लोकके अन्तसे ऊपर भी वो किस कारणसे नहीं
उत्पतति । इति अत्र उच्यते ।	=चढ़ता है। ऐसे (प्रश्न होने पर) (अग्रिम सूत्रमें) यहां कहा जाता है कि

के लेप जनित भारा होय आसन कहिये तू वा सो जल विषें पड़ा अधोगमन करै है पीछे जलके संपर्कतैं मृत्तिका का सम्बन्ध छूटि जाय तब हलका होय जल के ऊपर ही आवै है तैसे कर्म के भारकरि दबा परवशभया आत्मा तिस कर्म के सम्बन्ध तै संसार विषें नियमकरि पड़े हैं प्राप्त होय है अब कर्म का मिलाप दूर होय तब ऊर्ध्वही गमन होय है,ऐसा जानना ॥ दूजी बीके बहुवाक्का भी आशय पकड़ा है ॥ 'नियमतें पड़ा है' श०प्र०

॥ धर्मास्तिकायाभावात् ॥ ८ ॥

गत्युपग्रहकारणभूतो धर्मास्तिकायो नोपर्यस्तीत्यलोके गमनाभाव । तदभावे च लोकालोकविभागाभाव प्रसज्यते ॥

धर्मास्तिकायाभावात् (१) ॥८॥ =(मुक्तजीव)धर्मास्तिकायाभावादूर्ध्वं गच्छति आलोकान्तात्
=मुक्तजीव धर्मास्तिकाय अभावात् ऊर्ध्वम्-गच्छति-आ-लोकान्तात् ॥ ८ ॥

सूत्रार्थ —धर्म-अस्तिकाय-अभावात्। =धर्मास्तिकाय द्रव्यके न होने (के कारण) से या धर्मास्तिकायके निषेधसे

मुक्तजीवः। ऊर्ध्वम्। गच्छति। आ-लोक अन्तात्। =(मुक्तजीव) लोकके अन्ततक ऊपरको चला जाता है, भावार्थ इसका इसप्रकार है कि लोकान्त या लोकाकाशके ऊपर धर्मास्तिकाय पदार्थका अभाव है और वह धर्मास्तिकाय जीव और पुद्गलोंकी गतिमें सहकारी (=उपग्रह) कारण है। धर्मास्तिकायके सहारे बिना मुक्तजीव ऊर्ध्वगमन करि लोकाकाशके बाहर अलोकाकाशमें गमन नहीं कर सकता है किन्तु माटीके लेपसे रहित तुंबीके समान लोकान्तमें अनुश्रेणि गतिमें निष्क्रिय कर्म रहित होकर स्थिर रहता है ॥

वृत्त्यनुवाद गति-उपग्रह-कारणभूत। धर्मास्तिकाय। =गमनका सहकारी (=उपग्रह) कारणभूत धर्मास्तिकाय द्रव्य

न उपरि अस्ति। अलोके। गमन अभाव। =(लोकान्त से) ऊपरि नहीं है (ऐसे) अलोकमें गतिका अभाव है

तत् अभावे। च लोक अलोक- =और (=च) उस (धर्मास्तिकाय) के अभाव (मानने) में लोक तथा आलोकके

विभाग अभाव। प्रसज्यते ॥ =बटवारे में निषेध सबध्या जाता है अर्थात् लोक अलोकके विभागमें निषेध आता है

(१) इस सूत्रका हमारे यहां सचक एक पाठ है श्वेताम्बर आम्नायके सभाष्य० में इसको सूत्ररूप में नहीं लिखा है और न सूत्र माना है वरन् पूर्व प्रयोगादसङ्गत्वाद्बन्धच्छेदात्तथागतिपरिणामाच्च सूत्रके भाष्यके अन्तमें 'लोकान्ताद्‌प्यूर्ध्वम् कस्य गतिः किमर्थं न भवतीति अत्राच्यते = लोकके अन्तसे भी ऊपरको मुक्त (जीव) का गमन किस लिए नहीं होता है ऐसा प्रश्न करके "धर्मास्तिकाय भावात्" यह उत्तर दे दिया है अर्थात् धर्मास्तिकायके न होने (कारण) से मुक्तजीवका लोकान्त से ऊर्ध्व गमन नहीं होता है लोकके अन्ततक धर्म द्रव्य है वहां तक मुक्तजीव जाता है ।

आहअमीपरिनिर्वृता गतिजात्यादिभेदकारणाभावादतीतभेदव्यवहारा एवेत्यस्ति कथञ्चिद्भेदोऽपि।

कुतः– क्षेत्रकालगतिलिङ्गतीर्थचारित्रप्रत्येकबुद्धबोधितज्ञानावगाहनान्तरसंख्याल्पबहुत्वतः साध्याः ॥ ९ ॥

आह [अमी] परिनिर्वृता [गति-जाति-	=पूछता है कि ये निर्वाण प्राप्त जीव (=परिनिर्वृता) गति–जाति
आदि-भेद-कारण-अभावात्]	=आदिक भेद करनेवाले कारणोंके न होनेसे
अतीत-भेद व्यवहारा [एव]	=भेदरूप व्यवहार ही (इन मुक्त जीवोंमें) नहीं (=अतीत) हैं कि
[इति अस्ति] कथञ्चित् भेद [अपि कुतः] ?	=किसी न किसी प्रकारसे (=कथञ्चित्) भेद भी है और क्योंकर ?
	(ऐसा प्रश्न होनेपर यहां अग्रिमसूत्रमें कहा जाता है कि

क्षेत्रकालगतिलिङ्गतीर्थचारित्रप्रत्येकबुद्धबोधितज्ञानावगाहनान्तरसंख्याल्पबहुत्वत साध्या ॥९॥

पदच्छेद - क्षेत्र-काल-गति-लिङ्ग-तीर्थ-चारित्र-प्रत्येक बुद्ध-बोधित-ज्ञान अवगाहन-अन्तर-संख्या अल्प-बहुत्वतः सिद्धा साध्या भवन्ति ॥

सूत्रार्थ –क्षेत्र काल-गति लिङ्ग-तीर्थ-चारित्र =क्षेत्र, काल, गति, लिंग, तीर्थ, चारित्र,

प्रत्येकबुद्धबोधित ज्ञान अवगाहन–अन्तर-संख्या-=प्रत्येकबोधित सिद्ध, बुद्धबोधितसिद्ध, ज्ञान, अवगाहन, अंतर, संख्या, ,

अल्पबहुत्वत [''] सिद्धा [साध्या] भवन्ति [९]॥=न्यूनताअधिकता [इन बारह विवरणों या प्रकारों]से सिद्धजीव साधने योग्य हैं अर्थात्

(क) अनेक भरत क्षेत्रसे सिद्ध हुये हैं अनेक विदेह क्षेत्रसे सिद्ध हुये हैं।

(१) इस सूत्रका दोनों आम्नायोंमें एक पाठ है। हमारे यहां कहीं कहीं पर "लिंग संख्या पाठ है कहीं कहीं पर 'लिङ्ग-सङ्ख्या' पाठ है कहीं २पर म तरपाठ है कहींर अन्तर पाठ है यही पाठ ठीक है देखो अध्याय१ पृष्ठ ५४० ५४१ इस बारह अनुयोगोंमेंसे दोनों संप्रदायके किसीकिसीमें अर्थ भेद है सो जिस अनुयोगकी वृत्तिका अनुवाद किया है उसके नीचे की टिप्पणीमें [अन्तर] दिया गया है परन्तुसबसे प्रथम इस बातका प्रगट कर देना आवश्यक जान पड़ता है कि दिगम्बर आम्नायमें भाव स्त्री–भाव पुरुष–भाव नपुंसक-तीनों ही क्षपक श्रेणी चढ़कर मोक्ष पाते हैं परन्तु द्रव्य पुरुष ही मोक्ष पाता है द्रव्य स्त्री तथा द्रव्य नपुंसक मोक्षको प्राप्त नहीं कर सकता है परन्तु श्वेताम्बर आम्नायके अनुकूल तीनों भाव स्त्री भावपुरुष-भावनपुंसक तथा तीनों ही द्रव्य स्त्री द्रव्यपुरुष तथा द्रव्यनपुंसक भी सिद्ध होते हैं (सभाष्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्र पृष्ठ २२६, २२७)

क्षेत्रादिभिर्द्वादशभिरनुयोगे सिद्धा साध्या विकल्पा इत्यर्थ

(ख) कोई अवसर्पिणी और कोई उत्सर्पिणी कालमें सिद्ध हुए हैं।

(ग) कोई सिद्धगति वा मनुष्यगतिसे सिद्ध हुए हैं।

(घ) वास्तव में तो अलिङ्ग से ही सिद्ध होते हैं अथवा द्रव्य पुर्लिङ्ग से ही सिद्ध होते हैं किंतु भाव लिङ्ग की अपेक्षासे तीनों भावलिङ्गके धारक क्षपक श्रेणी चढ़कर सिद्ध होते हैं।

(ङ) कोई तीर्थंकर सिद्ध होते हैं और कोई बिना ही तीर्थंकर हुए सिद्ध होते हैं।

(च) चारित्रके अभावसे मोक्ष है,वा एक यथाख्यात चारित्रसे मोक्ष है। चार-सामायिक,छेदोपस्थापना, सूक्ष्मसाम्पराय, यथाख्यात चारित्रोंसे मोक्ष है। पाच सामायिक,छेदोपस्थापना, परिहारविशुद्धि, सूक्ष्म साम्पराय, यथाख्यात चारित्रोंसे मोक्ष है।

(छ)कोई बिनाउपदेशके ज्ञानमाप्तकरके मोक्ष हुएहैं,कोई उपदेशसे वा कोई प्रत्येकबुद्ध सिद्धहैं,कोई बोधितबुद्धसिद्धहैं॥

(ज) कोई एक केवलज्ञानसे सिद्ध हुए हैं कोई मतिज्ञान श्रुत ज्ञान से केवलज्ञान उपजाय मोक्ष पाते हैं,कोई मति- श्रुत अवधि ज्ञानोंसे केवल ज्ञान उपजाय मोक्ष पाते हैं, वा मति-श्रुत मन पर्य्यय ज्ञानोंसे केवल-ज्ञान प्राप्तकरके सिद्ध हुएहैं। कोई मति-श्रुत-अवधि मन पर्यय ज्ञानोंसे केवलज्ञान उपजाय सिद्ध हुयेहैं॥

(झ)कोई उत्कृष्ट अवगाहना पांचसौ पचीस धनुष कुछ न्यूनसे सिद्ध हुए हैं,कोई मध्यम अवगाहना, अपने अपने शरीर से कुछ न्यून से सिद्ध हुये हैं कोई जघन्य कुछ न्यून साढ़े तीन हाथ अवगाहनासे सिद्ध हुए हैं।

(ञ) एक सिद्धसे दूसरे सिद्ध होनेका अन्तर जघन्य दो समयका है उत्कृष्ट छह मासका है।

(ट) संख्या जघन्य एक समय में एक ही सिद्ध होगा उत्कृष्ट एकसौ आठ(१०८ सिद्ध हो सक्ते हैं।

(ठ) अल्प बहुत्व समुद्रादि जल भागसे थोड़े सिद्ध होते हैं और विदेह आदि स्थूल भागों से अधिक सिद्ध होते हैं (इनका विशेष वरणन आगे संस्कृतवार्तिकके अनुवाद में किया है वहां देखना चाहिये)

शब्दानुवाद –क्षेत्र आदिभि ‖=क्षेत्र,काल गति लिङ्ग,तीर्थ,चारित्र,प्रत्येक बुद्ध बोधित,ज्ञान,अवगाहना अंतर,गणना न्यून-अधिकत्व द्वादशभि ‖ अनुयोग ‖सिद्धा ‖ =बारह व्याख्या करि =अनुयोगैः) सिद्ध जीव साध्या:‖विकल्पा:‖ इति॰अर्थ ‖ =भेद रूप(=विकल्पा)साधन योग्य हैं या साधनीय है। ऐसा तात्पर्य है

प्रत्युत्पन्नभूतानुग्रहतन्त्रनयद्वयविवक्षावशात् । तद्यथा–क्षेत्रेण तावत्कस्मिन्क्षेत्रे

(१)प्रत्युत्पन्न-अनुग्रह-तन्त्र-नय-विवक्षावशात् =प्रत्युत्पन्नअनुग्रहतन्त्रनयकी अपेक्षावशसे अर्थात् वर्तमानकालके उत्पन्नविषय वा सिद्धान्त (=तन्त्र) ग्राही नयकी अपेक्षा से और

(२)भूत-अनुग्रह तन्त्रनयद्वय विवक्षावशात्, =भूत-अनुग्रहतन्त्रनयद्वयविवक्षावशात् अर्थात् अतीत कालके (=भूत) सिद्धान्त वा विषय (=तंत्र) को ग्रहण करने वाली(इन) दो नयके अपेक्षावशसे(भेद साधने योग्य हैं)

तद्यथा —यथा ; तावत् कस्मिन् ; क्षेत्रे =जैसे(मानो)प्रथम(=तावत्) क्षेत्र करि वा क्षेत्रकी अपेक्षासे किस क्षेत्रमें वा किस स्थानमें

(१)(क)प्रत्युत्पन्न अनुग्रह-तन्त्रनय-विवक्षा-वशात् =वर्तमान समयके उत्पन्न विषय वा सिद्धान्त(=तन्त्र)ग्राही नयकी अपेक्षासे(वृत्ति पृष्ठ ४७३)

(ख) प्रत्युत्पन्नग्राहिनय-अपेक्षया =वर्तमान कालके उत्पन्न (पदार्थ) को ग्रहण करनेवाली नयकी विवक्षासे(वृत्ति पृष्ठ ४७४)

(ग) प्रत्युत्पन्नय अपेक्षया =वर्तमानकालके उत्पन्न (विषय) की नयकी अपेक्षासे(वृत्ति पृष्ठ ४७४ राजवार्तिक पृष्ठ३६५) प्रत्युत्पन्ननय की अपेक्षातैं (सदासुखजी लघुटीका पृष्ठ ६४) । =वर्तमान कालके उत्पन्न विषय वा सिद्धान्तग्राहीनयकी अपेक्षासे(राजवार्तिक पृष्ठ ३६५)

(घ) प्रत्युत्पन्न अनुग्रह-तन्त्रनयअपेक्षया =वर्तमान कालके उत्पन्न विषय को ग्रहण करनेवाली नयके समर्पणसे

(ङ) प्रत्युत्पन्नविषयग्राही नयार्पणेन =वर्तमान समयके उत्पन्न (भाव) के नयके आसरेकरि (राजवार्तिक पृष्ठ३६६)

(च) प्रत्युत्पन्ननय आश्रयात् =विद्यमान कालके विषयकी विवक्षामें वा अपेक्षाविषै

(छ) वर्तमान विषय-विवक्षायाम् =वर्तमान कालके उत्पन्न (भाव) के नयके वशसे ।

(ज) प्रत्युत्पन्ननयवशात् =वर्तमान समयके उत्पन्न(भाव)का ग्रहणकरनेवाली नयके निरूपणसे वा निर्णयसे(राज०पृष्ठ३६६)

(झ) प्रत्युत्पन्नग्राहिनयनिरूपणया =वर्तमान कालके उत्पन्नभावको प्रज्ञापनकरि

(ञ) प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनेन =वर्तमान समयके उत्पन्नभावको बतलानेवाली नयके

(ट) प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापननयस्य =वर्तमान कालके उत्पन्न(भाव)को ग्रहण करनहारी(=ग्राहक)नय(जयचंद्रजी वचनिका पृष्ठ७८६)

(ठ) प्रत्युत्पन्नग्राहकनय =प्रत्युत्पन्न नयकरि(जय० वचनिका पृष्ठ ७६०) प्रत्युत्पन्न नयसे(सदासुखजी लघु टीका पृष्ठ ६४)

(ड) प्रत्युत्पन्ननयकरि =वर्तमान समयमें उत्पन्नभाव बतान वाला नय (सभाष्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्र पृष्ठ २३१, २३२)

(ढ) { प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनीयनय
प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनीयनय } =ए सब वाक्य एकार्थ वाची हैं । यहाँ प्रत्युत्पन्न ग्राहीनय वर्तमान मात्र पदार्थ कूं ग्रहण करै है सो ऐसानय ऋजुसूत्र तथा शब्द समभिरूढ एवंभूत भी याही नयका परिवार है बहुरि भूतनय नैगम है। (पंडितजयचन्द्रजी तत्वार्थवचनिका मुद्रित पृष्ठ ७८६)

(२, (क) भूतानुग्रहतन्त्रनयविवक्षावशात् =भूत वा अतीत कालके सिद्धान्त(=तन्त्र)वा विषयको ग्रहण करनेवालीनयके अपेक्षाके वशसे

(ख) भूत-ग्राहि-नय अपेक्षया =अतीत काल में(=विषय को) ग्राहक वा गृहणकरन हारी नयकी विवक्षासे

(ग) भूत प्रज्ञापन-नय अपेक्षया =बीते हुए समयके बतानवाली वा बोधकरानेवाली नयकी विवक्षासे (सर्वार्थ सिद्धि पृष्ठ४७४)

सिध्यन्ति ? प्रत्युत्पन्नग्राहिनयापेक्षया सिद्धिक्षेत्रे स्वप्रदेशे आकाशप्रदेशे वा सिद्धिर्भवति । भूतग्राहिनयापेक्षया जन्मप्रति पञ्चदश—

सिध्यन्ति T १। प्रत्युत्पन्नग्राहिनय-	=सिद्ध होते हैं।। वर्तमानकालके उत्पन्न (भाव वा विषय)के ग्रहण करनेवाले नयकी
अपेक्षया (१)सिद्धिक्षेत्रे स्वप्रदेशे	=अपेक्षासे सिद्धि क्षेत्रमें अपने आत्माके प्रदेशमें अथवा(=वा)
आकाशप्रदेशे वा (४)सिद्धि भवति।।भूत-ग्राहिनय	=आकाशके प्रदेशमें मोक्ष होतो है । अतीतकालके (=भूतपदार्थको)ग्राहकनयकी
अपेक्षया जन्मप्रति पञ्चदश-	=विवक्षासे जन्मकी अपेक्षासे पन्द्रह (जम्बूद्वीपके भरतक्षेत्र सवन्धी एक,जम्बूद्वीपके ऐरावतक्षेत्र सवधी एक, जम्बूद्वीपके विदेह क्षेत्र संबधी एक, धातुकीखण्डके दो भरत क्षेत्र सबधी दो, धातुकी खण्डके दो ऐरावतक्षेत्र संबंधी दो धातुकी खंडके दो विदेह क्षेत्र संबंधी दो,

(घ) भूत-पूर्व नय अपेक्षया	=अतीतकाल (=भूतपूर्व) के (विषय) नयकी अपेक्षासे (सर्वार्थ सिद्धिवृत्ति पृष्ठ ४७३-४७४)
(ङ) भूत-अनुग्रह-तन्त्र-नय अपेक्षया	=अतीतकालके सिद्धान्त (=तन्त्र) का ग्राहक नयकी अपेक्षा करि (तत्त्वार्थराजवार्तिक पृष्ठ ३६५)
(च) भूत अनुग्रह-तन्त्र-नय-विवक्षायां,	=पूर्व वा भूतकालके सिद्धान्त वा विषयको ग्रहण करनेहारी नयके विवक्षामें
(छ) भूत-भाव-प्रज्ञापन-नय- अपेक्षया	=पूर्व वा अतीतकालके भावोंको जतलाने वाले नयके समर्थनकरि (राजवार्तिक पृष्ठ ३६६)
(ज) भूत विषय-नय अपेक्षया	=अतीतकालके विषयकी (ग्रहण करने वाली) नयकी अपेक्षाकरि तत्त्वार्थराजवार्तिक पृष्ठ ३६६)
(झ) अतीत-गोचर-नय अपेक्षया	=भूतकालके (पदार्थ वा विषय वा भाव) को समझाने वाली (=गोचर) नयकी अपेक्षा करि
(ञ) भूत-विषय-नय-आश्रयात्	=अतीत समयके विषयको (=द्योतक) नयके वशकरि वा उपदेश करि, आश्रयकरि (राज० ३६६)
(ट) पूर्व-भाव प्रज्ञापन-नय अपेक्षया	=पहले या बीते हुए कालके भावोंको जतानेवाली नय की विवक्षाकरि
(ठ) भूत-विषय नय-आश्रये	=अतीत समयके विषयको (द्योतक) नयके आश्रय वा आसरेमें (तत्त्वार्थ राजवार्तिक पृष्ठ ३६७]
(ड) पूर्वभावप्रज्ञापनस्य (नय)	=अतीत कालके विषयको जतानहारी नयके
(ढ) भूत प्रज्ञापनात्	=अतीतकालके [विषयको] जताने से (श्लोकवार्तिक पृष्ठ ५५१)
(ण) पूर्व भाव प्रज्ञापनीय नय,	=पूर्वकालके भाव जतानेके योग्य नय [समाप्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्र पृष्ठ २२१]
(त) भूतनय-अपेक्षया	=भूतनय अपेक्षाकरि [पं० जयचन्दजी कृत सर्वार्थसिद्धि पृष्ठ ७७८]

य सबवाक्य (क)से [त]तक समानार्थक है —(२)—दोनों आम्नायोंमें लोककी अपेक्षासे सामान्यतासे एकसा अर्थ है (समाप्य पृष्ठ २२१)

(१)सिध्यन्ति सिध्यति-सिध्[षिधु गतौ]दिवादि चौथे गणका परस्मैपद धातु है इसमें क्रियाके प्रत्ययके पहले य विकरण जोड़ा जाता है तबसिध् + य ऐसा शब्द बना पश्चात् "ति एक वचन और "अन्ति" बहु वचन अन्यपुरुष [=प्रथम पुरुष] परस्मैपद वर्तमान कालकी द्योतक क्रियाके चिन्ह जोड़ते हैं तब 'सिध्यन्ति' 'सिध्यति बन क्योंकि अन्ति' प्रत्यय "अ" से आरम्भित है सिध्यका अकार गिर जाता है सिध्यन्ति शब्द बना। सिध्यति=सिद्ध होता है निष्पन्न होता है पूर्ण होता है मुक्त होता है और सिध्यन्ति सिद्ध होते हैं-मुक्त होते हैं अथवा निष्पन्न होते हैं।

कर्मभूमिषु संहरणं प्रति मानुषक्षेत्रे सिद्धि ॥ कालेन कस्मिन्काले सिद्धि ? प्रत्युत्पन्ननयापेक्षया एकसमये सिध्यन् सिद्धो भवति ॥ भूतप्रज्ञापननयापेक्षया जन्मतोऽविशेषेणोत्सर्पिण्यवसर्पिण्योर्जात सिध्यति ॥ विशेषेणावसर्पिण्या सुषमदु षमाया अन्त्ये भागे दु षमसुषमायां च जात सिध्यति ॥ न तु दु षमाया जातो दु षमायां सिध्यति ॥ अन्यदा नैव सिध्यति ॥

पुष्करार्धद्वीपके दो भरतक्षेत्र सम्बन्धी दो, पुष्करार्धद्वीपके दो, ऐरावतक्षेत्रके दो, और पुष्करार्धद्वीपके दो विदेह क्षेत्र सम्बन्धी दो)

कर्मभूमिषु॥संहरणम्॥प्रति॰मानुष-क्षेत्रे॥ =कर्मभूमियोंमें (देवादिक द्वारा) हरणकी अपेक्षा मानुषक्षेत्रमें अर्थात् जम्बूद्वीप, धातकीखंड तथा पुष्करार्ध ऐसे ढाई द्वीपमें

सिद्धि॥(स)कालेन॥कस्मिन्॥काले॥सिद्धि॥ ?=प्राप्त होती है। कालकरि किस समयमें प्राप्त (=सिद्धि) होती है ॥

प्रत्युत्पन्न-नय अपेक्षया॥ =वर्तमानकालके उत्पन्न (भाव) को (ग्रहणकरनेहारी) नय अपेक्षासे

एकसमये॥(१) सिध्यन् सिद्ध॥भवति ॥ =एक समयमें सिद्ध होकर या निष्पत्ति होकर सिद्ध होता है

भूतप्रज्ञापननय अपेक्षया॥जन्मत॰अविशेषेण॥ =अतीतकालके बतानेवाली नयकी विवक्षासे ("दोय प्रकार है कि एक जन्मते है एक संहरते हैं जिनमें") जन्म से (ऐसे है कि) सामान्यतासे या संक्षेपतासे

उत्सर्पिण्यवसर्पिण्या॥ जात॥ सिध्यति ॥ =उत्सर्पिणी और अवसर्पिणी (कालों) में उत्पन्न हुआ (जीव) सिद्ध होता है

विशेषेण॥ अवसर्पिण्याम्॥सुषमदु षमाया॥अन्त्ये॥ =विशेषकरि अवसर्पिणीमें सुषम दुःषमा (तीसरा काल) के अन्तके (=अन्त्य)

भागे॥दु षमसुषमायाम्॥ च॰जात॥ =भागमें और (=च) दुःषमसुषमा (चौथे काल) में उत्पन्न भया (जीव)

सिध्यति । =सिद्ध होता है भावार्थ अवसर्पिणीके तीसरे कालके अन्त भागमें जन्मा जीव और दुःषमसुषमा चौथे काल में सिद्ध होता है और चौथे सब कालका जन्मा जीव चौथ कालमें सिद्धहोताहै और दुःषमा पांचवेकालमें भी सिद्धहोता है या मोक्षहोता है

न॰तु॰दु षमायाम्॥ जात॥ दुषमायाम्॥ =परन्तु दुःषमा(पांचवा काल) में उत्पन्न भया(जीव)दुःषमा(पांचवें काल)में नहीं(=न)

सिध्यति । अन्यदा॰न॰एव॰सिध्यति =सिद्ध होता है। और समय में(=अन्यदा)न(=न) हीं (=एव) सिद्ध होता है।

(१) दाना सम्प्रदायाम कालकी अपेक्षासे सिद्धगतिका होना लगभग एकसा है। हमारे यहाँ"प्रत्युत्पन्ननयापेक्षया एक समये सिध्यन् सिद्धो भवति' ॥

लिङ्गेन केन सिद्धिः? अवेदत्वेन त्रिभ्यो वा वेदेभ्य सिद्धिर्भावतो न द्रव्यतः। द्रव्यतः पुल्लिङ्गेनैव। अथवा निर्ग्रन्थलिंगेन सग्रन्थलिंगेन वा सिद्धिर्भूतपूर्वनयापेक्षया॥ तीर्थेन केन तीर्थेन सिद्धिः?

(घ)(१) लिंगेन॥ केन॥ सिद्धिः॥ ?। अवेदत्वेन॥ =(प्रश्न) किस लिंगकरि सिद्धि वा मोक्ष होती है (उत्तर) अवेदपनासे
त्रिभ्यो॥ वावेदेभ्य॥ सिद्धिः॥ भावतः न द्रव्यतः। =वा तीन भाववेदसे (=भावतःवेदेभ्यः) नहि द्रव्य(वेद)से सिद्धि-निष्पत्तिवा मोक्ष होती है
द्रव्यतः पुल्लिङ्गेन॥ एव। =द्रव्य (=लिंग) की अपेक्षासे पुरुष लिंग करि ही (मोक्ष वा सिद्धि होती है)
भावार्थ-प्रत्युत्पन्ननय की विवक्षासे अवेदपनासे अथवा वेद रहित सिद्ध गति है और भूत-विषयनयकी अपेक्षा से तीनों ही भाव वेद करि (क्षपकश्रेणीपर) मोक्ष होती है। तीनों द्रव्यवेदसे सिद्धगति नहीं होती। द्रव्यवेदसे तो केवल पुरुषवेद द्वारा मोक्ष होती है।
अथवा निर्ग्रन्थ-लिङ्गेन॥ सिद्धिः॥ =दूसरे प्रकार (=अथवा) प्रत्युत्पन्ननय के आश्रयकरि निर्ग्रन्थलिंगकरि सिद्धि वा मोक्ष होती है
सग्रन्थ-लिङ्गेन॥ वा भूत-पूर्व-नय अपेक्षया॥ =वा अतीत काल के विषय की ज्ञापकनयकी विवक्षासे सग्रन्थ लिंगकरि (सिद्धि वा मोक्ष होती है) अर्थात् भूत पूर्वनय की अपेक्षासे जिसके पहिले सग्रन्थपना था तिस ही कै मोक्ष होती है। सबका सारांश यह है कि लिङ्ग- स्त्रीवेद-पुरुषवेद-नपुंसकवेद तीन प्रकार हैं और लिङ्ग सग्रंथ निर्ग्रंथ दो प्रकार भी हैं। प्रथम प्रकारमें वर्तमान विषय अपेक्षासे वेद रहित सिद्धि है। अतीत गोचरनयसे तीनो भाव वेदी क्षपक श्रेणीचढि मोक्ष पाते हैं, द्रव्यवेदकरि केवल पुरुषवेदसे ही सिद्ध होता है। दूसरे प्रकारमें प्रत्युत्पन्ननयसे निर्ग्रन्थ लिंगसे मोक्ष है। भूतकालके पदार्थको द्योतक नयसे पूर्वे जिसके सग्रन्थ पनाथा तिस ही के मोक्ष वा सिद्धि होती है।
(ङ)(२) तीर्थेन॥ केन॥ तीर्थेन॥ सिद्धिः॥ =तीर्थ(की अपेक्षा)करि किस तीर्थकरि सिद्धि वा मोक्ष है?

(सभाष्य० पृष्ठ २३२ से उद्धृत) भावार्थ अनन्तर पश्चात्कृतगतिकः=उसी (मनुष्य) गतसे मोक्ष होना एकान्तर पश्चात्कृतगतिकः=मनुष्यगति से पहिले की गति से मोक्ष होना। (१) श्वेताम्बर समाजमें द्रव्यस्त्री द्रव्यनपुंसक भी सिद्ध होते हैं हमारे यहाँ केवल द्रव्यपुरुष की मोक्ष है। (२) श्वेताम्बर सम्प्रदायमें द्रव्यस्त्रीकी मोक्ष है और तीर्थकर भी होती है इसलिये इस प्रकारका अर्थ हमारे यहाँके सिद्धान्तसे नहीं मिलता है।
सन्ति तीर्थकरसिद्धाः तीर्थकरतीर्थे नोतीर्थकरसिद्धाः =तीर्थकरसिद्ध तीर्थकर तीर्थ में है नो तीर्थकर सिद्ध वा इतर तीर्थ कर सिद्ध अर्थात् जिनके पांच कल्याणक न हों न्यून कल्याणक हुए हों।
तीर्थकरतीर्थे अतीर्थकरसिद्धाः तीर्थकरतीर्थे। =तीर्थ कर तीर्थमें है अतीर्थकर सिद्ध अतीर्थकर तीर्थ में होते हैं अर्थात् जिनका कोई कल्याणक न हो
एवम् तीर्थकरीतीर्थे सिद्धा अपि॥ =इसी प्रकार तीर्थकरी तीर्थमें भी (=अपि) सिद्ध होते हैं (तत्त्वार्थाधिगमसूत्र ११२)

. सं हरणत सर्वस्मिन्काले उत्सर्पिण्यामवसर्पिण्या च सिध्यति ॥ गत्या कस्या गतौ सिद्धि ? सिद्धगतौ मनुष्यगतौ वा ॥

भावार्थ दुःषमा,पांचवा कालमें उपना जीव छठवां दुःषम दुःषमा कालमें सिद्ध नहीं होता है और दुःषम दुःषमा,छठवां कालमें उत्पन्नभया जीव छठवां कालमें भी सिद्ध नहींहोता है।

संहरणतः॰ =संहरण(अपेक्षा)से भावार्थ विदेह क्षेत्रके उपजे जीवका देवादि लेगयाहो तिसकी अपेक्षासे

सर्वस्मिन्३।१ काले३।१ उत्सर्पिण्याम्३।१ अवसर्पिण्या३।१ च=सर्वकाल उत्सर्पिणीमें और (=च) अवसर्पिणीमें

सिध्यति ⅠⅠ(ग)गत्या३।१ कस्याम्३।१ गतौ३।१ सिद्धि१।१ =सिद्ध होता है ॥ (प्रश्न)गति(की अपेक्षा)करि किस गतिमें निष्पत्ति वा मोक्ष है।

सिद्धगतौ ३।१ मनुष्यगतौ३।१ वा॰। =(उत्तर)सिद्धगतिमें अथवा (=वा) मनुष्य गतिमें (सिद्ध पदकी सिद्धि होती है) अर्थात् प्रत्युत्पन्न ग्राही नयकी अपेक्षासे सिद्धगतिमें सिद्ध होता है और भूतग्राहीनयके आश्रयसे मनुष्य गतिसे सिद्ध गति होती है ॥

= वर्तमानकालके उत्पन्न (भाव) की(ग्रहण करनेवाली) नयकी अपेक्षासे एक समयमें सिद्धहोकर या सिद्धगति होकर सिद्ध होता है"ऐसा वाक्य है श्वेताम्बर सम्प्रदायके सभाष्य तत्त्वार्थाधिगम सूत्रपृष्ठ २२२ में लिखा वाक्य है 'प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनीयस्य अकाले सिध्यति (=प्रत्युत्पन्नभाव प्रज्ञापनीय नयके विषयसे अकालमें सिद्धहोता है") उनकी भाष्यानुसारिणी तत्त्वार्थ टीकाके पत्र ७१२ में इसका विवरण इस प्रकार किया है कि कस्मिन्काले सिध्यतीति तत्र प्रत्युत्पन्न भाव प्रज्ञापनीयस्य अकाले अविद्यमान काले सिध्यति' अर्थात् किसी समयमें सिद्ध हो सक्ता है। (ग) दोनों सम्प्रदायोंमें गति भेदसे जो सिद्ध होते हैं उनकी अपेक्षा यदि श्वेताम्बर सम्प्रदायके सभाष्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्र का अर्थ हमारे यहां के तत्त्वार्थराजवार्तिक के अर्थ से मिलान कियाजाय तो कुछभी अर्थ भेद नहीं है जैसा कि दोनों सम्प्रदायके लेखक ग्रन्थोंके लिखे उद्धृत वाक्योंसे प्रगट है गत्याम् कस्याम् गतौ सिद्धिः ? सिद्धगतौ मनुष्यगतौ वा =गति(केविषय)में किसगतिमें सिद्धि वा मोक्ष होताहै-सिद्धगतिमें वा मनुष्यगति में(होतीहै)

प्रत्युत्पन्न-नय-आश्रयेण सिद्ध गतौ सिद्ध्यति =वर्तमानकालके विषयको ग्रहणकरनेवाली नयके आश्रयकरि सिद्धगतिमें सिद्धि होती है।

भूतविषय-नय-अपेक्षया द्विधा कल्पनाअनन्तरगतौ- =भूतकालके पदार्थ की द्योतकनयकी अपेक्षाकरि दो प्रकार कल्पना है अनन्तर गतिमें

एकान्तरगतौ च तत्र अनन्तरगतौमनुष्यगतौसिध्यति =और(=च)एकान्तर गति में [सिद्ध] हैं-तहां अनन्तर गति विषै मनुष्यगति में सिद्ध होता है।

एकान्तरगतौ चतसृषु गतिषु जातःसिध्यति Ⅰ =एकान्तरगति विषै चारगतियोंमें उत्पन्न भया(जीव)सिद्धहोताहै (तत्त्वार्थराज० पृष्ठ ३६६से)

प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनीयस्यसिद्धगत्यामसिध्यतिशेषाःतुनयाः =प्रत्युत्पन्नभाव प्रज्ञापनीयनयकी अपेक्षा सिद्धगतिमें सिद्धहोता है और (=तु) शेषनय द्विविधाःअनन्तरपश्चात्-कृतगतिका च एकान्तर पश्चात् =दो प्रकारके हैं अनन्तर पश्चात् जिसनेगति कियाहै वह और एक अंतर करकेजिसने कृतगतिकः अनंतरपश्चात्कृतगतिकस्यमनुष्यगत्यामसिध्यति =गति किया है वह अनन्तर पश्चात् गति करने वाला मनुष्यगतिमें सिद्ध होता है। एकान्तरपश्चात् कृतगतिस्य अविशेषेणसर्व गतिभ्यःसिध्यति =और एकान्तर पश्चात् कृतगतिकी गतिमें तो अविशेषरूपसे सर्वगतिसे सिद्ध है।

लिङ्गेन केन सिद्धिः?अवेदत्वेन त्रिभ्यो वा वेदेभ्य सिद्धिर्भावतो न द्रव्यतः। द्रव्यतःपुंलिङ्गेनैव।
अथवा निर्ग्रन्थलिंगेन सग्रन्थलिंगेन वा सिद्धिर्भूतपूर्वनयापेक्षया॥तीर्थेन केन तीर्थेन सिद्धि?

(घ)(१)लिंगेन॥ केन॥ सिद्धि॥ १। अवेदत्वेन॥ =(प्रश्न)किस लिंगकरि सिद्धि वा मोक्ष होती है (उत्तर) अवेदपनासे
त्रिभ्यो॥वावेदेभ्य॥सिद्धि॥भावत ०न०द्रव्यतः०। =वा तीन भाववेदसे(=भावतः०वेदेभ्य) नहि द्रव्य(वेद)से सिद्धि-निष्पत्तिवा मोक्षहोवी है
द्रव्यतः० पुंल्लिङ्गेन॥ एव०। =द्रव्य (=लिंग) की अपेक्षासे पुरुष लिंग करि ही (मोक्ष वा सिद्धि होती है)

भावार्थ-प्रत्युत्पन्ननय की विवक्षासे अवेदपनासे अथवा वेद रहित सिद्ध गति है और भूत-विषयनयकी अपेक्षा से तीनों ही भाव वेद करि(क्षपकश्रेणीपर)मोक्ष होतीहै। तीनों द्रव्यवेदसे सिद्धगति नहीं होती। द्रव्यवेदसे तो केवल पुरुषवेद द्वारा मोक्ष होती है।

अथवा०निर्ग्रन्थ-लिङ्गेन॥ सिद्धि॥ =दूसरे प्रकार(=अथवा)प्रत्युत्पन्ननय के आश्रयकरि निर्ग्रंथलिंगकरि सिद्धिवामोक्ष होती है
सग्रन्थ-लिङ्गेन॥वा०भूत-पूर्व-नय अपेक्षया॥ =वा अतीत काल के विषय की ज्ञापकनयकी विवक्षासे सग्रन्थ लिंगकरि (सिद्धि वा मोक्ष होती है) अर्थात् भूत पूर्वनय की अपेक्षासे जिसके पहिले सग्रन्थपना था तिस ही के मोक्ष होती है। सबका सारांश यह है कि लिङ्ग- स्त्रीवेद-पुरुषवेद-नपुंसकवेद तीन प्रकार हैं और लिङ्ग सग्रंथ निर्ग्रंथ दो प्रकार भी हैं। प्रथम प्रकारमें वर्तमान विषय अपेक्षासे वेद रहित सिद्धि है। अतीत गोचरनयसे तीनो भाव वेदी क्षपक श्रेणीपरि मोक्ष पावे हैं,द्रव्यवेदकरि केवल पुरुषवेदसे ही सिद्ध होता है। दूसरे प्रकारमें प्रत्युत्पन्ननयसे निर्ग्रन्थ लिंगसे मोक्ष है। भूतकालके पदार्थको द्योतक नयसे पूर्वे जिसके सग्रन्थ पनाथा तिस ही के मोक्ष वा सिद्धि होती है।

(ङ)(२):-तीर्थेन॥केन॥तीर्थेन॥सिद्धि॥ =तीर्थ(की अपेक्षा)करि किस तीर्थकरि सिद्धि वा मोक्ष है?

(सभाष्य० पृष्ठ २३२ से उद्धृत) भावार्थ अनन्तर पश्चात्कृतगतिकः=उसी(मनुष्य) गतसे मोक्ष होना एकान्तर पश्चात्कृतगतिकः=मनुष्यगति से पहिले की गति से मोक्ष होना। (१) श्वेताम्बर समाजमें द्रव्यस्त्री द्रव्यनपुंसक भी सिद्ध होते हैं हमारे यहां केवल द्रव्यपुरुष की मोक्ष है। (२) श्वेताम्बर सम्प्रदायमें द्रव्यस्त्रीकी मोक्ष है और तीर्थंकर भी होती है इसलिये इस प्रकारका अर्थ हमारे यहांके सिद्धान्तसे नहीं मिलता है। सन्ति तीर्थकरसिद्धाः तीर्थकरतीर्थे नोतीर्थकरसिद्धाः =तीर्थकरसिद्ध तीर्थकर तीर्थ में हैं भी तीर्थकर सिद्ध वा इतर् तीर्थकर सिद्ध अर्थात् जिनके पांच कल्याणक न हों अन्य कल्याणक हुए हों।
तीर्थकरतीर्थे अतीर्थकरसिद्धाः तीर्थकरतीर्थे। =तीर्थकर तीर्थमें है अतीर्थंकर सिद्धतीर्थकर तीर्थ में होते हैं अर्थात् जिनका कोई कल्याणक न हो
एवम्०तीर्थकरीतीर्थे सिद्धा अपि० ॥ =इसी प्रकार तीर्थंकरी तीर्थमें भी (=अपि) सिद्ध होते हैं (सभाष्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्र ११२)

(ठ) अर्थकी अपेक्षा अल्पबहुत्वः—बहुरि तीर्थंकर जो तीर्थं कर होकर सिद्ध हुये हैं येथोड़े हैं तिनसे संख्यात गुणे सामान्य केवली सिद्ध हैं।

(यह श्वेताम्बर सम्प्रदायसे कुछ कुछ मिलता है देखो समाप्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्र पृष्ठ २३७)

(ड) चारित्रकी अपेक्षा अल्पबहुत्वः—प्रत्युत्पन्न नयकी अपेक्षासे चारित्र बिना ही सिद्ध हुये हैं । यहां अल्पबहुत्व नहीं है और भूतनय की विवक्षासे अनंतर चारित्र यथाख्यातसे सिद्ध होते हैं । यहां भी अल्पबहुत्व नहीं है बहुरि अंतर सहित चारित्र की अपेक्षासे पांच सामायिक छेदोपस्थापना, परिहारविशुद्धि,सूक्ष्मसांपराय,यथाख्यात चारित्रोंसे हुए सिद्ध अल्प हैं । इनसे संख्यात गुणे चार सामायिक, छेदोपस्थापना, सूक्ष्मसांपराय, यथाख्यातचारित्रोंसे भये सिद्ध होते हैं

(श्वेताम्बर सम्प्रदायसे यह अल्प कुछ मिलता है-विशेषरूपसे अंतर जाननेके लिये देखो समाप्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्र पृष्ठ २३७,२३८),

(ढ) प्रत्येक बुद्ध बोधितकी अपेक्षासे अल्पबहुत्व —प्रत्येक बुद्ध सिद्ध अल्प हैं,इनसे संख्यात गुणे बोधितबुद्ध सिद्ध हैं ॥

(इसका विवरण दोनों सम्प्रदायों में लगभग सामान्यरूपसे मिलता है देखो समाप्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्र पृष्ठ २३८)

(ण) ज्ञानकी अपेक्षासे अल्पबहुत्व—प्रत्युत्पन्ननयकी अपेक्षासे केवल ज्ञानसे सिद्ध हुये हैं, तिनमें अल्पबहुत्व नहीं है और मतिज्ञान श्रुतज्ञानसे केवल ज्ञान प्राप्तकर जो सिद्ध हुये हैं वे थोड़े हैं, तिनसे संख्यातगुणे चार (मति,श्रुत, अवधि, मनःपर्यय) ज्ञानसे केवल-ज्ञान उपजाय सिद्ध हुये हैं बहुरि तिन चार ज्ञान पूर्वक सिद्धोंसे संख्यात गुणे तीन (मति,श्रुत, अवधि अथवा मति, श्रुत-मनःपर्यय)ज्ञान से केवल ज्ञान उपजाय सिद्ध हुये हैं (श्वेताम्बर आम्नायसे इस प्रकरणका तात्पर्य मिलता है देखो समाप्यतत्त्वार्था० पृष्ठ २३९)

(त) अवगाहनाकी अपेक्षाकरि अल्पबहुत्व—जघन्य अवगाहनासे हुये सिद्ध सबसे थोड़े हैं ॥ इनसे संख्यातगुणे सिद्ध उत्कृष्ट अवगाहनासे हुये हैं।इनसे संख्यातगुणा मध्य अवगाहनासे हुये सिद्ध हैं॥ इसका आशय दोनों श्वेता०तथादिग०आम्नायोंमें एक है ॥

(थ) अन्तरकी अपेक्षा अल्पबहुत्वः—सबसे थोड़े छह मास अंतरवाले सिद्ध हैं-इनसे संख्यात गुणे एक समय अंतर सिद्ध हैं ॥

[इसका अनुवादकने समाप्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्रके पृष्ठ २३९से लिया है और हमारी आम्नायके अनुकूल जान पड़ता है ॥]

(द) संख्याकी अपेक्षा अल्प बहुत्व—संख्याविषै एक समयमें उत्कृष्टरूपसे एकसौ आठ सिद्ध होते हैं । ये तो सर्वसे स्तोक हैं । तिनसे अनंत गुणाविपरीतक्रमसे एकसौआठ सिद्धसे लेकर पचास पर्यंतकी संख्यासे एकसमयमें भयेसिद्ध हैं । तिनसे असंख्यातगुणा उनचाससे लगाय पच्चीसकी संख्यातांई एक समयमें हुये सिद्ध हैं । बहुरि तिनसे संख्यातगुण चौबीससेलगाय एकताईकी संख्यातक एक समयमें हुये सिद्ध हैं [श्वेताम्बर सम्प्रदायसे यह विषय भी स्थूल रूपसे मिलता है(देखो समाप्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्र पृष्ठ २३९ और २४०)॥

समाप्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्रके पृष्ठ २४० पर यह अधिक है कि "और विपरीतरूपसे हानि, जैसे सर्व स्तोक अनन्तगुण हानि सिद्ध होते हैं असंख्येय गुण हानि सिद्ध अनन्तगुण होते हैं, तथा संख्येयगुण हानि सिद्ध संख्येय गुण होते हैं"॥

संख्येयगुणा । पुष्करद्वीपार्धसिद्धा संख्येयगुणाः । एवं कालादिविभागेऽपि यथागममल्पबहुत्वं वेदितव्यम् ॥ १० ॥

संख्येयगुणा ॥ पुष्करद्वीपार्ध-सिद्धाः = (इन जम्बूद्वीपसे हुये सिद्धोंसे) संख्यातगुणे हैं। पुष्करद्वीपके आधेमें भये सिद्ध

संख्येयगुणाः । एवम् = काल- = (इन धातकी खण्ड द्वीपमें भये सिद्धोंसे) संख्यातगुणे हैं इसी प्रकार काल

(१) आदि- = गति, लिंग, तीर्थ, चारित्र, प्रत्येकबुद्ध, बोधित, ज्ञान, अवगाहन, अन्तर, संख्या के

विभागे = अपि = यथा आगमम् = अल्पबहुत्वम् ॥ = विभागमें भी शास्त्रके अनुकूल न्यूनत्व तथा अधिकत्व (=न्यूनअधिकत्व=अल्पबहुत्व)

वेदितव्यम् ॥ = जानना चाहिये-(इस वाक्यका विशेषताके साथ तात्पर्य निम्न लिखित प्रकार है ॥

(आ) कालकी अपेक्षा से अल्पबहुत्व-उत्सर्पिणीकालमें सिद्धभये तिनसे अवसर्पिणीमें भये विशेष करि अधिक हैं, उत्सर्पिणी अवसर्पिणी विना सिद्ध भये ते अवसर्पिणीमें सिद्धहुए (तिनसे) संख्यात गुणे हैं-क्योंकि विदेह क्षेत्रमें उत्सर्पिणी अवसर्पिणी दोऊ काल नहीं प्रवर्तते हैं॥ प्रत्युत्पन्न नय अपेक्षासे एक समय सिद्ध भये इस अपेक्षामें अल्पबहुत्व नहीं है (दोनों आम्नायोंमें एकतात्पर्य है) अवसर्पिणी = नीचेकी ओर आनेवाली कालकीगति । उत्सर्पिणी = ऊपरकी ओर चढनेवाली कालकीगति ॥

(इ) गतिकी अपेक्षा अल्पबहुत्व-गतिविषै प्रत्युत्पन्ननयकी अपेक्षासे तौ अल्प बहुत्व नहीं है। बहुरि भूतनय अपेक्षासे अनंतर अपेक्षा तौ मनुष्य गतिसे सिद्ध गति है तहां अल्प बहुत्व नहीं है। बहुरि एकगति की अंतर अपेक्षा तिर्यंच गतिके आये मनुष्य होकर सिद्धि भये ते सबसे स्तोक हैं। तिनसे संख्यात गुणे मनुष्य गतिसे मनुष्य होकर सिद्ध हुए हैं ॥ तिनसे संख्यातगुणे नरक गतिसे मनुष्य होकर सिद्ध हुये हैं ॥ तिनसे संख्यातगुणे देवगतिसे मनुष्य होकर सिद्ध हुए हैं ॥ इस अपेक्षामें दोनों सम्प्रदायोंमें एक तात्पर्य्य है ॥

(ई) लिङ्गकी अपेक्षा अल्प बहुत्व-वेदकरि प्रत्युत्पन्न नयकी अपेक्षाकरि वेदरहित सिद्ध होते हैं तहां अल्पबहुत्व नहीं है, भूतनयकी विवक्षासे सबसे थोडे नपुंसक वेदसे क्षपक श्रेणी चढकर सिद्ध हुए हैं, तिनसे संख्यात गुणे स्त्री वेदसे क्षपक श्रेणी चढ सिद्ध भये हैं, तिनसे संख्यातगुणे पुरुष वेदसे क्षपक श्रेणी चढकर सिद्ध हुए हैं ॥ (लिङ्ग की अपेक्षा दोनों आम्नायों में भेद नहीं है) ॥

(१) इन पाठ अनुयोगोंकरि सिद्धो म भेद है परन्तु सिद्धो के स्वरूप में भेद नहीं है। साध्य = साधने योग्य अनुगम्य = जानने योग्य विमर्श = विचारने योग्य व्याख्येय = व्याख्या करने योग्य ये एकार्थ वाची शब्द हैं। (हिन्दी [illegible] पृष्ठ २३१)

येनेदमप्रतिहतं सकलार्थतत्त्व । मुद्योतितं विमलकेवललोचनेन भक्त्या तमद्भुतगुणं प्रणमामि वीर- । मारान्नरामरगणार्चितपादपीठम् ॥ ३ ॥

॥इति तत्वार्थवृत्तौ सर्वार्थसिद्धिसञ्ज्ञिकायां दशमोऽध्यायः॥

अमरनरफणीन्द्रैर्वन्द्यपादाब्जयुग्मम्। कृतशिवपदसौख्य भव्यसार्थाधिपानाम्॥ जिनमवृजिन-मीशं वीतरागस्पृहाणाम्। वृषभमुरुवृषाङ्कं नौमि कर्त्तारमाद्यम् ॥ ४ ॥ चन्द्र क्षीण ,

येन इदम् "अप्रतिहतम्" "सकल-अर्थ-तत्त्वम्"	=जिसकरि यह निर्बाध (=अप्रतिहत) समस्त पदार्थका यथार्थस्वरूप (=तत्त्वं)
उद्योतितम् "विमल-केवल-लोचनेन" ॥	=निर्मल केवल ज्ञानरूपी नेत्रद्वारा प्रगट किया गया है,
भक्त्या "तम्" अद्भुतगुणम् "प्रणमामि T वीरम्"	=भक्तिकर तिस आश्चर्य(कारी) गुणसयुक्त महावीर स्वामीको नमता हू, (कैसेहैं)
आरात् नर-अमर-गण-अर्चित-पादपीठम् ॥३॥	=नर और देवोंके निकट वर्ती (=आरात्) समूहकरि पूजित है सिंहासन जिसका
	सारांशः-निर्बाध सर्व पदार्थोंके यथार्थ स्वरूपको केवल ज्ञान द्वारा प्रकाश करने वाले आश्चर्यकारी गुण सयुक्त और नर देवोंके निकट वर्ती समूहकरि पूजित ऐसे महावीर स्वामीको नमस्कार करता हू, भावार्थ सर्वदेवनिके देव हैं।" भय०भ०
इति तत्वार्थ-वृत्तौ "सर्वार्थ सिद्धि-	=इस प्रकार तत्वार्थके विवरणमें सर्वार्थसिद्धि
संज्ञिकायां "दशम " अध्याय "	=नामा(ग्रन्थमें) दशमा अध्याय समाप्त हुआ ॥
अमर-नर-फणीन्द्रैः "वन्द्य-पाद-अब्ज-युग्मम्",	=अमरेन्द्र,नरेन्द्र, नागेन्द्र वा भुवनेन्द्रकरि पूजनीक वा सेवनीय है चरणकमलजिनके,
वीतराग-स्पृहाणाम् "भव्य-साथ-अधिपानाम्" कृतशिवपद-	=वीतरागकी इच्छा करनेवाले भव्यसमूह(=भव्य-सार्थ)को दिया है मोक्ष पदका
सौख्यम् । जिनम् "अवृजिनम्"	=सुख जिस (भगवान्)ने, (कैसे है जिन भगवान्)कर्म कलंकसे रहित[=अवृजिनम्]
ईशम्", वृषभम् "उरु-वृष-अङ्कम्"	=ईश्वर है, बैलकरि चिन्हित(=अङ्कम्) है ऊरु या घुटनेके ऊपरका भाग जिनका,
नौमि T कर्त्तार-आद्यम्	=आदिमें तीर्थके करने वाले (वृषभजिनेश) को, मैं नमस्कार करता हू ॥

अध्याय १०

श्लोक ३,४

जयपुरनिवासी जगरूपसहायवकील कृत पदच्छेद और विभक्त्यर्थसहित सर्वार्थसिद्धिवृत्तिका शब्दशः हिंदी अनुवाद अध्याय १० श्लोक १,२,

स्वर्गापवर्गसुखमाप्तुमनोभिरार्यैं । जैंनिन्द्रशासनवरामृतसारभूता ॥ सर्वार्थसिद्धिरिति सद्भिरुपात्तनामा । तत्त्वार्थवृत्तिरनिशं मनसा प्रधार्या ॥ १ ॥

तत्त्वार्थवृत्तिमुदितां विदितार्थतत्त्वा । शृण्वन्ति ये परिपठन्ति च धर्मभक्त्या ॥ हस्ते कृतं परमसिद्धिसुखामृतं तैं । मर्त्यामरेश्वरसुखेषु किमस्ति वाच्यम् ॥ २ ॥

आगे सर्वार्थसिद्धिनामा संस्कृतवृत्तिके कर्ताकृत तीनों श्लोकोंका शब्दशः हिंदीअनुवाद लिखते हैं

(१) स्वर्ग-अपवर्ग-सुखम्''' आप्तु-मनोभिः'' आर्यैः'' =स्वर्गमोक्ष(=अपवर्ग)के सुखको प्राप्त करनेको मनवाले महंत पुरुषोंकरि[=आर्यैः],

जैनेन्द्र-शासन-वर-अमृत-सार-भूता'' =जिनेन्द्र भगवान्के उपदेश(मत-आज्ञा वा मार्ग)रूपी श्रेष्ठ अमृतका है सारभूत जिसमें,

सर्वार्थ-सिद्धिः'' इति सद्भिः'' उपात्तनामा'' =और सत्पुरुषों द्वारा पाया है सर्वार्थसिद्धि नाम जिसने ऐसी (=इति)

तत्त्वार्थवृत्तिः'' अनिशम् मनसा'' प्रधार्या'' ॥१॥ =तत्त्वार्थवृत्ति निरंतर (=अनिशम्) मनकरि धारने योग्य है अर्थात् स्वर्ग मोक्षके सुखके लिये उद्यत महत पुरुषोंद्वारा तत्त्वार्थवृत्ति जिसमें जिनेन्द्रके उपदेशरूपी अमृतका सार गर्भित है और जिसने सत्पुरुषोंसे सर्वार्थसिद्धि नाम पाया है निरन्तर मनकरि [मनन करने योग्य, विचारने योग्य और]धारणे योग्य है ॥

तत्त्वार्थ-वृत्तिम्'' उदिताम्'' ये'' धर्म-भक्त्या'' शृण्वन्ति =कथित(=उदिता)तत्त्वार्थवृत्तिको जो धर्ममें भक्ति कर सुनते हैं

परिपठन्ति च'' विदित-अर्थ-तत्त्वाः'' =और(=च)पढ़ते हैं ॥ (और) जाना है तत्त्वोंका यथार्थ स्वरूप जिनने

हस्ते'' कृतम्''' परमसिद्धि-सुख-अमृतम्''' तैः'' =तिन करि(=तैः) नव मोक्षका(=परमसिद्धि)सुखरूपी अमृत हाथमें किया गया तो

मर्त्य-अमर-ईश्वर-सुखेषु''' =चक्रवर्ति(=मर्त्येश्वर)और इन्द्र(=अमरेश्वर)के सुखोंमें अर्थात् सुखोंकी प्राप्तिकरनेमें

किम्''' अस्ति वाच्यम्''' ॥ २ ॥ =क्या कहा जाता है(कुछ भी नहीं) अर्थात् चक्रवर्ती तथा इन्द्रके सुख उनके लिये सुगम है सारांश—तत्त्वार्थ ज्ञाता जो भक्तिकर इस सर्वार्थसिद्धि तत्त्वार्थवृत्तिको सुनते हैं, मनन करते हैं, और पढ़ते हैं जब मोक्षको भी पा जाते हैं तो चक्रवर्ती और इन्द्रके सुखोंका(उनके लिये) पाना एक तुच्छ बात था ...